શ્રી. ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા : પુષ્પ કેંદ્ર સું.

જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ

: લેખક :

સુનિરાજશ્રી ન્યાયવિજયજી [ત્રિપુટી]

શ્રી. ચારિત્ર સ્મારક શ્રંથમાળા

નાગજબુદરની પાળ: અમદાવાદ

-પ્રાપ્તિગ્યાન-

રોઠ મગનભાઈ પ્રતાપચંદ જૈન લાયજેરી : ગાપીપુરા સુરત ચ'દુલાલ લખ્યુભાઇ પારેખ નાગજીસુદરતી પાળ માંડવીની પાળમાં : અમદાવાદ

કીમત · ખાર રૂપિયા પદેલી આવૃત્તિ : ઇ. સ. ૧૯૪૯

સુક્ક: જ્ઞા મુલ્લખયંદ દેવચંદ વ્યાનંદ પ્રિન્દીં અ પ્રેસ ભાવનપ્ર

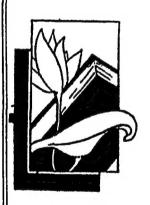
પ્રનસક : દાસી ત્રીજ્લાલ ફ્લચંદ પટવા પાળ નાકા, મહેલાણા.

અપાગુ

વીસમી સદીના પ્રારંભ કાળે પાતાના પરમ ગુરુદેવ પરમયાગી શ્રી. ખુટેરાયજ મ. ની સાથે પંજાબમાં જૈનત્વની જવલંત જયાત પેટાવવા જેમણે ભગીરથ પુરુષાર્થ સેવ્યા, અને પેટાયેલી એ શાસન પ્રભાવનાની જયાતના સંરક્ષણના ભાર જેમણે પાતાના લઘુશિષ્યસમા સ્વહસ્તદીક્ષિત ગુરુખંધુ શ્રી. આત્મારામજ મ. ને સુપ્રત કર્યો: જેમનો સમાદર કરતાં પ્. આત્મારામજ જેવા સમર્થ પુરુષે પ્રેમપૂર્વક આદરથી ગાસું, કે 'સંપ્રતિ સુક્તિ ગણુ રાજ '

એ જૈનશાસનના એતાજ ધમ⁶ધુર'ધર ત'પ, ત્યાગ ને સ'યમની ઉ_જજવળ પ્રતિમા પ્રચહ પુરુષાર્થ ને અદમ્ય ઉત્સાહની જીવ'તમૂર્તિ

પૂજયપાદ

ગણિવર્ય શ્રી. મૂ**લચંદજી** મ.ના

પવિત્ર હસ્તકમળમાં મારી આ કૃતિ અપ^દઘુ કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

–વિનીત ન્યાયવિજય

[ત્રિપુટી]

અમારું નિવેદન

જેની ઘણા સમયથી રાહ જોવાતી તે 'જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ' પુસ્તક વાંચકાના કરકમલમાં મૂકતાં અમને ખઠું જ હવે થાય છે. શ્રી ચારિત્રસ્મારક શ્રંથમાલામાં જે અનેક મહત્ત્વનાં પુસ્તકા પ્રકાશિત થયાં છે તેમાં આ પુસ્તકના મહત્ત્વના ઉમેરા થાય છે. આ પુસ્તકલગભગ દશ વર્ષ પહેલાં છાપવા આપ્યું હતું પરન્તુ ત્યાર પછી વિશ્વયુદ્ધ પ્રગટ થયું અને છેલ્લે કાગળા વગેરેનો અભાવ થતાં પુસ્તક પ્રકાશનમાં વિલંબ થયા.

દરા વર્ષમાં તો ભારતમાં અને જૈન સમાજમાં પણ અનેક ફેરફારો યયા છે ઘણી નવાજૂની થઇ ગઈ છે, એટલે કેટલુંક નવીન ઉમેરવાની વૃત્તિમાં કેટલુંક મેટર બેવડાઈ ગશું છે. હવે પછીની બીજી આવૃત્તિમાં સુધારાવધારા થતાં આ ક્ષતિ તો નીકળી જ જશે અને નવીન ઘટનાએ પણ યાગ્યસ્થાને આવી જશે. વાંચકા આ દૃષ્ટિએ પુસ્તક વાંચે. બાકી આ પુસ્તકમાં હિન્દનાં લગભગ તમામ તીથે સ્થાનોનો ઇતિહાસ આપવામાં આવ્યા છે એ ખરી મહત્ત્વની વસ્તુ છે તેમજ પરિશિષ્ટો અને નકશા આપીને પણ પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વધારા જ કર્યો છે. સુન્ન વાંચકા આ પુસ્તક વાંચી તીર્થયાત્રાનો અપૂર્વ લાભ ઉઠાવે અને આત્મકલ્યાલુ સાધે એ જ શુલેચ્છા.

અન્તમાં આ પુસ્તકની પ્રેરણા બાઈ કેસરીચંદ હીરાચંદ ઝવેરીએ જ કરી છે: તેમજ તેમની સતત લાગણી અને પ્રેરણાથી જ જૈનસાહિત્ય સલાએ દાઢસા કાપી લઈ તીર્ધ મહિતનો અપૂર્વ લાલ લીધા છે. તેમજ અમદાવાદનિવાસી રોઠ લગુલાઈ માહનલાલે તથા કાલિક:-નિવાસી હાલ બેઝગાવવાળા રોઠ ગુલાખચંદ કેસ્તુરચંદ છ તથા અમદાવાદ-નિવાસી ધનાસુતારની પાળવાળા રોઠ રસિકલાલ માણેકલાલ વગેરે વગેરે આ પુસ્તકની કાપોઓ લઈ અમને જે ઉત્સાહિત કર્યા છે તે માટે તેમના ખાસ આલાર માનીએ છીએ અને ખીજાં પણ લાઈ હતેનોએ છૂટક છૂટક નકલા લઈ અમારા ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ કરી છે તે દરેકનો સપ્રેમ આલાર માનીએ છીએ

લિ મંત્રી : શ્રી. ચારિત્રસ્મારક ગ્રંથમાલા

श्रीतीर्थपांथरजसा विरजी मवग्ति तीर्थेषु च अमणतो न भवे अमन्ति ।

द्रव्यव्ययादिह नराः स्थिरसंपदः स्युः पूज्या भवंति जगदीशमथार्चयन्तः ॥ १ ॥

ખિન ધર્મમાં તેના ઉપાસકાને કરવાનાં સત્કાર્યામાં તીર્થયાત્રા પશુ એક પ્રધાન સત્કાર્ય ગયુાવ્યું છે. ખાસ કરીને જે સ્થાનામાં તીર્થ કર ભગવ તાનાં કરયા છુક વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાલુ–માક્ષ આદિ પવિત્ર કાર્ય થયાં હાય તેને તીર્થ સ્થાન કહેવામાં આવે છે. આ સિવાય તીર્થ કર ભગવ તા અને ઉત્તમ સાધુપુરુષાના વિહાસ્થી તપ–અનશન આદિથી પવિત્ર થયેલા સ્થાનને તેમજ કાઇ વિશિષ્ટ પ્રભાવશીલ અને પવિત્ર વાતાવરલુવાળા સ્થાનને પણુ તીર્થ તરીકે માનવામાં આવે છે. આવાં સ્થાનામાં સમ્મેતશિ અર, પાવાપુરી, ચયાપુરી, રત્નપુરી, અયાધ્યા, હિતતાપુર, રાજગૃહી, શત્રુંજયગિરિરાજ, ગિરનાર, ખંડગિરિ, તસ્સિલા, મશુરા, અહિચ્છત્રા, રાલુકપુર, આખૂ, કાપરડાજી, જારાવલાજી, કેસરીયાજી, કરહેડાજી, જેસલમેર, ભીલડીયા, પાવાગઢ, લાયણી, સેરીસા, પાનસર, શ ખેશ્વરજી, કમ્ખાઈ, જગડીયા છે, ઇડર, પાસીના, માતર, ખંલાત, ભૃગુકચ્છ, કૃશ્યાકજી, અત્તરીક્ષજી, ભાંદકજી, શ્રવણેલગાલ, મુલળદ્રી, શ્રીપવૈત, અજાહરા પાર્શ્વનાયજી, ખરેજા પાર્શ્વનાયજી, પ્રભાસપાટણ, નવખ ડા પાર્શ્વનાય (ધાઘા), મધુમતી (મહુવા), વલ્લભીપુર વગેરે વગેરે અનેક તીર્થા જેનામાં બહુ જ પ્રસિધ્ધ છે.

તીર્થરથાનાના મહિમા અને તીર્થયાત્રા કરવાની પ્રથા માત્ર જૈન ધર્માવ-લંખીએામાં જ છે. એમ નહિ કિન્તુ સંસારના પ્રાયઃ બધા પ્રાચીન ધર્માવલંબી-એામાં તીર્થના મહિમા અને તીર્થયાત્રા કરવાતું પ્રસિધ્ધ જ છે. ઘાઘણામાં અને વૈષ્ણુવામાં કાશી, હરદ્વાર, જગન્નાથપુરી, સામેશ્વર, દ્વારિકા, નાથદ્વારા, ઓંકારેશ્વર, મશુરા, વૃ'દાવન, ગયા⊘, ડાકાર, વડતાલ, સિધ્ધપુર વગેરે અનેક તીર્થા પ્રસિ≰ જ છે. ળોધ્ધામાં કપિલવગ્તુ, પાવાનારા, કુશીનાર, મૃગદાવ, છાંધીગયા, સાંચી, સારનાથ, કિશ્ચિયતામાં જેક્સલેમ, રામ (ઇટલી) મુસલમાનામા મધ્કામદિના, અજમેરના ખ્વાળપીર, શીખામાં અમૃતસરનું મુવર્ણમંદિર, પટલા, લાહાર પાસેનું 'નાનકાના' ગ્રામ, આપંસમાદગરેદાનું અજમેરનુ સ્વામી દયાનંદજીનુ સમાધિરધાન અર્ધાત્ સંસારભરના દરેક ધર્માવલંબીઓ-પછી બહે તે નાસ્તિક હાય કે આસ્તિક હાય, મૃતિંપ્જક હાય કે અમૃતિંપ્જક (મૃતિંભંજક) પશુ-તીર્થ જરૂર માને છે.

મહાપુરુષના ચરહોાથી વિભૂષિત પવિત્ર ભુમિનાં દર્શન અને સ્પર્શન કરવાથી સુમુક્ષુ મહાતુમાવાના હદયમાં ભાવાદંકના અને પૃત્રય વૃત્તિ પ્રકટ થવા સાથે હૃદય-ની મલિન વાસનાએાના ક્ષય ધાય છે. તીર્ધયાત્રાનુ મુખ્ય ફ્લ એ જ છે કે-તીર્થસ્थानानां પવित्र અભુએ। આપણા આત્માને પવિત્રતા તરફ વાળ-પવિત્ર કરે અને અતપાણી અપવિત્રતા કે અપાત્રતાને દૂર કરી પૃજ્તા તરફ વાળે. દેટલીક વાર તા પ્રકૃતિરમ્ય મનાહર રથાના પણ આપણને શાંતિ આપે છે. કાશ્મીર, મહાઅંહશ્વર, સોંમલા, મયુરી અને માઉન્ટ આખુ જેવા શાંત, રમ્ય અને પ્રકૃતિયા સુરાહિત સ્થાના વિદ્વાસી અને એશઆગમી હવાને શાતિ આપે છે, તે પછી પ્રકૃતિથી રમ્ય સુંદર, એકાન્ત અને મનારત્ય તેમજ મહાપુરુષાની ચરહ્રરજ્યા પવિત્ર તીર્ઘસ્થાના સુમુક્ષુ ભગ્યાત્માંઓને આત્મિક શાંતિ આપે; આવિ, વ્યવિ, ઉપાધિયા સંતાપિત થયેલા છવાને આત્મિક શાંતિ આપે એ વજુ એટલું જ સ્વ ભાવિક છે. અને એટલા જ માટે શાસ્ત્રકારાએ તીર્ધ શખ્દીના અર્ધ-તારવર્તાત તીર્વ આત્માને તારે તેનું નામ તીર્ચ કહેલ છે. આ તીર્થ સ્થાવર અને જંગમર્પે છે. સ્થાવર તીર્થ આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ તે જ્યારે જંગમ તીર્ઘ છે શ્રી શ્રમણ સંઘ અને જિનવાણી દ્રાર્ટ્યાંગી. અહીં સ્થાવર તાર્થની અર્ચા હાવાથી જંગમ તાર્થની વિશદ વ્યાખ્યા મુલતવી રાખવી દિચન ધારી છે.

મનુષ્યના છવનમાં એવા પ્રસંગા અવશ્ય ઉપસ્થિત થાય છે કે તેને આત્મિક શાંતિની ભૂખ લાગે છે તેમજ આત્મિક શાંતિની અનિવાર્ય આવશ્યકતા લાગે છે. અન્ય ઉપાધિધારત સ્થાનામાં શાસ્ત્રઅભ્યાસ-ધામિક પ્રવૃત્તિ કે બીજી ગમે તે સત્પ્રવૃત્તિ મનુષ્યને જે અનુષમ શાંતિ, જે સાન્યિકતા અને પવિત્રતા આપે છે તેના કરતાં અનેકગણી અનુષમ શાંતિ, સાત્યિકતા અને પવિત્રતા તીર્યંસ્થાનમાં પ્રાપ્ત થાય છે. એટલા જ ખાતર ભારતીય ધર્મીના પ્રાચીન ઝાંય-મહાયઓ, મહાન્યાઓ અને સંતપુરુષા એકાંત ગિરિશિખરા શાફાઓ, જંગલા, વનખંડા, નદીતીરા કે સમુદ્રનીરેતના શાંત ભૂમિપદેશામાં વિહર્શ અનંત શાંતિના લાભ, શાધત સુખ-શાંતિના લાભ પ્રાપ્ત કરી આપણા માટે પણ એ જ ભગ્ય શાધ્યત આદર્શ મૂકતા ગયા છે. અને તીર્યયાત્રાના મહિમા સહસ્ત્રમુખે આપ્ર તીર્યયાત્રાના ઉપદેશ આપી ગયા છે. એમના એ ઉપદેશ મન્ય રાખીને દરેક આરિતક ધર્મના ઉપાસકા મમે તેવાં વિકટ કરોને પણ યુખરૂપ માની તં શ્રીયાત્રા જરૂર કરે છે. કેટલાક

ભાવિક આસ્તિકા તા સંસારની ઉપાધીથી મુકત ળની હેલ્લી અવસ્થા તાર્થ રેશાનમાં ગાળવાની અભિલાષા રાખે છે. કેટલાક દરમહિને તાર્થયાત્રા કરે છે, કેટલાક દર વર્ષે તાર્થયાત્રા કરે છે, કેટલાક દર વર્ષે તાર્થયાત્રા કરે છે અને કેટલાક જીવનમાં એક વાર તા અવશ્ય તાર્થયાત્રા કરીને પણ કૃતકૃત્યતા અનુભવે છે, જેનામાં એ માન્યતા પ્રચલિત છે કે જેણે સિહિગિરિરાજની યાત્રા નથી કરી તે માતાના ઉદ્દરમાંથી બહાર જ નથી આવ્યા. પ્રાદ્ધાણામાં કારી, વેષ્ણુવામાં વૃંદાવન માટે પણ આવી જ લાકાક્તિ પ્રવતે છે.

આગળના સમયમાં વાહેનાની અત્યારના યંત્રહુગ જેવી અનુકૂળતા ન્હાેતી ત્યારે એકલદાકલ મનુષ્યને તીર્થયાત્રા કરવી ખહુ જ મુરકેલ મનાતી હતી. એટલે જેમને યાત્રા કરવી હોય એ કાઇ સઘના પ્રયાણની રાંહ જીએ અને જ્યારે એ અવસર મળે ત્યારે મહાન પુરુયાદય સમજી તીર્થયાત્રા માટે સ'ઘ સાથે પ્રયાસ કરે છે. આવા સંઘ કાઢનાર સંઘપતિ-સંઘરી કહેવાય છે અને તે સંઘપતિ હજારા, લાખા, અરે કરાેડા રૂપિયા ખચી^૧ તીર્થાયાત્રાના સઘ કાઢે અને સાથેના સંઘની ભક્તિ કરવા સાથે તોર્થયાત્રા પણ કરાવે છે. આવા મહાન સંઘા ભૂતકાલમાં અનેક નીકળ્યા છે જેનું ચથાર્થ વર્ણુન કરવાનું આ સ્થાન નથી, પરંતું ભગવંત શ્રી ઋષભદેવજીના પુત્ર ચક્રવર્તિ ભરત મહારાજાથી લઇને અનેકાનેક રાજા મહારાજા, ચક્રવર્તીઓ અને અનેક કળરભંડારીસમા ધનપતિઓએ આત્મકલ્યા અને શાસન-પ્રભાવના માટે સંઘા કાઢ્યા છે જેના અલ્પ પરિચય સલલિત ભાષામાં મનાહર રીતે શતુંજય મહાત્મ્ય, કુમારપાલ પ્રતિખાધ, ત્રિ. શ. ક. ચરિત્ર પ્ર. કુમારપાલપ્રબ'ધ, સંઘપતિ અરિત્ર, નાલિન દેના ધ્ધાર પ્રભ'ધ, વસ્તુપાલ ચરિત્ર, શત્રું જ્યતીર્થોહાર પ્રભ ધ, ઉપદેશસપ્તિતિકા, ઉપદેશતર ગિણી, હીરસૂરિ રાસ વગેરે વગેરે અનેક ગ્રથામાં આપ-વામાં આવ્યા છે. તીર્થયાત્રાળુએ કયા કયા નિયમા પાળવા જોકએ, કર્ધ રીતીયે યાત્રા કરવી જોઇએ એનું વિષ્તૃત વર્જીન પણ મળે છે પરંતુ એાછામાં એાછા નિયમા યાળવા માટે "છ"રી પાળવાનું ખાસ કરમાન છે તે "છરી" આ પ્રમાણે છે

एकाहारी भूमि संस्तारकारी, पद्भ्यांचारी शुद्धसम्यकत्त्रधारी। यात्राकाले सर्वसचित्तहारी, पुण्यातमा स्याद् व्रह्मचारी विवेकी।।

ભાવાર્થ ---

દિવસમાં એક વાર ભાજન (એકાસણું), ભૂમિ ઉપર એક જ આસન પાઘરી સુલું તે સંથારા, (ભૂમિશયન) પગે ચાલલુ, શુદ્ધ શ્રદ્ધા રાખવી, સર્વસચિત્તના ત્યાગ કરવા અને બ્રહ્મચય'તું પાલન—આટલું તા દરેક પુષ્પાત્મા વિવેકી યાત્રીએ યાત્રના દિવસામાં જરૂર પાલલું.

તેમજ જે ગામ નગર શહેરમાં આ યાત્રાળુઓના સઘ જાય તે ગાય, નગર શહેરમાં દરેક જિનમ દિરામાં વાજતેગાજતે દર્શન કરવા જાય, પૂત્ર કરે, સ્તાત્ર- મારી પૂંજા લખુાવે, ધ્વજા ચઢાવે, અષ્ડપ્રકારી પૂજાના સામાન દરેક મંદિરમાં આપે, સ્વામિવાત્સલ્ય કરે, ત્યાંના મંદિરના જીનો દારની જરૂર હાય તો તે પણ કરે, કરાવે બીજાં અનેક શુભ ખાતાઓની સભાળ લ્યે. જરૂર હાય ત્યાં ઉદારતાથી ધન ખાપે. સાધર્મી કાને મદદ આપી રહાયતા કરે. અને શાસનપ્રભાવના કરે. તેમજ જે તીર્થં માં આ સઘ જાય ત્યાં ઉપયું કત અધી વિધિ કરવા સાથે તીર્થો દાર અથવા એકાદ દેવકુલિકા કરાવે, ખુડતાં ઉપકરણા આપે, પૂજારી-સેવક, ગરીમાને મદદ કરે, રક્ષક, યાચક વગેરેને ખુશી કરે, વડીલાને અને સઘજનાને પહારામણી કરે અને અનેક પ્રકારે ધન ખર્ચી સત્ર્રત્રમાં પાતાનું ધન વાવી, મહત્ પુષ્યોપાજન કરી કૃતકૃત્યતા અનુભવે.

આવા સદ્યામા વર્તમાન ઇતિહાસ યુગના પ્રસિદ્ધ સંઘપિતિઓનાં નામ આ પ્રમાણે મલે છે, સમ્રાટ્ સમ્પ્રતિ, મહારાજા વિક્રમાદિત્ય, ગાપિગરિના મહારાજા આંમરાજા, પરમાહેતાપાસક મહારાજા કુમારપાલ, આલ્રુ મંત્રીશ્વર, આંબઠમંત્રી, ગુજરાતના મહામાત્ય વરતુપાલ તેજપાલ, સઘપતિ ગુણરાજ, શેઠ સમરાશાહ, શેઠ કર્માશાહ, સાની તેજપાલ, જેસલમેરના ખાક્ણા અને પટવાના સદ્યા. છેલ્લે શેઠ પ્રેમાલાઇ હેમાલાઇ, શેઠ હઠીસિંહ, શેઠ માત્રીશાહ, શેઠ સારાલાઇ હાયાનાઇ, શેઠ માણુકલાલ મનસુખુલાઇ, શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ વગેરેના સંદ્યા મહાપ્રભાવિક શાસનઉદ્યોતકારી અને પ્રસિદ્ધ પામ્યા છે.

આવા સંઘાયી અનેક ગ્રાપ્ત-નગર-શહેરાના જિનમંદિરાના જણું લાર થયા છે, નવાં જિનમંદિરા પણ ળધાયા છે, માર્ગમાં આવતાં તીર્થોના પણ ઉધાર થયા છે. નવી ધર્મશાળાએા-ઉપાશ્રયા ભન્યા છે. પાંજરાપાળા પણ થઇ છે. અને ગામાના કુસુપા પટી સંપ થયા છે. અનેક ગામામાં સાર્વજનિક જળાશયા ખનાવ્યા છે. સાર્વજનિક ધર્મશાળાઓ-નિશાળા વગેરેને મદદ અપાય છે. ગરીબાને, નિરાધાર અને અનાથાને રહાય પહોંચાહાય છે. એટલે યાત્રા અનેક રોતે સંપૂર્ણ ફ્લદાયી જ છે.

આજના યંત્ર યુગમાં છ"રી" પાળતા સંઘ નીકળે તેા છે જ; અને ટ્રેનામાં પણ સઘ જાય છે, દર દ્વાનાં તીર્થાની સ્પેશીયલા જાય છે અને યાત્રાઓના લાગ લેવાય છે

યાત્રિકાને દરેક તોર્થાની માહિતી નથી હોતી જેથી કેટલીકવાર તીર્થ કરવા જતાં રસ્તામાં આવતાં તીર્થોનું વિસ્મરણ શ્રધ જાય છે; તીર્થની યાત્રા કરવાનું રહી જાય છે. તેમજ તીર્થમાં જવા છતાંચે તીર્થની માહિતી ન હાવાથી પૂરા લાભ લેવાતા નથી આ ખામી દૂર કરવા પ્રસ્તુત પુગ્તક તૈયાર કરવામાં આગ્યું છે.

પ્રગ્તુત પુગ્તકમાં પ્રવન્સેત્પયેત્ગી સંપૃર્ણ માહિતી આપવા સાથે તીર્થની પ્રાચીનતા, તીર્થ સ્થાપનાના ઇતિહાસ, પૂર્વકાક્ષીન પરિસ્થિતિ અને ગૌરવ, પ્રાચીન શિલાલેખા તીર્થયાત્રિકાએ પાતાના સમયની આપેલી સ્થિતિનું ટ્ર્'ક બ્યાન, વર્તમાન પર્સ્ટિથર્તિ અને વર્તમાન ગૌરવ તેમજ અનુકૂલતા, પ્રતિકૂલતા અને મળતી સાધન, સામગ્રી ખતાવવા આવેલ છે. પુસ્તકમાં સૌથી પ્રથમ સૌરાષ્ટ્ર વિભાગ. ત્યારપછી કચ્છ પ્રદેશ, ગુજરાત, રાજપુતાના (મારવાડ-માળવા-મેવાડ), દક્ષિણ, મહારાષ્ટ્ર, ઉત્તરપ્રાંત, પંજાબ, પૂર્વદેશ (ખંગાળ-બિહાર-એારીસા) અને વિચ્છેદ તીર્થો આવા ક્રમથી તીર્થસ્થાનાના પરિચય આપવામાં આવ્યા છે.

પુસ્તકમાં આવતાં તીથેતિ પરિચય સુરૂ વાંચકા, અનુક્રમિણકા અને પુસ્તક વાંચનમાંથી મેળવી લેશે છતાં યે આપવામાં આવેલાં તીથેતી દૂંજા યાદી આપું છું.

આ પુસ્તકમાંથી તીર્થસ્થાનાના પરિચય આપવા સાથે મુખ્ય મુખ્ય શહેરા કે જેમાં જિનમ દિરા વિપુલ મુખ્યામાં છે; જેનાની વસ્તી પન્નુ સારી સંખ્યામાં છે તેમજ ગ્રાનમ દિરા, પુસ્તકલ હારા વગેરેની વિશિષ્ટતા ધ્યાનમાં લઇ તે તે શહેરાના પન્નુ પરિચય આપ્યા છે, અને આ શહેરા પન્નુ તીર્થયાત્ર:માં જતાં માર્ગમાં આવે છે તેના ખાસ પરિચય આપ્યા છે.

સૌરાષ્ટ્ર વિભાગમાં મુખ્ય શત્રુંજય, ગિરનારના વિસ્તારથી પરિચય આપ્યા છે. પ્રાચીન મુખ્ય ઉદ્ધારકા, દું કાના ઇતિહાસ, રસ્તાએા, ધર્મશ ળાએા, ધાર્મિક સ'સ્થાએા, પ્રાચીન શિલાલેખાં વગેરે આપ્યા છે. છતાંએ આ પુરતક દશવર્ષ પહેલાં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું એટલે તે વખતની પરિસ્થિતિને અનુકૂળ રાજ-દારી વાતાવરજીને ખ્યાલ રાખીને જ અમુક વસ્તુ લખાઇ હતી. આજે હિન્દ આઝાદ થયા પછી તેમાં માટું પરિવર્તન થયું છે એટલે વાંચકા તે વસ્તુ ખાલમાં રાળે તે જરૂરી છે તેવી જ રીતે શત્રું જય ગિરિરાજમા પણ દશ વર્ષમાં તા મહાન પરિવર્તાન થયેલું નિહાળાશે ખાસ કરીને શત્રુંજય ગિરિરાજની તલાડીમાં ખનેલું લાવ્ય વિશાલ આગમમ દિર. આ આગમ માંદર પૂજ્યપાદ આગમા દેવારક થી સાગરા ન દસૂરીશ્વરજી મહારાજની સતત પ્રેરણા અને ઉપરેશથી જામનગરનિવાસી સઘ-પતિ નગરશેઠ પાં"ટલાલ ધારશોલ ઇએ મુખ્ય મે દિર ળ ધાવ્યું છે. આ ભવ્ય અપૂર્વ માંદરની પ્રતિષા સં, ૧૯૯૯ માં મહા વિદ દશમે થઇ છે તેનું નામ દેવરાજ શાધત જિનપ્રાસાદ શ્રી વધ્ધ માન જૈન આગમમં દિર છે. આ આગમ મ'દિરમાં જૈન દર્શ'નમાં સુપ્રસિદ્ધ અને પરમ માનનીય પીરતાલીસ આગમાને સું દર આરસની તે ખીંગામાં મનાહર રીતે કાતરવામાં આવ્યાં છે. આખાએ મંદિરમાં ચારે ખાજુ આગમથી કાતરેલી મનાહર શિક્ષાએ છે. તેની પાસે જ ગ્રાથમિક શ્રી સિદ્ધચક મદિર છે. ગ્રાથક મંદિર નીચે બન્ય લોયરું- તલઘર છે. માં મંદિર જામનગરનિવાસી શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસભાઇએ કરાવ્યું છે. આ મંદિરમાં અનેક ગામના ભાવિક શ્રીમતાએ મૂર્તિએ। વગેરે ભિાજમાન કરી મહાન્ લાભ ઉઠાવ્યા છે.

અહીં પાસે જ પાછળના ભાગમાં એક માટું પુરતકાલય-ગાતમ દિર છે. જેમાં માટી સંખ્યામાં હસ્તલિખિત અને છપાયેલાં પુરતકા-શાસ્ત્રાના માટે સંગ્રહ છે. અહીં પણ લોંચરું છે.

તેમજ અહીં જીવનનિવાસ ચાત્રિકાને વિમામાતું સુંદર સાધન છે. ચાત્રિ-કાને પૂજા કરવાનાં થયાં સાધનાની અતુકૃળના મલે છે. સાધુમહારાજો અને સાધ્યીજીએ માટે પજ્ અધી જાતની સગવડ જળવાય છે.

આવું જ બોર્જી મનાહર આગમમ દિર શ્રી સાગરાન દસ્તરી ધરછ મહારાજના સદ્વપદેશથી ગુરતમાં બન્યુ છે. તે તામ્ર ગમ મ દિર છે. તેમાં જૈન આગમાને તામ્રપત્ર ઉપર કાતરાવત્રામાં આવ્યાં છે. આ ગણ મળાતું લખ્ય મંદિર છે, જેની પ્રતિષ્ઠા ૨૦૦૪ ના મહા શુદ્ધિ ૩ થઇ છે. ખહીં યાત્રિકાને ભાતું અપાય છે. તેમજ પૂજા વગેરેની સંપૂર્ણ સામગ્રી મસે છે. સુરતથી લગલગ ૧ માઇલ દ્વર છે.

અાવી જ રાતે હિન્દ આઝાદ થયા પછી પણ લણા ફેરફારા થયા છે. ગિરિ-રાજ ઉપર પગથીયાંતા સુંદર રસ્તાે તૈયાર થાય છે. કુંડ વગેરે સાફ કરાવાયા છે, પ્રાચીન કિદ્યાના છણેધ્લાર પણ થયાે છે, બીજા રસ્તાએા સુધારવા પ્રયત્ન ચલે છે.

ં શ્રી યશોવિજયા તેન ગુર્ફુલમાં ગુર્ફુલ સ્થાપક ગુરુદેવની અદિનીય વિશાલ ભવ્ય મૂર્તિ, અને કે.મર્સ સ્કુલ તથા મિઠલ સ્કુલ શર્ થઇ છે. પાલીતાના શહેરમાં પૃ. પા. આ. શ્રી વિજયમાહનસ્યૃત્વિરા મહારાજના ઉપદેશથી તથા તેઓ શ્રીના વિઠાન શિષ્યાના પ્રયત્નથી અદિતીય સાહિત્યમ દિર બન્યું. અને તેમાં હસ્તલિખિન અને છપાયેલાં અનેક પુશ્નદાના સત્રામાં સારા સંથક છે.

આવું જ ગિરતાર તીથે માટે પ્લુ બન્યુ છે. તવાગી રાજ્ય જતાં પ્રતિ-બધા અને અહ્યદ્યા દૂર થઈ છે. તીર્થને સંપૂર્ણ વહીવટ અને વ્યવસ્થા શેઠ આ. ક. તી પૈકીતે સાંપવામાં આવેલ છે.

વળી શતુંજય ગિરિરાજની ઠુંક કરમાંગરિ ઉપર શાસનસસાટ પૃ. પા. આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયને મિસુર્ગ વરછ મહારાજના સદુપદેશથી ભવન જિનાલયનું ભવ્ય મહિર ખન્યું છે. નીચે જિનમ દિર, વિશાલ ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય વગેરે ભયા છે. અને સ્ર્રાંગ્વરછ મહારાજના ઉપદેશયા રાહીશાળા શિ પાજના રસ્તા ઉપર મુંદર જિન્મ દિર અને વિશાળ ધર્મશાળા ભની છે. સારા રસ્તા ખનાવવાની તૈયારી થલે છે. જાવા અનેક ફેરફારા થયા છે.

એટલે કે સંગષ્ટ્ર વિભાગમાં, શતુ જય, ગિરનાર ઉપરાંત તલાજા, ગ્રાલા, અત્તરાની પંચતીર્ધી, બરેઅ વગેરે તીર્થી આપ્યાં છે.

કચ્છ વિભાગમાં ભદેધર, અળડાચાની પચતીથી અને કટારીયા વગેરે તેમજ ખાખરના શતુંજ્યાવતાર જૈત્યના શિલાલેખ પણ આપ્યા છે. ભદેશ્વરમાં નવી ભાજનશાળા, આશ્રમ વગેરે અન્યાં છે. કટારીયામાં જૈન ગાર્શિંગ સ્થપાઈ છે. શુંજરાત વિભાગમાં શ્રી શ'ખેશ્વર પાર્શ્વનાથછ, ચાણુસ્માચારૂપ, પાટલુ, પાનસર, સે**રી**સા, લેાયણી, *માઢેરા, મેત્રાણા, તાર'ગા, સ્થ'લતીર્થ, માતર, લીલડીયાછ, રામસેન લેરાલ, ઝઘડીયાછ, અગાશી તેમજ મુ'બઇ, ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ), ખ'લાત, વડાદરા, અમદાવાદ, પાટણ, રાધનપુર, પાલનપુર વગેરેના પણુ ટુ'ક પરિચય આપ્યા છે.

અમદાવાદમાં પૂ. પા. ગુરુદેવ શ્રો દર્શનવિજયજી ત્રિપુટી મહારાજના ઉપદેશથી અને પ્રેરણાથી સાંસાયટીમાં (એ ત્રીસણીજ) એક સુંદર જૈન પ્રાચ્ય વિદ્યાલવનની સ્થાપના થઈ છે. તેમાં શ્રી ચારિત્રિવિજયજી તૈન જ્ઞાનમ દિર છે જેમાં હજારા પુરત કોના સગ્રહ છે અને વિદ્યાલવનમાં પઠન પઠન રવાધ્યાય વર્ગ સારી રીતે ચાલે છે. શહેરમાં તેની શાખાએ પશુ ખુલી છે નિદ્યાલવનના ઉદ્દેશ જૈન સાહિત્યના પ્રચાર અને જૈનોને સ્યાધ્યાયના રસ લગાડી જૈન સાહિત્ય વાચી તેના પ્રચાર અને પ્રભાવના કરતાં શીખે, જીવનમાં ઉતારે અને સાચા જૈન ળને તે છે.

શ્રી શ'ળે ધરજ વાર્ષનાથળના તીર્થની પાસે હમણાં કમ્બાર્ક તીર્થના જાર્ણોદ્ધાર થયા છે, પૂ પા. ગુરુમહારાજ શ્રી દર્શનવિજયજી (ત્રિપુટી) મહારાજશ્રીના સદ્વપદેશ અને પ્રેરણાથી અમદાવાદનિવાસી શેઠ લાલલાઇ ઉદેરામ લઠ્ઠાએ લગીરથ પ્રયત્ન કરી આ તીર્થના જાણું ધાર કર.વ્યા છે. મંદિર નાતું નાજીક અને દેવભૂવન જેવુ ખનાવ્યું છે કલકત્તાના શુપ્રસિધ્ધ કાચના મ દિરની નાની પ્રતિકૃતિ સમજી લ્યા એવું નાતું ને નજીક મંદિર છે. સૂલનાયક શ્રી મનમાહન પાર્શ્વનાથછ ભગવાન છે. આ મ'દિરજીમાં વિ. મં. ૨૦૦૩ નો મહા શુંદ પૃર્ણિમાંએ પ્રતિષ્ઠા થઇ છે અને પ્રતિષ્ઠા થઇ તેજ વખતે પ્રભુના મુખારવિ'દમાંથી અમી ઝર્યુ'' હતું. પ્રતિષ્ઠા પછી પણ યાત્રિકાને અનેક ચમત્કારા જોવામાં આવ્યા અહીં ત્રણ માળની વિશાલ ધમ'શાળા છે, સુ દર ઉપાત્રય છે. ભાજનશાળા ચાલુ છે અને લાશુ પણ અપાય છે. ચાત્રિકાને અધી જાતની સગવડ છે. ચાણરમા અને હારીજ વચ્ચે જ કમ્પ્રે.ઇ રદેશન આવે છે. સ્ટેશન ઉપર જ નવી ધર્મશાળા પણ ખધાય છે. સ્ટેશનથી તીર્થસ્થાન મંદિર ગા થી ગાા માઇલ દ્વા છે. રાજ રટેશન પર ગાડાનું સાધન પગુ આવે છે રસ્તાે પગુ સારા છે. ગામ ળહાર મણિલાલ ળંકાનુ મકાન હતું તે પણ મનમાહન પાર્શનાથ કારખાનાને આપવામાં આવ્યુ છે. કળાઇથી સાત ગાઉ દ્વર શંખલપુર છે કે 🔊 પ્રાચીન શંખપુરીનગરી હતી. ત્યાં પ્રાચીન ત્રણુ માળતું ભવ્ય મે દિર છે. ત્યાં પૂ. પા. ગુરુમહારાજ શ્રી દર્શનિવજયજી આદિ ત્રિયુરીના ઉપદેશ અને પ્રેરણાયા ધ્વજાદ હાર્દિ મહાત્સવ પચાસ વર્ષે થયા તેમજ નવીન ધર્મશાળા ખ ધાવવાનું ફ'ડ, જમીનનું વગેરે પણ નક્કો થઇ ગયું છે.

કમ્બાઇ તીર્થના પ્રાચીન ઇતિહાસ સાલમી સદીથી તેા મલે જ છે. જગદ્યુરુ ધ્રી

ત્ર માઢેતમાં કુંડ પાસેના પાણીના બ'ધતું એાદકામ થતાં નીચે પ્રાચીન જેન મૂર્તિઓ નીકળી હતી પરંતુ અનેક કારણોને લીધે તે મૂર્તિઓ દત્તી તે જ રથળે ઢાંકી દેવામાં સ્પાવી છે.

હીરવિ જ્યસૂરી ધરછતા પટ્ટાલ કાર શ્રી વિજયસેનસૂરી ધરજીએ અહીં મેહી અંજને શલાકા પણ કરાવી છે, એમ શિલાલે ખા જેતાં જણાય છે. તીર્ધ મહાન ચમત્કારી અને પ્રભાવિક છે. ક ખાઇ તીર્ધના ઉદ્ધાર થઇ ગયા પછી પાસેના ગામાના જમ્મણ પુર, વાદ્યપુર વગેરેના છહોદિલાર પણ થયા છે. તોર્ધના મહિમા જ અદ્દભૂત છે.

આવી જ રોતે સેરીસામાં શેઠ સારાભાઇ ડાહ્યાભાઈ એ ખધાવેલ મદિરમાં પૂ. પા શાસનસમાટ્ આ. મહારાજ શ્રો વિજયનેમિસૂરી લરજ મહારાજના હાથે શેઠ આ. ક. ની પેઠીના પ્રયન્નથી પ્રતિષ્ઠા પગુ થઈ છે. આવું જ પાનસરમાં પગ ચાર દેરીઓ નૂનન અને લબ્ય ખની છે. લોજનશાળા પણ શરૂ થઇ છે. શં ખેલાર અમાં સુદર નવા લેપ થયા છે. ચાણરમા પાસેના સે ધા ગામમાથી એક વિશાલકાય સુંદર જિનપ્રતિમા પ્રાપ્ત થઇ છે જે ચાણરમામાં બિરાજમાન કર્યા છે.

રાજપુતાના વિલાગમા આળ્ગિરિરાજ, દેલવાડા, અચલગઢ, કું લારીયાજી તેમજ મરવાડની નાની અને માટા પંચનીથી, ફ્લાેપી, સુવર્જી ગિરિ, કાયરડા, દાેગ્ટાજી, શ્રી મેનાડમાં કેશરોયા છે, કરહેડાજી, નાગફ્ણીપાર્ધનાથ, માળવામાં મક્ષીજી, અવિતિમાં અવત્તી પાર્શનાથ શ્રી સિદ્રચક્ર મહિર નૃત્તન અને ભગ્ય ણન્યુ છે. માહવગઢ વગેરે તેમજ જેસલમેર, બિકાનેર, અ**લ્વર, જ્**યપુર, અજમર, ઉદયપુર ઇદેતર, ધાર વગેરેના ટુક પરિચય આપ્યા છે ચિતાહના મ દિરાતા છો પ્રાપ્ત પ્રતિષ્ઠા થઇ છે. રાષ્યુકપુરના ભગ્ય છોલું ધ્ધાર થયે ા છે તેવા અ.ખૂનાં દેલવાડાનાં મ દિરાના છાલા કેવાર શરૂ થાય છે. જાલારમાં નૃતન ન'દીશ્વરદ્રીપતું મચ્ચ મ દિર ખન્યું છે. કિલ્લાગુમાં મહારાષ્ટ્રમાં કુલ્પાકજી, અ'તરી-ક્ષજી પાર્ત્વનાય, ભાંડુકજી પાર્ત્વન થ, સુક્તાગિરિ, થાણા, નાશીક વગેરેના પરિચય આપ્યા છે. અંતરીક્ષપાર્શ્વનાશજમાં શ્રી મૂલનાયકજીના ૨૦૦૫ માં સુદર વજી-ક્ષેપ થયા છે. થાજીમાં સિષ્ધચક્રમ દિર પટ તથા શ્રીસુનિસુવતરવામીનું નૂતન જિનમ દિર સુંદર ળન્યું છે તેમજ ઉત્તર પ્રાંતમાં પુજાળમાં તક્ષશિક્ષા, ભેરા, કાંગડા આદિના પરિચય સાથે તે પાતમાં પૂર્વાચાર્યોના વિદ્વારના ઇતિહાસ અને વર્તમાન પરિસ્થિતિ લખી છે. પરતુ આ પુસ્તક લખાયા પછી હિંદના ભાગલા પડતાં પૂ. પા. આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયવલ્લભય્રિ મહા-રાજના સદ્દપદેશયી જે અનેક શુમ કાર્યા થયાં હતાં તેમાં વળી પંજાળ દેશા-^દધારક પૂ[ં]પા. મૂલચંદ્રજી ગણું મહારાજની જન્મભૂમિ શિયાલકાટમાં ત્રણુ માળનું ચાસુખછત લવ્ય મહિર ખન્સ હતું તેમાં પૂ પા. શ્રી પંજાબદેશાં ધારક ભુદેરાયછ મહારાજ પૂ. પા શ્રી મૂલચંદ્દ ગણી અને પૂ. પા શ્રી ન્યાયાંલાનિધિ વિજયાન દ ત્રુરી વરજ મહારાજની ગુરુમૂર્તિ પણ સ્થાપિત થઇ હતી તે શિયાલકાર, ગુજરાન વાલા, હેરા-ગાજીખાન, લાહાર વગેરે પાકિસ્તાનમાં જતાં ત્યાંની સ્થિતિના કાંઇ ખ્યાલ જ નથા આવતા. એ મહાન સમાધિમ દિર-જ્ઞાનમ દિર વગેરેનું શું થયું હશે તેની કલ્પના કરવી સુરકેલ છે. ત્યાંની પરિસ્થિતિમાં માટા ફેરફાર થયા છે.

પૂર્વ દેશનાં તીર્થામાં સમ્મેતશિખર, પાવાપુરી, રાજગૃહી, શૌરીપુર, અનારસ, ચંદ્રપુરી, સિહપુરી, અધાધ્યાં, હિસ્તિનાપુર, મશુરા તેમજ આત્રા. દિલ્હી, કાનપુર, લખનો, અલ્હાબાદ, કલકત્તા મુશીદાબાદ-અજીમગંજ વગેરેના પરિચયાત્મક ઇતિહાસ આપ્યા છે.

છેલ્લે વિચ્છેદ તીથી અષ્ટાપદ્મ , મિથિલા, કે પિલા, સેટમેટિકિલ્લા (શ્રાવસ્તિ), બિદ્લિપુરના ટૂક પરિચય આપ્યા છે.

અા સિવાય લખનૌ ને અયાેધ્યા વચ્ચે " અહિચ્છત્રા " નગરીના ખ ડેરાે ઉપલખ્ધ થયાં છે તેની શાેધખાેળમાંથી અનેક જિનમદિરા મળવા 1 સંભાવના છે તેમજ ત્યાં અતેક પ્રાચીન સીક્કાએ વિગે છે તે પણ પ્રાચીન તીર્થં ભૂમિ છે.

તેમજ કાશી અને અધે ધ્યાજી વચ્ચેનુ જોનપુર શહેર કે જ્યાં જેનો 1 ઘણી જ સારી વસતી હતી, ત્યાં એક માટી વિશાલ મરજીદ છે જે બાવન જિનાલય પ્રાચીન જૈન મ દિરમાંયા ખતી છે આ પણ એક ઐતિહાસિક સ્થાન છે. સ શાપ કાએ આ સ્થાનાની જરૂર મુલાકાત લેવા જેવી છે તેના ટ્રક પરિચય આપ્યા છે.

આવી જ રીતે ભરતપુર સ્ટેટમાં ડીગ-ભરતપુર, જયપુર સ્ટેટમાં મહાવીરજી વગેરે સ્થાના પ્રાચીન તીર્થક્ષ્મ છે ઉદયપુર સ્ટેટમાં તો મેવાડમાં તો જયાં જયાં રાજ્યના કિલ્લા બંધાય ત્યા ત્યાં શ્રીઋષગદ્દેવજીનું મ'દિર બધ ય આવા સિસાદીયા રાજવીઓના કાયદા હાવાથી ત્યાં અનેક મ'દિરા, દેવસ્થાના, તીર્થ જેવાં જ છે.

ખરી રીતે તેા હિન્દની આર્ય ભૂમિ જ એવી છે કે જ્યાં નાનામાં નાના ગામડાથી તે માટા શહેરાના નિવાસીઓને પણ તીર્ધ ગ્યાનની જરૂર પહે છે. ગામડે ગામડે તમે જે જે. ગામ ખહાર થાંડે ફર-નદીકાંઠે કે જ ગલમાં એકાંત સ્થાનમાં નાનુ દેવમ દિર-યક્ષમ દિર-માતૃમ દિર હશે જ હશે. અને નગરના ભાવિકજના પ્રેમ-શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી દૃદયાં જલી આપતા જ હશે.

આ પુસ્તકમાં તેા પ્રસિદ્ધ તેન તીર્થરથાના, ખાસ કરીને વેતાળર જૈનતીર્થાના જ પરિચય આપ્યા છે. ખાકી હિન્દમરનાં તીર્થાના ઇતિહાસ લખવા બેસીયે તા આવા પુસ્તકાના કેટલાયે વિભાગા પ્રકાશિત કરવા પડે

અપ્ટલું વાંચી સુત્ત વાંચકાને એમ પ્રશ્ન થશે જ કે આ ળધું બરાબર છે, પરતુ પ્રાચીન જૈત આગમસા^દહત્યમાં આ તીર્થા સંબંધી કાંઇ ઉલ્લેખ છે ખરી ? અને હૈય તાે તેનાં પ્રમાજી જરૂર આપાે વાંચકાેના આ પ્રશ્નના જવાબ નીચે આપું છે

> अद्वावय उर्जिति गयग्गपए धम्मचक्के य । पासग्हाव-तनगं चमरुपायं च वंदामि ॥

" गजात्रपदे-दशाणिकुटवर्तिनि । तथा तक्षिलायां धर्मचक्रे तथा, अहि-छत्रायां पार्श्वनाथस्य धर्णेद्रमहिमास्थाने ।"

(આચારાંગ નિર્શુકિત, પત્ર ૧૮)

નાશીય ચર્ણીમાં પણ ધર્મચક, દેવનિર્મિત રતૃપ, જીવિતસ્વામી પ્રતિમા અને કલ્યાણકભૂમિ આદિ તીર્થસ્થાનાની નોંધ મલે છે.

" उत्तराबहे धम्मचकं मथुराए देविणिमिश्रो थुभा कोमलाए जियंत-सामी पहिमा, तिन्धंकराण वा जम्मभृमिश्रो।"

છેદસૂત્રોના ભાષ્ય અને ડીકાકારા લખે છે કે-અપ્ટમી ચતુર્દશી આદિ પર્વાત(શ્રુપમાં નગરામાં રહેલા સર્વ જિનમ દિરાનાં દર્શન કરવાં જોઇએ. જુઓ તેના પાઢા.

" निरसक्डमनिम्मकडे चेह्ए सन्बह् थुई तिनि । वेलंब चेह्थाणि व नाउं रिककिक आवित." " अहमीचडरसी मंचेह्य सन्वाणि साहुणो सन्वे बन्देयन्वा नियमा अवसेम-तिहीमु जहमित्त ॥"

एएसु चैव अट्टमीमादीसु चैद्याइं साहुणा वा जे अणणाए वमहीए ठिआते न वंदंति मास लहु ॥

વ્યવહાર ભાષ્ય અને ચૃર્જ્ડિ

અહિમ, ચાંગ્ર અદિ પર્વાવિયના દિવસેના સર્વ જિનમ દિરામાં રહેલી જિન પ્રતિમાએને, અને પાતાન તથા ખીજા ઉપાયર્યામાં રહેલા સર્વ સાધુઓને પર્યાય લઘુ સાધુઓએ વદન કરવું જોઇએ. જો વદન ન કરે તેન સાધુ પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગી થાય.

મહાનીશીથ સુત્રમાં પણુ ઇત્ય, તીર્ઘ અને તીર્થોમાં ભરાતા મેળાએાના ઉલ્લેખ મહે છે.

जहन्नया गोयमा ते साहुणो तं आयरियं मणिति जहा-णं जह भयतं तुमं आणावेहि ताणं अम्हेहिं तित्थयत्तं करि(२)या चेदप्यहसामियं वेदि(३) याधम्मचनकं गंतुणमागच्छामा ॥

આ પાઠા આ સિવાય ઝાતાધમેં દયાંગમાં પાડવાના નિર્વાણુસમયે સિક-ગિરિ-પુંક્રે તે ક્રાન્સ વગેરેના પાઠા આવે છે. તેમજ સેલગ અને પઘકના નિવાણુમાં પણ પુંડરીકાચલના ઉલ્લેખ છે. શ્રાં છવાભિગમ સૂત્ર, શ્રી રાયપસેનીય સૂત્ર અને જં ખૂકીપપન્નત્તિના પાઠાથી શાધતાં જિનપ્રતિમા, પૃજનવિધિ અને દેવા આસા તથા ચત્રની ઓળીમાં નદી ધરકીપની યાત્રાએ જાય છે અને અઠ્ઠાઈ મહા-ત્સવ કરે છે તેમજ જિનેશ્વર ભગવતના કલ્યાબુક દિવસામાં પણ દેવા ન દાશ્વર-દીપની યાત્રાએ જાય છે, મહાત્સવ કરે છે, વગેરે પાઠા બહુ જ પ્રસિધ્ધ છે એટલે અહીં નથી આપ્યા. આવી જ રીતે શ્રી ભગવતી સ્ત્રમાં જં ઘાચારણ અને વિદ્યા- ચારાષ્ટ્ર મુનિયુંગવા ન'દીશ્વરદ્રીપની યાત્રાએ જાય છે વગેરે હેડીકતા પણ એ જ સૂચવે છે કે પ્રાચીનમાં પ્રાચીન જૈન અ'ગ શાસ્ત્રાહાદશાંગી અને બીજા આગમ શાસ્ત્રામા પણ તીર્થા–તીર્થયાત્રા અને જિનેશ્વર ભગવ'તની પૂજાના વિધિ વગેરે સુચારુરીત્ય ઉપલબ્ધ શાય છે.

જેમ પ્રાચીન જૈન સ્ત્રોમાં મૂર્તિ પૂજાના પાંઠા ઉપલબ્ધ થાય છે તેમ વૈદક સાહિત્યમાં પણ વેદ કાળથી તેવા પાંઠા મહે છે જાઓ, તેને માટેના નીમ્ન ઉદલેખ, "મૂર્તિ પૂજાની ઐતિહાસિકતા વેદકાળ જેટલી પ્રાચીન છે." આ જ લેખમાં છેલ્લે જણાવ્યુ છે કે " ફકત ભારતમાં જ નહિ પણ જ્યાં જ્યાં હિંદુ ધર્મની પ્રજાએ પગદ દા જમાવ્યા ત્યાં હિંદુ દેવદેવીઓના વિવિધ સ્વરૂપાના પ્રચાર, પૂજન, અર્ચન તેમજ દેવમ દિરાનાં શિલ્પમાં ઉતર્યા. જાવા, કં ખાડીયા, સુમાત્રા વગેરમાંથી મળતાં હિન્દુ મૃતિઓનાં પ્રતિકાની સાક્ષી પૂરે છે."

જૈનાએ જેમ તીર્થયાત્રા અને તીર્થ-થાનાનું મહત્ત્વ, તેનું ગૌરવ સાચવ્યું છે તેમજ એ પવિત તીર્થસ્થાનામાં પાતાનું સર્વસ્વ ખર્ચા^લ તીર્થસ્થાનાને સુંદર કલા અને શિલ્પથી શાજુગારવામાં પણ લગાર પછી પાનો નથી કરી. પવિત્ર तीर्थभूमिक्योने पातान सर्वरव मानी तीर्थभूमिक्योने अनुदूस अव्य जिनम'हिरा; સુંદર વૈરાગ્ય રસભરપૂર જિનમૃતિઓ અને શ્રી તીર્થ કર લગવ તાના પૂર્વ ભવા તથા મહાત્માં આવા વિશિષ્ઠ જીવનપ્રસંગાને પત્થરમાં આલેખી જીવંત સમર્શા રજ્ કર્યા છે. આમ કરી તેમણે ભારતીય પ્રાચીન શિલ્પસ્થાપત્યને–લલિત કલાને અને તેના રસાત્કથ^રને જીવ'ત રાખ્યા છે, બૌધ્ધાએ પણ કાવે 1–ઇલારા–અને અજ'તાની શુફાએામાં, બૌદ્ધ વિહારા મઠામાં, સારનાથ સાંચીના મ'દિરામાં અને મૂર્તિઓામાં જે અદ્ભુત શાંતરસ-વૈરાગ્યરસ, અપૂર્વ મદિરાની ખાધણી અને રચનામાં શિલ્પ કલાને જે ગૌરવલયું સ્થાન આપ્યું છે, તે ખાસ દર્શનીય છે. આવી જ રીતે વેદિક ધર્માવલ-બીઓએ પણ પાતાનાં તીર્ધસ્થાનાને, મૂર્તિ ગાત તેનાં વિવિધ આસના, વિવિધ સુદ્રાએા, विविध ३ पे। અને અવતારાનું જે અદ્ભુત નિરૂપણ કરી શિલ્પ કલાને જે ઉત્તેજન આપ્યું છે તે ખાસ દર્શનીય છે તેમજ ' કપાવતાર ' અને રૂપમંડન વગેરે શંથામાં મૂર્તિસ્ચના-નિરૂપણ પ્રમાણે ચતુમુંખ, પંચવકત્ર, શિવલિંગ, અર્ધનારીશ્વર, ગાપાલ-સુંદરી, સદાશિવ કે મહાસંદાર્શિવ, વિષ્ણુ રામચંદ્રજી, સીતા, રૂદ્ર, હનુમાનજ વગેરે વગેરે અનેક આકૃતિઓ વિવિધ રૂપધારો મૂર્તિઓ ળનાવી તીર્થોને શાભાવ્યા છે.

છેલ્લે રાજ મહારાજાઓ, મુસલમાન બાદશાહ અને મુગલ સમાટાએ ભાર-તીય કલાને જે રૂપે ઉત્તેજન આપ્યું છે તે સૌમા તીર્ધધામાનું શિલ્પ ઉત્કૃષ્ટ અને ઉત્તમ છે.

^{* &}quot;ગુજરાતની કેટલીક અનન્ય પનિમાએ। " લેખક કનેયાલાલ બાઇશ કર દવે, કુમાર્ગા ૩૦૦ મા અ'ક

આવા પ્રાચીન હિન્દુ શિક્ષ્પ અને સ્થાપત્યના અપૂર્ન નમૃતાએ માટે આખૂ-દેવવાડાના તૈન મહિરા, કું મારીયાજના અને મીરપુરના તૈન મહિરા જગવિખ્યાત છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન કાર્મસ સાહેળ અને કર્નલ ટાંડે આઝનાં મંદિરા અને તેનું અદ્ભત શિલ્પ જોઇ મુક્ત કઠે પ્રશંસા કરતાં છેવટે એમજ કહ્યુ કે 'આ મહિરા સમસ્ત ભારતવર્ષમાં સવેદિકૃષ્ટ કલાધામા છે.' સુપસિષ્ક દેશનેતા ૫. શ્રી યાલવીયા છંએ પાવાપુરીના ભગવાન શ્રી મહા 📭 દેવના નિર્વાણસ્થાનના–જલમ દિરનાં દર્શન કરતાં કહ્યુ "આત્માની અપૂર્વ શાંતિનું ધામ આ મંદિર છે ' આવી જ રીતે તારંગા હીલ ઉપેરતું ગગનચુમ્યી લવ્ય તેને મંદિર, રાષ્ટ્રકપુરજી અને કાપરહાજીનું મદિર, અજાહરા પાર્શ્વનાથ, શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ, કુદ્રપાકછ દીયાણા-લાટાણા અને નાંદી-યાની અદ્દભૂત 'અમીયભરી મૂર્તિ રચી રે ઉપમા ન ઘટે કાય" સ્તુર્તિને ચરિતાર્થ કરતી જિનમૂર્તિયા ખાસ દર્શને કરવા લાયક છે. જૈનમ દિરાની અદ્દભૂત બાંધણી, भपूर्व शिह्युडेबा अने रथना लेध तेना ઉपर मुख्य थर्ध (इन्हना रालमदाराजा અને ધર્માચાર્યી પણ અષ્કર્ષાયા અને ખાસ શકરાચાર્ય્છની પ્રેરણાથી જગન્નાથપુરી, દ્વારિકા, બવ્દીનારાયણ આદિ તીર્થીના જૈનમ દિરાસા પાતાના ઇપ્ટદેવની મૂર્તિ એા સ્થાપી છે, જે ચદાવધિ વિદ્યમાન છે. સુમલમાન સમ્રાટાએ પણ ભવ્ય જેત મહિ-રાેને મસ્જીદાે ખનાવી છે. જેમકે પાલનપુર, ભરૂચ, પ્રભાસપાટગુ, ખ સાત, (વજાપુર, જોનપુર, અજમેરની પ્રસિદ્ધ મસીદા એટલે આ ળધી મૂર્તિ પૂજાના જ મહિમા અને વિવિધ પ્રકારા છે. આ સંળ'થી ભાગ્તીય છે વિદ્રાનાના અવિપાયા રજૂ કરી આ લાબી પ્રસ્તાવના પૂરી કરીશ.

" મૂર્તિ પૂજાના ખાળામા જ શિલ્પકલા સચવાઇ છે મૂર્તિ અને મદિરની વિવિધ રચનાએામાં આપણા રાષ્ટ્રને ધર્મની વિવિધ રેખાએ પડો છે પુરાણાની અસંખ્ય કલ્પન ચાને પત્થરરૂપે સાકાર કરવાની પ્રતિષ્ઠા મૂર્તિ ચો ને મ દિરાને વરે છે મૂર્તિઓ પ્રજાતી મનાેભાવના, આશા નિરાશા અને કલ્પનારૂપે છે. સંરકારે નું એ નવનીત છે." સરેશ દીક્ષીત

" જે મુસલમાના હિદ્રમા આવ્યા હિદ્રની સપત્ત ને વંભવને લૂટ્યા, મૃતિ-લજક ખનવામા પાતાનું ગોરવ માન્યું તે જ મુસલમાન સમ્રાટા, કદૃર મુસલમાન સૂત્રાએ લારતીય પવિત્ર તીથે ધામા અને દેવરથાના જોઈ મુગ્ધ ળન્યા. ખુતપરિસા કડીને સૂર્તિને નિદન રાએોએ મક્કા-મદીના, અજ મેર-અપ્યા, દીલ્હી-લખનૌ, વિજાપુર પાવાગઢ-માહવગઢ વગેરે શાંહેરામા મનાહ મસ્જુદા-મકળરા, રાજા, ક્ષ્યરા બંધાવી તેને ધૃષ-દીષ-પુષ્પમાલાએ। અને વસ્ત્રોવી જ નહિ કિન્તુ હીરા-માેની-પન્ના-નીલમ વગેરે ઝવેરાતથી શણુગારી અને એમા તાજમહેલની રચના કળને તેા હદ જ કરી છે."

P. R. S.

એટલે તીર્થ વાના તેા દરેક ધર્માવલ મીએા માને છે એ નિર્વિવાદ છે-ખસ

આ જ માન્યતાથી પ્રેરાઇ અના 'જૈનતીથાના ઇતિહાસ' પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

આ પુરતકમાંના ઘણાં તીર્થોની યાત્રા તેા અમારી ત્રિપુટીએ કરી છે. એટલે પ્રત્યક્ષ દેષ્ટારૂપે તીર્થાનાં વર્ણુના જૈન સામાયિકામાં અવારનવાર આપ્યાં છે. ખાસ લાવનગરથી પ્રકાશિત થતા જૈન આત્માન'દ પ્રકાશમાં અમારી પૂર્વ દેશની યાત્રા, અમારી મારવાડ યાત્રા વગેરે પ્રસિદ્ધ થયેલા હતા. એ લેખાં જોઇને જ ભાઇ કેસરીચંદ ઝવેરીએ જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ પુસ્તકઃપે પ્રયટ કરવા માંગણી કરી. અને તેમની જ પ્રેરણાથી આ પુરતક તૈયાર થયું છે. ત્યારપછી જેન, તૈન જયાતિ, જેન ધર્મ સત્યપ્રકાશ વગેરમાં પણ તીર્ધયાત્રાના લેખા અવાર-નવાર અમારી ત્રિપુટીદ્વારા લખાતા હતા એના પશ આમાં સમહ કર્યો છે આ સિવાય બીજા પણ અનેક ઉપલબ્ધ સાહિત્યના શક્ય તેટલા ઉપયાગ કર્યો છે તે વાંચકા ગ્રંથાનાં નામથી જોઈ શકશે -અ પુસ્તક લખાયા પછી કેટલાયે મહત્વના પ્રાચીન શિલાલેખા અને ઇતિહાસ પ્રકાશિત થયાં છે. જેમકે દ્યાદા રિથત શ્રી નવખ હા પાર્શ્વનાથજીના ૧૪૩૧ અને ૧૩૮૧ નાં શિલાલેખી પ્રમાણા મલે છે સિરાહી રાજ્યમાં ઘણાં પ્રાચીન મ (દરા છે. તેમાં દીયાણા, લાટાણા, નાંદીયા વગેરેમાંથી બારમી મદીના લેખા અમે જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશમાં પ્રકાશિત કર્યા છે. આવી જ રીતે હારીજ, કમ્બાઇ, ચાહ્યુરમા વગેરેના લેખાે પજુ ઉપલબ્ધ થયા છે. અમદાવાદના માંદિરા, તેના સ દ્યા વગેરેના રાસા હાળા મક્યાં છે કેસરીયાછ, જરાવલાછ, અંતરીક્ષછ વગેરેના રાસા સ્તવના પ્રાચીન મહ્યા છે જે એ તીથોની એતિહાસિક પ્રાચીનતા સિદ્ધ કરે છે. આ ગધા પચીન ઉલ્લેખા દિત્તીયાવૃત્તિમાં ઉમેરાશે.

આ પુસ્તકના પ્રકાશનમાં અ ખાયે યશ પૂ પા. ગુરુમહાગજ શ્રી દર્શનવિજયજ મા. સા. તથા પ્. પા વહીલ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી મહારાજશ્રીને જ ઘટે છે. અમારી ત્રિપુટીએ સદાયે સાથે રહી જે કાંઈ જોયું, નિહ'ળ્યુ, ગનુભવ કર્યો તે ળધાના યશ એ પૂજ્યોને જ ઘટે છે. અને સદ્દ મત ગુરુદેવના પરમકૃપાને આશીર્વાદના પ્રતાપે જ અમારી યાત્રાએ સકલ થઇ છે,

ત્યાર પછી આત્માન' પ્રકાશ, તેન ધર્મ સત્યપ્રકાશ, જેન, તેનજયોતિ વગેરે સામયિકાએ લેખા પ્રકારાત કરી અમારા ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ કરી છે તે કેમ બૂલાય?

આર્થિક રહાયકા અને પુરતક માટે પ્રેરણા કરનાર લઇ કેસરીચંદ ઝવેગ તથા અમદાવાદનિવાસી મહાનુભાવ ડાહ્યાલાઈ રતનચંદ વગેરે વગેરે મહાનુભાવાની તેમની શ્રુતભકિત અને તીર્ધસેવાને પણ ન જ ભૂરી શકાય.

છેલ્લે મા પુરતક છપાવીને તૈયાર કરનાર શેઠ દેવચંદભાઇ દામછભાઇ, તેમના બન્ને સુપુત્રા ગુલાબચ દભાઇ અને હિરિલાલભાઇ તથા પ્રકૃ સશોધન કરનાર બાલુભાઇ રગનાથ શાહ આ બધાની ધીરજ, ખંત અને અમાપ ઉત્સાહે આ પુરતક સુંદર રીતે બહાર પડે છે તે બધાને પ્રેમથી સંભારું છુ. આ પુસ્તક વાંચી મુમુક્ષુ છવા તીર્થયાત્રા કરવા પ્રેરાય, તીર્ધરધાનાના મહિમા જાણી વાંચો તેના અનુમવ કરે અને તીર્થયાત્રા કરી જૈન ધર્મના ભૂત- કાલીન અને વર્તમાનકાલીન ગૌરવના અનુભવ કરી પાતે તેવા મહાન્ ઘવા, એ મહાન્ વિભૃતિઓના પપલે ચાલી છવતને વીતના દેવના ધર્મને ચાગ્ય અનાવી તાર્યત્તીતિ તીર્થ ને સફલ કરે એજ શુભેચ્છા. તીર્થયાત્રા કરવા જનાર મહાનુ- લાવા નીચેની સ્થ્યનાઓના જરૂર અમલ કરે.

તીર્થયાત્રાએ જતા સપ્ત વ્યસનના જરૂર ત્યાગ કરવા, રાત્રિસાજન, કંદમૂળ ભક્ષણના ત્યાગ કરવા, ત્રત પચ્ચમાણ કર્ધક ને કર્ધક જરૂર કરવાં, ષ્રદ્ધાચર્ય પાળવું, દરેક તીર્થેત્ર્યાનમાં અવશ્ય પૂજા કરવી, ભંડારમાં જંકર ભરાવવુ, સાધારસ્ય ખાતામાં પસ્ત્ર વક્ષમ જરૂર ભરાવતી, આશાતના ઘતી જોવાય તા ટાળવા પ્રયત્ન કરવા. કર્યાય ગંદકી ન કરવી. ધર્મશાળાએામાં પસ્ત્ર શુદ્ધિ જાળવતી. પહાઢ ઉપર ચહતાં પગતા જોઢા નીચે જ રાખવા.

મંદિરમા સાેઠી-દ્વીયાર વગેરે કહી ન લાઈ જવા. એઠા માેઢે ન જવું. પાન સાેપારી વગેરે મુખવાસ માેઠામાં ન રાખવા. મુખશુદ્ધિ અવશ્ય કરી લેવી. ઉપર કશું જ ખાવુ નહિ. પાણી સિવાય ભીજા પીજાં પાલુ ખંધ કરવાં. અ'ત્ર શુઢ, વસ્ત્ર શુદ્ધ, ચિત શુઢ, ઉપકરાલુની શુદ્ધિના ખ્યાલ રાખવા.

યહાંડ ઉપર લઘુન તિ વડીનીતિ ન જવું. રગ્તામાં શુંકવા વગેરેની બીછ ગંદુશ ન કરવી અને નીધરેસેવાના પૃર્ણુ લાભ લઇ આત્મકલ્યાજી સાધવું, એ જ શુભેચ્છા.

મુ ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુડી)

આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં રહાયક પુસ્તકાની નાંધ.

આવસ્યક નિયુધિત. વિવધ તીર્થ કરય. જેન તીર્યમાલા પદાવલી સમુચ્ચય. પ્રથ ધિયંતામણી ઉપદેશતર ગિણી **લપદેશસ**પ્રતિકા વરતપાલ ચરિત્ર स धर्पात यरित्र शत्र ०४४ मादारम्य શત્રું જય પ્રકાશ આત્માનદ પ્રકાશની કાઇયા. शत्रं क्य मेगारीयस. જૈતધર્મ સત્યપ્રકાશની ફાદલો જૈતધર્મ પ્રકાશની ફાઇલા જૈન જયાતિ જ્ઞેન યુગની ફાઇલ भीसरीयाण तीथ⁵ने। धीतहास. સધાષા આણુલ-૧-૨ જૈન રીપાંક શંખેશ્વર મહ તીર્ય ધમ ધ્વજની ફાઇલા જૈન ધર્મ પ્રકાશ હીરક મહાત્સવ અંક મારૂપ તીય તો રિપાર્ટ लन सादिस संगीपः અમારા લેખાના સંયદ આત્માનંદ પ્રકાશ (હિંદી)

જૈન સ્પેશીયલ અંક જ્ય તીર્ય ના ઇતિહાસ विदार इश न વિહાર વર્ષન પાટા ચંત્ય પરિપાટી સરત ચેત્વ પરિપાટી ખ ભાત ચૈતા પશ્પિાટી કુમારના ખાય અંક વિશાલ ભારત વિશ્વવાણી પ્રાચીત ક્ષેખ સંગ્રહ બા-૧-૨ સં. જીતવિજયજ પ્રાચીન જૈન લેખ સગ્રહ મા. ૧-૨-૩ <u> બાણ પુરણચંદછ નહાર</u> પ્રાંચીન જૈન લેખ સગ્રદ પુ પા. આ. શ્રી વિજયધર્મસન્જી પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ પુ. પા. મા. શ્રી છેલ્લિસાગરસરિછ कैन साहित्यने। संक्षिप्त धतिहास 🕰ન ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસ વીરવંશાવલી જૈન તીથીના નકશા. પ'ચપ્રતિક્રમણ. સમેતશિખર તીર્ધ ચિત્રાવવી પ્ટડ તીય'ના ગિપાર્ટ કેસરીયાજી તીર્ધામ ઇતિદામ. બેરાલ તીર્ય પરિચય

અનુક્રમ શુકા

ન 4ર	નામ	ગુરફ	ન ભર	નામ	<i>ก</i> ิลิ
	સોરાષ્ટ્ર વિભાગ		38	Jiříst.	१४५
٦	श्री शत्रु वर्ष मिरिश्वर	1	ર્ય	ชพ์ไ	9.64
સ્	તલાન	1 3	2,5	નળીયા	१४५
S	મહુવા	११४	ર્	તેગ	181
8	धेवा श्री नवण डा पार्खनाथ	૧ . પ	२८	કટારીયા	181
ય	વધ્ત્રભીપુર	114	२७	અ'ગીયા	185
Ę	દ્રાગ્રિકા	૧૧ ૬	30	ક થકે ટ	286
9	ઢાક	૧૧૭	ફે દ	ખાખર	2>6
4	જામનગર	૧૧૭		ગુજરાત વિભાગ	
٤	નિરતા ગ્છ (રૈવતાચક્ષ)	116	કર	શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ	૧ ૫૩
90	કાડીનામ	દક્ર	33	વકમામ	158
11	ીના શ તેર	SSf	SX	ઉપ રીયાળા	158
1્ર	અજ્તરા પાર્શ્વ તાયછ	૧ઢ૫	૩ ૫	વીરમગામ	258
દેઈ	દેલવાડા	શક ક	35	માહલ	१६५
18	દીવ	186	ટહ	દયાય	154
૧૫	ભલે જા (ખરેચા) પાર્શ્વ નાય	૧૩૮	3(	પાઢડી	254
25	વર્ધમાનપુરી (વઢતાચ)	૧૩૯	ટહ	૫ ચાસર	1 \$4
10		૧ ૩૯	४०	રાધનપુર	288
	કચ્છ વિભાગ		٧١.	સમી	255
16	લદ્રેશ્વર તીર્ય	१४०	٤٥.	મુ ંત્ર પુર	155
૧૯	અંજાર	દક્ષ	٧3,		955
२०		દ૪૮૦	٧٧.		150
ર૧		દ૪૪	४५.	ચારૂય	9193
ર્ર		કપુર	٧٤.	પારણુ	૧૭૪
₹ ठ	સુથરી	१४४	YG.	ગાબુ–ગંગુતા	1 92

ન'ખર	નામ	કૃત્યુ	નું ખર	નામ	પૃ ⁶ દ્ર
٧٤.	મેઢિત	106	٤٥.	કાવી-ગ'ધાર	૨૫૨
٧è	इं भार्ध (भनभादन पार्शनायल	)260	۷٦.	માતર	રપય
યુ૰	ચાશુરમા	141	۷٦.	અગાશી	રપક
યા.	६ री <i>ज</i>	143	۷3.	મુ ં બધુ	ર ૫૭
પર.	મેત્રાણા	૧૮૨	८ ४.	પારાલી તીર્ય	રૂપ૮
٧з.	અમદાવ દ	163	۲4.	પાવાગઢ	ર ૫૯
પુ૪.	ન રા ડા	१८६	۷٤.	લિન્નમાલ	२६३
પપ.	સેરીસ'	168	મારવ	યાડ–મેવાડ–રાજપુતાના (	વભાગ
પ્દ	વામજ	166	८७.	ચંદ્રાવતી	રહ૧
પુંહ,	લાય ષ્ટ્રીજી	१८५	16.	આ ખૂ	२७६
	५ सर	160	LE.	એારીયા	२८४
	મહેસાછા	840	<u></u>	અયલગઢ	२८४
	આનં દપુર (વ ડનગર)	૧૯૧	૯૧.		२८७
	તારંગા	165	હર.	માટા પાસીનાજી	३०२
	धं ५२० ६	२०६	63.	મહાતીર્થ મું દરયલ	303
	પાશીના પાર્ધાનાયછ	ર૧૧	હ૪.	જીરાવલા પાર્શ્વનાથ	४०६
	માટા પાસીનાજી	२११	હપ.	થ ક્ષાથુ (વરમાથુ)	ટલ્લ
કૃપ .	પ લ્ નવીયા પાશ્વ ^૧ નાથ		٤٤.	ક્રાયુર્દા–કાસહક	311
	(પાલનપુર)	र१२	૯૭.	સાચાર	318
- •	મગાવાડા		&	राधुभ्रुर	3१७
₹ ७.	ભીન્નડીયાછ (ભીમપક્લી)	२१४	64.	વરકાશા	३ २२
\$	€6 ~~1~~	२२४	900.	નાડાલ	३ २३
	થરા	રરપ	१०१.	નાકુલાઇ	उरुड
	રામસૈય	२२५	१०२	સાદડી	३२६
	મુંદરી પાસ (ટીટાર્ક)	२२८	903.	ધા ણેરાવ	३२ ६
	ભે રેહ્લ (બેરાલ)	२२७	૧૦૪.	સુછાળા ય હ :વીર	३२ ६
	નાગક્ષ્ણુી પાર્શ્વનાથ	२४१	૧૦૫.	ર્પી દ્વાડા	327
	દર્શાવતી (ઢમોઇ)	₹3 3	tst.	ળામ ણ્ વાડાજી	ટર૯
	વડાદરા	२३ ६	१० ७.	મીરપુર	330
•	, જગડીયાજી	284	104.	નાંદીયા સામા	33? 33?
	भ रूय	२३७	906.	સારાહ્યા ક્ષાંડાહ્યા	233 233
	्रभुरत	२ ४१	990.	નીતાઢા નીતાઢા	288
હફ.	સ્થભત પાર્શ્વનાથ (ખંભાત)	<8 4	121.	-11/11/01	4

ન જર	નામ	યુષ્ટ	ન જે	નામ	મૃષ્ટ
૧૧૨.	અન્તરી	ટરપ	48a	સગલીયા	ટહ્ય
112.	નાષ્ટ્રા	YSS	१४६	સાવ્લીછ	ટક્ય
998.	ખેડા	? 55	૧૪૭	ऋ श्रेर	દહપ
૧૧૫.	રો,મેશ્વર	ಲತತ	946	કેશરુબ <i>ંજ</i>	325
125.	રાતા મદાવીર	एडड	178	લ્હારોટ	364
110.	સુવર્ણ બિરિ	કરહ	รูขอ	अ श्वर्	ટહ્ય
११८.	કારટા નીર્ય	ટ ૪ર		(સગ્જા પાર્ક્વનાય)	
116.	નાકારાજી	eys	242	મદાવીરજી	ટર્સ્ટ
920.	३।५२३१७	ટપા		માલવા વિસાગ	
૧૨ ૧.	કલેહ્યા	८५४	૧૫ર	म ३वगढ	ટહહ
१२२.	એાશીયાછ	₹ ०	૧૫૩	તારાયુર	४०४
૧ ૨૩	केससभे र	ट६२	૧૫૪	લક્ષ્મણીતીય	४०५
1 28	અમર સાગર	386	૧૫૫	તાલનપુર	४०१
૧ૄર્પ	લે હ ા	३ १६	૧૫૬	લાર	७०४
१२६	દેવીકે'ઢ	રછક	ર્વિતાંહ	મ દસે ર	७०४
१ २७	प्रस ्र	ಕಿತಿಂ	144	લાપાવર	806
१३८	બા હ્મેર	2 00	૧૫૯	અમીત્રરા તોથ ^ર	४०८
૧૨૯	પે _! કરશુ	લ્છક	250	ઝુરાનપુર	४०४
130	^{પે} ષ્કરણ-ફ્લાેધા	ಕಿರು		મહારા ^{ક્} ટ્ર વિ ભા ત્ર	
121	બીક:તે ર	೭೮೨	151	इ ह्माइक	તર
૧ ટર	ઉ દ્ધપુર	ટહર	૧૬૨	અ [*] ન{ૄસઝ	४१८
દકદ	સમૌના ખેડા	१७५	253	સુક્રના ત્રિરિ	૪૨૧
४८९	क्ष धार्येड	Sex	158	ભાંકુ :છ	४२३
૧૩૫	થી કેશરી ખાજી	ફેશક	१६५	કું ભાજ	४२३
ફક	सावराछ	કળક	255	નાશીક	४३४
૧૨૭	३ रेश	ક્ષ્ટક	ह दुंख	યાલુા	४२५
156	દેલવાડા–દેવકુલપૃષ્ટ	ટ૮૧	૧૬૮	વીજપુર	૪૨૫
રિટર્સ	દયાગરા હતા હિલ્લા	5/5	દેકેલ	જા લના	૪૨૫
1 %0	નામદા–અદ્યુદછ	કે/૪	૧ુહ૦	કેમ ્ટુટિંગરિ	૪૨૫
181	ચિત્તીકરહ	१८६	. ૧૭૧	તિના લી	૪૨૫
१४२	મસ્થિજ યા ^{મ્} વ ^ક નાથ	રકર		પંજાય વિસાગ	0 (1
SYP	અવેતી પશ્ચિનાય	ટહર	. ૧૭૨	લે ગ	४२६
188	ર તશમ	રહેર	sof	તસ્રશિથા	\$ <i>÷</i> .0
				-	6 7, 3

ન'ભર	નામ	મૃષ્દ	ન'ખર	નામ	યૃષ્દ્ર
168	કાંગડ ા	४२८	२०३	ચ પાપુરી	४७१
	પૂવ ^૬ દેશ		२०४	મ દારહીલ	४८६
૧૭૫	યનારસ	YSY	२०५	સુલતાનમ ં ન⁄	४६७
૧૭૬	બે લુપુ ર	увч	२०६	અયાદયા	862
900	ભદૈતી લદૈતી	734 834	२०७	રત્નધુરી	४०४
196	સિં દ પુરી	४४२	२०८	લખની	યુ૰છ
૧૭૯	ચ ં દપુરી	१४३	२०७	કાનપુર	がるら
160	પ ર થા	888	२१०	શૌરાપુરી	น เร
141	વટ લા (બ હ 'ર	४४६	२ ११	અાગરા	૫૧ ૫
122	₹, ? सते ऽ १-१९-४	४५१	२१२	મથુરા જન્મ	પ ૧૬
123	ગુર્ગાયા છ કુ ડ્લાંકુર	४५२	२ १३	દીલી	ય૧૯ સ્ટુ
१८४	રાજગૃહી	гиз	ર૧૪	હરિતનાપુર ક'પિલાજી	યરશ
		४५७	ર૧૫	કાપલાજી વિચ્છે ક તી થી	પરહ
924	પાવાપુરી ગીરહી	४६५	૨ ૧૬	ાવુ~છક તાવા શ્રાવસ્તિ	21.22
265		४६५	૨ ૧૬ ૨૧૭		५८१ ५३ ८
1(0	ઋજુવાલુકા	४६७	२१८ २१ ८	અષ્ટાપક બદિલપુર	પડછ
244	મધુવન શ્રા સમ્મેતશિખ છ	४६८		_{લાવલપુર} મિ <u>.</u> થશ	५४०
१८७		४७७	२१७ २२०	ામ.ચરા કો શાળી	પુરક
१५०	થર્ગદ્વાન (નાષ્ટ્રિયાનમારી)	702	222		५४७
	(वर्ष ^६ मानपुरी)	.02	222	પ્રયાગ (અલ્હાબાદ)	५१८
१७१	કલકત્તા કઃસીમ <i>ખજા</i> ર	४८२	२ २३	અહિ-છત્રા	૫૪૯
૧૯૨ ૧૯૩	કુસાન વળાર સુશ [િ] કાળાદ	४८२	228	તસ્ચિલા	યપર
168	મહિમાપુર	۷٤8	રરપ	ત્રાહ્યા વીત્તભય પત્ત ત	૫૫૭
१८४	ક ટ ગાલા	४८४	ર ૨ ૬	કોગરા	५५८
164	્રાલુચર બાલુચર	४८४	२२७	ળદ્રીપાર્શ્વ ના ય	५५७
१८७	અજમ ાં જ	868	રર૮		५५ %
१५८	સત્ત્રિય ક ંડ	४८५		જગત્રાયપુરી	५६०
166	ગયાછ	866.		ભેન <u>પુ</u> ર	450
200	સુ ^ર ધગયા	४८५	રઢા	દારિકા	452
२०१	કાર્ટ દી	४८६		ર હું: શ્રી પાર્સનાયકલ્પ	
૨૦૨	નાયનગર	४५०	પરિશિધ	ર ર હતું : ગ્રેત્મ પરિપાટી રત	न ५६८
. .				~~-~~	

ी १५	જૈન તીથેની ટૂ'કી માહિત	માહિતી	40	ાહિશા	કાડિયાવાડ વિભાગ	ાા		
નામ રથાન	લીથે નાયક ભગવાન	३८वे सामन	નછકતું સ્ટેશન	સ્ટેશન પી કેટલા ગાઈલ	પ્રાંત જિલો	તાર એાયી મ Tolegrn- phic office	માર્જી જ્યાર	(રિમાક) વિશેષ માકિલી
भादीताथु।	સ્ત્રાહિત,થ	B. S.	પાલીતાગ્રા	می	યા. સ્ટેર	Palitana	પાસીતાણા	રેટશતે ગાડીઓ ગળે છે. મં. ૧૧
શત્રું જયીગીર	2	ដូល	2	7	•	:	•	डेश ६, हमरा महिरी
रेहिल _{३६}	•	=	ē	٦	ê	:	:	्रमाः या । जिस्सास्यार्थः इद्धार ५२१०थे। छ
क्षेत्र रजित्	पंशदा		6	40	•	:	:	
તલાઅગિરિ	भुभतिनाथ	ь. В	तहाम	110	बादनगर	Talaja	पक्षाव्य	તાલષ્યજાગિરિ કુ'ક ૩
મહુવા ખંદર	मकानीर	B. S.	भद्धन	ىي	:	Mahava	મહુવા	નલ.મ માઇલ ૨૮, જિવિતરનામિ
थामा भंदर	नवभंगपाश्च	S.	ભાવનગર	۶	ગતમે"	Gogpa	ક્રીલા	માટા ર ક, ચમતારિક મૃતિ
नक्षा	•	B. S.	होजा कः	44.	વળા સ્ટ્રેટ	Vala	નલા	આગમ તીથે, જૂતી તલાદી
पदवाख्य शबेर		B. S.	किशाली	ىي	ds. <i>३५</i> ८	Wadhvana	વકતાથ	નદી કાર્ક કૃતિમ તીથ
જી લાગઢ ગામ	નેયનાથ	J. S.	જીનામહ	~	ज्य. स्टेट	Junagadh	જીનાગઢ	્રીમનાથ કલ્યાણક ૩
ગિરનાર ગિરિ	î	=	=	>		:	•	(ગિરિવર હું ક પ
विदामसामर	ર્ચ '६ પ્રભુ	:	वेशवस	æ	:	Prabhaso	ß	દ્રામ મોટર મળશે. મેં. ર
કાડીનાર	ખ'મિકા(વિચ્ટેક)	-	=	7	(ગાયકવાડ)	Kodinar	द्वातिनार	ગાડી માટર મળશે. નિચ્છેલ્લીય
Gन1	ন o ম	2	2	:	જી. સ્ટ્રેટ	Uan	ઉતા	" " વીરસર્દિ સ્વયંભાગ

9. 7 2	ر. ت	वेरावस	~	જુ. જુ.	Una	₩	(ગાડી મારર મથશે (સ્ટે. પ્રાચી)
અત્રવપાય નાથ	B. S.	महै ॥	\$0	33	:	:	डीनणंहरे मं. १०, हेस मा. २
माश्रुपार्थ	J. 13.	આંટના	×	નાર અંદર	Bantva	ખાં ટવા	पीरण ६२ मा उठ मांगरीस मा.२०
માહિનાય	ი. გ.	પાતેલી	ميه	માંડલે સ્ટેટ	:	કોંફ્ર	विन्छ तीय (भरेडा विगेरे)
તેમિનાથ	J.D.	જામનગર	بي	જામ. સ્ટેટ	Jemnagar	નામનગર	तीय सभान अनेकं भित्री
			के देख	विभाग			
ભગ માત ભગ મત	સ્ત્રે લાઇન	नछक्रेचें स्टेशन	સ્ટેશનથી કેટલ માઈલ	પ્રાત જલ્લા	तार अर्थीक Telegraphic office	नार अहिम	(ત્માકે) વિશેષ માહિતા
સાન્તિ નથ	نه	èlu, he	~	કુંશ	Anjar	क्री कर्तर	भास तीथै नथी. भोंहर उ
મહા દીર	2	2	ક	*	c c	वशवा	રેક્ડી મલશે, ઊંટ મળશે.
पार्वानाथ	•	લેમ	78	2	£	:	ભુજમાં મં. ૩ વડાલા ગા. ૨
કૃતાશ્લીલ	•	2	×	अभशसा	Mandvi	सुधरी	પ'ચતીથીયાત્ર', માંડવી મા. ૨૬
, વાતીર -	-	क्रांडतर	مد در	શિલો	Врасрыч	વાહિયા	7옷 개 사원
			3. 3. 4. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.	રેટને તછકવું રહેશત ક. રે. અંગવર ,, બુજ	हेरने ने अध्ये रहेशन हेरेशन सिंहा साधित ने अध्यापी माधित माधित माधित भागित १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १	हेरेने नेछड़न रहेशन हुस्था प्रांत छहि। । । । । । । । । । । । । । । । । । ।	केटि दिसाश केटि दिसाश केटि दिसाश कारिन केटि कारिन केटि कारिन केटि कारिन कारिन कारिन कारिन कारिन कारिन कारिन कारी कारी कारी

	67/	ગુજરાત	अन्यत विभाग B. B. & C. I. R.V.	M	E.	CO	[.R]	7.
માર સાત	લીય'નાયક લગવાન	३ १ वे सार्धन	નછકેનું સ્તેશન	સ્ટ્રશનથી કેઢલા માઈલ	માંત છલ્લા	પાર જલ્લા relegraphic Office	મિત્રાહ્ય જાાર	(રિમાક`) વિશેષ માલિની
क्षभुक्ष	भाभीनाथ	BB&CI	પાટડી	8 2	રાધનપુર	•	ઔસુત્રાહા	તાલ કારથ તી, રાધનાપુર મા. ૩૮
:	-	*	द्धारिक	مد سی	2	Harij	હારિજ	માટર રશ્તા, ત્રીઝુ નાકા મ. ૧૬
नाम	आदिनाध	M. II.	ነ ሪያ	2	×	Mandal	क्षाम	٠٠ الا ﴿١٤١٤ ﴿
e \$ 100	ગાડાપારુ	•	ગુમા	I	ખનાસ કાંકા	:	इ।२१४	ખળદ ગાડી, થગદ મા. રજ
विश्व	भंजासरमाक्ष	M. II.	भारख	m	ગુજરીત	Patan	โลกไห	લણે મેલિરા, ચાળુરમાં મા. ૧૬
NEIK	જ્ઞામાળાનાજ	*	भ स्थान	I	6	Charup	મ ભાષ્ટ	પાંટલુ માં. ૧૦
ासर्राक्षाह	वादेवा भा भ	M EF.	गार्थिकार	1	:	Chanasma	ત્રાહ્યુસા	(લાટેના) માહેરા પાર્શ્વ મુ, ૧૪
BILITER	भनगाक्षनपाक्ष	*	श्रीहरू	1	:	Cumbin	\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\	स्ट्रेशन गारी भवा छ
ઉપરીયાળા	अध्यक्ताथ	धांभ	ઉપરિઆળા	ىي	•	Viramgam	લાક્સગામ	વીરમગામ મા. ૧૨. છતા૦ ક
कांग्रेशवाद	200	ı	अभिदावाह	#9	हामडामक	Ahmadabad	કાા ાકમાત્ર	ધર્મા મ'કિરા, હઠી માઇની વાડી
नरीडा	प क्षावितीयाश्व		नेराज	1	î	Naroda	नराश	અમદા તાદ મા. ૯ ધર્મશાળા ૩.
ने यथी	अस्थिनाथ	H. B.	भायली	-		Bhoyni	ખાયણ	ઘેલડા સ્ટે. ૩.
नानुसर	ગલાવીર	:	भानसर	10	ć.	Panser	भानसर	ગામમાં ચેત્યાલય છે.
अस्सि।	માર્શ્વાથ	ŗ.	उस्दील	n	2	Kalol	३६मे ल	वाभर भा. प वाहता भणश

सात्रार तीय ६०	भारथ २८, पासनपुर २६	અચવગઢ ૫, ઐારોષ્મા ૪ાા	અંખાભવાનીની, ખેલમાડી મળશે	•	इस्पसूत्र प्रथम वायत भः प	भेडा ४ नडीयाह १४	શત્રું જય ઉજ્જય તાનતાર મં ૩	विश्वासी २० तार्गा	सक्षणात्या वादन मण स्व	अस्तरा पाने महरीयी बाज्य	संस्था अनुसार करणानु	Se a Die was all a se	क्रामा ३०	મેં. ૮વાચક પશાવિજય રવગ અમ	अश्वावभाषः मभन्नीविद्याः	#10-[x x x	सु यध भा. ४० होत
ાક્ષ્ક	cሺኝቘ)	આશ્ર(ખરેડી)		તાર'ગ હી ન	43.4312	भातर	**************************************	6	: 1	1	# #	हात्यु इस्त	अस्भित	अभाष्ट	M3 24	अं उतियर	US IIche
Diesa	Met. Road	Abu.	:	Taran Hill	Vadnaga:	Matar	Idár	Idar		i	Camb.y	Kavi	Amod	Dabhou	Broach	Anklesver	Virar
યનાસકીકા	(કાલ્ક) ક	ચિરાહી	1	મલીક કા		ખુશ	મહીકાંદા	=	:	2	ખંગાત	:	भ३य	भाषक्रवाह	હિંદમ	र अरमी प्रश	છ થાલા
م م	2	72	<u>چ</u>	m	•	يخ	I	0	1	1	1	0	>> **	10	ىي	>	<u>=</u>
ાક્ષ્	સિલ્યુર	આજિક્	•	તાર ગા ધીલ	વકતગર	મહેમદાયાદ	ક્ષત	2	:		ખંભાત	अवी	भर्ज	ક્ષાણ	ભરંત	જ્યશીયા	चीतार
H. B.	2	6		M. I.	2	2	2	â	2	5		В. J.	2	2	"	2	2
પા.ચ [ે] નીચ		नेप-आह	મંદિર પ	અજિતનાય	આદિનાય	સુમતિન થ	A 53 K	પ્રા ^{ત્રુ} નાથ	,,	મુક્રીપાશ્ચ	રત ંભતપામ'	ઋષમ, ધમ	પાર્ચ, વીર	नेति ५,२५	નિમુત્રત	આદિનાય	:
(लिस्रीया	मेत्राथु।	देवनाग	કુંભારિયા	તાર્ગા-હીસ	वश्नेगर	भावर	જ્યાં	યામીના	મારત્યાસાના	લાસુક	भंगात	31.4	रेगि र	કમાસ	क्षेत्र ीक्षेट्रहो क	જ ધાંડીયા	Uરાkમ્દ

ดาน .	માળવા—મેવાડ—મ	સામ–ડ	વાડ––રાજ	પુતાન	सुन	ಪ ಪ	H H	ારવાડ-–રાજપુતાના વિભાગ B. B. & C. I. Ry.
ા ક્ષરે તે કાર	લીય નાયક ૧૧૫ લગ	રહતે લાક્ષન	नकानुं स्टेशन भाष्ट	स्टेशनथी भेटरा भाष्ट्र	ર્પાત છલ્લા	નાર આયીસ પાંત છલ્લા Lolographic c floo	ક્યાત્ કરાતિ	(તેમાકે) વિશેષ મા હિ તી
જાતાતર	શ્વાન્વિનાય	BB&CI	हाडेाड	ന് ഇ	માળવા		સ્ત્રકારપુર	ઇ-દેર, મેં દિર ૫, (માલતા)
	भद्रशासन १०	R. M.	કન્દ્રાર	စိ	:	:	शक्याद	મેળા પાષ ૧૦ માહનગ
મહિલગઢ	સુષા પૈનાથ(હતા	î	୬୧୯	డ్ట	तार स्ट्रेट	Dhar	નાલાગ	શાંતિનાથ છે, (પર્વત ઉપર)
G3974	क्षव द्वीया म	BB&CI	डिकक्रे न	:	ગ્વાલિયર	Ujjun	ઉજયુન	Ci. I, P. મ'લિર ૧૭
માર્શ(જ)	પા ^{કા} 'નાથ	G.L.P.	शुरुदार	ىي	भावना	Muksi	अधिस	
સમહિઆ	शा (तनाम	BB&CI	रतताम क.	ئ	રીવાથા સ્ટેટ	Rathan	रतक्षाभ	12. M. 20. 11. 6, ontil 11013
વશ્યાહ્યી	મેં. નથી	IM "	ॐ	0.7	धन्द्रार स्देट	Barwanı	વારવાષ્ટ્રી	રાવણ કું લાકળી પાદુકા (વિ. મ.)
ગ'કસાર	¥. c	3,	મ દસાર	0	ગા(ક્ષયર	Mandsor	મ ંદસાર	(६११३५)
લથ	1211-1212	3,	भुराह	==	:	Thurod	•	મધ્સાર મા. ૧૦
(રાત્તોડગઢ	असार किसलाम	M 2	शियोऽ जः	1	८६गुर स्ट्रेट	Chitor	ચિત્રીક	કિલામાં મં. છે (ગેલાહ)
3331	'বাদ _ী কাদ		1821	می	,, (મેવાક)	Karera	3231	ઉપસર્ગ હર માર્મ ખાવન જિના.
द्वेशनाज	મ કિર ૪	ž =	ખેમલી	n		•	નાયકાશ	ઉદેપુર મા. ૧૪ કમાલથા મા.૧૮
શુનાજી	क्याहिनाथ	23 13	GRYA	°	19	Kherwara	ગડમભાદેત	પ્રશાસિક ઉદ્દેશુર ગા. કપ
			-		_			

અદ્યદ્યા આતિનાય છે	हें इंस्टाडा, डें सबमेर,	વીર તીયું મિચ્છેદ મુંગસ્થલ	મીરપુરમાં મં. ૩ પીંડવાડા મા.૩	ક્રિરોહી મા ૧૦ ફા,શુ ૭•૧૪ મેવા	थि. मा. १४, न हिमर मेत्य वीर	૧ પાયે મ દિર કમીર તીથે મા ૧૦	આખૂ મા. ૧૮ ભા. શુ.૪-૬ મેળા	ન્યવાલ મા. ૧૦ શિશાહી મા ૨૦	ધાનેરા ૩૪, બીલડીયા ૬૦	धातरा ६०, भाउवा ५०	બલાર મં. ૧ ર(મારવાડ) મા ૭૦	વીજાપુર મા. ૨, વાલી મા. ૪	માટર, શાલા પૃથ્ધે. મા ૧૧	મે. ૩ ત્રેસાકપદીપ ૧, રાણી મા. ૧૧	મા. ફા. વ. ૧૦ મ્યા. શુ.૧૩ મળો	મૂછ,ળા મદ્યાવીર તીથે મા. ૩	ઘાણેરાવ ર, સાલરી રાણી ગા.ર૩
9 <u>5</u> 33	:	ล์โม	र्गीऽनाडा	2	8	સિરાકી	61	વાગરા	सानार	.ભતમાલ	ન્યસાર	બાની	માદરી	a		धा ष्ट्रोराव	દુસુરી
Udaipur	•	Abu	Pindwara	ŝ		Shirohi	ĸ	•	ç		Jalor	Falna	ę.	•			*
2 22	I	<u>ਲੀ</u> ਨ	(શરાહી	î	ચિરાકાકી સ્ટર		1	सिमुर स्टेट			:	મારવાડ	:	2		2	93
~	1	>	ዯ	>	2	2	200	0	°	%	0	~	ک ر	2		×	×
		કાર્યું સિલ્	પીડવાડા	2	33	8	(ક્સ	भीउनाम	िसा	अदेरि	2	नेश	ફાલના	•		भ्राश्नना	ફાલના
2 6	33 33	BB&C]	2	2		۶	. :	2	2		J (SJ)	BB&CI	2	5.		BBACI	:
માંમ,નાજ	સામલીઆપાર્શ્વ	જવિતસ્વામી	મહાવીર		જિવિતરવ.ગી	4. 10	માર્ચુ નાથ	1	भक्षावीर		4. (23 3 (12) 1 (SJ)	राता भक्षाचीर BB&CI	N. X (4 N.)	આવ્યાય	- Lagran	٠, ۲.	H. 3
સમીના	કોલ્પ્ઝા ક	મું ગરથલા	મ જ રી	મામતવાડા	નીક્ષા	શીરાની	જરાતલ	भाष्ट्रा	सामाः	વિલ્નમાલ	સ્વર્જાણી	પવંત	क्षाइरी	शक् अपुर		स ट्रोशन	देसूरी

વિંગ યસેન સુંર જન્મ	શાંતિરતાન સ્થાના, વર. માત્ક	प्राथ विद्यालय	એરતપુરા હાવણા લાગળ જ ક	्त सामिक्ष ताल जिल्लाहरू जिल्लाहरू	ાલ છે. માર્કા છે. આ કોર્યા છે.	ગુડાળાલાના માત્ર ૧૪ લાગ મુખ્ય	મરલી શા બાલાના માત્ર મે. ક	મું. ૩ થા. ધ. ૨ (છ. માલાણા)	ગીપાડ છ, મીતાડા ૧૩, ૧. ૨૦	43. 1	माशव श किप्पत	પ્રાથમિત્ર-થવાં કારા, (માટર)	એસલમેતમાં ૧૦ (રાષ્યુતાના)	મું. ૨ મમેં શાળા	રાવણુ મ દેલદરી પ્રતિ'છત વિચ્છેક	
	でかって						=	भाभ	\$ 1.Jh		क्रिक्ष	नेससभेर	2	1	असत्र	
	Rani	2	Erap. Ca.	Ernu. ro.	Marward.	Eran. Cy.	2	paloira	Pipur	Mortarond	Osusn	Barmer	î		Alwar	
મારા ક	*	F		2	4	=	•	अमिग्रेर	•	2	6	नेसधारे	2	ज स	अध्वाः ३२	
(21)01	১	æ	2		~	75	35	مك	>	~		3	1	-	ď	
र खी	•	2	अदनपुरा	2	भारवाड करे.	अर्न्त्रश	2	ખાલે તા જે.	भेताः	भेडता ज.	मा(शक्र	સંદર્ભ	*	I	अक्षवर	
		: 2		2	÷	•	•	J(LK)	J(PB)	۵,	٠	~		स्य	BB&CI	
4. 6, 3, 3	प्रायीन भें ४	યામ,નાથ	•	:	जारी-भाय	३,क्षावीर	1	માં મુત્યાજ	3	:	મહાવીર	>∵ ₹	माभूमा	-	आवली मान	
नाङ्गान	रुशस्	वरकाथा	प्रमिसिंग	भिद्धार	विद्वरा	भैर'शिहि	HES	TO STORY	157714	मिल्य	THE USE IN	नुसक्षभुर	લાક ા	क्षाना है, श	शत्रश्रीहरूरा	

વિભાગ.	
મહારાષ્ટ્ર-વરાદ	
त्र स	

नकानु स्था । प्रांत क्रस्या प्रांत मार्थि । प्रांत क्रस्या प्रशिक्ष । प्रांत क्रस्या प्रशिक्ष । ज्ञानिक

३६वे साधन

તીય ૈનાયક

भाय म

भाग स्थान

। स्ट्रेयनद्या

	િમાકે) વિશેષ માહિતા
•	વાસ્ટ આપીસ (િ

મીરજ મા, ૧૬, કાલ્કાપુર મા. ૧૭

15. E.

Hatkal

કાલ્કાપુર

दीयहब

malacan M.S.M.

2 2/12

(F-B- F)

:

-7 *

χ. Γ.

ग्रंभीन थ

******

14,74

Nagada Kombbej Hindl, elfan-An 14 Adı

यधः मृति, णावापुः माः ४८

યત્સીમ

Basım

गुरा

7%

આકે લા

G. I. P.

अत्र क

A 88

G. I. P

MIN'NIN

£ 7. F

4312

Warora

સ તા

*

न्द्र स्टि

કેયરીયા પા. મ ર ચાંદ મા. ૧૮

માણુકરવામી દુર્ભંક ગક મહાવીર

ગીરી-કિલ્લા, વિચ્છેક તાથ

પ્રલારી અલિર

Alir

क्रश्रीतक

•

••••••

::

પ્રતિનાથ

342219

અધિર

ગ્યાદિનાથ

21118

યૂવ [ે] દેશ (ઉત્તર્શહ્ર-દ-બિહારઓહિસા-મંગાલ) વિભાગ E. I. R.	૫ માક) (ક્યાપ્ક)
વિભાગ	માર આપ્રીસ
મંગાલ)	તાર ગાયીય Telegruph
–ાષ્ટશા	પ્રાંત જલ્યા
₹ - 3	સ્ટેશનથી કેટલા
કુન્દ્ર–ચિલ્કા	રહેવે નજમનું સ્ટેશન કેટલા પ્રાંત છલ્યા Tolegruph
अप भि	रेहमे
्र देश (	तीयंनायक
كالمتم	τ

भनारक्ष	2
Penaros	:
:	:
m	1
સરાખ	•
O&R(a	*
	wallen 3 Fonarcs

भं. ८ (१३)

おいてる भेद्ध ५२

मा भूगान

वाग्रान

ગામ સ્થાન

6	Sarnath	1	Fyzabad
•	:	1	6.

सीरन थ

MNSO

स्पार्भ नाथ श्र्यांसनाथ

अहे िस ८ कि करूरी

	,	4
nath	1	•

134 वि

જ કે. ક'શી મા. ૧૪ (માટર)

જ કે. કાલી માં. ૬ (માટર)

१ के. अमाधि अशी मा. रा।

જ કલ્યાણક કાર્યા 🕆 ા. ૩

દેકેરી ખત્તર, અંગ્રેજી કાઠી

(रिमाड) विशेष भाषिती

अधिष्यः मा ४, नीटार्ध मा. १०

૧૮ક. કરાંત્રમહાલ્લા દે. મા. ૪

ગ્યયાષ્ટ્ર

A) odha

क्षित्र हिता

આદિનાથ

क्षिश्रीरक्ष

, निरोध

9\। মিল

I

મુ ૧ (થમ°) | O& પિલ

(ગ.૯) ક્ષાં(લ

સ દ્ર ૧૯

क्रेमा गाड

1

(िनछ ताथ') हैसास विगरे

જ કે. વિચ્છેલ તાથે (માવરિત)

[મુ. મામનગર | (િન્રેક્ક લીય') ખાં કેર જૈન રહ્ય

करम ड यानि सगन ६ ६२वी

Shikohabad y w2212

Aonla

" ખરેલી

शि३,६। ४ ६

いるでは

લખ. જ. <u>ક્રાયમાર્ગ</u>જ

> BB(wl.) (P.E.)19 E((al.)

વિત્રલનાથ

F. J. 8 શ્ર રિપુર અલિહના

भं. १४

निमाध क्षान्ध्री भ

૪ કે. ધમેં. માટર રરતા છે

ક.નપુષ્યં કાચતું મૃતિ ૪ ક. મં. ૨ (નીરાષ્ટ)

क्रश्नि क

:

811:11g

Sohaval Lucknow

Balrampur

(15:16) " ,, કિમાલય डितारिं ह

બલરામપુર

O&R(a)

(માંભાત્ર)

सेतमहेत

ध्या, नाथ

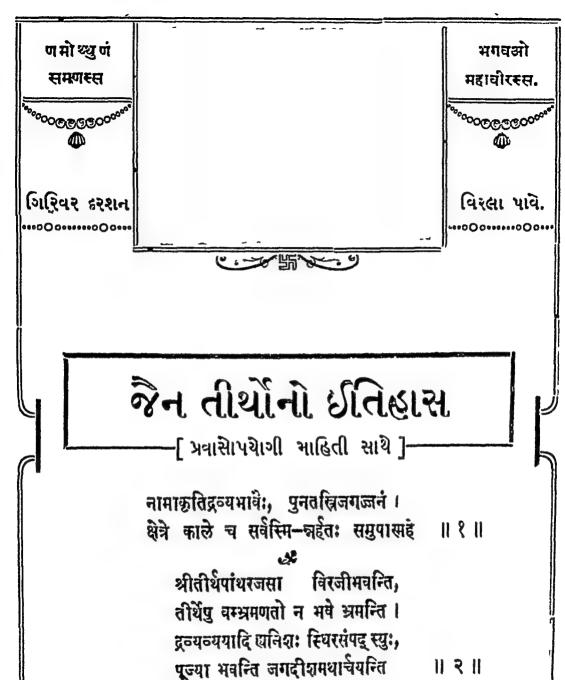
२८ १५३१ G MAJ

સાહાવલ

पीलमडी, क्रैन रत्। न्युन्त्रिभम	१२ ४. मुवाना मारर मक्श	नमायार (विन्येष्टः)	। देवस के (विच्छेद)				વિસાઉપદી ખું શિર્	4'. 2 34(544. ((46.2)	त्रीशासमधी आ धन्माणा	[Adly 2. ordnigs	(D पश्ना) मारुर सर्विभ छ	(बार्शाव) वि. सा. व सार्	४ के. पाँच पदीर यात्रा मिक	3181814-318 8-44 Es	אין זיין אנו ארייני א		ગામ માં માં માં માં માં માં માં માં માં મ	भाषत्या ४ भः ४ माठर
ू हो स	વક્સમા	1	र्घनाद्वाणाइ	પાચિમશ્વરી ગ	Jorn જોરી	સીતામઢી	1	તુના	मिद्धार	કે તે કુ ફોલ્	:	મિલાવ	राज्यजी?	2015	97 H E - 19	(3-0°-6)	(28.61	1000
Muttra	Mawana	1	Allababad	1	Bengal	Sitamarhi	ı	Patna	Bihar	•	: :	Silnd	Rigir	Navada	Jamui			
" યુલી	ئ ق ق	તૃજાત	<u>ش</u> چ	•	कन्तरीयाभ	भैथीव	भिर्यात्रिक	भटना	मिक्षार्	:	•	í		ગયા (બિ)	મુંગુર (બિ)	ગાયમાં	મંગ્રેસ (ભ)	
I	જ	1	~	%	w Ju	-	፠	**	ى <u>ـ</u>	~	بي	س	0	~	20	3	7	
ાદિકૃષ	મીરવ	पेक्षान शेर	अस .दाभाइ	મત્રવારી	ñ.	સીતામશ	दीव्युर	भटना क.	મિલાગ, શ્વ.	5	नवाद्य	નાતંદા	દીવિશ્વાર	र्म सहा	લખીયરાન્	નાનરનાર	माधिस्याम	
G.I.P.	N.W	\$	国(,)国	EI(,)	•	B.N W.	:	i E	,B BL	2	सा. ध्रांय	BBL	2	ा धार	园.	B N.W	1 2	
ગુપ્ના	11-10-124	આદિનાય	ऋ१भदेव	RKEN	श्रीत ननःथ	નમિ, મહિત	×	રમૂ(લમદ	4, 2	મકાવીર	7', 'X	ગી ૧મ૨નામી	म्रिनिधुन्न	भक्ष्यीर	क्षतिनिमाय	٠.٧	c)) .52 n	
भग्रेश	६िननायुः	श्या	પ્રાપ્ત	કોલા ગી	અફિલપુર	મિદ્યા	निशास ×	トジ	अराज-यर्ग	(पावा) ग्रश	ı	1.14.35	રાજ્યમ	amblet	3.5	(41%)	407.5	

इ. इ.स. प्राप्त	पकार र हावी	13 B. L.	વ્યવસાધ	چ کے	(ખ)) રહૃદિ	:	(स४,द्रा	ાપ્રકાર કે. મુલતા ત⊢∀ન્મરઘ
×15×10°	#: 4	(, mg)	ગારતા	۰	कमरीयाभ	Giridih	જી કહે	नि ३ ३२ भणशे. धभैशाणा-पेदी
ાક જીવા <u>નિક</u>	ગતાવીર	:	=	~	. Geria			(दशाक) विम वस भवर
ગફોલન	भ: १२, भ			بود سی		!	STORES IN	
સમ્માતશિષા				, a	•	2	and the second	
4613	33	: 2	יין ויינין	; <u>:</u>		2	<u>इ</u> इ इ इ इ	
(E11.18, 18		A 11 CT	J-11-1471.1	9		2,	3 .	२० ४. धर्मे. एसरी स्टेश । मा
1 10 12	र विकास	g) 'r n	ભાગલ. જ	e)	とだいたで	Jumpanagar	यंपानगर	જ ક મા. ૨ ભાગાસ મામે. મ
म् हाराइस	:	(B.m)	મંકારલિલ	eg	•	Mand Hill	र्जावस्त	Calm x Distallation
Service Servic	મ: હ (૧૧)	, (BB)	અજિમ્યાંજ	0	का, क		W. Commission	
X:तस्यार	¥.	E. 2	S IS INCINO		;	_	A Job sollo	जा. ८० स्टरात पर पंगासामा
George				0	:	Juggan	اعر مااعاً عر	કટગાલ . મક્સિમાયુર, નદીપાર
¥135469	(5%=>1)	ë Zi	क्षुवन यस	>0	જિ. ગંજામ	Udnigiri	ક)ફીલાઝુ	क्रभारमीरिन्दाशाशाः सर्वस्ति
Clica, w	1000		:		1			मार्गातास
		:		-	ितिसा स			ખારવેલ તેખા. મમારીગાઉ
コレヤンマ	(S) ~ '.	년 - '-	क वडा	=	W.311.4	Culentia		
, shy? 21.	મેં શીતલ જિ	13.	and the				3414	લમતલામાં મે. રે, લેલને ગુજ
メーニーン	तीश नहीं पश	तीश्रीत लग	31814	9	-	-	=	માત્રાનું માં ક
7	1.=1.62, 8.=\$41103.	45 15 15 15 15 15 15 15 15 15 15 15 15 15	ી માલકા≕ળવાવી	स्य ज्ञान	اللام محسا	/ केसन, भा≕भी	חנו, או,= ע	માણક.
6	જગમામપુરીમાં જરાવતા પાર્મિતું તામ વિચ્છેદ છે. કેદાર પાર્મિકા નિરુત નિરુત ક	हातवा माभ	न त.भ विन्यु	75	ta Pyrkin c	15 CE	6	
ਓ ;	બીનગાલ, સાગાર,	માણુરાવ, ર	भिरी, सादग,	श्रेयती.	મુલી. પ્રાક્તિમ	માણેરાવ, રેસુરી, સાંદરી, શૈયલી, ખલી, પ્રક્રિયાંગ હતા નિઝેટ જ્યારા કુરા	8. Surana 1.	
¥ ;	19 B. B. જમાલગુજ સ્ટેશન (જિલ્લા-માગરા)પાસે જેવ દ્વીતા નીકળમા છે.	'३८४ ×ोटो	त (फिरसा-मे	કામ)તાકુ	मुन यहा	1 363 B	द्धानामा रह	ા થતાર છે.
r r	ેલુરા તથા રાયતગાર અલિછ ૧)માં જૈન દીનાઓ છે.	ાર અહિછા	ા)માં જૈન ડો	्र हा	•	3		;

જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ

श्रीसिद्धाचलतीर्थराजतीलके श्रीपादिल पे पुरे, विश्वोपकृतिकं यशोविजयजिनामाद्धितं चादिमं। श्रीमर्ज्ञानविवर्धनं गुरुकुलं जैनं वरं स्थापितं, स श्रीसंयतपुंगवो विजयतां चारित्रराजेश्वरः ॥३॥

શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજ (સિદ્ધાચલછ)

સ્તું સારમાં દરેક પ્રાચીન ધર્મામાં કાઇ ન કાઇ સ્થાનવિશેષ પૂજ્ય, પ્રતિષ્ઠિત અને પવિત્ર માનવાનાં ઉદાહરેલા પ્રત્યક્ષ જ છે. મૂર્તિ પૂજા માનનાર કે ન માનનાર દરેક વર્ગ, ઇશ્વરવાદી કે અનીશ્વરવાદી હરેક પાતાનાં પવિત્ર તીર્થસ્થાના માને છે હિન્દુઓ કાશી હિમાલયાદિને, મુસલમાના મધ્કા તથા મદીનાને, કિશ્ચના જેરૂ-સલમતે, બૌધ્ધો બુદ્ધગયા, બાધ્ધિવૃક્ષને હજારા વર્ષાથી તીર્થરૂપે માને છે. આ ધર્માવલમ્બીઓ પાતાનાં પવિત્ર તીર્થસ્થાનાની જિદ્યામાં એક્ષ્ટામાં એક્ષ્ટી એકાદ વાર યાત્રા અવશ્ય કરે છે અને પાતાના જીવનને પૂનિત બનાવી પાતાના જન્મ સફલ થયાનું માને છે. આવી જ રીતે જેનધર્મમાં આવો કેટલાંથે રથાના ઘણાં જ મહત્ત્વનાં, પૂજનીય અને પવિત્ર માનવામાં આવ્યાં છે. આમાં શત્રુંજય, શિખરજી, ગિરનાર, પાવાપુરી, આખૂ વગેરે મુખ્ય મહત્ત્વનાં તીર્થસ્થાના છે. આ બધાં તીર્શિમા શત્રુજય ગિરરાજ શ્રેષ્ઠ, વધુ પવિત્ર અને પૂજનીય મનાય છે. દરેક તીર્શિમાં શિરતાજ સિધ્ધાચલજી મનાય છે.

જૈનાનું આ પ્રસિદ્ધ તીર્ધસ્થાન મુંબઇ ઇલાકાના કાઠિયાવાડ પ્રદેશના ગાહિલ-વાડ પ્રાતનાં પાલીતાણા નામના દેશી રાજ્યના પાટનગર પાલીતાણામા આવેલું છે. મુંબઇથી વીરમગામ, વહવાણુ, બાટાદ થઇ ભાવનગર જતી બી. એસ. રેલ્વેનું શીહાર જંકશન છે ત્યાંથી એક નાની (બ્રાંચ) લાઇન પાલીતાણા જાય છે. આ લાઇન-નું આ છેલ્લું જ સ્ટેશન છે.

સ્ટેશનથી ગામ અર્ધો માઇલ દ્વર છે. ગામમાં જવા–આવવા માટે સ્ટેશન પર દ્યાડાગાડી વગેરે વાહનાની સગવડ મળે છે. રાહેરમાં પ્રવેશતા એક કસ્ટમથાણું છે જ્યાં નવા માલ પર સ્ટેટ તરફથી જગાત લેવામા આવે છે.

લ્રુગાલમાં પાલીતાલાનું સ્થાન ૨૧ અંશ, ૩૧ કલા, ૧૦ વિકલા ઉત્તર અક્ષાંશ અને ૭૧ અંશ, ૫૩ કલા, ૨૦ વિકલા પૂર્વદેશાન્તર છે. પાલીતાલા એક શહેર છે અને તેની વસ્તી આશરે ૧૫૦૦૦ ની છે જેમા ૨૫૦૦ આશરે જૈના છે.

શહેરમાં થાડાં રાજકીય મકાનાને ખાદ કરતા જેટલાં માટાં માટાં વિશાલ મકાના છે તે બધાં 'વેતાંબર જૈન સમાજનાં જ છે. શહેરમા બધી મળીને ૮૦ શી ૯૦ જૈન ધર્મશાળાએ છે જેમાં લાખો જૈનયાત્રીએ આન દપૂર્વક ઉત્તરી શકે છે. આ ધર્મશાળાએમાં કેટલીક તા લાખ્ખા રૂપિયાના ખર્ચે દાનવીર જૈનાએ અધાવી છે, જે દેખાવમાં માટા રાજમહેલા જેવી લાગે છે. યાત્રિકાને લાજન વગેરેની સગવડ મળે તે માટે જૈન સમાજ તરફથી બે જેન લાજનશાળા, એક જૈન દવાખાનું અને નાની માટી પાઠશાળાએ, સાહિત્યમદિર વગેરેની સગવડ છે.

પાલીતાણા શહેરની જૈન સંસ્થાએા

'આણું દજ કલ્યાણજની પેઢી.

આ સંસ્થા આખા હિન્દુસ્તાનના શ્વેતાંબર જેન સંઘતું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે. હિન્દુસ્તાનના જુદા જુદા પ્રાંતા અને શહેરાના ૧૦૮ પ્રતિનિધિઓ તેની વ્યવસ્થા ચલાવે છે. તેની મુખ્ય પેઢી અમદાવાદમાં છે અને શાખા પેઢી પાકીતાણામાં છે. તેને ત્યાંના વતનીઓ "કારખાનું" એ ઉપનામથી સંબાધે છે. એક બાહાશ મુનિમના હાથ નીચે આ સંસ્થા ચાલે છે. શત્રું જય તીર્થની વ્યવસ્થા અને રક્ષણ કરવાનું બધું કાર્ય પેઢીના હાથમાં છે. સાથે જ ત્યાંની દરેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં પેઢીના મુખ્ય હિસ્સા હાય છે. પેઢીમાં બીજાં નાનાં નાનાં ખાતાંઓ પણ ચાલે છે. પેઢીના ભંડાર અક્ષય મનાય છે. ખીજાં ખાતાંઓ અને પાતાની વ્યવસ્થા ચલાવવા મુનિમજીના હાથ નીચે સંખ્યાળધ મહેનાઓ, કલાકા, નાકરા અને સિપાઇઓ રહે છે–તીર્થરક્ષાની અને વ્યવસ્થાની સંપૂર્ણ જુમ્મેદારી સાથે જ.

હિન્દના યાત્રાએ આવતા શ્રીસ'ઘ

ચતુર્વિધ સંઘની સેવા–દેખરેખ સાચવવાનું મહાન્ કાર્ય આ પેઢીદ્રારા જ થાય છે. અહીં યાત્રાએ આવનાર સાધુ–સાધ્વીઓને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનાં ઉપ-ગરણા પુરાં પાડવામાં આવે છે. પાત્રા, તેનાં સાધના, પાટપાટલા, વસ્ત્રાદિ, ઔષધિ આદિ ખધી વસ્તુઓના પૂરા ખ્યાલ પેઢી રાખે છે.

યાત્રાળુ શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને વાસણ, ગાદલાં-ગાદડાં, ઔષધિના પ્રળધ કરે છે. આ સિવાય સાધનહીન શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને, ભાજકાને, ગરીબાને મદદ પણ આપે છે.

નાકારશી, સ્વામિવાત્સહ્ય-જમણ આદિની વ્યવસ્થા પણ પેઢી કરાવી આપે છે.

યાત્રાળુઓને શુદ્ધ કેસર, સુખડ, ખરાસ, ધ્રપ આદિ સામાન્ય પડતર કિમ્મતે આપે છે.

પહાડ ઉપર અને નીચે અધી વ્યવસ્થા, સારમંભાલ, જીગામ્ધાર, નવીન જિન-મંદિરજીની સ્થાપના વગેરે અધાં કાર્યોની દેખરેખ પેડી રાખે છે.

'પહાડ ઉપર જતાં રસ્તામાં'ભાતાતલાટી ર' આવે છે. ત્યાં યાત્રાગુએ ને ભાતું અપાય છે કે જેમાં વિવિધ પધ્વાના હાય છે. આ સિવાય ગરમ કે ઠંડાં પાણીના પ્રળંધ પણ રાખે છે. ભાતાતલાટીનું વિશાળ મકાન, તથા બગીચા, બાજીના કમરાવ્યો આદિની વ્યવસ્થા ઘણી સારી છે. તલાટીના આગળના ભાગના વિશાલ ચાક, તેની છતરી, શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઇની માતુદ્રી ગંગામાએ બંધાવેલ છે

૧. પેઢીની રથાપના સંળધી ઇતિદાસ આ જ મધ્યમાં પાઇળ આપવામાં આવે.

ર. બાતાતલાટીની શરૂઆત મુનિમદાગજ થી દરયાખુવિમલજના ઉપદેશથી શરૂ થયેલ છે.

પહાડ ઉપર ગઢતાં રસ્તામાં કુંડ અને વિસામાએ! આવે છે. આ વિસામાએ! ઉપર ગરમ અને ઠંડા પાણીની વ્યવસ્થા પેટી રાખે છે.

હપર કિલ્લામાં રહેલ જિનમ'િટા અને ધાર્મિક સ્થાનાનું રીપેટી'ગ, સાક્સ્રફી, દેખરેખ પેઢી રાખે છે. હપર્યુક્ત કાચે કરવા માટે પેઢી તરક્થી હપર એક ઇન્સ-પેક્ટર રહે છે. સે'કઢા પૃજારીએા, સિપાઇએા, કામ કરનારાએા તેના હાથ નીચે કાર્ય કરે છે. પહાડ હપર રથયાત્રા, પૃજા, સ્તાત્ર આદિની વ્યવસ્થા પણ પેઢી જ કરે છે.

ખીજ કાચા માટે પણ પેડીના હાથ નીચે સે કઠા માણસા કામ કરે છે.

નીચેની કેટલીક ધર્મશાલાએા પણ પેડીના વડીવટમાં છે. શેઠ આણુંદછ કલ્યાણુઝની પેડી એટલે એક નાના દરભાર સમજી લ્યા.

પેઢી તરફથી એક માટી પાંજરાપાળ છાપરીયાળીમાં ચાલે છે. ભાવનગર સ્ટેટે આ ગામ પેઢીને લેટ આપેલું છે, જ્યાં સે'કડા હુજારા પશુઓતું પાલન થાય છે. શહેરમાં પણ પાંજરાપાળનું વિશાલ મકાન છે. અહીં શાહે પશુએા રાખી ખાકીનાં છાપરીયાળી માકલવામાં આવે છે.

આ સિવાય પેડી તરફથી પાઠશાલા, ત્રાનભંડાર, ઔષધાલય વગેરે પણ ચાલે છે. સાતે ક્ષેત્રાની વ્યવસ્થા, સારસંભાલ અને દેખરેખ રાખવાનું મહાન્ કાર્ય આ પેડી કરે છે. આ સંસ્થા પાલીતાણાની મહાન્ અને પુગણી સંસ્થા છે.

ધામિક કેળવણી સંસ્થાએા

શ્રી યરોાવિજયજ જૈન ગુરુકુળ—

પાલીતાણા એ હિન્દુસ્તાનના જૈનસંઘનું મહાન્ તીથક્ષેત્ર છે તેમ જૈનધર્મના સંસ્કારા અને ગ્રાન આપવાનું કાશી જેવું વિદ્યાક્ષેત્ર નથી તા પણ કૈટલીક વિદ્યાપ્રચાર સંસ્થાએ સારું કાર્ય કરી રહી છે. આ બધામાં સૌથી શ્રેષ્ટ ગ્રાનપ્રચાર કરનારી સંસ્થા તે શ્રી યરો વિજયજ જેન ગુરૂ કુલ છે, જેની સ્થાપના ચદ્દગત શુરુદેવ શ્રી ચારિત્રવિજયછ મહારાજ સાહેએ (કચ્છીએ) કરી છે. સંસ્થાની સ્થાપના પાલીતાણાને વિદ્યાપુરી બનાવધાની શુભ ભાવનાથી જ કરી હતી અને શરૂઆતમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત તથા જૈનધર્મનું ઉત્તમ ગ્રાન મળે તેવી વ્યવસ્થા હતી.

સં. ૧૯૧૮ ના કા. શુ પ ના રાજ આ સંસ્થાની સ્થાપના મહારાજ સાંહેબ શ્રી ચારિત્રવિજયછ(૪૦૯ી)એ કરી હતી. એ જ સાલના વૈશાખ મહિનામાં સંસ્થા સાંચે બાેડી અ હાઉસની સ્થાપના કરી હતી. સંસ્થાનું શરૂઆતનું નામ યશા-વિજયછ જૈન સંસ્કૃત પ્રાકૃત પાઠશાલા, બાેઠીંગ હાઉસ હતું.

૧૯૬૯ ના ભયંકર જલપ્રલય સમયે ગુરુમહારાજ શ્રી ચારિત્રિવજયછએ સે દેશે મનુષ્યા અને પશુએાના જાન ખચાવ્યા હતા. મહારાજશ્રીનું આ મહાન્ પરાપકારી કાર્ય જોઇ તે વખતના પાલીતાણા સ્ટેટના મેનેજર મેજર સ્ટ્રોંગ સાહેએ પાઠશાલા માટે પાંચ વીઘા જમીન તદન અલ્પ મૃલ્યે લેટ આપી હતી. ત્યાં ભાવિ ગુરુકુલને ચાગ્ય ભવ્ય મદાન અધાયાં. મહારાજશ્રીએ તનતાહ મહેનત કરી સંસ્થાને ઉત્રત અને ભવ્ય ખનાવી મુંળઇની કમિટીને આ સંસ્થાની વ્યવસ્થાનું કાર્ય સાંપ્યું અને મહારાજશ્રીની ઇચ્છાનુસાર સંસ્થાનું નામ શ્રી યશાવિજયજી જૈન ગુરુકુલ રાખવામાં આવ્યું છે.

અત્યારે આ સંસ્થા ઘણા જ ઊચા પાયા પર ચાલે છે. તેના વ્યવસ્થાપકા ઉત્સાહી અને સમાજસેવી છે ગુરુકુલમાંથી સંખ્યાળંધ સાધુઓ પણ થયા છે. સંસ્થાની ઘરની સ્કુલ, સિંધી વિદ્યાભૂવન, જિનમંદિર, ગુરુમંદિર (કે જ્યાં સંસ્થાના સ્થાપક આત્મા મહાત્મા શ્રી ચારિત્રવિજયજી મહારાજની ભવ્ય વિશાલ મૃતિ ળિરાજમાન છે), પ્રાર્થનામંદિર, જ્ઞાનમંદિર, લાયખ્રેરી વગેરે વિભાગ ઘણા જ સુંદર છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત વિભાગ પણ ચાલુ થશે એવી ભાવના છે. પાલીતાણા સ્ટેશન ઉપર ઉતરતાં પ્રથમ જ જૈન મમાજના આ ભવ્ય ગુરુકુલનાં દર્શન ઘાય છે. સે કહેા વિદ્યાથી એ કલ્લેલ કરતા વિદ્યાધ્યન કરી જ્ઞાનામૃતનું મધુર ભાજન પાગી આત્માનંદ મેળવે છે.

જૈન ખાલાશ્રમ—

છપ્પનના દુષ્કાળ સમયમાં આ સંસ્થા સ્થપાઈ હતી. આ સંસ્થા અનાય જૈન વિદ્યાર્થીઓને ખધાં સાધના પૂરાં પાડી વિદ્યાભ્યાસ કરાવે છે સંસ્થા ઘણાં વરસા સુધી ભીડભંજન મહાદેવના મકાનમાં હતી. હમણાં તળાટીના રસ્તા ઉપર ભવ્ય ખિલ્ડીંગ ખની છે. જીવનમંદિર, લાયખ્રેરી ઇત્યાદિની વ્યવસ્થા સારી છે.-ગરીળ વિદ્યાર્થીઓને આશીવાદરૂપ છે.

થ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર જૈન શ્રાવિકાશ્રમ—

આ સંસ્થા *તે*ને શ્રાવિકાએા–સધવા હા કે વિધવા, તથા કુમારિકાએાને ધાર્મિક, નંતિક, વ્યવહારિક અને ઔદ્યોગિક શિક્ષણ આપવાના હેતુથી સ્થપાએલી છે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી પાઠશાલા—

રોઠ આણુંદજી કલ્યાણુજીની પેટી તરકૃધી આ સંસ્થા ગાલે છે. ખામ માધુ મહાતમા, સાધ્વીજીઓને સંસ્કૃત પ્રાકૃત ધાર્મિક મિષ્ધાંતનું જ્ઞાન આપવા આ સંસ્થા ચાલે છે. શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને પણ સમય મળે છે. આ સંસ્થા ઘણી સારી છે ખાસ જૈન પાંડતદ્વારા અધ્યાપન કાર્ય ચાલે છે.

વીરખાઇ પાઠેશાલા—

આ પાક્ષ્શાળા શેક કેશવજી નાયકની ધર્મપત્ની વીરળષ્ટંએ સ્થાપી છે. પાક્શાળા માટે વિશાળ ભવ્ય મકાન છે. સાધુ–સાધ્યીએ અને છાવક–છાવિક એને વ્યાકરણું, કાવ્ય, કાેશ, સાહિત્ય, ન્યાય આદિના અભ્યાસ કરાવાય છે. ખ્રાક્ષણ પંહિતાને ખાસ સ્થાન અપાય છે. અત્યારે તેા ટ્રેસ્ટીએાદ્રારા વ્યવસ્થા ચાલે છે.

રાયબાબુ બુદ્ધિસિ હજી જૈન પાઠશાલા—

પાલીતાણા શહેર તથા ખહારગામના યાત્રાળુઓના છાકરાઓને ધાર્મિક ત્રાન આપવાની વ્યવસ્થા છે તેમજ શ્રાવિકાઓને તથા શ્રાવકોને પણ જીવિવચારાદિ પ્રકર્મણાનું જ્ઞાન આપવાની વ્યવસ્થા છે. સાધુ સાધ્યીઓને માટે પણ પ્રબંધ છે. ચાલીશ વર્ષથી સંસ્થા ચાલે છે, વ્યવસ્થા સારી છે. દેખરેખ માટી ટાળીની છે.

શ્રી જિનદત્તસૃરિ થ્રદ્મચર્યાશ્રમ—

આ સ'સ્થાની વ્યવસ્થા તથા દેખરેખ શેઠ પ્રેમચંદછ મરાેડી આદિ રાખે છે. ખાસ કરીને મારવાઠ વગેરે પ્રદેશમાં વસતા જેન વિદ્યાર્થીએં અત્રે અભ્યામ કરી શકે તે માટેના પ્રબ'ધ આ સંસ્થામાં મુખ્યત્વે રાખવામાં આવ્યો છે.

રાયબાભુ ધનપતસિંહજી પાઠશાલા—

પાલીતાણા શહેરના તૈન વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક ત્રાન અપાય છે. નાની ટાળી વ્યવસ્થા રાખે છે. ત્રીશ વર્ષથી સસ્થા ગાલે છે

જ્ઞાનભંડાર–લાયબ્રેરી

તલક્રચંદ માણુક્રચંદ લાયબ્રેરી—

મુરતિનવાર્સા શેઠ તલકચંદ્ર માણેકચંદ્ર યાલીતાણામાં આવતા જૈન યાત્રાળુઓને તથા પાલીતાણાની જનતાના લાભાર્થે આ લાયખ્રેરીની સ્થાપના કરી છે. ઇંગ્લીશ, શુજરાતી દૈનિક, સાપ્તાહિક, માસિક પેપરા આવે છે. પુસ્તકા પણ સારી સંખ્યામાં છે. વીરખાઇ લાયખ્રેડી—

શેઠ કેશવછ નાયકની ધર્મપત્નીએ આ સંસ્થા સ્થાપી છે. સંસ્થા સાટે લબ્ય મકાન અર્પણ કરેલ છે. શાસ્ત્રીય પુસ્તકા શાસ્ત્રસંગ્રહના જગ્ધા સારા છે. વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, ન્યાયનાં પુસ્તકાના સંગ્રહ પણ યથેષ્ટ છે. સાપ્તાહિક અને માસિક પેપરા પણ આવે છે.

પત્રાલાલ લાયબેરી—

ળાણુ પત્નાલાલછની ધર્મશાલામાં જ લાયખ્રેરી છે. પુસ્તકાના સંગ્રહ સામાન્ય છે. સુનિમજી નેઇએ તેને વાંચવા આપે છે.

માહનલાલછ લાયબ્રેરી—

ઉજમબાઇની મેડીમાં આ લાયખ્રેરી છે. સામાન્ય પુસ્તકસંગ્રહ છે. ટાળીવાળા વ્યવસ્થા કરે છે.

અંબાલાલ જ્ઞાનભંડાર—

આણુંદજ કલ્યાણુજની પેઢીના તાળામાં આ જ્ઞાનભંડાર છે. શાસ્ત્રસ થહ સારો છે. સાધુ સાધ્વીઓને અમુક સમયે ઉપયોગ કરવા દેવામાં આવે છે.

શ્રી દેવધ્ધિંગણિ ક્ષમાશ્રમણ જૈન જ્ઞાનમ દિર—

આ જ્ઞાનમંદિર શેઠ આણુંદછ કલ્યાણુજની દેખરેખ નીચે સારી રીતે ચાલે છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગુજરાતી, ધાર્મિક શાસ્ત્રીય સંગ્રહ ઘણું જ સારા છે. વ્યાકરણ, કાવ્ય, કાેષ, ન્યાય, સાહિત્ય સંગ્રહ પણ સારા છે. શેઠાણી જસંકાેર બાઇની ધર્મ-શાલામાં આ સંસ્થા છે.

રાયબાબ્ર ધનપતસિંહજી જ્ઞાનભંડાર—

આ સંસ્થા તલાડી ઉપરના ખાખુના મંદિરજમાં છે. શાસ્ત્રસંગ્રહ સારા છે. સાધુ સાધ્યીએાના ઉપયોગ અર્થે સંસ્થા સ્થયાયેલ છે. મુનિમજીની વ્યવસ્થા છે.

શ્રી યશાવિજયજી જેન ગુરુકુલ અને જૈન ખાલાશ્રમમાં પણ જ્ઞાનમ દિર, લાય-ખૂરી ચાલે છે, જેમાં ધાર્મિક સામાજિક પુસ્તકોના સંગ્રહ છે. પેપરા પણ આવે છે. ખન્તે સ્થાનામા વ્યવસ્થા સારી છે.

આ સિવાય હમણાં જ નવીન ખ'ધાયેલ મુક્તિકમલ જૈન સાહિત્યમંદિર તથા ગિરિરાજની શીતલ છાયામાં નીચે તલાટીની પાસે ખ'ધાયેલ ભગ્ય આગમમ'દિર પણ દર્શનીય છે.

પાલીતાણા શહેરનાં જૈન મંદિરાની સંક્ષિપ્ત નાંધ

૧. માહું દહેરાસર—

મૂલનાયક શ્રી આદિનાથ ભગવાન છે. વિ. સ'. ૧૮૭૧ દીવળંદરનિવાસી શેઠ રૂપરા'દ ભીમશીએ આ દેહરાસરજી ળ'ધાવી મહા શુદ્ધિ બીજને દિવસે પ્રભુજની સ્થાપના કરી હતી. આ મ'દિરજીની વ્યવસ્થા શેઠ આ. ક. ની પેઢી રાખે છે.

ર. નાનું દહેરાસર (શ્રા ગાહીજ પાર્ધાનાયજનું મંદિર)—

સુરતિનવાસી ભણુશાળી હીરાગ્ર'દ ધરમગ્રંદની ધર્મપત્નીએ ૧૮૫૦મા પાલીતાના માંના પાતાના મકાનમા નાતું દહેરાસર કરાવી, ક્ષી ગાડીજી પાર્ધાનાઘજીની સ્થા-પના કરી હતી. હમણાં ાવશાલ મૉદર ખનાવી તેમા પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. વ્યવસ્થા શેક આ. ક. ની પેઢી રાખે છે.

૩. ગાેરજીના ડેલામાં શ્રી શાન્તિનાથજનું મંદિર-

સ. ૧૯૫૦ માં રાયળાળુ ધનપતસિંહજની અંજનશલાકાસગયે પ્રતિષ્ઠા ઘઇ છે. આ પ્રમાણુ શ્વેતાંબર શ્રી સંઘના ત્રણ મંદિરા પાલીતાણ શહેરમાં છે. નીચેના છ મંદિરા ગામ ળહાર શ્વે. તેન ધર્મ લાળારે તમા છે

૪. રો. તરશી કેશવછની ધર્મશાળામાં ચાસુખછતું મંદિર-

સં. ૧૯૨૧ ની શેઠ નરશી કેશવજીની અજનશલાકા સમયે આ દેહરાસરજમા ચામુખજીની પ્રતિષ્ઠા થઇ છે. વ્યવસ્થા શેઠ જેઠુભાઇ નરસીભાઇ તરફથી ધર્મશાલાના મુનિમજી કરે છે. નરશી કેશવજીની ધર્મશાલામા આ ચામુખજીતું મદિર છે.

ય. ચંદ્રપ્રભુતું મંદિર-

શઠ નરશો નાથાની ધર્મશાલામાં આ મદિર છે. સં. ૧૯૨૮ મા શેઠજીએ મંદિરજીના સ્થાપના કરી હતી. ધર્મશાલાના મુનિમજી શેઠજી તરફથી વ્યવસ્થા રાખે છે.

ફ. શ્રી મહાવારસ્વામાનું યાને પાઠશાલાનું મંદિર-

શેઠ કેશવજી નાયકની ધર્મપત્ની વીરળાઇએ શ્રી સદ્યના પઠનપાઠન માટે જે પાઠશાલા ખધાવી ત્યા જ અંદરના ભાગમાં દેહરાસરજી બંધાવી સં. ૧૯૫૪માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. વ્યવસ્થા કમીડીની છે. સંભાળ મુનીમજી રાખે છે. મૂલનાયકજી શ્રી મહાવીરસ્વામાં છે.

૭. માતીસુખીયાનું મ**ં**દિર-

શ્રી આદીશ્વર પ્રભુતું યાને માેલીમુખીયાની ધર્મશાલાના દહેરાસરછની સ. ૧૯-૫૪માં મુખીવાળા શેઠાણા માેલીકુંવરે પ્રાંતષ્ટા કરાવી છે. શિખરખંધ નાજીક મહિર છે. મૂલનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાન છે. વ્યવસ્થા માટે ટ્રસ્ટ ક્રંડ છે.

૮. શ્રી પાર્શ્વનાથજીતું યાને જસકુંવરતું મંદિર-

સુરતનિવાસી શેઠાહી જશકુંવરે પાતાની ધર્મશાલામા અદરના ભાગમાં વિશાલ કંપાઉન્ડમા શિખરબંધ મીંદર બધાવી સ. ૧૯૪૯મા પ્રીતકા કરાવી છે. મૂલનાય-ક્રજી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજી છે. મીદર વિશાલ અને સરસ છે. શેઠ આ. ક.ની પેઢી વ્યવસ્થા રાખે છે.

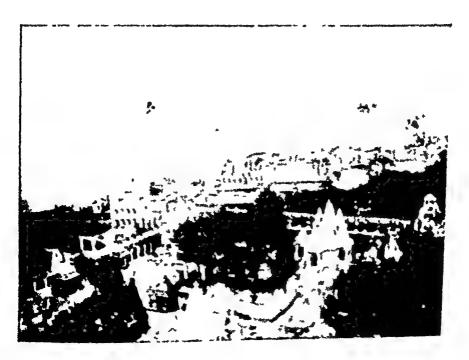
૯. સાચા દેવતું યાને માધવલાલ બાળુતું મંદિર-

કલકત્તાનિવાસી ખાભુશ્રી માધવલાલ દુગડે ૧૯૫૮મા ધર્મશાલા ખ'ધાવી અને પાછળના ભાગમાં !રાખરબધ મદિર બધાવો અ જ સાલમાં પ્રતિકા કરી. મૂલ-નાયક શ્રી સુમતિનાયજી ભગવાન છે. વ્યવસ્થા બાબુજી તરફથી સુનિમજી રાખે છે. ૧૦. ગુરુકુળ મ'દિર–

પાલીતાણા સ્ટેશન સામે જ શ્રી ચ. વિ. જેન ગુરુકુલમાં લબ્ય મ'દિર છે. મૂલનાયક શ્રી સુમતિનાથજી સંપ્રતિ રાજાના સમયના પ્રાચીન છે. સસ્થાની સ્થાપનાના સમયથી જ મદિરજીની વ્યવસ્થા રાખવામા આવી હતી. સાથે જ મહા-પાધ્યાય શ્રી યશાવિજયજી મહારાજની લબ્ય મૃતિ, ગુરુદેવ શ્રી ચારિત્રવિજયજી મહા-રાજની ભબ્ય મૃતિ તથા સરસ્વતી દેવીની મૃનિ ખામ દર્શનીય છે.

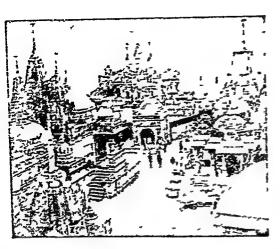

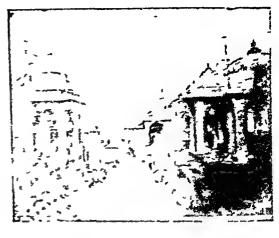
દેવનગરના સમગ્ર મંદિરાના ખ્યાલ આપતુ વિહંગ દશ્ય

Gनवत निनग्र भरती निसं तथे इनंभा

શ્રી શતું જય : દેવનગર

મુખ્ય ટુક શ્રી આદિજિત પ્રાસાદે જતાં માર્ગના મંદિરાની હારમાળા

નવ ટું કમાંથી લેવામાં આવેલ દેવનગરનું વિહુંગ દ્દશ્ય

૧૧. બાલાશ્રમ મ'દિર-

જૈન ખાલાશ્રમમાં હમણું નવા ખનેલા મકાનમાં જૈન મંદિર છે જે તલાડી રાેડ ઉપર આવેલ છે.

પાદુકા દહેરીએા

૧. આદિનાથની દહેરી

શ્રી ઋપભદેવ પ્રભુજીની દહેરી છે. ત્રણું એડી પગલાંની સ્થાપના છે. કચ્છી રાષ્ટ્રસિંહ દેવરાજની ધર્મશાળા પાસે જે તળાવ છે તે સ્થાને આ દહેરી આવેલી છે. દહેરી ફરતો કાટ કરેલા છે. આ લલિતાંગ તળાવ મંત્રીશ્વર શ્રી વસ્તુપાલ તેજપાલે પાતાની ધર્મપત્ની લલિતાદેવીના નામથી ળધાવેલ છે. કહે છે કે આ તળાવ સાડાબાર લાખ રૂપિયાના ખર્ચ કરી બધાવવામાં આવ્યુ હતું. તળાવને કિનારે શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું ભવ્ય આલિશાન મહિર પણ બધાવ્યું હતું, જેમાંતું અત્યારે કશું નથી. ૬૦ થી ૭૦ વર્ષ પહેલાં તળાવ સારા રૂપમાં હતું. અત્યારે દહેરી ને પાદુકાઓ છે. તળાવ પુરાઇ જવાથી અત્યારે તો તે શ્થાન પર વસ્તી થઇ ગઇ છે.

ર. જીની તલાટીની દહેરી

અત્યારે જે તલાડી છે તેની પહેલાંની તલાડી જે સ્થાને હતી ત્યાં છે દહેરીઓ છે જેમાં ત્રણ પાદુકાઓ છે. દહેરીના ચાતરા ઉપર જૂનું રાયણનું ઘક્ષ છે. પર્યુષણામાં ચૈત્યપરિપાર્ટી કરતા શહેરના જેનસંઘ વાજતેગાજતે અહીં આવી દર્શન કરી શ્રી સિષ્ધ- ગિરિરાજની સ્તુતિ ચૈત્યવદનાદિ કરે છે. ઠેઠ ખાવાના અખાડા પાસે અને દરખારી સ્કુલના પાછળના ભાગ. આ પાવત્ર સ્થાનની રક્ષા માટે ચાતરાને ફર્તી જળી કરાવી લઇ રીપેરીંગ આદિ કરાવવાની જેરૂર છે. આ. ક. પેઢી અને સ્થાનિક સંઘ આ તરફ જરૂર લક્ષ આપે.

3. ગાહીજીના પગલાંની દહેરી

ધાંધરકના નદીના ઘાટ ઉપર અને સ્મશાનથી ઘાઢે દ્વર આ દહેરી આવેલી છે. વિજયાદશમીએ શ્રી સંઘ તરક્થી અહીં ધ્વજ ગઢે છે.

૪. દાદાજની દહેરી

ખરતરગચ્છીય જંગમ યુગપ્રધાન જિનદત્તસ્રિજની પાદુકાની દહેરી છે. હમધા ત્યાં નવું મંદિર બન્યું છે. ઘાઘાવાળાની ધર્મશાળા પછવાડે આવેલ ગારજની વાડીમાં.

શહેરમાં ત્રણ ઉપાશ્રયા છે. તપાગચ્છના ઉપાશ્રયને માટા ઉપાશ્રયના નામઘી ઓળખાવાય છે. બીંને ખરતરગચ્છના અને ત્રીતે અંગલગચ્છના ઉપાદ્યય છે. આ ઉપાશ્રયામાં અત્યારે યતિઓ ઉત્તરે છે. પ્રાય સાધુઓ અને રાષ્યીએ જુડી જુદી ધર્મશાળાએમા ઉત્તરે છે. ઉપાશ્રયાની વ્યવસ્થા શ્રી સંઘ કરે છે.

પાલીતાણા શહેરની જૈન ધર્મશાળાઓ

૧ શેઠ હેમાભાઇની ધર્મશાળા ઠેકા	હું. માટા દેરાસરજની પછવાહે.
ર ,, માતીશાની ,,,,	,, માટા દેરાસરજની સામે.
2000 1 3 3 3 3 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	" માટા દેરાસરજીની પછત્રાહે.
ં નગ્રા દેશવજની કાર્મશાળા	,, શત્રુંજ્યના દરવાજા અહાર.
المراكب الكور الكور	" માટા વન્હાની જોકે.
	458 Forace 1 23
ം വലയയ വവചി	
5	**
- "	27 27 37 25
	77 77 27 27
૧૦ ,, રતનચંદ પાટણુવાળાની "	27 27 27
૧૧ નહાર બિલ્ડીંગ ,,	" " " "
૧૨ જશકુંવરખાઇની "	,, દરળારી નિશાળ સામે.
૧૩ પુરભાઇની ,,	,, દરખારી નિશાળના ગઢ સામે.
૧૪ શેઠ રઘુસિંહ દેવરાજની "	" પાેષ્ટએાફિસ પાસે તળાવના નાકે.
૧૫ ,, ચંપાલાલ મારવાડીની 🥠	" માતીસુખીયાની ધર્મશાળા સામે.
૧૬ ચાંદભૂવન "	,, ચંપાલાલ મારવાડીની ધર્મશાળા સામે.
૧૭ કલ્યાંચું ભૂવન ,,	
૧૮ દ્યાદ્યાવાળાની	" " " " " " " " " " " " " " " " " " "
૧૯ જામનગરવાળાની ",	,, બન્ને સાથે સાથે જ છે.
૨૦ મગન માેદીની ,,	,, લીડલંજનની પડેએ.
ર૧ પુનશી સામંતની "	,, મગન માેકીની ધર્મશાળા સામે.
	ધર્મશાળાએ છે.
ર૩ શેઠ હેઠીલાઇની ધર્મશાળા	ગામમાં દાણાપીઠમાં.
૨૪ વારા અમરચંદ તથા	
<u> </u>	, ગામમાં નવાપરામા <u>ં</u>
રુક ગામ સોક્સની	marini Sullan Same
રૂડ સસાલીઆની	Marin and Diamer &
ગાવ લક્ષ્યભાઇની	
રું શેર સરજસાવની	,, ગામમાં શત્રુંજયના દરવાજ પાસે,
२८ ग्रीरश्जी देवे।	" ગામમાં લલ્લુભાઇની ધર્મશાળા સામે.
૩૦ ઉજમક્ઇની	,, ગામમાં કાપક અજારમાં,
૩૧ માતીકડીયાની ૧૧ માતાકડીયાની	,, ગામમાં માંડવી પાસે
of Amissidial	,, ગોમમાં કંદ્રાઇ ળવ્તરમાં,

	and the second s	
ઇતિહાસ]	: 89 :	શ્રી શર્યું જેવ

3 २	ભંડારીની	ધર્મશ	ហ្ស	ગામમાં ખારાટના' નાના ચારાવ્યાસે.
33	પીપળાવાળ ~~ી~~	1)	22	ખારાટના માટા ચારા પાર્સે.
38	જોરાવરમલજીની	51	"	ગામમાં કુકીરની ડેલી પાસે.
૩પ	હાહ્યાભાઇના ચ્ખારડા	17	22	સાત એારડાની અંદર ગાળે.
3\$	દયા ચ ંદજીવાળી	31	"	ઉજમળાઇની ધર્મશાળાની અંદર ગાળે.
ટહ	નગરશેઠના વન્ડા (ધુલીએા	વન્ડા	)	પાેષ્ટએાફીસ પાસે.
	જેમાં આંબિલખાત ચલા	કે છે		

૩૮ વીરખાઇ પાઠશાળા ,, ,, નરસી કેશવછની સામે.

૩૯ શેઠ નગીન કર્પુરચંદની " "

૪૦ મહાજનની ગામના સંઘની ,, ,, ગામમાં નવાપરામાં વિશાળ ધર્મશાળા છે.

આ સિવાય ગૌશાલા (પાંજરાપાળ), સદાવત, રસાેડાં, જેન વીશી, શ્રી વર્ષ્યુ-માન તપ આય'બિલખાતું જે ઘણું જ સારું ચાલે છે. શેઠ આ. ક. પેટ્રી તરફ્શી ચાલતાં અનેક ધાર્મિકખાતા, શ્રેયસ્કર માંડલ, એન. એમ. પંડિત એન્ડ પુસ્તક પ્રકાશક માંડલ વિગેરે વિગેરે છે.

શત્રુંજય તીર્થના ઇતિહાસ

અાપણું ગિરિરાજની ઉપર ચક્યા છીએ તેા શ્રી શત્રુંજય તીર્થના ઇતિહામ પણ નોઇ લઇએ—

આ તીર્થ ઘણું જ પ્રાચીન છે. જૈન આગમ ગ્રાતાધર્મકઘામાં શત્રંજય ગિરિરાજના ઉલ્લેખ પુંડરીકાચલ વગેરે નામથી મળે છે. આ સિવાય અનેક જૈન શ્રંથામાં આ તીર્થનું માહાત્મ્ય, મહત્ત્વ, ગૌરવ અને પ્રભુતાના ઉલ્લેખ વિસ્તારથી મળે છે. આ તીર્થની સ્પર્શના કરી અનેક ભવ્યાતમાંઓ આત્મકલ્યાણ સાધી, કર્મરહિત ળની મુક્ત થયા છે. આ મહાન તીર્થના માહાત્મ્યત્ર્ચક 'શૃગુંજય માહાત્મ્ય 'નામના મહાન શ્રંથ સંસ્કૃત ભાષામાં શ્રી ધને લરસૂરિજી મહારાજે ળનાવેલ છે જે ૩૬૦૦ શ્લાક પ્રમાણ છે. હિન્દુધર્મમાં જેમ મત્યુગ, કલિયુગ આદિ પ્રવર્તમાન કાલના ૪ વિભાગ માનેલા છે તેમ જૈન ધર્મમાં પણ સુપમચારા, દુપમચારા આદિ પ્રવર્તમાન કાલના છ વિભાગ માનેલા છે. આ આરા(કાલચક)માં ભારતવર્ષન્માંની દરેક વસ્તુઓના રવળાવ અને પ્રમાણમાં શ્વાબાવિક પશ્વિન થાય છે. આ નિયમ પ્રમાણ શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજના વિસ્તારમાં અને ઉંચાઇમાં પણ પશ્ચિન યાય છે. શત્રુંજય માહાત્મ્યમાં લખ્યું છે કે પ્રથમ આરામાં ગ ત્રી ૮૦ પાજન, ખીજા આરામાં ૭૦ પાજન, ત્રીન્ત આરામાં ૬૦ પાજન, ગ્રેથા શ્વાચામાં ૧૦ પાજન, પાંચમા આરામાં ૧૦ પાજન, ત્રીન્ત આરામાં ૬૦ પાજન, ગ્રેથા શ્વાચામાં પાય પાચમાં પાચમાં સમા પાચમાં ૧૦ પાચમાં લખ્યું છે કે પ્રથમ આરામાં સ્વાચામાં પાય પાચમાં પાય પાચમાં પાચમાં પાચમાં સમા ભારામાં ૧૦ પાચમાં લખ્યું છે કે પ્રથમ આરામાં વર્ષ ત્રી કર્મા માન દેવ પાચમાં આરામાં ૧૦ પાચમાં ૧૦ પાચમાં લખ્ય છે. આ ત્રીર્થ પ્રમાણ આ ત્રીર્થ સત્રા સ્તા સ્વાચામાં પાચમાં પાચમા પાચમાં પાચમા પાચમાં પાચ

એક પવિત્રસ્થાન અમાનાને પણ તે એવા માને છે કે જેના પ્રલયકાલમાં પણ વિનાશ થતા નથી.

આ મહાન્ પવિત્ર તીર્ઘાધિરાજનું વિસ્તારથી વર્ણન કરતાં આપું પુસ્તક તયાર શઇ જાય છતાં ચે સંશ્રેપમાત્રમાં તેનું વર્ણન જણાવું છું.

ત્રીજા આગના અંતમાં વર્તમાન જૈનધર્મના આદ્યપ્રવર્તક શ્રી ઋષભદેવ ભગ-વાનના જન્મ થયા. આ અવસિર્પિણી યુગમાં જૈનધર્મમાં ચાવીશ તીર્થ કર ભગવાન્ થયા છે તે ખધામાં શ્રી ઋષભદેવજી પ્રથમ તીર્થ કર હતા તેથી તેમને આદિનાથ¹ પણ કહે છે.

આ યુગમાં પ્રવર્તમાન માનવ ધર્મ, ધર્મ મ'સ્કૃતિના આદ્ય પુરસ્કતા આ ઋષભ-દેવજી જ છે. તેમણે પાતાના છવનની ઉત્તગુર્ધ્ધ અવચ્ઘામાં ઋ'સારત્યાગ કરી સાધુપણ સ્વીકાર્યું' ઢતું. એક ઢુજાર વર્ષ દેશર તપશ્ચર્યા કયા ખાદ તેમને 'કેવલગ્રાન પ્રાપ્ત થયું હતું'.

શ્રી ઋષભદેવજી પાતાની સર્વત્તાવસ્થામાં શ્રી શત્રુંજયગિરિ ઉપર અનેકાનેક્વાર પધાર્યો હતા અને ઢેવરાજ દેવેન્દ્ર, નરેન્દ્ર, મનુષ્ય તથા પગ્રચ્ચાની સન્મુખ આ તીર્થની પૃત્યતા, મહત્તા, પવિત્રના તથા પ્રાચીનતાનું વર્ણન કર્યું હતું.

ભગવાન શ્રી ઋષભદેવજીના પ્રથમ પુત્ર અને ભરતખંડના પ્રથમ ચક્રવર્તી ભરતગજાએ આ ગિન્ગિજ ઉપર અન્દ્ર જ વિશાલ ગગનગુમ્બી ભવ્ય મુવર્ણ મય જિના-લય અંધાવ્યું અને તે જિનાલયમાં જનમય જિનિભાળની સ્થાપના કરી ત્યારથી તો આ નીર્થનું માહાત્મ્ય ઘણું જ વધ્યું.

ખાદ શ્રી ઋષભદેવજીના પ્રથમ ગણધર શ્રી પુંડરીકરવામીએ પાંચ કેાડ મુનિમહાત્માએાની સાથે અત્રી પૃર્જિમાને દિવસે આ ગિરિરાજ પર નિવાણપદ પ્રાપ્ત કર્યું. આજ પણ તે પવિત્ર દિવસની સ્મૃતિમાં હજારા જૈન યાત્રોએ યાત્રાથે આ ગિરિરાજ પર આવે છે.

આ સિવાય નિમ અને વિનિમ નામના વિદ્યાધર મુનિપુંગવા છે કરાઢ મુનિ મહાત્માંઓની સાથે, દ્રાવિક અને વારિખિલ્લ નામના અધુ મહાવિઓ દશ કરાઢ મુનિઓની સાથે, દ્રાવિક અને તોમના ઉત્તરાધિપ્રારી અનેક શળાઓ અનેક મુનિ મહાત્માંઓની સાથે, શ્રી રામચંદ્રછ, ભરત આદિ વધ્યુ કરાડ મુનિઓની સાથે, શ્રી કૃષ્ણાં ના મુપુત્ર પ્રદ્યુમન અને શામ્ખ આદિ સાડીઆઢ કુમારાની સાથે, પાંચ પાંઠવા વીઘ્ કરાઢ મુનિ મહાત્માંઓની સાથે, અને નારદઋષિ વગેરે એકાણું લાખ મુનિ મહાવેઓ આ ગિરિશજ પર મુક્તિ પામ્યા હતા. બીજા પધ્યુ અસંખ્ય મુનિ મહિંઓ આ પવિત્ર ગિરિશજ ઉપર તપશ્ચર્યો કરી શાજનવ્યુખ-માશ્યમુખને પ્રાપ્ત

^{1.} તેમનાં પાંચ નામ છે: ઋષબદેવ, પ્રથમ રાજ્ય, પ્રથમ ભિલાયર, પ્રથમ નીય કર અને આદિનાય (યુસાદિનાય).

થયા હતા. અના દિકાલથી અસંખ્ય તીર્ધ કરા અને મુનિ મહાતમાઓ અહીં મુક્તિ ગયા છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે. વર્તમાન ચાવીશીના બાવીશમા તીર્ધ કર શ્રી નેમનાથછ સિવાય બધા તીર્થ કરોએ આ ગિરિરાજની સ્પર્શના (ક્રસ્તા) કરી છે. આ કારણાથી સંસારભરમાં જ નહિં કિન્તુ ત્રણ લે હમાં આ સ્થાન સૌથી વધારે પવિત્ર અને પૂજનીય છે. જે મનુષ્ય ભાવપૂર્વક એક વાર પણ આ સિષ્ધ દ્રેત્રની ફ્રેરસના કરે છે તે ત્રણ જન્મમાં અવશ્ય મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે આ તીર્થમાં રહેનાર પશુ પક્ષી પણ જન્માન્તરમાં મુક્તિ પામે છે એમ લખ્યું છે. આ તીર્થનું મહત્વ જણાવતાં શ્રી ધને શ્વરસૂરિજી મહારાજ લખે છે કે

" मयूरसपेसिहाद्या हिंस्रा अप्यत्र पर्वते, सिद्धाः सिध्यन्ति सेत्स्यन्ति प्राणिनो जिनदर्शनात । बाल्येऽपि यौवने वाध्यं तिर्यगृजातौ च यत्कृतम्, तत्पापं विस्तयं याति सिद्धाद्धेः स्पर्शनादपि ॥ १ ॥ "

આવી રીતે આ ગિરિરાજનું માહાત્મ્ય છે. ચક્રવર્તી ભરતરાજે આ ગિરિરાજ પર સુવર્ણમય જિનમંદિર ળંધાવ્યું હતું. બાદ તે મંદિરના અનેક દેવેંદ્રો અને નરેન્દ્રોએ પુનરુષ્ધાર કરાવ્યા છે. ભરતાદિ રાજાઓએ રત્નમય અને પાછળના ઉષ્પારંકોએ સુવર્ણમય યા રજતમય જિનપ્રતિમાઓની સ્થાપના કરી હતી. તે પ્રતિમાઓને પાછળ પાછળના ઉદ્ધારકાએ ભાવી કાલની નિઃકૃષ્ટતાના ખ્યાલ રાખી તે પ્રતિઓપર્વતની ગુફાઓમાં પધરાવી દીધી છે જ્યાં આજે પણ દેવતાએ પ્રતિમાઓની પૂજ કરે છે. આ તીર્થ થયેલા ઉધ્ધારાની સંશિપ્ત યાદી નીચે મુજબ છે.

- ૧ ભગવાન્ શ્રી ઋષભદેવજીના સમયના ભરતચકીએ કરાવેલા ઉષ્ધાર.
- ર ભરતરાજાના આઠમા વંશજ દંડવીય રાજાએ કરાવેલા ઉદ્ઘાર.
- 3 શ્રી સીમ'ધર તીર્થ કરના **ઉપદેશથી ઇશાને** દ્રે કરાવેલા ઉખ્ધાર.
- ૪ માહેન્દ્ર દેવેન્દ્રે કરાવેલા ઉષ્ધાર
- ૫ પાંચમા પ્રદોન્દ્રે કરાવેલા ઉષ્પાર.
- દ ચમરેન્દ્રે કરાવેલા ઉષ્પાર.
- ૭ શ્રી અજિતનાઘ તીર્ધ કરના સમયમાં સગર ચકવર્નીએ કગવેલા ઉત્પાર.
- ૮ વ્યન્તરેન્દ્રે કરાવેલા ઉદ્ઘાર.
- ૯ શ્રી ચન્દ્રપ્રભુ તીર્ઘ કરતા સમયમાં ધી અંદ્રયશા ગન્તરો કરાવેલા ઉખાર.
- ૧૦ શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુના પુત્ર ચકાયુખ રાન્તર્થે કરાવેલા ઉખાર.
- ૧૧ શ્રી મુનિયુવતસ્વામીના શાયનકાલમાં શ્રી ગમગજજૂરો કરાવેલ ઉપલય.
- १२ १ श्री नेमिनाय्छ तीर्ध 'इन्नी विष्मानतामां पांडवान्ते इरावेल एमतर.

આ પછી શ્રી લગવાન મહાવીરસ્વામીના સમયમાં મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકે શર્ત્રું-જય ગિરિરાજ ઉપર મંદિરા ળધાવ્યાં હતાં. (જીએા શત્રુંજય માહાત્મ્ય)

યુપ્રસિધ્ધ શત્રુંજય તીર્થની પ્રાચીનતા શ્રી ગ્રાતાસ્ત્ર, ≠ અંતકૃદૃશાંગ (સ્ત્ર ૧૨૩ મું), સારાવલી પ્રકીર્ણ ક વગેરે જૈન સિધ્ધાંત-ધ્વેતાંખર જૈન આગમમાં આવતા વર્ણનાથી સિધ્ધ શાય છે. તેમજ ગ્રૌદ પૂર્વધર શ્રતકેવલી શ્રી ભદ્રભાહુસ્વામીએ રચેલા, શ્રી વજસ્વામીએ ઉધ્ધરેલા અને તે ઉપરથી શ્રી પાદલિમસ્ત્રિરિજએ દ્વાં શ્રિત કરેલા શ્રી શત્રુંજય કલ્પની નીચેની આ ગાયા જુઓ—

" श्रीभद्रवाहुस्वामिना प्रणिते श्रीवज्रस्वामिनोध्घृते ततः श्रीपादिलिमा-चार्येण संक्षिप्तीकृते श्रीदाबुंजयकस्पेऽप्युक्तम् ।''

(વિ સં. ૧૪૫૭ માં લખાયેલી પાટણુ જૈન લંહારમાં રહેલી અપ્રસિદ્ધ કુમારપાલ પ્રખંધની પ્રતિ. પૃ. ૮૨)

આ ઉલ્લેખથી શ્રી ધર્મદેશયમૃરિગ્ચિત શત્રુંજયકલ્પ તથા શ્રી જિનપ્રભસૂરિજી-રચિત શત્રુંજય કલ્પથી પણ શત્રુંજયની પ્રાચીનતા સિષ્ધ થાય છે. આ સિવાય શ્રી દાશ્ચિરયચિન્હેમ્ રિજીકૃત ક્વલયમાલા કથા (રચના સં. ૮૩૫, શક સં. ૭૦૦٠) જેવી પ્રાચીન કથાએ અને શ્રી ધનેશ્વરસ્ રિજીકૃત શત્રુંજય માહાત્મ્ય વગેરે ગ્રંથા પણ શ્રુંજયની પ્રાચીનતા સિધ્ધ કરી રહેલ છે.

શત્રુંજય તીર્થના ઉષ્ધારકામાં ચક્કવર્તી ભરતરાજ, સગર ચક્રવર્તી અને પાંડવા

ततेणं च यानकपुतं अग्रागारमहरेगण चर्दि चंपुरिवृहे क्रिगोष पुण्डरीप पञ्चए तेण व उनागच्छः । उनागच्छिता पुंडरीय पञ्चय सणियं मणियं दुरुहित । दुरुहिता मेघघणसिकासं देनमार्जवाय पुढावि सिलापट्टं जात्र पाग्रोवगमणं गुत्रके । (ज्ञाता॰ अध्य० ५, प० १०८-१)

ततेणं में सुए अगगारे अजया क्याई तेणं अगगारसहस्सेण सिंद संपरिबुढे नेणे व पोंडरिए पःचए जाम निद्धे। (अ. ५. प. १०=-२)

त्तेणं ते सेलयपामो करवा पंच अणगार सया बहुण वासाणि सामश्रपरियागं पातणिता जेण व पोंडरीए पव्वए तेणे व उवागच्छन्ति जहे व थावचापुत्ते तहेव मिद्धा । (ज्ञा. श्रध्य. ५. प. ११२-२)

मेयं खलु अम्इ देवाणुरियया डमं पुत्रगाहियं मत्तपार्ण परिष्ठदेत्ता सेतुंत्रं पत्वयं सीणयं सीणयं दुरुहितए x x x जेणेव सेतुत्रे पन्वए तेणे व टवागच्छिन्ति । दवागच्छिता सेतुज्ञ पय्वयं दुरुहीते । (जा अध्य, ५, पं, २२६-२)

 भूमीन्द्रमगरः प्रफुञ्जनगरखगदामरामग्रय, श्रीरामोऽपि युधिष्ठिरोऽपि च शिलादित्य-स्त्रया जाविह., मंत्रीवारमट देव डलिमिहिता शृतुंजयोद्धारिणस्तेपामञ्चलगामियेष सुकृतिः य सदगुणालंकृतः । (णाक्षय'ऽस्रिकृत वस'तिविद्यास) વિગેરેનાં નામા મળે છે. તેમજ સમાટ સંપ્રતિ એ પણ મંદિર બંધાવ્યા છે. જોંધાર પણ કરાવ્યા છે. ત્યારપછી રાજ વિક્રમે પણ જોંધાર કરાવ્યાના ઉલ્લખ મળ છે. આ ઉધ્ધારા સામાન્ય છે. શાલિવાહન, શિલાદિત્ય વગેર વર્તમાન યુગના ઐતિહાસિક રાજ મહારાજાએ પણ આ તીર્થના ઉદ્ઘારકામા ગણાય છે.

આ ઉપરાંત વિ. સં. ૧૦૮ માં જાવડશાહ શત્રુ જયના ઉધ્ધાર કરાવ્યા. ત્યારપઇ! વિ. સં. ૪૭૭ માં થયેલા વલ્લભીના રાજા શિલાદિત્યે ધનેધ્વરસૂરિજીના ઉપદેશથા શત્રુંજયના ઉદ્ધાર કરાવ્યા અને બોધ્ધાના હાથમા ગયેલા તીથના રહ્યા કરા હતા. શ્રી પાદલિસાચાર્યજીએ પણુ શત્રુંજયની યાત્રા કરી હતી.

સુપ્રસિધ્ધ ગુર્જરનરેશ સિધ્ધરાજ જયસિંહ આ તીર્થની યાત્રા કરી ખાર ગામ બક્ષીસ તરીકે દેવદાનમાં આપ્યાનાં પ્રાચીન ઉલ્લેખાં^૩ મળે છે.

ર. શ્રી ઘાષસ્રિજી શત્રુંજય કરમમાં રાત્રુંજયના તીર્યાહારદાનાં નામા જણાવતા નીચે મુજબ લખ્યું છે.

> " अंपइ विकास बाहर हा(शा)ल पालिलहत्तरायाद । जं उदारिहाँते तय सिरिससुमर्थ महातिस्य ॥ "

રાજ વિક્રમ જૈનધર્મી જ હતા. મહાશ્રભાવિક શ્રી સિહ્યને દિવાકરના ઉપદેશયા રાજ વિક્રમે જૈનધર્મ સ્વાકાર્યો હતો અને સિદ્ધગિરિગજના મહાન્ સાથ કાલ્યા હતા. તેમણે ગિરિરાજ ઉપર મંદિરાદિ ળધાવ્યા હતે અને સ્માન્ક વગેરે કે પાયું હતા હતા. તે કાર્યને ઉદ્ધાર ક્ષ્મે લખેલ છે. શ્રી જિનપ્રભયન્ટિ પણ પિતિષ લીય મંપના નામ સુજળ લખે છે.

संप्रतिर्विकमादित्यः, स्रातवादनवाग्भटो । पादलिप्ताऽऽमदत्ताव्य तस्योद्धारतृताः समृताः ॥ (विविध तथि ४८५ ५ २, १०१० ३५)

१. क्षि सीवेंडन पूजार्थ द्वादशामामशाननम्, अशान्यत्व मेन्ना विद्यानमहोश्वनः। १२८८ स्वास्थानम् ११४४मध्यानिनित्व रागेन्युरः भटारः ।

૧, સમાટ સંપ્રતિએ મસ્દેવા શિખર ઉપર હાથીએ ચંદલાં મસ્દેવા માતાનું મહિર ળંધાવ્યું હતું. તથા શાંતિનાય પ્રભુનુ મંદિર ળંધાવ્યું હતું. શત્રુ જય ઉપર જતા કૃતા-સરના ગાળાથી જીદાં પડતાં ખે શિખરા પૈકી શ્રી ચામુખજી તરફનુ શિખર મરદેવા શિખર તરીકે ઓળખાય છે. અહીં પહેલી હંકમા પ્રવેશ કરતા સામે સલાદ્ સપ્રતિ રાજાનું દેરાસર છે. જો કે આ દેરાસર ઉપર તે પછી છેલાં ઉદ્દાર સ. ૧૬૧૮ માં 'કમળશા બણશાલીએ કરાવ્યાના ક્ષેખ મળે છે, અને તે પછી તેના ૨ગમ ડપમા બાવનગરનાળા શેઠ આણું દજી પુરુષાત્તમે ચિત્રકામ કરાવ્યું છે. એટલે તેની પ્રાચીનના પીછાણવાને ૨'ગમ'ડપના ઘાટ તથા ગબ'દ્વારની કારણી સિવાય બીજાં કાઇ દાશનિક સાધન જળનવાયું નથી. સંપ્રતિએ ગિરનાર ઉપર પણ મંદિર ળધાવેલ છે જે અત્યારે પણ સપ્રતિની ઢ'ક રૂપે ઓળખાય છે.

મહારાજા કુમારપાલ શલુંજયની યાત્રા કરી હતી અને તેમના જ મંત્રી બાહેડે કુમારપાળના સમયે જ શતુંજય તીર્ચના ઉધ્ધાર કરાવ્યા હતા. આ ઉધ્ધાર વિ. સં. ૧૨૧૧ અથવા ૧૨૧૩ મા થયા હતા અન તેમા એક કરાેડ સાઠ લાખ રૂપિયાના ખરૂ થયા હતા એમ મેરુદ્વ'ગસૂરિ 'પ્રળધ ચિંતામી છુ'મા જણાવે છે. જયારે ઉપદેશસક્ષાતકામાં ૨ કરાડ ૯૭ લાખ રૂપિયા ખર્ચ થયાના ઉલ્લેખ છે.

મહામંત્રી વસ્તુપાલ શતુ જયની સંઘપાત તરીક સાઠીખાર વાર યાત્રા કરી હતી. આ તીર્થમાં તમણું ૧૮ કરાડ, ૯૬ લાખ રૂપયાના વ્યય કર્યા હતા. આ તીર્થમાં તેમણું અહીં ઇન્દ્રમંડપ, પાર્વ નેમિજન મીદર, શાળપ્રદ્યુમ્ન, અભા વગેરે શિખરા (હેંક) કરાવ્યાના, ગુરુ, પૂર્વજ, સબંધી, મિર્ત્રોની તથા ઘાડસ્ત્રાર તરીકે પાતાની અને પાતાના નાના ભાઇ તજપાલના મૃતિઓ કરાવ્યાના, સુવર્ણમય પંચ કલશા સ્થાપાવ્યાના, પૂર્વાકત ખન્ન મીદરામા બે સુવર્ણદંડ અને ઉજ્લવસ પાષાશુમય મનાહર બે તારણા આ વ્યાના ઉલ્લખા ધર્માણ્યુદય, સુકૃત સંકીતન, કીતિ-ક્રીસુકી, સુકૃતકીતિકલ્લોલાના વગરમા ઉલ્લખા મળે છે.

વિશેષમા વીરવવલરાજા પાસ આ તીર્થની પૂજા માટે અર્કપાલિતક (અકિ-વાળીયા) ગામ અપાવ્યું હતુ. જુઓ નીચેના 'લાક—

अर्कपाछीतकं प्राममिद्द पूजाकृतं कृती । श्रीवीरधवक्षक्मापाद दापयामास द्यासने ॥ (अर्माम्युदय)

મંત્રી ધરે પાલીતાજામાં લોલતાગ નામનુ સરાવર ળધાવ્યુ હતાં.

મધીલર તજપાલ ન દીલર તીર્થની રચનાતું મંદિર કરાવ્યાના અને અતુપમ સરાવર (વિ. સં. ૧૨૯૬ પહેલા) કરાવ્યાના પણ ઉલ્લેખા મળે છે.

ઇતિહાસપ્રસિધ્ધ માડવગઢના મંત્રી પેચડકુમારે ૮૦ સ્થાનામાં જિનમ'દિર કરાખ્યાં, તેમા શત્રુંજય તીર્ધ પર 'કાટાંકાટિ' જિનેદ્ર મ'ડપ સાથે શ્રી શાન્તિજિનની વિ. સં. ૧૩૨૦ લગભગમા પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

દાનવીર જગહુશાંહે (વિ. સ. ૧૩૧૩ થી ૧૩૧૫) વિમલાચલના શિખર ઉપર

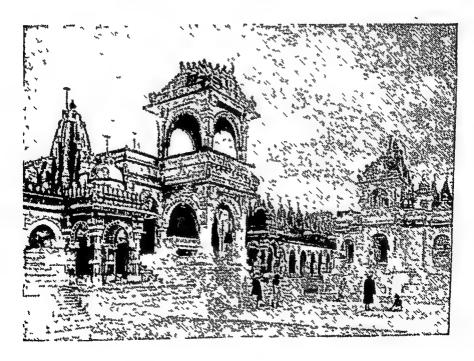
× × × ×

सन्तान्य ताम्ततां राजास्थानं धिद्दासना(धिद्दपुर)भिवम् । दिरवा द्विजेश्य आह्द श्रीमच्छत्रुजये गिरी, श्रीयुगादिप्रकुं नता तज्ञास्यच्ये च मानतः। मेने स्वजन्म भृगालः कृनार्थमिनि द्वेम्, प्रामद्वाद्शकं तत्र द्दी तीर्थस्य मूमिप ॥ (प्रभावस्थित्य)

श्रान्यदा भिद्धभूपालो निरपलतयार्दितः तीर्थयात्रां प्रचक्रमानुपानत्वादचारतः, हेमचन्द्र-प्रमुग्तत्र सहानीयन तेन च बिना चन्द्रमसं किस्यात्रीलोत्पलमतन्द्रितम् ।

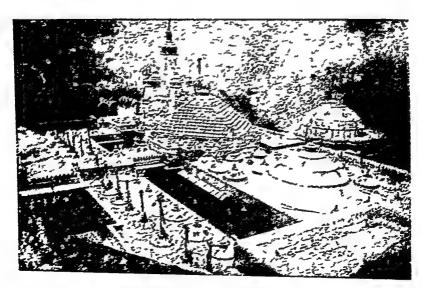
તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રું જયનું વિહંગ દશ્ય

માતીશા શેઠની ટૂંકના રમ્ય દેખાવ

શ્રી ગિરનારજ

શ્રી ગિરનારજી પરના જિનાલચેાના શિખરાના છે દિલસ્પર્શી દરચા

સાત દેવકુલિકાએ રચાવી હતી. આ સિવાય પુનડ, આબૂ વગેરે મંત્રીએા અને ધનાઢ્યોએ શત્રુંજય ઉપર લાખ્ખા રૂપિયા ખર્ચી, તીર્થયાત્રાએા કરી, અગણિત પુષ્ય ઉપાર્જન કર્યું હતું.

આ પછી ૧૩૭૧ માં સમરાશાહના ઉધ્ધાર આવે છે.

મહાન્ યુગપ્રધાનાચાર્થ ખાલખ્રદ્ધચારી શ્રી વજરવામીજીના સદુપદેશથી મધુમતી(મહુવા)વાસી ભાવડશાહના પુત્ર જાવડશાહે વિ. સં. ૧૦૮ માં આ તીર્થના ઉષ્ધાર કરાવ્યા છે. આ વિષયની નોંધ લખતાં શ્રી જિનપ્રભસૂરિજી વિવિધ તીર્થકલ્પમાં લખે છે કે—

अष्टोत्तरे वर्षशतेऽतीते विक्रमादिह। वहुद्रव्यन्ययाद् विम्वं, जाविङः स न्यवीविशत् ॥ ७१॥

मधुमत्यां पुरि श्रेष्ठि, वास्तन्यो जाविङः पुरा । श्रीदाञ्चंजयमहात्म्यं, श्रीवैरस्वामितोऽश्रृणोत् ॥

X,

જાવડશાહના છર્જોદ્ધાર સમયે કેટલાં મ'દિરા અને મૂર્તિએા મૂલનાયક તરીકે સ્થાપિત થયાં તેના ઉલ્લેખ પણ જિનપ્રભસૂરિજી આ પ્રમાણે જણાવે છે.

> इत्थं जाचिंडराचाईत्-पुण्डरीकं-कपिंइनाम । मूर्तीनिवेश्य सञ्ज्ञहो,स्विधमानातिथित्वभाक् ॥ ८३॥

હાલના કેટલાક લેખકા પાલી ભાષા સાથે પાલીતાણાના સંબ'ધ જોડવા પ્રયત્ન કરે છે પરન્તુ તે એક નરી કલ્પના માત્ર છે. તે માટે કાંઇ પ્રમાણ નથી. જ્યારે જૈન ^{ગ્ર}'થમાં પ્રમાણ મળે છે કે શ્રી પાદલિપ્તસ્રિજીના શિષ્ય નાગાર્જીને પાતાના ગુરુના નામથી શત્રું-જયની તલાટીમાં ગામ વસાવ્યું અને પાદલિપ્તનું પ્રાકૃતરૂપ 'પાલિતય' થાય છે તે ઉપ-રથી પાલીતાણા થયું છે.

૧. જાવડશાહના મુખ્ય ઉદ્ધાર પછી આચાર્યશ્રો પાદલિપ્તસૂરિજીએ પણ અહીં ઉદ્ધાર કરાવ્યા છે. પ્રભાવક ચરિત્રમાં તેના ઉદ્દેશખ નીચે પ્રમાણે મળે છે.

[&]quot;પછી કૃતજ્ઞ વિદ્યાસિદ નાગાર્જીને શતુંજય પર્વતની તક્ષેટીમાં જઇને, 'પાદલિસ' નામે નગર વસાવીને પોતાના ગ્રુરુના નામ ઉપરથી તેનું સ્થાપન કર્યું, અને પર્વતની ઉપર તે સિદ્ધસાદ્ધસિક વીરપ્રતિમાથા અધિષ્ઠત ચૈત્ય કરાવ્યું. ત્યાં ગ્રુરુપૂર્તિ સ્થાપિત કરી અને ગુરુમહારાજશ્રી પાદલિપ્તસ્રિજીને બાલાવીને ખીજાં જિનિખિંગાની પણ ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી." આ ઉદ્ધાર પણ ગોણ–પેટા ઉદ્ધાર મનાય છે.

दक्षिणाङ्गे भगवतः, पुण्डरीक इहादिमः। वामाङ्गे दीप्यते तस्य, जाविडस्थापिताऽपरः ॥ इस्वाक्-चृष्णिवंद्यानाम-संख्याः कोटिकांटयः। अत्रसिद्धाः कोटिकोटी-तिलकं सुचयन्यदः ॥ पाण्डवा पश्च क्रन्ती च, तन्माना च द्याव यय:। इति शासति तीर्थंऽत्र, पहेषां लेप्यमृर्नयः॥ राजादनश्चन्यशारवी श्रीसङ्घाद्भृतभाग्यतः, दग्धं वर्षति शीयृषमिव चन्द्रकरोत्करः। व्यात्रीमयूरप्रमुखारितर्यञ्चो भक्तमुक्तितः प्राप्ता प्रणतादीशपादुकाः॥ वाम सरवपुरस्यावतारी मृलजिनीकसः. दक्षिणे शकुनी चैरयपृष्टं चाष्टापदः [०] स्थित । नन्दीश्वर-स्तम्भनकोन्जयन्ता नामकृच्छृत , भस्येषु पुण्यबृध्ध्यर्थमवतारा इहासते॥ आतासिना विनिमना निमना च निपवित: क्वर्गारोहणचेत्ये च श्रीनाभेयः प्रभासते। तुई शृहं हितीयं च श्रयांतः शान्तिनेमिनी. अन्येऽप्यूषम-वीराचा अस्यालङ्कर्वते जिनाः ॥ मरुदेवां भगवतीं भवनेऽत्र भवच्छिद्म, नमस्कृत्य कृतीस्त्रस्य मन्यते कृतकृत्यताम्। यक्षराजकपर्दीह कल्पवृक्षप्रणेमुपाम, चित्रान् यात्रिकसद्वस्य विद्यान् महयति स्कृटम्॥

જાવકશાહના મુખ્ય ઉષ્ધાર પછી (વલ્લભી) સં. ૪૯૭ માં શ્રી ધનેશ્વરસૃરિ-છના ઉપદેશથી વલ્લભીના રાજા શિલાદિત્યે શત્રુંજયના પુનરુષ્ધાર કરાવ્યા હતા. આ પહેલાં શ્રી મલ્લવાદિસૃરિજીએ સૌરાષ્ટ્રમાં ફેલાયેલ ળોષ્ધ ધર્મના આચાયોને શિલાદિત્યની સભામાં વાદમાં છતી શત્રુંજયતીર્થ જૈન સંઘને સુપ્રત કરાવી રાજાદ્વારા છોષ્ધાર કરાવ્યા હતા.

ત્યારપછી ખપ્પલદ્દીસૂરિજીના ઉપદેશથી ગાપગિરિ (ગ્વાલીયર)ના પ્રતાપી રાજા આમે જૈન ધર્મ સ્વીકારી શત્રુંજયના મહાન્ સંઘ કાલ્યો હતા. આ રાજાએ પણ ત્યાં

૧. વલ્લબી સ'વત સંબવે છે.

ર. મલ્લવાદિસ્રિજીના પરિચય માટે પ્રભાવક ચરિત્ર જીએો.

જઇ મંદિર ખ'ધાન્યું હતું અને છર્ણ થયેલા ભાગાના ઉધ્ધાર કરાવ્યા હતા. આ ખપ્યભૃદીસ્તિ છે શ્રી હતાંને તીર્ધ તથા ગિરનાર તીર્ધની રક્ષા કરી શ્રી જૈન શ્વેલ્ સંઘને સુપ્રત કરાવ્યું હતું. ગિરનાર તીર્ધ પણ શત્રું જયનું જ એક શિખર છે. રાજ અમે ગિરનાર ઉપર પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચી છોંધ્ધાર કરાવ્યા હતા. આ રાજાએ સ્તિર્દેશના ઉપદેશથી ગાપગિરિ ગાલીયર)માં ૨૩ હાથ પ્રમાણવાળું શ્રી વીર લગવાનનું શ્રેષ્ઠ મંદિર કરાવ્યું. ત્યાં સવા લાખ સાનામહાર ખરચી એક લવ્ય મંદપ કરાવ્યા. આ સિવાય ખીજું એકસા હાથ ઊંચું મંદિર ખનાવરાવ્યું હતું, જેમાં નવ રતલ પ્રમાણ શુધ્ધ સુવર્ણની પ્રતિમા સ્થાપી હતી. સ્તિજી વિ. સં. ૮૯૫ માં સ્વર્ગવાસી થયા હતા અમમ રાજા અને સ્તિર્જી મહારાજ સંઘ સહિત ૮૯૦ માં સિધ્ધાચલજી વગેરે તીર્શની યાત્રાએ ગયા હતા. આ છોલું ધ્ધારના પણ એ સમય સમજવા.

બાહ**ડ મ**'ત્રીશ્વરનાે ચાૈદમા ઉદ્ઘાર−

જાવડશાહેના ઉષ્ધાર પછી આ તીર્થના માટે અને મુખ્ય ઉષ્ધાર ગુજરાતના પરમ પ્રતાપી પરમાર્ક્ડતાપાસક મહારાજા કુમારપાલના મંત્રીશ્વર ખાહેડે કરાવ્યા હતા પ્રભાવક ગ્રરિત્રમાં લખ્યું છે કે–

" શ્રીમાન્ વાગ્ભટ મંત્રીએ તીર્થના (સિધ્ધાચલજ) ઉધ્ધાર કરાવ્યા તેમજ અત્ય'ત ભક્તિથી દેવકુલિકા સહિત એ પ્રાસાદમાં ધનના વ્યય કરતાં તેણે લેશ પણ દરકાર ન કરી. પછી વિક્રમ સ'વત ૧૨૧૩માં આનંદપૂર્વક ઉપર જઇને તેણે ધ્વન્ન-રાપણ કરાવ્યું અને શ્રી હેમચંદ્રસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. "

" शिरधीन्दुरिववर्षे (१२९३) च ध्वजारोपे व्यधापयत्। प्रतिमां सप्रतिष्ठां स, श्रीहेमचन्द्रस्रिरिशः॥"

આ છાંહિયારમાં બાહેર મંત્રીએ એક કરાેડ અને સાઠ લાખ રૂપિયાના ખર્ચ કર્યા હતા.

" षष्टिलक्षयुता कोटी, व्ययिता यत्र मन्दिरे । स श्रीवाग्भटदेवोऽत्र, वणर्यते विवुधेः कथम १ "

કુમારપાલ પ્રબન્ધમાં ખાઢુડના આ છોલું ધ્ધારમાં ૨,૯૭,૦૦,૦૦૦ રૂપિયાના ખર્ચ થયાનું લખ્યું છે.

પ્રળન્ધચિન્તામણિ અને કુમારપાલપ્રળન્ધમાં આ તીર્થના બાહેડ મંત્રીના જર્ણી-ધ્ધારનું વિગતવાર વર્ણન છે ત્યાંથી વાંચકાએ વાંચી લેવું. સંક્ષેપમાં વાત એમ છે કે-બાહેડના પિતા મંત્રીધર ઉદાયન સમ્રાટ્ કુમારપાલની આગ્નાથી સૌરાષ્ટ્રમાં યુધ્ધ માટે

૧. કુમારપાલ પહેલાં ગુજરાતના રાજા સિહરાજે સિહિગિરિની યાત્રા કરી હતી અને દેવપૂજનાદિ તથા તીર્થં રક્ષા આદિ નિમિત્તે બાર ગામ અપ'હ્યુ કર્યો હતાં. આ પ્રસ'ગ ૧૧૭૯માં બન્યા હતા.

ગયા. પ્રથમ સિધ્ધાગ્રલજીની યાત્રા કરી. તે સમયે મ્લનાયકજીનું મંદિર લાકડાનું હતું. મંત્રીજી ગ્રંત્યવંદન કરતા હતા તેવામાં એક ઉદ્દરકા દીવાની વાટ લઇને દરમાં પેસી ગયા. મંત્રીજારે તેયું કે આમ અકસ્માતથી મંદિરજીને આગલાગવાના માટે! ભય છે. હું યુધ્ધમાંથી જીતી પાછા આવીને આ મંદિરજીના જીણાંધ્ધાર કરાવીશ. ખાદ મંત્રીજી યુધ્ધમાં ગયા અને વિજય પામ્યા પરન્તુ તરતજ ત્યાં જ તેમનું મૃત્યુ થયું. મૃત્યુ સમયે શતું જય ઉધારની પાતાની ભાવના પૃરી કરવાનું પાતાના પુત્રાને કહેવગવ્યું. આ સમાચાર પુત્રાને મન્યા પછી ખાહક મંત્રીજીરે આ જીણાધ્ધાર કરાવ્યા. ૧૨૧૧ પહેલાં ખાત-સહૂર્ત કરાવ્યું. ૧૨૧૧ માં મંદિરજી તયાર થયું, પરન્ત હવાના તેરથી તે ખંડિત થઇ ગયું. આ બીનાના ખાહકને સમાગ્રાર મળવાથી જાતે ત્યાં જઇ પુનઃ કામ કરાવ્યું. મંદિરની પ્રદક્ષિણા ન ખનાવવામાં આવે તેા મંદિર ખનાવનારને સંતતિ નથી થતી આવા શિલપશાસ્ત્રના નિયમ છે. મંત્રીને જયારે આ વસ્તુ કહેવામાં આવી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે—એની ગ્રન્તા નહિ; મંદિર મજબૃત ખનાવા. છેવટે ૧૨૧૩માં ઉત્સવ-પ્રવંક પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ત્યારપછી તલાટીમાં મહારાજ કુમારપાલના પિતાના સ્મરણાર્થે ત્રિલનનપાલવિહાર ખંધાવી શ્રી હેમચંદ્રસૃતિ મહારાજના હાથથી પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

ત્યાંથી ગિરનાર ગયા અને મંત્રીશ્વરે ત્યાં પણ એક ભવ્ય મંદિર બંધાવ્યું. પહાડ ઉપર પાતાનાં પિતાની ઇચ્છાનુસાર પાજ બંધાવી. જેમાં ૬૩ લાખ રૂપિયાના ખર્ચ થયા. કુમારપાલના રાસમાં લખ્યું છે કે બે કરાેડ સત્તાવન લાખના ખર્ચ થયાે.

મંત્રી ધર બાહું પાટે ગયા પછી મહારાજ કુમારપાલ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છે મહારાજના ઉપદેશથી એક મહાન સંઘ લઇ સિધ્ધાચલ ગયા. મહાન્ સમૃધ્ધિ સહિત કુમારપાળ રાજ પાલીતાથે આવ્યા. ત્યાં તલાટીમાં પાતાના પિતાના નામથી ખંધાયેલ મંદિર જોઇ, દર્શન કરી રાજા ઘણા પ્રસન્ન થયા. બીજે દિવસે ગિરિરાજ ઉપર ચઢતાં હી ગળાજના હડા ઉપરના સીધા ચઢાવ જોઇ તેની નીચે કું હ બંધાનવાના હું કુમ કરી, જે કું હ અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે. ઉપર જઈ બધે દર્શન કરી કુમારપાળ ઘણા જ પ્રસન્ન થયા. ગિરિરાજ ઉપર કુમારવિદ્યાર મંદિર અધાવવાની વ્યવસ્થા કરી. આ મંદિર અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે. રાજાએ તીર્થની રક્ષા માટે ચાલીશ ગામ ચાલીશ બગીચા ઇનામ આપી તીર્થલિક્ત કરી. ત્યાંથી સંઘ સહિત ગિરનાર તરફ ગયા. આવી રીતે આ ચૌદમા મહાન્ ઉધ્ધાર મહારાજા કુમારપાલના સમયમાં મંત્રી ધર બાહું હે તેરમી સદીમાં કરાવ્યો.

મ'ત્રીશ્વર ભાહડના ઉષ્ધાર પછી ગુજિરશ્વર વીરધવલના મહાસાત્ય વસ્તુપાલ તેજપાલ શત્રુ'જયની યાત્રા કરવા માેટા માેટા સંઘ લઇને ગ્રૌદ વાર (૧૨ાા) ચ્યાવ્યા છે અને શત્રુંજય ઉપર અનેક નવીન ધર્મસ્થાના–મ'દિરા વગેરે કરાવી તીર્થને

૧. શ્રી ચારિત્રસુ'દરજી ટુમારપાલ ચરિત્રમાં લખે છે કે ગિગ્નાર ઉપર કુમારપાલ રાજાએ પગશિયાં બ'ધાવ્યાં.

શાભાવ્યું હતું. ગિરિરાજ ઉપર મંત્રીશ્વર અન્ધ્રુયુગલે શ્રી નેમિનાથજી અને પાશ્વં-નાયજીનાં ભવ્ય જેન મંદિરા તથા વિશાલ ઇન્દ્રમંડપ અધાવવાની વ્યવસ્થા કરી, મુખ્ય મંદિર ઉપર ત્રણ સુવર્ણ કલશ ચઢાવ્યા. શાંળ પ્રદ્યુમ્ન, અંબાવલાકન વગેરે શિખરા કરાવ્યાં. તેમજ તેજપાલે ગિરિરાજ ઉપર શ્રી નંદીશ્વર દ્વીપની રચના કરાવી. પહાડ ઉપર ચઢવાની મુશ્કેલી હતી, રસ્તા કઠીણ હતા તે સુલભ અનાવવા વસ્તુપાલે ગિરિરાજ ઉપર પગથી (પાજ) અંધાવી, જેના ઉલ્લેખ એક શિલાલેખમાં હતા, જે લેખ ગિરિરાજ ઉપર પગથી (પાજ) અંધાવી, જેના ઉલ્લેખ એક શિલાલેખમાં હતા, જે લેખ ગિરિરાજ ઉપર દાલાખાડીમાં હતા. આ ઉપરાંત નીચે શહેરમાં યાત્રાળુઓને પાણીની અડચણ હતી તે દ્વર કરવા લલિતાસાગર તથા અનુપમાસરાવર અંધાવ્યાં.

મા સિવાય એ જ સમયે નાગારના શેઠ પુનડશાએ પણ ગિરિરાજ ઉપર અનેક ધાર્મિક કાર્યો કરાવ્યાં છે.

મૂલગભારામાં મૂળનાયક શ્રી ઋષભદેવજી પ્રભુના અભિષેક માટે હજારા યાત્રી કલશા લઇને ઊભા રહેતા તેમાંથી કાઇ કલશ પહે તો જિનબિંખ ખંડિત થાય, તેમ જ મુસલમાનાના હદ્ધા થતા હાવાથી, કુમારપાલના સ્વર્ગવાસ પછી પચીશ વર્ષ ન વીત્યાં ત્યાં મુલતાન શાહખુદ્દીન દારીએ હિન્દ ઉપર અઢાઇ કરી હતી અને ખીજા હુંમલા ચાલુ હતા, આવા સમયે કાઇ ગિરિરાજ ઉપર આવીને મૂલબિંખ ખંડિત કરે માટે પહેલેથી ખીજી મૂર્તિ તૈયાર રાખવી જોઇએ એમ વિચારી દીર્ધ દર્શી વસ્તુપાલે દિલ્હીના તે વખતના બાદશાહ મોજાદ્દીનની રજા લઇ મમ્માણથી આરસપહાણના માટા માટા પાંચ ખંડ મંગાબ્યા, અને બહુ જ મુશ્કેલીથી તેને ગિરિરાજ ઉપર ચઢાવી ત્યાં રખાબ્યા. વિવિધ તીર્ધ કલ્પકાર લખે છે કે તેમાંથી છે મૂર્તિએ અનાવીને ત્યાં મુકાવી. જાુએા નીચેના શ્લોકો—

दुःख(ष्व)मासचिवान् म्लेच्छाद्भद्गं संभाव्य भाविनम् । मंत्रीदाः श्रीवस्तुपालस्तेजपालायजः सुधीः ॥ ११७॥ मम्माणोपलरत्नेन , निर्माय्यन्तनिर्मले । •यधाद्भुमिगृहे मूर्तीः, आधार्हत्पुण्डरीकयोः ॥ ११८॥

મંત્રીશ્વર સ્લેચ્છાના ભાવી ઉપદ્રવની સંભાવનાથી મમ્માણના ઉત્તમ પશ્થરની શ્રી ઋષભદેવજી અને શ્રી પુડરીકસ્વામીની, એમ બે મૂાતએ બનાવીને ગુપ્તઘરમાં રાખી. જ્યારે શત્રુંજય તીથાધ્ધારના પ્રબન્ધમાં એમ લખ્યું છે કે મમ્માણથી પાંચ પશ્થર ખેડા મંત્રાવીને મૂકયા.

આવા મહાન્ ધર્મકાર્યો કરનાર મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે તે વખતના દિલ્હીના પાદ-

૧. હાલ શ્રી આદિનાથના મુખ્ય મદિરની ખન્ને તરફ શ્રી મંદિરસ્વામીતું તથા નવા આદીશ્વરતું જિનાલય છે તે મૂળ વસ્તુપાલ તેજપાલે ખધાવ્યાતું કહેવાય છે.

ર. આ શિક્ષાક્ષેખ ભાવનગર સ્ટેટ તરફથી પ્રકાશિત ક્ષેખસ ગ્રહમાં છપાયેલ છે.

શાહ સાથે મૈત્રી ખાંધી ગુજરાતનું અને હિન્દુએ। તથા જૈનાનાં ધર્મસ્થાનકા ન તાહવાનું વચન લીધું હતું. અનુક્રમે ૧૨૯૮માં મંત્રીશ્વર સ્વર્ગવાસી થયા.

મંત્રી 'વરે આખુ, ગિરતાર અને શત્રું જયાદિ તીર્ગોમાં ભવ્ય જિતમ દિરા બંધાવ્યાં છે. આ ત્રણ તીર્થસ્થાના પર મદિરા અંધાવવામાં ૪૪ કરાડ અને ૩૬ લાખ રૂપિ-યાના તેમણે વ્યય કર્યો હતા. એમનાં આ ધર્મકાર્યો જોઇને જ વસ્તુપાલને અને પેથડમંત્રીને સંભારતાં શ્રી જિનપ્રભસૂરિજી હચિત જ કહે છે કે—

> श्रीवस्तुपाले।पज्ञानी पीथडादि हनानि च। वका पारं न यान्यत्र, धर्मस्थानानि कीर्त्तयन्॥

વસ્તુપાલ પછી મહાદાને ધર જગહુશાહ³ સં. ૧૩૧૬ લગભગ કચ્છ ભદ્રે ધરથી મહાન્ સંઘ લઇને સિષ્ધાચલજી આવેલ તેમણે સાત દેવકુલિકાએક કરાવી છે. આચાર્ય

दिग्नन्दार्कमितेषु विक्तमनृपात्मवत्सरेषु १२९ प्रयातेषु स्वर्गमवाप वीरघवलामात्यः शुभध्यानतः ।
विम्त्रं मौलमया भवद्विधिवशाद्यप्रस्यं सुभद्रावले,
हैं: स्तोकैंगीलितै: कदापि न सृपा शही सतां प्रायश' ॥ ६२ ॥

(શત્રું જયોહાર પ્રયન્ધ, પૃ. ૭)

ર. B. પ્રતમાં 'पेथडा' છે.

3. જગકુરાહિ તેમનું મૂળ વતન કંચકાર હતું. તેમના પિતા વ્યાપાર અર્થે ભદેશર આવીને વસેલા. જગકુરાહની ખ્યાતિ મહાન દાનેશ્વરી તરીકે છે. તેમણે સં. ૧૩૧૨, ૧૨, ૧૪, ૧૫,માં ભારતમાં પહેલા દુષ્કાળ સમયે લાખા મણ અનાજ ભેર આપી જગતના પાલનહારનું બિરુદ મેળવ્યું હતું. આ દુષ્કાળમાં દિલ્હીના ખાદશાંદ મોજુફીન, સિંધના રાજા દ્રમીર, યુર્જરેશ્વર ત્રિશ્લદેવ, કાશીના રાજા પ્રતાપસિંહ, ઉજ્જૈનીના રાજા મદનવર્મા વગેરે ખાર રાજ્યોને તેમણે અનાજનું દાન કર્યું હતું. જગકુને નિમિત્તન યુરુ પાસેથી દુષ્કાળના ખખર પડી ગયા હતા જેથી તેણે લાખા મુંડા અનાજ સંત્રશું હતું, જે ખરા સમયે કામ આવ્યું.

જગહુશાહું ઘરપારકરના રાણા પીદિવની સામે થઇ જે કિલ્સા તેણું તાંકો હતા તે બંદ્રેયરના દિલ્સા નવા મધાવ્યા હતા. રાત્રું જયની યાત્રાએ જતાં વહવાણ રાહેરમાં અષ્ટા-પદછતું જિતાલય મધાવવાની વ્યવસ્થા કરી હતા, તેમજ રાત્રું જયના શિખર સમાન હંકગિરિ હપર બવ્ય જિતમંદિર મધાવ્યું હતું. યુજરાન–કાઠિયાવાડમાં બીજે પણ વણું સ્થલે તેમણુ મદિર મધાવ્યાં છે. આ સિવાય કુવા, વાવા, પરણા, ધર્મ શાળાઓ, દાન-રાળાઓ, ત્રાનમંદિરા અને ગ્રાનશાલાએ પણ ખૂબ મધાવી હતી. વિક્રમની ચીદમી સદીમાં આ દાનવીર થયા છે. (વિશેષ માટે જીએ જગહરારિત્ર) શ્રી પરમદેવસૂરિના તેઓ પરમ ભક્ત હતા અને સૂરિષ્ટ મહારાજના ઉપદેશથી જ આ ધર્મકાર્યો કર્યો હતાં.

જગહુશાહ પછી ધર્મવીર સાધુપુરુષ પેથડશાહના સમય આવે છે. માંડવગઢના આ દાનવીર પુરુષે આચાર્યશ્રી ધર્મદેષાધસૂરિષ્ટના ઉપદેશથી અનેક ધાર્મિક કાર્યો કર્યા છે. સં. ૧૩૨૦ લગભગ શ્રી ધર્મદેષાધસૂરિષ્ટની અધ્યક્ષતા નીચે સિદ્ધાચલ- જેના મહાન્ સંઘ કાઢયા. સિધ્ધગિરિ ઉપર 'સિધ્ધકાટાકાટી'ના નામે ઓળખાતું શ્રી શાન્તિનાથજનું ળહોંતેર દંડ કલશયુકત લબ્ય જિનાલય બંધાબ્યું તેમજ તેમની સાથે આવેલા ધનાઢય ગૃહસ્થાએ પણ ત્યાં મદિર ખંધાબ્યાં. સંઘ સહિત આવતાં રસ્તામાં ધાળકામા લબ્ય મદિર ખધાબ્યું, તેમજ ગિરનારજી, જીનાગઢ, વંથળી, પ્રભાસપાટણુ આદિ સ્થલાએ પણ તેમણે મદિર ખંધાબ્યાં છે. ધ

આ ઉપરાંત મારવાડમાંથી આબૂમ ત્રીના સંઘ, તથા ખંભાતથી નાગરાજ સાનીના સંઘ માટા આહંખરથી સિધ્ધાચલજીની યાત્રાએ આવેલ છે અને તેમણે લાખા રૂપિયા ખર્ચી ભવ્ય જિનમ દિરા ળ ધાવેલ છે.

૧. પેથડશાહ: તેઓ માંડવગઢના મંત્રી હતા. તેમણે તપગચ્છના મહાપ્રતાપી આચાર્ય શ્રી દેવે કસ્રીશ્વરજીના શિષ્યશ્રી ધમ ધાપસ્રીશ્વરજીના ઉપદેશથો ૮૪ ભવ્ય જિના-લયા ખધાવ્યા જેમાંનાં ઘણા જિનમ દિરાના સ્થાનાનાં નામ શ્રીમુનિસુદરસ્રીશ્વરવિરચિત ગુર્વાવલી પૃ. ૧૯ અને ૨૦માં આપેલા છે. તેમજ તેમણે સાત જ્ઞાનમ દિરા કરાવ્યાં છે. મહાપાધ્યાયશ્રી ધર્મસાગરજી તપાગચ્છપદાવલીમાં લખે છે કે—

" श्रीशत्रुंजये च एकविशतिघटीप्रमाणसुर्वणव्यथेन रैमयः श्री ऋषभदेवप्रासादः कारितः॥ केचिच्च तत्र पट्पंचाशत्सुवर्णघटीव्यथेनेद्रमालाया(ला यो) परिहितवानिति वदंति॥"

(પદાવલી સમુચ્ચય, પૃ. ૬૦)

ખત્રીશ વર્ષની નાની ઉમ્મરે મંત્રીશ્વરે આજવન ધ્યક્ષચર્ય વત સ્વીકાયું હતું. તેમના પુત્ર ઝાંઝણુકુમારે શત્રંજય અને ગિરનારજી ઉપર સુવર્ણું અને ચાંદીના ધ્વજ ચઢાવ્યા હતા. (પદાવલી સમુચ્ચય, પૃ. ૬૦)

મંત્રીશ્વર પેથહે માંડવગઢમાં શ્રી ધર્મધાપસૂરિજી મહારાજના પ્રવેશાત્સવમાં ખ્હેાંતેર હજાર (૩૬ ના ઉલ્લેખ પણ છે) જી છુંદ ક ખર્ચ્યા હતા. આ સિવાય અનેક દાનશાલાએા, વાવ, કૂવા, પરખ, જ્ઞાનમદિરા કરાવ્યાં હતાં. જીઓ સુકૃતસંકીર્તન.

પેયડશાહના આવાં અનેક ધાર્મિક કૃત્યા જોઇ શ્રી જિનપ્રભસ્રિજીએ વસ્તુપાલની સાથે પેયડને સંભારીને કહ્યું કે–તેમણે ખનાવેલાં ધર્મેકૃત્યાની પ્રશંસા કરવા કાઇ સમર્થ નથી, અર્થાત્ તેમણે ઘણાં ધર્મસ્થાના ખનાવી જિનશાસનની અપૂર્વ શાબા વધારી છે.

શ્રી ધર્મધાપસ્રિજી જૈનશાસનના મહાપ્રભાવિક આચાર્ય થયા છે. તેઓ તપગચ્છમાં ૪૬મા પટ્ધર છે. વિશેષ માટે જાુઓ ગુર્વાવલી, પટાવલી સમુચ્ચય વગેરે ગ્ર'થા.

સમરાશાહના પંદરમા ઉદ્ધાર—

આપણે ચોદમાં ઉષ્ધારથી લઇને પંદરમાં ઉષ્ધાર પહેલાંની શ્રી શતુંજય ગિરિ-રાજની જોહોજલાલીના ગૌરવલયાં ઇતિહાસ જોઇ ગયા. તેરમાં ઉષ્ધાર અને પંદરમાં ઉષ્ધારની વચમા ૩૮૪૦૦૦૧ સઘ શત્રુંજયની યાત્રાએ યાત્રા કરવા આવ્યા હતા.

સિર્ધ્વાગિરિની મહત્તા, પૂજ્યતા, પ્રતાપ અને વૈભવની યશગથા હિન્દના ખૂણુ-ખૂણુમાં ફેલાઇ હતી. જગહુશાહ, વસ્તુપાલ અને પેયડશાહનાં ભગ્ય મંદિરાની ખ્યાતિ પણુ ખૂળ પ્રસરી હતી. તેવામાં ગુજરાત ઉપર અલ્લાઉદ્દીન ખુનીની રાહુ દૃષ્ટિ પડી. સં. ૧૩૬૦ માં તેણે ગુજરાત છત્યું. અલપખાનને ગુજરાતના સૃખા નીચ્ચા અને તેણે વારવાર સૌરાષ્ટ્રે ઉપર પણ હુમલા કરવા માંધ્યા. સ. ૧૩૬૮–૬૯ માં શત્રુંજય ઉપર તેણે હુમલા કર્યા અને ત્યાના મૂલ જિનબિંબને ખડિત કર્શું. ત્યાંના ઘણું મંદિરા અને મૂર્તિઓ પણુ તાડી. આ સમાચાર સમરાશાહને મળ્યા. તેમને આ સાંભળી ઘણું દુ:ખ થયું. વસ્તુપાલની ભાવ આશંકા સાચી પડી. કહ્યું છે કે સત્યુરુષાના શકા કઠી પણ મિચ્યા થતી નથી. અને વસ્તુપાલના મૃત્યુ પછી ૭૦ વર્ષ બાદ મૂલનાયકજીની એ ભગ્ય મૂર્તિના કઠે છે સુસલમાનાએ કર્યા.

સમરાશાહ મૂલ પાટ્યુના નિવાસી હતા. ખાદશાહ અલ્લાઉદ્દીન સાથે તેમને સીધા સંગંધ હતો. બાદશાહની રજા લઇને સમરાશાહ પાલીતાણે આવ્યા અને મુસલમાનાએ ગિરિરાજ ઉપર જે તેાડેફાેડ કરી હતી તે બધું ઠીક કરાવ્યું મૂલ-

૧. શતુ જય પ્રકાશ પુરતનમાં લખ્યુ છે કે મુસલમાનાના હુમલાના ડરથી ભાવિક શ્રાવકાએ શતું જય ગિરિરાજના પાછલા રસ્તેથી જિનેશ્વર દેવની ઘણી પ્રતિમાઓ ઉતારી શું દાળા ગઢને રસ્તે પીરમખેટમાં માકલી દીધી. જ્યારે ઉપદેશતરં ગિણી, વિવિધ તીથ કલ્પ, શતું જયપ્રખધ, શતું જયકલ્પ વગેરેમાં લખ્યું છે કે મૃલખિ અને મૃલમ દિરના મુસલ-માનાએ બંગ કર્યો. આ ઉપરથી એમ અનુમાન થઇ શકે છે કે બીજાં મંદિરાની મૃતિંઓ તીચે લઇ જઇ શકાઇ હશે, જ્યારે મૃલખિ નહિં લઇ જઇ શકાયું હોય. પીરમખેટમાથી ખાદકામ કરનાં ઘણી જિનમૃતિંઓ નીકળેલ છે.

ર. સમરાશાં અલા ઉદ્દીનના તીલ ગ દેશના સૃષેદાર હતા. ખાદશાં સમરાશાંહની સૃષ્દિ હપર દિદા હતા જેથી ઘણીવાર તેને દીલ્હી રાષ્ટ્રી રાખતા. જ્યારે સમરાશાંહને શતું જયના મ દિરભંગના સમાચાર મળ્યા ત્યારે તેણે ખાદશાંહને કહ્યું કે 'આપના સન્યે અમાગે હજ તેાડી નાંખી છે.' પછી ખાદશાંહે ખધું હતાત જાણી સમરાશાંહના પ્રેમ અને આય્રવ્યી સમરાશાંહની ઇચ્છા મુજળ શતુ જયાંહારમાં પૃરી મદદ આપી હતી. (શ.પ્ર.પૃ.૮૩) વિવિધતીય કરપમાં શ્રી જિન્યમસૃરિ લખે છે કે

મંદિર પણ, ઠીક કરાવ્યું. મમ્માણથી સુંદર આરસના ખંડ મંગાવી મૂલનાયક છતું નવીન બિંખ તૈયાર કરાવ્યું. સમરાશાહના પિતા દેશલશાહ સંઘ લઇને સિધ્ધાગલ આવ્યા. આ સમયે બીજા પણ અનેક સંઘા આવ્યા હતા. ઘણાઓએ પાતાની શક્તિ પ્રમાણે ગિરિરાજ ઉપર દેવકુલિકાઓ અને કેટલાકાએ લવ્ય મંદિરા અંધાવ્યાં. તેમાં સમરાશાહે સુખ્ય મંદિરના શિખરના ઉષ્ધાર કરવા સાથે પ્રભુની દક્ષિણ દિશામાં અષ્ટાપદ- છતું નવીન ગૈત્ય કરાવ્યું. તેમના પિતા દેશલશાહે દેસલવસહી ખંધાવી. પાટણના શા. લું હક તરફથી ચાર દેવકુલિકાઓ અંધાઇ, તથા સંધની જૈત્ર અને કૃષ્ણ સંઘવીએ આઠ દેરીઓ કરાવી. શા કેશવ તરફથી સિધ્ધકાટોકાટીનાં મંદિરના છાલું ધ્યાર કરાવ્યામાં આવ્યો.

અનુક્રમે બધા સંઘાની હાજરીમાં સં. ૧૩૭૧ના મહા શુ. ૧૪ને સામવારે ભવ્ય પ્રતિષ્ઠા મહાત્સવ થયા. પ્રતિષ્ઠામાં તપણ જીની બૃહત્પાશાલિક શાખાના આચાર્ય શ્રી રત્નાકરસૂરિ વગેરે અનેક પ્રભાવિક આચાર્યા વિદ્યમાન હતા. શ્રી રત્નાકરસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તેમ શત્રુંજય તીર્થો દ્વાર પ્રબંધમાં પણ જણાવેલ છે. જુઓ-

> आसन् वृद्धतपागणे सुगुरवो रत्नाकराह्वा पुरा-ऽयं रत्नाकरनामभृत्प्रववृते येभ्यो गणो निर्मलः॥ तैश्वके समराख्यसाधुरचितोद्धारे प्रतिष्ठा शशि-द्वीपत्रयेकमितेषु १३७१ विकमनृपाद्द्वेष्वतीतेषु च॥ प्रशस्तन्तरेऽपि---" वर्षे विकमतः कुसप्तदहनैकस्मिन् १३७१ युगादिप्रभुं।

श्रीश्रञ्जयम्ळनायकमतिमौढमतिष्ठोत्सवम् ॥ साधुः श्रीसमराभिधस्त्रिभुवनीमान्यो वदान्यः क्षितौ।

साधुः श्रीसमराभिधस्त्रिभुवनीमान्यो वदान्यः क्षितो। श्रीरत्नाकरस्वरिमिर्गणधरैयैः स्थापयामासिवान्॥

> वैक्रमे संवत्सरे चन्द्रहयामीन्दु(१३७१)मिते सित । श्रीमूलनायकोद्धारं साधुः श्रीसमरो न्यधात् ॥ १२०॥

ભાવાર્થ:--- ૧૩ ૬૯મા કલિયુગના પ્રતાપથી જાવડશાહે સ્થાપેલ મિ મ (પૂલનાય-ક્છ)ના મ્લેચ્છાએ ભગ કર્યો. ૧૩૭૧માં સાધુપુરુષ સમરાશાહે મૃલનાયકના ઉદ્ઘાર કર્યો.

શ્રી જિનપ્રભસૂરિજીના આ કથન મુજબ જાવડશાહના મૂલનાયકજીના ભિંખને મુસ-લમાનોએ ખહિત કયું હતું અર્થાત્ લગલગ ભારસા વર્ષ સુધી મૂલબિબ જાવડશાહના જ પૂજાયા. બોજી મંત્રીશ્વર બાહડે મૂલમંદિરના જીર્જાહાર કરાવેલા પરન્તુ મૂલબિબ તા જાવડશાહનું જ રહેલ. સમરાશાહે પણ મૂલનાયકના બિંબના ઉદ્દાર કર્યો છે; જ્યારે બીજાં મંદિરોના ઉદ્દાર બીજાઓએ જ કરાવ્યા છે એમ સિદ્દ થાય છે. સમરાશાહે મૂલ-મંદિર અને મૂલબિંબ નવા કરાવ્યાં છે.

આ વચનાથી સમરાશાહના શત્રુંજયો દ્વારની પ્રતિષ્ઠા શ્રી રતનાકરસૂરિજીના જ હાથે થઇ હતી એમ નિર્વિવાદ સિદ્ધ થાય છે. આ પછી ૧૩૭૫ માં સમરા-શાહના પિતા–દેશલશાહે શત્રુંજયની પુન: યાત્રા કરી હતી.

સમરાશાહ યાટણુ આવ્યા પછી દિલ્હીના સુલતાન કુતુણુદ્દીનના આમંત્રણુને માન આપી દિલ્હી ગયા. ત્યાં તેમણે ગ્યાસુદ્દીનને સમજાવી ખંદીવાન તરીકે રાખેલા પાંહુદેશના સ્વામી વીરવદ્ધ(ખીરખલ)ને સુક્રત કરાવ્યા. ખાદશાહના ક્ર્રમાનથી ધર્મવીર સમરસિંહ હસ્તિનાપુરમા સઘપતિ થઇ શ્રી જિનપ્રભસૂરિ સાથે તીર્થયાત્રા કરી.

ખાદમાં સમરસિંહ તિલંગદેશમાં ગયા. સુલતાન ગ્યાસુદ્દીનના પુત્ર ઉલ્લખાને તેમને વિધાસપાત્ર અને ભાઇ તરીકે સ્વીકારી તિલેગના સૂખા બનાવ્યા. ત્યાં તુકો-સુસલમાનાએ પકડેલા સે કડા હિંદુ કુદુખાને સુક્ત કરાવ્યા. ઉરગલ (વરંગલ) પ્રાતમાં શ્રાવકાને વસાવી, તે પ્રાંતમાં નૃતન જિનાલયા બનાવી જૈન ધર્મની પ્રભાવના કરી. સમરસિંહ સં. ૧૩૯૩ પહેલાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

લયંકર મુસલમાની સમયમાં સમર્રાસ હે એક મહાપુરુષ તરીકે કાર્ય કરી જૈન શાસનની મહાન્ પ્રભાવના કરો છે અને એટલા જ માટે શ્રી અંખદેવસૂરિજી સમરારાસમાં લખે છે કે—

> હિવ પુષ્ણ નવીય જ વાત જિષ્ણ દીહાડઇં દાહિલઇ ખત્તિય ખગ્ગુ ન લિતિ સાહસિયહ શાહ સુગલઇ તિષ્ણિ દિશ્રિ દિતુ દિકખાઉ સમરસીહિ જિષ્ણુધન્મવિષ્ણ તસ ગુષ્ણ કરઉં ઉદ્યોઉ જમ અ'ધારઇ ફેર્ટિકમિણ

સમરાશાહ સંબધી વિસ્તારથી જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ સમરારાસા, નાલિનંદ-નાંદ્વાર પ્રબંધ, શત્રુજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધ, ઐતિહાસિક પ્રબંધા, શત્રુજય પ્રકાશ વગેરે શ્રેશ જોવાં.

શ્રીમાન્ જિનવિજયજી લખે છે કે શત્રું જય ઉપર સમરાશાહ અને તેમની યત્નિની મૂર્તિ પણ છે.

કર્માશાહના સાળમા ઉદ્ઘાર—

ધર્મવીર સમરાશાહના ઉષ્ધાર પછી શેહાં વર્ષો ળાદ મુસલમાનાએ શત્રુંજય ગિરિશજ ઉપર પુન: લયંકર હુમલા કર્યા અને મૂલનાયકજીનુ બિ'બ ખહિત કર્યું. ઘણાં વર્ષા સુધી આ સ્થિતિ ચાલી—ખંહિત બિ'બ પુજાયુ. આખરે સં. ૧૫૮૭ માં દાનવીર અને ધર્મવીર કમાશાહે ગિરિશજ ઉપર મહાન્ ઉષ્ધાર કરાવ્યા. શત્રુંજયના આ ઉષ્ધાર પહેલાંની સ્થિતિનુ વર્ણન કરતાં શ્રીમાન્ જિનવિજયજી અસરકારક શબ્દામાં આ પ્રમાણે લખે છે—

" समरासाह की स्थापित की हुइ मूर्ति का मुसलमानोंने पीछे से फिर शिर तोड दिया। तदनन्तर बहुत दिनों तक वह मूर्ति वैसे ही-खंडित रूप में ही-पूजित रही। कारण यह कि मुसलमानोंने नइ मूर्ति स्थापन न करने दी। महसूद बेगडे के बाद गुजरात और काठियावाड में मुसलमानीने प्रजा का बड़ा कष्ट पहुंचाया था। मन्दिर बनवाने और मूर्ति स्थापित करने की बात तो वूर रही, तीर्थस्थलों पर यात्रियों का दर्शन करने के लिये भी जाने नहीं दिया जाता था। यदि कोइ बहुत आजीजी करता था तो उसके पास से जीभर कर रुपये लेकर यात्रा करने की रजा दी जाती थी। किसी के पास से ५ रुपये, किसी के पास से १० रुपये और किसी के पास से पक असरफी--इस तरह जैसी आसामी और जैसा मौका देखते वैसी ही लंबी जवान और रूंबा हाथ करते थे। बेचारे यात्री बुरी तरह को सेजाते थे। जिधर देखी उधर ही बडी अंधांधुंधी मची हुई थी। न कोइ अर्ज करता था और न कोइ सुन सकता था। कइ वर्षों तक ऐसी ही नादिरशाही बनी रही और जैन प्रजा मन ही मन अपने पवित्र तीर्थ की इस दुर्दशा पर आंसु बहाती रही। सोल-हवीं शताब्दि के उत्तराई में चित्तोद की बीरभूमि में कर्मासाह नामक कर्मवीर भावक का अवतार हुआ, जिसने अपने उग्र वीर्य से इस तीर्थाधिराज का पुनरुद्धार किया। इसी महाभाग के महान् प्रयत्न से यह महातीर्थ मुच्छित दशा को त्याग कर फिर जागृतावस्था को धारण करने लगा और दिनप्रति-दिन अधिकाधिक उन्नत होने लगा। फिर नगद्गुद श्री हीरविजयस्र ि के समुचित सामर्थ्य ने इसकी उन्नतिक गति में विशेष वेग दिया जिसके कारण यह भाज जगत् में मन्दिरों का शहर (The City of Temples) कहा जा रहा है।

કર્માશાહ મૂલ વીરભૂમિ ચિત્તોડગઢના વાસી હતા. તેઓ મૂળ પ્રસિધ્ધ જૈન રાજા આમરાજના વંશજ હતા. તેમના પિતાનું નામ તાલાશાહ, માતાનું નામ લીલુ– લીલાદેવી હતું. તેમને રતન, પામ, દશરથ, ભાજ અને કર્મા નામક પાંચ પુત્રા હતા. તાલાશાહ તે સમયના મેવાડના પ્રસિધ્ધ મહારાણા સાંગાના મિત્ર હતા.

તપગંચ્છની પ્રસિષ્ધ રતનાકર શાખાના ધર્મરતનસૂરિ વિહાર કરતા એક સ'ધની સાથે ચિતાહ પધાર્યા. તે વખતે તાલાશાહે પાતાના પુત્ર કર્મશાહની સાક્ષીમાં પૂછ્યું કે–મે' જે કાર્ય વિચાર્યું છે તે સફલ થશે કે નહિં? આચાર્યે પ્રશ્ન જોઇને કહ્યું કે

૧. ઇ. સ. ૧૯૧૬ ના ક્યુઝારી તા. ૧૪ ના 'ટાઇમ્સ એક ઇન્ડીયા'માં મુંબઇના તે વખતના ગવન'ર ઢોર્ડ વિલીગ્ડન(જે હર્મણાં વાયસરાય થયા હતા)ની કાઠિયાવાડની મુસાક્રી પ્રગટ થઈ છે તે (The Governor's tour in The City of Temples) લેખમાં ચિત્તાકર્ષક વર્ણન પ્રગટ થયું છે.

તમારા મનમાં શત્રુ'જયના ઉધ્ધારના પ્રશ્ન છે, અને તે કાર્ય તમારા નાના પુત્ર કર્મા-શાહના હાથથી થશે. નળી પ્રતિષ્ઠાપક અમારા શિષ્ય થશે. "

શાહા સમય પછી તાલાશાહ સ્વર્ગસ્થ થયા. અહી' ધર્મરતનસૂરિજી પણ સ્વર્ગ-સ્થ થયા.

કમાશાહની ઉન્નતિ થતી ગઇ. તે રાજ્યમાન્ય ખન્યા. અમદાવાદના સૂખા સાથે મૈત્રી ખાંધી. અમદાવાદના સૂખા ખહાદુરશાહ ઉપર કમાશાહે થાડા ઉપકાર કરેિ હતો તેના ખદલામાં સૂખાગીરી મુખ્યા પછી એણે કમાશાહેને પાતાની પાસે બાલાવ્યા અને કાંઇપણ કાર્ય હાય તા સૂચવવા કહ્યું. કમાશાહે શત્રું જય ઉપર પાતાની કુલદેવી ખિરાજમાન કરાવવાતું કાર્ય કહ્યું. સાથે જ તીથા ધ્ધાર માટે પણ મદદ માંગી. ખહા- દુરશાહે શાહી ફરમાન લખી આપ્યું. એક ફરમાન જીનાગઢ માકલ્યું કે કમાશાહેને શત્રું જયોધ્ધારમાં પૂરેપૂરી મદદ આપવી.

કમોશાહ કરમાન લઇ ખ'ભાત ગયા. ત્યાં વિનયમ'ડનસૂરિજીને પાતાના અભિપ્રાય જણાવ્યા અને તેમને સાથે લઈ પાલીતાણું ગયાત્યાં જ અમદાવાદના કુશલ કારી-ગરાને બાલાવ્યા ખંભાતમાં બિરાજમાન શિલ્પ તથા જ્યાતિષ્શાસના પાર'ગત વિવેકધીરગણું તથા વિવેકમ'ડન પાઠકને પાલીતાણું પધારવા વિનંતિ કરી. તેઓ આવી પહોંચ્યા અને શુલ સુહુંતે જાણું ધ્ધારનું કાર્ય શરૂ થયું. શ્રી ઋષલદેવ પ્રલુનું તૃતન મંદિર ખનાવ્યું તથા વસ્તુપાલે ખનાવેલી અને લ'ડારમાં રાખેલી મૂર્તિઓ કાઢી. મંદિરતું કાર્ય પૂરું થતાં કર્માશાહે પાતાના વડીલ ખન્ધુ રત્નાશાહેને સપરિવાર તેડાવ્યા, તેમજ પાતાના શરુ તપાગચ્છતા વિદ્વાન આચાર્ય શ્રી વિદ્યામ'ડનસૂરિજીને પર્ણ વિનંતિ કરવા તેમને જ માકલ્યા. દેશ–દેશાવરમાં શત્રું જણાધ્ધારની કંકોત્રી માકલી. જીનાગઢના દિવાન રવા તથા નરસીને પણ તેડાવ્યા. અનેક ગામના સંઘા માવ્યા. સૂરિજીમહારાજ પણ સપરિવાર આવ્યા. સોથે અનેક આચાર્યો પધાર્યા. અનુક્રમે ૧૫૮૭ ના વૈશાખ વિદ 'ફ'રવિવાર વિધિપૂર્વક શ્રી વિદ્યામ'ડન-સૂરિજીએ મૂલનાયકંજીની પ્રતિષ્ઠા કરી. ખીજા આચાર્યો અને મુનિવરાએ બીજી અનેક મૃતિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી.

પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્ય ઉદારદૃદયી, વિનમ્ન અને રાગદ્વેષરહિત હતા. પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા છતાં પાતાનું નામ કચાંય કાતરાવ્યું નથી.

४
 ४
 ४
 रागद्वेषिवमुक्त्यरंतुमत्या निरिव श्रीसृरिणाम् ॥ १३१ ॥
 श्रीऋषभगृङविम्वे श्रीविद्यामण्डनाह्नसृरिवरैः ।
 श्रीपुण्डरीकमृर्ताषपि प्रतिष्ठा शुभा विद्ये ॥ १३२ ॥

૧. રત્નાશિકિં ચિત્તોડમાં શ્રી પાર્શ્વનાથજી અને સુપાર્શ્વનાથજીનાં ન્ય'દિર ખ'ધાવ્યાં હતાં જેની પ્રતિકા વિવેકમ'ડનપાઠકે જ કરાવી હતી.

नालीलिरवंश्व कुत्रांपि^{ध्}दि नाम निर्ज गभीरहृदयास्ते । प्रायः स्वोपक्षेपु च स्तवेपु ते नाम न न्यस्तम् ॥ १३३ ॥

स्वस्ति श्री नृपविक्रमान्जलिधिदिग्बाणेन्दु १५८७ शुभे, मासो माधवसंज्ञिकस्य बहुले पक्षे च पष्ट्यां तिथी। यारेऽर्के शवणे च भे प्रभुपदादी साधुकर्मोध्धृती, विधामंद्रनसूरयो धृवभसन्मृतः प्रतिष्ठां व्यधुः ॥ १३४ ॥

મ્યા ઉદારચેતા વહાત્મા પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિ અધાવધિ જૈનસંઘનું કલ્યાણ કરી દર્શન 'દઇ રહી 'છે. આવું મહાન્ કાર્ય કરાવ્યા છતાં કર્યાંન્ય પાતાનું નામ ન રાખવાની ઉદારવૃત્તિ ધરાવનારા એ આચાર્યને ધન્ય-છે.

તેઓ રતનાકરસ્વિજીના સમુદાયના આચાર્ય હતા. ગૃહત્તપાગ છેના રતના-કરસ્વિજીના ઉપદેશથી સમરાશાહે તીર્થરાજના ઉષ્ધાર કરાવ્યા હતા અને ત સ્વિજી મહારાજે પ્રતિષ્ઠા કરી હતા. તેમના વંશજ તપાગચ્છીય શ્રી વિદ્યામ હનસ્વિજીએ કમાશાહના ઉષ્ધાર સમયે પ્રતિષ્ઠા કરી મહાન તીર્થસેવા અને શાસનસેવા બજાવી હતી. પ્રતિષ્ઠાપ્રસંગે કમાશાહે લાખ્ખા રૂપિયાનું દાન કર્યું. આ ઉષ્ધારમાં કમાશાહ શેઠને સવા કરાડ દ્રવ્યના ખર્ચ થયો હતા.

રોઠ કમાંશાહ ઉષ્ધૃત મંદિર અને શ્રી વિદામ હનસ્વિછપ્રતિષ્ઠિત સૂર્તિ અદ્યાવધિ જેનસ ઘનું કલ્યાળુ—આત્મહિત સાધવામાં સહાયક થઇ વહેલ છે. ગ્રંતિદિન સે કંડા—હન્તરા બાવિક આત્મા દર્શન—પૂજન કરી ખાત્મકલ્યાળુ સાધી વહેલ છે. આ સોળમા ઉપાર હતો.

તેજપાલ સાનીના ઉદ્ઘાર--

આ ઉધ્ધાર સં. ૧૬૫૦ માં થયેલ છે. તેજપાલ સાની અંભાતના વાસી હતા. તેજપાલ સાની જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસ્ટ્રીશ્વરજીના સુખ્ય શ્રાવક શિધ્ધામાંનાં એક હતા. શત્રું જર્યના હધ્ધાર કેમ કચા અને કેવી રીતે? તેના ઉલ્લેખ તે વખતના એક શિક્ષાલેખમાં મળે છે જેના ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.

"સં. ૧૫૮૭ માં કર્માશાહે આનં દિવમલસૂરિના સદુપદેશથી શત્રુંજય તીર્ધ ઉપરના મૂળમં દિરના પુનરુષ્ધાર કર્યો. (પં. ૪૩) પરન્તુ ખહુ જ પ્રાચીનતાને લીધે શાડા જ સમયમાં પાછું એ મૂળમં દિર, જીર્ણપ્રાય જેવું અને જ રિત થઇ ગયેલું દેખાવા લાગ્યું. તેથી તેજપાલે પાતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે, આ મંદિરના કરીથી ખરાખર ઉષ્ધાર થાય તા કેવું સારું '?'(પં. ૪૪) એમ વિચારી હીરવિજયસૂરિ આદિના સદુપદેશથી પાતે એ મંદિરના ઉષ્ધાર કરવા શરૂ કર્યો અને શાડા જ સમયમાં આપું મંદિર તદ્દન નવા જેવું તૈયાર થયું. (પં. ૪૫–૬)

આ ચૈત્ય સમરાવવા માટે તેજપાલે જે ધન ખચ્યું તે જોઇ લોકા તેને કલ્પ-વૃક્ષની ઉપમા આપતા હતા. (૫°. ૫૮–૬૦) સંવત ૧૬૫૦ માં ખહું ધામધુમથી તેજ-પાલે શત્રું જયની યાત્રા કરી અને તે જ વખતે શ્રી હીરવિજયસ્દરિવરના પવિત્ર હાથે એ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પં. ૬૧-૬૨)

આ મંદિરના ઉધ્ધારની સાથે સા. રામછતું (૧), જસુ ઠેપ્ટરતું (૨), સા. કું અરજીતું (૩) અને મુલા શેઠતું (૪) એમ ખીજાં પણ ચાર મંદિરા તૈયાર થયાં હતાં, કે જેમની પ્રતિષ્ઠા પણ એ સ્રિવરે આ જ સમયે કરી. (પં. ૬૨–૬૫)

(પ્રાચીન જૈન લેખ સંબ્રહ, લેખ ૧૨, અવલાકન પૃ. ૨૭)

ઉપર્યુક્ત લેખ મુખ્ય મ'દિરના પૂર્વદ્વારના ર'ગમ'ડપમાં ન'. ૧ વાળા શિલાલેખની સામી બાજુએ આવેલા સ્થંભ ઉપર, આ નં. ૧૨ ના શિલાલેખ આવેલા છે.

આ લેખમાં પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્યના અને તેજપાલના પણ પરિચય આપેલા છે જે નીચે પ્રમાદ્યો છે.

" વિજયદાસરિની પાટે પ્રભાવક શ્રી હીરવિજયસૂરિ થયા. તેમને ગુજરાતમાંથી, અક્ષ્મર આદ્રશાહિ પાતાના મેવાત દેશમાં આલાવ્યા. સંવત ૧૬૩૯માં અકખરની રાજધાની કૃત્તેહપુર(સીકરી)માં પહેાંચ્યા. ખાદશાહ હીરવિજયસૂરિની મુલાકાત લઇ ખૂક ખુશી થયા. અને તેમના ઉપદેશથી ખધા દેશામાં છ મહિના સુધી જીવદયા યુળાવી મત મનુષ્યાના ધનના ત્યાગ કર્યા. જીજીઆવેરા બંધ કર્યા, પાંજરામાં પૂરી રાખેલા પક્ષીઓને ઉડાડી મૂકયા, શત્રુંજયર પર્વત જૈનાને સ્વાધીન કર્યો, તેમજ માતાની પાસ જે માટા યુસ્તકલ હાર હતા તે પણ સુરિજીને સમર્પણ કર્યો.

(૫. ૧૨ થી ૨૧)

૧. જગદ્યુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યપરિવારના ઉપ-દેશથી સમ્રાટ અકળરે અહિંસાનાં જે કરમાના આદિ આપ્યાં છે તે સુરીશ્વર ને સમ્રાટ નામના પ્ર'થમાં પ્રકાશિત છે. જુએા સુરીશ્વર ને સમ્રાટ. તથા વૈરાટના ક્ષેખમાં પણ ૧૦૬ દિવસા અર્હિસાના પળાવ્યાના ઉલ્લેખ છે. જાંગા જૈન સત્ય પ્રકાશ, વર્ષ ૪.

ર. શત્રુંજય પર્વત આદિની રક્ષાના ક્રસ્માના ઉ. બાતુચંદ્રને મળ્યા હતા અને તે તેમણે શ્રી હીરવિજયસ્રિજીને માેકલ્યા હતા. કહે છે કે આ કરમાન પ્રાપ્ત કરતાં ઉપાધ્યા-યછતે ધણી મહેનત પડી હતી. કેટલાકાએ વિરાધ કર્યો હતા, ઉધુ-ચતું પણ કર્યું હતું છતાં કાેેે કાંઇ જ ચાલ્યું ન હતું અને ઉપાધ્યાયજીને જ શત્રું જયના કર માક્તું તથા રક્ષાતું, રાત્રુંજય તીર્થ અર્પણતું કરમાન મધ્યું હતું અને એ જ કરમાન સમ્રાટ્ જહાં-ગીરે પુનઃ તાજું કરી આપ્યું હતું. તે કરમાન સૂરીશ્વર ને સમ્રાટમાં છપાયેલ છે. તથા કરમાન–પ્રાપ્તિ કેવી રીતે કરી તે માટે શ્રી વિજયાન દસૂરિ શતાળ્દિ સ્માર્ક અંકમાં શાસન-

જેમના વચનથી ગુજરાત આદિ દેશામાં મ'દિરા વગેરે ખનાવવામાં શ્રાવકાએ અગણિત વ્યય કરો. જેમણે ગુજરાત અને માલવ આદિ અનેક સ'દા સાથે શત્રું-જયની^૧ યાત્રા કરી.

શ્રી વિજયસેનસૂરિજી મહારાજના પરિચય એ જ શિલાલેખમાં નીચે મુજબ આપ્યા છે. " શ્રી હીર્રાવજયસૂરિની પાટે શ્રી વિજયસેનસ્રિ જયવંતા વર્તે છે. × × એમને પણ અકખરશાંહે વિનયપૂર્વક લાહારમાં ખાલાવ્યા હતા, કે જ્યાં અનેક વાદીઓ સાથે વાદ કરી તેમણે વિજય મેળવ્યા અને ખાદશાહના મનને ખુશ કર્યું. ખાદશાંહે હીરવિજયસૂરિને પ્રથમ જે જે કરમાના અપાય હતાં તે ખધાં વિજયસેન-

પ્રભાવક ચુરુશિષ્ય ઉ. બાતુચંદ્રજી તથા સિહિચંદ્રજીના ક્ષેખ માે. દ. દેશાઇના પ્રગટ થએલ છે તે જાઓ.

1. શ્રી હીરિવજયસ્રિજી મહરાજ સંધ સહિત પાલીતા પુષ્યા લારે ખીજા હર સંધ સાથે હતા. હજારા સાધુ સાધ્વીએ અને લાખાની સંખ્યામાં શ્રાવક શ્રાવિકાએ સાથે હતા. ૧૬૫૦માં શત્રું જયની પ્રતિષ્ઠા કરાવી તે પહેલાં પણુ સ્રિજીએ ૧૬૨૦ ગિરિરાજ ઉપર પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. સ્રિજી મહારાજના જન્મ પાલણપુરમા ૧૫૮૩માં થયેલ. દીક્ષા ૧૫૯૬માં, પહિતપદ ૧૬૦૭માં, સ્રિપદ ૧૬૧૦માં થયેલ. ૧૬૩૯ માં જેઠ શુ. ૧૩ને દિવસે થએલ ખાદશાહ અકખરના માનભર્યા નિમ ત્રણને માન આપી ક્તોહપુર સીક્રીમાં મળ્યા. માગલ યુગમા માગલ ખાદશાહોને પ્રતિબાધ આપવાનાં દાર સ્રિજી મહારાજે જ ખાલ્યાં હતાં, સાથે છ મહિના અહિંસા, તીર્થરક્ષા, ગારક્ષા, જીજ્યાવેરા માક્ષ આદિ મહાન કાર્યો શ્રી હીરવિજયસ્ર્રીશ્વરજી અને તેમના શિષ્ય પ્રશિષ્ઠાએ જ કરાવ્યાં હતાં. સમ્રાઢ અકખરે સ્રિજી મહારાજના અદ્ભુત સાગ, તપસ્યા, હત્તમ ચારિત્ર અપૂર્વ દ્યાનાદિ ગ્રણોથી આકર્ષા જગદ્યુરનું ગૌરવવનનું ભિરદ આપા અદ્ભુત અને અપૂર્વ દ્યાનાદિ ગ્રણોથી આકર્ષા જગદ્યુરનું ગૌરવવનનું ભિરદ આપા અદ્ભુત અને અપૂર્વ દ્યાના આપ્યું હતુ. સ્રિજી મહારાજના શિષ્યોએ જહાગીર, શાહજહાં અને ઔરંગઝેખ આદિને પણ ઉપદેશ આપ્યો હતાં.

ર. શ્રી વિજયસેનસ્રિજીને ભાદશાહ અકળરે આપેલ કરમાન સ્રીશ્વર ને સમ્રાટમાં પ્રગટ થયેલ છે. સ્રીશ્વર અને સમ્રાટમાં શ્રી હીરવિજયજી, શ્રી વિજયસેનસ્રિ, ઉ. ભાતુ- અંદ્ર તથા સિદ્ધિઅંદ્ર, વિવેકહર્ષ ગણિ વગેરેનાં સમ્રાટ આપેલા કરમાનપત્રા પ્રગટ થયાં છે તે તથા આઇને અકળરીમાં સમ્રાટ અકળરના દરભારના વિદ્રાનાનાં નામામાં પણ શ્રી હીરવિજયસ્રિ, શ્રી વિજયસેનસ્રિ અને ઉ. ભાતુચ દ્રજીનાં જ નામ છે. આ બધુ જોતા શ્રી હીરવિજયસ્રીશ્વરજીએ અને તેમના શિષ્યપરિવાર માગલસમ્રાટા ઉપર જે પ્રભાવ અને જેન ધર્મની ઊંડી છાપ ખેસારી છે અને જેનશાસનની પ્રશાવનાના જે મહાન કાર્યો કરાવાં છે તેવાં મહાન્ કાર્યો બીજી કાઇ કરાવી શક્યું નથી. સાથે જ ગૌવધમધ, જીજયાન્ વેરા માદ્દ, તીર્થોની રક્ષા વગેરે મહાન્ કાર્યો પણ તેઓ જ કરાવી શક્યા છે. બાદશાહ અકળરને અહિંસાનું દિવ્ય અમૃત પાન કરાવી જૈન ધર્મના દઢ અનુરાગ કરવાનું માન

સૂરિને પણ આપ્યાં અને વિશેષમાં એમના કથનથી પાતાના રાજ્યમાં સદાને માટે ગાય, લેંસ, બળદ અને પાડાના વધ નહિં કરવાનાં ફરમાના કાહ્યાં (પં. ૨૫ થી ૩૨)

્રત્યારપછી તેજપાલ સાનીના વંશના અને ખુદ તેજપાલ સાનીના પરિચય આપ્યા છે. તેજપાલે ૧૬૪૬ માં ખ'ભાતમાં શ્રી સુપાર્શ્વનાથ(પાર્ધ્વનાથ)નું ભગ્ય મંદિર કરાવ્યું હતું. આ સિવાય આખુના સંઘ કાઢી સંઘપતિ થયા હતા.

ગિરિ રાત્રું જે ઉદ્ધાર કરાવ્યા, ખરચી એક લખ્ય લ્યાહરી.

—ઋષભદાસ કવિ રચિત હીરસૂરિ રાસ. (પ્રાચીન જૈન લે. સં. અવલાકન પૃ. ૨૯)

ઉપર્શુક્ત શિલાલેખ ૧૬૫૦ ની પ્રતિષ્ઠા—ઉધ્ધાર પછી એક બે વર્ષમાં જ તૈયાર કરવામાં આવેલા છે.

શ્રી હીરવિજયસ્રિશ અને તેમના ગુરુદેવ શ્રી વિજયદાનસ્ર્રીશ્વરજીના ઉપ-દેશથી શત્રુજય ઉપર ખીજા ઘણાં ભવ્ય મદિરા ખન્યાં છે જેની પ્રતિષ્ઠા તે ગુરુ– શિષ્યે ૧૬૨૦ માં કરી છે, જેના લેખા પ્રા. જૈન લે. સં. માં અંક ૪ થી ૧૧ માં પ્રગટ થયેલ છે. એ જ વસ્તુ તપાગચ્છ પદાવસીમાં ઉ. શ્રી ધર્મસાગરજીએ સંશ્રેપમાં નીચે મુજબ લખી છે.

" तथा यदुपदेशपरायणगांन्धारीय सा० रामजी, अहम्मदावादसत्क सं. इंअरजीयभृतिभि: श्रीशत्रुंजये चतुर्मुखाष्टापदादिप्रासादा देवकुलिकाश्च कारिताः॥"

આજે જૈન સંઘ આ છેલ્લા ઉષ્કાર કાર્યને પ્રત્યક્ષ નિહાળી પુનીત થઇ રહેલ છે. વિશેષ જાણવા માટે સૂરીશ્વર ને સમ્રાટ, શત્રુંજય તીર્થોષ્ટ્રાર પ્રખંધ, પ્રા. જૈન લે. સં. ભા. ખીજો, શત્રુંજય પ્રકાશ વગેરે શ્રુંશા જોઇ લેવા.

આગળના ઇતિહાસ-

ખાદશાહ અકખરે શ્રી હીરવિજયસૂરિછ અને તેમના શિષ્યને શત્રુજયાદિ તીર્શોનાં ફરમાન આપ્યાં. ખાદમાં જહાંગીરે એ જ ફરમાના પુન તાજાં કરી આપ્યાં. આમાં શ્રી વિજયદેવસૂરિછ અને યતિવર્ય શ્રી પરમાન દછેના મુખ્ય પ્રયત્ન હતા. આ ફરમાન ૧૬૬૪ માં ખાદશાહ જહાંગીરે આપ્યું હતું. આ સમયે ગુજરાતમાં એક દાનવીર, ધર્મવીર અને કર્મવીર શેઠ શાંતિદાસ પ્રકાશમાં આવ્યા. તેઓ મુખ્યત્યા 6. શ્રી ધર્મસાગરછ મ. ના શિષ્ય-પરિવારના પરમ ભક્ત હતા. સમાટ જહાંગીર

પણ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી અને તેમના શિષ્યોને જ ઘટે છે. આ ધર્મોપદેશથી અકખર જ નર્હિ કિન્દ્ર જહાંગીર, શાહજહાં વગેરે પણ પ્રભાવિત થયા હના તે તેમણે આપેલાં ક્ર્ર માનાથી જણાઇ આવે છે.

સાથે તેમને ગાઢ સંખંધ હતો. જહાંગીર ગાદી પર બેઠા એ જ વર્ષમાં એટલે કે ૧૬૬૧ માં તેણે શાતિદાસ શેઠને અમદાવાદની સૂળાગીરી આપ્યાના ઉલ્લેખ મળે છે.

આ પછી શાહજહાના સમયે તેા શાંતિદાસ શેઠનાં લાગવગ, સત્તા અને વૈભવ વધ્યાં હતાં. સાથે જ જેનધર્મની સેવા કરવાથી શાંતિદાસ શેઠની પ્રસિધ્ધ જેનામાં પણ ઘણી વધી હતી. સં. ૧૬૮૬મા શાહજહાંએ શાંતિદાસ શેઠ તથા શા. રતનસુરાને શત્રુંજય, શખેધર, કેસરીયાજી વગેરે તીર્થો તથા અમદાવાદ, સુરત, ખલાત અને રાધનપુર વગેરે શહેરાનાં મંદિરાની રક્ષાના તથા શ્રીસઘની મિલ્કતની વ્યવસ્થાના ખરીતા અપાયા હતા.

શાંતિદાસ શેઠે તીર્થના વહીવટ સંભાડ્યા ત્યારે તીર્થા ધિરાજ ઉપર મંદિરાના ઘણા પરિવાર હતા અને ભારતવર્ષના જૈન સંઘમાથી ઘણા યાત્રાળુઓ યાત્રાએ આવતા હતા. આ વખતે સૌરાષ્ટ્રમાં કાઠીઓનું જોર હતુ. યાત્રાળુઓના જનમાલની રક્ષા માટે ગિરિરાજની છાયામા વસતા કાઠી-ગરાસીયા ત્યાં આવી ચાંકી ભરતા હતા. ખદલામાં યાત્રાળુઓ કાઠી-ગરાસીઆઓને રાજી ખુશીથી ઇનામ આપતા હતા. દરમિયાન એક વખત નાડલાઇના સઘ આવતાં લેવડ-દેવડમાં વાંધા પડ્યા. કાઠી-ગરાસીયાના નેતા હથિયાર લઇ સંઘને રાકવા આવી પહાંચતાં સઘ સાથેના માણસાએ કાઠી-ગરાસીયા-એકને મારીને ભગાડી દીધા હતા. આ પ્રસગ સ. ૧૬૯૦ મા બન્યા છે. ૧

આ પ્રસ ગે ખાદશાહ શાહજહાજના પુત્ર મુરાદબક્ષ ગુજરાતના સૂખા હતા. તેણુ શેઠ શાતિદાસને પાલીતાણા ઇનામમા આ વ્યાનુ ક્રમાન જાહેર કર્યું હતું. ખાદમાં એ જ મુરાદબક્ષ દિલ્હીના ખાદશાહ ખનતાં એ જ ક્રમાન પુન તાજું કરી આપ્યું હતું. તેમા લખ્યું છે કે—' આગલી સન'દની રૂએ અમદાવાદના સૂખાના તાખાનું સારઠની સરકારમાં આવેલુ પાલીતાણા પરગણું જેનુ ખીજા નામ ઇસ્ત્રીજા (શેત્રુંજા) પણુ છે તે શાંતિદાસ ઝવેરીને ઇનામમાં આપલું છે. ' "

એટલે શાહી જમાનામાં આ તીર્થ અમદાવાદના નગરશેઠને અર્પણ થયુ, પરન્તુ વ્યવસ્થા શેઠજના હસ્તે તેમના પાલીતાણાના માણસાદ્વારા થતી. પહેલાના પ્રસ'ગ કે જેમાં સ'ઘના ચાકીઆતાએ કાઠી–ગરાસીઆએાને નસાડી મૂક્યા³ ત્યાર-પછી સ. ૧૭૦૭માં પાલીતાણાની વ્યવસ્થા રાખનાર કડવા દાેશી મારફત ગારીઆ-

૧. આ પ્રસગતુ વર્ણુંન 'ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ' ભા. ૪ માં છે.

ર. મુરાદનું કરમાન અને પાછળથી તે બાદશાહ થયા તે સમયનું કરમાન શેઠ. આણુંદજી કલ્યાણુજની પેઢી પાસે છે.

^{3.} પાલીતાણુમાં આજીબાજી ગરાસિયા ચોકી કરવા આવતા. યાત્રાળુઓ તેમને ખુશી કરતા. પરન્તુ જે સાલ પાતાની સાથે ચોકિયાતાનું જ્ય લઇને આવતા તેને પાલીતાણુમાં બીજા ચોકિયાતાની જરૂર ન રહેતી. આવે એક પ્રસંગ સત્તરમી સદીમા બન્યા હતા.

ધારના ગાહિલાને ચાકીનું કામ સાપાયું અને તે નિમિત્ત ગારીઆધારથી ગાહિલ કાંધાજી, બાઇ પદમાજી, બાઇ પાટલદેને લઇને કડવા દાેશી અમદાવાદ ગયા; તેમજ બારાટ પરખત, ગારજ ગેમલજી તથા લખમણજી વગેરે તેમની સાથે ગયા, અને ત્યાં શેઠ શાંતિદાસ સહસકરણ તથા શાહ રતનસૂરા વગેરે સઘ જોગું ખત લખી આપ્યું.

મુગલસસ્રાટ મુરાદબક્ષ પછીનાે સમય ભારતમાં અરાજકતાના હતાે. ચાતરફ નાના રાજાએા સ્વતત્ર થઇ રાજઅમલ સ્વતંત્ર ચલાવવા ઇચ્છતા હતા. આ સમયે

નાડલાઇથી એક સંધ સિદ્ધાચલજીની યાત્રાએ નીકળ્યા હતા, જેમાં નાડલાઇના રહે-વાસી મેહાજલ, ચાપા, કેશવ અને કૃષ્ણુ ચાર ભાઇઓ મુખ્ય હતા. સાધુઓમાં મુખ્ય દેવવિજય વાચક અને ભાવવિજયજી સાથે હતા. સધ અનુક્રમે ચાલતા ચાલતા અમદાવાદ આવ્યા. ત્યાથી ધાળકા આવતા ત્યાં શ્રી વિજયાન દર્સાર અને ઉ. શ્રી સિદ્ધિયંદજી વાચક વગેરે સંવને મળા ગયા.

સંઘમા વીશ હજાર શ્રાવકા હતા. પાચસા ઘાડેસ્વાર અને એક હજાર ઉપરાન્ત હિયારબન્ધ માણુસા હતા. સ ધ પાલીતાણું આવ્યા ત્યારે પાલીતાણુના ગરાસીયાના ચાકીયાતા ત્યાં આવ્યા, પરન્તુ સ ધના ચાકી આતાથી તેમનું અપમાન થયું જેયા તેમણે જઇને પાતાના ઉપરાન ખબર આપ્યા. ગરાસીયાએ આવી સંઘપતિને કહ્યું કે સ ધ કાની રજાયી ઉપર ચઢે છે. સ ધપતિએ કહ્યું તમારે બાલવાની કાંઇ જરૂર નથી. આમ કરતાં વધુ બાલાચાલી થતાં સ ધના ચાકિયાતા શસ્ત્રસજ્જ થઇને આવી પહાચ્યા અને ગરાસિયાઓને નસાડી મૂકયા હતા.

" ગિરી ગરાસીઆ જે દૂતાએ,

કે આવ૰ (૧૯૭) બાહીસી કરતાં સુભટ સવે એ, સજ્જ કર્યાં હથિઆર તા હક્કારવ દ્રઆ એ; નાઠા ગિરિના ગરાસીઆ એ, ૫ઇઠા જઇ ગઢિ ગામ તા,સંઘ દલિ વી ટીઓ એ. કે આવ૰(૧૯૮) નિવારઇ માણસ બલાં એ, ઠામિ ગયા સર્વ તેય તા, માનતિ ળહુ કરઇ એ, સંઘ દલદેખી કરી એ, છાના છપીઆ તેહ તા, કહઈ મુઝ કાઇ દીઓ એ. કે આવ૰ (૧૯૯)

િ વિજયતિલકસૂરિ રાસ સં. ૧૬૯૭ પં. દર્શ'નવિજયજીકૃત; —'ઐતિહાસિક રાસ સ ગઢ' ભા. ૪, પૃ. ૧૪૯

1. આ ખતની અસલ નકલ શેઠ આ, ક.ની પેઢી પાસે વિદ્યમાન છે. તે ખતમા -હેલા નીચેના શબ્દાે તે વખતની પરિસ્થિતિ ઉપર સારાે પ્રકાશ નાખે છે. ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં મુસલમાન સૂખાએા, મરાઠાએા, કાઠીએા અને રાજ-પુતા પાતાની સત્તા જમાવવા ઇચ્છતા હતા. જેના હાથમાં 'લાઠી તેની ભે'શ' તેવી સ્થિતિ થઇ પડી હતી.

કાઠિયાવાઢ લાેકલ ડીરેક્ટરીના પૃ. ૩૭ થી ૪૦ ના લખાણુ મુજબ લગ-લગ વિ. સ'. ૧૯૩૦–૩૧ સુધી સૌરાષ્ટ્રમાં અરાજકતા, જોહુકમી, અન્યાય ને અત્યાચાર ચાલતાં હતાં.

રાજકાન્તિ જખરજસ્ત થઇ રહી હતી. એક વાર મરાઠા સૈન્યે અમદાવાદ પર હલ્લા કરેલા. શાંતિદાસ શેઠના વ'શને શેઠ ખુશાલગ'દ વગેરેએ પાતાની લાગવગ અને ધનના ઉપયાગ કરી અમદાવાદ લ્'ટાતું ખચાવ્યું હતું, જેના ખદલામાં પ્રજ્ઞસ્વાની કદરરૂપે શેઠજને નગરશેઠનું માનવંતું ખિરૂદ મૃત્યું અને અમદાવાદમાં જેટલા વ્યાપાર કાંટે ચઢીને થાય તેમાંથી સેંકડે ચાર આના શેઠજને વ'શપર'પરાગત મૃત્યા જ કરે એમ ઠરાવ્યું. હાલમાં પણ ક'પની સરકારે (ખ્રિટીશ ગવન મૃત્યો કેટુમ્ખને દર વપે રા. ૨૧૩૭ ઉચક આપવાના ઠરાવ્યા છે જે અદાવધિ મૃત્યા કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રે ઉપર પણ આરમાની સુલતાની વીતી ગઇ હતી. છતાં જૈન સંઘે તીર્શની વ્યવસ્થા ખરાખર સાચવી. સં. ૧૭૮૯ થી ૧૭૯૩ સુધી ગુજરાત ઉપર રતનસિંહ ભંડારીના અમલ હતા. આ સમયે શ્રી વિજયદયાસ્ રિજના નેતૃત્વ નીચે વિમલવસહીમાં પ્રતિષ્ઠા થઇ. સં. ૧૭૯૧માં ભાવસારાએ છીપાવસહીના છર્ણા- દ્ધાર કરાવ્યા.

મૌરાષ્ટ્રમાં ગાયકવાડી સત્તા પુન: આવી. તેને જેરજીલમથી ચાય ઊઘરાવવા માંડી. અમદાવાદના નગરશેઠના ગાયકવાઠ સાથે સારા સંખ'ધ હતા જેથી પાલીતા-ણાની રક્ષા થઇ. આ સમયે નવા નવા કુંડા અન્યા, કેટલાંક નવાં ગ્રેત્યા પણ અન્યાં. શ્રીસંઘે હાથીપાળમાં કાઇને નવું મંદિર ન કરવા દેવાના ઠરાવ કર્યો. આ ઠરાવ શિલાલેખરૂપે હાથીપાળના ખહારના દરવાજાના તદ્દન મથાળા ઉપર છે.

સં. ૧૮૦૪માં સુરતથી પ્રેમજ પારેખ સંઘ લઇ સમુદ્રમાગે^લ ભાવનગર ઊતર્યા. સાથે ડુમસથી શેઠ રૂપર્ચંદ કચરાના પણ સંઘ હતા. ભાવનગરના મહારાજાએ તથા

આવું ખત કાઇ ગજા ન જ કરી આપે, અર્થાત ગાહેલ કાંધાછ વગેરે ચાકિયાત જ દતા. બીજું, મુગલ સમાટાએ શ્રીહીરવિજયસ્રીશ્વરછ અને શાંતિદાસ શેઠ વગેરેને આ તીર્થના કરમાના આપેલાં જેથી તીર્થની વ્યવસ્થા શાંતિદાસ શેઠના કુડુમ્બીએા કગ્તા જેથી ખતમા લખેલ 'તપાગગ્ઇનિ' શખ્દ ભરાખર ભ'ધખેસતા જ છે. તેમજ આ ચાકીના કુર જેમ અસારે કેસરીયાછમાં બીલા લ્યે છે તેના જેવા જ ચાકી–કગ્ હતા.

[&]quot; ગચ્છ ૮૪ ચારાશીતું એકરારી લેવું. તથા એકગર ભાષના ખાલશું પંળવું તથા આદીશ્વરની સાખી પાલવું રહ્યું છોડજીની સાખી પાલવું. કારખાના પાસી ન લેવું તપાગચ્છનિ ॥ શ્રી ॥ "

ભાવનગર સંઘે સંઘવીએાનું અહુ જ સારું સન્માન કર્યુ અને રક્ષણ માટે પાતાનું સેન્ય પણ સાથે આપ્યું ત્યાંથી નીકળી સંઘ કનાડ પહોચ્યાે. આ વખતે ગારિયઃ-ધારથી પૃથ્વીરાજજી ગાહેલે પાતાના કુંવર નાેંધણજીને ત્યાંસુધી મળણું કરવા માેકલ્યા.

સં ૧૮૩૯માં ગાયકવાડ સરકારના માતી પ્રેમગંદ લવજી સંઘ લઇને આવ્યા. તેમણે મરુદેવા શિખર ઉપર ડ્રંક ળધાવવાનું શરૂ કર્યું અને ૧૮૪૩માં યુન સંઘ લઇ આવ્યા ને પ્રતિષ્ઠા કરી

પાલીતાણાથી ધના શેઠ તથા જેતા ખારાટ પણ આવ્યા હતા આ પ્રસ'ગ એક વસ્તુ ખરાબર સાક કરે છે કે આ વખતે પાલીતાણા જેતાના તાખામાં જ હતું. ગાસ્થિધારથી ગાહેલે પૃથ્વીરાજજ સંઘના સત્કાર માટે પાતાના પુત્રને માકલે છે, નૈના સાથે મળધ વધારે છે અને છેવટે પાતે પાલીતાણા આવીને ત્યાં વસવાટ કરવા લાગે છે.

આ વખતે શત્રંજય તીર્થ અને પાલીતાણાની કુલ વઠવડીસત્તા અમદાવાદના નગગ્શેદ વખતચંદના હાથમાં હતી તેમની હાજરીમાં જ તેમના સુપુત્ર શેઠ હેમા-ભાઇ વહીવડી કાર્યની દેખરેખ રાખતા હતા તેઓ ખડ્ડ કુશલ, મુત્મફી અને ધર્મ-પ્રેમી હતા. તેમની દેખરેખમાં શત્ર જય ગિરિગજની ઉન્નતિ થતી જતી હતી. નવાં મિરિશ, ધર્મશાળા વધતાં જતાં હતાં. તીર્થરેશ માટે તાપેગાળા, દારૂખાતું અને બીજાં હથિયારા પણ રહેતાં હતાં

આ સ્થિતિ જોઇ ગાહેલ રાજપુતાને ઘણું આશ્ચર્ય થતું. ચાકી કરવાના પાતાના હુટ છે તેના ખહાને તેમણે યાત્રિકાને કનડવા માંડળ. આ સમયે અંગ્રેન્જની નવી સત્તા શ્રીરાષ્ટ્રમાં આવી રહી હતી. શેઠ હેમાભાઇએ અંગ્રેજ અમલ- દારાની સાથે રહી દેશી રાજ્યાની ખંડણી મુકરર કરાવી આપી. આ વખતે રાજ- દારામાં એજન્સીનું મુખ્ય મથક હતું. બીજા રાજ્યાની જેમ રાજકારની પાલીડીકલ આફ્રિયમાં નગરશેઠ હેમાભાઇની શત્રુંજય તીર્થના મળ ગગસિયા તરીકે ખુરશી રહેવા લાગી અને તેમના વકીલ ત્યાં રહી ખધું કાર્ય સંભાળતા.

ગાહેલ કાંધાજના વંશને શેઠ શાંતિદાસના વારસદારાવતી શત્રુંજય તથા પાલીતાણાનું રક્ષણ કરતા હતા. આ વખત સુધી પાલીતાણા પ્રગણાની સઘળી ઉપજ શત્રુંજય તીર્ધની રક્ષા માટે જ વપરાતી હતી. (ન્યુએ) અનિવેલ, પાલીટીકલ એજન્ટ ઉપરની અરછ) પગ્નું અનુક્રમે તેમને પણ સત્તા જમાવવાના માહ લાગ્યા પાલીતાણા રાજધાનીને યાત્ર્ય સ્થાન હતું અને જૈન સંઘની પૃરી એથ હતી. આ પગ્સ્થિતમાં પાલીતાણાની આજીબાજીના પ્રદેશમાં પાતાની સત્તા જમાવવાના પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યા. હકાર પૃથ્વીરાજજીએ તા પાલીતાણાને કાયમનું પાતાના વસવાટનું સ્થાન

૧. લગભગ ઇ સ. ૧૮૨૦ માં રાજકારમાં એજન્મીની વ્ઘાપના ઘઇ.

ખનાવ્યું અને આગળ કદમ વધાર્યા. છેવટે ઠાકાર ઉન્નહજીએ આ અનુકૂળતાના લાભ લઇ સન્ય એકઠ્ઠું કર્યું. ગાયકવાડના અમલદારા અને કાઠીએા સાથે દાસ્તી ખાંધી અને રાજ્ય જમાવ્યું.

પરન્તુ આ બધામાં એક ભૂલ થઇ કે ઠાકાર કાંધા છએ વિકટ પરિસ્થિતિમાં શત્રું-જયનું રખાપું આરખાને ત્યાં ગીરવી મૂક્યું એટલે જૈન યાત્રિકાની કનડગત વધી પડી. ઠાકાર અને જૈન સંઘની વર્ગ્ય વેમનસ્યનાં બીજ રાપાયાં અને તેને અંગે બ્રીટીશ સત્તાને સમાધાન માટે વચ્ચે આવવું પડ્યું.

શાંતિપ્રિય જૈનાએ કાયમની શાંતિ થાય તે માટે ટ્રાંકિયાવાહના પાલીટીકલ એજંટ કેપ્ટન ખાર્નવેલ રૂખરૂ એક ચાક્કસ રકમ નિયત ઠરાવો સમાધાન કર્યું, જેમાં સાફ લખ્યું છે કે "સુખડી તથા જમીને બદલે રક્ષણાર્થે તેમજ ભાટ તથા રાજગારના મળીને વાષક રૂ. ૪૫૦૦) ઉચક આપવા ઠરાવ્યા અને તેના બદલામાં ચાકી પહેરાની ખબર રાખવા અને કાઇ વાતે નુકશાન, આકૃત, ફીતુરી કે આસમાની સુલતાની થાય તા તે લરી આપવાને ઠાકાર કાંધાજી (દાદભા) તથા તેમના કુંવર નાંઘણુજીએ સં. ૧૮૭૮ (ઇ. સં ૧૮૨૧) માં કરાર કરી આપ્યા. પહેલાંના કરારનામાના અને આ કરારનામાના અમુક શખ્દા ખાસ વાંચવા જેવા હાવાથી નીચે આપવામાં આપે છે

સં. ૧૭૦૭(ઇ. સ. ૧૬૫૧)ના કરારના શખ્દાે

"સ'. ૧૭૦૭ વર્ષે કાર્તિક વિદ ૧૩ લામે ગાહિલ શ્રી કાંધાછ, તથા નારાછ, તથા હમીરછ તથા ખાઇ પદમાછ તથા પાટમદે. જત લખતં આમા શ્રી સેત્ર'નની ચાકી પુહરૂ કર્ફે છું તથા સંઘની ચાકી કર્ફે છું. તે માટે તેનું પરઠ કીંધું. × × ગચ્છ ચારાસી એ કરારિ લેવું. તથા એ કરાર આપના ખાલશું પાળવું તથા શ્રી આદિ- ધરની સાખી પાલવું, રાષ્ટ્રોકાંડજની સાખી પાલવું. કારખાના પાસિ ન લેવું તપાગછનિ."

આ કરારમાં એક ખાજુ ગાહીલ કાંધાછ, ખાઇ પદમાછ, તથા બાઇ પાટમદેની સહી છે. બીજ બાજુ ગેમલજ વગેરેની સાક્ષી છે. દોસી કડવા નાથાએ આ લખ્યું છે અને લખ્યા પ્રમાણે ન પાળે તા અમદાવાદ જઇને ખુલાસા (જવાબ) આપવાનું પણ લખ્યું છે. સાક્ષીઓમાં તા ત્યાંસુધી લખ્યું છે કે—"લખતં ભાટ પર- બત નારાયણએ લખું, પાલિ નહિ તુ અમિ જમાન છું. અમદાવાદ મધ્ધે જબાપ કર્ં સહી તથા ભાટને અગડ કરા છે તે પાળવું સહી સહી."

આ કરારપત્ર સાફ સ્ત્રવે છે કે અનેક ભાગીદારા વચ્ચે આ કરાર થયેા હતે! અને એના સાક્ષીભૂત ખારાટા વ્રગેરે હતા. આમાં કાઇ રાજા કે ઠાકાર હાય એવું કશું જ સ્ત્રિત થતુ નથી.

હવે બીજા કરાર અંગેના રાખ્દાે

"સને ૧૬૫૭ ના જાના ખતપત્ર' પરથી એવું માલુમ પડી આવે છે કે પાલી-તાણા પરગણું અને જેના ઉપર મંદિર અર્પણ કરેલું છે તે શત્રુંજય પહાડ શ્રાવક કામને દીલ્કી સરકાર તરક્થી મળેલી સનંદની રૂએ બછીસ યાને ઇનામ આપવામાં આવેલાં અને મંજીર રાખવામાં આવેલાં છે"

"હાલના ઠાકાર (કાંધાઇ નાંઘણઇ) ગાદીએ આવ્યા પછી ઘણું અંધેર ચાલ્યું છે. એના દીકરા જેહેના કછયાથી મહેમુલની વસુલાતમાં કાંઇ ઠેકાણું રહેલું નથી. × × જેલ્લાં છે વરસ થયાં પાતાની નાકરીમાં રહેલા કેટલાક આરખાને જાત્રાળુ પાસેથી લેવાતી રકમ આ ઠાકારે ઘરાણું મૃકી છે. આ આરખાં એવી હખલગીરી કરી રહ્યા છે કે જેવી હખલગીરી પહેલાં કહી કરવામાં આવી ન હતી. જે વખતે શ્રાવક કામના જાત્રાળુઓ પાલીતાણું આવે છે તે વખતે તેમનાથી શાંતિથી યાત્રા થઇ શક્તી નથી અને કેટલાક અત્યાચારા આ કામની લાગણીને લારે દુખ આપે છે."

"શ્રાવક કામ(ના) માટા ભાગે કંપની સરકારની તથા ગાયકવાડ સરકારની રેયત છે. પાતાની પ્રજા આવા વેરામાંથી મુક્ત થાય એ બહુ ઇચ્છવાજોગ છે એમ ધ્યાનમાં લઇ પાલીતાણા તરફથી ગાયકવાડ સરકારને જે ખંડણી આપવામાં આવે છે, તેમાં આ રકમ પૂરતી માટી ગાયકવાડ દરભાર પાલીતાણાને આપે અને પાલીતાણા પાસે એવી શરત કરાવી લે કે શત્રું જય જનારા શ્રાવક ચાત્રાળુઓ પાસેથી કંઇ લેવું નહિ અને તેમને રક્ષણ આપવાની જવાબદારી પાલીતાણાને માથે રાખવી."—(આર. બાર્નવેલ પા એજ'ટ)

૧૮૨૧ના કરારમાં પણ ગાહિલ કાંધાછ તથા નાંઘણુજની સહી છે અને સાક્ષીમાં ખારાટા અને રાજગાર તથા ખીજા ગાહિલાની સાક્ષી છે. સાથે જ ૪૫૦૦) ની રકમ નક્ષી થઇ છે તેમાં પણ ૨૫૦) રાજગારને, અને ૨૫૦) ભાટને આપવા ઠરાવ્યું છે. અર્થાત્ માત્ર ચાકીનું કાર્ય ગાહેલ કાંધાછ કરે જયારે લખવાનું કાર્ય રાજગાર વગેરે કરે અથાત્ આ કરાર કાઇ રાજા પ્રજા વચ્ચે છે જ નહિ. આ કરાર કાયમી હતો એમ પણ મિધ્ધ થાય છે જાઓ તે શખ્ટા–

"અવધ પૂરી થયા પછી કરાર પ્રમાણે રૂ આગલ સાલ આપરાા તાં સુધી ચાલુ પાલીસુ "

મેજર આર. કીટીંજ પણ આના અર્થ કર્ગાલએ છે કે "એમાં લખ્યા મુજબ જ્યાં મુધી નિયમિત રીતે રકમ ભરાતી રહે ત્યાં મુધી આ ખતના અમલ થવા જોઇએ " અર્થાત્ આ કરાર કાયમના જ હતા.

^{1.} ત્રિ. ય ન વેલે તેમના આ પત્રમાં અહીં જે સને ૧૬૫૭ના ખતપત્રના ઉલ્લેખ કર્યો છે તે ખતપત્ર બાવ્શ હ મુગવ્યક્ષે શેઠ ગાંનિકાસ ઝવેરીને આપ્યું હતું તે છે.

ઇ. સ. ૧૮૨૧માં કાયમનું સમાધાન થવા છતાં એ ઠાકાર સાહેળ તરફથી નગરશેઠના મુનિમ માતીશાહ ઉપર સખ્તાઇ વગેરે કનડગતા શરૂ કરવામાં આવી જેથી કર્નલ લાેક સાહેએ તપાસ કરી જૈના ઉપર કનડગત ન કરવા માટે ઠાકાર સાહેખને સમજાવ્યા. આ ઘટના ઇ. સ. ૧૮૩૧ થી ૧૮૩૬ દરમ્યાન ખની.

ત્યારપછી પુનઃ કનડગતા શરૂ થતાં એજન્સીએ પાલીતાણામાં શાંતિ અને વ્યવસ્થા રખાવવા એક અમલદાર કે જેનું નામ સંભવતઃ રામરાય હતું તેને રાકચાે.

આ પછી ઇ. સ. ૧૮૬૧ લગભગમાં રાત્રુંજય ઉપરનાં ધાસ અને લાકડાં લાવનાર પાતાની પ્રજા ઉપર રાજ્યે જકાત નાખી અને વખત જતાં તેને ટેકસનું રૂપ આપ્યું. તેમજ ડુંગર ઉપરનું ખાડા ઢારના ઘાસનું સ્થાન જખ્ત કર્યું. આ બનાવ બન્યા પછી જેંનોએ છાપરીઆળીમાં નવી પાજરાપાળની સ્થાપના કરી.

ઇ. સં. ૧૮૬૩ માં ઠા. શ્રી સુરસિંહજના સમયમાં પુનઃ વિવાદ ઊભા થયા અને એજન્સીએ તેના સમાધાન માટે મેજર આર. કીટાજને નીમ્યા. તેમણે જે ફે'સલા આપ્યા છે તે તેના અમુક મુદ્દા, વાચકાને રસ અને કુતૂહલ કરાવે તેવા હાવાથી, નીચે આપુ' છું:

" (૨) (ખ) "× પાલીતાણાના ઠાકારને દીલ્લી દરળાર તરફથી કાઇ સન દ મળેલ નથી. તેમજ જાત્રાળુએા પાસેયા લેવાતા વેરા સળ'ધીનું કાઇ સત્તાવાર ધારણ પણ કમનસીએ મળી આવતું નથી. "

૧૮૨૧ નું ખત કાયમી હતું તે માટે તેઓ લખે છે કે--

(૮) " x x x આટલું છતા સામાન્ય કાયદાની હકુમતમાં આવેલા છે સરખી પાયરીવાળા ઇસમા વચ્ચે થયેલાં ખતમા આવી કલમ દાખલ થયેલી હાય તો, બેશક હું એવા અર્થ કરતાં અચકાઉ નહીં કે એમાં લખ્યા મુજબ જ્યાંસુધી નિયમિત રીત રકમ ભરાતી રહે ત્યાં સુધી આ ખતના અમલ થવા જોઇએ."

કીટીંજ સાહેબ અહીં એ નવી જ વાત રજૂ કરે છે કે-"પાલીતાણાના ઠાકાર પાતાની ભૂમિમાં એક રાજકત્તો છે." આમ લખી ઉપર્શુક્ત કરાર કાયમી ન હોવાનું જણાવે છે.

"શ્રાવક કેામની તીજેરીની સ્થિતિ જોઇ કર નક્કી કરે છે, એટલે કે જૈને પૈસાદાર છે માટે તેમની પાસેથી વધુ રકમ અપાવવાનું ઉચિત માન્યું છે."

ગાહિલ કાંધાજી વખતે એક મનુષ્ય દીઠ નવ પૈસાનુ રખાેયું લેવાતું તેને સ્થાને કીટીંજ સાહેએ મનુષ્ય દીઠ એ એ રૂપિયા ઠરાવ્યા.

આ રખાેયાની રકમને તેમણે જ "જત્રાળુકર" એવું નવું નામ આપ્યું. પાતાના ફે સલામાં તેમણે આવી કેટલીયે નવીન શાધા રજા કરી કુલ દશ હજારની રકમ ઠરાવી અને જેમા મલણું, નજરાણું, ત્રળાવા વગેરેના સમાવેશ કરી દીધા. આ કરાર પછી પણુ અશાન્તિ ચાલુ રહી^૧ છે. પાલીતાણાના ઢાકેારે વધુ રકમની માગણી કરવાથી પુનઃ શ્રીમાનસિ હજી સાથે^૨ ૧૮૮૬ માં કર્નલ જે. ડબલ્યુ

૧ ધૃળીયા વન્ડાે, અંદરમાઇ ધર્મેશાલા અને વન્ડાની પાછળની બારી ઇસાદિમાં રાજ્યે વિનાકારણની દખલગીરી કરી છે.

ઇ. સ. ૧૮૭૪ માં ઇડરના સ'લ આવેશા અને પાલીતાણામાં પડાવ હતા ત્યારે ચોરી થઇ, રાજ્યે ચારીમાં અમદાવાદના નગરશેઠના હાય હોવાનું અને તેથી પાતે વળન્તર ન આપવાનું જાહેર કર્યું. આ બાળતમા મહીકાંઠા એજન્સીએ પૂનાના સેશનફાર્ટના જજ ન્યૂલેમ સાહેબ અને મુંબઇની હાઈકાર્ટના રજીરદ્રાર ન્યૂજન્ટ સાહેબનુ કમીશન નીમ્યું. કમીશને નિર્ણય આપતાં નગરશેઠને નિર્દોષ ઠરાવ્યા, ચારીનું વળતર રાજ્ય પાસેથી અપાવ્યું, અને વધુમાં જણાવ્યુ કે આ માટે રાજ્યે દિલગીરી દર્શાવવી અને સ્ટેટ એજન્સીની મંજૂરીથી અમલદારા નીમવા, વગેરે વગેરે.

આ સિવાય પહાડ ઉપર શિલાલેખ તાડાવ્યા, નવાં પાટીયાં મરાવ્યાં અને તાપાના કાન પુરાવ્યા કત્યાદિ ઉપદ્રવા માટે હટર કમીશનની નિમહ્યુક થઇ અને એજન્સીએ શત્રુંજયના રક્ષણુ માટે થાણુંદાર ત્રિકમરાયના હસ્તક થાણું બેસાર્યું.

ઇ. સ. ૧૮૭૬મા મહારાણી વિકટારીયાના ઢ હેરા સંભળાવવા પાલીતાણામાં મુળઇ હાઇકાર્ટના રજીસ્ટ્રાર ટામસાહેળ આવ્યા. તેઓ ત્યાંની પરિસ્થિતિથી અજાણ હતા. તેમણે શુટ પહેરી મદિરામા જવા પ્રયત્ન કરેલા. તે આશાતના કુર કરવા પાંચ રૂપિયા ભગ-વાન સામે આપ્યા.

ભૂખણુવાવની વાડીમાં દખલ કરી તથા કખ્જો લીધા. અને કેન્ડીના નિર્ણય વિસ્દ શત્રુંજય ઉપર ચાેકીઠાલુ ગાેઠવ્યુ, કુંડનાં પાણી રાેકવાના પ્રયત્ન કર્યા તથા શત્રું જય પહાડ-ને સાર્વજનિક ઠરાવવા શિવાલય અને પીરના પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા. પરન્તુ એજન્સીએ તે તરફ લક્ષ્ય ન આપ્યું.

વિ. સ^{*}. ૧૯૩૩–૨૪ માં ભાદરવા વદિ અમામે દેહાેના મેળા ભરાવ્યા. એજન્સીએ આ વસ્તુને કેન્ડીના રિપાર્ટ વિરુદ્ધ જાહેર કરી મેળા ભરવાની અધી કરાવી અને અષ્દુક્ષાખાનની સરદારીમાં રાજ્યના ખર્ચે શાશુ ગાહ્યુ.

આ હિવાય આ ક. પેઢી ઉપર યાત્રાળુઓને આવતા રાકવાના આક્ષેપ તથા જુદા જુદા જૈનો ઉપર મંડાયેલા ફાજદારી કેસા વગેરે.

ર. ઇ. સ. ૧૮૮૪–૮૫મા ઠાકાર શ્રી માર્નસિંહ છ ગાદી પર ખિરાજમાન થયા, જૈનોએ પુરાણાં દુ ખ બૂલી જઇ નવા ઠાકાર સાહેબ સાથે મીઠાશભર્યો સંબંધ સ્થાપવા નવા રાજસાહેબને સત્કાર્યા. શેઠાણી હગ્કું વરળાઇ એકલાએ જ ૨૫૦૦૦, પચીસ હજાર જેલીટ નાદર રકમ ઠાકાર સાહેબને લેટ આપી. તેમ બીજા જૈનોએ પણ બહુ જ સારા સતકાર કર્યો હતા.

વાટસન સમક્ષ ૪૦ વર્ષના કરાર થયા, જેમાં રા. ૧૫૦૦૦) પ'દર હજારના કરાર થયા. અને છેલ્લા કરાર ૨૬-૫-૨૮ થયા, જેમાં લખ્યું છે કે—

"ગઢની અ'દરના ભાગમાં કાઇ પછુ ટ્ર'કમાં નવું દેશસર બાંધવા નિમિત્તે ઠાકાર સાહેબને કાંઇ પણ રકમ લેવાના હક્ક રહેશે નહિ. હાલ જે મકાના વિદ્યમાન છે તે મકાનામાં હિતસ બંધ ધરાવનાર શખ્સાના હક્કને બાધ નહિ આવતાં હું ગરના કાઇ પણ ભાગના ઉપયાગ શ્રાવક કામના સિધ્ધાંત વિરુદ્ધ કરવાની મનાઇ કરવામાં આવે છે. હાલમાં જે દેશસરા ગઢની અંદર તેમજ બહાર વિદ્યમાન છે તે દેશસરા ઉપર કાઇ પણ જાતની કાંઇ પણ રકમ લેવાના દાવાશઇ શકશે નહિ ×× શ્રાવક કામની કાઇ પણ વ્યક્તિને હું ગર ઉપર જતાં કાઇ પ્રકારની હરકત કે હેરાન-ગતિ કરવામાં આવશે નહિ. તેમજ ગઢ આગળ અગર હું ગર ઉપર જવાના રસ્તાની આજીબાજી પાંચસા વાર સુધીમાં કાઇ જગ્યાએ કાયમનું પાલિસ ચાણું એસાઢવામા આવશે નહિ.

"ગઢમાં આવેલ સઘળી જમીન, ઝાડા, મકાના અને બાંધકામાના ધાર્મિક તેમજ તેતે લગતા હેતુએ માટે ઉપયાગ કરવાને જૈતા કુવમુખત્યાર છે, અને ફાજદારી કારછુ બાદ કરતાં, દરબાર તરફ્યી કાઇ પછુ જાતની દરમિયાનગારી કે દખલગીરી સિવાય ઉકત ધાર્મિક મિલ્કતના વહીવટ કરવાને જૈનો હકદાર છે. * * * દુંગર ઉપર ગઢની બહાર અને અંદરના મંદિરના વહીવટ જૈનો દરબારની જરાપછુ દખલગીરી સિવાય કરશે. હુંગર ઉપર અને ગઢની બહાર આવેલ પગલાંઓ, દેહરીઓ, છત્રીઓ, કુંડા અને વિશ્વામસ્થાના જૈનોની માલિકીનાં છે. અને તેનું સમારકામ દરબારની રજાની અપેક્ષા સિવાય જૈનો કરી શકશે. કુંડ અને વિશ્વામસ્થાનાનો ઉપયોગ જૈન-જૈનેતર સર્વને માટે ખુલ્લા રહેશે. હપર કહેલા કુંડામાં આવતાં કુદરતી ઝરણાંઓને દરબાર સારાં રાખશે અને વખતાવખત સમરાવશે.

આ રાજસાહેળના રાજ્યકાલમાં પછુ જશકુંવર શેઠાણી ઉપરના ંચારીના તહેામતના કેસ, છુટ અને બીડીના કેસ, શિવાલય અને પીરના પ્રશ્ન, શત્રુંજય ઉપરની મોટી તાપાના કુખજો, (જે તાપાવદે જૈનાએ મવન ર સર ફીલીપ્સ, જેમ્સ કચ્યું સન, રાચર્ક ટેમ્પલ વગેરેને માન આપ્યું હતું) તથા ળારાટના કેસ, બીડમ જનના મકાન તરફની વન્ડાની ખારી બંધ કરવી વગેરે પ્રસંગા બન્યા છે.

ઇ. સ. ૧૯૦૪ માં શત્રું જય ઉપર ખારા દાએ એક સુનિરાજના ખૂન માટે પ્રયત્ન કરેલા અને તીર્થના આશાતનાના પણ પ્રયત્ન કરેલા, પરન્દ્ર પૂત્ર્ય ગ્રુરુમહારાજ શ્રી ચારિત્ર-વિજયજી મહારાજના અથાગ પરિશ્રમ અને પ્રયત્નથી એ સુનિરાજ ખર્ચી ગયા અને એ ભર્ષકર આશાતના થતી અટકી ગઇ અને જૈન સંધના જય થયા.

" ડુંગરની તળેટીયી ગઢમાં જતાં ' મેંગ્ટા રસ્તા ' ના નામઘો એ!ળખાતા રસ્તા, તેમાં આવેલી હૈયારખી (Parapet) સાથે દરખારની કાઈ પણ જાતની પરવાનગી સિવાય પાતાના ખર્ચે સમરાવવા અને સારા રાખવાનો જૈનાનો સત્તા છે અને લહેરના ઉપયાગ માટે તે ખુક્લા રહેશે. * * * કેન્ડીના રિપાર્ટમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જૈનેતર પવિત્ર સ્થાના, ઇંગારથા પીર વગેરે જે શત્રું જય પર આવેલાં છે તેના અમલ અને વહીવટ જૈનોના હાથમાં રહેશે. * * * * ગઢની અદરતા મંદિરા અને દું કા તથા ડુ ગર ઉપરનાં ખીજાં ધર્મ સ્થાના જોવા આવનાર ખહાંગ્ના માણસાએ કેમ વર્ત છું તે વિધે યાગ્ય નિયમા કરવાના હૈનોને હક્ક રહેશે, પરંતુ જૈનેતર ધર્મસ્થાનાને આંગના નિયમા તેમની યાગ્ય ભક્તિમાં દખલ કરે તેવા ન હોવા માટે સંભાળ રાખવામાં આવશે. * * * * * * જૈન મંદિરામાં મૂતિઓના શણગાર સાટે જે કાંઇ ઘરેણાએ અને ઝવેરાત આખંદજી કલ્યાણ છની પેઢી લાવશે તે ઉપર દગ્બાર તરફથી કઈ પણ જગાત લેયાયે નહિ. જે વસ્તુઓ ઉક્ત ઉપયોગ માટે છે એમ આણું દજ કલ્યાણ છની પેઢીના સારો છે એમ આણું દજ કલ્યાણ છની પેઢીના સારો છે એમ આણું દજ કલ્યાણ છની પેઢીના સારો છે એમ આણું દજ

આ આપુ કરારનામુ ઘણુ જ માહે અને લાભું છે, જે કાયદાશાસ્ત્રોએ વાંચે ને વિચારવા જેવું છે. અત્યારે આ કરારનામાં મુજબ જેના પાલીત છા ઠાકાર સાહેબને વાર્ષિક ૬૦૦૦૦ આપે છે. આ કરાર ૨૫ વર્ષની મુદ્દનના છે.

શતુંજયના આ સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આપ્યા છે. આમાં મુખ્ય કાર્યકર્ત્રો સંસ્થા શેઠ આશું દજી કલ્યાજીજની પેહી છે. આ પેઢીના સ્થાપક અમદાવાદના નગરશેઠ શેઠ પ્રેમાલાઇ હેમાલાઇ છે. તેમના ટ્રંક ઇતિહાસ પણ આપણે જાણી લેવા જેવા છે.

શેઠ શાંતિકાસ કે જેમને શત્રુંજય તીર્થ અને તેની રક્ષા માટે પાલીતાણા ૧ પરત્રાહું, પાદશાહ સુરાદબરૂ લેટ આપ્યું હતુ તે શાંતિદાસ શેઠના યુત્ર લખમીચંદ મને તેમના યુત્ર ખુશાલચદ થયા. તેમણે સં. ૧૯૮૯ (હીજરી ૧૧૩૭)માં મરાઠાએા અમદાવાદને લૂટવા આવેલા તે વખતે તેમણે વચમાં પડી, ગાઠના પૈસા આપી મરાઠાની ફાર્જોના મારચા ઉઠાવી લેવરાખ્યા. તે ઉપરથી શહેરના મહાજનાએ એકત્ર થઇ તેમને હમેશના હુક્ક કરી આપ્યા કે-જેટલા માલ શહેરના કાંટા ઉપર છપાય તે ઉપર સે કહે ચાર આના તે શેઠ તથા તેમના સંતાનાને આપતા હક્કને બદલે હાલ શેઠ પ્રેમાશાઇના સમયથી સરકારી તોજોરામાંથી 2933 વરસમાં બાદશાહી ક્રમાનથી ખુશાલચંદ નગરશેઠને મળે છે. આ શેઢ અમદાવાદના નગરશેઠ ઠર્યા અને શહેરનાં માટાં મહાજનાએ તેમને નમરશેઠ માન્યા. આ કુડુમ્બ લાેકહિતને માટે અને વિશેષે કરીને જૈન યુષ્ટિ કરવા માટે ખુદ્ધિ અને ધતના સદ્વપયાગ કરવા માટે નામાકિત થયેલું તેથા

૧. આ બધાના છ્ટક છ્ટક પરિચય આગળ આવી ગયા છે, છતાં સરલતા ખાતર ૄ સંક્ષેપમાં સળગ ઇતિહાસ અહીં આપ્યા છે,

તે ફુટુમ્યના વડા થ્રી ખુશાલચંદ શેદને સંઘળા વેપારી ઓએ મળીને નગરશેઠ તરો-કેતું માન આપેલું. આ પછી તેએા શહેરનાં આગેવાન અને તૈનસંઘના વડા ગણાવા ભાગ્યા. શ્રી ખુશાલચંદ શેઠથી શરૂ ત્રંચેલી આ નગરશેઠાઇ અત્યારસુધી વંશપર'પરાગત ચાલુ છે. ગાયકવાડાએ પણ પાલખી, છત્રી, મસાલ ને વર્ષે રા. હેજાર એટલા તેમને હકક કરી અખ્યા (ગુજરાત અર્વ સંગ્રહ) ખુશાલચંક્ર શેઠને નચ્ચુશા, જેઠમલ અને વખતચંદ એ ત્રણ પુત્રા થયા. વખતચંદ શેઠ પ્રતાપી હતા. x x x વિ. સં. ૧૮૬૪ માં પાતે શત્રું જયના સંઘ કાઢયા. અને ત્યાં કેટલીક પ્રતિષ્ઠાએ કરી વિ સ' ૧૮૬૮ માં આ નગરશેઠની આગેવાની નીચે અમદાવાદના શહેરાઓએ સરકારને અરજ કરતાં સરકાર તરક્થી એવા હુકમ થયા કે માત્ર કન્યા મૂકી કાઇ પણ ગુજરી જાય તા તેની મિલ્કતમાં ડખલ ન કરતાં તે કન્યાને, જ્યાં સુધી સંતાન થાય ત્યાં સુધી વારસદાર ગણવી. આ ળાળતના ગુજરાતી ભાષામાં કરેલા હુકમ અમદાવાદના ત્રણુ દરવાજા પરના શિલાલે ખર્માં કાતરેલા છે. વખતચંદ શેઠને ગાયકવાડ સાથે ઘણે! ગાઢ શંખ'ધ હતા. ૧૮૮૭ માં તેમનું સ્ત્રર્ગગમન થયું. તેમના પુત્ર હિમાલાઇએ ઘણી સાર્વજનિક સંખાવતા કરી. અમદાવાદમાં અંગ્રેજી નિશાળ, હેમાલાઈ ઇન્સ્ટિટ્યુટ નામની પુસ્તકશાળા, સંગ્રહસ્થાન, કન્યાશાળા અને એક હાસ્પીટલ વગેરે પ્રજાઉપયાગી કામા તેમની સહાયથી થયાં છે. સં. ૧૯૦૪ માં જન્મ પાંમેલ ગુજરાત વર્નાકયુલર સાસાઇટીને પછુ તેમણું સારો મદદ આપી હતી. ગુજરાત કાલેજ શરૂ કરવામાં દશ હુજાર રા. આપ્યા. ત્યાંની શહેર–સુધરાઈ માટે સારા પરિશ્રમ લીધા. શત્રુંજય ઉપર સવા લાખ ખરચી ઉજમળાઇની ડુંક-નંદ્રીશ્વરદ્વીપની ડુંક ળંધાવી. પાતાની ડુંક વિ. સં, ૧૮૮૨ માં ત્યાં ખંધાવી અને તેની વિ સં. ૧૮૮૬ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ઘણે ઠેકાણે ધર્મપશાળા ખંધાવી. ગાયકવાડે રાંત્રરહી ગામ ખલ્લીસ કર્યું, તેની ઉપજમાથી અસુક રકમ ખાહા દાર અથે કાઢેલી છે, ને તે ગામ તેમના વ'શજોના તાળામાં હજ સુધી છે. વિ. સં. ૧૯૧૪ માં તેમતું સ્વર્ગગમન થયું. તેયના પુત્ર પ્રેમાણાઇ પછ્યું એક પ્રખ્યાત વ્યક્તિ હતા. તેમણે વિ. સ' ૧૯૦૫ શતું જયના સ'ઘ કાઢયા હતા. તેમણે અમ-દાવાદનો હડીસિંગ પ્રેમાભાઇ હે સ્પીટલ (સીવીલ હાસ્પીટલમાં) ખાવીશ હજાર દાહસા, હેમાલાઇ ઇન્સ્ટિટયુટના મકાનમાં સાત હજાર પચાસ; ગુજરાત કોલેજમાં, મુંબઇની ગ્રાન્ડ સેડીકલ્ કાલેજમાં, વિકુટારીયા મ્યુઝીયમમાં, મુંબઇ વિકટારીયા ગાર્ડન્સ, ગુજરાત વર્નાકયુલર સાસાઇટી વગેરે સાર્વજનિક સ'સ્થાઓમાં હજારા રૂપિયાનું દાન કર્યું છે. ૧૯૩૪ નાં દુષ્કાળમાં તથા છ સ્થળે ધર્માશાળા ખધાવવામાં

^{*} મા શિલાલેખા અ'ગ્રેજી ભાષાંતર સહિત મુંબઇ રા. એ. સાે.ના જનંલ વા. ૧૯૨ અ. પર સને ૧૮૯૭ પૃ. ૩૪૮ માં પ્રગટ થએલ છે. 'યુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ' નામના પુસ્તકમાં પહ્યુ પ્રગટ થએલ છે.

પેલું હેજરાતું દાન કર્યું છે. તેમના નામથી અમદાવાદમાં પ્રેમાભાઇ હાેલ સુપ્રસિધ્ધ છે. શત્રુંજય પર પાંચ લાખ ખર્ચી દેરાસર અને પાલીતાણામાં ધર્મશાળા બધા-વેલ છે. વળી કેશરીયાજી પંચતીર્થીના સંઘ કાઢયા છે.

તેમણે હિન્દુસ્તાનનાં જૈન તીર્થોની ગ્લા અને વહીવટ કરવા માટે વિ. સ' ૧૯૨૭ માં શેઠ આણું દજી કરવા જીની પેઢીની સ્થાપના કરી હિંદુસ્તાનના દરેક પ્રાંત અને શહેરાના સંઘના પ્રતિનિધિ તરીકે ૧૦૯ મેમ્ખરાની ચુંટણી કરી. તેના કાયદા તથા ખંધા જા ઘડ્યાં તથા હે મેશની દેખરે ખ માટે અમદાવાદમાંથી વહીવટદાર પ્રતિનિધિઓની કમિટી નીમો અને પેઢીનું પ્રમુખસ્થાન નગરશેઠ કુટું બમાંની વ્યક્તિ સંસાળે તેમ ઠરાવ્યું. તેમનું સ્વર્ગગમન વિ. સં. ૧૯૪૩ માં થયું. તેમની પછી આ. ક પેઢીના પ્રમુખસ્થાને શેઠ મયાભાઇ, તેમની પછી શેઠ ચીમનસાઈ લાલ-ભાઇ તેમના પછી વખતચંદ શેઠના પરિવારમાંથી શેઠ દલપતભાઇના પુત્ર શેઠ લાલભાઇ પ્રમુખ થયા.

શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ અને મનસુખભાઇ ભગુભાઇએ મળીને પેડીની અનેક-વિધ સેવા કરો છે. ખુટ કેસ તથા ધર્મ શાળાની ખટપટા રાજ્ય સાથે ઊભી થતાં ખહું જ કુનેહ્યી કાર્ય લઇ વિજય મેળવ્યા હતો. તેમના સમયમાં પેઠીના હાથમાં રાષ્ટ્રકપુર, ગિરનાર તથા સમ્મેતશિખરજી વગેરે તીર્થોના વહીવટ આવ્યા. સિધ્ધા-ચલની તળેટી ઉપર બાબુનું પ્રસિધ્ધ મંદિર ળંધાયું. શ્રીલાલભાઇ શેઠ પછી પ્રેમાભાઇના પુત્ર મિણલાઇ પ્રમુખસ્થાને આવ્યા, તેમની પછી શેઠ કસ્તુરભાઇ પ્રમુખ ચુંટાયા અને અત્યારે શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઇના પુત્ર શેઠ કસ્તુરભાઇ પેઠીના પ્રમુખ છે. તેમના સમયમાં વિ સં. ૧૯૮૨ માં વાટસનના ચુકાદા સમાપ્ત થતાં રાજ્યે જૈનો ઉપર કર નાંખ્યા. જૈનોએ તેની સામે જબરજસ્ત અસહકાર કર્યો. હિન્દના જૈન સંઘના પ્રતિનિધિઓનો સભા અમદાવાદમાં મળી અને જ્યાં સુધી સંતાષજનક સમાધાન ન થાય ત્યાંસુધી અસહકાર ચાલુ રાખવાનું ઠરાવ્યું અને જૈન સંઘમાંથી સાત પ્રતિનિધિનો ચુંટણી કરવામાં આવી કે જેએા યોગ્ય સમાધાન કરાવે.

જેન સઘે અસહેકાર ખરાખર ચાલુ રાખ્યા. ખે વર્ષ ભાદ હિન્દનાં વાઇસરાયે એક રાઉન્ડ ટેખલ કાન્ફરન્સ ખાલાવી, જેમાં જેન સંઘના પ્રતિનિધિઓ અને પાલી-તાલાના હોકાર આદિ મળ્યા અને સમાધાન કરાવ્યું, જેમાં વાર્ષિક ૬૦૦૦૦)જેનો આપે તે ઠરાવ્યું. પાલીતાલા રાજ્ય સાથેના આ છેલ્લા ફે સલા સંખંધી આપણું આગળ જોઈ ગયા છીએ તેથો એ વિષે અહીં વધુ લખવું જરૂરી નથી.

તીર્થ રાેડ

શ્રી કેલ્યાણવિમળની દેરી--

આપણુ શહેરનાં ધર્મસ્થાના જોઇ ગયા. ત્યારપછી વચમાં શતુંજયગિરિ-

રાજના ઇતિહાસ નેવા. હવે આગળ વધીએ. નહાર બિલ્ડીંગથી આગળ વધતાં કેલ્યાણુવિમલની એક દેરી આવે છે, જે એક ઊંચા એડિલા ઉપર છે. ત્યાં યાત્રાળુઓને માટે પાણીની પરળ ખેસે છે. વિમલ સંઘાડાના આ મુનિરાજના ઉપર દેશથી તલાટીએ ભાતુ આપવાનું રાયળાણુ સિતાળચંદજી નહારના દાદાએ શરૂ કર્યું હતું એ દેરીમાં કલ્યાલુવિમલજીનાં પગલાં છે. આ સ્થાને કલ્યાલુવિમલજી અને ગજવિમલજીના અગ્નિસંસ્કાર થયા છે. તેમની સ્મૃતિમાં આ દેરી અને પાદુકાની સ્થાપના થયેલી છે.

રાણાવાવ-ભૂ ખણવાવ-

કલ્યાણિવમલજની દેરીથી ન માઇલ દ્વર આ વાવ છે. વચમાં જૈન આલાશ્રમનું નવું મકાન આવે છે અને ત્યારપછી આ વાવ છે. સુરતનિવાસી શેઠ ભૂખણદાસે આ વાવ મનુષ્યાને તેમજ ઢારાને પાણી પીવા અંધાવી હતી. વાવ પાસે મેઘમુનિની દેરી છે, જેમાં ત્રણ પગલા છે. રાણાવાવનું અસલ નામ ભૂખ- ણવાવ હતું. ત્યાંની વાડી પણ ભૂખણદાસ શેઠની જ હતી. પાછળથી સ્ટેટે તે જમીન લઈ હીધી.

ભાતા! તળટી—

રાષ્ટ્રાવાવથી અધી માઇલ દ્વર આ તલાટી છે. આ પ્રાચીન સ્થાને એક વિશાળ વટવૃક્ષ હતા, જેથી યાત્રાળુઓને ઘણી ઠંડક મળતી, પરંતુ એ વટવૃક્ષ પડી જતાં ત્યાં શેઠ લાલભાઇનાં સાતુશ્રી ગંગા માએ હજારા રૃપિયા ખર્ચી વિશાલ તલાટી-સ્થાન ળનાવ્યું છે. અંદરના ભાગમાં પરસાલ તથા એરડીએ છે. ત્યાં શેઠ આણું-દ્દ કર્યાણું નિરંતર દરેક યાત્રાળું એને ભાતું આપે છે. ઉકાળેલું પાણી પણ ત્યાં રહે છે. દર ચૌદરો તથા ચૈત્રની ઓળીમાં આયં બિલ કરાવાય છે. પેઢી તરક્થી ચાકીપહેરા પણ રહે છે. પાછળના ભાગમાં અગીચા, એક ગુફા એારડી છે. તથા સાધુ-સાધ્તીઓને વિશ્વંતિ માટે ત્યાં એારડા છે. ભાતામાં શરૂઆતમાં ચણુ અપાતા. પછી શેવ—મમરા અપાતા, પછી લાડુસેવ અને તેમાંથી અત્યારે કળીના લાડુ અને ગાંઠીયા અપાય છે. છેલાં કેટલાક વર્ષોથી નવીન પ્રકારના પક્ષ્યાસ પણુ કાઇ કાઇ લખત અપાય છે. વળી કાઇ સમયે ચા, દ્ધ અને સાકરનાં પાણી પણ અપાય છે. ભાતા તલાઢીની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા શેઠ આણુંદ્ર કલ્યાણુંની પેઢી રાખે છે.

सती वाव--

ભાતા તલાટીની સામે જ વાવ આવેલી છે. તેનું પાણી ઘણું જ સ્વાસ્થ્યપ્રદ અને પૌષ્ટિક છે. અમદાવાદના નગરશેઠ શ્રી શાંતિદાસના પુત્ર રોઠ સુરદાસના પુત્ર શેઠ લક્ષ્મીદાસે માગલ સમ્રાટના ક્રમાનથી સં. ૧૬૫૭ માં આ વાવ અંધાવી છે, જેતા શિલાલેખ છેલ્લા પગથીયા ઉપરના ગેમ્ખમાં છે અને તેનું નામ સતી વાવ રાખ્યું છે. વાવના ઓટલા ઉપર શેઠ માનીશાહ તચ્ફથી કાયમની પાણીની પરબ ખેસે છે વાવની સામે જ શેઠ માનીશાહે બંધાવેલા ખે માટા ચેતરા છે જે યાત્રાળુઓની વિશ્રાંતિ માટે બનાવેલ છે વાતના પાયાના ભાગમાં મેન્ટા ચેતરા છે જ્યાં પક્ષી-ઓને ચલ્લુ નાખવામાં આવે છે.

શહેરથી તલાટી સુધી વાહન આવી શકે છે.

વાવથી શાહે કદમ છેટે એક જાળ-પીલુડી વૃક્ષ નીચે શેઠ શાંતિદાસે બંધાવેલી એક દેરી છે, તેમાં શ્રી ગાંડીજ મહારાજના પગલાં બિરાજમાન છે. બાદ એક ચાતરા ઉપર પાળીએ છે અને છેલ્લે દેહરોએ નંગ ૨૮ તથા બન્ને બાજી ત્રલુ ત્રલુ ઘુમટીના માટા મંડપા બાંધેલા છે અને તેમાં અકેકી નકશોદાર દેરીમાં ચરલુ છે. આ બન્ને મંડપને છેડે પચ્ઘરના એક એક હાથી છે. આ બધું આપણા અન્ને બાજી બાંધેલા ગઢની અંદર આવેલ છે.

જયતળેડી-

આ દેરીથી શેહા કદમ દૂર જતાં જયતલાટી આવે છે. આ તલાટી ઉપર ચઢવાના પગથી આના નાકા ઉપર અન્ને આજી પચ્ચર અને ઝુનાના અનાવેલ એક એક હાથી છે. તલાટીનું તળિયું મજખૂત પચ્ચરથી આંધેલું છે. અહી કરી કદી નાલુ માંઢી સાધુ-સાધ્વીઓને વઢા દીક્ષા, શ્રાવક-શ્રાવકાઓને દીક્ષા વ્રતાદિ કિયા કરવામાં આવે છે. આ ચાકની અન્ને ખાજી છત્રીવાળા સંડપ આવેલા છે. ઢાબા હૃદ્યું તરફના મંડપ અમદાવાદના નગ-શેઢ હૈસાલાઇ વખતચ દે અધાવેલ છે. જમલું હૃદ્ય તરફના મંડપ ધાલેરાવાળાં શેઢ વીચ્ચદ લાઇચ દે અધાવેશ છે આ અન્ને મંડપ સં. ૧૮૮૭ માં બધાવવામાં આવેલા છે. આ અન્ને મંડપ વચ્ચે દેહરીઓ તથા જમલા હાથ તરફના મંડપના નીચાલુમાંની દેરીએ મળી કુલ દેહરીઓ નં. ૧૮ છે. તેમાં ૪૧ જોઢ પગલાં છે. આ મંઢપની લીતે શ્રી પાર્શ્વનાથજીનાં, શ્રી મહાવીશ્સ્તામીના અને પાંડવાદિકનાં બોધાલક ચિત્રો આલેખ્યાં છે. ઢાબી તરફના મંઢપમાં શ્રી આદિનાય ભગવાની ચરલુપાં છે જમલા હાથ તરફ શ્રી શાંતિનાયજીનાં ચરણે છે. આ મઢપોમાં દર્શન ચૈત્યવંદન કરી નીચેની દેરીએમાં ચેંત્યન્ વંદનાદિ કરી યાત્રાળ ઉપર ચઢવા માંઢ છે.

તલાટીથી ઉપરના કિલ્લા સુધીના પહાડના રસ્તા ત્રણ માઇલ છે. સમુદ્રના જલની સપાટી (rea level) યો પહાડની ઊંચાઇ ૧૯૮૦ ફૂટની છે. ઉપર ચઠન વાના રસ્તા પચ્ચરનાં નાના ચેન્ટા ચાસલાંઓ ચાંટાડીને ખાંધેલા છે. રસ્તાની પહાના છાઇ એક સારી સડક જેટલી છે જેથી જચ્ચાળધ માણસાને જતાં આવતાં અડચલુ નથી પડતી, હાં, મેળાના દિવસામાં આ નિશાળ માર્ગ પણ સાંકડા લાગે છે.

ઉપર ચડતાં રસ્તામા પાંચ કુઠા આવે છે. દરેક કુંડની વચમાં ત્રણુ ત્રણ ચાર ચાર વિસામા આવે છે. દરેક વિસામાએ શેઠ જા. કે. ની પેઢી તરફથી ગરમ અને ઠંડા પાણીની વ્યવસ્થા રાખવામાં આવે છે, જેના લાભ જૈન ચાત્રીએ ઉઠાવે છે.

સરસ્વતીની ગુફા-

જયતલાટીથી ઉપર ચડતાં જમણા હાથ તરફ લગભગ ૫૦ થી ६૦ કદમ દ્રર કિનારા પર એક ઘુમટમાં સરસ્વતીનો ગુફા છે. ગુફામા હ'સવાહિની ભગવતી સરસ્વતી દેવીની પ્રાચીન ચમત્કારી ભવ્ય મૃતિ છે.

આથી નોચેના ભાગના ખુકલા વિશાલ મેદાનમાં સુપ્રસિદ્ધ આંગમાધ્ધારક શ્રી સાગરાન દસ્ત્રીશ્વરજી મહારાજના સદુપદેશથી ભગ્ય આગમમદિર ળાંધાય છે. વચ્ચમાં ચામુખ જિનાલય, ચાનરફ દેરી ખા, તેમાં આગમશાસ્ત્ર પશ્ચર ઉપર કાત-રાયેલ છે, સાથે સાહિત્ય માંદર, ધમેશાલા વગેરે પણ ળાંધાય છે.

भाजूना हेंडरानी दु⁻डे-

આ ટુંક, ઉપર ચઢતાં ડાળી બાજી ૨૫ પગથિયાં ચઢ્યા પછી આવે છે. અજમાં જના રાયબહાદ્દર ભાખુસાહેબ ધનપતિસંહ અને લખપતિસિંહ પાતાનાં માતુષ્રી મહતાબકું વરના સ્મરહાયો લાખા રૃપિયા ખર્ચી આ ટુંક બંધાવી છે. વિશલ જગામાં આ ટુંક બંધાવે છે. શિશલ જગામાં આ ટુંક બંધાવે છે. શિશલ જગામાં આ ટુંક બંધાવે છે. શારૂ આતના ભાગમાં વહીવટ ઓફીસ, ન્હાવા ધાવાનું સ્થાન અને બીજાં મકાનો છે. અને પાછળના વિશાલ ભાગમાં વચમાં મૂલ મ દિર, આજીબાજી ક્રેરતી ચાતરફ દેરીઓ અને મૂલનાયકજી પાછળ રાયછુ વૃક્ષ નીચે પાદુકા છે જે પહાડ ઉપરના 'મૂલમ દિરનું સ્મરે કરાવે છે. સં. ૧૯૫૦ મહા શુદિ ૧૦મે અહીં ઉત્સવપૂર્વક બાબુજએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેઓ ઘણા જ દાનવીર અને ધમેપેમી હતા. અનેક ધામિક કાર્યામાં તેમણે લાખ્યા રૃપિયા ખર્ચા છે. એથી અહીલાખ રૃપિયા ખર્ચા તેમણે જૈન સૂત્રા પહેલવહેલાં છયાવ્યાં હતાં.

આ મ'દિર-દુ'ક પહાડ ઉપર ગણાય છે તેથા શાસ્ત્રીય નિયમાનુસાર, ચાતુ-મીસમાં પહાડ ઉપર ન ચઢાય એ નિયમે, ચાતુર્માસ સિવાય ૮ માસ ભાવિક યાત્રીએ દર્શન-પૂજનના લાભ લ્યે છે.

બાબુના દેહરાની ટુંકનાં દર્શન કરી ઉપર ચઢતાં થાઉ દૂર એક એાટલા જેવું આવે છે, અહીં ઘણીવાર ચાકિયાત ખેસે છે અને કાઈ યાત્રી પહાડ ઉપર બીડો, દીવાસળી આદિ લઈ ન જાય તેની તપાસ રાખે છે. અહીં થી ધીમે ધીમે ચઢાવ શરૂ થાય છે. ત્યાં આગળ પહેલા હડાની દેરી આવે છે. ત્યાં વિસામા અને પાણીની પરખ આવે છે.

ત્યાંથી થાઉ દૂર ચઢતાં ધાળી પરખના વિસામા આવે છે. અહીં ધારાજવાળા શેઠ અમુલખ ખીમજીના નામશી પરળ બેસાઉલી છે. તેની પાસે જમણા હાથે એક દેરી છે જેમાં લરત મહારાજાનાં પગલાં છે. સં. ૧૬૮૫ માં તેની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. અહીં પહેલા હૈઢા પૂર્ણ થાય છે.

ઇચ્છા કુંડે—

ધાળી પરખથી સપાટી જેવા ઃસ્તામાં ચાલતાં પહેલો કુંડ આવે છે. તે કુંડ સુરતવાલા શેઠ ઇચ્છાચ દે ખ ધાવેલ છે તેથી ઇચ્છાકું & કહેવાય છે. અહીં પશુ-ઓને પાણી પીવાની પશુ અનુકૂળતા છે. યાત્રિએાન બેસવા બેઠેક વગેરે છે.

કુમારપાળકું હે—

અહીંથી આગળ વધતાં ઊંચે પગથીયા ચહીને જતાં, એક દેહરીમાં શ્રી ઋષમ-દેવછ, શ્રી નેમિનાથછ અને તેમના ગલુકર શ્રી વરદત્ત એ ગણુની પાદુકાએ છે. તેની સામે બાંક-બેઠક જેવા વિરામા છે નેમિનાથછની દેરીથી આગળ જતાં શાઢે દ્વર લીલી પરબ નામે વિસામાનું સ્થાન-દેરી આવે છે. અહીં શેઠ ડાલાસાઇ દેવશી (કચ્છી)ના નામથી પરબ ચાલે છે. ત્યાથી શાઢે દ્વર જતાં ડાબા હાથ ઉપર એક વિસામા દેરી છે, જેમા સુરતવાળા શેઠ તલકચંદ માણેકચંદ તરફથી પરબ બેસાડેલી છે. તેની બેઢે જમણા હાથ ઉપર કુસારપાલ કુંઢ આવે છે. આ કુંઢ શુજેરેશ્વર પરમાર્હતાપાલક મહારાળ કુમારપાલ સાલકીએ બધાવેલ છે.

કુમારપાલ કુડથી આગળ જતાં એક સીધી ટેક્રી ચહવાની આવે છે. અહીં ચઢાવ ઘણું જ કઠે છે છે. આ રસ્તાને હિંગલાજના હંજા કહેવામાં આવે છે. ટેક્રરી ઉપર હીંગળાજ માતાનું મદિર છે. અહીં એક ખારાટ એસી ચાત્રોઓની ચાત્રા સફલ થયાનું અને અમુક મેળાના દિવસામાં શ્રી ત્રપલદેવજી પ્રભુના આટલા પુત્રી આજે સિધ્ધપદ પામ્યાનું કહે છે. સાથે જ આટલા કઠે જા ચઢાવ ચઢાને આવ્યા છા તો મને પછ્યુ કંઇક આપા. દેવીને ચઢાવવાથી તમને ઉપર ચઢવનું હવે વધુ કષ્ટ નહિ થાય એમ પછ્યુ સૂચવે છે. ત્યાંથી ઉપર જતા સામે જ વિશ્રાંતિસ્થાન છે. ત્યાં ખાક આકારના વિસામા છે. ત્યાંથી ઉપર જતા સામે જ વિશ્રાંતિસ્થાન છે. ત્યાં બાક આકારના વિસામા છે. ત્યાંથી ઉપર જતાં જમણી ખાજી પથ્થરમાં સિદ્ધર પાના લગાહેલ સ્થાનક છે. શેઠ કુંદુમ્ખ પાતાની આ કુલદેવી ખોડીચારના કર કરવા જતી વખતે આ સ્થળે પગે લાગી નાળિયેર ફેંડિ છે. અહીં મુધીમાં પહાડના અધી રસ્તો પૂર્યું થાય છે. અહીંના વિશ્રાંતિસ્થાનમાં કચ્છી શેઠ હીસ્જી નાગજી તરફથી પરભ ખેસાઢેલો છે. પગથિયાનાં ક ઠે એક દેરો છે જેમાં કલિકું પાર્યાનાથની પાદુકા છે, જેની સ્થાપના સં. ૧૮૩૫ માં કરવામાં આવી છે. આ સ્થાન વિશ્રાંતિ માટે ઘણું જ સારું-અનુકૂળતાવાળુ છે.

૧ હીંગલાજના હડા, ક્રેડે હાથ દત્તતે વ્યાયો; કૂટયા પાપના ઘડા, ખાંધ્યા પુન્યના પડા,

છાલા કું હે—

અહી થી શેડું ઉપર ચડતાં એક હડા આવે છે, જેને "નાના માનમાડીએા " કહેવામાં આવે છે. આની પછી માટા માનમાડીએા આવે છે અને પછી છાલાકું ઠ આવે છે. આ કુંડનું પાણી બહુ જ આરાગ્યપ્રદ છે. આ કુંડની પાંગથી ઉપર એક દહેરી અને વિસામા છે. ત્યાં માતીશા શેઠના દિવાન શેઠ અમરગ્રંદ તરફથી પાણીની પરળ બેસાડવામાં આવે છે. આની સામે એક ઝાડ નીચે એાટલા ઉપર અમદાવાદના નગરશેઠ શ્રી. હેમાલાઇ વખતચંદવાળા તરફથી પરબ બેસાડેલ છે, જેને લાભ સાર્વજનિક રીતે લેવાય છે. તેની પાસે એક નકસીદાર દહેરી છે. આમાં પગલા એડીઆર છે, જેને શાશ્વત જિનનાં પગલાં કહેવામાં આવે છે. આ કુંડ વિ. સં. ૧૮૭૦માં બધાયો છે.

શ્રીપૂજયની દહેરી—

છાલાકું ડના ઉપરના ભાગમાં એક ટેકરી ઉપર તપાગચ્છીય શ્રી દેવે દ્રસ્રિર નામના શ્રીપૂજ્યે બ'ધાવેલ કેટલાક એારડાએ છે. તેમાં કેટલીક દેરીએ પણ બ'ધાવેલ છે. માટી દહેરીમા શ્રી વિજયદેવે દ્રસ્ર્રિજીના પગલા છે અને બીજી દેરીમા પુરુષાદાણી શ્રી પાર્શ્વજનજના અધિષ્ઠાયક ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીની મૂર્તિ છે અને બાકીની ૧૪ દેરીઓમા જીદા જીદા પગલાં છે. આ વિશાળ જગ્યાના મધ્ય ભાગમાં કુંડના આકારની એક સુદર વાવ છે. વાવને ચાર ખૂણે દેરીઓ બનાવેલ છે અને એમા પણ પગલા પધરાવેલ છે. એક એારડામાં શ્રી ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે. સ્થળ એક દરે શાંત અને ધ્યાન કરવા યાગ્ય છે.

હીરબાઇના કું ડ-ચાથા કું ડ-

છાલાકુ ડથી આગળ જતાં ડાખા હાથે એક વિસામા આવે છે, જે શેઠ હઠી-સિ'ગ કેસરીસિંગે ખ'ધાવેલ છે. અહીં મુ'અઇવાળા સુરતી માસ્તર તલકચંદ માણેક-ગંદ જે. પી. તરફથી પરખ બેસે છે. અહીંથી આગળના રસ્તાને મકાગાળી કહે છે. ત્યાં એક જેઠાસાના વિસામા આવે છે. ત્યા પરખ બેસે છે. આની પાસે એક દહેરીમાં પગલાંની તોડ એક છે અહીંથી ગિરિરાજની છેલ્લી ટેકરી અને તે ઉપરનાં સ'ખ્યા. ખ'ધ:જિનાલચાનાં શિખરાનાં દર્શન થાય છે. આ લાગને તળિયું કહે છે. અહીંથી શેડ દ્વર ચાલતા ડાખા હાથે હીરખાઇના ચાથા કુંડ આવે છે. અહીં માટા વિસામા છે તથા પરખ બેસે છે

દ્રાવિડ-વારિખિક્ષની દહેરી—

હીરખાઇના કુડની સામે એક ઊંચા ચાતરા ઉપર દેરી ખાંધેલી છે, આ દેરીમાં દ્રાવિડ, વારિખિદ્ય, અઇમત્તાજી અને નારદજી એમ ચાર જ્ણુની શ્યામ પાષાણની ચાર કાઉસગિયા મૂર્તિએ છે. દ્રાવિડ અને વારિખિદ્ય અહીં કાર્તિક પૂનમના દિવસે દસ કોડ મુનિએ સાથે મેાક્ષે ગયા હતા. કાર્તિક પૂનમના મહિમા આ કારણે ગણાય છે.

રીઠ ભૂખણદાસના કુંહ નં. ૫—

આ દેરોથી આગળ જતાં પાંચમા બૂખઘુદાસ કુંડ આવે છે. રસ્તાના કુંડામાં આ છેલ્લા કુંડ છે. આ કુંડ સુરતવાળા શેઠ ભૂખઘુદાસ બંધાવેલ છે, જેમઘું તળેડી રાડ ઉપર રાઘુાવાવ બંધાવેલ છે, અને શહેરમાં સાત ઓરડાવાળી ધર્મશાળા બધાવી છે. આ કુંડ પાસે બાવળતું વૃક્ષ હાવાથી તેને બાવળકુંડ પઘુ કહેવામાં આવે છે. કુંડની સામે જમઘા હાથ તરફ લંચા એડલા ઉપર એક દેરી છે. તેમાં રામ, લરત, શુકરાજ, શૈલકાચાર્ય અને શાવચ્ચા એમ પાંચ જઘુની કાઉસ-અીયા મૂર્તિઓ છે. કુંડના ચાતરા ઉપર એક દેરી છે. તેમાં પગલાં છે.

હતુમાન દ્વાર-

અહીંથી આગળ જતાં થાડા લિચાણવાળા લાગ ચડતાં હનુમાન દ્વાર આવે છે. અહીં એક દેરીમાં હનુમાનની માર્ડા ઊલી મૂર્તિ છે. ગિરિરાજ ઉપર ચડવાના માર્ગના આ છેલ્લા હડા ગણાય છે. આ હનુમાનની દેરીની સામે એક ચાતરા ઉપર વૃક્ષની છાયા નીચે બે દેરીએા છે તેમાં પગલાં છે. અહીં પાણીની પરબ બેસે છે. ઉપર ચડતાં થાકેલ યાત્રાળુ અહીંથી સ્વચ્છ અને દંડી પવનલહરાઓથી પાતાના શ્રમ ભૂલી જાય છે. અહીં થી ગિરિરાજને લેટવાના બે માર્ગ પડે છે. એક રસ્તા નવ ટ્રંક તરફ જાય છે અને બીજો માટી ટ્રકમાં દાદાની ટ્રંક તરફ જાય છે. જેમને પહેલાં નવ ટ્રંક કરીને પછી માટી ટ્રંકમાં જવું હાય તેઓ નવ ટ્રંકના રસ્તે જાય છે.

માટી ટૂં કેના રસ્તા—

માટી ટ્રંક તરફ જતાં જમણા હાય તરફ પર્વતની ઊંચી લેખડ આવે છે અને ડાળા હાય તરફ બાયેલી પાળ આવે છે. યાં કે ફર જતાં જમણા હાય તરફ, લેખડમાં ત્રણ કાઉસગીયા મૂર્તિ કાતરેલી આવે છે. આ મૂર્તિઓ જાલી, મયાલી અને ઉત્રયાલી માણે ગયા તેમની છે. અહીં થી આગળ જતાં કિલ્લા આવે છે. આ કિલ્લા નવ ટ્રંક સહિત બધાં તીર્થસ્થાનાની ફરતા બાંધવામાં આવેલ છે. આ કીલામાંથી અંદર પેસવાના પ્રથમ પ્રવેશદ્વારને રામપાળની બારી કહે છે. વિ. સં. ૧૯-૩૯ માં જયારે ગિરિરાજ ઉપર આશરે ચાલીસ હજાર ચાત્રાળુઓ લેગા થયા તે વખતે આવજાવ માટે પડતી સદ્ધારાના કારણે આ બીજી બારી મૂકવામાં આવી હતી. અહીં બારીની બહાર પાણીની પરબ બેસે છે.

અહીં તીંઘાધિરાજને પહોંચવાના માર્ગ પૂર્ણ થાય છે અને યાત્રાળુ તીંઘોધિ-રાજનાં જિનમંદિરા શ્રહારવા લાગે છે. હવે આપશે રામપાળ તરફ વળીએ--

રામપાળ

રામપાળની ખારીથી આદીશ્વર ભગવાનના મ'દિર સુધી

આખા પહાર ઉપર સૌથી વધુ પવિત્ર અને મહત્ત્વની ટૂંક આ સ્થાને છે. આ સ્થાને છે. આ સ્થાને દાદાની ટૂંક અથવા માેટી ટૂંક કહેવામાં આવે છે. શત્રુંજય તીર્થની યાત્રાએ આવનાર કાેઇપણુ યાત્રિકનું મન લાેભાવનાર, ચિત્ત શુધ્ધ કરનાર, આત્માને શાંત અને પવિત્ર કરનાર આ ટૂંક છે. આ ટૂંકના ત્રણ ભાગ પાડવામાં આવેલા છે. રામપાળ, વિમળવશી અને રતનપાળ.

૧. રામપાળમાં મ'દિર-વિમલનાથ ભગવાનનું. આ મ'દિર પાંચ શિખરી છે, અને ઔરંગાબાદવાળા શેઠ માહનલાલ વદ્યભદાસે બ'ધાવેલ છે. મ'દિર બહુ જ ભવ્ય, રળીયામણું અને સુ'દર છે.

ર. મે દિર—સુમતિનાથ ભગવાનનું આ મંદિર ત્રણ શિખરાવાળું છે. સુરત-વાળા શેઠ દેવચદ કલ્યાણ્યંદે ખંધાવેલું છે. આ ખન્ને મંદિરા તેની રચના અને આકૃતિ માટે સુંદર છે, પણ હમણાં હમણાં ત્યાં પાસે જ ડાળીઓવાળાં ડાળી પાથ-રીને બેસતા હાવાથી યાત્રીઓને દર્શને જતાં અડચણ પડે છે.

આની જોડે જ માતીશા શેઠની ટ્રંકની ફૂલવાડી અને કુંડ છે કુંડના પરથાળને છેડે, અથાત્ ટૂકના કિદ્ધાની પાછળના ભાગમાં કુંતાસરદેવીના ગાખલા છે. તેની સામે ખાજીએ આવું દજી કલ્યાવાજીની એારડીએા છે અને સાથે જ માતીશા શેઠની એારડીએા છે જેને જાળી ભરેલી છે. ત્યાંથી સામે જ સગાળ પાળના નાકે આ. ક પેઢીનું છે માળનું એક વિશાલ મકાન છે.

અહીં થી આગળ વધતાં લાખા પહાળા વિશાળ ચાક આવે છે. ત્યાંથી થાડાં પગથિયાં ઊંચે ચઢી સગાળપાળ તરફ જવાય છે. અહીં વચ્ચે ચાક આવે છે જેમાથી સીધા રસ્તા ઘેટીની પાગે જાય છે. જમણા હાથ તરફના રસ્તા નવ ટુંકા તરફ અને કાળા હાથના રસ્તા સગાળ પાળ તરફ જાય છે. થાડા પગથિયાં ચઢી સગાળ પાળમા જવાય છે. અહી દરવાજમાં શેઠ આ. ક. પેઢી તરફથી ચાકી ખેસે છે જે જૈન યાત્રીઓ તથા અજૈનાની પાસેથી લાકડી, છત્રી, માજ, જોડા આદિ તથા કાઇપણ જાતના શસ્ત્ર વિગેરે પાછાં આપવાની શરતે લઇ લ્યે છે. અંગ્રેજો, રાજમહારાજાઓ તથા ઉચ્ચ અધિકારીએ! વિગેરે ખૂટ તથા શસ્ત્ર અહીં જ ઉતારે છે.-મૂકે છે.

અહીંથી આગળ વધતાં સામે જ દાલાંખાડી દેખાય છે. * તેમાં નાઘણ

ક દોલાખાડીમાં ઉત્તરની ભી તમાં નીચેના લેખ હતે. આ લેખના અર્ધો હીસ્સા જ ત્યાં ઉપલબ્ધ હતા પરન્તુ શ્રીમાન્ જિનવિજયજી તે લેખની પૂર્તિરૂપ અક્ષરા [ ] આવી આપી લેખ પૂરા કરેલ છે તે લેખ મહત્ત્વના હોતાથી હું નીચે આપું હું.

[[] श्री मदणहित्रप्रपन्तन] वास्तव्य प्राग्वाटान्वय-

કુંડે છે. ઉપર નગારખાનું બેસે છે. આદોલાખાડીના અંદરના લાગમાં મહામંત્રી વસ્તુપાલે અંધાવેલી શત્રુંજયની પાજના ઉલ્લેખ કરનાર એક શિલાલેખ હતા જે કર્નલ ખાર્નવેલે પ્રકાશિત કર્યો છે. દાલાખાડીના નાકે ગાડીએન રિકલાલેખ હતા જે કર્નલ ખાર્નવેલે પ્રકાશિત કર્યો છે. દાલાખાડીના નાકે ગાડીએન તે રહેવાની એારડીએા, તથા પાળના દરવાજા ઉપર આ. કે. પેઢી તરફથી તીર્થનો સંભાળ માટે રહેતા ઇન્સપેક્ટર વિગેરેને રહેવાનું મકાન છે. અનુક્રમે ત્યાંથી આગળ વધતાં આઠેક પગથિયાં ચઢતાં વાઘણપાળ આવે છે.

વાઘણુપાળ—

વાલણુ પાળના દરવાજે એ ખાજી એ ચક્ષની વિશાલ મૃતિએ છે તથા અન્ને આજી વાલ તથા વાલણું ની મુર્તિ છે-ચાંકી છે. વાલણુ પાળમાં પેસતાં જમણી તરફ

[ठ. श्री वंदपतनुं ज] ठ श्री वंदप्राधादांनं— [गज ठ. श्री सोमपुत्र] ठ. श्री माशाराजनं— [द न ठ श्री लूणीग ठ.] श्री मालदेव संघप— तिमहं. श्री वस्तुपालानु] जमहं श्री तेजपाले— [न श्री श्रुंब्रवर्गीर्थे] संचार पाजा कारिता ।

ક્ષેખના ભાવાર્થ એવા છે કે શ્રી અહ્યુદિલપુરના રહેનાર પ્રાગ્વાટ ત્રાતિના દેકકુર શ્રી ચંડપના પુત્ર દેકકુર શ્રી ચંડપ્રસાદના પુત્ર દેકકુર શ્રી સામના પુત્ર દેકકુર આશારાજ ના પુત્ર દેકકુર શ્રી લુણીંગ તથા દેકકુર શ્રી સાલદેવ તથા સંધપતિ મહે વસ્તુપાલના અતુજ મહે શ્રી તેજપાલે શ્રી શત્રુંજય નીર્થમાં રસ્તાની પાઝ બંધાવી." (પ્રા. ક્ષે. સં. ભા. ર. પૃ. ૬૮)

+ વીકમશી ખરવાળાના રહીશ હતા ત્રાતે ભાવસાર હતા. નિશ્ચિંત છવન અને સ્વચ્છ હવાને કારણે તેમનું શરીર સુલ્ડ હતું. ખાપ-દાદ ના ચાલ્યા આવતા પાણકારા રંગવા વગેરેના ધંધા કરતા અને બાકીના સમય મસ્તાનીમાં પસાર કરતા, હછ સુધી તેમણે સંસાર યાત્રામાં પ્રવેશ કર્યા ન હતા.

એકદા ખન્યું એવું કે ભાજનના સમયે રસોઈ માડી થતાં અગરતા સ્વાદવિહીન ખનતાં વીકમશીએ બાબીને કરિયાદ કરી. બાબીનું મગજ જગ તપી ગયું અને આવે-શમાં ને આવેશમાં આકેશ પૂર્વક કહ્યું કે "આડક્ષા ખધા સ્વભાવ તીખા રાખા છા તા જાવ તે શત્રું જય પર ને ખતાવાને તમારૂં સામર્ચ્ય, " બ બીના ટાણા વીકમશીના હદયની આગાર ઉતરી ગયા તેમણે મન સામે મક્કમ નિર્ણય કરી લીધા અને કાઇ પણ બાગે કાર્ય સિદ્દિ કરવા માટે શત્રું જય પ્રતિ પગલાં માંક્યા.

આ સમયે શત્રુંજય પર વાલણના ઉપક્રવ સિવશેષ હતા તેનું રચાન હતું હાલની રતનપાળની બહાર, કુમારપાળ મહારાજાના જિનાલયની સામે વાઘણુ એટલી બધી ક્ર્ર હતી કે કાેઈ પણ પ્રાણીને છવતા ન જવા દે. લાેકા આ ત્રાસથી ત્રાસી ગયા, છવના શેઠ નરસી કેસવજીની ટ્ર'કમાં જવાના રસ્તાે તથા ગાઠી લાકાને ઉતરવાની એાર-ડીએા આવે છે.

વિમળવશી, ડાખા હાથનાં દહેરાં—

વાઘણુપાળના દરવાજામાં પ્રવેશ કરતાં ઢાથીપાળ સુધીના ભાગમાં આવેલાં દહેરાંના વિભાગને 'વિમળવશી' નામે એાળખવામાં આવે છે. 'તેની જમણી અને

જોખમે આ વાલચુના ત્રાસ દૂર કરે તેવા સમય શાળા પુરુષ કાઇ ન નીકળ્યા. પરિચામે શત્રું જયની યાત્રાએ જવાનું લગભગ અશકય જેવું ખની ગયું. લાકા આ ઉપદ્રવમાંથી સુકત થવાના માર્ગ વિચારી રહ્યા હતા તેવામાં વીકમશી શત્રું જયની તલાટીએ આવી પહોંચ્યા.

તેણું ક્ષેકિત વાત કરી, લેકિએ આ સાહસ ન કરવા કહ્યું. પણ મક્કમ મનતા વીકમશી ન ડગ્યા. છેવટે ક્ષેકિએ સાથે જવા કંખૂલ કર્યું. રામપાળ લગભગ આવ્યા ખાદ વીકમશીએ પાતાની સાથેની જનતાને કહ્યું કે હું રાડ પાકું ત્યારે માનવું કે વાઘણુ મરાઈ છે. લેકિ ખધા ત્યાં સ્થિર થઇ ગયા અને વીર વીકમશી એકલા ધામે ધામે પગલાં પાડતા વાઘણુ સન્મુખ ચાલ્યા.

કેટલાય દિવસોના આંતરા ખાદ પાતાનું બહ્ય આવતું નીહાળા શાંત નિદ્રા લેતી વાધણુ સચેત ખની ગઈ વાધણુ સિંહ કરતાં પણુ ફૂર ને કપટી કહેવાય છે. વાધણુ ક્ષણુ માત્રમાં પરિસ્થિતિ માપા લીધા અને જેવામાં વીકમશી નજીક આવ્યા તેવામાં છલ'ગ મારી તેના પર પાતાના પંજો પાક્યો પણુ વીકમશી આથી ગાંજ્યા જય તેમ ન હતા તેણું સો પ્રથમ તાલ કરી રાખ્યા હતા એટલે રહેજ પાછા હતી જઇ સતતસુગતનથી પાતાના લુગડે વીટાળેલા હાથ વાધણુના માહામાં ખાસી દીધા. આથી વાધણુ વકરી અને પરસ્પર દ્વંદ્વયુદ્ધ જમ્યું પણુ પહેલવાન સરખા વીર વીકમશીએ વાધણુની કારી ન ફાવવા દીધા. સખ્ત પરિશ્રમ અને દાવપેચ પછી છેવટે વીકમશીને જયથી વરી અને વાધણના આત્મા પરલાક પ્રયાણ કરી ગયા.

ઝપાઝપીને કારણું વીકમશી પણ સારી રીતે ધાયલ થયા હતા. તેને પાતાના દેહ ઢગલા થઇ જતા લાગ્યા એટલે હતું તેટલું ખળ એકત્ર કરી રાડ પાડી, રાડ સાંભ-ળતાં જ રામપાળના દરવાજે ઉભેલા લોકોએ હર્ષના પાકારા કરવા પૂર્વ ક રતનપાળ પ્રત્તિ દાેટ સૂક્ષ આવીને જીએ છે તા વીકમશીના દેહમાંથી રુધિરની નીક વહી હતી. લાેકાએ તેના અપૂર્વ અને તીથે ભક્તિના પ્રતિક સ્વરૂપ ખલિદાન માટે તેને ધન્યવાદ આપ્યા અને વીર વીકમશીના આત્મા સ્વર્ગ સંચર્યા.

વીર વીકમશીના કાયમા રમરણુ માટે એક પાળાયા, જે સ્થળે વાધણુને પાતે મારી તે જ સ્થળે ઉભા કર્યો છે જે અદ્યાપિ પર્યન્ત રતનપાળની બહાર એક નાના વૃક્ષના ક્યારા પાસે માજાદ છે અને વીર વીકમશીના પરાક્રમની ગાયા મૂક્લાવે ઉચ્ચારી રહેલ છે.

હાળી બન્ને લાઇનમાં દહેરાં અને દહેરીઓના આવેલ જથ્છા વંદન–નમસ્કાર કરવા માટે તેમજ એાળખાણુ પહે તે માટે ક્રમવાર બતાવવામાં આવ્યા છે.

૧. ડાભા હાઘ તરફ દહેરાસર ૧ શ્રી શાંતિનાઘછનું છે, જે દમદ્યુવાળા શેક હીરા રાયકરશે ભ'ધાવેલું છે. અહીં સવે શ્રાવકા પ્રભુલક્તિ કરી ગૈત્યવંદન કરે છે. આ દહેરાસરની જમણી બાન્તુએ સીયાઇ લોકાના પહેરાની એારડી પાસે એક દહેરી છે તેમાં પાષાણના પ્રતિમાજ ૮ છે.

ર. આ દહેગીની હાળી તરફ નીચાહમાં દેવો શ્રી ચકેલરી માતાનું દહેરું છે, જે શેઠ કરમાશાએ સંવત ૧૫૮૭ માં ઉષ્ધાર કરી ભધાવી માતાજને પધરાવેલાં છે. તેની પાસે દેવી શ્રી ચકેલગીજનું નવું દહેરું શેઠ તારાચંદ સઘવી સુરતવાળાનું ભંધાવેલું છે. તેમાં પદ્માવતી વિગેરે દેવીની મૂર્તિ ૪ તથા માતાજના દહેરામાં માત- તાના તથા થીના દીગના પૈસા નાખવાના ગ્રુપ્ત ભંહાર છે.

શ્રી ગકેલની દેવી તીર્ધાધરાજ શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજની અધિકાયિકા મહાદેવી છે. લાવિકજના અહીં દેવીની સ્તુતિ કરે છે.

3. શ્રી ચક્રેલરી માતાજના દહેરાની પાસે આગળ જતાં એક દેરાસર શ્રી સુપાર્શનાઘજનું અને છે અર્થાત્ તેમાં મુળનાયક શ્રો સુપાર્શનાઘજ છે. તે દહેરાને વિમળવશીનું દહેરું કહેવામાં આવે છે અથવા નેમિનાથની ચારીનું દહેરું પણ કહેવામાં આવે છે. વળી ભૂલવણી પણ કહેવાય છે, આ મદિર સં. ૧૬૭૫ માં અંધાયું છે. જાદીમાં પછવાડે ઉપરાઉપર ત્રણ ચામુખજ છે. છેટ્ટા નીચેના ચામુખવાળા ભાગમાં શ્રી નેમનાથજી ભગવાનની ચેરી પથ્થરની આળેખેલી છે, ઘુમ્મટમાં પશુઓના પાકર આળેખેલી છે. તેની સામે ભીંતમાં ભગવાન શ્રી નેમનાથ તથા યાદવાના સમુહ (જાનમાં) અતાવાયો છે. એક ઉપરના ખૂણ રાજેમતીને ઓશીયાલે મુખે અતાવવામાં આવી છે. દહેરું રમણીય, દર્શનીય, આહ્લાદક છે. તે સિવાય સમવસરણ, ૧૭૦ જિન વિગેરેની રચના છે. આમાં પાષાણની પ્રતિમા ૩૪૯, પગલાં એડ ૨ અષ્ટમંગલિક ૨ તથા ગોતમસ્વામીની મુર્તિ ૨ છે.

૪. આ દેરાગ્રર પાસે ડાળી તરફ એક દેરી છે જેમાં પાષાદ્યુની ૨ પ્રતિમા છે. તેની પાસે પુલ્યપાપની ખારી છે.

ય. આ પુષ્ય પાપની આરી પાસે નાની લુલવણીમાં દેરી ૧૦ છે. તેમાં એક દેરી ખાલી છે જેમાં ચુના વિગેરે રાખવામાં આવે છે. ખાષાજીની પ્રતિમા ૨૯ તથા પગલાં જોડી ૨ છે.

દ. આ ભુલવણીના બારણા પાસે દેરી ૧ પશ્ચિમ તરફ છે તેમાં પાષાણુની પ્રતિમા પ છે.

- ૭. પછી શ્રી વિમલનાથજ લગવાનતું કેરું છે જે સવત ૧૬૮૮-(૧૭૮૮) માં અ'ધાવાર્યું છે. તેમા પાષાભાની પ્રતિમા ૩ છે.
- ૮. વિમલનાથજીના દેરા પાસે શ્રી અજિતનાથજી ભગવાન્તું દેરું છે જે સંવત ૧૬૮૮–(૧૭૮૮) માં અધાવાશું છે. તેમાં પાષાણની પ્રતિમા ૪ છે.
- ૯. આ દેરાની પાસે મુખ આગળ ચાતરા ઉપર છે દહેરીઓ છે જેમાં મૂલ-નાયકજી શ્રી પાર્યાનાથજી તથા શ્રી ઋષભદેવજી લગવાન છે. આ દહેરીઓમાં પાષાણુની પ્રતિમા ૮ છે.
- ૧૦. એ બે દહેરીના આગલા રસ્તા પર દહેરી ૧ લશ્કરવાલા વૃધ્ધિયંદ્રજની દીકરીની ળ'ધાવેલી છે તેમાં પાષાણની પ્રતિમા ૩, ધાતુની એકલ મૂર્ત્તિ ૧, ધાતુના સિધ્ધચક્ર ૧, અષ્ટ મગલિક ૧ તથા સિધ્ધચક્ર અને ચામુખજ કસોડીના છે.
- ૧૧. એક કહેરાની ઉપલી તરફ ત્રણું શિખરતું માેડું દેરાસર છે જેમાં મુળ-નાયક્રજી શ્રી સહસ્ત્રક્ષ્ણા પા^રહેનાથ ભગવાન છે, ભાવનગરવાળા શેઠ કુંવરજી લાધાએ આ દહેરાસરજી સંવત ૧૮૧૫ મા અધાવેલ છે તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. તેમાં પાષા-ષુની પ્રતિમા ૧૮ તથા રૂપાનાં સિદ્ધચક્ર ૧ છે.
- ૧૨. એ ભાવનગરવાળાના દહેરાસરજીની બાજીમાં નમણના પાણીનુ ટાકુ છે તથા ઉત્તર તરફ દહેરી બે છે જેમાં પ્રતિમાજ પાષાણની ૪ છે.
- ૧૩. ત્યારપછી દહેરાસરજી એક શિખરતું છે જેમાં મુલનાયકજી શ્રી ધર્મના-થઇમહારાજ છે. સ વત્ના અઢારમા સૈકાતું આ દહેરુ છે. પાષાણુની પ્રતિમા ૪ છે.
  - ૧૪. શ્રી ધર્મનાથજીના દેરાસરજીની પાસે ત્રણ ખારભાવાળું એક માેડું દેરાસર જી છે જેમાં મૂલ નાયકજી શ્રી ચદ્રપ્રલુજી લગવાન્ છે. આ કહેરું લંડારી એ સંવત ૧૬૮૨ માં બંધાવેલ છે. પાષાભુની પ્રતિમા ૪ છે.
  - ૧૫. એની પાસે કાંટાવાળા શા. માેતીચદ ઉત્તમચંદ-ઉગરચંદતું દહેરું છે, જેમા મુલ નાયકજી શ્રી પાર્શ્વનાથજી ભગવાન છે. સવત ૧૯૦૩ માં આ દેહરું બ'ધાવાયેલ છે. પાષાશ્રુની પ્રતિમા ૪ છે.
  - ૧૬. એની પાસે સુશીદાળાદવાળા જગતશેઠે બંધાવેલું શિખરળંધી એક દેરાસર છે તેમાં તથા બહાર ગાેખલામાંની મળી કુલ પ્રતિમાજી ૧૧ છે. નમણુના પાણીનું ટાંકું તેની પશ્ચિમ તરફ ઊચાણુમાં છે.
  - ૧૭. જગત્શેઠના દહેરાની પાછળ શ્રી જામનગરવાળાએ સ'વત ૧૬૭૮ માં અ'ધાવેલું દેરાસર છે જેમાં મુલ નાયકજી શ્રી શાંતિનાથજી ભગવાન્ છે. પાષાજીની પ્રતિમા ૧૦ તથા યગલાં જોઠ ૩ છે.
  - ૧૮. જામનગરવાળાની દહેરીના રસ્તા ઉપરના બારણાની ઉગમણી બાજુ દહેરી એ છે તેની વિગત—

- ૧. સુલ નાયકછ શ્રી ધર્મનાઘછ ભગવાનુઃ સંવત ૧૮૬૦ પ્રતિષ્ઠા પાષાજ્ઞની પ્રતિમા ૬
- ર. સુલ નાયકછ શ્રી ધર્મનાથછ ભગવાન્ સંવત ૧૮૪૩ પ્રતિષ્ઠા પાપાછુની પ્રતિમા હ

વિમળશી

- ૧૯. જામનગરવાળાના દેહરાના રસ્તા તરફના ખારણાની પશ્ચિમ દિશા તરફ દહેરી ૧ તેમા શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવાનની સ'વત ૧૮૪૩ માં અંજન શલાકાવાલી મુર્તિએા છે. તેમાં પાષાણુની પ્રતિમા ૧૦
- ૨૦. ઉપરના દહેરાના રસ્તા ઉપરના આરહ્યાની આસપાસ એ નાની **દ**હેરી છે તેની વિગત—
  - ૧. સુલ નાયક શ્રી ચંદ્રપ્રભુછ ભગવાન્ પાષાણુની પ્રતિમા ૪ છે.
  - ર મુલ નાયક શ્રી મુવિધિનાયજી ભગવાને પ્રતિષ્ઠા સ'વત ૧૯૨૮ પ્રતિમાજ ૯ છે.
- ૨૧. રસ્તા તરફ ખારણવાળી શા. હેમચંદ વીરછની દહેરી ૧. સંવત ૧૮૧૦મા પ્રતિષ્ઠા મૂલ નાયક શ્રી ધર્મ નાથછ લગવાન્. પ્રતિમા ૪.
- રર. રસ્તા ઉપર દેરાસર ૧ જે અસલ સુર્યાંકુંડના છેડાની કિનારી પર આવેલ છે. મૂલ નાયકછ શ્રી સહસ્ત્રરૂણા પાર્શ્વનાથ ભગવાન્ પ્રતિમા ૧૧.
- ર૩. એ દહેરાની પાછળ દહેરી ૧ શ્રી આદિનાથજીની પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૮૬૦. પ્રતિમા ૭.
- ૨૪. ઉપલી દહેરી પાસે ચાતરા ઉપર પગલાંની દહેરી તથા છુટા પગલાં જોડી ૯.
  - રપ. તેની પાછળ નગરવાળાના પશ્ચિમ ભારણે દહેરી ર.
    - ે ૧. સંવત ૧૮૬૦ની અંજનશલાકાની શ્રી અજિતનાથછ ભગવાનની પ્રતિમાવાળી દહેરી પ્રતિમાછ ૩.
  - ર. પાટણુવાલા ખીમચંદ તથા હીરાચદ તથા કલાની પ્રતિપ્કિત . સં. ૧૮૬૫ પ્રતિમાજી ૩.
- રદ. નગરવાળાની પડખે દહેરી ૧ પાછલી તરફ છે તે પાટણવાળા વારા જોઇતા અંખાદાસે સં. ૧૮૬૦ માં ખંધાવી છે. મૂલ નાયકજી શ્રી શ્રેયાંસનાથજી ભગવાન્ છે. પ્રતિમાજી ૮.
  - રહ. પહેંચે દહેરી ૧ રાજબાઇની છે. પ્રતિમા ૮.
- ર૮. રસ્તા ઉપર અમદાવાદવાળા સાંકળચંદની ભાર્યો કુલકાર તથા મહા-કારની દહેરી ૧, સં. ૧૯૨૫, મૂલ નાયક્છ શ્રી વાસુપૂત્યછ ભગવાન્ પ્રતિમા ૪.

રલ. પાસે રસ્તા ઉપર અમદાવાદવાળા શા. છગનલાલ સૌભાગ્યચંદે સંવત ૧૯૨૧ માં ખંધાવેલી દહેરી ૧ ને પ્રતિમાજી ૫ છે.

૩૦. વૃક્ષ નીચેના ચાતરા ઉપર પગલાં જોડ ૨૧.

31. હાથીપાળની પાસે શ્રી ઋષભદેવજી ભગવાનનું (દાદાજીનું) દેરાસર એક છે. આ દેરાસર મહારાજા કુમારપાલનું ખંધાવેલું હાવાથી તેમના નામથી ઓળખાય છે, મિલન વિદ્યાના યાગે, સ્વાથી સંસારના આક્રમણના ભાગ ખનેલ ચંદરાજા કુકડા ખન્યા હતા તે જેના યાગે ફરીને મનુષ્યાકાર પામ્યા, ફરીને મૂલ સ્વરૂપ પામ્યા એવા જલ-પ્રભાવવાળા અસલ સ્રજકું ઉપર આ દેરાસર યુગ-પ્રધાનાચાર્ય કિલકાલસવં સભગવાન્ શ્રીમદ્ હેમચ દ્રાચાર્ય શ્રીના વચનાનુસાર પરમ શ્રાહ્મવર્ય કુમારપાલ ભૂપાલે અંધાવેલું છે. કાળના પ્રભાવને લીધે તે પવિત્ર જલના દુરુપયાગ ન થવા દેવાના આમા હેતુ જણાવવામાં આવે છે. આવતી ચાવીસીના પ્રથમ તીથે કર શ્રી પદ્મનાભ ભગવાન્ (રાજા શ્રેણિકના જીવ-જે વર્ષમાન શાસનનાયક ભગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામીજીના અનન્ય ભક્ત હતા ને) ના પ્રથમ ગણધર શ્રી કુમારપાલ રાજાના જીવ થનાર છે. કલિકાલસવં સભગવાન હેમચંદ્રાચાર્યના શ્રી કુમારપાલ રાજાના જીવ થનાર છે. કલિકાલસવં સભગવાન હેમચંદ્રાચાર્યના શ્રી કુમારપાલ રાજાના જીવ થનાર છે. કલિકાલસવં સભગવાન હેમચંદ્રાચાર્યના શ્રી કુમારપાલ રાજાના જીવ થનાર છે. કલિકાલસવં સભગવાન હેમચંદ્રાચાર્યના શ્રી કુમારપાલ રાજાના જીવ થનાર છે. કલિકાલસવં સ્વ

આ દેરાસરજમાં પરાેેલા તરીકેની પ્રતિમાજ પર સાથે પ્રતિમાની કુલ સખ્યા ૧૩૪ તથા પગલા જેડી ૧૧.

૩૨. શ્રી કુમારપાલ રાજાની દેરાસરની પાસે સુરજકુંડ જવાની ખારીની સામે ઇશ્વરકુડ ઉપર દહેરી ૧ છે, તેમાં પગલાં જોડ ૧ છે.

33. આગળ જતાં સુરજકુંડ, તેના ઉપર પગલા જોડ ૧ રીખવદેવજીની છે. તેની પાસે ફૂલવાડી તથા જાત્રાળુને નહાવાની જગ્યા છે. તેની છત્રી પત્થરની છે. આપણા શલાટ કારીગરા તથા ડુગરના નાકરીઆત વગ⁶ને પૂજા દર્શન વાસ્તે એકસ્થાને મહાદેવ બેસાડેલા છે. પાસે ભીમકુંડ વગેરે છે.

જમણા હાથ તરફનાં દહેરાં.

૩૪. વાઘણુ પાળમાં પેસતાં જમણી તરફ પ્રથમ–પહેલી હુંક શેઠ નરસી કેશવજી નાયકની આવે છે. આ હુંક સંવત ૧૯૨૮માં અંધાવેલી છે. તેના મંદિર દહેરી તથા પ્રતિમા વગેરેની વિગત નીચે મુજળ–

પંચતીથી નું દેરાસર ૧. આ મૂલ દહેરામાં આગલ સમવસરણની મધ્યમાં શ્રી શત્રું જય ગિરિરાજની, ઉત્તર તરફ મેરુપવ તની, દક્ષિણ તરફ શ્રી સમેતશિખરજીની તથા પશ્ચિમ તરફ શ્રી અષ્ટાપદજીની રચના છે. આ રીતે પાંચ તીર્થની રચના એક ભમતીના વચગાળે લાેખંડના કમર સુધીના કઠાેડાવાળી જાળીમાં આવેલી છે. બે ખૃણે બે દહેરી એક એક ગલારાની છે તથા એ રચ-નાની આસપાસ ત્રણ પીઠિકા ઉપર પરે, ણા પ્રતિમાછ ૧૭૪ તથા એક ગૌતમ-સ્વામીજીની મૂર્તિ છે, તે તમામ મળી પાપાણની પ્રતિમા ૨૩૩ તથા ધાતુની પંચતીર્થી પ્રતિમા ૧૨ તથા ધાતુ એકલવાની પ્રતિમા ૧૭, ધાતુના સિદ્ધચક્ક ૪ તથા પગલાં જેઠ ૧ છે. એ દહેરાની નીચે લેાંચરામાં પરેાણા પ્રતિમાજ ૬૧, ધાતુની પચરતીર્થી ૩, અષ્ટમંગલિક ૧ છે.

3૫. ઉપર જણાવેલા મૂલ દેશસરજ (પંચતીર્થીના દેશસરજ) સામે શ્રી પું ડરીકસ્વામીજનું દહેરું છે. શ્રી શત્રુ જય ગિરિરાજના અનેક નામામાં શ્રી પું ડરીક ગિરિ પણ છે તે ગણધર લગવાન્ શ્રી પુ ડરીક જને આશ્રીને છે. પાય ક્રોડ મુનિના પરિવાર સહિત શ્રી પુ ડરીકસ્વામી મહારાજ અત્રે જ કેવળત્તાન પામી ચૈત્રી પૂર્ણિ માએ શાધ્યત સુખને–સિદ્ધિ પદને પામ્યા છે. લગવાન્ શ્રી ઋપલ દેવજની આત્રાથી જ શ્રી પું ડરીકસ્વામીજએ અત્રે સ્થિરતા કરી હતી. અત્રે એક નાના નાજુક (દહેરી જેવા) દહેરામાં શ્રી પુ ડરીક ગણધર દેવને સ્થાપવામાં આવ્યા છે. આ દેરાસર તથા લોંચરાની જમણી તથા હાળી તરફ મળી દહેરીઓ ૩૯ છે, તેમાં ૩૩ માં હાલ પ્રતિમાજ પધરાવેલા છે. તે દહેરીઓમા પ્રતિમાજી ૧૩૧ પાષાણુની ધાતુની એકલવી પ્રતિમા ૩.

આ ફક્ત એ દહેરાંની ડુંક નવી દશમી ડુંક તરીકે ગણાઇ ચૂકી છે. તેમાં ઉપર નીચે એમ એ ગાળે ભમતી આવેલી છે. તેની કુલ દહેરીએ ૭૦ છે. તે સર્વેની એક દર પ્રતિમાઓ ૭૦૦ છે ને પગલાં જોડી ર છે—પચીસ વર્ષ અગાઉ આ ડુક ફક્ત એક દહેરા તરીકે જાણવામાં આવતી હતી, પણ મુનિમ વલ્લભજી વસ્તા આવ્યા બાદ તેમણે ધીમે ધીમે ભમતી પૂર્ણ કરી. સામે શ્રી પુંડરીકજીનું દહેરુ સ્થાપી એક નાજુક ડેલી, પાળ વગેરે અનાવવાથી તે હવે દશમી ડુક તરીકે એાળખાય છે.

આ ડુકના ખર્ચ તથા વહીવટ ધણી પાતે ચલાવે છે.

૩૬. વાઘણુપાળની અંદર જમણી તરફ પહેલું દહેરું રાધનપુરવાલા મસાલીઆ કલ્યાણુજી જેવતે અંધાવેલું છે. તેમા મૂલનાયકજી શ્રી પદ્મપ્રભુજી ભગવાન છે. પાષાણુની પ્રતિમાજી ૧૦ તથા ધાતુની પ્રતિમાજી ૧ છે.

૩૭. ઉપરના દેરાસરની પાછળ તથા શ્રી શાંતિનાથજીના દહેરાની સામે ઊંચા પરસાળ ઉપર શ્રી મહાવીરસ્વામીજીનુ , સમવસરણુ ત્રણની રચનાવાળું દહેરૂં સુરતવાળા સામચદ કલ્યાણુચ દે સ વત ૧૭૮૮ બ'ધાવેલું છે. પ્રતિમાજી ચાર છે.

વિમળવશી

૩૮. યાછળ કપર્દી જક્ષની દહેરી ૧.

૩૯. સમવસરાબુના દહેરા પાછળ ભમતીમાં જૂની પ્રતિમા ૩. પગલાં જોડ ૩ તથા પરાાબા બિંખ ૨૩ છે.

૪૦. આગળ કસ્તુરખાઇની દહેરી ૧ છે જેમાં મૂલનાયકજી શ્રી પદ્મપ્રલુજી ભગવાન છે. પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૮૦૪. પ્રતિમા ૫ છે.

૪૧. તેની પાસે શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની દહેરી ૧ છે. પ્રતિમાજ ૪ છે.

૪૨. પાસે લમતીમાં દહેરી ૨ છે. મૂલનાયકજી શ્રીપાર્ધાનાથજી લગવાન છે. પરાણા પ્રતિમા ૮ છે. કુલ પ્રતિમાજી ૧૦ છે.

૪૩. પાસે ભમતીના છેડાની કાેટડીમાં પ્રતિમા ૮ છે.

૪૪. પાછળ ગઢને લગતી પરાેેેેેેેંગાની ભમતીમાં એારડી એકમાં જુની પ્રતિમા મૂલનાયકજી શ્રી ઋષભદેવજીની છે. બાકી પરાેેે મૃતિ પ છે.

૪૫. પાસે લમતીમાં પરાેેેે મૃતિ^લેએ ૧૪ છે.

૪૬. શ્રી સમવસરાણના દહેરાના પશ્ચિમ દ્વાર તરફ નાની દહેરી ૭ ઊગમણા ખારાણાની એાળબંધ છે તેમાં પ્રતિમા ૨૨ તથા બહાર બે ગાેખલામાં પ્રતિમા ૨ મળી કુલ પ્રતિમાજી ૨૪ છે

૪૭. રસ્તા ઉપર દહેરી ૧ મુલનાયકજી શ્રી પદ્મપ્રલુજી લગવાન પ્રતિમાછ ૩ ૪૮. એ દહેરીની પાછળ રસ્તા ઉપર શા. વેણીય'દ હેમય'દ મુંખઇવાળા-ની દહેરી ૧ મૂલનાયકજી પાર્શ્વનાથ લગવાન છે. પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૭૩, પ્રતિમા ૯.

૪૯. ઉપલી તરફ રાધનપુરવાળા ખાઇ દલછી હુંગરશીની દહેરી છે. પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૮૦. મૂલનાયક શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવાન પ્રતિમા ૭.

પ૦. ઊચાણુમાં શ્રી ચિંતામણુ પાર્ધિ નાથજ લગવાનનું દેરાસર સં. ૧૭૯૧ માં ભંડારીજીનું ખીજું બંધાવેલું છે. કાઉસગીયા ર સાથે પ્રતિમાજ પ.

પ૧. શ્રી ચિંતામણુજના દેરાની પડખે પાછળ ગઢને લગતી દહેરી ૩ નીચે મુજબ છે–૧ અમદાવાદવાળા હરકારબાઇની એક દહેરી મૂળનાયકજ શ્રી પદ્મપ્રભુજ, ભગવાન, પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૮૭૪, પ્રતિમાજ પ. રળીયાતબાઇની દહેરી એક, મૂલનાયકજ શ્રી આદિનાથજ પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૭૮, પ્રતિમા પ.

શા. ગુલાયચંદ જેચંદની દહેરી ૧, મૂલનાયકજી શ્રી આદિનાથજી ભગવાન, સં. ૧૮૭૩, પ્રતિમાજ ૭

પર. તેની પાસે ઘુમટીની નાહની દેરી મેસાણાવાળાની છે, પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૨૨, પ્રતિમાજ ૨.

પ૩. તેની પાસે શ્રી પાર્શ્વ નાથજ ભગવાનની દહેરી છે પ્રતિમાજ ર.

૫૪. તેની પાસે દહેરી શ્રી પદ્મપ્રલુજી ભગવાનની પ્રતિમા પ.

૫૫. તેની પાસે નાની દહેરી ૩ છે, પ્રતિમાછ ૧૨.

યર. શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનના દેરાસરની પશ્ચિમ દિશા તરફ શા. પ્રેમજ રતનજીએ સંવત્ ૧૭૮૮ માં ખંધાવેલું દેરાસર છે. મૂળનાયક શ્રી ચંદ્રપ્રભુજી ભગવાન, પ્રતિમાજ પ.

પછ. તેની પડખે મુરતવાળા શા. બાગલશાનું દહેરું છે: મૂળનાયક્છ શ્રી સંભવનાથછ ભગવાન ગાખલા નં. ર મળી પ્રતિમાછ ૨૨: ગાખલા ૧ માં સં. ૧૯૦૩ માં શેઠ આણુંદછ કલ્યાણું સભાવેલી શ્રી આદિનાયછ ભગવા-નની માટી મૂર્તિ છે, ખાલુમાં નાની મૂર્તિ ૨ તથા દેવીની મૂર્તિ ૧ છે.

પટ. શ્રી ચિંતામણુછના દહેરાની ખાલુમાં નીચાણુમાં લશ્કરવાળા વૃદ્ધિચંદ્રન્છનું દહેરું ૧. મૂળનાયકછ શ્રી પાર્યાનાથછ લગવાન છે. ભીંતમાં આરસના પારીયા ર માં શ્રી નંદીયરદ્વીપની (જ્યાં દેવો–ઇંદ્રો પ્રભુની મહાપૂજા મહોત્સવાદિ કરે છે, સમ્યક્ત્વને નિર્મળ બનાવે છે) તથા શ્રી અપ્રાપદજીની રચના છે તથા આરસના હાથી ૨ અંબાડી સહિત આળેએલા છે. આ તમામ બહુ કારીગરિવાળું સુશાભિત છે. મુળનાયકજી એક ખંગલી જેવી આરસની દહેરીમાં છે. દેરાસર તદ્દન આરસમય રમણીય છે. દેરાની ખારસાખ ઊંચા ઓટલા ઉપર નાની હોવાથી એક દહેરીના રૂપમાં આ દેર્ં ગણાઇ જાય છે. આ કારણથી યાત્રાણુઓ ઉપર ચઢી તેનું નિરીક્ષણ ભાગ્યે જ કરે છે. જો બારસાખ માટી અનાવવાના સુધારા કરવામાં આવે તો તમામ યાત્રાળુને દર્શનના લાભ સારી રીતે મહે એવું આ દેરાસર મનાહર છે, પ્રતિમાજી ૨.

પલ તેની પાસે ચંબેલીના ઝાડની પાસે પાટણવાળા નથુચંદ હુંગરસી મીકાચંદ લાધાચંદે સં. ૧૮૧૯ માં અંધાવેલું દેરાસર ૧ મુળનાયકજી શ્રી અંદ્ર-પ્રભુજી ભંગવાન પ્રતિમાજી ૧૧.

- ૧૦. તેની પાસે રસ્તા ઉપર નવી નાની દહેરી ૨: ચુનીલાલ તલકચંદ સં, ૧૯૪૦ માં અધાવેલી તેમાં પ્રતિમાજી ૩ છાેટાલાલ ઉમેદચંદની પ્રતિમાજી ૪: કુલ પ્રતિમાજી ૭.
- દ્વ. ઊંચાણમાં સુરતવાળા વારા કેસરીચ દ લાધાજીએ અંધાવેલું દહેરું ૧. મુલનાયક્જ શ્રી સંભવનાય ભગવાન, બહાર ગાખલા ૨ માં પ્રતિમાજ ૪; કુલ પ્રતિમાજ ૧૭.
- કર. તેની પડખે ગઢ તરફ પાટણવાળા મીડાચંદ લાધાચંદે સંવત ૧૮૪૩ માં અંધાવેલું દહેરૂ ૧ઃ મુલનાયકછ અજિતનાથછ ભગવાનઃ પ્રતિમાજ પ.
- દર. તેની પડખે શેઠ છવણચંદે ખંધાવેલું દેહેરૂં શ્રી મુળનાયઠછ અછત નાયછ ભગવાન, પ્રતિકા સંવત ૧૭૯૧ પ્રતિમાછ પ્
- ક્ષ્ટ. આગળ જતાં ઉપર શા. અવેર નાનજીએ સંવત ૧૮૬૦ માં અધા-વેલું દહેર ૧ સુલનાયક્જી શ્રી આદિનાથજી ભગવાન, પ્રતિમાજી ૬.

६૫. તેની પાસે અમદાવાદવાળા નાના માણેકવાળાનું દહેરૂં ૧ પ્રતિષ્ઠા સંવત⁺૧૮६૦ સુલનાચકજી શ્રી ધમ°નાથજી ભગવાનઃ પ્રતિમાજી ૧૫.

६६. તેની પડેખે મારબીવાળા પીતાંબરદાસ પદમશીનું દહેરૂ ૧ સ'વત ૧૮૬૪: પ્રતિષ્ઠા મુલનાયકજી ત્રિશલાન દન શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવાન પ્રતિમાજી ૩.

է૭. રસ્તા ઉપર પુરાષ્ટ્રચંદની 'દહેરી મુલનાયકજી શ્રી આદિનાથજી, પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૮૬૫ પ્રતિમાજી ૨.

૬૮. આગળ દહેરી ૧, મૂલનાયક શ્રી નેમિનાયજની, પ્રતિમાજ ૩.

રં૯. આગળ રસ્તા ઉપર એમદાવાદવાળા મુળીઆઇની દહેરી. પ્રતિષ્ઠા સ'વત ૧૯૧૬, પ્રતિમાજ ૪.

૭૦. ઉપલી તરફ જોધપુરવાલા મનાતમલ જયમલજીએ સંવત ૧૬૮૬ માં અ'ધાવેલું દહેરૂં ૧ ચૌમુખજીનું છે આ દહેરામાં ઘણા સ્થંભ હોવાથી તે સા થંભનું કહેવાય છે. પ્રતિમાજ ૪.

૭૧. નીચાણુમાં અમદાવાદવાળા માણેકચંદ પાનાચંદની ભાર્યા ઇદરખાઇ-(અંદરખા)એ સંવત ૧૮૭૩માં ખંધાવેલું દહેરૂં૧, મુલનાયકજી મર્ફેવાન દન શ્રી આદિનાથજી ભગવાન, પ્રતિમાજી ૧૪.

૭૨. પાર્છળ આરસનું દહેરૂં ૧ શા કપુરચંદ રીખવચંદ પટવાએ સંવત ૧૮૬૦ માં અધાવેલું છે. આ દહેરૂં યદ્યપિ છે નાનું પણ શિખરથી માંડીને છેક તલ પ્રદેશ સુધી તદ્દન આરસનું છે. મનાહર છે. મુલનાયકજી શ્રી પદ્મપ્રભુજી ભગવાન છે. પ્રતિમાજી પ.

૭૩. હુમડ(દિગમ્ખર)ના દહેરાના ગઢ પાસે રીખવદાસ વેલજનું શ્રી સંભવનાથજ ભગવાનનું દહેરૂં તથા પછવાડે ગઢ પાસે પગલાં જેડ ૬, કુલ પ્રતિમાજ ૬, શેઠ–શેઠાણી આળેખેલા છે.

૭૪. રસ્તા ઉપર સામે લાંચે ત્રણ ખારણાંનું જામનગર (નવાનગરવાળાનું સંવત ૧૬૭૫માં અંધાવેલું દહેરું ૧, મુલનાયકજી શ્રી શ્રેયાંસનાથજી લગવાન, પ્રતિ-માજી ૧૭.

૭૫. શ્રી સંભવનાથજી ભગવાનના દહેરાં ૨. અમદાવાદવાળાનું સંવત ૧૬૮૨ માં અધાવેલું પ્રતિમાજ ૮.

૭૬. હાથીપાળના ખારણાની આસપાસ ગઢમાં એ ગાેખલામાં પ્રતિમાજ ૪, માથા ઉપર ઔંકાર તથા હીંકાર જેંડ ૧ છે.

હાથીપાળની અંદર છે દેવીની જમણી તરફ ગણુપતી તથા હાળી બાજી પુરણા-દેવીની મુતિ° છે. ત્યાંથી રતનપાળમાં પેસતાં જમણી તરફ સ્નાન કરવાની તથા કેસર ઘસવાની જગ્યા છે તથા એારસીયા પાસે લ'ડાર છે. તેમાં જાત્રાળુએા કેસર સુખડ વગેરેના નકરાનું નાણું નાંખે છે.

૭૭. દિગમ્બરાનું દહેરું ૧. આ દહેરું ગઢને લગતું આવેલું છે. આત્મીય લાભ તથા ઘણા જીવાને ઊપકારનું કારણ જાણીને શ્રી શ્વેતાંબર મધે દિગંબરી લાકોને એકજ દહેરું બંધાવવાને જગ્યા આપી હાવાથી શ્રાહા દાયકા (દશકા)થી તેઓએ આ દહેરું બંધાવેલું છે.

માટી ઢુંક-દાદાજીની ઢુંકના વિમળવશી-વિભાગમાં ઉપર દહેરાએ દહેરી-એ વગેરે છે.

તદુપરાંત શ્રીચફ્રેશ્વરી માતાના દહેરાના પગથિયા ગ્રામે તીર્થાધિષ્ટાયક કપર્દી-યક્ષની દહેરી ૧ છે. તેમાં યક્ષરાજની સિંદુરવર્ણીય ભવ્ય મુર્તિ શ્રદ્ધાન્વિત યાત્રાળુઓના મનાવાંછિત પર છે, દુ:ખદારિદ્રચ દ્રર કરે છે.

આ કહેરી ભીંતમાં હોવાથી ઘણા લાેકાના અજાણપણામાં હતી તે થાેડાજ વરસથી ભાવનગરવાળા શેઠ અમરચંદ્ર જસરાજ વાેરાએ સૌના જાણવામાં આવે તેવી ખનાવી છે. એક ઘુમડ ખનાવ્યા છે. ખારણાની જાળીના જેઠે છત્રી કાઢેલી છે. આથી મંખ્યાખંધ જાત્રાળુ યક્ષરાજને જુહારે છે.

હાથીપાળની નજીક એક આરસની સુંદર નકબીદાર દહેરીમાં શ્રી શત્રુંજય માહાત્મ્યના કર્તા યુગપ્રધાનાચાર્ય શ્રીધનેશ્વસૃરિજીની મૃતિ'–તેઓને પગે લાગતા એ શિષ્યાની મૃતિ' સાથેની થાડા વરસથી સ્થાપન કરેલી છે.

કુમારયાલ ભૃયાલના દેરાસરના કિક્ષાને તથા હાથીપાળના નાકે એક લાંબી ગલી આવે છે તે સ્થ'કું ઢેના રસ્તાે કહેવાય છે.

એક વિશાળ અને શરીરને ઠંડક આપનાર છત્રીવાળા વીચામા પાસે સૂર્ય-કુંડ નામે એક કુંડ છે. તેની જોડે લીમકુંડ નામે એક વિશાલ કુંડ છે. તે પાણીથી ચીકાર લરાયેલા તથા જોતાં ચક્કર આવે એવા છે. કિલ્લાની સંગે ત્રીજો કુંડ લીમકુંડ અગર ઈશ્વરકુંડ નામે કુંડ છે.

તે ગઠની બહારના કાંઠેના એક ખુણા પર એક દહેરી પગલાંની છે.

સ્ય કુંડ અને ભીમકુંડની વચગાળે એક દહેરી ખંધાવીને, આપણા પૃજા-રીએા જેઓ શિવપ થના છે તેઓની સગવડ યાચવવામાં જૈનાનાં ખુદ્ધિ, ઔદાર્ય, ગૌરવ સ્પષ્ટ થાય છે કે જે જગત્ભરમાં મુપ્રસિદ્ધ છે.

ત્યારખાદ કુમારપાલ રાજા (જેઓ માટે આ દેહિરા પ્રચલિત છે કે-" પાંચ કાેડીને કુલેંડે, પામ્યા દેશ અઢાર; કુમારપાલ રાજા થયા, વત્યાં જય જયકાર)ના દહેરાના ઉગમણા ભાગની પછવાંડે એક પાણીનું ડાંકું વિશાલ જગ્યાથી ખાંધેલું છે. તે ડાંકું અમલ સ્વધ્કું ઢના છેઢા ઉપરનું જ આવેલું કહેવાય છે. ં આ ટાંકામાંથી જલ લાવી તેનાથી તીર્થ નાયક-દાદાજી-નાભિનંદન શ્રી ઋષ-ભદેવજીભગવાનને નહવા પૂજા કરવામાં આવે છે.

વિમલવશીના દર્શન કરી હવે આપણે હાથીપાળ જઇએ.

^૧હાશ્રીપાળ

હાથીપાળના દરવાજે છે રંગીન હાથી છે. અન્ને બાજીના હાથી ઉપરના ગાખલામાં જિનપ્રતિમાઓ છે. તેની એક બાજીમા આઠ પગથિયા લંચા એક નાના દરવાજો છે, જે યાત્રાળુઓની સખત ભીડ વખતે ઉપયોગમાં લેવા માટે અન્યા હતા.

હાથીપાળની અન્દર માટેા ચાકીપહેરા તથા સામે ફૂલ વેચનાર માળીઓને ખેસવાના ઓટલા છે. તથા ચાકીવાળાના રસાડાના ભાગ પણ તે તરફ જ છે.

હાથીપાળના ચાક વટાવી આગળ પગથીયા ચઢીને ઉપર જતા સામે જ તીથુંનાયક શ્રી ઋષભદેવજી પ્રભુના દ્વરથી દર્શન થાય છે. વચ્ચે એક વિશાલ ચાક છે જેમાં રથયાત્રા નીકળે છે. સ્નાત્ર પૂજા—પ્રદક્ષિણા, સાથિયા, તૈત્યવન્દન આદિ યાત્રીએ કરે છે. ઉપર ઢાકણ કર્યું હોવાથી ગરમી અને વરસાદ હવાથી ખચાવ સારા થાય છે.

આપણે મૃલ મંદિરમા જઇએ તે પહેલાં આ મંદિરના બહુ જ સંક્ષિપ્ત શાંડા ઇતિહાસ એઇ લઇએ જેથી મંદિરની પ્રાચીનતા, પવિત્રતા અને લબ્યતાના ખ્યાલ આવશે.

भिरिराजनुं विधेचन करता एक विद्वान् लखे छे के-

" पर्वतकी चोटीके किसी भी खानमें खडे होकर आप टेखिए हजारो मिन्दरींका बडा ही सुन्दर दिक्ष्य और आश्चर्यजनक दृश्य दिखलाई देता है। इस समय दुनियामे शायद ही कोई पर्वत ऐसा होगा जिस पर इतने सधन अगणित और बहुमूल्य मिन्दर बनवाये गये हो मिन्दरींका इसे एक शहर ही समझना चाहिये। पर्वतके बिहः प्रदेशोंका सुदूरच्यापी दृश्य भी यहांसे बडा ही रमणीय दिखलाई देता है।"

फार्थस साहेब रासमालामां रुखे हे के-

" शत्रुंजय पर्वत के शिखर उपरसं पश्चिम दिशाकी और देखते जब भाकाश निर्मल भीर दिन प्रकाशमान होता है तब नेमिनाथ तीर्थंकरके कारण पवित्रताको पाया हुआ रमणीय पर्वत गिरनार दिखाई देता है. उत्तर की तरफ शीहोर की आसपास के पहाड, नष्टावस्थाको

૧ હાથીપાળના અહારના દરવાજા ઉપર એક શિલાલખ છે જે ૧૮૩૭ માં લખા-યેલ છે. તેમાં સમસ્ત સધે મળી દરાવ કર્યો છે કે-હાવીપાળમાં કાઇએ તવું મદિર અધાવવુ નહિ. જે બંધાવશે તે સંઘના ગુન્હેગાર છે. (ગંગુજય પ્રકાગ પૃ. ૧૦૫) સ. ૧૮૬૭ ના એ ઢઢેરા છે જેમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે હાથી પાળના ચાકમાં કાઇએ મંદિર ન બાધવું. અધે તે સંઘના ગુન્હેગાર છે. (ગુલાબચંદ કારડીયાની નાટ ઉપગ્યી).

प्रात हुई बल्ह्सी के विचित्र दृष्यों का शायद ही रूत्यन करते हैं। आदिनाय के पर्वत की तलेटी से संट हुए पार्शिताणा शहर के भिनारे, जो बनघटा के आरपार थूप में चमका करने हैं, दृष्टिगोचर होने पर दृष्य के अप्रमाभि बनने हैं, और नजरे जो है चांड़ी के प्रवाह के समान चमकर्ता हुई अञ्चंजयी नहीं तरफ जाती है। बांक्चिक बहते प्वांय प्रवाह के साथ धीरेधीरे चल्ही हुई तलांज के मुंदर देवमिन्दर्गे में भोभित पर्वत पर, थोडीली देर तक रहर जाती है, और वहां से पहलीपार जहां प्राचीन गारनाय और मधुमती को उल्लेख समुद्र की लील करती हुई लहां से आ कर दक्रार्ली हैं, वहां तक पहुंच जाती है।

फार्वस साह्य पाताना रासमाङामां श्रीक न छूँ। छे के-

" हिन्दुस्थान में, चारें तरफ से-सिंधु नई। से छेकर पिश्र गंगा नई। तक कीर हिमालय के हिम-मुहुद्धार्ग शिएरों से तो उसकी कन्याहुमारी, जो रद्र के छिये अडगैग- नातया सिंत हुई हे, उस के अद्रासन पर्यंत के प्रदेश में एक भी नगर ऐसा न होगा जहां से एक या दूमरी बार, अभुंजय पर्वत के शुंग का शोभिन करनेवाले मन्दिरों को दृष्य की विपुल मेटे न आई हो " (Ras-Mala X. Vol. 1.P.6.)

આ ભવ્ય અને પવિત્ર હુક ઉપર આવેલ મન્દિરાના પરિચય નીચે પ્રમાણે .છે

આ યુગના શ્રી ઋષભદેવજી પૂર્વ નવ્ત્રાણુંવાર અહીં પધાર્યા હતા. તેમજ શ્રી નિમનાચજી સિવાયના આવીશ તીર્થ કરા અહીં પધાર્યા છે. અનંતા જીવા માશે ગયા છે. આ મદિરના અત્યારે સાળ માટા ઉદ્ઘાર થયેલા જણાવવામાં આવે છે તે આ પ્રમાણે છે—

- ૧. શ્રીઋષલદેવ પ્રભુના પુત્ર ભરત ચક્ર-વર્તીએ પ્રથમ ઉદ્ઘાર કરાવ્યાે.
- ર. તેમની જ પર પરાના આઠમા પકુધર રાજા **દંડવીય**ે.
- ૩. ઇશાનેન્દ્ર.
- ૪. માહેન્દ્ર.
- પ. પ્રદ્યેન્દ્ર
- દ. ચમરેન્દ્ર.
- ७, સગરઅકવર્તી.
- ૮. વ્યન્તરેન્દ્ર.
- ૯. ચ કચરાા રાજવી
- ૧૦, એક્ટરસ્ય.
- **૧૧. રામચન્**કજી.
- ૧૨. ષાંડવા.

- ૧૩. જાવડશા. વિ. સ . ૧૦૮ પ્રતિષ્ઠા-યક સુગપ્રધાન દ્રીવજસ્વામી.
- ૧૪. બાહેડશાહે. પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૨૧૧,પ્રતિષ્ઠાપક કલિકાલસવ^૧-ગ્ર શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી.
- ૧૫. સમરાશાહ−વિ. ૧૩૭૧ મહા છુ. ૧૪−પ્રતિષ્ઠાપક ૬૫કેશઠ≂છાય શ્રી સિદ્ધિસૂરિછ અને તપાગ-ન્છીય શ્રી રત્નાકરસ્ફિછ.
- ૧૬. કરમાશાહ⊢વિ.૧પ૮૭ પૈરાખ વિદ ૬ પ્રતિષ્ઠાપક શ્રી તપાગરેઇીય શ્રા ધર્મ રત્નસ્રિ, શ્રી વિવેકઇીરગણિ, શ્રી વિવેકમ ડેનપાઠક, શ્રી હેમસા-મસ્ર્રિ, અને કિંગા કારક આચાર્ય શ્રી આણુન્દવિમલસ્રિ.

મુસલમાની જમાનામાં પણ ધમ'વીર, દાનવીર શ્રીમન્ત જૈનોએ પાતાની લાગવગ ઠેઠ સ્ખાએ અને પાદશાહો પાસે પહેાંચાડી, તીથ'રક્ષા કરી જીર્ણોદ્ધારા કર્યાં હતાં અને લાખા–'કરાડા રૂપીયા ખર્ચી લક્ષ્મીના સદુપયાગ કર્યો હતા.

૧. ખાહુડશાહુના ઉદ્ધારમાં ૨૯૭૦૦૦૦–લગભગ ત્રણ કરાેડના વ્યય થયાે છે આવી જ રીતે સાલમા કરમાશાહના ઉદ્ઘારમાં પણ સવા કરાડના ખર્ચ થયા છે. આ સાળ મુખ્ય ઉદ્ધારા સિવાયના નાના ઉદ્ધારા તા પાર વિનાના થયા છે. મહારાજા શ્રેણિક, સમ્રાટ્ટ સ પ્રતિ, ચ્યામરાજા, મહામ ત્રીશ્વર વસ્તુપાળ તેજપાળ, જગકુશાહ, પેથડશાહ વગેરેનાં નામા નાનો ઉદ્ઘારકો-માં મળે છે. છેલ્લે જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી ખ ભાતના તેજપાલ સાનીએ એ શી લાખ રૂપિયા ખર્ચા મૂલમ દિરના નાના ઉદ્ધાર કરાવ્યાના લેખ છે, જેના લેખ મૂલ ગભારાના પૂર્વ દારના મ ડપમાં છે. એક લેખ કરમાશાહના અને બીજો લેખ તેજપાળ સાનીના છે. આ વખતે ૭૨ સ ધવીએા હતા. તપાગચ્છાધિપતિ જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજી આદિ એક હજાર સાધુસમૂહ અને બે લાખ યાત્રિકા હતા. કહે છે કે ત્યારપછી આવાે માટા સંધ નીકળ્યાે નથી. તેજપાળ સાેનીએ આ પ્રમાણે કામ કરાવ્યું હતું–' આ પ્રસગ ખંભાતના તેજપાળ સાનીને શત્રંજય તીર્થના પાતાના તરફથી છણોહાર કરાવવાના અાદેશ મળ્યાથી કુશળ કારીગરાદ્વારા તેણે શ્રી ઋષભચૈત્યનાે જીણોહાર શરૂ કરાવ્યા. આ જિનાલય ૧૨૪૫ કું ભા સાથે બાવન હાથ ઊંચુ ચાર યાગિનીઓ અને દસ દિગુપાળ યુક્ત તૈયાર કરાવ્યું. કરતી **૭૨ દેવકુલિકાએ**। બંધાવી અને મૂલ પ્રાસાદનું નામ ' **ન'દીવર્દ્ધ'ન** ' રાખ્ય જે અદ્યાવધિ પ્રસિદ્ધ છે." શત્રંજય પ્રકાશ પૃ. ૯૪

આ સિવાય તે વખતે, સાથે સાથે જ રામજીશા, જશુ હહેર, કુ અરજી શા અને મલુ શેઠે પણ મ'દિરા વ્ય'ધાવ્યા હતા અને ગ'ધારના રામજી શ્રોમાલીએ ભમતીમા ચૌમુ-ખજીનુ મ'દિર વ્ય'ધાવ્યું હતું. આ વધા મ'દિરા અને મૂલ મ'દરમા–ન દીવહેન પ્રાસાદ-મા જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસુરીશ્વરજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસ્રિજી એક મહાપ્રાભાવિક યુગપ્રધાન આચાર્ય થયા છે. તેમના વિ. સં. ૧૫૮૩ માં જન્મ, તિ. સં. ૧૫૯૬ માં દીક્ષા, વિ. સં. ૧૬૧૦ આચાર્ય, વિ. સં. ૧૬૩૯ માં અકળરને પ્રતિળોધ આપવા અકળરના આમંત્રજીથી કૃત્તેહપુર સીકી ગયા, ૧૬૪૧ મા જગદ્દગુરુ બિરૂદ, જજીયાવેરા માક કરાવ્યા, અકળરને માંસાહાર છોડાવ્યા, બાર દિવસ સમસ્ત હિન્દમા અમારી પળાવી. પાછળથી કુલ છ મહિના અમારી પળાવી. જૈન તીર્થો શત્રુ જય, ગિરનાર, તારંગાજી, કેસરીયાજી, આણુ, રાજગૃહી, સંગતિશખર વગેરે તીર્થોને કરસુકત બનાવી જૈન સંધને સાપાવ્યાં. તેઓ અને તેમના શિષ્ય—પ્રશિષ્યોએ માગલ દરબારમા અનુપમ માનસત્કાર અને ગૌરવ મેળવ્યાં તેમજ પ્રજાહિતનાં ઘણા કાર્યો કરાવ્યાં. ઉ. શ્રી શાન્તિયદ્રજી ગણુ, વિજયસેનસ્રિજી, ઉ, ભાનુચંદ્રજી, સિદ્ધિયદ્રજી, વિવેકહર્ષ ગણુ, પરમાણુંદ સુનિ વગેરેએ માગલ સમ્રાટાને પ્રતિબોધી અહિસાને વિજયધ્વજ કરકાવ્યા છે. માગલ સમ્રાટને અહિસક બનાવવાનું અનુપમ માન જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસ્રુરીશ્વરજીને જ ઘટે છે. તેમની

શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની ઢુંક

શેં માતીશાહના મંદિરમાંથી આ ટું કમાં જવાના રસ્તો છે, તેમજ હતુ-માન દ્વારથી એક સીધા રસ્તા પણ જાય છે. ગઢ ઉપર મન્દિરાના કાટના ખીજ રસ્તે થઇ અહીં અવાય છે.

શત્રુંજય ગિરિરાજના ખીજા શિખર ઉપર ભગવાન આદિનાધની ડુંક અની છે. ગિરિરાજ પર આ ડુંક સૌથી માેટી અને સૌથી વધુ પવિત્ર મનાય છે. આ એક જ ડુંકે આખા પર્વતનું ખીજાં શિખર રાક્યું છે. આ તીર્ધરાજનુ આઠલું મહત્ત્વ આ ડુંક ઉપર જ અવલં ખેલું છે. તીર્ધપતિ શ્રી આદિનાથ ભગવાનનું પ્રાચીન ઐતિહાસિક પરમ દર્શનીય મંદિર આ ડુંકના મધ્યભાગમાં છે. માેટા કાેટના વિશાલ દરવાજમાંથી પ્રવેશ કરતાં આરસથી મહેલા સુંદર રાજમાર્ગ દેખાય છે, જેની ખત્ને ખાજી પંક્તિખદ્ધ સેંકડા જિનમંદિરાનાં દર્શન થાય છે. આ મંદિરા તેમની વિશાલતા, ભવ્યતા, ઉચ્ચતાના કારણે દર્શકનું હૃદય એકદમ આકર્ષે છે. આ મન્દિરાનાં દર્શન કરતાં ભવ્યતમાં ઓનું હૃદયકમલ વિકસિત ખને છે અને મંદિરામા ખિરાજમાન જિનવરં દ્રદેવની મૃતિઓનાં દર્શન-પૂજન માટે

પાછળ ખીજાને માેગલ દરભારમાં જવાની તક મળી છે. તીથાં અને જૈન સવને સ'પન-સ્વત'ત્ર કરવામાં તેમના જ અસાધારણ હિસ્સાે છે. એ જ સૃરિપુ'ગવે સ'. ૧૬૫૦ માં આ મહાતીર્થના છેલ્લા ઉદ્ધારમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે, જે અદ્યાવધિ દર્શનીય અને પૂજનીય છે. સમસ્ત જૈન સવ ત્યાં આજે પ્રભુભક્તિના અપૂર્વ લાભ લઈ આત્મકશ્યાણ સાથે છે.

મારા આ ક્યનની પુષ્ટિમાં ઐતિહાસિક પ્રખર વિદાન શ્રીમાન્ જિનવિજયછના શબ્દા આપું છું જે ખિલ્ફુલ ઉપયુક્ત છે.

" સોલહર્વી શતાબ્દિ કે ઉત્તરાર્દ્ધ મે' ચિત્તોડ કી વીરભૂમીમે' કર્માસાહ તમક કર્મ વીર શ્રાવક કા અવતાર હુચ્યા જિસને અપને ઉદયવીર્ષ મેં ઇસ તીર્થાધરાજ કા પુનરદ્વાર કિયા ! ઇસી મહાબાગ કે પ્રયત્નસે યહ મહાતીર્થ મૃચ્છિત કસાકા ત્યાગ કર કિર જાગ્રતાવચ્ચા કા ધારણ કરને લગા औર દિનપ્રતિદિન અધિકાધિક ઉત્તત હોને લગા ! કિર જગદ્દશુર ધીરવિજયસ્રિક સસ્ચિત સામર્થ્ય ને ઇસકી ઉત્તતિકી ગતિમે વિશેષ વેગ દિયા જિસકે કારણ યહ સ્માજ જગત મેં " મન્દિરોં કા શહર" (The City of Temples) કહા જારહા હૈ."

આજે શતુંજયના આ ભવ્ય મંદિરાને જોઇને પાશ્ચાત્ય વિદાના અને મુસાકરા પણ મુગ્ય શાય છે. સન ૧૯૧૬માં મુંબઇના ગવર્નર લોર્ડ વિલીંગ્ડન પાલીતાણા આવ્યા હતા ત્યારે ટાઈમ્સ ઑક ઇન્ડિયાના એ જ વર્ષના તા. ૧૪ ફેબ્રુઆરીના અકમાં મુંદર લેખ દપાયા છે તેના લેખનું હેડીંગ આ પ્રમાણે છે. "The Governor's Tour in the City of Temples-મંદિરાના શહેરમાં ગવર્નરની મુસાકરી" જેમાં શત્રુ જયનું મુંદર વર્ષન છે.

હુદય એકદમ ઉત્સુક થઇ જાય છે. જે મન્દિર તરફ દેષ્ટિ નાંખા તે અદ્ભુત અને અનુપમ દેખાય છે. મન્દિરાની કારીગરી, ઊંચાઈ, શિલ્પ તથા અંદર ખિરાજમાન વૈરાગ્યમયી જિનવરેન્દ્રદેવની અદ્ભુત આકર્ષક મૃતિ ઓનાં દર્શન કરતાં દર્શકના હુદયમાંથી આશ્ચર્યસ્થક શબ્દ નીકળી પડે છે અને હુદય મસ્તક સહિત બૂકી પડે છે. ચાતરફ જયાં દષ્ટિ નાંખા ત્યાં મંદિરા જ મન્દિરા નજરે પડે છે. આ દુંકમાં મહારાજા સંપ્રતિ, મંત્રીધર વિમલ, મહારાજા કુમારપાલ, મંત્રીધર ખાહડ, મહામાત્ય વસ્તુપાલ તેજપાલ, પેથડશાહ, સમરાશાહ, તેજપાલ સાની વગેરનાં ભવ્ય મંદિરા ખન્યાં છે. તીથ ના ઉદ્ધાર મુખ્ય આ દુંકના જ થતા. યદ્યપિ નવા નવા ઉદ્ધારા થતા હોવાથી પ્રાચીનતા તેના અસલ રૂપમાં નથી

યદ્યપિ નવા નવા ઉદ્ધારા થતા હાવાથી પ્રાચીનતા તેના અસલ રૂપમાં નથી દેખાતી છતાં ય તીથ'ની મહત્તા, પૃજ્યતા અને પ્રાચીનતા તા દશ'કના હુદયપટ પર આલેખાઈ જ જાય છે. આ ઢુંકમાં કેટલાં મ'દિરા છે તેની સ'ક્ષિપ્ત યાદી

નીચે મુજબ છે.

આદીશ્વર લગવાનની દુંકમાં છે દેહરાં મુખ્ય છે, ર૩૪ દેહરીઓ છે, ૧૩૧૫ પ્રતિમાઓ છે, ૧૬૬૪ પગલાં છે. વિમલવસહીમાં ૩૪ દેહરાં, પલ દેહરીઓ, ૧૪૫૧ પ્રતિમાઓ, ૨૦૯ પાદુકાઓ છે. નરશી કેશવજીમાં ૨ દહેરાં, ૭૦ દેહરીઓ, ૭૦૦ પ્રતિમાઓ, ૨ પાદુકાઓ છે. તીર્થ ઉપરના કિલ્લાના બીજે દરવાજે આ દુંકમાં છે જેને રામપાળ કહે છે. વિ. સં. ૧૯૩૯ માં યાત્રાળ વધારે થવાથી બીજ બાજુ એક બીજે દરવાજે (બારી) મૂકેલ છે. અહીંથી અંદર—માટી દૂંકમાં જવાય છે.

આ પાળમાં છે મુખ્ય મંદિરા છે. આ પાળમાં હાળીવાળા છેસે છે. આ પાળમાં માતીશાની દુંકની ફૂલવાહી અને કુંહ છે. આગળ જતાં સગાળપાળ આવે છે, જ્યાં દરેક યાત્રાળુ છત્રી, લાકહી, હિથયાર વગેરે મૂકે છે અને શેઠ આ. ક. ની પેઢી તરફથી ચાકી છેસે છે. આગળ જતાં દાલાખાહી આવે છે તેમાં સગાળકું હ અને નગારખાનું છે. સગાળપાળથી આગળ માજાં પણ લઇ જવાની મનાઇ છે. સગાળપાળની અહાર અધિકારીઓ અને રાજમહારાજાઓ પણ છુટ ઉતારે છે, જેની નાટીસ ત્યાં ચાહેલી છે. દાલાખાડીથી આગળ જ વાઘાણપાળ આવે છે. ત્યાં દરવાજે છે બાજી હનુમાન અને વાઘણની મૂર્તિઓની ચાકી છે. અહીંથી નરશી કેશવજીની ટૂંકમાં જવાના રસ્તો છે.

ત્યાંથી આગળ જતાં વાઘણુપાળના દરવાજાથી હાથીપાળના દરવાજા સુધીના ભાગને વિમલવશી કહે છે. ગુજરાતના મહામંત્રીશ્વર વિમલશાહે આ ઢુંક ખધાવેલી છે. અહીંથી ખન્ને ખાજુ મંદિરાની લાઇન શરૂ થાય છે. તેમા ડાખા હાથ તરફ શ્રી શાંતિનાથજી, ચક્કેશ્વરી દેવી, સુપાર્શ્વનાથજીનું મંદિર (જેને વિમલ-વશીનું મંદિર કહે છે અને જેમાં એક ચામુખજીમાં નેમનાથજીની ચારી, યાદવા, રાજીલ વગેરેનાં સુંદર ચિત્રા છે.) જગતશેઠનું મંદિર તથા સહસક્ષ્ણા પાર્શ્વનાથનું દેહરું છે કે જે સ્યુર્ધકુંડના કિનારા પર આવેલું છે. એમ કહેવાય છે કે શ્રી ઋષભદેવજીતું મંદિર મહારાજા કુમારપાલતું અંધાવેલું અને કલિકાલસવધ્ત્ર આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રસૂરિપ્રતિષ્ઠિત છે. આ મંદિરને કુમારપાલતું મંદિર કહે છે.

વિમલવશીની જમણી ખાજુમાં કેશવજી નાયકર્તું પંચતીથી તું મંદિર છે. બીજું પુંડરીકસ્વામીનું મ**ંદિર છે. આ બે મ**ંદિરાની એક ટુંક મનાય છે. આગળ ઉપર બીજાં મંદિરા પંક્તિબદ્ધ આવે છે તેમાં કપ્રદી યક્ષની દેરી પ્રાચીન છે. ત્યાંથી આગળ અમીઝરા પાર્ધાનાથજીનું સુંદર મંદિર છે. બીજા પણ નાનાં ભવ્ય મ'દિરાની લાઇન આવે છે. આગળ ઘણે દ્રર જતાં એક દિગ'ખરી મ'દિર છે. શ્રી શ્વેતાંખર સ'દે પોતાના લઘુ ધમ'ખન્ધુ જેવા દિગ'ખરાને ધમ'ધ્યાન કરવાના સાધનરૂપે જમીન આપી મ'દિર ખાંધવા દીધું છે. આગળ જતાં હાથી-પોળના દરવાજા પાસે શત્રું જય મહાત્મ્યના કત્તાં શ્રી ધનેશ્વરસૂરિજીની મૃતિ છે. કુમારપાલના મ'દિર અને હાથીપાળના કિલ્લાને નાકે સૂર્ય કું હતા રસ્તા છે. સૂર્ય કું હ ઘણા જ પ્રાચીન છે. આ કુંડ ઘણા જ પવિત્ર અને ચમત્કારી મનાચ છે. તેની પાસે જ ભામકું હ છે. કિલ્લાની રાંગે ત્રીજે ભ્રમકું હ છે, જેતું ખીજું નામ ઇશ્વરકું હ છે. સૂર્ય કું હ અને બીમ કું હના વચ્ચેના એક પૂર્ણામાં એક શિવલિંગની દેરી છે જે અજૈન શિલ્પીએ અને પૂજારીએાના પ્રભુભજન માટે રાખવામાં આવેલી છે. આ છે જૈન શ્રાવકાની ઉદારતાનું દર્શાત. તેમણે કાઇને પણ ધર્મ કરતાં રાકચા નથી એટલું જ નહીં પણ અનુષ્ળતા કરી આપી છે. આની વ્યવસ્થા જૈન સંઘ રાખે છે. કુમારપાલના મ'દિરના ઉગમણા ભાગના પછવાડે એક વિશાલ ટાંકુ' છે, જેનું જલ શ્રી તીથ પતિ ઋષભદેવજીના અભિષેક માટે વપરાય છે.

માટી દુંકના જિનમંદિરાના પરિચય

રતનપાળ

માટી હું કે અર્થાત્ દાદાની હું કે

દાદા એટલે પ્રથમ જિનેશ્વર! આ અવસપિંણીના યુગાર લે-જીગલિક યુગનું પરિવર્ત કરનાર પ્રથમ પુરુષાત્તમ! પ્રથમ તીથ કર! પ્રથમ દેવાધિદેવ!!

આ હું કમાં એક દેરાસરજી તીર્થે શ (પ્રથમ તીર્થે શ તથા શત્રું જયતીર્થે શ) શ્રી આદી ધર લગવાનનું છે. પાળમાં પેસતાં એ ત્રણ માળના વિશાલ મંદિરનાં દર્શન થાય છે. આ દેરાસરજી એ જ શ્રી સિદ્ધાચળ તીર્થ નું મુખ્ય દેહ રું. માલમાગ ના મુસાક્રને વાટખર્ચી માટેની સગવડ સારુ નાણું જમે કરાવવાની સદ્ધર પેઢી અને માલની જમીનગીરી. વર્ત માન મૂલનાયક શ્રી આદિનાથ લગવાનની મૂર્તિ સાળમા ઉદ્ધારક શેઢ કરમાશાહના સમયની સ્થાપિત છે. આ પહેલાંના ઉદ્ધારમાં તેરમા ઉદ્ધારક શ્રી જાવડશાહના સમયની મૂર્તિ વિદ્યમાન હતી. જાવડશાહના

સમયની મૂર્તિ'ની બાહેડશાંહે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ પ્રાચીન ભવ્ય મૂર્તિ'ને વિ. સં. ૧૩૬૮–૧૩૬૯ કમાં અક્ષાઉદ્દીનના સૈન્યે ગળામાંથી નાશ–ખંહિત કરી હતી. ત્યારપછી સમરાશાંહે વિ. 'સ. ૧૩૭૧માં ખૃહેત્તપાગચ્છીય શ્રી રત્નાકરસૂરિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી નૂતન ભવ્ય ખિંખની સ્થાપના કરી હતી.×

" वर्षं विक्रमतः कुसप्तदहनैकस्मिन् (१३७१) युगादिप्रभुं, श्रोदात्रंजयम्लनायकमितशौद्वविष्ठोत्सवम् ॥ साधुः श्रोसमराभिधिस्रभुवनीमान्यो वदान्यः क्षितौ, श्रीरन्नाकरस्रिमिर्गणधरैयः स्थापयामासिवान् ॥ "

(शत्रुं जय तीर्थोद्धार प्रयाध)

આ ઉપરથી એક વસ્તુ નિર્ણીત થાય છે કે ખાહડશાહે વિ. સં. ૧૨૧૧માં જે તીર્થોધ્ધાર કરાવ્યા તેમાં ભવ્ય જિનમંદિર આખું નવું ખનાવ્યું અને મૂલનાયકજી તા જાવડશાહના સમયનાં જ રાખી કલિકાલસવ' સબ્રી હેમચંદ્રાચાય' મના હાથથી પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ત્યારપછી મુસલમાનાએ મૂતિ'ને ખંડિત કરી અને મંદિરના અમુક ભાગ ખંડિત કર્યો. સમરાશાહે નૂતન મૂતિ' સ્થાપિત કરી અને મંદિરને સમરાવ્યું. ત્યારપછી મુસલમાનાએ સમરાશાહસ્થાપિત મૃતિ'ને ખંડિત કરી મસ્તક ખંડિત કર્યું. આ વખતે તો મુસલમાનાના ત્રાસને લીધે ઘણા વખત સુધી ખંડિત મૂતિ' પૂજાતી રહી. ત્યારપછી મેવાડની વીર ભૂમિમાં જન્મેલા ચિતાડનિવાસી કર્માશાહના ઉદય વીય'થી તીર્થાધરાજના પુનરુદ્ધાર થયા.

કરમાશાહે ગુજરાતના સૃખેદારને આશ્રિત બનાવેલા અને છેલ્લે તેની પૂર્ણ સ્હાનુભૂતિ અને સહકારથી આ કઠિન જોણેંદ્ધારનું કાર્ય સફળ કર્યું. કરમાશાહે મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે સંગ્રહીત સુંદર પાષાગ્રુફલહીથી સુંદર બિંખ બનાવરાવ્યું જે આપણી સન્મુખ અત્યારે વિદ્યમાન છે. કરમાશાહે ઉદ્ધારિત+ ભવ્ય જિનમં- દિર અને તેમગ્રું જ પ્રતિષ્ઠિત–સ્થાપિત મૃતિ અદ્યાવિષ જૈન સંઘના કલ્યાગ્રુ-માં સાક્ષીભૂત–સ્હાયભૂત થઇ રહેલ છે.

श्र ही ग्रहर्तुकियास्थान (१३६९) मङ्ख्ये विक्रमवत्सरे जावडिरथापितं विस्वं म्लेट्डिभग्नं कलेर्वशात्॥ (विविधतीर्थं ४६५, श्री लिनश्रमस्टि)

× वैक्रमे वत्सरे चद्रहयाग्नीन्दुमिते सति (१३७१) भीमुलनायकोद्धारं साधुः श्रीसमरो व्यधात्॥ " (विविध तीर्थं ४६५)

+ તીચેના ક્ષેખ પણ ઉપરના કથનને જ પુષ્ટિ આપે છે.

" तीर्थंऽत्र साधुकरमाभिधो धनी सिद्धिसिद्धितिथि १५८८ संख्ये चैयम[ची]करदुक्तेरानंदिवमलमुनिराजाम " ॥ ४३॥

(શતું જય ગિરિરાજના મલનાયકજીના મંદિરમા દિવાલ પરના લેખ) ભાવાર્થ – સ. ૧૫૭(૮)મા કર્માશાહે શ્રી ચ્યાન દિવમલસરિજીના ઉપદેગથી શતું -જય તીર્થ ઉપરના મૂલમ દિરના પુનરુદ્ધાર કર્યો. . આ ધમ'વીર પુરુષે સ્થાપિત પ્રલુજની વર્ષ'ગાંઠ વૈશાખ વિદ દ દરવર્ષે પાલીતાણામાં અને અન્ય શહેરામાં પણ જૈન સંઘ ઉત્સવપૃત્ર હજવે છે અને કર્માશાહના ગુણુગ્રામ ગાવા સાથે પ્રલુલક્તિ કરે છે. લારતના સમસ્ત જૈન સંઘ આ મહાન ઉપકારી પુષ્ય પ્રલાવક પુરુષના ગુણસ્મરણ કરી આત્મહિતમાં પ્રયત્ન-શીલ થવાની જરૂર છે.

જે મૂલ મંદિરમાં આ મૃતિ સ્થાપિત છે ત્યાં ગભારામાં સુંદર નકશીવાળાં રૂપાનાં કમાડ અનાવવામાં આવ્યાં છે. મૂલનાયકજને કરતી સુંદર રૂપાની છત્રી અનાવી છે. મૂલ ગભારામાં રૂપાનું ભવ્ય છત્ર સં. ૧૯૪૩માં શા. નાથાલાલ નીહાલચંદે અનાવરાવેલું છે. આખું ગભંદ્વારા માટા સુમ્મર, હાંડીઓ અને તકતાથી શાભિત છે. તેમજ સ્થાન સ્થાન પર અનેક સુદર જિનમૂતિ એ સ્થાપેલી છે. આખા ગભારા ખહું જ ગંભીર, પવિત્ર અને સુંદર વૈરાગ્યમય વાતાવરાથી ભરેલા છે અને દશ'-કને ત્યાંથી ખસવાનું મન પણ ન થાય તેવું રમણીય દશ્ય ત્યાં દેખાય છે.

મૂળ ગલારામાં શ્રી આદિનાથજીના પરઘરની પ્રતિમાજી સાથે પ્રતિમા ૫૮, રંગમ ડેપમાં પ્રતિમાજી ૯૧, ધાતુનાં સિદ્ધચક્ર ૨, પાષાણુનાં સિદ્ધચક્ર ૧ તથા રૂપીઓના સાથીયા ૧ છે.

માળ ઉપર ચૌમુખજ સાથે પ્રતિમા ૮૧, પગલાં જોડ ૨ તથા વિજય શેઠઅને વિજયા શેઠાણી જે જોડ ૨.

રંગમંડપમાં શ્રી આદીશ્વરજીની સામે હાથી ઉપર ભરતચક્રવર્તી તથા મરુ-દેવી માતા છે. એ હાથી આરસના છે.

મૂલનાયકજના દેરાસરને લગતી ગાફેર દહેરીએ પજ છે, ગાખલામાં પ્રતિમાછ જોડ ૨૩, સરસ્વતી દેવીની પ્રતિમા ૧, શ્રી ગૌતમસ્વામીજીની પ્રતિમા ૩ તથા હાથ જોડીને ઊલેલી વિજય શેઠ વિજયા શેઠાણીની મૃતિ છે.

ઉત્તરની ચાકીના ચાંલલા ૨ માં ગાખલા ૨ માં પ્રતિમાજ ૩ શ્રી હૈદ્રાખાદ-વાળા શા ખદરમલજ ઢદ્દાની પધરાવેલી છે.

રથયાત્રાના દ્યાક—

દાદાજીના દહેરાંના સુશાભિત સમચારસ ચાકમાં રથયાત્રા કાઢવામાં આવે છે. ઘણી ઉત્તમ નકસીવાળા સાના–ચાંદીના રથ, સાના–ચાંદીની પાલખી, સાના– ચાંદીના અરાવણ હાથી, સુંદર ગાડી, સાનાના મેર આદિ ખહુ મૂલ્યવાન્ વાહનાદિ

[ુ]વિજયા શેંદ તથા વિજયા શેંદાણી—એકને શુકલપક્ષમાં વ્યક્ષચર્ય પાલનના નિયમ હતા, એકને કૃષ્ણપક્ષમાં. કુદરતે એ એના સચાગ સાધી કસાેડી કરી. પરણ્યા. કસાેડીએ સુવર્ણ સંપૃર્ણ શુદ્ધ નીવડયું આછવન તેઓએ વ્યક્ષચર્ય પાલન કરી સદ્દગતિ સાધી અપવાદ, ખારી, છીંડું કાંઈ ન શાેધ્યુ અત્મહિતના નાદ પાસે આવા આત્માઓ જગતના તમામ વાદને તુચ્છ ગણે છે.

સાધનાથી ભરપૂર રથયાત્રા નીકળે છે. આવી રથયાત્રા કઢાવનારે રૂ. ૨૫ા નકરાના શેઠ આણું દજ કલ્યાણુજીને ભરવા પડે છે.

આ ચાકમાં પૂજા પણ લણાવવામાં આવે છે પ્રથમ તા કૃક્ત એક સ્નાત્ર જ હમેશાં લણાતુ હતું, જ્યારે પૂજા તા કાઈક જ દિવસે લણાતી હતી, પરંતુ આશરે એકાદ દાયકાથી દાદાના દરખારમા યાત્રાના સમયે આઠ માસ પર્યં ત (ચામાસામાં યાત્રા બધની મર્યાદા છે) રાગરાગણીના લલકારથી હારમાનીયમ વગેરે સાધના સાથે વિવિધ પ્રકારની પૂજા લણાવવામાં આવે છે. પૂજાના નકરા રા. પા આપવા પહે છે તથા પ્રલ્રજીને સાનાના સમવસરણમાં પધરાવવાની લાવના હાય તા બે રૂપિયા નકરા વધારે આપવા પહે છે.

આ ચાકમાં આરસ પથરાવવાનું પહેલવહેલું કામ ધુલીયાનિવાસી તપાગચ્છીય શેઠ સખારામ દુલ લદાસે કરાવેલું છે. તેના ઉપર છાંયડા સારુ લાેખંડની છત્રી ખંભાતવાળા શેઠ પોપટલાઇ અમરચંદ કરાવી છે. સદરહું છત્રી પવનના વાવા-ઝાેડાના તાેફાનથી તૃટી જવાથી હાલ તે જગ્યાએ તદ્દન લાેખંડની અને તેની ઉપર કાચ મઢી ઘણી સુંદર છત્રી બનાવવામાં આવી છે.

ત્યારબાદ આ રતનપાળની કુલ ભમતીમાં તેમજ દહેરાઓમાં એટલે કે દાદાની આખી ડુંકમાં આરસ આરસ જ દેખાય છે. તે કામ તીર્થ જાણે હારની દેશાવરમાં ટીપ કરીને મેસાણાવાળા શેઠ વેણીચંદ સુરચંદ મારફત સુંદર શાભાવાળું થવા પામ્યું છે. નાના ઉધ્ધારવાળાની ટીપમા ઉક્ત શેઠનું નામ ગણવામાં આવે તેા કંઇ ખાડું નથી.

શ્રી પુંડરીકસ્વામીનું મંદિર

મૂલનાયક તીથ પતિની સામે જ—ચાક વટાવીને શ્રી પુંડરીકસ્વામીના મંદિરમાં જવાય છે. શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુજના તેઓ મુખ્ય ગણધર હાવાથી તેમનું સ્થાન આહીં સ્થાપ્યુ છે. આનુ જ અનુકરણ ખીજી દું કામા પણ જોવાય છે.

સં. ૧૫૮૭ વૈશાખ વિદ ૬ ના દિવસે શેઠ કર્માશાએ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાે ત્યારે અહીં પણ મૂર્તિ બિરાજમાન કરેલ હતી. મગલારામાં ૬૩ પ્રતિમાએો છે.

^{*} શ્રી મૂલનાયકજી તથા શ્રી પુડરીકરવામીજીની સ્થાપના–પ્રતિષ્ઠા વખતના કરમાશાના લેખા ગાદીમા વિદ્યમાન છે, તેથી બન્ને લેખા અહી નીચે આપત્રામા આવે છે.

અત્યારે તો મહાપ્રભાવિક આચાર્ય શ્રી ધનેશ્વરસૂરિજીકૃત શત્રુંજય માહાત્મ્ય વિદ્યમાન છે.

[॥] ॐ॥ संधत् (१) १५८७ वर्षे शके ५४५३ प्रवर्तमाने [वेज्ञा]स वदि ६।। वी॥ श्रीचित्रकृटवास्तव्य श्रीओसवा[छ] ज्ञातीय वृङ्गाखायां दो०

રંગમંડયમાં અને બાજી બબ્બે દેરીઓ છે. જમણી તરફની પહેલી દેહરીમાં ૨૧ પ્રતિમાઓ અને બીજી દેહરીમાં ૪૮ પ્રતિમાએ છે. ડાબી બાજીમાં પહેલીમાં ૨૨ અને બીજીમાં ૪૧ પ્રતિમાએ છે. પગલાં ૮ જોડી છે તથા ગૌતમસ્વામી વગેરે પણુ છે. પુંડરીકસ્વામી પાંચ ક્રોડ સુનિવરાની સાથે ચૈત્રીપૃર્ણિમાએ આ ગિરિરાજ ઉપર મેાથે પધાયાં ત્યારથી આ ગિરિરાજનું નામ પુંડરીકગિરિ

नर्सिंह सुत दो. [से]ला भागां वाई लील पुत्र ६ दी. रत्ना भागी रक्षमलदे पुत्र श्रीरंग दो. पोमा बा॰ पांग्रदं हि. पटमादे, पुत्र माणकहीर दो. गणा भा गुराइ[हि.] गारवदे पु. दश दो. दशरथ भा. देवलदे हि. टूरमदे पुत्र केहला दो. सोसा भा॰ मायलदे हि. [सु]पम [देपु].. .....भगीति[सह] विदे [-वे]घव श्रीमद्राजसभाशृंगारहार श्रीशत्रंजयसममोद्धारकारक दो॰ करमा भा॰ कप्रादे हि॰ कमलादे पुत्र भीषति पुत्री बाइ सोभां वा॰ सोना बा॰ मना वा॰ प्रना प्रमुख समस्त कुदुम्ब्रेशोश शत्रंजयमुख्यप्रसाशि[हा]रे श्रीसादिनाथविव प्रतिष्टापितं। मं. रथी। मं. नर्रासगसाि ध्यात प्रतिष्टितं श्रोस्रितिः॥ श्रा॥

અને લેખ શતું જય તીર્ચ માં તીર્ચ પતિ શ્રી આદિનાઇ ભગવાનની પ્રતિમાની એક્ક ઉપર, ૫. પંક્તિમાં કાર્તરેલા તેમાં તીર્ચોહારક કરમાશા હતા તેમના કુકંબપગ્વિરના પ્રસ્થ અને ૧૫૮૭માં વૈશાખ વહિ કને રિવિરારે પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના હક્કેપ્ય છે.

મ ત્રીશ્વર કરમાશાદના કુટુગ્યના હૃદ્ધેખ પરિચય આ પ્રમાણે છે. ચિતાદના રહેવાસી એમસવાલ ગ્રાતિય અને વૃદ્ધ શાખાવાળા દાેશી નરસીંદના પુત્ર દાેસી સેતાેલા તેમનાં પત્ની લીલીંદે, તેને છ પુત્રા હતા.

૧ રત્નાશાદ્વ. પામાસાદ, ગણાસાટ. સાસા દશરથ ભાર્યો રુજ સફદે ભાર્યા પાંચકે हेबसहे **ચરાદ** भावसह યુત્ર. શ્રીરંગ પાટસટ ગાસ્વદે ટરમદે સુષમાટે પુત્ર માણેકહીર ध्रेत्र ह्या ટેડલ પુત્રનું નામ નશી.

રાજસભાવું ગારદાર, શત્રું જયમુપ્તમ તીંચાં હારક દાશી કરમા (શાદ) ભાર્યો કપૂરાદે, દિ. કમલદે, પુત્ર લીપજી, (બીખમજી,) પુત્રી ઝાઈ સાેબાં, બાઈ સાેના, બાઈ મના, બાઇ પ્રતા. મ્યાદિ સમસ્ત કુડમ્બના કાેષાર્થે શત્રું જયના મુખ્ય પ્રાસાદના ઉદ્ઘારમાં આદિનાશ્ પ્રસુજીના બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી મ'ત્રી નરસીંદની સદાયતાથી પ્રનિષ્ઠિત શ્રીસ્રિસિ: છે.

धु ४२ (३२ वर्षे वे जाल विष् के ॥ संवत १५८७ वर्षे वे जाल वि कि क्षी ओसर्थ हो कृष्ट्यालायां दो तो तो भाग वाई की कृष्ट सुन दो रतना दो पोमा दो गणा दो दर्र के क्षेत्र भोजा दो करण माण कृष्ट । कामल दे पुरु भोप सिंदितन क्षी पुंदरीक विमयं कारिते ॥ श्री ॥

સ્મા ક્ષેખ મુખ્ય **દુ**'કમાં નુલનાયુટછના મ'દિરની સામે પુ'ડરીકરવામી ઉપર છે

પ્રસિદ્ધ થયું છે. શ્રી પુંડરીક ગણુધર તો ભરત ચક્રીના માટા પુત્ર થાય છે. તેમણું શ્રી ઋષભદેવ પ્રલું પાસે પ્રથમ દીક્ષા લીધી અને પ્રથમ ગણુધર બન્યા. તેમણું સવાકોડ શ્લાકનું શત્રું જય માહાત્મ્ય બનાવ્યું હતું. શત્રું જય માહાત્મ્યના આદિ કર્તા તેઓ છે.* અહીં રંગમંડપમાં રાધનપુરવાળા કમળશીભાઈ ગુલાભચંદે ઋષભદેવ પ્રલુના પાંચે કલ્યાણુકના સુદર ચિત્રા કરાવ્યાં છે. સાથે ચંદરાજા, સૂર્ય કુંડ આદિ આદિને સચવનારા ચિત્રા ચિતરાત્યાં છે.

માટી ભમતી ત્રીજી પ્રદક્ષિણાની શ્રી પુડરીકસ્વામીજીના દહેરાની ડાળી બાજુથી શરૂ થાય છે તે તીથ ખાતાના એારડા સુધી દહેરીએ રલ, જેમા એક દહેરી ખૂણાની દારુ ભરવાની છે એટલે બાકી દહેરી ર૮ માં પ્રતિમાજ ૧૬૦, પગલાં જોડ ૪, ગૌતમસ્વામીજીની મૂર્તિ ૧ આમાં ચાવીશીઓની પ્રતિમા એક ગણી છે.

ે રથખાનાની ચોારડી પાસે દેરાસરજી શિખરબ'ધી છે જેમાં પ્રતિમાજી ૧૪ છે. દહેરું શ્રી ઋષભદેવજીનું છે ખારણાવાળું છે.

ઉપલા દેરાસરથી શ્રી અષ્ટાપદજના દેરાસર સુધી દહેરી ૨૧ ગાખલા સુધ્ધાં છે. તેમાં પ્રતિમાજ ૪૮ અને પગલાં જોડી ૧.

શ્રી ઋષભદેવજીનું દેહરૂં (શ્રી સીમ ધરસ્વામીનું દહેરું)

આ દેહરામાં મૂલનાયક શ્રી ઋષભદેવજી લગવાન છે પરંતુ જનતામાં આ મંદિર "વત માન કાલમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરતા શ્રી સીમ ધરસ્વામિનું દેહરૂં" એ નામથી પ્રસિધ્ધ છે પરન્તુ વાસ્તિવિક રીતે એમ નથી આ મંદિર શ્રી ઋષભદેવજીનું જ છે. આ મંદિર મંત્રીશ્વર શ્રી વસ્તુપાલ તેજપાલે અધાવેલું છે એમ કહેવાય છે.

પરન્તુ અત્યારે મૂલનાયક શ્રી ઋષભદેવજી છે. તેમાં ગાકીમાં લેખ છે. લેખ નીચે આપું છું. લેખના ભાવાર્થ એટલાે છે કે–

" સં. ૧૬૭૭માં માગશર શુદિ ૫ ને રવિવારે; વૃધ્ધશાખાના, એાસવાલ જ્ઞાતીય, અમદાવાદનિવાસી શ્રાવક ચાંપશીએ કુંદુમ્બ સહિત શ્રી આદિનાથ ભગવાનનું બિ'બ બનાવરાવ્યું અને પ્રતિષ્ઠા તપાગચ્છીય જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજીના પ્રશિષ્યના હાથે થઇ હશે પરન્તુ છેલ્લું નામ નથી વંચાતું.

संवत् १६७० वर्षे मार्गशोषे शुक्ल ५ रबौ वृद्धशाखायां श्रीओसवाल ज्ञातीय अहम्मदावादवास्तव्य सा० येकर भार्या लाडको सुत सा० मानसिघ

અામાં સંક્ષેપમા કુંદું ખ પરિચય અને ૧૫૮૭માં વૈશાખ વદિ ૬ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના ઉલ્લેખ છે.

^{*}અત્યારે તા આપણી પાસે મહાપ્રભાવિક શ્રી ધનેશ્વરસૂરિજી મહારાજકૃત શ્રી શત્રુંજય માહાત્મ્ય વિદ્યમાન છે. ૧૦

यायां फूलां सुत चांपसी प्रमुख कुटुम्बयुतेन स्बश्रेयसे श्री आदिनाथस्वामि विवं कारितं प्रतिष्ठितं च तपागच्छे सहारक श्रीहेमिबमलस्रिर तत्पहालंकार ४० श्री श्रानंदिबमलस्रिर तत्पट्युराधृरंघर ४० श्री विजयदानस्रितन्पट्ट पूर्वाचलकमलबांधवस्वदेशनाप्रतिबोधित महामिहपितिविनिर्मितपण्णामासिक सर्व जीवामयप्रदानप्रवर्तन श्रीश्रवंज्ञयस्रितत्पट्टपद्यपद्यीनिपति स्ववचनरचनाचातुरी चमत्कृतमहाराजाधिराजपदत्त सर्वदा गोवलीवर्छ महीष महीषीवर्धान- धतनादि सरवाण ४ × ×

ઉપર્યું કત લેખ જેતાં એમ ખની શકે ખરં કે પ્રથમ મહામંત્રી લર વસ્તુપાલ તેજપાલે તા શ્રી સીમધરસ્વામીનું મંદિર ખંધાવ્યું હશે અને છોલું ધ્ધાર સમયે કારણવશાત મૂલનાયક્છ ખીજા પધરાવ્યા હશે એટલે મંદિરનું નામ શ્રી સીમંધરછનું મંદિર કાયમ રહી ગયું છે.

આ મંદિરના ગલારા તથા રંગમહપમાં મળીને કુલ ૪૬ પ્રતિમાઓ છે, માળ ઉપર ચામુખજી છે. મંદિરના રંગમંડપમાં શ્રી સરસ્વતીદેવી તેમજ વિજય શેઠ અને વિજયા શેઠાણીની મૂર્તિઓ છે તેમજ રંગમંડપ સામે ગાખલામાં અંબિકા* દેવીની મૂર્તિ છે.

ત્ર્યા દહેરામાં ઉત્તર તરફ ભંડારની તીજોરી વગેરે સામાન રહે છે.

શ્રી અષ્ટાપદછતું દહેરું

શ્રી અષ્ટાપદછતું દહેરું એક, પ્રતિમાછ ૬૯, ગૌતમસ્વામીછની મૂર્તિ ૧.

^{*} અમકા નામની સ્ત્રી મિચ્યાતી સાસરામાં જૈન ધર્મ પાળતી હતી. શ્રાહ્વના દિવસા-માં એક વખત ખાર કરેલી તે સમયે માસલપણના પારણે તપસ્વી સાધુ મહાતમા ગાયરી પધાયાં તેમને ખાર વહારાવી. પાણી ભરીને આવેલી સાસને પાંડાશણે ચાડી ખાધી. સાસએ પણ ખારની તપાસ કર્યા વિના વહુને ધૃષ્ટતાપૃર્વ ક તેણીના વર્ષ મેર સ્વાર સાલી નીકળવા કર્યું. દુષ્ટા સાસએ વહુને કાઢી મૃષ્ટા. તેણીના વર મેર આવતાં માનાએ જાણાચ્યું-" તારી વહુએ આજ શ્રાધ્ધની ખાર પ્રથમ મુંડકાને આપી. " આવી છોકરા પણ વધારે ગુરસે થયા; પણ દીધા પાહેલ વાસણ ઉપાડીને જોએ છે તો ત્યાં સુપાત્રદાનના પ્રભાવે વિવિધ પ્રકારનાં દિવ્ય પક્વાનાથી ભરેલાં કામ જેયાં. આથી તે પોતાની વહુને તેડવા ખામે કુંદાડી નાખી દોડી ગયા. અમકાને દીદી, અમકાએ પણ પતિને કુંદાડી લઈને આવતા જોઈ તે પોતાને મારી નાખશે એમ ધારી બન્ને બાલકા સાથે કૃવામાં પડનું મુકશું. તેની પાઠળ તેના ધણી પણ પછ્યો. ધણી મરીને પાઢા ચયાઃ અમકા મરીને દ્વી અંબિકા લઇ. આ દેખાવ મૃતિંમાં આબેહુબ દશ્યમાન છે. આ અંબિકાદેવીનો મૃતિંને કેટલાક સચ્ચાઇકા દેવાં પણ માને છે. આ મંદિરમાં એક બીછ પણ દ્વીની નૃતિં છે જેની નીચે સં. ૧૨૭૧; આગરાજ પુત્ર શુણીય આટશું વંચાયું છે.

આ દહેરું સિ'હેનિષદ્યા નામના ચૈત્યાકારે છે. છે, દશ, આઢ ને ચાર એ પ્રમાણે ચારે દિશાએ પ્રભુજના સમનાસાવાળાં છિ'છા છે. રાવણુની વીણા વગાહતી તથા મ'દાદરીની નૃત્ય કરતી મૂર્તિ દેખાડવામાં આવી છે. લબ્ધિવ'ત ગૌતમસ્વામીજીની પ્રતિમા પણ સ્થાપી છે. પગથીયામાં તાપસાને પણ ચીતરેલા છે.

> 'અ'ગૂઠે અમૃત વસે, ' લંબ્ધિતણો ભ'ડાર, તે ગુરુ ગૌતમ સમરીએ, વાંછિત ફલ દાતારઃ

ગૌતમસ્વામીજીના હાથે જેમણે દીક્ષા લીધી તે તમામ કેવલગ્રાન પામીને માક્ષે ગયા. અષ્ટાપદજીનાં દૃહેરાથી રાયણ વૃક્ષના ખુણા સુધી દહેરી ૧૫, ગાખલા ૩, પ્રતિમાજી ૭૫ પગલાં એડ ૧૯ તથા ગૌતમસ્વામીજીની મૂર્તિ છે.

નવા આદીશ્વરજીનું દહેરું

આ દહેરું મૂળ મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ તેજપાળે ખંધાવેલું છે પરંતુ હાલમાં તેમાં સુરતવાળા તારાચંદ સંઘવીએ ગયા સૈકામાં પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરાવેલ શ્રી આદિનાથ પ્રભુની મૂર્તિ મૂળ નાયક તરીકે બિરાજમાન છે. ગયા સૈકામાં તીથે પતિ મૂલનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાનના દહેરામાં પ્રભુ અની નાસિકાના ટેરવા ઉપર વીજળી પડતાં નાસિકા ખંડિત થયેલી જાણી શ્રી સંઘે નહિ પૂજવાની મરજી કર્યાથી મૂલનાયકને ઉત્થાપન કરી તેમની જગ્યાએ નવા આદી સરજીના બિંખને સ્થાપન કરવાનું ધાર્યું, તેથી આ લગ્ય, મનોહર, વિશાલ ભાલવાળું નનું ખિંખ લાવવામાં આગ્યું હતું. પરંતુ અધિષ્ઠાયકના ચમતકાર સાથે "મા" એવા અવાજ આદેશ થવાથી તથા શ્રેષ્ઠીને સ્વપ્નામાં વળતા (પછીના) ઉધ્ધાર વિના નહીં ઉઠવાનું જાણાગ્યાથી મૂલનાયક અને ઉત્થાપન કરવાનું ખંધ રહ્યું. નાકનું ટેરવું રૂપાનું કરાગ્યું તથા નવા બિંખને-શ્રી આદી ધરજીની નવી પ્રતિમાજને વસ્તુપાલ તેજપાળે ખંધાવેલા આ દહેરામાં પધરાગ્યા. આ દહેર્ગ દાદાના દહેરે જતા હાળા હાથ ઉપર છે એમાં પ્રતિમાજ પ૧, પાષાણના સિદ્ધચક્ર ૨, પગલા જોડ ૧, તથા વિજય શેઠ વિજયા શેઠાણી તેમજ સમરાશાહ શેઠ શેઠાણીની મૂર્તિ જોડ ૨ છે.*

બીજી મૂર્તિ સમરાશાહ અને તેમની પત્ની છે, જેમાં ક્ષેખ નીચે પ્રમાણે છે--

^{*} અહીં માટી ટુંકમાં કેટલેક ઠેકાણે શ્રાવકશ્રાવિકાની મૃતિ છે પરન્તુ ભાવિક શ્રાવકા તે મૃતિ ને વિજય શેઠ અને વિજય શેઠાણી તરીકે માને છે. વાસ્તવિક દીતે આ યુગલ મૃતિ એ મંદિર બંધાવનાર, જીણીંહાર કરાવનાર કે ક્રાઇ માટે કાર્ય કરી તીર્થ પ્રભાવનામાં, શાભામાં ભાગ લેનાર શ્રાવક શ્રાવિકાની મૃતિ એ છે.

યદિ કાઇ ઇતિહાસપ્રેમા પ્રયત્નપૂર્વંક આ યુગલમ્તિંના લેખા પ્રકાશિત કરે તો ઇતિહાસમાં નવીન પ્રકાશ પહે તેમ છે. ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ મેત્રી મુંજાલની મૃર્તિ અહીં છે. તેની નીચે લખ્યું છે મં. મુંજ્ઞાकेન આવા બીજા લેખા પણ છે. ઉપર્યું કત નવા આદીશ્વરજીના દેહરામાં વિજય શેઠની મૃર્તિં નીચે. સં. ૧૪૫૪ એાસવાલનાતીય " આટલુ વંચાય છે.

શ્રી ઋષભકેવતું દહેરું

આ દહેર્ટ્ ઉજ્જૈનવાળા પાંચ ભાઇએએ અ'ધાવેલું હાવાથી પાંચ ભાઇના દહેરાના નામે ઓળખાય છે. આ દહેર્ શ્રી પુંડરીકસ્ત્રામીછના દેરાસરના પગથિયા પાસે દક્ષિણ તરફ છે. એમાં પ્રતિમાછ ૧૫, ધાતુની પ્રતિમાછ ૧, દેવીની મૃત્તિ ૨, બહાર ગાખલામાં શ્રી હેમપ્રભ સુનિની મૃતિ છે.

સહસફૂટનું દહેરું

શ્રી મૃલનાયક માદિનાયજના દહેરોની જમણી તરફ એટલે દક્ષિણ દિશાએસહે-સૃક્રતું દહેરું છે. આ દહેરામાં આરસની એક ઊચી ચારસ પીકિકામાં ચારે ખાજી નાના આકારના જિનિધા છે હજાર ઉપરાંતની સંખ્યામાં છે. પ્રતિમાછ ૧૦૩૫ છે.*

સમવસરણતું દહેરું

પારણવાળા સંવવી શા. માતીઅંદે સંવત ૧૩૭૫ (૧૩૭૬)માં ભ'ધાવ્યું હતું. તેની પાસે પાણીનું ટાંકું છે. મંદિરમાં પ્રતિમાજી ૭ તથા પગલાં જોડ ૨ છે. ટાંકાને લગતી ઉત્તર બાન્તુ તરફ ગાખલા ૩માં પ્રતિમાજી ૬, પગલાં જોડ ૧ છે. ઉત્તરદા ખારણે ગાખલા ૪માં પ્રતિમાજી ૫ તથા પગલાં જોડ ૮ છે.

આ દહેરાના હગમણું ખારણે ગાખલા ૪માં પ્રતિમાઇ ૬ છે. દક્ષિણ ખારણે ગાખલા પમાં પ્રતિમાઇ ૭ છે. પગલાં ભેઠ ૨ તથા આથમણે ખારણે ગાખલા ૪માં પ્રતિમાઇ ૫, પગલાં ભેઠ ૧ છે.×

॥ संवत् १४१४ वर्षे वैद्यात ग्रु. १० गुरी संग्रपति देसलमुत संघपति समरा, समरा सगरा सं.मालिग, सा. साजन, सिंहाम्याम् कारापिनं प्रतिष्ठितं श्रीकक्षमृरिशिण्यो श्रीदेवगुनमृरिभिः शुभं भवतु ॥

આવી જ રીતે સીમધર પ્રભુજીના મંદિરમાં પણ જે વિજય શેઠ અને વિજયા શેઠાણીની મૂર્તિ છે તે પણ શ્રાવકશ્રાવિકાની મૃતિ છે.

તેમાં આટલું વંચાય છે.

"૧૩૭૧ મડા શુ. ૧૪ સામ." પછી શ્રાવક્થાવિકાનાં નામ છે.

* भा सदस्रहृटना भंहिंगां १७१० भां सुप्रसिद्ध भद्रोपाध्याय श्री विनयविलयछ अिछ प्रेनी अन्तिम भाग भा प्रभाष्ट्रे छे " × × × जिल्योपाच्याय छीविनयविजयगणिमिः प्रतिष्ठितं श्रीरस्तु श्री शञ्जेजयमहातीर्घ कार्यकर पंहित श्री शान्तिविजयगः देविजयगः सेविजयगः साहाय्यतः सिष्धमिदं × × ४"

× અત્યારતું આ સમવસરચુતું મંદિર તે સ. ૧૭૬૪ માં ખન્યાતા ક્રેખ છે, પરન્દા મંદિરમાં જે ત્રણ પરિકર છે તે પ્રાચીત છે અને તેમાં જીદા જીદા ક્ષેખા છે. સં. ૧ટરહ, ૧૩૬૫ અને ૧૩૭૬ એટકે કાં તા આ પરિકર અહીં બીજેથી આવ્યાં હોય અથવા તા આ બંદિરજીમાં પાછળથી કેરકાર થયા હોય.

ચામુખજનું દહેરું

શ્રી પુ'ડરીકજના દેરાસરના પગથીયા પાસે ઉત્તર તરફ ચામુખજનું દહેરું છે. આ દહેરું છેલ્લી ભમતીના છેડે, પુંડરીકજના દહેરે જતાં પહેલાં આવે છે. તે ગંધારીયાવાળાનું ખનાવેલું છે. મેડા ઉપર ચામુખજી વગેરે પાષાણની પ્રતિમાજી ૭. આ દહેરાનું પશ્ચિમ તરફનું ખારણું પૂરીને તેમાં હાલ પૂજા—આંગીના સામાન રાખવામાં આવે છે. અહીં રૂપાનાં પંચતીસ્થ તથા સિધ્ધચક છે. પ્રતિમાજી ૮, રૂપાની પ્રતિમાજી ૭, રૂપાનાં સિધ્ધચક દ, ધાતુના સિધ્ધચક ૩ અને અષ્ટમંગલિક ૧ છે.

આની પાસે જ એક ખાલી દહેરું છે. આ દહેરું મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ તેજપાલે ખંધાવેલું છે. તેમાં પ્રતિમાજી નથી તેથી તેમાં ઉપરની આંગીના હંમેશના દાગીના રખાય છે.

શ્રી ગ'ધારીઆના ચામુખજના દહેરાની ક્રસ્તી જમણી તરફથી હાળી તરફ સુધી દહેરીએ ૧૬, ગાેખલા ૨, સર્વપ્રતિમા ૬૭, પગલાં જેઠ ૩ તથા દહેરા ૧માં ચાવીસ તીર્થ કરદેવની પરમપૂજ્ય માતાએાની પુત્ર સહિત મૃર્તિએ છે.

રાયણુવૃક્ષના ખૂણાથી તે ગૌદરતનના દહેરા સુધી દહેરી ૧૦, ગાેખલા ૩, પ્રતિ-માજ ૩૩, વિજય શેઠ અને વિજયા શેઠાણીની ખૂતિ^૧ ગાેખલામાં, તથા આરસ પહાણુની ચાવીશી ૨ છે.

ચોદ રતનના દહેરાથી તે ઠેઠ શ્રી પુંડરીકરવામીના દહેરાના ખૂણા સુધી દહેરી રક્માં પ્રતિમાજ લ્૩, ધાતુનાં સિધ્ધચક ૧, પગલાં નેઠ ૧, દેવીની યૂર્તિ ૧, વિજય શેઠ વિજયા શેઠાણીની મૂર્તિ, તથા ગાળલા ૧માં સાધુની મૂર્તિ ૩ છે.

શ્રી સીમ'ધરસ્વામી ભગવાનના દહેરાસર કરતી દહેરી તથા દહેરાં તેમજ ગાખલા વિગેરેની વિંગત—

ગામલા ૧: શ્રી સીમ'ધરસ્વામી ભગવાનના દંહેરાની યાછળ: અજમેરવાળાએ અ'ધાવેલા પ્રતિમાજ ૨ છે.

સુરતવાળા શેઠ ભુખણુકાસ જગ્રજીવનદાસે સંવત ૧૮૨૦ મા ખ'ધાવેલું દહેરું, ૧: મુલનાયકજ શ્રી આદિનાથજ ભગવાન, પ્રતિમાજ ૧૪ છે.

શા. મ'ગળજીએ સ'વત ૧૮૧૦માં અ'ધાવેલી દહેરી ૧: મૂલનાયકજ શ્રી પદ્મ-પ્રલુજી, પ્રતિમાજ ૪ છે.

સાંકળીખાઈનું દંહેરું ૧ઃ મૂલનાયકજ શ્રી પાર્શ્વનાય લગવાન, પ્રતિમાજ છે. શ્રી સહેસફ્ણાપાર્શ્વનાથ લગવાનનું દંહેરું ૧, પ્રતિમાજ ૧૭ છે.

સ'વત ૧૮૨૬માં અ'ધાવેલી દહેરી ૧માં પ્રતિમાજી ૫ છે.

દ્રહેરી ૧: શ્રા ગૌતમસ્વામીજી વગેરે પ્રતિમાજી ૫ તથા પગલાં જોડ ૧ છે,

દહેરી એક પગલાં લેહ ૩ છે.

દહેરી ૧ શ્રા અજિતનાયછ ભગવાનની પ્રતિમાછ ૫ છે.

દક્ષિણુ તરફના ખારણાની શ્રી આદિનાયજ ભગવાનની દહેરી ૧ પ્રતિમાજ ૨: પગલાં જોડ ૧ છે.

પાંચલાઇના દહેરાને લગતી ઊગમણી તરફ દહેરી ૧, અમદાવાદનાં ભાઇ ઉજમળાઇ સ્થાપિત પ્રતિમાછ ૩ છે.

અમદાવાદવાળા ખાજરીયાનું દહેરું ૧, પ્રતિમાછ ૧૫ છે.

ષ્યાજરીયાના દહેરા કરતાં દહેરા–દહેરીઐાની વિગત

સંવત્ ૧૮૭૩ માં અંધાવેલી દહેરી ૧, પ્રતિમાછ ૭ છે.

ુ સુરતવાળા શેઠ જગન્નાઘદાસ લાલદાણું સ'વત ૧૮૨૬ માં અ'ધાવેલું દહેરું ૧ સુલનાયકજી શ્રી શાંતિનાથજી ભગવાન પ્રતિમાજી ૯ છે.

તેની પાછળ સંવત ૧૮૨૬ માં બંધાવેલી દહેરી ૧, તેમાં પ્રતિમાછ ૮, પગલાં જોડ ૫, લાણા લીંખડીવાળા પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમાછ ૮ છે.

પશ્ચિમ ખારતા મેરુશિખરની રચનાવાળા દહેરામાં પ્રતિમાજ ૧૨ છે.

નવા આદીશ્વરજના દહેરાની ઉત્તર તરફના આરઘાની આસપાસ દહેરી ૨, ઉગમઘી તરફની દહેરીમાં પ્રતિમાજ ૭, પશ્ચિમ તરફની દહેરી ૧, સંવત ૧૮૧૦ લાદ્યા વસ્તાએ બધાવેલી, મુલનાયકજ શ્રી આદિનાયજ ભગવાન, પ્રતિમાજ ૧૧ છે

ચારમાં દાદાજનાં પગલાં ત્રેઢ ૧ છે.

પાસે દહેરી ૧ શ્રી પાર્શ્વનાથછની, પ્રતિમાછ ૩ છે.

પાસે પાદુકાની છત્રી ૧ માં પગલાં જોડ ૧ છે.

યાસે દહેરી ૧ માં પ્રતિમાજી ૩ પગલાં જોઢ ૪ છે.

યાસે ચાતરા ઉપર પગલાં નેહ ૩૪ છે,

નવા આદી વરજીના ઉગમણે ખારણે દહેરી ૧ પ્રતિમાજ ૫ છે.

દક્ષિણુ બારણા તરફ ચામુખની છત્રી ૩, પ્રતિમાજી ૧૨ છે.

સહસ્રકૃટના દહેરાના એાસારમાં ગાખલા ૨, ઉગમણા તથા દક્ષિ**ણ તરફ** પ્રતિમાછ ૨ છે,

સહસક્ટની દક્ષિણ તરફ સંવત ૧૮૧૦ માં અધાવેલી દહેરી ૧. મૂલનાય-કછ, શ્રી આદિનાય ભગવાન્ પ્રતિમાછ ૫ છે.

એ દહેરાની પાસે શ્રી રામઅંદ્રજીની મૂર્તિ તથા તળે પગલાં જોડ ૨ તથા દેવીની મૃતિ ૧ છે.

તેની પાસે ચામુખજીની છત્રી ૨, તેની પ્રતિમાછ ૮ છે

સહસફૂટની આથમણી તરફ દંહેરી ૧ પ્રતિમાજી ૩ છે.

એ દહેરાને લગતા ગાેખલા ૭ મા પ્રતિમાજ ૬ પગલાં જોડ ૧૧ છે. સહસફ્રુટની પાસે કુસલબાઇના ચાેેેેેેેેેેેેેે દહેર પ્રતિમાજ ૬ છે. એ દહેરા ફ્રેરતા ગાેખલા ૮ માં પ્રતિમાજ ૧૫ છે.

શ્રી રાયણપગલાનું દેહરૂં

પશ્ચિમ તરફ રાયણુપગલાનું દહેરું છે, આ પગલાં દાદાજી શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનાં છે. શ્રી ઋષભદેવજી ભગવાન દીક્ષા લીધા પછી-પૂર્વ નવાણું વાર આવી આ તીર્થાધિરાજ ઉપર સમવસર્યા છે તે આ ઠેકાણે જ. આ ગિરિરાજની જેમ આ રાયણુ પણ પ્રાયઃ શાશ્વત ગણાય છે. આ પગલાં ઉદ્ધારવાળા કરમાશા શેઠે સંવત ૧૫૮૭ માં વૈશાક વદ દ ના દિવસે પધરાવેલા છે. આરસની કમાનદાર નકસી-વાળી સુંદર દહેરી છે. અંદર ભીંતે સુંદર આરસપહાણમાં સુશાભિત દેખાય તે રીતે સમેતશિખરજી આળેખેલ છે જે અમદાવાદવાળા શેઠ દલપતભાઈ ભગુભાઇએ કરાવેલ છે. ળહાર બાળુમાં જ નાના મારની મુર્તિ ચુનાની છે.

રાયા વૃક્ષની નીચે બે ચાતરા ઉપર, વચમાં ઘુમટીઓની અંદર, છૂટા પગલાં, ચૌસુખજી ૧૮, છુટી પ્રતિમાજી ૨૫, કુલ પ્રતિમાજી ૭૨ તથા પગલાં જોડ ૧૮૨ છે. રાયા પગલાના દહેરાની જમણી તરફ નમિવિનમિ તથા પાચ પાંડવાની દહેરી છે તથા બીજી દેરીઓ પણ છે.

ગણધર મંદિર

શ્રી આદિનાથજના દહેરાની ડાખી તરફ ગણુધર પગલાનું દહેરૂં છે. આ દહેર મુલનાયકજના દહેરાની ડાખી ખાજુ પર છે. તેમાં ચાવીશ પ્રલુજના કુલ ગણુધર ચૌદસે ખાવનની પાદુકા નેડી દહેરામાં એક પરસાળ ખાંધી તે ઉપર સ્થાપેલ છે. ચાવીસ પ્રલુજનાં પગલાં નેડી પણ સ્થાપેલ છે. તે સિવાય પ્રતિમાજ ૮, તથા પગલાં નેડ ૨૪ છે.

ચાદરતનનું દહેર જેમાં સુંદર એક જ સરખા આકારની ભવ્ય ૧૪ મૂર્તિઓ છે.

ગણુધર પગલાંના દહેરાની તથા ચૌદરતનના દહેરાની વગ્ચે ચૌમુખછની ઘુમટી ૧ માં પ્રતિમાજ ૪ છે.

સ'પાઇજિનનું દહેરૂં. આ દહેરામાં વત માન ચાવીશી અને વીશીના પ્રભુના (ભરતક્ષેત્રે ૨૪, મહાવિદેહે ૨૦) બિ'એા પધરાવેલા છે. આ દહેરાને મૂળાજીના મ'ડપવાળું દહેરૂ કહે છે. આ દહેરામાં ખ'ડિત બિ'બનુ ભાયરૂં છે. પ્રતિમાજ ૪૪ છે.

મુલાજીના માંડપના ઉત્તર ખારણે ગાેખલા ૩ માં પ્રતિમાજી ૩ છે. સામા પાણીના ઢાંકા ઉપર પગલા જોડ ૧૨ છે. સમેતિશ ખરછનું દહેરું આ દહેરાને સળીવાળી જળી ચારે બાજી લીડોને બારણા મૃક્યાં છે. અહીં વીસ પ્રસુજની પ્રતિમા તથા નીચે પગલા સ્થાપન કર્યાં છે. પ્રતિમાઇ ૨૧, પગલા જેડ ૨૦.

ત્રણ ભમતીની વિગત×

દાદાને પ્રદૃષ્ટિણાની માટી ત્રણ ભમતીમાં કુલ દંહરી રરૂજ ઘાય છે. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે રતનપાળના દહેરાં દહેરીઓ ઉપરાંત મહાન પૂર્વા અર્થાની કેટલીક પ્રતિમાઓ તેમજ અર્વાચીન સમયના મહાન વિદ્વાન ધર્માધુર ધર ન્યાયાંભાનિધિ શ્રી વિજયાન દન્સ્રી અરજ શકે આત્મારામછ મહારાજની ભગ્ય મનાહર પ્રતિમા છે. ચારાશી ચાવીશી સુધી જેમનાં નામાનાં ગુણુલામ થશે એવા વિજય શેક અને વિજયા શેકાણીની મૃતિઓ, શ્રી ગોતમસ્ગમીજીની, સર્પ મગૂરની, શ્રી રામચંદ્રજીની, પ્રતાપવંત દેવીઓની મૃતિએ વગેરે રતનપાળમાં છે, તેમનાં દર્શન ઘાય છે તેમજ ભાંયરામાં ખંદિત થયેલી પ્રતિમાજ વગેરે લભું જેવાનું મળે છે. તેમજ ત્યાં કૃલવાળા એસે છે તેની પાછળ નહાવાની સુંદર જચ્ચા છે; ત્યાં ચાત્રાળુઓનાં કપડાં વગેરેની દેખરેખ રાખનાર ચેલીના ખંદાબસ્ત છે. કેસરસુખડના સંટાર પણ ત્યાં જ આવેલા હાવાથી તે નિમિત્તના પૈસા નાખનારને સુગમ પડે છે.

૪ વળુ પ્રદક્ષિણા અ**ષ્ય પ્ર**માણે છે.

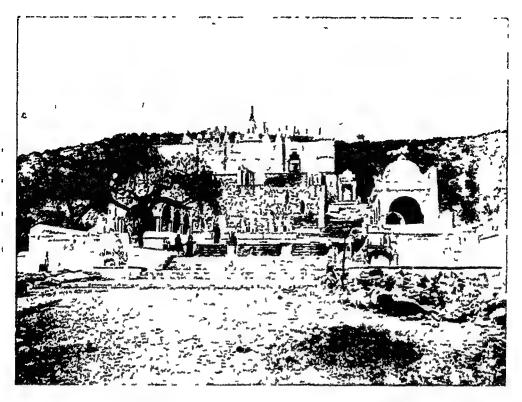
૧. શ્રી મુલનાયક જ વ્યાદી ધર દાદના દર્શન કરી, મંદિર વ્યદારની દહેરીઓ તથા શ્રી નવા માદિધરછ; સહ્સકૃટ મંદિર તથ યુલ મંદિરની દેહરીઓ, રાયણ પગલે, મુલ-મંદિરની દેહરીઓ, મુલમ દિરની પાષ્ટળની તથા વ્યાજીની દેરીઓ, અને સીમ'ધર સ્વામિ તથા મુલમ દિરની વ્યદારની દેરીઓ, વગેરનાં દર્શન કરી ર'ગમ'ડપમાં આવી મૃલ-નાયક છતા દર્શન કરે.

ર. નવા આદીશ્વરજીનાં તથા નવા આદીશ્વરજીના મંદિરની બહાર પાસે જ પાદુકાએન અને પાંચ ભાષાના મદિરની ખાસે જે નાતા રસ્ત્રો જાય છે ત્યાંથી મેર ત્રિરિરાજ, દેવ્રીએન, સમ્મેનશિખરજી, શરૂપાદુકાએન, અનુક્રમે રાળ્યુ પગક્ષે દર્શન કરી, ત્યાંથી સામે અપ્યુધર પત્રક્ષે; દેવ્રીએન ત્યાંથી સવસ્ત્રફણા પાર્શ્વનાયજીના દર્શન કરી ર'ગમ'ડપમાં આવે અને દાવનાં દર્શન કરે.

ટ. ત્યાંથી યાંચ લાળનું મંદિર; વાજીરીયાનું મંદિર, શ્રી તેમનાથજીનું મંદિર ત્યાંથી દક્ષિણ તવ્ફની બધી દેહરીએમાં; તીશ વિહગ્માન; અંટાપદજી, ત્યાંથી બધી દેહરીએમાં; રાળ્ણની ત્રણ પ્રદેશિષ્ઠા તથા રાયણ પમલે એન્યવંદન, નેમી વિનેત્તી. એક્ટ્સન ત્યાંથી ઉત્તર તચ્કની દંગેક દેરીએ; એમુખ શાન્તિનાથજી અને પુડરીક સ્વામિજી એન્વંદન કરી રંબ મંદપમાં અને પછી તૃલ ગંભાગમાં એન્યવંદન કરે.

આ રીતે આ માટી હુદના મુકનાયક, તીર્યાધિગજનાં દર્શન થાય છે.

हरेड भटातुभाव स्थ्रुत्रेशेले एय कोडी हरेड महिरा अने हरेरीकामां " नमा

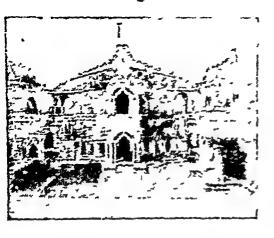

શ્રી શત્રું જયની જયતળેટી: એક દશ્ય

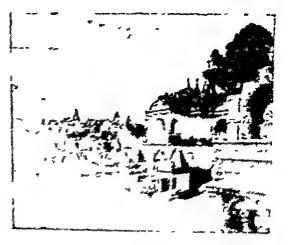

શત્રુજય ઉપર રથયાત્રાના વરઘાડા ચડાવવામાં આવે છે તે સમયતુ એક દશ્ય

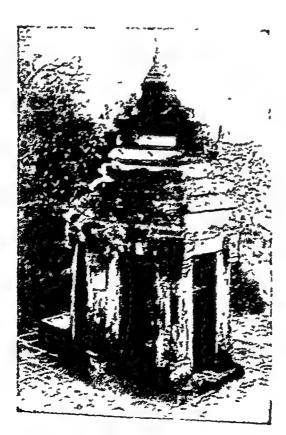
શ્રી શત્રુ જય

મુખ્ય જિનાલયનું ભવ્ય દશ્ય

માતીશા શેકની ટુંકના મુખ્ય જિન્યામાદ

રાયણ પગલાંની દેરી

વાઘણ પાળની અંદરથી રતનપાળ સુધીના દહેરા-દહેરી પ્રતિમા-પાદુકાની એક દર સંખ્યાના કોઠા નીચે મુજબ

વિમળવશી.	દ હેરાં	કહેરી	पाहुडा बंगेडी
,	38	યલ	२०५
પ્રતિમા	૧૧૩૪	૩ ૧૭	•
રતનપાળ,	કહેરાં ૨૬	૨૩૪	યાદુકાું નેડ
ત્રતિમા	. ૧૯૨૧	૧૩૯૪	9550
0 6			

નરશી કેશવજી દહેરાં ર ૄ દેહરી ૂા છ૦ ફુલ પ્રતિમા: ૭૦૦ : પાદુકા નેડી. ૨.

માટી ટ્રંક-દાદાની દુંકમાં એક દર ૬૦ દહેરાં, રલ્૩ દહેરીએ ૪૭૬૬ પ્રલુની પ્રતિમાજી છે. તેમાં નરસી કેશવજીના ઉમેરતાં પ્રતિમાજી ૫૪૬૬ થાય છે, દહેરાં ૬૨, દહેરી ૩૬૩ થાય છે, પગલાં એડ ૧૮૭૩ થાય છે.

અહીં દરેક સ્થાને જે પ્રતિમાજી તથા પાદુકા વગેરે આપ્યાં છે તે અનુમા નથી છે; કરણકે દરેક દેરીઓમાં પ્રતિમાજી વધ્યાં જાય છે એટલે જે કાંઇ વધલટ થઇ હાય; અને બૂલથી કાઇ મંદિર, દેહરી રહી ગયેલ હાય એ પણ બનવા જાગ છે. આપણાં તા દરેક જિનબિ'બાને ભાવથી ત્રિકાલ ક્રોડા વાર વ'દન હા.

નરશી કેશવજીની ટુંકના વહીવટ ધર્ણી પાતે કરે છે.

દાદાની ડુ'કના વહીવટ શ્રી આણુંદજ કલ્યાણુજની પેઢી કરે છે. આખા તીર્ધની તથા તીર્ધભૂમિની દેખરેખ એ સુપ્રસિધ્ધ પેઢી બાહારા સુનીમના સાથ તળે સંપ્યા-બ'ધ મહેતા, નાકરા, સીયાઇએા, ઇન્સ્પેકટર આદિ દ્વારા ઉત્તમ પ્રકારે કરે છે.

भातीशा शेठनी दुंड

રામપાળથી ખહાર નીકળતાં શાંકે દ્વર જતાં નવ હું કમાં જવાના રસ્તા-ખારી આવે છે. તેમા સૌથી પહેલાં શેંક માતીસા ધની હું ક આવે છે.

આપણું જે માટી દુંકતું વર્ણન વાંચી ગયા તે દુંકની સામે જ-એક બીન્તું ગિરિરાજનું શિખર છે. ત્યા અમદાવાદના નગરરોઠ હેમાલાઇએ અઢળક ધન ખર્ચી હેમાવસી ખંધાવી હતી. એક વાર હેમાલાઇ શેઠ નવી ખંધાતી પાતાની દુંકનું નિરીક્ષણ કરવા આવેલા હતા. આ વખત મુંબઇના ધર્મવીર, દાનવાર અને કર્મવાર શેઠ માતીશાપણ યાત્રાર્થે આવેલા હતા. તેઓ પણ શેઠ હેમાલાઇ સાથે દુંક જોવા આવેલા. ત્યાં તેમણે સામે જ માટી દુંક જોઇ અને પહાડના બન્ને શિખરને અલગ પાડનાર આઇ જોઇ. તેમને થયું કે આ ખાઇ પુરાવી નાખી હોય તો બન્ને

૧. માતીશા શેઠે મુંળઇમાં ભાયખાલાનું મંદિર ળધાવ્યું, અગાશામા મદિગ્ ખ'ધાવ્યું અને બીજાં પણ ઘણા મંદિરા બધાવ્યા છે.

શિખરા નેહાઇ લાય અને એક સુંદર દેવનગર બની શકે. આ વાત તેમણે પાતાના મિત્ર શેઠ હેમાભાઇ, શેઠ હેડીસિંહ વગેરેને કરી. મિત્રાએ આ વાત તદ્દને અશક્ય ખતાવી તેમજ પૃવે^દ થયેલા માટા માટા રાજા-મહારાજાએ અને શ્રીમ^{*}તા પણ આ કામ કરાવી શક્યા નથી પછી તમારાથી કેવી રીતે બની શકશે ? પણ શેઢ માતીચંદ મક્કમ વિચારના હતા હિન્દ અને હિન્દ ખહાર ધર્મવાકાર તેમના વ્યાપાર ચાલતા અને ધનની કમી ન હતી. તેમણે કહ્યું મારે ત્યાં સિસાની પાટા અને સાકરના કાેેેેંગા છે તેનાથી આ ઊંડી ખાઇ ભરી દઇ ઉપર નીલનીગુલ્મ વિમાનના આકારનું સુંદર મહિર ખધાવવું છે. શેઠે પાતાના વચન પ્રમાણે ચાર વર્ષના ભગીરથ પ્રયત્ન પછી અહળક ધન ખર્ચી તે ખાંડા પુરાવી દીધા. અને વિ. સં. ૧૮૯૨ માં મે દિરતું ખાત-સુહુર્ત કર્યું. તેમની ઇચ્છા હતી કે મારા હાથે જ પ્રતિષ્ટા કરું પણ ભાવિના ગર્ભમાં શું છે તે કાથુ જાણી શકે તેમ હતું ? શેઠના માં દરજીની આસપાસ અમદાવાદવાળા રોઠ હડીસિંહ કેસરીસિંહ, અમરચંદ દમણીએ, માતીશા શેઠના દિવાન શેઠ પ્રતા-યમલ્લજીએ (રોઠના મામા), શેઠ વીરચંદ ભાઇચંદ ધાલરાવાળા, પારેખ કીકાભાઇ, કુલચંદ, નાનજી ચીનાઇ, ગગલબાઇ, પ્રેમચંદ રંગજી, તારાચંદ નશુ, જેઠા નવલશા રાઠ કરમચંદ પ્રેમચંદ, પારેખ સ્વરૂપચંદ હેમચંદ, જેગંદ પારેખ વગેરેના મળીને માટાં સાળ કહેરાસર તે જ વખતે બંધાયાં હતા.

માંદરજીની પ્રતિષ્ઠા પહેલા જ શેઠ માતીશા સ્વર્ગવાસી થયા. ત્યારખાદ તેમના પુત્ર ખીમચંદરોઠ માટે સંઘ લઇને સિધ્ધાચલજી આવ્યા. કહે છે કે આ વખતે ખીજા ખાવન સંઘવીઓ સાથે હતા. સં. ૧૮૯૩ ના મહા વીદ ખીજે આ ભવ્ય માદરમાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા થઇ તે વખતના અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠાના વિધિવિધાન ઉત્સવ ખહું જ રમણીય અને દર્શનીય હતો. ત્યાર પછી આવા અપૂર્વ ઉત્સવ પાલીતાનું થયા નથી એમ જનતા કહે છે. માતીશા શેઠના આ ઉત્સવને કવિરાજશ્રી વીર-વિજયજીએ મોતીશાહશેઠનાં હાળીયાં બનાવી અમર કરેલ છે.

આ મ'દિર ત્રણુ માળનું સુ'દર અને વિશાલ છે. ટુંકને ફરતા વિશાલ, ચાર દાંઠાવાળા કાેટ છે. બે ખાજી પાળ ખનાવી વચ્ચે એક ખારી સૂકેલી છે જેના રસ્તા સીધા માટી ટુક તરફ જાય છે.

- ૧. સુષ્ય મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૯૩ ના મહા વદિ બીજે રોઠના સુપુત્ર ખીમચંદ ભાઇના હાથે મૂલનાયક શ્રી ઋપભદેવજી છે. આ સિવાયના તે વખતના ખનેલાં ૧૫ માટા મદિરાના પશ્ચિય નીચે પ્રમાણે છે.
- ર. શ્રી યુ'ડરીકસ્વામીનું દેહરું શેઠે જ ળ'ધાવ્યું છે. તેની પ્રતિષ્ઠા પણ ૧૮૯૩ માં જ થઇ છે.
- ૩. ધર્મનાથ પ્રભુછનું દેહરું-અમદાવાદના દાનવીર રોઠ હઠીસિંહ 'કેસરી-સિગે ખંધાવ્યું' છે.

ઇતિહાસ]

: (3 ·

શ્રી શત્રુંજય

૪. ધર્મનાથજીનું મંદિર—માતીશા શેઠના દિવાન અમરચંદ દિવાને આ મંદિર અંધાવ્યું છે. આ મંદિરમાં મળનાયકજીની ભીંતે માણેક રતનના બે સાથીયા જેડેલા ૃંછે.

- પ. ચામુખતું દેહરું---માતીશા શેઠના મામા શેઠ પ્રતાપમલ્લ જોઇતારામે આ મ'દિર અ'ધાવ્યું છે.
  - ¢. ચાસુખનું **દહેરું-**—ધાલેરાવાળા શેઠ વીરચંદલાઇએર આ મ'દિર ળ'ધાવ્યું છે.
- ૭. ઋષભદેવનું મંદિર—ઘાઘાવાળા પારેખ કીકાલાઇ^૩ વજેચં દે આ મંદિર ળ'ધાવ્યું છે.
  - ૮. ચૌમુખજીતું દેહરું—માંગરાળવાળા નાનજ ચીનાઇએ ખ'ધાન્યું છે.
  - ૯. શ્રી પ્રલુતું દેહરું -- અમદાવાદવાળાં ગુલાલખેને આ મ'દિર બ'ધાવ્યું છે.
  - ૧૦. ,, ,, પાટણવાળા શેઢ પ્રેમચંદે અધાન્યું છે.
  - ૧૧. યાર્ધ્ધ નાથજીતું દહેરું--સુરતવાળા શેઠ તારાચ'દ નથુભાઇએ ખ'ધાવ્યું છે.
  - ૧૨. ગણુધર પગલાંતું દેહરું સુરતવાળા શેઠ ખુશાલચંદ તારાચંદે બંધાન્યું છે.
- ૧૩ સહસ્રકૂટનું દેહરું-–મુંબઇવાળા શેઠ જેઠાબાઇ નવલાશાહે આ મંદિર ખંધાન્યું છે.
- ૧૪. શ્રી પ્રભુતું દેહરું—આ મ'દિર કરમચંદ પ્રેમચંદે ખ'ધાવ્યું છે. તેઓ દિવાન અમરચંદજી દમણીના કાકા થતાં હતા.
  - ૧૫. શ્રી પ્રલુજનું દેહરું—ખંભાતવાળા પારેખ સ્વરૂપ હેમગ્રંદે આ મંદિર ળધાવ્યું ૧૬ શ્રી પ્રલુંજનું દેહરાસર–પાટણવાળા શેઠ જેગંદભાઇ પારેળે આ મંદિર ળધાવ્યું.

આ રીતે આ ઢુંકમાં કુલ ૧૬ માટા મંદિરા ગાળ રાઉન્ડમાં આવેલા છે તેની ક્રેરતી ૧૨૩ દેરીઓ છે. આથી આખી ઢુંક બહુ જ મનાહર અને દર્શનીય લાગે છે. આ ઢુંકમાં વચલી ખારીમાં નાકે એક ગામલામાં તપાગચ્છાધરાજ મહાપ્રતાપી

૧. જેમણે અમદાવાદમાં દડીભાઇની વાડીનું પ્રસિદ્ધ મ'દિર બ'ધાવ્યું છે તેમજ ત્યાં પણ મુલનાયક શ્રી ધર્મ'નાય પ્રભુજ છે. આ મ'દિરમાં સુંદર કારણી અને ઉત્તમ શિલ્પ છે. અમદાવાદમાં આ એક બહુ જ દર્શનીય અને પ્રસિદ્ધ મ'દિર ગણાય છે. આ સિવાય તેમણે ધર્ણાયે જીનમ'દિરા અને ધર્મશાળાઓ બ'ધાવી છે.

ર. આ શેઠજીએ ગિરિરાજ નીચે જતાં તલાટીમાં ડાખી ખાજીના મંડપ ખંધાવ્યા છે.

ર. તેમણે મુંબઇમાં પાયધુની પર સુપ્રસિદ્ધ ગાેડીજની ચાલી અને ગાેડીજનું મંદિર ખંધાવવામાં ધણા જ સારાે સહચાેગ આપ્યાે હતાે.

શ્રી મૂલગ્ર'દજી મહારાજની લવ્ય મૂર્તિ ખિરાજમાન છે.

તેમજ મૂળ મ'દિરની હાખી તરફ એક મુ'દર દેરીમાં તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી મૂલ્ય દેશ મહારાજના પટ્ધર મહાપ્રતાપી ખાલપ્રદ્મચારી આચાર્ય શ્રી વિજય-કમળસૂરી વરજીની મૂર્તિ છે. તેમની પાસે જ તેમના પટ્ધર આ. શ્રી વિજય-કેમરસૃરિજીની મૂર્તિ છે.

અ'દર એક કુ'ડ છે. ખારીએથી તે એક વાવ જેવા દેખાય છે. કુ'ડના છેડા તરફ કિદ્યાની એાથે ગાળાની અધિકાયિકા કુ'તાસર દેવીની મૂર્તિ છે.

આ ત્રિવાય આ દુંકમાં રાયણ પગલાં છે, ગણધર પંગલાં પણ છે તેમજ ઘણાં મંદિરામાં મંદિરા ખંધાવનાર શેઠ-શેઠાણીઓની મૃતિંઓ છે. માતીશા શેઠ અને શેઠાણીની મૃતિં પણ સરસ છે.

ખાલાભાઇની ટું ક ઊર્ફે ખાલાવસી

આ ટુંક ભાવનગર પાચેના પુરાતન ગાેઘાળ'દરનિવાસી શેઠ દીપચંદભાઇ³ કલ્યાઘ્છએ સં. ૧૮૯૩માં લાખા રૂપિયા ખર્ચિત બ'ધાવેલ છે. ટું'કને ફરતાે વિશાલ કાેટ છે. દીપગંદ શેઠનું ખાલ્યાવસ્થાનું નામ ખાલાભાઇ હતું. માેટા થવા છતાંચે તેઓ ખાલ્યાવસ્થાના નામથી જ પ્રસિદ્ધ રહ્યા. આ ટુ'કમાં નીચે પ્રમાણે મ'દિરા છે–

૧. શ્રી ઋષભદેવજીતું મંદિર–શેઠ ખાલાભાઇએ ૧૮૯૩માં ખ'ધાવ્યું 📆

ર. પુંડરીકછનું મ'દિર–

21 22 21 31

(સિદ્ધાચળતું વર્ણન, પૃ. ૮૯)

તેમના સમયમાં જૈન શામનના તેઓ ગજ ગણાતા હતા. સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય શ્રી વિલ્યાન'દમુગ્લિ મહારાજે પણ તેમને અ જિલ આપતાં "મુક્તિગણિ સ'પ્રતિ રાજા" નું ત્રોગ્વલર્યું માન આપ્યું છે. સં. ૧૯૪૫ માં એમનું સ્વર્ગગમન થયું.

- ર અહીં ના ખાડા કુંતાસરના ખાડા એવા નામથી પ્રસિદ્ધ હતા એટલે તેના અધિ-શાયકને અદી ગેસાર્યો છે.
- ુ આ બાલાબાઇ ગેઠે મુંબઇમાં પાયધુની ઉપર ગાડીજીની વિશાલ ચાલી અને ગાડીજીતું મૃદિર બુધાયું તેમાં સારા સહયોગ આપ્યા હતા.

^{1 &#}x27;સિલાચળનું વર્ણન' નામના પુરતકમાં આ મહાપુર્ધની મૃતિના પરિચય નીચે પ્રમાણે આપેલ છે. " વચલી ખારીમાં નાકે એક ગાખ કાચના ખારણાતા છે. તેમાં ચંદ્રક્ર કરિરાભુષણ મહાપ્રતાપવ'ત મણિ મદારાજ થી મુક્તિવિજયછ ઊંકે મૃલચંદ્રછ મહારાજની આખેદ્રખ મૃતિ પધરાવી છે. આ મુનિરાજ આખા ગુજરાત-કાદિયાવાડના ભવ્ય છવાના મદાન ઉપકારી તામનવૃદ્ધિ પમાડનાગ શુદ્ધ મંવિત્ર, અકે મ વિદ્રાન્ સં. ૧૯૪૫ માં થઇ ગયા છે. તેઓ મુનિરાજ વૃદ્ધિ અંદ્રણ, નીતિવિજયછ અને આત્મારામછ મહાગજના માટા ગુરુબાઇ દ્રના.

- 3. ચૌમુખજનું મ'દિર—સં'. ૧૯૦૮માં મુંખઇવાળા શેઠ કૃતેહ્વર્યંદ ખુશાલદાસે અ'ધારુપું છે.
- ૪. વાસુપુજ્યજીનું મ'દિર–સ'. ૧૯૧૬માં કપડણવંજવાળા શેઠ મીઠાભાઇ ગુલાખચંદે અંધાવ્યું છે.
  - ય. શ્રી પ્રલુજનું મંદિર-ઇલાેરવાળા માનદચંદ વીરજએ આ મંદિર ખંધાન્યું છે.
  - શ્રી પ્રલુજનું મંદિર–આ મંદિર પુનાવાળાએ બંધાવ્યું છે.

અદ્દલુત–આદિનાથજીનું મ'દિર

આખા ગિરિરાજ ઉપર આ એક અદ્ભુત વિશાલ મૂર્તિ છે. આ પ્રતિમાછ ૧૮ ફેટ ઉંચી છે અને એક ઘુંટાથી ખીજ ઘું ટણ સુધીમાં ૧૪૫ ફેટ પહાળી છે. ઉપરની ટુંકને મથાળે પાણાસા પગથિયાં ઉચે આ મંદિર આવે છે. જેમાં ૧૬૮૬ માં ધરમદાસ શેઠે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની પાંચસે ધનુષ્યની કાયાના નમુનાના પ્રમાણમાં ડુંગરમાંથી જ યૂર્તિ કાતરાવીને આંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠા આદિ કરાવેલ છે. આ મંદિર ફરતો કાટ હમણા જ કરાવી લીધા છે. આ દેહરાથી ગિરિરાજનાં ખધા ઉત્તંગ શિખરા જિનમ દિરની ધ્વજાઓથી વિભૂષિત દેખાય છે. લગભગ આખા ગિરિરાજનું અપૂર્વ દશ્ય આપણને અહીંથી ખહુ જ સરસ દેખાય છે. દેવનગરનું દર્શન અહીં પૂરેપૂરું થાય છે. આ વિશાલ જિનમ્ તિને કેટલાક લોકા અદળદજ પણ કહેતા. આ મૂર્તિને મસ્તક પૂજા કરવા નીસરણી રાખેલી છે. અને મૂલનાયકજીની પ્રાતિષ્ઠાના દિવસે વશાખ વિદ દને દિવસે નવાંગ પ્રક્ષાલ, પૂજા આદિ બહ્ જ સુંદર રીતે થાય છે. આ 'ઋષભદેવ પ્રાનુની મૂર્તિ ખહુ જ અદ્દલત અને 'દર્શનીય છે.

પ્રેમચ'દ માદીની *હું* ક ઊ^{ક્ક} પ્રેમાવસી

આ ૧ ટુંક બંધાવનાર શેઠ અમદાવાદના નિવાસી હતા. સં. ૧૮૩૭માં સંઘ લઇ પાલીતાણે આવ્યા હતા. ગિરિરાજનાં ઉપર મંદિરા બંધાતાં જોયાં અને સાથે જ હાથી પાળમાં નવાં મંદિર બંધાવવાની બંધી પણ વાંચી. તેમની ઇચ્છા ગિરિરાજના ઊંચા શિખર પર ટુંક બંધાવવાની હાવાથી મરફેવા ટુંક ઉપર સુંદર ટુંક બંધાવી અને ૧૮૪૩માં સંઘ લઇ પુન: આવ્યા અને પ્રતિષ્ઠા કરી. આ ટુંકમાં માટાં સાત મંદિરા અને બીજી અનેક (૫૧) નાની નાની દેરીએ છે.

- ૧. ઋષભદેવનું દહેરું-માદી પ્રેમચંદ લવજીએ ૧૮૪૩માં પ્રતિષ્ઠા કરી.
- ર. શ્રી પુંડરીક સ્વામિનું દેહરું– " " "
- ૩. સહસ્ત્રફેલ્યુા પાર્શ્વનાથજનું મંદિર—સુરતવાળા શેઠ રતનચંદ ઝવેરચંદે આ
- ૧. આ દું કમાં ડ્રીર'ગી શહેનશાહતનું માન મેળવનાર દમ્મણવાળા ગેઠ હીરાચંદ રાયકરણું ૧૮૬૦માં શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુતું મ'દિર વ'ધાવી પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (રાત્રું જય પ્રકાશ પૃ. ૧૦૬)

મ'દિર અ'દ્યાન્યું છે. આ આખું મ'દિર આરસનું બનાવેલું છે. આ મ'દિરમાં આર-ગના બે ગોખલા સામગામ છે. તે આખુ પરના વસ્તુપાલ તેજપાલની વહુંઓ દેરાણી જેઠાણીના ગાખલાના અનુકરણ રૂપે ચુ'દર દારણીવાળા બનાવ્યા છે. સ'. ૧૮૬૦ માં ખનેલ છે. અહીં સહ્યુસ્ણા પાયનાઘછની સુ'દર મૂર્તિઓ છે જે ખાસ દર્શનીય છે.

૪. મહુસફણાયાર્યનાથજીનું મંદિર—સં. ૧૮૬૦માં સુરતવાળા ઝવેરી પ્રેમચંદ ઝવેરગંદે બંધાવ્યું છે.

ય. શ્રી ત્રભુજીનું મ'દિર-- પાલણુપુરવાળા માદીએ ખ'ધાવ્યું છે.

દ. શ્રી ચંદ્રપ્રભુતું મંદિર--- મહુવાના નીમા શ્રાવકાએ ૧૮૬૦ માં બ'ઘાવ્યું છે.

છ. શ્રી પ્રભુનું મંદિર—રાધનપુરવાળા શેઢ લાલચંદભાઇનું ગ'ધાવેલું છે.

આ ત્રિવાય ગણધર પગલાં પણ સે'કડાની સ'ખ્યામાં છે. લગભગ ૧૪૫૨ જોડી પગલાં છે.

ટું કને ક્રતા કાટ છે.

આ આખી ટુંકના છાલા માંદવાદ માંદવીની પાળમાં નાગછ લુધરની પાળનિવાસી શેઠ પુંજલાલભાઇ નગીનદાસે હજારા રૂપિયા ખર્ચીને હમણાં જ કરાવ્યા છે. તેમનાં ધર્મ પત્ની શીમતી ભુરીખહેને ઉદારતાથી આ શુલ કાર્ય કરાવ્યું છે જેના શિલાલેખ પણ છે.

પ્રેમગંદ માદીની ડુંકના કારના ખહારના ચાકમાં એક ફુંડ આવેલા છે તે કુંડના નીત્રાણના ભાગ પાસે એક એારડીમાં ખાડીયાર માતાનું સમત્કારી સ્થાનક છે. શેઠ કુડમ્બના કેટલાએક જેના અહીં બાધા ઉતારવા આવે છે. ચામાત્રાના દિવસામાં પાણીથી કુંડ ભરાઇ જાય છે છતાં ય દેવીનું સ્થાનક વગેરે તેમનું તેમજ રહે છે.

હેમાભાઇની ટુંક ઊર્ફે હેમાવસી

અમદાવાદના નગરશેઠ કુંદુમ્ખના નખીરા દાનવીર, ધર્મવીર અને કર્મવીર નગર-શેઠ ઉમાભાઇએ આ દુંક ળધાવી છે.

માગલકુલતિલક મુમ્રાટ અકખરને પ્રતિભાષ આપનાર જગદ્દગુરુ શ્રી હીર-વિજયસરિજીના મુમયમાં આ તીર્ધાધરાજ તેએાશીને સોંપાયા અને તેના વહીવટની સત્તા અમદાવાદના નગએોક શાન્તિદાસને સોંપાઇ ત્યારથી ગિરિરાજના વહીવટ નગરશેઠ કુટુમ્બ જ સંભાળતું હતું. એજ નગરશેઠ શાંતિદાસના પોત્રના પોત્ર શેઠ ઉમાભાઇએ સં. ૧૮૮૨ માં આ ટુંક અંધાવી અને સં. ૧૮૮૬ માં મુલનાયક શ્રી અજિતનાય પ્રભુજીની પ્રતિશ કરાવી.

નગરગેંક હેમાભાઇનું છવન પરમાર્થી અને પૃર્ણ ધર્મગ્રેમી હેતું. તેઓ દાનવીર અને પરમચેવાભાવી હતા. તેમણે હેમાવસી ળ'ઘાવ્યા ઉપગંત ગિરિસજની નીએ

32

જય તળાટી બ'ધાવી અને હેમાભાઇના વન્ડા પણ તેમના જ બ'ધાવેલા છે. બીછ ધર્મશાળાએા અને મ'દિરાની પ્રાંતકાએા પણ તેમણે કરાવી છે. અમદાવાદમા હામાભાઇ ઇન્સ્ટીટયુ (પુસ્તકાલય) સ'બ્રહસ્થાન, સીવીલ હાસ્પીટલ, વર્નાકયુલર સાસાઇટી, ગુજરાત કાલેજ વગેરમા દાન આપ્યું છે.

આ નગરશેઠે અમુદાવાદની પાજરાપાળને પાતાના રાગ્રરહા ગામની ઉપજમાથી ભાગ આપવા શરૂ કર્યો. માતર, સરખેજ, નરાહાના મંદિરાના પ્રતિષ્ઠા તમણુ કરેલી; ઉમરાળામાં મંદિર બંધાવ્યું; (ગરનાર ઉપર શાહા પગથિયા બંધાવેલા, માતર, પૈથાપુર, ઉમરાળા, શુંદી, સરખેજ, નેસહા વગેરે સ્થાનામા ધર્મશાળાઓ બંધાવી છે.

આ શેઠે આ હુ'ક બ'ધાવી છે. તેમાં ૪ માેટા દહેરા અને ૪૩ દેરીએા છે. ૧ અજિતનાથજીનું મ'દિર ૧૮૮૬મા નગરશેઠ હેમાલાઇવખતગ્રદ ખુશાલગ'દે પ્રતિષ્ઠા કરી.

૨ યુંડરીકજીતું મંદિર " " " " "

૩ ચૌસુખજીતું મંદિર " " " " " "

૪ ચૌસુખજીતું મ'દિર સં. ૧૮૮૮ માં શેઠ સાકરચ'દ ;ંપ્રેમચ દે બ'ધાવ્યું.

પાળની ખહાર છે ખાજુ ઇ નાના કુંડ આવેલા છે. બાજીયા પૂજારીના એારડી છે.

ઉજમખાઇની દું ક ઊર્ફે ઉજમવસી

અમદાવાદના નગરશેઠ વખતચંદ શેઠના પુત્રી અર્થાત્ હેમાલાઇ નગરશેઠના ખહેન અને હેમાલાઇ શેઠના પુત્ર નગરશેઠ પ્રેમાલાઇના ફઇ થતા હોવાથી ઉજમફઇ તરીકે પણ તેઓ પ્રસિદ્ધ છે. તેમજ સુપ્રસિધ્ધ તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી મૃલચંદ્રજી મહારાજના ઉપદેશથી અમદાવાદમાં વાઘણુપાળમાની પ્રસિધ્ધ ઉજમફઇની ધર્મશાળા પણ તેમની જ ળધાવલી છે અને અષ્ટાપદજીના મંદિરમા પણ તેમણે જ ન દીધર-દ્વીપનું મંદિર ળધાવ્યુ છે. આ જ ઉજમફઇએ ગિરિરાજ ઉપર ઉજમવસી ળધાવી છે.

આ ડું કમાં સુંદર નકશીદાર પચ્થરની જાળીવાળા મંદિરમાં સત્તાવન ચોસુખજીની રચના છે. સત્તાવન શિખરા જીદા જીદા નામધી આળખાય છે. રચના ળહુ જ લબ્ય, આકર્ષક અને મનોહર છે. આ ડુંકમા ત્રણ મદિર અને બે દેરીઓ છે.

- ૧. ન'દીશ્વરદ્વીપનું માંદ્વર ઉજમ રોઠાણીએ સ ૧૮૯૩ મા ળ'ધાવ્યું.
- ર. કુ શુનાથ ત્રભુજીનુ મહિર-૧૮૪૩ મા શેઠ ડાહ્યાભાઇએ ળ'ધાવ્યુ છે.
- 3. શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુનું મંદિર શેઠાણી પરસનળાઇએ ળ ધાવ્યુ છ.

આ ઢું કમા મ'દિરા થઇ શકે તેવા જગ્યા છે.

સાકરચંદ પ્રેમચદની હંક યાને સાકરવસી

અમદાવાદવાળા શેઢ વખતચંદ પ્રમચંદ, સાકરચંદ પ્રેમચદ વગેરે ૧૮૮૮ માં શત્રુંજયના સંઘ લઇને આવ્યા ત્યારે જ દુંક ળધાવાનુ શરૂ થયું, જેમાં શ્રેઠ મગ- નલાઇ કરમચંદ તથા લલ્લુભાઇ જમનાદાસના દેહરાં પણ બંધાવા માંદ્યાં હતાં. આ ઢું કમાં ૧૮૯૩ માં સાકરચંદ શેઠે ગ્રતિષ્ટા કરી ત્યારથી આ ઢું ક સાકરવલી તરીકે જ પ્રસિધ્ધ છે. તેમાં ત્રણ દેહરા અને એક્વીશ દેરીએ છે.

- ૧ ચિંતામણી પાર્ધનાઘનું દેહરું શેઠ સાકરચ દ પ્રેમચંદે ૧૮૯૩માં પ્રતિષ્ઠા કરી પંચ ધાતુની સુંદર શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથજીની મૃર્તિ છે.
- ર પદ્મપ્રભુછનું મંદિર ૧૮૯૩ માં શેઠ લલ્લુભાઇ જમનાદાસે પ્રતિષ્ઠા કરી
- ૩ પદ્મપ્રભુજીનું મંદિર ૧૮૯૩ માં રાઠ મનભાઇ કરમચંદે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

છીપાવસહી

આ ટું ક સં. ૧૭૯૧ માં ભાવસાર (છીય) જેનાેએ ખંધાવી છે. યદ્યપિ આ ટુંક નાની છે છતાં ય જેન સધ કેવા ઉદાર અને મહાન્ છે, જે અનેક જાતિઓઅને ઉપજાતિએ ાથી ભરેલા છે છતાંય દરેદને એક સરખા જ આદર અને માન આપે છે.

આ ડુંકમાં ત્રણે દહેરાં અને ચાર દેરીએ। છે.

- ૧. ઋષભદેવછતું મંદિર—૧૭૮૧ માં છીયા જૈનોએ આ મંદિર બંધાવ્યું છે.
- ૨. શ્રી પ્રભુતુ દેહુર્ —સં ૧૭૬૮ માં ખધાયું છે. આ મંદિર સાકરવસીના ગઢ નેહે જ આવેલું છે.
- ૩. શ્રી નેમનાથ પ્રસુલ્ડનું મંદિર—સં ૧૭૯૪ માં શા હરખગ'દ [ગ્રીવચ'દે ળ ધાવ્યું છે.

છીપાવસીમાં નેમનાથ લગવાનના દેરા પાસે રાયણ આગળની છ દેરીમાં છેલ્લી એક દેરીમાં અજિતનાથછ અને બીજી દેરીમાં શાંતિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાએ। છે. કહે છે કે પ્રાચીન કાલમાં આ બન્ને દેરીએા સામસામે હતી પરન્તુ શ્રી નેમનાથ ભગવાનના શિષ્ય શ્રી ન દિપેણ્કઈએ .અજિતશાંતિસ્તવ અનાવ્યું તે વખત અન્ને દેરીએ। એક સાથે લાઇનમાં થઇ ગઇ પરન્તુ મિ. કારડીયા પાતાની એક છુકમાં આ કથાના નિષેધ કરતાં લખે છે કે " શ્રી અજિતનાથ ભગવાન સિધ્ધગિરિ ઉપર ચાતુમાસ પધાયા ત્યારે રાયણ પાસે થઇ " ભદ્રકગિરિ ચૃંગની નીચે તલાવડી આસપાસના ગુફા અને ટેકરી તથા છૂટક જમીન પર સ્થિર થયા. ઇન્દ્રમહારાજે અહીં એક લબ્ય પ્રાસાદ ખ ધાવ્યા. પ્રભેજ ત્યાં કાઉક્સમા ધ્યાને રહ્યા હતા ત્યાં ચરઘુપાદુકા સ્થાપી દેરી બાંધી.

ભાદમાં વણા સમય પછી સાળમા શાંતિનાથ ભગવાન (૧૫૨૫૫૯૭૭) ત્રાતુ-ર્માસ ઉપરના સ્થાને જ પધાર્યો. ચાતુમાસ ભાદ જ્યાં ગ્રાંતિનાથ પ્રભુછ કાઉસ્સળ-ધ્યાને રહ્યા હતા ત્યાં ચરહુપાદુકા સ્થાપી દેરી બનાવી. આ બન્ને દેરીઓ સામસામે હતી. યાત્રિકાને દર્શન કરતાં અગવડ પડતી—આશાતના થતી, શ્રી ન દિષેણ સુનિછ એ અજિતશાંતિ ખનાવી ખન્ને દેરીએ। એક લાઇનમાં થઇ ગઇ આ ખન્તે દેરીએ। હાલની

છ ગાઉની પ્રદક્ષિણામાં આવતી ચિલ્લણ તલાવડી પાસે જોડાજોડ છે." આ જ ભન્ને દેરીએા પ્રાચીન અજિતનાથ અને શાંતિનાથની છે એમ સમજવાનું છે.**ક**

પાંડવાનું દેહરું

ચીમુખજની ટુંકની પાછળની ખારી પાસે આ દેહરું આવેલું છે. તેમાં છે દેહરાં છે. બન્નેનાં જુદાં પાકાં ક'પાઉન્ડ છે. સૂળ મ'દિરમાં પબાસણ ઉપર પાંચ યાંડવાની પાંચ ઊભી મુંદર મૂર્તિઓ છે. પડળે ગાખમાં કુન્તામાતાની મૂર્તિ છે. તેની સામેના ગાખમાં દ્રીપદ્યની મૂર્તિ છે. આ સ્થાન ઘણું પ્રાચીન છે.

બીન્તું તેની પાછળ સહસ્રકૂટેનું મંદિર છે.

આ મ'દિર સ'. ૧૮૬૦માં સુરતવાળા શેઠ ખુખચંદ મયાભાઇ લાલચંદે ખ'ધા-૦યું છે. તેમાં પ્રતિમા ૧૦૨૪ સહસ કૃટ પથ્થરમાં આવેલી છે. ભીંતને ઐાથારે પુરુષાકારે ચોદરાજલાેકનું આરસનું ખનાવેલું સુંદર ચિત્ર છે ખીજી તરફ સમવસરણ તથા સિધ્ધચક્રજીની રચના આરસપહાણ પર છે જે ખાસ દર્શનીય છે.

ચાૈમુખજીની દું ક

શત્રું જયગિરિરાજના ઊંચા શિખર ઉપર આ દું ક આવેલી હાવાથી દ્વરથી દેખાય છે. ગિરિરાજ ઉપરના ઊચામાં ઊંચા આ ભાગ છે.

અહીં અમદાવાદવાળા શેઠ સદા સામજીએ સ. ૧૬૭૫માં ભવ્ય અને ઉત્તંગ જિનમ'(દર અનાવ્યું. ચૌમુખજીના મ'દિરમાં વિશાલ કદનાં ચાર લબ્ય જિનબિ'બા છે જેનાં દર્શન થતાં આત્મા યુલકિત ખને છે. આ ટુ'કમાં અગિયાર દેહરાં અને ૭૪ દૃઢરીએ છે.

ઋષભદેવજી ચૌમુખનું દેહરું અમદાવાળા શેઠ સદા સામજીએ સં ૧૬૭૫માં ખ'ધાવીને પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

- ર. પુંડરીક સ્વામીનું દહેરું .
- ૩. સહસ્રકૂટનું દેહરું અમદાવાવાદવાળા શેઠ હાહ્યાભાઇએ અંધાવ્યું.
- ૪. શાન્તિનાથજીનું દેહુરું સં. ૧૬૭૫ શેઠ સુંદરદાસ રતનજીએ ળ'ધાવ્યું.
- પ. શાન્તિનાથજીનું દેહરું.
- **૬. પાર્શ્વનાથ**જીનું દહેર્ઃ—સ∶. ૧૮૫૬માં પ્રતિષ્ઠા થઇ.
- ૭. પાર્શ્વનાથજીનું દહેર્"—સં. ૧૬૭૫માં ખીમજી સાેમજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ૮. શાન્તિનાથજીનું દહેર્"—સં. ૧૬૭૫મા અમદાવાદવાળાએ બ'ધાવ્યું. ટ મંદિરમાં ત્રણુસા ચાવીશ મૂર્તિ એા એક પત્થરમાં છે.

[∗]છીપાવસહી માટે એક બીજો ઉલ્લેખ મળે છે કે આ ડુ**ં**કમાં સ°. ૧૬૬૯ માં મંદિરા હતાં. મને એમ લાગે છે કે આ વસ્તુ અન્ય ઐતિહાસિક પ્રમાણની અપેક્ષા રાખે છે. १२

- ૯. શ્રી સીમ'ધરસ્વામીનું મ'દિર—૧૭૮૪ અમદાવાદવાળા કરમચંદ હીરાચ દે ળ'ધાવ્યું.
  - ૧૦. શ્રી પ્રભુતુ મંદિર—અજમેરવાળા ધનરૂપમલજએ બ'ધાવ્યું.
- ૧૧. અજિતનાથનું મંદિર—ભાગુસાલીકમલસીસેના અમદાવાદવાળાએ બંધા-૦યું છે.

વ્યા દું કની ખહારના વિભાગને ખરતરવસી કહે છે.

ખરતરવસહી \ #ચામુખજીની દું કના આ બહારના ભાગ છે. જો હનુમાનજી ડ્રારથી નવ દું કમાં જઇએ તા પ્રથમ અહીં અવાય છે. તેમાં નીચે પ્રમાણે દેહરાં છે.

- ૧. સુમતિનાથજનું દહેર્ં—સં. ૧૮૯૩માં સુર્શીદાખાદવાળા ખાબુ હરખગંદજ ગુલેચ્છાએ ખંધાન્યું છે.
  - ર. સંભવનાથછતું દેહરૂં—સં. ૧૮૯૩માં ખાણુ પ્રતાપસિંહછ દુગઢે ળંધાવેલું છે.
- ર. ઋષભદેવજીતું દહેર્ં—સં. ખાભુ ઇન્દ્રચંદજ નીહાલગંદજએ ૧૮૯૧માં ખંધાવ્યું છે.
  - ૪. ચ'દ્રપ્રલુજનું દહેર્'—સ'. ૧૮૯૩માં હાલાક'ડીવાળાએ બ'ધાવ્યુ'. અહીં થી આગળ જીદાં જીદાં મ'દિરા આવે છે.
  - ૧. મરફેલીનું મંદિર—પ્રાચીન મંદિર છે.

નરશી કેશવજીની ડુક.

૧–અભિન'દન પ્રભુનું' દહેરૂં'—શેઠ નરશી કેશવજીએ સં. ૧૯૨૧માં અ'જનશલાકા પ્રતિષ્ઠાદિ કરાવ્યાં છે.

કહે છે કે અહીંની પ્રતિષ્ઠા સમયનું સુહુર્ત બરાબર ન હતું. આના પરિણામે હજારા માણસ મૃત્યુના મુખમા હામાયાં. આ પ્રસંગને જનતા " કેસવજ નાયકના કેર "ના નામથી એાળખે છે. શેઠજ એ પ્રથમ તા એક મંદિર બધાવ્યું હતું અને વિશાલ છૂડી જગા રાખી હતી, પરન્તુ તેમના પૌત્ર જેઠુલાઇના કાર્યલાર સમયે સુનિમજ વલ્લલજી વસ્તાએ છુડી જગામાં ધીમે ધીમે મૂળ દેહરાંને કરતી લમતીની દેહરીએ બધાવી, સામે જ શ્રી પુંડરીકસ્વામીનું મંદિર બંધાવ્યું.

૧ ચામુખજિતુ દેહરૂ'—સ'. ૧૭૯૧માં કચ્છનિવાસી વેલુખાઇએ બ'ધાન્યુ'.

^{*} રાત્રું જયપ્રકાસ પૃ. ૧૧૦માં ખરતરવસહીના પરિચય વિદ્વાન્ ક્ષેખકે નીચે પ્રમાણે આપ્યા છે.—ખા ત્રમાણે શત્રું જયનું આખું શિખર દેવમ દિર્રાથી પથરાઇ જવા લાગ્યું તે જેઇને ખરતરગરઇ ભાઇઓએ ચામુખજીની દું કમાં જે ભાગ પડતર હતા ત્યાં ખરતરવસહી બાધવાના નિશ્ચય કરીને મુર્શીદાબાદવાળા બાજી હરખર્ચંદ ગ્રહ્યેચ્છા તથા બાલુચરવાળા પ્રતાપ-સિ હજી દુગડ વગેરેએ જિનાલયા બધાવવામા માંછા.

- ૧. ચંદ્રપ્રલુતું—સં. ૧૮૮૫ ખાબુ હરખચંદજી ગુલેચ્છાએ બંધાન્યું છે.
- અજિતનાથજીનું—લખનારવાળા શેઠ કાલિદાસ ગુનીલાલે સ'. ૧૮૮૮માં અ'ધાન્યું છે.
  - ૧. કું શુનાથજનું દહેરૂં—સં. ૧૮૮૭માં શેઠ હિમ્મતલાલ લુણીયાએ અંધાવ્યું.
- ૧. શ્રી શાન્તિનાથજીનું મંદિર—આ મંદિર ખહુ જ પ્રાચીન કંહેવાય છે. કંહે છે કે આ મંદિર જૈન રાજા સમાટ સંપ્રતિએ ખધાવ્યું છે. ત્યારપછી અનેક જોહો- દ્ધારા થયા છે. હમણાં તા વિલાયતી રંગાથી ચિત્રકામ કરાવી તેની પ્રાચીનતા છુપાવી દીધી છે. અહીં ગિરિરાજનાં મંદિરનું વર્જુન ઉપર પૂરું થાય છે.

તીર્થરાજને ક્રતો અંકરના માટા કિલ્લા અહીં આવે છે ને ચામુખજીની ડુંકમાં જવાના પ્રથમ દરવાજો પણ અહીં જ શરૂ થાય છે. માટી ડુંકની જેમ અહીં પણ ચાકીપહેરા ખેસે છે. યાત્રાળુ પાસેથી શસ્ત્ર–છત્રી, લાકડા–માજાં વિગેર લઇ હયે છે ને તેને માટી ડુંકે માઠલી દે છે. આ દરવાજાના કાટની રાંગે થઇને એક સીધા રસ્તા અદ્દભૂતજીના દહેરા પાસે નીકળે છે.

આ રસ્તે જતાં પ્રથમ જ જળથી ભરેલા એક કુંડ આવે છે, જેને 'વલ્લલ કુંડ' કહે છે. આ કુંડ નરશી કેશવજી તરફથી મુનિમજી વલ્લભજી વસ્તાએ બંધા-વેલ છે. ત્યાંથી પછી આગળ જતાં દરવાજામાં થઇ શસાદિ મૂકીને મ'દિરજીમાં જવાય છે.

અહી' કિલ્લાના છેડા ઉપર અંગારશા પીરની કખર છે. જૈન મ'દિરામાં કયાંક કયાંક આવી આશ્ચર્ય'કારી વસ્તુએા દેખાય છે. પણ કહે છે કે મુસલમાનાના હુમલાથી ખચવા આ સ્થાન ખનાવેલું છે. આ સ'ખ'ધીની દ'તકથા ગુલાખચ'દ કારડીયાએ પ્રકા-શિત મૂકયાની વાત મળી છે.

આવી રીતે નવે ડું કાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન મને મલ્યું તે પ્રમાણે આપ્યું છે. અહીંના ઘણા મંદિરા અને ટુંકાની વ્યવસ્થા શેઠ આણં દજી કલ્યાણજીની પેઢી ચલાવે છે. આ નવે ટુંકા પાતપાતાના કિલ્લા અને કરવાજાથી સુરક્ષિત છે. દરેકના કિલ્લામાં એક એક નાની ખારી છે જેથી એક ખીજી ટુંકમાં જઇ આવી શકાય છે. અને નવા કિલ્લાને ક્રતો એક ખીજો માટા કિલ્લા છે જેથી ખધાની રક્ષા થાય છે.

ગિરિરાજ ફરતી પ્રદક્ષિણાએાનું વર્ણન

૧. શ્રી શંત્રુજય ગિરિરાજની છગાઉ, બારગાઉ, દાઢગાઉ વગેરેની પ્રદિશણાઓ છે તેમાં સૌથી પ્રથમ છ ગાઉની પ્રદેશણામાં જતાં રામપાળની ખારીથી નીકળતા જમણી તરફ જતા રસ્તા છ ગાઉની પ્રદક્ષિણા તરફ જાય છે. ત્યાં પ્રથમ એક દેહરી આવે છે જેમાં શ્રી દેવકીજીના છ પુત્રની કાઉસગ્ગીયા મૃતિઓ છે; તેઓ અહીં ગિરિરાજ ઉપર મારૂ પ્રધાર્યા છે. ત્યાંથી આગળ જતાં નીચેના સ્થળા આવે છે.

૧ ઉલકા જલની દેરી.

અમાં આદિનાથ ભગવાનની પાદુકા છે. મૂલમંદિરમાંથી શ્રી આદિનાથ ભગ-વાનના ન્હવણનું પાણી જમીનવાટે વહેતું અહીં સુધી આવતું એમ કહેવાય છે. હાલમાં તેમ નથી. બારાટા એક ખાડામાં ન્હવણ જલ ભરે છે. યાત્રાળુઓ અહીં એત્યવંદના કરે છે. —અહીંથી શાહે દ્વર—

ર ચિલ્લણ તલાવડી.

ચિલ્લણ તલાવડી ઉપર શ્રી અજિતનાથ અને શાંતિનાથજની પાદુકાએ છે. યાસે સિધ્ધશિલા છે, તેના ઉપર સુઇને યાત્રિકા સિધ્ધશિલાનુ ધ્યાન ધરતા કાઉ-રસગ કરે છે.

ચિલ્લા મુનિ કે જેઓ લગવાન મહાવીરના શિષ્ય હતા તેએ સંઘ સહિત અત્રે આવ્યા ત્યારે યાત્રિકાના તૃષા-ઉપદ્રવને શાંત કરવા લિષ્ધથી આ સ્થાન પ્રગટાવ્યું હતું. ચિલ્લા મુનિરાજના સ્મરણરૂપે લોકો આ સ્થાનને ચિલ્લા તલા વડીથી સંબોધ છે. યાત્રિકા આ સ્થાને પવિત્ર થાય છે. ધ્યાન કરે છે. દુષ્કાળના સમયે પણ અહી પાણી સુકાતું નથી. અહીં દર્શન કરી સામે દેખાતા ભાડવાના હુંગર ઉપર જવાય છે. ભાડવાના હુંગર ઉપર કૃષ્ણ વાસુદેવના પુત્રા સાંબ અને પ્રદ્યુશ્નકુમાર સાડીઆઠ કરાઢ મુનિઓ સાથે મુક્તિ પધાર્યા હતા. દેરીની નજીકમાં એક કુંડ છે જે શેઠ ભશુભાઇ પ્રેમચંદ મુધરાવ્યા છે. ફા. શુ. ૧૩ ના દિવસે અહીંની યાત્રાનું મહત્ત્વ આ પહાડની યાત્રાને માટે જ છે.

ત્યાંથી યાત્રા કરી નીચે ઉતરી સિધ્ધવડની યાત્રા કરે છે. અહીં આદિનાથ લગવાનની દેરી છે. પાણીની વાવ છે. નજીકમાં ભાતું અપાય છે. આ સ્થાને અનંત મુનિમહાત્માંએ! મુક્તિ પધાર્યા છે. ફા. શુ ૧૩ માટે! મેળા ભરાય છે. અહીં થી પગ રસ્તે પાલીતાણ છે ગાઉ દ્વર છે. યાત્રાળુએ! પગે અથવા વાહનમાં શહેરમાં જાય છે. ૨. ખાર ગાઉની પ્રદક્ષિણ!

પાલીતાણા શહેરથી તલાટી રાડને રસ્તે કલ્યાણવિમલજની દેરીની પાસેથી શત્રું જયી નદીએ જવાય છે. નદીના કાંઠે પાંડેરિયું ગામ છે. ત્યાં થઇ નદી ઉત્તરી આગળ જવાય છે.

આ રસ્તામાં પઘરા, કાંડા અને કાંકરાનું પૃરેપૃરું જોર હાય છે. પ્રથમ પાંડે-રીયું ગામ આવે છે. પછી ભંડારીયું ગામ આવે છે. પાલીતાણાથી ભંડારીયું ૪ થી પ ગાઉ દ્વર છે. ભંડારીયામાં મુંદર જિનમંદિર, ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય વિગેરે સગવ-ડતા છે. શ્રાવકાનાં ઘર ૧૫ થી ૨૦ છે. ભાવિક છે. અહીંથી કદં બગિરિનાં મંદિરા વિગેરે દેખાય છે. ભડારીયાથી બાદાનાનેસ અહીંથી ત્રણ ગાઉ છે. બાદાના નેસમાં પૂ પા. આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમસ્ગીયરજ મહારાજશ્રીના ઉપદે-શથી સુંદર ત્રણ ધર્મશાળાઓ, ઉપાશ્રય અને બાવન જિનાલયનું ભબ્ય જિનમંદિર વિગેરે બધાયેલ છે. મુલનાયક શ્રી મહાવીર પ્રભુજીની ભબ્ય મૃત્તિ છે. ત્યાંથી માઇલ દાઢ માઇલ દ્વર તલાટી છે, ત્યાંથી ઉપર ચઢાય છે. ઉપર શત્રું-જયાવતાર, રૈવર્તાગરિ અવતાર તથા શ્રી નિમનાથજીનાં ભવ્ય મ'દિરા છે. દ્વરથી આ ધવલશિખરી ઉત્તુંગ મ'દિર ખહુ જ આકર્ષક, રમ્ય અને મનાહર લાગે છે. શ્રી નિમનાથજીના મ'દિરથી ઉપર ચઢવાનું છે. ચઢાવ ઘણા કઠેણ છે. ઉપર એક સુંદર ચાતરા ઉપર દેરી છે જેમાં છે જોડી પાદુકાઓ છે. કદ'બગણધરની આ પાદુકાઓ છે. ગઇ ચાવીશીના ખીજા નિરવાણી તીર્થ કરના શ્રી કદંખગણધર ગઇ* ચાવોશીમાં કોડ સુનિવરા સાથે સુક્તિ પધાર્યા હતા. આ ખન્ને પાદુકાઓ પર લેખ છે. એક પાદુકાચુગલ જૂની સં. ૧૬ + × ની છે. પ્રતિષ્ઠાપક તપાગच્છે શ્રીવિज्ञयसेन- सृदिमि: ગૃહસ્થનું નામ પણ છે પરન્તુ વંચાતું નથી. બીજી પાદુકાયુગલ સં. ૧૮૬३ × × સત્તમન્નંદ × × × પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્યનું નામ નથી વંચાતું.

ઉતરતી વખતે વાવડી પ્લાટ તરફ જવું. ત્યાં પણ સુંદર જિનમંદિર અને નૃતન ખનતી સેંકડા જિનમૂર્ત્તિઓ તથા ગુરુમૂર્ત્તિએ પણ છે. લાયરાં વિગેરમાં પણ દર્શનીય જિનમૂર્તિઓ છે. પ્રતિષ્ઠા અંજનશલાકા ખાકી છે.

આ આખા તીર્થની વ્યવસ્થા શ્રી શેઠ જિનદાસ ધરમદાસની પેઢી કરે છે. તેલા-દીએ ભાતું અપાય છે. પેઢીની વ્યવસ્થા સારી છે. યાત્રિકાને માટે ભાજનશાળા વગેરેની સગવડ સારી છે.

કદ'ખગિરિથી અઢીથી માઇલ દૂર ચાેક છે. ત્યાં વિશાલ ધર્મશાળા છે. ત્યાં નજીકમાં હસ્તગીરિ તીર્થની ટેકરી છે. પહાડ નાના છતાં ચઢાવ કઠેથુ છે.

શ્રી કદ્દ'ખગિરિરાજને શાભાવવાનું, સુંદર મ'દિરાથી અલ'કૃત કરવાનું અને તેની સારી પ્રસિધ્ધ, મહાત્મ્ય પ્રસરાવવાનું માન પૂ. પા. આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસૃરિજી મહારાજને ઘટે છે. તેમણે ભગીરથ શ્રમ લઇ તીર્થોધ્ધાર કરાવ્યા છે અને જંગલમાં મ'ગલ વર્તાવ્યું છે.

હસ્તગિરિ

કદ'ળગિરિથી એક ગાઉ ચાક ગામ આવે છે. અહીં સરકારી થાશુ' છે. ગામના પાદરે ભગવતી શત્ર'જયી નદી વહે છે. નદી ઓળંગી સામે કાંઠે બે માઇલના ચહવાના હસ્તગિરિ પહાડ છે અહીં ચક્કવર્તી રાજ્યી ભરત મહારાજા અનશન કરી માેશે પધાર્યા છે. તેમજ તેમના હાથી પણ અનશન કરી અહીં સ્વર્ગે સિધાવેલ છે તેથી

⁻ ગઇ ચાવીશાના અતિમ તીર્ય કર શ્રી સંપ્રતિ જિનદેવના ગણધર કદળ મૃતિ એક ક્રોડ મુનિવરા સાથે અનશન કરી અહીં માેક્ષે પધાર્યા છે એના બીજે રથાને ઉલ્સેખ મળે છે. શ્રી શત્રું જયગિરિરાજના ૧૦૮ નામામા આ શિખરનું નામ છે કદં બગિરિ, શ્રી શત્રું જયગિરાજનું એક શિખર જ છે. આ શિખર પણ સજીવ છે. અનેક અનેક એા, વનસ્પતિએ અને સિદ્ધિઓનું સ્થાન છે.

હુત્તિગિરિ તીર્થ પ્રસિધ્ધ છે. ઉપર સુંદર દેરી છે. તેમાં પાદુકા છે, આ સ્થાન ઘણું જ પવિત્ર છે.

ચાક ગામમાં મુ'દર જિનમ દિર, વિશાલ ધર્મશાળા વિગેરે છે. વ્યવસ્થા શેઠ આ. ક. ની પેઢી કરે છે.

અહી થી જાળીયા થઇ ગિરિરાજની પ્રદક્ષિણા દેતા પાલીતાણા જવાય છે.

૩ ભાઠી વીરહાની દેરી—

શત્રંજયી નદીની પાગ પાસીતાણાથી શ્રી શત્રુંજય રાેડ ઉપર જતાં નહાર બિલ્ડી-ગની પાસે બે રસ્તા નીકળે છે. એક રસ્તા તલાટી જાય છે અને બીજો રસ્તા સીધા શત્રંજયી નદી તરફ જાય છે. અહીં થી બે ગાઉ દ્રર શત્રંજયી નદી છે. તેમાં ન્હાઇ, પવિત્ર થઇ ઉપર જતાં પ્રથમ એક દેરી આવે છે જેમાં શ્રી આદિનાય ભગવાનની પાદુકા છે. ત્યાં થઇ આગળ ઉપર જતાં અધે રસ્તે એક દેહરી અને વિસામા છે. ત્યાં એક ફંડ છે. આ ફુંડ ને વિસામા રાધનપુરવાળાએ બ'ધાવેલ છે. અહીં દર્શન કરી ઉપર દાદાની દુંકમાં જવાય છે. નદી પાસે એક પાણીની પરભ બેસે છે તેને ભાડીનાનીરડા કહેવામાં આવે છે.

૪ રાેહીશાળાની પાગ—

છ ગાઉની પ્રદક્ષિણાવાળા રસ્તે એટલે કે રામપાળની બારીએથી રાહીશાળાની પાગે જવાય છે તેમજ શત્રું જયી નદીવાળા રસ્તેથી આગળ જતાં રાહીશાળાની પાગ આવે છે. નજીકમાં ગામ છે. ત્યાં સડકને કિનારે વિશાલ ધર્મશાળા તથા જિનમંદિર છે. આ નૃતન ભવ્ય જીન મંદિર અને સુંદર ધર્મશાલા વગેરે પૃ. પા આગાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસ્ટ્રીલર્જી મહારાજના ઉપદેશથી જ તૈયાર થયેલ છે. અહીંની વ્યવસ્થાપણે શેઠ જી×ધ પેહી દરે છે. ત્યાંથી અર્ધા પેણા માઇલ દ્વર તલાડી છે. ત્યાં ભાતું અપાય છે. ઉપર દેરી છે. એક કુંડ છે. દર્શન કરી ઉપર જવાય છે.

ય ઘેડીની પાગ—

માેડી ડું કની ખહાર નીકળી નવ ડું કના રસ્તે જતાં સીધે સન્મુખ રસ્તે કિલ્લાની

૧ અહીંથા નાત્રે હનયાં પછી આદપર આવે છે ત્યાંથી દૂર ઘેટી ગામ છે. ત્યાં દેતુ-ગસર હયાશ્રય છે ત્યાં શ્રાવકાનાં ત્રુગ છે ઘેટી ગામ લહું પ્રાચીન છે. પહેલા અહીંથી પણ હપુર ચઢાતું હતું મહાપ્રભાવિક આચાર્ય શ્રી પાદલીપ્તમૃત્રિજી મહારાજ પહેલાં અહીંથી હપુર ચઢ્યા હતાં. તેમજ વર્તમાન યુગમાં અહીં પ્રથમ ઉદ્વાર જાવડશાહે કરાવ્યા હતા. ત્યાર પછી જીદા જીદા સમયે હદાર થતા જ આવ્યા છે.

પાલીતાષ્ટ્રાંથી દસ ગાઉ દૂર છાપરીયાલી ગામ છે જે ભાવનગરના મહારાજાએ શેઠ આણું દજી કરવાણુજની પેઠીને ભેઢ આવેલું છે ત્યાં પેઠી તરફથી સું દર પાંજરાપેળ ચાલે છે. ત્યાં પાસે ટેકરી ઉપર એક ટેહરી છે તેમાં પ્રતિમાજી છે.

ખારીમાંથી બહાર નીકળી આગળ નીચે ઉતરવાનું છે. વચમાં એક દેરી આવે છે જેમાં ચાવીશ પ્રભુના ચરાષુક્રમલ છે–પાદુકાઓ છે. પાસે જ વિસામા છે. અહી' ઝાષલદેવ પ્રભુ પ્રથમ પધાર્યા હતા. ત્યાંથી નીચે ઉતરી આગળ જતાં ગિરિજના છેડા ઉપર સુંદર જાળીવાળી દેરી છે, જેમાં શ્રીચાવીશ પ્રભુની પાદુકાઓ છે. અહીં દર્શન કરી ઉપર જઇ દાદાનાં દર્શન પૂજન વગેરે કરે તેને છે ચાત્રા થાય છે.

६ દાે હ ગાઉની પ્રદક્ષિણા

રામપાળની ખારીથી ખહારના ભાગમાં કિલ્લાની કારના ખાજીના રસ્તેથી ફરતાં, કિલ્લાના દરેક મંદિરાની પ્રદક્ષિણા તથા નવે દુંકને ફરી ખહારની ખારીથી હનુમાન ધાર આવી દાદાની દુંકમાં જઇ દાદાના દર્શન કરે છે તેને દાઢ ગાઉની પ્રદક્ષિણા કહેવામાં આવે છે.

સિષ્ધિગિરિની યાત્રોએ આવનાર દરેક યાત્રાળુ શત્રુંજયી નદી, દોઢ ગાઉની પ્રદક્ષિણા, ઘેટીની યાત્રા, રાહીશાળાના પાગની યાત્રા, છ ગાઉ અને ખાર ગાઉ વિગેરની યાત્રાના લાભ અવશ્ય લ્યે છે. અને આટલી યાત્રા કરે ત્યારે જ યાત્રા પૂર્ણ થઇ એમ મનાય છે.

આ સિવાય શત્રું જય ગિરિરાજની પંચતીર્થની પણ યાત્રા અવશ્ય કરવા યાંગ્ય છે. તેનાં મુખ્ય ગામા નીચે મુજબ છે-નીચે આપેલા દરેક ગામામાં શ્રાવકાના ઘર, સુદર મ(ન્દર અને ધર્મશાલાએ છે. તેમાં તળાજા, મહુવા અને દોઘા તીર્થસ્થાન છે. પાલીતાણુંથી જેશર, છાપરીઆળી, મહુવા, દાઠા, તળાજા, ત્રાપજ, તણસા, દોઘા, લાવનગર, વરતેજ અને શિહાર થઇ પાછા પાલીતાણા અવાય છે. ખધે સ્થાને જવાને વાહના પાલીતાણુંથી જ મળે છે. (મહુવા અને તળાજા, દોઘા વગેરેનું વર્ણન આગળ આવે છે)

શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સંખ'ધી કેટલીક પવિત્ર વરતુઓની ઓળખાણ અને તેના અદ્દસ્તુત મહિમા.

રાજાદની (રાયણ વૃક્ષ) અને તેની નીચે રહેલા પ્રભુનાં ચરણ.

આ રાયખુનુ વૃક્ષ શ્રી ઋષભદેવજી ભગવાનની પાદુકાવડે પવિત્ર ગણાય છે. ભગવાન્ અહીં નવાણુ પૂર્વ વાર સમવસર્યા છે. ચારાશીલાખ વર્ષનું એક પૂર્વા ગ : તેને ચારાશી લાખે ગુણતાં આવે તે પૂર્વ. એવા પૂર્વ નવ્વાણુંવાર શ્રી ઋષભદેવજી ભગવાન અહીં પધાર્યા હતા. આથી આ રાયણ તીર્થની તુલ્ય વ'દ્ય છે. તેના પત્ર, ક્ળ તથા શાખા ઉપર દેવતાઓના વાસ હાવાથી પ્રમાદથી તે તાેડવા કે છેદવા નહીં.

જ્યારે કાઇ સ'ઘપતિ પૂર્ણુ બહિતભાવથી તેની પ્રદક્ષિણા દે છે ત્યારે જો ત રાયણ તેના ઉપર હર્ષથી દ્રધ વર્ષાવે છે તો તે ઉભય લાેકમાં ચુખી થાય છે. જો તેની શુષ્ત્ર દ્રવ્યથી આદર સહિત પૂજા કરવામા આવે તાે તે સ્વપ્નમાં આવી મર્વ શુભાશુભ કહી દે છે. વળી તેની આદર સહિત પૂજા કરવાથી ભૃત, વૈતાલ, શાકિની, રાક્ષસ પ્રમુખના ગમે તેવા વળગાડ જતા રહે છે તથા બીજા વિકાર પણ થઇ શકતા નથી.

એ ઉત્તમ વૃક્ષના પત્ર, પુષ્પ કે શાખાદિક સહેજે પહેલા હાય તા તેને આદર સહિત લઇ આવી છવની જેમ સાચવવા. એના જળનું સિંચન કરવાથી સવે વિઘ્નની શાંતિ થાય છે. એ પવિત્ર વૃક્ષને સાક્ષી રાખી જે દેવની બાંધે છે તે અને અત્ય'ત સુખ અનુભવી છેવડે પરમપદ પ્રાપ્ત કરે છે.

એ રાયણ વૃક્ષની પશ્ચિમ દિશા તરફ એક દુલેલ રસદુપિકા છે. શ્રધ્ધા સહિત અક્રમ તપના આરાધનથી કાેઇ લાગ્યવાન્ પુરુષ તેના રસ મેળવી શકે છે. જે રસની ગધ માત્રથી લાેહુ સુવર્લ્યુ ચઇ જાય છે. એક રાજદની જ જે પ્રસન્ન હાય તાે બીજી શાની જરૂર છે?

શ્રી શત્રું જયા નદી.

સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં અન'ત મહિમાથી પૂર્ણ અને અન'ત સુકૃતનું સ્થાન એવું શત્રુ જય નામે મહાતીર્થ છે. એનાં દર્શન, સ્પર્શન, શ્રવણ અને સ્તવનથી પણ પાપના લાપ થઇ જાય છે. તે ક્ષણવારમાં પ્રાણીઓને સ્વર્ગનાં તથા માક્ષનાં સુખ આપે છે. તેના જેવું ત્રણ લાકને પાવન કરનારું કાઇપણ ખીજી તીર્થ નથી. એ મહાતીર્થની દક્ષિણ ખાજીએ પ્રભાવિક જલથી પૂર્ણ શત્રુ જયા નદી વહે છે. શ્રી શત્રુ જય તીર્થને સ્પર્શી રહેલી હાવાથી તે નદી મહાપવિત્ર છે અને ગંગા દસ ધુના દ્રવ્ય જળના ક્લથી પણ અધિક ફ્લદાતા છે.

તેમાં સ્નાન કરવાથી સકલ પાપ ધાવાઇ જાય છે. (અત્ર યાદ રાખવું કે જૈનેતરની જેમ જૈનોએ ડુંબાડુંબ કરી અનુપયોગે સ્નાન કરવાનું નથી પણ કિનારે છેસી પાણી ગળીને સ્નાન કરવાનું છે).

શ્રી શત્રું જય મહાતીર્થની તે જાણે વેલી હાય તેવી શાલે છે. તે ગંગા નદીની જેમ પૂર્વ દિશા તરફ વહેનારી, અપૂર્વ સુકૃત્યના સ્થાનરૂપ, અનેક ઉત્તમ દ્રહેાવડે પ્રભાવશાળી અને અનેક આશ્રિય ઉત્પન્ન કરનારી છે.

શત્રુજયા, જાહ્નવી, પુંડરિકિણી, પાપંકષા, તીર્જભૂમિ, હસા એવા અનેક અભિધાના(નામા) થી તે પ્રખ્યાત છે. તેમાં કદ બગિર અને પુડરિકગિરિ નામના શિખરની મધ્યમાં કમલ નામના એક મહાપ્રભાવક દ્રહ છે. તેના જલવડે માટીનો પિંડ કરી જો નેત્ર ઉપર આંધવામાં આવે તા રતાંધળાપણું વિગેરે અનેક પ્રકારનાં નેત્રવિકારના નાશ થઇ જાય છે. વળી તે જલના પ્રભાવથી બીજા પણુ ભૂત વૈતાલા-દિક અન્ય દાપા દ્રર થાય છે અને તેમાં જીવની ઉત્પત્તિ થતી નથી.

સ્ર્યેધાન તથા તેમાં આવેલા સ્ર્યાવર્ત અથવા સ્ર્યંકુંડનું વર્ણન. શ્રી શત્રજય ગિરિની પૂર્વ દિશામાં ન દનવન સમાન સ્ર્યોઘાન નામનું ઉદ્યાન છે. : 69:

જેમાં સર્વ કાર્યમાં ઉપયોગી અનેક દિવ્ય ઔષધિએ થાય છે. તેમાં નિર્મલ જલથી ભરેલા સૂર્યાવર્ત નામના કુંડ છે તે સર્વ રાગ સંબ'ધી પીડાના નાશ કરે છે. આ કુંડના જલના એક બિંદુ માત્રથી અઢાર પ્રકારના કાઢ દ્વર થઇ જાય છે.

ચંદ્રચૂડ નામે વિદ્યાધર પાતાની પ્રિયતમા સાથે ચૈત્રી પૂર્ણિ માની શ્રી શત્રું જય ગિરિરાજની ચાત્રા કરીને પાતાને અહાભાગ્ય માનતા જતો હતા ત્યાં નજદીકમાં આ મનાહર ઉદ્યાન જોયું. પ્રિયાની પ્રેરણાથી વિમાન નીચે ઉદ્યાનમાં તથા સ્યાવત કું ડમાં થથે ચ્છ કીડા કરી પાછાં કરતાં તે કું ડનું પ્રભાવિક નિર્મલ જલ સાથે લઇ વિમાનમાં ખેસી ચાલ્યા. આગળ ચાલતાં માર્ગમાં એક સ્થળે નીચે દૃષ્ટિ નાખી જેતાં મહીપાળ નામે રાજાની ચતુરંગી સેનાના પડાવ જોયા. મહીપાળદેવ રાગાર્ત હતા. ધણા માણુસા તેને વીંટી વળી સેવા ચાકરી તથા ઉપચારાદ કરતા હતા. વિદ્યાધરની સ્ત્રીએ આ કરુણ દ્રશ્ય જોઇ, દયા લાવી, પ્રિયતમની આગ્રા મેળવી મહીપાળ ઉપર તે ચમત્કારી જલના ખિંદુ પ્રક્ષેપ્યા તે કે તરત જ તાપથી કરમાઇ ગયેલું વૃક્ષ વર્ષાયોગે જેમ નવપલ્લવીત થઇ જાય તેમ રાજાનું શરીર રાગરહિત (નિરાગી) ખની નવપલ્લવીત ખની ગયું. કુષ્ટાદિક રાગ પલાયન થઇ જવાથી તેની કાયા દિવ્ય કોતિવાળી થઇ ગઇ.

અદ્યાપિ પણ આ ઉદ્યાન તથા કુંડના, અને તેના જલના મહિમા સુપ્રધ્ય છે.

શ્રી શત્રુજ'ય ગિરિરાજ ઉપરના મુખ્ય મુખ્ય પર્વ ઉત્સવાની તિથિએા અને તેનાં કારણા

પરિશિષ્ટ ૧

- ૧. કાર્નિ'ક શુદ્ધિ ૧૫ શ્રી ઋષભદેવજીના પુત્ર દ્રાવિડ ને વારિખિદ્ધ દશ કોડ સુનિ-વર સાથે માણે ગયા.
- ર. પાષ વિંદ ૧૩ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન અષ્ટાપદે સિધ્ધિ પામ્યા.
- 3. ફાલ્ગુન શુદ્ધિ ૮ શ્રી ઋષભદેવજી આ તિથિએ પૂર્વ# નબ્લાશુ વાર સિધ્ધા-ચળ પર સમવસર્યા.
- ૪. " " શુદ્ધિ ૧૦ શ્રી ઋષભદેવજીના પાલક પુત્ર (પૌત્ર) નમિવિનમિ વિદ્યાધર બ ક્રેાડ મુનિવરા સાથે સિદ્ધિપદ પામ્યા.
- પ. ,, ,, ૧૩ શ્રી કૃષ્ણુ વાસુદેવના પુત્ર શામ્બ અને પ્રદુમ્ન સાંડી આઠ ક્રાંડ સુનિ સાથે આ તીર્થના ભાડવા ડુંગરવાળા ભાગમાં સિષ્ધિ પામ્યા.

^{*} ચારાશી લાખને ચારાશી લાખે ગુણવાથી એક પૂર્વ થાય. એવા નવાણ પૂર્વ એટલે ૬૯૮૫૪૪૦૦૦૦૦૦૦૦ વખત પધાર્યો અહીં નવાણ યાત્રા કરવાની પ્રવૃત્તિનું મળ કારણુ પણ આ જ છે.

શ્રી શત્રું જય	: ૯૮	::	[જૈન	તીર્થાન	ì l
 ફ. " " , ૧૫ શ્રી ઋષભદેવજીના મુખ્ય ગણધર શ્રી પુંડરીકસ્વામીએ પાંચ ક્રોડ મુનિ સાથે આ તિથિએ અણસણુ કર્યું. ૭. ફાલ્ગુન વિદ ૮ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનું જન્મ તથા દીક્ષા કલ્યાણક છે. તેમજ વર્ષીતપની શરૂઆત પણ આ દિવસથી જ કરાય છે. 					
૮. ગ્રેત્ર શુદિ ૧૫ ૯ વૈશાખ શુદ ૩	શ્રી પુંડરીક ગણધર શ્રી ઋષભદેવ ભગવ કુમારના હાથે હસ્ટિ	પાંચ ક્રોડ મુનિવરે તે એ તિધિએ વર્ષ તનાપુરમાં કર્યું હ	ા સાથે સિધ્ધિ તિપનુ પારા તું. કેટલેએ	ાપક પામ્ય ગું શ્રેચાંસ	t—
ભાવા વર્ષીતપતું પારાગું અહીં આવીને કરે છે. ૧૦ વૈશાખ વદિ ૬ વિ. સં. ૧૫૮૭માં શત્ર જય ગિરિરાજના સાલેમા ઉધાર કરાવનાર કર્માશાહે વર્તમાન મૂલનાયક શ્રી ઋષભ દેવજીની પ્રતિષ્ઠા આ તિથિએ કરી છે. (વર્ષગાંઠ)					ની
૧૧ અષાઢ શુદિ ૧૪ ૧૨ આસાે શુદિ ૧૫	हिवसे घछा छव।	યાત્રા કરી લ્યે છે.			મા
	પરિશિ			•	
આ ગિરિરાળ	/ ઉપર મુકિતપ	-	મુખ્ય મુખ	મ્ય	
	મહાપુરુષાન		9 9	•	
શ્રી યુંડરિક ગણધર (શ્ર	_	યાંચ ક્રોડ સુનિવરા		સાંઘે	
યાંચ યાંડવા		વીસ ફેાડ		? ?	,,
દ્રાવિહ વારિખિલ્ય		દશ કોડ		57	"
શાંબ પ્રદ્યુમ્ન નમિ વિનમિ		સાહીઆઠ કેોડ		17	25
		એ કોડ જોય એક		27	"
ર્સ્ક ભગઘુધર નારદઋષિ		એક કોડ એક્સર્ય મામ		"	"
નાસ્ટઝાવ વસુદેવની સ્ત્રીએા		એકાશું લાખ સાં	ų.	"	"
વેદલી (પ્રદ્યુમ્નની સી)		પાંત્રીશ હજાર ચુ માળીશસે		? ?	? ?
નિમ વિદ્યાધરની યુત્રી	שלבי וורוב	સુ નાગારાસ ચાેસક (મધુ વદિ ૧	111	77	"
સાગરમુનિ	ચલા વર્ગફ	એક ક્રાંડ સાથે	(8)	77	77
ભરતસુનિ		પાંચ કાેડ સાથ		n	??
અજિતસેન		सत्तर है। इ		? ?	7 7
અજિતનાથ પ્રભના સાધ	ાએા	દરા હુળર (ચૈત્રી;	u_BL	"	"
આ દિત્યયશા		એક લાખ સાથે	(૮'દનિકિ કુત્તન)	77	"
સામ યશા		તેર કાેડ	(જ્લાગાર)	59	72
		40 F A1A		77	77

શાન્તિનાથ પ્રભ્રજના ચામાસા વખતે ૧૫૨૫૫૭૭૭ સુનિવરા– દમિતારિ સુનિ ચૌદ હજાર ,, ,, ચાવચ્ચા પુત્ર એક હજાર ,, ,, સેલગાચાર્થ પાંચશે ,, ,, સુભદ્રસુનિ સાતશે ,, ,, ખાહુબલિના પુત્ર એક હજાર ને આઠ સ'પ્રતિજિનના થાવચ્ચા ગણધર એક હજાર સાથે ભરત ચક્રવર્તીને પાટે અસ'ખ્યાતા રાજાઓ

ભરત ચક્રવર્તી ને પાટે અસંખ્યાતા રાજાએા પુંડરીક ગણુધરને પાટે ,, ,, પટાેધર મુનિએા

રામ ને ભરત (દશરથયુત્ર) ત્રણ કે હ સાથે ,, ,, શ્રી સાર સુનિ એક કોડ સાથે ,, ,, કાલિક સુનિ એક હજાર સાથે ,, ,,

૧૫૨૫૫૭૭૭ મુનિ સાથે (સહસક્રમલગિરિ)

આ સિવાય જેની સાથે પરિવારની સ'ખ્યા કહેવામાં આવી નથી એવા ભરત પુત્ર પ્રદ્માવિ, ચાર પુત્ર સહિત શાંતનુ રાજા, ચ'દ્રશેખર, ઋષભસેન જિન, દેવકીજના છ પુત્ર (કૃષ્ણુના ભાઈ), જાળી મચાળી ને ઉવયાળી (જાદવકુમાર), સુવ્રત શેઠ, મ'ડક મુનિ, આણું દઋષિ, ૪૫ મુનિ, સાત નારદ, અ'ધકવિષ્ણુ, ધારણી ને તેના ૧૮ કુમાર વિગેરે ઘણા ઉત્તમ જીવા સિધ્ધિપદ પામ્યા છે. આ (ગરિરાજ ઉપર અનં-તા જીવા માણે પધાયા છે. સિધ્ધિપદ પામ્યા છે. માટે જ કહેવાય છે કે "કાંકરે કાંકરે અન'તા સિધ્ધા"

પરિશિષ્ટ ૩

સિદ્ધગિરિનાં નવ્વાણું નામ

૧ શત્રુંજય	૧૧ મુક્તિનિલય (૨) ૧૨ (સધ્ધાચળ (૭)
ર બાહુબલી ૩ મરુદેવી	૧૩ શતફ્રટ
૪ પુ ^ર ડરિકગિરિ (૫)	૧૪ હક (૧૭)
૫ રેવતગિરિ	૧૫ કદુંબ (૨૦)
६ વિમલાચલ (૧)	૧ ન્ટ કાેડિનિવાસ (૧૯)
(વિમળાદ્રિ)	૧૭ લેાેડિત (૧૯)
७ સિદ્ધરાજ (૮) ૮ ભગિરથ (૧૧)	२८ ताबध्वर (२१)
૯ સિધ્ધક્ષેત્ર (૪)	૧૯ યુણ્યરાશિ
૧૦ સહસ્રક્ષ્મળ (૧૬)	૨૦ મહાઅળગિરિ

મી શતુંજય	: 900 :	[જૈન તીર્થાના
ર૧ દહશક્તિ	૫૫ અકર્મક	
રર શતપત્ર	પક મહાતીર્ધ	
ર૩ વિજયાન દ	ય૭ હેમગિરિ	
ર૪ લદ્ર કર	ય૮ અન'તશક્તિ	
રપ મહાપીઠ	यह युरुषे।त्तम	
ર૬ સુરગિરિ (સુરશૈલ)	६० पर्वतशक (१२	4)
ર૭ મહાગાર (મહાચળ)	૬૧ જ્યાતિ રૂપ	
ર૮ મહાનંદ	६२ विवाससद	
ર૯ કર્મસૂહ્યુ	ईउ सुलद्र	
૩૦ કૈલાસ	६४ अकराभर	
૩૧ યુ ^{ષ્} પદંત	દેપ ક્ષેમ કર	
૩૨ જયંત	૬૬ અમરકેતુ	
૩૩ આનંદ	६० अले.	
૩૪ શ્રીયદ	६८ सङ्स्रपत्र (१२)	
૩૫ હસ્તગિરિ	કુલ શિવ'કર	
૩૬ શાશ્વતગિરિ	૭૦ કર્મસ્ય	
૩૭ લુન્યગિરિ	૭૧ તમાક દ	
૩૮ સિષ્ધશેખર (૬)	૭૨ રાજરાજે ધર	
૩૬ મહાજસ	७३ सदतारघु	
४० साह्यवंत	৫ ৪ গ্রহর, ই	
૪૧ પૃથ્વીપીક	૭૫ મહાદય	
૪૨ દુઃખહર	૭ ૬ સુરકાંત (સુરપ્રિ	4)
४३ सुध्तिराभ	હિલ ક્ષેત્રળ	•
४४ मिणुइ'त	૭૮ અસિન 'ક	
૪૫ મેરુમાહુધર ૪૬ કે ચનગિરિ	७६ સુમતિ	
૪૭ આનંદયર	८० श्रेष्ठ	
^{૪૮} યુષ્ટ્રથક દ	૮૧ અભયકંદ	
૪૯ જયાન દ	૮૨ ઉત્ભવળગિરિ	
५० पाताणसुग	૮૩ મુક્કાપદ્મ	
પર વિભાસ	૮૪ વિશ્વાન દ	
पर विशाग	८५ विश्यसद	
પર જગતારહ્યુ	८६ हन्द्रप्रश्र	
પેષ્ઠ અકલંક	૮૭ કપદિવાસ	
	૮૮ સુકિતનિકેતન	

૮૯ કેવળદાયક ૯૦ ચર્ચાગિરિ ૯૧ અપ્ટોત્તરફૂટ ૯૨ સૌ દર્ય ૯૩ યશાધર

લ્ક વસાધર ૯૪ પ્રીતિમંડ્ય ૯૫ કામુકકામ (કામદાયી)

૯૬ સહેજાન'દ ૯૭ મહે'દ્રધ્વજ ૯૮ સર્વાર્થિસધ્ધ ૯૯ પ્રિયંકર.

ગ્યા સિવાય શ_{ત્ર} જયમાહાત્મ્યમાં નીચે પ્રમાણે બીજા નામ પણ મલે *છે.*

ખ્રદ્ધાગિરિ, નાન્દિગિરિ, શ્રેયઃપ્રદ, પ્રભાે-પદઃ સર્વકામદ, ક્ષિતિમ ડળમ ડન, સહસા-ખ્યગિરિ, તાપસગિરિ, સ્વર્ગગિરિ, ઉમાશે-શુગિરિ, સ્વર્ણુગિરિ, ઉદયગિરિ, અર્ણુદગિરિ.

પારશિષ્ટ ૪

શત્રું જય સંખંધી કેટલીક વધુ વિગતા-છીપકવસતિ—

સીવાસામજીની ટ્ર'ક શત્ર'જય પર છે. તે અન્ને અમદાવાદના હતા ને ચીલ-ડાના વ્યાપાર કરતા હતા. પછી તેઓ સુલાએ ધનવાન્ થયા ને શત્રુ'જય, પર " મીરાત અહમદી "ના લખવા પ્રમાણે પાંચ લાખ રૂપિયા ખર્ચી ચાસુખ મ'દિર બ'ધાવ્યું તે ટુંક છીપાવસહી પણ કહેવાય છે. (જૈનસુગ,માલ ૧૯૮૨,તીર્થ-રાજચૈત્યપરિપાટ સ્તવન પૃ. ૨૨૩.)

સ'. ૧૮૪૪ માં શ્રી શત્રુંજયનાં દહેરાં અને પ્રંતિમાએા

સ'વત ૧૮૪૪ વર્ષે વૈસાખ શુદ ૪ શ્રી સિષ્ધાચલી ઉપરે દેહરા તથા પ્રતિમા સ'ખ્યા સ**ઘલે થ**ઇને ૩૯૬૫ સઘલે થઇ તે લીખી છે.

પ્રતિમા **પ**ર શ્રી આદીશ્વરજીના મૂલ ગભારા મધ્યે કાઉસગીયા સહિત

,, ૮૦ માહિર ર'ગમ'ડપે મરુદેવી માતા ભરતચકીસહિત છે

,, ૧૯૩ મૂલનાયક દેહરા ખાહિર ચાફેર દેહરી ૪૫ તે મધ્યે.

,, ૪૩ રંગમ ડપની ખીછ બૂમિ મ^{ધ્}યે

"૧૬ મૂલદેવગૃહ પાછે ચામુખની પકિત્ર મધ્યે.

" ૮૦ ચામુખ છોટા ચાફેર સર્વ ૨૦ તેહની

,, ૧૯ સ'લવી માેતી પટણીના દહેરા મધ્યે ચામુખ ૧ આલીયા મધ્યે

,, ૨૨ સમેતશિખરજીના થાયનના દેહરા મધ્યે,

", ૨૧ કુસલખાઇના દેહરા મધ્યે ચામુખ ૧ આલીયા મધ્યે

" ૩૨ દક્ષિણુદરો અ'ચલગચ્છના દેહરામધ્યે

4.

: 202 :

" ૭૦ સામૂલાના દેહરા મધ્યે ચાવીસવદાે ૧ છેં.

,, ૬૪ અષ્ટાપદના દેહરા મધ્યે એ દેહરા પાસે પાણી ટાંકી છે.

,, ૩ શેઠ સૂરચંદની દેહરી મધ્યે

,, ૩ સા કુરાં ઘીયાની દેહુરી મ^{ધ્}યે પ્ર૦

" ૮ સહેસકૃટ પાસે સમેતશિખર પાસે ગાેરવ છે તે મધ્યે

" ૧૦૨૮ સહસફૂટની દેહરી મધ્યે આ .....મધ્યે

,, ૩૪ વસ્તુપાલ તેજપાલના દેહરા મધ્યે ઋષભદેવ...ના પગલા

,, ૧૨ સમાસર**ણના દેહરા** મધ્યે પ્ર૦

" ૧૦ સાલાંઘા લીળડીયાની દેહરી મધ્યે.

" ૧૦ વસ્તુપાળ તેજપાળની દેહરી પાસે.

(આગળ સ'બ'ધ નથી મળતા)

પ૩૨ કાેટની લમતીની દેહરી ૧૦૮ પ્ર. છુટક ૩૮૮ ચાવીસ વટાતેહની પ્ર. ૧૪૪

હાથી પાલની ખહારનાં દેહરાં તથા પ્રતિમાસ ખ્યા.

પ્રતિમા ૫ સા. મીઠાચ'દ લાધાના દહેરા મધ્યે.

,, ૪ સુક્રેણાત જયમલના દેહરા મ^કરો.

" ૧૦ દાસી ઋષભવેલજીના દેહરા મધ્યે

" ૭ સારાજસીના દ્વેઢરા મધ્યે.

,, ૧ કપર્કિયક્ષની દેહરી, ૧ શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીની દેહરી,

" ૧ હનુમાનજની દેહરી,

" ૧ માટા આદેશ્વર ભગવાનના દેહરા મધ્યે.

,, ર યાર્જ્વજિન કાઉસ્સગ્ગીયા.

" ૯૪ પ્રેમચંદ્ર માદીના દેહરા મધ્યે.

" ૧૫ હેમચંદ માદીના " "

,, ૬ દેહરી છે.

" હ પાંચ પાંડવની દેહરી મધ્યે પ પાંડવ અને કાઉસગીયા.

.. પ છીપાની દેહરી

,, ર અજિતશાંતિના દેહરા

.. ૧ નેમિનાથજની દેહરી ૧

,, 3 માટા દેહરા

" પ સીમ ધરના દેહરા મધ્યે.

5, ૪ અજિતનાથના દેહરા મધ્યે

" ૩ હાથિયાલને એહ્યાસે.

ઇતિહાસ]		· 203 :	શ્રી શત્રુ જય				
,, ૭૩ કુમારપાલના ખાવનજિનાલયમ'દિર મધ્યે.							
,, છ ,, ૧૫ ,, ૬	•••	•••	***	} પાનું ખવાઇ ગયું છે.			
, ધ વારા નિક ,, હ વારા નિક ,, હ ગાંધી ડાર ,, ક લાહુઆશ્રં ,, ૧૧ સ'ઘવી ,, ૧૩ છુટા ચે ,, ૩ શાન્તિનાશ ,, ૧૫૦૦ ચાય: ,, ૪ દક્ષિણુ દરે ,, ૪૪ સવાસો: ,, ૧૦૧ નેમિશ્વ ,, ૧૦૧ નેમિશ્વ ,, ૧૦૧ નેમિશ્વ ,, ૧૦૧ નેમિશ્વ ,, ૪ સમાસરણ ,, ૫ રત્નસિ'હ ,, ૧૦ સમાસર ,, ૧૦ સમાલકુ પ	તાના દેહરા મધ્ય માલી વીરજીન કચરા કીકાના ત્રમુખ તા દેહરા મધ્ય ત્રમુખ ૨૫૦૦ ત્ર કાટની થડમાં ત્રજીના ચેત્રમાં ત્ર પાસે દેહરા ત્રધ્યા સ્ટુ પછવાડે ત્રની પાસે દેહરા ત્રાણું દજી દેહરા ત્રાલજીના દેહરા	યે. ા દેહરા મ દેહરા મધ્યે !. સાધુના પગ દેહરા ર ર. મ. મ. મ. મ.	લાની થાપના.				
		ાધુર્'.					
(આગળ પાતું, નક	ી. એાગણીસર્મ	ી સદીની અ		ાઘુવા જેવી છે) યુગમાંથી ઉ ^{ત્} ધૃત]			

પરિશિષ્ટ પ

વીસમીસદીમાં તીર્ધાધરાજ શ્રી સિદ્ધાચલછની ટું કેાનાં ટું કવાર ફુલ દહેરાં અને એકંદર પ્રતિમાએા તથા પગલાંઓના અનુમાનથી ગણેલા કાઢા

<i>ડું</i> કહું નામ	વિભાગતું નામ	દહેરા	દહેરી	પ્રતિ માછ	પગલાં
૧ આદી લગ્ની ઢુંક ૧)	ૂરતનપાળ	ર્	23%	ટ ક૧૫	2663
યહેની }	વિ્મલવસી		યંદ	૧૪૧૫	
)	નરસી કેશવછ	5	19 9	600	ş
૨ માતીશાની ટુંક બીછ		૧૬	૧૩૨	२४१३	१४५७
ટ પાલા લાઇની દું ક ત્રીજી	શ્રી અદ્ષદ્ધા	થે ક	૧૩	ટન્ટ	2
૪ પ્રેમચંદ માદીની ટું ક ચાઘી		G	પુર્	840	१४६०
ય હેમાસાઇની ટુંટપાંચમી		Y	K3	303	3
ક ઉજમળાઇની ટુંક છડી		ટ	ວູ	30%	0
૭ સાકરચંદ પ્રેમચંદની ટંક ર	યાત્ત મી		ટર્૧	૧૪૯	ė
૮ છીપાવસીની ટું ક આફમી	યાંડવાનાં અન્ને		•	105	G
	દહેરાં સાથે	} ų	8	2035	0
૯ ચામુખછની ટુંક નવમી	ચાસુખછ્યું .	૧્ર	ও	500	0
અધવા	<u> ખરતરવસી</u>	૧૧	0	૧૪૩	૪૧૫ ૬
સ્વા સોનાની ટુંક	નરસી કેંગ્રવર	9	9८	१०५	
શ્રી શતું જય તીર્યાધરાજની	માટી નવ ટંકમાં હ	שוב בנו	m zi-	: 20-52	our.

શ્રી શત્રુંજય તીર્થાધરાજની માટી નવ દુંકમાં ઉપર મુજબ દહેરાં દહેરીએા ઉપરાંત નાના ગાેખ ઘણુ છે. તેમજ ટાેઢામાં અતાવેલ પ્રતિમાના ટુલ આંકરા ખાસ નાની માટી પાષાજી પ્રતિમાજના તાજુવા.

ચાર સહેસકૃટની ચાર હુજાર પણ અદર વધારવી

ઉપર્યું દત દેહરા દેહરીઓ અને મૂર્તિઓની સંખ્યા ગણતરી પણ અત્યારે તેં! જીની અં ગઇ છે નિરંતર નાની માટી દ્વેહરીઓ વધે છે; પ્રતિમાએ પદ્ વધે છે. છેલ્લી પા સદીમાં પગુ વધો વધારા થયા છે એટલે વર્તમાન ગણનામાં અને ઉપર-ની ગણનામાં ફેર પઠે છે એ સ્વાશાવિક છે કિન્તુ ઉપર્યું દ્વા ગણના આપણને અનુમાન પુર્વ પાઠે છે. હવે એક્વીસમી સદીની શરૂઆતમાં ગિરિરાજના દેહરાં, દેરીએ! પ્રતિમાએની ગણના થાય તેં! આપણને અબર પઠે કે છેલ્લી અંધી સદીમાં કેટલે! વધારા થયો છે.

નદુપગંત ધાતુની પ્રતિમા સિષ્ધચક્રેજી. અષ્ટમંગલીક, ઔંકાર્ટીં કાર, પત્તરાં, દેવદેવીએાની મૃત્તિએા, કાંદ-શેકાબોની મુત્તિએા આચાર્યવરા તથા મુનિ યુંગવાની મુર્ત્તિએા, પ્રદાચારા વિજય શેક વિજયા શેઠાબોની મૃત્તિઓ મર્ટ્વ માતા તથા નાબિગલ વગેરેનો મૃત્તિએા, ખંઠવા દ્રીપદી વગેરેની મૃત્તિએા વધ્યો છે તે સર્વને ત્રિકરસ શુષ્ધયા ત્રિકાલ વંદન હૈા!!!

ઉપસ હાર

આ તીર્ધ પ્રાય: શ ધતું મનાય છે જૈન દર્શન કાલના બે વિભાગ પાડે છે. ઉત્સપિણી કાલ અને અવસપિણી કાલ. દરેકના છે છ આરા છે. ઉત્મપિણી કાલના પ્રથમ આરામાં આ તીર્થનું માન સાત હ થતું હેય છે, ળીજા આરામાં ખાર જેજનનું, ત્રી જ આરામાં પ૦ જેજનનું, ચાંચા જ રામાં ૧૦ જેજનનું, પાંચમા આરામાં ૭૦ યાજનનું અને છઠ્ઠા આરામાં ૮૦ જેજનનું માન હાય છે. જ્યારે અવસપિંણી કાલના પહેલા આરામાં ૮૦ જોજનનું, ળીજા આરામાં ૭૦ જોજનનું, ત્રીજા આરામાં ૧૦ જોજનનું, પાંચમા અગનનું, ત્રીજા આરામાં ૧૦ જોજનનું, પાંચમા આરામાં ૧૨ જે જનનુ અને છઠ્ઠા આરામાં સાત હાથનુ માન ૧૬ છે. આવી રીતે અન દિ કાળથી વધઘટ થયા જ કરે છે પરન્તુ સ્થાન કાયમ જ રહે છે તેંથી આ ગિરિરાજને કાય: શાધ્યત કહેલ છે.

અહીં જૈન ધર્મમાન્ય-પૃજ્ય અનંતા તીર્થ કરા પધાર્યા છે, પધારશે અને પધાર્યા હતા. તેમજ અનંતા જવાએ કર્માં ફ્યા કરી અક્ષયસુખ–સું ક્તિસુખ પ્રપ્ત કર્યું છે.

જૈન સ્ત્રોમાં આ તીર્થનું વર્ણન મળે છે. ખાસ કરીને ગ્રાતાધર્મ કથાંગમાં આ તીર્થનું નામ આવે છે અને ત્યાં માક્ષગામી જીવનુ વર્ણન આપ્યુ છે પુંડ કાચલ, સિદ્ધાયતન, સ્દિહ શલ અ દિ નામા આપ્યા છે. અજૈન ગ્ર શ બાગવતમાં પણ જૈનધર્મ પૃત્રય આ ગિરિસજનુ વર્ણન આપ્યુ છે પ્રાચીન અવાંચીન અનેક જૈન સાહિત્યમાં આ ગિરિસ જનુ વર્ણન મલે છે. આ. શ્રી ધને લરસરિજ કૃત શસુ જય માહાત્ય્ય પછી તાલા લાલા શ્રાથામાં આ ગિરિસજનુ ચમતકારી, અલોકિક વર્ણન મળે છે.

આ તીથુંની પ્રાચીન તલાટીઓનું જે વર્ણન મળે છે તે જેતાં આ ગિરિ-રાજની લંબાઇ પહેલાલાઇના થાટા ખ્યાલ આવી શકે છે ખરા.

૧—પ્રથમ તળાટી આનંદપુર (વડનગર) હતી.

ર—વલ્લભીપુર તલ ટી હતી, જ્યાનુ સ્થળ અત્યારે પણ અનાવાય છે ૩—સિદ્ધવડ તલાટી હતી જ્યાં આદિપુર ગામ હતું (જેને અત્યારે આદપર : 905 :

કહે છે) અહી થી પહેલાં રસ્તાે હતાે, છ માઉની યાત્રામાં આજે પણ આ જ સ્થાન લેવાય છે.

૪—પાલીતાલા શહેરમાં, દરભારી નિશાળ પાસે જ તળાટી હતી જેના દમારકર્ષે બે દહેરીએ છે. અત્યારે પણ ગ્રેત્યપરિપાટી અને ગિરિપૃજામાં આ સ્થાનનું બહુમાન કરાય છે. કહે છે કે ચાગીર જ ન.ગાર્જી તે અડી તળાટી સ્થાપી પાતાના શરુ પાદલિસયૂરિઇ ા નામથી પાદલિસયુ :-પાલીતાલા સ્થાપ્યું હતું.

છેલ્લી તળાડી અત્યારે જે સ્થાને છે તેને જય તળ ડી કહે છે આ સ્થન અમદાવાદના નગ-ગ્રેઠ હેમ.ભ ઇએ સ્થાપ્યું છે. એ ખાલુ ઝુંલર મંડપવાળી દેડ-રીએ કરી પાદુકાએ પધરાવી છે. અત્યારે આ સ્થાનન ચાકમાં દીમા આદિ શુમ કિયાઓ થાય છે.

અત્યારે આ ગિરિરાજનું ભાર ચાજનનું માપ છે તે જણાવે છે. અહીં થી ગિરતાર મુધીની આ ગિરેરાજની વાર એક કરખી ત્રવ છે. આ રસ્તે સ્વર્ગસ્થ પૂજા ગુરદેવ શાસનદીપક ગુરુકુલસ્થાપક શ્રી ગારિત્ર વિજયછ મહારાજ સાહેબ પધાર્યો હતા તેમજ પતાળી મુનિરાજ શ્રી કરનાલુવિજય છ મહારાજ પણ આ રસ્તે ગયાનુ મંભળાય છે.

આપણે ચાંચી તલ ટી જે જોઇ ગયા તે સ્થાત પણ ખરાભર છે. મહામંત્રી વસ્તુપાલે લ લેત સરાવર ગામળ દાર બાંધાવ્યું હતું. તેમના સંઘાતા ઊતારા ત્યા હતા અને ત્યાંથી આ રસ્તે થઈન જ ઉપ: જવુ અતુકૃળ હશે એટલે આ સ્થાન પણ ઠીક જ લાગે છે.

આ તિરાય ગિરિરાજ ઉપર સૂર્ય કુડ, રાયજી દુલ, કપર્દી હ્યુની મૃતિ આ દે પ્રાચીન છે તેમજ સંપ્રતિરાજાનું મહિર, વિમલરતીનું મં હેર, મહારાજા કુમાર— પ લતું મહિર અને વસ્તુપાલનું મંદિર વિગેરે બ્રાચીન એ તેહાસિક મં હેરા ખાસ દર્શ દાતું મન આદર્ષે છે.

ભાડેવાના હું ગર—લદ્રાગિર કે જયું કૃષ્યુમહારાજના પુત્ર શાંજ તથા મ્યુમ્નજ સાદીઆઢ કોઠ સનિ સાથે કા. શુ ૧૩ ના દિવસે સાિધ્ધપદને પામ્યા છે તેની પાદુકાની તેમજ શ્રી આદિનાથ લાવાનની પાદુકાની અત્રે દહેરી છે. પાસે શ્રેડ લગુલાઈ ત્રેમચંદે સમહાવેલ એક ક્વંડ છે, જયાં બીજા તીચે કર શ્રી અજિતનાથ પાલુજી તથા સાળામાં તીય કર શ્રી શાન્તિનાથજીનાં જીદુ જીદુા સમયે અલુ પાલું છે. વળી કરાડા સનેએ ધ્યાન કરી આત્મકલ્યાજી સાધી ગયા છે. અહીં બન્ને પ્રભુજીની ટહેરી શા સામસામે હતી. એક સ્થાને ચૈત્યાંદન કરતાં બીજા સ્થાનને પુઢ પડની હતી. આપ્રેર શ્રી નંદિયેજી સનિવરે અજિતશાંતિસ્તર

અનાવીને અંને દેહરી એ એક સાથે ખાત્રી દીધી. આ સ્થાન પણ ઘણું જ પ્રાચીન, ચિત્તાકર્ષક અને પ્રવિત્ર છે. ત્રિરિરજમાં અનેક પ્રકારની ઉત્તમ ઔષધીએ અને રસકુ પિકાએ પગુ છે પણુ એ તે " પુલ્યન લહે ભવી પ્રાણી"

ત્યંથી આગળ ચલતા ભાડતાના ડુંગરનું નીચે પ્રમણે ક્શાન આવે છે. અત્રેષો નીચે ઉતરતા તરત તળેડી આવે છે. જ્યાં મિધ્યત્ર છે તેની પાસે અદિન થ ભાગતાનની પાદુકાની દહેરી આવે છે જેની નજીકમાં એક વાવ છે. છ ગાઉના લાંબા અને રળીયામણા પંચ કાપી આવતા યાત્રિકા અતે ભાતું વાપરે છે. છ ગાઉની યાત્રામાં આ બધા સ્થાના આવે છે. ખાય ફા. શુ ૧૩ નું અહીં તી યાત્રાનું ખાસ મહત્ત્વ છે. તેનુ કાન્ણુ એ છે કે—ફા. શુ. ૧૩ કૃષ્ણ્ય સુદેવના પુત્ર શાંબ પ્રદ્યન્ન સાડી તાઠ કોડ મુનિવરા સાથે મુક્તિ પધાર્યો છે, તેમની દેહરીઓમાં પાદુકાઓ છે, સ્થાન ઘણુ જ પ્રાચીન અને પવિત્ર છે.

ઘેટીની પાગતું રથાત પગુ પ્રાચીત છે. ભગવાન શ્રી ઋષભદેરજીએ તલાટી પછી ગિરિરાજ ઉપર પ્રથમ પગ ધર્યા તે આ સ્ધાન છે આ યુગમાં જાવડશાહના સમયે આ સ્થાનના જોણેંધ્ધાર થયા હતા અને ત્યારપછી મુધારાવધારા થતા જ આવ્યા છે પા સ્થાન પ્રાચીન છે.

આવી જ રીતે ગિરિરાજ ઉપર જ્યાંથી દાદાના શિખરનાં દર્શન થાય છે, તે વિશાલ પટ ને દેહરી-સ્થાન છે તે પણ ઘણું જ પ્રભાવિક-પ્રાચીન અને પુનિત છે. આ સ્થાન પર ઋષગદેવ પ્રભુજનં પુત્ર દ્રાવિડ ને વારિખિલ્લ આદિ દશ કોડ સનિવરા સાથે કાર્તિ કી પૃશ્ચિમાએ માણે ગયા છે. તેમ જ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુજના તીર્થમાં થયેલા અઇમત્તા મુનિજી, ન રદઋષિજી આદિ પણ આ સ્થાન પર માણે ગયા છે, થાવચ્ચ પુત્ર, સેલન મુનિ અને ગજમુકુમાલ મુનિવરા પણ અદી માણે ગયા છે, જેને ઉલ્લેખ રાતાસૂત્રનાં મળે છે. સુપ્રસિધ્ધ રામચદ્રજી અને તેમના ગન્ધુ બરતરાય ત્રણ કોડ મુનિવરા સાથે અહીં માણે ગયા છે, જેમની યાદીમાં આ સ્થાન પર પાદુકાઓ ન્મૂર્તિ રૃષે વિદ્યમાન છે.

હાલના વિશાલ સુદર ચઢવાના રસ્તા પણ મહારાજા કુમારપાલના સમયે થે કે, ત્યારપછી વસ્તુ પાલ તે જપાલના સમયે, ત્યારપછી જગદ્ગુ કે શ્રી હીં ર-નિજયમ્રીશ્વરજી મહાન્ અપૂર્વ સંઘ લઇને આવ્યા ત્યારે અને છે દેશે શ્રેઠ હેમાલાઇ પ્રેતાલ ઇએ ચઢાવના માર્ગ યાત્રીઓને સુલલ કરી આપ્યા છે.

આ તીર્થની બાર ત્રાઉતી યાત્રામાં આવતાં કદં બગિરિ અને હસ્તગિરિ પસ્ પ્રાચીન સ્થ નાે અને આ ગિરિર જનાં શિખરા છે કદ ભગિરિમા ગઈ ચાવીશીના બીજા શ્રી નીવાણી તીર્થ કરના ગણુધર કદ બ સુનિ એક ક્રોડ સુનિવરા સાથે માથે પદ્માર્થો છે ત્યાં ઉપરના ભાગમાં પ્રાચીન પાદ્દકાઓ છે. વચ્ચે અને નીચે આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરિશ્વરછના ઉપદેશથી સુંદર મેદિરા અને ધર્મ શાળા ઉપાશ્રચાદિ બનેલ છે.

હરતિગરિ પણ પ્રાચીન સ્થાન છે. ચક્કવતી' ભરતરાજાના હાથીનું અહીં સમાધિ-મરણ થયું હતું. આ સ્થાને પણ મંદિર છે. આવી રીતે ચારે તચ્ફથી આ ગિરિરાજની પ્રાચીનતા, પવિત્રતા સિધ્ધ થાય છે.

આ આખા તીર્થના વહીવટ શેઠ આણુદ છ કલ્યાણુછની પેઠી કરે છે. ગિનિરાજ ઉપર શેડાં વર્ષો પહેલાં થયેલા છણું દ્વરમાં ઘણા શિલાલેખા દખાઈ ગયા, તૃટી ગયા, નષ્ટ થયા છે. મે દિરાની પ્રાચીનતા પગ ઢેકાઈ ગઈ છે. કેટલાએક પ્રાચીન શિલાલેખા અંગ્રેજ વિદ્વાનાએ પ્રગટ કર્યા છે તેવા લેખા પણ અસ્તવ્યસ્ત થયા છે, જેના સંગ્રહ કરી પ્રકાશિત કરવાથી આ તીર્વની પ્રાચીનતા પ્રકાશમાં આવશે.

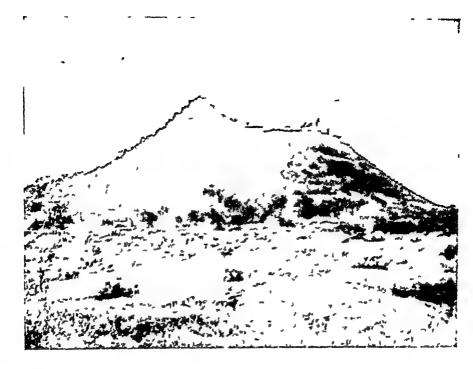
યૂરવણી

શ્રી શત્રુજ્ય ઊપર મૃળનાયકના મંદિરમાં ઉપર જવાના દાદરાની હાથી આજુએ આવેલી દેરીમાં પ્રવેશ કરતાં પુંડરીકરવામીની મૃત્તિ'ના લેખ—

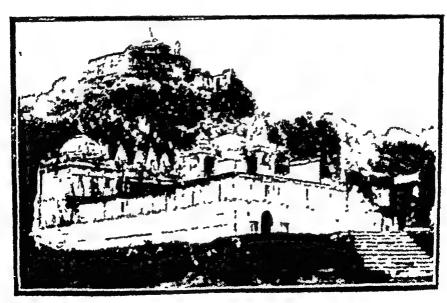
श्रीमद्गुगादिदेवस्य पुण्डरं कस्य धक्रमो॥
ध्यात्वा शञ्जये गुद्धत हेह्रयाध्यानस्यमे॥
श्रीसंगमसिदमुनिर्विधाधर्कुरुनमस्तरुमृगांकः॥
ध्वसंश्रमुभिर्धिकं म समुपाण्याचिरुतस्त्वः॥
ध्यं सहस्र पृष्ठा चतु न्विनयाधिके दिवमण्डरुत्।
सोमदिनमाग्रहायणमासे मृष्णिहनी ग्रायाम्॥
सम्भेयकः शुनं तस्य श्रेष्ठा राध्यंक त्मकम्।
पुण्डरीकपदासंगि चैत्यमतद्वीकरत्॥

ચામુખછની ડુંકમાં પગથિયાં ચઢીને ડુંકમાં પ્રવેશ કરતાં જમણી બાલ્તુના મંદિરમાંની ધાતુની છૂટી પ્રતિમા ઉપરના લેખ—

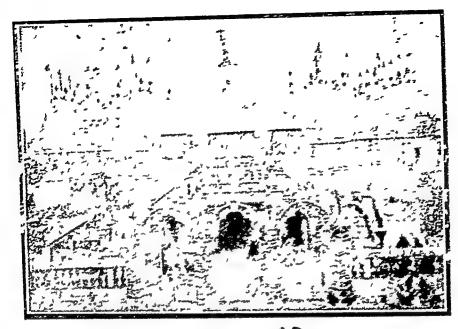
क्षोसिद्धहेमकुमार सं ४ वैशास व २ सुरौ मीमप्रहीसन्क व्य० हरिश्चन्द्र-सार्वो गुणदेविश्रेये। ये श्रीद्यांतिन। थिवृंबं कारित ॥

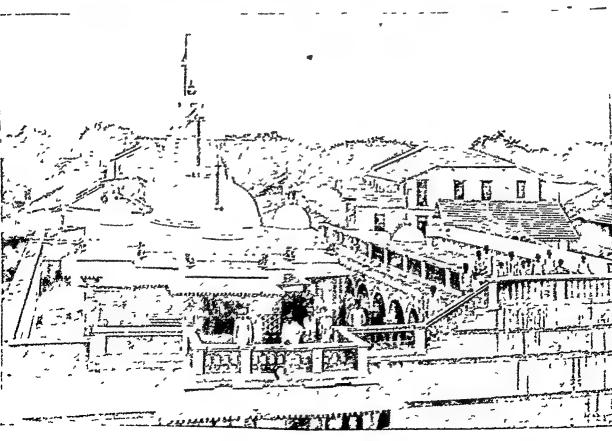
શ્રી તાલ^મનજગિરિ : ટેકરીનું એક દશ્ય.

શ્રી નાલ'વજગિરિ અપ જિનાલયા નજે પડે છે.

શ્રી ભદ્રશ્વર તીર્થનુ અલોકિક દેશ્ય

શ્રી વદ્ધભીપુરુના જિનાલયનું સ્મ્ય *દ*મ્ય

તલાજા

તાલધ્વજગિરિ હુંગર,સિદ્ધાચલજીના એક શિખરરૂપ છે. તલાજા શહેરથી તાલધ્વજ-ગિરિ એક ફર્લાંગ દ્વર છે.પહાંડના ચઢાવ અધો ગાઉના છે. ઉપર ચઢવા માટે સુંદર પગિંઘયાં છે. ઉપર સુંદર ૩ જિનમંદિરા છે. મૂલનાયક શ્રી સુમતિનાય મહારાજ છે. ભમતીમાં સુંદર પ્રાચીન મૂર્તિએ છે. ઠેઠ ઉપર ચામુખજીનું મદિર છે ત્યાંથી સિધ્ધાચલજીનાં દર્શન થાય છે. ચાંડાં વર્ષ પહેલાં નીચે ખેતરમાંથી શ્રી પાર્શ્વનાય પ્રભુજીની પ્રતિમાનીકળેલ તેની પ્રતિષ્ઠા આ. શ્રી વિજયનમિસ્ફરિજી મહારાજે કરાવી હતી. સુંદર ગુરુ-મંદિર પણુ છે. નીચના મંદિરના જાર્ગુધ્ધાર લદ્દમીખહેને કરાવેલ છે. ઉપર બીજી છે દેરીએ છે જેમા એકમાં ભરત મહારાજનાં અને બીજીમા ળાહુળલિજીનાં પગલાં છે.

મૂળમ'દિરના વિ.સ. ૧૮૭૨ માં ખાણુ ધનપતિસ હજીએ જણું ધ્યાર કરાવ્યા હતો. અને નીચ એન ધર્મશાલા ળ'ધાવી હતી. શ્રી સ'ઘની પણ એક ધર્મશાલા છે. હુંગરમાં ૩૦ ગુફાઓ છે. ૪–૫ ગુફાઓ તો ઘણી જ માટી અને વિશાદ છે.

એક ખાહિયારનું તથા બીજું અભાગુ મંડપનું શાયરુ પ્રસિષ્ય છે.

તલાજાના હુંગર ઉપર વસ્તુપાલ તેજપાલે શ્રી આદી ધર ભગવાનનું મંદિર ળંધા-વ્યાના ઉલ્લેખ મળે છે ત્યારખાદ ૧૩૮૧ માં મદિર બન્યાના પણ ઉલ્લેખ મળે છે. તલાજા શહેરમાં સુંદર જિનમંદિર, વૈતામ્ગર જૈન ધર્મશાલા. ઉપાશ્રય, લાય- ખુરી વગેરે છે. તલાજાથી દાઢ ગાઉ દૂર સખલાસર ગામના ટાળી કરશનને સ્વપ્નામાં શ્રી પાર્ધાનાથ પ્રભુજીની મૃતિનાં દર્શન થયાં. ખાદ તેના ખેતરમાંથી સ'પ્રતિ મહારાજાના સમયની મૃતિ નીકળી હતી જે શહેરના મ'દિરમાં પધરાવેલી છે. નીચે તલાડીની ધર્મશાલામાં ભાતું અપાય છે. તલાજા પાસે તલાજી નામની અને શાઢે દ્વર પવિત્ર શેત્રુંજી નામની નદી વહે છે.

યાલીતાણાથી માેટર રસ્તે ૧૦ ગાઉ અને ભાવનગરથી રેલ્વે રસ્તે ૧૬ ગાઉ દ્વર તલાજ સ્ટેશન છે. ભાવનગરથી મહુવા જતી રેલ્વે લાઇનમાં તલાજ સ્ટેશન છે.

મહુવા

આ શહેરને શાસમાં મધુમતી તરીકે ઓળખાવી છે. અહીં છિવિત-સ્વામીનું સુંદર લબ્ય સાત શિખરી મદિર છે. છિવિતસ્વામીની પ્રતિમા ખહુ જ પ્રાચીન છે.શત્રુંજયના ૧૪મા ઉષ્ધાર કરનાર જાવઠશાહ આ નગરીના રહેવાસી હતા. વિ. સં. ૧૦૮ માં મહાન્ પૂર્વધર સુગપ્રધાન આસાર્યથ્રી વજસ્વામીના ઉપદેશથી શત્રુંજય તીર્થના ઉષ્ધાર કરાવ્યા હતા. અહીં યશાવૃષ્ધિ બાર્સિંગ સારી ચાલે છે. એક વિશાલ દેવગુરુમંદિર આ. શ્રી વિજયનેમિસ્ રિજી મહારાજે હમણાં કરાવરાવ્યું છે. ઉપા-શ્રય, ધર્મશાળા આદિની સગવઠ સારી છે. મહુવા બદર છે. ભાવનગરથી ટ્રેન જાય છે. મહુવા લાઇનનું છેલ્લું રેલ્વે સ્ટેશન છે.

ગુર્જરે રેવર કુમારપાળની સામે ઉછામણીમાં સવાકોડ સાનૈયાના ચઢાવાથી તીર્થન્માળ પહેરનાર અને સવાકોડની કિ મતના મિલ્યુરતથી વિભૃષિત હારવડે પરમાત્માના કંઠને અલંકૃત કરનાર શ્રેષ્ઠિવર્ય જગહેશાહ, શાસ્ત્રવિશાસ્ક જૈનાચાર્ય વિજયધર્મન્સ્રિ, આધુનિક સ્ર્રિસમાટ, કદંખીગરિતીર્શોધ્ધારક આ. શ્રી વિજયને મિસ્ર્રિ તેમજ ચીકાગામાં ભરાયેલ વિજયધર્મ પરિષદમાં જૈનધર્મના હદા વગાહનાર વીરચંદ રાવવછ જેવા પુરુષરત્નાને જન્મ આપી આ ભૃમિએ પાતાનું ' રત્નસ્યૂ' નામ ખરેખર સાર્થક કરેલ છે.

મહુવાની આસપાસ વનરાઇ સારા પ્રમાણમાં વિકસી છે પરન્તુ તેમાં ખાસ કરીને નાળીયેરી, આંબા, કેળ અને સાપારીનાં વૃક્ષોની વિપુલતા છે. શહેરની ચારે ખાજુ વનસ્પતિ આવેલ હાવાથી ભર ઉનાળામાં પણ અહીં લૂ વાતી નથી પણ ઉલડી ઠેડી હવાના અનુભવ થાય છે અને તેથી જ મહુવાને 'કાઠિયાવાડનું કાશ્મીર' એવું ઉપનામ મળેલ છે.

અહીં નું હાથીદાંતનું તથા લાકડાનુ કાતરકામ અત્યંત વખણાય છે. લાકડાના રમકડા અને તેમાં ય ખાસ કરી કેરી, દાડમ, જમરૂખ, સાપારી વિગેરે એવા આખેહુંખ ખનાવવામાં આવે છે કે તે સાગ્રા છે કે ખનાવડી તેની પ્રથમ દૃષ્ટિએ ખખરપણ પડતી નથી શહેરની વસ્તી આશરે ત્રીશ હજાર લગભગની છે. જેનાના થર આશરે સાડાત્રણસા છે.

ધાઘા: શ્રી નવખ'ડા પાર્શ્વનાથ

ભાવનગરથી લગભગ છા થી ૮ ગાઉ દૂર ઘાલા ખંદર છે. અહીં શ્રી નવખંડા પાર્શ્વનાથછનું સુંદર પ્રાચીન તીર્થ છે. નવખંડા પાર્શ્વનાથછને મૂર્તિની વિ. સં. ૧૧૬૮માં શ્રી અજિતદેવસૂરિજના સમકાલીન આચાર્ય મહેન્દ્રસ્તૂરિજએ અજનશલાકા કરાવી છે. મૂર્તિ કરાવનાર શ્રાવક ઘાલાખંદરના શ્રીમાલી નાણાવડી હીરૂ શેઠ હતા. અધિષ્ઠાયક દેવની અસાવધાનીમાં આ ચમતકારી મૂર્તિના મ્લે છે! સુસલમાનાએ ભંગ કર્યા હતો અને નવ ખંડ કર્યા હતાં. પછી અધિષ્ઠાયક દેવે સ્વપ્નમાં જણાવયુ કે રૂના પાલમાં ભરી રાખી (કાઈ લાપસીમાં કહે છે) તેને છ મહિના પછી કાઢળે એટલે સાંધા મળી જઇ પ્રતિમાજ અખંડિત થઇ જશે. શ્રાવકાએ તે પ્રમાણે કર્યું કિન્દ્ર સાંધા મળયા કે નહિં તેની અધીરાઇથી છ મહિના પહેલાં તે મૂર્તિને બેઇ. ખંડ તો જેડાઇ ગયા, પરન્દ્ર સાંધા બાકી રહી ગયા. આજે પણ નવ સાંધા જણાય છે, આ કારણથી આ મૂર્તિનું નામ નવ-ખંડા પાર્શ્વનાથ પડશું. મૂર્તિ ઘણી જ ચમતકારી,પ્રાચીન અને દર્શનીય છે. ઘાલામાં ખીજું પણ એક મંદિર છે. ઘાલાથી સીધા પાલીતાણે પણ જવાય છે; નહિં તે તો ત્યાંથી પાછા ભાવનગર અવાય છે.

ભાવનગરમાં ચાર સુંદર જિનમ દિરા છે. ગામ ખહાર દાદાજનું (મહાવીરસ્વામીનું) મંદર ખહુ જ સરસ છે. ભાવનગરમાં શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભાનું સુદર વિશાલ લુવન-પુસ્તકાલય, શ્રી આત્માન દ જૈનલુવન-લાયખેરી વગેરે ખાસ દર્શનીય છે. 'શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશ ' (માસિક) 'આત્માન દ પ્રકાશ ' (માસિક) 'જૈન' પત્ર (સાપ્તાહિક) વગેરે અહીંથી પ્રકાશિત થાય છે. જૈન ખાર્ડીંગ, જૈન લાજનશાળા; યશાવિજય શંચમાલા, જૈન કન્યાશાળા, દવાખાનું વગેરે ચાલે છે. કાઠિયાવાડમાં સુખ્ય શહેર છે. એક સમયે દરેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનું કેન્દ્રસ્થાન ભાવનગર હતું.

वि. सं. १७७६ ना अक्षयतृतीयाने राज पहेंद्रा लावसिंह्रेल महाराजे आ नगर वसावेद्र छे. ते पहेंद्रां ते। वहवा गाम ज हतुं. तेनी नल्डमां समुद्रिनारे आ शहरनी स्थापना हरवामां आवी अने हमेह्रमे विहास साधी आले से हाहियानवाहतुं प्रथम पंडिततु शहर णन्युं छे. लावनगर से हाहियावाहनी केन पुरी छे. आले दगलग सात हजर केना लावनगरमां वसे छे. संप, संगहन अने साहित्यने माहे भावनगर आहर्शहप छे.

નવખ'ડા પાર્શ્વનાથજીની એક મૂર્તિ ખલાનમાં પણ છે. જીરાવલામાં પણ નવખડા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ છે.

વક્ષભીપુર

આ સ્થાન કાઠિયાવાડમાં ખી. ઐસ. રેલ્વેના ધાળા જંકશનથી ૩ ગાઉ દ્વર

છે. શત્રુંજય ગિરિસજની પ્રાચીન તલાડીરૂપ મનાય છે. અહીં શં રાત્રુંજય ૧૩ ગાઉ દ્ર છે. વીરતિવાં સંવત્ ૯૮૦ થી ૯૯૩ સુધી દેવિષ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે અહીં તેન આગમા યુસ્તકારઢ કરાવ્યાં હતાં. અહીં- તેન સંઘ વણી જ ઉત્તત સ્થિતિમાં હતો. અને વિયુલ સંખ્યામાં જિનમ દિરા હતાં. વદ્યાપુરના રાજા શિલા-દિત્યને ધને લરસ્વિરાએ ઉપદેશ આપી તેન બનાબ્યા હતા (વિ. સં. ૪૭૭), શત્રુંજય તીર્ધની રક્ષા કરી હતી અને શત્રુંજયના ઉષ્ધાર કરાવી શત્રુંજયમાહાતમ્ય બનાબ્યું હતું.

મુપ્રસિષ્ધ વાદી શ્રી મદ્ધવાદી વદ્દભીપુરના જ વનની હતા. તેમણે ળોષ્ધવાદી-એાને હરાવી તૈન સંઘનું મુખ ઉત્તનવલ કર્યું હતું. મુપ્રસિષ્ધ 'નયગ્રક્કસાર' શ્રંથ તેમણે અનાવ્યા હતા.

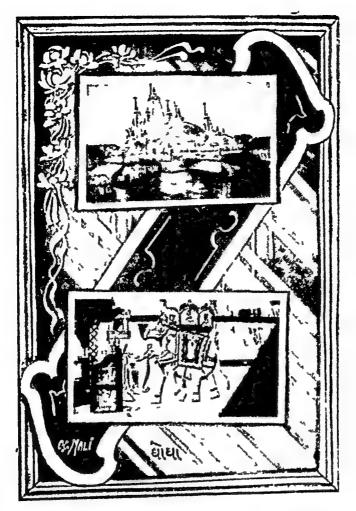
કાંકુ નામના એક વેશ્યે તેની છાંકરીની રત્નમય કાંચકી ગળએ લઇ લેવાથી શુસ્સામા આવી જઇ, મ્લેચ્છાને બાલાવી વદ્યશ્વીના ભંગ હરાવ્યા હતા. વદ્યશ્વીના ભગસમયે અહીંની ચંદ્રપ્રભુની મૃત્તિ વગેરે પ્રભાસપાટલું ગઇ હતી. અને શ્રી લીરપ્રભુની પ્રતિમાજી આસાં શું ૧૫ મેં ભિન્નમાલ(શ્રીમાલનંગ)માં ગઇ હતી. આ બંગ વિ. સં. ૮૪૫ માં થયા હતા. ત્યારથી વદ્યભીની પડતી દશા ગરૂ થઇ હતી. આત્ર પહું વદ્યશ્વીની ગામ બહાર ઘણાં ખંડિયેરા છે. જૂના સિક્કા વગેરે મળે છે. ઘરું જયની પુરાણી તલારીનું સ્થાન છે, જ્યાંથી શર્તું જય ગિરિરાજનાં દર્શન થાય છે. ત્યાં જેન ધર્માશાળા અને ચાતરા છે.

કારિકા

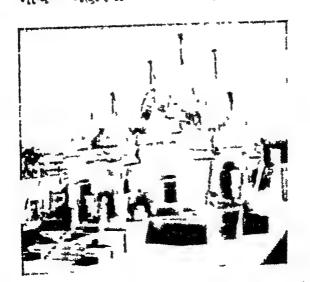
કારિયાવારના વાદવ્ય ખૂણમાં એપ્ખા નામના એક પ્રાંત છે. અહીં શુપ્ત રાન-એાના સમયત એક પ્રાચીન લવ્ય જિનાલય છે. શકરાચાર્યજીના વખત પછી આ સ્થાન અજેનાના હાથમાં ગયું છે અને તૈન તીર્થ મટી વૈષ્ણુવ તીર્થ બન્યું છે.

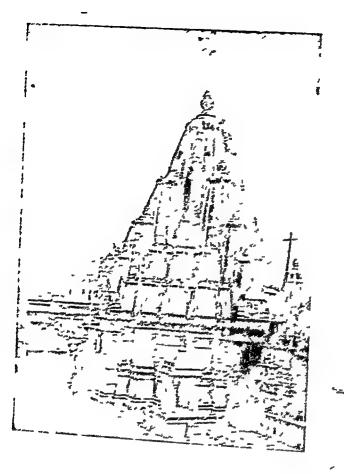
ભાવીશમા તીર્ઘ કર શ્રી નેમિનાયછ અહીંથી જાન જોડાવી રાજમતીને પરદ્વાને ખહાને દીક્ષાના સ્ર કેત કરવા ગયા હતા. ખાદ- વાર્ષિક દાન દઇ અહીંથી જ દીક્ષા મહાત્સવના સમારાહપૂર્વક રવતાચલના ઉદ્યાનમાં જઇ દીક્ષા લીધી હતી.

દારિકાનું હાલનું વેધ્યુવમ દિર-રનુષ્ઠાં હજનું મહિર કૌન મહિર છે. શાસી રેવાશ કર મેત્રજી દેલવાઢાકર લખે છે કે-"જગત દેવાલય કયા વર્ષમાં કોન્નો બનાન્યું નેના છ્યા પહુ આધાર કે ઇતિહાસ પુરાનોશમાંથી મળી શક્યા નથી. કેટલાક એમ કહે છે કે-આ મન્દિર વજનાસે કરાવ્યું નથી પણુ ત્રદ્યુ હજાર વર્ષ હપર જેની લોકોએ કરાવ્યું છે અને તેમાં પાર્શ્વનાથની મૂિત્ત સ્થાપન કરી હતી. તે મૂિત્ત હોલા નગરમાં છે. વળી મૂિત્તિના ચરલુમાં લખ્યું છે કે-આ મૂિત્તિ જગતદેવાલયમાં સ્થાપન હતી." યુકળત યુજરાની સાક્ષર તન્મ ખરામ મ. ત્રિપાડી પણુ જણાવે છે કે 'લિ. સં. ૧૨૦૦ પછી હારિકા વૈષ્ણવ તીર્ધ રૂપે સ્વિશેષ પ્રસિધ્ધ પાસ્યું હોય એમ જલાય છે."

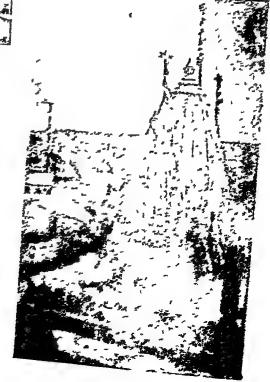

ઉપર શ્રી નવખડા પાર્શ્વનાઘનુ જિનાલય નીચે અહારની દિવાલ ઉપરનું પ્રાચીન ચિત્રકામ

શ્રી તિરનારજી શ્રી નેમિનાઘજીનું સુખ્ય જિનાલય

અત્યારના મ'દિરની દિવાલા પર જૈન તીર્ધ કર શ્રી નિમનાઘજની જાનનાં સુ'દર ચિત્રા છે. આ મ'દિરના ગાયકવાડ સરકાર તરકથી જાણેધ્ધાર થતા હતા ત્યારે આ ચિત્રાની રક્ષા માટે ગા. ના. ગાંધીએ સરકારને સ્ચના કરી હતી તે સ્વીકારાઇ હતી.

મતલળ કે દ્વારિકાનું અત્યારનું મંદિર પ્રાચીન જૈન મંદિર છે. કારણવશાત તે અજૈનાના અધિકારમાં ગયું અને ત્યાંથી જૈન મૂર્તિ દ્વર કરી દીધી. દ્વારિકામાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાન ઘણી વાર પધાર્યો હતા. ત્યાંના યાદવા જૈનધર્મી ખન્યા હતા. ત્યાં અનેક જિનમંદિરા હતાં. આજે તા દ્વારિકા વિચ્છેદ તીર્થ છે.

હાંક

જેતલસરથી પારળંદર જતી ગાંડળ સ્ટેટ(છ. એસ. રેલ્વે.)ના પનાલી સ્ટેશનથી દ માઇલ દ્વર હાંક ગામ આવેલ છે. ગામથી થાંડે દ્વર શત્રું જયના એક શિખરરૂપ હંકગિર છે. પહાડ નાના છે. અહિ એક સુંદર જિનમંદિર હતું શત્રું જયના ૧૦૮ નામામાં ઢંકગિરિ નામ આવે છે પ્રાચીન સમયે તા સુંદર તીર્જ હતું. અત્યારે વિચ્છેદ તીર્જ છે. ત્યાંથી જેનમૂર્તિઓ નીકળે છે. ખંડિયેર મંદિરના શિખરા દેખાય છે. ઢાંક ગાંડલ સ્ટેટના ઉપલેટા મહાલમાં એક ગામ છે. પાષ્ટ ઑફિસ ઢાંક છે. ઉપલેટામાં ઘરમન્દિર છે. અહીં નજીકના ખરડાંના ડુંગરમાં ખાવીશમા ત્રેવીશમા લગવાનના મદિરા હતાં; અને કાસમગિરમાં પણ જેન મંદિરા હતાં. ઢાલ ખંડિયેરા વિદ્યમાન છે. સિદ્ધ નાગાર્જીને પણ રસસિદ્ધિ કરી, રસના ળે ફૂપા બરીને ઢાંક પર્વતની ગુફામાં રાખ્યા હતા, એમ 'પ્રળ'ધકાશ' તથા 'પિંડવિશુદ્ધિ 'માં ઉલ્લેખ મળે છે. તથા ઉપરના તીર્થ માટે " જગડુચરિત્ર "માં પણ ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત ઘાય છે. ત્યાંના અવશેપા એતિહાસિક દિષ્ટએ અતિ મહત્ત્વના છે. એ તીર્થ ગંબ'ધી અત્યારે ડાં. હસમુખલાલ ધીરજલાલ સાંકળીયા પ્રે.તે., LL,B., l'h.તે શ્રોધ કરી રહ્યા છે. અને એ સંબ'ધી એક લેખ તેમણે 'શ્રી તેનસત્ય પ્રકાશ' (માબ્લક)ના ખીત્ત વિશેષાંક 'શ્રી પર્યુષણ પર્ય વિશેષાંક 'માં સચિત્ર લખ્યા છે.

જામનગર

અહીં બાર મદિરા છે. આર પાંચ તા બહુ જ ભબ્ય અને વિશાલ મંદિરા છે. વર્ધમાનશાહનું અને ચાંકીનું મન્દિર તા બહુ જ દર્શનીય અને નીર્ધરૂપ છે. જામનગર તીર્થસ્થલ ન હાવા છતાં 'અર્ધ શસું જય' સમાન મનાય છે. અર્ડી જ્ઞાનમંદિર, પાઠશાલા, ઉપાયય આદિ સગવડ સાર્ગ છે. હરછ જેન્ શાળામાં શ્રીવિનય-વિજયજી જ્ઞાનમદિર છે અહીંથી સ્ટાંમરમાં બેગી, તુષ્યા બંદર થઇ કે છમાં જન્મય છે શેઠ પાપટલાલ ધારશીભાઇ તથા શેઠ શુનીલાલ લક્ષ્મીગઢ તચ્ક્યો દેવળામ, લક્ષ્મી તેન આશ્મ, તેનાનંદ જ્ઞાનમંદિર વગેરે જોવા લાયક સ્થળા છે કાંદ્યા-

વાડમાં જામનગર જૈનપુરી જેવું ગણાય છે. જામનગરનું ખેડીખ'દર ખહુ પ્રસિદ્ધ છે. જામનગર રેલ્વે સ્ટેશન છે.

गिरनार तीथ^९ (रेवतायस)

જીનાગઢ શહેર, કાર્ડિયાવાડ કીપકદપના દક્ષિણુ ભાગમાં દરિયાકિનારેથી વીસ માઇલને અંતરે આવેલ છે. સીરાષ્ટ્રની રાજધાની જીનાગઢ કહેવાય છે. જીનાગઢમાં નવાખી રાત્ય છે અને તે સારક સરકારને નામે પ્રસિદ્ધ છે. જીનાગઢ સ્ટેશન છે. જીનાગઢ કરેશનથી જીનાગઢ શહેર ૧ માઇલ દ્વર છે. મુસલમાની શુગમાં તેનું નામ મુસ્તફાળાદ હતું. તેનાં પ્રાચીન નામા મણિપુર, અંદ્રકેતું, રેવત અને જ્રાણં હતાં. સ્ટેશનથી શહેરમાં જતાં રસ્તામાં સ્ટેટનાં મકાના, મકખારાએમ વગેરે તેવા લાયક છે. સ્ટેશનથી શહેરમાં જવાની સીધી પાકી સડક છે; વાહનાદિ મળે છે. બજારમાં ન જતાં ખારાખાર ખહારથી જઇએ તેમ સુંદર જિનમ દિર, શેઠ પ્રેમાભાઇની ધર્મચાલા, સામે જ બાબુવાળી ધર્મશાળા, તેન કન્યાશાલા વગેરે આવે છે. ત્યાંથી આગળ જતાં ઉપરકાેટ તથા તેની આસપાસ અનેક શુક્ એવાળી ખાઇ. કિશ્રામાં અસલી મોંચરાં, અનાજના કોઠારા, રાંનવથણે ખંધાવેલી અડીકડીની વાવ, નવલણના કૃવો વગેરે તેવા લાયક છે. ઉપરકાેટમાં ઇજપ્ટમાં ખનેલી (૧૫૩૨માં) લીલમ તેમ, શુડાનાલા તેમ, રાંખેગારના મહેલ (જે અત્યારે મસ્જદ છે) વગેરે તેવા લાયક છે. તેમજ અશાક, રૂદ્રદામા અને સ્કંદ્રગુપ્તના લેખો, ૨૯૫ ફૂટ ઊંઠા દામાદર કૃંડ વગેરે પ્રાચીન અવશેષા નિરીક્ષણીય છે.

આગળ જતા તલાડી નીચે સુરતવાળા શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદની જૈન ધર્મશાલા, મુંદર જિનમ દિર, નજીકમાં સવી પુલચંદભાઇની ધર્મશાલા વગેરે છે. *વેનાંગર મંદિર અને ધર્મશાલા શ્રોમે દિગ'બર મંદિર અને ધર્મશાલા છે. શ્વેતાંબર ધર્મ-શાલામાં જેન લાજનશાલા ગ્રાલે છે.

આગળ જતાં સિધ્ધરાજ જયમિંહ ભંધાવેલી એક' ચઢા 'ની વાવ આવે છે. પાસે જ ગિરતાર ઉપર જવાના દરવાએ છે. દરવાનની જમણી ભાજીએ શ્રી તેમિ નાચ લગવાનની દેરી આવે છે. તેમાં પાદુકાઓ છે. આ દેરી ક્વેતાંબરીય શ્રાવક લક્ષ્મીચંદ પ્રાગછએ બંધાવેલી છે. જીનાગઢના સુપ્રસિધ્ધ ધર્મ પ્રેમી ઢાં. ત્રિભુવત-દાસ માતીઅંદના સુપ્રયત્નથી ગિરતાર ઉપર સુંદર પગથિયા બધાઇ ગયાં છે. આગળ જતાં વચમાં પરખ આવે છે, ત્યાં બે–ત્રણ ઠેકાણે ગરમ અને ઠેઢા પાણીની વ્યવસ્થા તેન પેદી તરફથી રાખવામાં આવે છે. આગળ જતાં માલી પરખનું નવું ઢાંકુ' આવે છે. ત્યાં ઢાખ હાય તરફ ચઢતાં પચ્ચરમાં એક લેખ કારેલા છે, તેમાં લખ્યુ' છે કે–" સ'. ૧૨૨૨ શ્રીશ્રાનાલ્યાતીયમદં થી આવા કેન્દ્ર વદ્યા કારિતા "

અર્લીથી આગળ ઉપર ચઢાવ કહિન છે, પરન્તુ પગથિયા ળની જવાથી અનુકૂળતા સારી થઇ છે. ત્યાંથી ચેહું' ચંહીએ એટલે કાઉસ્સ્ર્ઝીયા આવે છે. ત્યારપછી હાથી- पहाणे अने के है भ आवे छे. तेमां लण्युं छे है-स्वस्तियी संवत् १६८३ वर्षे कार्तिक बदी ६ सोमे श्रीगरनारनी पूर्वनी पाजनो उद्धार श्रीदीवना संवे पुरुपानिमित्त श्रीधीमाल शांतियमां सिवजी मेघजीने(ए) उद्धार कराव्यो " आगण उपर अडिस्सञ्जीया तथा प्रसुमूर्ति छे. त्याथी आगण उपर केंड (वसामा आवे छे. त्यांथी आगण जतां पंचिश्वर जवाना जमणी तरक्ष्ना रस्ता आवे छे. त्यांथी थाउँ हर जतां श्रीनेमीनाथला है। हेशवलको हेणाय छे. ते हरवाल उपर शेंड नरशी हैशवलको अधावेस माड-णंगसे। छे.

માનસંગ ભાજરાજની ટૂક

અંદર જતાં જમણી ખાજી શ્રી માનસંગ લાજરાજની ટૂક આવે છે. તેમાં અત્યારે એક જ મંદિર છે. તેમાં શ્રી સંભવનાથ ભગવાન મૂલનાયક ખિરાજમાન છે. પહેલા ચાકમાં સૂરજકું ડ આવે છે. આ કું ડ કચ્છ-માંડવીના વીશા ઓસવાલ શેઠ માનસંગ ભાજરાજે ખધાવેલા છે. તે વખતે તેમણે મદિરના પણ જણેષ્ધાર કરાવ્યા તેથી આખી ટૂક તેમના નામથી પ્રસિધ્ધ છે. વિ. સં. ૧૯૩૨ માં શેઠ નરશી કેશવજીએ આ કું ડેના ઉધ્ધાર કરાવ્યા હતા. કું ડેની પાસે યાત્રાળુઓને ન્હાન્યાની ગાઠવણ કરેલી છે. જાનાગઢના આદીશ્વરજીના નાના દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા માનસ ગ ભાજરાજે વિ. સંવત ૧૯૦૧માં કરાવી હતી.

નેમિનાથજની ટૂક

હાળી બાજુએ શ્રીનેમિનાજીની ટૂકમાં જવાના દરવાજો છે તે દરવાજા ખદ્ધાર એક શાસ્ત્રી લેખ છે. આ લેખ વિ. સ. ૧૧૧૫ ચૈત્ર શુદ્ધિ હ ના છે. આ લેખના નવમા શ્લાકમાં લખ્યું છે કે–યદુવ શમાં મંડલિક રાજા થયા. આ સવત્માં માનાનાં પતરાંથી નેમિનાથનું દેવાલય બ'ધાવ્યું. આગળ તેની વ'શાવલી ચાલે છે.

નેમિનાઘછની ટૂકમાં મડપની અંદર દિવાલમાં ત્રણ મૃતિએ એક સાથે બિરાજમાન છે. નાની છે તે ૧૨૭૫ માં બનાવેલી શ્રી કુંજરાપદ્રીય (?) ગચ્છના શાંતિસૂરિની છે, બીજી બે માટી મૂર્તિએ છે તે શ્રી હેમચદ્રસૂરિની અને શ્રી કુમારપાલરાજાની છે. ૨ગમ ડપમાં એક ચાંલલા પર સ. ૧૧૧૩ ના જેઠ ૧૪ દિને નેમીશ્વર જિનાલય કરાવ્યાના, બીજા ઘાલલા પર સ. ૧૧૩૫ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના, ત્રીજામાં ૧૧૩૪ માં દેવાલય સમરાવ્યાના લેખ છે. (જેન સાદિત્યના સિકા પ્રતિદાસ)

દરવાજામાં પૈસતા ચાકીદારાની રહેવાની જગા છે. તેની ડાળી ળાન્તુ ચોદ એાર-ડાની ધર્મશાળા છે. ધર્મશાલાના ચાક મૂકયા પછી પૃત્તરીઓને રહેવાની કાટડીઓના માટા ચાક આવે છે. તેમાઘી શ્રી નેમિનાઘજીના ચાકમાં જવાય છે આ ચાક ૧૩૦ કીટ પહેાળા, તથા ૧૯૦ ફીટ લાગા છે આમા મુખ્ય મંદિર શ્રીનેમિનાઘ ભગવાનનુ છે. વિશાલ દેવળના ર'ગમંડપ ૪૧૬ ફીટ પંહાળા અને ૪૪૬ ફીટ લાંગા છે. ગભારામાં શ્રી નેમિનાથ લગવાનની સુંદર શ્યામ મૂર્તિ ખિરાજમાન છે. ગલારાની વ્યાસપાસ લમતી છે. તેમાં શ્રા તીર્થ કર લગવાન, ચક્ષ, યક્ષિણી, સમ્મેતશિખર, ન દી વરદ્વી પ વગેરેની સર્વ મલી ૧૭૫ મૂર્તિઓ છે રંગમંડપમાં ૩૮ પ્રતિમાઓ છે. ગલારામાં ૫ મૂર્તિઓ છે. કુલ ૨૧૮ પ્રતિમાઓ શ્રી નેમિનાઘછના દેવાલયમાં છે. રંગમંડપ ના પૂર્વ તરફના શાંલલામાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે. સંવત્ ૧૧૧૩ વર્ષે એઠ मાલે ૧૪ दिन श्रीयत्नेमीथरिजनालयः चालिः। વળી ખીજા સ્થં લમાં આ પ્રમાણે કોરેલું છે કે— संवत્ ૧૧३૫ વર્ષે પ્રતિષ્ઠા कारिता। ત્રીજા સ્થં લમાં લખે છે કે સં. ૧ટ૩૫ માં મંદિરજીના છા પ્રાથમાર કરાવ્યો.

ખહારના રગમંડપ ૨૧ પહાળા અને ૩૮ ફીટ લાંબા છે. તેમાં ગાળ ઓટલા ઉપર સવત્ ૧૬૯૪ ના ચૈત્ર વિદ બીજે ૪૨૦ ગણધર પગલાં સ્થાપિત કરેલાં છે. આ એટલાની પાસે જ એક બીને એટલા છે તેના ઉપર પણ ૪૨૦ પગલાં સ્થાપિત છે.

પૂર્વ ઇતિહાસ

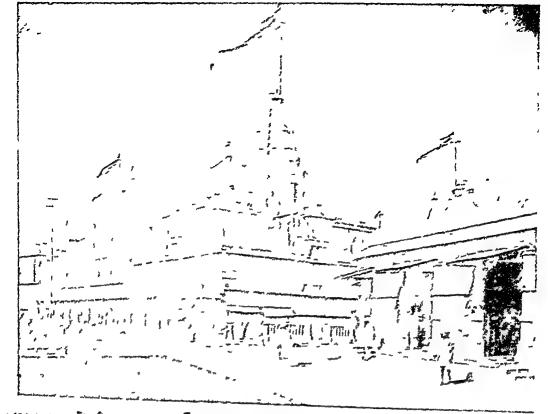
શ્રી નેમિનાથજીના દેવાલયના જહ્યું દ્વાર વિ. સંવત ૬૦૯ માં રત્નાશાક્ષ્ શ્રાવકે કરાવ્યા હતા. આ સિવાય ટાંડ સાહેબને એક લેખ મલ્યા હતા. તેમાં લખ્યું હતુ કે " ધર્મદાષસ્રિના શિષ્ય યશાભદ્રસૂરિના શિષ્ય પે. દેવસેન-ગણ્એ સઘની આજ્ઞાથી સં. ૧૨૧૫ માં મેદિરાના જહ્યું ધ્યાર કરાવ્યા. આ સિવાય અ'ળિકા દેવીની દેરીમાં પણ સં. ૧૨૧૫ ના એક લેખ છે.

વિ. સં. ૧૨૧૫ પહેલાં ગિરનારજના ઉધાર સજન દ હનાયકે કરાવ્યા હતા. વનરાજના શ્રીમાળી મત્રી જંબના વશજ સજનને સિદ્ધરાજે સારઠના દંહાધિય (ઉપરી-સૂખા) નીમ્યા હતા કે જેણે સારઠ દેશની ઉપજ ખર્ચી ને ગિરનાર ઉપરના જર્જીશી કાશમય જૈન દેહરાના ઉધાર કરી નવુ પાકું મદિર બધાવ્યુ હતુ. પરંતુ 'રૈવતગિરિરાસુમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ મળે છે. વિ. સં. ૧૧૮૫ માં આ ઉધાર થયા હતા. (इहारसवसहीट पंचासीय वच्छरि रेवतगिरिरासु) તેમજ ગુજે રેશ્વર સિધ્ધરાજે શત્રું જય તથા ગિરનાર ખંને તીર્થીને કપઢાં ને ધજાઓ આપી હતી —પ્રબન્ધચિન્તામણિ.

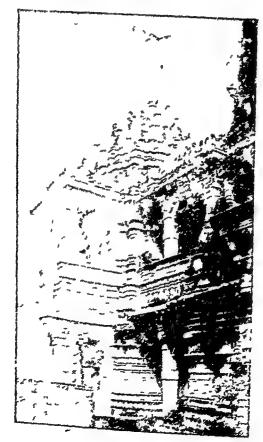
ત્રારા કાશ્મીર દેશના રહેવાસી હતા. યુરુકપદેશથી રૈવતાયલનું માહાત્મ્ય સાંભળી રૈવતાયલના સલ લઇને તેઓ આવ્યા. રૈવતાયલ પાસે મહાન ઉપસર્ગ પણ સહ્યો. ખાદ સંધ સહિત રૈવતાયલ પર જઇ પ્રભુને અભિષેક કરતા પ્રતિમાછ બદુ જ પ્રાચીન હાવાથી ગળી જવા પછી રતનાશાએ બે મહિના સુધી કપવાસ કરી દેવીની આરાધના કરી. દેવી પાસેથી બિળ લાવી, નૃતન મદિર ખધાવી તેમા પ્રતિમાછ બિરાજમાન કર્યાં. આજ આ રતનાતાનું બિબ કહેવાય છે.

[—]ચતુર્વિ 'શતિ પ્રભધ અને ગિરનાર માહાતમ્ય.

જામનગર: ગ્રાંરીના પ્રવ્યાત જિનાલયના અગ્રભાગ તથા તપગચ્છ ઉપાશ્રયનું એક *દ્*ર્ય

ચારીના જિનાલયનુ ખીજ્<u>ન</u> દશ્ય

વિ. સં. ૧૨૨૨ માં ગુજરાતના મહારાજા કુમારપાલના મંત્રી xઆમદેવે ગિરનાર ઉપર પાજ ળંધાવી. આ સળંધી ઘટના આ પ્રમાણે મળે છે-પરમાર્કત્ મહારાજા કુમારપાલ સંઘ સહિત સિષ્ધાચલજીની યાત્રા કરી ગિરનારની યાત્રાએ પધાર્યા, પરન્તુ ઉપર ચઢવાના રસ્તાની કઠિનતાને લીધે મહારાજા ઉપર જઇ ન શકયા. આ માટે રાજાને દુ:ખ પણ થયું. આ વખતે રાજાને વિચાર થયા કે ઉપર ચઢવા માટે જો પગથિયાં હાય તા અનુક્લતા રહે. આ કાર્યની જવાળદારી આંળડને સાંપી તેમને સીરાષ્ટ્રના ઉપરી અનાવ્યા. આંબડે ઘણી જ મહેનતથી ગિરનાર ઉપર પાજ ખ ધાવી રસ્તા સરલ ખનાવ્યા. વિ. સં. ૧૨૨૨ માં પાજ-પગથિયાં ળંધાવ્યાં. (જીએા કુમારપાલ-પ્રતિએધ તથા જેન સાહિત્યના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ પૃ. ૨૦૧) આ પાજ સંખંધી ગિરનાર ઉપર એ શિલાલેએ મળે છે—" સંવત્ ૧૨૨૨ શ્રીશ્રીમાજજ્ઞાતીયમદં• શ્રીરાળીગદ્યતનાર ઉપર એ શિલાલેએ મળે છે—" સંવત્ ૧૨૨૨ શ્રીશ્રીમાજજ્ઞાતીયમદં• શ્રીરાળીગદ્યતનાર શ્રો શ્રાથાયેન વધા કારિતા"

णील होण पण् भेने मणते। ज छे. स्थां पण् (भरनार ७पर पाज णंधाव्याने। स. १२२३ छे. तेमल शिरनारनी पाजना छो धारने। पण् स्थेड हेण भज्ये। छे. स्था होण शिरनार पर यहतां राज सर्तु हिरी शुहाथी थे। हे ह्र पहारमां जमाणी जालासे हे। तरेहे। छे. स्वस्ति श्री संवत् १६८३ वर्षे कार्तिक विद ६ सोमे श्री गिरनारतीर्थनी पूर्वनी पाजनो उद्धार श्री दीवना संवे पुण्य धर्म)निमित्ते श्रीमालज्ञातीय मासियजी मेपजीए उद्धार कराव्यो. स्थात् १६८३ मां डार्तिक विद ६ ने से। स्थारे हीवना संवे स्था पाजने। उधार कराव्यो. स्थात् १९८३ मां क्षार्तिक विद ६ ने से। स्थारे हीवना संवे स्था पाजने। उधार कराव्यो. स्थानं सुण्य काग मासि।

શ્રી નેમિનાથજીના મંદિરની પછવાં પારવાં જગમાલ ગારધનનું પૂર્વ દારતું મંદિર છે. તેમાં પાચ પ્રતિમાજ છે. મૂલનાયક શ્રી આદી ધર ભગવાન છે. તેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૮૪૮ વૈશાખ વર્ષિ દ ને શુકવારે વિજયજિનેન્દ્રસૂરિએ કરી છે. આ મંદિરજીની જમણી બાજીએ શ્રી રાજીમતીની દેરી છે. આ દૂકમાં થઇને મેરકવરીની, સગરામ સાનીની તથા કુમારપાલની દૂકમાં જવાય છે. શ્રી નેમિનાથજીની દુકમાં ભાયરામા અમીઝરા પાર્શ્વનાથની સુદર પ્રાચીન ભવ્ય મૂર્તિ છે જે પરમદર્શનોય છે. મૂર્તિ સપ્રતિ મહારાજાના સમયની છે. આ મૂર્તિની ડાબી બાજીએ ગુફામાં શ્રીનેમિનાથ લગવાનની પ્રાચીન મૂર્તિ છે. તેના ઉપર સં. ૧૩૧૮ના લેખ છે. શ્રી નેમિનાથજીની દૂકના ચાકમાં તથા માટી ભમતીમા બધી મળી ૧૩૩ પ્રતિમા તથા ૧૮ જોડ પગલાં છે. માટામાં માટાં પગલાં શ્રી નેમિનાથ લગવાનનાં છે. દર

x સીરાષ્ટ્રના દંડનાયદ સજ્જન મહેતાના ખન્ધુ મંત્રી આશ્રાદ. ઉદાયનસુત આળડ મંત્રી નદિ. આ સંખધી વિરાય ચર્ચા 'જેન સભ પ્રકાશ ' વર્ષ આદમાના ૪--૫-૬- છ અંકામાં મેં કરી છે..જિદ્યાસુએ તે અકા જે∀ લેવા.

વાજાની બહાર જમણી બાજીએ શ્રી તેમિનાય ભગવાનની અધિષ્ઠાચિકા અંબિકાદેવીની મૂર્તિ છે. શ્રી નેમિનાયજીની ટ્રકમાં ઉત્તર તરફ નીચે ઉતરવાના દરવાજો આવે છે. તેમાં એપ્સરીમાં એક પ્રાચીન શિલાલેખ છે. ત્યાંથી પગથિયાં ઉતરી નીચે જઇએ એટલે શ્રી ઋષભદેવજી—અદબદજીની સુદર મૃર્તિ આવે છે. ઋષભનુ લાંછન સ્પષ્ટ દેખાય છે. ખબા ઉપર બન્ને બાજી કાઉસ્સગ્ગીયા છે. જેમ્સ બજેલ સાહેબ લખે છે કે—આ મૃર્તિની બેઠકમાં ચાવીશ તીર્ધ કરની મૃર્તિવાળા એક પીળા પચ્ચર છે તેમાં વિ. સં. ૧૪૬૯ના લેખ છે. અદબદજીની સામે પાચ મેરુનું સુંદર મંદિર છે. ચાર બાજી ચાર અને વચમાં એક મેરુ છે. દરેકમાં ચાસુખ પ્રતિમાજી બિરાજમાન છે. તેમાં દરેકમાં ૧૮૫૯માં પ્રતિષ્ઠા થયાના ઉલ્લેખ છે.

મેરકવશીની ઢ્ક

શ્રી અદબદજીના મ'દિરમાંથી ડાખી બાજીના દરવાજામાં થઇ મેરકવશીમાં જવાય છે. મૂલનાયક શ્રી સહસ્રક્ષ્યા પાર્જાનાયછની સુંદર મૂર્તિ ખિરાજમાન છે. તેમાં ૧૮૫૯ના લેખ છે. પ્રતિષ્ટાપક વિજયજિનેન્દ્રસૂરિજી છે. મૂળનાયદજીની આસપાસ ૭ પ્રતિમાં છે, ભમતામાં ૫૮ પ્રતિમાં છે. દક્ષિણ તરફની ભમતીમાં અષ્ટાપદ યર્વત છે જેમાં ૨૪ પ્રતિમાચા છે. ઉત્તર તરફની ભમતીમા ચામુખછનું મદિર ખૂબ દર્શનીય છે. આ ટ્રકમાં પાચ મેરુના માંદિર સહિત કુલ ૧૧૩ પ્રાતમાઓ છે. ત્રા દુક શ્રી સિધ્ધરાજના મંત્રી સજ્જને ળ'ધાવેલ છે. ગૂર્જરાધીશ સિધ્ધરાજે સજ્જનને સૌરાષ્ટ્રેના દ'ડનાયક નીમ્યા હતા. તેમણુ સારાષ્ટ્રના ત્રઘુ વયની ઉપજમાંથા ગિરનાર ઉપર સુંદર છ लें ध्यार કરાવ્યા ત્રણ વર્ષના ઉપજ સિદ્ધરાજને ન મળવાથી તે શુસ્સે થઇ જીનાગઢ આબ્યાે. સજ્જને જીનાગઢ અને વધલીના શ્રાવકા પાસેથી ધન મેળવી સિધ્ધરાજને ચરશે ધર્લું અને કહ્યું કે–જોઇએ તેા છહ્યું ધ્ધારતું પુણ્ય હાંસલ કરા અને જોઇએ તા આ ધન લ્યા. રાજા સત્ય હકીકત જાણી અત્ય ત ખુશી થયા. ખાદ આવેલા ધનથી શ્રાવકાના કહેવાથા સજ્જને આ મેરકવર્શા દૂક બનાવા. છોલું ધ્યા-રમાં રહ લાખ દ્રમ્મના ખર્ચ થયા હતા. આ દ્રવ્ય આ દૂષમાં ખર્ચાયું છે. કારણી વગેરે શિલ્પ ખહું જ ઝુંદર છે. આ વખત સજ્જનને લિમા કુંડળીયા નામના શ્રાવકે ખહું જ મદદ આપી હતી. તેણે અઢાર રતના હાર પ્રભુછને પહેરાવ્યા અને લીમ-કું હ બ ધાવ્યા હતા. આ દૂકના ચામુખછના મ દિરમાં વિ. સ. ૧૮૫૯ના લેખા છે.

આ ટ્રક મેકલશાએ ખંધાવ્યાનું કેટલાક કહે છે જ્યારે કેટલાક આ ટ્રકને ચંદરાજાની ટ્રક પણ કહે છે.

સગરામ સાનીની ટૂક

મેરકવશીમાંથી સગરામ સાનીની ટૂકમાં જવાય છે. સાગરામ સાની પ'દરમી શતાબ્દિના ઉત્તરાદુંમાં થયા છે. વીરવંશાવલીમાં લખ્સું છે કે–સગરામ સાની ગુજરાત દેશના વહીયાર વિભાગમાં લાલાહ ગ્રામના પારવાડ હતા. તેમણે તપાગચ્છાધરાજ શ્રી સામસુન્દરસૃરિજી મહારાજ પાસે ભગવતી સૂત્રનું શ્રવણ કરી, જ્યાં જ્યાં ગાયમા પદ આવતું ત્યાં ત્યાં સાનામહાર મૂકી હતી પાતાની, પાતાની માતાની અને સ્ત્રીની મળીને કુલ ૬૩ હજાર સાનામહાર ગ્રાનખાતામાં વાપરીને પુસ્તકા લખાવ્યાં હતાં. આ જ શ્રાવક સગરામ સાનીએ ગિરનાર ઉપર ડ્રંક ળ'ધાવી છે. તેમણે શ્રી સામસુંદરસૂરિજીના ઉપદેશથી ૧૭ નૃતન જિનમંદિરા ખ'ધાવ્યા અને પ૧ મ'દિરાના જ્યોં ધ્ધાર કરાવ્યા. અધે પ્રતિષ્ઠા શ્રી સામસુંદરસૂરિજી મહારાજે કરાવી હતી. તેમણે માંડવગઢમા સુપાર્શ્વનાથ જિનના પ્રાસાદ અને મક્ષીજમાં મક્ષીજી પાર્શ્વનાથના પ્રાસાદ પણ કરાવ્યા હતો.

આ દૂરના ર'ગમ'ડપ વગેરે દર્શનીય છે. ગભારા પણ વિશાલ છે. મૂળનાયક શ્રી સહસ્રક્શું પાર્શ્વનાયછ છે. આસપાસ કુલ પચીસ પ્રતિમાં છે. ભમતીમાં ત્રણ દેરાસરા છે. તેમાં બે દેરાસરમાં ત્રણ ત્રણ અને ઉત્તર દિશાના મંદિરમાં પાંચ પ્રતિમાં મળી કુલ ૧૧ પ્રતિમાં છે. એક પાષાણની સુદ્દર ચાવીશી પણ છે. અત્યારે જે મૂલનાયક પ્રતિમાજી છે તે પાછળથી ખેસાઢેલ છે તેમાં વિ. સં. ૧૮૫૯ જેઠ સુદ્દિ ૭ ગુરુ પ્રતિકાપક શ્રી વિજયજિનેન્દ્રસ્ર્જિ છે. આ દૂધમ ગિરનાર ઉપર સૌથી ઊંચી દેખાય છે. દક્ષિણ તરફની દેરીના જાણેધ્ધાર શેઠ આણું-દજી કલ્યાણું ભી પેઢી તરફથી વિ.સં.૧૮૭૫ માં થયેલ છે. ભમતીમાં જળી વગેરેનું કામ દેવચંદ લખમીચંદની પેઢીએ કરાવેલ છે. મંદરમાં કારણી વગેરે જેવાલાયક છે.

કુમારપાળની ટૂક

ગુજરાતના મહારાજ પરમાહિતાપાસક કુમારપાલે જૈન ધર્મ સ્વીકારી કલિકાળસર્વત્ત શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય અતારાજના હપદેશથી ૧૪૪૪ જિનમદિરા ગંધાવ્યાં હતાં. આ જ મહારાજાએ ગિરનાર ઉપર પણ ભવ્ય જિનમંદિર ગંધાવ્યું હતું. આ દેવાલયના માંગરાલના શ્રાવક શેઠ ધરમથી હેમચંદે છે ગુપ્યાં કરાવ્યા છે. નવા કુંડ ગનાવતી વખતે જે સુરંગા મુકેલી તેથી આ મંદિરના કેટલાક શાગ નાશ પામ્યા છે. મિદરની પાસે દેડકી વાવ છે. ન છકમાં ચુંદર ગગીયા છે. આ દૂકના રંગમંડપ ઘણા જ માટા છે. પશ્ચિમ તરફથી બીજી ઠાંગ્યે જે. આ દૂકના રંગમંડપ ઘણા જ માટા છે. પશ્ચિમ તરફથી બીજી ઠાંગ્યે જ પાંચી બીમકુંડ તરફ જવાય છે. બીમકુડની પૂર્વ તગફના કિલા તગફ પ્રાચીન ખંદિત પ્રતિમાઓ છે. આ રઘાન બીમકુંડપાર મહાદેવનું છે જેમ દરાવવા જીનાગઠના નાગર અવેરીલાલ કેશવલાલના પિતા ભગવાનલાલ મદનજી કે જેઓ કાઠિયાવાડના નેટીવ એજન્ટ નીમાયા હતા તેમણે પ્રયત્ન કરેલા પરન્તુ તે પ્રસંગે અમદાવાદવાળા દાકરશી પુંજાશા કે જેઓ પણ એજન્ટ હતા તેમણે ત્યાં અવી, ઠાગ્લવના ઉપગ પગ

 ^{&#}x27;બિરનાર માદાહમ્ય 'ની પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે−મ અમ મોની ઋકભર ભાદશાદના
 જમાનામાં થયા દેતા. ભાદશાદ તેમને 'ખર્માના લગ્ધા ઉપનાર્સી તાં ગયતા.

તથા ખીજે ઠેકાનુ મંગળમૂર્તિ આદિ જૈન ધર્મની નિશાનીએ! ખતાવી સિધ્ધ કર્યું હતું કે આ જૈન મંદિર જ છે. જિનાલયમાં જ મંગળમૂર્ત્તિ હોય છે. અજૈન મંદિરામાં તેવું ન હાય. મૂલનાયક નીચે લેખ આ પ્રમાને છે-સં. ૧૮૭૫ વૈશાખ સુદિ ૭ શનિ પ્રતિષ્ઠાપક વિજયજિનેન્દ્રસૂરિ છે. એક બીજો લેખ વિ. સં. ૧૮૮૧ ના છે

વસ્તુપાળ તેજપાળની ટૂક

ગુજરાતના મહામાત્ય વસ્તુપાલ તેજપાલે આ ટૂક અધાવી છે. સંપ્રતિરાજાની ટુકે જતાં જમણી બાજી આ ટૂક આવે છે. વિ. સં. ૧૯૩૨ માં શેઠ નરશી કેશવછ-એ સંપ્રતિરાજાની, કુમારપાલની અને વસ્તુપાલ તેજપાલની ટૂકેની આસપાસ કિલ્લા અધાવ્યા તથા છે છે! ધ્ધાર કર્યો હતો. આ ટૂકમાં ત્રણે દેરાં સાથે છે. વચલા મંદિરજીમાં મૂલનાયક શ્રી શામળાપાર્શનાથછની ભવ્ય મૂર્ત્તિ છે તેમાં ધંવત ૧३૦૬ વર્ષે વૈશાલ કુર ર ગનો શ્રીપાર્શનાથિલ શ્રીવાદ દેન કાર્તાવર્ત ! તથા પ્રતિ- ક્ષાપક શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૃરિજીનું નામ છે. મંદિરામાં પીળા આરસ તથા સળીના પથ્થરા વપરાયા છે. સળીના પથ્થરા ઠેઠ સપ્ટાથી મંગાવ્યા હતા એમ કહેવાય છે. વચલા મંદિરજીના રંગમંડપ ૨૯ ફીટ પહાળા, અને પર ફીટ લાંબા છે આ મંદિરમાં એક શ્રી મિદ્યનાથ લગવાનની મૂર્ત્તિ છે તેના શિલાલેખમાં વસ્તુપાલની સ્ત્રી લિલતાદેવી તથા સાપ્યુનાં નામા છે.

આ ટૂકમાં વસ્તુપાલના મહત્ત્વના છ લેખા મળે છે. આ લેખામાં વસ્તુપાલની યશાગાથા છે. તેમના પૂર્વજો અને કુદુમ્અપરિવારનાં નામા છે. તેમણે કરેલાં મુખ્ય સુખ્ય ધાર્મિક કાર્યોની નોંધ છે અને ગિરનાર પર તેમણે શું શું કરાવ્યું તે પણ લખ્યું છે. વિ. સં. ૧૨૮૮ ફા. શુ ૧૦ ને ભુધવારે પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના લેખ છે. ગિરનાર ઉપર તેમણે કરાવેલ શત્રું જયમહાતીર્યાવતાર આદિ તીર્ધ કર શ્રી ઝાયલદેવ, સ્તંભનકપુરાવતાર શ્રી પાર્શ્વનાથદેવ, સત્યપુરાવતાર શ્રી મહાવીરદેવ અને પ્રશસ્તિ સહિત કાશ્મીરાવતાર શ્રી સરસ્વતી મૂર્તિ-, એમ દેવકુલિકા ચાર, એ જિન, અંખા, અવલાકન, શાંખ અને પદ્યુસ્ત નામના ચાર શિખરામાં શ્રી નેમિનાથ દેવ વિભુષિત દેવકુલિકા ચાર, પાતાના પિતામહ ઠ. શ્રીસામ અને પિતા ઠ. શ્રી આશરાજની અધાર્દ મૂર્તિએ ર; ત્રણ સુંદર તાેરણ, શ્રી નેમિનાથ દેવ તથા પાેતાના પૂર્વજ, અગ્રજ (માટા ભાઇએ।), અનુજ (નાના ભાઇએ।) અને પુત્ર આદિની મૂર્તિએ। સહિત મુખાદ્દ્યાટનક સ્ત'ભ, અષ્ટાપદ મહાતીર્થ ઇત્યાદિ અનેક કીર્તાનાથી મુશાભિત અને શ્રી નેમિનાથદેવથી અલ કૃત એવા આ ઉજ્જય ત (ગિરનાર) મહાતીર્થ ઉપર પાતાના માટે, તથા પાતાની સહધર્મચારિણી પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય હે. શ્રી કાન્હેડ અને તેની સ્ત્રી ઠકકુરાર્ત્રી રાશુની પુત્રીમહ લિલતાદેવીના પુષ્ય માટે, અજિતનાથ આદિ વીસ તીર્થ કરાયી અલ'કૃત શ્રી સમ્મેતમહાતીર્થાવતાર નામના મ'ડ્ય સહિત આ અભિનવ પ્રાસાદ બનાવ્યા અને નાગેન્દ્ર ગચ્છના ભદ્દારક મહેન્દ્રસરિના શિષ્ય, શ્રી શાન્તિસ્રિના શિષ્ય, શ્રી આશું દસ્તિના શિષ્ય શ્રી અમરસૂરિના શિષ્ય ભદ્દારક શ્રી હેરિભદ્રસ્રિના

પદ્ધર આચાર્ય શ્રી વિજયસેનસૂરિએ એની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ લેખમાં વસ્તુપાલને કર્ણું અને ખલિ જેવા દાને ધરી અને તેજપાલને ચિંતામણું જેવા વર્ણું છે. ખીં લેખ ૧૨૮૯ના છે તેમાં પણ ઉપર્યું ક્ત હકીકતને મળતી વીગત છે.

મધ્ય મ'દિરના મ'ડપમાં સામસામે છે માટા ગાખલા છે. તેમાં વસ્તુપાલ અને તેમની ખૂનને પત્ની લલિતાદેવી તથા સાખુની મૂર્તિ એ છે એમ જણાવ્યું છે. હાલમાં આ મૂર્તિઓ નથી. વસ્તુપાલે ગિરનાર ઉપર કરેલાં ધાર્મિક કાર્યોની નાંધ 'વિવિધ-તીર્થક લપ્યાં '' રૈવતગિરિક લપમાં '' × સંક્ષેપમાં તથા પં. જિનહ લંગિક કૃત વસ્તુપાલ- ચરિત્રમાં છઠ્ઠા પ્રસ્તાવમાં શ્લોક ૬૯૧ થી છર લમાં વિસ્તારથી આપેલ છે.

x ' વિવિધ તીર્થ' કલ્પ 'મા મા કલ્પ ગિરનાર તીર્થ'નું માદાત્મ્ય અને કતિદાસ સૂચવે છે. દું ચાથા કલ્પમાંથી જરૂરી ભાગ અહીં ઉધ્કૃત કરું છું.

"સૌરાષ્ટ્રની પશ્ચિમ દિશાએ ગિરનાર પદાંડ ઉપર ઊંચા શિખરવાળું મીનેમિનાય ભગવાનનું મંદિર છે. ત્યા પહેલા લેપમયા શ્રીનેમિનાય ભગવાનની પ્રતિમા હતી. એક વખત ઉત્તરદિશાના ભૂષણુરૂપ કાશ્મીર દેશથા વ્યાજત અને રતન નામના ળન્ને ભાઇએક સંધપતિ બની (સંધ લઇને) ગિરનાર આવ્યા. તેમણે રબસવૃત્તિથા (ઉતાવળથા) ધણા (પચામૃત) નઢવણુથી અભિષેક કર્યો જેથા લેપમયા પ્રતિમા મળા ગઈ રતને અતિશય શાક થયા અને તે જ વખતથી તેણે આદારના ત્યામ કર્યો-ઉપવાસ આદર્યા. એકવીશ ઉપવાસ પછી ભગવતી અંભિકા રવય ઉપરિયત થઇ. દેવીએ મ ધપતિને ઉદાશ્મો. તેણે દેવીને જોઇને જય જય શખદ કર્યો. પછી દેવીએ તેને સુદર રતનાય જિનબિંબ આપ્યુ અને સાથાસાય કહ્યું કે—પાધ્યું વાળીને ન જોઇશ. અનુક્રમે તે બિંબ પ્રથમના મ દિરના દરવાજે આવ્યુ અને સંધપતિએ પાધ્યુ વળીને જોયું જેથી પ્રતિમાજ ત્યાં જ શ્વિર થઇ મયા. પછી રતનાશાએ નવીન જિનમ દિર ળનાવ્યુ અને પ્રભુજને વૈશાખ શૃદિ પૃબ્ધિમાએ પશ્ચિમાભિમુખ બિરાજમાન કર્યો. બાદ ખૂબ ન્હવણુ આદિ કરી બન્ને બાઇએક પાલના દેશમાં આવ્યા. બાદ કલિકાલમાં મનુષ્યોનાં મન કલુપિત વૃત્તિવાળાં જાણી દેવીએ પ્રતિ માજનો તેજને ઢાંઇી દીધુ.

પહેલાં ગુજરાતમા જયસિંહદેવે (મિદ્ધગજ જયમિંદ; ખેં માર્ગ્ને દબીને સજજનને દંડાધિષ (સૌરાષ્ટ્રના દંડનાયક) નીમ્યાે. તેણે વિ. સં. ૧૧૮૫માં પ્ર નેનિનાય ભગવાનનું નવું સુંદર મંદિર ળ'ધાર્યું. બાદ માલવદેશના મંડનરૂપ સાધુ ભાવડે-બાવડમાંદે માનાના મામતસારા કરાવ્યાે. ચીલુક્ય ચક્રવર્તા રાજ કમારપાલે મીરાષ્ટ્રના દંડાધિષતિપણ શીધામાલ કુલમા ઉત્પન્ન થયેલ (માંળડ)ને રથાપ્યાે. તેણે બિરનાર ઉપર વિ. સં. ૧૧૨૦માં પાજ-પગથિયા બ'ધાર્યા. ત્યાં એક સુંદર પરંભ બનાવી તેમજ ત્યાં પાળ સહના જમ્હાં બાળ લખા આવાલ સમા સ્થારામ (લાખા પાગીચા દેખાય છે તે) વધાર્યા.

અખુરિક્ષપુરપાટામુખ પારવાલ કલના મંડનકપ અપશારાજ અને કુમ રેરીના પુષ, રાજ્ય વીરધવલના મત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ નામના ભે ભાઈએ થયા. નેજપાંદે ત્રિરનારતી આ ટ્રુકમાં રંગમંડપના ખંભા ઉપર એ લેખ છે. તેમાં શ્રી પાર્વિનાથછે. અને વસ્તુપાલનું નામ છે.

ડાળી બાજીના મંદિરજમાં સમવસરણના ચામુખની શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ત્રણ પ્રતિમાંઓ છે તેમાં સંવત્ ૧૫૫૬ ના લેખ છે. ચાળ પ્રતિમા શ્રી ચંદ્રપ્રભુની છે તેમાં ૧૪૮૫ ના લેખ છે. જમણી બાજીના મંદિરજમાં ચામુખછ છે તેમાં ૧૫૪૬ ના લેખા છે આ મદિરની પાછળ તેજપાલની માતાનું દેરું છે. આ સિવાય આ ટ્રકમાં એક લેખ ૧૩૦૫ ના વૈશાખ શૃદિ ૩ શનો છે અને પ્રતિષ્ટાપક ખૃહદ્દગચ્છીય શ્રી પ્રદ્યુસ્તસૂરિ પરિવારના શ્રી જયાન દસૂરિ છે.

આ ટૂક ખાસ દર્શનીય છે.

સંપ્રતિરાજાની ટૂક

મહારાજા સંપ્રતિએ આર્યસુંહસ્તિસૃરિના ઉપદેશથી જૈન ધર્મ સ્વીકારી ભારતમાં જૈન ધર્મના પ્રચાર કર્યો હતો. સવા લાખ નૃતન જિનાલય બંધાવ્યાં હતાં. તે મહારાજાએ ગિરનાર ઉપર પણ સુંદર જિનમંદિર બંધાવ્યુ હતું. મંદિર પ્રાચીન અને ભવ્ય છે. કારણી પણ સારી છે. મૂલનાયક શ્રી તેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા છે. મંઠપમાં શ્રી ચકેલરી દેવીની પ્રતિમા છે. એક કાઉસ્સગ્ગીયા પજ

નીચે ઉત્તમ ગઢ, મઢ, પરંખ, મંદિર, ખગીચા આદિયી મનાહર તેજલપુર વસાવ્યું. ત્યાં પાતાના પિતાના નાનથી આશારાજિલિહાર નામતું પાર્ચાનાથ ભગવાનતું મુંદર મંદિર ળધાવ્યું. માતા કુમાર્રેવીના નામયી કુમર સરાેલર ળધાવ્યું. તેજલપુરની પૂર્વ દિશામાં ઉત્રસેતપુર છે જેમાં શ્રી આદિનાથ ભગવાનતું મદિર છે. આના ત્રલ્યુ નામ છે લ્યાસેતમઢ, ખેગારગઢ અને છળ્યું દુર્ગ.

વસ્તુપાલ મત્રોએ ગિરનાર પર્વંત પર શત્રુ જયાવતાર મંદિર, અંદાપદાવતાર, સમ્મેનાવતાર, કપિંદ થક્ષ અને માર્ટવાનાં મંદિરા બનાવ્યાં. તેજપાલ મંત્રોએ ત્રસ્તુ કરાયાસુકનાં ચૈત્ય કરાવ્યાં (તેમિનાય ભગવાનનાં ત્રસ્તુ કરાયાસુક અહીં થયાં છે તેનાં). દેપાલ મંત્રોએ ઈંદમંડપના ઉદ્ધાર કરાવ્યાં. ગજપદકું ક—દાયીકું કે કગવ્યા જ્યાં ન્દાપ્તને માત્રીએા યાત્રા કરવા જાય છે. હત્રશિલા નીચે મહસ્તાસ્ત્રવન (સદસાવન) છે, જ્યાં શ્રી તેમિનાય ભગવાનના દીક્ષા, કેવલ અને નિર્વાસ્તુ કરળાસુક થયાં છે. ગિરિશિખરે ચઢનાં અંબાદેવીના મંદિરનાં દર્શન થાય છે ત્યારપછી અવસાકન શિખર આવે છે, જ્યાં રહીને દર્શ દિશામાં શ્રીતેમિનાય ભગવાન દેખાય છે. ત્યાં પ્રથમ શિખરમાં શાંબકુમાર અને બીજા શિખરમાં શ્રી પ્રશુસ્તકુમારના ચંત્યા છે. આ પર્વતમાં રયાન સ્થાન પર જિનમ દિરમાં રતન અને સવર્ધુ મંય બિળ નિરંતર પૃત્રય છે. અહીંની પૃથ્વી સુવર્સું મયી અને અનેક ધાતુઓના એદવાળી દેખાય છે. વિવિધ પ્રકારનાં ઔષધિએ રાત્રે પણ ચળકે છે વિવિધ પ્રકારનાં વૃક્ષા અને કક્ષા રયાન સ્થાન પર દેખાય છે. ઝંકારશબ્દ કરતાં વિવિધ પ્રકારનાં ઝરણાં વદ્દે છે. —વિવધ ત્રીર્પ કદ્દપ, પૃષ્ઠ ૯–૧૦

ઇચ ઊંચા છે. બીજા બે તેર તેર ઇચના કાઉસ્સગ્ગીયા છે. આ સિવાય રંગમડપ તથા ગભારામાં ૩૫ જિનપ્રતિમાંએા છે. રંગમંડપમા શ્રી વિમલનાઘ ભગવાનની ૪૮ ઇંચ મૂર્ત્તિ છે, તેમાં નીચે ૧૫૦૯ મહા શુદ્દ ૨ શુક્ર અને પ્રતિષ્ઠાપક ખૃહત્તપા ગચ્છના શ્રી રતનસિંહસૂરિ છે. સં. ૧૯૩૨ ના છણું ધ્ધારસમયે આ ટ્રકના ચાકમાંથી ઘણી પ્રતિમાંઓ નીકળી હતી. તેમાથી નીકળેલું એક પ્રાચીન પરિકર કે જે કલાના આદર્શરૂપ છે તેમાં લેખ છે દે-વિ. સં. ૧૫૨૩ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૧૨ ગુરુ, ખૃહત્તપાપથે ભટ્ટારક ઉદયવદ્યભસૂરિજીના ઉપદેશથી શ્રી સંઘ વિમલનાઘદેવ પરિકર સહિત બનાવ્યા અને પ્રતિષ્ઠા શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિજીએ કરેલ છે. આ સિવાય આ મ'દિરમાં વિ. સ. ૧૨૧૫ ના તથા ૧૪૬૧ ના લેખા છે.

કાટનાં ખીજાં દેવાલયા

સંપ્રતિરાજની ટૂકની ઉત્તરે જ્ઞાનવાવ તથા સંભવનાથજીનું ચોમુખ મ દિર આવે છે. તેની સામે સગરામ સાેનીની ટૂકનું પૂર્વ ઠાર છે કેટલીક નિશાનીએ। જોતાં પ્રાચીન સમયમાં તે એક માેડુ મ દિર હશે એમ લાગે છે.

તેની હાળી તરફના રસ્તે ભીમકું જવાય છે. આવી જ રીતે સગરામ સાનીની અને કુમારપાળની ટુક વ^રચે ગરનાળામા થઇ ચંદ્રપ્રભુજીના મદિરમાં જવાય છે. વચમાં એવો નિશાનીઓ છે કે પૂર્વે અહીં પણ મદિર હશે. ચંદ્રપ્રભુજીની પ્રતિમા ઉપર વિ. સં. ૧૭૦૧ ના લેખ છે. તેની સામે શાસનદેવીની એક મૂર્ત્તિ છં તેમાં સં. ૧૩૧૮ ના લેખ છે. ત્યાંથી આગળ હાથી પગલા આગળના કુડ આવે છે. ત્યા રસ્તામા क्रीह क्रिक्टि क्षेण है, आ क्षेण है ते। अडित परन्त तेमां महत्त्वने। हित्हास है. સિષ્ધરાજના મ'ત્રી શ્રીમાલજ્ઞાતીય ઉદાયનની વશાવલી તેમાં વચાય છે (વિશેષ માટે જીઓ પ્રાચીન લેખસ શહ ભા. ૨, પૃ. ૯૪ ૯૫, ગિરનાર પર્વંત પરતા લેખા તું અવલાકન) હાથી પગલાંના કુંડ વગેરે દેવચંદ લખમીચદના સમરાવેલ છે. નવા કુંડની દક્ષિણે ચાવીશ તીર્થ કરાની ચાવીશ દેરીઓ હંસરાજ જીઠા ળખા-

ઇએ શરૂ કરાવેલી પણ કાર્ય અધુરું જ રહ્યું છે.

કાટની બહારનાં મંદિરા.

સંપ્રતિ મહારાજાની ટૂક તથા વસ્તુપાલ તેજપાલની ટુક વસ્થના કરને આગળ જતાં કારના બીજો દરવાજો આવે છે. તે દરવાળ બહાર સામે જ પથ્ધર ઉપર ૩૧૦૦ પુર લેવલ લખેલું છે. ત્યાંથી ચાઉ લાંચ ચઢીએ એટલે ૪૦૦૦ પગિધમાં ધાય છે. તે દરવાને પસાર કરીએ એટલે શ્રીનેમિનાધ ભગવાનના મહિરના કિલાની વિશાલ દિવાલ દેખાય છે. ત્યાંથી ડાખી તરફ યા શાન્તિનાયછનુ મહિર આવે છે. તેમા નવ પ્રતિ માઓ છે. આ મોદિર માંગરાળવાળા ધરમશી હેમચ કે સુબઇ ગેન્ટીઝ મદાર જના ભેંડારની મદદથી વિ. સં. ૧૯૩૨મા સમરાવ્યુ હતું. પગથિયાની હાળી ગાસુંએ નેરરાવર-મલતું મંદિર આવે છે. તેમાં મૂલનાયક શી શાન્તિનાય ભગવાન છે. સ્ત્રાન્યપામ

એ બીજી મૂર્ત્તિઓ જિનપ્રતિમાઓ છે. આ મંદિરછુની પાસે નીચાણમાં રાજીમતીની શુફા છે. શુફામાં શ્રી રાજીમતીની ઊભી માર્ટા મૂર્તિ છે તથા પઠખે શ્રી નેમિનાથપ્રભુની નાની મૂર્તિ છે. જોરાવરમલજીના દેરાસરજી પાસે જમણી તચ્ફ દિગં બરાતું નાતું મદિર છે. આ મદિરની જમીન *વેતાંબરાએ વિ. સં. ૧૯૧૩ દિગં બરાતે આપી. સં. ૧૯૧૩ના વેશાખ શુ. ૪ના અમદાવાદના શેઠ લલ્લુભાઇ પાનાચંદે દિગં બરાતે દેરું બાધવાની પરવાનગી આપવા બાબત દેવચંદ લખમીચંદને લખ્યું હતું. (જીએા ગિરનાર માહાત્મ્ય.) તેમજ ગિરનાર ઉપર ત્યારે ત્યારે રાજાએા તરફથી વિશ ઉપસ્થિત થયું છે ત્યારે પણ શ્વેતાંબર આચાર્યોએ જ પ્રયત્ન કરી તીર્ધ મુરક્ષિત રાખ્યું છે. મલધારી શ્રી હેમચદ્રસ્વરિજીએ સીરાષ્ટ્રના રાજા ખેંગારને પ્રતિબાધી ગિરનાર તીર્ધના વિશ્વત થયેલ માર્ગને વહેતા-ખૂલ્લા કર્યો હતા. (જીએા રાજશેખર-સ્વરિકૃત પ્રાકૃત ક્યાશ્રય વૃત્તિની પ્રશસ્તિ રચના વિ. સં.૧૩૮૭) વિ. સ. ૧૯૨૪માં દિગં બર મ'દિર પહેલવહેલું× ગિરનાર ઉપર બન્યું.

જેરાવરમલછતું મંદિર મૂકી આગળ જતાં ચાસુખતું (ચારીવાળું) જિન-મંદિર આવે છે. તેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૫૧૧ શ્રી જિનહર્ષસૂરિએ કરેલી છે. આ મિકર શામળા પાર્જાનાથતું પછુ કહેવાય છે. ચાસુખછની ચારીના થાંભલામાં જિનપ્રતિમાઓ કોરેલી છે. ત્યાંથી ચાઉ દ્વર જતાં ગાસુખી ગંગા આવે છે. તેની પાસે ચાલીશ તીર્થ કરનાં પગલા છે. ત્યાંથી જમણી બાજીએ ચઢતાં રહેનેમિતું મંદિર આવે છે.

અ'બાજની ટુક

રહતેમિજીનાં મંદિરથી અંભાજીની ટૂક ઉપર જવાના રસ્તા નીકળે છે.સાચા કાકાની × બિરનારજી ઉપર દિગં બરાનું સ્વત ત્ર મ'દિર ન હતું. શ્વેતાંબર મ'દિરમાં જ તેઓ દર્શનાદિ કરી જતા. સુપ્રસિદ્ધ શ્વેનાંબરી જૈનાચાર્ય બપ્યબદાંસ્રિજી કે જેમણે અવાલીયરનરેશ આમ રાજાને પ્રતિબોધા જૈનધમ'ના ઉપાસક બનાવેલ હતા, તે સ્રિજીના ઉપદેશથી રાજા મેટા સ'લ લઇ, શતું જય બિરિરાજની યાત્રા કરી બિરનારજી આવ્યા. આ વખતે દિગ બર આચાર્યો પણ દિગંબર જૈનો સાથે લાં આવેલા. અન્ને પક્ષા વચ્ચે વિવાદ થયા કે તાર્ય કોતુ શ્વાપત્ર ત્રી અપ્યબદ્ધિજીએ કહ્યું કે—કુમારી કન્યા એક ચીઠી ઉપારે અને જે ગાયા બાલે તેમનું આ તીર્થ. કન્યાના મુખથી " હન્જિંતલેલલિદરે દિવલાનાં નિસિદ્યા લક્ષાતં ઘષ્મવદ્ધવિજી આ તીર્થ. કન્યાના મુખથી " હન્જિંતલેલલિદરે દિવલાનાં નિસિદ્યા લક્ષાતં ઘષ્મવદ્ધવિજી આ તીર્થ. કન્યાના મુખથી " હન્જિંતલેલલિદરે વિલ્લાનાં નિસિદ્યા લક્ષાતં ઘષ્મવદ્ધવિજી અત્રિક્ષાં માં મહામિં' સિદ્ધાણું મુલાણું નો ઉપરના પાદ નીકળો. તીર્ય શ્વેતાંબરી સિદ્ધ થયું.આ પ્રસંગ વિ. સં. ૮૯૦ લગભગ બન્યો છે. બાદ તીર્યના હતાર પણ સન્જનમંત્રી,મહારાજા કુમારપાલ ઇત્યાદિ શ્વેતાંબરોએ જ કરાવેલ છે. તથા ટ્રેકા પણ શ્વેતાબરોએ જ બ'ધાવેલ છે. ગિરનારની પાજ—પગિશયાં વગેરે આંબડ મત્રીએ જ બ'ધાવેલ. અર્યાત વીસમા સદી, સુધી શ્વેતાંબરાનું જ આ તીર્ય હતુ. બાદ સ. ૧૯૧૦ પછી શ્વેતાંબરોએ બાતુમાવથી પ્રેરાઇ દિગં બરોને મ'દિર બાધવા જમીન આપી. મારાબાઇ અને શ્વેતાંબર જૈનોના ઔદાર્યથી દિગ ખર મ'દિર બાધ શક્યું. આવું જ શ્રીસિદાચલજી ઉપર પણ બન્યું હતું:

જગ્યા ઉપરના ચઢાવ કઠા છે પણ પગથિયાં ગાંધેલ હોવાથી ઢીક રહે છે. સંવત્ ૧૮૮૩ ના અશાડ શુદિ રના રાજ અંખાછનાં કમાડ જેન દેરાસરનાં કારખાના તરફથી કરાવવામાં આવ્યા છે. આ મંદિરની ગાંધણી સંપ્રતિરાજા તથા દામાદરજીના મંદિર જેવી છે. એમ કહેવાય છે કે સંપ્રતિનું મંદિર, અંગાછનું મંદર, દામાદરજીનું મંદિર, માહી ગઢેચીનું મંદિર તથા જીનાગઢ શહેરમાં ઢાલના કસાઇવાડામાં સંગી-વાવ પાસેની મરજદ જયાં છે ત્યાં એમ પાંચ જિનમંદિરા સમાદ્ સંપ્રતિએ ખંધાવેલાં હતાં

માહી ગઢેચી ખાર સૈયદની જગ્યા તથા માછખુના મકળરી પાસે છે. ત્યાંઘી ૧૮૯૭ માં શ્રી મહાવીરસ્વામીની સુંદર પ્રતિમા નીકળી હતી. આ મૂર્ત્તિને સં. ૧૯૦૫ માં જીનાગઢ માટા દેરાસરછમાં મૂલનાયક તરીકે ખિરાજમાન કરવામાં આવેલ છે. આ સિવાય અષ્ટમાંગલિક તેમજ દ્વાર ઉપર તીર્ધ કરની મૂર્ત્તિઓ વગેરે માહી ગઢેચીના પડી ગયેલા મકાનમાં જેવામાં આવેલ છે. એક શિલાલેખમાં સંપ્રતિ- રાજીના આઘ અક્ષર સંપણ વંચાય છે.

અ'બિકાદેવી શ્રી નેમિનાથછ ભગવાનની શાસનાધિષ્ઠાયિકા દેવી છે. તેનાં મ'દિરમાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની મૃત્તિં પણ હતી. બજે સ સાહેળ પણ એમ માને છે કે એક વખત આ જૈન મ'દિર હતું. આ મ'દિરમાં પ'. દેવમ'દ્રજીએ એક અતીતને રાખેલા જે ભવિષ્યમાં મ'દિરના જ માલેક થઇ ગયા એવી દ'તકથા છે. (જુએ ગિરનાર માહાત્મ્ય પૃ. ૩૪)

ત્રીજી, ચાથી તથા પાંચમી ડૂકા

અ'બાછની દૂક મૂકી આગળ જતાં 'એાઘડ' શિખર આવે છે, તેને ત્રીછ ટ્રક કહે છે. અહીં ભગવાન નેમિનાયછની પાદુકા છે. આ પાદુકા ઉપર વિ. સં. ૧૯૨૭ વૈશાખ શુ. ૩ શનિના લેખ છે. બાબુ ધનપતિસંહછ પ્રતાપસિંહ છે પાદુકા રઘાપી છે.

અહીંથી ૪૦૦ પુટ નીચે ઊતરી રહ્યા પછી ચાથી દૂક આવે છે. રસ્તા કઠ્યું છે. અહીં માટી કાળી શિલા ઉપર શ્રી નેમિનાયછની પાદુકા છે. તેના ઉપર વિ. સં. ૧૨૪૪ નો પ્રતિષ્ઠાના લેખ છે કહે છે. કે-ભગવાન શ્રો નેમિનાયછ અહીં મુક્તિ સીધાવ્યા હતા. ત્યાંથી પાંચમી ટ્રેક જવાના સીધા રસ્તા છે પણ તે રસ્તા કઠ્યું છે.

પાંચમી ટૂક ઉપર દેરીમાં માટા ઘંટ છે. તેની નીચાલુમાં નેમિનાય લગ-વાનનાં પગલાં તથા પ્રતિમાજી છે. નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે—

र्ध. १८९० प्रथम आयो वर ० मे ध्रुश्वासरे ह्या. देवचंद त्यामी गंदेव जिलात्यं प्रकिटितमा। पांचभी ट्रुधी पांच साल पश्थियां नीने Gaरतां लोक भाटे शिवारीण है, १७ જેમાં સંવત્ ૧૧૦૮ ની સાલ છે. પાંચમી ટ્રકના અગ્નિકાછુમાં રતનળાગ છે. તેની પેલી તરફ શેરબાગ છે. નેઝત્ય કાછુમાં ગખ્બરના હુંગર છે. વાયવ્ય કાછુમાં ભેરવઝંપ છે. ઇશાન કાછુમાં રામચાલી છે. ત્યાં શિલાદક પાણીના ઝરા છે. છો નેમિનાઘછના પ્રથમ ગણધર વરદત્ત અહીં માસે પધાર્યા હતા. વરદત્તનું ટુંકું નામ દત્ત થઇ દત્તા- ત્રયી થયું કે જેના નામથી અંજેનો પણ આ સ્થાનને અતીવ પ્જનીય માને છે. કેટલાક એમ કહે છે કે શ્રી-નેમિનાથ્છ ભગવાન અહીં માસે પધાર્યા હતા.

પાંચમી ટૂક પછી છઠ્ઠી ટૂક રેલુકા શિખરની છે અને સાતમી ટૂક કાલિકા ટૂક કહેવાય છે. આગળ રસ્તો કહ્લુ છે અહીં વનસ્પતિએ ઘણી ઘાય છે. વાઘે-ત્રિરી દરવાલાથી ગિરનારનાં મુખ્ય મુખ્ય સ્થાનાનું આંતર આ પ્રમાણે છે-વાઘે-ત્રિરી માતા ૧૨૦૮ પુટ, અશાકના લેખ ૨૭૩૩, દામાદંર ફુંડ ૫૦૩૩, ભવેલર ૧૧૧૩૩, ચડાની વાવ ૧૨૦૮૩ (૨્પુ માઇલ), માળી પરળ ૧૯૦૨૮, નેમિનાથના દાટ ૨૨૦૪૩, આંળા ૨૪૨૪૩, એાઘડ શિખર ૨૫૫૯૩, પાંચમી ટૂક ૨૭૫૦૩ (૫ માઇલ), રામાન દીનાં પગલાં ૨૪૧૪૩, પઘરઅડી ૨૪૨૧૮, સેસાવન ૨૧૧૪૩ (૫ માઇલ), હનુમાનધાર ૨૭૭૪૩ ફૂટ છે. ઉપર વિ. સ. ૧૮૩૮ માં લ્વેતાંબર તેને કારખાના તરફથી સમારકામ થયું હતું.

સહેસાવન

ગોંસુખી મૂકીને ડાંગે રસ્તે સપાટ રસ્તા નીકળે છે તે સહેસાવન જવાના છે. જાં છુ શુક્ષ મૂકીને પ્રથમ રામાન દીની જગ્યા આવે છે. ત્યાં પગલાં તથા ઘંટ છે. ત્યાં નજીકમાં ભરવ ઝપ છે. તેની ડાખી તરફ સેવાદાસની ગુફા ને કુડ છે. તેની ડાખી આજી પગ્યરચૂરી તથા તેના કુંડ છે. ત્યાં યાત્રીઓને ખીંચડી અપાય છે. ત્યાં જમણી આજીએ નીચાણમાં રસ્તા બાંધેલા છે તે સહેસાવન (સહસ્માસ્રવન) જાય છે. ત્યાં શ્રી નેમિનાથ સગવાનની પાદુકા અને દેરી છે. અહીં શ્રી નેમિનાથ સગવાનની દીક્ષા થયેલી. સહેસાવનથી એક માઇલ દૂર જઇએ ત્યારે ભરત વન તથા હનુમાનધારા આવે છે. સહેસાવનથી નીચે ઉતરીને તલારી તરફ જવાની પગદ ડી (કેડી) છે. કેટલાક જાણવાલોગ સંવતા આ પ્રમાણે છે.

વિ. સં. ૧૮૮૬ થી ૯૪ સુધીમાં ભરતપુરવાળા શેઠ સતાકરામ જેચંદે સહે-સાવનમાં જૂનાં પગથિયાં ઠીક કરાવ્યાં.

વિ. સં. ૧૮૯૪માં રાજીલની ગુફા કોન કારખાનાએ સમરાવી.

વિ. સં. ૧૮૯૬માં હાથી પગલાંના કુંડ જૈન કારખાનાએ સમરાવ્યા.

વિ. સ. ૧૯૩૩માં સહેયાવનમાં ધર્મે શાળા બ'ધાઇ.

વિ. સં. ૧૯૩૦માં કારખાના તરફથી હનુમાનના ઐાટલા ખધાયા.

વિ. સં. ૧૯૨૧માં કારખાના તરફથી પ્રેમચ'દજીની ગુફા સમારાઇ.

વિ. સં. ૧૯૦૮માં કારખાના તરફથી છાડીયા દેરી સમારાઇ.

વિ. સં. ૧૮૯૪માં કારખાના તરકૃથી રાજીલની ગુફા સમારાઇ.

વિ. સં. ૧૯૦૫માં સંપ્રતિરાજનું દેરાસર રીપેર ઘયું.

વિ. સં. ૧૮૯૯માં કેશવછ નાયકે રીપેર કામ કરાવ્યું.

ગિરનાર ઉપર સ્વ૦ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનીતિસૂરી ધરજી મહારાજે ભગીરથ પ્રયત્ન કરી શ્વેતાં ખર જૈન સંઘની મદદથી છાં ખાર કરાવ્યા હતા. આ તીર્ય ઘણું જ પ્રાચીન છે. શ્રી શત્રું જયના પાંચમા શિખરરૂપ આ સ્થાન છે. પર્વતની ધાર ઠેઠ શત્રું જય ગિરિની ધાર સુધી મળતી જ હતી. શત્રું જયના ઉધ્ધારની સાથે પ્રાયઃ ગિરનાર ઉપર પણ ઉધ્ધાર થતા હતા. પ્રસિધ્ધ દાનવીર અને શ્રી ધર્મ ઘાષસૂરિજીના પરમ ભક્ત શ્રાવક પેથડશાહે અહીં મંદિર ખંધાવ્યું હતું. જાંએ!

" शिवाङ्गजिनः श्रीवजनयन्तामिते "

ગિરનાર ઉપર અન'તા તીર્થ'કર આવ્યા છે અને આવશે. કેટલાયે સાધુ-મહાત્માએ અહીં મુક્તિ પધાર્યા છે. આ ચાલુ ચાવીશીમાં ફક્ત એક શ્રી નેમિનાધ જ અત્રે માજ્ઞે સીધાવ્યા છે, પણ અનાગત ગાવીશીના ત્રેવીશ તીર્થ'કરા અત્રે મુક્તિપદ પામશે. સિવાય બીજીં પણ ઘણું જાણવા અને જેવા જેવું છે. જિજ્ઞાયુએ ગિરનાર માહાત્મ્ય નામના પુસ્તકમાંથી વાંચી લેવું.

આ સિવાય પ્રેમચંદ્રજી યતિની ગુકા, કપૃરચંદ્રજીની ગુકા વગેરે કે જેના શેઠ દ્વચંદ્ર લક્ષ્મીચંદ્ર જિણાધ્ધાર કરાવ્યા છે તે રધાના જોવા યાગ્ય છે. પ્રેમ- ચંદ્રજીની ગુકાથી ખારાખાર પાટવરને નાકે ઘઇ ખીલખા જવાય છે. અત્યારે આ તીર્થની વ્યવસ્થા શેઠ આણુંદ્રજી કલ્યાળુજીની પેટી ચલાવે છે. તેમના તરફથી શેઠ દેવચંદ્ર લખમીચદ્રની પેટી કામ કરે છે.

શેઠ દેવઅંદબાઇ વડનગરના પારવાડ જૈન હતા. તેઓ તેમની બહેન લક્ષ્મી-બાઇ સાથે સા વર્ષ પહેલાં ગિરનાર આવીને રહ્યા અને પાતાનું ધન આ તીર્ધમાં ખર્જું. સંઘની રજાથી પાતાના નામની પેઢી સ્થાપી તે દેવઅંદ લખમીઅંદની પેઢી (કારખાના) તેને કે અદ્યાવધિ પ્રસિધ્ધ છે. આ શેઢે ગિરનાર ઉપર ઘણુ કામ કર્જું છે. તેમની પહેલાં શેઠ જગમાલ ગારધન તથા શેઠ રવજીમાઇ દંદરજી (ખન્ને પારવાઠ જેન હતા) ગિરનારજની દેખરંખ-વ્યવસ્થા ગખતા. હાલમાં તા બધી વ્યવસ્થા સારી છે. શ્રી ગિરનારજ ઉપર ચડવાના રસ્તાનું સમારકામ તથા પાર્થયાં વિગેર બહુ જ પરિયમપૂર્વક જીનાગદનિવાસી ધ્વે જૈન દા. વિગાતનદામે કરાવેલ જે આજે બહુ જ ઉપયોગમાં આવે છે. જીનાગડી અત્તરાની પંચતીર્ધીએ જવાય છે.

અજરાની પંચતીથી

આ પંચતીર્ધીમાં ઉના, અજગ, દેલવાડા, તેવ અને કાંડીનાર એ પાસ રઘાના રાષ્ટ્રાય છે. આમાં અત્તરા એક ઘણું જ પાસીન નીર્ય કંદ રાને કે.ડીનાર તથા ઉના પણ તીર્થરૂપ જ છે.

જીનાગઢથી વેરાવલ, પ્રભાસપાટલુ થઇ ૩૫ માઇલ દ્વર ઉના છે. સીધી સડક છે. માટરા, ગાડાં, ગાંડી વગેરે વાહના મળે છે. વેરાવળથી ઉના જવા માટે રેલ્વે લાઇન પશુ છે. મહુવા અને કુંડલા રસ્તેથી પશુ આ પંચતીથી જવા માટે વાહનાની સગવડ મળી શકે છે.

જીનાગઢ, વંધલી, વેરાવલ, પ્રભાસપાટણ, કાેડીનાર, પ્રાચી, ઉના થઇ અજારા પાર્શ્વનાથછ જવાય છે.

વંચલીમાં શ્રી શીતલનાઘછ ભગવાનનું મુંદર મંદર છે. વેરાવલમાં છે. જિનમ'દિરા છે. પાઠશાલા, ગ્રાનમ'દિર, ઉપાશ્રય વગેરેની સગવડ સારી છે. પ્રભાસપાઠણમાં શ્રી આદિનાય, અજિતનાય, ચંદ્રપ્રભુ, મુવિધનાય, શાંતિનાય, મિલાય, પાર્ચનાય અને મહાવીરસ્વામીના મળી કુલ નવ બચ્ચ જિનમ'દિરા છે. મંદિરામાં મૂર્તિઓ ઘણી જ પ્રાચીન, ભવ્ય, રમ્ય અને વિશાલ છે. સર્વ જિનાલયમાં મુંદર ભાંયરાં છે. તેમાં મુંદર ખાંડત તેમજ અખ-ડિત મૂર્તિઓ છે. મુખ્ય મંદિર સામનાયક ચંદ્રપ્રભુનું છે. મંદિરાની એક પાળ જ છે. ઉપાશ્રય, પાઠશાલા, લાયખ્રેરી વિગેર છે. અહીં યાત્રિકાને ભાતું અપાય છે. મુસલમાની જમાનામાં એક વિશાલ મ'દિરને તાડીને મસ્છદ ખનાવવામાં આવેલ, તે પણ જેવા લાયક છે. જૈનમ'દિરનાં ચિલ્નો તેમાં વિદ્યાન છે. ખાસ દર્શનીય સ્થાન છે. ચંદ્રપ્રભુછ અત્રે પધાર્યા હતા અને મધુરી ધર્મદેશના આપી હતી. સસુદ્રને કાંઠે જ આ શહેર વસેલું છે. મહમદ ગીજનીએ પ્રથમ વિ. સં. ૧૦૨૪માં પ્રભાસપાટણ તાડયું હતું.

જ પ્રભાસપાટ છુમાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના પૌત્ર સામયશા—ચંદ્રયશાએ શશીપ્રભા— ચંદ્રપ્રભા નામની નગરી વસાવી બાવી તીર્થ કર ધ્રી ચંદ્રપ્રભુની મૃતિ ભરાવી સુંદર મંદિર બ ધાવ્યું હતું. ત્યારપછી શ્રી ચંદ્રપ્રભુજના સમયમાં બીજા ,ચંદ્રયશાએ પરમ બક્તિથી ચંદ્રપ્રભુજના સમયમાં બીજા ,ચંદ્રયશાએ પરમ બક્તિથી ચંદ્રપ્રભુજના સમયમાં બીજા ,ચંદ્રયશાએ પરમ બક્તિથી ચંદ્રપ્રભુની સૃતિ બિરાજમાન કગવી હતી. ભરત ચક્રવર્ત્તો અને સતીશિરામૃિણ સીતાદેવીએ પણ અહીં ચંદ્રપ્રભુનાં મંદિરા બ ધાર્યા હતાં. શાંતિનાય પ્રભુના પુત્ર ચકાયુધ રાજાએ અહીંના મંદિરાના જણીલાર કગવ્યો હતાં. શાંતિનાય પ્રભુના પુત્ર ચકાયુધ રાજાએ અહીંના મંદિરાના જણીલાર કગવ્યો હતાં. અહીંયાં હાકરીયા પાર્શ્વનાયજીની સુંદર મૃતિ છે. પ્રતિમાજ વ્યામવર્ણ છે. હાથમાં કારી ચોટલી છે. લોકાક્તિ એવી છે કે પ્રથમ રાજ હરતમાંથી એક એક કારી નીકળતી હતી પરન્તુ આશાતના ચવાયી બ ધ યક્ષ મયેલ છે.

^{&#}x27; વિવિધતીર્ય કલ્પ 'માં **દ**લ્લેખ છે કે વદ્યભીપુરીના ભ'ગર્સમયે (વિ. સ. ૮૪૫) ચંદ્રપ્રભુસ્વામીની પ્રતિમાછ અને ક્ષેત્રપાલ સહિત શ્રી અભિકાદેવી, અધિષ્ઠાયક દેવના પ્રભાવથી આકાશમાર્ગે દેવપદેષુ (પ્રભાસપાટણુ) આવ્યા હતા.

કાડીનાર

વેરાવલથી પ્રભાસપાટનુ થઇ અજારાની પંચતીર્ઘીએ જતાં કાંડીનાર પ્રધમ તીર્થ આવે છે. અહીં અઢારમી શતાખ્દી સુધી સુંદર મંદિર હતું. નેમિનાઘ ભગવાનની અધિષ્ઠાયિકા દેવી અંખિકા પૂર્વભવમાં અહીં મૃત્યુ પામી દેવી ખની હતી. અહીં મંદિર પન્ન શ્રી નેમિનાથ ભગવાનનું હતું. 'કોડીનારે નમશું નેમ,' તથા ' સુહાગણુ અ' બિકાદેવ' આવા ઉલ્લેખા મળે છે. અહીંની જૈન મૂર્ત્તિઓના ઘણા લેખા ભાવનગર સ્ટેટ તરફથી પ્રકાશિત લેખસં થહેમાં પ્રગટ થયેલ છે. હાલમાં અહીં એક પન્ન જૈન મંદિર નથી. વિચ્છેદ પ્રાયઃ તીર્થ છે. ગામમાં એક ધર્મશાલા છે. પ્રભાસ-પાટનુથી કોડીનાર ૧૦ ગાઉ દ્વર છે.

ઉના શહેર

કાંડીનારથી ઉના ૮ કાંસ દ્વર છે. ઉના સાલમી શતાખ્દીથી લઇને અહારમી શતાખ્દીના પૂર્વાર્થ્ય કાલ સુધી ઉન્નત હતું. મહાન્ માગલ સમ્રાટ અકળર-પ્રતિગાધક જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજી મહારાજ વિ. સં. ૧૬૫રનું ચાતુમાંસ આ ઉના શહેરમાં રહ્યા હતા. તે વખતે અહીં જૈનોની વસ્તી ઘણી જ હતી. ૧૬૫રના ભા. શુ. ૧૧ ના દિવસે સૂરિજી મહારાજનું અહીં સ્વર્ગાંગમન થયું હતું. જે રઘાને સૂરિજી મહારાજને અન્તિસંસ્કાર કરવામાં આવેલ ત્યાં અકાળે આગ્ર ફળ્યા હતા અને તે આખા ૮૦ વીઘાના હુકે છા બાદશાહ અકળરે જૈનસંઘને બલીસ તરીકે અપંદ્ય કર્યો હતા. અત્યારે ૬૦ વીઘા જમીન છે. તેને શાહીખાગ કહે છે. તેમજ દાદાવાડી પણ કહે છે. સૂરિજી મહારાજની ચરણપાદુકાની ઝુંદર છત્રી છે. તેમજ તેમના પ્રતાપી પદુધર અકળબરપ્રતિખાધક, જ્યાંગીરપ્રતિખાધક વિજયસેનસૂરિ, વિજયદેવઝરિ તથા ખીજા કેટલાય સૃરિવરા અને મુનિરાજોની છત્રીએ છે. શહેરમાં હીરવિજયગ્રિજીના સમયના પ્રાચીન ઉપાશ્રય છે. મંદિરજીમાં સૂરિજી મહારાજની મૃતિ પળ છે અઢી પાંચ જિનમંદિરા એક સાથે છે.

૧. શ્રી આદીધાર ભગવાન મૂલનાયકછ છે. ૨૫ નાની દેનીઓ અને ૧ માંદુ સુંદર લોયરું છે.

ર-3. અન્તે મંદિરામાં મૂળનાયક થી સંભવનાયજ પરિકર રહિત છે. અન્તેમાં શ્રી વિજયસેનસરિજ મહારાજે પ્રતિષ્ટિત કરેલ મૂર્ત્તિએ। છે. જિનબિંબા ઘણાં જ સુંદર અને વિશાલ છે.

પ્ર. મૂલનાયક શ્રી પાર્ય્વનાથ ભગવાનની કયામ મૂર્ત્તિ છે. ગોતમકવામીની બ મૂર્ત્તિઓ છે.

પ. સૂલનાયક ઘી નેમિનાધ ભગવાન છે.

પાંચ મ દિરામાં અનુકર્મ (૧) માં ૫૧, (૨) માં ૧૪, (૩) માં ૨૭ દેનેના મામુખછ વગેરે ઘણી પ્રતિમાસા છે (૪) માં ૧૯ અને (૫) માં ૨૪ જિનંદ્ર પ્રતિમાસા છે. શ્રી xહીરસૂરિજી મહારાજ, શ્રી વિજયસેનસુરિજી અને શ્રી વિજયદેવસૂરિજીની પ્રાચીન દેરીમાં જિણેશ્વાર કરાવી તેમની મૂર્તિઓ શ્રી હંસવિજયજી મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી વિ. સં. ૧૯૭૧માં બિરાજમાન કરવામાં આવી છે.

ગામથી ગા-ગાા માઇલ દૂર દાદાવાડી છે, જ્યાં શ્રી હીરવિજયસ્વિર મહારાજને અગ્નિસ'સ્કાર કરવામાં આવેલ છે ત્યાં સ્વિજ મહારાજની તથા તેમના પછી થયેલા ખીજ આગાયોની દેરીઓ છે. કુલ ખાર દેરીઓ છે.

શ્રી હીરવિજયસ્રિજી મહારાજની દેરીમાં નીચે મુજળ લેખ છે.

"श्रीसंवत् १६५२ वर्षं कार्तिकछ्दि ५ वृघे तेषां जगट्गुरूणां संवेगवेराग्यसीभाग्यादिगुणश्रवणात चनत्कृतंभेहाराजाधिराज-पात्याहि—श्रीअकृत्वराभिधामिगुर्जरदेशात् दिल्लीमण्डले सबहुमानमाकार्य धर्मोपदेशाक्रणनपूर्वक-पुस्तककोपसमपण--डावराभिधानमहासरोवर—मत्स्यवधनिवारण-प्रतिवर्षपाण्मासिकाऽमारिप्रवर्तनपूर्वक-श्रीशृत्रुंजयतीर्थमुण्डकामिधानकग्निवर्तन—जीजिआिमधानकरनिजसकल्देश्वदाणमृतस्त्रमोचन-सदेव वंदीकरणिनवारणं चेत्यादि धर्मकृत्यानि सकललोकप्रतीतानि कृतानि। प्रवर्तनेनेपां श्रीशृत्रुंजये सकलसंवयुतकृतयात्राणां भाद्रशुक्केकादशीदिने जातिवर्गणे चाग्निसंस्कारस्थानासन्नक्रितसहकाराणां श्रीहीरिवजयसरीश्वराणां
प्रतिदिनदिव्यनादश्रवण-दीपदर्शनादिकानेकप्रमावाः स्त्यसहिताः पादुकाः कारिताः
पं. मेघेन। भार्यालाडकप्रमुखकुदुंवयुतेन। प्रतिष्टिताश्च तपागच्छाधिराजेः मद्दारकश्रीविजयसेनस्रिभः। उपा० श्रीविमलहप्रगणि उपा-श्रीकृत्याणविजयगणि—उपाश्री सोमविजयगणिभिः प्रणना(भिःश) भव्यजनैः पूच्यमानाश्चिरं नंदतु। लिखिता
प्रशस्तिः पद्मानंदगणिना श्रीउन्नतनगरे। शुमं भवतु।

[×] શ્રી ક્રીગ્વિજયસ્ર્િજી મહારાજની પ્રાચીન મૃર્તિએા મહુવા, જેશલમેર, પાટણ, ખંબાત, આગરા વગેરે સ્થાનામાં છે. મહુવાની મૃતિની નીચે નીમ્ન ક્ષેખ છે.

[&]quot; संवत १६५३ पातसाहि श्रीअकन्त्ररप्रवर्तित सं १ वर्षे फा. सुदि ८ दिने श्री स्तम्मतीर्थवास्तन्य श्रावक पटमामार्था पाचीनाम्न्या श्रीहीरविजयस्रीश्वराणां मूर्तिः कारिता प्रतिष्ठिता तपागच्छे श्रीविजयेष्ठनस्रिमः ।

જેશલમેગ્માં સં. ૧૬૫૯ માં શ્રી આણું દિવેમલસૂરિ (વાનરગણિ) શિષ્ય આને દ-વિજયે જેસલમેરમાં તપગચ્છના નાનકાય સ્થાપ્યા તેમાં શ્રી હીરવિજયસૂરિછની મૂર્તિ ખેસાડી હતી તે હજા ત્યા છે.

જૈન ધર્મ પ્રકાશ, પુ. ૫૫, અ. ૭, પૃ. ૨૩૦ પાટણમાં પંચાસરાપાર્શ્વનાયજીના મ'દિરમાં છે. આગરામા ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાયજી મંદિરમાં પણ સુ'દર મૃતિ' છે.

ઉપર્શુંક્ત શિલાલેખ ત્રણ પુટ લાંળા અને સવા પુટ પહેાળા પચ્ચરમાં છે. આવી જ રીતે બીજી ટેરીએામાં પણ મહત્ત્વપૂર્ણ શિલાલેખા છે પણ સ્થાના-ભાવથી બધા શિલાલેખા નથી આપી શકયા. દાદાવાડીમાં બીજી ટેરીએા સિવાય भनेक जतनां सुंहर वृक्षा, केवां है आंणा, आंणसी, नाणीभेरी, जारससी आहि છે. આ વિશાલ ઉદ્યાન જેવા લાયક છે.

આવી રીતે ઉના એક પ્રાચીન ગુરુતીર્થ તરીકે ખહુ જ પ્રસિદ્ધ છે. આજઘી ત્રણસા વર્ષ પૂર્વની એની જે જહાજલાલી હતી, જૈન સઘની જે વિશાલ વસ્તી હતી તે વગેરે અત્યારે નથી થાડાં શ્રાવકાનાં ઘર છે પણ તે ભાવિક અને શ્રધ્ધાળ છે. અહીંના ગુરુમ દિરા, આ દેરીએ આદિ જોતાં અને તે વખતના ઉત્તતપુરનું હીરસીભાગ્ય કાવ્ય આદિમાં વર્ણન વાંચતા રામાંચ ખડા થાય છે. ખરેખર કાલનો ગતિ વિચિત્ર છે. ઉનાથી અજારા એક કાશ દૂર છે.

અજારા પાર્શનાયછ

અચાધ્યા નગરીમાં રામચંદ્રછના પૂર્વજ સ્ર્યાવ'શી રાજા રઘુ ખંદુ જ પ્રમિષ્ધ થઇ ગયા છે. તે રઘુ રાજાના પુત્ર અનરણ્ય-અજયપાલ થયા. તેમદેર પાતાની રાજ-ધાની સાંકેતપુર નગરમાં સ્થાપી. તેઓએ પાતાના અજિત ખલયી અનેક શત્રુ રાજ્ય-એાને જિત્યા હતા. ખાદ ઘણા સમય પછી તેમને ભયંકર રાગાએ ઘરી લીધા. કાઢ જેવા રાગ પણ શરીરમાં બ્યાપ્યા.અજયપાલે રાજ છાડી મિષ્ધાંગરિની યાત્રાર્થે પ્રયાણ કર્સું ત્યાંથી યાત્રા કરી પાછા વળતાં દ્વીપપત્તન(દીવળ દર)મા આવી નિવાસ કર્યા

આ અરસામાં રત્નસાર નામના વ્યવદારી અનેક વદાણા લઇ મગુદ્રમાર્જી વ્યાપાર ખેડી રહ્યો હતા. દ્વીપળ દરની નજીકમાં જ તેના વડાજુને ભય કર ઉપદ્રવ ઘયા અને વહાણુ ડુળવાની અણી પર આવ્યું. રતનમારે વિચાર્યું કે-મારા દેખનાં વડા-ગુાની આ સ્થિતિ થાય તે ઠીક નહિ માટે હુ વ્યાગુમાંથી સમુદ્રમાં જ ફૂરી પડી છવનના અ'त લાવું. જેવા તે સમુદ્રમાં પડવા તૈયાર ધયા કે તરત જ ત્યાંના અધિષ્ઠાયિક દેવીએ કહ્યું કે–હે વીર ! ધીરજ રાખ.આ ઉપદ્રવ મે' જ કર્યો છે અર્લી નીચે ક. પ્યૃહના પ્રતિયા-ના સંપુટમાં શ્રી પાર્ધ્વનાથ પ્રભુની અપૂર્વ પ્રતિમા છે. તેને ખદાર કારી દીપ ખંદર માં રહેલા રાજ્ય અજયપાલને તે પ્રતિમા આપ જેથી તેના મવું રાગા દર થઇ જાય. રત્તસારે આ વાત સ્વીકારી અને નાવિકાને જલમાં ઉતાર્યા તેએ। અ'પુટ લાવ્યા. શેંઠે રાજ્તને ખળર આપ્યા. રાજ્ત કિનારે આવ્યા. શેંઠે તેને પ્રતિમાજ આપ્યા. રાજ દર્શન કરી અલીવ પ્રસ્થા થયેા. પ્રણુના અભિષેકજળથી રહ્યતા રેહોર નારા પાસી ગયા. છ મહિનામાં તેન તેના શરીરમાંથી ૧૦૭ રાગ્યેન શ ૫ મી ગયા અગેર નિરાગી થયા પછી તેણે ત્યાં મુંદર જિનમંદિર ગંધ વ્યું તેમજ પાતાના નામપી અજયનગર वसाव्युं, आ भहिरना २५० अने व्यवस्था भारे तेते हुश आभ लेट अपया.

तेना भाटे। पुत्र अनंतरय धये। अने तेमना क पुत्र इसम्य राज धया है એએ! રામગંદ્રજનાં પિતા તરીકે મથહુર છે.

ઉપર્યુકત અજયનગર અત્યારે અજારા તરીકે પ્રસિધ્ધ છે.શ્રી પાર્શ્વનાય લગવાનની એ મૂર્તિ વિદ્યમાન છે. આ મૂર્તિના ઇતિહાસ ઘણા જ પ્રાચીન છે. આ પ્રલાવિક પ્રતિમાછને પૂર્વે છ લાખ વર્ષ સુધી ધરશું દ્રે પૂછ હતી. ખાદ છ સા વર્ષ કુખેરે પૂછ હતી. ત્યાંથી વરુણદેવ પાસે ગઇ. તેમણે સાત લાખ વર્ષ સુધી પૂછ. ખાદ અજય-પાલ રાજાના સમયમાં આ પ્રતિમાછ પ્રગટ થયા. પ્રતિમાછ મહાચમતકારી અને પ્રભાવિક છે. દર્શન કરતાં રાગ, શાક અને ભય વિનાશ પામે છે.

જેમાં મૂલનાયક શ્રી અજારા પાર્શ્વનાથછ ખિરાજમાન છે તે આખા ગલારા અને રંગમંડપનું વાતાવરણ એટલું બધું શાંત અને પવિત્ર છે કે ત્યાં જનાર મુમુક્ષને પરમ શાંતિ અને આહલાદ આવે છે. જાણે સાક્ષાત્ ધર્મરાજ ખેઠા હોય અને માહરાજની સેનાને ચાલ્યા જવાના મોન આદેશ કરતા હાય એવી લબ્ય મૃતિ છે. ત્યાંના અહુએ અહુમાં પવિત્રતા અને શાંતિ ભર્યા છે. આત્માને પરમ તાઝગી આપી આત્મનતત્ત્વનું વીતરાગદશાનું અપૂર્વ ભાન કરાવે છે. વીતરાગતા શું વસ્તુ છે? એ વીતરાગતા કેમ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે? એ આખી વસ્તુ ભાવના સમજવા ઇચ્છનાર મુમુક્ષએ શાંતિથી બે વડી બેસી કંઇક લાભ લેવા જેવા છે.

અજારા અત્યારે તદ્દન નાતું ગામહું છે. ઉનાથી એક કાેશ દ્વર છે. દ્વીપખંદરથી ચાર ગાઉ દ્વર છે. અજારા ગામની આસપાસ ઘણી વાર જિનમૃર્તિએ અને શાસનદેવ-દેવીની મૂર્તિએ નીકળે છે. કેટલીયે ખંડિત મૂર્તિએ આજ પણ નજરે પડે છે. ગામના પાદરમાં જ ચહેલરી દેવીની મૂર્તિ, પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ દેખાય છે.ગામવાળા તેને પાદર-દેવી તરીકે પૂજે છે.આ ઉપરાંત અજયપાલના ચાતરા,એક તળાવ વગેરે પણ દેખાય છે.

વિ. સં. ૧૯૪૦ માં ચાતરાની આસપાસથી બાવીશ જિનમૂર્તિએ! અને યક્ષ-યક્ષિણીની મૂર્તિએ! નીકળી હતી. તેમાં સંવત્ ૧૩૨૩માં પ્રતિષ્ઠાપેલ એ કાઉસ્સમ્ગીયાની મૂર્તિએ! પણ હતી.

અજયપાળના ચાતરા ખાદતાં એક શિક્ષાલેખ નીકળ્યા હતા જેમાં વિ. સં. ૧૩૪૩ માં પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના લેખ મળ્યા હતા, જે ભા. પ્રા. શા. ૧ નં. ૧૧૫ માં પ્રકાશિત થયા છે. હ્ર્જી ખાદકામ થતાં વિશેષ મૂર્તિએ મળી આવવા સંભવ છે.

. અજારા પાર્શ્વનાથછના મંદિરમાં નીચે મુજબ શિલાલેખા છે.

૧. સંવત ૧૬૬७ ના વૈશાખ શુદિ ત્રીજ રાહિણી અને મંગળવારે ઉના-નિવાસી શ્રીમાલી જવરાજ દાશીના પુત્ર કુ અરજ દાશીએ દીવના સંઘની સહા-યતાથી શ્રી વિજયદેવસ્વૃરિજીની વિદ્યમાનતામાં આ મંદિરના જોનું ધ્ધાર કરાવ્યા છે. આ ગોદમા જોનું ધ્ધાર છે.

ર. વિ. સ^{*}. ૧૬૭૮ ફા. શુ. ૯ શનિવારે ઋષભજિનયાદુકાની સ્થાપના કરી છે. પ્રતિકાયક વિજયદેવસૂરિરાજયે કલ્યા**ણુકુશલ ગ**ર્ણિ. આ લેખ મ^{*}દિરની જમણી બાજુએ છત્રાકારે મંદિર છે, તેમજ પાસે રાયણનુ વૃક્ષ છે. તે બન્તેની મધ્યમાં રત્ય છે તેની ઉપર કાતરેલ છે. રત્યના મધ્યમાં ઝાયલદેવ લગવાનની પાદુકા છે. પ્રવાદ ચાર દિશામાં આનંદવિમલસૂરિ, વિજયદાનસૂરિ, વિજયહીરસુરિ અને વિજયસન સ્રિની પાદુકા છે. વિદિશામાં માહનમુનિ, તત્ત્વકુશલ, ઝાષિ વીરજી અને ઉપાધ્યાય વિદ્યાસાગરની પાદુકાઓ છે.

3. ચિ'તામણુ પાર્શ્વનાઘના ળિ'બ ઉપર સંવત્ ૧૩૪૩ ના મહા વિદ ર ને શનિવારના રાજ પ્રતિષ્ઠા કર્યાના લેખ છે.

૪. ધ કાઉસ્સગ્ગીયાના ળિ'ણા ઉપર સ'. ૧૩૨૩ ના જેઠ શુદિ ૮ ગુરુવારે ઉદય-પ્રભસૂરિના પટ્ટાલ'કાર મહેન્દ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના ઉલ્લેખ છે.

ય. ૩૫ રતલના ભારવાળા ઘંટ છે. તેમાં " શ્રી અજ્ઞરા પાર્ધ્યનાઘછ રાં ૧૦૧૪ શા રાયચંદ જેચંદ " એવા અક્ષરા કાતરેલા છે.

આ સિવાય ૧૩૪૬ અને ૧૬૭૭ ના લેખા પણ મળે છે, જેમાં ખાસ કરોને જીદા જીદા સમયના જોઈ ધ્ધારાના ઉરલેખ છે. વધુ માટે જીઓ ભાવનગર પ્રાચીન શાધસંગ્રહ ભા. ૧, પર્તિશાદ લેખ ન. ૧૧૧–૧૧૪ અને ૧૧૨. એક પ્રીન્ત ઘટ ઉપર ૧૬૬૨ તા લેખ છે જે અજયનગરની પ્રાચીનતાનાં સ્ત્ર્યક છે; તેમજ અજયનજને ચાતરા. દેહમા જેટલી પુરાણી વાવા, ચિત્રવિચિત્ર ઓપધિસંપન્ત અજય વૃદ્ધો, સુંદર ભવ્ય પ્રાચીન મૃતિઓ, ભાવિકાને ખૂબ જ આકર્ષે છે. સ્થાન પરમ દર્શનીય દે.

અત્યાર સુધીમાં આ તીર્ધના ચૌદ છર્ણા દ્વાર થઇ ગયા છે જેના લેખ ઉપ લખ્ધ નઘી, કિન્તુ ૧૬૭૭માં થયેલા છર્ણા દ્વારના લેખ છે જે ખાસ મદત્ત્વના છે, જેમાં ચોદમા ઉષ્ધારના પણ ઉલ્લેખ છે.

અન્તરા ગામની નજીકમાં ખેતરમાંથી કાઉર્સગીયા, પરિકર, યદાયરા ી અને નવગઢ સહિત શ્રી ચિન્તામણુ પાર્યાનાથની મૃતિ નીકળેલ છે તે મહિરજીમાં પધનાવેલ છે, જેમાં આ મૃતિ ૧૩૪૩માં પ્રતિષ્ટિત થયેલ છે તેવા ઉલ્લેખ છે.

અન્તરામાં પહેલાં ઘણાં મદિરા હશે, એમ નીકળેલી મૂર્તિએ ઉપરથી િષ્ધ થાય છે. શ્રાવકાની વસ્તી પણ ઘણી હશે એમ જણાય છે અત્યારે શાવકનું એક પણ ઘર અહીં નથી.

અજારા ગામ ખહાર એક જાતની વનસ્પતિના કાઢા છે જે અનેક માંગાની ગાન્તિ માટે કામ લાગે છે. અન્તમાં આ તીર્ધ સ્થાન પરમર્શાતિનું ધામ છે. ખ મ ય પા કરવા લાયક છે.

ટ્રેલવાડા

અત્તરાથી માઇલ દ્વાર માઇલ દૃષ્ટ આ ગામ છે. અહીં કપાયાની વર્તા લ (છે. આ કપાલ ભાઇઓ અત્રા અહીંમા વર્ષ પહેલાં તેન હતા. અલ્પારે વેંધ્ય ધન પાળે છે. તેમતું અધાવેલું એક મુંદર જિનમદિર દેલવાડામાં છે. મૂલનાયક શ્રી ચિન્તામણુ પાર્શ્વનાયછ છે. વિ. સં. ૧૭૮ માં આ મંદિરના છણેધ્ધાર થયાના લેખ છે. દીવામંદર

આ પ્રાચીન નગર છે. જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસૃરિછ મહારાજ દીવળંદરના સંઘના આગ્રહેથી સિધ્ધાગ્રલજીની યાત્રા કરી ચાતુર્માસ માટે અહીં ૧૬૫૦ માં પધાર્યા હતા. તે વખતે આ શહેર ઘણી જ ઉન્નત સ્થિતિમાં હતું. અહીં અત્યારે શ્રાવકાનાં ઘર થાડા જ છે. પાર્ટુગીઝ રાત્ય છે. નવલખા પાર્શ્વનાથજીનું મુંદર, વિશાલ જિનમંદિર છે અને પાસે જ નેમિનાથજી અને શાંતિનાથનાં ખે મંદિરા છે. ત્રણે મંદિરામાં કુલ ૩૨ જિનબિંબ છે. નવલખા પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાજ અને સાંકર અને આકર્ષક છે. સાથે જ નવલખા હાર અને નવલખા મુગટની પણ પ્રસિધ્ધ હતી. અત્યારે તે સમય નથી. એક ધર્મશાલા અને ઉપાશ્રય છે, જેમાં યતિજ રહે છે. તેમના પાસે પુસ્તકલંડાર પણ સારા છે.

દીવમાં કિલ્લા, મહેલ વગેરે જાેવાલાયક છે.

દીવ ખંદર અજારાથી છ માઇલ દ્વર છે. દેલવાડાથી પાંચ માઇલ દ્વર છે. ત્યાં ઘાલલા થઇને નાવમાં ખેસી દીવખંદર જવાય છે. ઘાલલામાં માઇીમારાની વસ્તી છે. ત્યાંથી દસ મિનિટમાં સામે પાર જવાય છે. હાડીમાં ખેઠા સિવાય જવાય તેમ નથી. દીવથી દેલવાડા આવી, અજારા થઇ ઉના જવાય છે. ત્યાંથી મહુવા ૨૫ કેાશ દ્વર છે ત્યાં પણ જવાય છે અને વેરાવલ આવવું હોય તેા વેરાવલ પાછું અવાય છે.

અલેજ-અરેચા પાર્શ્વનાથછ

માંગરાળથી પારખ'દરની માટર સહેક જતાં વચમાં ખાર ગાઉ ઉપર ખલેજા– ખરેચા ગામ છે ત્યાં ખલેજા પાર્શ્વનાયજીનું સુંદર મ'દિર છે. પ્રતિમાછ વેળુનાં ખનેલા છે. ઉપર લેપ છે. એક વાર કેટલાક વ્યાપારીએા વહાણુ લઇ અરખી સમુદ્રમાં પ્રયાણુ કરી રહ્યાં હતા એવામાં એકદમ તેમનાં વહાણુ રાકાઇ ગયાં-થ'ભી ગયાં. શેઠા સમયમાં સમુદ્રમાંથી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજની પ્રતિમાછ નીકળ્યાં. સાર્થવાહાએ આ પ્રતિમાછ ખરેચમાં મ'દિર બ'ધાવી પધરાવ્યાં, પ્રતિમાછ ઘણા જ પ્રાચીન, ચમતકારી અને મનાહર છે. અજેના પણ ભક્તિથી પૃજે છે. આ રસ્તે શ્રાવકાના ઘર ન હાવાથી માંગરાલ અથવા પારખ'દરથી પ્રાયઃ સઘ અવારનવાર આવે છે. ખલેજા ગામ તા તદ્દન નાનું છે.

માંગરાલમાં એ મ'દિરા છે. તેમાં એકમાં તા શ્રી નવપદ્યવ પાર્શ્વનાથની મનાહર પ્રાચીન મૂર્ત્તિ છે. ખીજામાં મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથજી છે. માંગરાળનું પ્રાચીન નામ 'મગળપુર' છે. આ નગર ઘણું જ પ્રાચીન છે. અહીં ઘી સમુદ્ર-કિનારા ફક્ત ત્રણ માઇલ દ્રર છે. મહારાજ કુમારપાલના સમયે અહીં મ'દિર બન્યું

^{*} જુએા હીરસીભાગ્ય કાવ્ય

હતું. યદ્યપિ તે પ્રાચીન મ'દિર અત્યારે તા નથી પરન્તુ મુસલમાન જમાનામાં તે મસ્છદરૂપે થઇ ગયું હાય તેમ લાગે છે. ગામમાં એક મસ્છદ અધવા પીર જેવી જગ્યા છે. લાકા કહે છે કે-આ મૂળ હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજના ઉપાદ્યય હતા. અહીંની એક વાવમાંથી મહારાજા કુમારપાલના સમયના લેખ મહ્યા છે. માંગરાળમાં જૈન કન્યાશાળા, પાઠશાળા, લાયખેરી, દવાખાનું વગેરે ચાલે છે.

પારુષ દરમાં ત્રણ મ'દિરા છે. ઉપાશ્રય, પાઠશાળા છે. અહીંની પાંજરાપાળ ધણી સારી છે. અલેજાથી ૧૫ ગાઉ કર પારખ દર છે.

વદ્ધમાનપુરી (વઢવાણ શહેર)

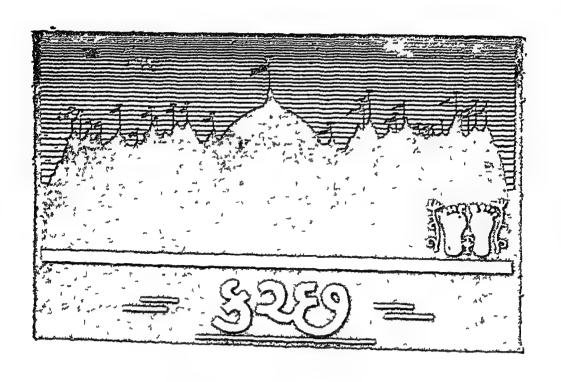
આ નગરી ળહું પ્રાચીન છે. અહીં નગર ળહાર ભાગાવા નદીમાં શ્રી વીર પ્રભુને શૂલપાણિ યસ્ કરેલ ઉપદ્રવતું સ્થાપનાતીર્થ છે. નદીની વચ્ચે આ નાનો દેરી ખહું જ રમણીય અને શાંતિનું સ્થાન છે. ખાસ દર્શનીય છે. શહેરમાં ચાક વચ્ચે પાજાવસહી નામનું એક મુંદર ભગ્ય નિતમદિર હતું. મુમલમાની જમાનામાં એને મસ્છદ ખનાવવામાં આવેલ છે જે અત્યારે પણ શોંહેર વ[ે]ચે ચાકમા વિદ્યમાન છે. આ વરતુના સૂચક એક પ્રાચીન શિલાલેખ પર્વ મલ્યા છે. શહેરમાં બે સુંદર જિનમ'દિરા છે. માં કું મદિર ળહુ જ વિશાલ અને ભવ્ય છે. ચાતરફ અનેક નાની માટી દેરીએા છે. આ દેરીઓમાં કેટલાક પ્રાચીન શિલાલેબા તેમજ પ્રાચીન જિનમૂર્તિઓ છે. શહેરમાં જેનાની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં છે. किन पार्दशाणा, किन बायभिरी वगेरे सारी रीते याचे छे. नछ केरावरनगर छे જ્યાં એક સુંદર જિનમ દિર છે. આ નગર હમણાં જ નવુ વસ્યું છે. જેરાવર-નગરની પાસે વહવાણ કેમ્પ છે. આહીં પણ જેનાની વસ્તી ઘણી સારી છે. સુંદર જિનમ'દિર છે. ઉપાશ્રય ઘણા જ ભવ્ય અને વિશાલ છે.

ઉપરીઆળા તીર્થ

અહીં લુહારની કાંડમાંથી ત્રણ સુદર ક્યામવર્જી જિનપ્રતિમાસા નીકળી દ્વતી. મૃતિંઓ પ્રભાવિક અને ગમતકારી છે. મૃળનાયક શ્રી જવબદેવ ભગવાન છે. દર ફાગણ શુદિ આડમે મેળા ભરાય છે. વીરમગામ શ્રી સવ વ્યવસ્થા મેળાળે છે. ધર્મશાળા સારી છે.

વીરમગામથી ખારાધારા જતી ટ્રેનમાં ઝંડુ સ્ટેશનથી લે માઇલ 🕫 ઉપરી-भाणा तीर्घ छे. धावधना धर छे-त्राप्तु छे. त्या तीर्घनी इपापना माटे त्याचार्य भदाराकश्री विकथधभेस्त्रिस्ताराके गाँग वान प्रयास धर्म दला.

ભદ્રેશ્વર તીથ

કુંચ્છ દેશમાં અ'બરથી દશેક ગાઉ દ્વર વસઇ ગામ છે. ત્યાં ભદ્રેવર નામે પુરાદ્યુ દ્વાન છે. આજથી લગસગ ચાવીસ સા વર્ષ પહેલાં અહીં ભદ્રાવતી નામની નગરી હતી. આદર્શ પ્રદ્માચારી વિજય શેઠ અને વિજયા શેઠાણી આ નગરીનાં જ નિવાસી હતાં. શ્રી વીર નિર્વાણ પછી રરૂમા વર્ષે દેવચંદ્ર નામના એક ધનાહ્ય શ્રાવફે લવ્ય જિનમ'દિર આ નગરીના મધ્ય ભાગમાં અ'ધાવ્યું અને પ્રતિમાની અંજનશલાકા શ્રી સુધમાંસ્વામી ગણુધર મહારાજના હાથથી કરાવી. આ સંબધી એક તામ્યય વિ. સં. ૧૯૩૯માં અહીના મદિરના છદ્યોધ્ધાર સમયે મળેલું. આ લેખની મૂળ કાપી તો ભુજમાં છે, કિન્તુ તેની નકલ પૂ. પા. આચાર્ય શ્રી વિજયાન દર્સારજ મહારાજને તથા રાયલ એશિયાહીક સામાઇડી કલકત્તાના એાનરરી સેક્રેટરી એ. ડબલ્યુ ર્ડેન્દર હાર્નલ તરફ માકલેલી. તેમણે આ તામ્યયની નકલ ઘણી મુશ્કેલીથી નાથી નિર્ણય કર્યો હતો કે " ભગવાન મહાવીર પછી ત્રેવીસ વર્ષે દેવચંદ્ર નામના વિશ્રિક પાર્શ્વનાથ પ્રભુનુ આ મ'દિર અ'ધાવેલ છે."

આ શિલાલેખના સારાંશ ભાગ આ પ્રમાણે છે—" શ્રી કચ્છ દેશમાં ભદ્રાવતી નામની નગરી હતી. તે પુરીમાં મહિર્ધિક શિરામિણ હિંમતભાજ દેવચંદ્ર નામના એક શ્રેષ્ઠિપું ગવ નિવાસ કરતા હતા. તે સુશ્રાવકે લાખા દ્રવ્ય ખરચી વીર સંવત્ ૨૩ માં જૈન લાકોની જાહાજલાલી સુચવનારું આ દેશસર બધાવ્યું છે, અને તેમા શ્રી પાશ્વંનાથની પ્રતિમા મૂળનાયકપદે સ્થાપન કરી." (જાએા પ્રશ્નાત્તરપુષ્પમાળા).

ભદ્રાવતીના ઇતિહાસ ઘણા જ જૃતા દર્શાવવામાં આવે છે. મહાભારતમાં વર્ણવાયેલી યોવનાશ્વ નગરી તે આ જ ભદ્રાવતી હતી અને પાંડવાએ અશ્વમેધ યજ્ઞના દેશિકા અત્રે જ ગાંધ્યા હતા. આ તા પૌરાણિક વાત થઇ.

આ મંદિરના મધ્યકાલીન ઇતિહાસ નથી મળતા, પરન્તુ પરમાર્હતાપાસક મહારાજ કુમારપાલે અહીંના મંદિરના છાંછું ધ્ધાર કરાવ્યાના ઉલ્લેખ મળે છે. ખાદ વિ. સં. ૧૩૧૫માં દાનવીર જગડુશાહે આ મંદિરના છાં ધ્ધાર કરાવ્યા હતા એક લેખ ત્યાંના સ્થંભ ઉપર કાતરેલા વિઘમાન છે. જગડુશાહની અનેક પેઢીએ દેશાવરમાં ચાલતી. તેના વહાણા વિશ્વભરના ખંદરાની સફર કરી આવતાં. તેની દાનવૃત્તિએ તેને અમર નામના અપાવી છે. આઠ સૈકાએ વીતી જવા છતાં જનતા આજે પુષ્યનામધેય જગડુશાહનું સ્મરણ કરી પાતાનું મસ્તક અવનત કરે છે. જગડુશાહના સખાવતી ક્ષેત્રની કંઇક આપણે ઝાંખી કરીએ. વિ. સં. ૧૩૧૫ માં કચ્છમાં અતિશય અનાવૃષ્ટિ થઇ. લેકા અને જનવરા દુષ્કાળના પંજમાં સપ-ડાયા. તે વખતે ભદ્રાવતી વાઘેલાના કખજમાં હતી, તેની પાસેથી કખજે લઇ જગડુશાહે પીતાના અન્તભંડાર અને વસ્રભંડાર ખુલ્લા મૂકી દીધા. દાનની ગંગાના સ્રોત એવા અવિરત વહાવ્યા કે દેશભરને દુષ્કાળનું દુઃખ દેખાયું નહિ.

કવિએાએ તેના આવા અભૂતપૂર્વ કાર્યથી આકર્ષાઇ તેમને બિરદાવ્યા છે કે-

જગક છવતા મેલ, પનરા તેર પડું નહીં.

નીચેની હકીકત પરથી જગડુશાહના માનવપ્રેમ, વાત્સલ્યભાવ અને આર્ક લા દેખાઇ આવશે. રેવાકાંઠા, સારઠ અને ગુજરાતમાં ૩૩; મારવાડ, થાટ અને કચ્છમાં ૩૦; મેવાડ, માળવા અને ઢાલમાં ૪૦; ઉત્તર વિભાગમાં ૧૨ એ પ્રમાણે જગડુશાહ તરફથી દાનશાળાઓ ચાલતી હતી. આ ઉપરાંત તેમણે વીસલદેવને ૮૦૦૦ મુડા, સિંધના હમીરને ૧૨૦૦૦ મુડા, દિલ્હીના સુલતાનને ૨૧૦૦૦ મુડા, ૧૮૦૦૦ મુડા માળવાના રાજાને અને ૩૨૦૦૦ મુડા મેવાડાધિપતિને અનાજના આપ્યા હતા. આવા દાનેશ્વરી જગડુશાહે આ પ્રાચીન નગરીના પુરાતન જિનાલયના જાણે ધ્ધાર કરાવેલ છે. ત્યારપછી ટ્રંક સમયમાં ભદ્રાવતીનું પતન થયું. ત્યાંના જેના અન્યત્ર ચાલયા ગયા. મંદિરજ એક બાવાના હાથમાં ગયું. બાવાએ પ્રતિમાજ ઉપાડી લઇ ભાયરામાં સંતાડી દીધા. આ સમાચાર જેનાને મળતાં ત્યાં આવી તેને સમજાવ્યા પણ તેણે પ્રતિમાજ ન આપ્યાં એટલે સંઘ મૂળનાયક તરીકે શ્રી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠાવ. સં. ૧૬૨૨માં કરી. આ પ્રતિમાજી પણ પણ પ્રાચીન છે. તેની અંજનશલાકા વિ. સં. ૧૬૨૨માં કરી. એ શાડા સમય પછી બાવાએ પાર્શનાથજીની મૂર્તિ પણ પાછી આપી દીધી જે પાછળથી શ્રી સંઘ મૂળ મંદિરની પાછળ દેવકુલિકામાં બરાજમાન કરી છે, જે ઢાલ વિદ્યમાન છે.

ત્યારપછી પુનઃ જેનાની વસ્તી ઘટી અને મંદિરજીના કખજો ત્યાંના ઠાકારના હાથમાં ગયા. પુનઃ વહીવટ જૈનાએ પાતાના હાથમાં લીધા અને વિ. સંવત્ ૧૯૨૦માં સવ દેશળજીના પુત્ર રાવ પ્રાગમલજીના રાજ્યમાં આ દેશસરના પુનઃ જો છે ધ્ધાર થયા. ત્યાર પછી વિ. સં. ૧૯૩૯ મહા શુદિ ૧૦ ને દિને માંડવીવાસી માણુસી તેજસીની ધર્મપત્ની બાઇ મીડીબહેને છેલ્લા જો પ્રાપ્યાર કરાવ્યા, જે આજ પણ ચાલુ છે.

ખાવન જિનાલયના આ મંદિરની રચના પણ અદ્દસુત છે. ૪૫૦ પુટ લાંભા પહેાળા ચાગાનની વચમાં મંદિર આવેલું છે. ચારે બાજા વિશાલ ધર્મશાલાઓ છે. ઢાખી બાજા એક ઉપાશ્રય છે. મંદિરની ઊંચાઇ ૩૮ પુટ છે. લંબાઇ ૧૫૦ પુટ અને પહેાળાઇ ૮૦ પુટ છે. મૂળમંદિરને ક્રેરતી ખાવન દેરીઓ છે. ચાર ઘુમ્મટ માટા અને બે ઘુમ્મટ નાના છે મદિરના રંગમંડપ વિશાલ છે. તેમાં ૨૧૮ સ્થંલા છે. સ્થંલા માટા અને પહેાળા છે. બન્ને બાજા અગાશી છે. અગાશીમાં બાવન શિખરા નાનાં અને એક મૂળ મંદિરનું વિશાલ શિખર એવી રીતે દેખાય છે કે જાણે આરસના પહાડ કારી કાઢ્યા હાય. પ્રવેશદ્વાર સુંદર કારીગરીવાળું છે. સ્થંલા પણ બધા સુંદર કારીગરીવાળા હતા પરન્તુ જાણું ધ્યાર સમયે બધામાં સીમેન્ટ, ચુના અને રંગ લાગી ગયા છે. મંદિરમાં આખા ય મંડપમાં સાનેરી અને બીજા રંગાથી કાચ પર તેમજ દિવાલ પર નેમિનાય પ્રભુની જાન, પ્રભુના વરઘાઢા, શ્રી મહાવીરપ્રભુના, ઋષભદેવસ્વામીના કલ્યાણકા ને ઉપસંગા તેમજ શ્રી પાર્શ્વનાથજી અને શાંતિનાયજીના જીવનકલ્યાણકાના પ્રસંગા કલામય દિપ્રથી સુંદર ચિતરેલા છે.

આ વિશાલ જિનમ દિરમાં કુલ ૧૬૨ જિનપ્રતિમાએ છે. ઘણીખરી પ્રતિ-માએ સપ્રતિરાજાના અને કુમારપાલના સમયની છે. આ જિનમ દિરમાં એક પ્રાચીન લોંયરું હતું કે જે અહીંથી જામનગર જતું. હાલ તે લેોયરું પૂરી દેવામાં આવ્યું છે.

આ સિવાય અહીં ભદ્રાવતીમાં જગડુશાહેના મહેલ, જગડુશાહેની બેઠક અને જગડુશાહેના ભંડાર વગેરે જેવા લાયક છે અહીં એક આશાપુરી માતાના મંદિરના ખંભા ઉપર લેખ છે " સ'વત ૧૩૫૮ દેવેન્દ્રસૂરિ .....પાર....."આગળ શખ્દા વંચાતા નથી. બીજા લેખા ૧૨૦૨–૧૩૧૯–૮૧૦ તથા એક પાળીયા ઉપર ૧૧૫૯ ના લેખ છે. આ તીથના વહીવટ વર્ષમાન કલ્યાણ્ નામની પેડીથી ચાલે છે

અહીં દર વધે મહાવદિ ૧૦ ના રાજ માટા મેળા ભરાય છે. તે વખતે કચ્છ અને કચ્છ અહારથી ઘણા જૈન યાત્રાળુએા આવે છે. નાકારશીનું જમણ થાય છે. ત્રણ દિવસદૃઉત્સવ રહે છે. આ સિવાય પણ દરરાજ યાત્રાળુઓનાં એક એ ગાડા જરૂર આવે છે. ધર્મા શાળામાં યાત્રિકાને સગવડ સારી મળે છે. હમણા ત્યાં એક જૈન ભાજનશાળા પણ શરૂ કરવામાં આવી છે. સ'. ૧૯૮૩માં પાટણનિવાસી શેઢ નગીનદાસ કરમચંદે પૂ. પા. આચાર્યવર્ય શ્રી વિજયનેમિસ્ટ્રીશ્વર્જી મહારાજના ઉપદેશથી કચ્છના સુંદર

વિશાલ સંઘ કાલ્યો હતા. ત્યાર પછી તા આ તીર્થની ગુજરાતમાં બહુ જ સારી ખ્યાતિ થઈ અને દર વધે સ્પેશીયલા કે બીજા સાધના દ્વારા યાત્રિકા અહીં યાત્રાર્થે આવે છે.

અં જાર

ભદ્રેશ્વર તીર્શ આવનાર શ્રાવકાએ જામનગર રસ્તે તુણા ળંદર ઉતરવું. તુણાથી અંજાર સુધી રેલ્વે લાઇન છે. અંજાર સ્ટેશન છે. અંજારમાં શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાન, શાતિનાથ પ્રભુ અને શ્રી સુપાર્શ્વનાથજીનાં સુ'દર ત્રણ મદિરા છે. મંદિરામાં કાચનું ર'ગળેર ગી કામ સુ'દર છે. શ્રાવકાનાં ઘર અને ઉપાશ્રય વિગેર છે. અંજારથી વાહન મળે છે. ત્યાંથી ભૂવડ થઇ ભદ્રે વર જવાય છે. ભૂવડમા ગામ ખહાર જગ-હુશાહનું ખધાવેલું પ્રાચીન જિનમ દિર હતું – છે. આજે ત્યાં જિનમૂર્તિ નથી. ગામનું દેરાસર સાધારણ છે અને તેમાં અજિતનાથ પ્રભુની પ્રતિમા છે.

સુદ્રા

કચ્છમાં કેટલાક શહેરા સારાં છે. મુદ્રાને કચ્છનું પારીસ કહેવામાં આવે છે. મકાનાની ળાંધણી ને શહેર ફરતા કિલ્લા દર્શનીય છે. ૨૦૦ વ્દેરાવાસી અને ૩૦૦ સ્થાનકવાસી મળી કુલ જૈનોનાં પ૦૦ ઘર છે. ચાર મનાહર જિનાલયા છે. અમી-ઝરા પાર્શ્વનાથનું જિનાલય ગામ ળહાર છે, જે એક યતિએ ત્રણ લાખ કારી ખર્ચીને ળ'ધાવેલ છે. ગામમાં આવેલ શ્રી શીતળનાથજીનું મંદિર વિમાન આકારનું ને સુંદર કારણીવાળું છે. ત્રીજું શ્રી પાર્શ્વનાથનું અને ચાશું શ્રી મહાવીરસ્વામીનું મંદિર છે.

માંડવી

માંડવી પણુ કિલ્લેળ'ધીવાળુ' શહેર છે. માંડવીમાં આપણા છ લગ્ય જિનાલચાે છે. દેરાવાસી આઠસાે અને સ્થાનકવાસી બસાે ઘરાે છે. માંડવી કચ્છતું મુખ્ય અ'દર હાવાથી વ્યાપાર સારાે છે. પાઠશાળા, ઉપાશ્રય વિગેરે છે.

ભુજ

ભુજ× એ કચ્છતું પાટનગર છે. કચ્છનાં કિલ્લેખ'ધીવાળા મુખ્ય ચાર શહેરા

× ભૂજમા રાયવિહાર મંદિર પ્રસિદ્ધ છે. વિ. સં. ૧૬૫૬ માં તપાગચ્છીય આચાર શ્રી વિજયસેનસૂરિજીની આદ્યાથી પં. શ્રી વિવેકહર્ષ ગિણ કચ્છમાં પધાર્યા હતા. તેમણે ભૂજ અને રાયપુરમા ચાતુમાંસ કર્યાં હતા. ભૂજનાં ચાતુમાંસ દરમ્યાન તે વખતના રાજ ભારમહજીને પ્રતિભાધ આપી અમારી પડહ વજડાવ્યા હતા. ભારમહજીએ ભૂજનગરમા રાયવિહાર નામે સુંદર જિનમંદિર ળ'ધાવ્યું, તેમજ વિવેકહર્ષ ઉપાધ્યાયના ઉપદેશથી કચ્છ-ખાખરના એાસવાલા શુદ્ધ જૈનધર્મી થયા હતા. ત્યા નવીન ઉપાશ્ય થયા હતા અને કેટલીક જિનપ્રતિમાઓની વિ. સં. ૧૬૫૭ ના માધ શુદ્ધ ૧૦ સામવારે શ્રી વિવેક-

પૈકી આ મુખ્ય શહેર છે. લગ્ય દુર્ગ, શાહીબાગ, પ્રાગમહેલ, આયનામહેલ, ટેક-શાળ વિગેરે તેવા લાયક સ્થળા છે. અદી ની ગ્રાંદીના વાસણાની નકશી વખણાય છે. વસ્તી ખાવીશ હજારની છે. આપણા બસા ને સ્થાનકવાસીના બસા ઘર છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ, શાંતિનાથ અને આદિનાયના એમ ત્રણ જિનાલયા છે.

આ ઉપરાંત અબડાસા, કંડી, માગપટ, વાગડ આદિ પ્રદેશમાં પણ સુંદર જિન-મ'દિરા અને શ્રાવકાની વસ્તી સારી છે. અબડાસાની પંચતીર્થી પ્રસિધ્ધ છે.

૧. મુથરી-મુદ્દર ભત્ર્ય જિનાલય છે શાંતિનાથ પ્રભુનું મંદિર છે, જેમાં પાષાજુની કુલ ૧૧૨ પ્રતિમા છે. આ સિવાય શ્રી શ્વૃતકલ્લાલ પાર્શ્વનાયછની ચમન

હર્ષ ક્રિયાધ્યાયજીએ પ્રતિષ્ટા કરતી હતી. વિવેક્ડપંજી ૧૦૮ અવધાન કરતા હતા. તેમણે અતેક રાજાએ અને સૂત્રાઓને પ્રતિબાધ આપ્યા હતા. મલકાપુરમાં, બારીદપુરમાં અને જાલશામાં વાદીઓને હરાવ્યા હતા. જહાંગીરને પણ પ્રતિબાધ આપી અમારી પડહનાં ક્રમાન તાજા કરાવ્યાં હતાં. જુએા 'સૂરીશ્વર ને સબ્રાટ'

ક્રમ્જના રાજા ભારમલજીને પ્રતિખાધ આપ્યા હતા જેયા તેમણે ક્રેખ કરી આપી હંમેશ માટે મૌવન ખંધ કર્યો હતા. ઝડિયપંચમી સહિત પશું ઘણાના આઢ મળી નવે દિવસા અહિંસા પળાવી હતી તથા શ્રાહપક્ષમાં, સર્વ એકાદશીએ, રવિવારા, અમાવા-સ્યાએ તથા મહારાજાના જન્મદિવસે અને રાજ્યાભિષેકના દિવસે આખા રાજ્યમાં અહિંસા પળાવી હતી.

આ સંભંધી આખા લેખ ખાખરતા શતું જયાવતાર ચૈત્યમાં વિદ્યમાન છે. જીએા પૃરવણી B

* આ નામ પડવાનું કારણ શું? તે સંબંધી નીચેની કથા પ્રસિદિમાં છે. દિરેશી નામના ગરીખ શ્રાવકને દેવે સ્વપ્રમાં કહ્યું કે '' સવારે રાટલાની પાટકા ખાંધી ગામ ખલાર જજે. લાં રસ્તામાં તને એક માણમ મળશે, તેને માથે પાટક્ષું હશે. તારા રાટલાના પાટલાના ખદલામાં તે હું ખરીદી લેજે. પાટલામાંની વસ્તુથી હું સુખી થઇશ. દિરેશીએ સવારમાં જઇ તે પ્રમાણે કહ્યું. ઘરે આવી પાટક્ષું છોડશું તો તેમાંથી શ્રી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ નીકળી, જેને રાટલાના ભંડારિયામાં મુક્તાં ભંડારિયું અખૂટ થઇ ગયું.

સુચરીમાં આ વખતે એક યનિ હતા તેમણે ઉદ્દેશીને સમજાવીને તે પૂર્તિ હપા-શ્રયમાં મુકાવી પછુ રાત્રિ પડતાં જ તે મૂર્તિ અદશ્ય થઇ ગઇ અને ઉદ્દેશીના ભંડારિ-યામાં પહેંચી ગઇ. પછી યતિએ એક નાની દેરી ખંધાવી. તેની પ્રતિષ્ટાસમયે રવામી-વાત્સલ્ય કરતાં એક ઘીના કુડલામાંથી ઘી નીકળતું જ મયું. લોકોને મતીવ આશ્ચર્ય થયું. કુડલામાં હાથ નાખીને તપાસ કરતા ઉદ્દેશી શાહવાળી મૂર્તિના દર્શન થયાં. લેપ્કોએ તેમને ખહાર કાઢી અને ' ધૃનકલ્લાલ પાર્શ્વનાથ ' એવું નામ રાખ્યું. આ મૂર્તિ એક લગ્ય પ્રતિમા છે. તેની પ્રતિષ્ટા થયાને લગભગ સા વર્ષ અપ્રતીત થઈ જવા છતાં દિવસે દિવસે તેની જાહાજલાલી વધતી જ જાય છે. આ મુંદર જિનમ'દિર ઢેઢ મદિર પરના કળશાયી પ્રારંભી જમીન પર્યંત એક જ સરખા રંગથી સુશાલિત ખનાવવામાં આવેલ છે. ત્કારી મૂર્તિનું એક મંદિર છે. ંઆખા કચ્છ પ્રદેશમાં આ મૂર્તિનું માહાત્મ્ય ઘણું છે.

- ર. કાે ઢારા-સુથરીથી કાેઠારા ચાર ગાઉ થાય. અહીં પણ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું વિશાળ મે દિર છે. માટે પર્વત હાેય તેવું મે દિર છે. બાર વિશાળ શિખર છે. આખા કવ્છમાં આવું માે દું મે દિર બીજી એક નથી. સંવત ૧૯૧૮માં સાેળ લાખ કાેરીના ખર્ચે શેઠ કેશવજી નાયક અને તેમના બન્ધુ શેઠ વેલજી મલ્લુએ આ મે દિર બંધાન્યું છે. મે દિરની લંબાઇ ૭૮ ફીંટ, પહાળાઇ ૬૪ ફીટ અને ઊચાઇ ૭૪ ફીટ છે.
- 3. જખો-કાઠારાથી સાત ગાઉ થાય છે. જખો ખ'દર છે. અહીં એક વિશાળ ક'પાઉંડમાં ઊચા શિખરે(વાળાં જુદા-જુદા ગૃહસ્થા તરફથી ખનેલાં આઠ મ'દિરા, વિશાળ ભવ્ય અને સુંદર છે. મૂલનાયક શ્રી મહાવીરસ્વામી છે. કુલ ૨૦ શિખર છે, ૧૩૬ પાષાણુની પ્રતિમાઓ અને ૧૨૫ ધાતુની પ્રતિમાઓ છે. જેનાનાં ૨૦૦ ઘર છે. સુખ્ય મ'દિર વિ. સ'. ૧૯૦૫માં રાેઠ જવરાજ રતનશીએ બ'ધાવેલ જે ' રતનદૂક ' તરીકે પ્રસિધ્ધ છે.
- ૪. નળીયા-જખૌથી નળીયા છ ગાઉ થાય છે. અહીં સુંદર ચાર જિન-મકિરા છે. દેરાસરજીને ૧૬ શિખર અને ચૌદ ર'ગમંડપા છે. આ વિશાળ મંદિર વિ. સ'. ૧૮૧૭માં શેઠ નરશી નાથાએ અ'ધાવ્યું છે. ૨૦૦ ઘર શ્રાવકાનાં છે.
- પ. તેરા-નળીયાથી સાડાત્રણ ગાઉ થાય. અહીંના ગઢ ઘણા મજખ્ત છે. અહીં શ્રી જીરાવલા પાર્શ્વનાથજી અને શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથજીનાં છે મંદિરા છે. માટા મંદિરને નવ શિખરા છે. વ્યવસ્થા સારી છે.

કટારીયા

વાગડમાં કટારીયા તીર્થ પ્રસિધ્ધ છે. ગામ નાનું છે છતાં ગામની આસપાસ સૌ'કર્ય સારું છે. જૈનાના ફકત છ જ ઘર છે. શ્રી મહાવીરસ્વામીનું જિનાલય મનાહર છે. પ્રતિમાજ એવા રમ્ય છે કે–જેતાં નેત્રા તૃપ્ત થાય જ નહીં. અહીં એક સુંકર જૈન બાર્ડીંગ ચાલે છે.

કાહિયાવાડથી કચ્છમાં વેદ્યાસરના રઘુને કરતે આવનારને વેદ્યાસરનું રઘુ ઉતર્યા પછી માધાળા અને ત્યારપછી કટારીયા આવે છે.:આ પણ કચ્છમાં પ્રાચીન;નગરી છે. ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ ધર્મ વીર અને દાનવીર જગડુશાહના મહેલા અહીં પણ હતા. પહેલા આ નગરી ખહુ જ વિશાળ હતી. સુસલમાનાના અનેક હુમલાથી આ નગરી ખેદાન- મેદાન થઇ ગઇ. માત્ર પ્રાચીન અવશેષા જ કાયમ રહ્યા છે. અહીં તું જેન મંદિર માશુ જ લબ્ય અને મનાહર છે અને મૃતિ ખૂબ પ્રાચીન તેમજ દર્શનીય છે.

અંગીયા

ભૂજથી ચૌદ પંદર ગાઉ દ્વર આ ગામ છે. અહીં જૈનોની વસ્તી સારી અને ભાવિક છે. એક મુદર નાનું નાજીક જિનમંદિર છે. અહીં હિંદભરમાં પ્રખ્યાતિ યામેલ શ્રા યરાવિજયછ જૈન ગુરુકુલ (પાલીતાણા)ના સસ્થાપક અને પ્રેરણા-દાતા બાલબ્રદ્મચારી પરમપૃજય -શાસનપ્રભાવક શાસનદીપક પૃજય ગુરુદેવ શ્રી ચારિત્રવિજય®≄ (કચ્છી) મહારાજનાે સં. ૧૯૭૪ ના આસાે વદિ દરામના રાજ સ્વર્ગાવાસ થયા છે. ગામ બહાર જ્યાં તેમના દેહને અગ્નિસ સ્કાર કથા છે ત્યાં સ્તૂપની સ્થાપના છે. ગામમાં જિનમ'દિરમાં ગુરુદેવની પાદુકા સ્થાપન કરવામાં આવી છે. તેઓશ્રીએ કચ્છમાં વિચરી ઘણા ઉપકારા કર્યા છે તેઓશ્રીની શત્રું જય તીર્થ-રક્ષા સમયની સેવા, ગુરુકુળની સ્થાપના, જળપ્રલય સમયની અપૂર્વ સેવા, શાસનસેવા અને સમાનસેવા ખહું જ પ્રસિધ્ધ છે. કચ્છવાગઢ અને માગેપટ તથા કંડી પ્રદેશના સુધાગ માટે પણ તેમણે ઘણી જ જહેમત ઉઠાવી હતી. માગપટની કાન્ફરન્સ પણ તેમણે સ્થાપી હતી. તેમજ પાલીતાણા ગુરુકુળ વર્તમાન કમિટીને સોંપ્યા પછી કચ્છને માટે એક સુંદર વિશાળ ગુરુકુળ સ્થાપવાની પણ તેઓશ્રીએ તૈયારી કરી હતી. સુપ્રસિધ્ધ ધર્મ પ્રચારક વિદ્વાન્ સુનિરાજથ્રી દરા નિવજય છ, સુનિ-મહારાજશ્રી જ્ઞાનવિજયછ, મુનિરાજશ્રી ન્યાયવિજય છ આદિ ત્રિપુડી શિષ્યોને દીક્ષા પણ તેઓશ્રીનાં શુભ હસ્તે કે છમાં જ આપવામાં આવી હતી.

આ ઉપરાંત ક^રછમાં લચાઉ, લુજપુર, કાંડાગરા, નાનીખાખર, ખીદડા, નાના તથા માટા આસંબીયા, કાંડાય, લાયજા, ડુમરા વિગેર સ્થળામાં જૈનોની વસતિ સારી છે તેમજ પ્રાચીન અને ભવ્ય જિનમ દિરાથી અલ'કૃત છે. ખાસ દર્શનીય છે.

^{*}ખાપતું જન્મસ્થાન પણ ક્રુચ્છ ભૂમિ છે. પત્રી આપની જન્મભૂમિતું ગામ છે. સં. ૧૯૪૦ મા જન્મ, ૧૯૫૬ મા સ્થાનકમાર્ગી દીક્ષા પણ ક્રુચ્છ-પત્રીમાં જ ચર્ષ હતી. આપના પિતાતું નામ ધેલાશાદ અને માતાતું નામ સભગાળાઇ છે. ૧૯૬૦ મા સ્થા. દીક્ષા ત્યાંગી અને એ જ સાલમાં સંવેગી દીદ્યા પૂ. પા. આ. શ્રી વિજયકમલસ્રીધરછ મહારાજના શુલ હરતે જામનગરમાં થઇ હતી. આપના ગુરુદ્દેવનુ નામ શ્રી વિનયવિજયછ મહારાજ હતું.

પૂરવણી B ભદ્રેશ્વર સ'અ'ધી થાડી વધુ માહિતી

જૂની ભદ્રાવતીનાં જે અવશેષા અહીં જેવામાં આવે છે તે નીચે પ્રમાણે છે. જગડુશાહે ખ'ધાવેલી જુડીઆ વાવ, માણે વર ચાખ'ડા મહાદેવતું મ'દિર, પૂલ-સર તળાવ, આશાપુરા માત'નું મંદિર, લાલશાખાજ પીરના કુછા, સાળ થાંભલાની મરજીદા, પંજરપીરની સમાધિ અને ખીમલી મરજીદ-આવા અનેક હિન્દુ મુસ્લીમ સ્મારકા-અવશેષા જોવામાં આવે છે. તેમાં કેટલાક ઉપર લેખા પણ છે. દા. ત. આશાપુરા માતાના મ'દિરના એક **થાંલલા ઉપર સ'. ૧૧૫૮ ને**। લેખ અને કેટલાક પાળીઆએા ઉપર સં. ૧૩૧૯ ના લેખાે છે. ચાખંડા મહાદેવના મંદિરની ડેલીના એક એાટલાના ચણેલા પત્થરમાં સ. ૧૧૯૫ ના સિષ્ધરાજ જયસિંહના સમયના લેખ છે.

આ નગરી વિ. સં. ૮ થી ૧૦ સુધી તેા પઢીયાર રાજપુતાના હાથમાં હતી. તે પછી વાદોલાઓના હાથમાં આવી. તે પછી સામ જાઉજાઓના હાથમાં આ નગરી આવી. પહીયાર રાજપુતાના જવા ખાદ આ નગરીનુ ગૌરવ અને વૈભવ પશુ નષ્ટ થવા માંડયાં હતા.

કિન્તુ વાસ્તવિક રીતે જોતાં જણાય છે કે-વિક્રમની ચૌદમી સદીના પૂર્વાપ્ય સમય પર્ય[ે] ત તેા આ નગરીની પૂરી જાહાજલાલી હતી અને ચૌદમી શતા^{પે}**દીના** ઉત્તરકાલમાં તેની પડતીની શરૂઆત થઇ હતી.

અત્યારનુ વર્તમાન લદ્રેશ્વર–ભદ્રાવતી સુદ્રા તાલુકાનું ગામ ગણાય છે. ગામમાં ત્રણથી સાડાત્રણ હજાર માણુસાની વસ્તી છે. આ ગામની સ્થાપનાને ૪૦૦ વર્ષ વ્યતીત થઇ ગયાં છે.

: १४८ :

ભદ્રેશ્વરમાં ફા. શુ. ૩-૪-૫ ના મિળા ભરાય છે. પાંચમે ઉત્સવપૂર્વક ધ્વત ચઢાવવામાં આવે છે. આ વખતે હજારા માણુસાની હાજરી હાય છે.

અહીંના મ'દિરના વહીવટ "વધે માન કેલ્યાણ્છ" નામની જૈન શ્વેતાંઅર પેઢીદ્વારા થાય છે. ભૂજ, અંજાર, માંડવી અને કચ્છનાં ખીજા ગામાના જૈન પ્રતિ-નિધિએ આ પેઢીના મેમ્ખરા છે. કમિટીના પ્રમુખ ભૂજના નગરશેઠ સાકરચંદ પાનાચંદ્ર છે.

ક'ચકાટ

અહીં અનેક પ્રાચીન જૈન મંદિરા હતા. તેના ભગ્નાવશેષા અદ્યાવધિ વિધ-માન છે. ઇતિહાસપ્રેમીએ આ મંદિરાના શિલ્પની અતીવ પ્રશંસા કરે છે. 'કચ્છી સ્થાપત્યકળા અને શિલાલેખા' નામના પુસ્તકમાં લખવામાં આવ્યું છે કે-''એક દર યાજના નેતાં એક કાળે તે ખહુ જ ભવ્ય અને સુશાભિત હશે, તે માટે જરાય શક નહિં. ભદ્રશ્વરવાળા જગઢુશાહના પૂર્વ નેતું બંધાવેલું છે." ભીમ ખાણાવળીએ આ જ ક'થકાટના કિદ્યાના આશ્રય લીધા હતા.

વર્તમાન કચ્છનરેશના પૂર્વ તેમાં પ્રથમ એ ગારછને જૈન યતિ માણુકમેર-છુએ રાત્યસ્થાપનામાં ઘણી જ ઉત્તમ સહાય આપી હતી. લુજનાં ત્રણુ મંદિરા પૈકી તપાગચ્કનું મંદિર અતિ જૃતું છે. લુજની સ્થાપનાનું તારણુ અધાયું તે જ વખતે આ મદિરના પાયા નખાયા હતા એમ કહેવાય છે અને રાત્ય તરફથી જ આ મંદિર ળંધાઇ જૈન સંધને અર્પણ થયું હતું."

(" મ્હારી કચ્છ યાત્રા"ના આધારે)

पूरवध्~~।~~ C

પૃષ્ઠ ૧૪૪ પર જણાવેલ ખાખરના શત્રુંજયાવતાર ચૈત્યના શિલાલેખ નીચે પ્રમાણે છે—

व्याकरण-काव्य-साहित्य-नाटक-संगीत-ज्योतिप-छंदोऽलंकार-कर्कशतर्क-भ्रेत-जैन-चितामणिप्रचंडखंडन-मीमांसा--स्पृति-पुराण-वेद-श्रुतिपद्धति-पट्ति-भ्रत्सहस्राधिक ६ लक्षमितश्रीजैनागमप्रमुखस्वपरसिद्धांतगणितजाग्रद्यावनीयादिषड्-दर्शनीग्रंथविश्वदेतिज्ञानचातुरीद्रितदुर्वादिजनोन्मादैः बाह्यीयावनीयादिलिपी विच्छालिपि विचित्रचित्रकलाघटोज्ज्वालनाविधविधीयमानविशिष्टशिष्टचेतश्रमस्कार-कारि शृंगारादिरससरसचित्राद्यलंकारालंकृतसुरेंद्रभाषापरिणति भव्यनव्यकाव्य-पट्-त्रिश्द्रागिणी-गणोपनीत-परमभावरागमाधुर्य-श्रोत्रजनामृतपीतगीतरासप्रबंध-नाना-छंदःप्राच्यमहापुरुपचरित्रप्रमाणस्त्रवृत्त्यादिकरण-यथोक्तसमस्यापूरणविविधग्रंथग्रथनेन नैकश्लोकश्रतसंख्यकरणादिलन्धगीः प्रसादैः श्रोतृश्रवणामृतपारणानुकारि सर्वराग-परिणतिमनोहारि मुखनादैः स्पष्टाष्टावधानकोष्टकपूरणादिपां डित्या तुरं जितमहाराष्ट्-कौंकणेशश्रीवुर्हानश्चाहि महाराज श्रीरामराज श्रीखानखाना श्रीनवरंगखानप्रभृत्य-नेकश्रपदत्तजीवामारि-प्रभूतबंदिमोक्षादि-सुकृतसमर्जितयग्नःप्रवादैः पं० श्री विवेकहर्षः गणिप्रसादैरस्पद्गुरुपादैः ससंवाटंकेस्तेपामेव श्रीपरमगुरूणामादेशप्रसादं महाराजश्री-भारमञ्जिदाग्रहानुगामिनमासाद्य श्रीभक्तामरादिस्तुतिभक्तिप्रसन्नीभृतश्रीऋपमदेवो-पासक-सुरविशेषाज्ञया प्रथमविहारं श्रीकच्छदेशेऽत्र चक्रे तत्र च सं. १६५६ वर्षे

ખાખરના ચૈત્યના લેખ

श्रीश्वजनगरे आदं चतुर्मासकं द्वितीयं च रायद्वरंबदिरे, तदा च श्रीकच्छमच्छुकांठापश्चिम पांचाल—वागद—गेसला—मंडलायनेकदेशाचीशैंमहाराजश्रीखेंगारजीपट्टालइक्तणेंवर्णाकरणकाव्यादिपरिज्ञानतथाविधंश्वयेर्ध्यंग्रंबर्यादिगुणापहस्तित सरस्त्रती
महानवस्थानविरोधत्याजकॅर्यादववंश्वभास्कर—महाराज श्रीमारमछ्जीराजाधिराजः
(विज्ञप्ताः) श्रीगुरवस्तनस्तिदिच्छापूर्वकं संजिन्धवांसः। काव्य—व्याकरणादिगोष्ट्रधा
स्पष्टावधानादिश्वंदपांदित्यगुणदर्शनेन च रंजितः राजिद्रैः श्रीगुरूणां स्वदेशेषु जीवामारीप्रसादश्रके, तद्वश्रक्तियेथा—सर्वदापि गवामारिः पृष्टपणा ऋष्पंचमीयुत नवदिनेषु
तथा श्राद्वपत्ते सर्वकादशी रविवार वर्शेषु च तथा महाराजजनमिदने सर्वजीवामारिरिति सार्वदिकी सार्वत्रिकी चोद्वापणा जज्ञे, तद्व चैकदा महाराजः पाछिविधीयमाननमोवापिकविप्रविप्रतिपत्तो तिच्छक्षाकरणपूर्वकं श्रीगुरुमिः कारिता श्रीगुरूक्तां
नभस्यवापिकविप्रविप्रतिपत्ते सिद्धांतार्थयुक्तिमाकण्यं तृष्टो राजा जयवादपत्राणि ७
स्वग्रद्रांकितानि श्रीगुरुम्यः प्रसादादुपद्वाकयित स्प प्रतिपक्षस्य च पराजितस्य तादश् राजनीतिमाद्यत्र्य श्रीराम इव सम्यग् न्यायथमं सत्यापितवान् किंच कियदेतदस्पर्गुरूणाम् ॥ यतः ॥

यंजिरये महकापुरे विविद्युष्तृं लामिथानो मुनिः,
श्रीमज्जैनमतं यवन्तुतिपदं नीतिप्रतिष्ठानके ॥
भट्टानां शतकोऽपि यत्सुमिहितास्हीप्ययुक्तीर्जिता,
यमीनं श्रियतः स योरिदपुरे वादीश्वरो देवजी ॥ १ ॥
जैनन्यायिगरिविवादपदवीमारोप्य निर्घाटितो,
पाचीदेशगजालणापुरवरे दिगंवराचार्यराद् ॥
श्रीमद्रामनरेंद्रसंसदि किलात्मारामवादीश्वरः,
कस्तेषां च विवेकहपंसुवियामग्रे थराचंद्रकः ॥ २ ॥
किंचासाद्गुरुवक्तानिगतमहाञ्चासामृताव्धा रतः,
सर्वत्रामितमान्यतामवद्धे श्रीमद्युगादिप्रमोः ॥
तद्भक्षे ग्रुजपत्ते व्यरचयत् श्रीमारमह्यप्रग्रः,
श्रीमद्रायविहारनाम् जिनप्रमासादमत्यद्भुतम् ॥ २ ॥

अथ च सं.१६५६ वर्षे श्रीकच्छदेशांतर्जेसलामंडले विहरङ्गःश्रीगुरुभिः प्रवलघन-

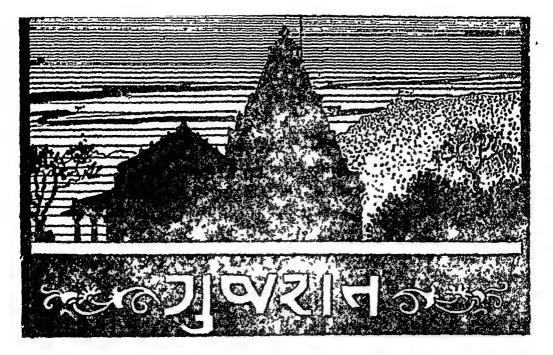
धान्याभिरामं श्री खाखरग्रामं प्रतिबोध्य सम्यग् धर्मक्षेत्रं चक्रे यत्राधीशो महाराज श्रीभारमञ्जजी आता कुंबरश्री पंचायणजी प्रमद्प्रवलपराक्रमाक्रांतदिक्चक्रश्रक्रवंधु प्रतापतेजा यस्य पद्धराज्ञी पुष्पायाईप्रभृति तन्जाः कुं०दुजाजी, हाजाजी, भीमजी, देसरजी, देवोजी, कमोजी नामानो रिपुगजगटाकेश्वरिणस्तत्र च शतशः श्रीओसवाल-गृहाणि सम्यग् जिनधर्भ प्रतिवोध्य सर्वश्राद्धसामाचारीशिक्षणेन च परमश्राद्धी-कुतानि तत्र च ग्रामग्रामणीभद्रकत्यदानशूरत्वादि गुणोपार्जितयशःप्रखरकर्पूरपूर-सुरभीकृतव्रह्मांडभांडः ग्रा. वयरसिकः सक्कृदुंवः श्रीगुरुणा तथा प्रतिवोधितो यथा तेन घंघरचा शिवापेथाप्रमृति समवहितेन नव्योपाश्रयः श्रीतपागणधर्मराज-धानीव चक्रे, तथा श्रीगुरूपदेशेनैव गुर्जरधरिष्याः शिलातक्षकानाकार्थे श्रीसंमव-नाथप्रतिमा कारिता । ज्ञा. वयरसिकेन तत्सुतेन ज्ञा. सायरनाम्ना मूलनायक श्री आदिनाथप्रतिमा २ शा वीज्जाख्येन ३ श्रीविमलनाथप्रतिमा च कारिता, तत्प्रतिष्ठा तु बा. वयरसिकेंनैव सं. १६५७ वर्षे माचसित १० सोमे श्रीतपागच्छनायक-मङ्घा-रक-श्रीविजयसेनद्धरिपरमगुरूणामादेशादस्मद्गुरुश्रीविनेकहर्पगणिकरेणैव कारिता । तदनन्तरमेष प्रासादोऽप्यस्मद्गुरूपदेशेनैव फाल्गुनासित १० सुमुहुर्से उवएसग्ब्छे भट्टारक-श्रीककपूरिवोधित-श्रीआणदकुक्कलश्राद्धेन ओसवालज्ञातीय पारिषिगोत्रे शा. वीरापुत्र डाहापुत्र जेठापुत्र शा. खाखणपुत्ररत्नेन शा. वयरसिकेन पुत्र शा. रणवीर ज्ञा. सायर ज्ञा. महिकरणस्तुपा उमा रामा पुरीपौत्र ज्ञा. मालदेव, ज्ञा. राजा, खेतल, खेमराज, वणवीर, दीदा, वीरा प्रमुखकुहंबयुत्तेन प्रारेभे । तत्र साभिध्यकारिणी घंघरगोत्रीयी पीर्णमीयक कुलगुरु मद्दारक श्रीनिश्राश्राद्धी ग्रा. कंथडसुत ज्ञा. नागीआ ज्ञा. मेरगनामानी सहोदरी सुत ज्ञा. पाचासा महिपाल मलप्रसादात् कुटुंबयुतौ प्रासादोऽयं श्रीदांत्रुजयावताराख्यः सं. १६५७ वर्षे फा. कु० १० दिने प्रारम्धः । सं. १६५९ वर्षे फा० ग्रु० १० दिनेऽत्र सिद्धिपदवी-मारुरोह । आनंदाच कच्छमंडन-श्रीखाखरिनगरसंघे श्रेयश्र । सं. १६५९ वर्षे फा० सुद् १० दिने पं.*श्रीविवेकहर्षगणिभिर्जिनेश्वरतीर्थविहारोऽयं प्रतिष्ठितः ॥प्रश्नस्तिरियं विद्याहर्षगणिभिनिरिचता। संवतो वैक्रमः॥

[#]વિવેકહર્પ ગણુ મહાન્ ક્રિયાહારક તપાગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ક્રી આણુ દિવેમળસૂરિ-જીના શિષ્ય ઋષિ શ્રીપતિના શિષ્ય પં. હર્ષાન દેના શિષ્ય થાય છે. તેઓ એક મહા-

પ્રતાપા પુરુષ હતા. ઘણા રાજ-મહારાજાઓને પ્રતિષ્કાંધ આપી છવદયા સંખંધી કાર્યો કરાવ્યા હતાં. તેમણે સભ્રાટ્ટ જહાંગીરના દરભારમાં રહી, તેને પ્રતિભાધી સભ્રાટ્ટ અકખરે જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયમુરીશ્વરજીને પર્યું પણના ખાર દિવસાનું અહિંસા—પાલનનું કરમાન આપ્યું હતું એ કરમાનને જહાગીરદ્વારા પુનઃ સજીવ કરાવી અમલી ખનાવ્યું હતું. કચ્છનરેશને પણ પ્રતિભાષ્યા હતા. કચ્છ, છુહરાનપુર, આગ્રા, મથુરા આદિમાં પ્રતિશ્રાઓ કરાવી હતી. મથુરાના ચારાશો મંદિરને નામે પ્રસિદ્ધ મંદિરમાં શ્રી જં ખૂરવામી-જીની પાદુકાઓની તેમણે જ પ્રતિશ કરાવી હતી જેના લેખ અમે વાંચી, તેનો નકલ જૈન આત્માનંદ પ્રકાશમાં 'અમારી પૂર્વ દેશની યાત્રા' નામક લેખમાં પ્રકાશિત કરી હતી. પં. શ્રી વિવેકહર્પ છતા શિષ્ય મહાનંદ વગેર્ચે ખરતરગચ્છીય માનસિંહ(જિનસિંહમૂરિજી)ના પ્રસગને લીધે સભ્રાટ્ જહાંગીર ઉપર તે પ્રસંગે અસર પાડી હતી. ખરતરગચ્છીય ચુગપ્રધાનાં જિનચંદ્રમૂરિજીને સભ્રાટ્ જહાંગીરના દરખારમાં પ્રવેશ કરાવવામાં બહુ સારી સહાયતા કરી હતી. (જીઓ મહાજત વશ સુક્તા-વલી) પં. શ્રી વિવેકહર્પ જીકૃત પરધ્યક્ષપ્રકાશ તથા હીરવિજયમૂરિ સજકાય વગેરે મળે છે.

તેમના કાર્યોની નોંધ તેમના શિષ્ય પં. શ્રો મહાન દે ખનાવેલ ' અ'જનાસુ દરી રાસ 'ની પ્રશસ્તિમાં આપેલ છે.

સમ્રાટ્ જહાંગીરને પ્રતિભાધી પ્રાપ્ત કરેલું અહિંસાનું કરમાનપત્ર સ્ર્રીશ્વર અને સમ્રાટ્ નામક પુસ્તકમાં પરિશિષ્ટ ग ફ્રેરમાન ત્રીજામાં ફાંટો ખ્યાક અને અનુવાદ સહિત પ્રકાશિત થયેલ છે.

શ્રી શ'ખેશ્વરપાર્શ્વનાથછ

शंखेश्वराधीश्वरपार्श्वनायः, कल्याणकल्पद्रम एप देवः । भव्यात्मनां सन्ततमेव लक्ष्मी, (देहेऽपि) गेहेऽपि च संविद्ध्यात् ॥

—શ્રીજિનપ્રભસૂરિ

આ તીર્થ સ્થાન રાધનપુર સ્ટેટના મુંજપુર મહાલમાં આવેલું છે. બી. બી. એન્ડ સી. આઇ. રેલ્વેના વીરમગામ સ્ટેશનથી શં ખે વર થઇને રાધનપુર સુધીની માટર સર્વીસ ચાલુ છે. વીરમગામ સ્ટેશનથી વાયવ્ય ખૂણામાં ૩૧ માઇલ અને રાધનપુરથી અગ્નિખૂણામાં ૩૦ માઇલ દ્વર શં ખે વર મહાતીર્થ આવેલું છે. વીરમગામ સ્ટેશનથી માટર સર્વીસના ખટારા રાજ સવારમાં નવ વાગે ઉપડી, માંડલ તથા પંચાસર થઈ ૧૧૫-૧૨ વાગે શં ખે વરજી પહોંચી, ા થી ા કલાક લાં રાકાઇ મુંજપુર તથા સમી થઇને રાધનપુર આશરે રાા-૩ વાગે પહોંચે છે.

આવી જ રીતે રાધનપુરથી પણુ માટરખટારા ૧૨ વાગે ઉપડી સમી, મુંજપુર થઇ ર—રાા વાગે શ'ખેશ્વરજી પહોંચી રાયા-૩ વાગે ઉપડે છે અને લગ-ભગ જાા વાગે વીરમગામ પહોંચે છે, અને કાઠિયાવાડ તથા ગુજરાતના પેસે-જરાને રેલ્વેના ટાઇમે પહેાંચાંડે છે.

શિયાળાના દિવસામાં તા વીરમગામથી આવતા પેસે જરાને શ ખેશ્વરજીમા ત્રણ કલાક રાકાઇ દર્શન-પૂજનાદિના સમય મળે છે અને તે જ દિવસે પાછા જવાની પણ અનુકૂળતા રહે છે, પરન્તુ ગરમીના દિવસામાં અનુકૂળતા નથી રહેતી; કારણ કે ગરમીમાં રાધનપુરના ખટારા પણ નવ વાગે ઉપડે છે. એ ૧૧૫–૧૨ વાગે શ'ખેશ્વરજી પહોંચી જાય છે અને વીરમગામના ખટારા પણ એ જ ટાઇમે અહીં આવી જાય છે, એટલે એક જ દિવસે પાછા વળવાની અનુકૃળના પેસેજરોને નથી મળતી.

વારમગામથી ગંખેશ્વરજી મુધીનું માટર ભાદું ૧ રા. છે, પરંતુ વીરમ-ગામથી રાધનપુરની સળાંગ ટીકીટ લેવામાં આવે તે અહી રા. ટીકીટ છે; પરનતુ આમાં યાત્રિકને પ્રતિકેતા લાભ ખરાખર નથી મળી શકતા. માત્ર દર્શનના લાસ પ્રતો જ સમય મળે છે. બીજે રસ્તો દ્વારીજથી છે.

હારીન્ય સ્ટેશનથી તંત્રત્ય ખૂણામાં ૧૫ માઇલ દ્રર શંખેશ્વરછ છે. હારીજથી મુંજપુર થઇને શંખેશ્વરછ જવાય છે. આ સિવાય અહુગ્રર:છથી પગુ શંખેશ્વરછ જવાય છે.

બડુચરાઇ સ્ટેશનથી પશ્ચિમ દિશામાં શંખેશ્વરઇ ૧૮ માઇલ દ્વર છે. બડુ-ચરાઇથીત્ર શંખલપુર, ટુવર, કુવારદ થઇને શંખેત્વરઇ જવાય છે.

શ્રો શંખેલર પાર્લનાયેછની તીર્થસ્થાપના સંબ'યી 'વિવિધ તીર્ઘકલ્ય'માં નીચે પ્રમાશે ઉલ્લેખ મલે છે.

" પૂર્વે નવમા પ્રતિવાયુદેવ જરાયું ઘે રાજગૃડી નગરીયી સેન્ય સહિત નવમા વાયુદેવ શ્રી કૃષ્ણું ઉપર અઢાઇ કરી. ત્યાંથી ચાલી પશ્ચિમ દિશા તરફ આગળ વધવા લાગ્યા. શ્રીકૃષ્ણું પણું દ્રારિકાનગરીથી સેન્ય સહિત નીકળી પાતાના દેશની સીમા સુધી સામે આગ્યા. સરસ્વતી નદીની નજીક સેનપદ્ષી ગામ પાસે પડાવ નાખ્યા. ત્યાં ભગવાન અસ્થિને મિકુમારે પચજન્ય શંખનાદ કર્યો. એ સ્થાને જ શંખપુર નગરીની સ્થાપના થઇ. અસ્થિને મિકુમારના શંખનાદથી જરાસંધનું સૈન્ય ફ્રાલિત થઇ ગયું. આ વખતે જરાસંધે "જરા" નામની પાતાની કુળદેવીની આરાધના કરી શ્રીકૃષ્ણુના સૈન્યમાં જરા વિકુર્વી જેથી શ્રીકૃષ્ણનું સૈન્ય ખાંસી અને ધાસ રાગથી પીડિત થયું.

[×] શંખલપુર સાયકવાડ ગ્ટેટના ચાલુરમા તાલુકાનું પ્રાચા 1 સામ છે. શંખલપુર પહેલાં લલુ જ સુદર અને લગ્ય નગર હતું. એને શંખલપુરી પલ કહેતા, એની દંત-ક્યા છે. અહીં દાલમાં શાવકાનાં ટપ-૪૦ ઘર છે. એ સાગવાલુ લગ્ય સુંદર જિનમંદિર છે. આ મંદિરના પહેલાં અહીં એક પણ મંદિર ન હતું. સં. ૧૮૪૯માં એક મકાનના ખંડિયેરમાંથી ઇટા કાટનાં એક લેાયકે નીકળ્યું. એમાંથી ૧૫૦-૨૦૦ જિનમૂર્તિઓ અને ૨૦૦-૩૦૦ પરિસ્તા, કાઉરસગ્ગીયા વગેરે તથા દીવીઓ, અમલું છહ્યું, એાગ્સીઆ, સુખઠ વગેરે નીકળ્યું. ત્યારપછી નવું મંદિર લંધાવી, વિ. સં. ૧૯૦૫ જેદ વિદ આદમ સુંદર પ્રતિશ મહાત્મવ કગવી પપ્ર મૃતિઓ બિરાજમાન કરી. લાષ્ટ્રીની મૃતિઓ બહાર ગામ જેન મદિરામાં બિરાજમાન કરવા આ શ અને પરિકર નથા કાઉરસગ્ગીયા વગેરે કદં બિગિરિરાજમાં આપ્યાં, આ બધા ઉપરથી એમ તા ત્રાજમ જણાય છે કે-આ શહેર પ્રાચીન કાળમાં લગ્ય નગર હશે. લદ્યાલ્યા એમ તા ત્રાજમ બ માઇલ દૂર છે. મંદિર ત્રણ માળતું નેનાહર અને લગ્ય હે. ગામનાં છે જ્યાલ્યા છે. શાવકા બાલિક અને બિક્તવાલા છે.

મેન્યની આ દશા જોઇ શ્રીકૃષ્ણ આકુળબ્યાકુળ થઇ ગયા અને ભગવાન શ્રી અરિષ્ટ-નેમિકુમારને પૂછ્યુ - " ભગવન ! આ મારું સેન્ય કેવી રીતે નિરાળી (નિરુપદ્રવી) થશે અને જયલક્ષ્મી અમારા હાથમાં કેવી રીતે આવશે ?" ત્યારે ભગવાન શ્રી અરિષ્ટનેમિ-કુમારે અવધિજ્ઞાનથી જોઇને કહ્યુ કે-" પાતાલલાકમાં નાગદેવથી પૂજિત ભાવિ તીર્થ કર શ્રી પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાજી છે તેમને પાતાના પૂજાસ્થાનમાં રાખી તુ પૂજા કરીશ તા તારું સેન્ય નિરુપદ્રવી થશે અને તને જય મળશે." આ સાંભળીને શ્રી કૃષ્ણે સાત મહિના અને ત્રણ દિવસ (અન્ય મતાનુસાર ત્રણ દિવસ) સુધી આહાર રહિત રહી વિધિપૂર્વક પન્નગરાજની આરાધના કરી. અતુક્રમે વાસુકી નાગરાજ પ્રત્યક્ષ થયા. કૃષ્ણું એ ભક્તિ-ખહુંમાનપૂર્વક શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રલુજની પ્રતિમાજની માગણી કરી. નાગરાજે પ્રતિમાજ આપ્યાં. કૃષ્ણે મહાત્સવપૂર્વક પ્રતિમાજને પાતાના દેવમ દિરમાં સ્થાપ્યા. વિધિપૂર્વક ત્રિકાળ પૂજા શરૂ કરી. પ્રતિમાજનું ન્હવણ જળ લઇ સમસ્ત સૈન્ય ઉપર છાંટયું જેથી સેના રાગ રહિત થઇ. સમસ્ત જરા, રાગ, શાક વગેરે દ્વર થઇ ગયાં. અનુક્રમે જરાસ ધના પરાજય થયા. લાહાસુર, ગયસુર અને બાણાસુરાદિ છતાયા. ત્યારથી ધરણે દ્રપદ્માવતીના સાન્નિધ્ય યુક્ત સકલિલ્ન હારી અને સમસ્ત ઋષ્મિના જનક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિમાની ઘણી પ્રસિધ્ધ થઇ. પ્રતિમાછને ત્યાં શ'ખપુરમાં જ સ્થાપત કર્યાં. ખાદ પ્રતિમાજી અદશ્ય રહ્યાં. ત્યારખાદ શ'ખ-પુરના કૂવામાં પ્રતિમાછ પ્રગટ થયાં. હમણાં તેા તે પ્રલુછ ચૈત્યલરમાં સકલ સ'ધથી પૂજાય છે. પ્રતિમાજી અનેક પ્રકારના પરચા પૂરે છે. સુસલમાન પાદશાહા પણ તેના મહિમા કરે છે. " શ'મેશ્વરજીમાં રહેલ ઇવ્છિત ક્લને આપનાર જિનેશ્વર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રલુજની પ્રતિમાજના કલ્પ પૂર્વસ્તાત્રાનુસાર જિનપ્રભસરિજએ અનાવ્યા. (વિવિધતીર્થકલ્પ પૃષ્ઠ પર)

આ પ્રતિમાજની ઉત્પત્તિ સંખંધી કહેવાય છે કે-ગઇ ચાવીશીના નવમા તીર્થ 'કર શ્રી દા માદર જિનેશ્વર મહારાજના સમયમાં આ ખાઢી શ્રાવકે આ બિ બ લરાબ્યું હતું. આષાઢી શ્રાવકે પ્રલુજને પૂછયું હતું કે-"મારું કલ્યાણુ કેવી રીતે થશે ?" ત્યારે પ્રલુજએ કહ્યું કે-"આવતી ચાવીશીના ત્રેવીશમા તીર્થ કર શ્રી પાર્શ્વ નાથજના શાસનમાં તું ગણુધર થઇશ." પછી તે શ્રાવકે પ્રલુમુખથી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રલુજના વર્ણ અને શરીરના માપ પ્રમાણે પ્રતિમાજ અનાવી, પાતાના ગૃહસ્થાશ્રમમા ઘણા વખત પૂજન કર્યા બાદ સંચમ સ્વીકાર્યું અને કાળધર્મ પામી સોધર્મ દેવલાકમાં ઇદ્ર થતાં, અવધિજ્ઞાનદ્વારા પાતાના પરમ ઉપકારી શ્રી પાર્શ્વજનિષ્યં અને દેવલાકમાં લાવી, પાતાના વિમાનમાં રાખી યાવજજીવ પૂજા કરી. બાદ તેમણે તે બિળ સૂર્યને આપ્યું. સૂર્યે પ૪ લાખ વર્ષ પર્યં ત તેની પૂજા કરી. બાદ તેમણે તે બિળ સૂર્યને આપ્યું. સૂર્યે પ૪ લાખ વર્ષ પર્યં ત તેની પૂજા કરી. બાદ આ ચમત્કારિક બિંળ પહેલા, બીજા, દશમા અને ખારમા દેવલાકમાં, લવણાદધિમાં, લવનપતિઓના આવાસામાં, ૦૫ તરાના નગરામાં, ગંગા તથા યમૂના નદીમાં અનેક સ્થળે પૂજાયુ. કાળકમે નાગરાજ ધત્ણે દ્રે આ પ્રતિમા શ્રીઋલલદેવ લગવાનના પાલિન-પુત્રા નમિ-વિનિમને આપી. તેમણે વૈતાલ્ય પર્વત

પર યાવતજીવ પૃછ. ખાદ ચંદ્રપ્રભુસ્વામીના સમયના સૌધર્મ દ્રે પૂછને ગિરનાર પર્વતની સાતમી ટ્રુક પર સ્થાપન કરી. ખાદ નાગરાજે તથા શ્રીરામચંદ્ર તથા સીતાએ પૃછ અને પાછી સૌધર્મ ન્દ્રને સોંપી. ખાદ સૌધર્મ દ્રે તેની પૃજ કરી ગિરનારના સાતમ શિખર પર પુનઃ સ્થાપી. ખાદ ત્યાંથી ધરણે દ્ર તે પ્રતિમાને પાતાના આવાસમાં લઇ ગયા અને પાતે પદ્માવતી દેવી સાથે પ્રતિદિન પૃજવા લાગ્યા. ખાદ કાળકરે જરાસ ધ સાથેના યુષ્યમાં શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમારના વચનથી ધરણે દ્રે તે પ્રતિમા શ્રી કૃષ્ણને આપી. આ રીતે શ્રી શ ખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ કાઉાગમે વર્ષોથી પૂજાતી આવી છે. આ સંબંધમાં પં. શ્રી શીલવિજયછ તીર્ધ માલામાં આ પ્રમાણે લખે છે કે—

"વીરમગામથી આગલિ પાસ, સંખેસરા પૂરી મનિ આસ ાા ૧૫૬ ાા ચાદવ જરા નિવારી ઇણિ, યદુપતિ તીરથ થાપ્યું તિણિ ા ચંદ્રપ્રભુછ નવારિ કહી, તવ મૂરતિ ભરાવી સહી. " ાા ૧૫૭ ાા (પ્રાચીન તીર્થમાળા પૃષ્ટ ૧૨૫)

આવી રીતે આ તીર્થ છે તો ઘણું જ પ્રાચીન. આ તીર્થસ્થાનના પ્રદેશને વડીયાર દેશ કહેવામાં આવે છે. શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાઘછાનાં અનેક સ્તોત્રો, છંદો, સ્તવનો અનેલાં છે. આજ પણ આ તીર્થ મહાચમત્કારી છે. ત્રકા. શુદિ પૃણિમાં, પોપ દશમી, ચૈ. શુ. ૧૫ ના રાજ માટા મેળા ભરાય છે. યાત્રિકાને ઘણા ચમત્કારાના દર્શન થાય છે. આજ પણ ઘણા પરચા પ્રાય છે. સુંદર છ ધર્મશાળાઓ, ઉપાશ્રય, પુસ્તકાલય અને ભાજનશાળા છે. અહીં શ્વેતાંભર સંઘ તરફથી ઇવણદાસ ગાડીદાસ એ નામથી કારખાનું ચાલે છે. વ્યવસ્થા શેઠ જમનાદાસ ભગુભાઇ સંભાળતા પરન્તુ ત્યારબાદ અમદાવાદના આઠ સભ્યોની એક કમીડા નીમી છે જે શંખેશ્વર તેમજ ભાંયણીઇના કારખાનાની દેખરેખ રાખે છે.

ગામમાં પુરાણું શંખેશ્વર પાર્ત્વનાથછનું મંદિર છે. હાલનું મંદિર નવું છે. પ્રતિમાછ ઘણાં જ પ્રાચીન અને ભવ્ય છે. ઘણું જ શાંતિનું સ્થાન છે. રાત્રે દિવ્ય વાજિંત્ર પણ સંભળાય છે. પ્રતિમાછ છણું થઇ જવાથી વેલ્યુંગંદ સુરચંદના પ્રયાસથી પ્રતિમા ઉપર મુંદર મેંતીના લાલ લેપ કરવામાં આવેલ છે. ખાસ દર્શનીય સ્થાન છે. મ દિરજીનું ચિત્રકામ, આંધણી અને શિલ્પ પણ સરસ છે. આવન જિનાલયનું ભવ્ય મ'દિર દર્શનીય છે.

મૂલનાયક શ્રી શં ખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ ઉપર તો કાઇ શિલાલેખ નથી દેખાતા પરન્તુ ત્યાંની દેવકૃતિકાએમાં બિરાજમાન મૃતિએ ઉપર તેરમી અને ગૌદમી શતાબ્દિના લેખા મળે છે. તેરમી શતાબ્દિના લેખ શ્રી સામપ્રભસૂરિજીના છે અને

^{*} કા. શુ. ૧૫ તથા ચૈત્ર શુ. ૧૫તે દિવસે શતુંજયગિરિરાજના પટ ^શવેર્તાબર કાર-ખાના તરકથી ળંધાય છે. પાેેગ દશમીએ ગેઠ માેતીલાલ મૂળજીવાળા તરફથી નાેકારકાી ચાય છે.

ચોદમી શતાબ્દિના લેખ પ્રહ્માણગચ્છના શ્રી પુષ્ધિસાગરસૂરિજીના છે. બીજો લેખ પણ તેમના જ મળે છે.

આ સિવાય મૂલનાયકજીની આજીખાજીના ખંને કાઉસ્સગીયા ઉપર પરિકર ઉપર સં. ૧૬૬૬ ને લેખ છે, જે આ પ્રમાણે છે—

सं. १६६६ वर्षे पो. व. ८ रवी शंखेश्वरपार्श्वनाथपरिकरः अहम्मदावाद-वास्तव्य शा. जयतमाल मा. जीवादेसुत पुण्यपाल तेन स्वश्रेयसे कारितः प्रति-ष्ठितश्च श्रीतपागच्छे भट्टारक-श्रीहीरविजयसरीश्वरपट्टोदयाचलमासनमानुसमान-भट्टारक श्रीविजयसेनसूरीश्वरनिर्देशात् तत्रशिष्य श्रीविजयदेवसूरिभिः श्रीमती राजनगरे इति शु०

સં. ૧૬६६ પાષ વિદ ૮ રિવવાર અમદાવાદનિવાસી શા. જયતમાલની ભાર્યો જવાદેના પુત્ર પુષ્ટ્રયપાલે પાતાના હલ્યાણ માટે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રલુનું પરિકર કરાવીને તેની, શ્રીતપાગ છનાયક ભદારક શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજની પાટરૂપી ઉદયાચલ પર્વતને પ્રકાશમાન કરવા માટે સૂર્યસમાન લદારક શ્રી વિજયસેન-સૂરીશ્વરજી મહારાજની આજ્ઞાથી તેમના પદ્ધર શિષ્ય વિજયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ પાસે અમદાવાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

ઉપર્યું કત લેખમાં એ પણ સૂચિત કર્યું છે કે શ્રી વિજયસેનસ્ રિજની આજ્ઞાથી શ્રી વિજયદેવસ્ રીધરજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આ સંબ'ધી વિજયપ્રશસ્તિમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ મળે છે

" पुरे राणपुरे प्रोढेडप्यारासणपुरे पुनः ।

पत्तनादिषु नगरेष्त्रपि शंखेश्वरे पुरे ॥ ६०॥
श्रीद्धरीन्द्रापदेशेन संनिवेशेन संपदाम् ।

जाता जगज्जनेाद्वारा जीणेद्वारा अनेकशः ॥ ६१॥

टीक्षाक्षात्र श्री श्राखेश्वरे पुरेने। भुक्षासे। क्षभतां क्षणाये छे हे— ''पुनः शंखेश्वरग्रामे च श्रीपार्श्वनाथस्य मुलताऽपि नवीनशिखरबद्धप्रामादनिर्मापणम्"

શ્રી વિજયસેનસુરિજી મહારાજના ઉપદેશથી શંખેશ્વર ગામમાં પાર્શનાથ

ભગવાનનું મંદિર મૂળથી નવું કરાવ્યું.

મંદિર પૂર્ણ થઇ ગયા પછી પ્રતિષ્ઠા માટે શ્રી વિજયદેવસૂરિજી મહારાજને પાતે માકલ્યા હાય એ ખનવાજોગ છે. નવીન મંદિરજીની સમાપ્તિ ૧૬૬૬ માં થઇ ગઇ હશે, કારણ કે સં. ૧૬૬૩ માં સાણ દના સંઘ તરફથી એક દેરી બન્યાના લેખ મળે છે. શ્રી કૃષ્ણુ મહારાજે શંખપુરમાં મંદિર સ્થાપી શંખેશ્વર પાર્યાનાથજીની મૃર્તિ બિરાજમાન કરી પરન્તુ ત્યારપછી આ તીર્થના એતિહાસિક ઉલ્લેખ ઠેઠ વિક્રમની બારમી સહીથી મળે છે, જે નીચેના જોર્ણા પ્રારાથી સમજાશે.

૧. ગુર્જરેશ્વર સિષ્ધારાજ જયસિ' હુના સમયના સૌરાષ્ટ્રના દંહનાયક, ગિરનાર-તીર્થના છણાષ્ટ્રાર કરાવનાર દાનવીર ધર્મવીર સજજન મહેતાએ અહીં મુંદર દેવ-વિમાન જેવું ભવ્ય જિનમ દિર ખંધાવી વિ સં. ૧૧૫૫ માં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૃતિની સ્થાપના કરી હતી. આ પ્રતિષ્ઠા સમયે કલિકાલસર્વન આચાર્યશ્રી હેમઅં દ્રાચાર્ય છતા ગુરુવર્ય શ્રી દેવઅં દ્રસ્ત્રિજી વિદ્યમાન હતા. કદાચ તેમના ઉપ-દેશથી જ સજ્જન મહેતાએ આ છણાં ધ્યાર કરાવ્યા હશે.

ર ગુજરાતના મહામાત્ય દાનવીર, ધર્મવીર, મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ તેજપાલે શ્રી વર્ષ્યંન્યાન સૂર્ગશ્વરજી (વડગર્જીય, સિવ્સપાલિક)ના ઉપદેશથી શ્રી શંખિલર પાર્શ્વનાથજીના તીર્થના મહિમા સાંભળી, ત્યાંના માટ્રા સંઘ કાઢી, દર્શન કર્યા અને મંદિરની જીર્જી સ્થિતિ નિહાળી સુદર જિનમ'દિર અ'ધાવ્યુ'. ચાતરફ ફરતી જિનાલયની દેરીઓ બનાવી વિ. સ. ૧૨૮૬ લગલગમાં શ્રી વર્ષ્ય માનસૂરીશ્વરજી વગેરે સુવિહિત સૂરિપુંગવા પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ વખતે દરેક દેરીઓને સાનાના કળશ ચઢાવ્યા હતા.

આ છહોુંધ્ધારમાં મંત્રીશ્વર ખંધુયુગલ વસ્તુપાલ તેજપાલે છે લાખ રૂપિયા ખર્ચી તીર્ધભક્તિના અનુપમ લાભ લીધા હતા.

3. ત્રીજા ઉષ્ધાર માટે જગડુંચરિત્ર મહાકાવ્ય સર્ગ દ માં લખ્યું છે કે-પૂર્ણિમા-પક્ષના શ્રી પરમદેવસૃરિજીએ શ્રી શંખેયર પાર્શ્વ નાથ પ્રભુજીની આરાધના કરોને વિ. સં. ૧૩૦૨ ની આસપાસમાં મહારાણા દુજેનશલ્ય (ઝંઝુપુર–ઝીંઝુવાડાના રાણા)ના કાઢના રાગ મટાડયા તેથી ઉકત સ્રિજી મહારાજના ઉપદેશથી રાણા દુર્જન-શલ્યે શ્રી શંખેશ્વરપાર્શ્વનાથજીના જર્ણોષ્યાર કરાવ્યા.

૪. રાહ્યું ફર્જ નશલ્યના ઉદ્વાર પછી થાડાં વધો મુધો આ મ'દિર સારી અવસ્થામાં રહ્યું હતું પરન્તુ ત્યારપછી અલ્લાઉદ્દીન ખીલઇના ગાઝારા કાળ આવી પહોંચ્યાે. એના મન્યે આ પ્રાચીન લગ્ય મ'દિરના ધ્વ'સ કર્યાે. શ્રાવકાએ મૃલનાયક્છ લગવાન્ અને બીજી મૃતિઓ સમય સ્વક્તા વાપરી જમીનમાં પધરાવી દીધી હાવાથી તેનું રક્ષણ થયું.

આ મંદિર પહેલાં નગર ખહાર હશે એમ લાગે છે. હાલ વિદ્યમાન શંખેશ્વર ગામની ખહાર થાઢે છેટે દટાઇ ગયેલા મકાનના અંશા દેખાય છે. ગામ લોકા કહે છે કે પુરાણું મદિર આ છે. ત્યારપછી જગદગુરુ શ્રો હીરવિજયસ્ત્રીશ્વર મહારાજના પદાલ કાર શ્રી વિજયસેનસ્ત્રીશ્વરછના ઉપદેશઘી ગામના મધ્ય ભાગમાં ખાવન જિનાલયનું મદિર ખનાવવામાં આવ્યું કતું.

^{ું &}quot; ગુજરાતના ઐતિદાસિક સાધતાં" ભાગ ૧–૨ લખ્યું છે કે " માનજી ગ ધારીઓ નામના વાધ્યુયાએ નવ લાખ રૂપિયા ખરચીતે શ્રી શંખેશ્વર પાર્વ્યનાઘજીનું દેવાલય ખ'ધાવ્યું હતું. આ દેવાલયનાં શિખર ટ તથા શુમ્મઢ પત્થુરનાં અને આચમણે માઢે હતાં. તેને ક્રેરતી પ્રદક્ષિણાની શિખરળ ધ દેરીઓ જુદા જુદા ધણીએ કરાવી હોય એમ

આ મ'દરનું મુખ પશ્ચિમાલિમુખ હતું. લમતીની દેરીઓમાં ઉત્તર તરફ છે, દક્ષિણ તરફ છે અને પૂર્વ તરફની લાઇનમાં વચ્ચે એક એમ કુલ પાંચ માટા ગલારા (લદ્રપ્રાસાદ) તથા ૪૪ દેરીએ બનેલ હતી. આ સુંદર લત્ય મ'દિર પૂરી એક સદી પણ ટકીન શક્યું. મ'દિર બન્યા પછી માત્ર ૮૦ વર્ષ સુધી પાતાનું અસ્તિત્વ ટકાવ્યું ત્યાં તા દિલ્હીની ગાદીએ ઓરંગઝેમ આવ્યા. તેના હુકમથી આ મૃદિરના ધ્વસ કરવામાં આવ્યા. શ્રીમૂલનાયક વગેરેની કેટલીક મૂર્તિઓ પહેલેથી ખસેડી તેને જમીનમાં લ'હારી દીધી હતી. અને બચલી મૂર્તિઓ ખંડિત પણ કરવામાં આવી. આ પ્રાચીન મ'દિરનાં ખડિયેરા અત્યારે વિદ્યમાન છે જે જેતાં એ મદિર ની લવ્યતા અને સુંદરતા બતાવી આપે છે. અત્યારે એક ક'પાઉન્ડમાં આ મદિર છે, જેની દેખરેખ શ્વેતાબર જૈન કારખાનુ રાખે છે.

ઉપર્શું કત દેરાસર તૂર્યા પછી શ્રી શ ખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુજની મૂર્તિ કેટ-લાક સમય સુધી ભાંચરામાં રાખવામાં આવી હતી. સુસલમાની ફાજના ભય દ્વર થયા પછી ભાંચરામાંથી ખહાર લાવીને સુંજપુર કે શ ખેશ્વરના ઠાકારાએ કેટલાક વખત સુધી પાતાના કખજામાં રાખી હશે, અને તેઓ અમુક રકમ લીધા પછી જ યાત્રાળુઓને દર્શન કરાવતા હશે. ત્યારપછી શ્રીમાન વિજયસનસૂરિજી મહારાજના પટ્ધર શ્રી વિજયસિ હસૃરિજી મહારાજના પટ્ધર (શ્રી વિજયસિ હસૃરિજી મહારાજના પટ્ધર (શ્રી વિજયસિ હસૃરિજી મહારાજના ધ્રાપ્ય શ્રી લિજયસિ હસૃરિજી મહારાજના ઉપદેશથી, શ્રી સઘના આગે-વાનાના પ્રયાસથી યા તા કવિવર ઉપાધ્યાય શ્રી ઉદયરત્નજીએ કરેલી સ્તુતિથી થયેલા ચમત્કાર અને ઉપદેશથી શ્રી શ ખેશ્વર પાશ્વેનાથ પ્રભુજની મૂર્તિ શ્રી સંઘને સાંપાણી હાય તેમ જણાય છે. ત્યારપછી થાડાં વર્ષે પ્રભુજી એક મકાનમાં પરાણા દાખલ રહ્યા છે. આ સિવાય બીજા પણ છે—ત્રણ ઉધ્ધારા થયાના છૂટક ઉલ્લેખો મળે છે.

પ. અત્યારે વિદ્યમાન ઉષ્ધાર તપાગચ્છાધિપતિ દાદા જગદ્ગુરુ શ્રી હીર્રાવજયન્ સૂરીશ્વરજીની પર'પરાના આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રભસૂરીવરજીના ઉપદેશથી થયેા છે. આ મ દિરમાં પ્રતિષ્ઠા તેમના જ પટ્ટધર આચાર્ય શ્રી વિજયરત્નસૂરીશ્વરજીએ પ્રાયઃ ૧૭૬૦માં કરાવી છે. મૂળ મ'દિર અન્યા પછી થાડાં વર્ષોમાં સભા–મ'ડપા, આવન-

જ્ણાય છે, કારણ કે તેની ભારશાખ ઉપર ક્રાઈમા સં. ૧૬૬૮ તથા કાઇમાં સં. ૧૬૭૨ લખ્યુ છે.

^{× × × × × × × × • •} માં. ૧૭૫૧ ની સાલમાં જૈન શ્વેતાખરી હું ખડ ગ્રાતિના એક વાશ્યિ હતા. તેના ખાપદાદાનુ કરાવેલું એક દેહરું ખાલી હતું તે સુધરાવી ને તેમાં ઉક્ત મૂર્તિ પધરાવી પછી પાટે ખાતે તે ઘણું સુધાર્યું તથા મ ડપ, પ્રદક્ષિણા વગેરે રાજ રાજ થતું ગયું. હાલ શં ખેશ્વરની ઉપજ તથા ખર્ચની સભાળ રાધનપુરના શાહુકાર મશાલીયા રાખે છે." ઉપર્યું કત જિન્યાસાદ માનજી ગંધારીયાએ જગદ્દગુરુ શ્રીહીરવિજયસ્ત્રીશ્વરજીના પદાલં કાર શ્રીવિજયસેનસ્ત્રિજીના ઉપદેશથી જ કરાવ્યા હશે એમ જણાય છે.

જિનાલયની ભમતીની દેરીએા, ગભારા, શૃગારચાકીએા, બહારની એારડીએા, ધર્મપાળાએા, આખા કંપાઉન્ડ ફરતા વિશાળ કાેટ વગેરે બધું ધીમે ધીમે શ્વેતાંબર જૈન સંઘની સ્હાયથી જ બન્યું છે.

આ તવું દહેરાસર કપાઉન્ડ વચ્ચેના ભાગમાં આવેલું સુંદર એઠી બાંધણીનું પણ વિશાલ અને મનાહર છે અને તે મૂળ ગભારા, ગૃઢમંડપ, એ સભામંડપા, મૂળ ગભારાની બન્ને બાલ્તુએ એક એક શિખરબધી ગભારા, ભમતીમાં બાવન જિના-લયની દેરીએા, શુગારચાંકીએા અને વિશાલ ચાક સહિત સુદર બનેલુ છે.

તેમાં સૌથી પ્રથમ મૂળ ગર્ભાગાર, પછી ગૃહમ ડપ, પછી ત્રણુ ચાકીએા, પછી જૂના સભામ ડપ, પછી નવા સભામ ડપ, પછી છ ચાકીએા, ત્યારપછી સુખ્ય અને દરવાન બહાર શંગાર ચાકીમા ચાર ચાકીઓ ખનેલ છે. ભમતીમાં ત્રણે બાજીની લાઇનામાં વચ્ચે એક એક ગભારા અનેલ છે. ભમતીમાં ત્રણે બાજીની લાઇનામાં વચ્ચે એક માટા ગભારા સાથે પપ માટી દેરીએા તથા દેરા એકાવન બાવનની વચ્ચેના ખૂણામાં પાદુકાની દેરી ૧ અને દરવાન પાસે ખુણામાં પદ્માવતી દેવીની નાનકડી દેરી ૧ મળીન કુલ ૫૭ દેરીઓ છે.

આ મોદરમા રાધનપુરાનવાસી શ્રીયુત્ કમળશોલાઇ ગુલાઅગંદની દેખરેખ નીચે ગૃઢમંડપની દીવાલામા સં. ૧૯૭૩–૭૪માં ઘણું જ મનાહર ચિત્રામણ કામ થયું છે. તેમાં શ્રી પાર્ચે નાથ પ્રલુજીના દશે લવના અને પાંચે કલ્યાણકોના સુંદર લાવા આળે ખ્યા છે. ચિત્રકામ નવા ઢખતુ અને સુંદર છે. ઉપર કાચ મહી દઇ ચિત્રાનો રક્ષા માટે પણ પૂરતું ધ્યાન આપેલું છે.

આ મ'દિરમાં પચીરાક શિલાલેખો મળ્યા છે જેમાંનાં કેટલાક મૂર્તિએ ઉપર કાઉસ્સ્રઓયા, પરિકરની ગાદીએા, પટ્ટો,ધાતુ મૂર્તિએા, પંચતીર્થી વગેરે પાદુકાઆ અને દિવાલામાં છે.

આમાં તેરમી અને ગ્રીદમી સફીના લેખો નીચે પ્રમાણે છે—

१—ॐ संवत १२१४ माव सुदि १३ धवलकसुद्वाम्यां वहुदेविमातृश्रेयोर्थं ऋपमदेविवं कारितमात (धातुमृतिः)

र-पट्टः भाशं.....१२३८ वर्षे माघसुदि ३ शना श्रोसामप्रमस्रिमः जिनमातृषांहुका प्रतिष्ठिता.....त्राभ्यां राजदेव। रत्नाभ्यां स्वमातुः.....क्रत्याण-मस्तु श्रीसंघस्य॥

તેમજ ૧૩૨૬માં પ્રદ્માણગચ્છના શ્રી ખુધ્ધિસાગરસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠાપિત નેમિનાથ-છતું (અ'બ છે, જે ચાવાશ જિનપટ્ટ સહિત છે. આ જ સાક્ષમાં અને આ જ આચાર્ય-દ્વારા પ્રતિષ્ઠાપિત શ્રી આદિનાથ જિન્લિંખ પણ છે.

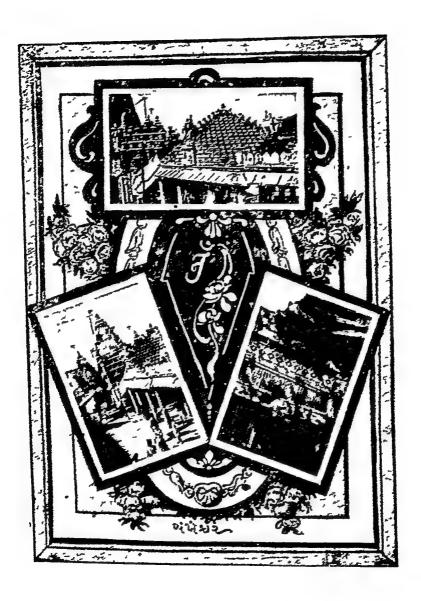
૧૩૨૬ની એક શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિ છે. એક પદરમી સદી(સં. ૧૪૨૮)ના પણ ક્ષેખ છે.

ધાતુમૂર્તિઓમાં પદર, સાળ અને સત્તરમી સદીના લેખો ઉપલબ્ધ ઘાય છે.

શ્રી શ ખેશ્વરજી ભવ્ય પ્રવેશદ્વારતુ દશ્ય.

શ્રી સંખેધરજ નીર્થ

ઉપર : શ્રી ગંખેધરછનું નઘુ દેરાસર નીચે (૧) શ્રી સખેશ્વરછનું નઘું દેરાસગ (૨) શ્રી ગખેશ્વગ્છના જૂના દેરાસરની કારણી આ સિવાય જે જાનું મંદિર છે કે જે તદ્દન ખંડિયેર હાલતમાં છે. એમાં મૂલ મંદિરના ગલારા, ગૃઢ મંડય કે ચાકીઓ અને સલામંડયનું નામનિશાન જાથી રહ્યું, એટલે એમાંથી શિલાલેઓ તા નથી મત્યા પરતુ લમતીની લગલગ અધી દેરીઓ અને ગલારાની ખારશાઓ પર લેખા છે. એમા ૧૬૫૨ થી 'લઇને ૧૬૯૮ ની ત્સાલના લેખા છે કુલ ૩૪ લેખા આ જૂના મંદિરમાં છે. એમાં ૧૬૫૩, ૧૬૬૫, ૧૬૬૬ ના લેખા ચાડી થાડી એતિહાસિક સામગ્રી પૂરી પાઉ છે જેમાંથી એક એ શિલાલેખની નકલા નમૃનારૂપે આપુ છુ.—

"संवत् १६६६ वर्षे पोपविद्ध स्वी नटीपद्र वास्तव्य श्रीश्रीमाली 'ज्ञातीय चृद्धशाखीय प. जावड भा. जसमादेसुत प. नाथाजिकेन भा. सपूरदे 'प्रमुख जुडुम्बयुत्तेन स्वश्रेयसे श्रीशंखेश्वरग्रामे श्रीपाश्वनायम् जप्रासादं तदुत्तरस्यां भद्राभिधानो प्रासादः शतशोरुप्यकव्ययेन कारितः भव्यवृंदैर्वद्यमानश्चिरं जीयात्॥"

સંવત્ ૧૬૬૬ના પાપ વિદ ૮ ને રવિવારે નટીપદ્ર(નડીયાદ)ના રહેવાસી શ્રીશ્રીમાલજ્ઞાતીય વૃષ્ધશાખીય પરીખ જાવડની ભાર્યા જસમાદેના પુત્ર પરીખ નાથાજીએ અને તેમની સ્ત્રી સપ્રદે પ્રમુખ કુટુખ પરિવારયુક્ત પાતાના કલ્યાણુ માટે શ્રી શંખેશ્વર ગામમાં શ્રી પાર્શ્વનાથનું મૂલમ દિર છે તેની ઉત્તર દિશામાં ભદ્ર નામના પ્રાસાદ (પ્રદક્ષિણાના માટે ગલારા) સેંકડા રૂપીયાના ખર્ચથી કરાવ્યા છે. તે લવ્ય પ્રાણીઓથી વંદાતા ઘણા કાળ સુધી વિદ્યમાન રહે

" संवत् १६६६ वर्षे पोप विद ८ रवी राजनगरवास्तव्य शृद्धशाखीय ओश्रवालज्ञातीय मीठडीया गोत्रीय सा. समरसिंद भा. हंसाई सुत सा. श्रीपाल-केन भा. हर्पादे द्वि. भा. सुखमादे धर्मपुत्र सा. वाघजीप्रमुखकुटुम्बयुत्तेन उत्तरामि-मुखो भद्राभिधः प्रासादः कारितरिति भद्रम् ॥ श्रीछ ॥ "

સંવત્ ૧૬૬૬ વર્ષે પાયવિક ૮ ને રવિવારે અમદાવાદનિવાસી વીશા એાસ-વાલ જ્ઞાતીય મીઠડીયા ગાત્રવાળા શ્રી શાહ સમરસિ હની ભાર્યા હંસાઇના પુત્ર; પાતાની પ્રથમ ભાર્યા હર્યાદે, ખીજી ભાર્યા સુખમાદે અને ધર્મપુત્ર વાઘજી પ્રસુખ કુંદુમ્ળથી યુક્ત શાહ શ્રીપાલે ભમતીમાં ઉત્તરદિશાસન્સુખ (મૂલમ દિરથી દક્ષિણ ,દિશામાં) ભદ્ર નામના પ્રાસાદ–માટા ગભારા કરાવ્યા."

આ ગા-ખન્તે ગલારા ખહું જ વિશાલ અને સુંદર છે પણ ^દવસ્ત ત્હાલતમાં વિદ્યમાન છે.

પાંચ લેખા સાની તેજપાલના કુટુમ્ખીના છે. આ સાની તેજપાલ ખ'લા-તના વતની અને શ્રી જગદ્યુરુ શ્રી વિજયહીરસૂરિજીના ઉપદેશથી શર્નુંજય તીર્થના જાણું દ્વાર કરાવનાર સંભવે છે. ખાસ કરીને પાટલ, અમદાવાદ, ખંભાત વગેરેના શ્રાવકાએ આ મંદિર બંધા-વવામાં સારા ખર્ચ કર્યો હશે એમ લાગે છે.

એાગણીસ્ત્રી સ્કીમાં જયપુરના એક સફગૃહસ્યે પાંચ હજાર રૂપિયા ખર્ચી જે નાના ઇલોધ્યાર કરાવ્યા હતા તેના લેખ આ પ્રમાણે કે

"॥ ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्री नरस्त्रती नमः ॥ संवत १८६८ ना वर्षे भाइता सद १० दिने वारबुवे॥ सवाई लेपुरका साहा. उत्तमचंद बालिका क. ५००० अंक रुपा पांच हजार नाणा नफाई रोकडा मोकला ते मध्ये कारपाना काम कराया। एक काम चोकमां तलीआको, दुसरो देवराकी लालि, तीसरो काम चोबीस तीर्थकरको परवर समारो, चोथो काम बावन जिनालयको दुटोफुटो समरावो, पांचमो काम नगारपाना पंड दो को करायो, छठा काम महाराजश्री संपरजीने गलेप करायो रू ५००० अंक रुपया पांच हजार श्राहा. जीवणदास गोडीदास रावनपुरवालाकी मारफत. गुनास्ता ३ ब्रह्मणहरनारायण, तथा ईखर-दास तथा मेणा हीकाराम पासे रहीने खर्चादा छे॥ श्री पारमनाथ सत छे॥ "

લેખ રહેલાઇથી સમજાય તેવા જ છે. આ પછી વીસમી સફીમાં આખા માર્દરના ભવ્ય છણાંદ્વાર ચયા છે. બધે ઠેકાણે સુંદર આરસ પચરાયેલા છે. મદિર સાક્ષાત દેવલુવન જેવું લાગે છે. દેરીઓ પણ બધી સુધરાવી છે. સં. ૧૯૫૮ છી તા અમદાવાદનિવાસી શેઠ જમનાબાઇ ભગુભાઇ ને હ્યાં વહીવડ છે. એમણે થાહા સમયથી કમિત્રી નિમી છે. શેઠ્છએ આ તીર્થના વહીવડ પાતાના કાયમાં લીધા પછી આ તીર્થની ઘણી જ સારી ઉન્નતિ થઇ છે અને થતી તાય છે. આ કમિત્રી લેંચણી તાર્યો અને શાખેશ્વરજી તીર્થના વહીવડ ચલાવે છે. આ પહેલાં રાધનપુરના ભાઇઓ વહીવડ અલાવતા હતા.

અત્યારે તેા વહીવડ વ્યવસ્થિત અને સારી દેખરેખવાળા છે. :મૃલમ દિરના રંગમંડપમાં રાધનપુરવાસી શેઠ કમળશી લાઇ હસ્તક શ્રી પાર્વિનાઘ લગવાનના જીવનચરિત્રના પૂર્વેલવા સમેતના પ્રસંગા સારી રીતે ચિતરાયા છે.

७५२ प्रभाही महिराना देणानी नेष आपी छे अवी ज दीते जूनी धर्म-शाणाना पद् देणा छे जेमां १८३६, १८५४, १८७४ ना देणा छे. अमां १८३६ अने १८५४ मां श्वनपुरना गृहुन्धाओ धर्मशाणाओ इशवी छे. भूण जभीन ते। सचि अवार-वेशाती दीधी छे अने श्वनपुरना गृहुन्धा भारकृत धर्मशाणा इरानी छे. १८७४ ने। देण ते। गहना है। हाने छे. आ सिवाय १८२६ ने। ओक पाईका देण छे. तेम सश्रांना अने श्री श्रांभिश्वरक्ष तीर्थने अपेद्य श्रीद ग्रीश्वरना पद्य देणा महत्वना छे. ∝ઇતિહાસ]

શ્રી શંખેશ્વર ગામની પ્રાચીનતાના એક ઉલ્લેખ શ્રી સિ'ધી ગ્ર'થમાલા તરફથી પ્રકાશિત પુરાતન પ્રખન્ધ સંગ્રહમાં વનરાજના વૃત્તાંતમાં સૂચિત કરાયેલ છે. જીઓ તે ઉલ્લેખ. " શ્રીમાન શીલગુણસૂરિજીએ વનરાજને તે હિંસા કરતા હાવાથી પાતાના ઉપાશ્રયમાંથી કાઢી મૂકયાં. ત્યારપછી પાતાના દાસ્તાની સાથે વનરાજે **શ'એકાર** અને પચાસરની વચ્ચેની બ્રિમમાં રહીને ચૌર્યવૃત્તિથી કેટલાક સમય વીતાવ્યા હતા. " અર્થાત્ વિક્રમની નવર્મી સદીની શરૂઆતમાં આ સ્થાન વિદ્યમાન હતું. તેમજ દક્ષિણમાં ખુરાનપુર અને મારવાડમાં ઠેઠ જેસલમેરના સધા અહારમી અને એાગણીસમી સદીમાં અહીં આવ્યા છે, તે આ અપૂર્વ તીર્થની પ્રભાવિકતા જણાવવા સાથે આ તીર્થની કીર્તિ કેટલે દૂર દૂર ફેલાઇ છે એ પણ સમજાવે છે. પ્રાચીન કાલમા તા મહારાજા કુમારપાલ, પેથડકુમાર, વસ્તુપાલ તેજપાલ, ખ'ભાત, પાટણ અને અમદાવાદ વર્ગેરેના સંઘા, અનેક યાત્રાળુએા, સાધુમહાત્માઓ અહીં પધાર્યા છે. જેમણે ચૈત્યપરિપાટી, સ્તુતિ-સ્તાત્રા-સ્તવના વળેરમાં આ તીર્થના લક્તિ-માન અને ગૌરવપૂર્વક શ્રી શંખેશ્વરજી મહાતીર્થના પરિચય આપી આપણને ઉપકુત કર્યાં છે. આ બધી વસ્તુ વિસ્તારથી વાચવા ઈચ્છતા લાલુકજને પૂ. પાં. મુનિરોજ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજરચિત " શ્રી શ'ખેશ્વર મહાતીર્થ " ભાગ ૧-૨ તથા મગટ પ્રભાવી પાર્શ્વનાથ પુસ્તક જોવું.

બીકાનેરમાં પણ શ્રી શ'ખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીનું મ'દિર છે.

આ સિવાય અહીંની ત્રણ પ્રદક્ષિણાએ પણ દેવાય છે. ા કારી, દાહકારી અને પચ્ચીશ કારી.

ા કાશી પ્રદક્ષિણા મંદિર, કમ્પાઉન્ડ અને શેઠ માતીલાલ મૂલ્છની ધર્મશાળા કરતી છે

રાા કારી પ્રદક્ષિણા શ્રી મૂલનાયકજી જ્યાંથી નીકળ્યા હતા તે ખરસાલ તળાવના કિનારાના પાસેના ઝંડકૂવાથી, જૂના મંદિરના હગલા પાસેથી, ગામના જૂના મંદિરના ખહિયેર-ધર્મશાળા અને નવા મંદિરના ફરતા કમ્પાઉન્ડની.

પચ્ચોશ કેાશી પ્રદક્ષિણામાં આદરીયાણા. પડીવાડા, પીરાજપુર, લાેલાડા, ખીજડી-યાળી, ચંદ્વર (માેડી), મુજપુર, કુવારદ, ^૧પાડલા, પંચાસર વગેરે ગાંમાના પ્રાચીન જિન-મ દિરાનાં દર્શન-પૂજત કરીને પાછા શંખેશ્વરજી આવે તે પચ્ચીશકાેશી પ્રદક્ષિણા છે.

શ્રી શંખેશ્વરજની પંચતીર્થો

રાધનપુર, સમી, મુંજપુર, વડગામતીર્થ અને શ્રી ઉપરીયાળા તીથે. વચમાં પંચાસર, માંડલ-પાટડી, વીરમગામ-દસાડા, ચંદ્રર, આદરીયાણા વગેરે ગામા આવે છે જે દર્શનીય છે.

આમાં વડગામ અને ઉપરીયાળા તીર્થ છે. અન્તેના દૂંકમાં પરિચય નીચે પ્રમાણે છે.

૧. આ રથાને શ્રી નેમિનાથ પ્રભુએ શખ પૂર્યો હતા. અહીં શ્રીનેમિનાથજનું મંદિર હતું અને શેઠ સમરાશાહ સંઘ લઇને અહીં ક્યાવ્યા હતા.

વડુમાં બ

પંચાસરથી જાા માર્ગલ દ્વર, અને દસાડાથી જ માર્ગલ દ્વર:આ ગામ એક દાંચા ટેકરા ઉપર વસેલું છે દ્વર્થી મ દિરતું શિખર દેખાય છે. મૃલનાયક શ્રી. આદીશ્વરભગવાન છે. અહીં મંદિરજીમાં એક હતાર વર્ષથી અખંડ દીપક ભળે છે એની દન્તકથા છે. આ ઉપરથી એમ તો લાગે છે કે ગામ પ્રાચીન હશે. છેલ્લા જે છો દાર વિ. સં. ૧૯૦૫માં થયા છે. અને તે વખતે પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે. અહીં અત્યારે શ્રાવકાનાં ૪ વર છે. ઉપાશ્રય છે તેમજ ધર્મશાળા છે. તીર્ધ અવશ્ય યાત્રા કરવા લાયક છે.

ઉપરીયાળા

પાટડીથી પૂર્વ દિશામાં સાત માઇલ દ્વર ઉપરીચાળા તીર્થ આવ્યું છે. વીરમગામથી પગરસ્તે ૮ થી ૯ ગાઉ દ્વર થાય છે તેમજ વીરમગામથી ભાવનગર તસ્ફ જતી B. S. રેલ્વેના ઝુંડપુર સ્ટેશનથી ગાા માઇલ દ્વર ઉપરીચાળા આવ્યું છે. ગળાળુા સ્ટેટનું આ ગામ છે.

અહીં શ્રી જાયભદેવ ભગવાનનું શિખરખંધ સુંદર જિતમંદિર છે. વિ. સં, ૧૯૧૯ માં શ્રી જાયભદેવજી વગેરે ત્રણ મૂર્તિએં પીળા આરસની અને એક મૂર્તિ શ્યામ આરસની એ ચારે મૂર્તિએં જમીનમાંથી નીકળી હતી. અહારમી શતાખ્કીમાં ખનેલી તીર્થમાળાએમાં ઉદલેખ છે કે-અહીં દેરાસર હતું, એટલે આ મૂર્તિ આ મંદિરની જ હાવાની સંભાવના છે.

મ'દિર પરમ મુંદર અને શાંતિનું ધામ છે. મૂર્તિઓ પછુ પરમ વૈરાગ્યપ્રદ અને આલ્લાદક છે અહી કારખાનું ને નાની ત્રમીશ:ળા છે. હેમણું મુંદર આલે-શાન જૈન ધર્મશાળા બની રહી છે.

રવર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશારક જૈનાશાર્ય શ્રી વિજયધર્મસ્રી?વરે આ તીઈનો-ઉન્નતિ માટે બગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતો. અને દર વર્ષે ફા શુ. ૮ ના માટેા મેળા લરાય તે માટે વ્યવસ્થા કરી હતી. અત્યારે પણ ફા. શુ. ૮ મે મેળા લરાય છે. સલા આવે છે અને યાત્રિકા લાલ હયે છે. અત્ય રે આ શ્રો વિજયલક્તિસ્રસ્છિ મહારાજ પણ આ તીથીનો ઉન્નતિ માટે બહુ જ સારા પ્રયત્ન કરે છે.

અત્યારે તીર્થના વહીવટ શ્રી વીરમગામના સંવમાંથી નીમાયેલી કમિટી કરે છે. તીર્થેયાત્ર.ના લાબ લેવા જેવા છે.

આ સાથે જ અહીં આસપાસ આવેલાં માટાં ગામાતા ટૂક પરિચય પછ્ લોઇ લઇએ.

વીરમગામ

૪૦૦ ઘર જૈનાનાં; છ લગ્ય જિનમ દિરા, ૭ થી ૮ લગસગ ઉપાશ્રયા, શ્રી

વિજયધર્મ સૂરિ જૈન પુસ્તકાલય, જૈન પાઠશાળા, ઝવેરી જૈન સરકૃત પ્રાકૃત પાઠશાળા, વિશાલ જૈન ધર્મશાળા, પાંજરાપાળ વગેરે છે. વીરમગામ ગુજરાત કાઠિયાવાડના નાકે આવેલું છે. માટું જંકશન છે. અહીંથી મ્હેસાણા, અમદાવાદ, કાઠિયાવાડ, પાટડી, ખારાઘાડા રેલ્વે જય છે. અહીંનું મીનલ તળાવ પણ માટું, અને પ્રસિધ્ધ છે.

માંડલ

અહીં ૩૦૦ ઘર છે પાંચ લબ્ય જિનમંદિરા, ૭ ઉપાશ્રયા, જૈન પાઠશાળા, સંસ્કૃત પ્રાકૃત પાઠશાળા, પાંજરાપાળ, માટી જૈન ધર્મશાળા છે વીરમગામ તાખાનું ગામ છે. વીરમગામથી અહીં સડક છે. વીરમગામથી ૯ થી દસ ગાઉ દૂર છે.

દસાડા

નવાળી ગામ છે. માંડલથી ગા ૪ ગાઉ દ્વર છે, ૪૦ ઘર જૈનાનાં છે, ૧ જિનમ'દિર, ૨ ઉપાશ્રય, ૧ પાઠશાળા અને ૧ ધર્મશાળા છે.

પાટડી

વીરમગામથી ૯ ગાઉ દ્વર છે, શ્રાવકાનાં લગલગ પાેેેગુંાસા ઘર છે, છે જિન-મ'દિરા, ૩ ઉપાશ્રય, જૈન પાઠશાળા, કન્યાશાલા, પાંજરાપાળ છે. આ. શ્રી વિજય-દાનસૂરિજી ૧૯૯૦ માં ગ્યા સ્થળે સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

પંચાસર

રાધનપુર સ્ટેટનું ગામ છે. વીરમગામથી લગભગ પંદર ગાઉ દ્વર છે, શંખેશ્વરજી અહીંથી પાંચ ગાઉ દ્વર છે. અહીં શ્રાવકાનાં ઘર લગભગ વીશ છે; સુંદર જિનમંદિર છે, બે ઉપાશ્રય છે. ગામ ખહાર એક પ્રાચીન જૈન મંદિર ખંજિયેર હાલતમાં દેખાય છે પંચાસર ગુજરાતના રાજ જયશિખરીની રાજધાની હતું. તે લડતા લડતા ભૂવડના હાથે મરાયા અને એની રાણી ર્પસુંદરીએ આ પ્રદેશના જ ગલમાં વનરાજના (ચંદ્ધરમાં) જન્મ આપ્યા પછી શ્રી શીલગુણ-સૂરિના ઉપકારથી એ વનરાજ રાજ થયા. સૂરિજના ઉપદેશથી પચાસરજીના પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ પાટ્યમાં પધરાવી પચાસરજીનું ભૂવ્ય મદિર ખંધાવ્યું એ, મંદિરમાં વનરાજની પ્રભુને હાથ જોડીને ઉલેલી મૃતિ છે. અર્થાત્ પંચાસરજી ગુજરાતનું જૂનું પ્રાચીન શહેર છે.

^{*} પંચાસરથી પુર' દિશામાં ચાર માઇલ દૂર એરવાડા ગામ છે. ત્યાંથી જમીનમાંથી શ્રી ઋષ્યવેલ પ્રભુની મૂર્તિ' નીકળી છે જેમાં ૧૧૦૭ ના લેખ ૨૫૦૮ છે. જમીનમાંથી ખાદતા ગરદન ખહિત થઇ છે આ મૃતિ' ત્યાના કાદરમ'દિરમાં પૃજ્યા છે. એરવાડા વશેહ સ્ટેટનું ગામ છે. એરવાડામાં શ્રાવકનું ધર નથી;

રાધનપુર

રાધનપુર સ્ટેટની રાજધાનીનું મુખ્ય શહેર. અહીં જૈનાનાં ૭૦૦ ઘર છે. દેરાસર ૨૬ છે. એમાં દસ બાર જિનમંદિરા તા બહુ જ સુદર અને રમણીય છે. ઘણા ઉપાશ્રયા, પાઢશાળાએ, લાયખેરી, પુસ્તકલંહાર, શેઢ કાં ઇ. મારખીયા જૈન વધાર્થી લુવન, જૈન સેનેટેરીયમ, શ્રાવિકાશ ળા, જૈન ધર્મ શાળા, જૈન દવાખાનુ, આયં-બિલ વર્ધ્ધમાન તપ, જૈન લાજનશાળા, વિજયગચ્છ અને સાગરગચ્છની પેઢી છે. સ્થાન ખાસ યાત્રા કરવા લાયક છે. ગામ બહાર શ્રી ગાઢીજી મહારાજની પાદુકા છે. ત્યાંથી શ્રી ગાઢીજી પાર્શ્વનાથજની મૂર્તિ નીકળી હતી. આ ત્રૃતિ એાગણીસમી સદીમાં નીકળેલ છે અને સ્થપાયેલ છે. પાદુકા ત્યાં સ્થપાયેલ છે. આ વખતે જેસલમેરના ખ'ક્ષ્ણા કુટુમ્બના માટા સંઘ આવ્યા હતા. વિ. સં ૧૭૨૧ માં રાધનપુરમાં ૪૦૦ જિનમૃતિ એા હતી.

સમી

રાધનપુર સ્ટેટનુ ગામ છે. શ્રી મહાવીર ભગવાનનું ભવ્ય મંદિર છે. છે માળ છે મૂલનાયકજીની મૂર્તિ વિશાલ, ભવ્ય અને પ્રભાવિક છે. શ્રાવકાનાં ઘર ૮૫ છે. ચાર ઉપાશ્રય છે. ૧ પાઠશાળા, કન્યાશાળા, ધર્મભક્તિ જ્ઞાનમ દિર છે.

સું જ પુર

રાધનપુર સ્ટેટનું ગામ છે આ ગામ જૂનું છે ૧૩૧૦ માં મુંજરાજે આ નગર વસાવ્યું હતું નગરને ફરતા જૂના મજખૂત કિલ્લા હતા હસ્મીરસિંહજના સમયમાં અમદાવાદના સૂખાએ સાથે ઘાર યુદ્ધ થયું. આખરે અમદાવાદથી પાદ-શાહ પાતે આવ્યા અને કિલ્લા તાહી નગરના નાશ કર્યા. આ લહાઇમાં હમ્મીર-સિંહજ વીર મૃત્યુ પામ્યા અહી ૧૬૬ માં શ્રીજેટીએ પાર્શ્વનાથનું લવ્ય મદિર હતું. અત્યારે શ્રાવકાનાં ઘર ૨૦, બે મંદિરા, ઉપાશ્રય-ધર્મશાળા છે હારીજથી શાળેલરજી જતાં વચ્ચે જ આ ગામ આવે છે એક મદિર તા વિશાલ બે માળનું છે. અત્યારે ખન્ને મદિરાના જાણેલ્લાર અમદાવાદની જાણેલ્લાર કમિટી કરાવે છે.

ચંદુર (માટી)

શ ખેશ્વરજથી ઉત્તરમાં છ માઈલ, સમીથી દક્ષિણમાં ૯ માઈલ આ ગામ છે એતિહાસિક દેષ્ટિએ બહુ પ્રાચીન છે. ફાળ'સ રાસમાલામાં લખ્યુ છે કે— વનરાજની જન્મભૂમિ આ ચદ્ધર છે. મ ત્રીશ્વર વસ્તુપાલનુ સ્વર્ગગમન અહીં થયું હતુ. તેમણે અહીં મ દિર બ ધાવ્યું છે આનું નામ " चंद्रोन्मानपुर" મળે છે. જૂના ફુવા, તળાવ વગેરે પ્રાચીન છે. તળાવની આન્દ્રબાના જેન મ દિરના અહારના લાગમાં રહેતાં બાવલા અહીં ઘણાં દેખાય છે. એક જૂના જેન મ દિરના સ્થાન પણ દેખાય છે. અત્યારે અહી વિશાલ લવ્ય જિનમ દિર છે. ચંદ્રપ્રભુની લવ્ય મૂર્તિ પ્રાચીન છે. પરિકર વધુ પ્રાચીન છે, વર્તમાન મ દિર બન્યે બસા વધ

થયાં છે. વિ. સં. ૧૮૦૨ માં મ દિરના પાયા નંખાયા છે. 'અહીંના જૈનાનું મ' દિર જોઇ અહીંની અજૈન પ્રજાને પણુ આ મ' દિર લેવાનું મન થયું. જૈન સંદે પાતાની મહાનુભાવતા અને ઉદારતા દર્શાવી અજૈનોને ખીજીં મ' દિર ખનાવી આપ્યું. અહીં ના માટે ફૂવા અને તળાવ પણુ જૈનાએ જ ખનાવેલાં છે. અહીં પહેલા ૬૦ ઘર હતાં, અત્યારે છે ઘર છે. ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા છે. આ મ' દિર ખહુ ઉત્યું હાવાથી દ્વર દ્વરથી દેખાય છે.

હારીજ

હારીજથી શંખે ધરજી ૧૫ માઇલ દૂર છે. હારીજ જૂનું અને નવું છે છે. જૂના હારીજમાં વિશાલ જૈન મંદિર હતું. અત્યારે તેના પાયા અને શેહા શિખર અને શાંભલાના પત્થરા દેખાય છે. ગામ ખહાર એક કૈવલાસ્થલીના ટીંખામાં ત્રણ પ્રાચીન લેખા છે. હારીજ હારીજગ છની ઉત્પત્તિનુ સ્થાન છે. તેરમી સદીના હારીજ ગચ્છના લેખ આણ્રસ્માના મંદિરમાં નીચે છે. ત્રણ સા વર્ષ આ ગચ્છના આચાર્યાએ શાસન દીપાવ્યું છે. અહી અત્યારે છે ત્રણ જૈનાનાં ઘર છે

નવું હારીજ સ્ટેશન સામે જ છે. એક જૈન મંદિર, છે ધર્મશાળા, ૧ ઉપા-શ્રય છે. જેનાનાં ઘર ૪૦ છે. ગાયકવાડ સ્ટેટનું ગામ છે. અહી થી શંખેશ્વરજી છે ટાઇમ માટર જાય છે. તેમજ ગાડી, ઉંટ વગેરે વાહન પણ મળે છે. અહી થી રાધનપુરની માટર પણ ઉપડે છે.

શ ખેશ્વરજી જવા માટે અત્યારે રાધનપુર, સમી, મુંજપુર અને શંખેશ્વરજી તથા રાધનપુરથાં પાંધુ ગાચનાથ, લાલાડા, ચદ્ધર થઇ શંખેશ્વરજી, વીરમગામ, માંડલ, દસાડા, પચાસર થઇને શંખેશ્વરજી, તેમજ આદરીયાણાના રસ્તે શખે-શ્વરજી જવાય છે.

વત°માન શ'ખેશ્વરજી₊

આ ગામનું મૂળ નામ શંખપુર મલે છે. શ્રી મેરુતું ગાચાર્ય છ એ પાતાની પ્રબન્ધિ ત્યાં માન શેઠના પૂજા વિષયક પ્રબન્ધમાં પણ શંખપુર નામ આપ્યું છે. શ્રી જિન્પ્રભસૂરિએ પણ શંખપુર કેલ્પ લખ્યો છે. યદ્યપિ કલ્પની વિગતમાં તેમણે લખ્યું છે કે "જે ઠેકાણે લગવાન અરિફનેમિએ પંચજન્ય શંખપૂર્યો ત્યાં 'સંખેસર નગર સ્થાપ્યું." શખપુરનું નામ; શખેધર પાર્ધાનાથના મહિમાના પરિણામે જયાં એમનું લબ્ય યાત્રાસ્થાનક છે એ નગરનુ નામ પણ શંખેધર પ્રસિધ્ધ થયું હોય એમ લાગે છે.

વીર પ્રભુની પાટે ૩૬ મા ન બરના પટ્ધર શ્રી સર્વદેવસૂરીશ્વરજીએ ૧૦૨૦ માં શ ખેશ્વરજીમાં ચાતુર્માસ કર્યું છે. આ ગામના નામ ઉપરથી શ'ખેશ્વર ગચ્છ પછુ શરૂ થયા છે, જેના પાછળથી નાખુકગચ્છ અને વક્ષભીગચ્છ વિભાગા થયા છે. યશાધન ભાષ્યાળીના વ'શજોની શ'ખેશ્વરીયા અડક થઈ ગઈ છે. અર્થાત્ શ'ખેશ્વર બામ અગીયારમી સફીધો ગસિષ્ધ છે.

ત્યારના શંખેશ્વર ગામની ૩૮૦ ઘર અને ૧૨૫૦ માદ્યુદ્યાની વસ્તી છે. આમાં માત્ર દસ વર જૈનાનાં છે.

શ'એશ્વરજમાં છ ધર્મશાળાએ આ યમાણે છે--

૧ ગઢવાળી ધર્મશાળા. (નવા દેરાસર પાસેની માેટી ધર્મશાળા.)

ર પંચાયરવાળાની ધર્મશાળા (નવા દેર સરઘી દક્ષિદે ધર્મશાળાની એારહી-એાતી લાઇન છે.)

૩ ટાંકાવાળી ધર્મશાળા (જેમાં ટાંકું છે તે).

૪ નવા દેહરાસર સામેની.

પ લાજનશાળા અલે છે તે.

દ ગામના ઝાંપમાં—શેક માતીલાલ મૂલછની વિશાલ ધર્મશાળા

ચ્ચેક મુંદર વિશાલ ઉપાશ્રય છે. એક જૂની પેત્ય ળ-પોષધશાળ છે શ્રી હીરવિજયસ્ત્રી વરજી જેન પુસ્તકાલય, 'વેતાંગર જેન કારખાતું—પેહીની એક્ટીસ, નગારખાતું છે. તીર્ઘરઘન એક મુંદર નાના ગામડા જેવું લાગે છે.

તીર્થના કમ્પાઉન્ડમાં પેસ્તાં જ સામે ડાળા હૃ ય તરફ લવ્ય જેન મંદિરના દર્શન થાય છે. વર્તમ ન શ્રી શંખે વરજીનું મંદિર ૧૭૫૦ માં અનવાનું શરૂ થયુ હશે. ૧૭૬૦ લગલગ પ્રતિષ્ઠા થઇ છે. આ વર્તમાન નવું મંદિર શ્રી વિજયહી વ્યુર્દા વરજીના પ્રશિષ્ય વિજયદેવસૂર્દા વરના શિષ્ય શ્રી વિજયપ્રલ-સૂર્દી વરજીના હિપદેશથી બન્યું અને તેમના સ્વર્ગવાસ થવાથી તેમના પટ્ધર શ્રી વિજયરત સ્વૃરિજીના હાથથી ૧૭૬૦ લગલગ પ્રતિષ્ઠા થઇ છે. આની પહેલાનું જાનું મદિર શ્રી વિજયસેનસુરિજીના હિપદેશથી બન્યું હતું. એમાં પ્રતિષ્ઠા પણ એમણે જ કરાવેલી હિન્તુ ૧૭૨૦ અને ૪૦ ની વચ્ચે—ઔરંગ ડેબના અમલમાં જે સમયે મુંજપુર ભાંચ્યુ તે સમયે જ અહીં તુમલા થયા હતા. જેનેએ શ્રી મૂલનાયકજી શંખેશ્વર પાર્વ તાથજીને લોંચરામાં લાદારી દીધા હતા. પુનઃ ૧૭૫૦ લગલગ સલને મૂર્તિ સોંપ ઇ છે જે ઇતિહાસ વાંચકાએ પાછળનાં પૃષ્ઠોમાં વાંચ્યા જ છે. અત્યારે આ મદિરજીમાં આદેશી મૃત્તિઓ છે.

ા પરિકર સહિત લચ્ચ મૃતિ શ્રી ૩ મૃતિએા પરિકર સહિતની ૯૨ પરિકર વિનાની મૃતિએા

ट भूतिका भारा प्रश्वरनी

૯ કાઉસ્સર્ગીયા

૧ મૃાતસ્ફટિકની

શંખેલર પાર્લ્વનાઘજની, જે મૂલનાયક છે. ૨૧ ધાતુની મૂર્તિએા ૧૨ ત્રણ ચામુખેજની (દ્વાર મૂર્ત્તિએા) જિનેશ્વરદેવની

કુલ ૧૪૨ મૃતિંએા છે આવી જ રાતે ૧૭૨૨ની પં. મહિમાવિજયછ ચૈત્યપરિપાડીમાં પહુ ૧૪૨ જિનભિંબ હેાવાનું

જણાવ્યું છે

આ સિવાય— ૧૧ આરસનાં પગલાં બેડી ૨ માત ગ યક્ષની મૃતિએ! સમવસરણ આકારના જિનચાવિશીના પટ્ટ ૧ જિન ચાવીશીના પદ્

ાત ગ યક્ષની મૂર્તિએ જિનમાતૃ ચાવીશીના પટ ર ૧ યક્ષની મૂર્તિ, ૧ ખંડિત મૂર્તિ, ૩ પદ્માવતી દેવીની મૃતિ, ૧ ખંડિત મૂર્તિ

ર અ'ળિકાદેવીની મૂર્તિ'એા. ર શ્રીવત્સા-માનવી દેવીની મૂર્તિ'એા.

તેમજ ત્રણ ખર્ગીચાએા, ત્રણ તળાવ, ગુઢ ફવા કે જયાંથી શ્રી શખેશ્વરછ પાર્શ્વનાથજની પ્રતિમાજ નીકત્યા હતા તે, ત્યાંની નજકતું મેદાન જેમાં પ્રાચીન મકાનાના પાયા છે, વગેરે જોવાલાયક છે. અહીંની ભાજનશાળાની વ્યવસ્થા સારી છે. કારખાનામાં નાત દ્વાખાત પણ છે.

મેળા

ર કાર્તિકી પૂષ્ટ્રિમાના મેળા, ર પાષ દશમીના મેળા, જે દિવસે પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જન્મદિવસ છે, 3 ચેત્રો પૂષ્ટ્રિમાના મેળા, આમાં ચત્રો પૂષ્ટ્રિમાના મેળા ખડુ જ માટે ભરાય છે. મેળાના દિવસામાં પાટ્ય, રાધનપુર, માંડલ, દસાડા, વીરમાના, વગેરે અનેક ગામાના સંધા આવે છે. અજૈના પથ્યુ આવે છે. પાષ દશમીએ નાકારશી શેઠ માતીલાલ મૂળજી તરફથી થાય છે.

આ સિવાય દર પૃર્ણિમાંએ પણ યાત્રિકાના મેળા બરાય છે. મેળાના દિવ-સામાં સ્ટેટ તરફથી પણ વ્યવસ્થા રહે છે. ચૈત્રી પૂર્ણિમાના માટા મેળ માં આવતા

વ્યાપારીઓનું દાજ માક્ છે.

રાધનપુર સ્ટેટ તરફથી શ્રી શંખે વરજ તીર્થની હદમાં શિકાર ખેલવાની સખ્ત મનાઇ છે તીર્થ મહાચમત્કારી, પ્રભાવિક અને મહાન જ્યાતિવંતુ છે. યાત્રિકાએ અવશ્ય યાત્રાના લાભ લેવા જેવુ છે. પરમ શાન્તિનુ ધામ અને આહ્લાદક છે.

નાંધ—

હમાલું અહીં આવતી માટરના રસ્તો ખદલાઇ ગયા છે. અત્યારસુધી વીરમ-ગામથી માટર આવતી તેને ખદલે ૧૯૪૬ ના એપ્રીલથી હારીજ, સુંજપુર રસ્તે માટર ચાલે છે. રાધનપુર સ્ટેટ માટર સર્વીસ છે, સ્પેશીયલ માટરા પણ મલે છે.

रस्ते। तहन निर्लय अने सलाभत छे छताये यात्रिकाओं लेखम न राणवु

સલાહભર્યું છે

અહીં અઠવાડીયામાં છે વાર ૮પાલ આવે છે કાઈક વાર એક વાર પણ ૮પાલ આવે છે ચામાસામાં રસ્તા મુશ્કેલ ખને છે—અહીંનું ઠેકાશુ આ પ્રમાણે છે શેઢ છવણલાલ ગાહીદાસની પેઠી

(શ ખેશ્વરતીથ કારખાતું)

મુ. શ એશ્વર, પાષ્ટ્ર આદરીઆણા સ્ટેશન ખારાદોડા (કાઠિયાવાડ) અમદાવાદની વ્યવસ્થાપક કમેટીનું ઠેકાણું નીચે પ્રમાણે છે. શ ખેશ્વર તીર્થ વહીવટ કમેટી, ઠેઠ પરી. વીરચદ સૌભાગ્યચદની પેઢી શેઠ મનસુખભાઇની પાળ સુ. અમદાવાદ.

યાત્રિકા માેડી રકમતું દાન તથા ક્રિયાદ સૂચના વગેરે અહીં કરે. અન્તમાં નીચેના ભક્તિસંપન્ન શ્લાક રજા્ કરી શ'એશ્વરજીને લગતું વર્ણન સમાપ્ત કર્ફે છે,

इत्थं स्वरूपियाऽीप मक्तिजनित्साहानमया संस्तुतः

श्रीग्रंखेश्वरपार्श्वनाय! नतप्रद्मक्तेकचिन्तामणे!। सर्वोत्द्वप्रदप्रदानरसिकं सर्वार्थसंसाधकं

तन्मे देहि निजाङ्घिपद्मविमलश्रीहंसरत्नायितम्।।

પૂરવણી–જ

આપણું પૃ ૧૫૫માં જોયું કે આ મૂર્તિ ગત ચાવીશીના નવમા તીર્થ કર શ્રી દામાદર જિનેશ્વરે અવાહી શ્રાવક પાતાનું કલ્યાજુ-માક્ષ કયારે થશે એના જવા-અમાં પ્રભુએ જજ્ઞાવ્યું કે-આગામી ચાવીશીના ૨૩મા તીર્થ કર શ્રી પાર્શ્વનાયછ પ્રભુ તમારા ઉપકારી થશે તેમના તમે આર્યદ્યાપ નામના ગજી ધર થઇને માઢે જશા. આ સાંભળી તે ભવ્યાત્માએ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મનાહર મૂર્તિ બનાવી હતી.

પરન્તુ આ વિષયમાં જે મતાન્તર મલે છે તે હું અહીં આપુ છું.

૧ વર્તમાન ચાલીશીના આઠમા તીર્થ કર શ્રો ચદ્રપ્રભસ્વામીના સમયમાં તે સમ-યના સૌધર્મે દ્રે આ મૂર્તિ ળનાવી છે.

ર ગઇ ચાવીશીના સાળમાં ત્તીર્થ કર શ્રી નિમનાથ (નિમીશ્વર) ભગવાનના નિર્વાણ પછી ૨૨૨૨ વર્ષ વીત્યા પછી અષાહી નામના શ્રાવકે શ્રી પાશ્વેનાથ પ્રભુના ત્રણ બિ બ-મૃતિએા બનાવરાવી જેમાંથી એક બિંબ આરૂપ તીર્થમાં, બીજી બિંબ શ્રી શ બેશ્વર તીર્થમાં અને ત્રીજી બિંબ સ્ત ભન તોર્થમાં પધરાવ્યાં આ ત્રણે તીર્થ અત્યારે વિદ્યમાન છે.

(ખ'ભાતના થ'ભાષાજીના મ દિરમાં મૃલનાયકજીની ખાજી પરની મૃતિના લેખને આધારે)

અત્યારે પ્રચલિત પ્રદેશ અને એતિહાસિક સ્તુતિ, સ્તેત્ર, છ'દાદિના આધારે તા આષાહી શ્રાવકે ગત ચાવીશીના નવમા તીર્થ કર શ્રી દામાદર જિનેશ્વરના સમયે આ સૂર્તિ બનાવ્યાનું પ્રસિધ્ધ છે.

તીર્થ પ્રભાવ

આ તીર્થના પ્રભાવ એક વાર ખહુજ પ્રસિદ્ધ હતા. જીઓ, વિવિધતીર્થકલ્પ-કાર શ્રી જિનપ્રભસૂરિજીના શખ્દામાં—

> " पावा-चंपाड-हावय-रेवय-संमेअ-विमलसेलेसु । कासी-नासिग-मिहिला-रायगिहि प्यमुहतित्थेसु ॥ ५९ ॥ जत्ताइ पूअणेणं जं फलं हवइ जीवो । तं पासपिडम दंसणिमेत्तंणं पावए इत्थ ॥ ६०॥ "

"પાવાપુરી, અષ્ટાપદ, રેવતગિરિ, સમ્મેતશિખર, વિમલાચલ, કાશી, નાસિક, રાજગૃહી, મિથિલા પ્રસુખ તીર્થાની યાત્રા,–પૂજાથી જેટલું ફળ પામી શકે, તેટલું ફળ પાશ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિનાં દર્શન કરવાથી પામી શકે."

તેમજ આ મૂર્તિનાં દર્શન, પૂજન, પુષ્પપૂજા, અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવાથી અગ ષ્ટ્રિત પુષ્યક્ષળ–લાસ પ્રાપ્ત થાય છે. અડસઠ તીર્થની યાત્રા કરવાથી જે ફળ મળે તેનાથી અન'તગહું ફળ આ તીર્થની યાત્રાથી થાય છે.

શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ અનેક મુનિએ સાથે અહીં સમવસર્યા છે. આ તીર્થની સેવા કરવાથી અનેક મુનિએ માણે ગયા છે. આ મૂર્તિ શાશ્વત પ્રાય છે. ભદ્રેશ્વર, ભરૂચ, સુરત, ઉદયપુર, સિરાહી વગેરે નગરામાં શ્રી શ'એશ્વર પાશ્વીનાથજીના ચમતકાર—પ્રભાવ જાણી ઉપર્શુક્ત નગરામાં શ્રી શ'એશ્વરની નવીન મૂર્તિએ સ્થાપવામાં આવી છે શ'એશ્વરજી ન આવી શકનાર માટે પાટજુમાં કાંકા પાશ્વીનાથનાં દર્શનથી પણ યાત્રા પૂર્ણ થઇ મનાતી.

રાણા દુજનશલ્ય કે જેણે આ તીર્થના જીર્ણાધ્ધાર કરાવ્યા હતા તેના કાઢના રાગ મદ્યો હતા. નાગપુરના સુલદ શાહને આ તીર્થના સેવાથી અમિત ક્લ મલ્યું હતુ. એક વાર એ કુદુમ્બ સહિત યાત્રાએ આવતાં લુંટાયા હતા પણ બધું પાછું મળ્યું હતું. એના ગાહામાં જ દેખાણું હતું. કવિવર ઉદયરતન અહીં સંઘ સહિત આવતાં જે ઠાકારને ત્યાં આ મૃતિ હતાં તેના દરવાજા બધ હતાઃ દર્શન નહાતા કરાવતા "પાર્શ્વ શંખેશ્વરા સાર કર સેવકાં દેવકા એવડી વાર લાગે." લિકતપૂર્વક ગાતા હના ત્યાં ધરણું દ્રે આ પેટીના કમાહ ઉઘાડયાં. શ્રી સ ઘને દર્શન થયાં. તે વખતે કવિવર ઉદલાસથી ગાયું—

"આજ મહારે માતી હૈ મેહ લુકયા, ત્રભુ પાર્જ શ" ખેશ્વરા આપ તુકયા" પાછળથી પુનઃ ગાયું—

સેવા પાર્જ શે એશ્વરા મન્ન શુધ્ધે, નમા નાથ એકનિશ્ચ કરી એક્સુધ્ધે મહાકવિરાજ શ્રી વીરવિજયજી મહારાજને એક ઉપદ્રવ થયા હતા ત્યારે તેએ શ્રીએ ખાર મહિના અહીં રહી ધ્યાન કર્યું હતું અને તેમના ઉપદ્રવ મટયા હતા. એલગપુરના રાજા એલગદેવના રાગ પણ પ્રસુના સ્નાત્રજલથી મક્યો હતા.

અત્યારે પણ પાટલું, હારીજ, પંચાસર, ચાલુરમાં, દસાઠા, માંઠલ, વીરમ-ગામ આદિના જેના પ્રત્યક્ષ ચમત્કારા જેચાની વાતા સંભળાવે છે. ચાલુરમાના એક પટેલની આંખે માનીયા હતા. હા. કહે એને દેખાશે નહિં છતાંયે અહીંની યાત્રા કરી પ્રભુતું ન્હવલું જળ આંખે લગાડવાથી એના માતીયા ઉત્તરી ગયા અને દેખતા થયા હતા. અર્થાત્ આ તીથે મહાચમત્કારી અને પરમ પ્રભાવશાહ્રી છે એ નિરસંદેહ છે

મહાતપસ્ત્રી શ્રી વર્દ્ધમાનસૂરિજી તેરમી સદીમાં અહીં અનશન કરી સ્વર્ગે પધારી અહીંના અધિષ્ઠાયક દેવ થયા છે. આ સિવાય દરેક ધરણે દ્ર અને પદ્માવતી પણ શાસનની–તીર્થની સારી સેવા કરે છે. પાશ્વિયક્ષ પણ તીર્થસેવા કરે છે.

આ સિવાય ઠેઠ તેરમી સઢીથી તે અદ્યાવધિ સુધી દરવધે જુદા જુદા ગામાના આવેલા અને આવતા સ દ્યાના રિસક ઇતિહાસ મલે છે. આ અધું તીર્યની પ્રભાવિકતાનું જ સૂચન કરે છે.

ચારૂપ

ચાર્પ એ પાટનુથી ત્રષ્ટુ ગાઉ દ્રર આવેલું નાનું સરખું ગામ છે. હાલમાં ત્યાં નાનું છતાં લબ્ય અને સુંદર એક જિનમંદિર છે. મ્લનાયક શામળા પાર્શનૈન્નાયછની પ્રતિમાજી છે. પ્રસાવક ચરિત્રમાં ચાર્પ તીર્થની ઉત્પત્તિ માટે નીચે પ્રમાણે ઉદ્દેશ છે.

"શ્રીકાંતા નગરીના ધનેશ શ્રાવક વહાઇ લઇને સમુદ્રમાર્ગે જતાં તેના વહાઇને અધિષ્ઠાયક દેવે સ્તંભાગ્યું હતું. શ્રેષ્ઠીએ વ્યંતરને ઉદ્દેશીને પૃજા કરતાં તેણે વ્યવહારીને આપેલ ઉપદેશથી તે ભૂગલંમાંથી લગવંતની ત્રણ પ્રતિમા તેણે અહાર કાદી તેમાંની એક પ્રતિમા તેણે ચાર્પ ગામમાં ચ્થાપન કરી જેથી ત્યાં 'તીર્થ થયું" બીજી પાડણમાં અને ત્રીજી સ્ત ભન ગામમાં સેઢી નફીના તટ પર જંગલમાં સ્થાપિત કરી હતી.

આ સિવાય બીર્જી પ્રમાણ એ પણ મળે છે કે–શ્રી સુનિસુવ્રતસ્વામીજીના શાસનકાલમાં પ્રભુજીના નિર્વાણ પછી એ હેજાર બસે ને બાવીશ વર્ષ ગયા પછી ગોંડ દેશના આપાઠી શ્રાવકે ત્રણ પ્રતિમાએા બરાવી હતી જેમાંનો એક ચારૂપમાં છે. દેટલાક એમ પણ કહે છે કે ઉપર્શુક્ત કાંતા નગરોના ધનેશ શ્રાવક શ્રી સુનિ-

૧. શ્રી પ્રભાવક અરિવના મૂળ શ્લોક જુઓ.

[&]quot; श्रीकान्तानगरीसत्कथनेशश्रावकेण यत्, वारिधेरन्द्ररा यानपात्रेण ब्रज्ञता सता ॥ १ ॥ तद्यिष्टायक्षसुरस्तम्मिने वाह्ने ततः, अर्चितव्यन्तरोपदेशेन व्यवहारिणा ॥ २ ॥ तस्या सुवः समारुष्टा प्रतिमानां त्रयोशीतुः नेषामेका च चारुपग्रामे तीर्थं प्रतिष्टितम् ॥३॥

સુવ્રતસ્વામીજીના શાસનમાં થયા છે આ ખધા કથનામાંથી એક જ કૃલિતાર્થ નીકલે છે કે ચારૂપ તીર્થ પ્રાચીન છે.

પ્રભાવક ચરિત્રમાં શ્રી ¹ત્રીરાચાર્ય પ્રળ'ધમાં ઉલ્લેખ છે કે–સૂરિજી મહારાજ પાટણુ પધારતાં પહેલાં ચારૂપ પધાર્યા હતા, જુએા તે વર્ણુન.

"પછી ત્યાંથો સ'યમયાત્રા નિમિત્તે હળવે હળવે તેમણે વિદ્વાર કર્યો અને અદ્યુહિલ્લપુરની પાસે ચારૂપ નામના ગામમાં તેઓ પધાર્યો. એવામાં શ્રી જય-સિંહ રાજાર તેમની સામે આવ્યા અને દેવાને પદ્ય અપૂર્વ લાગે તેવા તેણે પ્રવેશ-મહાત્સવ કર્યો" (પ્રભાવક ચરિત્ર, વીરાચાર્ય ચરિત્ર, પૃ ૧૬૮-સ'સ્કૃત)

મહામ'ત્રીશ્વર વસ્તુપાલે ચારૂપમાં મ'દિર ળ'ધાવ્યાના ઉલ્લેખ તેમના આણુના શિલાલેખમાં મળે છે જાુએ ---

" श्रीमण हिल्ल पुरपत्यास से चारोपे, ३ शीमा हि-न श्रविं प्रासादं गृहमंद्रपं ह्य चह कियास हितं" ભાવાર્થ-અલ્લિલ્લપુર (પાટલ્)ની સમીપમાં આવેલા ચારેપ (હાલનું ચારૂપ) નામના સ્થાનમાં આદિનાથનું બિંબ, એક મ દિર અને છ ચઉકિયા (વેદીઓ)-સહિત ગૃહમ ડેપ બનાવ્યા.

(પ્રા. જે. લે. સં. પૃ. લ્ર્ર અને ૧૨૩)

આદમાં માંડવગઢના પ્રસિદ્ધ ધર્માતમા અને દાનવીર પેથડશાહે ચારૂપમાં એક શ્રો શાંતિનાથ લગવાનનુ મુંદર મંદિર ળંધાવ્યું હતું જેના ઉલ્લેખ સુકૃતસાગરમાં મળે છે. અને મુનિમુંદરસૂરિજી પાતાના ગુર્વાવલી નામના શ્રંથમાં પછ તેના ઉલ્લેખ કરે છે. જાએા, આ રહ્યો તે ઉલ્લેખ ' बारु ये मृगहाञ्ज्यो ज्ञिनपति " (ગુર્વાવલી પૃ. २०) આવી જ રીતે ઉપદેશતરંગીણીમાં કેટલાંક પ્રસિદ્ધ તીર્થાની ગણત-રીમાં ચારૂપનું નામ આવે છે, જાએા.-—

श्रीजीरापल्लीफलवर्न्सि, कलिक्कुण्डकुर्कुटेश्वरपावकाऽऽरासणसंखेश्वरचारुप-रावणपार्श्ववीणादीश्वरचित्रक्रटाऽऽवाटश्रीपुररतम्मनपार्श्वराणपुरचतुर्धुखविहाराद्यने-कतीर्थानि यानि जगती तले वर्तमानानि '' (उपदेशतरंगीणी पृ. ६)

^{9.} શ્રી વીરાચાર્ય એક મહાપ્રભાવિક આચાર્ય થયા છે. ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ રાજ જયસિ હ દેવ સિદ્ધરાજ જયસિ હ)ના તેઓ પરમ મિત્ર હતા. રાજા તેમના પ્રતિ ઘણું જ માન અને ભક્તિ રાખતા હતા. શ્રી વીરાચ ર્ય મહાવાદી અને પ્રખર વિદ્વાન હતા. તેઓ વિક્રમની ભારમી શ્રતા બિદમાં થયા છે. વિશેષ પરિશ્રય માટે જીઓ પ્રભાવક ચરિત્ર.

૨. જયસિંહ એ 'પ્રસિદ્ધ સિદ્ધરાજ જયસિંહ છે. તેએ ભારમી શ્રતાબ્દિમાં થયા છે.

^{3.} આ આદિનાય લગવાનની મૃતિ મુલનાયક શ્રીશામળા પાર્શનાયછની બાજુમાં **હ**છ પહ્યુ ચારૂપમા વિદ્યમાન જ છે.

મા સિવાય આ તીર્થના મહિમાસ્ત્રયક અનેક સ્તુતિસ્તાત્રો—તથા તીર્થમાળા-ઓમાં ઉલ્લેખા મળે છે આ બધા ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે પ્રાચીન કાલમાં ત્રારૂપ એક મહત્વનું તીર્થ હતું.

હાલમાં પણ ચાર્પમાં ખાદકામ કરતા અનેક જિનમૃતિઓનાં ખંહિત ભાગા, પરિકર, શાસનદેવી, મંદિરના સ્થંભા મળી આવે છે. શ્રીમાન શ્રીજિનવિજયછ પાતાના પ્રાચીન લેખસંગ્રહમાં ચાર્પમાંથી ઉપલબ્ધ થયેલ પરિકર પરના લેખ આપે છે, જે નીચે પ્રમાણે છે.

"१.......दि १३ श्रीनागेन्द्रगच्छे श्रीसीलगुणस्रितंताने श्रे० राघणसुत श्रे० मोना तथा श्रे० जमगसुत.

२ .... देवाम्यां चारुपग्रामे श्रीमहातीर्थे श्रीपार्श्वनाथपरिकरकारित. ३ पतिष्ठितं श्रीदेवचंद्रस्रिः। "

આ લેખમા જણાવેલ શ્રી દેવચદ્રસ્વિ સાથે સંબંધ ધરાવનારા સંવત ૧૩૦૧ ના એક લેખ પાટણમાં છે તથા ખાસ એ આચાર્યની મૃતિ પછુ પાટણના પ ચાસરા-પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં બિગજમાન છે. આ સમયે ચારૂપ મહાતીર્થરૂપ ગણાતું એમ આ શિલાલેખના આધારે નિશ્ચિત થાય છે.

યાટાલુથી ચારૂપ રેલ્વેરસ્તે પાલુ જવાય છે. પાટાલુથી પાંદેલું જ સ્ટેશન છે. સ્ટેશનથી એક સાઇલ દ્વર ગામ છે, ત્યાં આપણું મ દિર છે. ત્યાં વિશાસ ધર્મશાલા છે. દર પૃત્રિુમાએ મેળા જેલું રહે છે. ખીજી પણુ ધર્મશાલાએા બનેલી છે

પાટણ.

ગુજરાવની પ્રાચીન રાજધાની, ગુજરાવના વસવ, કીતિ, અસ્મિતાના શિખરે ખેઠેશી આ નગરીએ ઘણા ઘણા ચઠતીપઠતીના પ્રસંગા નિકાળ્યા છે. ગુજરાતના રાજવીઓ એક વાર હિન્દલરમાં પ્રસિધ્ધ હતા તેમજ એમના મંત્રીઓની મૃત્સદ્દીગીરીની એક વાર તો હિન્દલરમાં ખાલખાલા ખાલાતી હતી. તેમજ પાટણના કું છેર લંહારી જેવા શ્રીમંત જૈનોની દાન-દયાળુ વૃત્તિ અને શ્રરવીરતાની ભારતમાં કીતિ ગાજતી. પાટણમાં એક વાર ભારતની લક્ષ્મી રમતી હતી. પાટણ વ્યાપાર, કલા અને શિક્ષણનું જબરજસ્ત કેન્દ્ર હતું. સાથે જ ગુજરાતની આ રાજનગરી જૈનધર્મનું પણ કેંદ્ર હતી. પાટણ ત્રેનપુરીનાઓરવને પાસેલ હતું. અહીં અનેક સૂરિપુંગવા અને મૃતિવરા પધારતા અને ધર્મામૃત વહાવતા. આચાર્ય શ્રી શીલગુણસ્ર્રવ્છએ પાટણ સ્થાપક. ગુજરિરાજ્યસ્થાપક વનરાજની રક્ષા કરી—એને છવતદાન, રાનદાન અને સંસ્કારદાન આપી સાચા માનવ-નરપતિ ખનાવ્યા. પાટણની સ્થાપના વિ. સં. ૮૦૨માં થઇ અને તે જ વખતે શીલગુણસ્ર્રિશ્ના ઉપદેશથી પાટણમાં પંચાસરા પાર્શ્વનાથછના મંદિરની સ્થાપના થઇ. જે પંચા ર પ્રદેશાયા માહભા મદિરમાં અત્યારે પણ મૃલનાયક છે. પાટણમાં ઢેન ધર્મના અનેક પ્રસાવિક આગાયો પધાર્યા અત્યારે પણ મૃલનાયક છે. પાટણમાં ઢેન ધર્મના અનેક પ્રસાવિક આગાયો પધાર્યા

ધર્મી પદેશથી અનેક ધર્મકાયા થયાં છે. જિનેશ્વરસૂરિજી છે. તેમના ણિલસાગરસૂરિજીએ ચેત્યવાસીએ**ા સાથે શાસ્ત્રાર્થ** કલ્પની સ્થાપના કરી હતી. દ્રોલાચાર્ય, સુરાચાર્ય, મલધારી હેમચંદ્રસૂરિ, મલધારી અભય દેવસ્રિ, નવાંગ વૃત્તિકાર શ્રી અભયદેવસ્ર્રિજી, જિનચ દ્રસ્રિજી, જિનવદ્યનગણિ, જિનદત્તસૂરિ આદિ અનેક પ્રભાવિક આચાર્યોએ, સાલ'કી રાજવીએા દુર્લભરાજ લીમદેવ, કર્જુરાજ આદિને પ્રતિખાધી ધાર્મિક કાર્યો, જિનમ દિરા વગેરે કરાવ્યા છે. સું દર પુસ્તકા, દીકાઓ રચી છે. તેમજ વાદી શ્રી દેવસૂરિજીએ-સિદ્ધરાજની સલામાં હિગ'ળર વાદી કુસદ્દરાંદ્રને વાદમાં જીતી શ્વેતાંખર જૈનધર્મની વિજયપતાકા કરકાવી હતી. કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજ્ઞે રાજા સિધ્ધરાજને પ્રતિષાધ પમાડ્યો, દેવળાંધી શંકરાચાર્થને છત્યા તેમજ મહારાજા કુમારપાલને પ્રતિષાધી પરમાર્હી તાપાસક અનાવ્યા. હેમચંદ્રાચાર્યજી અને અલયદેવસૂ (રજી જેવા સમર્થ સૂરિપુ ગવાની આ સ્વર્ગભૂમિ છે સિદ્ધરાજના સમયમાં જ પાટણમાં સે કઢા લહીયા ળેસી સર્વ દર્શનનાં પુરત છેં લખતા અને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છનાં વ્યાકરણ ગંથ અને ખીજા ગ'શા માટે પણ સેકડા લહીયા લખવા મેઠા હતા (સહરાજે પાટણમાં સિદ્ધ-विदार-राजविदार नामतुं सुंहर जिनमंहिर णनाव्युं हतु अने मलधारी अलय-દેવસૂરિજીના ઉપદેશથી પાતાના રાજ્યમાં પર્શુષદ્યાના આઠ દિવસ અને એકાદશી પ્રમુખ દિવસે અમારી પળાવી હતી. આ સિદ્ધરાજે અને કુમારપાલે શકું જયની યાત્રા કરી તેની પૂજા માટે ખાર ગામ લેટ આપ્યાં હતાં. અને પછી ગિરનારની પણ યાત્રા એણું કરી હતી. કુમારવિહાર, ત્રિભુવનપાલપ્રાસાદ વગેરે જૈન મદિરા ખનાવ્યાં હતાં. સાલંકીવંશ અને વાઘેલાવશને પ્રતિણાધ આપનાર અનેક આચાર્યીએ પાટ-णुने યવિત્ર કર્યું છે तेमक मागल कमानामां यणु विकयहानसूरि, कगह्शुरु विकथ्यिशसूरिक, विकथसेनसूरिक, विकथद्देवसूरि, विकथ्यस्त्रसूरिक आहि अनेड પ્રભાવિક નેનાચારીચિ પધારી જૈનધમ નાં અનેક શુભ કાર્યો કરાવ્યાં છે. પાટલ મહાગુજરાતનું મહાન જ્ઞાનતીથ છે. એક રીતે હિન્દના પ્રસિદ્ધ જ્ઞાનતીથામાં પણ એ પાતાનુ ગૌરવ જાળવે તેવુ મહાન જ્ઞાનતીર્થ છે એ નિસ્સન્દેહ છે. પાછળથી શ્રીપૂજ્યા-તપાગચ્છીય શ્રીપૂજ્યાની–ગાદીનું મથક પણ પાટણુમાં હતું.

ચાંપા મત્રી અને શ્રીદેવીની રહાયતાથી વનરાજે વાટલું વસાવ્યું. ચાંપા મત્રીના નામથી પાવાગઢની તળેટીમાં ચાંપાનેર પણ વરયુ. ખાણાવળી ભીમના વખતમા વિમલમંત્રીએ અનેક લડાઇએમાંથી જીત મેળવી શત્રુએમને વશ કરી ભીમદેવના રાજ્યની હૃદ ગુજરાતને વધારી આપી હતી. આ વિમલમંત્રીએ આખુના જગપસિધ્ધ મંદિરા ખંધાવ્યાં. અંદ્રાવતીના અને કું ભારીયાજીનાં કળામય જૈન મ દિરા ખનાવ્યાં ચદ્રાવતીના પરમારાતે વશમાં આણ્યા અને માળવા પણ જીત્યું. ત્યારપછી મું જાલ મંત્રી, સજ્જન મેતા, ઉદયન મત્રી. ખાહડ અને અ બહ વગેરે રાજ કરાલુદેવ, સિદ્ધરાજ જયાંસ હું અને કુમારપાળના મત્રીઓ;થયા. તેઓ જૈન હાવા

છતાં લડાઇએામાં વિજય મેળવી તેમણે દુનિયાને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી દીધી હતી. અહિંસાધર્મના પર્માઉપ સક આ મત્રી લેરાએ ગુજરાત અને ગુજરાત મહાર વિજયુર દા વગાડયા. દયાધર્મ પાળનારા જૈનાની કેપથી નિંદા કરનારનાં મુખા તેમણ રયામ કયા' હતા. પારણના સમ્પ્રાત્યકાળમાં આવા સમર્થ યુદ્ધકુકાળ જૈનચાષ્ટ્રાએ એ ગુજરાતની આળાદીમાં પાતાના ફાળા આપ્યા છતાં દેટલાક જેનેતર ઇતિહાસકારા અને લેખરા તે હરીકત નહિ જણાવતાં સત્ય ભાળત છુપાયી, ઉલદું આવા સમર્થ પુરુષાને ખરા સ્વરૂપમાં નહી ચીતરી તેમજ કલદિત બનાવીને છુદયની દેષમય લાગણી અતાવી તેમણે પાતાની વિકસાને ગ્રાભાવી નથી. કુમારપાળ પછી અજય-પાલ અને ભાળા ભીમના વખતમાં પાટલુની કાંઈક પહેલી શરૂ થઈ, તે તેનાં પાતાનાં જ અવિચારી કૃત્યાનું યરિલામ હતું. તેણે રાજ્ય શુમાવ્યું હતું. પાછળથી તેણે ગાદી મેળવી હતી. તેના પછી ચૌલુક્ય વંશની ગાદી વાચેલાવંશમાં આવી ત્યારે ફરીથી યાછું ગુજરાત આળારીલર્યું ચરાું ને પાટદાની પુનઃ લાહાજલાલી પણ ડીક ઠીક થઇ હવી. તેના મૂળપુરુષ ભાળા ભીમના મહાસામ ત લવલુપ્રમાદ ને તેના પુત્ર વીરધ-વલ હતા અને તેના મુખ્ય મંત્રીએ। વસ્તુપાળ ને તેજપાળ હતા. પાટણનું ગૌરવ મુસલમાન સરદાર કુતુપ્રુફીને તેરમી સફીના લગભગ મધ્યકાળમાં ભાળા ભીમ પાસેથી લૂટી લીધું હતું ને ગુજરાતને આખપ લગાડી હતી. તે પછી વાયેલાવંશના प्रधान हथाधर्मना पाणनार वस्तुपाण तेकपाण तेन हता छता युष्टमां पराहम ખતાવીને તે જમાનામાં ગુજરાતને શાલાવ્યું હતું-શાદ્યુગાર્થું હતું, વીરધવલતું રાત્ય તેમણે જ વધાર્યું હતું, સમજો કે ગુજરાતની પઠતી પહેલાંની તેમણે આ છેહ્યી જાહાજલાલી ઝળકાવી હતી ન્યાય અને નીતિનાં રાજ્યતંત્રા તેમ**ણે સ્થાપ્યા** હતાં. આ ગુજરાતના મંત્રીશ્વરાએ સોરાષ્ટ્ર અને કચ્છના રાજવીઓને હરાવી ગુજ-રાતની પ્રતિષ્ટા પુન. સ્થાપી. ગાેધરાના શુચુલ રાજને હરાવી, દર્ભાવતીને છતી દિલ્લે-અંધ ળનાવ્યું. આઝુ, શર્કુંજય, ગિરનારનાં સુંદર કળામય તેન મંદિરા બનાવ્યાં. સાથે જ શિવાલયા અને મસ્છદાને રક્ષણ આપી તેના છેણાંદ્વાર પણ કરાવ્યા. તેમદો કરાહા રૂપીયા ધર્મકાર્યમાં ખર્ચી ગુજરાતના ગૌરવને દીપાવ્યું. વાચેલાવ શર્મા પાટલની ગાદીએ વીરધવલ પછી વીશલદેવ, અર્જી નદેવ ને સારંગદેવ ગુજરાતના રાજા થયા. તે પછી છેલ્લા કરજી વાચેલા ઘયા. આ રાજ છેલ્લા જ હિન્દુ ગુર્જસ્પતિ હતા. તેના માધવ નામના નાગરપ્રાહ્મણ પ્રધાને વિદેશી રાજકર્તા મુસલમાનાને છાલાવી ગુજરાત ઉપર ચઢાઇ કરાવી ગુજરાતને ત્યારથી હંમેશને માટે પરાધીન બનાવરાવ્યું. काणे। रूप्यता अने निर्हिशान ते निभित्ते द्वाडी रेडायुं. गुकरातने पराधीनतानी મેડીએ પહેરાવી ગુજે રીદેવીનું નૃર હેઇયું અને હેમેશને માટે આ પ્રાક્ષણે ગુજરાતનું કલંક વહેાર્સું. તેમન શ્રાપામાં તે પાતે હામાયે**. માધવ પ્રધાનની શિ**ખામછુંથી દિલ્હીયનિ એલાઉદ્દીન માદશાંદ ઈ. સ. ૧૨૯૭ અને સં. ૧૩૫૩ માં ગુજરાત ઉપર ચડાઇ કરવાને માડું લ્વકર માકલ્યું. સરકાર આલમખાન મેડું લશ્કર લઇ પાક્ય પર ચડી આવ્યા. કરણ ખદાદુરીથી લક્ષ્યા પણ ખાદશાહી સેના આગળ તેનું લશ્કર નાશ પામ્યું અને પાતાને નાશી જવું પડ્યુ. તે રાજા જંગલમાં રખડી રખડીને મૃત્યુ પામ્યા ને પાટલુના નાશ થયા. ગુજરાતને પરાધીનતામાં નંખાવનાર અને તેની જાહાજલાલીના—સ્વતંત્રતાના નાશ કરનાર—પાટલુના નાશમાં કાઇ પણ નિમિત્ત કારણ હાય તેા તે આ માધવખ્ર દ્વાણ જ હતા. ત્યારપછી ગુજરાતમાં મુસલમાની સ્પાએ રહેતા તે પછી નવું પાટલુ વસ્યું ને કાલાંતરે આજે પાટલુ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારનું નામી શું શહેર ગલાય છે.

જૈનાની વસ્તી આજે પણ સારી છે, દેરાસરા સંખ્યાળધ છે. મુખ્ય દેરાસર પંચાસરા પાલાંનાથનું વનરાજનું ખનાવેલું છે. જૈનાનો વસ્તી આજે પણ સારી છે. જૈનાનાં અષ્ટાપદજ તેમજ થ લાણુ પાર્શ્વનાથ, કાકાને પાંઢ કાકાપાર્શ્વનાથ, શામળીયા પાર્શ્વનાથ, મનમાહન પાર્શ્વનાથ વગેરે અનેક દેવાલયા પાટણુ શહેરમાં આવેલાં છે શહેર પણ આળાદીવાળુ છે. અનેક પ્રકારે ચડલીપડલી પાટેલું ઉપર આવી ગઈ છતાં આજે તે પાતાની શાલામાં ભવ્ય વધારા કરી રહ્યું છે. જેના માટે પાટલ ખાસ યાત્રા કરવા લાયક, ઐતિહાસિક ને પુરાશું શહેર છે. અહીં લગભગ ૧૧૯ દેરાસરા છે. પ્રચાસરા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ પ્રતિ મહારાજની ભરાવેલી છે. અનેક પ્રાચીન પુસ્તક ભંડા है। છે તેમાં તાડપત્ર અને કાગળનો જૂની સચિત્ર હસ્તલિખત પ્રતા છે, જેનુ સશાધન ચાલુ છે. નવું પાટલુ સં ૧૪૨૫ માં ક્રરીને વસ્યુ. પાટલુમાં સગરામ સાની મહાધનાહય થઇ ગયા છે, જેમણે ગિરનારજી તીર્થ ઉપર સગરામ સાનીની ડુક ળ'ધાવેલી છે. તેમણે શ્રી લગવતી સૂત્ર સાંલળી છત્રોશ હજાર પ્રશ્ને-જ્યાં ગાયમ શખ્દ આવતા ત્યાં એકેક મહાર ચડાવી હતી તેમજ સાનેરી શાહીથી કલ્પસૂત્રની પ્રતા લખાવી હતી જેમાંની હાલમાં ઘણી પ્રતા જોવામાં આવે છે. પાટ્યમાં પથુ તેમણે દેરાસર ખંધ વ્યુ છે. શત્રું જયાહારક સમરાશાહ પથુ અહીં આગ્યા હતા કલિકાલસર્જરૂ મહાસમર્થ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય, દેવચંદ્રસૂરિએ, વાદિશ્રી દેવસૂરિજી વગેરે સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળ મહારાજાના વખતમાં આ જ શહેરમાં અનેક વખત પધાર્યા હતા. અને કુમારપાલને પ્રતિષાધી પરમાહ તાપાસક, રાજિષ ખનાવ્યા હતા તેમના અપાસરા જૂના પાટલુમાં છે. ત્યાં રાજ ૫૦૦ લહીયા ખેસીને મું શા લખતા હતા. પુસ્તક લખવાની શાહીના કું હહાલ પણ નજરે પહે છે. અહીંયાં પુસ્તક ભડાર ઘણા સભવે છે. ધર્મશાળાએ પણ કાેટાવાળાની, અષ્ટાપદજની વગેરે છે. અષ્ટાપદ કરતાં જાત્રાળીને કાેટાવાળાની ધર્મશાળામાં ઠીક સગવડ રહે છે.

જયશિખરને હરાવનાર લુવડ રાજાએ પાતાનો દીકરી મહાલુદાને દાયજામાં ગુજરાત આપ્યું હતું. પાછળથી તે મરીને વ્યતર દેવી થઇ છે. તે ગુજરાતની અધિ-ષ્ઠાત્રી તરીકે તે જ નામે હાલ પણ વિદ્યમાન છે. તે દેવીએ કુમારપાળને સ્વપ્નામાં આવી ગુજરાતના તાજ પહેરાવ્યા હતા. વીરધવલને પણ સ્વપ્નામાં ગુજરાત બદ્યું હતું ને તે પ્રમાણે થયું હતું, હાલ તે માહણદેવીના નામે ઓળખાય છે.

ગાંસુ–ગં મૃતા

તેન સાહિત્યમાં આવતુ ગંભૂતા ગામ તે જ અત્યારનું પાટણ તાખાનું ગાંલુ-ગંભીરા ગામ છે. અહીં સુંદર, ચમત્કારી શ્રી ગભીરા પાર્ર્ગનાથની પ્રતિમા છે. સુંદર ગે માળનું પ્રાચીન મંદિર છે. એમાં મૃતિએા ઉપર શિલાલેખ નથી. ગંભીરા પાર્ર્ગનાથછ મહાપ્રભાવિક છે અહીં શ્રાવકાના ઘર પંદર છે. ઉપાશ્રય છે. અહીં-ના પૃત્રતીને પ્રલુના હાયમાંથી રાજ એક રૂપાનાણું મળતું હતું પરતુ ત્યાંના યતિવર્ષે ઉપાય કરી તે ગંધ કરાવ્યું.

ગંભુતા-ગંભીરા અંદુ પ્રાચીન છે. જૈનસૂત્રા ઉપર અ.ઘડીકાકાર શ્રી શીલાંકા-ચાર્યે આચારાંગ સૂત્રની દીકા આ ગંભૂતામાં સમાપ્ત કરી હતો. " ગ્રાંજા વાર્યેશ જ્ઞના ગગ્મ્નાચાં દિવતન દોક્રેવા " આ દીકા ગ્રાપ્ત સંવત્ ૭૭૨ ના સાદરવા શુદિ પાંચમે ગંભૂતામાં પૂરી કરવામાં આવી છે. મહામંત્રીશ્વર વિમલના પૂર્વજ નીનાશેઠ (નીમ્ય શેઠ) શ્રીમાલનગરથી ગાંલુ આવ્યા હતા. એમને ગુર્જરેશ્વર વનરાજે ગાંલુથી પડ્યુમાં છે લાત્રી તેમના પુત્ર લાહીરને પાતાના દંડનાયક (સેનાધિપતિ) નીમ્યા હતા. આ નીના શેઠે પડ્યુમાં શ્રી જાયલદેવ પ્રભુતું સુંદર મદિર ખધાગ્યું હતું.

શક સંવત્ ૮૨૬ માં મિહાંતક યશ્કેવના શિષ્ય પાર્જનાગ ગણિએ રચેલી શ્રો શ્રાહ પ્રતિક્રમણ વૃત્તિ તાડપત્ર પર લખાઈ હતી અવી જ રાતે ૧૫૭૧ માં અહીં અંગડ ત્રસ્ત્રિ લખાયું હતું અર્ધાત્ આ ગ લુ ચ.મ પાટલુ વસ્યા પહેલાનું ગુજરાતનું પુરત્યું ગામ છે. કહેવાય છે કે ગાંલુ શહેર ભાંગીને પાટલુ વસ્યું છે. આ ગાંલુ ગામ મેહિરાથી ત્રલુ સાહાત્રલુ ગાઉ, ચાલુસ્માથી છથી સાત ગાઉ અને પાટલુથી લગભગ આઠનવ ગાઉ દ્વર છે. આ પ્રાચીન મામની ચારે બાલ્યુ જૂનાં ખંદિયેરા, ટીંબા વગેરે દેખાય છે. આ પાટલુ તાબાનું ગાયકવાડી ગામ છે.

મેાંઢેરા

ગુજરાતનાં પ્રાચીન તીર્ધ સ્થાનામાં માંઢેરા પણ ઉલ્લેખનીય છે. ગુજરાતભરમાં જૈતાનાં પ્રાચીન તીર્ધ સ્થાનામાં શ્રી શંખેશ્વર પાશ્વૈનાથજી અને ભરૂચનું શકુનિકાન્ વિહાર–અશ્વાવભાષ તીર્ધ પ્રાચીન છે. તેમ આ માંઢેરા પણ પ્રાચીન તીર્ધ છે. વિવિધતીર્ધ કર્યમાં ઉલ્લેખ છે કે—

" मित्तुंजे रिवहं गिरिनारे नेमि, मरुअच्छे मुणिसुव्वयं, मोढेग्ए वीरं महुगए सुपासे चिड्यादुगव्मंतरे निमत्ता सोरहे हुंहणं विद्वरित्ता गोवालगिनि को श्रंजेइ तेण आपरायसेविश्वक्रमक्रमछेण सिरियप्पदङ्गिप्रिणां अह सयछव्वीसे (८२६) विक्रमसंवच्छरे सिरियोरविंवं महुगए ठाविंअं ?

"શત્રું જયમાં ઋષભદેવછને, ગિરતારમાં નેમિતાયછતે, ભરૂચમાં સુનિસુવ્રત-

સ્વામીને, મેહિરામાં શ્રી વીરજિનને, મશુરામા સુપાશ્વૈનાથજી અને પાશ્વૈનાથજને, એ ઘડોમાં નમસ્કાર કરીને, સારદેમાં વિચરીને, ગાપાલગિરમાં જઇને જ આહાર કરે છે, અને આમરાજાએ જેમના ચરજી-કમલની સેવા કરી છે, તે બપ્પબ્રદ્ટોસૂરિવરે વિક્રમ સંવત ૮૨૬ માં (મશુરામાં) શ્રો વીરભગવાનની ખિંબ-પ્રતિમાની સ્થાપના-પ્રતિષ્ઠા કરી છે-હતી."

આમાં આપેલ માંઢરા એ જ ગુજરાતનું આજનું પ્રસિધ્ધ મેં ઢેરા છે. માંઢરાના ગામ બહાર ફલાંગ દ્વર એક સુંદર જિનમં દિરનું ખ ડિયેર ઊલું છે અને એની સામે જ વિશાલ કું ડે છે. આ મ દિરની રચના—શ્રીજીવાલિગમસૂત્રમાં આવતા વિજય દેવતા જિનચૈત્યમાં જાય છે એવા જિનચૈત્ય પ્રમાણેની જ છે. આ વિશાલ મંદિર અત્યારે તેા લાંગ્યુ તૂટ્યું છે પરંતુ એ જૈન મંદિર છે એવાં ચિદ્ધો વિદ્યમાન છે. તેમજ કું ડેમા નાનીનાની દેરીઓમાં ખ ડિત પદ્માસનસ્થ જૈનમૃતિઓ છે. હમણાં કું ડેનું સમાર કામ થતાં નીચના લાગમાંથી પદસ્થી સાળ જૈન તોર્થ કર લગવ તાની મૃતિએ નીકળી હતી પર તુ એ વિલાગના ઉપરીએ જૈના આ મૃતિએ માંગશે એવા ડરથી એને જલ્દી જ નીચે ઢકાની દીધી—માટીથી એ લાગ પુરાવી દીધા.

આ તરફ ચારે બ જ માટા ટીંબા છે. આ જૂનું-પ્રાચીન માંદરા છે. અત્યારનું માંદરા નવું વસ્યું હાય એમ જણાય છે અહીંનુ ગામ અહારનું પ્રાચીન મંદિર એ વીરપ્રભુનું મદિર હશે. અ જે પગુ પ્રદ્માશાન્તિ-યક્ષની ખાંદત મૃતિ છે, જે અહીં હનુમાનજી તરી કે પૂજાય છે. બપ્પલદીસૂ(રજી ગુરુજી, માદગચ્છના આચાર્ય અહીં વધુ વિચરતા અને ખૂર બપ્પલદીસૂ(રજીની દીક્ષા અને આચાર્યપદવી પણ અહીં જ થઇ છે. તેમજ જિનપ્રસસૂ(રજી પાતાના વિવિધતીર્થક લપમાં ૮૪ મહાતીર્થામાં મે દેરે 'શોર:' લખી માદરાને મહાતીર્થ તરી કે સાગાયે છે.

ગમ્પલફીસૂરિજીના ગુરુલાતા શ્રીનન્નસૂરિજી અહીં વધુ રહેતા અને તેમણે અહીં રહી નાટ્યશાસ બનાવ્યું છે. મેંદેરા માહવાણીયાઓની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે. અહીં એમની કુલદેવીનું મંદિર છે. ઘણા માહવાણકા જૈન હતા. માહગચ્છ પણ ચાલ્યા છે જેમાં સિદ્ધસેનસૂરિજી, શ્રી ખપલફોસૂરિજી, નન્નસૂરિજી જેવા પ્રભાવિક આચાર્યો થયા છે. માઢ વાણકાએ ખંધાવેલાં જૈન મદિર અને મૂર્તિઓના શિલાલેખા ધધૂકામાં, વઢવાણ, દિવ, દેલવાડા આદિમાં મલે છે. કલિકાલસર્વન્ન આચાર્યશ્રો હેમચંદ્રાચ યંજી માઢ ગ્રાતિનું જ અણુમાલ રત્ન હતું વસંતિવલાસ મહાકાવ્યના કર્તા મહાકવિ અને વાગ્દેવીપ્રતિપન્નસૂનુ શ્રો ખાલચંદ્રસૂરિજી પણ માઢ પ્રાદ્મણ હતા. મહામંત્રીશ્વર વસ્તુપાલની દિતીય પત્ની પણ માઢ હતી અને પાટણના પચાસરા પાર્શ્વનાથજના મહિરમાં આશાક મંત્રીની સં. ૯૦૧ સાલની મૃતિ છે, તે આશાક પણ માઢનાતિય હતી. આવી રીતે માઢ નાતિ અને માઢ ગચ્છમાથી અનેક રત્ના પાક્યા છે.

૧ પ્રભાવક ચારતમાં લખ્યું છે કે પ ચાલદેશના રાજા સુરપાલના પુત્ર લદ્રક્રીતિ સિલ્લ-સેનસ્રિજીને અહીં મધ્યા છે. અહીં તેની દીક્ષા થઇ છે અને આચાર્ય પદવી પણ અહીં જ થઇ છે.

આ મે દેરામાં અર્જારે શ્રી ભીડમજન પાર્શ્વન છજુનું મ દિર છે. મૃતિ પ્રવાનિક છે. શ્રાવકાના વર છે, ઉપાશ્રય છે. સાયણી નીર્ચર્થ છ ગાઉ રાંતેજા, ત્યાંથી છ ગાઉ મોઢરા અને ત્યાંથી છ ગાઉ રેગાળુસ્મા છે લાવણીથી પાટલુ જતાં વચમાં મેઢિરા જરૂર જવું. માઢરાથી પાટલુ પદ્ય છ સાત ગાઉ છે. માઢરા વઢાદરા સ્ટેટનું ગામ છે.

કંબાઇ-મનમાહન પાર્જનાથછ

કડીથી જે રેકવે લાઈન હાર્ગ જાય છે ત્યાં ચાલ્કમા અને હારીજની વચ્ચે કે છાંડે રંક્યન આવે છે. આ કટેશનથી ગા થી ગા માઇલ દ્વર કે બાઇ તીર્ય આવેલું છે. પગરસ્તે અાચુરમાથી લગમગ પ ચ ગાઉ દ્વર છે અને હારોજથી પણ કે એ ઇ પાંચ ગાઉ થાય છે. 'હાર્ગજથી પગરસ્તે કબેઇ જતાં કબાઇના પાદરમાં ટેન્લાક પ્રંહિપેરે', જમીનમાં દરાયેલા પાયા માટી માટી કરી વચેરે તોના મલે છે. કબાઇ પ્રાચીત ગામ છે અહીં અત્યારે ટેન્લિમાન જેવું સુદર જિનમંદિર છે. નાનો ધર્મશ ળા છે. ૮-૧૦ શાવકાનાં ઘર છે. બીજી વસ્તીમાં રાજપુર્તા, ખેડૂતા અને કાળી વગેરે છે. મંદિર પરમ શાંતિનું ધામ છે મૃલનાયક શ્રી મનમાં હન પાર્થનાયજી છે. મૃતાં મહાયમાં કર્મા શાંતિનું ધામ છે મૃલનાયક શ્રી મનમાં હન પાર્થનાયજી છે. મૃતાં મહાયમાં કર્મા સ્વા જેવા છે મદિરના છે હોતાના ઇચ્છુક ચાત્રો એ અહીં આવો જરૂર ચાત્રાના લાસ હેવા જેવા છે મદિરના છે હોતાના ઇચ્છુક ચાત્રો એ અહીં આવો જરૂર ચાત્રાના લાસ હેવા જેવા છે મદિરના છે હોતાના માર્થ પાર્થ સ્વાને કર્માટો ના મહાવા કર્મા છે ક્રિક્શ લા છે. મહાવા પાર્થ પાર્થ સ્તા મહાવા શ્રા પાર્થ સ્તા સહાય પ્રાપ્ત સ્તા કર્મા કર્મા શ્રા માર્થ કર્મા સાથે પ્રાપ્ત જ ઉત્સ હથી છે હોત્યારનું કામ કરી રહ્યા છે. એ ત્રણ ધર્મા શાળોએા છે. ચ ત્રિકા માટે સાથળા પણ પ્રાધી છે.

ગામમાં મહુ દેવજના મ દિરખાન ભાંચરામાં એક પ્રાચીન ઊમા ક ઉશ્સ-મીયા છે અમ બદાર ઝાડ નીચે પણ એક ખંડિત તેન મૃતિ છે. એક ટેકરા ઉપર પણ તેન મૃતિએ ડ્તા, એક દેવોના મંદિરના શિખરમાં પણ તેન મંદિરના શિખર ઉપર જેવા બાવલાં દાત્ર છે તેવા બાવલાં જણાય છે. એક રજપુતના ઘર પાસે ટીંબ નીચે પણ તેન મૃત્જિંગ હાવાના સલવ છે. આજાળાજીમાં ખાદાણ-કામ થતાં તેન સ્થાપ-યા પ્રમુ શાય છે.

૧ અને જર્મા ફુંદર જવન જિત શ્યુનું મંદિર છે. શ્રીનેસિનાયજી ભગવાનની ખદુ જ ભગ્ય અને અને દર મૃતિ પરમ દર્દાન થ છે. ત્યાં ફુંદર ધર્મ શળા, ઉપાશ્રય, શ્રાવદાનાં ઘર છે અને તેઓ અને ઓંડના સ્દાના પ્રાચીન લેખા પણ છે. તીર્થ જેવું છે.

ર. ચલ્રમ થા એક માઉ કુર રૂપપર મગ્મ છે. ત્યા ગેલીશ દેવીઓવાળું સુંદર પ્રાચીત મંદિર છે. ભામ રહીતીય અને નોલિનું રચાન છે. શ્રવકેનાં દેશ ઘન્ છે. મૃતિ સુંદર અને સનિમય છે.

અહીં દર વધે ફા. શુ ખીજના મેન્ટા મેળા લરાય છે. દર પૂળિમાએ શ'ખલ-પુર, હારીજ, ચાણસ્મા વગેરે આજીળાજીના ગામાના જૈના યાત્રાએ આવે છે. જૈનેતરા પણ આવે છે. યાત્રિકાને ખધી સગવડ સારી મલે છે.

અહીની શ્રી મનમાહન પાર્શનાથ પ્રલુજની મૂર્ત જેમ ચમતકારી છે; તેમ નીચનાં સ્થાનામાં બિરાજમાન શ્રી મનમાહન પાર્શ્વનાથજનો પ્રતિમાંએા પણ ચમતકારી છે પાટણમાં મનમાહન શેરોમાં મનમાહન પાર્શ્વનાથજીનું સુંદર મંદિર છે. ખુરાનપુરમાં પણ મનમાહન પાર્શ્વનાથજી મહાચમતકારી છે તેમજ મીંચાગામ, સુરત, ખંભત, માંઢરા અને લાઢાલ (તા. વિજાપુર) વગેરે ગામામાં મનમાહન પાર્શ્વનાથજીનાં સુદર મંદિરા છે. કંખાઈમાં જિનમ દિરમાં રાત્રિના વાદિંત્રનાં નાદ, તાલબદ્ધ સંગીત, ધૂપની ખુશખા વગેરે વગેરે ચમતકારા જેત્રાય છે. કંખાઇના મનમાહન પાર્શ્વનાથજીને કબાઇ પાર્શ્વનાથ પણ કહે છે અત્યારે આ તીર્થ સારું પ્રસિદ્ધ પામવા માંડશું છે.

ચાણસ્મા ભટેવા પાર્શ્વનાથજ

ચાશુસ્માનાં મુખ્ય મ'દિરમાં ખિરાજમાન શ્રી ભટેવા પાજાનાથજીની પ્રતિમા કયાંથી પ્રગટ થયા અને ભટેવા નામ કેમ પડ્યું તે માટે અઢારમી સદીના એક કવિ ભાવરત્ન કે જે પાછળથી ભાવપ્રભસૂરિજી થયા હતા તેમણે સં. ૧૭૯૦ કા. શુ. ૬ ને છુધવારે પાટ્યુમાં એક સ્તવન રચ્યું છે તેમાં જે લખાયું, છે તેના સાર આ પ્રમાણે છે.

"પાટા પાસેના ચર્તાવતી(ચાણુસ્મા) ગામમાં રવિચંદ નામે એક ગરીખ શ્રાવક રહે છે અને પાતે હીંગ, મીઠું, મરચું વગેરે વેચીને ઉદર્શનવી કરે છે. એક વાર તેને સ્વપ્નું આવ્યું કે ભટુઆર ગામની પાસેના એક ખેતરમાં શ્રી પાશ્વંનાયજીની પ્રતિમા છે તે લઇ આવા. સ્હવારે ઊડી, વહેલ જોડી ખેતરમાં શેઠ એ મૂર્તિ ખતાવેલા સ્થાનેથી લઇ આવા એક વાર ફરી યશે સ્વપ્નમાં આવી કહ્યું કે-તું માંદર ખધાવ, અને શેઠન કેટલુંક છૂપું ધન પણ ખતાવ્યું. આ ધનથી રવિચંદ શેઠે સુદર મદર બધાવ્યું અને સ. ૧૫૩૫ માં પ્રતિષ્ઠા કરવી."

આથી પણ એક વધુ પ્રાચીન પુરાવા નીચે પ્રમાણે મલે છે--

" पूर्ति वद्धिमान माइ जयता उचालि चाइणमि वास्तव्यसासरामांहि तव श्रीभद्देवापार्थनाथचैत्यकारापितं सं. १३३५ वर्षे श्रीअंचलगच्छे श्री अजितसिहसूरिणासुपदेशेन प्रतिष्टितम्. "

(આત્માન દ શતાળ્ટી સ્મારક અંક, પૂ. શ્રી જયન્તવિજય મહારાજના વીશાશ્રોમાળીજ્ઞાતિની વંશાવળીના લેખં).

આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે વધ્ધેમાનના લાઇ જયતાએ (નરેલી ગામમાંથી) હમાળા લરીને પાતાના સાસરાના ગામ ચાલુસ્મામાં વાસ કર્યો અને ત્યાં શ્રી ભટેના પાર્શ્વનાથછતું મદિર ળધારી ૧૩૩૫ માં અંચલગચ્છીય શ્રી અજિત પ્રભ-સુરિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ''

હવે ૧૩૩૫ પહેલાં પગુ શ્રો ભટેવા પાર્શ્વનાઘછની ખ્યાતિ હશે જ. આ તો છાં ક્યાર કગવ્યો હશે. ખસ ત્યારપછી ઉપરના કવિના કાવ્ય મુજબ ૧૫૩૫ માં પ્રતિષ્ઠા-૧ છો દ્વાર થયા અને છેલો ઉષ્પાર-પ્રતિષ્ઠા-૧૮૭૨ માં કરવામાં આવ્યો હતો. ચ લ્રુસ્મ માં મે દિશ્ની નીચે પરિકરની ગાદીમાં ૧૨૪૭ને હારીજ ગચ્છના એક લેખ છે તેમજ બીજ પશુ છે લેખા પ્રચીન પડિમાત્રા લીપીમાં છે કિન્તુ સંવત નથી વંચાતો એટલે એ લેખ અહીં નથી આપ્યા એકમાં શ્રો કમલાકર- સ્ત્રિનું નામ વચાય છે.

બન્ને સૂર્તિએા શ્રી વાસુપૃત્યછ અને શાંતિનાથછની છે એ નામ સાર્ વંચાય છે. ચાલુસ્માના ભટેવા પાર્શ્વનાથછ તીર્થ રૂપ ગણાતા જીએા. તીર્ધમ લાના ઉલ્લેખા–

ચાલુરમાં ધન એ લાટેવઉ લાગવ'ત x x x ચાલુસમ માં ચિહુ ય' ઠ જેવા y x x

(શ્રો મેઘવિજયજીવિરચિત પાર્શ્વનાથનામમાલા)

અર્થાત્ ચાણસમામાં અહુ પ્રસિધ્ધ પાર્શ્વનાય ભગવંતની પ્રતિમા છે. પં. શ્રી મયતિજય ગાણના શિષ્ય શ્રી કર્પૃગ્વિજય અને તેમના શિષ્ય વૃધ્ધિવિજય અને ૧૫ના શિષ્ય વૃધ્ધિવિજય અને ૧૫ ના દ્રીક્ષા થઈ છે. અહીં શ્રો ભટેવા પાર્શ્વનાય અને મુંદર ચમત્કારી પ્રાચીન મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિ વેળનો ખનેલી છે. મુંદર જિનમ દિર, જ્ઞાનમ દિર, ઉપાશ્રય, ધન શાળ, ભાજન શાળા અને જેતાના ઘર લગભગ ૩૦૦ છે તેમજ તેરમી સહીના શિલાલે એ વાળ પ્રાચીન પરિકર પણ ખાસ કેવા યોગ્ય છે.

हारीक

હારીજ ગચ્છની ઉત્પત્તિનું સ્થ ન છે. ઠેઠ તે-મી સદીના પ્રાચીન લેખા હારીજ ગચ્છના મલે છે તેમાં અનેક પ્રભાવિક આચાર્યા થયા છે. જૂના હારીજમાં ગ મ ળહાર કેવલાસ્થળી છે ત્યા ખ ભા ઉપર પ્રાચીન લેખા છે. જેનાચાર્યની પૂર્તિ ઉપર ૧૩૧ના પ્રાચીન લેખ છે બીજા પણ ત્રનુ લેખા છે જેમાં સંવત નથી વંચાતા. ગામમાં પ્રાચીન વિશાલ જિનમ દિશ્નુ ખંડિયેર છે. જૂના હારીજમાં અત્યારે જૈનાના ઘર થાડા છે. નવું હારીજ સ્ટેશન સામે વસ્યું છે ત્યાં સુંદર જિનમ દિશ્ છે. શ્રાવકાનાં ઘરા છે. ઉપાશ્રય ધર્મશાળા વગેરે છે. અહીંથી શંખેશ્વરછની સીધી માટર જાય છે.

મેત્રાણા

પાટલુથી પગરસ્તે લગભગ આઠથી નવ ગાઉ દ્વર અને આરૂપથી પાંચ ગાઉ દ્વર મેત્રાહ્યા છે સિધ્ધપુરથી પણ પાંચ ગાઉ દ્વર છે તેમજ રેલ્વે રસ્તે મેત્રાહ્યા જવાના પણ છે રસ્તાએા છેઃ (૧) ખી. ખી. એન્ડ સી. આઇ. રેલ્વેના સિદ્ધપુર રડેશનથી પાંચ ગાઉ દૂર મેત્રાણા છે. સ્ટેશન ઉપર વાહનનો સગવડ મલે છે (ર) ખી. ખી. એન્ડ સી. અહંના મ્હેસાણા સ્ટેશનથી પાટણુ જવાય છે અને પાટણથી એક નાની લાઈન કાઠાસી મેત્રાણા રાડ સુધી જાય છે સ્ટેશનથી ગામ એક ગાઉ દ્વર છે. સ્ટેશન ઉપર યાત્રુએાને લેવા માટે મેત્રાણા તીર્જ પેઢીના પટાવાળા તીરકામઠાં લઇ સામે આવે છે અને યાત્રુએાને વાહન વગેરેની સગવડ કરી આપે છે તેમજ કાઠાસી ગામને પાદરે મેત્રાણે જવા માટેનું રસ્તા ઉપર બાર્ડ પણ લગાવેલું છે.

મૂલનાયક છ શ્રી ઋષભદેવ છ લગવાન છે પ્રતિમાછ સુંદર, મનોહર અને પ્રભાવિક છે. સા વર્ષ પહેલાં એક લુહારની કાઢમાંથી એટલે કે સં. ૧૮૯૯ શ્રા વ. ૧૧ શ્રી ઋષભદેવ છ, શ્રી શાંતિનાય છ, શ્રી પદ્મપ્રલુ અને શ્રી કુશુનાય છે એમ ચાર જિનેશ્વર પ્રલુનો પ્રતિમાએ નીકળી હતી. મૂલનાયક છ શ્રી ઋષભદેવ છ ની પ્રતિમા નાગર ગચ્છના શ્રાવકાએ કરાવી છે. શ્રી કુંશુનાય છની પ્રતિમા તપાગચ્છના આચાર્યની ૧૬૧૪ માં પ્રતિષ્ઠિત છે. મૂલ મ દિરમાં ભાર પાષા દ્યુની, કાતુની પાર તથા ચાંદીની ૪ મળી કુલ ૩૧ પ્રતિમાએ છે.

ગલારાના પ્રવેશદ્વારમાં પેસતાં જમણી ળાજી ખારસાખ પાછળ એક લે યર્ છે, જેમાં અઢાર પગથિયા ઉતરીને જવાય છે. લેાંયરામાં પ્રાચીન છ ખડિત જિન-મૃતિઓ છે આ સિવાય સં. ૧૩૪૨ ના આન્સના ચાવીશવટા છે જેમાં ચાવીશ જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓ છે

દેહરાસરજના પાછળના ભાગમાં ત્રણ દેરીએા આવેલી છે જેમાં શ્રી કુશુ-નાથછ, શ્રો શાંતિનાથછ તથા પાર્થાનાથછ ત્રણે દેરી ક્રમશ મૂલનાયકછની છે. આમાં શ્રી પાર્શ્વનાથછની પ્રતિમાછ સુંદર અને પ્રાચીન છે.

અહીં મુંદર છે ધર્મ શાળાઓ, ઉપાશ્રય વગેરે છે. ધર્મ શાળામાં પેસ્તાં જમણી તરફ મેત્રાણા તીર્થની પેઢી આવેલી છે. યાત્રાળુઓને વાસણ, ગાદડા વગેરેની અધી સગવડ સારી છે. એક નાની પાંજરાપાળ ચાલે છે. એક નાની લ યખ્રેરી પણ છે જેમાં હસ્તલિખિત પુસ્તકા પણ છે એમાં એક ૧૮૯૯ ની લખાયેલી પ્રતમાં આ તીર્થની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસ આપેલા છે. ખીજાં તીર્થીના પણ પશ્ચિય એમાં છે, શાંતિનું ધામ છે. એક વાર આ તીર્થ ખૂપ પ્રસિદ્ધ હતું. અત્યારે તીર્થના વહીવટ પાલણપુર મેતા પાટણ તથા સિદ્ધપુરના સવની કમિટી કરે છે.

અમદાવાદ

યદ્યપિ અમદાવાદ કાઇ તીર્થસ્થાન નથી છતાં ચે અનેક જિનમ દિરા, જ્ઞાન-ભંડારા, ઉપાશ્રચા, જૈન પાઠશાળાએા, જૈનસ્કુલ, દવાખાના અને જૈનાની વધારે વસ્તીને લીધે આજે જૈન પુરી કહેવાય છે. વિ. સં. ૧૪૧૩ માં સાબરમતીને કિનારે બાદશાદ અહમદશાહે અમદાવાદ વસાવ્યું. સુપ્રસિધ્ધ નગરશેઠ શાંતિદાસ અહીં જ ઉભતિ પામેલા અને આ જ પણ તેમના કુદું બીએક તીર્શકોવા, પર્મકોવા અને સમાજસેવા માટે પ્રસિદ્ધ છે. આપણા સમાજની સુપ્રસિદ્ધ આણું દઇ કલ્યા છુઇની પેઢી પણ અહીં જ છે. અમદાયાદ મિલાના કાપડ ઉદ્યોગ માટે પ્રસિધ્ધ છે. આ શહેરમાં મેંટાં માટાં સવાસા કોઢસા ઉપર જિનમ િરા છે. તથા લઘુ ગૃરચેત્યા પણ ખસા ઉપર છે અમદાયાદ ગુજરાતનું પાટનગર છે, અને ચડતાં પાતાના અનેક તડકાં—છાંયડા તેણે અનુભવ્ય છે જય રે જયારે ક્રાન્તિના પડછંદા વસ્ચેથી અમદાયાદને પાતાના માર્ગ કહેવા પડ્યો છે, ત્યારે ત્યારે જેનાએ ઐતિહાસિક લાગ આપી પાતાનું જેન્દ્ર દીપાલ્યું છે,

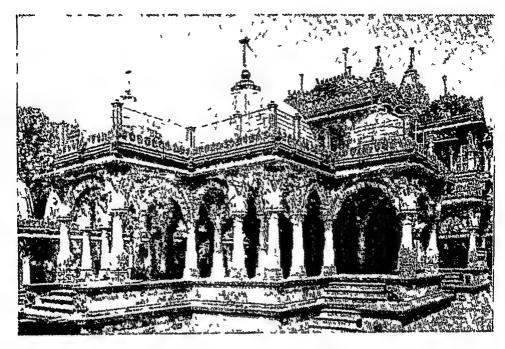
દિલ્હી દરવાજ બહાર "બહારની વાહી " ના નામથી એાળખાતું શેઠ હેઠીસિંગ દેસરીસિંગનું દેસસર સૌથી માહું, વિશાલ, લબ્ય અને રમણીય છે, મિંદરમાં મૂલનાયક શ્રી ધર્મનાયસ્વ મી છે બાવન જિનાલયનું આ મંદિર છે, સુંદર કલાયુક્ત અને સુંદર બારીક કાેંગ્ણીયો શાભાયખાન છે અજેના પછુ આ માંદરની કારાંગરી, વિશાળતા, લબ્યતા અન સ્વચ્છતા જોઇ આકર્ષાઇ અહીં આવે છે વિ. સં ૧૮૪૮ માં શેઠ હઠીલાઇએ આ મંદિર ળંધાયેલું છે આ સિવાય રાચીરાઠ, ઝવેરીવાઠા, પાજર પાળ, દેશીવાઠામાં શિખરજીના પાળમાં લબ્ય જિનમ દિરા ઇ લાલાપ ર્યનાયજી, જગલ્લા પાર્યનાય, ચિતામણી પાર્યનાય તથા સમેતશિખરજી ને અષ્ટાપદજીના માંદરા દર્શનાય છે

શહેરની પાસે ગજપરામાં ચિંતામણી પાર્શ્વનાયછનું ભવ્ય મંદિર છે. પ્રતિમાછ મુંદર રયામ અને વિશાલ છે. સપ્રતિ ગજાના સમયની પ્રાચીન મૂર્તિ છે. દર રવિવારે અહીં ઘણા જેના દર્શને આવે છે શહેરમાં ૧૩ ત્રાનભંઢારા છે. અહીં અનેક જૈન પાદશાળાએ ચાલે છે, અનેક ઉપશ્રયા છે અને સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાળવાનો અનુકૃલતા છે. જેન કન્યાશાલા, જેને બાર્દીંગ, પુસ્તક પ્રકાશન કરનારી સંસ્થાએન છે, વીર શાસન, તૈન પ્રવચન વિ. તૈન પત્રા પણ અહીંથી નોકળે છે.

' અંધાપદજના મંદિરમાં માગલસમાટ અકભગ્યતિએ પક જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વર્જની મૃતિ છે. સાલમી સદી, સત્તરમી સદીમાં અનેક મહાન જૈનાચાર્યીએ અહીંના મદિરામાં પ્રતિષ્ઠ એ કરાવેલી છે.

મરચી પાળમાં જૈન ધર્મશાળા છે સ્ટેશન ઉપર ધર્મશાળા વિગેરે છે. વર્તમાન કાળમાં હિન્દુ તાનમાં અમદાવાદ એ જૈન પુરી તરીકે એાળખાય છે.

દેનમાં દારેજ, મેહિં લ દારેજ, લા દાલેજ, પ્રેમગંદ રાયચદ દ્રેનીંગ દાલેજ, આરસી દેકનીકલ સ્કુલ, કર્વે દાલેજ, જચાતિ સઘ, શેઠ વાહીલાલ સારાસાઈ દારપીટલ, સીવીલ હારપીટલ, ગાસવાલ કલભનું જેન દવાખાનું, શ્રીમાલીજેન દવાખાનું, શેઠ માણેકલાલ જેદાલાલ પુસ્તકાલય, દારામાઇ નવરાજી લાઇખ્રેશ વિવસ્ત સારાઓ છે તેમજ અત્યારે ગુજરાત શુનિવર્સિટીની તૈયારી આલી રહી છે અર્થાત્ મામે માના અમારા કરા, ધન, કલોગ, કાપકનાં મીલા, વ્યાપત અને મામે માન

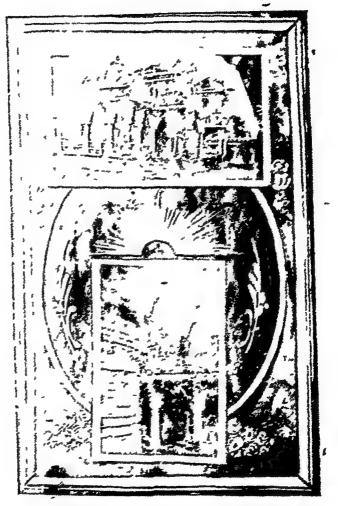

અમદાવાદ હઠીભાઇના પ્રખ્યાત જિનાલયનું એક દશ્ય.

ભાયણીજી તીર્થનું મુખ્ય મંદિર

અમદાવાદ

ગૃંદ ડ્ડીબાઇની વાડીના પ્રખ્યાન જિનાલયના બે સુરમ્ય દેષ્યાે.

નાતું હિન્દભરમાં પ્રસિધ્ધ કેન્દ્રસ્થાન છે. ૧૯૪૨ ની રાષ્ટ્રીય લહનમાં હિન્દભરમાં અમદાવાદ માખરે હતું.

શહેરમાં ભદ્રના કિલ્લા અને માટું ટાવર જેવાલાયક છે. માથુકચાકમાં ખાદશાહના હજરા અને રાણીના હજરા જેવાલાયક છે. આસ્ટાહીયા દરવાજા ખહાર શાહઆલમના રાજો, ગુજરાતની વર્નાકયુલર સાસાયટીનું પુસ્તકાલય, પ્રેમાભાઇ હાલ, ગુજરાત પુરાતત્વમ દિર, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, સાખરમતી મહાતમા ગાંધીજીના આશ્રમ વિગેર અનેક સ્થળા જેવાલાયક છે.

વર્ત માન કાળમાં ઉદ્યોગાનું પ્રાધાન્ય થતાં અમદાવાદ કાપડ માટેનું ઔદ્યો-ગિક કેન્દ્ર બની ગયું છે. હુસર ઉદ્યોગા વધતાં વસતિ પણ વધવા લાગી. વધતી જતી વસતીને માટે જુદા જુદા સ્થળાએ સાસાયટીએા સ્થપાવા લાગી,

એલીસણોજને સામે કાંઠે અનેક સાસાયટીએ નવી વસી છે એમાં જૈન સાસાયટીમાં ખાસ જૈનાના જ ખંગલા છે. ત્યાં વિ. સં. ૨૦૦૧ ના માગશર શુદિ સાતમે પૂ. પા. ગુરુદેવ શ્રી દર્શનવિજયજી આદિ (ત્રિપુટી) મહારાજના ઉપદેશથી જૈન પ્રાચ્યવિદ્યા- લવનની સ્થાપના થઇ છે તેમજ ૨૦૦૧ નો અષાઢ શુદિ બીજથી જૈન પ્રાચ્ય- વિદ્યાલયન પાતાના સ્વતંત્ર મકાનમાં ચાલે છે. સાથે શ્રી ચારિત્રવિજયજી જૈન જ્ઞાનમ દિર-પુસ્તકાલય છે. જેમાં પ્રાચીન લિખિત તાડપત્રીય પ્રતા, હસ્તલિખિત કાગળની પ્રાચીન પ્રતા, સચિત્ર સાનેરી રૂપેરી બારસા સ્ત્ર-કલ્પસ્ત્રની પ્રતા વિગેર અનેક પુસ્તકાના સારા સંગ્રહ છે, છાપેલાં પુસ્તકાના પછ્ય ઉત્તમ સંગ્રહ છે.

શહેરમાં આ સ'સ્થાની શાખા પણ ચાલે છે. આ સાસાયદીની આજીબાજીની સાસાયદીએ અને ખંગલાએમાં લગભગ નાનાં માટાં 13 મ(દર છે. તેમાં દશા પારવાડ, મરચન્ટ જેન સાસાયદી, શાંતિસદન, શેઠ લલ્લુલાઇ રાયજીની બાર્ડીંગ, ચીમનલાલ નગીનદાસ બાર્ડીંગ, કલ્યાણ સાસાયદી વિગેર સ્થાનામાં મદિરા છે.

અમદાવાદમાં પ્રાચીન જૈન પુસ્તકલંડારા પણ સારા છે એમાં સ્રિરિસમાટ આ. શ્રીવિજયનેમિસ્ર્રીશ્વરજના પાંજરાપાળના વિશાલ જ્ઞાનલંડાર, ડેલાના ઉપાશ્રયના જ્ઞાનલંડાર, દેવશાના પાડાના જ્ઞાનલંડાર, વિજયકમલકેસર જ્ઞાનમદિર, વિજયદાનસ્રિર્દ્રાનમદિર, શ્રી ચારિત્રવિજયજી જ્ઞાનમદિર, આ. ક. પેઢીના સગ્રહ વગેરે ખાસ દર્શનીય છે. અઢીં જૈન પુસ્તક પ્રકાશન સસ્થાઓમાં જૈન ગ્રથ પ્રકાશક સલા, વીર સમાજ સલા, સરસ્વતી પુસ્તક લડાર, ગુજર ગંથરત્ન કાયાલય, નાગરદાસ પ્રાગજી, ચારિત્ર સમારક ગ્રથમાલા, જ્ઞાનવિષ્યલજી ગંથમાલા વગેરે સંસ્થાઓ ગ્રથી સારા પ્રમાણમાં પ્રકાશિત કરે છે તે વેચે છે. શ્રી યંગમેન્સ જૈન સાસાઇટીની મુખ્ય એાફિસ પણ અઢીં છે જે સદ્દસેવા, તીર્થસેવા, સમાજસેવામાં સારું કાર્ય કરે છે.

શાંતિચંદ્ર જૈન સેવાસમાજ, સાગરચદ્ર જૈન સેવાસમાજ, નાગછ લુધરપાળતું

જેન સેવા સમાજ અને પુસ્તકાલય, ગુજરાતભરમાં પ્રસિદ્ધ માટી પાંજરાપાળ વગેરે ઘણું ઘણુ અહીં જેનાનું છે; માટે જ અમદાવાદ જેનપુરી કહેવાય છે. જેન સઘનું એવું એક પણ મહાન કાર્ય નહિં હાય જેમાં અમદાવાદની પ્રેરણા, સહકાર ને ઉત્તજન ન હાય.

વરાડા

અમદાવાદથી ત્રણુ ગાઉ દ્વર આ સ્થાન છે. શ્રી પાર્જનાય પ્રભુછની પ્રાચીન, અતિસ્થ્ય અને ચમત્કારી પ્રતિમાછ છે. લગ્ય અને વિશાલ જૈન મંદિર છે. અહીં શ્રી પદ્માવની દેવીનુ મહાન્ ચમત્કારી સ્થાન છે ગામ ખહાર એક પ્રાચીન જૈન મદિરના અવશેષા, મંદિરના શિખરના વિલાગા, યાંલલાએા, પાયા વગેરે દેખાય છે. આ ઉપરથી લાગે છે કે અહીં પ્રાચીન લગ્ય જૈન મદિર હશે. અહીં અમદવાદથી રવિવાર, પૂર્ણિમાએ, પાપ દશમીએ અને વિદ દશમીએ તેમજ અવારનવાર જૈન સંઘ આવે છે. અહી સુંદર એ ધર્મશાળા અને ઉપાશ્રય છે, શ્રાવકાનાં ઘર પણ સારાં છે. પાપ દશમીના મેળા સારા ભરાય છે.

सेरीसा

અમદાવાદથી કલાલ અને ત્યાંથી અહીંગાઉ દ્વર સેરીસા છે. સેરીસા ગુજરાત-નું પ્રાચીન શહેર છે. તીર્થની ઉત્વત્તિ માટે નીચે મુજબ ઉલ્લેખા મળે છે. વિવિધ તીર્ધકલ્પનાં છી જિનપ્રસસૂરિજી અધાધ્યા કલ્પનું વર્જીન આપનાં લખે છે કે—

"સેરીસા નગરમાં નવાંગવૃત્તિકાર શ્રી અભ્યદેવસુરિઇની શાખામાં થયેલા શ્રી દેવેંદ્રસુરિઇએ દિવ્ય શક્તિયો અર મહાન્ ળિયા આકાશમાંગે આવ્યા હતા—લાવ્યા હતા." જેમણે ધરણેન્દ્ર પદ્માવતી આરાધેલ છે તેવા છત્રપાલીય શ્રી દેવેન્દ્રમરિ વિહાર કરતા સેરીસા નગરમાં પધાર્યો. ત્યાં ઉત્કરિકામને કાઉરસગ્ય કરતા હતા. આ રીતે વધારે વાર કાઉરસગ્ય કરવાથી શ્રાવકાએ પૂછ્યું: " શ્રીપૃત્ય આપી રીતે લધારે વાર કાઉરસગ્ય કરવાથી શ્રાવકાએ પૂછ્યું: " શ્રીપૃત્ય આપી રીતે કાઉરસગ્ય કરવામાં શું વિશેષતા છે?" સૂરિઇએ કહ્યું: "અહીંયાં એક સુંદર પાપાણની ફેલહી-પઢ છે, તેનાથી શ્રી પાર્યનાથ લગવાની પ્રતિમાઇ કરાનવાથી તે પ્રતિમાઇ અતિશય પ્રભાવત થશે.' ત્યાર પછી શ્રાવકાના વચનથી પદ્માવતી દેવીને આરાધવા અરૂમ કર્યો. દેવી હાજર થઇ. દેવીએ કહ્યું કે—"સાપારક નગરમાં એક આંધળ સૂત્રધાર (શિલ્પી) રહે છે. તે આવીને અરૂમ કરીને સૂર્યારત પછી પ્રતિમાઇ શઢવાનું કાર્ય શરૂ કરે અને સૂર્યાદય પહેલા તે પ્રતિમાઇ અનાવે તો તે પ્રતિમાઇ શઢવાનું કાર્ય શરૂ કરે અને સૂર્યાદય પહેલા તે પ્રતિમાઇ અનાવે તો તે પ્રતિમા મહાપ્રભાવિક થશે." શ્રાવકાએ સૂત્રધારને એલાવવા માટે સાપારક નગરે માણુશ માદ્યો. સૂત્રધાર અન્થો. જેમ દેવીએ કહ્યું હતું તેવી રીતે પ્રતિમાઇ શઢવા માંદ્યાં. ધરતે દ્ર સહિત પ્રતિમાઇ તયાર થયાં. પ્રતિમાઇ શઢતાં છાતીમાં એક મસા દેખાવા લાએા. તેની ઉપેક્ષ્ય કરીને સૂત્રધારે આદીનું કામ સાલ કરાયું. ફરીથી અર્ધુ કરી કરતાં મસા દીઠા. તેના ઉપર તેણે ટાંકણા મારી.

પ્રતિમામાંથી લાહી નીકળ્યું. સૂરિજીએ તેને પૂછ્યું: "તેં આમ કેમ કર્યું'? આ પ્રતિમાજીમાં મસા રહેવાથી આ પ્રતિમાજી મહાપ્રભાવિક થશે." પછી આંગળીથી દાખી લેહી બંધ કર્યું. આવી રીતે આ પ્રતિમાજી તૈયાર થયા. પછી ખીજ પચ્થર મંગાવી ખીજા ચાવીશ જિનિખ છા તૈયાર કરાવ્યાં. પછી દિવ્યશક્તિથી રાત્રિમાં આકાશમાંગે ત્રણ જિનિખ છા મંગાવ્યાં. ચાયું જિનિખ આવતાં પભાત થયું જેથી એ જિનિખ ધારાસણ ગામના ખેતરમાં સ્થાપિત કર્યું. ચૌલુકયચક્રવર્તી રાજા કુમારપાલે ચાયું જિનિખ અરાવીને ત્યાં સ્થાપિત કર્યું. આવી રીતે સેરીન્સામાં મહાપ્રભાવિક શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમા અલાવધિ શ્રી સંઘદારા પૂજાય છે. મ્લેચ્છા પણ અહીં ઉપદ્રવ કરવા સમર્થ નથી. તે પ્રતિમાજી જલ્દીથી ખનાવેલ હોવાથી—એક રાત્રિમાં જ તૈયાર કરેલ હાવાથી પ્રતિમાજીના અવયવા ખરાખર નથી દેખાતા. આ પ્રમાણે સ્થિત શ્રીજનપ્રભસૂરિજીના સમયે હતી એમ શ્રી જિનપ્રભસૂરિજી પાતાના વિવિધતીર્થકલ્પમાં જણાવે છે.

(વિવિધતીથ કલ્પ. પૃ. ૨૪–૨૫)

જ્યારે કવિવર શ્રી લાવણ્યસમયજી આ તીર્થની ઉત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે આપે છે. "ગુજરાત દેશમાં પૂર્વે સેરીસરા નામે શહેર હતું. તે ખાર ગાઉ માટું અને વખાણવા લાયક હતું, કિન્તુ ત્યાં એક પણ જિનમંદિર ન હતું. ત્યાં વિદ્યાસાગર નામે એક મહાન જૈનાચાર્ય પાંચસા શિષ્યા સાથે પધાર્યા. તેમાંનાં એ શિષ્યોએ ગુરુઆન્ના વિના મંત્રસાધના કરી ખાવન વીર આરાધ્યા અને તેમને હુકમ કર્યો કે—અહીં એક પણ જિનમંદિર નથી માટે એક ભવ્ય જિનમંદિર મૂર્તિઓ સહિત અહીં લાવા. વીરાએ તે પ્રમાણે કર્યું. જ્યારે ગુરુએ આ જોયું ત્યારે આશ્ચર્યગ્રિકત થઈ ચકેશ્વરીદેવીને ખાલાવીને જણાવ્યું કે—લવિષ્યમાં અહીં ઉપદ્રવ થવાના છે, માટે આ કાર્ય ડીક નથી થયું. ચકેશ્વરી દેવીએ મૂલ ખિંખ અદશ્ય જ રાખ્યાં. ખાદ ઘણા સમય પછી દેવચંદ્ર નામના આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. તેમણે મત્રખળથી ધરણે દ્રદ્ધારા શ્રી પાર્શ્વાયજીની પ્રતિમા મ ગાવ્યાં, તે પ્રતિમા-જનું નામ લાઢણપાર્શ્વનાય કેમ પડ્યું તેના ખુલાસા કવિવર લાવણ્યસમયજી આ પ્રમાણે આપે છે—

૧. દેવચદ્રાચાર્ય જી થી ધતેશ્વરસ્રિજીના શિષ્ય હતા. ૧૨૬૪ માં તેમણે ચદ્રપ્રલ-ચરિત્ર ખનાવ્યુ છે. તેઓ ૧૩૨૭ માં સ્વર્ગવાસી થયા. સેરીસા તીવે માટે ઉપદેશતર ગિણી-કાર આ પ્રમાણે લખે છે.

[&]quot; तथा श्रीसेरीकतीर्थं देवचन्द्रक्षुछकेनाराधितचकेश्वरीदत्तसर्वकार्यसिद्धिवरण-त्रिभूमिमयगुरुचतुर्विश्वतिकायोत्सर्ग श्रीपार्श्वादिप्रतिमासुन्दरः श्रोसाद एकरात्रि-मध्ये कृतः तत्तीर्थं कलिकालेऽपि निस्तुलप्रभावं दृश्यते।" (उपदेशतरंगिणी. पृ. ५)

"શાપી પ્રતિમા પામની ક્ષાકે'એ પામ પાયાકે જતા ડાકે'એ;

રાલે એ પ્રતિમા નાગપૃજ નિવ રહું હું તે વિના, લખ ક્ષેષ્ઠ કેખેં સહુ પેખેં નામ ક્ષેષ્ઠહા શ્રાપના,"

અને ચેરીસાનું તે વખતનું નામ **સેરીસાં**કડી કેમ પરશું તેનું વર્ણન પછ્ કવિરાજના શખ્દામાં જ આપુ છું.

> "એ નવલુ પાણી વિવર જાણી માલ ગયા તવ વીસરી; અંતર એવા મેરીસાંકડી, તયરી કહતી" સેરીસાંકડી."

મૃલતાયકે છે સિવ ય ચાવીશ નીર્ધ કરાની મૃતિ એક પછ દેવચંદ્રસૃરિજ એ મંગાવી હતી. અન્દ પાટણવાસી અંદ્રપ્રસાદ તથા ગુજરાતના મહામંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલે ત્યાં શ્રી તેમનથ પ્રભુની લગ્ય મૃતિ બિરાજમાન કરી અને નાગે દ્રગચ્છના શ્રી વિમલ- અૃરિજ એ તેની પ્રતિશ કરી હતી.

ળીજા એક લેખમાં ઉલ્લેખ છે કે માલદેવ ને અમરસિંહના રાજ્યમાં કૃા વ. ૩, શુંક ધનપાલે પ્રતિષ્ટા કરાવી.

વચમાં વચમાં આ તીર્થના છર્ફોધ્ધાર થતા રહ્યા છે. આ તીર્થના ઉલ્લેખ અદારમી સફી સુધી મળે છે.

" સંખેસરા ને શંભળુ પાસ સેરીએ વચ્કાદોુ. "

(કવિવર શ્રી ધીરવિજયજીવિરચિત શાસ્ત્રન તીર્થમાલા, ૧૭૭૫માં રચિત છે. રહેઓ કોન સત્ય પ્રકાશ પૃ. ૫૪૩ વર્ષ ૪, અં. ૧૦–૧૧) રેરીસિ લાઢદ જીન પાસ સક્ષ્ટ ચૂરિ પૂરિ આસ.

જૈન કાંચીયા આણીદેવ મંત્રબલિ ચેલાની સેવ

(શ્રી શીલવિજયછિવિસ્થિત પ્રાચીન તીર્ધમાલા પૃ. ૧૨૫) ' ડેપ્કરિએ! દિલ કે સ્કે છસાહિલ સમર્રાક્છ, આર્રિએ! દુઃખ ડાસ્કેછ સેવન સુખલર્રાઇ,

સેરીસ્ઇ સિવકાઇછ સા. ચાહવાડ તસું ધાઇછ"

(છો મેઘલિજય ઉપ.ધ્યાયવિસ્થિત પાર્શ્વનાઘનામમાલા, પૃ. ૧૫૦) ૧૦૨૧ માં રચના દીવ બંદરમાં છી વિજયપ્રસસૃષ્ટિજી સાથે કરેલ ગ્રામાસામાં લાડેણપાસ વાડેણવાસ

લાંહણુનવરી જણુંઇ કળતાંલું હે મહિમાંગરાર ૧૯૯૭ - શાંતિકું શ

અ: મડુઃન નગરીને[,] સુચલમાની સમયમાં નાશ થયે৷ અને *તે*રન મંદિરા પર તેમાંથી ન ળગી શક્યાં પરંતુ તે વખતની મૃતિએો જમીનમાં પધરાવેલી

દ. કવિલ- શ્રી લ-વર્ષ્યવજ્જાંવ્યાસ્ત શ્રી સેરીસા તોચેનું સ્તરન. ૬૫૬૨ માં રચના ૫ઇ. જુએ! જેંદ સવ્પ્રક્ષ્ય વર્ષ ૪, ૪૧. ટ. પૃ. ૨૨ટ.

ર્ધતિ**હાસ**]

: 926 :

લેાયણીજી '

તે થાડાં વર્ષો ૧પૂર્વે નીકળી છે. મંદિરના ભાગ પણુ નીકળેલ છે ગામ બહાર આ સ્થાન છે તેમાં આ તીર્થના જાર્બોધ્ધાર આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસ્ત્રીશ્વરજ મહારાજના ઉપદેશથી શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઇએ કરાવેલ છે. સેરીસામાં ધર્મશાળા વગેરેના પ્રળ'ધ સારા છે.

વિ. સં. ૨૦૦૨માં વૈશાખ શુદિ દશમે ઉત્સવપૂર્વક સુરિસમાટ શ્રી વિજયનેમિ-સૂરીશ્વરજીના શુભ હાથથી શેઠ આણુંદજી કલ્યાણુજીની પેઢી દ્વારા પ્રતિષ્ઠા થઇ ગઇ છે.

વામજ

કલાલથી ૪ ગાઉ દૂર આ ગામ છે. ત્રિલાવન કેંગુળીના ઘર પાસેથી પાદતાં સં. ૧૯૭૯ ના માગશર વિદ પ ને શનિવારે પ્રતિમાજી નીકળ્યાં છે સંપ્રતિ રાજાના સમયની શ્રી શાંતિનાથ પ્રલુજની પ્રતિમાજી છે. સાથે ગાર કાઉસગ્ગીયા, એ ઇન્દ્રાણી દેવીની મૂર્તિ, બે ખંડિત ઇન્દ્રની મૂર્તિએ નીકળી છે. કહે છે કે અહીં પહેલાં લવ્ય જિનમંદિર હતું અને અંદર લોંયરું હતું, તેના સંબધ સેરીસાના મંદિર સુધી હતા. મુસલમાની જમાનામાં આ ખધું અસ્તવ્યસ્ત થઇ ગયું છે. એક પરિકર તથા મૂર્તિના કેટલાક લાગા એક શિવાલયમાં ચાડેલા છે. કહે છે કે જે ખ્રાહ્મણે આ કાર્ય કર્યું તેનું ફલ તેને તરત જ મળ્યું. તે આંધળા થયા અને નિર્લાશ ગયો.

નવીન ખ'ધાયેલા જિનમ'દિશ્માં વિ. સં. ૨૦૦૨ના વૈશાખ શુદિ ૧૩ને દિવસે સૂરિસમાટ્ આચાર્યવર્ય શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજીના શિષ્યરતન શ્રી વિજયોદયન્સૂરિજીના હાથથી પ્રતિષ્ઠા થઇ છે.

અહીંથી સેરીસા ત્રણુ ગાઉ દ્વર છે અને ^રકડી પણ લગભગ છ ગાઉ દ્વર છે.

ભાયણીજી

આ તીર્જ હમાળું નવું જ સ્થપાયું છે. લાયણી ગામના રહેવાશી કૈવલ પટેલ પાતાના ખેતરમાં કૂવા ખાદાવતા હતા ત્યાં અચાનક વાજા વાગવાના અવાજ સંભળાયા. ખધા ચાતરક જોવા લાગ્યા ત્યાં એક માટા અવાજ સાથે કૂવાના ખાઢામાં માટા ચીરા પડ્યો. પછી ધીમેથી માટી ખાદતાં અંદરથી કાઉસગ્ગીયા સહિત પ્રતિમાજી દેખાયાં. ધીમેથી પ્રતિમાજીને ખહાર કાઢયાં. યતિ ખાલય દ્ર-

૧. ત્રણ પ્રતિમાજ કૃષ્ણાવાળી શ્રી પાર્શ્વનાથજીની છે. જે ૪ા કૂટ પહેાળી ગાા પુર ઉંચી છે કૃષ્ણાસહિત પાંચ કૃટ છે. ખે કાઉસગ્ગીયાજી છે જે ૨ કૂટ પહેાળા, કા.—હ કૂટ ઊંચા છે. એક શ્રી ઋપલારેવ લગવાનની લગ્ય પ્રતિમાજી છે જે સમાટ સંપ્રતિના સમયની છે અંભિકાદેવીની એક લગ્ય પૂર્તિ છે. હજી વિશેષ કામ થવાથી જિનવરંદ્રની વધારે પ્રતિમાઓ નીકળવા સલાવના છે. પ્રતિમાજી ઉપર માતીના સ્થામ લેષ કરવામાં આવ્યા છે જેથી તેની કાતિ અને તેજ અદ્ભૂત દેખાય છે.

ર. કડીમાં શ્રાવદાનાં ઘર ઘણાં છે. ચાર મદિરા, ત્રણ ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા, બાેડીંગ વગેરે છે. ખહી ધાતુની સ. ૯૦૩ની પ્રાચીન મૂર્તિ' છે, કડીથી બાેયબીજ તીર્થ પાંચ ગાઉ દૂર છે.

છએ લંઇન ઉપરથી જણાવ્યું કે આ તે જૈનોના ૧૯મા તીર્થ કર શ્રો મિક્સનાથછ છે. શ્રાવકાને ખગર પડી બધા આવ્યા. કહી અને કુકાવાવના શ્રાવકાની ઇચ્છા હતી કે પ્રતિમાછને અમે લઇ જઇએ. લાયણીવાળાની ઇચ્છા હતી કે પ્રતિમા લાય ણીમાં જ રહે. વિવાદને અન્તે એમ ઠર્યું કે પ્રતિમાછને ગાહામાં બિરાજમાન કરા. ગાહું જેદિશામાં જાય ત્યાં પ્રલુઇ રહે કહે છે કે ગાહુ લાયણી તરફ ગયું. લાયણીના પટેલ અમયા રવઇના મકાનમાં પ્રલુઇને બિરાજમાન કર્યા. સં. ૧૯૩૦ મહા શુદિ ૧૫ ને શુક્રવારે (કેટલાક વશાખ કહે છે) પ્રતિમાછ નીકત્યાં. શેહા સમય પછી પ્રલુઇને એક સ્વત ત્ર એારહામાં બિરાજમાન કર્યાં.

પ્રતિમાછ મહાન્ ચમત્કારી અને અદલત છે. શ્રી સંઘે લાેચણીમાં વિશાલ ભવ્ય જિનમંદિર ખનાવ્યું અને ૧૯૪૩ ના મહા શ્રુદિ દશમે પ્રતિષ્ઠા થઇ. ખાદ ત્યાં લવ્ય ધર્મશાળાએ પણ ખધાઇ છે. દર સાલ મહા શ્રુદિ દશમે માટા મેળાે લરાય છે. શેઢ જમનાલાઇ તચ્ફથી નવકારશી થાય છે. દર પૃશ્વિમાએ યાત્રીએા આવે છે

અહીં આવત ર યાત્રીઓની મનાેભિલાયા પરિપૃર્ણુ થાય છે. અહીંની પેઢીના વહીવટ શેઠ જમનાભાઇ ભગુભાઈ કરે છે. અહીં ભાજનશાળા બહુ સારી આલે છે. યાત્રિકાને ગધી સગવઢ મલે છે.

વીરમગામથી મ્હેસાજા જતી લાઇનમાં ચેલડા સ્ટેશનથી ૩ માઇલ દ્વર ભાયજીજ તીર્થ છે તથા અમદાવાદથી કલાેલ થઇ ખ્હેચરાછ છતી લાઈનમાં લાેયજીજ સ્ટેશન છે. અહીં પાેષ્ટ અને તાર એાફિસ અને છે.

भानसर्

ક્લાલથી મેહેસાણે જતાં પાનસર વચમાં જ આવે છે. સંવત ૧૯૬૬ માં રાવળ જલા તેન્તના ઘરની દીવાલમાંથી શ્રા. શુ ૯ ને રવિવાર પ્રતિમાછ નીક-વ્યા. લગવાન મહાવીરસ્વામીની પરમ તેજસ્ત્રી પ્રતિમાછ છે. શરૂઆતમાં તા પાનસરના દેગસરજમાં જ પ્રભુજી બિરાજમાન કર્યો હતા બાદ ગામ બહાર શિખરબંધ લવ્ય જિતમ દિર ગનાવ્યું અને ૧૯૭૪ ના વેશાખ શુ ૬ના રાજ ત્યાં પ્રતિષ્ટા થઇ

પાનસર ગામ તેા નાનું 'છે પરન્તુ જ્યાં મદિર બન્યું છે ત્યાં ભવ્ય ગગનત્રુંબી મદિર, ભવ્ય ધર્મશાલાગ્રા, ઉપાશ્રય વગેરે બન્યાં છે. અહીંના હવાપાણી ઘણું સારાં છે. અમદાવાદના ઘણું શ્રાવકા અહીંઆ હવાફેર માટે આવે છે.

મ્હેસાણા

અહીં સુદર પાંચ માટાં મ દિરા અને પાંચ નાનાં મળી કુલ દસ જિન-મ દિરા છે. શ્રા યશોવિજયછ જૈન પાકશાળા, શ્રયસ્કર મ ડેલ–સ સ્કૃત પાઠશાળા વગેરે સારી રીતે ચાલે છે. આ સંસ્થાએાનું લક્ષ્મ ખાસ કરીને ધાર્મિક અને

૧. દલાલમા એક જૈત મંદિર, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા અને જૈતાનાં ઘર છે.

તાત્ત્રિક જ્ઞાન તરફ સવિશેષ હેાય છે. અહીં ભજુતા છાત્રોમાંથી ઘણે સ્થળે ધાર્મિક શિક્ષકા પૂરા પાડવામાં આવે છે.

આનં દપુર (વડનગર)

આ લું દપુરતું હા યતું નામ વહનગર છે. મ્હેસાલાથી તાર ગા લાઇનમાં વહન-ગર સ્ટેશન છે.

અહીંના રાજા ધુવસેનના પુત્રમૃત્યુ–શાેકના નિવારણ અથે રાજસભામાં કલ્પસૂત્રનું જાહેર વાંચન થયું જે અદ્યાવધિ એ જ પ્રમાણે ચાલે છે. કલ્પસૂત્રનું જાહેર વાંચન વીર સ ૯૯૩ માં થયુ.

" वीरात् त्रिनदांक (९९३) श्ररद्यचीकरत त्वच्चैत्यपूते श्रुवसेनभूपतिः । यस्मिन्महे संसदि कल्पवाचना-माद्यां तदानंदपुरं नकः स्तूते १ ॥ १॥

આ વાંચના કયા આચારો^લ વાંચી તેને માટે ત્રણ ચાર નામાે મળે છે.

" ગુજરાતમાં આન દપુર-વૃષ્ધનગર (વહનગર) એક માેટુ શહેર હતું. ત્યાં ધ્રુવસેન રાજા રાજ્ય કરતા હતા. ત્યાં ધને ?વર નામના જૈના આપે તે રાજાના પુત્રના મરાજુથી થયેલ શાક સમાવવા જૈનાગમનામે કલ્પસૂત્રની વાંચના કરી હતી.

(જૈન સા. સં. ઇ. પૃ. ૧૪૬)

કેટલાક એમ કહે છે કે કાલિકાચાર્યે કલ્પસ્ત્રતનું વાંચન અહીં કર્શુ હતું. જયારે કેટલાક કહે છે કે શ્રી દેવિધિંગણી ક્ષમાશ્રમણે ૯૯૩ માં આનંદપુર– માં કલ્પસ્ત્રત્ર વાંચ્યુ હતું.

લરત ચક્રવર્તીના સમયે આનંદપુર શત્રું જયની પ્રાચીન તલાટી હતું.

" વડનગરમ ડન શ્રો શુંગાદિજિન્ સ્તવન " નામક એક પ્રાચીન સ્તુતિ, કે જે વિ સં. ૧૫૨૫ માં લબ્ધિકીતિ ગણિકૃત છે તેમાં વડનગર માટે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ મળેલ છે.

"વઠનગર શતુંજય તીર્થની તલાટી અતિ પ્રાચીન કાળથી આવેલું છે. ભરતમહારાજા અવાદ્યાથી સઘ લઈને અહી પધાર્યા અને તીર્થ જોઇ અતિશય આનંદિત થયા જેથો વઠનગરનુ બીજી નામ આનંદપુર સ્થાપ્યુ. અહીં શ્રી ઋપભદેવ ભગવાનના જીવતાં જ તેમનું જીનતસ્વામી-શ્રી યુગાદિદેવનું મદિર ખધાગ્યુ. અહિંથી સંઘ શતું જય ગિરિરાજના શિખરે પહારુયા. યાત્રા કરી અને નીચે આવી ખધા પાતાને સ્થાને પહોંચ્યા."

પહેલા યુગમાં આન'દપુર, બીજામાં ચમકાર, ત્રીજામાં મદનપુર અને ચાથામાં વડનગરની સ્થાપના એક કાેડાકાેડી નગરને સ્થાને કીધી અને તે સ્થાનકે અનંત ક્રોડા સિધ્ધ થયા. સાની ગાવિ દે (આ શ્રી સામસું દરસૂરિજીના સમયમાં તારંગા પર અજિતનાથની ભવ્ય પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરનાથ ગાવી દ હશે) લગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી અને પાર્શ્વનાથ લગવાનને પૂજીને ચાર દેહરી રથાપી. આગળ ઉપર જણાવે છે કે—

શાન્તિનાથને પૂર્તે. આગળ સરસ્વતી મૂકી (?, આદિજિનની પાદુકા. શીતલ રાયબુની છાયા. છે નાગ એમ પ્રદક્ષિણા દઇ મૂલનાયકને ગલારે પહાચ્યા, છે ખાજી પુંડરીકની છે નવી પ્રતિમા કે જે સાહિયવૈત અને અર્જીને સ્થાપેલી તેને પૂજતાં પાતક જાય

ન દિનર્દ્ધ નના લાઇએ કરાવેલ શ્રી મહાવીર લગવાનના સુંદર પ્રાપ્ત દ છે. તેમાં લેપમય મૂર્તિ છે. શતુંજય, ગિરનાર, આણુ, આરાસ્યુનાં તીર્થ કરી ગુડર, વડનગર, સાપાર્નાં તીર્થ કરી તલેટીના ત્રણુ ળિંખને પ્રણામ કરી શતુંજયની તલેટીમાં આ વડનગરના તીર્થતું મહાત્મ્ય જણાવ્યુ છે. આ સિવાય એક નીચેના ઉલ્લેખ મળે છે.

" વડનગરે આઢી પ્રભુ વીર, જીવીતસ્વામી લેપમય

કનકવર**ણુ પાલુકારાયણ** (સાધુચદ્રકૃત તીર્ધેરાજ ચત્યપરિપાડી)

મહારાજા ટુમારપાલે ૧૨૦૮ તમાં પ્રથમ જ અહી કિલ્લા બનાવ્યા હતા આ વડનગર નાગર ગ્રાતિની ઉત્પત્તિનું સ્થાન મનાય છે. ઘણા નાગરા પહેલાં જૈન હતાં તેમનાં બધાવેલાં મ દિરા–બનાવેલી મૂર્તિઓ આજ પણ ત્યાં છે.

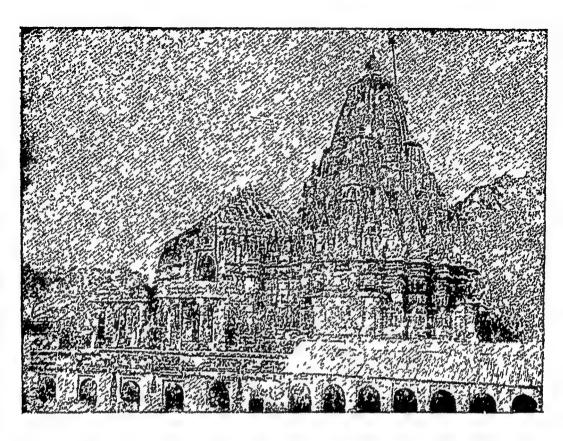
ઊંચા દેકરા પર આવેલું વહનગર આજ પણ તેના ભૂતકાલીન ગૌરવને યાક કરાવે છે. અહીં અત્યારે ૮ જિનમ દિરા છે.

આ મ દિરામાં આદિનાય લગવાનતું મ દિર પ્રાચીન છે, જે ખાસ દર્શનીય છે. મ દિરમાં ભાેંયરું હતુ જે સીધુ તારગાજી જતું. અહી થી તારગા જવાય છે. સુદર ઉપાશ્રય અને શ્રાવકાનાં ઘર છે. ગામ ખહેર વિશાલ તલાવ છે.

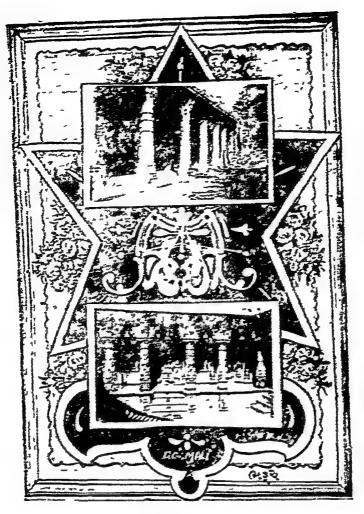
તારંગા+

ગ્યા તીર્ધ મહેસાજા જંકશનથી ૩૫ માર્કલ દ્વર આવેલા ટીંળા ગામની ટેકરી પર છે જ્યારે શત્રુંજય ગિરિરાજની તલાટી વડનગર (આનંદપુર) પાસે

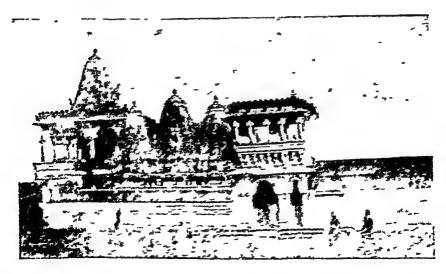
ક આ તીર્થનુ નામ તાર ગા કેમ પડયું તે સંબંધી જુદા જુદા મતભેદો પ્રવર્ત છે. જેન સાહિત્યમાં ઉદ્દેખ મહે છે કે પ્રાચીન સમયમાં કે જ્યારે હાલના વડનગર (આનંદપુર) પામે શત્રુ જ્યાગિરિરાજની તલાડી હતી ત્યારે આ ડેકરીને એ તળાડીના પર્વત સાથે સબંધ હતો. સિદ્રાગ્રલઝનાં ૧૦૮ નામ કહેવાય છે તેમાં એક નામ "તારગિરિ" છે અને એ જ અંજનું તારંગા કહેવાય છે. પ્રમાવક ચિત્રમાં એનું નામ "તારગનાગાદ્ધ્યે 'તારંગા પહાડ' છે અને એ શત્રુ ક્યા પરા સ્થિ નિરિરેયોડિપ સ્દ્રશતામ્" એડલે આ કૃષ્ટિએ તો તાર માં એ જેંગે ના મહાન્ પ્રાચીન તાર્થ સિદ્ધિશિનિ-નિધાયલની ડુક મણાય. હવે બીદ્ધ સાહિત્યમાં પળ આ રથાનના ઉદ્દેખ મહે છે અને કહે છે કે બોદ્ધોની શામનદેવી

આસ્માન સાથે વાતા કરતું ગુજરાતનુ ચાવીસ ગજ પ્રમાણ માળનું શ્રી તારંગાજીનુ જિનાલય.

ભરૂચ: ઉપર: એક જુમામસજીક કે જે ૄંચે શ્રી મુનિસ્ત્રિતસ્વામીનું મંદિર હોવાનું અનુમાન છે નીચે: મુનિસ્ત્રિતસ્વામીનું નવું જિતાલય

ડિમ્મતનગર: ગત્મનું એક નિતાલય.

હતી ત્યારે આ દેકરી તારગિરિ(શત્રુજયના ૧૦૮ નામ પૈકીનુ એ નામ)ના નામથી શત્રુજયની સાથે જોડાયેલ હતી અને તેથી જ સિદ્ધશિલા, કાેટીશિલા, માહ્યની ખારી વગેરે સ્થાના આ દેકરી પાસેની દેકરીઓમાં જ છે.

પૂર્વ ધતિહાસ

પ્રભાવક ચરિત્રમાં તીર્થની ઉત્પત્તિ માટે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ મળે છે "પછી એકદા રિપુચ્છેદના સંકલ્પથી પૂર્ણ એવા શ્રી હેમચદ્ર મહારાજે શ્રીમાન અજિત નાથસ્વામીની સ્તુતિ કરતા અને તેના પ્રાસાદ બનાવવાને ઇચ્છતા રાજાને પ્રગટ રીતે આદેશ કર્યા કે—" હે ભૂપાલ! અનેક સિદ્ધથી ઉન્નત સ્થિતિ ચુક્ત એવા શ્રી તારંગાજી પર્વત પર અક્ષયસ્થાન અને વૈભવથી સુશાભિત એવા શાસાદ કરાવવાની જરૂર છે એ પર્વત પણ શ્રી શાસુ જયની જાણે અપર મૂર્તિ હાય એમ સમજ લ્યા."

એ પ્રમાણે ગુરુની આગા થતાં રાજાએ ચાવીશ હસ્તપ્રમાણ મંદિર કરાવ્યું. તેમાં એક સા એક આંગુલપ્રમાણનું બિંખ સ્થાપન કરાવ્યું હતુ. તે પ્રાસાદ અદ્યાપિ દેવા અને રાજાઓની સ્તુતિથી શાલિત અને પર્વતના મુગુટ સમાન શ્રી સઘજનાને દશનીય છે

(પ્રભાવક ચ. ભા. પૃ ૩૨૮)

^{&#}x27;તારાઇ માતા'' તારા દેવીનું મ દિર છે, જે વર્ત માન તલાટીથી દાઢ માઇલ ઉત્તર તરફ છે. તેના ઉપર લેખ પણ છે.

[&]quot; यो धर्मा हेतु प्रभवां हेतुं तेवां तथाऽतोष्यवदत तेवां खयां विराधे पव वदि महा अवणः"

જે વિદ્વાના એમ કહે છે કે ખોદ્ધોની તારાદેવીનું અહિં સ્થાનક હાવાથી પર્વતનુ નામ તાર ગા પડ્યુ પણ બૌદ્ધોની આ તારાદેવીના મંદિરા ખીજે પણ હાય છે છતાં કર્યાય તારંગા એવું સ્થાનનું નામ પડ્યું નથી. એટલે તારાદેવીના નામ ઉપસ્થી પહાડનું નામ તારંમા પડ્યું હાય એ કલ્પના વાસ્તિવિક નથી. વસ્તુપાલના ૧૨૮૫ ના લેખમાં આ પહાડનું નામ " तारमक '' લખાયુ છે.

भावी જ રીતે આખૂના એક ૧૨૯૬ ના લેખમાં નાગપુરીય શા લાલડ શ્રાવકે જણાવ્યું છે કે-તાર ગાજના શ્રી અજિતનાય પ્રસુજીના મંદિરના ગૂઢ મંદ્રપમાં આદિનાયના બિબ સહિત ખત્તક(ગાખલા) કરાવ્યુ છે એ વસ્તુને સ્થવતા લેખ આ પ્રમાણે છે. '' श्रीतारणगढ़े श्रीग्राजितनायगुढमंडणे, श्रीग्रादिनाथियं खत्त रुक्तम ''

આ લેખમાં તારંગાને તારણગઢ શખ્દયી સંભાષેલ છે તે સમજી શકાય તેવી હડીકત છે. પંદરમી શતાબ્દીના શ્રી જિનમંડન ગણિ આતું નામ તારળદુર્મ આપે છે એટલે ગુજરાતી નામ તારણગઢ, પછી તારગઢ અને પછી તારંગા બન્યું દ્વાય એ સંભવિત છે. જયારે વૈદિક સાહિત્ય કહે છે કે તારગ નાગના નામ ઉપરથી તારગા થયુ હાય મ્યામ આ પદાડના નાગ માટે લિજ બિજ મતબેદા જોવાય છે. ર ધ

કુમારપ લપ્રમાં શ્રી જિનમ દેન ગણિવર આ તીર્થની સ્થાપના સંખંધી નીચે પ્રમાણે લખે છે—

"મહારાળ કુમારપાલ જેન ધર્મ સ્ત્રીકાર્યા પહેલાં અજમેરના રાણા અહ્યું રાજ ઉપર ચઢાઇ કર્યા હતી અગિયાર વાર ચઢાઇ કરવા છતાંચે અજમેર ન છતાયું ત્યારે તેમદો પાતાના મંત્રી વાગ્સડને પૂછ્યું કે—એવા દાઇ ચમતકારી દેવ છે કે જેને પૃત્યાથી શત્રુ છતી શકાય ? ત્યારે વાગૂલડે કહ્યું કે—મારા પિતાના પુષ્પ સ્મરણાયે મેં એક જિનમંદિર મનાલ્યું છે. તેની દેરીના એક ગાખલામાં શ્રી હેમચંદ્ર ચાર્યપ્રતિષ્ઠિત અને શેઠ છાડાએ બેસાડેલ શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની પ્રતિમાછ છે, જેના મહિમા પ્રત્યક્ષ છે. તેની વિધિપૂર્વક પૂળ કરવાથી અવશ્ય જ ફલ પ્રાપ્ત થય છે. પછી રાજએ વિધિપૃર્વક પૂળ કરી. બાદ રાજ શત્રુને છતીને પાઇા આવ્યા. પાછા વળતાં રસ્તામાં તેણું તારણફાઈ નામના અતિ સુંદર પડાઠ (ડેકરા) જોયા. ત્યાંથી પછી રાજએ ઉત્સવપૂર્વક પાડણમાં પ્રવેશ રી.

જેન ધર્મ રવીકાર્યા પછી એક વાર રાજા ગુરુ હેમચંદ્રાચાર્ય છને વંદના કરવા આવ્યા હતા તે વખતે ગુરુછ અજિતનાથ લગવાનની સ્તુતિ કરતા હતા તે જોયું. તે વખતે રાજને યાદ આવ્યું કે—અજિતનાથ લગવાનની સ્તુતિ કરતા હતા તે જોયું. તે વખતે રાજને યાદ આવ્યું કે—અજિતનાથ લગવાનની સ્તુતિ-પૃજા કરીને જવાથી પાત મુષ્ટમાં જય પામ્યો હતા, આદ રાજાએ ગુરુમહારાજ પાસે તાર ગાળતું સ્વરૂપ પૃછ્યું. ગુરુમહારાજે કહ્યુ—હે ચોલુકયભૂપ! આ તારસદાં ઉપર અનેક મુનિ મહાતમાઓ મારે ગયા હાવાથી (સમ્ધાયલછ (શતુ જય) તીર્ધની પ્રતિકૃતિરૂપ છે. આ સાંભળી કુમારપાલે કાેડીશિલા, સિષ્ધશિલા આદિથી મનારમ તારભુદુર્ગ ઉપર ૨૪ હાથ ઉાસું જિનમ દિર ભંધાવ્યું અને ૧૦૧ આંગુલ કાંગા શ્રી અજિતનાથ પ્રભુના ભિંભને સ્થાપિત કર્યા. એટલા માટે કહ્યું છે કે—

" विहार उचितः श्रीमन्नश्रयस्थानभावतः । शत्रुज्जवापरमूर्तिगिरेष न विमृज्यताम् ॥ १ ॥ चतुर्विगृतिह्म्तोच्चप्रमाणं मन्दिरं नृषः । विम्बं चक्रीचर्यताङ्गुलं तम्य न्यधापयत ॥ २ ॥ "

આ સિવાય ખીજો એક પ્રદેશ છે કે–મહારાજા કુમારપાલે માંસાહારના ત્યામ કર્યા પછી એક વાર વેબર ખાતાં પૂર્વે ખાધેલ માંસાહારની સ્મૃતિ શઇ આવી,

૧ પ્રવાલક ચરિત્રમા પહ્યુ હિલ્લીખ છે કે-ગજ કુમારપાલને અજયમેર દુર્ગ છતાં અગીઆર વરસ થઇ મળ હતા હતા હતા હતાં જોયો ત હતાં. હેવેટ આ પ્રથમાં લખ્યા મુજબ શ્રી અજિતતાય પ્રસુતી મૃતિની પૃજ કરીને જવાથી વિજયો થઇને આગ્યા હતા. (૫. ૩૧૩ અને ૩૧૪)

જેથી ગુરુમહારાજ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છ પાસે આવી તેનુ પ્રાયશ્ચિત્ત માંગ્યુ ત્યારે શુરુમહારાજે જણાવ્યું કે-ખત્રીશ દાંત છે તો તેના પ્રાયશ્ચિત્તર્પે તારગફ જે (તારંગાછ) ઉપર ખત્રીશ માળનું મંદિર ખધાવો. (આ પ્રાયશ્ચિત્ત માટે ખત્રીશ મંદિર ખંધાવવાનું સૂરિજીમહારાજ કુમારપાલને જેણાવ્યું છે અને રાજાએ ખત્રીશ મંદિર જોદે જોદે સ્થાને ખંધાવ્યાના ઉલ્લેખ પણ મલે છે. આવા અન્ય મત પણ પ્રવર્ત છે.) રાજાએ આ પ્રાયશ્ચિત્ત સહર્ષ સ્વીકાર્યું અને ખાવન દેવ-કુલિકાવાળા ખત્રીશ માળના લવ્ય જિનપ્રાસાદ કરાવ્યા મંદિરજમાં રીષ્ટ રત્નમય ૧૨૫ આંગુલની શ્રી અજિતનાથ પ્રભુજની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કલિકાલસર્વં આચાર્ય શ્રી હેમચ દ્રાચાર્ય જના હાથથી વિ. સ. ૧૨૨૧ માં કરાવી

પરન્તુ પ્રઅન્ધચિન્તામિણુમાં મેં ઉપર કૌંસમાં જણાવેલ ખંજા પ્રદેષનુ સમર્થન છે. જુએ " રાજાને દેખર ખાતા માંસાહારની સ્મૃતિ થઇ આવી છે જેના પ્રાયશ્વિત્તરૂપે ખત્રીશ મંદિર અધાવવાનું ગુરુમહારાજે જણાવ્યુ છે; અને રાજાએ તે સ્વીકાર્યું છે. " કુમારપાલપ્રતિખાધમાં ખત્રીશ મ દિર અંધાવ્યાનું લખ્યું છે તેમાં પ્રથમ તા પાટણુમાં કુમારવિહાર અંધાવ્યુ, આદમાં ત્રિભાવનવિહાર બંધાવ્યું. આ ઉપરાંત પાટણુમાં ખીજા ચાલીશ મંદિરા ખંધાવ્યાં (ખત્રીશની સંખ્યા મળી રહે છે) માહરાજપરાજયમાં પણ ઉલ્લેખ છે કે—આ પ્રાયશ્વિત્તમાં રાજાએ ખત્રીશ મંદિર અંધાવ્યાં હતાં.

પ્રભાવક ચરિત્રમાં ઉલ્લેખ છે કે-રાજાએ પૂર્વે જે માંસાહાર કર્યો હતા તેના પ્રાયિત્રિત્તમાં અત્રીશ દાંત તાહી પહાવવાની રાજાની ઇચ્છા હતી, પરન્તુ ગુરુમહારાજે તેમ કરાવવાની ના કહી અને કહ્યું કે-એક વાર દેહને કષ્ટ આપવાથી કૃતકર્મના નાશ થાય; પરતુ તે અજ્ઞાન્તા છે. તું આહેત્ ધર્મની ઇચ્છાથી પવિત્ર મનવાળા થઇને ધર્મારાધન કર કે જેથી સમસ્ત પાપરૂપ પંક ધાવાઈ જાય. અત્રીશ દાંત છે માટે પાપથી મુક્ત થવા માટે ઉપવનમાં મનાહર અત્રીશ ચેત્યા કરાવ. તથા તારા પિતા ત્રિલુવનપાલના સુકૃત નિમિત્તે મેરુશિખર સમાન એક ઉત્રત જિન્ચેત્ય કરાવ.

હપરનાં પ્રમાણે આપણને એ વસ્તુ સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે-તારંગાજી ઉપર મહારાજા કુમારપાલે સુદર ઉત્રત ભવ્ય જિનમ દિર ખંધાવી એમાં શ્રી અજિતનાથ પ્રભુની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ મંદિર ખંધાવવા માટે માંસાહાર ભાજનની સ્મૃતિના પ્રાયશ્ચિત્તનું નિમિત્ત નથી. એ નિમિત્તે તેા બીજાં અત્રોશ જિનમ દિર ખધાવ્યાં છે.

[ં] ઉપદેશતર ત્રિણામાં ઉદલેખ છે કે " તારગામાં મહારાંજા કુમારપાલે લગ્ય જિનમ દિર બંધાવી શ્રી ખિજતનાથ પ્રસની મૃતિ જિરાજમાન કરી" (રત્નમ દિરગણિ)

તેમજ વીરવ શાવલીમા લખ્યુ છે કે " વિ. સ. ૧૨૨૧ વર્ષે તારણુગિરીઇ શ્રી અજિતનાથ વિ'ળ થાપ્યુ. "

તારંગાજીનુ મંદિર ઘણું જ લિંચું છે. તેની લિંચાઇ ચારાશ્રી ગજ લગભગ છે. તાર ગાઈના મદિર જેટલું ને જેવું લિંચુ એક પણ મંદિર ભારતવર્ષામાં નથી. મૃળનાયક શ્રી અજિતનાય ભગવાનની પ્રતિમાછ પણ ખદું જ લિંચા છે. લિલો લિંમો એક મનુષ્ય હાથ લિંચા કરી પ્રભુજીના મસ્તક તીલક કરી શકતા નથી. એટલા જ માટે પ્રભુજીની ખંને ખાજી શ્રીકી રાખેલી છે, જેના ઉપર ચહી યાત્રી પૃત્ત કરી શકે છે. તારંગાજીના મંદિરજીની પ્રતિષ્ઠા ૧૨૦૧ યા ૧૨૨૩ માં થયાના ઉલ્લેખ મળે છે. મદિર ખત્રીમ માળ લિંચું છે પરંતુ ત્રણથી ગાર માળ સુધી ઉપર જઇ શકાય છે. કેગરના લાકડાથી આ માળ ખનાવેલાં છે. આ લાકડામાં એક ખ્યા છે કે તેને અગ્ન લગાઠવાથી તે ખળતુ નથી પણ અંદરથી પાણી જમે છે?

તાર ગાજીના મ દિરમાંથી પ્રાચીનતાસૂચક ૧૨૮૫ તે વસ્તુપાળના દ્વેખ મળ્યા છે, જે નાંચ પ્રમાણ છે

"द०॥ स्वस्ति श्रीविक्रमसंवन १२८५ वर्षे फान्गुणश्चिद् २ स्त्री। श्रीमदणिंडलपुरवास्तव्य प्रागवादान्वप्रस्त ठ. श्री चंडपारमज ठ. श्री चंडपासादांगज
ठ. श्री सोमतज्ञ ठ. श्री आशाराजनंदनेन ठ. कुमारदेवीकुश्चीसंस्ते ठ.
व्णीगमहं श्रीमालदेवयोगजुजेन महं, श्री तेजपालाग्रजन्मना महामात्यश्चीवस्त्पालेन आत्मनः पुण्याभिष्ठस्रये इह तारंगक्ष्यतेन श्रीश्राजितस्याभिदेवचंत्ये
श्रीशादिनाथदेवजिनविवालंकृत्यक्तकभिदं कार्रितं श्रीतिष्टितं श्रीनागेन्द्रगच्छे
महाम्कश्चीविजयसेनस्रिमः ॥

આ લેખ તાર'ગા તીર્થના મૃળ મ'દિરનાં પ્રવેશ દ્વારની આજુઆજુએ 🔊 ઍ દેવકુલિકાએ છે તેમની વેદિકા ઉપર કાતરેલા છે.

લેખના ભાવાથ:—સંવત ૧૨૮૫ ના ફાગુજી ગુદિ ૨ રવિવારના દિવસે અજુડીલનિવાસી પ્રાગ્યાટ (પારવાલ) જ્ઞાનિના ઠ૦ ચડપના પુત્ર ઠ૦ ચંડપ્રસાદના પુત્ર ઠ૦ સામના પુત્ર ઠ૦ આશારાજ અને તેમની શ્રી કુમારદેવીના પુત્ર મદામાત્ય વસ્તુપાલ જે ઠ૦ લુજ્યીંગ અને મદ્દ માલદેવના નાના ભાઈ તથા મહું-તેજપાલના માટા ખધ્યુ થતા હતા તેમણે પાતાનાં પુષ્ટ્ય વૃષ્યિ અર્થે આ શ્રી

^{*} અર્ડી આવના ગાતિકાએ અગાનનાથી આ લાકડા ઉપર માધ્યુપની અને ખીજા એવા પ્રયેગો કરી ધણે સ્થળે કાળા દલ પાડ્યા છે, તેમજ કેટલે દેકાણે કાલસા, ગાક અને કંગીન પેનર્સાલાઓ પોતાના આવવાના સમયની સાલ વગેરે લખી તે સ્થાન પાયાડ્યા છે, તેમજ ધર્મસાળાઓની કેટલીક દિવાલા ઉપર પણ આવુ પગક્રમ (૧) કર્યું છે, પણ એ ઉચિત નથી. એમાં એક જાતની આગ્રાનના થાય છે. કાઇ પણ જેન યાત્રી તીથેમાં જઈ આવું અત્રિયત કાર્ય ન કરે

તારંગા તીર્થ ઉપરના શ્રો અજિતનાથ દેવના મદિરમાં આદિનાથ દેવની પ્રતિમા સારૂ ખત્તક (ગાખલા) કરાવ્યું અને તેની પ્રતિષ્ઠા નાગેન્દ્ર ગચ્છના લઠ્ઠારક શ્રી વિજયસેનસૂરિજીએ કરી. પ્રા. લે. સં. લાગ ખીજો પૃ. ૩૪૦)

આ તીથે ઉપર પદરમી શતાબ્દિમાં માટા જાર્શોધ્ધાર થયા છે, જેના સળધ આ પ્રમાણે મળે છે. મહાન યુગપ્રધાન મુનિસુ દરસૂરિ પાતાનાં જૈન સ્તાત્ર-સંગ્રહના એક શ્લાકથી આપણને જણાવે છે કે-કુમારપાલે સ્થાપન કરેલ જિનબિ બ મ્લેચ્છાએ દૂર કરવાથી સુકાઈ ગયેલા તેમના પુષ્યરૂપી વૃક્ષને ગાવી દ સંઘપતિએ પાતાના ધનરૂપી જલથી સિંચીને પાછું નવયલ્લવિત કર્યું કિંતુ આ સિવાય તાર'ગા નીથ'ને મ્લેચ્છાને હાથે નુકશાન પહોંચ્યાના સમાચાર કાઇપણ પુસ્તકમાં મલતા નથી, પરંતુ એમ કહી શકાય ખરૂ કે કદાચ અદ્યાઉદીન ખીલજના સિનિકાએ જ્યારે ગુજરાત ઉપર હક્ષી કર્યો તે અરસામાં આ તીર્થને પણ નુકશાન કર્સું હશે કારણ કે નહીં તર ગાવી દ સ ઘવીને જોણા દ્વાર કરીને નવીન ળિ ખ શ્યાપન કરવાની વૃત્તિ કર્યાંથી ઉત્પન્ન થાય ! મૂળિખ ખના અભાવ થવાના એ કારણા હાઇ શકે. એક તા દુશ્મનના હાથે ખંહિત થવાથી અને બીજી કાઇ આકસ્મિક આપત્તિથી. મૂળ બિંગના રક્ષણાર્થે ભક્તોને હાથે તે અન્ય તરફ સ્થયાયું હાય, અહીં બીજા પ્રકારની સભાવના એાછી છે, કારણ કે તારગાના કુમારવિહારમાં અજિતનાથનું અખ'ડ બિ'બ પૂજાતું હતું અને ગાેવા દ સંઘવી પાતે પશુ શત્ર જય, ગિરનાર વગેરે તીર્થાની યાત્રા કરીને સઘ સાથે તારગા અજિત્નાથને વદન કરવા ગયા હતા, આ વાત સામસૌભાગ્ય મહાકાવ્યમાં સ્પષ્ટ દર્શાવેલી છે આ વસ્તુ વાંચતાં એમ કુલિત થાય છે કે વિક્રમની ચૌદમી સહીના ઉત્તરાર્ધમા મૂળ ળિ'બને ખ'ડિત કરીને ઉઠાડી મૂક્યું હશે અને સાથે જ મદિરને પણ કાંઇક નુકશાન પહેાંચાડયું હશે એટલે જ ગાવી દ સંઘવીના દૃદયમાં નવીન જિનિય બ પધરાવવાની ભાવના ઉદ્દલવી હશે.

ગાવી'દ્ર સ'ઘવીના ટ્રક પરિચય

આ ગાતી'દ સઘવી ઇડરના રાય શ્રી પૂંજાજીના ખહુ માનીતા અને ઇડરના સંઘના અગ્રેસર વત્સરાજ સંઘવીના પુત્ર હતા તે શ્રીમત અને રાજ્યમાન્ય હાેવા

^{1.} ગિરનાર પર્વતના વરતુપાલના એક લેખમાં પણ લખ્યુ છે કે-શ્રી તારણગઢ (તારંગા) ઉપર શ્રી અજિતનાથ દેવ ચૈત્યના ગુઢ મહપમાં શ્રી આદિનાથ બિ જ અને ખત્તક કરાવ્યાં (ત્રા. લે. પૃ. ૧૧૯.) શ્રીતારળગઢે श્રી अतित्वाचगुढमं इपे श्रीआदिनाचिषयत्तं च (ત્રા. લે પૃ ૯૧) પર તુ અત્યારે ગાખલામાં આદિનાથ ભગવાનની મૃતિ નથી, નેને બદલે યક્ષ યક્ષિણીની મૃતિ છે બન્ને ગાખલા સુદર ઉજ્જવલ ખારસપઢાણના ખનેલા છે પર તુ તેના ઉપર ચુના અને ૨૫ લગાવી દીધા છે એટલે મળ લેખ ઉપર પણ ચુના લગાવી દીધા હેલાથી લેખ સુશ્કેલીથી વચાય છે.

ઉપરાંત ગુસ્ત ધર્મશ્રદ્ધાળુ હતા અને તત્કાલીન તપગચ્છાધિપતિ શ્રીમાન આગાર્ય શ્રો સામસુ દરસ્રિના અનન્ય ભક્ત હતાં સ્ત્રિરજીના ઉપદેશથી શ્રી શત્રું જય, ગિરનાર અને સુપારક વગેરે તીર્શાના માટે અર્ગે સઘ કાઢીને તીર્શન્યાત્રાએ કરી હતી, અને અનેક સાધમિક ભાઈએને તીર્શયાત્રાના અપૂર્વ લાભ આપ્યા હતા. તીર્શયાત્રા કરીને ઘેર આવ્યા પછી સઘવીને નારંગા તીર્શમાં શ્રી અજિતનાથભગવાનની નવીન પ્રતિમા એસાડવાના મનારથ ઉદ્દભવ્યા હતા. આ પછી ગાવી દ સઘવીએ આરાસણની અંબિકાદેવીનુ આરાધન કરી ને ભવ્ય ભિંખને માટે એક માટી શિલા પ્રાપ્ત કરી. ત્યાંથી ગાડામા ભરાવીને એ શિલા તારંગાજ ઉપર મગાવી જેના સંબ ધમાં કવિ પ્રતિષ્ઠાસોમે લખ્યું છે કે—

"ત્યાર બાદ માર્ગમા ધીમે ધીમે ચાલતા રથ ઘણુ મહિને તાર ગાગિરિ ઉપર પહેંચ્યા અને પ્રક્ષકાને આશ્ચર્ય કરાવનાર તે મહાન શિલાને ઉરતાદ કારી- ગરાએ ઘડવા માંડી સૂર્યમ ડળતે ઝાંખું પાડનારી કાંતિવઢ ત્રણ જગતને પ્રકાશિત કરનાર પ્રભાવશાલી અને કદમાં ઘણુ જ માટુ શ્રી અજિતનાથ ભગવાનનુ નવીન બિખ થાડા જ દિવસમા તૈયાર થયું અને લાખા માલુસાએ મળીને આ બિંખને શુભ દિવસે મદિરમાં સ્થાપન કર્યું.

આ પ્રતિષ્ટા મહાત્સવ માટે સંઘવીએ માટા સમારાહ આરંભ્યા. અનેક દેશામાં કુકુમ પત્રિકાઓ માકલી. લાખા માજુસાની માનવ મેદની લરાઇ, જાણુ માનવાના મહાસાગર ઉભરાયા હાય એવી રીતે માજુસા આવ્યાં એટહું જ નહીં ગુજરાતના બાદશાહની ફાજના ઉપરી અધિકારી ગુજરાજ અને એકરાજ જેવા રાજયમાન્ય પુરુષા હાજર હતા તેમજ રાવ પૂજાજીના સનિકા દરેક જાતની સેવા અને ચેપ્કી પહેરા માટે હાજર હતા તેમજ રાવ પૂજાજીના સનિકા દરેક જાતની સેવા અને ચેપ્કી પહેરા માટે હાજર હતા આ લાખ્ખા માનવીઓની હાજરીથી સંઘપતિ ગાવી દપ્રપુદ્ધિત અને આન દિત થયા હતા આ મહાન માનવ મેદનીની વચ્ચે આચાર્ય શ્રી મામ્યુદરસ્ત્રિજીએ પ્રતિષ્ટા કરી અને શ્રી અજિતનાથ લગવાનનુ બિંબ સ્થાપન કર્યું અને તે જ દિવસે પંદિત જિનમ ડનને વાચક પદ આપવામાં આવ્યુ. ''

સંઘપતિ ગાેવી દના આ છર્ણો દ્વાર પછી જગદગુરુ આચાર્ય શ્રી હીરવિજય સુરીશ્વરછના શિષ્યરતન શ્રી વિજયસેનસુરિજી મહારાજના ઉપદેશથી તારંગાછ તીર્યના છણે દ્વાર કરાવવામાં આવ્યા, જેનુ પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે મહે છે.

ગાવીંદ સઘપતિની પ્રતિષ્ઠાના લેખ મૂળનાયકજીની પ્રતિમા ઉપર આ પ્રમાણે છે. સં ૧૪૭૧ શ્રે લ .....વં. ગોકંદેનમાર્યા જગ્યદ્યદે....... प્રમુલ કુટુમ્થયુતેન શ્રેયાંથં.. ... સિનિસ (જેન સા. સ. ઇ. પ્ર ૪૫૪) એક બીજો લેખ એવું સૂચન કહે છે કે ૧૪૧૬ પહેલાં મૂળનાયકજીની મૃતિતું પરિવર્તન થયુ હાય.

१. कुले। पट्टाविस समुभ्ययः. " विमहाचलनारङ्ग ४ ४ ४ जीर्णीध्धःर'न. पुण्योपदेशहारा कारापयन्तो " (पृ ८२-८२)

.....पोमदेष पार्था जीमण...... श्रेयोथं..... स्विम:.....जीयात् पाम हेवनी साथा श्रमणु.......क्ट्याणु माटे ...

મૂળનાયકજીની અન્તે ખાજી જે જિનમૂર્તિઓ છે તેમા નીચે પ્રમાણે લેખ ઉપલબ્ધ થાય છે.

ॐ संवत १३०४ द्वितीय ज्येष्ट सु० ९ सोमे सा० धणचंद्र सुत सा० वद्धमानतत्सुत सा० लोहदेव सा० थेहडसुत सा० भ्रवनचन्द्र पञ्चचन्द्रप्रभृति कुदुम्बससुदायश्रेयोथं श्रीअजितनाथविंवं कारितं। प्रतिष्ठितं वादी श्रीधर्मघोपद्धरिषट्टक्रमागतेः श्रीजिनचंद्रस्रिशिष्यैः सुवनचंद्रस्रुरिभिः॥

ॐ॥ सं. १३०५ अपाढ विद ७ शुके सा० बर्द्धमान सुत सा० लोहदेव सा० आसथर सा० तथा थेहड सुत सा० सुवनचन्द्रपट्मचन्द्रेः समस्तक्कटुम्ब-श्रेयोथे श्रीअजितनाथिववं (विवं) कारितं । प्रतिष्ठितं वादींद्र श्रीधर्मधोपस्रि पट्टप्रतिष्ठित श्रीदेवेन्द्रस्रिपट्टक्रमायात श्रीजिनचन्द्रस्रिशिष्येः श्रीस्रुवन-चन्द्रस्रिभिः।

આપણે ઉપર જોયું તેમ મૂલનાયકજીના લેખ ઘસાઇ ગયા છે છતાંએ એટલુ તેા સિદ્ધ થાય જ છે કે અત્યારે વિદ્યમાન શ્રા મૂલનાયકજ મહારાજ કુમાર્રપાલના સમયના પ્રતિષ્ઠિત નથી તેમજ આપણે આજીબાજીની મૂર્તિનાં જે લેખા આપ્યા છે તે એના પરિકરમાં છે. બન્ને લેખા એક જ ધણીના છે. પહેલા લેખ વ સં. ૧૩૦૪ ના જેઠ શુદ્ધિ ૯ ને સામવાર ના છે બીજો લેખ સં. ૧૩૦૫ અપાઢ વિદ ૭ ને શુક્રવારના છે. બીજા લેખમાં વાદીશ્રી ધર્મ ઘાપસૂરિના પટ્ધર શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિનું નામ વધારે છે. બાકી બન્ને લેખાની હકીકત લગલગ સરખી છે. બન્ને લેખાના લાવાર્થ્ય આ પ્રમાણે છે. શાહ ધનચંદ્રના પુત્ર શાહ વર્દ્ધ માનના પુત્રા શાહ લાલાર્થ્ય આ પ્રમાણે છે. શાહ ધનચંદ્રના પુત્ર શાહ વર્દ્ધ માનના પુત્રા શાહ લાલકદેવ શાહ આસધર અને શાહ થેહડ, તેમાં શાહ શેહડના પુત્રા શાહ લાવનચંદ્ર અને પદ્મચનદ્ર એ બન્નેએ પાતાના કુટું બના સમુદાયના કલ્યાણ માટે શ્રી અજિતનાથ લગવાનની મૂર્તિ લરાવી અને તેની વાદીન્દ્ર શ્રી ધર્મઘાપસૂરના પટ્ધર શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ, તેમની પટ્પર પરામાં થયેલા શ્રી જિનચન્દ્રસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી લુવનચન્દ્રસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી

સત્તરમી સહીના શ્રી વિજયસેનસૂરિજીના જીણે ધ્ધાર માટે વિજયપ્રશસ્તિમાં નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ મળે છે.

> क्रीडाऽऽश्रये जयश्रीणां श्रीमच्छत्रुद्धये गिरी । उत्तुङ्गशृद्धे तारङ्गे श्रीविद्यानगरे पुनः ॥ ५९॥

श्रीष्ट्रीत्हें।पद्शेन मंनिवेशेन मेपदाष्ठ । जानाजगज्जनोद्धारा जीणोद्धारा अनेकनः ॥ ६१ ॥

(વિજય પ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય સર્ગ ૨૧, પૃ. ૬૯૦)

મૃલનાયક શ્રી અજિતનાયજી લગવાનની જમદ્યી તથા ઢાળી ળાજીની મૃતિના પરિકરની ગાદીએમાં ખાદાયેલા ળંને લેખા ઉપર જોઈ ગયા.

અાર્વી જ રીતે મૃશ્ન.યક્છની છે આજુએ નીચેના લાગમાં છે કાઉત્સરગીયા વિરાજિત છે. તેમની નોચેની ગાદીમાં ૧૩૫૪ ના છે ક્રેપેા છે. એમાં એકમાં મહાવીર લગવાન મૃશનાયક છે, બીજામાં છી અહિત્ય લગવાન મૃશનાયક છે. બન્તેમાં બાર જિતના પડક છે અને પ્રતિષ્ટા કારેડ ગચ્છના આચાચે કરાવેલી છે. આ બન્ને કાઉત્તરાચીયા ખેગલુ અને પાલનપુરની વચ્ચે ખેરાલુથી ૧૦ માર્કલ અને પાલનપુરથી ૧૪ માર્કલ દ્વર સલમકાડ ગામની જમીનમાંથી નીકળેલા છે અને અહીં લાંબીને પધરાચ્યા છે. બન્ને મૃતિની બન્ને બાજી અને ઉપર ઘડને કુલ અગિયાર મૃતિઓ છે અને બારમી મૃતિ મૃશ્ન યકની છે. એમ બે મળી ચાલીશી સંપૃદ્યું શય છે

નચિના લેખ મૂલનાયક છતા ગલારાની અડાર મબામ ઠપના અહારની ભાગના છ એ કીએ માંતા મે દિરન પ્રવેશકારની અન્તે આજીના એ માટા ગાખલામાં પદાયતોની તીએ ખાદાયેલા છે. અન્તે લેખા સરખા જ છે. માત્ર એકમાં શ્રી નેમના છતું નામ છે અને ખીજામાં શ્રી અજિવનાય છતું નામ છે; માટે એક જ લેખ અપ્યા છે મન્તે લેખા એક જ ધણીના છે અને ક્લિયા પછુ એક જ આયાર્થશ્રીના ડાયે થયેલી છે.

ॐ॥ स्वस्ति श्रीतिक्रममंत्रत १२८४ वर्षे फालगुणग्रुद्धि २ रवी
श्रीमर्णिहलपुग्वास्त्वत्र प्राग्नाटान्वय प्रम्(सु)त ठ० श्रीचंडपारमज ठ० श्री
चंडप्रामादांगज ठ० श्री मोमतनुज ठ० श्रीयाशागुजनंदनेन ठ० श्रीकुमागदेतीकुशीर्त्रभृतेन महं श्री.ल्णिगच्हं श्रीमालदेवयोगनुजेन महं श्रीतेजपालाग्रजन्मना गंवपित्रहामान्य श्रीवग्तुपाछेन आन्मनः पुण्यामित्रद्वये इह तार्गकपर्वत श्रीश्रजित्म्वामीदेवेचस्ये श्रीआदिनायजिनविवालकृत खत्तकिमेदं
काग्ति ॥ प्रतिष्ठितं श्रीनागेन्द्रगच्छे भट्टारक श्रीविजयसेनम्बरिमः॥

વિક્રમ સવત્ ૧૦૮૮ માં ફાયણ ગુદિ ખીજ ને રવિવારે અદ્યુહિલપુર પાટેશ-નિવારી ઠક્ષ્ટુંગ ચંડપના યુત્ર ઠંબ અડપ્રાસ્થદના યુત્ર દેવ સાયના યુત્ર ઠેવ આશાન રાજની પત્ની ઠક્કુરાણી કુમારદેવીની કુક્ષીથી ઉત્પન્ન થયેલા મન્ની લુણીંગ તથા મન્ની માલદેવના નાનાભાઈ અને મહામાત્ય તેજપાલના વહીલ અન્ધુ સંઘપતિ મહામાત્ય વસ્તુપાલે પાતાના પુષ્યની અભિવૃષ્ધિ માટે શ્રી તારંગા પવેલ ઉપર શ્રો અજિતનાથ દેવના મંદિરમાં શ્રી આદિનાથ જિનબિંગથી અલંકૃત (બીંજો શ્રો નેમિનાથજિનબિંગથી અલંકૃત) આ ગાખલા કરાવ્યા અને તે બન્નેની પ્રતિષ્ઠા નાગેંદ્રગચ્છીય ભદ્વારક શ્રી વિજયસેનસૂરિજીએ કરાવી હતી

આ ગાખલામાં અત્યારે તા યક્ષ યક્ષિણીની મૂર્તિઓ છે.

संवत १८२२ ना ज्येष्ट शुद ११ वार बुध श्रीरीपभस्वामीपादुका स्थापिता श्रीतपागच्छभङ्कारक श्रीविज्ञवधर्भस्ररीधरसाज्ञाय श्रीमालगच्छे संघवी ताराचंद फतेचंद प्र०

આ લેખ તાર'ગાજી પર્વત ઉપર આવેલ કાેટીશિલાના માટા મ'હિરમાં માટી દેવકુલિકા છે તેમાં વચ્ચે ચામુખજીની ચાર જિનમૂર્તિયા છે અને તેની નીચેના લાગમાં ચારે તરફ થઈને પગલાં જેડી ૨૦ છે. દરેક પાદુકાએ ઉપર જે લેખ ઉપર આપ્યા છે તેને લગલગ મળતા લેખા છે જેથી બધા લેખા નથી આપ્યા.

આ લેખ એક વસ્તુ ખહુ જ સુંદર રીતે પ્રતિપાદન કરે છે કે–કાેટીશિલા અને એ દેવકુલિકાએ વ્વેતાબર જેન સંઘની જ છે. વ્વેતાંબર આચાર્યોએ સાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે અને શ્રીમાલી જ્ઞાતિના શ્રાવકાેએ (વ્વેતાંબર જેના) મૂર્તિએા, મ'દિર અને પાદુકાએ કરાવી છે માટે કાેટિશિલા એ વ્વેતાંબર જેનાનું જ સ્થાન છે.

સું કર દશ્ય

આટલા પ્રાચીન ઇતિહાસ જોયા પછી આપણે મુખ્ય મેકિર તરફ વળીએ.

તલાટીથી એક માઇલ ચઢાવ ચઢાય પછી ગઢના પશ્ચિમ દરવાને આવે છે. દરવાનમાં પેસતાં જમણી તરફની તેની લીંતમાં મણેશના આકારની કાઈ યક્ષની મૂર્તિ છે, અને ડાળી તરફ કાઇ દેવીની મૂર્તિ છે. આવી જ છે મૂર્તિઓ મૂળ મંદિરમાં જવાના પહેલે દરવાને અદરના લાગમાં છે. આ ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય છે કે મંદિરમાં પેસવાના દરવાની માફક ગઢના દરવાને જૈના તરફથી ચયા છે કે મંદિરમાં પેસવાના દરવાની માફક ગઢના દરવાને જૈના તરફથી ચયા હતો ગઢ સુધી આવ્યા પછી શરૂઆતમાં પૂર્વ તરફ અને પછી અગ્તિ કાલમાં લગભગ અર્ધી માઇલ ચાલીએ ત્યારે ઉપરના મંદિરાનાં દર્શન થાય છે. પ્રથમ દિગંભર ધર્મશાળા આવે છે અને તેની એડે જ શ્વેતાંબરીય ધર્મશાળા અને મંદિરમાં જવાના ઉત્તર દરવાને દર્શિયાચર થાય છે. મુખ્ય મંદિરનું મુખ અને મુખ્ય દરવાને જે કે પૂર્વ સન્મુખ છે તથાપિ લાકોની આવના ઉત્તરના દારથી થાય છે.

આ મુંદર અને ભવ્ય પ્રાસાદ દેષ્ટિએ પડતાં જ હરકાઇને અત્યંત આનંદ શાય છે અને પૂર્વના મહાન દાનવીર ધર્મનિષ્ઠ પુન્યશાળી છવાત્માઓએ કરાવેલા પુષ્ય કાર્ય માટે સ્વતઃ ધન્યવાદના ઉચ્ચારા નીકળી ભ્રય છે. આ મંદિરની શેંચાઇ જેટલી ઊંચાઇ બીજા ઢાઇ મંદિરના નથી. એ વાતની ખરી સત્યતા નજરે જેનારને જણાય આવે છે. આવી ઊંચાઇ અને વિશાળ વેરાવાવાળું દેશસર જેનામાં તો ખીજે ક્યાંયે નથી જ પણ સમસ્ત હિન્દુસ્થાનભરમાં આવું આસીશાન મદિર હશે છે કેમ તેની શંકા થાય છે. ખહારના દેશ્યથી જ અપ્ટલું ખધું આશ્ચર્ય થાય છે પણ તે પ્રાસાદની બારીક કાતરણી તથા નમ્નેદાર ખાંધણી તપાસવાથી હિન્દુસ્તાનના કળાકુશળ ' શિલ્પશાસ્ત્રીઓની ખરી ખૂબીની આંખી થાય છે.

માં દિરાનાં દર્શન-આ મહિર બનાવવા માટે રાજા કુમારપાળે કેટલા રૂપીયા ખર્ચ કર્યો હશે તેની નોંધ મળતી નથી, પછુ કાર્રાગરી ઉપરથી અગણિત દ્રવ્ય ખરચ્યુ હશે એમ અનુમાન થાય છે. મંદિર ઉપર જે ધ્વજાદ હની પાટલી છે તે એક ખાટલા જેટલી લોગી પહેાળી છે. નીચેથી જોનારને તે નાર્ની લાગે તે સ્વાભાવિક છે.

શ્રી અજિતનાથ પ્રભુની અલોકિક પ્રતિભાવાળી, મનાહર, ભવ્ય અને સું દર મૃતિ ના દર્શનથી મન અને આત્મા ખૂબ આનંદ પામે છે અને ઘડીલર દુનિયાના દુઃખા ભૂલી જવાય છે. પ્રભુની મૃતિ એક સા એક આંગળ કરતાં માટી છે અને નીસરણી ઉપર ચર્ટીને લલાટ ઉપર તિલક થાય છે. મે દિરતી ઊંચાઇ ચાંગશી હાથથી વધારે છે. તેના પ્રમાણમાં જાહાઇ પણ માલૂમ પહે છે.

ક - રગમ'ડપ પદ્ય રમણીય ખનેલા છે. ચ'લલાઓની લાડાઇ ઘણી છે. મ દિરની ખહારનો બાજી દીવાલામાં ચારે બાજી ગજ પર અને હાથી પર લાગેલા હાથી દ્વાડા પત્યરમાં કાતરેલા છે. આ મ દિરની કારીગરી અને મુંદરતા દેખવાથી ઘડીલર આત્માને આનંદ મળે છે, જાણે દેવાએ બનવેલું મ દિર ન હાય તેમ લાગણી થઇ આવે છે, અને મ દિર બનાવનાર શિલ્પશાઓએ તથા અઠળક દ્રવ્ય પત્ર્યનાર મહારાજ ક્ષ્મારપાળ, તેના પ્રતિએલ્લક શ્રીમાન હેમચન્દ્રાચાર્ય અને ગાવિંદ સંઘવી માટે ધન્ય ધન્યના શખ્દા મુખમાંથી સરી પહે છે.

ભૂલભૂલામણી 🚅

સુખ્ય મંદિરમાં એક ણાજી ઉપર જવાના રસ્તા છે. આ મંદિરના ત્રદ્યુ માળ કે પ્રદ્યુ બૂલબૂલામણી એવી છે કે સાધારણ માણુસ જઇ શકતા નથી. ફીવા હીધા સિવાય કોઇ જઇ શકતું નથી. વળી એક સાથે ત્રણુચાર માણુસા કરતાં વધારેથી જઇ શકાતું નથી. કારોપાંચા માણસ તા એકલા જતાં જતાં ગલરાઇ પાષ્ટા ચાલ્યા આવે છે. ખુનતાં સુધી ભાળકાને એ સમતીથી આગળ લઇ જવા તે સલાહકારક નથી. લૂક્ષ્યુદ્ધામણીની બનાવદમાં ખૂબી છે. કાદીશરની કિંમત મહીં જ થાય છે.

કેગરતું લાકકું

આ લમલીમાં એક ઉત્તમ પ્રકારનું લાકડું વાપરવામાં આવ્યું છે તે કેંગરનું લાકડું કહેવાય છે માટા માટા જળરા લાકડાના ચાકઠાં ગાઠવી દીધાં છે. જ્યાં લાકડું કહેવાય છે માટા માટા જળરા લાકડાના ચાકઠાં ગાઠવી દીધાં છે. જ્યાં લાં કેગર જ જોવામાં આવે છે. ખૂબી એ છે કે આ લાકડું અગ્નિમાં બળતું નથી, ઊલદું તેમાંથી પાણી છૂટે છે. આટલાં બધાં વર્ષો થઇ ગયાં છતાં તેમજ વિશાલકાય મંદિરના આટલા બધા લાર હાવા છતાં તે લાકડા જેવાં ને તેવાં જ દેખાય છે.

ન' દીજાર માને અષ્ટાપદનાં દર્શનીય જિનમ દિરા

મૂળ મ'દિરને ફરતા વિશાલ ચાક છે. આગળના ભાગમાં ૩–૪ મ દિરા છે. તે પૈકી એકમાં જ'બૂદીપ વગેરે સાત દીપા અને સસુદ્રો વલયાકારે બતાવી આઠમાં ન'દીશ્વર દ્વીપમાં (પર) ચૌસુખવાળી (પર) નાની સુદર દેરીએ! છે.

ળીજા મે દિરમાં મધ્ય ભાગમાં આરસનું સુંદર સમવસરજી અનાવ્યું છે, તેની ક્રસ્તી અષ્ટાપદ અને સમેતશિઅરની રચના ખહુ જ સરસ્ કરી છે. તેમજ ૧૪૫૨ ગામુધર પગલાં ને સહસકૂટનાં નાનાં ચૈત્યા ખહુ જ દર્શનીય છે. અષ્ટાપદની રચનામાં રાક્ષસરાજ લંકાધિપતિ રાવજી અને મંદાદરીં, ચાવીશ તીર્થ કર ભગવાના સમક્ષ જે અદ્ભુત લક્તિ કરે છે તે પ્રસંગ છે. તેમજ સમવસરજીની રચના, પૂર્વ તરફ નવપદજીનું મંડલ, પશ્ચિમ તરફ લાભિયાનું, મધુખિન્દુનું અને કલ્પવૃક્ષ તથા દક્ષિણ તરફ ચૌદ રાજલાક વગેરે દરયા ઉપદેશક અને બાધક છે. આં ખધી રચનાઓ શાંતિથી બોર્ઇ વિચારવાલાયક છે. તેની ખાજીમાં જ ચામુખજીની દેરી છે.

પાછળના ભાગમાં એ નાની દેરીઓ છે. એકમાં શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની પાદુકા છે, બીજ દેરીમાં ત્રણુ પાદુકાયુગ્મ છે. એક દર તીથે પરમ સુંદર્ર અંને શાંતિનુ ધામ છે. શાંતિઇચ્છુક મહાનુભાવાએ જરૂર અહીં આવી તીર્થયાત્રાના લાભ લેવા જેવું છે

અત્યારે કલિયુગમાં આપલાં પાંચ મુખ્ય તીર્થામાનુ આ એક તીર્થ ગણાય છે. શતુંજય, ગિરતાર, આયૂ, સમ્મેતશિખર અને તારગાજ પાંચ મુખ્ય તીર્થા ગણાય છે.-

વિવિધતીર્થકલ્પકાર મહાતમા જિનપ્રભસ્રિજી પણ ૮૪ મહાતીથે ગણુનરીની આપતાં લખે છે કે " तारणे विश्वकोटी शिलायां भो अनितः आ ઉલ્લેખ પણ તારંગ જીની પ્રાચીનતા અને મહાતીર્થતાને સ્થવે છે. અને " તારંગે શ્રી અજિત જુ હાર" (સકલતીર્થ વંદના) પણ એ જ સ્થવે છે.

મિહિશલા

હવે તાર'ગાજી ઉપર જે સિદ્ધશિલા અને કાેડીશિલાના ઉલ્લેખ શરૂઆતમાં વાંચ્યા છે તેના પરિચય કરી લઇએ.

મૂળ મ'દિરની ઉત્તર દિશા તરફ એક ટેંકરી છે જે સિષ્ધશિલા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે ત્યાં જતાં રસ્તામાં એક જૂના કૂવા અને કુંડ આવે છે. ફૂવામાં કચરા લરેલા છે અને કુંડમાં તા પાણી બરેલું છે. કુંડના સામે એક હનુમાનનો દેરી અવિલી છે. કુંડની બહાર પત્થ ઉપર એક શિલાલેખ છે, જે વાંચી શકાતા નયા.

સિધ્ધશિલા મૃળ મ દિરઘી અર્ધા માઇલથી વધુ દ્રર છે. રસ્તામાં અનેક ખંડિત નાનો નાની તેનમૂર્તિએ પડી છે. તેમજ ગુફાએ અને માટા માટા પત્થરા પહેલા પણ આપણી નજરે ચઢ છે, સિધ્ધશિલા ઉપર શ્વેતાંળર ચામુખછની અને પગલાંની દેરી છે. અહીં અનંત મુનિયું ગવા—સાધુમહાત્માએ સિહિપદને પામ્યા છે તેથી જ સિધ્ધશિલા કહેવાય છે. આ બાલ એક દિગંબર જેન દેરી પણ નવી બની છે.

કાટીશિલા

મૂળ મંદિરથી દક્ષિણ દિશામાં જતાં એક તળાવ અને પાસે જ એક કુવા આવે છે ત્યાંથી કાેટિશિલા તરફ જવાના માર્ગ આવે છે ટેક્રી ઊંચી છે. રસ્તામાં શુકાએ આવે છે. એ પત્થરના ખનેલા માટા ખઠકમાંથી રસ્તા નીકળે છે. આ દેખાવ બીહામણા અને આશ્ચર્ય પમાટે તેવા છે.

કાંડીશિક્ષાના મુખ્ય સ્થાનમાં શ્વેતાંખર જેન સંઘની અનાવેલી મુંદર મેાડી દેવકુલિકા છે. એમાં વચ્ચે ચામુખછ, ચાર દિશામાં ખિરાજમાન ચાર મૃતિઓ છે. તેની નીચેના ભાગમાં ચારે તરફ થઇને પગલાં જોઠી ૨૦ (ત્રીશ) છે. દરેક પાદુકાએ ઉપર સં. ૧૮૨૨ ના જેઠ શુદ ૧૧ ને ખુધવારના ટૂંકા ટૂંકા લેખા છે. ખધા લેખા એક સરખા હાવાથી અને ખધાના ભવ સરખા હાવાથી એક લેખ નીચે ઉધ્કૃત કર્યો છે.

"संत्रत १८२२ ना ज्येष्ट शुद ११ वाग वृध श्री री(ऋ)पमम्वामिपादुका स्थापितं (ता) 'श्रीतपागच्छे' मङ्घानक श्रीविजयधर्मस्रीश्वरसाद्वाय श्रीमालगच्छे मंघवी नागचंद फतेचंद प्र.....

(શ્રી જેન સત્યપ્રકાશ, પુ. ૨, અં. ૨, પૃ. ६૬, ૬७, ६८. પ્રાચીન લેખ સંછદ્દ સ. પૃ. પા મુનિરાજ્શ્રી જયન્ત્રવિજયજી મહારાજ.)

આ સિવાય એક બીઇ દેવી છે. વાસ્તવમાં એ દેવી વ્યેતાંબર તેન સંઘની જ છે અને તેમાં મૃતનાયકજીની મૃત્તિ 'વેતાંબરી છે કિન્તુ દિગ'બરાએ મમત્વને વશીબૂન બની એ મૃતિના કે દારા ઘસી નાંખ્યા છે એ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

અહીંથી આખા પહારનું દેશ્ય ખડુ જ રમણીય, મનાહર અને પરમપ્રસાદપ્રદ લાગે છે યાત્રિકા સ^{વ્}યાસમયે અહીંનાં રમણીય દેશ્યા જોવામાં તહીન થઇ જાય છે. ગા કાેટીશિલા ઉપર કરાેડા સુનિવરાએ કૈવળગ્રાન પામી સિષ્ધિપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેથી જ આ સ્થાન કાેટીશિલા કહેવાય છે. હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્યમાં આ કાેટીશિલા માટે નીમ્ન ઉલ્લેખ મલે છે.

" यत्तुङ्गतारङ्गागिरौ गिरीश्रशैलोपमे कोटिशिला समस्ति । स्वयंवरो वीव श्रिवाम्बुमाक्षी पाणिग्रहे कोटिम्रुनीश्वराणां ॥ " क्येटबे हित्रीशिक्षा चोवुं नाम सार्थंड छे.

પાપપુષ્યની ખારી

મૂલ મે દિરની પૂર્વ દિશામાં અર્ધા માઇલ ઉપર એક ટેકરી છે જે પાપપુન્યની બારીના નામથી ઓળખાય છે. આ ટેકરી ઉપર જતાં રસ્તામાં પાણીનાં ઝરણાં, વૃદ્ધાની ધાઢી છાયા, બગીચા, ગંદન વગેરેનાં વિવિધ ઝાડા નજરે પડે છે. પાચીન કાળની ઇમારતોના પાયા તથા ભીંતા વગેરે દેખાય છે આ બધા ઉપરથી એમ લાગે છે કે પાચીન સમયમાં અહીં એક વાર મનુષ્યાની સલન વસ્તી હશે. ટેકરીની ટાંચ ઉપર એક દેરી છે, એમાં એક પ્રતિમાજનું પરિકર છે જેના ઉપર ૧૨૪૫ વૈશાખ શુદ ૩ ના લેખ છે. લેખ લણા જ લસાઇ ગયા છે આ પત્થરવાળી દેરીની નીચે એક ગુદ્ધા છે. એમાં નવીન પાદુકાઓ સ્થપાયેલી છે. આ ગુદ્ધા પાસે તથા ટેકરીના રસ્તામાં જે પુરાણી માઢી માઢી ઇ'ટા પડેલી છે તે વલ્લલીપુરના ખાદકામમાંથી નીકળેલી ઇ'ટા જેવી અને એવા માપની જ છે, જે આ સ્થાનની પાચીનતા સિધ્ધ કરે છે. આ સિવ ય રૂઠી રાણીના મહેલ, બગીચા, ગુદ્ધાઓ, ઝરણા વગેરે અનેક વસ્તુઓ બેવા લાયક છે.

શ્વેતાંખર મંદિરના કમ્પાઉન્ડ અહાર સુંદર વિશાલ જૈન ધર્મશાળા છે. શ્વેતાં-ખર મંદિરના અને ધર્મશાળાના કિલ્લાની અહાર દિગંખર મંદિર અને દિગંખર ધર્મશાળા છે. શ્વેતાંખર જૈન સાથે ઉદારતાથી આપેલી બૂમિમાં તેનું નિર્માણ થયેલું છે

આ તાર'ગાજી તીર્થ જવા માટે મહેસાલા જંકશનથી વીસનગર, વડનગર થઇ તાર'ગાહીલ સ્ટેશન સુધી રેલ્વે જાય છે. સ્ટેશન પર સુંદર *વેતાંખર જૈન ધર્મશાળા છે. હમલાં બીજી સારી ધર્મશાળા, મદિર, ઉપાશ્રય બને છે. સ્ટેશનથી દાઢ ગાઉ દૂર તલાઢી છે. ત્યાં *વે. જૈન ધર્મશાળા છે.

તલાટી જવા માટે વાહનની સગવડ મળે છે. ઉપર જવાના રસ્તા અર્ધાથી પાજ્ઞા કલાકના છે. ઉપર ભાતું અપાય છે. ઉપર જવાના રસ્તા પણુ સારા છે. દ્વરથી જ મહારાજા કુમારપાલે ખંધાવેલ ભવ્ય જિનમંદિરના શિખરનાં દર્શન થાય છે. ઉપર શ્વેતાંબર ઋન ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય, વાંચનાલય અને ભાજનશાળા વગેરે ખધી સગવડ છે.

તીશેના સંપૂર્ણ કળતે અને વહીવટ અત્યારે શેઠ આળું દજી કલ્યાણજીના પેઢી (અમદાવાદ) સંભાળ છે. અઢીંની વ્યવસ્થા પ્રશંસનીય છે.

કાર્ટરગઢ

પાચીન તૈન તીર્થ છે. હાલમાં ઇંડર મહીકાંદા એજન્સીના છ તાલુકામાંથી નાની મારવાડનું મુખ્ય શહેર છે મહીકાદા રાજધાનીનુ પાતુ મુખ્ય શહેર છે. એ મારવાડ તાલુકામાં ૪૪ ગમ શ્રાવકાની વસ્તીવાળાં છે. આખા તાલુકામાં ૫૦ જિનમંદિરા, ૨૧ ઉપાશ્રયા અને ૨૧ ધર્મશાલાએ આવેલી છે. આ ૪૪ ગામાં પાકી એકલારા અને ટીંટાઇમાં સાધારણ પુસ્તકલંડાર છે, ઇડરમાં તેથી સારા પુસ્તકલંડાર છે. પ્રસિદ્ધ તીર્થ પાસીના પણ આ પ્રાંતમાં જ આવેલુ છે. તારંગા અને કુંલારીયા પણ આ પ્રાંતમાં જ ગણાય છે. ઇડરમાં પાંચ ધર્મશાળાએા, પાંજરાપાળ, પાઢશાળા, તથા નીચે પાંચ મુંદર જિનમ દિરા છે. ગઢ ઉપર છર્ણાન્દ્ધારનું કામ ચાલે છે. પૃ પા આચાર્ય મહારાંજ શ્રી વિજયકમલસ્વિજીના ઉપદેશ-થી આ છર્ણા દ્વારાં સુધા સમયથી ચાલુ છે હવે પૃરું શર્ધ ગયું છે. છતાંયે રાજ થાડું કામતા ચાલુ જે છે.

^{દા} ઇઠરતીર્થની પ્રાચીનતા "

ર્કા કરમાં મહારાજા સંપ્રતિએ ખંધાવેલા જિનમ દિરના ઉલ્લેખ મળે છે,

"સ પ્રતિરાજાએ× × પુન ઇડરગઢ શ્રીશાન્તિનાથના પ્રાસાદળ ળ નિપજાવ્યા." (જેન કાેન્ફરન્સહેરલ્ડના ૧૯૧૫ ના ખાસ ઐતિહાસિક અક પૃ ૩૩૫–૩૩૬) ત્યારપછી મહારાજા કુમારપાલે આ મદિરના છોઇાંદ્વાર કરાવ્યા અને તેની પાસે જ પાતે બીજું મ'દિર બનાવ્યુ. પ્રાચીન તીર્થમાલામાં આ મ'દિરના ઉલ્લેખ મળે છે. તેના કર્તા ખરતરગચ્છીય શ્રી જિનપતિસરિજી છે.

" इडरिगरी निर्विष्टं चीलुक्याविषकारितं जिनं प्रथमं "

મહારાજ કુમારપાલે ઇડરગઢ ઉપર આદિનાથ ભગવાનનું મંદિર ળ ધાન્યું હતું. સુપસિદ્ધ ગુર્વાવલીકાર આચાર્ય શ્રી મુનિસુંદરસૂરિઇએ મહારાજ કુમારપાલે અ'ધાવેલ ઇડરના શ્રી ઋપભદેવઇનું સ્તાત્ર ખનાવ્યું છે. તેમાં તેમણે કુમારપાલે અ'ધાવેલા મંદિરના અને પાછળથી તેના છર્ણોદ્ધાર કરાવનાર શ્રાવક ગાેવિંદના પણ ઉદલેખ કર્યા છે

ત્યાગચ્છીય આચાર્ય શ્રી સામમુદગ્છના ઉપદેશથી ઇહરના ધર્મ પ્રેમી ધનાક્ય શ્રાવક વીસલે ઉદેપુર પાસેના દેલવ હત્માં નદીશ્વર પટ્ટ ખનાગ્યાે હતા; મન્દિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. વિશ્લરાજને વાચકપદ આપવાના ઉત્સવ કર્યા હતાે અને ચિત્તોહમાં શ્રી શ્રેયાંસનાથજીનું મંદિર ખધાગ્યું હતું તે વિસલ શેઠ ઇહરના જ હતા.

भ श्रियःपदं संपदुपेतनानामहेम्यग्रोभाक्तितद्युलक्ष्मी। श्रोत्तुंगदुर्गप्रविराजमानमियदिहरनाम पुरं समस्ति॥ "

૧ દેલવાડા એ જ પ્રસિદ્ધ દેવકુલપાટક છે. અત્યારે પણ ત્યાંના મ દિગામા આ. શ્રી સીમસુ દરસ્ટ્રિએ પ્રનિષ્ટિત કરેલી સુદર મૃનિંએા, શિલાલેખાવાળી છે, તેમજ ધાતુમૃનિંકના પણ આ જ સ્રિલ્ડની પ્રતિષ્ટિત કરેલી ઘણી મળે છે.

ં ગાવિન્દ સંઘપતિએક ઇડરગઢમાં મહારાજા કુમારપાલે કબંધાવેલા જિન-યન્દિરના જેણેંધ્ધાર કરાવ્યા હતાં તેના ઉલ્લેખ સામસૌલાગ્ય ક,વ્યમાં મળે છે.

"यः पर्वतोपरि गरिष्टमतिः कुमारपालोर्वरेश्वरविहारमुदारचित्तः जीर्ण सकर्ण मचनानद्यवासनावान् द्रव्यव्ययेन बहुलेन समुद्दधार ॥ ३० (सर्ग ७, १३। १०)

જે માટી ખુદ્ધિવાળા, ઉદાર ચિત્તવાળા, વિદ્વાનામાં ઇન્દ્રરૂપ અને નિર્દોષ વાસ-નાથી યુકત એવા ગાવિદ સાધુએ ઘણુ દ્રવ્ય ખર્ચી પર્વત ઉપર રહેલા કુમારપાલના જીર્જુવિહાર-પ્રાસાદના સારી રીતે ઉદ્ધાર કર્યો.

સામસૌભાગ્ય કાવ્યમાં ઇહરના શ્રી ઋષભદ્દેવજીના મ'દિરતું સુદર વર્જુન છે.

મહાન્ વિદ્વાન, અનેક ગ્રંથાના રચયિતા શ્રો ગુણરત્નસૂન્જિએ ઈડરમાં વિ. સં. ૧૪૬૬ માં ક્રિયારત્નસમુચ્ચય ગ્રંથ બનાવ્યા હતા પદરમી શતાબ્દિમાં શ્રી સુમતિસાધુ સૂરિજીની આચાર્થપ વી ઈડરમાં થઇ હતી. મહાન્ ક્રિયાપ્ટારક આચાર્થ શ્રી આણુ દ્વિમલસૂરિજીના જન્મ વિ. સં. ૧૫૪૭ મા ઇડરમાં જ થયા હતા.

ઇડરી નથરિ હું એ અવતાર, માતા માણેક દેકુક્ષિ મલ્હાર.

સા મેઘા કુલિકમલદિણ દ, શ્રી આણું દવિમલસૂરિ દુ"

(श्रा विनयसावद्वत सल्अाय)

શ્રી સામિવિમલસૂરિજીની આચાર્ય પદવી પણ અહીં જ થઇ હતી ઇડરમાં સુપ્રસિષ્ધ વિદ્વાન્ ઉપાધ્યાય શ્રી શાન્તિગંદ્રજીએ દિગણર ભદૃારકવાદી-ભૂષણ સામે ઇડરનરેશ નારાયણરાવની સભામાં વાદવિવાદ કરી જયપતાકા મેળવી

હતી. જુએ તે હકીકતને લગત કાવ્ય.

''તાસ સીસ વાચકવરૂ શાંતિચદ્ર ગુરૂસીહરે સુરગુરૂની પરિ જીણી વિદ્યાઈ રાખી જગમાં લીહરે રાય નારાયણુરાજસભાઇ' ઇહિરનયરી મઝારે રે વાદીભૂષણુ દિગ્પટ જીતો પામ્યા જય જયકાર રે.''

આ શાંતિએ દ્રજી જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયજીની સાથે અકબરને પ્રતિએાધ આપવા ગયા હતા. સૂરિજીની પછી પણ અકબર પાસે રહ્યા હતા અને જીવદયાનાં અનેક શુભ કાર્યો કરાવ્યાં હતા. વિશેષ માટે જીએા તેમણે બનાવેલ કુપારસકાશ કાવ્ય.

* ઈકરમાં ઓસવાલ વંશમાં ભૂષણૂરૂપ વત્સરાજ શ્રાવક હતા. તેમને રાણી નામની સુંદર સ્ત્રી હતી તેનાથી ગાવિન્દ, વીસલ, અકૃર્ગસ હ અને હીરા નામના ચાર પુત્રા થયા હતા. તેમા ગાન્દિદ રાજ્યમાન હતા. તેમણે શત્રુંજય, સાપારક આદિ લીર્થની યાત્રા કરી હતી અને તાર માછના મન્દિરના છણાં હાર કરાવી શ્રીસામસુદરસૂરિ પામે અજિતનાથ પ્રભુનીમૃતિંની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી વીસલ ચિત્તોડના રાજા લાખાના માનીતા હતા અને તેણે ચિત્તોડમાં મ'દિર બ'ધાર્યું હતું છ (ત્રાયસાય પ્રભુનીમૃતિંની

તેમજ મહાપ્રભાવિક આચાર્ય શ્રો વિજયદેવસૂરિજીના જન્મ પણ ૧૬૫૬ વૈશાખ શુ. ૪ તે સામવારે ઇંડરમાં જ થયા હતા. ઇંડરમાં શ્રો વિજયદેવસૂરિજીએ ત્રણ પ્રતિષ્ઠાએ કરી હતી–

> " इयद्धराख्यनगरं स्त्रावतारेण सुन्दरं । प्रतिष्ठात्रितयंचके येन स्रिष्ठु चक्रिणा ॥ जीणें श्रीमद्युगादीशे यवनैर्व्यगिते सति । तत्पदे स्थापितो येन नृतनः प्रथमप्रभुः॥ "

(વિજયપ્રશસ્તિની છેટલી પ્રશસ્તિ, શ્લાક ૧૪, ૧૫)

વિ સં ૧૬૮૧ માં વૈશાખ ગુ. ૬ ને સામવારે ઇડરમાં ઉ. શ્રી કનકવિજયજી-ને વિજયદેવસૂરિજીએ વ્યાચાર્યપદ આપી, વિજયસિંહસૂરિ નામ સ્થાપી પાતાના પક્ ઉપર સ્થાપ્યા.

વિજયપ્રશસ્તિની દીકાના પ્રારંભ ઇંડરમાં જ કરવામાં આવેલા. વાચક શ્રી ગુર્જુવિજયજીએ ગુર્વાવલીના પરિશિષ્ટરૂપે એક પ્રભંધ લખ્યા છે અને તેમાં શ્રો વિજયદેવસૂરિજીનું વૃત્તાંત આપ્યું છે. તેમાં જજ્ઞાવ્યું છે કે–" આચાર્ય શ્રી વિજયદેવસૂરિજીના ઉપદેશથી ઇંડરના રાજા કલ્યાજીમલ્લે રજીમલ્લ ચાકી નામના શિખર ઉપર એક લવ્ય જિનમ:હિર* ખ'ધાવ્યું હતું તે અદ્યાપિ વિદ્યમાન છે."

આચાર્ય શ્રી વિજયદેવસૂરિઇ ત્યારે પાતાની જન્મભૂમિ ઇંડરમાં ચાતુર્માસ હતા ત્યારે અનેક પ્રકારના ધર્મ મહાત્સવા ઘયા હતા ત્યાંના રાજા કલ્યાણુમલ્લ તેમના ઉપદેશ સાંભળી જેન ધર્મના અનુરાગી બન્યા હતા અને તેની સમક્ષ મહાત કિંક શ્રીપદ્મસાગર ગાણુએ ખ્રાહ્મણ પંહિતાને વાદમાં હરાવી જયપતાકા મેળવી હતી. વિજયદેવસ્ર્રિઇએ અહીં ૬૪ સાધુઓને પંહિતપદ આપ્યું હતું.

ત્ર ઇંડરગંડ ઉપર શત્રું જય અને ગિરનારની રચના દ્વી એવા ઉલ્લેખ મળે છે. જીઓ– "અમિ નગરનિ વિજાપુરી સાળ લઇ નિવિલ ઇકરિં તિદાં થાપ્યા શેત્રું જગિરિનારિ તે વ'દુ હું અતિસુખકારિ"

ડવે જે રશ્વમલ ચાંક્કીનું ગ્યાન કહેવાય છે તે ગિરનારનું રૂપક છે. અહીં વિજય-દેવસ્રિક્ડના ઉપદેશથી ઇકરના ગણા કલ્યાણમલે એન મંદિર લેલાં હતું. આ મંદિર ધ્વેતાંગર જૈન મંદિર હતું અત્યારે તો ચાંકા વર્ષોથી તેમાંની મૃતિઓ ઉપાડી લેવામાં આવી છે. દિવસે દિવસે ખંડિત ચતું જાય છે. આ મંદિર આકારમાં નહાનું છે તો પણ દેખાવમાં લગ્ય છે. આ મંદિર ઉપરની અગાશી ઉપર અડીને જેતાં આપા પદ્માં પદ્માં લધું જ સંદર રીતે દેખાય છે. નીચેનું ઇદર શહેર પણ આપાં દેખાય છે. ધ્વેતાંગર જેન મંધ અને સાથે જ ઇકરના જેન સંધની કરજ છે કે આવા એક પ્રાચીન ગ્યાનના જરૂર જાર્ફોન્દાર કરી પ્રાચીન તીર્યંગ્રાનની ગ્રાફ્

ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજીએ ઇન્દુદ્ધતરૂપી કાવ્ય પત્ર શ્રી વિજયપ્રભસૂરિજી ઉપર લખેલ તેમાં ઇડરના ઉલ્લેખ ઇલાદુર્ગ કર્યો છે.

આવી રીતે ઇંડર-ઇલાદુર્ગ અનેક આચાર્યોની જન્મભૂમિરૂપ અને પ્રાચીન શ્વેતાંબરી જૈન તીર્થ છે.

> (વિશેષ માટે જૂએા જૈન યુગ, ૧૯૮૨ માગશરના અંક, ઇંડરના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ પૃ. ૧૪૨ થી ૧૫૧)

વત^{લ્}માન ઇડર

ઇડર અત્યારે સારી આળાદીવાળું શહેર છે. જો કે અત્યારે રાજધાનીનું શહેર હિમ્મતનગર થવાથી ગામની રાનક અને આળાદીમાં થાંડા ક્રશ્ક પડયા છે છતાંયે પ્રાચીન રાજધાની જરૂર નજરે જોવાલાયક છે. જૈનાની વસ્તી ધારી છે. વિશાલ ત્રણ માળના લબ્ય ઉપાશ્રય છે. ખીજા પણ નાના નાના ઉપાશ્રયા છે. ગામમાં સુંદર પાંચ જિનમ દિરા છે. શીતલનાથળ, રીષભદેવળ, ચિતામણિ અને છે ગાંડીભપાર્શનાથળનાં છે. ઇડર આવવા માટે અમદાવાદથી પ્રાંતીજ-એડણહા રેલ્વે લાઇન જાય છે. એમાં ઇડર રેલ્વે સ્ટેશન છે. ગામથી સ્ટેશન થાંડું દ્વર છે. શહેરમાં જવા માટે વાહન મળે છે. શહેરમાં યાત્રિકા માટે શ્વેતાંબર જૈન ધર્મશાળા છે. ત્યાં બધી સગવડ મળે છે. શહેરમાં યાત્રિકા માટે શ્વેતાંબર જૈન ધર્મશાળા છે. ત્યાં બધી સગવડ મળે છે. શહેરથી ઇડરગઢ-ડુંગર ગા માઇલ દ્વર છે. રસ્તામાં જતાં રાજમહેલ વગેરે આવે છે. તલાટી પાસે પહેાંચતાં ડુગર બહુ જ ભવ્ય અને રળીયામણા દેખાય છે. ડુંગરના ચઢાવ લગલગ એક માઇલના છે. વચ્ચેર એક સુદર રાજમહેલ આવે છે. આગળ જતાં વિસામાનું સ્થાન

૧. ૪૩૨ પ્રાંતીજ અને તેની આજુખાજુમા શ્વેતાં ખરીય હુ ખડ જેનાની વસ્તી પણ સારી છે. તેઓ વડગચ્છની ગાદીના શ્રીપૂજ્યને માને છે. ૪૩૨મા શ્વેતાં ખર હુ ખડેાની વસ્તી સારી છે અને તેમના મ'દિરમાં જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસ્રીશ્વરજી અને તેમના શિષ્યવર્ગની પ્રતિષ્ઠિત સુદ્ધર દર્શનીય જિનમૂર્તિઓ પણ સારી સ'ખ્યામાં છે.

ર. ઇડિરગઢની તળેટીમાં પશું પહેલાં શ્રી પાશ્વનાયજીનું મંદિર હતું. પછી આગળ જતાં 'ખમણવસહી'નું સુદર જૈન મંદિર આવતું હતું. ત્યાર પછી આગળ ઉપર જતા ગુજ રશ્વર પરમાર્હ તોપાસક મહારાજ કુમારપાલે બંધાવેલ શ્રી સલ્લહેવજીનું લખ્ય મંદિર આવતું હતું. આ મંદિરનું નામ 'રાજવિહાર' (રાજાએ બંધાવેલ હોવાથી) કહેવાતું. અને ત્યાંથી (રાજમ દિરની પાસે જ) આગળ સાની ઇશ્વર સુંદર જિનમંદિર બધાવી વિ. સં. ૧૫૭૩ માં શ્રી અજિતનાથ પ્રભુની મૃતિ'ની પ્રતિષ્ઠા આ. શ્રી લક્ષ્મીસાગરસ્રીશ્વરજી પાસે કરાવી હતી. આ વખતે ઇડરમાં ત્રહ્યુને આવાલ પદવી, હતે વાચકપદવી અને આઠને પ્રવર્તિ'ની પદ અપાયાં હતાં. આજે આ મંદિરા મુસલમાનાના હુમલાથી નષ્ટ થઈ ગયાં છે. માત્ર ઇતિહાસના સુવર્ણ પાનાં શામાં તેની નોંધ રહી છે.

આવે છે અને ત્યાંથી જ અહીંના વિશાશ જૈન મંદિરની ઘુમટીઓની ઘંટડીઓના મીડા નાદ સંભળવ છે મંદિર બહુ જ સુંદર અને લગ્ય છે. આવન જિનાલયનું આ લગ્ય જૈન મદિર પહાડ ઉપર પરમશાંતિનું ધામ છે. આત્મકલ્યા છુ અર્થી મહાનુલાવા આત્મશાંતિ એકાતના આહ્લાદ અને આનંદ લેવા અહીં આવે અને લાલ લ્યે. મંદિર-છના છે છું ધ્ધારનું કામ પૂર્ણ થયું છે. અત્યાર સુધીમાં એ લાખ અને ત્રીશ હજરના ખર્ચ છો હારમાં થયા છે. સુંદર આરસના લગ્ય ચાક અને બહારના એન્ટલા ઉપરથી ઉદ્યાનું મન નહિં થાય. મૂલનાયક અપ્રી શાંતિનાથ લગવાનની પ્રાચીન પ્રતિમા છે મૂલ મદિર શ્રી સંપ્રતિરાજાએ કરાવેલું. ત્યાર પછી વચ્છરાજે, મહારાજ કુમારપાલ, ગોલિ દસ ઘવીએ, અને ચંપક શાહે ઉદ્યાર કરાવ્યા હતા અને છેલ્લા ઉપરાપલ, વેનાંબર જેન સુધ કરાવ્યા છે. સામે જ સુંદર વેનાંબર ધર્મશાળા, ળગીએ વગેરે છે પછવાડે ગુફા છે. આથી પણ ઉપર જતાં રામલન્ય ધર્મશાળા, ળગીએ વગેરે છે પછવાડે ગુફા છે. આથી પણ ઉપર જતાં રામલન્ય ધર્મશાળા, પાચીન વગેરે છે પછવાડે ગુફા છે. આથી પણ ઉપર જતાં રામલન્ય ધર્મશાળા, થરીએ શે કેશનીયા છે અહીયી શ્રી કેશનીયાછની યાત્રાએ જવા માટેની સીધી માટર બાય છે

આ સિવાય વડાવલી અને અહમદનગરનાં (હિમ્મતનગર) સુંદર જૈન મંદિરા પગ દર્શનીય છે હિમ્મતનગરના દિલ્લા બાદશાહ અહમદશાહે ૧૪૨૭-૨૮ માં ળ ધાવેલા છે. ઇંડર સ્ટેડની રાજધાનીનું શહેર છે તેમજ ઇંડરથી દશ માર્ઇલ દ્વર પાસીનાજી છે તે પણ દર્શનીય તીર્થ છે.

ઇડરના પ્રાચીન રાજવશ

ઇડરમાં સાતમા સૈકામાં હ્રપંવદ્ધન રાજા હતો. તેનું રાજ્ય તે નાનું હતું, પરત્તુ અત્યારના ઇડરનરેશ પાતાને સિસાહીયા કહેવડાવે છે. મૂલમાં આ રાજ્યની સ્થાપના ઇ સ. ના છઠ્ઠું સફાની મધ્યમાં વલ્લભીપુરના શિલાદિત્ય રાજાના વંશજ શુકાદિત્યે કરી હતી તેના વંશજો ગેહલાડ કહેવાયા અને તેમણુ પાછળથી મેવાડમાં ગાડી સ્થાપી સિસાડીયા નામ ધારણુ કર્યું જે આજ સુધી સીસાદિયા તરીકે પ્રસિધ્ધ છે. વર્તમાન ગાડીની સ્થાપના ખાપા રાવલના હાથથી ચિત્તોડમાં થઇ હતી ઇડરગઢ શુજરાતના પ્રસિધ્ધ ગઢામાંના એક કહેવાય છે અને એક સમયે આ ગઢ અલેદ્ય જેવાં ગણાતા હશે માટે જ ગુજરાતમાં ગવાય છે કે "ઇડરીયા ગઢ જીયા હા માણારાજ" તેમજ ' અમે ઇડરીયા ગઢ જીયા રે આન દ લલા " હાંશથી ગાય છે.

ઇડરગઢની વ્યવસ્થા માટે શ્વેતાંબર સંઘ તરફથી શ્રી શેઠ આહું દ્ર મંગળ ની પેઢી (ઇડર ની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ પેઢી તીર્થની પ્રેપ્ટ્રી દેખરેખ રાખે છે. ઇડરગઢ ઉપરની શ્વેતાંબર જૈન ધર્મ શાળાની જમીન ઇડરસ્ટેટના મહારાજ હિમ્મતિ સંહ જેમે ૧૯૭૩ ન જેક શુ. ૧૧ ઇ. સ. ૧-૬-૧૯૧૭ ના સુઢવારે લેટ આપેલી છે જેતું જાહેરનામું ઇડરગઢના ખાવન જિનાલયના છો ધ્રાપ્ટના રિપાર્ટના પૃ. ૫૪-૫૫ માં પ્રગટ થયેલ છે. તીર્થ ખાસ યાત્રા કરવા લાયક છે.

' પાેશીના પાર્શ્વ'નાથજ '

ઇડરથી લગભગ છ ગાઉ દૂર શ્રી કૈસરીયાજના રસ્તે આ તીર્થ ભાગ્યું છે. અહીં સું દર વિશાલ ધર્મશાળા છે અહીંનું પ્રાચીન મંદિર ભારમી સદીમાં—મહારાજા કુમારપાલના સમયમાં બન્યાનું કહેવાય છે. મૂલનાયકજી શ્રી પાર્શ્વનાયજીની સાહા ત્રલુ-ફૂટ ઊચી સું દર જિનપ્રતિમા છે પ્રતિમાજી સમ્પ્રતિ મહારાજાના સમયનાં છે. આ પ્રતિમાજી આજથી લગભગ ભારસા વર્ષ પૂર્વે કંચેરના ઝાડ નીચેથી નીકળી હતી. ત્યાં ભવ્ય ગગનગ્રુમ્બી મ દિર બન્યું. ત્યારપછી કુમારપાલના સમયમાં ક્રીથી સું દર મ દિર બન્યું પછી પણ અવારનવાર જીલે ધ્યાર થયા છે. અત્યારે પણ જીલે ધ્યારનુ કામ ચાલે છે.

મૂલ મન્દિરના છે પૃઠખામાં છે સુંદર શિખરબધ્ધ મંદિરા છે, જેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથજી વગેરે ૧૪ મૂર્તિઓ છે, અને ધાતુમય ચાર સુદર પ્રતિમાઓ પણ છે. આવી જ રીતે સામેના ભાગમાં પણ છે શિખરબદ્ધ મંદિરા છે, જેમાં શ્રી સંભવનાથજીની અને શ્રી નેમિનાથજીની શ્યામવર્ણી મનાહર મૂર્તિઓ કમશ: મૂલનાયક છે. આ સિવાય ખીજાં પણ સુદર જિનબિંગા છે, તેમજ ધાતુમૂર્તિઓ, પંચતીથી, ચાવીશ વટા વગેરેની મૂર્તિઓ છે જેના ઉપર સં. ૧૨૦૧ થી સત્તરમી સહીના ઉત્તરાધ્ધ સુધીના લેખા મળે છે. પ્રતિષ્ઠાકારેકામાં શ્વેતાંબર તપાગચ્છીય શ્રી આણંદ-વિમલસૂરિ શ્રી વિજયસિંહસૂરિ, શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ, શ્રી વિજયહીરસૂરિજ અને શ્રી વિજયદિવસૂરિજીનાં નામા વચાય છે.

તીર્થની વ્યવસ્થા શ્વેતાંબર સંઘ તરક્થી શ્રી પાશીના પાર્શ્વનાથજીની પેઢી કરે છે. શ્વેતાંબર જૈન સઘ તરક્થી જીર્ણોદ્ધાર થાય છે. અત્યાર સુધીમાં ત્રીશ હજાર રૂપિયા ખર્ચાયા છે ને કાર્ય ચાલુ છે.

સં. ૧૯૭૬ માં સૂરિસમ્રાટ્ આ. શ્રી વિજયનેમિસૃરિજીના નેતૃત્વમાં અમદાવાદ—નિવાસી શેઠ સારાભાઇ ડાહ્યાભાઇના કેશરીયાજના સંઘ નીકળ્યા હતા, તે સંઘ અહીં આવેલ અને સૂરિજીમહારાજનું આ તીર્થના ઉદ્ધાર માટે લક્ષ ખે ચાયું. ત્યારપછી જોઈ દ્ધારનું કામ ચાલે છે. અહીંના હવાપ ણી સારાં ને નિરાગી છે અને અહીં બાદ્યી લણી થાય છે. અત્યારે અહીંના તીર્થની વ્યવસ્થા ઇડરના જૈન સ ઘની શેઠ આવું દજી મંગળજીની પેઢી સ ભાળે છે. અહીં એક પણ શ્રાવકનું ઘર અત્યારે નથી.

માટા પાશીનાજી

ખરેડી સ્ટેશનથી ૧૫ માઇલ દ્વર એક ખીજું કે જે માટા પાશીનાજી કહેવાય છે તેનું તીર્થ આવેલ છે. અહીં પણ સમ્પ્રતિ મહારાજાના સમયનું પ્રાચીન મંદિર છે, જે દર્શનીય છે. ધર્મશાળા છે. અહીં સુંદર ભવ્ય પાંચ મદિરા છે, જેના જોણું ધ્ધાર અમદાવાદની શેઠ આણું દજી કલ્યાણુજીની પેઢી તથા યગમેન્સ જેન

સાસાયડી કરાવે છે. અર્ડીના મે દિરાની મૂર્તિએા પણ પ્રાચીન, લવ્ય અને મનાહર છે. આ માટા પાશીનાછથી કુંબારીયાછ બાર ગાઉ દ્વર છે. ઇડરથી દેસરીયાછ જતાં પગરસ્તે આવતાં ગામામાં પણ મુંદર જિનમ દિરા છે. એમાં ભીલાેઠામાં બાવન જિનાલયનું બગ્ય મદિર છે.

પશ્લવીયા પાર્ધિનાથજ (પાલનપુર)

પલ્લવીયા પાર્ધાનાયછના સુવર્ણમય મૃતિ હતી (પીત્તળની પણ કહેવાય છે). એક વાર આવના પરમાર રાજા પ્રશ્લાદને, ક્રિપને વશીબૂત ખની આ જેને મૃત્તિ ગળાવી નાખીને સાનાવઢ પાતાના પલ'ગના પાયા અનાવ્યા. કેટલાક કહે છે કે મહાદેવછના પાૈડીયા ળનાવ્યા. પરંતુ આ ખપકર્મનું ફલ પરમાર રાજને તરત જ મલ્યું. તેને શરીરે કાહના રાગ કૃડી નીકળ્યા. એના સામ'તાએ એકત્ર શઇ એને પદજ્રષ્ટ કરી રાત્યમાંથી ળદાર કાઢેયા. રાજા હુઃખ અને શરમના માર્યા જગલમાં ફરવા લાગ્યા. એક વાર જૈન ધર્મના પરમપ્રભાવિક શ્રી શીલધવલ આચાર્ય તેને મળ્યા. રાજાએ પાતાના દુઃખની કરુણુ કડાણા સૂરિજીને કડી સંભળાવી અને પાપનું પ્રાથિક્ષિત્ત માગ્યું. સુ(૨૬૦એ તેની કરુણાંભુરા વાણીથી દયાળુ ખની એને આવ્યાસન આપ્યું અને શ્રી પાર્શ્વનાથછતુ મંદિર અને મૃતિ ખનાવવાતું સુચબ્યું. રાજાએ પ્રાયશ્ચિત સ્ત્રીકાર્યું. સુદર સાનાના કાંગરાવાળું ભેવ્ય જિનમંદિર ળ'ધાવ્યું શ્રી પાર્શ્વનાથ-છની મૃતિ' પણ અનાવી ત્યાં પાતાના નામથી નગર પણ વસાવ્યું અને સૂરિજીના હાયથી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પ્રભુજીના ન્હવાયુજલથી રાજાના સર્વ રાગ-શાક નષ્ટ થયા અને રાજ નિરાગી ઘયા. આ ચમત્કારથી રાજાની શ્રષ્ટ્રા અને બક્તિ વધ્યાં. નગર યાલ્દાદલ્યુર પણ ઉત્રત થયું. ત્યાં અનેક શ્રીમ'ત, ધર્મવીર, દાનવીર *જે*ના વસવા લાગ્યા. આ પરમાર પાલ્ડલુદેવ, ધારાવર્ષના પિતાજી થાય છે. પરમાર ધારાવર્ષને પણ દાહના રાગ થયા હતા. તેના રાગ પણ આ પાર્શ્વનાથજીની પૃજા-દર્શન-ન્દ્વણજલથી મટયા હતા.

મહાયભાવિક છી સામસુંદરસૃરિ અને જગદગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીના જન્મસ્થાન તરીકે આ સ્થાન પ્રસિષ્ક છે. પરમાર રાજા પાલ્ક્રેણે પાર્શ્વનાથછની પ્રતિમા સ્થાર્પી હેાવાથી પલ્લવીયા પાર્શ્વનાથજીના નામે આ સ્થાન પ્રસિદ્ધ થયું છે.

આચાર્ય શ્રી વિદ્યાન દસ્વિલ્ઇની આચાર્ય પદ્ધી થઇ ત્યારે અહીંના શ્રી પરલ-વીયા પશ્ચિનાચલ્ઇના મ દિરમાંથી સુગધી જલ અને ક'કુની વૃષ્ટિ થઇ હતી. આ બન્ને ઉદ્લેખા આ પ્રમાણે મળે છે.

" विद्यानन्द्रमुनीन्द्रगिद्मह्ह्वान्हाद्ने पनने यस्याचार्यपदेऽसृचन् दिविपदो गन्योदक्षंडपान् ॥ " (२३०५४) આ જ વસ્તુને સૂચિત કરનાર ખીજો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે મલે છે

- " प्रवहादनस्पृक्पुरपत्तने श्रीप्रवहादनोवींपतिसिद्धहारे । श्रीगच्छधुर्यैः किल यस्य वर्यश्रीद्धरिमंत्रे सित दीयमाने ॥३३॥ सत्पात्रमात्रातिगसद्गुणातिप्रहृप्टहुछेखभृदग्यूछेखाः । कर्पूरकावमीरजकुंकुमादिगंधोदकं श्राक् वृष्टपुस्तदानीम् ॥३४॥
- " स्रिपददानावसरे सौवर्णकिपशीर्पके प्रवहादनिवहारे मंखपात् कुंकुमवृष्टिः" (तपगन्छपट्टावसी)

આ સમયે પાલનપુર એવું સમુન્નત હતું કે તે વખતે પ્રલ્હાદનવિદ્વારમાં 'प्रत्यहं मृटकप्रमाणा अक्षताः" × × पोडग्नमणप्रमाणानि पूर्गीफलानि " એટલું પ્રમાણુ એકત્ર થતું હતું. એક સાથે ચારાશી લખપતિએ ત્યાં દર્શન કરવા राજ ઓવતા. એવું સુખી, સમૃદ્ધ અને ઉન્નત પાલનપુર હતું. વર્તમામ પાલનપુરની આજીબાજીના ટીલામાંથી ખાદતાં તેન પ્રતિમાએ ઘણી વાર નીકળે છે.

વર્તમાન પાલનપુર

અત્યારે પાલનપુર નવાખી રાજ્ય છે. પાલનપુર સ્ટેટની મુખ્ય રાજધાનીનું શહેર પાલનપુર છે. ચારે બાજી પાકા કિલ્લાે છે. અહીં સુંદર ચાર જેન મંદિરાે છે. ૫–૬ ઉપાશ્રય છે. કન્યાપાઠશાળા, ધાર્મિક પાઠશાળા, બાડીંગ, લાયબ્રેરી, પુસ્તકભંડાર વગેરે છે. ચાર મંદિરાના ટૂક પરિચય આ પ્રમાણે છે–

૧. પલ્લવીયાપાર્ધાં નાથજનું સુંદર મ દિર જે ત્રણુ માળનું છે. મૂલન યક્છ શ્રી પાર્શ્વનાથજની લગ્લગ દેહ કૂટ ઊંચી સુંદર સફેદ મૂર્તિ છે. ભમતીમાં શ્રી ગાડીયાર્શ્વનાથજની મૂર્તિ છે મેડી હપર શ્રી શાન્તિનાથજની તથા શીતલનાથજની વિશાલ મૂર્તિએ છે.

પલ્લત્રીયાપ શ્વેનાથજની મૂર્તિ રાજ પ્રલ્હાદને, કહે છે કે, સાનાની બનાવરાવી કની; કિન્તુ કારણવશાત્ પાછળથી આ મૂર્તિ ભાંયરામાં લહારી દેવામાં આવી છે જ્યારે બીજી માન્યતા પ્રમાણે રાજાએ મૂર્તિ પાષાણની જ લરાવી હતી પરતુ મુસ લમાની હુમલાથી ખચવા એ ચમત્કારિક મૂર્તિ કે જેના ન્હેવણ જલથી પિતા અને પુત્રના કાઢ મધ્યો હતા એ મૂર્તિ ભાંયરામાં પધરાવી દેવાઈ છે ત્યારપછી પાર્થનાથજીની નવી મૂર્તિ અનાવી હતી જેની પ્રતિષ્ઠા કારે ટેકગચ્છના આચાર્ય શ્રી કષ્ટ સૂરિજના હાથથી ૧૨૭૪ ના ફાગણ શુદિ પ ને ગુરુવારે કરાઇ હતી એવા લેખ છે આ મદિર ભવ્ય, વિશાલ અને મુંદર છે. અંદર તીર્થના પટ્ટો પણ સુદર છે.

ર ખીજું મદિર શ્રી શાન્તિનાઘછતું છે. આ મંદિર પણ ત્રણ માળતું લવ્ય છે. મૃલનાયકછ શ્રી શાંતિનાઘછ છે. મેડી ઉપર શ્રી સભવનાયછ છે અને ભાંચરામાં શ્રી ઋષભદેવછતી મૃતિ છે. આ સિવાય શ્રી મહાવીર ભગવાન અને સીમ'ધરસ્વામિની મૃતિઓ છે. આ મ'દિરના છાંહાર ૧૭૪૭ મા ઘરા છે અને પ્રતિષ્ઠા શ્રી નયવિજયગાલ્શિશ્યાલ્ શ્રી મોહનવિજયછ ગલ્લિએ કરી છે

સીમ'ધરસ્વામિની મૃર્તિ પણ ચોદમી સદીના દારંટક ગચ્છના આચાયે[?] પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે. આ સિવાય આ મ'દિરમાં એક સપ્તિ**તરાત જિનપટ્ટેન્ટ છે.** આ પટ્ટક પાલનપુરના સમસ્ત શ્રાવક શ્રાવિકાએ!એ કરાવેલ છે અને પ્રતિષ્ઠા દારંટક ગચ્છના આચાર્ગ્સી સર્વદેવસૂરિજીએ કરેલ છે.

૩. ત્રીજું મ દિર શ્રી આદિનાથજીનું છે. મૃલનાયક શ્રી કેસરીયાનાથજીની બદામી રંગની લગભગ બે ફ્રૃટની મુંદર મૃર્તિ છે. મેડી ઉપર શ્રો પાર્શ્વનાથજી છે.

૪. ચારા મ'દિર જેમાં લગભગ ચાર ફૂટ માટી ભવ્ય શ્રી નેમિનાથછની મૂર્તિ છે.

ચારે મ દિરા દર્શનીય છે. અત્યારે વર્દ્ધમાન તપ ખાતું, ભાજનશાળા વગેરે પણ છે. ધર્મશાળા પણ છે. ગામ ખહાર દાદાવાડી છે ત્યાં ચેત્રી અને કાર્તિકી પૃર્ણિમાએ સિદ્ધગિરિછના પટ ળધાય છે. અર્કી શ્વે. મૃર્તિપૃજક જૈનાનાં પ૰• ઘર છે. સ્થાનકમાર્ગીએાનાં ૨૦૦ ઘર છે. ખન્ને સમાજમાં સંપ સારા છે.

મગરવાડા

તપાગચ્છના અધિષ્ઠાયક શ્રી મિછ્બદ્ર છતું તીર્ય સ્થાન છે. વસ્તુ એવી ખની કે માણેક્યદ શેઠ ઉજયીવનીનિવાસી હતા શ્રી આછું દવિમલસ્ર્રિઇના ઉપદેશથી પ્રતિબાધ પામી શત્રું જયની યાત્રાએ નીકળ્યા હતા અને અહીં મગરવાડા આવતાં ઉપંસર્ગ ઘવાથી અછુસછું કરી મૃત્યુ પામી સ્વર્ગે ગયા છે. પછી તીર્થની અને સંઘની રક્ષા સદ્દા કરે છે. એ આ જ મગરવાડા ગામ છે. અહીં ગામમાં સુંદર મિદર છે. મિછુલદ્ર છતું ચમત્કારી દેવસ્થાન છે. જૈન જૈતેતરા ખધ ય આ સ્થાનને માને છે—પૃત્રે છે. નપાગચ્છના શ્રીપૃજ્ય તા અવશ્ય અહીં આવે છે. મગરવાડા પાલનપુરથી દક્ષિણમાં પથી લગાઉ છે સાળમી: સદીથી આ સ્થાન નીર્ય તરી દે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે.

ભીલડીયાછ (ભીમપલ્લી તીર્થ)

આ તીર્થનું પ્રાચીન નામ ભીમપલ્લી છે. અત્યારે આ પ્રદેશમાં આનું નામ ભીલડી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. જેના બીલડીયાઇ કહે છે.

વત⁶માન પરિસ્થિતિ

અત્યારે તા ગામ બહાર દૂરથી જૈન ધર્મશાળાનાં મકાના અને મંદિરનાં શિખરા દેખાય છે. નજીકમાં આવતાં જિનાલયની દેરીએાની ધ્વજાએા અને ઘંટડીના મીઠા રશુકા સંભળાય છે.

માટા દરવાજામાં થઈ જૈન ધર્મશાળાના કમ્પાઉન્ડમાં જવાય છે. પાનસર જેવી વિશાવ ધર્મશાળા છે દક્ષિણ વિભાગમાં છે માળ છે. મંદિરજી પાસે પૂર્વ વિભાગમાં પણ માળ છે. આકી ચારે તરફ ધર્મશાળા છે ધર્મશાળાના ચાક છાડી આગળ જતાં મંદિરના માટા દરવાજા આવે છે અંદર જતાં પ્રથમ જ ભાંચરામાં ઉતરવાનુ આવે છે. પગથિયાં ઉતરી અદર જતાં સુંદર વિશાલ મૂલનાયકજી યદુ-કુલતિલક ખાલપ્રદ્ધચારી શ્રી નેમિનાથજી પ્રભુનાં દર્શન થાય છે. તીર્થ માહાત્મ્ય છે શ્રી પાર્શ્વનાથજીનુ જયારે મૂલનાયકજી છે શ્રી નેમિનાથજી શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન તા મૂલનાયકજીની ડાખી ખાજા ભારવટીયા નીચે બિરાજમાન છે

શ્રી ભીલડોયા પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાજ નાના છે સુદર પરિકર અને સપ્ત કૃષ્ણથી વિભૂષિત છે આખુ પરિકર અને મૂલનાયકજી શ્યામ પત્થરના છે અને સાથે જ કાતરેલ છે જેમના નામથી તીર્થની વિખ્યાતિ છે તે મૂલનાયકજી કેમ નથી ? આ પ્રશ્ન ખધાને વિચારમાં મૂકી દે છે.

ભીમપલ્લીમાં મ દિર સ્થાપિત થયાના સંવત્ વિ. સં. ૧૩૧૭ મળે છે. આ માટે પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ભાઈ એ એક પ્રમાણ આપ્યુ છે કે—''વિ. સ. ૧૩૧૩ માં શ્રી જિનેશ્વરસૂરિએ પાલણુપુરમાં શ્રાવકધર્મ પ્રકરણ રચ્યું હતું અને તેના ઉપર ૧૩૧૭ માં શ્રી લક્ષ્મીતીલક ઉપાધ્યાયે પંદર હજાર કલોકપ્રમાણ ટીકા સ્ત્રી હતી. તેની સમાપ્તિ કરતાં ટીકાકાર જણાવે છે કે—આ વર્ષે ભીમપલ્લીનું વીર મ દિર સિદ્ધ થયુ. તે મૂળ ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે.

" श्रीवीजापुरवासुपूज्यभवने हैमः सदण्डो घटे ।

यत्रारोप्यथ चीरचैत्यमस्पिधत् श्रीभीमपल्ल्यां पुरि

तस्मिन् वैक्रमवत्सरे सुनिश्रशि-त्रेतेन्दुमाने चतु—
र्दश्यां माद्यसुदीह चाचिगनृषे जावालिपुर्यां विभौ ।

वीराईद—विधिचैत्यमंडनजिनाधीशां चतुर्विशति

सीधेषु ध्वजदण्ड—कुम्भपटलीं हैमीं महिष्टैमेहैः

श्रीमत्स्रिजिनेश्वरा युगवराः प्रत्यष्टुरिमन् क्षणे

टीकाऽलङ्कृतिरेपिकाऽपि समगात् पूर्तिप्रतिष्टोत्सवम् ॥ "
(अवर्त्षक्ष्ण श्री क्षांतिविक्थिक्ष महाराजना संश्रह्णी प्रति, प्रशस्तिष्टोह १६-१७)

ભાવાર્ય — જે વર્ષમાં વીજાપુરના વાસુપૂજ્ય જિનમ દિર પર સુવર્જી દંડ સાથે સુવર્જી કલશ અડાવવામાં આવ્યા, અને જે વર્ષમાં લીમપછીપુરમાં વીરપ્રભુતું અલ્ય સિષ્ધ થયુ, તે વિક્રમ સંવત ૧૩૧૭ માં મહા શુદિ ૧૪ ને દિવસે ચાચિગરાજાના રાજ્યસમયમાં જાવાલિપુર(જાલાર)માં વીરજિનના વિધિઅત્યના મ દેનરૂપ ચાવીશ જિનેશ્વરાના મ દિરા પર માટા મહાત્સવપૂર્વક યુગપ્રધાન શ્રીજિનેશ્વરસૂરિએ દ્વજ દંડ સાથે સાનાના કલશાની પ્રતિષ્ઠા કરી. એ ક્ષણે આ ટીકારૂપી અલકાર પછુ પરિપૂર્લ પ્રતિષ્ઠિત થયા

અર્યાત્ ૧૩૧૭ માં લીમપલ્લીમાં વીર મ'દિર સ્થાપિત થયું છે, પરતુ ત્યારપછી એ જ સંકામાં લીમપલ્લીના નાશ થયા છે.

અતારે મૃલનાયક છ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુજીની જમણી ખાજી શ્રી આદિનાથ પ્રભુજી અને હાળી બાજી પાપાણની ચાવીશી છે. મૃલનાયક જી અને હાળી બાજીના પાપાણની ચાવીશીનો વચમાં ભારવટ નીચે શ્રો પાર્શ્વનાય છની પ્રતિમાછ છે. મૃલનાયક જી પણ પ્રાચીન છે. શ્રી પાર્શ્વનાય છની પ્રતિમા પણ સપ્રતિ મહારાજાના સમયના કહેવાય છે. મૃલ ગભારાની ખહાર અને રંગમંહપમાં હાળી તરફ ખૃણામાં શ્રી ગૌતમ ગણુધરે ક નો પ્રતિમાછ છે, જેના નીચે શિલાલેખ છે, જે આ પ્રમાણે છે—

- *(१) " संवत् १३३४ (२४) वशाख वदि ५ वृधं श्रीगीत-
  - (२) मस्त्रामीमूर्तिः श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्व श्री जि-
  - (३) नप्रवाधम्हिमः प्रतिष्ठिता कारिता च सा.
  - (४) बोह्ध पुत्र सा. वहज्ञछन मृलदेवादि
  - (५) क्रहुम्बमहितंन स्वश्रेयोऽर्थः स्वकुहुम्बश्रेयोऽर्थं च "

ભાવાર્થ:—મ્ર'વત ૧૩૩૪–(૨૪) માં વૈશાખ વિદ ૫ ને બુધવારે શ્રી ગોતમ સ્વામીની મૃતિની પ્રતિષ્ઠા શ્રી જિનેશ્વરસૂરિશિષ્ય શ્રી જિનપ્રણાધસુરિજીએ કરાવી છે. જેમણે મૃતિ ળનાવરાવી છે તે શ્રાવકત નામ સા. બાહિષ્ઠના પુત્ર વર્ષજલ અને મૃલદેવે પે તાના અને કુટુમ્ખના જ્યને માટે આ લબ્ય મૃતિ કરાવી છે.

^{*} શ્રી બીલકીયાજી તીર્યવર્ણન નામની શુક છપાઈ છે તેમાં સ પાદક મહાશયે ૧૩૨૪ ના સંવત મૃશ્યો છે, સા. પછી શાદા મીંડાં મૃશ્યા છે, "વઇજલેન" તે ખદલે ' સીરી વઇજનેન" છે, " કુંદુમ્બસિંદનેન"ને ખત્લે " ભ્રાતૃસિંદનેન" છે. ઉપરના લેખ તા અમે વાંચીને લીધા છે. આ પાઠાંનર તા કાઈ ઇતિદાસવિદ્ એને મેળવી સત્યશાધક ખને તે' દુંતુ માટે જ આપેયા છે.

(આ મૂર્તિ ઉલહક હાથ જોડી બેઠેલી છે એ હાથમાં ચાર આંગળીએ અને આંગૂઠાની વચમાં મુહપત્તિ છે. પાટ ઉપર બિરાજમાન છે. શરીર ઉપર કપડા છે. જમણા ખલા ખુલ્લા છે, નીચે એ બાજી હાથ જોડી શ્રાવક મેઠેલા છે.)

અહીંના વીરમ દિર બન્યાના બીજો એક પ્રાચીન ઉલ્લેખ ઉપલબ્ધ થયા છે. વિ. સં. ૧૩૦૦ માં શ્રી અલયતિલક ગણીએ શ્રી અહાવીર રાસ બનાવ્યા છે. એમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે—

ભીમપલ્લીપુરિ વિહિલવણી અનુસ ઠિયું વીરૂ છાલું દુ; દરિસણુ મિત્ત વિલવિય જણુ અનુતોહઇ લવદુહક દા. ॥ ३ ॥

તસુ ઉવરિ ભવણુ ઉત્તંગ વરતાેરજું મ'ડલિયરાયગ્યા ઐસિગ્ય ઇસાેહજું; સાહુજુા ભુવજુ*પાલેજુ કારાવિયં જગધરાહ સાહુકુલિ કલસ ચડાવિયં. ાા૧ા

* માં મંદિર ખંધાવનાર ભૂવનપાલ શાહ એ સવાલ-ઉકેસવ શમાં થયા છે. તેમના મૃલપુરુષ ક્ષેમ ધર શાહ, તેમના પુત્ર જગધર શાહ, તેમને ત્રણ પુત્રો હતા. યશાધવલ, ભુવન-પાલ અને સહદેવ. ભૂવનપાલને ખીમસિંદ અને અભયકુમાર નામે ખે પુત્રો હતા. તેણે ધ-યશાલિલદ્ર અને કૃતપુરુષનાં ચરિત્રો લખાર્ગા છે. ભૂવનપાલ અને તેમના પૂર્વ જેએ અજમેર, જેસલમેર, બીમપલ્યીમાં અનેક સુકૃત કાર્યો કરી પાતાની લક્ષ્મીના સદ્ભુપયાંગ કર્યો છે.

ભીમપલ્લીમાં ભુવનપાલે મંડલિકવિહાર ખનાવ્યા છે તે મંડલિક મહારાણાની પ્રીતિ-ભરી રહાયતાથી આ મંદિર ખન્યું છે માટે મંડલિકવિહાર નામ આપ્યું છે. એમણે આ પ્રાચીન મંદિરના જીર્ણોહાર કરાવી એ મંદિરને વિશાલ ખનાવ્યું અને ધ્વજાદંઢ વગેરે મહાવ્યાં છે.

ભામપક્સીમાં સાલંકી—ત્રાધેલા રાજાએ રાજ્યકર્તા હતા વ્યને તેએ ગુજેરસ્વરાની આત્રામાં હતા. મહારાજા કુમોરપાલે વાધેલા અર્જ્યોરાજને બીમપક્સીના સ્વામી ખનાવ્યા હતા. આ અર્જ્યારાજે બીમદેવને (ખીજાને) ગુજેરસ્વર ખનાવવામાં રહાયતા કરી હતી.

ભીમપલ્તી ઉપરથી ભીમપલ્લીય ગચ્છ પણ નીકળ્યાે છે એમ લેખાે ઉપરથી જણાય છે. આ ગચ્છના સં. ૧૫૦૬ થી ૧૫૯૮ ના લેખાે મધ્યા છે. આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે સાળમી સદીમાં પણ ભીલડીયા ઉત્રત, પ્રસિદ્ધ અને સમૃદિશાળી હશે ખરૂં. સં. ૧૫∙૬નાે લેખ આ પ્રમાણે છે—

सं १५०६ वर्षे विशास शु. १२ गुरी गुर्तर हा. दो. गोपाल भा. साई वितृमातृश्वेयसे सुत्रधर्महायराभ्यां श्रीशीतलगणविम्यं का. जीपूर्णिमापद्गे भीम-पह्लीय भ. भीजयचंद्रस्रिणामुप्रेहोग प्र०

ખીજા ૧૫૦૭ ના લેખમા શ્રી જયચંદ્રસરિજીના ગુરુનું નામ પાસચંદસરિષદે લખ્યું છે.

હેમધય ક'ડકલસેા તહિ કારિઉ પત્રજી છણેસર સુશુરૂ પાસિ પય ઢાવિક; વિષ્ક્રમેગ્રિ સતેરહ ઇસત્તરૃત્તરે સેચ વઇસાહ દસમી ઇસુહેવાસ રે.

(વ. સં. ૧૩૧૭ ભીમપલ્લીમાં વિધિભવન-અપરનામ મંદલીકવિદારમાં શ્રી વીર પ્રભુની પ્રતિમા શાહ ભુવનપાલે રથાપિત કરી, પ્રતિષ્ઠા જિનેશ્વરસૂરિજીએ કરાવી. આ પ્રતિમાછ દર્શન સાત્રથી લવદ:ખના નાશ કરે છે. (છી જિનેશ્વર-સૂરિજી તેરમી સદીના પ્રસિદ્ધ જેન ચાર્ય છે. વિ. સં. ૧૨૪૫ માં મરેટારમાં જન્મ, જન્મ નામ અંબડ, સં. ૧૨૫૫ માં જિનપતિસૂરિજી પાસે ખેડામાં દીક્ષા, ૧૨૭૮ માં આચાર્ય પદ જલારમાં, સુરિજીએ ૧૩૧૩ માં પાલલપુરમાં શ્રાવકધમીપ્રકરણ રચ્યું હતું, તેમજ ચંદ્રપ્રસચરિત્ર અને બીજાં પણ અનેક સ્તુતિસ્તોત્રા ખનાવ્યાં છે. વિ. સં. ૧૩૩૧ માં જલારમાં સ્વર્ગવાસ.) ઉપરના સંવત ૧૩૧૭ ના સ્થાને સતુત્તરે એવા પાઠ પણ મળે છે એટલે ૧૩૦૭ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી એમ પણ સંભવે છે.

આ મહાવીર મ દિર પહેલાંનું અર્ધાત્ ૧૨૧૭ પહેલાં પણ સીમપલ્લીમાં શ્રી વીરપ્રભુનું મંદિર હતું જીએ'–'' એતિહાસિક તૈન કાલ્યસંગ્રહ '' શાહરયણ્ટ્રત શ્રી જિનપતિસ્રિકૃત ધવલ ગીતમ્.

" બાર અહાર એ વીર જણાલયે ફાગુણ વિદ દમ્રમિય પવરે; વરીય સંજમસિરીય ભીમપલ્લીપુરે નિન્દિવર ઠેવિય જિલ્ફ્રગેદસુરે. ॥ ७ ॥ "

સં. ૧૨૧૮ માં લીમ પક્ષીમાં (લીલડીયાછમાં) વીરમ દિરમાં ફાગદ વિદ ૧૦ જીદ્યંદસ્રિઇ ૫ સે દોક્ષા (જિનપતિસ્રિજીએ) લીધી.આ વસ્તુના જિનપતિસ્રિજીના ગીતમાં પદ્ય ઉલ્લેખ છે. અર્થાત્ ૧૨૧૮ પહેલાં લીલડીયાછમાં શ્રી વીરમ દિર હતું.

દયશેક્ત શ્રી જિનપતિસૂરિજી ૧૨૭૭ અપાઢ શુકિ દશરો પાલઘુપુરમાં સ્વર્ગન વાસ પામ્યા હતા અને તેમના સ્તૂપ પછુ પાલઘુપુરમાં અન્યા હતા, જેના ઉલ્લેખ ઉપર્શક્ત અન્ને પદ્ય ગીતામાં છે.

ઉપરના અન્ને યમાણા એમ સિદ્ધ કરે છે કે ૧૨૧૮ પહેલાં પછુ અહીં શ્રી વીરસુવન મે દિર્ હતું. પછી સં. ૧૩૧૯(૧ટ૦૭)માં ભૂવનપાલ શાહે છહ્યું ધ્ધાર કરાવી ધ્વેલાદ ડાદિ ચઢાવ્યાં અને તેના જે ઉત્સવ ઉજવાયા તેતું રસિક કાવ્યમય વર્ણન મહાવીર રાસમાં જોવાય છે. પાછળ પૃ. ૨૧૬ માં આવેલા લેખમાં પણ ધ્વેલાદ ડા-

१५३६ ना धेणमां श्रीपूर्णिमागच्छे सीमण्हीय म० श्रीमावचंद्रहरिपट्टे श्री-सारियचंद्रम्रिणाष्ट्रपदेशेन प्रविदाहलाग्रायवास्तव्यः

આવી જ રીતે ૧૫૭૮ અને ૧૫૯૮ ના લેખામાં પહ્યુ શ્રી પૃધ્યુંમા મથકે શ્રી શામ-પશ્ચીય નામ છે.

भा ६िएने भीमग्रीयानी प्रायीनता क्रेन सहत्वना स्रम्भवा लेवी हे.

દિક અને કલશાના અભિષેકનું સૂચન છે એ પછુ આપણને આ જ વસ્તુના નિર્દેશ કરે છે.

ઉપરના ભાગમાં મૂલનાયક જી શ્રી મહાવીર પ્રલુ છે, પરંતુ એમ કહેવાય છે કે મૂલનાયક જીના હાળા પહેંખે બિરાજમાન શ્રી શાંતિનાથ પ્રલુજી મૂલનાયક હતા. આ પ્રતિમાજ બહારના ભાગમાંથી ખાદકામ કરતાં નીકળેલ છે. તેના ઉપર લેખ છે પણ ઘસાઇ ગયા છે. માત્ર સં. ૧૪૩૫ કે ૨૬ વંચાય છે; બાકી વંચાતું નથી પરંતુ એક ધાતુમૂર્તિનો લેખ નીચે પ્રમાણે મળે છે.

सं. १२१५ वर्षे वैशाख सुदि ९ दिने श्रे. तिहणसर मार्या हांसीश्रेयोऽर्ध रतमानाकेन श्रीशांतिनाथिवं कारितं, प्रतिष्ठितं न....ति....गच्छीय श्री-वर्षमानसूरिशिष्यैः श्रीरत्नाकरसूरिभिः।

ભાવાર્થ:—સં. ૧૨૧૫ માં વૈશાખ શુદિ ૯ શ્રેષ્ઠી તિહેલ્યુસરની પત્ની હાંસીના શ્રેયને માટે રતમાનાએ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પ્રતિષ્ઠાપંક શ્રી વર્ધ્ધ-માનસૂરિ શિષ્ય શ્રી રતાકરસૂરિજી મહારાજ છે. આ બન્ને શિક્ષાલેખામાં આવેલા આચાર્ય મહારાજોના પરિચય હવે પછી આપવાના ઇરાદા છે.

આ પ્રતિમાજ પણ પ્રાચીન અને લગ્ય છે. જ્યારે અત્યારે મૂલનાયક જ તરી કે ખિરાજમાન શ્રી વીરપ્રલાની પ્રતિમાજ વગેરે ત્રલુ પ્રતિમાએ પાલલપુરથી લાવવામાં આવેલ છે અને જોહોલાર સમયે એમની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આ નૃતન જોહોધ્ધાર અને પ્રતિષ્ઠા ૧૯૮૨ માં થયેલ છે જેના શિલાલેખ મ'દિરની ખહારના લાગમાં પત્થરમાં ગુજરાતી લાલામાં લખેલા છે.

પ્રદક્ષિણામાં ફરતી ૩૧ દેરીએ છે. જેમાં એકમાં ચકેશ્વરી દેવી છે અને બાકીમાં જિનેશ્વર પ્રભુની નાની નાની મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે.*

આ સિવાય ૧૩૫૮ ના એ પ્રાચીન લેખા શ્રોભીલડીયાછમાંથી મળેલા છે જે ક્રીસ્ટે નામના ક્રેચ વિદ્વાને લીધેલા છે. તે વડાદરા સ્ટેટની લાયખ્રેરીમાં એપીયાફિકા ઇન્ડિકામાં પ્રગટ થયેલા છે.

જાર્ો દ્વાર પહેલાં ઉપરના ભાગમાં મૂલનાયક્રજી શાંતિનાથજ હતા એમ આગળ જાણાવાયું છે ત્યારે ળન્ને ખાજી ખીજી ખહિત મૂર્તિઓ હતી, નવા જાર્ણો દ્વાર વખતે તે મૂર્તિઓ પધરાવી દઇ પાલણપુરધી લાવેલ ત્રિગહું—ત્રલ્

^{*} ભીલડીમા પાશ્વ તાયજના મંદિરમાં ઉપરના ભાગમાં ખે પાદુકાની જોડ છે જેમા નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

[&]quot; સંવત્ ૧૮૩૭ ના વધે' પાસમાસે કૃષ્ણપક્ષે ત્રયાદશીતિયા સંદ્રવાસરે ા ભટારક શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી દીરવિજયસ્રીશ્વરગુરૂજ્યા નમા નમના શ્રો શ્રી ૫ ા શ્રો દેતવિજય ગ. પાદુકા છે ા ૫'. ા શ્રો મહીમાવિજયમિશુ પાદુકા છે. ા

મૃતિઓ ઉપરતા ત્રણે ગલારાનાં પધરાવેલ છે. જેમાં મૃલતાયક શ્રી મહાવીરપ્રસ, જમગી બાજુ શાંતિતાયછ, ડાળી બાજી શ્રી સુનિસુવતસ્વામી છે. ટાઇના ઉપર લેખ નથી. ઉપર પણ ચાર પ્રતિમાઓ છે.

પ્રદેશિકાની શિખરની દેરીએ৷ અને મંદિર ઉપરની દીવાલ ઉપર છેર્ણુંધ્ધાર વખતે બાવાઓનાં વિવિધ પુનળાં સૃકેશાં છે. એકના ઢાચમાં ઢાલ, બીજાના ઢાચમાં સાર'ગી, ત્રીજાના ઢાચમાં ભુંગળું, એકના ઢાચમાં અલમ કૃંકતા આ પુતળાં એવાં એઢંગા અને અનાકપંક છે કે એ ત્યાં શેજાનાં જ નથી. છેર્ફોઢાર કરાવનાર મહાતુભાવની એદરકારીથી જ આવાં પુતળાં રાખ્યાં લાગે છે પણ ઢવે સુધારા થવાની જરૂર છે.

દંતકથાઓ.

બીલકીયાછ વીધેવર્ણનમાં ટેટલીક દ'તકથાએ। પ્રચલિત છે, તે પછુ ત્રેઇ લઇએ.

- બીલડીયાઇ માટે એક પ્રાચીન દ'તકથા એવી છે કે મગધસમાટ પ્રસેનિજતના યુત્ર એલ્કિક્સમાર પિતાઇથી રીસાઇને ચાલતા ચાલતા અહીં આવ્યા હતા અને એક રૂપવની બીલકન્યા સાથે પ્રેમગ્રંથીથી અધાઇ તેની સાથે પરણ્યા પછી અહીંથી જતી વખતે કે છુકે પાતાની શ્રીના પ્રેમસ્મારકરૂપ બીલડી નામનું નગર વસાચ્યું. આ હ'તકળમાં કેટલું સત્યાંશ છે એ તા સુત્ર વાંચકા સ્વયં વિચારી હયે.
- ર. આ નગરીનું પ્રાચીન નામ ત્રંભાવની હતું. તે ભાર કાશના ઘરાવામાં હતી આ નગરીમાં સવાસા શિખરળ'લ જિનમ દિરા હતાં સવાસા પણ પત્થરના ભાષેલા કૃવા હતા. લગી વાંગા હતી. અન્ય દર્શનીઓનાં પણ લહ્યાં મે દિરા હતાં. સુંદર રાજ્ગઢી અને મેલાં બજાર હતાં. અત્યાર પણ ખાદકામ થતાં રાજગઢી તો નીકળે છે–દેખાય છે.
- ર. લીલડોયાજથી રામસેન જવાતું સાધું ભાેંચર્ હતું. આ નગરીના નાશ માટે બે દ્તાક્યાએ છે, જે નીચે પ્રમન્દો છે.
- પ્ર. એક વાર આ નગરમાં વિકાન ખડુશત નિમિત્તન મુનિવર ચાતુમાં સ દેવા. આ વખતે કાર્તિક મામ ખે હતા. મુનિવરને નિમિત્તનાવી ખબર પૃતી કે બીજા ક તિકમાં આ નગરીના નાગ થશે એડલે બીજા કાર્તિકમાં ચાતુમાં સંપૂર્ણ ધવાતું છતાં યુ એક માસ્ પહેલાં અર્થત્ પ્રથમ કાર્તિકમાં ચામાસી પ્રતિક્રમણ કરી અન્યત્ર વિદાર કરી ગયા. આ વખતે સાથે લણું શાવક કુટુમ્બા પણ ચાલ્યા ગયા. તેમણે જઇને જે સ્થળ રહેકાલ કર્યું તે કરાશ્રનપુર કહેવાયું. મુનિરાજના ગયા પછી

^{*} ખરષ રે પણ રાધવપુરના મન શોળ કુટુરમની તે ત્રજદેવી અહીં છે. આપણી ધર્મ-શાળા સામે જ પૂર્ગદદામાં આવ્યોના જુલાંગ્લા ફુવા છે. એ દુવામાં એ ગાજદેવી છે. કહે છે કે દેવીના મૃતિં સાનાની હતા. મુગલમાના હમલાના સમયે તે મૃતિ ફુવામાં

ટુંક સમયમાં જ નગરીના ભયંકર રીતે વિધ્વંસ થયેા. આગ વરસી અને નગર ખેળીને ખાખ× થયું. '

પધરાવી દીધી. થાડા વધી પહેલાં રાધનપુરના મમાલીયા કુટુમ્બના એક મહાનુભાવને સ્ત્રપ્ત અાવ્યુ કે દેવીની મૂર્તિ° અંદર છે એને વ્યહાર કાઢા. પછી ત્રણ કાશ જોડાવી પાણી લહાર કઢાવ્યું; અંદર ખાદાવ્યું. મૃતિ તા ન નીકળા પરંતુ પાણો પણ હવે નથી રહેતું. ખાલી કવા પક્ષો છે અને સસાલીયાના ગાત્રદેવી અહીં મનાય છે.

રાધનપુરમાં સુંદર ૨૫ જિનમ દિરા છે. શ્રાવકાનાં ધર પણ સેંકડા છે. લાવિક છે અને ધર્મ શ્રદ્ધાળુ પણ છે, પરંતુ એની કીતિ' અને નામના પ્રમાણે અત્યારે ક્રિયાલિંફચી રહી નથી. તેમજ એનું સંગઠન આજે નથી. હાલની ઊગતી પ્રજામાં ધાર્મિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ધગશ પણ નથી રહી. જિનમ'દિરા પરગદર્શનોય અને વ્યાદ્રલાદક છે. તેમજ અહીં હસ્તલિખિત પુરતકાના જુદા જુદા બંહારા પણ સારા છે.

૧ પૂ. આ. શ્રી વિજયવીરસ્રવિછ મહારાજતું જ્ઞાનમંદિર.

ર પૂ. આ. શ્રી વિજયભદ્રસરિજી ગહારાજનું ગ્રાનમ દિર.

૩. શ્રી આદિનાયજીના મ'દિરના જ્ઞાનભ હાર કે જે ખત્યારે સાર્યરના ઉપાશ્રયમાં છે.

૪ અગી દાશીની પાળમાં યતિવર્ય શ્રી લાવષ્ડ્રયાલિજયછના જ્ઞાનભડાર.

પ ત ભાલી શેરીના જ્ઞાનભાડાર.

મ્યા ભ'ડારામાં એવાં કેટલાંક સારાં પુરતકા છે જે અલાવધિ પ્રકાશિત નથી થયાં. કેટલાકની નામ જૈન ગ્રથાવલીમાં પછુ નથી. કાઇ જ્ઞાનપ્રેમી મહાનુભાવ અહીં લાંજા સમય રહી જાતે જ નિરીક્ષણ કરી 'રાધનપુર જૈન ગ્રાનભ ડારના પુરતકાનુ લીક્ટ' બહાર પાંહે તા સારું છે.

x આ. શ્રી સુનિસુંદરસ્**રિજી યાતાની શુવીવલીમાં આ નગરના ભ**ંગ માટે નીચે પ્રમા**ચે** તાંધ આપે છે-

" श्रुतातिज्ञायी पुरि भीमपल्यां, वर्षास चाचेऽि हि कार्तिकेऽसौ ।

अगात प्रतिक्रम्य विजुष्य भावि, भंगं परैकादशस्यवुद्धम् ॥"

"શુતદ્યાનના અતિશયવંતા (આ. સામપ્રભયૂરિજી) બીમપલ્લી નગરીમાં ચાલુમાં સર્મા બાગ્મા બૂવનમાં રહેલા સ્પંધી, નગરીના નાશને જાણી પહેલા કાર્તિકમાં જ ચૌમાસી પ્રતિક્રમી ચાલ્યા ગયા.

ચ્યા પ્રસંગ ૧ઠપ**૩ થી પપ ની મધ્યનાે** છે.

સામપ્રલસ્રિજીના દક્ષિાસમય ૧૩૨૧ છે. ૧૩૩૨ માં તેઓ આચાર્ય થયા છે. અને ૧૩૭૩ માં તેમતું સ્વર્ગ ગમન છે ત્યારે ઉપરના પ્રમંગ મ્યા પહેલાં જ બન્યાતું નિશ્ચિત થાય છે. ઋેટલે ૧૩૫૩ થી ૧૩૫૫નાે સવત ઘટી શકે છે.

કુતુલુદ્દીન વ્યેખકે સં. ૧૩૫૫ અને ૧૩૫૭ વચ્ચે ગુજરાત ઉપર હુમલા કર્યો છે.

ત્યાંથી વળતાં લીલડીયા, રામસેન ને ભીનમાલને તાડતા જાલાર ગયા છે.

આ નગરના ભરમીબૂત ઘયાની વાત અમુક અંગ્રે સાચી લાગે છે. અત્યારે પણ અહીં ત્રણ્યાર હાઘ જમીન ખાદા પછી રાખ, દાલસા અને ઇંટાના અળેલાં ઘર દેખાય છે.

પ. આ નગરીમાં ગધેસિંહ રાજ હતો. આ રાજ ઇંદ્ર નામના રાજાની ટ્રપ-વંતી કુમારિકા સાથે પરણ્યા હતા. રાજા દિવસે માનવી રહેતા અને રાજકાજ કરતા હતા અને રાત્રે ગધેડાનું રૂપ કરતા હતા. આથી રાણી મુંઝાઇ ગઇ. રાણીએ આ વાત પાતાની માતાને કહી. માતાએ કહ્યું કે તયારે રાજા ગધેડાનું શરીર છેડી માનવી ખની જાય ત્યારે તું એ ગધેડાના શરીરને ખાળી મૃક્તે એટલે ગધેડા થતા અટકશે. રાણીએ ગધેડાના શરીરને ત્યારે ખાળવા માંડશું ત્યારે રાજાના અંગે પછ્ય આગ થવા લાગી તેથી કોધના આવેશમાં તેલું આખી નગરી ખાળી નાખી.

દં સૂરા સાલા અને ઢાલીના એ પાળીયા હતા. સૂરા સાલા રાજ હતા— રાજકુમાર હતા અને પરણવા જતાં રસ્તામાં હુંટાયા છે અને મરાયા છે તેમાં એના ઢેલી પણ મરાયા છે, જેના પાળીયા બન્યા.

૭. અહીં ઘણા જૂના પાળીયા ઉપર ૧૩૫૪–૧૩૫૫–૧૩૫૬ ના ક્ષેપાે મળે છે.

૮. મ દિરમાં ઉપરના ભાગમાં ખિરાજમાન મૂલનાયકછની પાસેના શ્રી શાંતિનાથછની પ્રતિમાછ કુવા નજીક રસાહાની ધર્માશાળા કરાવતાં પાયામાંથી નીકળેલ છે, જેના ઉપર પંદરમી સફીના લેખ છે.

લ. દેરાપ્રરની પાછળ પશ્ચિમમાં રાજગઢી હતી. આ જગ્યાએ ખાદતાં પુષ્કળ ઇટા અને પત્થર નીકળે છે. તેમજ બંદુકાના ચાક નીકળતા જેને અહતાં લુધ્કો થઇ જતા. આજે પણ આ સ્થાનને હાકા ગહેડુ તરીકે એાળએ છે.

૧૦. નવી ભીલડી-ભીલડીયાઇ વસ્યા પહેલાં આપણા મંદિરછની ચારે તરફ ગાહ જંગલ હતું, જેમાં શિકારી પશુ પક્ષીએ પણ રહેતાં. પૃતારી ભીલડીયાઇ નજીકના વરના ગામમાં રહેતા હતા. એક વાર સાવધાનીથી આવી જઈ પૂતા-દીપક વગેરે કરી જતા.

૧૧. પાળીયા સૂરા સાલાના પાળીયાની નજીકનાં એક દેરત્સર હતું જેને લેકિંકા સંક દેરાસર નામે એાળખતા. અત્યારે ત્યાં કશું નથી, માત્ર દી'એ છે. આ મ'દિર કાઇએ તેયું નથી પર'તુ અહીં મ'દિર હતું એવી વાતા સાંભળી છે.

૧૨. દેરાસરની જગાના ટીંબાથી ચાેઢે દ્વર સાંદ વીધા જમીનનું સાંદું તળાવ હતું એને લીમ તળાવ કહેતા. કહે છે કે પાંડવા અહીં આવ્યા હતા ત્યારે લીમે અહીં પાણી પીધું હતું અને તળાવ બધાવ્યું ત્યારથી લીમતળાવ કહેવાયું.

૧૩ મે દિરછની નછક આજીવાસ ખેદાવતાં છે છે, પત્થરા અને સુના નીકળે છે. ઇટા ફૂટથી દાઢ ફૂટ લાંબી પહેલી અને વજનમાં આશરે પંદર શેરની હાય છે. પત્થરા તા લદ્યા નીકળ્યા છે. લાંદા લઇ જાય છે. ફૂવાના શાળામાં, હવાડામાં અને ફૂવા ઉપર તેમજ મકાનમાં પદ્ય લગાવ્યા છે. હીસા, વહાવળ સુધી પત્થરા **ઇતિહા**સ] : ૨૨૩ : બીલડીયાછ

ગયા છે. અહીંની ધર્મશાળામાં પણ વાપર્યા છે. કેટલાક પત્થરા તા સારી કારણી-વાળા હતા, ઘણીવાર ટકા જેવા સીક્કા પણ નીકળે છે.

૧૪. અલ્લાઉદ્દીન ખુનીએ પાટા તાેડયું તે જ અરસામાં અર્થાત્ ૧૩૫૩ માં આ નગર તાેડયું છે.

૧૫. રામસેનથી ભીમયલ્લી બાર કેાશ દૂર છે.

૧૬. નવું ભીમપલ્લી ૧૮૭૨ માં વસ્યું. હીસાના વતની મેતા ધરમચંદ કામદારે હીસાના ભીલહીયા 'અછુદા" ખ્રાહ્મણને પ્રેરણા કરી, રાજ્યની મદદથી નવું ભીલહીયા વસ્યું છે. શ્રાવકાનાં ઘર અત્યારે પાંચ છે. ૧૮૯૦ માં નવું નાનું જિનમંદિર બન્યું, છે. ૧૮૯૨ માં પ્રતિષ્ઠા થઇ છે. અહીં રહેલી અ બિકાદેવીની મૂર્તિ નીચે નીમ્ન લેખ છે. સં. ૧૩૪૪ વધે જયેષ્ઠ શૃદિ ૧૦ છુધે શ્રે. મલખમાસિંહન અ બિકા કારિતા ગામના મ દિરમાં પણ મૂલનાયક શ્રી નેમિનાય છે અને આજી બાજુ ચંદ્રપ્રભુ અને આદિનાય િશ્વા પ્રાપ્ત માન છે.

આવું દસૂરગચ્છના શ્રી વિજયરાજસૂરિજ કે જેંમના સમય વિ. સં. ૧૭૦૪ થી. ૧૭૪૨ છે તેમણે ૧૭૨૫ ૫છી હમીરાચલ, તારલ્યાંગરી, આરાસાલુ, નંદીય (નાંદીયા), રાલ્યકપુર, સંખેશ્વરજી, ભીલડીક (ભીલડીયાજ) એમ સાત તીર્થાના જાણે ધ્ધાર કરાવ્યા છે.

આ હિસાએ આ તીર્થના ૧૭૧૫ પછી જે છે હાર થયા છે, પરન્તુ વળી મુસ-લમાની હુમલામાં મંદિરને અને નગરને તુકશાન પહેંચ્યું છે. શ્રાવકાએ મૂલનાયક્રેજીને મૂલ જગ્યાએથી હટાવી રક્ષણ માટે બીજે સ્થાને હટાવી દીધા. ત્યારપછી આ મૃત મૂલનાયકને અદલે ખાજીના સ્થાને પધરાવી હાય એમ લાગે છે એટલે જ ૧૮૭૨ માં નીચેના પ્રસંગ અન્યા હશે.

૧૭૨૫ ના જાર્ણોધ્ધાર પછી ૧૭૪૬ માં આવેલા કવિ શીલવિજયછ લખે છે કે ધ્ધાણુધારે ભીલડીઉ પાસ' ધાલુધારના ભીલડીયા નગરમાં ભીલડીયા પાર્ધ્ધ-નાથછ છે. અને ત્યારપછી હુમલામાં મૂલનાયક સ્થાનેથી રક્ષણ માટે પ્રતિમાછતે હુટાવી અન્યત્ર પધરાવ્યાં હાય એમ લાગે છે

૧૭. નવા લીલડીયા વશ્યા પછી અહીંના શ્રાવકા તીર્થની સંભાળ લેતા હતા. સં. ૧૯૩૬ પછી પં. શ્રી ઉમેદવિજયના ઉપદેશથી ડીસાના શ્રી સ ઘે વહી- વટ સંભાળ્યા. અને પાટણના રહીશ પરીખ વીરચંદલાઇને વહીવટ સાંપ્યા, તેમણે આજી ખાજીની જમીન વાળી કાટ કર્યો. અદર ફૂવા અને ધર્મશાળા બંધાવ્યાં. આ વખતથી પાય દશમીના મેળા શરૂ થયા. નાકારશી પણ ચાલુ ઘઈ.

^{*}સં. १३४४ वर्षे હયે હટ શુદ્ધિ १० એ. અલમ લિદેન કારિત: આ લેખ એક દેવની નીચેની મૂર્તિમાં છે તેમજ શ્રી પાર્શ્વનાથઝની એક ધાતુમૂર્તિ ઉપર ૧૭૫૧ ના લેખ છે. તેમજ ૧૭૫૮ ના લેખ એક શિવમે દિગ્ની દિગ્નાલમા જહેલા છે. ધાતુમૂર્તિ ગામ મહારના, તીર્યના મે દિરમાં છે.

ભાંયરું નાનું અને અંધારૂ હતું તે માેઠું કર્યું. પૂર્વ દિશાનું દ્વાર પણ મુકાયું અને જાળીએ પણ મૂકી. આ પહેલાં ચીઠી નાંખી અહીંથી ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથજીને ઉપર લઇ જવા પ્રયત્ન કરેલા પરંતુ ના આવી. પછી અહીં જ પ્રભુજીને રાખી સુધારાવધારા કરાવ્યા. અંદર આરસ પથરાવ્યા.

૧૮૭૨ પહેલાં સરીયદના શ્રાવદાએ શ્રી પાર્શ્વનાયછને પાતાના ગામ લઇ જવા પ્રયત્ન કરેલા પ્રલુભને ગાદી ઉપરથી ઉઠાવ્યા પણ ખરા પરંતુ ખહાર નીક- ળતાં દરવાન જેવડું માટું રૂપ થયુ; લમરાનાં ટાળાં વળ્યાં એટલે પ્રતિમાછને મૂકી તેઓ જતા રહ્યાં.

ે ઉપરના વર્તમાન મૂલનાયકછને સં. ૧૯૮૩ ના વે. શુદ્દ પ. ઠીસાના મંગ-લાહ્યી રવચદ ભુખહુદાસનાં વિધળ પત્ની પુરળાઇએ ૧૦૦૧ આપી બેસાયા છે.

૧૯૮૨ થી દર પૂર્ણિયાએ ભાતું અપાય છે—પાય દશમના સાટા મેળા અને ત્રણ નાકારશી થાય છે, રથયાત્રા નીકળે છે. અહીં આ મેળાના દિવસામાં એક દિવસ આજીખાજીના ઠાકરડાઓને પછુ જમાડાયા છે જેના પરિણામે તેઓ કદી પણ કાઇ યાત્રીને હેરાન નથી કરતા, તેમ લ્ર્ટફાટ કે ચારી પણ નથી કરતા.

સ. ૧૯૬૨ માં વીરચંદભાઇના સ્વર્ગવાસ ખાદ વહીવડ હીમાનિવાસી શેઢ લલ્લુભાઈ રામચંદને સાંપ્યા હતા અને હાલ તેમના સુપુત્રા પુનમચ દભાઇ વહીવડ કરે છે. એમણે પણ ઉપરના ભાગમાં શત્રું જય ગિરનાર વિગેરેના પડ કરાવ્યા. અત્યારે તા દિનપ્રતિદિન તીર્ધની ઉન્નતિ થઇ રહી છે. માત્ર અહીં આવતાં રસ્તાની અગવઢ છે. રેલ્વે રસ્તે પાલન-પુરથી હીસા અવાય છે. અને હીસાથી ગાહા, ઉંડ કે ગાહીયા રસ્તે ભીલહીયાઇ લગભગ દસ ગાઉ દૂર છે ત્યાં જવાય છે.

વિશેષ માટે લીલડીયાછ તીર્ઘ પુસ્તક તથા 'જૈન યુગ'ના ભીમપલ્લી નામના લેખ વગેરે જેવાં.

પ્રાચીન તીર્થમાલામાં ભીલડીયાજને આ પ્રમાણે સંભાર્યું છે. " સાચારી શ્રી વીરજિલુંદ, ઘિરાદ રાધનપુરે આલુંદ ભગવંત ભેટું મનઉલ્હાસિ, ધાલુધારી, ભિલડીઉ પાસ "

કેચ્છપ્રદેશમાં અંજાર શહેરમાં શ્રો ભીલડીયા પાશ્વનાયછતું મંદિર છે.

લીલડીયાજની યાત્રાએ આવતાં અમાને નીચેના સ્થળાના લાલ પ્રાપ્ત થયા હતા.

ઉણ

અહીં પ્રાચીન સુદર જિનમંદિર છે. રાધનપુરથી હ ગાઉ દૂર છે. સુંદર ઉપાશ્રય છે. શ્રાવકાનાં ઘર છે, પરંતુ ખેદપૂર્વક લખવું પડે છે કે ઘર ચાહાં ને કુસુંપ માટા છે. લાવિક દેાવા છતાંયે કાહ્યુ ઉપાશ્રયે જાય એ પ્રશ્ન એમને ખહુ વિષ્ઠેદ કાગે છે. એટલે મહાનુસાવા ઉપાશ્રયે વિચારીને જ આવતા કાગે છે. ું ઇતિહાસ]

ः २२५ :

રામસૈન્ય

મારી તા એ મહાનુભાવાને એ જ લલામછુ છે લગાર દીઈ દિષ્ટિથી વિચાર કરી જાગૃત થાએ. વીતરાગદેવના અનુયાયો એને, શ્રી વીતરાગધર્મના ઉપાસ કાને અને વીતરાગદેવના પૂંજ કાને આવા નકામા કલેશા. ઝગડા, વર, વિરાધ, ઇર્ષ્યા શાલા નથી દેતા. આમાં કાંઇ જ લાભ નથી સ્વામી લાઇ એમાં આપસમાં પ્રેમ-સ્નેહ અને લિકત જ ઘટે.*

થરા

ઉદ્યુથી ચાર ગાઉ દૂર છે. વિશાલ સુંદર જિનમંદિર છે. શ્રાવદાનાં ઘર પછુ સારી સંખ્યામાં છે ભાવિક, ધર્મ શ્રધ્ધાયુકત અને જૈનત્વના સંસ્કારથી શાભતા છે. અહીં પછુ વર્ષોજૂના કલેશ—કુમું પ તા હતા જ પરંતુ આ વર્ષે જ પૂ. આ શ્રી વિજયભક્તિસૂરિજીના સદુપદેશથો એ કલેશ મટયા-સંપ થયા; અને શ્રી શંખેશ્વર-જીના સંઘ પછુ નીકળ્યા. અહીં હસ્તલિખિત પુસ્તદાના લેતા લેતા પરંતુ શ્રાવદાની ઉપેક્ષાવૃત્તિથી વેર્લ્યુઇરલ્યુ થઇ ગયા છે તાયે થાડો હસ્તલિખિત પ્રતા રહી છે ખરી. નાની સરખી લાયખેરી છે. પાઠશાળા સારી ચાલે છે. આકીનાં ગામા નાનાં છે. એટલે તે સંખધી નથી લખતા. આકાલીમાં જિનમંદિર કે ઉપાશ્રય નથી. ખાકી ખરે છે.

રામસૈત્ય.

લીલઠીયા છ તીથેથી ઉત્તર દિશામાં ખાર ગાઉ અને ઠીસા કેમ્પથી વાયબ્યમાં દશ ગાઉ દ્વર રામસૈન્ય તીર્થ આવેલું છે. રામસૈન્યની પ્રાચીનતા માટે ગુર્વાવલીમાં એક ઉલ્લેખ નોચે પ્રમાણે મલે છે—

नृपाद्दशांग्रे शरदां सहस्रे यो रामसेनाह्यपुरे चकार नाभेयचैत्येऽष्टम-तीर्थराजविम्बप्रतिष्ठां विधिवत्सदर्च्यः ॥

વિક્રમ સંવત ૧૦૧૦ માં રામસેન નગરમાં શ્રી ઝષલદેવ પ્રલુના ચૈત્યમાં શ્રી સર્વદેવસૂરિજીએ+ આઠમા તીર્થ કર શ્રી ચંદ્રપ્રલુજીની સૂતિની વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

^{*} આ પ્રદેશનાં થતાદ, કાઢર, આબેર વગેરે સારા ગામા છે. ત્યાં સુદર જિનમ દિરા, દર્શનીય પ્રાચીન જિનમૂર્તિઓ અને પ્રાચીન સ્થાના છે.

⁺ આ. શ્રી સવ'દેવસ્રિજી ભગવાન શ્રી મહાવીરરવાયીની પદ્ધર'પરામાં ૩૮ મા આમાર્ય' છે. તેએ વડગ અરથાપક આ. શ્રી ઉદ્યોતનસ્રિજીના શિષ્ય છે. શ્રો ઉદ્યોતનસરિજી કે દેશીયામની સીમમા વડના ઝાડ નીચે શુભ મુદ્દતે ૮ શિષ્યોને વિ. સ. ૯૯૪ માં, વીર સંવત ૧૪૬૪ માં આત્માર્ય' પદવી આપી હતી, તેમાં સર્વદેવસ્રિજી હતા. શ્રી સર્વદેવસ્રિજી એ ચંદાવતીના રાજાના જ મૃત્યા હાથમમાં મહામ ત્રી કું કુષ્કુક, જેમણે ચંદાવતીમાં ભવ્ય મદિર ખનાવ્યું હતું, તેમને ઉપદેશ આપી મહાન સર્માહના સામ કરાવી દીક્ષ અપી હતી. રહ

શ્રી ધર્મસાગરછ ઉપાધ્યાય પણ આ જ વસ્તુ લખે છે—

ति. द्शाधिकद्शशत ४०१० वर्षे रामसैन्यपुरे श्रीचंद्रप्रमप्तिष्ठाकृत । "

यो रामसेनाह्वपुरे व्रतीन्दुर्लिघिश्रियगौतमबद्धानः नाभेवचैत्ये महसेन-स्नोर्जिनस्य मुतेर्विद्धे प्रतिष्ठाम् ।

(પદ્દાવલી સમુચ્ચય, પૃ. ૧ ૨૯, મહાવીરપદ્ધર પરા)

આ ^કલાેક પણ ઉપર્શુક્ત કથનનું જ સમર્થન કરે છે.

ં આ સિવાય એ થી પણ પ્રાચીન સમયમાં પણ અહીં મંદિર હાવાના ઉલ્લેખ છે. સુપ્રસિદ્ધ આમરાજા પ્રતિબે ધક શ્રીબપ્યલદીસૂરિજીના ગુરુ શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિ-જીએ આમ રાજાને રામસેનમાં જોયા હતા વિ. સં. ૮૦૭ મા અને આ વખતે પણ અહીં જિનમ દિર હતું (વિસ્તાર માટે જીએ! પ્રભાવક ચરિત્ર)

રામસેનથી એક માઇલ દૂર ખેતરમાં એક ટીંબાની નીચેથી ખાદતાં એક સર્વ-ધાતુની પ્રતિમાજતું સુંદર પરિકર નીકળ્યું છે, જે અત્યારે નવીન મંદિરમા વિદ્યમાન

છે જેમાં નીચેના શ્લાક-ખદ્ધ-પદ્યલેખ છે.—

" अनुवर्तमानतीर्थप्रणायकाद्वर्द्धमानजिनवृषभान् । शिष्यक्रमानुवातो जातो वज्रम्तदुषमानः ॥ १॥ तन्छ खायां जातस्थानीयकुलोद्भृतो महामहिमा । चन्द्रकुलोद्भवस्ततो वटेश्वराख्यः क्रमवलः ॥ २॥

श्रीयीरापद्रीयगच्छे रघुंपेनीयराच्ये सं. १०८......નથી વ'ચ તું. આ હોખ એક ખેતરમાંથી નીકળેલા ધાતુના માટા કાઉત્સગીયાના પગ પાસે છે આમાં ૧૦૮થી આગળ નથી વચાતુ પરંતુ ૧૦૮૪ અથવા તા ૮૦ થી ૮૯ સુધીના આંક સ'નવે છે.

थीरांपद्रोद्भृतस्तरमाद् गच्छोऽत्र सर्वदिक्ख्यातः । श्रद्धाच्छयशोनिकरैर्धविलतिदिक्चक्रवालोऽस्ति ॥ ३ ॥ तिस्मन्भृरिषु स्रिषु देवत्वसुपागतेषु विद्वतसु । जातो ज्येष्ठायर्थिस्तरमाच्छीशान्तिमद्राख्यः ॥ ४ ॥

સરિંજના ઉપદેશથી ૨૭ જિનમંદિરા (પટ્ટાવલી સમુચ્ચય તપગચ્છ પટ્ટાવલીના આધારે) ખન્યાં હતાં. આ સિવાય બીજા એક સવેદેવસરિજી પણ થયા છે. તેઓ તેરમી સદીમાં વિશ્વમાન હતા. તેમજ કારંટક ગચ્છના સવેદેવસરિજી પ્રતિષ્ઠિત એક વિશાલ અન્ય મૂર્તિપટ્ટક વિજનમૂર્ત્તિઓના લબ્પ પટ પાલનપુરના શ્રી શાન્તિનાચજીના મંદિરમાં છે. તેમજ શ્રી સર્વાદેશની સ્તિ પણ બિરાજવાન છે. એના પ્રતિષ્ઠ સ. ૧૨૦૦ છે.

तस्माच सर्वदेवः सिद्धान्तमहोदिधः सदागाहः। तस्माच ग्रालिभद्रो भद्रनिधिर्गच्छगतवुद्धिः ॥ ५ ॥ , श्रीशान्तिभद्रधरौ व्रतपतिजा...पूर्णभद्राच्य: । रघुसेना...स्त..... चुहिम् ॥ ६ ॥ षयदिदि विम्यं नाभिम्ननोर्महात्मनः । लक्ष्याश्रञ्जलतां ज्ञात्या जीवितव्यं विशेषतः ॥ ७ ॥

मंगलं महाश्रीः ॥ संवत् १०८५ चैत्रवौषिमास्याम् ।

ટ્રુ'ક ભાવ—આ પરિકર એમ સૂચવે છે કે શ્રી બગવાન મહાવીરદેવની પટ્ટપર પરામાં વજશાખામાં ચંદ્રકુલ થયું તેમાં થીરાપદ્ર ગચ્છમાં અનેક સપ્રસિધ્ધ આચાર્ચી થયા તેમાં શ્રી શાન્તિભદ્રસૂરિજી થયા છે, તેમાં સિદ્ધાંતમહાદાધિ શ્રી શાલિભદ્રસૂરિજી થયા, તેમના શ્રી શાન્તિગદ્રસૂરિજી, તેમના પૂર્ણભદ્રસરિ થયા. તેમણે ૧૦૮૪ માં ચૈત્રો પૂર્ણિમાએ શ્રી ઋષબદેવ પ્રભુન ળિંળની સ્થાપના કરાતી આ બિ ળ લક્ષ્મીની અસ્થિરતા જાણી રાજા રઘુસેને ગુર્પદેશથી બનાવ્યુ છે.

અગિયારમી સદીમાં રામસૈન્યમાં રઘુસેન રાજા હશે અનેક પ્રભાવિક આચાર્ય દેવા અહીં પધારતા અને તેમનાં ઉપદેશથી અનેક શુલ ધર્મકાર્યો થતાં હશે એમ

લેખ સચવે છે.

ગુર્વાવલિકાર આ. સુનિસુંદરસૂરિજી મહારાજે ૧૦૧૦ માં શ્રી સર્વદેવસૂરિ-છએ શ્રી ઋષલદેવ પ્રભુના ચૈત્યમાં શ્રી ચંદ્રપ્રભુજી 1 મૃતિ સ્થાપિત કર્યાનું જણાવ્યું છે તે ચૈત્ય તા ઉપરના લેખથી પણ વધુ પ્રાચીન જ છે એમાં તા સદેહ જ નથી. એક શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનની પચતીર્થી મૂર્તિના પાછળના લાગમાં નીચે

ગુજબ લેખ છે.

" संवत् १२८९ वर्षे वैशाख वदि १ गुरी वा. राजिसपस्तयोः सुतके रुद्दण आतुर्वाग्मटप्रभृतैः कारिताः, प्रतिष्ठिना पं. पूर्णकलशेन. "

રામસેનમાં નદીના કિનારા પર એક પ્રાચીન મ'ાંદર છે જેના હમણાં સુ'દર જાર્ણો દ્વાર થયે। છે. નીચે સુંદર મજખૂત ભાયરું છે જેમાં સફેદ અને ત્રણ ત્રણ પુડ માટી શ્રી ઋષભદેવજી ભગવાન આદિ જે જિનપતિમાંએ છે. ત્રણ કાઉરસંગીયા છે અને શ્રી ચકેશ્વરી દેવીની મૃર્તિ બિરાજમાન છે.

અત્યારે પણ ગામખહારના ટીંગાએામાંથી ખેવકામ કરતાં પ્રાચીન મૂર્તિએા, ઇમારતા, ખાંડિયેરા, મન્દિરાના પત્થરા, કુઆ, વાવા અને સિક્કાએા વગેરે નીકળે છે તે જેવા ચાગ્ય છે. એ જેતાં આ નગરની પ્રાચીનતા, ભવ્યતા, વિશાલતા અને

મનાહરતાનાં દર્શન થાય છે.

રામસેનનું પ્રાચીન નામ રામસેન્ય છે. આ ગામ વાઘેલા રાજપુતાના તાખામાં છે. અહીંના જેન મંદિર ઉપર જેનેતરાને પણ ખૂબ માન, આદર, શ્રધ્ધા અને ભક્તિ છે. મ દિરના ચમત્કારાથી એમની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ વધ્યાં છે. એ લોકોને વિશ્વાસ છે કે જેન મન્દિરાના પત્થર કે સળી પણ પાતાના અંગત કામ માટે વાપરી શકાય નહિં.

એક વાર જૈન મન્દિરના એક પત્થર એક ખેડુતે પાતાના વાપરવા માટે કાંધે ઉપાઢી પાતાના ખેતરમાં કૂવા પાસે સૂક્યા. ઘશું એવું કે એ કૂવા એ રાત્રિના જ પડી થયા. સ્કુવારમાં ખેડુતે આ જોશું એટલે એ પત્થર ઉપાડીને મન્દિર પાસે

સુકી આવ્યાે.

આવી જ રીતે એક વાર એક ઢાં કાર સાહેએ મે દિરની શિલા પાતાની એઠકમાં સુકાવી. રાત્રિના જ ઢાં કાર સાહેબને એવી પીડા-વ્ય ધ થઇ કે ઢાં કાર સાહેબ મરવા પછ્યા. પછી રહવારમાં જ એ શિલા ઉપડાવીને મ દિરમાં સુકાવી. પછી ઢાં કારે-શ્રીને ઢીક થયું. આવા તે અહીં ઘણું જ પ્રસ ગા-ચમતકારા દેખાય છે.

પ્રસિદ્ધ તીર્થમાલાના રચયિતા શ્રી શીલવિજયછ પણ આ તીર્થના પરિચય

આ પ્રમાણે આપે છે.

× × × × +યરમહાં અનિ રામસેદ્યું પાપ પણાસિ દેવ દીઠિજેદ્યું ॥ પર ॥ આદિલ ભળ પીતલમય સાર હેમતણી પરિસાહી ઉદાર

રામચંદ્રતું તીરથ એહ આજ અપૂરવ અવિચલ જેહ

કવિશ્રીનો માન્યતાનુમાર રામચંદ્રજેના સમયનુ આ પ્રાચીન તીર્થ છે અને પીતલમય શ્રી ઋષભદ્દેવની મૂર્ત કે જે સુવર્જુસમ દેખાય છે. કદાચ પહેલાં જ્જુલ્યા પ્રમણે લેખવાળા પરિકરની મૂર્તિ હાઇ શકે ખરી.

આવી રાતે ધાન્ધારનું આ પ્રાચીન તીર્થ છે. ખાસ ચાત્રા કરવા લાયક છે.* અહીં ચાત્રા કરવા માટે પાલનપુરથી હોસા સુધી રેલ્વેમાં જઇ અને ત્યાંથી પગરસ્તે ઉટ, ગાહાં કે ગાહી રસ્તે રામસેન જવાય છે. હીસા રાહથી વાયબ્યમાં પણ દશ ગાઉ દૂર છે.

મુહરીપાસ (ટીંટાઇ)

मुहरीपास दुइदुरिअखंडण (જગચિ तामधी शैरथवं ६न)

સુપ્રસિધ્ધ જગિરા તામણીના ચેન્યવંદનમાં વર્ણવાયેલું આ મુહ્રીપાસ તીર્થ ડુંગરપુર સ્ટેટમાં આવેલું છે. ઇડરથી કેસરીયાજી જતા આ સ્થાન આવે છે. આ સ્થાન પહેલાં મુહ્રી નગર તનીકે પ્રસિદ્ધ હતું, જે ગામ બાર ગાઉ લાંબું પહેાળું હતું.

^{*} રામસેન ઉપરથા **રામસેની**યા ગ²૭ પણ નીકળ્યા છે. જુએા પદ્દાવલી સમુ²યય પૃ. ૨૦૩, પરિશિષ્ટ ૮૪ ગ²કાનાં નામ.

મુસલમાની જમાનામાં આ તીર્થને જળરજસ્ત ધક્કો પહોંચ્યાે છે. અલ્લાઉદ્દાન ખૂની મંદિરા તાહતા આ બાજી આવના હતા ત્યાં, મુહરી નગરના શ્રાવકને રાત્રે સ્વપ્તું આવ્યું કે નગરના ધ્વંસ થશે માટે મૂર્તિ ઉઠાવી હ્યાે. સવારમાં આ સ્વ-પ્નાનુસાર મૂર્તિ ઉઠાવી દી ટાઈ ગામમાં લઇ ગયા. થાડા સમય પછી અલ્લાઉદ્દીનની સેનાએ નગરના અને મંદિરના ધ્વંસ કર્યો.

વળી એવા બીજો સમય આવતાં ટી ટાઇથી પહુ મૂર્તિ ઉઠાવીને શામળા છંના પહાડમાં છુપાવવામાં આવ્યાં. છેલ્લે વીસમી સદીમાં સંવત ૧૯૨૮ માં એ મૂર્તિ ટી ટાઇ લાવ્યા. અહીંના ઠાકારા દર્શન પહુ ન્હાતા કરવા દેતા દર્શન સમયે એક સાના મહાર આપવી પડતી હતી, પરંતુ સમય બદલાયા અને ટી ટાઇના મંદિરમાં આ મૂર્તિ પધરાવી છે. હવે સારી રીતે દર્શન-પૂજન થાય છે. સફેદ વહ્યુંનો સુદર લગલગ ગજ ઉપરની (૨૭ ઇ ચ છે) આ મૂર્તિ સાથે ચાવીશવટા પહુ લાવનામાં આવ્યા હતા. શામળાજીના હુંગરામાં હજી પહુ મંદિરાનાં ધ્વ સાવશેષા દેખાય છે. સુદરો નગરની આજી બાજી પહુ મ દિરનાં ધ્વંસાવશેષા દેખાય છે.

આ મૂર્તિ સુંદર દર્શનોય અને લબ્ય છે.

ડી'ટાઇ ડુ'ગર પાસે છે. ખાસ યાત્રા કરવા લાયક સ્થાન છે.

भारे।स (भेरे।स)

સાચારથી ૧૦ ગાઉ દ્વર અને થરાદથી ૧૦ માઇલ દ્વર લેરાલ ગામ આવ્યું છે. અહીં એક પ્રાચીન અને મહાચમત્કારી શ્રી નેમિનાથ પ્રભુજની પ્રતિમાજ છે. આ પ્રતિમાંજ વિ. સં. ૧૯૫૬ માં લેરાલથી દેહ માઇલ દ્વર ગણેશપુર ગામ છે, તેની વચ્ચેના વાણીયાકેર ખેતર અને દેવત લેડા તળાવ આવેલ છે તેમાંથી વાણીયાકેર ખેતર ખેડતાં એક ખેડૂને ચમતકારિક રીતે આ મૂર્તિ ખાદી. સાથે બીજી પણ ત્રણ ચાર ખડિત મૃતિઓ નીકળી હતી. આ સમાચાર શ્રાવકાને મળવાથી ત્યાં જઇ મૃતિના દર્શન કર્યાં, પરન્તુ મૂર્તિ ખંડિત હાવાથી ધનાગાચર નામક તળાવમાં મૂર્તિએ પધરાવી દીધી. પુન. ૧૯૬૨ માં ખૂબ વરસાદ ઘરો અને માટી ધાવાઇ ગઇ એટલે કરીથી મૃતિઓ દેખાઇ.

ભારાલ ઠાકારસાહેબને આ સ્યાચાર મળ્યા તેમણે પાતાના કામદાર કે જેઓ જૈન હતા, તેમને કહી મૃતિઓ જૈના પૂજવાની વ્યવસ્થા કરે નહિ તા સ્ટેટ સંભાળી લે તેમ જણાવ્યું. જૈનાએ તે મૃતિઓ કહાવી મદિરમાં પધરાવી. સા વર્ષથી વધુ પ્રાચીન મૃતિઓ ઉપાંગથી ખહિત હાય તા પણ પૂજાય છે. આમ કહેવાથી જૈનાએ તે મૃતિને આદીશ્વર પ્રભુના મંદિરમાં પડે બિરાજમાન કરી, પરન્તુ અનેક જાતના ચમતકારા દેખાવાથી આ મૃતિને મૂલનાયક તરીકે ૧૯- હતા કા. શુ. શ—૪ના રાજ સ્થાપવામાં આવ્યા.

મૂનિ ખહુ જ ચમતકારી અને પ્રભ વિક છે આ પ્રદેશમાં અનેક ચમતકારા આ તીર્થના સંભળત્ય છે અહીં વેનોનાં ૨૫ ઘર છે, ધર્મશાળા છે અને પાઠશાળા છે.

અહીં આજી જીમાં અનેક પ્રાચીન ટીંગા, ખેડિયેરા, પાંચરાના આંધેલા પ્રાચીન ક્ર્યાઓ છે ગામથી એક સાઇલ દૂર પૂર્વમાં દેવત લેડા સ્થાન છે, ત્યાં અનેક જૈન મેકિરા હતાં. એક ખાવન જિનાલયનું પ્રાચીન લવ્ય મેકિર પહ્યુ હતું. અહીંથી મૃતિઓ નીકળે છે.

આ રેશાને ૮૦૦ વર્ષ પહેલાં એક પીપલપુર નગર હતું. પીપલક-પીષ્પલક ગય્છની ઉત્પત્તિનું સ્થાન આ નગર હાઈ શકે તેમ સંભવે છે. અહીં શી નીકળેલ કાલિકા માતાની મૃતિ ઉપર લેખ છે. સં. ૧૩૫૫ માં પ્રતિષ્ઠિત્ છે. તેમજ જો સંવિદ્યા સ્વિત્ માં વ્યવસાય માં સ્તિષ્ઠિત્ છે. તેમજ જો સંવિદ્યા સ્વિત્ માં વ્યવસાય માં સ્તિ શ્રી નેમિના લગવાનની અધિષ્ઠ ચિકા જણાય છે.

આ સિવાય ગામ ળહાર પશ્ચિમાત્તરના માટે મેદાનમાં ૧૪૪૪ શાંભલાવાળું હર દેરીવાળું પ્રાચીન મેદિર હતું જે મુસલમાની જમાનામાં નષ્ટજીષ્ટ થયું, અત્યારે પણુ આ તચ્ફની જમીન ખાદતાં મુંદર દારણીવાળા પત્થરા, શાંભલા વગેરે નીકળે છે ગામની અજ્ઞાન જનતા આ શાંભલા લઇ જઇ દ્વા વગેરેના શાળામાં વાપરે છે.

આ સિવય અંગલગચ્છ પટાવલીમાં પણ ઉલ્લેખ મલે છે કે અંગલ ગચ્છની વદ્યભી શાખાના આગાઈ શ્રી પુષ્યતિલક્સ્વિશના ઉપદેશથી સં. ૧૩-૦૨ શેઠ મું જાશાહે મેાટું મહિર કરાવ્યું હતું અને એની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. મું જાશાહે મંદિર બનાવવામાં પ્રતિષ્ઠા મહાત્મવ વગેરમાં સવા કરાઢ રૂપિયાના ખર્ચ કર્યો હતો.

ઉપરતું મ દિર કદાચ મુંજાશાહેતું પણ હાઇ શકે એમ લાગે છે, કારણ કે અત્યારે આ ળાજી મુજાશાહેની વાવ છછું અવસ્થામાં વિદ્યમાન છે.

અહીર્યાં બીજા છે લેખા પણ મક્યા છે.

" संवत् १२६१ वर्षे च्येष्ठसुदि २ रवी श्रीब्रह्माणगच्छे श्रेष्ठि षहृदेवसुत वेवराणागनार्यागुणदेव्या श्रीनेमिनाषविम्वं कारितं, प्रतिष्ठितं श्रीजयप्रमक्रिमिः

(भांडित पिन्छरते। बिभ)
" संवत् १५६८ वैद्यास्त्रिवि ८ शुक्ते उपकेश सा० छ्यह सा० वीरी
बात्मजेन श्रीपार्श्वनाथर्थिवं कारितं प्र० विजयप्रमम्हिमिः

પરન્તું મુલનાયક છ શ્રી નેમિનાય છતી મૃતિ તો આ લેખાથી પણ પ્રાચીન કે. સંપ્રતિ મહારાજાના સમયની મૃતિ લાગે છે. અહીં એક વાર હજારાની સંખ્યામાં જૈના વસતા હતા. ત્યાં અલારે માત્ર જૈનોનાં વીસ ઘર છે.

નાગકણી પાર્શ્વનાથ

ગામથી રાા માર્ગલ દ્વર પ્રાચીન રાજમહેલ વગેરે પણ દેખાય છે. અત્યારે અહીં ચોહાણ રાજપુતા રાજય કરે છે. દરબારશ્રીને અને આ તેન પ્રજાને પણ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ ઉપર પૂર્ણ શ્રધ્ધા અને ભક્તિ છે.

અહીં આવવા માટે ડીસાથો માટર રસ્તે અવાય છે. ડીસાથી ૫૦ માઈલ ભારાલ છે. થરાદ સુધી માટર સર્વીસ છે. લાંથો ૮ ઘી ૧૦ માઇલ દ્વર લાેરાલ છે. શરાદમાં પણ ૧૨ મ દિરા છે જેમાં અનેક લબ્ય પ્રાચીન પ્રતિમાંઓ છે.

અહીંથી દશ ગાઉ દૂર સાચાર છે, જ્યાં પ્રાચીન ૪ જૈનમં દિરા છે.

આ તીર્થના ચમતકારા સંબધી વિશેષ જાણવા ઇચ્છનાર જિજ્ઞાસુએ લારાલ નેમિકથાકીર્તાન પુસ્તક વાંચવું.

ભારાલમાં નાની ધર્મશાળા છે. યાત્રિકાને ખધી સગવડ મલે છે.

નાગફહી પાર્શ્વનાથ

આ તીર્થની શ્થાપના ચોદમી સદીમાં થયેલી છે. આ તીર્થની ચારે તરફ મેવાડના ડુંગરા ફેલાયેલા છે અને વચમાં આ તીર્થ આવ્યું છે. ચૂંડાવાડાથી પશ્ચિમમાં 'આમલાઘાટ' થી એક માઈલ નીચે ઉતર્યા પછી એ જ પહાડની નાળમાં છે ફર્લાં દ્રર પહાડના ઢળાવમાં આ સુદર પ્રાચીન તીર્થ આવ્યું છે. અહીં એક પુરાણી ધર્મશાળા છે જેમાં પાંચ તા ઝરાણા વહે છે. એની નજીકમાં જ શિખરબધ્ધ નાનું સુંદર જિનાલય છે મ'દિરજીમા છે હાથની વિશાલ યક્ષરાજ શ્રી ધરણે દ્રની ફ્લાન્વાળી રયામ મૃતિ છે અને તેના ઉપર છ ઈંચની સુદર મનાહર પાર્થનાયજીની પ્રાચીન મૃતિ છે

મ' દિરજીની નીચેથી ત્રણ ઝરણાં જાય છે અને ત્રણેના પાણીના સંગમ થઈ કુંડમાં ગાંમુખીથી પડે છે. આ ઝરણાં દિવસ ને રાત વહે છે. એક ઇંચની ધારા પડે છે, પર તુ ખૂમી એ છે કે કુંડ ઉપર ઊલા રહી શ્રી યાર્શ્વનાથજનું નામ લેવાથી એ ઇંચની જાડી ધારા વહે છે ગમે તેવા દુકાળમાં પણ પાણીની ધાર તા અખેડ વહે છે. બોજી કુંડમાં ગમે તેટલું પાણી પડે પણ કુંડ કદી પણ છલકાતા નથી. ચામાસામાં પણ આમ જ અને છે.

મ'(દરજીની ચારે ખાજી ઝાડી છે. સિંહ, વાઘ આદિના લય પણ રહે છે, છતાંચે તીર્થના ચમત્કારથી કાઇને હરકત આવતી નથી. અહીં કાઇ અન્ય દર્શની ચાગો, તપસ્ત્રી, અવધૂત ધૂણી ધખાવીને રહી નથી શકતા. શાસનદેવ તેમને લય પમાડી બેચાર દિવસમાં જ રવાના કરી દે છે.

અહીં આવવાના રસ્તા વિકાર છે. નાળ ઉપર ચહનાં ઉતરતાં સાવધાનીથી એક જ મનુષ્ય ચહી કે ઉતરી શકે છે અહીં ગુજ઼દેવાચાર્યે એામવાલ લીરમશાવને ધરણારણુંદ્ર સંત્રની સાધના કરાવી હતી. ત્રાજે દિવસે અધિકાયક દેવે કહ્યું કે-જ આમલાયાર પર મહિર બધાવ, અને તારી ઇચ્છ પૂર્જુ ઘરો. " વીત્મશાહે ' ધરણું દ્રની મૃતિ ઉપર શ્રી પાર્શ્વનાયછની મૃતિ વ્યનાવી સુદર જિનમ દિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેની મને કામના પૃર્ણુ થઇ.

આવી જ રોતે વહગચ્છીય ચાદવસિદ્ધ અને શ્રીશાન્તિસૂરિજીએ ચિન્તામધ્ધિ અને પદ્માવતી મત્રનો સાધના કરો હતી આ સ્થાન શાંત, ધ્યાન કરવાલાયક અને મંત્ર સાધન કરવા યાગ્ય છે. અહીં જીણાં હારની જરૂર છે. આ પ્રાંતમાં આ તીર્ધને નાગકહા, નાગતન તથા નાગાતન નામથી પણ બધા એાળખે છે.

આ તીર્થ માટે એક સુંદર ઐતિહાસિક દંતકથા મળે છે, જે આ પ્રમાણે છે.

જે વખતે સૂર્યવંશી મહારાણા પ્રતાપના હાથમાંથી ચિત્તોઠ અને મેવાઠનું રાજ્ય સમ્રાદ્ અકબરે છતી લીધું તે વખતે મહારાણા પ્રતાપ રાજ્ય છેાઠો મેવાઠના પહાઠા અને જંગલામાં છુપાઇને કરતા હતા ત્યારે એ જંગલમાંથી વિહાર કરીને જતાં મહાન્ જૈનાચાયે શ્રી લક્ષ્મીસાગગ્સ્ર્રિશના તેમને દર્શન થયાં. રાણાઇએ તેમના ઉપદેશ સાંભળી પ્રસન્ન થઇ સ્ર્રિશને ત્યાં રાષ્ટ્રી વિજ્ઞપ્તિ કરી કેન્ શુરુદેવ! મને મારું રાજ્ય પાછું મળે તેવા ઉપત્ય દર્શાવા. આચાયં શ્રીએ લાબનું કારણ જાણી કહ્યું કે-ધરણેન્દ્ર પદ્માવતી સહિન શ્રી પાશ્વન ઘરનાથી તમારા મનારય કૃષશે.

ખાદ મહારાણા પ્રવાપે તેવા સ્થાન સંગ'ધી પુચ્છા કરતાં સૂરિજીએ તેમને મેવાડના પહાડામાં (મરાજમાન અને ધમાસીની નેળમાં થઈને જવાય છે તે રસ્તે શ્રીનાગફણી પાર્શ્વનાજીનું સ્થાન ખતાવ્યું. રાજ્યું એ અહીં આવી ખૂબ દહતા અને શ્રધ્ધાથી આરાધના કરી, જેથી તેમની મનકામના ટ્રંક સમયમાં જ પૂર્ણ શર્ધ.

આ સાધના પછી ટૂંક સમયમાં રાષ્ટ્રા પ્રતાપને જેન ધર્મના દાનવીર શેઠ લામાશાહે રાષ્ટ્રાઇને ખૂમ જ મદદ કરી. રાષ્ટ્રાઇએ ત્યારપછી બાવન કિલ્લા છત્યા, ઉદેપુર છત્યું અને પાતાના રાત્યાલિપેક પુનઃ દબદળાથી કરાવ્યા, જેના પ્રભાવથી પાતાના અભ્યુદ્ધ થયા. તેને મહારાષ્ટ્રા પ્રતાપ કેમ વિસરે ? તેથે પાતાના આરાધનાના સ્થાને લબ્ય જિનાલય ખંધાવી છેથી દાર કર્યો. વળી પાતાના ઉપકારીની હેરહેંમેશ યાદ રહે તે માટે પાતાનો રાજધાનીમાં પથ ધરણેન્દ્ર-પદ્માન્લી સહિત શ્રી પાર્શ્વનાથછનું લબ્ય મંદિર ખંધાબ્યું ને પાર્શ્વનાથછની મૂર્તિને "નાગફ્લી" એવું નામ આપ્યું.

અત્યારે પણ આ તીર્થના મોટા મહિમા અને પ્રભાવ છે. ઇડરથી કેસરીયાછ પગ રસ્તે જનાર ગુજરાતના સદ્યા અહીં જરૂર યાત્રા કરવા આવે છે. ઇડરથી મેવાડની હદમાં પેસતાં જ છે હું ગરની વચ્ચે આ તીર્થસ્થાન આવેલું છે. અત્યારે પણ અહીં ઘણા ઘણા અમત્કારા દેખાય છે. એક વાર.....ના સઘ યાત્રા કરવા આવ્યો હતા એમાં એક દ્વર છેઠેલી બાઇ પણ દર્શન માટે ગઇ. અજાણતા પણ આવી અભાતના ન ધાય તે માટે શાસનદેવે સમસાએ! તે સમૃહ મહિરમાં વિદ્વાર્થી.

અને યાત્રાળુએ દર્શનના લાભ ન લઇ શકયા. આ સિવાય નાગફ્યુપાર્શનાયજની મૂર્તિએ નીચેના સ્થાનામાં છે—

- ૧. વિજાપુર તાલુકાના વિહાર નામના ગામમાં પણ છે. ૧૯૨૨ માં અહીં મંદિર અન્યું છે.
  - ર. દગવાડીયામાં ૧૯૨૮ માં નાગકૃષ્ણી પાર્શ્વનાથજીતું મ દિર ખન્યું છે.
  - 3. કૈસરીયાજી પાસેના સામેરા ગામમાં પણ નાગફણીપાર્શ્વનાથતું મેં દિર હતું. એક દરે આ તીર્શસ્થાન મહાચમત્કારી, પ્રભાવિક અને યાત્રા કરવા લાયક છે.

દર્ભાવતી (ડેબાઇ)

વેડાદરાથો પૂર્વમાં રેલ્વે રસ્તે ૧૮ માઇલ તથા માેટર રસ્તે પણ ૧૮–૧૯ માઇલ દૂર હેલાઈ ગામ આવ્યું છે. જો કે આ તીર્થ પ્રસિષ્ધ તીર્થરૂપે નથી પરન્તુ અહીં બિરાજમાન શ્રી લાહેહાપાર્ધાનાથછની અદ્દભૂત ચમત્કારી પ્રાચીન પ્રતિમા છે તેને અંગે અને મહાપાદ્યાય શ્રી યશાવિજયછ મહારાજ વિગેરેની સ્વર્ળવાસભૂમિ હાવાથી તીર્થરૂપ મનાય છે, માટે સંક્ષેપમાં જ ટ્રેક પરિચય આપ્યા છે.

ડેલાઇની સ્થાપના ગુર્જ રેશ્વર મહારાજા સિદ્ધરાજના સમયમાં ૧૧૫૦ પછી અર્થાત્ બારમી સદીમાં થઇ છે. સિદ્ધરાજે આ નગરીને કાેટ પજી બ'ધાવ્યા હતાે.

ખાદ વાદો શ્રીદેવસૂરિજીના ગુરુ આ. શ્રી સુનિરાંદ્રસૂરિજીના જન્મ ખારમી સદીમાં હલાઇમાં થયા હતા. તેઓ મહાત્યાગી, તપસ્ત્રી અને ધુરંધર વિદ્વાન્ હતા. તેમને 'સૌવીરપાયી'(માત્ર કાંજી વાપરીને રહેતા માટે સૌવીરપાયી)નું ખિરુદ પ્રાપ્ત થયું હતું. તેમજ તાર્કિકશિરામણી તરીકે પણ તેમની ખ્યાતિ હતી એમણે વીશ થય નવા ખનાવ્યા છે. સાત મહાશ્રંથા ઉપર સુંદર ટીકાઓ રચી છે. તેમની નૈષધકાવ્ય ઉપર ૧૨૦૦ હજાર શ્લાકની ટીકા પણ અદ્દલુત વિદ્વત્તાપૂર્ણ છે. ૧૧૭૮ માં પાટણમાં તેમના સ્વર્ગવાસ થયા હતા.

ગુજરાતના પ્રસિધ્ધ મહામંત્રીશ્વર વસ્તુપાલના લઘુખંધુ તેજપાલ ગાેધરાના નરેશ ધૂધૂલને જીતો અહીં આવ્યા હતા. તેમણે દર્ભાવતીને રક્ષવા માટે સુંદર, મજખૂત કિલ્લા બનાવ્યા હતા અને ૧૭૦ દેરીઓવાળું સુંદર વિશાળ ગગનચુમ્બી ભવ્ય જિનમન્દિર ખનાવ્યું હતું, જે મદિર સાનાના કળશા અને ધ્વન્નઓથી સુશાભિત કર્સું હતું.

માંડવગઢના મહામંત્રી પેથડકુમારે દર્ભાવતીમાં મદિર બનાવ્યુ હતું. ' दर्भावतीपुरे ' એમાં ૮૩ નગરામા બધાવેલાં મંદિરામાં ઉલ્લેખ છે.

લાેદણપાશ્વ^૧નાથછ.

દર્ભાવતીમાં શ્રી લાહાલુપાર્શ્વનાયછનું મંદિર તીર્ધરૂપ છે. આ સંબંધમાં

દંતકથા સંભળાય છે કે સાગરદત્ત નામે સાર્થવાહ ક્રેરતા ક્રેરતા દર્ભાવતો આવ્યા. એને રાજ પૂજા કરવાના નિયમ હતા. ભૂલથી પ્રતિમાછ સાથે લાવવાનું ભૂલી ગયા. પ્રતિમા—પૂજન સિવાય ભાજન કઈ રીતે થઈ શકે ! પછી વેળુની સુંદર પ્રતિમા ખનાવી પૂજન કરી ભાજન કર્યું, અને તે પ્રતિમાને ફૂવામાં પધરાવી. ફૂવામાં પધરાવેલ પ્રતિમાછ ફૂવામાં અખંડ રહી—અંશમાત્ર પીગળી નહિં. શાહા સમય પછી સાર્થવાહ ક્રેરતા ક્રેરતા પાછા દર્ભાવતી આવ્યા. અધિષ્ઠાયકદેવે એને સ્વપ્તનમાં જણાવ્યું કે—તમાએ ખનાવેલ વેળુની પ્રતિમાછ અહાર કાઢા. બીજે દિવસે સુતરના તાંતણે પ્રતિમાછને અહાર કાઢ્યાં. પ્રતિમાછની દિવ્ય કાંતિના દર્શન કરવાથી સર્વ લોકોને ખૂબ આનંદ થયા. પછી સાર્થવાહે માટું મ દિર બંધાવી પ્રભુજને સ્થાપન કર્યા. પ્રતિમાછ અર્ધ પદ્માસન અને મહાચમતકારી છે. લોહાની માફક દઢ અને વજસમાન મજયૂત હોલાથી પ્રતિમાછનું નામ પણું લોહણુ પાર્શ્વનાથ ! પ્રસિદ્ધ થયું. જે ફૂવામાંથી આ મૃતિ નીકળી તે ફૂવા પણુ અત્યારે મહાલક્ષ્મીછના મ'દિર પાસે વિદ્યમાન છે.

" પ્રાચીન તીર્થમાળામાં પણ આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ મલે છે. લાહેલું ત્તિપરી જાણીયે, ઉથામણે હાે મહિમા ભંડાર (વિ. ૧૬૬૮) ની રચના

જગત વદ્યભ, કલિકુંડ ચિંતામણ લાહણા. (૧૮૮૨)

આ ચમતકારી મૃતિ અત્યારે દર્ભાવતીમાં – ક્લોઇમાં વિદ્યમાન છે. એને લેહિલુ યાર્શ્વનાથછતું દહેરાસર કહે છે. આ મંદિર સુંદર છે માળનું છે. નીચેના ભાગમાં મૃલનાયક તરીકે સુંદર શ્યામમનાહેર શ્રી લેહિલુ પાર્શ્વનાથછ છે. જમણી ખાન્તુ શાંતિનાથછ એને કાખી ખાન્તુ શ્રી આદિનાયછ છે. ઉપરના ભાગમાં મૃલનાયક છ શ્રી શીતલનાયછ છે. આ સિવાય ખીના સુંદર સાત મદિરા છે. આ મંદિરમાં કુલ ૬૭ મૃતિએ છે. અહારના ભાગમાં ચમતકારી મિલ્લાલ્ઇ છે. સિદ્ધચક્રે તો પડ પહ્યું સુંદર છે. સાતે મદિરાનો ટ્રંક પરિચય નીચે આયું છું.

- (૧) શ્રી સુનિસુવતસ્વામીનું મ'દિર—આ મ'દિરમાં કુલ ૩૪ મૂર્તિઓ છે. આ મ'દિરમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીની સુંદર મૂર્તિ છે. સ્ક્ટિક રત્નની એક પ્રતિમા પણ છે.
- (२) श्री धर्मनाथरपाभीनुं सहिर-आ सहिरमां डेल ४८ मूर्तिओ छे. क्षेड
  - (3) શ્રી આદિનાયછાતું મ દિર-અહીં કુલ ૨૬ મૃતિં એ છે.
- (૪) શ્રી શામળાજનું મંદિર-આ મંદિર પ્રાચીન છે. ગંધારવાળાએ આ મંદિર ખંધાવ્યાનું કહેવાય છે. અત્યારે પણ ધ્વજાવંડ વગેરે ગધારીયા કુડુમ્ખવાળા ચઢાવે છે. શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથજી ઉપરના ભાગમાં મૂલનાયક્જી છે. અહીં કુલ મૂર્તિ ૧૧૨ છે. ગલારા ખહાર મહાપાધ્યાય શ્રી યશાવિજયજી મહારાજની મૂર્તિ છે.

ચાકમાં જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજીની પાદુકા છે. સિદ્ધાચલજી અને સમેત– શિખરના પટ્ટ પણ સુંદર છે.

(૫) જૂના શાંતિનાથજીનું મંદિર-મૂળગલારામાં ૨૦ મૂર્તિ એ છે હાળી બાજીના ગલારામાં મૂલનાચક સુમતિનાથજી છે. આમાં ૧૬ મૂર્તિ એ છે. જમણા ગલારામાં કુલ સત્તર મૂર્તિ એ છે. પશ્ચિમ તરફના ભાગમાં અગિયાર મૂર્તિ છે. લીંતમાં કાત-રેલા પટા પણ સુંદર છે.

(६) નવા શાંતિનાથજી-આ મ'દિરમાં કુલ-૧૮ મૃતિઓ છે અહીં પચતીથી

પટા દર્શનીય છે.

(७) ચ'દ્રપ્રસુ જિનમ'દિર-આ મ'દિરમાં કુલ ૧૫ મૂર્તિએ છે.

ઉપાધ્યાયજ્ મહારાજનું સમાધિસ્થાન

ગામથી દક્ષિણે ચાર ફર્લાંગ દ્વર આ સમાધિસ્થાન 'આવ્યું છે. દક્ષિણ ખાજુએ ઉપાધ્યાયજીના સમાધિસ્તૂપ સાથે બીજા સાત સ્ત્પા (કુલ ૮) છે. અહીં એક ધર્મશાળા પણ સારી છે. બીજા વિલાગમાં પણ ૮ દેરીઓ છે. અહીં એક સુંદર કૂવા છે, જે બહુ ચમત્કારી છે અહીં એક લાજકને રાજ સવા રૂપિયા મલતા હતા. અહીંનું પાણી પણ સારું ને સ્વાદિષ્ટ છે. આ દેરીઓમાં મુખ્ય શ્રી વિજયપ્રભસૂરિજીની ૧૭૭૫ ની સાલની પાદુકા

અને દેરીઓમાં મુખ્ય શ્રા વિજયપ્રભસૂરિજીના ૧૭૭૫ ના સાલના પાકુકા છે. પછી ત્રજી દેરીઓ તેન વિજયપ્રભસૂરિજીના શિષ્યોની છે. મહાપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોની પાકુકાએન છે. ઉપાધ્યાયજીની પાકકા સ્તૂપ સં. ૧૭૪૫ માં અનેલ છે. ત્યાંથી તે ઠેઠ ૧૯૯૫ સુધીમાં આ ૧૬

દેરીઓ અની છે. ઉપાધ્યાયની પાદુકાસ્ત્પના લેખ નીચે આયું છું

" संवत् १७४५ वर्षे ज्ञाके १६१४ प्रवर्तमाने मार्गशीर्पमासे एकादशीतिथी त० श्री श्रीहीरविजयस्रीश्वरशिष्य-पं० श्रीकरपाणविजयगणिशिष्य-पं
श्रीजाभविजयजिगणिशिष्य-पं. श्रीजितविजयगणिशिष्य-सोदरसतीर्थ्य पं
श्रीनयविजयगणिशिष्य-ग. श्रीयशोविजयगणीनां पादुका कारापिता प्रतिष्ठितेयं
तक्षरणकमलसेवक......विजयगणिना राजनगरे "

કહેવાય છે કે એમના સ્વર્ગવાસના દિવસે એમના સ્ત્પમાંથી ન્યાયના ધ્વનિ પ્રગટે છે.

આ સાળ દેરીઓમાં એકમાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની પાદુકાએ છે. આ સ્થાનમાં કાતિકી અને ચૈત્રી પૂચ્ચિમાએ શત્રું જયના પટ અધાય છે. તેમજ મૌન એકાદશી– ઉપાધ્યાયજીના સ્વર્ગદિને, તેમજ જેઠ શુદ્ધ ૯ વગેરે દિવસાએ પૂજા, ઉત્સવ, ભાવનાદિ થાય છે.

૧. અહી ૧૨૧૧ માં વાંચનાચાર્ય ગુણાકરસૂરિએ ચતુર્વિ શતિજિન સ્તુતિ

वृत्ति संभावी.

- ર. ૧૨૫૧ માં ભીમદેવના રાજ્યમાં યાગશાસ્ત્રવૃત્તિ લખાવી.
- 3. ૧૪૯૦ માં પૂર્ણિમા ગચ્છના શ્રી રામચંદ્રસૂરિજીએ વિક્રમચરિત્ર પધ-ખન્ધ ખનાવ્યું
  - ૪. ૧૭૬૩ માં ઉપદેશમાળા કથા લખાઈ છે.

અહીં અત્યારે ચાર-પાંચ સુંદર ગ્રાનમ દિરા-ગ્રાનભંડારા છે, જેમાં પ્રાચીન અવીચીન પુસ્તક સંગ્રહ ઉત્તમ છે. આત્મારામજ જૈન પાઠશાળા ચાલે છે. કન્યાશાળા છે. સુંદર પાંચ ઉપાશ્રયા છે. છે વાડીએ જમણુ વગેરે માટે છે. લગભગ ત્રણુસા ઉપર જૈનાના ઘર છે યરોાવિજય વાટિકા નવી ખની છે. જિગ્રા-સુએ જરૂર લાભ લેવા જેવું છે.

આ સિવાય જાહેર સ્થાનામાં પણ હીરા ભાગાળ, માતા દાેકડી, લાલાટાપ-મીજ વાવ, તેજ તલાવ, જૂના કિદ્યો વગેરે જેવા લાયક સ્થાના છે.

वडे। ६२। (व८५६)

ગુજરાતમાં ગાયકવાહ સરકારની રાજધાની તરીકે વહાદરા (િદદા તેક) પ્રસિદ્ધ છે. અહીં નરસિંહ છની પાળમાં દાદા પાર્શ્વના મહારાજા કુમાર-પાલના સમયનું લબ્ય અને પ્રાચીન મંદિર છે. ૧૯૭૩ માં આના જોનું ધ્લાર કરી ખહું મુંદર અનાબ્યું છે. પાવાગઢના જેન મંદિરમાં બિરાજમાન શ્રી લીક-લંજન પાર્શ્વના ઘછની મૃતિ; પાવાગઢમાં જેન વરતીના અલાવે એ મૃતિ અહીં પધરાવ્યાં છે. દાદા પાર્શ્વના થછની મૃતિ વેળુની સેપમય બહુ જ ચમતકારી અને લબ્ય છે. આ સિવાય બીજા પાલ્યુ મુંદર ૧૮ જિનમંદિરા છે. અહીં શ્રી પ્રવર્ત કર્જી કાન્તિવજયછ મહારાજના જ્ઞાનલ હાર પાલ્યુ સારા દર્શનીય છે. પુસ્તક સંગઢ સારા છે ગાયકવાહ સ્ટેટની રાજધાની હાવાથી રાજમહેલ, બીજા રાજકીય મકાના, કાલેજ, કલાલુવન વિગેરે જોવા લાયક છે. ગાયકવાહ સ્ટેટની લાય છેરી, વહાદરા એારીએન્ટલ સીરીઝ, પુરાતત્ત્વ સંગ્રહ વગેરે જોવા ચાયક છે.

અહીં નજીકમાં છાણી ગામ છે. ત્યાંના મ દિરા દર્શનીય છે. ત્યાં પછ્યુ પુસ્તક-ભંડાર સારા છે.

જગડીયાજી

ભરૂચ જીદ્વામાં આવેલ અંકલેશ્વરથી રાજપીપળા સ્ટેટ રેલ્વે જાય છે ત્યાં વચ્ચમાં જ જગડીયા તીર્થ આવે છે. જગડીયા સ્ટેશનથી એક માઇલ દૂર તીર્થ-સ્થાન છે. ૧૯૨૧ માં શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની પ્રતિમાજી પ્રગટ થયાં અને નૃતન જિનમ'દિરમાં શ્રી આદિનાય પ્રભુજી મૃલનાયક ખિરાજમાન થયા ત્યારથી શ્રી આદિનાય પ્રભુનું તીર્થ કહેવાય છે. પ્રતિમાજી ભગ્ય અને ચમત્કારી છે. અધિકાયક દેવ જાગૃત છે. દર પુનમે મેળા ભરાય છે. વે. શુ. ૩ માટા મેળા ભરાય છે.

અહીંની આળાહેવા ઘણી જ સારી છે. હવા ખાવાનું સ્થાન છે. શ્વેતાંળર જૈત ધર્મશાળાએ છે. સગવડ સારી છે.

ભરુચ (અધાવબાધ તીર્યં)

અમદાવાદથી મુંખઇ જતી B.B. & C. I. રેલ્વેમાં ભરૂચ સ્ટેશન આવે છે. ભરૂચ લાટદેશની પ્રાચીન રાજધાની છે-હતી. ભરૂચથી છ માઈલ દૂર અશ્વાવખાધ તીર્થ છે. વીસમા તીર્થ કર શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના સમયથી આ તીર્થની સ્થાપના થઇ હતી.

શ્રી મુનિસુવૃત્તસ્વામી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી ભૂતલમાં વિચરી રહ્યા હતા. વિહાર કરતા કરતા પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં પધાર્યા. આ વખતે ભરૂચમાં જિતશત્રુ-રાજા પાતાના સર્વ લક્ષણસંપન્ન અશ્વનું અલિદાન દેવા તૈયાર થયા હતા. પાતાના જવાથી અશ્વનું કલ્યાણ થશે એમ જાણી ભગવાન પ્રતિષ્ઠાનપુરથી વિહાર કરી એક જ દિવસમાં ६૦ કેાશ ભરૂચના કારંટ વનમાં પધાર્યા. ઉપદેશ આપી રાજાને પ્રતિ- આધી અશ્વના જીવને તેના પૂર્વ ભવ કહી અચાવ્યા અશ્વ અનશન કરી મૃત્યુ પામી સોધર્મ દેવલાકમાં મહર્ષ્યક દેવ થયા. ખાદ ત્યાંથી આવી પ્રભુજીના સમવ-સરણના સ્થાને રતનમય સુંદર જિનમંદિર ખધાવ્યું. શ્રી મુનિસુવૃતસ્વામીની સુંદર પ્રતિમાજી સ્થાપિત કર્યા પાતાની પણ અશ્વરૂપ મૂર્ત ખનાવી ખાદ દેવલાકમાં ગયા. ત્યારથી અશ્વાવેષાધ તીર્થ પ્રસિધ્ધમાં આવ્યું.

આવી જ રીતે અહીં કારે વનમાં એક સમળી મૃત્યુસમયે મુનિવરાના મુખથી નમસ્કાર મહામંત્ર સાંભળી સિંહલદેશના રાજા ચંદ્રગ્રમની પત્ની ચંદ્રલેખાને સાત પુત્રા પછી દેવીની આરાધનાથી સુદર્શના નામની પુત્રી જન્મી. તે જન્મમાં નવકાર મંત્ર સાંભળતાં જાતિરમરણ જ્ઞાન થયું કે પાતે પૂર્વ ભવમાં ભરૂચમાં નર્મદા તીરે કારે વનમાં સમળી હતી. એક વાર વડ ઉપર બેઠેલી તેવામાં પારધીના ળાણુથી વીંધાયેલી હું કરુણ આકંદ કરતી હતી. તેવામાં કાઇ સુનિ મહારાજે નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યા. મેં તેનો અનુમાદના કરી ત્યાંથી મૃત્યુ પામી હું રજન્પુત્રી થઇ છું. આ પ્રમાણે જાતિરમરણ જ્ઞાન થયા ખાદ કારે વનમાં અત્યના છણે હાર કર્યો. ચાલીસ દેરીઓ બનાવી પોષધળાળા, દાનશાળા વગેરે કરાવ્યાં ત્યારથી શકુનિકા વિહારની પ્રસિધ્ધ થઈ. અન્તે તે સુદર્શના મૃત્યુ પામી ઇશાન-દેવલાકમાં ઉત્પન્ન થઇ. શ્રી સુનિસુનતસ્વામીના શાસનમાં આ પ્રસંગ બન્યા છે. ભરૂચમાં શ્રી સુનિસુનતસ્વામીની પ્રતિમા છવંતસ્વામી તરી કે પૂજાય છે.

આદ પરમાહ તાપાસક મહારાજ કુમારપાલપ્રતિઓધક કલિકાલસર્વન્ન આચાર્ય મહારાજશ્રી હેમચ દ્રસૂરિજી મહારાજના ઉપદેશથી મહામાત્ય ઉદાયનના પુત્ર મ ત્રીશ્વર અંગઢ પિતાના પુરુયાર્થ શકુનિકાવિહારના જોર્ણાધ્વાર કરાવ્યા. આ વખતે મિશ્યાદષ્ટિ સિધવા દેવીએ તેના ઉપસર્ગ કર્યો હતા જેનું નિવારણ આચાર્યથી હેમગ્ર'દ્રસ્**રી^વર**જીએ કર્યું' હતું. જુએા આચાર્યશ્રી જિનપ્રસર્સ્ક્ક તે પ્રસંગના આ પ્રમાણે ગૌરવપ્વંક ઉલ્લેખ કરે છે.

> अंबहस्स पासायसिंहरे नच्चंतस्स उत्रसरगो कथो। सोथ निवारीओ विच्जावलेण सिरिहेमचंदमृरीर्दि॥

અશ્વાવિષાધતું અને શકુનિકાવિદ્વારનું સ્થાન અત્યારે તેા વિચ્છેદ છે. લર્ચમાં મુસલમાની જમાનામાં આપણા જિનાલયાને મસ્છદના રૂપમાં કેરવી નાખવામાં આવ્યા હતા. ખારીક તપાસ કરતાં અસલમાં આ મસ્છદા નહિ કિન્તુ જૈન મંદિરા હતાં. તેનાં સ્પષ્ટ ચિન્હા અદ્યાવધિ વિદ્યમાન છે. કહેવાય છે કે આંબહે જે લબ્ય મંદિર ખંધાવ્યું હતું તે મુસલમાનાએ તાહી મસ્છદ ખનાવેલ છે.*

* અજૈત સાહિલમાં પણ ભૃગુક-છની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસ મલે છે. રક દપુરાધ્યુમાં અને બોલના દિલ્યાવદાનમાં ભગુક-છની ઉત્પત્તિ આપી છે. તેમજ પુરાતત્વશાધકાએ પણ શાધ કરી નક્ષ્કી કર્યું છે કે છે. સ. પૂર્વ ૮૦૦ માં ભરૂચ વર્યું છે. બોલગ્રંચાના આધારે તા છે. સ. પૂર્વ ૧૦૦૦ માં ભરૂચ ભારતમાં ભ્યાપારનું એક બંદર હતું. ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાયજી અને સમવાન શ્રી મહાવીરના સમયમાં લાટદેશ વિદારનું રધાન ગણાતું હતું. લાટની પ્રાચીન રાજધાની ભૃગુક-છ કહેવાય છે.

લ્યુકચ્છમાં મહાજન પદ યુગમાં કેઠે મગધ, ભારત મધ્યપ્રદેશથી વ્યાપારી કાકલા આવતા. તમેલા નદીમાં માટા મોટા વહાણા દૂર દૂરથી આવતાં. ઉતગપયના ગાંધારથી જમીન- માત્રે, ઉત્તજેન સુધી અને પશ્ચિમ ભારતના ખંદર ગાહ, સૌરાષ્ટ્ર અને ભરૂચ સુધીના રાજ-માત્રે ખેલા વ્યવહાર ચાલતા. ભરૂચના ખંદરેયી દૃષ્દ્ર વહાણા જતાં. આ વહાણા તાસ્રદ્રીપ, સિંહલદ્રીપ થઇને સુવર્ણભૂમિ (ખરમા), રાતાસમુદ, ઇજીમ અને ઇરાનના અખાન, અને ખેખીલાન સુધીના વ્યાપારી વ્યવહાર આયાત નિકાશ કરતા અને રાજપ્રતિનિધિએા જતા.

બૌલસાદિસમાં ફરલેખ મરે છે કે—ગૌલદેરના નિર્વાણ પૂર્વે પછુ ભૃગુકચ્છ અને સૌગ-દૂરમાં બાલિયમેં ફેલાયા હતા. અહીં બોદિસાલુને આવે ખપુડાચાયે વાદમાં હરાવ્યા હતા. ગુજેરનેરેરાના હાયમાં ભૃગુકચ્છ ભદુ જ મુશ્કેલીથી આવ્યું છે. સાલંકી કર્યો દેવના મંત્રી— શ્વર શાંતુ મહેતા. અહીંના દંડનાયક નિમામા હતા. પછી સિહરાજ જયસિંહના સમયમાં ત્રિભુવનપાલ, મુંજલ, કાક, અંજાર વગેરે દંડનાયક થયાના ઉદ્યોખો મારે છે. અને કુમાર-પાલના સમયે તો ઉદાયન પુત્ર ભાલ્ય-વાગ્સડ અહીંના દંડનાયક હોવાના તેમજ અહીંના શકૃતિકાવિદારના છર્જીદાર, ઉદાયન મંત્રીની પ્રતિન્ના પ્રમાણે તેમના પુત્રા આંભા અને ભાદ્ય વગેરે કરાવે છે. અહીં મુંદર પત્યાનું મંદિર આંભાંદે ભનાવ્યું છે. તિ. સં. ૧૨૨૧ (૧૨૨૨) શ્રી હેમચ દાચાર્યના હાથયા પ્રતિષ્ઠા થયુ, અને મહારાજા કુમારપાલે આરતી ઉતારી હતી. આ ભવ્ય મદિરતે મુસલમાની જમાનામાં મસીદ બનાવવામાં આવેલ છે જે અત્યારે પછ્ય ભજરમાં વિદ્યમાન છે. વિ. સં. ૧૧૫૮ માં કહારયણકાસ શ્રી દેવલદમ્વિજીએ અહીં લખ્યો છે. વિ. સં. ૧૧૬૫ માં મુવર્યુ દંહયા મંહિત યયેલા, મુનિસુત્રત અને વીરપ્રભૃતા મંદિરાથી રમણીય, એવા ભર્યમાં આઝાદત્તના મંદિરમાં પાસનાહચરિય ભન્યાના ઉદ્યોખ છે. અત્યારે પણ શ્રી મુનિસુવતસ્વામીનુ મ'દિર ભરૂચમાં મુખ્ય મ'દિર છે. મૃતિ ભગ્ય અને દર્શ'નીય છે. ભરૂચમાં ખીજા' ૯ જિનમ'દિરા છે. સ્થાન દર્શ-નીય છે. "મદમ=જ્રદિં મુળોસુવ્યય" આ સ્તુતિ અત્યારે પણ સાર્થક છે એમ જરૂર લાગે છે. ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા વગેરેની સગવડ છે.

મહામંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ અહીં આવ્યા હતા...તેમણે અહીં ત્રણ સરસ્વતી ભંડારા-દ્યાનમંદિર કરાવ્યા હતા. હમ્મીરમદમદેન જયસિંહસ્રિજીએ ખનાવ્યું છે તેમાં ભરૂચતું વર્ષ્યુન છે. શકુનિકાવિહાર શ્રી સુનિસુવતસ્ત્રામીનું મંદિર ગુજરાતના છેલા હિન્દુ રાજા કર્યું દેવના સમય સુધી વિદ્યમાન હતું.

અક્ષાઉદ્દીન ખીલજીએ ગુજરાત જિત્યું અને સુપ્રસિદ્ધ જૈન તીર્યમંદિરને મરજદ— રૂપે ખનાવી દીધું. શ્રીયુત ખરજેસ મહાશય ગુજરાતના અવશેષાની સરવે કરવા આવેલા ત્યારે તેમણે " આક્રોયાલાજીકલ સવે° એાક્ષ્ વેસ્ટને ઇન્ડિયા " પુસ્તકના ૬ વાલ્યુમમાં આ જીમ્મામસિદ વિષે નોંધ લખી છે.

" ઇ. સ. ૧૨૯૭ માં અલા ઉદ્દીન ખીલ છા ગુજરાત સર કર્યું એ સમયે ભરૂચ પણુ સુસલમાનાના હાથમાં ગયું. તેઓએ ગુજરાતમાં ઘણુ રથળ હિન્દુ અને જૈન દેવાલયાન્ ને મરજીદમાં ફેરવી નાંખ્યાં. એ કાળમાં ભરૂચની જીમ્મામરજીદ પણુ જૈન મંદિરમાંથી પરિવર્તિત ખનેલી લાગે છે. અત્યારે પણુ ત્યાંના અવશેષા ખંડિન થયેલા પુરાતન જૈન વિહાર કે મંદિરના ભાગ છે, એમ જણાય છે. "

" આ રથળની પ્રાચીન કારીમરી, આકૃતિઓની કાતરણી અને રસિકતા, સ્થાપત્ય, શિલ્પની કળાતું રૂપ, અને લાવણ્ય ભારતવર્ષમાં અજોડ છે" (A. S. of India Vol. VI. P. 22 FF.)

" મુસલમાતાના રાજ્ય તત્ર નીચે, પણ કાયમ રહેલી હિન્દુ કળાતું એમાંથી સચન થાય છે. જીમ્મામસ્જીદની લંખાઈ ૧૨૬ ૧/૨ છે અને પદ્માળાઇ પર કૂટની છે. અદ્માતાલીસ શાંભલાની સરખી હાર છે. તે ઉપર અગાશી છે. અને ત્રણ ભગ્ય શુમ્મઢ છે, છત ઉપર આખૂતા વિમળ વસતીમાં જે મુંદર કાતરણી છે તેવી કાતરણી છે. થાભલામાં શિલ્પીની કારીમરી અને કળા અદ્ભુત છે. થાંભલા ઉપરના પાટમાં જૈન અને હિન્દુ ધાર્મિક જીવનનાં કેટલાક દશ્યા કાતરેલાં છે."

ભરૂચના કિલામાં સિલ્ડરાજે અથવા કુમારપાલે જે પત્યરા વાપર્યા છે એના જેવા જ પત્થરા અત્યારે આ મદિરમાંથી બનેલ મસ્છિદમાં પણ દેખાય છે.

ન્યા ઉપરથી એમ લાગે છે કે આંબડ મંત્રીએ બહુ જ મજબૂત ઉત્તમ પાયરાતું અને કારીગરીવાળું સુંદર મંદિર બધાગ્યું છે.

મા મસિદના ઉત્તર તરફના દરવાનો જૈન દેનળના છે. દ્વારપાળ યકા દંડ લઇને કિમેલા છે. આપું દ્વાર મારસનું છે. કેટલીક કળા ઘસાઈ ગઈ છે. ઉ ખરા ખારસના કે મને પ્રતિમાના માસનની ક્રાંપી કરાવે છે.

આ તોર્થની ઉત્પત્તિ સખધી વિસ્તૃત માહિતિ સુદ સણા ચરિય અને વિવિધ-તીર્થં કલ્પમાંથી અને પ્રભાવક ચરિત્રમાથી મલે છે, લંબાજીના ભયથી સંદ્રેપમાં જ ઉત્પત્તિના પરિચય આપ્યા છે.

લરૂચમાં જૈન મુનિઓના વિદાર સંબંધી ખુકતકલ્પ સાપ્યયૃશિ વિગેરે પ્રાચીન બ્રન્ધામાં ઉલ્લેખ મળી આવે છે. અત્ધાવેષાધ અને સમિલકાવિદાર તીર્ધના પ્રાચીન તીર્ધપટા આણુનાં વિમલવસહી જૈનમંદિરમાં અને કું ભારીયાછના જૈન મંદિરમાં અત્યારે પદ્મ હુબહુ વિદ્યમાન છે. માત્ર મુસલમાની જમાનામાં જ આ તીર્ધ નષ્ટ-પ્રાય: થયું છે.

ભર્ચને જૈન સાહિત્યમાં ભૃગુકચ્છ તરીકે ઉલ્લેખેલ છે અને વીસમા તીર્થ'-કર શ્રી સુનિસુત્રતસ્ત્રામીના સમય જેટલું આ નગર પ્રાચીન છે એમાં તા સંદેહ જ નથી, આ સિવાય પ્રભાવક ચરિત્રમાં નીચેના પણ ઉલ્લેખા મલે છે.

૧ કાલિકાચાર્યના સાહ્યુજ ખલમિત્ર અને લાનુમિત્ર ભૃગુકચ્છના રાજા હતા.

" इतवास्तिपुरं लाटललाटतिलकप्रमम्— भृगुकच्छन्पस्तत्र वलमित्रोऽभिन्नानतः "

આ. શ્રી કાલિકાચાર્ય જયારે ભૃગુકચ્છ પધાર્યો ત્યારે ઉત્સવ ખહુ જ સારા થયા હતા, રાજા પાતે સામે આવ્યા હતા. સુરિજીએ રાજાને પ્રતિએાધ આપવા સાથે જ શકુનિકાવિહાર તીર્થનું માહાત્મ્ય સંભળાવ્યું હતું.

લર્ચમાં કાલિકાચાર્ય છ ચાતુર્માસ હતા ત્યારે મિચ્યાત્વીને વાદમાં છત્યા હતા તેથી તેઓએ તેમને ઉપદ્રવ કર્યા હતાં. રાળ કાનના કાચા અને સરલ હતા. બીલ ઉપયોધી તેા સૂરિઇ ન હચ્યા પરંતુ જ્યારે મંત્રીએ: કહ્યું કે—સૂરિઇ તા દેવ સમાન પૂન્ય છે માટે જ્યાં એમનાં પગલાં પહ્યાં હાય ત્યાં આપણાથી પગ કેમ સુકાય રે એમના ચરણુ તા પૂજવા યાગ્ય છે. બીલ્યું તેમને ઉત્તમ આહારથી સત્કારવા લોઇએ માટે નગરમાં હીંહીનાદ વગઢાવા કે ગામલાકા તેમને ઉત્તમ આહાર આપે.

" नगरे डिण्डमो वाद्यः सर्वत्रस्वामिपूजताः । प्रतिलाम्या वराहर्र्गुस्त्रो राजश्वासनात् ॥ "

ભાંતમા ત્રણ આરસના મહેરાળ છે. ત્યાં મહારે તે (અરેબીક ભાષામાં) ત્યાસુકીન તપલખના લેખ છે. આવું જ પાલનપુર, ખંભાન, અને જોનપુરની માટી મરજીદા પણ જેન મંદિરાનું પરાવર્તન છે એમ રપષ્ટ દેખાય છે. ખરેખર શ્રી મુનિસુવતસ્વામીનું અધાવ બાલ લીધે અને શકુનિકાવિદાર ગુજરાનના મહામાત્ય ઉદા મહેતાના પુત્ર આંખડ મંત્રીશ્વરે પત્યન્ના જંધાવેલા, સાલંકા રાજધિરાજ પરમાહેતાપાસક કુમારપાલ અને કલિકાજસર્વદા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ પ્રતિકા અને ધ્વા કરકાવેલા સફુનિકા વિદાર મરજીદમાં પરિવર્તન પામ્યા છે. કલિકાલની આ વિપાતા છે!

આ પ્રમાણે અનેપણીય અગુદ્ધ આહાર મળવાથી આ. શ્રીકાલિકાચાર્ય સપ-રિવાર ત્યાંથી ગાતુર્માસમાં જ વિહાર કરી પ્રતિષ્ઠાનપુરના સંઘના આગ્રહથી પ્રતિ-ષ્ઠાનપુર પધાર્યા. પર્યુપણા પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં ઉજ્ગ્યાં અને સંવત્સરી મહાપર્વ લા. શુ. પાંચમે કરવામાં આવતું હતું તે લાદરવા શુદ્ધિ ચાથના રાજ કરવામાં આવ્યું. આવી જ રીતે લગલગ એ જ સમયમાં થયેલ આર્થ ખપુટાચાર્ય પછુ ભૃગુકચ્છમાં બૌદ્ધોને હરાવી શકુનિકાવિહાર તીર્થ ખચાવ્યું હતું. જુએ!—

" मार्जारेम्य इव क्षीरं सौगतेम्यो व्यमोचत । अश्वावबोधतीर्थं श्रीभृगुक्तव्छपुरे हि यै: ॥ "

તેમજ તેમનાજ શિષ્ય શ્રી મહેંદ્રસૂરિજીએ પટલામાં પાંચસા પ્રાક્ષણોને જેની દીક્ષા આપી હતી અને એ કારણે ભૃગુકચ્છના પ્રાક્ષણા એમના ઉપર દેષ રાખતા હતા અને ઉપદ્રવ કરતા હતા. મહેંદ્રસૂરિજીએ અહીં આવી, ચમત્કાર ખતાવી એ સર્વ ઉપદ્રવ દ્વર કર્યા હતા.

(શ્રી પ્રભાવક ચરિત્ર, પાદલિમસૂરિ પ્રળન્ધ)

લર્ચમાં નવ મુંદર મંદિરા છે જે આ પ્રમાણે છે. (૧) શ્રો યશોધરા પાર્શ્વનાયજીતું લવ્ય મદિર છે અહીં ધરશુંદ્ર પદ્માવતીની ચમત્કારી પ્રતિમા છે. (૨) તેમજ શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના માંદરમાં લોંયરામાં શ્રી સહસદ્ધણા પાર્શ્વનાથછની લવ્ય મનાહર પ્રતિયાજ છે. (૩–૪) આ સિવાય અનંતનાયજી, ઋષબદેવજી, જેમાં એક રત્નની પ્રતિમાજી પણ મુંદર છે, (૫-૬) શ્રાન્તિનાયજીના છે મંદિર છે. (૭) બીજા મદિરમાં પણ મુનિસુવ્રતસ્વામી છે. (૮-૯) મહાવીરસ્વામી અને અજિતનાય જીના મંદિરો છે. આવી રીતે નવે મંદિરો છે.

મુખ્ય ન દિર શ્રી મુનિસુંવતસ્વામીનું જે શકુનિકાવિદ્વાર કહેવાય છે તે ખહુ જ પ્રસિષ્ય છે સુંદરશ્યામ સુનિસુવતિર્જનની પ્રતિમા પરમદર્શનીય છે. ઉપાશ્રયા, પાઠ-શાળા, શ્રાવકાની વસ્તી મારી છે. સ્ટેશનથી ગામ એક ગાઇલ દૂર છે. ભરૂચ ટેકરા ઉપર વસેલું છે. નીચે વિશાળ નર્મદા નદી વહી રહી છે.

सुरत,

અહીં લગભગ પચાસેક જિનમ દિરા છે. ઘરમન્દિરા પણ છે.

૧. ગાપીપુરામાં શ્રી શાન્તિનાથછ, ૨ અનંતનાથછ, ૨ અનંતનાથછ.

૪ નવાયુરામાં શાંતિનાથછ, ૫ લીકલંજન પાર્ધ્વનાથછ. આ ઉપરાંત જીદા જીદા તીર્ચે કરાના નામાલિધાનવાળાં ખીલા ઘણાં મે દિરા છે. શ્રી શાંતિનાથના મે દિરમાં રતની એક સુંદર પ્રતિમા છે.

અહીંયાં શેઠ દેવચંદ લાલભાઇ પુસ્તકાષ્ટ્રાર કુંડ, આગમાદય સમિતિ, શ્રી

સાગરાન દસ્રિર્િલું આનંદ ત્રપુસ્તકલ હાર, શેઠ નગીનદાસ જૈન હાઇસ્કુલ, છે જૈન કન્યાશાળાએ પાઠશાળાએ પણ સારી ચાલે છે. શેઠ દેવચંદ લાલભાઇની ધર્મશાળા ને બીજી પણ ધર્મશાળાએ છે.

સુરતમાં જેનાની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં છે. ધાર્મિક રુચિ અને શ્રદ્ધાં પણ સારી છે. ઝવેરાતના સુખ્ય ધધા જેનાના હસ્તક છે. સુરત જરીના કામ માટે લારતવર્ષમાં પ્રસિદ્ધ છે. સુરતના લાકા શાળાન છે અને તેથી ત્યાંના લાકાને "સુરતી લાલા" એવા ઉપનામથી એાળખવામાં આવે છે. મુંબઇ ઇલાકામાં આગળ પહતું શહેર છે અને તાપીના કાંઠે હાવાથી ખંદર તરીકે પણ તેની સારી ખ્યાતિ છે. અલેજ લાકાએ સુરતમાં પાતાના કાંઠી નાખેલ

આ સિવાય કતાર ગામમાં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનાં એ સુંદર મ'દિરો છે. રાંદેરમાં પણ સુનિસુવ્રતસ્વામીનું, આદિનાથજીનું, એ માળનું ભન્ય મદિર પાર્શ્વનાથજીનું, મનમાહન પાર્શ્વનાથજીનું અને ચિન્તામણી પાર્શ્વનાથજીનું મ'દિર તેમજ લાયખ્રેરી પાઠશાળા વગેરે છે

શ્રી સ્થ'લન પાર્લ્વનાથજ (ખંભાત.)

આ તીર્થેસ્થાનમાં ખિરાજમાન શ્રી સ્થલન પાર્શ્વનાયજીની પ્રતિમા ઘણાં જ પ્રાચીન અને ચમત્કારી છે. આ પ્રતિમાજીના ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે મળે છે.

વીસમા તીર્થં કર શ્રી મુનિસુવૃતસ્વામીના શાસનમાં થયેલા રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણુ વનવાસમાં રહેતા હતા તે સમયે લકેશ્વર રત્વે રામચંદ્રજીની પત્ની સતીશિરામણી સીતા દેવીનું અપહેરે કુંકર્યું. ત્યારપછી રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણુ સીતાજને શાધતા શાધતા સૈન્ય સહ લંકાની આ બાજી આવી પહોંચ્યા. વચ્ચે મહાન્ સમુદ્ર અને સામે પાર લંકા નગરી હતી. સમુદ્રને કેવી રીતે પાર કરવા તેની ચિતામાં આસપાસ તોઇ ત્યાં નજીકમા પડાવ નાખ્યા. શાહી વારમાં જ સમુદ્ર કિનારે રહેલ એક લવ્ય જિનમંદિર તોયું. જિનમ દિરમાં જઈ દર્શન કર્યાં. ત્યાં લાવી તીર્ચ કર શ્રી પાર્શ્વનાય પ્રલુજીની લવ્ય પ્રતિમાજી હતાં. ગન્ને લાઈઓએ આવા નિર્જન સ્થાનમાં શ્રી પાર્શ્વનાથજીની લવ્ય પ્રતિમાજીના દર્શન કરી આશ્ચર્ય ચિકત શઇ પ્રલુની ખૃબ સેવાલક્તિ કરી. તપ, જપ અને ધ્યાનપૂર્વક પ્રલુની આરાધના કરી. તેમની લક્તિથી સમુદ્રાધિશયક દેવ પ્રસન્ન થયા અને તેમની ઇચ્છાનુસાર સમુદ્રનું જલ યંલાવી દીધું. બાદ સમુદ્ર ઉપર પાજ બાંધી રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણુ સન્ય સહિત સામે પાર પહોંચી ગયા. પ્રલુજીની લક્તિથી સમુદ્રનું જલ યંલાઇ ગયું તેથી પ્રલુજીની સ્થાન પાર્શ્વનાથજી તરીકે ખ્યાતિ થઇ.

[×] માચાર્યાં શ્રી સાગરાનંદસ્રી ધરજીના ઉપદેશયી પાલીતાણામાં તળાટી નીચે શ્રી વહેંમાન જેન માગમમ દિર બન્યું છે તેલું જ સુરતમાં વહેંમાન જેન માગમમ દિર બનવાનું છે.

રામચંદ્રજી વગેરે લ'કૈશ્વરને છતી સીતાજને લઇને પાછા આવ્યા. પ્રલુજને ખૂબ લક્તિથી વંદન કર્યું અને ત્યાં રહી અઠ્ઠાઇ મહાત્સવ કર્યો. ખાદ અયાદ્યાછ ગયા. અહીં પ્રતિમાછે દેવાથી પૂજાતી હતી.

આ પ્રમાણે ઘણા સમય વ્યતીત થઇ ગયા વચમાં લાખા વર્ષોનું અંતર ચાલ્યું ગયું. ખાદ ખાવીશમા તીર્થં કર શ્રી નેમિનાયજીના સમયમાં શ્રીકૃષ્ણ વાસુદ્દેવ થયા. તેઓ યાત્રા કરતા કરતા સમુદ્રકિનારે આવ્યા કે જ્યાં શ્રી પાર્થંનાથ પ્રલુજનું ઉપર્યુક્ત મંદિર હતું. જિનમંદિરમાં જઇ ખૃખ પ્રલુલક્તિ કરી. પ્રલુજની તાજી પૂજા જોઇ તેમને આશ્ચર્ય થયું કે અહીં જંગલમાં કાેં મૂજ કરી હશે ? આ પ્રમાણે શકા ઉત્પન્ન થવાથી તેઓ છપાઇને જોવા લાગ્યા. તેવામાં પાતાલવાસી નાગકુમાર દેવે આવી ખૂબ લક્તિલાવથી જિનવરેન્દ્રની પૂજા કરી. આ જોઇ શ્રો કૃષ્ણુજી પણ પ્રસન્ન થયા અને ત્યાં પ્રગટ રૂપે આવ્યા. વાસુકીદેવ શ્રી કૃષ્ણુજીને પાતાના સ્વધર્મી ળન્ધુ તરીકે મળ્યા. વાસુકી દેવે પ્રતિમાજીના પ્રભાવની પ્રશંસા કરી કહ્યું કે " પૂર્વે' આ પ્રતિમાજીને ઇન્દ્રમહારાજે પૂજી હતી. ખાદ ધરણું દ્ર દેવે અહીં ભવ્ય જિનમંદિર ખંધાવયું. ત્યાર પછી રામચંદ્રની મનાવાંછા પૂરી થઇ હતી." આ બધું સાંભળી શ્રી કૃષ્ણુજીને પણ એ પ્રતિમાજ પાતાની નગરી દ્રારિકામાં લઇ જવાનું મન થયું. પછી દેવની રજા લઇ શ્રી રથે લન પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાજીને દ્રારિકા લાવ્યા. ત્યાં સુવર્ણ પ્રાસાદ ખનાવી પ્રલુજીની સ્થાપના કરી નિરંતર લક્તિપૂર્વક પ્રલુપુક્ત કરવા લાગ્યા.

જ્યારે દ્વારિકાના દહેનસમય નજીક આવ્યા ત્યારે અધિષ્ઠાયક દેવની સૂચ-નાથી શ્રી કૃષ્ણુજીએ પ્રસુજીની પ્રતિમાને સમુદ્રમાં પધરાવી દીધી.

ત્યાર પછી ઘણા સમય વ્યતીત થઇ ગયા. એક વાર કાન્તિ નગરીના ધનદત્ત શેઠ વહાણુ ભરી સમુદ્રમાં વ્યાપાર ખેડવા નીકળ્યા. સમુદ્રમાં અચાનક તેમના વહાણુ સ્થિર થઇ ગયાં. ધનદત્ત શેઠ અને વહાણુમાં રહેલાં મનુષ્યા ઉદાસ થઇ ગયાં. તેમની પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન થઇ અધિષ્ઠાયક દેવે કહ્યું કે—તમારાં વહાણુ જયાં છે ત્યાં નીચે શ્રી પાશ્વેનાથ પ્રભુજીની પ્રતિમા છે તેને બહાર કાઢી, કાન્તિનગરીમાં લઇ જઇ, મ'દિર બનાવી ગિરાજમાન કરો. ધનદત્ત શેઠે પ્રતિમાજી બહાર કાઢ્યાં અને કાન્તિનગરીમાં લઇ જઇ મ'દિર બનાવી પ્રભુજીને બિરાજમાન કર્યા.

આદ શાલિવાહન(શક સંવત પ્રવર્તક)ના સમયમાં નાગાર્જીન નામના મહાયાગી થયા. તે ઘણી વિદ્યાએ જાણતા હતા. તેણે તે સમયના સુપ્રસિદ્ધ મહાત્મા જૈનાચાયં શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીની પાસેથી અનેક વિદ્યાએ શીખી તેમનું શિષ્યપણું સ્ત્રીકાર્શું હતુ. નાગાર્જીને ગુરુજીના નામથી શ્રી સિષ્ધગિરિની તલા-ટીમાં પાદલિપ્તપુર(પાલીતાણુ)ની સ્થાપના કરી

આ નાગાર્જીને પાતાની વિદ્યા સિદ્ધ કરવા કાન્તિપુરીથી, શ્રી રઘ'ભન પાર્શ્વ-

નાથ પ્રભુની પ્રતિમાછ લાવી ગુફામાં રાખી; પ્રતિમાછ સન્મુખ ખેસી વિઘાએ! સિદ્ધ કરી. ખાદ તેણે આ પ્રતિમાછને શૈઢી નદીના કિનારે ખાખરાના ઝાહ નીચે ભંડારી દીધી.

વિક્રમની ખારમી શતાબિકમાં ચ દકુલાવત સ સૂરિયુંગવ શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજ થયા. તેમના હાથથી આ તીર્થની સ્થાપના થઇ. વિવિધ તીર્થકલ્પમાં શ્રો જિનપ્રભસૂરિજી મહારાજ લખે છે કે—

" અંદ્રકુલમાં શ્રો વર્જીમાન સૂરિશિષ્ય શ્રી જિનેશ્વરસૂરિશિષ્ય શ્રી અભયદેવસૂરિ ઘયા. તેઓ ગુજરાતમાં સંભાય સ્થાનમાં ખિરાજમાન હતા. સૂચ્છિના શરીરમાં અતિસારાદિ રાગ થયા હતા. પકખી પ્રતિક્રમણના દિવસે સમાપના માટે નજીકનાં ગામામાંથી શ્રાવકાને ખાલાવ્યા. તેરશના દિવસે અર્ધારાત્રે શાસનદેવીએ પૂછ્યું – પ્રભા જાગા છા કે નિદ્રાવસ્થામાં છે, ? સૂરિછએ મ દસ્વરથી કહ્યુ – મને નિદ્રા કયાથી આવે ? પછી દેવીએ કહ્યું કે—આ નવ સુતરની કાકડીએાને ઉકેલા. સૂચ્છએ જણાવ્યું – તે માટે સમર્થ નથી. દેવીએ કહ્યું – કેમ સમર્થ નથી ? હ્ર્છ તા આપ ઘણા કાલ શ્રી વીરતીર્થને શાભાવશા, નવ અંગ ઉપર વૃત્તિ – ટીકા રચશા. આચાયં શ્રીએ જણાવ્યું કે—રાગી શરીરવાળા હું કેવી રીતે કરીશ ? દેવીએ જણાવ્યું – સ્થંભનપુર પાસે શેઠી નદીના કાંઠે ખાખરાના ઝાડમાં શ્રી રઘં બન પાર્ય નાયજીની પ્રતિમા છે, ત્યાં જઇ દેવવદના કરા જેથી શરીરસુખાકારી થઇ જશે.

પાતા કાલમાં શ્રાવકસ ઘે સ્રિજીને વંદના કરી ત્યારે સ્રિજિએ જણાવ્યું કે-અમે શ્રો સ્થં લન પાર્શનાથછની વંદના કરીશુ. શ્રાવકાએ કહ્યું-અમે પણ વંદણ કરીશું. અનુકમે સ્રિજ્મહારાજ સંઘ સહિત ધાલકા થઈ સ્થં લણપુર આવ્યા. સ્રિજ્એ શ્રાવકાને કહ્યું-આખરાના ઝાઢામાં તપાસ કરા. શ્રાવકાએ તપાસ કરી તો ત્યાં શ્રી પાર્શનાથ પ્રલુછનું મુખ જેયું. ત્યાં નિરંતર એક ગાય આવીને દ્વધ ઝરી જતી. શ્રાવકાએ આ જોઇ સ્રિજ્મહારાજને જણાવ્યું. સ્ર્રિજ્એ ત્યાં જઈ પ્રલુજનાં દર્શન માટે " નયતિ હ્વયા વરદ્ભવ્યવ્યવ્ય " સ્તાત્ર શરૂ કર્યું. સાલ ગાયા થઇ ત્યારે પ્રલુજનાં દર્શન થયાં અનુકમે સ્ર્રિજીએ ખત્રીશ ગાયા ખનાવી. ત્યાં દેવે આવીને કહ્યું. પાછળની એ ગાયા લંડારી ઘો કલિયુગમાં અમને આવતાં ઘણુ દુ:ખ થશે. સ્ર્રિજીએ તેમ કર્યું. ખાદ સંઘ સહિત સ્ર્રિજીએ ચૈત્યવદન કર્યું. શ્રી સંઘ ત્યાં ઉત્તમ જિનમ દિર ખનાવ્યું. સ્ર્રિજીનો રાગ શાંત થયા સ્ર્રિજીએ ત્યાં પ્રતિશ કરાવી. તે સ્થાન મહાન્ તીર્ધરૂપે પ્રસિષ્ધ થયું ખાદ સ્ર્રિજીએ નવે અંગાની ઢીકા ખનાવી આ એ ઉપર પૃવેષ્ત્રી શ્રીલાંકાચાર્ય પણ ઢીકા ખનાવી હતી. ત્યારપછી શ્રી અલયદેવસ્ર્રિજીએ ઢીકાઓ ખનાવો."

અર્થાત્ આ તીર્થની સ્થાપના શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજના સમયથી થઇ છે.

પ્રભાવક ચરિત્ર અને *ઉપદેશસપ્તાતિકામાં આ જ કથા થાહા ફેરફાર સાથે ઉપલબ્ધ થાય છે પરન્તુ મૂલ આશયમાં ફેર નથી.

આ પ્રભાવિક તીર્થની પ્રાચીનતા અને ચમત્કારિતા માટે નીચેના ખ'ને ઉલ્લેખા મનનીય છે.

શ્રી સ્થં ભનક-કલ્પ.

અત્ય'ત વ્યાધિથી દું: ખી થયું છે શરીર જેમનું અને અળુસળુ શહેળુ કરવા માટે બાલાવેલા છે સઘ જેમળે (આવા આચાર્ય મહારાજને) રાત્રિના સમયે દેવીએ સુતરની નવ કાકડી ઉદેલવા કહ્યું (૧'. દેખાડી છે હાથની અશક્તિ જેમળે, નવ અંગની ટીકાની વાર્તાથી આશ્ચયં પામેલા અને સ્તંભન પત્ર્યંના વંદનથી કહેવાઇ છે આરાગ્ય વિધિ જેમને એવા (૨) વળી સંભાણકપુરથી રવાના થએલા અને ધાળકાથી આગળ પગે ચાલતાં સ્થંભનપુરમાં શેઢી નદીના કાંઠે ખાખરાના વનમાં આવેલાં (૩) ત્યાં ભૂમિ ઉપર ગાયના દૂધનું ઝરાશું દેખીને જયતિહું અલ્ અર્ધ સ્તાત્રથી પાર્શ્યનાથને પ્રગટ કરનારા અને (અત્રીસ ગાથાનું) સ્તાત્ર સંપૂર્ણ કરનાર (૪) ગયા છે રાગ જેમના અને સંધે કરાવેલા ચૈત્યમાં પાર્શ્યપ્રભુની પ્રતિમાને સ્થાપન કરનારા એવા નવાંગી ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિજ જયવંતા વર્તી (૫). જન્મથી પહેલાં પણ જે પ્રભુ ઈદ્રથી દેવાલયમાં, વાસુદેવથી પેતાના આવાસમાં પુજાયા છે અને વર્ણ દેવથી પાતાના સ્થાનમાં ચાર હજર વર્ષ સુધી પુજાયા છે વળી કાતિનગરીમાં ધનેશ શેઢ અને નાગાર્જીનથી પૂજાએલા એવા સ્થ બનપુરમાં રહેલા શ્રી પાર્શ્યનાથ જિનેશ્વર તમારુ રક્ષણ કરા! (૬) શ્રી સ્થ બનપુરમાં રહેલા શ્રી પાર્શ્યનાથ જિનેશ્વર તમારુ રક્ષણ કરા! (૬) શ્રી સ્થ'લનક કલ્ય સમામ.

શ્રા સ્થ ભનકકલ્પ-શિલાંચ્છ

સ્થ'લન કલ્પની અંદર જે વિસ્તારનાં ભયથી સંગ્રહ કરેલ નથી તેને શ્રી જિનપ્રભસૂરિ શિલાંચ્છનો જેમ કંઇ કહે છે (૧) ઢંક પર્વતનો ઉપર રઘુસિંહ

^{*} ઉપદેશ સપ્તાંતકામા શ્રી રત ભાવ તીર્ધ પ્રગલના અતમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે—
" આ પ્રમાણે જેમતા આદિ કાલ અન્નાત છે એવા અને ઇન્દ્ર, શ્રીરામ, કૃષ્ણ, ધરણેંદ્ર
અને સમુદ્રાધિષ્ઠાયક દેવ વગેરેથી વિવિધ સ્થાનમાં ચિરકાલ સુધી પૂજિત થયેલા એવા તે
શ્રી સ્થંભન પાર્શ્વનાય સસારથી ભગ્યજને નું રક્ષણ કરો. " અપવા તો કેટલાક એમ કર્ષે
છે કે " શ્રી કુંશુનાયજીની પામે ગમ્મણ વ્યવદારી ખાએ પૂજ્યુ કે—" હે • ગવાન ! મને
માક્ષ ક્યારે પ્રાપ્ત થશે. ? " એટલે ભગવાને કેલું કે " શ્રી પાર્શ્વનાયજીના તીર્ધમા તને
સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે, તેથી તેણે આ પ્રતિમા કરાવી. " અર્થાત સ્થભન પાશ્વનાયજીની
પ્રતિમા શ્રી કુંશુનાયજીના તીર્થમા ભની હતી.

રાજપુત્રની ભાષલ નામની સૌદય વતી પુત્રીને જોઇને ઉત્પન્ન થયે৷ છે રાેગ જેને અને તેલીને સેવતા એવા વાસુકી નાગરાજને નાગાર્જીન નામના પુત્ર થયો. પુત્રનાં રનેહથી માહિત મનવાળા વાસુકી પિતાએ તેને માટી ઓધધીઓના ફળા, મૂળા અને પાંદડાં ખવરાવ્યાં. તેના પ્રભાવથી તે માટી સિદ્ધિઓથી યુક્ત થયે। અને સિધ્ધપુરુષ એ પ્રમાણે ખ્યાતિ પામેલા તે પૃથ્વીને વિષે ક્રેરતા શાલિવાહન રાજાના કલાગુરુ થયા. તે ગમનગામિની વિદ્યા શીખવાને માટે (આચાર્યને) પગલેપના પ્રભાવથી આકાશમાં ઊડતા જોયા. અષ્ટાપદ આદિ તીર્થીને નમસ્કાંર કરીને પાતાના સ્થાનમાં આવેલા તેમના પગને ધાઇને એક સા ને સાત ઔષધિ-એાનાં નામ આપવાથી વર્જીથી અને ગધધી જાણીને ગુરુ ઉપદેશ વિના પાદલેપ કરીને (ન ગાર્જીન) કુકડીનાં અચ્ચાની જેમ ઊંડતા કૂવાના કાંઠે પડ્યો ઘાઘી જર્જી રત અંગવાળા તેને ગુરુએ પૃછ્યું –આ શુ થયું ? તેણું જે બન્યું હતું તે કહ્યું, તેની હે શિયારીથી આશ્ચર્ય પામેલ ચિત્તવાળા આચાર્યશ્રી તેનાં મસ્તક ઉપર દાથરૂપ કમળ મૂકીને છાલ્યા કે-સાડી ચાખાના પાણીથી તે ઔષધીએ। વાડીને પગે લેપ કરીને આકાશમાં ઊડવું તેથો તે, તે સિદ્ધિને પામીને ખુશી થયા. ફરીથી કાઇ વખત ગુરુમુખથી સાલજયું કે–શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની આગળ સધાતા અને સ્ત્રીનાં લક્ષણે થી યુક્ત પ્રકાશતી સ્ત્રીથી મઈન કરાતા રસ કાેડીવેધી થાય તે સાંભગીને તે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રતિમાને શાધવા લાગ્યાે અહીં દ્રારિકામાં સમુદ્રવિજય દશાહે શ્રી નેમિનાઘ લગવાનના મુખયી મહાપ્રભાવશાળી અને રત્નમયી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિમા જાણીને પ્રાસાદમાં સ્થાપન કરીને પૂજી. દ્વારિકાના દાહે પછી સમુદ્રવહે ચહેલુ કરાયેલી તે પ્રતિમા તે જ પ્રમાણે સમુદ્રની મધ્યમાં રહી. કાળાંતરે કાંતિ-નગરીવાસી ધનપતિ નામના વહાજીવટીઅનું વહાજુ ત્યાં થંભી ગયુ. જિનળિ છ એમ દેવવાણીથી (ધનપતિએ જાણ્યું). નાવિકાને પ્રવેશ કરાવીને કાચા સુતરના સાત તાંતણાથી ખાધીને (તેણે પ્રતિમા સમુદ્રમાંથી કઢાવી) (તે પ્રતિમાને તે શેઢે) પાતાની નગરીમાં લઇને પ્રાસાદમાં સ્થાપન કરી. અચિત્ય લામથી ખુશી યએલા એવા તેનાથી (તે પ્રતિમા) હ મેશાં પૂજાતી હતી. તે પછી સર્વ અતિશય યુકત તે બિંબને જાણીને નાગાર્જીને રસસિધ્ધિને માટે ગહેળુ કરીને શેહી નદીના કિનારે સ્થાપન કર્યું . તે(પ્રતિમા)ની આગળ રસ સાધવાને માટે શાલિવાહન રાજાની ચંદ્રલેખા નામની મહાસતી પટ્ટરાણીને સિષ્ધ વ્યંતરની સહાયથી ત્યાં ખાલાવીને દરરાજ રસમદેન કરાવવા લાગ્યા એ પ્રમાણે ત્યાં કરી કરી જવા આવવાથી તેણીવડે (નાગાર્જીનના) અધુમાવે સ્વીકાર કરાયા. તે તેને ઔષધના મર્દનતું કારણ પૂછવા લાગી તેણે કાેટી રસવેધનું વૃત્તાંત જેમ હતું તેમ કહ્યું.

એક વખત પાતાના બન્ને પુત્રાને તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે–આને રસસિધ્ધિ થશે. રસહ્યુષ્ધ તે પુત્રા પાતાનું રાજ્ય છાેડીને નાગાર્જીન પાસે આવ્યા. કપટથી રસને લેવાની ઇચ્છાવાળા અને ગુપ્ત વેશવાળા તેઓ જ્યાં નાગાર્જીન લાજન કરતાે હતાે ત્યાં રસસિદ્ધિના વૃત્તાંત પૂછતા હતા. તે (ચકલેખા) તે રસસિદ્ધિ જાણવા તે(નાગાજીન)નાં માટે મીઠાવાળી રસોઇ કરતી. છ માસ ગયા ત્યારે આ રસોઇ ખારી છે એમ તે નાગાર્જીને દેાષ કાઢયા. ચેષ્ટાથી રસસિષ્ધિ જાણીને તે સ્રોએ પુત્રાને કહ્યું. વાસુકીએ આ (નાગાર્જીન)ના જે દાલના અંકુરાથી મૃત્યું કહ્યું હતું તે તે પુત્રાએ પર'પરાથી જાણ્યું. તે દાલના શસ્ત્રવહે નાગાર્જીન હણાયા જ્યાં રસસિદ્ધિ થઈ હતી ત્યાં રથ'લન નામનુ ગામ થયું. તે પછી કાળાંતરે તે બિ'બ વદન માત્ર વર્જીને ભૂમિની અંદર છે અંગ જેનું એવું થયું. તે પછી ચંદ્રકુળમાં શ્રી વર્ધ-માનસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી જિનેશ્વરસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી અલયદેવસૂરિજી ગુજરાતમાં સ'ભાષાક નામના ગામમાં વિચરતા આવ્યાં ત્યાં (તેમને) મહાવ્યાધિના વશથી ઝાડા આદિના રાગ થયા તેથી નજીકના નગર અને ગામમાંથી પખ્ખી પ્રતિક્રમા કર-વાને માટે આવવાની ઇચ્છાવાળા મિચ્છામિદ્રક્ષ્કંડ દેવાને માટે વિશેષ પ્રકારે સર્વ સ ઘને બાલાવવામાં આવ્યા તેરશની મધ્યરાત્રે શાસનદેવીએ આચાર્યને બાલાવ્યા. હે ભગવન! તમે જાગા છા કે સૂતા છા? તેથી મદ સ્વરથી આચાર્ય બાલ્યા મને નિદ્રા કર્યાંથી ? દેવીએ કહ્યું–આ સુતરની નવ કેાકડીએા ઉકેલા. આચારે[¢] કહ્યું–હું શકિતમાન નથી. દેવીએ કહ્યું–કેવી રીતે શક્તિમાન નથી ? હજ તે વીરતાર્થની લાંખા કાળ સુધી પ્રભાવના કરશા. આચાયે કહ્યું-આવા શરોરવાળા હું કેવી રોતે કરીશ ? દેવીએ કહ્યુ -સ્થલનપુરમાં શેઢી નદીના કાંઠે ખાખરાનાં વૃક્ષાની મધ્યમા સ્વય ભૂ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ છે તેની આગળ દેવવ દન કરા જેથી સ્વસ્થ શરોરવાળા થશા. તે પછી પ્રભાતમાં ખાલાવેલા શ્રાવક સાથે આચાર્યને વદન કર્યું. આચાર્યે કહ્યુ –સ્થ ભનપુરમાં પાશ્વનાથને અમે વદન કરીશું. સ ઘ વિચાર્સ ખરેખર કાર્રએ સ્ત્રિજીને ઉપદેશ કર્યો છે તેથી આમ બાલે છે. તે પછી સ દા પણ કહ્યું અમે પણ વ દીશુ.

તે પછી ડાળીમાં ખેસીને જતા સૂરિજને ક ઇક સ્વસ્થતા થઇ. આથી ધાળકાથી આગળ પગે ચાલીને જતા (સૂરિજ) સ્થલનપુરમાં પહેા વ્યા. ઝાવકા સર્વ ઠેકાં મુધ્યાં માર્યાનાથ પ્રતિમાને જેવા લાગ્યા સુરિજી કહ્યુ—ખાખરાનાં વૃક્ષની મધ્યમાં જીએા. તેઓએ તે પ્રમાણે કર્યુ (ત્યાં) શ્રી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાનું મુખ જોયુ. ત્યાં હ મેશાં એક ગાય આવી તે પ્રતિમાના મસ્તક ઉપર દ્રધ મુક્તી હતી તેથી ખુશ ધએલા શ્રાવકાએ જે પ્રમાણે દેખ્યું હતું તેમ આચાર્ય શ્રીને કહ્યું. અભયદેવસૂરિજી પણ ત્યાં ગયા અને મુખના દર્શન માત્રથી जयति हुजण चरद प्रकृष्ण ઇત્યાદ નવીન કરેલી ગાથાથી સ્તુતિ કરી. તે પછી સાળમી ગાથા કરી (ત્યારે) આખી પ્રતિમા (ભૂમિમાથી) પ્રગટ થઇ. આધી જ સાળમી ગાથામાં ॥ जय पचक्त जिणमर (પ્રત્યક્ષ શ્રીલા હે જિનેશ્વર્ય જયવતા વર્તો) કહ્યું છે. એમ ખત્રીશ ગાથાએ પૂર્ણ કરી. છેલી છે ગાથાએ દેવતાને અત્યંત આકર્ષણ કરનારી હોવાથી દેવે વિનંતી કરી કેન્હે લગવન્ હું ત્રીન ગાયાથી સાનધ્ય કરીશ માટે છેલી છે ગાથા ગાપની દો

કેમકે કલિયુગને વિષે અમારુ લાગ્મન દુ:ખને મ ટે ન ઘાં એક. સૃન્દિએ એ પ્રમાદે કર્યું. (તે પછી સૃન્દિએ) સવની સાથે એત્યવંદન કર્યું. ત્યાં રુ થે ઊંચું મ દિર કરાવ્યું. તે પછી શાંત રાગવાળા સૃવ્દિએ શ્રો પાર્શ્વન ઘરવામીને (તે મોદરમાં) બિરાજમાન કર્યો. તે માટુ તીર્થ પ્રસ્તિ ઘયું. અતુરૂમે ઢાણાંગ આ દ તવ અંગની દીકાઓ તા પૂર્વે શીલાકાઅર્થસૃવ્છિએ કરેશી હતી તે પછી પણ વીરતીર્થની લાંબા સમય સુધી સૃવ્દિએ પ્રસાવના કરી.

(શ્રી સ્થં લનક-કલ્પશિક્ષેંચ્છ સમાપ્ત)

ખ'ભાતની ઐતિદાસિકતા—

ખંભાતના કાનવીરામાં રાજ્યાવાજયા, તેજપાલ મંઘવી, ઉદયકરણ મંઘવી વગેરે મુખ્ય થયા છે. મહાકવિ ઝપભકાસ્છ પદુ ખંભ તના જ હતા. ખંભાતમાં શ્રી સામસુકરસ્વિછ, જગફગુરુ હીરવિજયસૃરિછ, શ્રી વિજયમેનસ્રિછ અને શ્રી વિજયદેવસ્રિજી વગેરેએ ઘણી ઘણી પ્રતિષ્ઠાએ, ઉત્સ્થે કર્યા છે તે સંઘ કહાવ્યા છે. શત્રું જય ગિરિરાજ ઉપર સથવી તેજપાલે સત્તરમી સ્કીમાં કાખ વ્યાહરી ખર્ચી જણાધાર કરાવ્યો હતે. સ્રિજના સમયમાં અહીં કીશ્ર્યએ પણ ઘણી શર્મ છે વિજયસેનસ્રિજનું સ્વર્યગમન અહીં શ્ર્યું હતું. તેમના સમયસ્રેય રતુપ-પાદુકાએ હતી તે અત્યારે લોયરા પાઢાના શ્રી શાંતિનાયજના મંદિરમાં છે.

વિક્રમની બારની સૂકીએ ખંકાતના ગોરવપૂર્ક ઇતિહાસ ઉપલબ્ધ ઘાય છે. બારની સૂકીના ઉત્તરાષ્ટ્રમાં (૧૧૫૦ લગલગ) સગાળવસહિકામાં શ્રો હેમ-ચદ્રાચાર્યજીની દીક્ષા થઇ છે. તેમના સમયમાં ગુજરાતના સુખ્ય મંત્રો ઉદાયન—સંબલ વગેરે અહીં અવારનવાર આવતા. મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ તેજપાલે અહીંના સમલમાન વ્યાપારી સ્થારને પરાસ્ત કરી, તેના આમંત્રદ્ધી આવેલા શંખરાજને પદ્દ હરાવી વિજય મેળવ્યા હતા. અને ખંકા તની પ્રજાને શાંતિ આપી હતી. અહીં તેમણે સુંદર લબ્ય જિનમ'દિર કરાવ્યું' હતું.

તમના સમયમાં જગચ્ચાંદ્રસ્રિસ્ટના પૃક્ષર દેવે દ્રસ્રિસ્ટ થ્યા, તેમજ વિજયચંદ્રસ્રિસ્ટ પણ થયા. તેમના સમયમાં ખંભાતમાં જ વડી પારાાળ અને લઘુ પારાાળ એમ છે જીલ મતલેદા પદ્યા હતા.

પ્રસિદ્ધ ઇનવીર અને ધર્મવીર શ્રીધર શેર્ક એમણે સમ્પ્રફ્રેન્ય અને શીલ વ્રતને નિયમ કર્યો હતો, સમ્પ્રદ્વના ઉદ્યાપનમાં દરેકે ગામે ગામ સાનામ્હારા અને લાહું મેષ્ટલ્યા હતા અને શિયલ વ્રતના ઉદ્યાપનમાં શિયલવ્રત-ચતુર્થે વ્રત-

[×] શ્રી વિજયમેનમૂરિજનું સ્વર્ગ ગમન ખલાત પામેના અક્ષ્યરપુરમાં શ્યું હતું. ત્યાં તે સમયે ત્રણ સુદર જિનમંદિય હતા. આત્મારે ત્યાં કાંઇ જ નથી. સસ્રાય્ જહાંગીરે મુન્જિના સ્વર્ગ રહ્યાને સ્તૂપ શ્રનાવવા દરા વીધાં જમીન લેટ આપી હતી.

ધારીઓને પાંચ વર્ણના રેશમી વર્લા અને સારી પહેરામણી માકલ્યાં હતાં. તેમાં માંડ-વગઢના મંત્રીશ્વર પેથડકુમારને પશુ આ પહેરામણી માકલાવી હતી, જે જોઇ પેથડકુમારે ૩૬ વર્ષની યુવાનવયે સંજોડે ચતુર્થ વત ઉચ્ચયું હતુ. આ શ્રીધર શૈઠ ખંભાતના વતની હતા.

કવિ મેઘ અને કવિ ડુંગરે અહીંનાં મંદિરાના દર્શન કરી તીર્થમાળામાં ખંભાતનાં મંદિરાને અમર કર્યાં છે. જિનપ્રભસૂરિજીએ પછુ સ્થ ભનક કલ્પ લખ્યા છે, જે આપણુ ઉપર વાંચી ગયા. ૧૨૯૪ માં લખાયેલી સમરાઇ ચકહાની તાડપત્રીય પ્રત અને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી લિખિત પ્રાકૃત વ્યાકરણની તાડપત્રીય પ્રત શાંતિનાથજીના ભંડારમાં અહીં છે. ૧૩૫૬ માં ખૃહદ્દગચ્છના પદ્મચંદ્રસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત શ્રી પાર્શ્વનાથજીની મૃતિ ચાકરીની પાળમાં શ્રી પાર્શ્વનાથજીના મંદિરમાં છે. ૧૩૮૦ શ્રી કાક્કસૂરિજી પ્રતિષ્ઠિત ચતુવિ શતિ જિનપદ્ શ્રી ચિન્તામણિના મંદિરમાં છે.

વિ. સ' ૧૪૦૦ દેશળશાહના પુત્ર સહજપાળની ભાર્યા નચન દેવીએ કરાવેલ સમવસરાથુ ખારવાડાના શ્રી સીમ'ધર સ્ત્રામીજીના મ'દિરમાં છે.

ખ'ભાતના સત્યવાદી સાેની ભીમનું દર્ણત પણ પ્રસિદ્ધ છે, જેમણે છવના જોખમ પણ સત્યવત પાળ્યું હતું. આ સિવાય ખીજા પણ પ્રાચીન અર્વાચીન ઘણા ઐતિહાસિક પ્રસંગા છે જે લ'બાણના ભયથી નથી આપ્યા. વિશેષ જોવા ઇચ્છનાર મહાનુભાવે ખ ભાત ચત્ય પરિપાડી નામનું પુસ્તક જોવુ.

મ ત્રીશ્વર કર્માં ચંદ્ર પ્રળ'ધમાં ઉલ્લેખ છે કે–સમ્રાટ્ અકળરે એક વર્ષ સુધી અહીંના દરીયામાંથી માછકી વગેરેના શિકારની ખ'ધી કરાવી હતી.

અઢાંરમી સદીના પ્રસિષ્ધ તીર્થ માલાકાર શ્રી શીલવિજયજીએ પણ ખેલાતના મ'દિરાનું સુંદર વર્ણુન કર્સું છે

સમરાશાહના પુત્ર સાજાવિસ હ ખંભાતમાં હતા ત્યારે સ ખલપુરના કાેગ્રરશાહે ખંભાતમાં આવી વ્યાખ્યાન વચ્ચે અરજ કરી ખહુંચરાજીની જીવહિ સા-અલિદાન ખંધ કરાવવા વિનંતિ કરી હતી. સાંજાવિસ હ કાેગ્યર વ્યવહારાને સ ખલપુરના અધિકારી ખનાવ્યા છે અને તેમણે ખહુંચરાજી પ્રમુખ ખાર ગામામાં અહિંસાના વિજય વાવટા કરકાવ્યા હતાે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીના સમયમાં સા કરાકપતિએ અહીં વસતા હતા. અહીંની જીમ્મામસિક પણ એક પ્રસિધ્ધ તેન મંદિરતું જ રૂપાન્તર છે. અહીં ના જૂના કિલ્લા ખૂળ જ મજખૂત અને અલેઘ કહેવાતા. તેનાં ખંહિયેએ પણ અત્યારે છે. ખબાતના દરિયા પણ પ્રસિદ્ધ છે. ગુજરાતનુ આ પ્રાચીન મદાન આપારી બંદર ચણાત હતું.

કવિ ઋષભદાસ ખંભાતની યશગાઘા ગાતાં રાજ્યા–વાજયાના પરિચય આ પ્રમાણે આપે છે—

> ' પારેખ વાછયા રાછઆ જૈન સિરામણી જાણ, છન મતવાસિ છન જપે, સિર વહે છનની આણ; અનેક ગુણુ રાજઆ કહેતાં ન પાસું પાર રે.

આ બન્તે બન્ધુએાએ પાંચ સુંદર જિનમ દિરા બનાવ્યાં હતાં. રાષ્ટ્રકપુર વગેરેના સંદ્ર કાઢ્યા હતા. તેએા મહાદાનેશ્વરી, પરમ રાજ્યમાન્ય અને પરા-પકારી હતા. જીએા—

> " સુનિવરમાં ગુરૂ હીરજી, અસુર અકખર સાર; વિદ્યુગ વંશમાં રાજીએા, દયા દાન નહિં પાર. "

આવા ગુણુસંપત્ન આ શ્રાવકાૈ ખંભાતના રત્નરૂપ હતા.

આ સિવાય સંઘવી સામકરદા, સઘવી ઉદયકરદા, રાજા શ્રી મલ્લ હેપ્ટર જય-રાજ, જસવીર, હેક્કર લાઇઆ વગેરે અનેક લીરપુત્રા ખંભાતમાં થયા છે. કવિવર ઋષલદાસ તેમનાં કર્તાઓના પરિચય આ પ્રમાણે આપે છે.

"પારિષ વજીઓ નિરાંજીઓ, સજસ મહીમા જગમાં ગાઇઓ, અઉઠ લાખ રૂપક પુષ્ય ઠામિ, અમારિ પળાવી ગામાગામિ; એાસ વિશ સોની તેજપાલ, શત્રુજય ગીર ઉધારવી સાલ, લ્હાહારી દેાય લાખ રસચેહ ત્રીંબવતીના વાસી તેહ. સોમકરણ સંઘવો ઉદયકરણ અધલખ રૂપક તે પુષ્યકરણ, ઉસવંસી રાજ શ્રીમાલ અધલખ રૂપક ખરચાઇ લલ; દેપ્ટર જયરાજ અ નિજ સવીર, અધલખ રૂપક ખરચાઇ ધીર, દેપ્ટર કીકા વાલા જેહ અધલખ રૂપક ખરચાઇ તેહ."

ખંભાતના શ્રો ચિંતામણી પાર્શ્વનાથજના પ્રાચીન મંદિરમાં ઠેઠ અગિયાર સાં ને પાંસઠ (૧૧૬૫)ના અને ૧૩૫૨ ના લેખ છે તેમજ ૧૩૬૬ ના અદ્યાઉદ્દીનના સમયના પદ્ય લેખ મહ્યા છે અર્થાત્ ભારમી સદીથી તે ઠેઠ અહારમી સદીના પ્રાચીન લેખા મલે છે; એમાંથે સાળમી, સત્તરમી અને અહારમી સદીના યુષ્કળ લેખા મળે છે

ખંભાતની વર્તમાન સ્થિતિ

ખંલાતમાં હુદ જેન દેરાસરા છે. ઉપાશ્રય તથા પોષધશાળા ૧૦, ધર્મશાળા ૩, પાંજરાપાળ ૧ અને જેનાનાં ઘર ૫૪૫ છે. પાંચ રાનભંડારા છે.

ખંભાતમાં ખારવાઢાના લત્તો જેનાની વસ્તીથી ભરચક છે તેમજ સ્થંભન પાર્શ્વનાધજીતું સુંદર ભવ્ય મ'દિર આ લતામાં આવેલું છે. સ્થંભન પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ સુંદર નીલમની છે જેના ઉપર અત્યારે લેપ છે. અને તે લબ્ય મૂર્તિ અત્યારે લેાયરામાં બિરાજમાન છે. એવી જ રીતે જીરાવલાપાઠામાં ચિન્તામણી પાર્શ્વ-નાથજીનું પાંચ-શિખરી ત્રણ માળનું લબ્ય મંદિર આવેલું છે. આ મદિરમાં ખંલાતનાં ખીજા વીશ મંદિરોના સમાવેશ કરવામાં આબ્યા છે. શેઠ પાપટલાઇ અમર- અંદે તન, મન અને ધનથી આ મંદિરના જીર્ણીધ્ધાર માટે લગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતો.

ખંભાતમાં ચિન્તામણી પાર્શ્વનાથજનાં ચાર મંદિરા, મનમાહન પાર્શ્વનાથજનાં એ મંદિરા, સ્થંભણુ પાર્શ્વનાથજ, સુખસાગર પાર્શ્વનાથજ, સામ ચિન્તામણુ પાર્શ્વનાથજ, ગાહી પાર્શ્વનાથજ, નવખંદા પાર્શ્વનાથજ, વિજય ચિંતામણી પાર્શ્વનાથજ, અમીઝરા પાર્શ્વનાથજ વગેરે પાર્શ્વનાથજનાં મંદિરા અને મૃતિઓ સંદર, ચમતકારી અને પ્રભાવશાળી છે.

ખ'ભાતની ચૈત્યપરિપાટી કરતાં લગભગ અઠવાડીયું થાય છે. માટાં કુલ પર મ'દિરામાં કુલ ૭૬૦ પાષાજીની મૃતિએ છે. એક ગુરૂમ'દિર સુ'દર છે. ગ્રાનભ'ડા-રાતા ટ્ર'ક પરિચય આ પ્રમાણે છે.

૧. જ્ઞાનિવમલસૂરિજીનાે ભાંઢાર અમરચંદ પ્રેમચંદની ધર્મશાળામાં છે. ૯૯ પાથીઓ કાગળ ઉપર લંખેલી છે. પુસ્તકા પણ છે.

ર. ચુનીલાલજ યતિના ભંડાર દેવચંદજ યતિના કખળમાં છે. ૧૨૫૦ ગ્ર'થા છે.

3. લોંચરાના પાડાના લાંડાર નજીકની ધર્મશાળામાં છે. સંગ્રહ સારા છે. તાડપત્રનાં પુસ્તકા છે

૪. નીતિવિજયજીના ભંડાર-જૈનશાળાના કખાટામાં છે. ૫૦ પાથીએ છે.

પ. શાંતિનાથજીના ભંડાર-ખભાંતના આ પ્રાચીન તાડપત્રીય ભડાર છે. આ ભંડારમાં ઘણાં અલભ્ય પ્રાચીન પુસ્તકા છે. આ પુસ્તકાનું લીસ્ટ ઇ. સ. ૧૮૮૫ પિઢર્સન સાહેએ કર્યું હતું અને હમણાં પૂ. આ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીના સમયમાં જાણે દ્વાર-સુધારાવધારા થયા અને ત્યાર પછી પૂ આ. શ્રી વિજય-કુમુદ્દસૂરિજીએ આ ભંડારનાં પુસ્તકાનું લીસ્ટ પ્રકાશિત—સંપાદિત કર્યું છે.

દ. ખારવાડામાં પૂ. પા આ. શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરછના ઉપદેશથી બધાવેલ ત્રણ માળતું લન્ય જ્ઞાનમંદિર છે, જેમાં પુસ્તકોના સંગ્રહ ઘણા સારા છે. સૂરિજીના ઉપદેશથી જીરાવલા, પાડામાં એક જ્ઞાનશાળા પણ સ્થપાયેલી છે ખલાતમાં બીજી પણ અનેક સંસ્થાએ છે.

ગુલાળવિજયજીના જે ઉપાશ્રય કહેવાય છે તે પ્. કલિકાલસર્વર્સ્થા. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીના ઉપાશ્રય છે.*

^{*}ખંભાતથી સેના અક્ષ્મરપુરમાં આચાર્યશ્રી વિજયમેનસૃરિઇનું સ્વર્ગગમન થય ૬૦. ત્યા તે સમયે ત્રણ સુંદર જિનમ'દિંગ દ્રતા. તેમજ સમ્રાટ જુદાગીંગ સરિઝના અધિન' દ સ્થાને સ્તૂપ ખનાવવા દશ વીધાં જગીન બેટ આપી હતી. અત્યારે ત્યા મ દિશે વગેરે કાંદ્ર નથી.

: 242:

ખંલાતમાં બીછ પહ નીચે પ્રમાણે સંસ્થાચ્યા છે.

૧. જૈન શાળા ક્રમીડી-જે મંદિરાની વ્યવસ્થા રાખે છે. જૈન કન્યાશાળા, તૈન શ્રાવિકાશાળા, મહાવીર જૈન સભા, સ્થંભતીર્થ જૈન મંડળ, જૈન યુવક મંડળ, શ્રી નેમિપ્રભાકર માંડળ, પારવાડ યુવક માંડળ, જૈન પાઠશાળા, આયંખિલ વર્ષ્ટન-भानत्य भातुं. वगेरे वगेरे.

અમદાવાદથી સુંબઇ જવી લાઇનમાં આઘંદ જંકરાનથી ખંભાવની લાઇન જાય છે.

કાવી-ગ'દાર

આ બન્ને તીર્થસ્થાના ગુજરાતમાં પ્રસિધ્ધ છે. ગંધારમાં બે પ્રાચીન જિન-મ'દિરા છે. એક શ્રો મહાવીરસ્વામીનું છે અને બીજી શ્રી અમીઝરા પાર્શ્વનાથ-છતું છે. શ્રી મહાત્રીરસ્ત્રામીનું મંદિર સં. ૧૫૦૦ માં અન્યાના ઉલ્લેખ છે. એ મંદિર છર્જુ થયું હતું. હમર્જ્યાં તેના છર્જ્યો હાર થયા છે. બીજા મંદિરની સ્થાપના ૧૬૫૯ માં શ્રી વિજયસેનસુરિજના હાથે શકે છે. શ્રી અમીઝરા પાર્સનાયના શિલા-લેખ આ પ્રમાશે મળે છે

" संवत् ईलाही ४८ संवत १६५९ वैशाख वद ६ गुरी श्रीगंघारवंदरे समस्त्रसंघेन स्वश्रेयसे श्रीपार्श्वनायविंगं कारापितं प्रतिष्टितं च श्रीतपागच्छे महारक-श्रीहीरविजयपद्दमकराकरमुघासर-भट्टारकपरंपरापुरंदर-चन्त्रचनचातुरी चमन्कृतचित्तसक्तमेदिनी मंडलाखंडलसाहिश्री अक्तवग्द्त्ववहुमान--समस्र सुं. इ. हितावतंस भद्वारकपरंपरापचिनीप्राणप्रिय-महारक-श्रीविजयसेन-सरिमि: ॥"

આ શહેર સત્તરમી શતાબ્દિમાં જૈનપુરી જેવું હતું. જગદ્દગુરુ આચાર્યશ્રી હીરવિજયસુરી લેંગ્છ સેંકઠા સાધુએ। સાથે આ જ ગંધાર નગરમાં ળિરાજમાન હતા ત્યારે ખાદશાહ અઠભરે ક્તેહપુરચિકી પધારવાનું નિમંત્રણ સ્વિજ મહારાજને માકલ્યું હતું. અહિંથી સ્રિજી મહારાજ ખંબાત ચર્ક અમદાવાદ થઇ અનુક્રમે ક્તેહપુરચિકી પધાર્યા હતા. અહીંના શ્રાવકાએ સુરિજી મહારાજના ઉપદેશથી સિદ્ધા-અલઇ પર સુંદર મંદિર ળંધાવ્યા હતા આ સંખેયી શ્રી હીરવિજયસૂરિ રાસ અને શ્રીમાન્ જિનવિજયછસંપાદિત પ્રાચીન ક્ષેખસંગ્રહ ભાગ ખીજો ન્હુએ!.

અત્યારે આ સ્થાનમાં તદ્દન સામાન્ય ઝુંપહાં વસે છે. શ્રાવફાની વસ્તી નથી. પ્રાચીન તીર્ધરૂપે છે. ભરુચથી ૧૭ ગાઉ દૂર ગંધાર છે. અહીંના મંદિરાના શિલા-લેખા પ્રા લે. સ. ભા. ર માં ૪૫૬-૫૭-૫૮-૫૬ માં છપાચેલ છે.

આ લબ્ય શહેર ઉપર અકસ્માત્ સમુદ્રનાં પણી કરી વળવાથી ગામ ધ્વસ્ત થઇ ગયું. મ દિર પણ હમણાં જ નવું ખનાવરાબ્યું છે. મૂર્તિઓ પ્રાચીન છે. ભરૂચના સંઘ વ્યવસ્થા રાખે છે વિશેષ જાણવાના જિજ્ઞાસુએ થી જૈન સત્ય પ્રકાશ (માસિક) વર્ષ ૧, અંક ૧૦ ની અદર સુનિરાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજીએ લખેલ ''ગધાર ખધાર'' ના લેખાં વાંચવા.

ક્રાવી

ગંધારથી પદર ગાઉ દૂર કાવી સ્થાન છે. ભરુચથી રેલ્વે પણ સીધી જાય છે. આ પણ પ્રાચીન નગરી છે. અહીં અત્યારે પ્રાચીન ખાવન જિનાલયનાં બે લબ્ય જિનમ દિરા છે, જેની પ્રતિષ્ઠા જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિવર શિષ્ય શ્રી વિજયસેન-સૂરિજીએ કરી છે.

કાવીનાં મ'દિરાની સ્થાપનાનું સરસ વર્જીન સં. ૧૮૮૬ માં કવિવર શ્રી દીપવિજયજીએ '' કાવી તીર્થવર્જીન ''માં આપ્યું છે જેના સાર નીચે મુજબ છે.

"વહનગરના રહેવાસી નાગરગ્ઞાતિય અને ભદ્ર સિવાણાગાત્રીય ગાંધી દેપાલ ખંભાતમાં આવીને રહેવા લાગ્યા વ્યાપાર કરતાં તેણે કાંટીદ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. ગાંધીને અલુખા ગાંધી નામે પુત્ર હતા અને તેના પુત્ર લાહકા ગાંધી થયા. લાહકા ગાંધીને વહુખા અને ગંગાધર છે પુત્રા થયા. વહુખાને છે સ્ત્રીએા હતી. પાપટી અને હીરાંબાઇ. હીરાબાઇને ત્રણ પુત્રા હતા કુંવરજી, ધર્મદાસ અને સુવીર. કુંવરજીની સ્ત્રોનુ નામ હતું વીરાંબાઇ. આ કુટુ છે કાવીમાં એક લબ્ય જિનમ'દિર ળ'ધાવ્યું અને તેની પ્રતિષ્ઠા જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિ શિષ્યરત્ન શ્રી વિજયસેનસૂરિજીએ કરી હતી, જેનુ વર્ણન કાવ્યકાર નીચે પ્રમાણે આપે છે.

એક દિન સકલ કુટુમ્ખ ગલીને સુકૃત મનાેરથ ભાવે રૈ; કાવી સૈહેર અનાેપમ ભૂમી દેખી પ્રાસાદ ખનાવે રે ા ૪ ા તપગચ્છપતિ શ્રી સેનસ્ફરીસર બહુપરિકર ગણી સાથ રે; સ'પ્રતિ નૃપવારાની પ્રતિમા થાપે ઋષભ જગનાથરે. ા પ ા

સંવત સાલને એાગણપંચાર્સ ઝાયભ પ્રભુ મહારાજ રે; સુભ સુહુરત દિન તખત ખિરાત્યા દીપવિજય કવિરાજ રે ॥ ६ ॥

એક વખત હીરાંબાઈ અને વીરાંબાઇ સાસુ વહુ મંદિરજીનાં દર્શન કરવા આવેલાં તે વખતે વહુ ઊચી અને મદિરજીનું દ્વાર નીચે હાવાને કારણે વહુએ ધીરે રહીને સાસુને કહ્યું " બાઈજી મદિરજીનું શિખર, તેા બહુ ઊચું બનાવ્યુ પણ બારાયું બહુ નીચુ કર્યું." વક્ષુનું આ વચન સાંબળીને સાસુને રીશ ચડી અને વહુને મ્હેણું મારતાં કહ્યું. "વહુજી તમને હોંશ હાય તેા પીયરથી ક્રવ્ય મંગાવીને ખરાખર માયસર, ઊચું નીચું મંદિર *ખંધાવનો. "

સાસુના મહેલાથી વહુને ચટકા લાગ્યા. તેલાએ તરત જ પીયરથી દ્રવ્ય મંગાવ્યું. સં. ૧૬૫૦ માં મંદિરનું ખાતસુહૂર્ત કર્યું. પાંચ વધે મંદિર પૂર્ થયું. મ દિરનું નામ રત્નતિલક રાખ્યું અને શ્રી વિજયસેનસ્ર્રિજના હાથે જ ૧૬૫૫ ના શ્રાવલ સુદિ હ ના દિવસે શ્રી ધર્મનાથ પ્રહાની અંજનશલાકા કરી પ્રસુછ બિરા-જમાન કરાવ્યા.

તપગચ્છપતિ શ્રી સેન સુરીસર તે પણ સમયે આવે રે સંવત સાલ પચાવન વરસે અંજનસિલાક ખનાવે રે શ્રાવણ સુદી નવમીને દિવસે ધરમનાર્થ જગ રાજેરે

કાવીના ખન્ને જિનમ દિરાના શિલાલેખા પ્રાચીન જૈન લેખ સંથક લા. ખીજામાં નં. ૪૫૧-૪૫૨ અને ૪૫૩-૪૫૪ માં પ્રકાશિત થઇ ગયેલ છે. તેમાં ઉપરની હકીકત નથી. તેમાં થાડી વિશેષતા છે જે નીચે આપું છું.

વઠનગરના ગાંધી દેપાલ શ્રી હીરવિજયસ્ર્રિજીના ઉપદેશથી મિચ્યાત્વ ધર્મ છાંડી શ્રી જિનવરેદ્ર દેવના ધર્મના ઉપાસક ખન્યા હતા. જીએન તે લેખની પંક્તિએન

" श्रीहीरसूरेरुपदेशलेशं निश्चम्य तत्वावगमेन सद्यः मिथ्यामितं यः परि-हाय पूर्वं जिनद्रधर्मे दृढवासने।ऽभूतम् " ॥ २३ ॥

આગળ તીર્શના માટે પણ લખ્યું છે કે

श्रृंजयख्यातिमथा द्धानं कात्रीति तीर्थं जगति प्रसिद्धं काष्टकामृन्मयः मत्र चैत्यं दृष्ट्वा विज्ञीणं मनसे तिद्ध्यौ ॥"

"શતુંજય તીર્થની સ્થાપના રૂપે પ્રસિદ્ધ એવા કાવી નામના તીર્થના ચેત્ય-(મંદિર)ને લાકઠા અને ઇંટથી ખનેલું જોઈ તે ખાહુઆ ગાંધીએ એક વખતે વિચાર કરો કે-જો આ મદિરને પાકું ખંધાવીને સદાના માટે મજબૂત બનાવવા-માં આવે તા મહાન્ પુષ્યની સાથે મારી લક્ષ્મી પશુ સફળ થાય. આ વિચારથી પ્રેરાઇ તેલું સંવત્ ૧૬૪૯ માં આપું જિનમંદિર નવુ તૈયાર કરાવ્યું."

ધર્મ નાથતું મંદિર ખનાવનાર ખાહુઆ ગાંધીના પુત્ર કુંવરજી છે. ૧૬૫૪ માં શાવણ વદિ ૯ ને શનિવારે શ્રી વિજયસેનસૂરિજીના ઢાંથે પ્રતિષ્ઠા થઇ છે.

કાર્વા ગામ મહી નદી જ્યાં આગળ ખંભાતની ખાડીમાં મળે છે તેના મુખ્ આગળ ખંભાતના સામા કાંઠે આવેલું છે. આ તીર્થની વ્યવસ્થા જંણસરનાે સઘ

^{*&}quot; ઊંચા નીર્ચા સમઝી કરત્યા માટા સિખર બનાવા. "

૧૮૮૬ સુધી તેા કરતા હતા એમ શ્રી દીપવિજયજી પાતાના કાવી તીર્થ વર્ણનમા લખે છે. અર્થાત્ તે સમયે પણ ગામની સ્થિતિ સારી નહિં જ હાય.

પંદર વર્ષ પહેલાં સુરતથી રેલ્વે માર્ગ જં છુસર થઈ ને શેઠ કલા છુચં દ ઘેલા-ભાઇ ઝવેરી તરફથી સંઘગયા હતા જેમાં ખર્ચ ૩૦૦૦૦ રૂપીઓ લાગ્યા હતા. ત્યાર આદ આ ક્ષેત્રના ઉદ્ધારનું કાર્ય હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. આદ નવીન પ્રતિષ્ઠા એ પછુ કરવામાં આવી છે. ઝગડીઓજી અને કાવી તીય ના વહીવટ એક જ કમીટી હેરતક ચાલે છે.

માતર

ગુજરાતમાં *ખેડા જીલ્લાના મુખ્ય શહેર ખેડાથી ૨ માઇલ દ્વર આ તીર્થ-સ્થાન આવેલું છે. તીર્થની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે મલે છે.

" ખેડા જિલ્લામાં મહુધા ગામની પાસે સુહુ જ ગામમાં ખારાટના વાડામાંથી શ્રો સુમતિનાથ પ્રભુજની પ્રાચીન પ્રતિમાજ નીકળ્યાં હતાં. જૈનાને ખબર પડતાં ત્યાં ખધા દર્શન કરવા જતા હતા. ત્યાં માતરના શ્રાવકાને સ્વપ્ન આવ્યું કે સુહું જ

* ખેડા પ્રાચીન શહેર છે, તેનું સંરકૃતમાં ખેટકપુર નામ ઉપલબ્ધ થાય છે. અહીં બન્ય જિનમંદિરા અને પ૦૦ ઘર શ્રાવકાના છે. શ્રી સીડસંજન પાશ્વ'નાથજનુ ભાગ્ય મંદિર છે. આમાં ત્રણુ માળ છે. અદાપદ વગેરેની રચના પણુ દર્શ'નીય છે. મૃતિ અહુ જ પ્રાચીન અને ચમતકારી છે. વિશેષ માટે જીએા પ્રમુટપ્રમાવી પાર્થ- નાથ પૃ. ૧૧૦. શુજેર મહાકવિ ઉદયરાન અહીંના હતા. એમના સાહત્યસેવાના કાળ ૧૭૪૯ થી ૧૭૯૯ સુધી છે. એમણું ઘણા અજેનાને પણ જેન ખનાવ્યા હતા. તેમની ગાદી પણુ ખેડામાં છે. અહીં સુમતિરતનસ્રિ જેન લાયએરી તથા પુસ્તક સગ્રહ બદુ સારા છે. જેન કલળ, જેન પાઠશાળા, કન્યાશાળા તેમજ ૪–૫ ઉપાશ્ય છે.

ભીઢલંજન પાર્શ્વનાથતી મૂર્તિ ખેડાથી પશ્ચિમ દિશામા નદીને સામે પાર હીયાળા આમ પાસેના વડ નીચેથી તિ. સં. ૧૫૧૬ નીકળ્યા છે. આ માર્ય શ્રી વિજયરાજસ્રિજી તે વખતે ત્યાં વિદ્યમાન હતા. તેમણે ત્યાં નવીન જૈના પણ અનાવ્યા. ભીડમંજન પાર્શ્વનાથની મૂર્તિની સાથે બે કાઉરસગ્રીયા પણ નીકળ્યા હતા, જે ત્યા મહિતમાં જ છે. તેમજ હરી- માળાના ચાવડા રાજપુતાને પ્રતિબાધ આપી જૈન બનાવ્યા હતા જે અત્યારે 'રોઠ' તરીકે ખેડામાં આળખાય છે.

મ્યા પછી ૧૭૯૪ મા શીકભંજન પાર્શ્વનાયજની ક્**રીયા પ્ર**તિષ્ઠા કરાવ્યાના ક્ષેપ્ય છે.

ખેડા ઉપરાંત પાટણમાં કે ક્યાં સાનાની શ્રી સીડલજન પાર્શ્વનાથજની મૃતિ છે. ખંભાતના તારાપુર ગામમાં, ઉનાવામાં, ઉદયપુરમાં, સુરતમાં અને પાવાગઢમાં માં ભીડભ જન પાર્શ્વનાથજના સુદર દર્શનીય મંદિરા છે. ગામમાં ભારાટને ત્યાં પ્રતિમાછ છે તે લાવા. ભારાટને ત્યાં જુકા જીકા ગામના લોકો પોતાને ત્યાં લઇ જવા ઇચ્છતા હતા. આખરે માતરના શ્રાવકાનું સ્વપ્ન ફ્રેન્ચું. પ્રતિમાછને ગાઢામાં પધરાવતાં જ ગાઢું માતર તરફ વન્યું. આવી જ ફીતે માતર જતાં રસ્તામા નકી આવી જે ચારે કાંઠે ભરપૂર હતી. ગાઢું વિના વિ^દને નકી પાર ઉતરી ગયું. જનતાએ કહ્યુ—આ કાલમાં આ જ પ્રભુછ સાચા દેવ છે. ત્યારથી "સાચા દેવ "ના નામથી ખ્યાતિ વધી. માતરમાં પ્રથમ ૧૮૫૨ માં અને બાદમાં ૧૮૯૭ માં ખાવન જિનાલયનું ભન્ય જિનમાં દર થયું. ત્યાં મુંદર ધર્મશાલા છે. હમણાં શેઠ જમનાલાઈ લગુલાઇ તરફથી છાયું હાર મુંદર થયે છે. મુંદર બાવન જિનાલયા કરાવ્યા છે. મંદિરની સામે જ માટી ધર્મશાળા છે સામે ઉપાશ્રય છે. બીજી નાની ધર્મશાળા પથુ છે. દર પૂલ્યાએ ઘણા ચાત્રાળીએ લાભ લયે છે અને ભાતું પથ્યુ અપાય છે.

માતર જવા માટે, અમદાવાદથી મુખર્ઇ જતી લાઇનમાં મહેમદાવાદ સ્ટેશને ઉતરી, ખેડા થઇ વાહન–ટાંગા–ગાડીથી માતર જવાય છે. તેમજ નહીયાદથી માતર માટર પણ જાય છે.

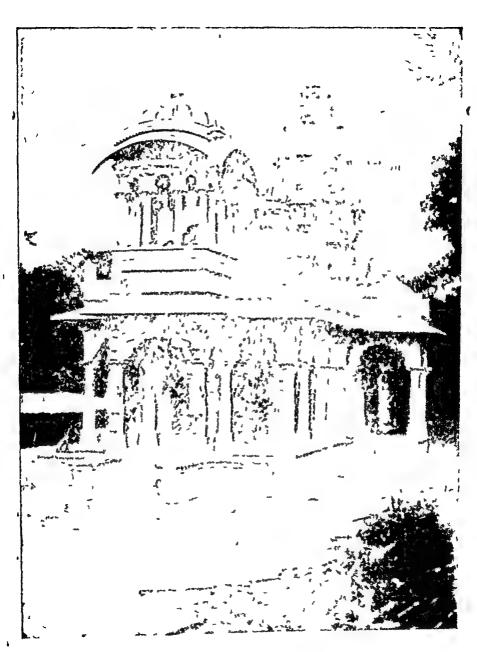
અગાશી.

મુંબર્ધતુ પ્રવેશદ્વાર અને પ્રાચીન સાપારક નગરની પાસેતુ શહેર છે. માતી-શાહે શેઠનાં વહાળુ સાપારક બ'દરે રાકાયાં હતાં. ત્યાં શ્રા મુનિયુત્રતસ્વામીની મૂતિ લાવી અહીં પધગવી નાતું મ'દિર બ'ધાવ્યું. બાદ શ્રી સ'દે જોંદ્વાર કરી માડું મ'દિર ધમ'શાલા બધાવ્યા. પાસે જ નવીન સાપારા છે ત્યાંના તલાવમાંથી પજી મૃતિએા નોકળી હતી. મુંબઇની ઉત્તરે ઠાળા છલ્લામાં બી બી. એન્ઠ સી. આઇ રેલ્વેના વીરાંર સ્ટેશનથી ગાર માઇલ દ્વર છે.

સુનિસુત્રતરવામીની જે પ્રતિમા હાલમાં બિરાજમાન છે, તે શ્રી સુનિસુત્રત-સ્વામીના સમયની મનાય છે. કો કે હુ દેશના રાજા જૈન ધર્મી હતા અને તેના સમયમાં આ પ્રદેશમાં હજારા જૈન સાધુઓ વિચરી લાકાપકાર કરતા હતા. શ્રી નિશીઘયૃષ્ટિમાં આ પ્રસગના ઉલ્લેખ છે. અગાશી હવા ખાવા માટે પછુ વખાણાય છે. અહીં સુંદર ધર્મશાળા-પુસ્તકાલય વગેરે છે. યાત્રિકા પણ ખૂબ લાભ લ્યે છે.

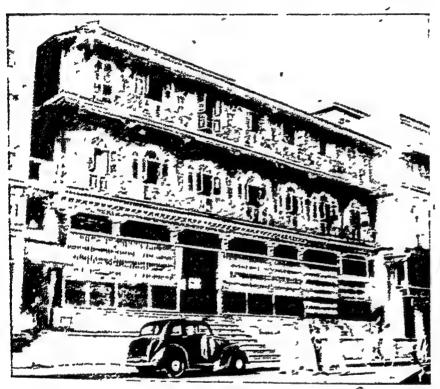
મું ખઇ

આ રાવેર ભારતવર્ષનું ખીજા ન ખરનુ અદ્વિતીય શહેર છે. દુનિયાભરના માટા-માટા શહેરામાં તેની ગણત્રી છે. ખદર સુંદર અને સગવડતાવાળું હોવાથી વ્યાપાર માટે હિંદભરમાં પ્રથમ પંક્તિનું આ શહેર છે. દુનિયાની પંચરંગી પ્રજ અહીં જોવા મળે છે, મુંબઇ રાજકાય અને સામાજિક પ્રવૃત્તિનું શામ છે. જૈનાની વસ્તી અહીં સારા પ્રમાણમાં-એટલે કે પચીશ હજારની આસપાસ છે. મુંબઇ સળ્યા-

યાણા (મુ ળઇ) ખાતે આવેલ પ્રખ્યાત નવપદજીતુ નિતાલય

શ્રી ગાેડીજી પાર્ગ્વનાથ જૈન મ'દિર. પાયધુની–મુ'બઇ

આ જિનાલયની પ્રતિષ્ટા સંવત ૧૮૬૮ ના વૈશાક શુદ ૧૦ના મંગલમય દિવસે કરવામાં આવેલ છે.

વતી શહેર હેાવાથી નાની–માટી સખાવતા માટે દરેક શહેરા કે સંસ્થાએાને મુંબર્ઇ પ્રતિ નજર દાહાવવી પડે છે. અહીંના જૈના મુખી, લાગવગવાળા અને ધર્મની દાઝવાળા છે. અહીં આપણાં મુખ્ય મુખ્ય મ'દિરા નીચે પ્રમાણે છે.

- ૧. ગાેડીજી પાર્શ્વનાથજીનુ સુંદર પ્રાચીન મંદિર છે. મૂર્તિ ખહુ જ ચમત્કારી અને ભવ્ય છે. આ મંદિર પાયધુની ઉપર છે.
- ર. મહાવીર સ્વામીનું " " "
- ૩. આદીશ્વર ભગવાનનું ,, ,, ,,

શાંતિનાથજીનું, નેમનાથજીનું, પાર્શ્વનાથજીનું આ મંદિરા પાયધુની અને તેની નજીકમાં છે. લાલળાગમાં હમણાં જ લબ્ય જિનમંદિર બન્યું છે. ઝવેરી અઝારમાં મહાવીરસ્વામીની મૃતિ બહુ જ સુંદર અને દર્શનીય છે. મારવાડી ખજારમાં પાર્શ્વનાથજીનું, કાલાળા ઉપર શ્રી. શાન્તિનાથજીનું, બજાર ગેઇટ ઉપર શ્રી શાંતિનાથજીનું, માંડવી ઉપર ખારેક ખજારમાં શ્રી અનંતનાથજીનું, માંડવી ઉપર લાત બજારમાં શ્રો આદિનાયજીનું, લાયખાલામાં શ્રી અદીશ્વરજીનું તથા મજલા ઉપર શ્રી અજિતનાથજીનું મ દિર બહુ જ સુદર અને દર્શનીય છે. અહીં દર રવિવાર—સામવારે અને પૂર્ણમાએ મેળા જેવી ઠઠ જામે છે. પરેલ લાલવાડીમાં સુવિધિનાથજીનું, વાલકેશ્વરમાં વચલા હાળમાં શિખરબંધ નાનું આદિનાયજીનું સુંદર મંદિર છે. ઉપરના હાળમાં આદિનાયજીનું તથા ઉપલા મજલામાં શામળિયા પાર્શ્વનાથજીનું છે. બાબુના મંદિરમાં સ્કૃટિકની મૃતિ દર્શનીય છે. બીજાં ઘરમંદિરા પણ દર્શનીય છે.

આ સિવાય મુંબઇના પરા શાન્તાકુઝ, અધેરી, મલાડ, કુર્લા વિગેરમાં જૈન મંદિરા છે. આમ શાળા તરફ જતાં લાટકાપરમાં શ્રી છરાવલા પાર્શ્વનાયછનું મંદિર સુદ્દર છે. દાદર, મુલુન્દમાં, ભાંડુપમાં અને શાળામાં પણ દર્શનીય મંદિરા છે. શાળા શ્રીપાલ મહારાજાના સમયનું પ્રાચીન તીર્થસ્થાન જેવું છે. અહીં હમણાં સુંદર સિક્ષ્યચકનું મદિર બન્યું છે.

સું બઇમાં આપણી પ્રસિધ્ધ સ'સ્થાએા નીચે પ્રમાણે છે.

- ૧. જૈન એસોસિએશન એાક ઇન્ડીયા.
- ર. જૈન શ્વતાંખર કાન્ક્રરન્સ.
- જે સ'સ્થા તેન સ'લમાં સુધારાના ઠરાવા કરી પ્રચાર કરે છે. શિક્ષણપ્રચાર માટે પણ પ્રયત્ન કરે છે. જૈન સ'લના પ્રશ્નો સંબધી ચર્ચા કરે છે. સાહિત્યપ્રચાર પણ સારા કરે છે.

3. જૈન યુવક સંઘ

ર્જ, યંગમન્સ જૈન સાસાઇટીની શાખા પણ છે.

- ય. શ્રી યશાવિજયછે જૈન ગુર્કુલની ઐાક્સિ-ચેમ્ખર તેમજ ગુર્કુલની શાખા મુંબઇમાં ખાલવાના પણ પ્રયત્ન ચાલુ છે. (આ સંસ્થાની સ્થાપના સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રી ચારિત્રવિજયછ મહારાજે ૧૯૬૮ માં કરેલી અને એની છેલ્લી કમિટી ૧૯૭૩ માં મુંબઇમાં સ્થાપી અને ત્યારથી ગુર્ફુલ નામ પ્રચલિત થયું.)
- ર. મહાવીર રેન વિદ્યાલય ગાવાળીયા ટેન્ક પર છે. હિન્દર્ભરનાં જૈનામાં ઉચ્ચિ શિક્ષણ માટે આ સસ્થાએ લગીરથ પ્રયત્ન કર્યો છે. આ. શ્રી વિજયવલ્લ ભસૂરિજી મહારાજના ઉપદેશથી આ સંસ્થા સ્થપાયેલી છે. એની શાખા અમદાવાદ અને પુનામાં શરૂ થઇ છે. હમણાં મહિલા વિદ્યાલય પણ મું અઇમાં ચલાવે છે
  - .છ. સિધ્ધક્ષેત્ર જૈન બાળાશ્રમની ચાફિસ.
  - ૮. માંગરાળ જૈન કન્યાશાળા. શકું તલા કાંતિલાલ ઇશ્વરલાલ જૈનગદર્સ હાઇસ્કૂલ.
- લ. જેન એત્યુકેશન બારે-ધાર્મિક શિક્ષણના પ્રચાર, પરીક્ષા આદિનું સંગ-લન કરે છે અતે તે જેન કેન્ક્રિયન્સના હાથ નીચે ચાલે છે.
- ૧૦. જૈન સ્વયં સેવક માં ઠળ, જે ખુંહુ જ સું દર સેવા કરે છે. અને જૈને સેવા-સદન હમણાં સ્થાપ્યું છે.
  - ૧૧. ખાખુ પન્નાલાલ યુનમચંદ જૈન હાઈસ્કૂલ.
  - ા ૧૨. શેઠ: મણીલાલ ગાકુલદાસ જેન હાસ્ટેલ.
    - ૧૩. આત્માનંદ જૈન સભા.

માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે જૈન વિદ્યાર્થીઓને સ્કાલરશીય આપતી સંસ્થાએ પણું મુળઇમાં સારા પ્રમાણમાં છે આમાં કેટલીક જ્ઞાતિવાર છે અને કેટલીક દરેક જેન વિદ્યાર્થીને સ્કાલરશીય આપે છે.

આ ઉપરાંત મું ળઇમાં ^{જે}મને કે સ્થળા 'નેવા લાયક છે.

પારાલી તીર્થ ·

ં આ તીર્થ ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ પંચમહાલ જિલ્લામાં આવ્યું છે. તીર્થની નર્જીકમાં સુંદર વેજલપુર એમિ છે જ્યાં રાત્રું જયાં ઉપરના દાદાના મુદિરના ઘાટતું સુંદર મદિર છે. ધર્મશાળા છે. અહીંથી પારાલી તીર્થ દ-૭ ગાઉ દૂર છે. વેજલપુર પહોંચવા માટે B. B. & C. I. રેલ્વેતું વહાદરાથી ગાંધરા લાઇન ઉપર ખરસાલીયા સ્ટેશન છે. ત્યાંથી માત્ર એક માઇલ દૂર વેજલપુર છે. વેજલપુરમાં દંશન પૂજન કરી વાહનદારા પારાલી જઈ શકાય. છે.

આ તીર્થની ઉત્પત્તિ માટે નીચ પ્રમાણે હંકીકત મલે છે.

" કેટલાંક વર્ષો પહેલાં કરહે નદીની ભેખડમાં એક સુંદર જિનપ્રતિમા એક પત્થરની જેમ પડેયાં હતાં. આ વાતની જાણુ થતાં વેજલપુર, છાણી, વહાદરાના જૈના અહીં આવ્યા. લગવાનને ગાહામાં ખેસાહીને દરેક ગામના સધા એમ ઇચ્છતા હતા કે લગવાનને અમે લઇ જઈએ, પરંતુ થાહી જ વારમાં હાંકનાર વિના જ ગાહું એની મેળે પારાલી તરફ વળ્યું અને અત્યારે જ્યાં મંદિર છે ત્યાં જઇને ઊભુ. ખસ ત્યાંથી ન આગળ જાય કે ન પાછળ જાય. ખધા લક્તો સમજી ગયા કે લગવાનને અહીં જ બિરાજમાન કરાવવાની અધિષ્ઠાયક દેવની ભાવના છે. પછી સુંદર પાંચ શિખરી–મંદિર થયું અને પ્રતિષ્ઠા થઇ. પ્રતિમાજી ખૂબ ચમતકારી હોવાથી " સાચા દેવ" તરીકે એની ખૂબ જ ખ્યાતિ થઈ. જૈન જૈનેતરા બધાય પ્રેમથી– લક્તિથી પ્રભુને નમે છે અને ઇષ્ટફળ પ્રાપ્ત કરે છે.

અહીં ચામાસા સિવાય હં મેશાં રસ્તા સારા રહે છે.

પાવાગઢ

ગુજરાતના સુપ્રસિષ્ધ પ્રાચીન શહેર ચાંપાનેર પાસે આવેલા પાવાગઢ આજે પંચમહાલ જિલ્લામાં આવેલા છે. ચાંપાનેર ગુજરાતના રાજ અને પાટલુના સ્થાપક વનરાજ ચાવડાના મત્રી ચાંપાના નામથી, વનરાજે વસાબ્યું હતુ. ચાંપાનેર માં એક વાર અનેક જેન મંદિરા હતાં અને અનેક ધનવાન ગામત જેના વસતા હતા. ચાંપાનેરના સઘે બાવન જિનાલયનું લબ્ય મંદિર બંધાબ્યુ હતું અને એમાં શ્રી અભિનંદન પ્રભુજી તથા શ્રી જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીની મુખ્ય પ્રતિમાએ ળિરાજમાન હતી આ બંજ મૂર્તિઓની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૧૧૨ માં, વિશાખ શુદ્ધિ પ ને ગુરુવારે આચાર્ય શ્રી ગુણસાગરસૂરીધરજીના હાથે ઘઈ હતી. આ પ્રતિષ્ઠા મહાતસવથી ચાંપાનેરના સંઘમાં ખૂબ જ ઉત્સવ અને આનંદ વર્તાયો હતા.

ચાયા શ્રી અભિનંદન પ્રભુની શાસન અધિષ્ઠાયિકા 'કાલિકા ' દેવી મદાપ્રભા-વિક અને ભક્તજનાનાં વાંછિત પ્રનારી હતી. પાવાગઢમાં હિન્દુ રાજા, પૃથ્વીરાજ ચોહાદ્યુના વ'શને રાજ્ય કરતા હતા અને તેએ। પણ આ કાલિકાને રાજ્યની રક્ષદ્યકર્તા માનતા હતા. પંદરમી સદીમાં ખંભાતના ધર્મ નિષ્ઠ શ્રેષ્ઠિવર્થ શ્રી મેવાશાહે સંભવનાય જિનના મંદિરમાં ચ્યાઠ દેવકુલિકાએ કરાવી હતી અને તેની પ્રતિષ્ઠા મહાપ્રભાવિક શ્રી સામસું દરસૂરિજીએ કરાવી હતી.

ચાંપાનેરથી પાલીતાલુાના લબ્ય સંઘ પણ ૧૬૪૪ માં નીકળ્યા હતા.

અહીંની શ્રી કાલિકાદેવીનું આરાધન અંચલગચ્છીય આચાર્ય શ્રી આર્ય રિક્ષિતસ્રિજીએ પણ કર્યું હતું. પહેલાં અહીં જૈન શિલ્પશાસ્ત્રના વિધાન મુજબ લક્ષણમંપન્ન શ્રી કાલિકા દેવીની મૂર્તિ હતી. અંચલગચ્છના આચાર્ય વર્ષી તેન કાલિકા દેવીને સ્વગચ્છરિકા તરીકે માનતા હતા.

પાવાગઢ ઉપર નવ જિનમંદિરા હતાં. મહામંત્રી વસ્તુપાલના સાઇ તેજપાલ, ગોધરાના ઘુઘુલ રાજને છતીને અહીં આવ્યા હતા. અહીં ઉત્સવાદિ કર્યો હતા અને સર્વતાલદ્રદ્રું સુંદર જિનમંદિર બનાવી શ્રી મહાવીરસ્વામીની સૂર્તિ બિરાજમાન કરાવી હતી. ચાંપાનેરનું પતન મહમદ શેગડાના સમયે ઘર્યું. તેથે પાવાગઢ અને જીનામઢ છે ગઢ જત્યા હતા એથી એ બેગડા કહેવાતા. તે વખતના પાવાગઢના રાજા પતાઇ રાવળને દુર્ણા સૂર્ઝી અને જેમ કહેવાય છે તેમ એ રાજાએ સખીઓના સમ્હમાં આવેલ કાલિકા દેવીના હાથ પકડી પાતાની અનિચ્છનીય ઇચ્છા જણાવી હતી

ા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યા સહાકાલી રે " પરંતુ રાજને આ અનિચ્છનીય ઇચ્છાની માંગણી ન કરવા દેવીયે સમજવ્યા છતાં એણે ન માન્યું. એ દેવીના શ્રાપ લાગ્યા અને પાવાગઢનું પતન થયું. મંદિરા હુંદાયાં. આમાં શ્રી છરાવલા પાર્થનાથછની મૂર્તિ જૈન સંઘે ગુપ્ત રાખી હતી તે એાગણીસમી સફીમાં પ્રગટ થઇ—૧૮૮૯ ના માગશર વિદ ૧૧ વહાદરામાં પ્રગટ થયાં. આ સંભધી તપાગચ્છીય શ્રી શાંતિસાગરસ્રિઇને સ્વપનું આવ્યું હતું. પ્રતિમાછ પ્રગટ થયા પછી સાત વધે ૧૮૯૬ ના મહાશુદિ ૧૩ના રાજ એની વહાદરામાં મામાની પાળમાં શ્રી શાંતિ સાગરસ્રિઇના હાથે પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. સર્વ લેકને કલ્યાચુક કરનારી હાવાથી આ શ્રી છરાવલા પાર્શ્વનાથછની મૂર્તિ કલ્યાચુ પાર્શ્વનાથછના નામથી અંકત કરવામાં આવી. આ મંદિર અત્યારે પણ મામાની પાળમાં વિદ્યમાન છે. હમણાં જ આ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠાના શતાળકી મહાત્યવ ઉજવાયા હતાં અને શાન્તિસ્નાત્રાદિ ભણાન્વામાં આવ્યાં હતાં.

જેન શ્વેતાંબર કેન્ફિરન્સ તરફથી પ્રકાશિત થયેલી જેન શ્વેતાંબર કીરેક્ટરી ઇ. સ. ૧૯૦૯ માં ગુજરાત વિભાગમાં જણાવ્યું છે કે પાવાગઢમાં જેન શ્વેતાંબર મંદિરા છે. એક સીડબંજન પાર્શ્વનાઘછની મૂર્તિને, વ્યવસ્થાના અભાવે, વડા-દરામાં દાદા પાર્શ્વનાઘછના મંદિરમાં પધરાવેલ છે.

અહીં કુલ દશ જિનમ દિરા હાવાના ઉલ્લેખ મલે છે. એક સુંદર જિન-મ દિરમાં તા ભીત ઉપર ત્રણ શ્વેતાંખર મૂર્તિયા છે. તેમની ભુજાઓમાં ખાજી ખંધ અને હાથા પર ક કહ્યુ છે. આસનમાં હાથીનું ચિત્ર છે.

અાગળ ઉપર એક વિરાટ મંદિર ધરાશાયી થઈ રહ્યું છે. એમાં નંદીશ્વર દ્રીપની સમાન ચારે તરફ ખાવન જિનાલયા હતા. આ સિવાયનાં દેહરામાં પાંચ દેહરાં નગારખાનાની પાસે છે. એક છાશીયા તળાવ પાસે છે. બાકીનાં ત્રણ દુધીયા તળાવ પાસે છે.

આ મ'દિરા શ્વેતાંબરી હતાં એમ તા પ'ચમહાલજીદ્યાના કલેકટરે પછુ કખૂલ્યું છે.

નગારખાનાના દરવાજેથી કાલિકામાતાના મંદિર સુધી ૨૨૬ પગથિયાં છે ત્યાં કેટલેક ઠેકાણે સામાન્ય પત્થરની જેમ જૈન મૂર્તિયોને પણ ચાડી દીધેલ છે. આ મૂર્તિયા શ્વેતાંબર છે કારણ કે લંગાટ વગેરે સ્પષ્ટ દેખાય છે.

હમણાં હમણાં આ મ'દિરના હાક માટે એક કેસ ગાધરાના આસિશ્ટન્ટ કલે-કટર પાસે ચાલે છે. જૈન ^વેતાંબર સ'લના અગ્રણીયા–જૈન સ'શ્યાએ સવેળા જાગૃત થઇ એક પ્રાચીન તીથંને સંભાળ–જાર્ણીધ્વાર કરાવે એ જરૂરી છે.

આ સંખંધી પહિતરત શ્રીયુત્ લાલચંદ ભગવાનદાસભાઇએ ' પાવાગઢથી વહાદરા ' પુસ્તક પ્રકટ કરી તેમજ તેજપાલના વિજય આ ખંને પુસ્તકામાં પાવાગઢ પ્રાચીન શ્વેતાંબરી તીર્થ છે એમ બહુ જ સરસ અને સચાટ પ્રમાણાથી સિદ્ધ કર્યું છે. આ પુસ્તક જરૂર વાંચવા યાગ્ય છે.

આ સિવાય પાવાગઢમાં પ્રાચીન °વેતાંબર જૈન મ'દિરા હાવાના ઉલ્લેખા નીચે મુજબ ઉપલબ્ધ થાય છે, જેનાં પ્રમાણે નીચે આપ્યા છે–

- ૧. વિધિપક્ષગ²છ (ઋંચલગ²છ)ના સ્થાપક શ્રી આર્યરિક્ષતસૂરિછઐ અહીં મહાવીર∉વામીના મ'દિરનાં દર્શન કર્યાં હતા. ૧૧૫(૬)૯ માં (ઋંચલગ²છ પદ્રાવલી).
- ર. ગુજરાતના મહામાત્ય વસ્તુપાલના લઘુખન્ધુ તેજપાલે અહીં સર્વતાભદ્ર નામનું સુંદર જિનમ'દિર ખંધાવ્યું હતું, જેમાં મૂલનાયકછ શ્રી મહાવીરપ્રભુછ હતા. (વસ્તુપાલચરિત્ર)
- 3. યી મુનિસુંદરસૂરિજીના ગુરુખન્ધુ ભુવનમુંદરસૂરિજીએ પાવાગઢ ઉપરના શ્રી સંભવનાથજીની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી છે-

" महाप्रातिहार्थिश्रया श्रीममानं सुवर्णादिवप्रत्रयीदीप्यमानम् । स्फुरत्केवलज्ञानवल्लीवसन्तं स्तुवे पावके मुधरे अम्मवेतम् ॥ " ×

આ સૂરિજીએ તેા પાવાગઢને શ્રી શત્રુંજય પર્વતના અવતારરૂપે પણ વર્ણ-વેલ છે. જુએ!—

> " स्थितं पुण्डरीकाचलस्यावतारेऽखिलक्ष्माघरश्रेणिशृङ्गारहारे । वृतीयं जिनं क्रन्ददन्तं भदन्तं स्त्वे पावके भूघरे शम्भवंतम् ॥ "

આ જ સ્રવિરે ચાંપાનેરજીના **પાવાગ**હ ઉપરના સમ્ભવ જિનેશ્વરને ખહુ જ સારી રીતે સ્તબ્યા છે. જુએ!—

> " चांपानेरपुरावतंसविश्वदः(दे) श्रीपावकाद्रौ स्थितं । सार्वे शम्मवनायकं त्रिश्चवनालङ्कारहारापमम् ॥ "

૪ માંડવગઢના સલપતિ વલ્લાકે અનેક તીર્થોની યાત્રા કરી છે તેમ પાવા-ગઢના શ્રી સમ્ભવનાયજીને વંદના કરી શાંતિ મેળવી હતી. (ગુરુગુણુરત્નાકર)

×

ય. ઉપદેશતર ગિણીમાં યુરુષપ્રવર્તિત તીર્થામાં યાવાગઢને પણ ગણાન્યું છે. યદરમી સદીના ઉત્તરાધ્ધમાં થયેલા શ્રી સામદેવસૂરિજીએ આંપાનેરના હિન્દુ રાજવી જયસિંહને ધર્માપદેશ આપી રજિત કર્યો હતા. આ સૂરિજીએ જીનાગઢના રા. માંડલીકને અને મેવાડના રાણા ફેલક્રિક્ટુને પણ પાતાની અપૂર્વ વિદ્વત્તા અને કાવ્યશક્તિથી ર'જિત કર્યાં હતાં.

૧. પાટ્યાના સંઘવી ખીમસિંહ અને સહસા જેઓ વીસાપારવાડ હતા, તેમણે પાવાગઢમાં સુંદર લબ્ય જિન્દમંદિર ખનાવરાવ્યું હતું અને ૧૫૨૭ના પાય- વદિ પ્ર પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

ં અહારમી સદીના વિદ્વાન જૈનેકવિ મુંનિવર લક્ષ્મીરત્ને પાવાગહેતું રસિક વર્ણન આપે છે. જુઓ–

ં. ગુજર દેશ છે ગુણનીલા પાવા નામે ગઢ બેસણે!— ે સાટા શ્રી જિનતણા પ્રાસાદ, સંરગસરીશું માંડે વાદ

જગદ્ગુરુજી શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજના પટ્ધર પરમયતાપી શ્રી વિજય-સેનસૂરીશ્વરજી વિ સં. ૧૬૩૨ માં ચાંપાનેરપુરમાં પધાર્યા હતા. અને જય-વંત રોઠે સૂરીશ્વરજીના હાથે માટા પ્રતિષ્ઠા મહાત્સવ કરાવ્યા હતા.

અહારમી 'સદીમાં શ્રીશીલવિજયજી ગણિએ (૧૭૪૬) 'વ્યાંપાનેરી નેમિજિણુંદ મહાકા**લી દે**વી સુખકેદ' સ'. ૧૭૯૭માં અ'ચલગચ્છીય શ્રી ઉદયસાગરસૂરિજીએ પાવાગઢની મહાકાલિકા-ની તથા સાચાદેવની યાત્રા કરી હતી.

મેજર જે. ઢળલ્યુ. વાટસને પણ (૧૮૭૭ માં) પાવાગઢ ઉપરના કિલ્લામાં જૈન મ'દિરા હાવાનું સૂચન્યું છે.

મી. અજે સે પહુ (૧૮૮૫) પંચમહાલના પરિચય કરાવતાં લખ્યું છે કે "પાવાગઢના શિખર પર રહેલા કાલિકા માતાના મ'દિર નીચેના ભાગમાં અતિ પ્રાચીન જૈન મ'દિરોના જથ્થા છે.

પાવાગઢ ઉર્પરની એક પ્રસિદ્ધ મસિલ-જીમ્મામસિલના પરિચંચમાં એક વિદ્વાન ક્ષેપ્પક લખે છે—

'તે(જીમ્મામસિંદ)ની ખારીઓમાં અને ઘુમ્મટામાં જે કાતરકામ અને શિલ્પકળા દર્શાવી છે તે અજયળી પમાઉ તેવી છે. આછુના પહાડ ઉપર આવેલા દેલવાડાનાં જૈન મ'દિરામાં જે પ્રકારની આઠ પાંદડીવાળા કમળની રચના કરવામાં આવી છે તેવા જ પ્રકારની આફૃતિએ અત્ર પણ જોવામાં આવે છે.

મંત્રીશ્વર તેજપાલનું પ્રસિદ્ધ સર્વ તાલદ્રમંદિર, એ આ જ લાગે છે.

આ તીર્થના આટલા પરિચય એટલા ખાતર જ આપ્યા છે કે સુત્ત વાંચકા સમજી શકે કે પાયાગઢ શ્વેતાંખર જેન પ્રાચીન તીર્થ છે ત્યાંની સુપ્રસિધ્ધ મહા-કાલિદેવી પણ શ્રી અભિન દન પ્રભુજીની શાસનદેવી છે.

બિન્નમાલ

- " ભીનમાલની છ દેહીર રે છ સિની પચતાલ રે પ'. મહિમાવિજયછ અત્યપરિપાટી.
- " ભિનમાલે મહિમા ઘણા ગાડીજિન હા સુખના દાતાર.
- (પ'. કલ્યાણુસાગરવિરચિત પાર્શ્વનાથ ચેલ્યપરિપાટી)
- ण भिनभास ભયભંજનનાथ " ५. शीक्षित्रथळ तीर्धभासा
- " તિહાંથી બિનમાલે આવીયા એ ભેટયા શ્રી પાસ આપ્ય આસાદનજા સળિંળ નિરૂપ્યા ઉલ્લાસ
- ચ્યાર પ્રાસાદતછા ચુળિંળ નિરખ્યા ઉલ્લાસ

ભિન્નમાલ ગલરૂપછ (શ્રી મેઘવિજયછ ઉપાધ્યાયઘી પ.ર્શ્વનાઘ નામમાલ) પંદરમી સદીના મહાકવિ મેથે પાતાની તીર્યમાલામાં ભિન્નમાલના આવે! સુંદર પરિચય આપ્યા છે.

" શ્રી નલઉનયરિ ભિનવાલિ એકવિ. પ્રખદુ ન દ વિચાલી;

નિઉ (નેવું) સહસ વાજિંગનાં ઘર્જાં પંચિતાલીસ સહસ વિપ્રતર્જ્યાં સાલાંતાલાં નર્ષ દેષ્કરાં પ્રાસાદે છજીપૂજા કરાં

મુનિવર સહેસ એક પાસાલ આદિનગર એહેવઉ ભિનમાલ

ઉપયું કત મહાત્મા કવિએા ભિન્નમાલતું જે વર્જુન આપે છે -તે ભિન્નમાલ એક વાર ગુજરાતની પ્રાચીન રાજધાનીતું ધામ હતું. જયશિખરીના પંચાસર પહે-લાતું ગુજરાતનું આ નગર કલા, સંગ્કૃતિ, વેલવ, વિઘા, સંસ્કાર અને વ્યાપારતું કૈન્દ્ર ધામ ગણાતું હતું. વનરાજ ચાવડાએ પાટલુ વસાવ્યું અને ભિન્નમાલના પારવાડ, શ્રીમાલ વિલુકા અને શ્રીમાલ પ્રાદ્યણા વગેરે પાટલુ આવ્યા. મહામંત્રીશ્વર વિમલ-ના પૂર્વતો ભિન્નમાલથી ગાંભૂ-ગંભૂતા અને પાટલુ આવેલા એ તા પ્રસિદ્ધ જ છે.

ભિન્નમાલની સ્થાપના ક્યારે અને કાેં કરી એના એતિહાસિક કાવ્યમય ઉલ્લેખ શ્રીમાલપુરાષ્ટ્રમાં મલે છે શ્રીમાલપુરાષ્ટ્રની માન્યતાનુસાર સત્યુગમાં આ નગર શ્રીમાલ તરીકે પ્રસિધ્ધ હતું. પછી રત્નમાલ, પુષ્પમાલ અને ભિન્નમાલ તરીકે પ્રસિધ્ધ પામ્યું છે. આ જ કથાને જેનગ્રંથકારાએ પણ જીદી જીદી રીતે સ્ત્રીકારેલ છે. પ્રળન્ધચિન્તામણી, વિમલપળધ, ઉપદેશકલ્પવલ્લી, ભાજપ્રળન્ધ વગેરે ગ્રંથામાં વિવિધ રીતે આ નગરની ઉત્પત્તિનું વર્ષુન રસમય રીતે મલે છે જે વાંચવા યાચ્ય છે.

સુપ્રસિધ્ધ ' ક્રુવ કવ મા હા વર્દા શી ઉદ્યોતનસૂરિજીના પૂર્વ જ ગુરુ શિવગંદ્ર ગોલું મહત્તર પંજાબમાંથી વિહાર કરતા કરતા ભિન્નમાલમાં આવી રિયત થયાના ઉલ્લેખ 'કુવલયમાલા કહામાં છે. ઉપમિતિભવપ્રપંચાકથાના રચયિતા સિદ્ધુર્ધી મહાતમા પણ અહીં થયા છે. અહીં અનેક જૈનાચાયા પધાર્યા છે અને જૈનધર્મની પ્રભાવના, પ્રચાર અને વૃક્ષિમાં મહાન કાળા આપ્યા છે. સમર્થ જૈનાચાયાઓ અહીંના રાજપૂતા અને ધ્રાદ્મણા વગેરેને પ્રતિયાધ આપી 'પરમાહ તો પાસક જૈન ' બનાવ્યા છે. જેમાંથી અત્યારે પારવાઢ,

૧ કુવલયમાલા કહા એક અદ્ભૃત પ્રાકૃત જૈન.ક્યાનક છે, જેના કર્તો શ્રી ઉદ્યોતન-સ્ર્વિજી છે અને જે જાળાલિપુરમાં શક સંવત ૧૯૯ ના ચૈત્ર વહિ ૧૪ પૂર્ણ થઇ છે. આ પ્રશ્વની સુખ્ય ભાષા પ્રાકૃત-મહારાષ્ટ્રી જૈન છે. બદ્યપદ્ધ ઉભય મિશ્રિત છે. લગભગ ૧૩૦૦ ધ્રાક્રિપ્રમાણ છે. (વિશેષ પરિચય માટે જૈ, સા. સં. ખંઢ તૃતીય જીઓ.)

એાસવાલ અને શ્રીમાલી જૈનાે ગુજરાત, કાડીયાવાડ, મારવાડ–રાજપુતાના, કચ્છ, ખંગાલ વગેરે પ્રાંતામાં વિદ્યમાન છે આ શુદ્ધિ અને સંગઠનનું પ્રચાર મિશન વિક્રમની સદી પહેલેથી અહીં ચાલતું હતું અને પ્રાયઃ ઠેઠ ખારમી, તેરમી સદી સુધી ચાલુ રહ્યું હતું. ખાસ કરીને છઠ્ઠી રાકીયી આર'ભીને દસમી સદી સુધીના તાે ઘણ વહીવ'ચાના ચાપડાઓમાં પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે અમુક ગાત્રવાળા અમુક સમયમાં ત્રેન થયા. વિ. સં. ૭૯૧ માં ત્યાંના શ્રીમાલીએ જૈન થયાની એક વંશાવલી મલી છે જેમાં લગ્યું છે કે " નેઢાના પૂર્વજો ૭૬૧ માં શ્રીમાલી જેન થયા છે. " પછી એમાં જ જ્યાવ્યું છે કે ખારમી સરીમાં પહેલવહેલું શ્રીમાલ-ભિન્નમાલનગર લુંટાયું-નગરના લંગ થયા છે. (જૈન સાહિત્યસં શાધક વર્ષ ૧, અંક-૪ નેહા વંશની વંશાવળી.) આ ઉપરથી ઠેઠ આઠમી સદી સુધીના ઉલ્લેખા મલ્યા છે એટલે ભિન્નમાલ ગુજરાતની પ્રાચીન રાજધાની હતું અને ત્યાંથી જૈન ધર્મની શુદ્ધિનું મીશન સમસ્ત ભારતમાં પણ ફેલાયું હતું તેમ સહેજે સમજાય છે. ઢેન ગાત્ર સંબદ્ધમાં પં. હીરાલાલ હ'સરાજ લખે છે તે મુજળ વિક્રમની બીજી સદીના અ'તમાં અને ત્રીજીના પૂર્વાધ્ધ સમયમાં ભિત્રમાલ ઉપર પરદેશી આક્રમણ થયું છે જેમાં દ્યાર યુદ્ધ પછી અહીંના રાજા અજિતસિંહ મરાયા છે. અને પરદેશી મ્લેચ્છ રાજવી-એ સમૃદ્ધિથી ભરપૂર આ નગરને ખૂબ લૂંટયું અને સતાવ્યું છે. એ મ્લેચ્છ રાજવી અહીંથી અહળક ધન, સીયા અને ગુલામાને સાથે લઇ ગયા છે. ત્યાર પછી લગ-ભગ ખરેતા વધે આ નગર પુનઃ આખાદ થયું છે. વળી ખરેત વર્ષ પછી અર્થાત્ વિક્રમની આઠમી સહીમાં આરળાએ આ મહાનગરીને લૂંટી છે. આ વખતે ઘણા પારવાલ, ઓસવાલ, શ્રીમાલ પ્રાદ્મણા વગેરે દક્ષિણમાં ગુજરાત તરફ ચાલ્યા ગયા. આ જ લાકાએ ગુજરાતને પાતાનું કાયમી રહેઠાઇ અનાવી ગુર્જર રાત્ય-સ્થાપનામાં જયશિખરીને અને પાછળથી વનરાજ ચાવડાને સ્ઢાયતા કરી છે. ચાવડા અને સાલ'કી યુગના ધુવતારક આ શ્રીમાલી જૈનો, પારવાલ જૈનો અને શ્રીમાલી પાદાણા રહ્યા છે.

ભિન્નમાલના પ્રાચીન નામાના સૂચક એક ઉલ્લેખ ઉપદેશકલ્યવલ્લીમાં છે જે નીચ આપં છ

> श्रीमालमिति यन्नाम रत्नमालमिति रफ़रम् । पुष्पमालं पुनर्भिन्नमालं युगचतुप्टये ॥ १ ॥ चत्वारि यस्य नामानि वितन्त्रन्ति प्रतिष्ठितम् ।

તેમજ જૂના ગ્રમામાં આ નગરનાં જીદાં જીદાં નામા પડવાનાં કારણાની રસિષ્ટ કથાએ પણ મલે છે, જે વાંચવા યાગ્ય છે. ' આ બિજમાલ નગર પ્રાચીન કાલમાં પાંચ યાજન-વીશ ગાઉના ઘેરાવામાં હતું. એને કરતા માટા મજળત કિલ્લા હતા, જે કિલ્લાને ૮૪ તા દરવાજ હતા. કિલાની નીચે પાણીથી ભરેલી માટી ખાઇ વહેતી હતી. આ નગરમાં ૮૪ જૈન કરાડ-પતિએ વસતા હતા. તેમજ દર શ્રીમાલ પ્રાણણા અને ૮ પ્રાગ્વાટ પ્રાણણા કરાડપતિએ હતા. હજારા ભવ્ય સોધશિખરી જૈન મંદિરા હતાં. તેમ જ ગણપતિ—મહાદેવ વગેરેનાં પણ હજારા મંદિર હતાં. અહીંના પ્રાપ્યાટ પ્રાણણા અને શ્રીમાલી પ્રાણણા વગેરેને શંખેશ્વર ગચ્છના આચાર્ય ઉદયપ્રભર્મૂરિજીએ જૈન ધર્મના ઉપાસક બનાવ્યા હતા.

વિક્રમની આઠમી સદીમાં આ ભિન્નમાલમાં જ કુલગુરુઓની સ્થાપના થયાના ઉલ્લેખા મલે છે. આ વખતે અહીં ૮૪ ગચ્છના સમર્થ આચાર્ચા વિદ્યમાન હતા.

વિક્રમની સત્તરમી સદીમાં આવેલા અંગ્રેજ વ્યાપારીએ પણ ભિન્નમાલ ૩૬ માર્ગલના ઘેરાવામાં હેાવાના ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરન્તુ અત્યારે ત્યાં ઉચા ટેકરા, મેદાન, ઝાટા–વનરાજી અને જંગલી ઘાસ પડ્યું છે. અત્યારે પણ ભિન્નમાલથી પાંચ છ માઇલ દ્વર ઉત્તર તરફ નહોારી દરવાને, પશ્ચિમ તરફ સાચારી દરવાને, પૂર્વ તરફ સ્ત્ર્યું દરવાને અને દક્ષિણ તરફ લક્ષ્મી દરવાને છે. ખુલ્લા મેદાનમાં મકાનના પાયા, ઇંટા, થાંબલા અને નકશીદાર ઘાંબલા, તારહોા વગેરે દેખાય છે.

શહેરથી પૂર્વ દક્ષિણ તરફ ન થી ના માઇલ દૂર મે માળનું માેઠું સૂર્યમંદિર હતું. કહે છે કે આ મંદિર માલનો પારવાડ મે જેનાએ બંધાવેલું હતું. ' આ મંદિર ૧૧૧૭ માં પરમાર રાજા કૃષ્ણદેવના સમયમાં મે સ્રાસવાલ અને એક પારવાડ જેને મળી જોણે દ્વાર કરાવ્યા ' એવા લેખ છે. વસ્તુતઃ આ સૂર્યમંદિર હૂલ્યુ યા તા કાઈ શક રાજએ બંધાવ્યાનું સમજાય છે.

આ સૂર્ય મંદિર માટે એક બીજી દંતકથા છે. બિલમાલમાં જગસિંહ રાજા હતો જેના કનકસિંહ, કનિષ્કસેન વગેરે નામા હતાં. એક વાર એ રાજા જંગલમાં સૂતા હતો ત્યાં એના મુખદ્રારા એક સાપ એના પેટમાં પેસી ગયા. ત્યારપછી રાજાની તખીયત નરમ થવા લાગી, રાજા સુકાવા લાગ્યા. એક વાર રાજા ગામ બહાર જઇ ઝાઠ નીચે સૂતા હતા તે વખતે પેટમાં રહેલા સાપે રાજાના માહા દ્વારા પોતાનું માશું ખહાર કાઢ્યું. એને જોઇ ભૂચર સાપે એને કહ્યું-ભાઇ, લક્ષા થઇને તું બહાર નીકળી જા, અમારા રાજાને હેરાન કર મા આ સાંબળી પેટવાળા સાપે ફૂંફાડા મારવા માંઠયા એટલે પેલા ભૂતલના સાપે કહ્યું. તને ખબર છે, આ કરડાના ઝાઠ નીચે રહેલા પુષ્પના રસને, અને પાંદડાના રસને મેળવી તેલમાં ઉકાળી રાજાને કાઇ પાઇ દેશે તો પેટમાં જ તારા હુકઠા હુકડા થઇ જાય અને રાજાને જીલાબ લાગતા તેમાં દ્વ નીકળી જા, માટે તારી આવી દશા થાય તે પહેલાં જ તું નીકળી જા. અ

સાંભળી પેટવાળા સાપ ગુસ્સામાં આવીને ખાલ્યાે-તું મારી વાત રહેવા દે; તારા ખીલમાં કાઇ ઉતું ઉતું કઠકડતું તેલ રેઠે ને તું મરી જય અને તારી નીચે રહેલું અગિલુત તારું ધન એ માલ્યુત્રને પ્રાપ્ત થાય. રાજા તા ઊઘમાં હતા. ગંને સાપાની આ વાત રાજાની પાસે જ સુતેલા તેના મંત્રીએ સાંભળી. ખધું યાદ રાખી એના ઉપયોગ કર્યા. રાજા નિરાગી થયા અને ખીલ નીચેથી ધન પહ્યુ મળ્યું. આ દ્રવ્યથી રાજા જગસિ હે સૂર્યમંદિર ખનાવરાવ્યું.

શહેરની પાસે એક તળાવ ઉપર ઉત્તર તરફ ગજનીખાનની કબર છે. એની પાસે જ જેન મંદિર ખંડિયેરરૂપે પડ્યું છે. એમાં ચાંભલાના પત્થર ઉપર લેખ છે જેમાં લખ્યું છે કે " સં. ૧રૂરૂ વર્ષે જેમા થિરાપદ્રગગ્છીય પૂર્ણ્યાંદ્રસૃરિજીનું નામ છે અને શ્રીમહાવીરસ્વામિમદિરે."

શ્ર્માવી રીતે લિલમાલની ચારે તરફ મે દિરનાં ખે હિયેરા, જૂનાં મકાના વગેરે પણ દેખાય છે.

લિજ્ઞમાલમાં અત્યારે ૩૫૦-૪૦૦ ઘર છે. ચાર સારાં જિનમ દિરા છે.

- 1. શ્રીમહાવીર બગવાનનું મંદિર-આ મંદિર મૂલ પ્રાચીન છે. મહારાજ કુમારપાલે આ મંદિર ળ'ધાવ્યાનું કહેવાય છે. અત્યારે તા સં. ૧૮૭૩ માં શ્રી વિજય જિને દ્રસ્વરિવરપ્રતિષ્ઠિત શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિ છે. આ મંદિરની અધી મૂર્તિયા પ્રાય: ૧૮૭૩ ની પ્રતિષ્ઠિત છે. મંદિર પ્રાચીન લબ્ય, વિશાલ અને સુંદર છે.
- ર. શાંતિનાથજીનું મંદિર–આ મંદિર પણ પ્રાચીન અને શિખરબધ્ધ છે. અહીંની મૂર્તિ સં. ૧૬૩૪ માં સસાદ્ર અકખરપ્રતિષ્ઠાધક જગદગુરુ શ્રી હીરવિજય-સૂરીશ્વરજપ્રતિષ્ઠિત છે.
- 3. પાર્શ્વનાથજનું મંદિર-ઉપરના મંદિરની પાસે જ આ એક નાનું મંદિર છે. સુંદર પરિકરસહિતની શ્રી પાર્શ્વનાથજની મૂર્તિ છે જેની પલાંઠી નીચે, નીચે પ્રમાણે લેખ સાક્ષ્ વંગાય છે

" सवत १६८३ वर्षे आपाडविद ४ गुरी श्रीमालवासी सा. पेमा खेमा पार्श्विमं का. प्र. श्रीविजयदेवस्रिमिः ॥ "

આ મ'હિરની પાંચે જ તપાગચ્છના જૂને ઉપાદ્રય છે. ઉપાદ્રયમાં પણ શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૃતિ છે.

૪. શેઠના વાસમાં ઊંચી ખુરશી પર ગનાવેલું આ નવ્ય શિખરબધ્ધ મ'દિર છે. મૂલનાયક શ્રી સુપાર્શ્વનાઘજીની સર્જ ધાનુમય પરિકર રુદિતની મૂર્તિ, છે. આ મ'દિરમાં મહાપ્રભાવિક પરમ અમતકારી શ્રી પાર્શ્વનાથજીની મૃતિ હતી. આ મ'દિર જૂનું શ્રી પાર્શ્વનાઘજીનું છે, જેના લેખ આ પ્રમાણે છે- श्रीपार्श्वपते नमः संवत १६७१ वर्षे शाके १५३६ वर्तमाने चैत्र शुदि १५ सोमवारे श्रीपार्श्वनाथदेवलमध्ये श्रीचन्द्रप्रम-मंदिरं कारापितं....

ગ્યા પાર્શ્વનાથ મ દિર ૧૬૫૧-પ્**રુમાં ખન્યું હતું. મૂળ વસ્તુ** એમ બની હતી કે એક વાર ભિન્નમાલમાં જ મકાન ખાદતાં શ્રી પાર્શ્વનાયછની સુંદર ચમૃતકાર પરિકર સહિતની પીતલની મૂર્તિ નીકળી હતી. આ સાથે ળીજી પણ આઠ મૂર્તિએ। હતી. જાલારના સૂળા ગજનીખાનને આ સમાચાર, મકાતાં એણે બધી મૂર્તિએ! જાલાર મંગાવી છે. પછી એને તાહાવી હાથીના ઘંટ, બીબીઓનાં અને શાહજાદાના ઘરેહ્યું અનાવવાની ઇચ્છા થાય છે. જૈનસંઘ ત્યાં જઇ સૂખાને સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે કિન્તુ સુખેદાર માનતા નથી. જૈના સુખેદારને ચાર હજાર (પીરાજ્) इिया आपवातुं कछावे छे. सूजेहारे हह्यं. साथ इिया आया ता से भूति યાછી આયું. જૈતસંઘ તિરાશ થઇ પાછા વળે છે. વિવિધ અભિગ્રહા લીધા. એમાં **ની**રતાના વરજ'ગ સંઘવીએ તેા એવી દહ પ્રતિજ્ઞાલીયા છે કે યાવ્લેનાથ પ્રલુજ-નાં દર્શન કર્યા સિવાય હું આહારપાણી નહિં લઉ. વરજંગ સંઘવીએ તેર મહિના આ પ્રતિજ્ઞા પાળી છે. આખરે ધરણે દ્રે મહાચયતકાર ખતાવ્યા છે. સુબેદારા, એની ખીખીએા, શાહજાદા, સૈન્ય, હાથીદાડા વગેરે માંદા પડે છે. સૂબેદાર મરદ્યુપથાસીયે પટકાયા. આખરે પ્રભુજને નમી સિંહાસન પર બેસાડીને કહે છે કે સ્કુવારે મને આરામ થઇ જશે તાે આ મૂર્તિને સંધૂને સાંપી દર્ધશ. સૂબેદારની બીબીચાને માર પડે છે, હાયતાેબાહ મચી રહી છે. મૂર્તિ-ભૂતખાનું સોંપી દ્યોના અવાને સંભળાય છે. સૂંગેકારતું લમ'ડ ગળી ગયું પ્રભુજને જૈનસ'લને સાંપ્યા પછી એને આરામ થયા. સ'દ્ય મહાત્સવ કર્યાં. ત્યાંથી રથમાં બેસાડી પ્રભુઝને નિરતા પધરાવ્યા. વરજંગ સંઘવીએ પ્રહ્યુને પ્રહ્યુની પૂજીને પારહ્યું કર્યું. પંદર દિવસ પાતાને ત્યાં રાખી લિન્નમાલ લઈ જઇ પ્રલુજને યધરાવ્યા. ત્યાં શાંતિનાઘજના મદિર પાસે યાર્શ્વનાથજીતું નૂતન મંદિર અનાવ્યું. ૧

આ ચમત્કારી મૂર્તિ અત્યારે કયાં છે એના પત્તો નથી. એમનું મંદિર તેા ઉપર્શુક્ત શિલાલેખના આધારે આ જ છે. પં. શ્રીશીલવિજયુજી પછુ આ પાર્ધ-નાથજીની મૂર્તિના મહિમા અદ્દભૂત વર્દુવે છે. આ સ્તવન ૧૭૪૬ માં બનાવેલ છે.

પ્. શ્રી શાંતિનાથજનું મંદિર-ખજારમાં આવેલું આ નાનું મંદિર સું દર શિખર-અદ્ધ છે. મૂર્તિ લચ્ચ અને મનાહર છે. આ મંદિરમાં ઠેઠ ૧૨ મી સદીથી ૧૮ મી

[્]ધ પં. સુમતિકમલે ખનાવેલું શ્રી ભિન્નમાલ પાર્શ્વનાયનું સ્તવન જેની રચના ૧૬-૬૨ માં થઇ છે તે આનું વિસ્તૃત વર્ણુંન છે આ સંખંધી વિશેષ જાણુવા ઇચ્છનારે પૂ. સુનિરાજ શ્રી ત્રાનવિજયજી મહારાજલિખિત શ્રી ભિન્નમાલ પાર્શ્વનાયજીનુ ઐતિહાસિક સ્તવન વાચલું. જીઓ, જૈન ધર્મ સત્ય પ્રકાદાના અંક

સદી સુધીની મૂર્તિયા છે. અહીં એક થાંબલા ઉપર સં. ૧૨૧૨ ના લેખ છે. તેમાં અહીં શ્રી ઝાયબદેવની મૂર્તિ હાવાના ઉલ્લેખ મલે છે. લેખ દાનપત્રના છે.

श्रीश्रुताय नमः । संवत १२१२ वैशाखश्रुदि ३ गुरुवासरे, रत्नपुरे मृपति श्रीरायपालदेवसुत महाराज सुविणदेवस्य प्रतिश्रृजायमान महाराजा- विराज भूपतिश्रीरत्नपालदेवपादपञ्चोपजीविनः... ... ...

श्रीरुपमदेवयात्रायां .... मंगलं महाश्रीः

ગામ ખહાર ળે મ'દિરામાં ચરણુપાદુકાએ છે, જે પ્રાચીન છે. એકમાં શ્રી ગાહીજ પાર્શ્વનાયજીનાં ચરણુ છે, બીજામાં શ્રી શ'પેશ્વરજી પાર્શ્વનાયજીનાં ચરણુ છે.

આ સિવાય ઘણાય ઉપાશ્રય પણ છે. આ પ્રાચીન નગરી અત્યારે તેં માત્ર ઇતિહાસનાં પાનામાં પાતાનું ગૌરવ જાળવી રહેલ છે.

લિજ્ઞમાલની પ્રાચીનતાના ખીજા પછુ થાડા ઉલ્લેખા જોઇએ-

ભિન્નમાલમાંથી ૧૩૩૩ ના એક લેખ ઉપલબ્ધ થયેં છે, જે પ્રાચીન *તેન* લેખ સંગ્રહ લા. રમાં પ્રગટ થયેલ છે.

તેમાં લખ્યું છે કે પહેલાં ભગવાન મહાવીરદેવ પાતે અહીં પધાર્યા હતા. જુઓ તેના શખ્દા–

- (१) है.॥ यः पुरात्र महास्थाने श्रीमाले स्वयमागतः सदेवः श्री
- (२) महावीरा देया(इ:) सुखमंपदं (॥१॥) पुनर्भवमवस्तत्रस्ताः संवा
- (३) यं शरणं गताः तस्य वीर्जिनंद्र(स्य) पूजार्थं शासनं नवं (॥२॥)

આવા જ એક બીએ લેખ કાસહુદના મ'દિરની દેરીના શારવટીયા ઉપર છે જે ૧૦૯૧ ના છે. જેમાં લખ્યું છે श्રीमिल्लमालनियांत- प्राग्याट वणियां बरः"

આવી જ રીતે એહીયા નગરીની સ્થાપનાના ઇતિહાસમાં પણ લખ્યું છે કે લિજ્ઞમાલના રાજના રાજપુત્ર ઉપલદે બિજ્ઞમાલથી રીસાઇને આ બાજી આવ્યા છે. તેમણે એહિયા નગરી વસાવી છે અને ત્યાં શ્રીરત્નપ્રવસ્ત્રિજ ચાનુર્માસ રહ્યા છે.

પછી આચાર્યશ્રીએ ત્યાં પ્રતિષ્ઠાષ આપી, જૈન શાસનની અપૂર્વ પ્રભાષના કરી રાજતે, રાજપુત્રને અને ત્યાંની પ્રજાને જૈન બનાવ્યા છે. (લંડરીજ) જોસવાલ લિકા ઇતિહાસ) આ ઉપરથી પણ એમ સમજ્ઞય છે કે બિલમાલ બડ્ડ

જ પ્રાચીન નગર છે. આવી પ્રાચીન નગરીના ઇતિહાસ આપણને એમ સમજાવે છે કે લિલમાલ પશ એક પ્રાચીન તીર્ધકૃષે છે.

સકલતીર્ઘરતાજમાં શ્રી સિધ્ધસેનસરિજી ભિન્નમાલને પણ તીર્ઘર્પ વણું વે

છે. જુએ!-

" पल्लीसंहेरय नाणप्सु कारिंट मिन्नमाच्छे(छे)सु वंदे गुन्जरदेसे आह्डाइसु मेवाडे ।" (अाथीन अशस्तिसंध्रु)

લિજમાલગ²છ–કુલના પણ ઉલ્લેખ મલે છે.

"सिरिमिल्लमालम्मलकुल" (णाक्यद्रस्रिविरियत ७ थहेश्रहं हसीवृत्ति)

આ બધા પ્રાચીન ઉલ્લેખા એ જ સૂચવે છે કે લિન્નમાલ બહુ જ મહત્ત્વતું અને એતિહાસિક દેશિએ પશુ ગૌરવવન્તું નગર હતું.

આ નગર ખાસ યાત્રા કરવા લાયક છે. લિન્નમાલ મારવાડના તોધપુર રાજ્યના જસવન્તપરા પરગણામાં આવેલું છે. ડીસા સુધી રેલ્વે છે, પછી ત્યાંથી ગાઢાં, ઉટ અને માટર રસ્તે જવાય છે.

य'द्रावती

ખરેડીથી દક્ષિણુ દિશામાં ચાર માઇલ અને સાંતપુરથી લગભગ અહી માર્પલ પર ચંદ્રાવતી નામનું નાનું ગામહું આવેલું છે. ત્યાં હાલમાં રળારી, રજપૂત, ખેડૃત વગેરેનાં ૪૦-૫૦ ખારડાં છે. ગામની આસપાસ પડેલા લગ્નાવશેષાના હગલે હગલા તે નગરીની પ્રાચીનતાની અને આખૂના પરમારાની રાજધાની હાવાયી તેની સમૃશ્યિની સાક્ષી પૂરે છે. શુજરાતના મહારાનાઓના મહામંત્રીએ વિમલશાદ, અને વસ્તુપાળ અને તેજપાળના વખતમાં આ નગરીની જાહાજલાલી અપૂર્વ હતી. હજારા

१. महादेख्य नेतारः परमारनेश्वराः। पुरो चन्द्रावती तेषं। राजधानीनिभिश्रियाम् ॥ ३५॥ - विविधतीर्वेद्यन्य, सर्वेदादिद्यन्य कोद्या

શ્રાવકાનાં ઘરા અને ૧૮૦૦ જિનમ દિરા વિદ્યમાન હોવાનું તીર્થ માળાના કર્તાએ! જણાવે છે. આ નગરી લંકા જેવી હતી અને અહીં ચારાશી ઐટા હતાં વગેરે. વળી સામધર્મની લખેલી હકીકત નીચે પ્રમાણે–

૪૪૪ આઈત-પ્રાસાદા અને ૯૯૯ રાવમ દિરાવાળી ચંદ્રાવતીમાં આવીને ભીમરાજાથી અપમાન પામેલા વિમલ કાેટવાળ રાજ્ય કરતા હતા. તેના અધિકારી

> નગર ચંડાઉલીના ગ્રાણુ ધ્રણા, ભવાણુ અહારઈ સાઇ જિનતાણાં, ચલિરાસી ચલુટે હિવ ફિરલેં, ઢામિકામિ દીસલેં ભ્રુહરિલેં; પ્રલનાયક શ્રીનાલિમલ્હારી, જિલ્લુ દીક્ઇ મનિ હર્ષ અપાર, કર્સ પુજ શ્રાવક મનિહસી, નગર ચડાઉલિ લેંકા જિસી.

> > -मे६-रियत-तीर्थभाणा ५डी २१-२७

આખ્ધરા ઉ'બરણી પુરી દેવદ્રહ ચ'દ્રાવર્ધ ખરી, વિમલ મ'ત્રીસર વારિ જાિશ અઢાર સેય દેવલ ગુણુખાિશ.

-શાલવિજય-રચિત, તીય માળા કડી કર

મેધરચિત તીય'માળા ઉપરથી જથાય છે કે–વિ. સ^ર. ૧૫૦૦ ની આસપાસના સમય સુધી- ચકાવતી નગરીની જાહેોજલાથી સારી હતી અને શોન્નવિજયજીરચિત તીયે-માળાથી જણાય છે કે-વિ, સ. ૧૭૪૬ પહેલાં તેનું ભંમાણુ જરૂર શરૂ થઇ ગયું હતું, छतां ते वभते ते लेवी तेवी स्थितिमां पण् विद्यमान लड्ड ६वी. खिरोहीरास्य का r તિશાસમાં લખ્યું છે કે:-વિ. સં. ૧૮૭૯ માં કર્નલે ટાડ સાકેળ અહીં આવ્યા હતા. तेमधे डावेश्स र्धन वेस्टन रहिया नामना पाताना पुस्तहर्भ अहींना ते वभन सुधी अधेशां થાડાંક મહિર વગેરેનાં કાટા આપ્યા છે એનાથી તેની કારીમરી અને સુંદરતા વગેરેનું મ્મતુમાન થઇ શકે છે. વિ. સં. ૧૮૮૧ માં સર ચાલ્સે કાલ્વિલ સાહેળ પાનાના મિત્રા સાચે અર્દી આવ્યા હતા. તે વખને આરમ્ધપદ્માણની ૨૦ મે દિરા બચેલાં હતાં. એની સુંદરતાની તેમણે પ્રશાસા કરી દતી. વિ. સં ૧૯૩૬ ની આસપાસમાં રાજપુતાના-માળવા રેલ્વે કંપનીના ડેકેદારા (કંડ્રાક્ટરાએ) અહીંના પત્થર ઉઠાવી લઇ જવાના દેકા (કંડ્રાક્ટ) લીધા ત્યારે તે**એ** અદાના ઊમેલાં મહિરાને પણ તાહી નાખીને તેના પત્યરા લઇ ગયા. ते वातनी क्यारे राज्यने भभर पढी त्यारे राज्ये डेहेहाराने पत्यर सप्त कता अटडाञ्या. તેમ**ણું એકદા કરી રાખેલા આરસના પત્યરાના હગલા ચંદ્ર**ત્વતી અને માવલની વ≃ચે ઠેકાણે ડેકાએ **હ**જી પશ્રુ પડ્યા છે. અત્યારે અહીં એક પણ મ**ંદિર સારી રિયતિમા** નથી. સ્તાવી રીતે આ પ્રાચીન નગરીના ખેદજનક સ્તંત આવ્યા. પ્રાચીન પ્રાકૃત પ્રાથામાં આ નમતીનું ચાડાવલી તથા ચાડાં જેલી તથા ચંદ્રાવધ, સંસ્કૃત પ્રાંથામાં ચદ્રાવતી વગેરે નામા લખેલાં મળ છે

યુરુષા ૮૪ હતા અને ૧૨ પાદશાહાને છતીને તેમનાં છત્રા લઇ લીધાં હતાં. અન્તમાં ભીમે તેને ખહુમાનપૂર્વક શાંત કર્યો હતા.

(कैन साहित्यने। सक्षिप्त धतिहास)

વસ્તુપાલ ચરિત્રમાં શ્રી જિનહર્ષસૂરિજી લખે છે કે-" ચંદ્રાવતીમાં પ્રાગ્વાટ વંશમાં વિમલ નામના દંડનાયક થયા. તેઓ વિમલાચલની યાત્રામાં ચાર કાેટી સુવર્ણ-નાે બ્યય કરી સંઘપતિ થયા. (અર્થાત્ સિદ્ધાચલજીનાે સઘ કાઢયાે એમાં મંત્રી-ધરે ચાર કાેટી સુવર્જુ ખર્ચ્યું'.)

ચંદ્રાવતીની પાસે જ એક શ્રીનગર નામનુ શહેર હતું, જ્યાં ભવ્ય જિનાલય હતું. એાગણીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધ સુધી ત્યા ળાવન જિનાલયનું મંદિર હતું.

સં. ૧૦૯૫માં ચંદ્રાવતીમા શ્રીધનેશ્વરસૂરિજીએ સુરસુંદરી નામની રસિક પ્રાકૃત કથા રચી હતી.

સં. ૧૩૬૩ પહેલાં... જેનાચાર્ય જીએ રાઉલ ધાંધલની રાજસભામાં એક માટા મંત્રવાદીને જીતીને પ્રતિબાધ આપ્યા હતા.

ચંદ્રાવતીના પરમાર રાજાએાએ જેનશાસનની પ્રભાવનામાં-ઉન્નતિમાં અથ ભાગ લીધા હતા

ધારાવર્ષના નાના ભાઇ પ્રાલ્હાદને(પાલ્હેણે) પાલનપુર વસાવી ત્યાં પલ્લવીયા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. પાછળથી પ્રાલ્હાદન જૈનધર્મી બન્યાે હતાે અને આળૂનાં મ'દિરાનું રક્ષણુ પણ કર્યું હતું.

ધારાવર્ષ પછી તેના પુત્ર સામસિંદ આપ્યુના રાજ ળન્યા, જેના રાજ્યકાલમાં-૧૨૮૭માં મત્રીશ્વર વસ્તુપાલ આખૂ ઉપર લુણુગવસિંદ નામનું શ્રીનેમિનાઘ ભગ-વાનનું પ્રસિધ્ધ વિશાલ જિનમ દિર ળનાવ્યુ. આ સામસિંહ આખૂના મંદિરાની રહ્યા માટે-નિર્વાદ માટે ળાર પરગણાનું ડળાણી ગામ ભેટ આપ્યું હતું, જેના! ૧૨૮૬ના લેખ છે, જે આ પ્રમાણે છે-

" महाराजकुलश्रीसे।मसिंहदेवेन अस्यां श्रीत्र्णायसिंहकायां श्रीनेमिनाव-देवाय पूजांगमे।गार्थ डवाणीय्रामशाननेन प्रदत्तः ॥ स च श्रीसे।मसिंहदेवास्य-र्थनया प्रमारान्वियिभराचंद्राकं यावत प्रतिपालयः।"

સામસિંહ પછી તેના પુત્ર કૃષ્ણરાજ (કાન્હેડદેવ) થયા અને તેના પુત્ર પ્રતાપસિંહ થયા. પિતાપુત્રે મેવાડના રાષ્ટ્રા જૈત્રસિંહને હરાવી ચંદ્રાવતી પાતાના કબજે કરી હતી. અહીં સુધી ચંદ્રાવતી પરમારાના હાથમાં રહી છે. ત્યારપછી ચંદ્રાવતી ઉપર ચૌહાણોનું રાજ્ય થયું છે.

સં. ૧૩૬૮ માં ચૌદાદ્યું હું ભારાવે પરમારાના હાથમાંથી અંદ્રાવતી છતી લીધું. તેઓ ચંદ્રાવતીમાં માત્ર સા વર્ષ પૃશં રાત્ય નથી કરી શક્યા. અલ્લાઉદ્દીન ખીલ્લા જળ્યર હુમલામાં અંદ્રાવતીના ઘાલુ નીકળી ગયા. ૧૪૬૨ માં મહાસવ શિવલાદ્યું આખૂની પાછળ સલામત સ્થાનમાં મજબૂત કિલ્લા બાંધી પાતાના નામથી શિવપુરી (સિરાહી) વસાવ્યું, જે અત્યારે પદ્યું સિરાહીથી બે મહંલ દ્દર ખંડેરના રૂપમાં વિદ્યાન છે, જેને લે કા પુરાણી *સિરાહી કહે છે.

મુસલમાનાના હુમલા દરવખત ચાલુ જ હતા અને ચંદ્રાવતી ઉપર હુમલા થતા જ માટે પહાહીમાં આ સ્થાન સલામત હતું. છેલ્લે અમદાવાદ વસાવનાર અહેમ્મદ્યાહે ચંદ્રાવતી ઉપર જેરદાર હેલ્લા કરી આખું ચંદ્રાવતી લુંટયું અને તહેસનહેસ કરી નાંખ્યું.

હવે આ સિવાયના ચ'દ્રાવતીના કેટલાક ગોરવસ્થક ઐતિહાસિક પ્રમાણે પણ તોઇ લઇએ–

મહામંત્રીશ્વર વસ્તુપાલના લઘુ ખન્ધુ તેજપાળનાં પત્ની અનુપમા દેવી, ચંકા-વનીના પારવાહ ગાંગાના પુત્ર ધરણીગની પુત્રી હતી. તેમજ અનુપમા દેવીના લાઇઓ બીમ્બસિંહ, આમ્બસિંહ અને ઉદલ વગેરેને મહામાત્ય તેજપાલે આળૂ દેલવાડાના હણીગવસહી મંદિરના ડ્સ્ટી બનાવ્યા હતા તેમજ દરવર્ષની વર્ષગાંઠમાં અટ્ટાઇ મહાત્સવ થતા તેમાં પહેલા (ટ્રા. વ. ૩) દિવસના મહાત્સવ કરવાનું શ્રી ચંદ્રાવતીના સંઘને સુપ્રત થશું હતું.

લગવાન મહાવીરની ટપ મી પાટે થયેલા વક ગચ્છના સ્થાપક શ્રી ઉદ્યોતન-સ્ર્રિજીએ આખૂની યાત્રા કરીને (આ ચાત્રા ૯૯૪ માં કરી છે. આ ઉપરથી એક વગ્તુ સ્પષ્ટ જણાય છે કે વિમલશાહે અધાવ્યાં તે પહેલાં પણ આખૂમાં જેન

^{*} સિરાહીમાં જાત્વારે સુદર ૧૪ ભવ્ય જિતમ દિગ છે. આખી એક દેહરા શેરીમાં આ ' ચોદ ' જિતમ દિરા આવેલા છે, જેમાં ચામુખજીતું મુખ્ય મદિર છે. તે ૧૬ ટ૪માં અન્યું છે જગદ્યુરુ શ્રી હીરવિજયમ્ રિજી મહારાજે ગંધારથી સમાઢ અકમરતે પ્રતિએ ધ આપવા જતાં સિરાહીના બિલ્લ સરદારને પ્રતિએ ધ આપી, સુરા, માંસ, શિકાર વગેરે છે હાલ્યા હતાં. તેમજ વળતી વખતે અહીં ચાતુમાં મુખ્ય રહ્યા હતા. અત્યારે ૫૦૦ જૈતોના ધર છે. ૪-૫ દ્યાંશ્ય છે, દ્યાનમ દિર છે, સિરાહી રડેટની રાજધાનીનું મુખ્ય નગર છે.

મંદિરા હતાં અને આખૂ તીર્થરૂપ ગણાતું હતું.) ટેલી ગ્રામના પાદરે સં. ૯૯૪ માં સર્વદેવસૂરિજી આદિ આઠ જઘુને સૂરિષદે સ્થાપ્યા હતા. તેમાંના તેમની જ પાટે મુખ્ય થયેલા સર્વદેવસૂરિજી કે જેમણે રામસેન તીર્જમાં ૧૦૧૦ શ્રીઝષ- ભદેવજીના પ્રાસાદમાં ચંદ્રપ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તે સૂરિજીએ ચંદ્રાવતીના રાજાના પ્રીતિપાત્ર કું કુણુ મંત્રીને પ્રતિષ્ઠાષ્ઠી દીશા આપી હતી.

પરમાહ તાપાસક મહાકવિ ધનપાલે સત્યપુરમ હન ' મહાવીરાત્સાહ ' નામનું સુંદર સ્તુતિકાવ્ય રચ્યું છે તેમાં ચંદ્રાવતીના ધ્વ'સના પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ કાવ્ય ૧૦૮૧ પછીનું છે.

ગુજરાવના રાજા ભીમદેવના મહામંત્રી વિમલશાહે ચંદ્રાવતીના પરમાર ધુ ધકને હરાવી ભીમદેવના વશવર્તી ખનાવ્યા હતા. અને વિમલશાહ, ગુજેરિયર તરફથી દંડનાયક નિમાયા હતા. મંત્રીશ્વરે આખૂમાં–દેલવાડાના વિમલવસહીમાં ૧૦૮૮ માં શ્રી ધર્મધાપસૂરીશ્વરજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ વખતે મંત્રીશ્વર ચંદ્રાવતીમાં જ રહેતા હતા

અંદ્ર ગમ્છના શ્રી વિજયસિંહસૂરિજને ઉપદેશમાળાની ઢીકા રચતા વૈરામ્ય આવ્યા જેથી ચત્યવાસના ત્યાગ કરી પૂનમીયા પક્ષના શ્રી ચદ્રપ્રભસૂરિજીના આશ્રિત થયા.

માંડવગઢના મહામંત્રી પેઘડ શાહે ૮૦ જિનમ દિરા ળનાવ્યાં છે તેમાં ગંદ્રા-વતીમાં પણ મંદિર ળનાવ્યના ઉલ્લેખ છે. તેઓ ચાંદમી સદીમાં ૧૩૨૦ લગભગ થયા છે.

ગુર્જરેશ્વર સિષ્પ્રરાજ જયસિંહના મહામંત્રી મુંજાલ મહેતાએ ચિત્રફટ, અલાટ પુર, નાગહુદ, જીરાપલ્લિ, અર્ખુદિગરિ અને ચંદ્રાવતી, આરાસન્યુ વગેરે તીર્થામાં યાત્રા કર્યાના ઉલ્લેખ છે.

ગ્યાસુદ્દોનના મંત્રી સાની સંગ્રામસિ હે ચંદ્રાવતીમાં મંદિર બનાલ્યું હતું અને શ્રો સામસુંદરસૂરિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી

ચ દ્રાવતીનાં ધ્વસ્ત માંદિરાના પત્થરા આમ પાલલુપુર સુધી અને સિરાહી વગેરમાં પણ દેખાય છે.

ચંદ્રાવતી ખડુ વિશાળ નગરી હતી. એના એક ખાતુના દરવાને દત્ત હૃૌ ગામની પાસે આવેલા છે જેને તાેડાના દરવાને કહે છે બીનો દરવાને કીવરવી પાસે હતાે. ખરાડી અને સાનપુતા ચદ્રાવતીમાં જ સમાઇ જાય છે.

અમે સં. ૧૯૯૨ માં આ ગંદ્રાવતીના ખહિયેરા કોયાં હતાં ત્યારે પુરુ લગ ભગ પુરુશી વીસ જૈન મહિરાનાં અવશેષા પુડ્યા હતાં. સુદર કલામય શિખરા, ગુમ્બને, શાંભલા, તાેરહેૃા, મ'ઠેંગા અત્યારે પદ વિચનાન છે. ખડિત મૃતિંચા છે. આમાં ભારતીય કલાના શ્રષ્ટ નમૃતારૂપ એક જ પત્થરમાં બંને બાલ્ડ શ્રી જિને લર દેવની અદ્દેશત કલામય અલ્કારાથી મુશેલિય મૃતિ છે. સાથે શાસ્તદેવી, પરિકર વગેરે છે, જેના કાેડા જેન સત્ય પ્રકાશમાં પ્રકાશત કરાવ્યા છે. આ ગંદ્રત્વની અત્યારે સિરાહી સ્ટેકમાં હાેવાથી રાજયુતાના વિવાગમાં તેનું વહુંન કીંધું છે.

આણ.

આપ્યુરાડ સ્ટેશન સામે જ ખરેહી શહેર છે. ત્યાં 'વેતાંગર મદિર છે જેમાં શ્રી આદિનાયછ ભગવાન મૃલનાયક છે. 'વેતાંગર સુંદર ધર્મશાલા છે. આપ્યુ જનાર યાત્રો અહીં હતરી વધારાના સામાન અહીં મૃકી ઉપર જય છે. આપ્યુ પડાડ ઉપર જવા માટે સુંદર સડક બાંધેલી છે. પડાડમાંથી રસ્તા કાઢ્યા છે. નીચેથી માટર મલે છે. બાકી માડાં ટાંગા આદિ પણ જય છે. અત્યારે તે માટરના વ્યવહાર વધી પડ્યા છે.

આપૃના પહાઢ લારત અને ભારતની ખહાર જે ખૂબ પ્રસિધ છે તેનું કારણ પહાઢ ઉપર આવેલાં અદભુત કારોગરીસ પત્ર જૈન મંદિરા જ છે. આખુ પહાઢ બ ર માઇલ લાંગા અને ચાર માઇલ પહાળા છે. જમીનની સપાહથી ૩૦૦૦ કૃડ અને સમુકની સપાહથી ૪૦૦૦ કૃડ લેંચા પહાઢ છે. બધાયથી લેંચું શિખર સમુકની સપાહથી પદ્દપ્ર કૃડ લેંચું છે. આ પહાઢ ઉપર પહેલાં અર ગામ વસેલાં હતાં. અત્યારે પંદર ગામ છે, જે આ પ્રમાણે છે–દેલવાડા, ગવાં, તારણ, સાલ, ફુંઢાઇ, હેંગમચી, આરણા, માસ, સાની, એારીયા, અચલગઢ, જાવાઇ, ઉતરજ, સંર અને આપી. આમાં દેલવાડા, એરીયા અને અચલગઢમાં જેન મંદિરા છે.

આખૃના ચઢાવ અઢાર માઇલના છે. ચાતરફ પહાડી અને ઝાહીતા દેખાવ ખડું જ સુંદર લાગે છે. ચાર માઇલ ઉપર ચડ્યા પછી એક સુંદર ધર્મશાલા, શાંતિનિત્રાસ, શાંતિબુવન (સુપશ્ચિષ્ઠ ચાગિરાજ શ્રીન વિજયશાન્તિસૃરિજી મહાન્ રાજની શુફાન્ત્રણ માળતું વિશાલ મકાન છે. અંદર શુફા, ધ્યાનની એારહી વગેર છે.) આવે છે. સાધુએા ધર્મશાલામાં રાત રહે છે. અહીં લાડુ અને સેવતું લાતું પણ અપાય છે. ધર્મશાલામાં સ્રાવઢ સારી છે.

ત્યાંથી પાંચેક માઇલ ઉપર ગયા પછી પાલિસ ચાકી આવે છે. ત્યાં નીચે એક અમ છે. ચોકીથી ચારેક માઇલ ઉપર ગયા પછી એક ધર્મશાલા છે. મંદિરજ છે. ધર્મશાલામાં બાતું અપાય છે. આ સ્થાનને એારીયા ચાંકી અને એારીયાનું મંદિર કહે છે. આ મંદિર અને ધર્મશાળાના વહીવડ રાહીઠાના કેનસલ સંસાળ છે. ત્યાંથી ત્રણ માઇલ ગયા પછી આખ ફેન્ડાન્મેન્ડ આવે છે. માડર અહીં સુધી આવે છે. અહીં અધી ચીજ પણ મળે છે. અહીંથી દેલવાઠાનાં જેન માદિરા એ માઇલ ફર છે.

ચાતરફ પહાડીની વચમાં ખુલ્લા ભાગમાં જન મદિરાનાં શિખરા અને ધાનગોનાં દર્શન થાય છે દેલવાડામાં વસ્તી તો ઘાડી જ છે પરન્તુ જૈન મંદિરા, યાત્રીએા, કારખાનું, પૂન્તરીએા, કારીગરા, સિપાઇએા-ચાપદારા અને મન્ત્રાથી શાળા સારી રહે છે. અહીં અમદાવાદના દાનવીર શેઠ હઠીસીંહ કેસરીસિંહ તથા હેમાભાઇ હઠીસીંહની એમ બે ધમંશાલાએા છે. બીજી પણ કાટડીએા વિગેર છે.

ં વ્યવસ્થા સિરાહી શ્રી સંઘ કરે છે-શ્વેતાંબર જૈનસંઘ તરફથી શ્વેતાંગર જૈન કારખાનું ચાલે છે. હવે આપણે મ'દિરાના દર્શને જઇએ.

ખંધાયથી પહેલાં વિમળશાહતું મ દિર આવે છે. આ મ'દિરમાં પ્રદક્ષિણામાં જમણી તરફના ખૂણામાં દેવીજીના મ'દિરની પાસે એક મ'દિર છે, જેમાં મહારાન્ત સ'પ્રતિના સમયની ત્રણ હાથ માટી શ્યામસું દર મૃતિ છે. આ મ દિરમાં કારીગરી પણ સામાન્ય છે પરન્તુ આ મ'દિર છે પ્રાચીન. કહે છે કે વિમલશાહના મ'દિરાની પહેલાતું આ મ'દિર છે.

વિમલશાદનું મંદિર આખું આરસનું ખનેલું છે, જેમાં ૧૫૦૦ કારીગરા અને ૨૦૦૦ હત્તર મજૂરાએ ત્રણ વર્ષ લગાતાર કામ કર્યું હતું. પઢાડ ઉપર હાથી- દ્વારા પથ્થર લઇ જવામાં આવ્યા હતા. માટી માટી શિલાઓ અને પથ્થરા તેઇ આપણને તાજીયી થાય છે કે જે જંમાનામાં હાલનાં યાંત્રિક સાધના ન હતા તે જમાનામાં અહીં આટલી ઊંચાઇએ કેવી રીતે પશ્ચર ચડાવ્યા હશે. દ્વરદ્વરથી પશ્ચર મગાવી કામ મજળન અને ટકાઉ બનાવ્યું છે. લગળગ બે કરાડ રૂપિયા ખર્ચ થયા હશે. મંદિરની લંબાઇ ૧૪૦ પ્રુટ અને પહાળાઇ ૯૦ પ્રુટ છે. રગમંડપમાં અને ખાઓમાં એવા એવાં અદભુત ચિત્રણા આળેખ્યા છે કે જે તોઇ મનુષ્ય આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઇ જાય છે. એ વેલખુદા, હાથી. ઘાડા અને પૂતલીએ એવી અદ્ભુત બનાવેલ છે કે માત્ર અંદર પ્રાણુની જ ખાંચી છે. બાંકી પુતલીએ હમણં બાલી ઊંઠશે, નૃત્ય કરશે કે વાજ ત્ર વગાડશે એમ લાગે છે. હિન્દુસ્તાનમાં વસ્તુ-પાલનાં જન મ દિરા સિવાય વિમલશાહનાં મ દિરની જોડમાં ઊંગા રહી શકે તેવાં કૈઇ મંદિરા નથી.

મ દિરની પ્રદેશિણામાં ભાવન જિનાલય મે દિર બનેલા છે, જેમાં સુંદર મને દ્વાર પ્રાચીન જિનવરે દ્ર દેવાની પદ્માસન મૂર્તિએ બિરુજમાન છે. સુખ્ય મ દિરના રંગમ ડપમાં ૪૮ ખેબા લાગેલા છે. તેનો મધ્યના ગુરુગજમાં ખેડુ અદ્ભવ કારી-ગરો આલેખેલી છે. કાગળને પણુ આટલી બારીકાઇધી ન કાવરી શકાય ત્યાં પૃથ્યર ઉપર બારીક ટાંકણાથી અદ્ભુત દરયા આળેખેલાં છે બાવન જિનાલયના ખેબામાં અને છતામાં પણ અદ્ભુત કારીગરી છે ઊભાં પ્રભાં એનાં લગ્દન દૃષ્ણવા આવે, કેટલાક અનેનો તા સતાં સતાં આ અદ્ભુત કારીગરી નિદાળવાની લાદ દ

કાખવે છે. તીર્થ કર દેવના સમવસરઘોા, ખાર પર્પ દા, સાધુ સાધ્વીની એઠકા, આપ્યાન સમયનાં દેરયા, ભરતખાહુખલીનાં યુદ્ધ, ઋષભદેવછ ભગવાનનું પાર્ય્યું, તક્ષશિક્ષા, અયાધ્યા, પ્રભુજીનો દીક્ષા મહાત્સવ, મહાભારતના યુદ્ધપ્રસંગા વગેરે વગેરે અનેકવિધ દેરયા છે જે જોતાં માનવી ચાકતા જ નથી.

મં દિરજીમાં મૂલનાયક શ્રીઋષભદેવજીની મૂર્તિ મિરાજમાન છે. વિ. સં. ૧૦-૮૮માં વિમલશાહે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. વિમલશાહે શ્રી ધર્મઘાષસૂરિજીના ઉપદેશથી આ ધર્મકાર્ય કર્યા છે. વિમલવસહી મદિરની પ્રતિષ્ઠા શ્રીમાન્ ધર્મઘાષસૂરિજી મહારાજેકર્યાના ઉક્લેખા વિમલપ્રળધ, વિમલક્ધુપ્રળધ, હીરવિજયસૂરિરાસ, તપ-ગચ્છની જૂની પદાવશી *વખેરમાં મળે છે. આ સિવાય નીચેના જેન ચંચામાં નીચેનાં પ્રમાણા મળે છે.

" चहुं आयरिहि पयट्ट कियबहुमावभरन्त "

(આષ્ટ્રાસ, અપલંશ ભાષામાં, રચના સં. ૧૨૮૯)

विक्रमादित्यात् सहस्रोपरि वर्पाणामष्टाशीती गतायां चतुर्भिः स्रिमिरा-

(રચના સં. ૧૪૦૫ પ્રખન્ધકાષ, વસ્તુપાલતેજ પાલપ્રભંધ. કર્તા મલધારીરાજ શખરસરિ)

" વિક્રમ સં. ૧૦૮૮ માં ચાર આચાર્યોએ આદિનાથ બિ'બની પ્રતિષ્ઠા કરી."

" यन्मौलिमौलिः प्रभ्ररादिमे। इर्दा चकास्ति नागेन्द्रमुखैः प्रतिष्ठितः (अनिसुंहर सूरि-गुर्वावक्षी, रयना सं. १४६६)

अतः युगादिदेवप्रासादः कारितः । चतुर्गच्छींद्भवैश्वतुर्मिराचार्यैः प्रतिष्ठा कृता । 🕝 (युरातन प्रणंध संश्रु विभववसतिकाप्रणन्ध, पृ. १२)

" नागेन्द्रचन्द्रप्रमुखै: प्रथितप्रतिष्ठाः "(अर्धु दिशरिक्ष्य-से।भसु दशसूरि)

" नागेन्द्रचन्द्र-निर्वृत्ति-विद्याघरप्रमुखसकसंघेन । अर्बुदकुतप्रतिष्ठो युगा-दिजिनपुक्तचो जयति " (६५२शसार स्टीक्ष)

તપગચ્છીય જૂની પદાવલીમાં લખ્યું છે કે-

જ. આ સંખધી વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળા મહાનુભાવાએ જૈન સત્યપ્રકાર, વર્ષ ૪, અક ૮ મા, પૃ. ૪૩૯થી ૪૪૫ માં સુનિમદારાજ શ્રી જયન્તવિજયજી મદારાજના લેખ જોઇ લેવા.

" ધર્મ ઘાષસૂરિ અને નાગેન્દ્ર આદિ ચાર આચાર્યોએ વિમલવસહિની વિ. સં. ૧૦૮૮ માં પ્રતિષ્ઠા કરી."

મૂળ સુદ્દે મંત્રીશ્વર વિમલ અને તેમના કુંદુમ્બીઓ જેન ધર્મના પરમ ઉપાસક હતા અને ખાસ કરીને વિદ્યાધર અને નાગેન્દ્ર ગચ્છના આચાર્યો સાથે તેમના અને તેમના કુંદુમ્બીઓના ગાંઢ સંબંધ કહેતા જિનપ્રભસૂરિછ વિવિધ તીર્ધ-કલ્પમાં પણ આટલું જ લખે છે. જુઓ-

वैक्रमे वसुवस्त्राशा (१०८८) मिते इन्हें भूरिरैव्ययात्— सत्प्रासादं स विमलवसत्त्याह्वं व्यधापयत् ॥ ४०॥ (िलनअलसूरि विविध तीर्थे ४६५, ५. १६)

મૂર્લનાયકજીની મૂર્લિ ઉપર અત્યારે કાઈ લેખ નથી. આજીળાજીમાં જે એ મૂર્લિએ છે તેના ઉપર સં. ૧૩૮૮ ના લેખ છે. ગલારાની બહાર સર્વ ધાતુની પદ્માસન મૂર્લિ છે તેના ઉપર સં. ૧૫૨૦ ના લેખ છે. આ સિવાય ૧૪૦૮, ૧૩૩૮, ૧૩૮૨, ૧૨૦૧ અને ૧૩૫૦ ઇત્યાદિ સંવતાના લેખા છે. તેમજ મૂલ ગર્ભાગરમાં જ જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીની લબ્ય મૂર્તિ બિરાજમાન છે, જે સં. ૧૬૬૧માં મહાપાધ્યાય લબ્ધિસાગરજીએ બિરાજમાન કરાવેલ છે.

આ મ'દિરજીનો ખહાર જમણી તરફ ચરલુપાલુકાના પ[ુ]ઘરમાં ૪૦ કાવ્યના લેખ છે તેમાં ૧૨૭૯, ખીજા મ'દિરમાં ૧૨૪૫ના લેખ છે. એક બીજો લેખ ૧૩૭૮ ના છે જેમાં ધર્મઘાપસૂરિજી અને જ્ઞાનચદ્રજીના નામા છે. એક મ દિરજીના દર-વાજા પર ૧૨૪૫ના લેખ છે.

મન્દિરજીની ઠીક સામે એક દરવાલા પર એક ઘાડા ઉપર વિમલશાહનો મૃનિ છે. વિમલશાહના ઘાડાની આજીળાજી સુંદર દશ હાથી છે. વિ. રું. ૧૮૧૮મા થયેલા કવિરાજ શ્રી પગ્રવિજયછ લખે છે કે વિમલશાહના મદિરમાં ૮૩૯ મૃનિઓ હતી. આને હાથીશાલા–હસ્તિશાલા કહે છે. આ હસ્તિશાલા વિમલમ ત્રીન બાઈના વશજ પૃથ્નીપાસ વિમલવસહીના જુંમું ધ્ધાર કરાવનાં વિ. રાં ૧૨૦૪માં ખનાવેલ છે. તેમાં પાતાના કુટુમ્ગીઓની મૃનિઓ છે

વિમલવસડીના મુખ્ય ભગ ૧૩૬૮ માં અલ્લાઉદ્દીન ખૂનીના નૃત્તે કર્યો છે. તે વખતે ખંભા, રગમડપ, છતા, હસ્તિશાલા અને કેટલીક મૃતિઓના ભગ કર્યો હતો તે ૧૪૦૮ માં માડવ્યપુર, મડાર)નાશ્રી ગામલના પુત્ર પર્વાસ્ત તે, તેના પુત્ર બીજડ વગેરે છ ભાઇઓ, તથા ગામલના બીમાને પુત્ર માર્ગિદ, તેને પુત્ર લાલસિંહ (લલ્લ) યાદિ નવે ભાઇઓએ મળી જોઇભાર કરવ્યો છે. તે

खुकी केन अन्य प्रशंध: वर्ष ४, वर्ष ८, ६, ४०४

વખતે. પ્રતિષ્ઠાપક ધર્મઘાષસૂરિની પરંપરાના શ્રી જ્ઞાનચંદ્રસૂરિજી હતા. વિ. સં. ૧૩૭૮ જે વ્યક્તિ હ ના શુભ દિવસે પ્રતિષ્ઠા થઇ હતી. તથા આ છર્જો દ્વાર કરાવ-નારની મૂર્તિઓ પણુ આ મંદિરના ગૃઢ મંડપમાં છે.

વસ્તુપાલ તેજપાલનું મંદિર.

વિમલશાહના મંદિરની પાસે જ વસ્તુપાલ તેજપાલનું વિશાળ અલિશાન ભગ્ય મંદિર છે. એ જ સુંદર કારેલું, એ જ લગ્યતા અને મહત્તા વસ્તુપાલના મદિરામાં પણ વિદ્યમાન છે. મૂલનાયક શ્રી નેમિનાથ લગવાનની ત્રણ હાથ માટી સુંદર મૂતિ છે. આ મદિરમાં મૃતિની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૨૮૭માં કરાવવામાં આવી છે. પ્રતિષ્ઠાયક આચાર્ય નાગેન્દ્રગચ્છના શ્રી વિજયસેનસૂરિજી મહારાજ હતા. મદિરનું નામ લુણાયુગવસાહે-લુણુવસહિકા છે. આ નામ વસ્તુપાલના માટાલાઈના નામ ઉપરથી પહેયું છે, માટાલાઇની સ્મૃતિમાં આ મંદિર બનાવ્યું છે. આ સિવાય ૧૨૮૮, ૧૨૮૯, ૧૨૯૦, ૧૨૯૧ અને ૧૨૯૩ના લેખા બાવન-જિનાલય મંદિરમાં છે. આ બધાં મદિરા વસ્તુપાલ તેજપાલનાં જ બધાવેલાં છે. મદિરજીમાં નાગેન્દ્રગચ્છના મહેન્દ્રસૂરિજીના શિષ્ય શાન્તિસૂરિ, તેમના શિષ્ય આનંદસૂરિ,—અમરસૂરિ, તેમના શિષ્ય હરિલદ્રસૂરિ અને તેમના શિષ્ય શ્રી વિજયસેનસૂરિજીએ સં. ૧૨૮૭ના ચત્ર વિદ ૩ (ગુજરાતી ફાગલુ વિદ ૩)રિવવારે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. મંદિરજીના પછવાડેના લાયમાં દશ હાથી છે જેના ઉપર વસ્તુપાલ તેજપાલ અને તેમના કુટુમ્બીઐાની મૃતિઓ હાથ તેડી બેઠેલી છે.

મ દિરજીના રંગમંહપમાં હાત્રી બાજી અને જમણી બાજી આરસના બે માટા ગાખલા બનેલા છે. લાકા આને દેરાણીજેઠાણીના ગાખલા કહે છે. આ કાંઈ નાના ગાખલા નથી પરન્તુ સુંદર કારીગરીવાળાં એ નાનાં મ'હિરા જેવાં છે. વસ્તુ-પાલ તેજપાલના મ'દિરાની બનાવટમાં લગભગ એક કરાહ એ'શી લાખ રૂપિયાના ખર્ચ- થયા છે.

મે દિરજની પ્રદક્ષિણામાં જમણી તરફ પૂર્વ તરફનો દિવાલની પાસે આરસના પૃ⁸થર ઉપર શકુનિકા વિદ્વારનું સુંદર દેશ્ય કાેરેલું છે. તેના ઉપર સં. ૧૨૮૮ છે. અને ચકેશ્વરસૂરિ સંતાનીય શ્રા વર્ષ્યમાનસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આરાસણ રહેવાસી આસપાલ શ્રાવકે પાતાના કુટું અ સહિત અનાવરાવેલ* છે. લુણવસહી શાલનદેવ નામના કારીગરે અનાવી હતી.

^{*} આ જ નમૂનાનું એક શકુનિકાવિહારનું ચિત્ર કું ભારીયાછ-આરાસણના મ'દિરમાં છે. પ્રતિશાપક અને સાલ વગેર એક જ છે.

દુનિયાભરની કળાકૃતિરાનાં જે સ્પાન્ધાન ભેગવી મેંડ, છે તે દેલવાડા(સ્પાળુ)ના પ્રખ્યાત કળામ ન્સિના સિડપના હત્કુર નનુંન

आजूनुं प्रज्यात क्षणाम हिरः " विभक्षवसाद "

દેલવાડાના કળા-વિધાનના એક વધુ અનુયમ નમૂના

વસ્તુયાલે મંદિરજીની રક્ષા માટે પણ સમુચિત પ્રભંધ કર્યો હતા આ મદિ-રના ભંગ વિમલવસહીની સાથે જ વિ. સં. ૧૩૬૮માં મુસલમાનાએ કર્યો હતા. અને ૧૩૭૮ વિમલવસહીની સાથે આના પણ જીર્ણોધ્ધાર વ્યાપારી ચંડસિંહના પુત્ર પેથડે ક્ર્રાવ્યા હતા. વળી નેમનાથ ભગવાનની નવી મૃતિ બિરાજમાન કરાવી હતી. આ મૃતિ સુંદર કસાટીની અનેલી છે. પં. શ્રી પદ્મવિજય ગણુ મહારાજ લખે છે કે- અહીં કુલ ૪૬૮ પ્રતિમાએ છે.

હુણવસહીની અહાર દરવાજાની ડાખી તરફ ચણુતરા પર એક માટા કીર્તિ-ક્યાંલ બન્યા છે. ઉપરના લાગ અધ્રા જ દેખાય છે. કીર્તિસ્થલની નીચ એક સુરલી(સુરહી)ના પચ્થર છે, જેમાં વાછડા સહિત ગાયનું ચિત્ર છે. તેની નીચ વિ સં. ૧૫૦૬ના કુંબારાણાના લેખ છે. તેમાં લખ્યું છે કે "આ મંદિરાની યાત્ર એ આવનાર કાઈ પછુ ચાત્રોની પાસેથી કાઇપણ પ્રકારના ટેકસ અથવા ચાકી-દારીના બદલામાં કશું પણ લેવામાં નિધં આવે એવી કુલારાણાની આગા છે."

આણનાં અપૂર્વ મંદિરા માટે 'કુમાર 'ના સંપાદક લખે છે કે " દેલવાડામાં ખનાવેલું વિમળશાહનું મહામદિર સમસ્ત ભારતવર્ષમાં શિલ્પકળાના અપૂર્વ નમૂના છે. દેલવાડાનાં આ મંદિરા માત્ર જૈનમ'દિરા જ નહિં પરંતુ સમસ્ત ગુજરાતના અપૂર્વ ગૌરવની પ્રતિભા છે."

લુણીગવસહીના દેવાલયામાં પછુ અપૂર્વ કારીગરીના ખતાના ભયાં છે. વિમલ-વસહીથી લગારે ઉતરતું કામ નથી, અનેક વિવિધ ભાવા તેમાં આલેખેલા છે. ખાસ કરીને દેરાણી જેઠાણીના ગાખલા, નવ ચાકીના મધ્યના ગુમ્ખજ, રગમ ડપના વચલા ગુમ્ખજ, રગમ ડપના લમતીના જમણી ખાજીના ગુમ્ખજમાં કૃષ્ણુજન્મ, ખાદમાં કૃષ્ણુકીડાનું દશ્ય, નવમી દેહરીના ગુમ્મજમાં દારિકાનગરી અને શ્રી નેમનાય ભગવાનનું સમવસરણ, દેહરી નં. ૧૧માં નેમિનાય ભગવાનની જાનનુ દશ્ય, પાર્શ્વનાથ, સુપાર્શ્વનાથ, શાતિનાથ વગેરે તીર્થ કરાનાં કલ્યાણ દાન્દરય આદિ અનેક દશ્યા જોવા લાયક છે. લુણાગવસહીમાં કુલ ૪૮ દેરીઓ છે. લુણાગવસહીમાં કુલ ૧૪૬ ગુમ્ખજ છે. નેમાં ૯૩ નકશીવાળા અને પર સાદા ગુમ્ખજ છે. મ દિરમ્છમા ૧૩૦ ખંબા છે, ૩૮ નકશીવાળા અને ૯૨ સામાન્ય છે.

વિમલવસહીમાં મૂલનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાન અને લુણવગદીમાં મૂલ-નાયક શ્રી નેમિનાય ભગવાન બિરાજમ ન હાવાઘી બન્ને સ્થાનાને અનુકમે શ્રુંજય તીર્યાવતાર અને ગિરિનારતાર્યાવતાર માનવામા આવે છે. લુણાંગવસહીની પામે બીજી ચાર દું કા બનાવીને આ સ્થાનને બગળર ઉજ્જયન્ત્રનીર્યની પ્રતિકૃતિરૂપે સ્થાપેલ છે.

લુણીગવસહીની હસ્તિશાળામાં વસ્તુપાલતેજપાલના કુટુગ્રાંઓની મૃતિ છે. સાથે પ્રતિશાપક આચાર્યની મૃતિએ પણ બિરાજમાન કરી છે આ હસ્તિશાલમાં પરિકરવાળા કાઉશ્સગ્ગીયા ૪, પરિકરવાળી મૂર્તિએા ૧૧, આચાર્યની ઊભી મૂર્તિએા ૨, શ્રાવકાની ઊભી મૂર્તિએા ૧૫, હાથી ૧૦ છે. આ હસ્તિશાલા મહામંત્રી તેજપાલે જ અનાવેલ છે.

વસ્તુપાલના મંદિરા માટે શ્રી જિનપ્રભસ્ર્રિજી વિવિધ તીર્થકલ્પમાં લખે છે કે–

वैक्रमे वसुवस्वक्र्क (१२८८) मितेऽब्दे नेमिमन्दिरम् । निर्ममे छ्णिगवसत्याह्वयं सचिवेन्दुना ॥ ४३॥ क्रयेणकामयं विस्तं श्रीतेनगरकः सन्तिस्य ।

कपे।पत्तमयं विम्वं श्रीतेजपालः मन्त्रिराट् । तत्र न्यस्थात् स्तम्मतीर्थे निष्पन्नं दृकसुष्ठाञ्जनम् ॥ ४४ ॥

× × × अहा श्रीशामनदेवस्य स्त्रधारिक्षरामणः । तच्चेत्यरचनाशिलपान्नाम लेमे यथार्थनाम् ॥ ४६॥

तीर्थह्रयेऽपि लग्नेऽस्मिन् देवान्म्लेच्छेः प्रचक्रतः। अस्याद्वारं ही ग्रकान्दे बह्विवेदाक्कंसंमितं (१२४३)॥४८॥

तत्राद्यतीर्थोद्धर्ता लल्ले। महणसिंहभूः । पीयडस्त्वितरस्याभृद्व्यवहृच्चण्डसिंहजः ॥ ४९ ॥

જિનપ્રભસૂરિજી મહારાજ તેં આળૂ ઉપર વિમલવસહિ, લુજીવસહિ મંદિરાના જ ઉલ્લેખ કરે છે અને અચલગઢ ઉપર મહારાજ કુમારપાલે શ્રી વીરચેત્ય બધા-વ્યાના ઉલ્લેખ કરે છે અર્થાત્ બાકીના મંદિરા તે વખતે બન્યાં ન હતા, જે પાછળનાં જ છે.

પીત્તલહર (ભીમાશાહનું મંકિર)

ઉપર્યુક્ત મંદિરાની પાસે જ એક ભીમાશાહનું મંદિર છે. ભીમાશાહે બનાવ્યું છે માટે ભીમાશાહનું મદિર કહેવાય છે. મંદિરજમાં પીત્તલ વિગેરે ધાતુની મૂર્તિએ હોવાથી તેને પીત્તલહર મંદિર કહે છે. આ મદિરજમાં પહેલાં ભીમાશાહે આતીશ્વર ભગવાનની ધાતુની વિશાલ ભૃષ્ય મૂર્તિ બિરાજમાન કરાવી પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી પરન્તુ પાછળથી કારણવશાત્ તે મૂર્તિ અન્યત્ર ગઇ—મેવાડમાં કું ભલમેરમાં ચોમુખજના મંદિરમાં બિરાજમાન કરવામાં આવી. બાદ જાર્ણો દ્વાર સમયે રાજ્યમાન્ય, ગુજરાતના સુલતાન મહમદ બેગડાના મંત્રી સુંદર અને મંત્રો ગદાએ આદીશ્વર ભગવાનની ૧૦૮ મણુ ધાતુનો મૂર્તિ બનાવી ૧૫૨૫ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

'પ્રતિષ્ઠાપક છે તપાગચ્છનાયક' સામસું દરસૂરિ-શિષ્ય મુનિસું દરસૂરિ-શિષ્ય જય-ચંદ્રસૂરિ-શિષ્ય રત્નરોખરસૂરિ અને તેમના 'પટ્ધર શ્રી લક્ષ્મીસાર્ગરસૂરિજી ખાદમાં ''૧૫૩૧-૧૫૪૦ અને '૧૫૪૦ સુધી પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. ઉપર્શુક્ત અને મત્રી-ધરાએ રાજ્યની મદદથી આ મહાન્ કાર્ય કરાવ્યું હતું. પ્રતિષ્ઠાસમયે અમદા-વાદથી સ'દ્ય લઇને આખૂં આવ્યા હતા. આ મંદિરજીમાં કુલ ૨૦ દેરીએ! છે. તેમાં એ ખાલી છે, ખાકી અધામાં પ્રતિમાજી છે.

પીત્તલહર મંદિરજીની અહાર યાત્રીઓને પૂજન માટે નહોવાની ઓરહીએ! છે: જમણી બાજી એક ખૂલામાં એક માટા ચળૂતરાના ખૂલામાં ચંપાના ઝાહ નીચે એક નાની દેરી છે તેમાં મણિલદ્ર દેવની મૃતિ છે.

આ દેહરીની ખંને તરફ સુરહિ (સુરબી)ના ચાર પૃથ્થરા છે. ચારેમાં લેખ છે. એક સુરહિના લેખ તદ્દન ઘસાઇ ગયેલા છે. ત્રલ્લુ સુરહીના લેખા પશું થાડા થાડા વંચાય છે. એકમાં લખ્યું છે કે વિ. સં. ૧૪૮૩ જયેષ્ઠ સુદિ ૯ સામવાર અને એકમાં ૧૪૮૩ શ્રાવલું વિદ ૧૧ રવિવારના લેખ છે. તેમાં મે દિરા માટે ગામ, ગરાસ આદિ લેટ આપ્યાના ઉલ્લેખ છે. અને ચાથી સુરહી ઉપર માગશર વિદ પ સામવાર ૧૪૮૯ તે વખત આખૃના રાજ ચૌહાન રાજધર દેવંડાના લેખ છે. આગળ લખ્યું છે કે રાજયની ઉત્રતિ માટે વિમલવસહી, લુલ્લુવસહી અને પીત્તલહર મે દિરાનાં દશેન માટે આવનાર યાત્રિકાના કર માક કર્યા છે અને કાયમને માટે આ તીર્થ કરના બંધનથી માફ કરેલ છે. આ લેખના લેખક છે તપાગચ્છાચાર્ય શ્રી સામસુ દરસૂરિના શિષ્ય પં. સત્યરાજ ગલ્લી છે. આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે આ કાર્ય શ્રી સામસુ દરસૂરિના શિષ્ય પં. સત્યરાજ ગલ્લી છે. આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે આ કાર્ય શ્રી સામસુન્દરસૂરિજી મહારાજ અથવા તેમના સમુદાયના કાઈ વિદાન સાધુના ઉપદેશથી થયુ હશે. પાસે જ બીજા પશ્યર ઉપર ગજારૂઢ શ્રી માલ્લિક દેવની પૂરાલી મૂર્તિ છે.

ચૌમુખછ

દેલવાહામાં ચાશું મંદિર શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનનું છે. તે ચતુર્મુખ હાવાથી ચોમુખજનું મંદિર કહેવાય છે. ત્રણુ માળનું વિશાળ મંદિર છે. ત્રણે માળમાં ચોમુખજ છે. ત્રણે માળમાં ચોડી મૂર્તિઓને બાદ કરતાં લણી પ્રતિમાં આ દરહાગાત્રીય આસવાલ સંઘવી મંહલિક તથા તેમના કુટુમ્બીઓએ વિ. સં. ૧૫૧૫ તથા તેની આસપાસના સમયમાં બિરાજમાન કરેલ છે. આ મંદિરમાંની લણી મૂર્તિયોની પ્રતિષ્ઠા ખરતર-ગચ્છાચાર્ય શ્રી જિનચંદ્રસૂરિજ્એ કરાવેલ છે. વિ. સં. ૧૪૯૭ સુધીના લેખામાં આ મંદિરના ઉલ્લેખ જ નથી મળતા તેમજ જિનપ્રલસૂરિજી વિવિધ તીર્થકલ્પમાં તેને છે મંદિરો વિમલવસહી અને લુણવસહીના જ ઉલ્લેખ કરે છે. પાછળના શિલા-લેખામાં પીત્તલહરના ઉલ્લેખ છે. એટલે આ મંદિર પ્રાય ૧૫૧૫ લગલગ બન્યું હશે.

મંદિર સાદું પરન્તુ વિશાલ છે. ઊચી જગ્યા પર બન્યું હોવાથી દ્વરથી દેખાય છે. ત્રીજે માળ ચઢી આખૂનું પ્રાકૃતિક દશ્ય જેવાથી ખહુ જ આનંદ આવે છે. નીચેના માળમાં મૂળ ગલારાની ચારે તરફ માટા માટા રંગમંઠપા છે. ગલારાની અહાર ચારે તરફ સુંદર નકશી છે. નકશીની વચમાં કચાંક કચાંક લગવાનની, આચા- ચેોની, શ્રાવક શ્રાવિકાએાની અને ચક્ષા તથા દેવદેવીએાની મૂર્તિએા છે.

શ્રી મહાવીરસ્વામીનું મંદિર

વિમલવસહીની ખહાર હસ્તિશાલાની પાસે જ શ્રી મહાવીરસ્વામીનું મંદિર છે. આ મંદિર અને હસ્તિશાલાની પાસેના સભામંઠપ કયારે બન્યા અને કાે છે બનાવ્યા તેના ઉલ્લેખ નથી મળતા, પરન્તુ વિ. સં. ૧૮૨૧ પહેલાં આ મંદિર બન્યું છે એ નિર્વિવાદ છે. આ મંદિર નાનું અને તદ્દન સાદું છે. તેમાં મૂલનાયક સહિત દસ મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે.

એા**રીયા**

દેલવાહાથી ઇશાન ખૂલામાં લગભગ ૩ માઇલ દૂર ચોરીયા ગામ આવે છે. દેલવાહાથી અચલગઢ જતી સહક ઉપર ત્રલ્યુ માઇલ ગયા પછી અચલગઢ કારખાના તરફથી ખનાવેલ એક પાકું મકાન જૈન ધર્મશાલા છે જેમાં ગરમ અને ઠંડા પાણીની વ્યવસ્થા રહે છે ત્યાંથી ત્રલ્યુ ફર્લા ગ સહક છે સિરાહી સ્ટેટના હાકબંગલા આવે છે અને ત્યાંથી ત્રલ્યુ ફર્લાંગ કાચા પહાડી રસ્તા છે; ત્યાં એારીયા ગામ છે. અહીં શ્રી સંઘ તરફથી ખનેલું મહાવીર ભગવાનનું પ્રાચીન ભવ્ય મ'દિર છે. મ દિરની દેખરેખ અચલગઢ જૈન મન્દિરાના વ્યવસ્થાપક રાખે છે.

એારિયાનું મન્દિર શ્રો મહાવીરસ્વામીનું મન્દિર કહેવાય છે પરન્તુ અત્યારે મૂલનાયક તો શ્રી આદિનાયજ ભગવાનની મૂર્તિ છે. જમણી બાન્તુ શ્રી પાર્શ્વનાય ભગવાન અને હાબી બાન્તુ શ્રી શાન્તિનાય ભગવાનની મૂર્તિ છે. શ્રી સામપ્રભસૂરિજી મહારાજ પાતાના "અર્બુદિગરિકલ્ય" માં લખે છે કે એારિયાસકપુર(એારીયા)માં શ્રી સંઘ તરફથી નવું મન્દિર બન્યું છે અને તેમાં શ્રી શાન્તિનાય ભગવાનની મૂર્તિ બિરાજમાન છે. પરન્તુ પાછળથી કારણવશાત્ યા તો જાર્બુદ્ધાર સમયે શ્રી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ બિરાજમાન કરી હશે, પરન્તુ અત્યારે તા આદિનાય ભગવાનની મૂર્તિ બિરાજમાન છે. આ સિવાય ચાવીશીના પદ્દમાંથી અલગ થયેલી ત્રણ તદ્દન નાની મૂર્તિએા અને ૨૪ જિનમાતાએાના એક ખંડિત પદ્દ છે. મન્દિરજમાં કાંઇ શિલાલેખ વગેરે નથી.

અચલગઢ

એારીયાથી પગદંહીના રસ્તે ૧ાા માઇલ અચલગઢ થાય છે. સડક પર થઇને આવતા બે માઇલ દૂર છે. દેલવાડાથી સીધી સડક અહી આવે છે. આ રસ્તે પાંચ માઇલ થાય છે. એારીયા ગામ જવાની સડક જ્યાંથી જીદી પહે છે અને જેને નાર્કે પાર્જીની પરળ બધાવેલી છે ત્યાંથી અચલગઢની તલાડી સુધીની પાકી સડક; અને ઉપર જવાનાં પગથિયાં (સીડી) વગેરે અચલગઢ જૈન મંદિરાની વ્યવસ્થાપક કમિડીએ બહુ જ મહેનતથી બધાવેલ છે. આથી યાત્રિકાને ઘણી જ અનુકૂલતા થઈ છે. અચલગઢ ગામ એક ઊચી ટેકરી ઉપર વસેલું છે. પહેલાં તા ઘણી વસ્તી હતી, અત્યારે વસ્તી થાડી છે. આ પર્વતની ઉપર અચલગઢ નામના કિલ્લા બનેલા છે જે અત્યારે ખંડિત છે. આ જ કારજીથી ગામનું નામ પછુ અચલગઢ કહેવાય છે.

કુમારવિહાર

તલાટીની પાસે જમાણી તરફ સડકથી થાઉ દ્વર નાની ટેકરી ઉપર શ્રી શાંતિનાથ લગવાનનું મંદિર ખનેલું છે. આ મ દિર ગુર્જરેશ્વર પરમાર્હેતાપાસક મહારાજ કુમારપાલે ખ ધાવ્યું હતું. શ્રી જિનપ્રલસૂરિજી મહારાજ અર્બુદાદ્રિકલ્પમાં લખે છે કે—

कुमारपालभूपालश्रीखनयकुलचन्द्रमाः । श्रीवीरचैत्यमस्याच्चैः शिखरे निरमीमपत् ॥ ५०॥

લાવાર્થ-ચૌલુકય કુલમાં ચંદ્ર સમાન મહારાજા કુમારપાલે આળૂના ઉચા શિખર ઉપર શ્રી વીર પ્રલુતુ ચૈત્ય બનાવ્યું.

શ્રી સામસું દરસૂરિજી પણ પાતાના અર્બુ દગિરિકલ્પમાં લખે છે કે-આયૂ પર્વત ઉપર ગુજરાતના સાલકી મહારાજા કુમારપાલનું અનાવેલું શ્રી મહાવીર-સ્વામીનું સુશાબિત મંદિર છે.

આ મંદિરમાં અત્યારે તો શાન્તિનાથ લગવાનની સુંદર પરિકરવાળી વિશાલ મૂર્તિ છે. તેના ઉપર કાઇ લેખ વગેરે નથી, પરન્તુ જાણે હાર સમયે પાછળથી પરિવર્તન કરી આ મૂર્તિ બિરાજમાન થઇ હશે. આ પરિવર્તન કયારે થયું એ કહેવું સુશ્કેલ છે. બીજ્ઞાનિવમલસૂરિ પાતાની તીર્થ માલામાં રચના સં. ૧૭૫૫ માં લખે છે કે " અચલગઢ ગામની બહાર મહારાળ કુમારપાલે બંધાવેલા મંદિરમાં મૂલનાયક શ્રી મહાવીરસ્વામી છે અને આ મંદિર જિનબિં બાથી લરેલ હાવાનું લખ્યું છે. ૧૮૭૯નો અપ્રકટ તીર્થ માલામાં લખ્યું છે કે મૂલનાયક શ્રી શાંતિનાથ લગવાન છે અને બાર્ન્યામાં ધાતુની શ્રી મહાવીર પ્રલની મૂર્તિ બારાજમાન છે. એટલે એમ લાગે છે કે ૧૭૫૫ અને ૧૮૭૯ની વચમાં મૂલનાયકની મૂર્તિનું પરિવર્તન થયું હશે. શ્રી શીલવિજયજી પાતાની વિ. સં ૧૭૪૬માં રચાયેલી તીર્થ માલામાં લખે છે કે કુમારપાલે બંધાવેલા મંદિરનું નામ " બાલ્યુવસહી " છે તથા તેમાં મૂલનાયક શ્રી નેમિનાથ લગવાન છે. તથા આ મદિરમાં બિરાજમાન કાઉસ્સગ્ગીયાના લેખમાં પણુ લખ્યું છે કે શ્રી અરિષ્ટ નેમિનાથના મંદિરમાં આ મૂર્તિ બરાજમાન કરી. આલેખ વિ. સં, ૧૩૦૨ના છે. આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે આ મંદિરમાં આ દિરમાં

શરૂઆતમાં શ્રા અરિષ્ટનેમિ લગવાન ગિરાજમાન હશે. પાછળથી અજયપાલના સમયમાં કે બીજા કારણથી મૃર્તિ ખંહિત થઇ હશે, જેથી ૧૩૮૦ પછી શ્રી મહાવીર ભગવાનની મૃર્તિ ગિરાજમાન થઇ હશે અને ત્યારપછી અર્થાત્ ૧૭૫૫ અને ૧૮૭૯ની વચમાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની મૃતિ બિરાજમાન કરવામાં આવેલ હશે.

ગ્યા મંદિરજમાં એક કાઉસ્સગ્ગીયા ઉપર વિ. સં. ૧૩૦૨ જેઠ શુ. ૯ ને શુક્રવારના લેખ છે. મંદિરજીના રંગમંઠપ ખડુજ સુદર અને વિશાલ છે. મૃલ ગમારાની પાસેના ગબારામાં નકશીદાર એ ખંબા છે. મંદિરજીમાં એ મૃતિંએા પદ્મા-સનસ્ય અને એ ઊબી કાઉસ્સગ્ગીયાની છે. બધાને સુંદર પરિકર છે અને તેમાં નાની મૃતિંએા પણ વિરાજિત છે.

મ'દિરતી ખહાર લમનીની દિવાલમાં અનેક દશ્ય ચિત્રિત છે, જેમાં જિત-મૃનિ'એા, કાઉસ્સગ્ગીયા, આચાર્ય', સાધુએલની મૃનિ'એલ તથા પાંચ પાંઠવ, મલ્લ કુસ્તી, લડાર્ક, સવારી આદિનાં દશ્યા છે.

મુલ ગમારાના પાછલા ભાગમાં અત્યન્ત રમણીય શિલ્પકલાના નમૂનારૂપ કાઉ-રસગ્ગીયા–દેવદેવીઓની મૂર્તિઓ વગેરે ખાદેલ છે.

ચાન્તિનાય ભગવાના મંદિરછની સામે ઢાળી ળાજી તગ્ફ અચલેશ્વર મહા-દેવજીનું મંદિર છે તેના દરવાજા ઉપર મંગલમૃતિંના સ્થાનમાં તીર્થ કર ભગવાનની ખાદેલી મૃતિં છે. આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે આ મંદિર પહેલાં જેન મંદિર હાય. મહાદેવજીના મદિરજીની પાસે મંદાકિની કુંઢ વગેરે જેવા લાયક છે. સામે તલાવ ઉપર ત્રણુ ભે સા છે. આગળ પહાઢ ઉપર વધતાં ગણેશપાળ, પછી આગળ હનુમાનપાળ, ત્યાથી આગળ પહાઢ ઉપર ચઢવાની સીઢીઓ-પગથિયાં આવે છે.

ત્યાં એક વિશાલ કપ્રસાગર તળાવ છે. તલાવના કિનારા ઉપર જૈન 'વેતાંખર કાર્યાલયના બાગ છે. આગળ ઉપર ગંપાપાળ આવે છે. થાઠે દ્વર ગયા પછી તેન 'વેતાંબર કાર્યાલય, ધર્મ શાલા અને શ્રી કુંચુનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. મૂર્તિમાં લેખ છે. વિ. સં. ૧૫૨૭ વંશાખ શુદિ ૮ તપાગચ્છાધિપતિ શ્રી લક્સીસાગર સ્િજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે. આ સિવાય મૃલનાયક્છની ખને બાજી ધાતુના કાઉસ્સ-ગીયા ર, પાષાણની ખે, આ સિવાય પંચનીર્થી, ચાવીશી, સમવસરા આદિ મળી કુલ ૧૯૪ પ્રતિમાએ છે. એક ગુરુ-પુંડરીક ગણધરની મૃતિ પણ છે. આ સિવાય કારખાનામાં પીત્તલના ત્રણ થાડેસ્વારા છે.

અચલગઢના કારખાનાનું નામ શાહ અચલશી અમરશી (અચલગઢ) છે. રાેહીડા શ્રી સંઘ તરફથી આ કારખાનાની દેખરેખ ચાલે છે. અચલગઢમાં શ્રાવકનું ઘર

^{*} શ્રી રા. ળા. શ્રીયુન એાઝાછ પણ એ જ કહે છે કે આ મંદિર પહેલાં જેનમંદિર હશે. (જુએા સિરાહી ગન્યકા ઇતિહાસ)

એક જ છે અહીં ધર્મશાલા સુંદર છે. યાત્રિકા લાંધા સમય રહી શકે છે. હમણાં કારખાના તરફથી એક લાજનશાલા ચાલે છે. કારખાના તરફથી એકોવાના રસ્તાની પરખ, એારીયા મ'દિરની વ્યવસ્થા, આખરાહ ધર્મશાલા (આરણા તલાડી) અને ત્યાં યાત્રિકાને લાતું અપાય છે. તથા 'અચલગઢનાં ચારે મન્દિરાની વ્યવસ્થા થાય છે.

આ અચલગઢ વિ. સં. ૧૫૦૯ મેવાડના મહારાણાં કુંભાએ ંળધાવેલ છે અચલગઢનું છે માળનુ વિશાલ મહિર—ચામુખછનું મંદિર પર્ણ અચલગઢવાસી સંવવી સહસાએ બધાવેલ છે.

શ્રી ઋષભદ્દવજીનું નાનું મંદિર.

કારખાનાથી ઉપર જતાં આદિનાથ લગવાનનુ નાનું મદિર આવે છે મૂલના-ચક્ક ઉપર ૧૭૨૧ તે હેખ છે. અમદાવાદવાસી શ્રીમાલી રાતિય શેઠ શાંતિદાસે આ મૂર્તિ ળનાવી છે; અને પ્રતિષ્ઠા તપાગ છાધિરાજ શ્રી હીરવિજયસૂરિજીની પર'પરાના વિજયરાજસૂરિજીએ કરાવી છે. સંભવ છે કે આ મંદિર તેમણે બનાવ્યું હાય. મદિરની પ્રદક્ષિણામાં ૨૪ દેરીઓ, ચાર ચરણપાદુકાની ચાર છત્રીએ અને એક ચક્રેશ્વરી દેવીની દેરી છે લમતીની એક દેરીમાં પરિકરવાળી શ્રી કું યુનાથ લગવાનની પચતીથી ની મૂર્તિ છે, તેના ઉપર વિ. સં. ૧૩૮૦ ના નાના લેખ છે. ચક્રેશ્વરીની દેરી પાસે એક કાંટડીમાં કાષ્ટ્રની મનાહર કિન્તુ અપ્રતિષ્ઠિત ચાર જિનમૂર્તિએ છે. આ મદિરમાં કુલ ૨૭ મૂર્તિએ, ૪ ચરણપાદુકા, હાથ એડી સરસ્વતીદેવીની ૧ તથા ચક્રેશ્વરીદેવીની મૂર્તિ છે અને એક પાષાણના યંત્ર છે. ત્યાંથી આગળ જતાં—

શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું (ચાૈમુખજીનું) મ**ં**દિર

અચલગઢના ઊંચા શિખર ઉપર આદિનાથ લગવાનનું છે માળનું ગગનચુમ્બી વિશાલ ચતુમુંખ (ચામુખ) મદિર આવે છે. આ મદિર રાષ્ટ્રકપુરનું વિશાલ મંદિર ખંધાવનાર માંડવગઢવાસી પારવાડ જ્ઞાતિય ધરષ્યાશાહના માંડાલાઇ સઘવી રતન શાહના પુત્ર સઘવી સાલિગના પુત્ર સહસાએ ખધાવીને વિ સ ૧૫૬૬ માં પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલ છે. પ્રતિષ્ઠાપક છે તપાગચ્છીય શ્રી સામસું કરસૂરિજીની પદ્ધપરંપરાના શ્રી જયકલ્યાષ્ટ્રસૂરિજી મહારાજ. ૧૫૬૬ના ફા. શુ. ૧૦ ને સામવારે પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

આ મ'દિરમાં બન્ને માળમાં મળી ધાતુ અને આરસની એઠી તથા ઊલી મળીને કુલ ૨૫ જિનમૂર્તિએ છે. તેમાં એઠી તથા ઊલી મળીને ધાતુની ૧૪ અને આરસની ૧૧. ધાતુની ૧૪ મૃતિ એમાંથી ૭ મૂર્તિએ ઉપર તે સ. ૧૫૬૬ ફા. શુ. ૧૦ના લેખા છે. બાકીની સાત મૂર્તિએ બહારગામથી આવેલી છે. આરસ-ની બધી મૂર્તિએ બહારથી આવેલી છે. કુલ પચીશ મૂર્તિએમાંથી ૨૧ મૂર્તિએ ઉપર લેખ છે. અર પર લેખા નથી. ઉત્તરદિશા તરફના મુખ્ય મૂલનાયક આદિ- નાથ ભગવાનછ ઉપર વિ. સં.૧૫૬૬ના લેખ છે. પૂર્વ દિશા તરફના આદીશ્વર ભગવાનની મૃતિ ઉપર વિ. સં. ૧૫૧૮ના લેખ છે. એાસવાલ સાહ સાલ્હાએ પ્રતિષ્ઠા મહા સવમાં તપાગચ્છાચાર્ય શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૃષ્ટ્ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. દક્ષિણ દિશાના દ્વાર તરફના શાન્તિનાથ ભગવાનની મૃતિ ઉપર ૧૫૧૮ના લેખ છે. ઉપર શંકત શાહ સાલ્હાની માતા કર્માદેવીએ આ મૃતિ ખનાવરાવી છે. પ્રતિષ્ઠાપક શ્રી લક્ષ્મીસાગરસ્વિ છે. આ ખન્ને મૃતિએા કુંભલમેરુથી લાવીને અહીં બિરાજમાન કરેલી છે, એમ લાગે છે.

પશ્ચિમ દિશાના મૃલનાયકજી શ્રી આદિનાઘ ભગવાનની ધાતુમયી રમણીય મૃર્તિ છે સં. ૧૫રહમાં ડુંગરપુરના શ્રાવકસ્વે અનાવેલ છે. પ્રતિષ્ઠાપક તપાગચ્છા-ચાર્ય શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિજી છે. આ ચારે મૃતિએા બહુ જ મનાહેર અને રમણીય છે.

પ્રથમ દ્વારના મૂલનાયકજીની પાસે અન્તે ખાજી ગે ધાતુના મનાહર કાઉરસ-ગીયા છે, તેના ઉપર વિ સં. ૧૧૩૪ના લેખ છે. આ સિવાય આ માળમાં ૧૩૦૨ ના લેખ છે. બીજા પણ ૧૫૬૬, ૧૬૯૮, ૧૫૧૮ વગેરેના લેખા છે.

બીજા માળ ઉપર ગ્રાંમુખઇ છે તેમાં ત્રજી મૂર્તિએ। ઉપર તે। વિ. સં. ૧૫૬૬ ના લેખા છે. એક મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી પછુ તે પ્રાચીન છે.

નીચેના માળથી ઉપર જવાના રસ્તામાં આરસની એક સુંદર દેરી છે તેમાં નવ જોડી ચરાલુપાદુકાએ છે. શ્રી જંખૂરવામી, વિજયદેવસૂરિ, વિજયસિંહસૂરિ, પં. સસ્યવિજયગણી, પં. કપૂરવિજયગણી, પં. ક્ષમાવિજયગણી, પં. જિનવિજયછ, પં. ઉત્તમવિજયગણી, પં. પદ્મવિજયગણી. આ પટ અચલગઢમાં બિરાજમાન કરવા માટે બનાવેલ છે. વિ. સં. ૧૮૮૮ માં મહાશુદિ પ સામવારે પં. રૂપવિજયછ ગણિએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

અહીંની ધાતુના ૧૪ મૃર્તિએા ૧૪૪૪ માની કહેવાય છે. આમાં સાતું વધારે વપરાચેલ છે તથા પીત્તલ આદિ ધાતુઓ પણ છે. મૂર્તિઓ ઘણો જ મનાહેર, લવ્ય અને આકર્ષક છે. ઉપરના માળથી આખૂતું દેશય બહુ જ મનાહેર લાગે છે

અાભુના પહાડ ઉપર અનેક વનસ્પતિએા, રસકું પિકાએા, રહેના ભર્યા પડયાં છે આખૂકલ્પમા લખેલ છે કે-

> न स ब्रुक्ता न सा बल्ली न तन्पुष्पं न तत्फ्लं। न स कंदा न सा ज्ञाखा या नैवात्र निरीक्ष्यते॥ तेमक पदे पदे निधानानि, योज्ने रस्कंपिका। भारपहीना न पश्यंति, बहुरत्ना वसंघरा॥

શાંતમૃતિશ્રી જય તવિજયૂજ મહારાજે "ક્યાનુ" નામના પાતાના પુસ્તકમાં આખૂ પરના દરેક જિનાલુરામાં મૃતિઓ, યુંત્રા, દેવ–દેવીઓ, વિઠ શું શું વસ્તુઓ છે તેની સૂક્ષ્મ નાંધ કરી છે. વિસ્તારલયથી અમે તે સર્વ∷હકીકતા અહીં ઉધ્ધૃત કરતા નથી. માત્ર જાણવા ચાગ્ય હકીકત નાંધી છે.

૧. વિમલવસહીમાં પરિકર સહિત પંચતીથી ૧૭, પરિકર સહિત ત્રિતીથી ૧૧, પરિકર સહિત કિતીથી ૧૧, પરિકર સહિત કિં કં મૂર્તિઓ, પરિકર વિનાની ૧૩૬ મૂર્તિઓ, એક સા સિત્તેર જિનના પક ૧, ત્ર્રે ગાની પક ૧, ત્રે ગાની શાના પક ૧, હોલીશીના પક ૧, હોલીશીના પક ૧, હોલીની એક તીથી ૧ તેમજ આચાર્ય, શ્રાલક-શ્રાલકાયુગલ, પ્રાંત્ર, અભિકાદેવી, લક્ષ્મીદેવી તથા ઇંદ્રની મૂર્તિઓ વિગેર....

' રે. લુંહુવંસહીમાં પરિકર્વ સહિત પંચતીર્થી ૪, પરિકર સહિત સાંદી મૂર્તિ ૭૨, પરિકર વિનાની મૂર્તિએ ૩૦, ત્રહું ચાવીશીના પક ૧, એક ચાવીશીના પક ૭, જિનમાતાઓના પક ૧, અશ્વાવખાધ ને સમળીવિહારના પટ ૧, ધાતુની પંચતીર્થી ૨, ધાતુની એકતીર્થી ૩, આ ઉપરાંત રાજમતી, મરુપર્વત, આચાર્ય શ્રાવક-શ્રાવિકા, અભિકા દેવી, યક્ષ વિન્ની મૃતિએ વિગેરે…

3. ગીત્તલહર (ભીમાશાહનું મંદ્રિરં)—પરિકર સહિત પંચતીર્થી ત, આર-સની પચતીર્થી ૪, પરિકર વિનાની મૂર્તિઓ ૮૩, ધાતુની મૂર્તિઓ ૪, ધાતુની ત્રિતીર્થી ૧, ધાતુની એકતીર્થી ૩, પુંડરીકરવામી, ગૌતમસ્વામી ને અંબિકાદેવીની મૃતિ વિગેરે....

૪ ખરતરવસહી (ચોમુખજ)-ચોમુખજની ચાર મોટી ય્રતિમાંએા, પરિકર "વિનાની મૂર્તિએા પણ, અંબિકાદેવી વિગેરે .....

ય મહાવીરસ્વામીનું મંદિર—પરિકર વિનાની ૧૦ મૂર્તિએ.

આળુ જવા માટે B. B & C. I. રહવેના ખરેલી સ્ટેશને ઉતરવું. શહેરમાં શ્વે જૈનમ દિર ને ધર્મશાળા છે. ત્યાંથી ઉપર જવા માટે સાટર મળે છે. ઠેઠ મથાળા સુધી પાકી સહક છે, જેની લખાઇ ૧૭૫ માઇલની છે. સહક સર્પાકાર પથરાયેલી છે. માટર લાહું ગાંદા આંધા છે. સાલક કરવા જવાય છે.

આખૂ ઉપર દેવવાડામાં જૈતમ દિરા, ધર્મ શાળા, ખગીચા વગેરેની વ્યવસ્થા શ્વેતાં-તામર સંઘ તરફથી ક્**ક્યાહુજ ંપરમાન દ**ની ધ્યેઢી કરે છે અને શિરાહી સંઘ તેની દેખરેખ રાખે છે. ં અચળગઢ તલાઠીનું મંદિર, એારીયાજીનું મૃદિર, આર્રણ ચાકીની જૈન ધર્મશાળા, મૃદિર વિગેરના વહીવટ રોઢ અચલશી અમરશીના નામથી રાહીઠા શ્રી સંઘની કમિટી તરફથી ચાલે છે.

ગ્યા**ળુ અંચલગંઢનાં જોવાલાયક**ુ જાહેર**ે સ્થ**ળાં...

- ૧. નખી (નક્કી) તળાવ—મા સું દર સરાવર ત્રણે ખાજીથી ઊચાં લીલાછમ ઝાડાથી સુશાભિત અને નાની નાની ટેકરીઓની વચમાં આવેલું છે. આમાં હાહીયા પણ કરે છે. પાણી ખહુ જ ઊડું છે. તળાવની ચારે ખાજીની ટેકરીઓમાં ગુફાઓ છે જેમાં ખાવાઓ રહે છે. ખાસ ચંપાગુફા, હાથીગુફા અને રામજરૂખા, પ્રસિદ્ધ છે. અહીં ફિનારા ઉપર એક બાજી હતુમાન્છતું મંદિર છે
- ર ટાડરાક અને નનરાક-તળાવની દક્ષિણ બાજીએ એક પહાડી ઉપર મે હાતા આકારની માટી શિલા છે જેને ટાડરાક કહે છે. તેમજ રાજપુતાના કલબની 'લાઇનમાં પહાડી ઉપર એક શિલા છે જેને ડેન્નરાક ' કહે છે.
- 3. રધુનાથજનું, મંદિર—આમાં શ્રીરામચંદ્રજની મૂર્તિ છે. અને 'રામાન'દજએ ચૌદમી સદીમાં સ્થાપ્યાનું કહેવાય છે. અહીં ઉતરવાની સગવડ સારી છે.
- ૪. રામકુંડ-મંદિરની ઉપર અને જયપુર સ્ટેટના રાજમહેલની નજીકમાંની ગુફામાં પાણી ભરાયેલું છે જે રામકુંડ તરીકે પ્રસિષ્ધ છે.
- ય. અનાદરા પાઇન્દ્ર-નખી તળાવથો પશ્ચિમ દિશામાં આવેલા આ ક્યાનને અનાદરા પાઇન્દ્ર અથવા આધ્યુગેઇદ પછુ કહે છે. જ્યારે રેલ્વે ન્હોતી ત્યારે અનાદરાથી આધ્યુ આવવાના આ રસ્તા હતા. આ સ્થાનથી નીચે ત્રણ હતાર ફૂટ, નીચેનાં, જંગલા તથા વનસ્પતિ વગેરે દેખાય છે. નજીકમાં એક ગંણેશ જતું મંદિર છે. ગંણેશમ દિરથી એક પગકૈડીએ શાહે દ્વર ઉપરના ભાગમાં 'કાગપાઇન્દ્ર' આવે છે. અહીં એક શુક્ષા આવેલી છે, જેને ગુરુંગુક્ષા કહે છે.
  - રે. સનસેટપાઇન્ટ:- અહીંથી સૂર્યાસ્તનું ખહુ જ સુંદર્ર દેશ્ય દેખાય છે.
  - ૭. પાર્લનપુરપાઇન્ટ- આકાર્ય સાફ હાય છે ત્યારે અ**હીં**થી પાલનપુર દેખાય છે.
  - ૮. પેલીજવાક-કુરવા જવાનું જાહેર સ્થાન છે.
  - ૯. અધ્યુદાદવી-લંસ્તીની ઉત્તર દિશામાં ઊંચા પહાડના શિખર ઉપર અર્યુદા દેવીલું મંદિર છે જેમાં દુર્ગાદેવીની મૂર્તિઃ છે. નીચેથી મંદિરમાં જવાનાં ચારસા પગથિયા છે. અને મંદિરના દરવાને એટલા બધા સાંકડા છે કે એક માજી મને એસીને અંદર જલું પડે છે. અહીં નજીકમાં દુધમાવડી નામનું સ્થાન પ્રસિદ્ધ છે.

૧૦. ગામુખ (વસિષ્ટ આશ્રમ) અહીં શ્રીરામલક્ષ્મણની મૂર્તિઓ છે. તેમજ વશિષ્ઠ પત્ની અરુન્ધતી અને નંદની મૂર્તિઓ, છે. તેમ સૂર્ય વિષ્ણુ લક્ષ્મી વગેરેની મૂર્તિઓ છે. નજીકમાં અસ્નિકુંડ છે, જેમાંથી ઋષિઓએ રાજપુત વ'શની ચાર નિસ્માની ઉત્પત્તિ કરેલી છે એમ કહેવાય છે.

૧૧: ગાતમ માશ્રમ-જેમાં ગોતમ, અહલ્યા તથા વિષ્ણુની મૂર્તિઓ છે.

૧૨. વ્યાસ તીથ-ગોર્સુખીની પૂર્વ દિશામાં આ સ્થાન ઓર્વ્યું છે. નાંગતીથ; નીલક ઢમહાદવ, કુ વારીકન્યા, દેલવાડાંનાં જૈને મે દિરાથી થાઉ દૂર દક્ષિણમાં આ મ દિર છે જેમાં વાલમરસિયાની મૂર્તિ છે. એમ કહેવાય છે. ગણેશ અની અને એક દેવીની મૂર્તિ છે જેને કુ વારી કન્યા કહેવામાં આવે છે.

્રેવર તલાવ જે દેલવાડાથી અચલગઢ જતાં ડાળા હાથ તરફ છે. ૧૮૯૪-૯૫ માં સિરાહીના મહારાજાએ બંધાવ્યું છે. અચલેશ્વર મહાદવા આ મંદિરની નજીકમાં મંદાકિની કું હ છે. શ્રાવજી લાદરવા કું ડ અચલગઢ, ઉપર છે. પાસે જ, ચામું ડાનું મંદિર છે. આગળ જતાં હરિશ્વંદ્રની ગુફા આવે છે. ભઈ હરિની ગુફા, રવતીકુ ડ, ભૃગુ આશ્રમ, ગામતીકું હ, ગુરુશિખર જે સમુદ્રની સપાટીથી પરપ૦ ફીટ, લગ્નુ છે. આખૂનું લગામાં લગ્નું શિખર આ કહેવાય છે. અહીં રાત રહેવાની સંગવંડ છે. ધર્મશાળા છે. મંદરના આવાજી આવનાર યાત્રિકાની સગવંડ ભળવે છે.

ં આ સિવાય રાજયુંતાના હાટલ, ડાક ખંગેલા, વિશ્વાસલવન, રઘુનાથજીનું મંદિર, દુલેશ્વર મહાદેવની ધર્મશાળા, શાંતિસંદન વગેરે વગેરે ઉતરવાનાં સ્થાના પશુ ઘણાં છે. દેલવાડામાં જૈન ધર્મશાળાઓ છે. આખૂ કલળ પણ રમતગમતના સાધનરૂપે વિદ્યમાન છે.

એડમ્સ મેમારીયલ હાસ્પીટલ. સ્વૃં યાગરાજ આ. શ્રી વિજયશાંતિસેરિજના ઉપદેશથી સ્થપાયેલ એનીમલ્સ હાસ્પીટલ(પશુચિકિત્સાલય) તથા તેઓ શ્રીનાં આખ્ય અચલગઢ અને દેલવાડાનાં આશ્રમાં તથા ગુફાંએા પણ પ્રસિદ્ધ છે.

ં આખૂરાહથી આખૂકાઈર રાેડ ઉપર સ્વ. ચાેગિરાજ શ્રી શાન્તિસૂરિજીના આ-શ્રમ છે. મકાન ભવ્ય, વિશાલ અને ધ્યાન કરવા લાયક છે

હુલીકેશ-આંખૂરોડથી ચાર માઈલ દ્વર પહાડની તલાઠીમાં આ સ્થાન આવ્યું છે. અહીં વિષ્ણુનું મદિર છે. આખૂરાડથી ચાર માઈલ દ્વર ચંદ્રાવતી નગરી છે જે પરમારાની રાજધાની હતી અને પ્રાચીન યુગની જૈન નગરી હતી.

આ સિવાય આખૂં ઉપર જયપુર કાંડી, જયવિલાસ પેલેસ, પાલનપુર હાઉક, રસીડેન્સી, લારેન્સ સ્કૂલ, સેન્ટ મેરી હાઇસ્કૂલ, રાજપુતાના કલળ, સેનેટરીયમ અને પાષ્ટ ઓફીસ વગેરે છે. આળૂગિરિની સામાન્ય ઊચાઇ ૪૦૦૦ ફૂટ છે. આળૂ પર્વતા ઉપરના વિસ્તાર ખાર માઇલ અને પંહાળાઇ બેથી ત્રણ માઇલ જેટલી છે.

શ્રીઅર્ધુ દકલ્પ

आपणे आण्नी वर्तभान स्थिति लेई हीधी हवे आ। संभूधी श्री जिन-प्रसिद्धि विविधतीर्थं इंद्रेपमां के क्षेणे हे ते पण लोई क्षेणे, अर्धु हे इंद्रेप्त अंदी सामंतर आप्युं है. आ दिण वांश्वाधी ते वणतनी आण्नी परिस्थितितं आपण्डे ज्ञान थाय है.

અરિહ'ત શ્રીઋષભદેવ તથા શ્રીનેમિનાય પ્રભુને નમસ્કાર કરીને અર્ખુદ નામના માટા પર્વતના કલ્પ સંક્ષેપથી હું કહીશ (૧) પ્રથમ સાંભળ્યા પ્રમાણે શ્રીમાતા (કન્યાકુમારી) દેવીની ઉત્પત્તિ કહીશ ફેમકે તેની સ્થાપનોથી આ પર્વેત જગતમાં પ્રસિધ્ધ થયા (૨) રતનમાલ નગરમાં રતનશખર નામના રાજા થયા. યુત્ર ન હાવાથી દુ:ખી યયેલા તેણે કેટલાક શોકુનિક-શકન નેનારા જયાંતિયીઓને (રાજ્ય-ના માલિક કેંછ થશે એ જાણવા) ખંકાર માકલ્યાં (3) લાકઢાંની ભારીને વંહન કરતી દુઃખી સ્ત્રીનાં માયાં પર દુર્ગા(-લેરવ)ને જોઇને તેઓ(શાંકુનિકા)એ राजने इह्युं है-माना युत्र मांपना स्थाने राज धरी (४) ्राजमे तेने गर्ल સાથે જ મોરી નાખવાના તે મનુષ્યાને આદેશ કર્યા તેથી રાત્રે તેને એક ખાહામાં નાખી (પશુ) તે શરીરચિંતા(શૌચ માટે)ના બહાનાથી તે ખાડામાંથી णहार नीक्ष्णी (प) सथ्थी हु: भी ते श्रीकी युत्रने कन्म आध्ये। अने कलहीथी જ તેને ' ઝાટ' નામના ઝાહ વચ્ચે મૂકી દીધા. આ બીના નહીં જાણુનારા તેઓ (મારા-એ)એ તેને ખાડામાં લાવીને મારી નાંખી. યુણ્યથી પ્રેરાયેલા આ યુત્રને (એક) મુગલી ભ'ને સ'ધ્યા વખતે દૂધ પાવા લાગી. (આમ) માટા થતાં કાઈ વખતે (તેની) આગળ મહાલક્ષ્મીની ટકશાળ થઇ (૭) મુગલીના ચાર પગની વચ્ચે ખાળક રૂપવાળું નવીન અચ્ચું ઘએલું સાંભળી લાકામાં (એ) વાત પ્રસરી ગઇ (८) ते हार्ध नवे। धनारा राज हते। सेम (शाइनिडाधी) सांलणी राजसे तेने મારવા માટે ચાલાએ માકલ્યા. તેઓ(ચાલાએ) એ તે(બાળક)ને નગરના કિલ્લામાં જ સાંજે જોઈને ખાળહત્યાના ભયથી માર્ગમાં આવતા (ગાયાના ટાળાના પગમાં કચરાઇ મરી જુશે એમ સમજ) ગાયાના ઝુંડમાં મૂકી દીધા. તે (ખાળક) ते ज प्रकारे त्यां ज रहा। यह लाज्यथी कोई जाजह (तेनुं रक्षानु करवा), व्यागण આવ્યા. તેના પ્રેરકે(ગાવાળ) તે આળકને તે બળદના ચાર પગ વચ્ચે મૂકયા. આ સાંલળીને અને મંત્રીના સમજાવવાથી રાજાએ તે આળકને ખુશીથી પાતાના વારસ માન્યા (૯. ૧૦, ૧૧) અનુક્રમે તે પુજ નામના રાજા થયા. તેને રૂપવાળી (श्रीभाता) नाभनी युत्री थूछ पछ (वांधा क्येटहा हता है) ते वांहराना भावाणी हती. (१२) वैराभ्यथी निविषयी (डाम विनानी थतां) तेने जातिरमरेषु ज्ञान

ઉપત્રસું અને પિતાને આગલા, લવમાં પહેલાં જ્યારે, પાતે વાનરી હતી તે સમયનું સ્વરૂપ કહ્યું (૧૩) અર્જુદ પર્વત)માં ઝાડની ડાળીઓમાં ફરતી મને ફાઇએ તાળ-વામાં (તીર) મારી વીધી નાખી ઝાડની નીચેના કુંડમાં મારું, ઘડ પડી ગયું તે (તમે વિચારા) તે કામિત (ઇન્છિત દેનારા) તીર્થના મહાત્મ્યથી મારું મનુષ્યનનું શરીર થયું અને મસ્તક તેવી જ રીતે છે તેથી આજ પણ હું વાંદરાના સખનવાળી છું. (૧૫) યું જે પોતાના માણસા માકલીને કુંડમાં (તે વાંદરીનું) મસ્તક નાખી દેવરાવ્યું તેથી તે મનુષ્ય (સ્ત્રી) સખવાળી થઇને અર્ઝુદિગરિમાં, તપસ્યા કરવા લાગી. (૧૬) એક વખત આકાશમાર્ગ જતા યાગીએ તેને બાઇને, તેના રૂપથી માહિત થઇને આકાશથી નીચે લતરી તેને પ્રમૂર્વક કહ્યું –હે શુલ લક્ષણવાળી, તું મને કેવી તેતે પરણી શકે (૧૭) તેણે કહ્યું –રાત્રિના પ્રથમ પ્રહર વીતી ગયો છે તેથી અત્યારથી લઇને કુકડાના શબ્દ થાય (સવાર થાય) તે પહેલાં જ કાઇ વિદ્યાવડે આ પર્વતમાં સુંદર એવી, ખાર પાજ તું ખાંધી શકીશ તો, તું મારા વર થઇશ એથી તે ઋષિયે છે પ્રહરમાં તે પાજે ને કરાવડે આંધી તે પહેલાં જ તેણે પાતાની શક્તથી ક્રકડાના શબ્દ કરાવડો. તે ક્રયટને જાલનાર પહિલાં જે તેએ પાતાની ! શક્તિથી કક્ષાના શખ્ક કરાવ્યા. તે કપટને જાજીનાર ('ઋષિન') વિવાહ 'ઋાટે' નાં પાડવા છતાં તે 'રાકાયા નહિ'. '(૧૮, ૧૯, ૧૦) નદી-तीर 'कहेन साथ विवाद हरवानी धन्छ। 'हरनारा' ते ऋषिने तेथे (श्रीभाताये) કહ્યું. ધરણવા માટે ઇચ્છા હાય તા ત્રિશૂલ છાડીને મારી પાસે ખાવા. (૧૧) તે प्रकारि । इरीने आविता ते अधिना पश्चमां विकृत इतरायो । भूडी तेथे (श्रीमाताये)। શુંળથી આન દિત થઇ તેના તે જ શૂળવર વધ કરી (૨૨") આ પ્રકારે જન્મભર અંખે ક શીલવાળી તેણે જન્મ સાર્થક કરી સ્વર્ગ મેળવ્યું. ત્યાં શ્રીયું જે શિખર વિનાનું મે હિર ખેનાવ્યું. ('રર્ક') છે છ માસને અ'તે પર્વતની નીચેના ભાગમાં રહેલા અર્ખું નામના સર્પ ચીલે છે તેથી પર્વત કમ્પાયમાન થાય છે તે કારવૃથી અર્ધા મ'હિરા શિખર' વિનાનાં છે (ર૪) છે હો હો હો હો આ' પ્રમાણે 'કહે છે-ા પહેલાં આ હિમાલયથી ઉત્પન્ન થએલ ન દિવધેન નામના પહાર હતા. સમય જતાં, અર્પુંદ, નામના સર્પરાજના રહેઠાથુથી તે અર્પુદ, આ પ્રમાણે (નામવાળા) થયા (રપ) મા પર્વત ઉપર સંપત્તિશાળી ભાર ગમગાગાલિક તપસ્વીએ અને હુજારા રાષ્ટ્રિકા વસે છે. (૨૬) એવાં એક વૃક્ષ, વેલકી, યુષ્ય, ફળ, કન્દ અને ખાજુ નથી કે જે અહીં ન જોવામાં આવતા હાય. (૨૭) અહીં રાત્રે માટી ઔષ-ધિએા દીવાની માક્ક ઝળહળે છે. સુગ'ધીવાળા અને રસથી ભરપૂર એવાં બે ાયઆ, દાવાના નાક્ષ્ક ઝળહળ છે. સુગવાવાળા અને રસયા ભરપૂર અવા એ પ્રકારનાં વના પથુ છે. (૨૮) અહીં સ્વચ્છં દપણે ઉછળતી સુંદર ઊમિઓલાળી તીરે રહેલાં ઝાંડોની પુષ્પાથી યુક્ત તૃષાતુર પ્રાણીઓને આનંદ આપનારી મંદ્રાકિની નામની નંદી છે. (૨૯) મા(પર્વત)ના ઊંચા હજારા શિખરા શાહે છે, જેમાં સુર્યદેવના દ્યાડાઓ પણ ક્ષણવાર સ્ખલના પાંત્રે છે. (૩૦) અહીં ચંડાલી, વજ,

તૈલેલ, કન્દ વિગેરે કંદનો જાતિઓ તે તે કાર્યને સિદ્ધ કરનારી પગલે પગલે જેવાય છે. (૩૧) આ પવંતના આશ્ચર્ય કરાવનારા કુંઢા, ધાતુઓની ખાણા અને અમૃત જેવા પાણીવાળાં ઝરણુઓશી યુક્ત સુંદર પ્રદેશો છે. (૩૨) અહીં લિચેશી પક્ષી-ઓના અવાજ થતાં કાકુચિત કુંડથી પાણીના પ્રવાહ ખળખળ અવાજ કરતા ઉત્પન્ન શાય છે. (૩૩) અહીં શ્રીમાતા, અચલેશ્વર, વસિષ્ઠાશ્રમ અને મંદાકિની વગેરે લીકિક તીર્થો પણ છે. (૩૪) આ માઢા પર્વતના અગ્રેસરા પરમાર રાજાઓ હતા અને લક્ષ્મીના લંહાર સમાન ચંદ્રાવતીપુરી તેઓની રાજધાની હતી. (૩૫) નિમંળ ખુષ્ટિવાળા દંહનાયક વિમળશાહે* અહીં પિત્તલની પ્રતિમાવાળું ઋષલદેવનું મંદિર બનાવ્યું. (૩૬) માતા અંબાની આરાધના કરી, પુત્રસંપત્તિની ઇચ્છા વિનાના તેણે (વિમળશાહે) ચંપક વૃક્ષની પાસે તીર્થરથાપનાની અભ્યર્થના કરીને, પુષ્પમાળાઓના હારવે સુંદર અને બળદ જેવા મુખવાળા ગામુખ યક્ષ)ને જોઇને ત્યાં શ્રીમાતાના મંદિર પાસેની લિમ દંહનાયકે લીધી. (૩૭–૩૮) ધાંધુક રાજાની ઉપર કોધિત થયેલા ગુજેરેશ્વર (લીમદેવને લિક્તથી પ્રસાદિત કરી અને તેના વચનથી

भवान्यदा ते निधि इण्डनाइक समादिदेश प्रवता किलान्दिका।

इहाचछे त्वं कुरु सद्य सुन्दरं युगादिमतुं निरपावसंग्रयः॥ श्रीविक्रमादित्व-नृवाद्ववतीतेऽण्टादशीति वाते शरदां सहस्रे। श्रीमादिदेवं शिखरेऽर्वुदस्य निवेशितं श्रीविमलेन वन्देः॥ (१०८८) - निवेशितं श्रीविमलेन वन्देः॥ १०,९१

^{*} આ વિમળશાહ ગુજરાતમાં અહ્યુહિલપુર પાટછુની ગાંદીએ થયેલા ચોલુકય બીમદેવના મંત્રી હતા. વિમળશાહના પૂર્વ જો મારવાડના હતા. આજે બિત્રમાલના નામે એાળખાતા શ્રીમાળ નગરમાં નીના નામતો કોટયાંધીશ રહેતો હતો. લક્ષ્મી એાઇ થતાં તે ગુજરાતના શાંધા ગામમાં આવી રહેવા લાગ્યા. ત્યાં તેમના ઉદય થયા. આ નીના શેઠ પાટછુમાં વિદ્યાધર ગચ્છ માટે શ્રી ઋષ્યસંદેવજનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. તેમતે લહર (લહેધર) નામતા શરૂવીર અને સુહિશાળી પુત્ર થયા. વનરાજે લહેરનાં શોર્ય અને સુહિની પ્રશંસા સાંભળી તેને પોતાના સેનાપતિ બનાવ્યા. તેની સેવાથી પ્રસન્ન થઇ તેને સંક્રમ્યલ ગામ બેટ આપ્યું હતું. તેના પુત્ર વીર મહત્તમ મૂળરાજના મંત્રી બન્યા. આ વીર મહત્તમને તેઢ અને વિમલ એમ બે પુત્રા થયા. રાજખટપટ અને સંસારને પ્રપંચનળ સમજતાં વીર મહત્તમે દીક્ષા લીધી હતી તેથી બીમદેવ રાજએ તે વખતમાં વંશપર પરાયી મળતા મહામંત્રીપદે તેન્તે અને સેનાપતિપદે વિમલને નિયુકત કર્યો હતા. પાછળથી તે મંત્રીપદે નિયુકત થયા હતા. આ વિમળ અપુત્ર મરહ્યુ પામ્યો એવા પ્રબન્ધકારાના ઉદલેખા મળે છે પછુ વિમળવાસહીમાંના અંબાછની મૂર્તિ પર સં. ૧૩૯૪ના લેખમાં મદં વિમહાન્થયે એટલે વિમલના વંશજ અભયસિંહના પુત્ર જગસિંહ, લખમસિંહ અને કુરસીંહ થયા, તથા જગસિંહના પુત્ર લાહ્યુ થયા. તે સર્વેએ અંબાછની મૂર્તિ આ મેદિરમાં સ્થાપન કરી એમ લેખ મળે છે. હતાં વિમલ પછીની વંશાવળા મળતી ન હોવાથી તેમ પહ્યુ બનવા સંભવ છે.

જ ચિત્રકૂટથી ત્યાં લાવીને સંવત ૧૦૮૮ મેં વર્ષે ઘણા પૈસાના વ્યય કરી વિમલ-વસહી નામના સુંદર પ્રાસાદ કરાવ્યા. (૩૯–૪૦) અહીં અનેક પ્રકારે પૂજાએલી એ ખિકાદેવી યોત્રાથી અત્યંત નમ્ર થયેલાં સંઘનાં અધાં વિઘનાના નાશ કરે છે. (૪૧) ત્યાં ઋષભદેવના પત્થરના મંદિર આગળ એક જ રાતમાં શિલ્પીએ ઉત્તમ વેઢા અનાવ્યા. (૪૨) સંવત ૧૨૮૮ મા વર્ષે મંત્રીઓમાં ચંદ્રમા જેવા (વશ્તુપાળ-તેજપાળ)એ × હાણીગવસહી નામનું શ્રી નેમિનાથ પ્રહ્યનું મંદિર અપંધાવ્યું. (૪૩)

આ પ્રશસ્તિગત ઋષભદેવનું મંદિર ખંધાવતા પહેલાં વિમલશાહને કેટકેટલીં કસાટી-ઓમાંથી પસાર થવું પહેયું છે એના ઇતિહાસ રામાંચક છે. તે માટે વિમલપ્રખંધ અને વિમલચરિત્ર વગેરે પ્રાંથા વાંચવા જોઈએ. અહીં તા દૂકમા વિવરણ આપું છું.

વિમલશાહ પાછલાં વંખતમાં ચંદ્રાવતીમાં રહેતા પોતાના પાપના પ્રાયશ્વિતસ્તરર શ્રી ધમ ધાષસૂરિએ આળુ તીર્થમાં હદાર કરવાની લલોમણ કરી. આ લલામણુ અનુસાર મહારાળ બીમદેવ, માટાલાઇ નેંઢ અને રાજા ધાધુકની આગ્રા લઇ આળુ ઉપર મ દિર ળનાવવા માટેની જગ્યા પસંદ કરી. ધોલાણોએ જૈના પરના દ્વેષથી ધ્યાલણોના તીર્થમાં જૈનોને પેસવા દેવાની મનાઇ કરી પણ કચાઓના હલ્લેખ પ્રમાણે વિમલે ત્રણ ઉપવાસ કરી અ બિકાની આરાધનાથી નિર્દિષ્ટ જગ્યામાં ચંપક્રવસ નીચે શ્રી આદીશ્વરની મૂર્તિ (લોકા તેને સુનિસુવ્રતસ્વામી માને છે) કાઢી બતાવતાં આ પહેલાં પણ આ જૈનાનું તીર્થ હતુ એવુ સાબિત કરી બતાવવાથી પસંદ કરેલી જગ્યા ધ્યાલણોની માગણીયી સાનામહારાથી માપીને લીધી.

× આ મે દિર ખંધાવતાં ૧૮૫૩૦૦૦૦૦ અહાર કરાડ, ત્રેપન લાખ રિપયાના ખર્ચં થયાનું મનાય છે. જે કે આ માન્યતા કેટલાકને અતિશ્રયાકિતભરી લાગશે. પણુ વિમલ-વસહી મંદિરમાં અત્યારે જેટલી જમીન રાકાઇ છે તે જમીન ઉપર સાનામહાર પાથરીને તે જમીન ખરીદતાં તેમજ જમીનની સપાટીથી આટલે ઊંચે પહાડ ઉપર સામાન તેમજ ખાઇઓ પૂરવાની સાથે આવી ઉત્કૃષ્ટ કારીગરીવાળું મદિર ખંધાવતા અહાર કરાડ તેપન લાખ રૂપિયા લાગ્યા હાય એ અસ ભવિત નથી. આ જમીન ઉપર વિમલશાહે અપૂર્વ કારણીવાળા આરસપાષાણુરી મૂળ ગભારા, ગૂઢમંડપ, નવ ચોકીઓ, રંગમંડપ અને ખાવન જિનાલય વગેરથી યુકત વિશાળ જિનમ દિર ખધાવી તેનું નામ વિમલવસહી રાખ્યું. તેમાં શ્રી ઋષભદેવની ધાતુનો મોટી પ્રતિમા સ્થાપન કરી, ખૃહંદ્ગ-છનાયક શ્રો રત્નસરી વરજી અને શ્રી ધર્મ દ્યાપત્ર કરી આચાર્યોના હાથે વિ. સં. ૧૦૮૮માં પ્રતિષ્ઠા કરોવી હતી.

આ સિવાય સિદ્ધાચલજીના સંધ કાઢીને વિમલમંત્રી સંધપતિ થયા હતા. આ સંધમાં મંત્રીશ્વરે ચાર ક્રાંડ સુવર્ણના વ્યય કર્યો હતા.

્રાં મંત્રી વસ્તુપાળ-તેજપાળની આખાલગાપાલ પ્રસિદ્ધ મહામાત્ય તરીકેની યુદ્ધિમત્તા, શોર્પ અને ધાર્મિક કાર્મો માટેની હ્લારતા અંજે જૈન-ગ્ર શામાં જં નહિ પહ્યુ કોંમિતર ગ્રંથામાં શ્રી તેજપાળ મંત્રીએ સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)માં ઉત્પન્ન ચએલું, આંખને અમૃતાં-જન સમાન અને કપાયેલા પત્થરનું ખનાવેલુ ખિંખ ત્યાં સ્થાપન કર્યું (૪૪) રાજા શ્રી સામદેવના આદેશથી ત્યાં હસ્તિશાળામાં પાતાના પૂર્વ વંશનેની મૂર્તિઓ પણ સુવર્જીક્ષરે આલેખાયેલી છે. પુરાહિત કવિશ્રી સામદેવે રચેલી "કોર્તિકોમુદી" તેમજ તેમના ચાર્યોએ રચેલા 'વરતુપાળ-તેજપાળ ચરિત્ર' 'વસંતિવલાસ' "સુકૃતસંકીર્તન" 'પ્રભંધચિંતામણી' 'પ્રભંધકાશ' વગેરે શ્રંચાથી તેમનાં યશસ્ત્રી કાર્યોની નીંધ મળે છે. વસ્તુપાળ તો એક વિદ્વાન કવિ પણ હતા તેમ તેમનાં રચેલા 'નરનારાયણાનન્દ' કાચ્ય ઉપરથી જાણી શકાય છે તેથી તેઓ સરસ્ત્રની દેવીના ધર્મપુત્ર તરીકે ઓળખાતા. જ્યારે તેજપાળ શસ્ત્રીર ચોહા તરીક પ્રસિદ્ધિ યામ્યા હતા.

આ ખંતે લાઇઓ હતા. તેમના પૂર્વ જોમાંના પ્રાગ્ગાટ ચંકપ ખારમા સૈકામાં અણિક લપુરપાટણમાં રહેતા અને ચૌલુક્ય રાજાના મંત્રી હતા. તેમના પુત્ર ચંકપ્રસાદ પણ મંત્રી હતા. તેમને શર (સુર) અને સામ (સામસિંહ) નામના બે પુત્રા હતા. તેમાં સામસિંહ સિહરાજના મંત્રી હતા. આ સામસિંહને ધ્યાસરાજ નામે પુત્ર હતા. આ આસરાજે કુટું બ સહિત પાટણ છોડી સુ હાલકમાં વાસ કર્યો હતા. અહીં તેઓ વ્યાપારાદિ કાર્યો કરતા. તેમને ચાર પુત્ર અને સાત પુત્રીઓ હતાં. તે પુત્રાનાં નામ લુણુગ, મલ્લદેવ, વસ્તુપાળ અને તેજપાળ હતા. લુણુગ રાજકારભારમાં કુરાળ અને શરવીર હતાં, પણ નાની વયમાં જ સ્વર્યન્વાસી થયો. મલ્લદેવ પણ તેવા જ કુરાળ અને શરવીર હતાં.

મંત્રીશ્વર વસ્તુપાળ તેજપાળ સવાલાખ જિનિબિંબ ભરાવ્યાં. શત્રું જ્ય ઉપર અઢાર કોંડ, છન્તુ લાખ, ગિરનાર ઉપર એક કોંડ, એ'શી લાખ, આપ્છ ઉપર ભાર કેંાંડ, તેપન લાખ દ્રવ્ય વાપર્યું. નવંસા ચારાશી પોષધશાળા કરાવી, પાંચેસા દાંતના સિંહાસન, પાચસા જાદ રનાં (ધાતુવિરાયનાં) સમવસરણ, સાતસા દાનશાળા, તેરસા ચાર શિખરબહ જિનમંદિરા, ત્રેનીય સા જિનમંદિરાના છોંદ્રાંદર, અઢાર કોંડ સાનામહારા ખર્ચા ત્રણ ગ્રાનમંદિરા- કર્યાં, વર્ષમાં ત્રણ વાર સંધપૂજા કરતા, તેર વાર સંધપતિ થઇ સંધ કાઢયા, આ સિવાય જૈનેતર ધર્મે રચાનકા, દાનશાળાએ વગેરે ઘણા ખનાવ્યા છે. કુલ ત્રણ અળજ, અડાર લાખ, અહાર હજર, સાતમા સત્તાણે સિક્કા ખર્ચા. ત્રેસકે યુદ્દો જ્યાં અને અડાર વર્ષ વ્યાપાર કર્યો હતા.

આ લૂચિગવસહી નામનું મંદિર મહામંત્રી તેજપાળના પુત્ર લાવણ્યસિંહના કંલ્યાથુ માટ તે વખતના ગુજરાતના રાજ્યના મહામંત્રલેશ્વર આપ્યૂના પરમાર રાજ્ય સામસિંહની આત્રાં લઇને આપ્યૂના દેલવાડા ગામમાં વિમળવસહીની પાસે જ ભાર ક્રોડ ત્રેપન લાખ ('૧૨-૫૩૦૦૦૦) રપિયાના ખર્ચ કરીને લુહ્યુંવસહી (લુંહ્યુંગવસહી) નામનું શ્રી નેમિનાંચ પ્રભુનું લબ્ય મંદિર વ્યંધાબ્યું. આ મંદિરની કારણા હિંદની કળાની ગૌરવલરી યાદ આપે છે. (૨૬) આ મૃતિ મળનાયક તરીક શ્રી નેમનાય પ્રભુની ખંભાતથી લાવીને મૂકવામાં આવેલી છે અને તેની પ્રતિશ નાગેન્દ્ર ગચ્છના હરિસદ્ધારિના શિષ્ય શ્રી વિજયસેનસ્રિજી પાસે મહાત્સવપૂર્વ ક સ્થાપન કરી. (૪૫) ખરેખર સ્ત્રધાર-શિલ્પીઓમાં શ્રેષ્ઠ શ્રી શાલનદેવનું નામ અહીં ચૈત્યરચનાના શિલ્પથી યથાર્થતાને પ્રાપ્ત થયું છે. (૪૬) આ પર્વતના નાનાલાઈ મૈનાકનું (ઇન્દ્રના) વજથી (કપાઇ જવાના લયે) સમુદ્રે રક્ષણુ કર્યું, અને આના(અર્ળુદાચળ) વહે મુદ્રાવાળા સંપત્તિવાળા (થયેલા) છે દંહનાયક મંત્રીશ્વરા (વસ્તુપાળ-તેજપાળ) લવથી રક્ષાયા. (૪૭) દવ (કમેંસંચાગથી) મ્લેચ્છાએ ખંહિત કરેલાં આ છે તીર્થોના છે જણાએ શક સ વત ૧૨૪૩ માં ઉષ્લાર કર્યો (૪૮) તેમાં પ્રથમ તીર્થના ઉષ્ધાર કરનાર મહ્લાસંહના પુત્ર લલ્લ હતા અને બીજા વ્યવહારી (વેપારી) અંડસિંહના પુત્ર પીથડ ઉદ્ધાર કરનારા થયા. (૪૯) ચૌલુક્ય કુલમાં ચંદ્રમા જેવા શ્રીકુમારપાળ ભૂપાળે આ(પર્વત)ના ઉચા શિખર ઉપર વીર પ્રલુનું મંદિર ખનાવ્યું. (૫૦) તે તે કુતુહલાથી વ્યાસ, તે તે ઔષધિઓથી મુંદર અને અનેક તીર્થામાં પવિત્ર એવા અર્ળુદાગિરને ધન્યશાળી પુરુષા લાએ છે. (૫૧) કાનને અમૃત સમાન (લાગતા) શાલાલયાં આ અર્ળુદાગિરને ધન્યશાળી પુરુષા લાએ છે. (૫૧) કાનને અમૃત સમાન (લાગતા) શાલાલયાં આ અર્ળુદાગિરને ધન્યશાળી પુરુષા લાએ છે. (૫૧) કાનને અમૃત સમાન (લાગતા) શાલાલયાં આ અર્ળુદાગિરને ધન્યશાળી પુરુષા લાએ છે. (૫૧) કાનને અમૃત સમાન (લાગતા) શાલાલયાં (૫૨)

આરાસણ-કું ભારીયાછ

આખૂ પર્વતની પાસે આવેલા અંખાજી નામના હિન્દુઓના પ્રસિધ્ધ દેવસ્થાન-' શ્રી દક્ષિણુપૂર્વ દિશામાં દાઢ માઇલને છેટે કું ભારીઆ નામનું જે ન્હાનું સરમું એક ગામ વસે છે તે જ પ્રાચીન આરાસણ તીર્થ છે. અહીં જેનાનાં પાંચ લવ્ય સુંદર જિનમ દિરા વિદ્યમાન છે. મ દિરાની કારીગરી અને બાંધણી ઘણી જ ઊંચા પ્રકારની છે. આ બધાં મ દિરા આખૂના મ દિરા જેવાં ધાળા આરસપહાણનાં બનેલાં છે. સ્થાનનું જૂનું નામ " આરાસણાકર" છે તેના અર્થ ' આરસની ખાણુ ' એવા થાય છે. જેનમું શ્રો જેતાં આ નામની યથાર્થતા તુરત જણાઇ આવે છે. પૂર્વે આ સ્થળે આરસની માટી ખાણુ હતી, આખા ગુજરાત પ્રાંતમાં અહીંથી જ આરસ જતો હતા વિમલશાહ અને વસ્તુપાલ તેજપાલ આદિએ આખૂ વગેરે ઉપર જે અનુપમ કારીગરીવાળાં આરસનાં મ દિરા બનાવ્યાં છે તે આરસ આ જગ્યાએથી જ લઇ જવામાં આવ્યો હતા. ઘણીખરી જિનપ્રતિમાએ પણુ અહીંના જ પાષાણુની બનેલી હોય છે. તારંગા પર્વત ઉપરના મહાન્ મ દિરમાં જે અજિતનાથદેવની વિશાલ પ્રતિમા વિરાજિત છે તે પણુ અહીંના જ પાષાણુની *અનેલી છે.

એક દંતકથા એવી છે કે વિમલશાહે ૩૬૦ જૈન મંદિરા અહીં બંધાવ્યાં હતાં, અને અંખા માતાએ તેને દોલત પણ ઘણી આપી હતી. એક વાર અંખામાતાએ તેને પૂછ્યું છે કે–કાની મદદથી તે આ દેવાલયા ખંધાવ્યાં ? વિમલશાહે કહ્યું કે– મારા ગુરુની કૃપાથી, અંખા માતાએ ત્રણ વાર આ પ્રશ્ન તેને પૂછ્યા છતાં વિમલે એક જ

[🛊] જાુંગા સામસાલાગ્ય કાવ્ય,સર્ગ ૭, ૫ઘ ૪૨–૫૭.

જવાખ આપ્યા, જેથી માતાએ ગુસ્સે ભરાઇ તેને કહ્યું કે–જો છવવું હાય તા નાશી જા. વિમલશાહ મંદિરછના એક લાંયરાદ્વારા આખૂ ઉપર નીકળ્યા. આદ માતા-છએ પાંચ દેવાલયા સિવાય ખાકીનાં બધાં મંદિરા આળી નાંખ્યાં. આ દંતકથા-માં કેટહું સત્ય છે તે જાલુવાનું બીજીં સાધન આપણી પાસે નથી પરન્તુ ત્યાંની પરિસ્થિત જોતાં ત્યાં કાઈ જવાલામુખી ફાટવાથી આ પ્રસંગ બન્યા હાય એમ લાગે છે. ફાર્બસ સાહેબ પણ એમ જ માને છે કે અહીં જવાલામુખી ફાટયા હશે. બીજાં એ પણ છે કે અહીં ૩૬૦ મંદિરા હતાં કે કેમ તે સંખંધી કાંઇ હકીકત અન્યત્ર ઉપલબ્ધ થતી નથી એટલે ઉપશુંકત દંતકથા કેટલી સાચી છે તે વિચારણીય પ્રશ્ન છે.

૧. શ્રી તેમનાથજીનું ભાગ્ય મંદિર

આરાસભુનાં પાંચ મે દિરામાં શ્રી નેમનાઘજીનું મે દિર સૌથી તેનું અને મહત્વનું છે. ત્રલુ માળનું વિશાલ મ દિર છે. મે દિરનું શિખર તારંગામાં આવેલા મે દિરના લાટનું છે. મે દિરજીના ખેલા, અદરની છત અને ગુમ્બેજોમાં આપૂજીના મે દિરા જેવું સુંદર બારીક કારણીકામ છે: પરસાળના એક સ્તલ ઉપર ૧૨૫૩ માં આસપાલે આ સ્થલ બનાવ્યાના લેખ છે કેટલાંક તારણા અને કમાના આપૂના દેલવાડાના વિમલશાહના મે દિરા જેવી સુદર કારણીવાળી છે.

મદિરજીમાં મૂલનાયક શ્રીનેમિનાયજના આસનમાં લેખ છે-કે-૧૬૭૫ના માલ મુદ ૪ શનિવારે શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજના પ્રશિષ્ય વિજયદેવસૂરિજી અને ૫'. શ્રી કુશલસાગરગિલ્લ પ્રે કરી છે ઉ. શ્રી ધમેસાગર ગિલ્લ એ તપા-ગચ્છપટ્ટાવિલમાં જલાવ્યું છે કે-શ્રીવાદિદેવસૃરિજીએ (વિ. મં. ૧૧૭૪-૧૨૨૬) આરાસલ્યમાં શ્રોનેમિનાયજીની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી (त्त्र कारासले च नेमिनाय प्रतिष्ठा कृता) આયી જલાય છે કે પહેલાં શ્રીવાદિદેવસૃરિપ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિ હશે. પાછળથી તે પ્રતિમાજી ખહિત થવાથી વોહરા રાજપાલે આ નવી પ્રતિમાજી ખનાવી વિજયદેવસૃરિજના હાથથી પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે એમ જલાય છે. આ સિવાયએ જ મદિરજીમાં ૧૩૧૦,૧૩૩૫,૧૩૩૫,૧૩૧૫ ના સમયના લેખા છે. પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્યોમાં શ્રીજિનભદ્રસ્રરિ, શ્રીપરમાન દસ્ત્રિ, નવાંગીવૃત્તિકાર શ્રીઅભયદેવસૃરિની સંતતીમાં થયેલા શ્રીશંદ્રસૂરિ, સામપ્રસસ્ત્રરિ શિષ્ય શ્રીવર્દ્ધામાનસૂરિ, અજિત-દેવસૃરિશિષ્ય શ્રીવિજયસિંહસૂરિ, શ્રીચકેશ્વરસૂરિજી આદિનાં નામે મળે છે. શિલા-લેખા અને તેના ઇતિહાસ માટે જાંએ! પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ લા. ૨, પૃ. ૧૬૫ થી ૧૮૫.

ર. શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર

શ્રીનેસિનાથના મદિરજથી પૃત્યાં શ્રીમહાવીર ભગવાનનું મદિર છે. મદિર વધું જ મજખૂત અને સુંદર આરસનું ખનેલું છે. રંગમંડપની છતમાં ખહુ જ સુંદર ખારીક દારણી કરેલી છે. તીર્ધ કરના સમવસરણના દેખાવા; નેસિનાથજીની જાનનું દશ્ય, સાધુઓની દેશના, ભરતચકી અને બાહુખલીનું યુદ્ધ વગેરે મનાહર ને દૃદય– દ્રાવક ચિત્રા હુબહુ આલેખેલા છે. મંદિરજીને કરતી ચાવીસ દેરીઓ છે પરન્તુ કેટલાકમાં મૃતિઓ નથી. જાણેદ્ધારનું કાર્ય ચાલુ છે. શેઠ આણું દજી કલ્યાણું છની પેઢી તરફથી જાણેદ્ધાર શરૂ કરાવ્યા છે.

મૂલનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની મૃતિ, લગભગ રાા હાથ માટી છે. જે એઠક ઉપર મૂલનાયક ભગવાન બિરાજમાન છે તે એઠક ઉપર લેખ છે જેમાં વિ. સં. ૧૧૧૮ ફાગણ શુદ્ધિ હતામવારના દિવસે આરાસણ નામના સ્થાનમાં તીર્થ-પતિની પ્રતિમા કરાવી, આટલી હકીકત વિદ્યમાન છે. આગળના ભાગ ખંડિત છે. આરાસણમાં ઉપલબ્ધ લેખામાં સૌથી પ્રાચીન લેખ આ છે. આ લેખ ઉપરથી મંદિરજીની પ્રાચીનતા ખરાખર સિદ્ધ થાય છે. મૂર્તિ ઉપર તા સં. ૧૬૭૫માં માલ શુદ્ધિ ૪ શનિવારે શ્રીવિજયદેવસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના સંપૂર્ણ લેખ છે. અર્થાત્ અહીં પણ મૂર્તિ ખંડિત કે નષ્ટ થવાથી પાછળથી પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં આવેલ છે.

રંગમંડપનાં બન્ને આલાં—ગાખ ખાલી છે જેમાં સં. ૧૧૪૮ નજરે દેખાય છે. ગલારાની ખહાર બન્ને તરફ છે નાની અને છે માટી ઊલી પ્રતિમાઓ છે જે ઘણી જ સુંદર અને અદ્દલત છે. મંદિરજીની પ્રદિશ્ણામાં જમણી તરફ સુંદર સંગમર-મર પચ્થરના સમવસરાવાના સુંદર આકાર (ત્રિગડા–સિંહાસન પર્ધદારથાન સહિત) છે પરન્તુ તે ખંડિત છે.

૩. શ્રીશાંતિનાથ**છનું** મંદિર

આ મ'દિર પણ શ્રી નેમિનાયજીના મ'દિર જેવું જ વિશાલ અને લબ્ય છે. મ'દિરજીમાં પ્રવેશવાનાં ત્રણ દ્રાર; પ્રદક્ષિણા અને બન્ને બાજી થઇને ૧૬ દેવાલય બનાવેલાં છે. અ'દર છતમાં સુંદર મનારમ કારીગરી પણ કારેલી છે. આમાં ઘણા ભાગ ખ'ડિત થઈ ગયા છે. માત્ર નમૂનારૂપ એક લાગ તદ્દન સુરક્ષિત છે. સાળ દેવાલયામાં મૂર્તિઓ નથી રહી. મ'દિરજીમાં મૂર્તિઓ નીચે વિ. સ'. ૧૧૩૮ ના ચાર લેખા છે તેમાં એટલું જ છે કે અમુક શ્રાવકે આ પ્રભુજીની પ્રતિમાજી કરાવ્યાં. એક ૧૧૪૬ ના પણ લેખ છે. બહારના ગાખલાએમાં પણ વિ. સ'. ૧૧૩૮ ના લેખા છે. કેટલાંક તારણા અને લુમ્મદાની આકૃતિ શ્રીમહાવીરસ્વામીના મ'દિર જેવી જ છે. મૂલનાયક શ્રીશાન્તિનાથ લગવાન નીચે લેખ નથી. પ્રતિમાજી ઘણાં જ પ્રાચીન અને સપ્રતિરાજાના સમયનાં હાય એમ જણાય છે. સુંદર કારણી અને ખાંધણી ખાસ જેવા જેવી છે.

૪. શ્રીપાર્શ્વનાથજ

આ મ'દિર પછુ શ્રી નેમિનાથજીના મ'દિર જેવું વિશાલ અને મનારમ છે. છતમાં રહેલી અફ્લુત કારણી, વિવિધ આકૃતિએા, તેના ખ'લા, કમાના, તાર**વ** અને ઘુમ્મટના આકારા ખાસ નેવા જેવા છે. મૂલનાયક શ્રીપાર્શ્વનાઘછની મૂર્તિની નીચે બેઠકમાં તો ૧૩૬૫ના હેખ છે જેમાં ચાપલદેસુત નાનછએ આત્મશ્રેયારે પાર્શ્વનાઘછનું ભિંભ કરાવ્યાના ઉલ્લેખ છે, પરન્નુ મૂલનાયકછની મૂર્તિ ઉપર તા સં. ૧૬૭૫માં શ્રીવિજયદેવસ્રિજએ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના ઉલ્લેખ છે. અહીં પણ મૂલપ્રતિમાછ નષ્ટ ઘવાથી નવીન પ્રતિમાછ ખિરાજમાન કરાવવામાં આવેલ છે એમ લાગે છે. મૂળ ગર્ભાગારની બહાર નાના રંગમંડપ છે. તેના દરવાનાની જમણી આજી ઉપર આવેલા ગાખની વેદી ઉપર લેખ છે, જેમાં લખ્યું છે કે " મં. ૧૨૧૬ વૈદ્યાખ શુદિ ર શ્રે. પાસદેવના પુત્ર વીર અને પુનાએ પાતાના ભાઈ જેહઠના શ્રેયાર્થે પાર્શ્વનાયજની પ્રતિમા કરાવી જેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીનેમિયંદ્રાચાર્યં છતા પ્રદિષ્ય દેવાચાર્યે કરી. (આ દેવાચાર્ય સુપ્રસિદ્ધ વાદીશિરામિણ શ્રીવાદિદેવસુરિછ પણ હોય એમ અનુમાન ઘાય છે.) આ સિવાય એ બેઠકામાં બીજા લેખા પણ મળે છે જેમાં ૧૧૬૧ના પણ લેખ છે. બીજામાં ૧૨૫૯ના પણ સંવત છે આમાં પ્રતિક્ષપક શ્રીધર્મ દેવાસ્ત્રરિજનું નામ આપેલું છે.

આ મંદિરજીના ત્રણ દરવાજા હતા પરન્તુ એ બાજીનાં ફાર બધ કરવામાં આવેલ છે. દરેક બાજીની મધ્યે દેવકૃલિકા બીઇ કરતાં વધુ મુંદર દાતરકામવાળી છે. મંડપના સ્તંભા તથા શુમ્મટની ગાદવણ શ્રીમહાવીરસ્વામી અને શાંતિનાથછના મંદિરા જેવી છે. મૃળ દેવગૃહની બારસાખ ઉપર કાતરકામ મુંદર છે, પરંતુ રંગ લગાવી બધું હાંકી દીધેલું છે.

૫. શ્રીસંભવનાથજી

શ્રીનેમિનાય ભગવાનના મંદિરજીની પશ્ચિમ બાજીએ સંભવનાય ભગવાનનું મંદિર છે, જેમાં ભમતી કે દેવકુલિકાએ નથી. એક અર્વાચીન કમાન કરેલી છે જેમાં ચઇને સીધું રગમંઠપમાં જવાય છે. ગૃઢ મંઠપને ત્રણ દ્વાર હતાં તેમાંનાં બાજીનાં દારાને ત્રણ કમાના હતી, પરન્તુ બન્ને કાર બંધ કરેલાં છે. મુખ્ય દ્વાર દેતરકામવાઈ છે. દેવગૃહમાં એક અર્વાચીન પ્રતિમાછ બિરાજમાન છે. મધ્યનું શિખર જૃતું છે, પરન્તુ તે પુનઃ બંધાવેલું હાય તેમ લાગે છે. અંદર બીજો ભાગ ખાલી છે. બહારના ભાગમાં પૃત્રરી, મુનિમ, નાકર આદિ ગ્હે છે ધર્મશાળા પણ નાની જ છે.

આર્કિયોલાજીકલ સર્વેધાં કુંભારીયાજી વિષયમાં વિસ્તારથી ઉલ્લેખ છે જેમાંથી સંક્રિપ્તમાં સાર હું નીચે મુજબ આપું છું.

" કું ભારીયા છતાં દેવાલયાથી માલુમ પડશે કે તે અધાં એક સમયનાં અનેલ છે. શ્રી નેમિનાય, મહાવીરસ્વામી, શાન્તિનાય અને પાર્શ્વનાય છતાં અર મદિરા તા પ્રાચીન છે. બેશક તેમને સમરાવવામાં આવ્યાં છે તથા કાઇ કાઇ વખતે વધુ પડતા સુધારાવધારા કરી હોફોદાર પછુ કરાવેલ છે, પરન્તુ મૂળ કારીગરીની મિતિ. સ્તંભા, કમાના જે એક જ શૈલીની છે અને જે વિમલશાહનાં આપ્યનાં મ કિરાને તદ્દન મળતી છે, તે ઉપરથી સૂચિત થાય છે અને કહેવાય પણ છે કે-આ મંદિરા વિમલશાહે જ અધાવેલાં છે. કારીગરી જોતાં જૈન દેવાલયાની મિતિ અગિયારમી સદીના મધ્ય ભાગમાં હાય એમ સ્પષ્ટ રીતે નક્કી થાય છે. વળી શાંતિનાથના દેવાલયમાં પ્રતિમાચેો ઉપર ઇ. સં. ૧૦૮૧, ૧૦૮૯ વિ. સં. ૧૧૩૮ તથા ૧૧૪૭ ના લેખા છે. તેમજ શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરજીમાં બેઠક ઉપર એક લેખ છે તેમાં તેા ઈ. સ. ૧૦૬૧, વિ સં. ૧૧૧૮ ના લેખ છે અર્થાત્ આ સમયે તા મ'દિર પૂર્ણ થયાના ઉલ્લેખ છે એટલે આની પહેલાં મ'દિરા શરૂ થયાનું સિદ્ધ

આજ કું ભારીયાજી ગામ તા તદ્દન નાતું છે. મંદિરા જ ગલમાં આવેલાં છે, પરન્તુ પહેલાં તા અંબાજી અને કુંલારીયાજી બધું એક જ હશે આજે ઠેર ઠેર ખળેલા પત્થરા, ઇટા, દીંખા અને મકાનાનાં ખંડિયેરા પડ્યાં છે અમે એક છે રે'ડ(કુવા) ઉપર કેટલીક જીદી જીદી આકૃતિની મૂર્તિએ જેઈ હતી આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે જમીનમાંથી નીકળેલી મૂર્તિઓ હશે. આ લબ્ય શહેરના વિનાશ ઈ. સ. ૧૬૧૮ પછી થયા હશે. જો કે વચ્ચે વચ્ચે પણ સુસલમાની યુગમાં શહેર અને મ'દિરાને હાનિ તા પહોંચી જ હશે. આ નગરનું નામ કું ભારીયા કેમ પડ્યું તે એક શાધના વિષય છે. અહીંનાં મ દિરાના જાણે હાર તપગચ્છા ધિરાજ જગદ્યુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીના પ્રશિષ્ય શ્રી વિજયદેવસૂરિજી અને તેમના શિષ્યપરિવારે કરાવ્યા છે જેશી આજે આપણને એ મ દિરામાં જિનવરેન્દ્ર દેવનાં દર્શન થાય છે.

અને તેથી જ તેમના પ્રતિષ્ઠાના ઘણા લેખા મૂર્તિઓ ઉપર ઉપલબ્ધ થાય છે. અ'બાજીનું મંદિર પણ પ્રથમ જૈન મંદિર જ હશે એમ ચાક્કસ લાગે છે. તેની રચના, બાંધણી બધું યે જૈન મદિર જેવાં જ છે. અબાજી શ્રીનેમનાથ લગ-વાનની અધિષ્ઠાચિકા દેવી છે. વિમલશાહે આળૂ ઉપર પણ અ બાજીતું મ'દિર ળ'ધાવ્યું' છે. રિપાર્ટમાં પાષ્ટુ લખ્યું' છે કે " અ બાજી માતાનું મ'દિર તે મૂળ જૈન દેવાલય હશે."

અત્યારે તેા કું ભારીયાજી લીર્થસ્થાન દાંતા સ્ટેટના તાળામાં છે. યાત્રિક ઉપર કર લેવાય છે. જે કે વધુ કર તે৷ અંખાજીના છે પરંતુ કુ લારીયાજી-આરાસણ જનારા જૈન યાત્રિકા ઉપર પણ તે કર લાદવામાં આવે છે. ખરેડીથી સીધી સડક આરાસણુ જાય છે. વચમાં ચાતરફ પહાડીમાંથી રસ્તા કાઢેલાે છે. સાટરા અને ખીજાં વાહના જાય છે. અંખાજમાં ઘણી ધર્મશાલાએ। છે. અહીં એક વિચિત્ર રિવાજ છે કે યાત્રી લાક ખીચડી નથી ખનાવી શકતા, તેમજ રાટલી અને તેલનુ પા કાંઈ નથી ખવાતું. તેલીયા નદી ઉપર બધું તેલનું ખાણું મૂકી દેવામાં આવે છે.

આ મ'દિરા ળ'ધાવનાર વિમલ મત્રી ગુજરાતના રાજા ભીમદેવના મહામાત્ય હતા. તેમના સંખુધી વિવેચન આખૂજીના પ્રકરેલુમાં આપેલું જોઇ ગયા છીએ એટલે વિશેષ અહીં લખતા નથી.

માટા પાસીનાછ

આ પ્રાચીન તીર્થ ઇંડર સ્ટેંટની કત્તરે અને મેવાડ ને મારવાડની સરહદ પર આવેલું છે. અહીં પ્રાચીન લબ્બ સુંદર જિનમ દિરા છે જેમાં અનુક્રમે શ્રીમહાવીર સ્વામી પ્રભુ, શ્રીનેમિનાય પ્રભુછ, શ્રીપાર્યનાયપ્રભુછ અને શ્રી શાંતિનાય પ્રભુછ મૃલનાયક તરીકે બિરાજમાન છે. આમાં શ્રીમહાવીર પ્રભુછના મંદિર સિવાયનાં ત્રણ મંદિરા તેા એક જ કમ્પાઉન્ડમાં એક સાથે જ આવેલાં છે. શ્રીમહાવીર પ્રભુનું મંદિર ગામ બહાર બગીચામાં છે. મૃતિ એ સુંદર અને પ્રાચીન છે. ચૌદ, પંદર અને સાળમી તથા સત્તરમી સફીના લેખા મળે છે. પ્રતિમાછ ચમતકારી છે. પાય દશ્યને મેળા પણ ભરાય છે. હમણાં સુંદર છોલાર થયા છે. સુંદર એકાંત સ્થાનમાં આવેલા આ તીર્થની યાત્રાના લાભ જરૂર લેવા જેવા છે આ પાસીનાછના મંદિરાના છોલાર મહાપ્રતાપી જગદગુરુદેવ શ્રીવિજયન્ય આ પાસીનાછના મંદિરાના છોલા સ્થાના સહાપ્રતાપી જગદગુરુદેવ શ્રીવિજયન

આ પાસીનાજીના મે દિરાના છાલું હાર મહાપ્રતાપી જગદ્રગુરુદેવ શ્રીવિજય-હીરસૂરોશ્વરજીના પ્રશિધ્ય આચાર્ય શ્રીવિજયદેવસૂર્રાશ્વરજી મહારાજે કરાવ્યા હતા. જુએા તેનું પ્રમાલ.

" ततः संघेन सार्द्धे श्रीक्षागसणादि तीर्थयात्रां कुर्वाणाः पोसीनाच्यपुरे पुगणानां पंचप्रासादानां श्राद्धानामुपदेशद्वारेण बहुद्रव्यव्ययसाध्यमपि तदुद्वारं कारितवन्तः ॥ "

આગાર્ય વિજયદેવસૂરિછ સંઘ સાથે આરાસણાદિ (કુંભારિયાછ વિગેરે) તીર્થાની યાત્રા કરતાં પાસીના પધાર્યા અને ત્યાંનાં પ્રાચીન પાંચ મ'દિરાના પુષ્કળ કવ્ય ખર્ચાવીને છદ્યોધ્ધાર કરાવ્યા.

આ શ્રીવિજયદેવસૂરિજીના ઉપદેશથી આરાસ્છ્-કું ભારીયાછના જિનમ દિરાના છો ધ્યર થયા હતા અને પ્રતિષ્ઠા પછુ સૂરિજીના હાથે જ થઇ હતી. આ પ્રતિષ્ઠા સમયે સૃષ્ટિ કું ભારીયા પધાર્યા ત્યારે પાસીના પધાર્યા હતા અને ઉપર્શુક્ત છો ધ્રો-ધ્યાર કરાવ્યા હતા

તે વખતે પાંચ પ્રાચીન મ'દિરા તેા હતાં એવા ઉપરતા હલ્લેખ છે. અત્યારે અર મ દિરા છે, પરંતુ નેમનાઘછનાં મ દિર સામે બીજી દેરું છે તેને ગણતાં અત્યારે પણ પાંચ મ'દિરા ગણાય છે, એ લેગાં ગણે તેા ચાર ગણાય છે. અથવા તાે તે વખતે પાંચ મ'દિરે હાય એમ પણ બને.

ગામમાં ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા અને શ્રાવકાનાં ૮-૧૦ ઘર પણ છે. શ્રાવકા ભક્તિવાળા અને ધર્મપ્રેમી છે.

પાસીના જવા માટે અમદાવાદથી ઉપડતો પ્રાંતીજ લાઇનથી ખેઠછદ્ધા સ્ટેશનથી સાધન મળે છે. તેમજ આખૂરાટથી કું ક્ષારીયાછ થઇ ભાર ગાઉ દ્રર ગાડાં અને ઉંટ રસ્તે પણ જવાય છે. તારંગાછથી માટર રસ્તે ૨૫ માઇલ દ્વર છે.

મહાલીથ[ે] મુંડસ્થલ

ખરેડીથી ચાર માઇલ દૂરના મુંડસ્થલ શહેરમાં પધાર્યા હતા અને તેમની સ્મૃતિરૂપે આ તીર્થ સ્થાપિત થયું હતું. મુંડસ્થલ અત્યારે તેા તદ્દન નાનું ગામહું છે. માત્ર ગામ ખહાર ભગ્નાવસ્થામાં રહેલું જિનમ દિર આ શહેરની પ્રાચીનતા સિદ્ધ કરી રહેલ છે. આ ખંડિત મ દિરના ગભારા ઉપરના ઉત્તરાંગમાં કારેલા એક લેખ છે. તેમાં લખ્યું છે કે—

- (१) पूर्वे छदास्थका लेड्बुंदस्वि यमिनः कुवेतः सिद्धहारं।
- (२) सप्तत्रिशे च वर्षे वहति भगवतो जन्मतः कारिताईच्च।
- (३) श्रीदेवार्यस्य यस्योल्लसदुवलमयी नूर्णराजेन राज्ञा श्रीके।
- (४) श्रीसुप्रतिष्ठ स जयति हि जिनस्तीर्थमुंडस्थलस्थ । सं. १४२६
- (५) .....संवत् वीरजन्म ३७
- (६) श्रीजन्म २७ श्रीदेवा जार. पुत्र × ४ धूकारिता.

આ લેખના આશય એટલા છે કે વીર પ્રભુ છદ્મસ્થાવસ્થામાં વિદ્વાર કરતા આખૂ નીચે પધાર્યા અને એ જ સાલમાં અહીં મ દિર બન્યું અને શ્રીકેશીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી. બાદમાં વિ. સ. ૧૪૨૬ તીર્થના જો છો ધ્ધાર થયા છે અને જો ધ્ધાર કરાવનાર મહાનુભાવે મૂલ લેખની કાપી કરાવી મૂલ ગલારા ઉપર તે લેખ કાતરાવ્યા જે અદ્યાવધિ વિદ્યમાન છે. આ લેખમાં રહેલ દેવાર્થ શબ્દ ખહુ જ અર્થસૂચક અને ગંભીર છે.

भा सिवाय रंगमं ४पमां छ चाडीना पश्चिम विकाशनी जमणी णालु मे पिरमात्रा विपीमां मेड वेण छ तेमां वण्युं छ हे संबत् १२१६ विशासविद प्रसोमे जातावहुदेवितिमत्तं वी हतेन स्तंमलता काराविता मक्तिवशादिति। त्यां छंगे स्थंका उपर मेड ज दुर्मणना मेड ज साव मने तिथिना क्षेणा छे. मा क्षेणांनी नीचे मे भंका उपर णीज मे वेणा छे जे मनु हमे १४२६ मने १४४२ ना छे मेडमां वण्युं छे हे—मुद्दस्वल्यामे झोमहावीरप्रासादे घो हक्ष्म्रिपट्टे आसावदेवस्वितिः जीणींद्वारः कारितः मा सिवाय सुप्रसिध्य माणूतीर्थ उपर विक्रमनी तेरमी शताण्दिमां म दिरा णंधावनार मंत्रीधर वस्तुपाल तेजपावे णधावेल बुद्यावसद्धीना प्रशस्तिमां माण्या म दिरामां उत्सवे। इरनार मने व्यन्था रामनार मा प्रदेशना गामा मने श्रावहाना नाम छ तेमां "सुरस्थल मद्धानित्या ही ही ही ही स्वान गामा मने श्रावहाना नाम छ तेमां "सुरस्थल मद्धान तीर्थना तथा ही ही ही ही सा श्रावहाने हा. व छ ने दिवसे महित्सव हरवे।" मेम वण्युं छे, त्या बेण वि. स. १२८६ने। छ अर्थात् तेरमी शताण्दीमां ते। आ स्थान

નની મહાતીઘૈર્પે પ્રેપ્તી ધ્યાતિ હતી. ત્યાંનાં શ્રાવકા મહાધનાદ્ય, ધર્મપ્રેમી અને પરમશાયન-તીર્થના અનુરાગી હતા,-છે.

આ સિવાય મુંડરયલના આ સુપ્રસિધ્ધ મહાવીર ચેત્યની બે મૂર્તિઓ અત્યૂમાં લુલુગવસહીમાં બિરાજમાન છે. એ બન્નેમાં લેખ વિ. સં. ૧૩૮૯ ફા. શુ. ૮ " મું**દ**-રથહસઃક્રવદ્દાકોર વેન્વે." શ્રીનક્ષસ્રિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

(આળુ ભાગ બીજો, લેખ નં. ૪૦૫)

આ પ્રદેશમાં ભગવાન્ શ્રીમહાવીર દેવતું લશું માહાત્મ્ય છે. નાદીયામાં છવિતસ્ત્રામીનો મૂર્તિ છે. આમણુવાડા, અજારી આદિમાં પણ માહાત્મ્ય છે. એતું કારણ ભગવાન્ મહાવોર દેવ આ પ્રદેશમાં પધાર્યા હશે એ જ લાગે છે.

વિવિધ તીર્થ દેવપમાં દેવાર્થ શ્રી ભગવાન્ મહાવીરનાં પ્રાચીન ચત્યા ક્યાં ક્યાં છે તેનાં સ્થાના જહાવતાં " વ્રુપ્ટક્રુગ્રહે"માં પ્રાચીન વીર ચેત્ય છે એમ જહાવ્યું છે.

આ ત્રિવાય એ ચલગચ્છીય આચાર્ય શ્રીમહેન્દ્રસૃરિછ અપ્ટોત્તરી તીર્થમાલામાં પહુ લખે છે કે છદ્મરથ અવસ્થામાં લગવાન્ મહાવી? મુંડસ્થલ પધાર્યા હતા અને લગવાન મહાવીરતા ૩૭મા વર્ષમાં પૃશ્કિરાજ નામે લક્તિવાન મહાનુલાને વીરપ્રસુની મૃતિઓ બનાવી હતી વગેરે આ માટે જીએ મૃદ્ધ ગાથાએ.

अन्तुभगिरिवरमृष्ठे, मुंडस्थछे नंदीरुख अहमागे।
छउमध्यकालि वीरा, अचलसरीरो ठियो पहिमं॥ ९७॥
तो पुत्रराय नामा, कोइ महप्पा जिणस्म भतिए।
काग्इ पडिमं विसे मगतीसे वीरजम्माओ॥ ९८॥
कि चृणायहारम वाससया एयपवर्रातध्यस्स।
तोमिङ(च्छ) धणममीरं शुणेमि मुंडस्थछे वीरं॥ ९९॥

અંચલગચ્છીય પંચયતિક્રમદ્દ સૂત્ર યૃ. (૧

આ સિવાય મેલમો સહીમાં પણ મુંડસ્થલ તોઈ વર્ણી જ સારી સ્થિતિમાં હતું અહીં ૧૫૧૦ શ્રી મુનિસુંદરસૂર્ડાએ શ્રી લક્ષ્મીયાગરસુરિઝને વાચકપદ આપ્યું હતું. આ તીર્યના ઇલ્ફોંપ્કાર કરવાની જરૂર છે. અત્યારે માત્ર ખંહિત મંદિર જ છે. તેમાં મૃનિંએા વગેરે નથી. ખરેડીની પશ્ચિમે ચાર માઇલ દ્વર આ સ્થાન છે.

થી જરાવલા પાર્શ્વનાથજ

અમદાગદધી મેડેસાલા જતી દિલ્હી લાઇનમાં પાલજીપુરથી ૩૨ માઇલ દ્વર આખૂ રાહ સ્ટેશન(ખરેડી)ઇ મે ટર રસ્તે અણાદરા જવું. ત્યાંથી ૮ યી ૯ ગાઉ દ્વર ઇરાવલા ગામ છે. અને સિરાહી એટના માંઠાર ગામથી સાત ગાઉ દ્વર

૧. જીએ આર્યુલાંગ બીજો.

છે. ગામ બહાર સુંદર બાવન જિનાલયનું મંદિર, વિશાલ ચાક અને નવી ધમંશાળા અની રહી છે. હમણું ધર્મશાળા માટે જમીનના પાયા ખાદતાં સુંદર જેન મૂર્તિ નીકળી છે. મંદિરમાં જાણે દ્વારનું કામ પણ ચાલે છે. પ્રાચીન લેખા પણ સારી સંખ્યામાં ઉપલબ્ધ થાય છે પણ ઘણા લેખા સાળમી અને સત્તરમી સદીના છે.

ગામમાં નાના ઉપાશ્રય છે. શ્રાવકાનાં આઠ-દસ ઘર છે.

આ ગામની ચારે તરફ ફરતી પહાડી છે, દૂર દૂરથી પહાડા સિવાય કાંઇ જ દેખાતું નથી. પ્રદેશ પહાડી હાવા છતાંયે ખૂબ ફળદ્રૂપ છે. પહાડનાં ઝરાણુંની મહેરથી પ્રદેશ લીલાછમ છે. ખારેક, આંબા વગેરે ખૂબ પ્રમાણમાં થાય છે.

આ તીર્થસ્થાનનું મંદિર પહાડીની નીચાલુમાં જ આવ્યુ છે. જાણે , પર્વતની તલેડીનું મંદિર હાેય એવા લાસ થાય છે.

મૂલ મ'દિરમાં પેસતાં જ મૂલનાયકજીનાં દર્શન થાય છે. આ તીર્થ છે જરાવલા પાર્શ્વનાથજીનું પરંતુ અત્યારે મૂલનાયકજી તેા છે આવીશમા તીર્થ કર શ્રી નેમિનાથજી. મૂલનાયકની અન્ને આજીમાં શ્રી સહસક્ષ્ણા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિએા છે, જે પ્રાચીન, સુંદર અને લબ્ય છે.

મૂળ જરાવલા પાર્શ્વનાથજ તેા મૂળ મંદિરના ખહારના લાગની દીવાલમાં હાળી બાજીના એક ખાંચામાં-મૂલ મંદિરની પ્રદક્ષિણામાં જતાં મંદિરની દિવાલના જ હાળા લાગ તરફ બે નાની દેરીઓ કરી છે તેમાં બિરાજમાન છે. તદ્દન સન્મુખ છે તે શ્રી જરાવલા પાર્શ્વનાથજ છે. બીજી મૂર્તિ પણ જરાવલા પાર્શ્વનાથજ અથવા પાર્શ્વનાથજ તરીકે પૂજાય છે. દિવાલમાં જ ગાખલા કરી અંદર લગવાન બિરાજમાન કરેલા છે. બીજી દેરીમાં પદ્માવતી દેવીની-શાસનાધિષ્ઠાયકની મૂર્તિ છે.

મૂલનાયકજીની મૂર્તિને સુંદર લેપ કરેલે છે, પરન્તુ એની પ્રાચીનતા, લબ્યતા અને અમત્કારિતા તરત જ નજરે પહે છે આપણે શ્રીજરાવલા પાર્શ્વનાચજીના પ્રાચીન ઇતિહાસનું નિરીક્ષણ કરી લઇએ, જે ઉપદેશસપ્તિતિકામાં છે જેના લાવ નીચે મુજબ છે.

" મારવાર્ડમાં 'બ્રાહ્માળુપુર'* નામનુ માટું શહેર હતું ત્યાં અનેક શ્રાવકપુંગવા વસતા હતા. બીજી પણ ઘણી વસતી હતી. અનેક સુંદર જિનમ'દિરા હતાં. અને શિવમ'દિરા પણ હતાં. એ નગરમાં ધાન્ધલ નામે જેનધમી શેઠ રહેતા હતા. શેઠની એક ગાય દરરાજ 'સેહીલી' નદીની પાસે રહેલા પહાડની ગુફામાં જઇને દૂધ ઝવી જતી. ઘેર આવીને સાંઝે દૂધ ન્હાતી દેતી. શેઠા દિવસા પછી ભરવાડછે આ સ્થાન જેશ.

^{*} અત્યારતું વર્મોષા ગામ જ ધ્યાલાણપુર છે. ધ્યલાષાગચ્છતુ ઉત્પત્તિસ્થાન મ્યા જ છે. અત્યારે મહીં મુંદર પ્રાચીન જિનમંદિર છે. શ્રાવદાના બે ધર છે.

ભરવાડશે આ નજરે જેયેલી હકીકત 'ધાન્ધલ શેઠ' વગેરે મુખ્ય મુખ્ય પુરુષોને કહી. તેમણે પણ આ સ્થાન જાતે જઇને નજરે જોયું અને તેમને પણ આર્શ્ય થયું. પછી રાત્રે નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને સૂતા હતા ત્યારે રાત્રે લીલા ઘાઢા ઉપર છેઠેલા મુંદર સ્વરૂપવાન પુરુષે સ્વષ્નમાં શેઠને કહ્યું કે—જે જચ્ચાએ તારી ગાય દ્વધ અવે છે ત્યાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે, હું તેમના અધિષ્ઠાયક દેવ છું. દેવાધિદેવની મહાપૂળ, પ્રભાવના થાય એવું તું કર." આમ કહી દેવ અંતર્ધ્યાન (અદશ્ય) થયા. પ્રાતઃકાલે શેઠે ત્યાં જમીન ખાદાવી અને શ્રી પાર્શ્વનાથછની મૂર્તિને અહાર કાઢી રઘમાં છેસારી, એટલામાં છરાપલ્લી ગામનાં માણુસા આવ્યા, મૂર્તિને જોઇને તેઓ ખાલ્યા—અમારા સીમાઠામાંથી નીકળેલી મૂર્તિને તમે કેમ લઈ જાઓ છા ? આ મૂર્તિ અમે લઈ જઈશું. આમાં બન્ને પક્ષાને વિવાદ થયા. પછી વૃષ્ધ માણુસાએ કહ્યું—લાઇએ, વિવાદ શા માટે કરા છા ? રચને એક બળદ આપણા જેડા અને એક બળદ છરાવલાના બેડા. એમ બે બળદ જેડા. એ બળદ એની મેળે રઘને લઇ જાય ત્યાં મૂર્તિ જય. આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું. બળદ રચને છરાપલ્લી તરફ લઇ ગયા. છરાવલાના મહાજને ઉત્સવપૂર્વક પ્રલ્લાએને નગરપ્રવેશ કરાવ્યા.

અહીં શ્રો મહાવીરપ્રભુતું મુંદર મ દિર હતું. શ્રી માંઘે મર્વ સઘની અનુમતિ લઇ મૂલનાયક છતે અન્યત્ર પધરાવી તે સ્થાને શ્રી પાર્ર્વનાથપ્રભુતી મૂર્તિ ભરાજ-માન કરી. આ પ્રતિષ્ઠા શ્રી અજિત દેવસૂરિજીએ× ૧૧૯૧ માં કરાવી છે.

પ્રતિષ્ઠા પછી ટૂંક સમયમાં જ આ સ્થાન તીર્થ રૂપે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. તીર્થના મહિમા વધ્યા. અનેક લાકા ત્યાં આવતા અને વિવિધ પ્રકારના અભિશ્રહા રાખતા, અને તેમના અભિશ્રહા અધિષ્ઠાયક દેવા પૂર્ણ કરતા હતા, જેથી તીર્થના મહિમા ચાતરફ ફેલાવા માંક્યો. તીર્થની વ્યવસ્થા 'ધાન્ધલ' શેઠ કરતા હતા.

એક વાર જવાલીપુરથી મુસલમાનાની સેના ચઢી આવી. અધિકાયક દેવે તીર્ય-રક્ષા કરી-સેના લઇ સામે જઇ યુષ્ય કર્યું અને મુસલમાન સેનાને નસાડી મૂકી-તેને પરાજિત કરી સેના તો હાર ખાઇ ચાલી ગઇ પરન્તુ તેમાં 'સાતશેખ' માલવીઓ હતા. તેઓ જેન સાધુના વેશ પહેરી, ગુપ્ત રીતે મ'દિરમાં રાત રહ્યા. પાતાની સાથે ગુપ્ત રીતે લેહીના ભરેલા સીસા લાવ્યા હતા, તેમાંથી લેહી કાઢીને છાંટયું, મ'દિર અપવિત્ર કર્યું અને મૃતિને ખ'ઠિત કરી. લેહીના સ્પર્શથી દેવાને પ્રભાવ ચાલ્યા લાય છે-આવાં શાસ્ત્ર વચન છે. મૃતિને ખંઠિત કર્યા પછી શેખાને પણ ચેન ન પઠયું. સ્હેવારમાં લેકિંગે આ જોયુ. ત્યાંના રાજાએ તેમને પકડયા અને મારી ન'ખાવ્યા. આવા ઘેર પાપનું ફલ તહાલ જ મલે છે.

ઋ પાર્શ્વનાથ્છ ભગવાનતુ નવું ભવ્ય જિનમદિર વ્યનાવ્યું અને નવા મંદિરમાં -પાર્શ્વનાથ ભગવાન રય-પિત કર્યો.

[×] શ્રી અનિતદેવસૂચ્છિ બાગ્મી શતાખ્દીના પ્રસિદ્ધ આયાર્થ છે. તેએ વાદિ શ્રી દેવન્ સચ્છિના ગુરુલાઇ થાય છે.

મૂતિ ખંડિત થવાથી ધાન્ધલ શેઠ વગેરે લક્તવર્ગને પારાવાર દુ:ખ થયુ. અન્તે ઉપવાસ કરીને રહ્યા. રાત્રે દેવે તેમને કહ્યું-તમે ખેદ ન કરશા બાવિલાવ કાઇ મિથ્યા નથી કરી શકતું. હવે તમે મૂતિને નવ શેર લાપસીમાં-મૂતિના જે નવ યુકડા થયા છે તેને જોડીને લાપસીમાં દખાવી રાખો. સાત દિવસ દરવાજા ખંધ રાખેજો. સાત દિવસ પછી દરવાજા ઉદ્યાડશા તા મૂતિ આખી સંધાઇ જ્શે, પરન્તુ થયું એવું કે ખરાખર સાતમે જ દિવસે કાઇ સંઘ દર્શન માટે આવ્યા. સંઘના અતીવ આગ્રહેથી સાતમે દિવસે જ દરવાજા ઉઘાડ્યા અને મૂર્તિને ખહાર કાઢી. અંગા ખર્ધા સંધાઈ ગયા હતા પરન્તુ અ'દર રેખાએ - ખાડા સાફે દેખાતા હતા.

હવે જે સેના-મુસલમાન સમ્રાટની સેના ખચી હતી તે પાતાના નગરમાં ગઇ. ત્યાં તેમને પાતાના ઘરામાં વિવિધ ઉપદ્રવા થવા માંડયા. સમ્રાટે પણ આ સમા-ચાર સાંભુત્યા. એને પણ ડર લાગવા માંડ્યો. એટલે પાતાના દિવાનને જરાવલા માકલ્યા. દિવાનને સ્વપ્નમાં અધિષ્ઠાયક દેવે કહ્યું કે–તમારા રાજા અહીં આવી માથું મુંડાવે તા રાજાને અને પ્રજાને શાંતિ થશે. પાદશાહે ત્યાં આવી માથું મુંડાવ્યું અને ઘણા જ ઉત્સવપૂર્વક શાસનપ્રભાવના કરી જેથી તેને શાંતિ થઇ. રાજાનું અનુકરણ લાેકાએ પણ કર્યું. ત્યારથી અદ્યાવધિ માર્યું મુંડાવવાની પ્રથા દ્રેખાય છે.

તીર્થનું માહાત્મ્ય ખૂબ વધતું જતું હતું. એક વાર અધિષ્ઠાયકદેવે સ્વપ્તમાં આવી વ્યવસ્થાયકને જણાવ્યું કે-્' ખંડિત મૂર્તિ મૂલનાયક તરીકે શાલતી નથી, માટે મારા નામથી જ ખીજી મૂર્તિને મૂલનાયક તરીકે સ્થાપા તેથી શ્રી પાર્શ્વના-થજની ખીજ મૃતિ મૂલનાયકજ તરીકે સ્થાપિત કરી, જે અદ્યાવધિ આ લાેક અને પરલાકના ફુલાર્થી ભવ્ય જેનાથી પૂજાય છે. પ્રાચીન પ્રતિમાજીને મૂલનાયકજીની હાળી ળાજી પધરાવ્યાં છે, જેમની પૂજા-એર્ચન-નમસ્કાર થાય છે અને ધ્વેજાદિ ચઢે છે. આ પ્રતિમાજી પ્રાચીન હાવાથી '' દાદા પાર્શ્વનાથજી ''ના નામે કહેવાય છે,-એાળખાય છે.

આજે પણુ આ પ્રતિમાજી સમક્ષ પ્રાયઃ બાળકાની શિરામુંડનાદિ ક્રિયા થાય છે. તીર્થના વહીવટ 'ધાન્ધલ'ના સન્તાનમાં 'સીહડ' શ્રેષ્ઠી કરે છે જે અત્યારે ધાન્ધલ શેઠની ચૌદમી પેઢીએ છે એમ વૃધ્ધો કહે છે. આ તીર્થની સ્થાપના ૧૧૦૯(૧૧૯૦)માં થઇ છે.

(ઉપદેશસપ્તતિકા પૃ. ૩૫, ૩૬, ૩૭, રચના સં. ૧૫૦૩ શ્રી જૈન આત્માન'દ સભાદ્વારા પ્રકાશિત.)

ઉપરતું કથન ઉપદેશસમૃતિકાકાર સુધીના સમયતું છે પરંતુ અત્યારે તા મૂલનાચક્રજી શ્રી નેમિનાથજી લગવાન છે અને શ્રી જરાવલા પાર્શ્વનાથજ પણ મૂલગલારાની ખહાર પ્રદક્ષિણાની દીવાલમાં છે.

આ સંગ'ધી શ્રી વીરવ'શાવતીમાં પણ નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે

" तिवारई घांधलई प्रासादनिपजावि महोत्सवे वि. सं. ११९१ वर्षि श्रीपार्श्वने प्रासादे थाप्या । श्रीअजितदेवस्रहिं प्रतिष्ठया "

વીરવ'શાવળીમાં ઉપર્શુકત પ્રસ'ગ જરાવલામાં અન્યાનું લખ્યું છે. આ તીર્થના મહિમા જોઇને જ કહેવાયું છે કે-

> " प्रबलेऽपि कलिकाले स्मृतमपि यन्नाम हरति दुरितानि । कामितफलानि कुरुते स जयति जीराउलापार्श्वः ॥ "

આજે પણ નવીન ખધાતા જિનમ દિરની પ્રતિષ્ટાસમયે પ્રતિષ્ટા પહેલાં દરેક મ દિરમાં " श्रोतीराउळापार्धनायाय नमोनमः "લખાય છે. તેમજ ધાર્મિક શુલ કાર્યોમાં પણ " श्रोतीराउळापार्धनायाय नमोनमः " લખાય છે.

શ્રી પાશ્વ'નાથ ભગવાનનું બિંબ સંપ્રતિ મહારાજાના સમયનું છે, તેમજ મ દિરમાં પણ પ્રાચીન મૃતિએ છે.

જરાવલાજમાં લા. શુ. ૬ દરવધે^ર મેળા લરાય છે. પાલ દશમીના પણ મેળા લરાય છે અને લા. શુ. ૪ દેરાસરજ ઉપર ^દવળ ગઢે છે.

આ સિવાય નીચેનાં રધાનામાં પણ છરાવલાછ પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ હેવાનું મનાય છે.

- ૧. ઐારીરસામાં આવેલુ પ્રસિદ્ધ ભારતીય વૈષ્ણુવ તીર્શ જગન્નાથપુરીમાં ત્યાંના રાનએ છરાવલા પાર્યનાથછનું મંદિર ખંધાવ્યું હતું અને આ તીર્થના મહિમા-પ્રભાવ બહુ જ પ્રસિદ્ધ હતા, પરન્તુ શંકરાચાર્યછના સમયમાં અહીં તીર્થ પરાવર્તન ઘયું અને તેની ખ્યાતિ અજેન તીર્થ તરીકે થઈ, પરન્તુ ત્યાં જઇને ને છે આવનાર મહાનુસાવા તા કહે છે કે-પદ્માસનસ્ય જેન સૂર્તિ છે. આમાં કેટલાક કહે છે કે-આદીશ્વર્છની સૂર્તિ છે, જ્યારે કેટલાક કહે છે કે પાર્શ્વનાથછની સૂર્તિ છે; પરંતુ જેન મૂર્તિ છે, એ ગ્રાહ્મસ છે. એના ફાટા પણ ને મેર્ છે, જે જેન મૂર્તિ હોવાની જ સાક્ષી પૂરે છે.
- ર. મારવાડમાં સાદરી-ઘાનેરામાં પછુ છરાવલા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ છે, જે પ્રભાવશાળી છે.
  - 3. નાડલાઈમાં પણ ગમતકારિક શ્રી છરાવલા પાર્શ્વનાયછ ડુંગર ઉપર છે.
- ૪. હીસાથી નજીકમાં પણ છરાપલ્ટી ગામ છે ત્યાં પણ છરાવલા પાર્શ્વનાથ-છતું મંદિર છે.
  - ય. ન દાલમાં શ્રી છરાવલા પાશ્વેનાઘછતું મંદિર છે.
- દ. ખલાલમાં શ્રી છરાવલા પાર્સ્વનાથછતું મંદિર છે. આ મંદિર ૧૮૪૧ માં સ્થાપિત થયું છે. (જોડાણા સ્ટેશનથી ત્રણ ગાઉ દ્વર આ ગામ છે.)
  - **૭. ઘા**ટદાપરમાં શ્રી છરાવલા પાર્શ્વનાથછ છે.

આ મ'દિરમાં ઉપલબ્ધ થતા લેખાે તા ઘણા છે પરન્તુ થાડા નીચે આપ્યા છે. જીરાવલા ગામની ચારે ખાજી ટીંખાં પણ છે. અવારનવાર ખાદતાં જૈન મૂર્તિએા વગેરે નીકળે પણુ છે એટલે આ પ્રાચીન જૈન તીર્થ છે એમાં તાે સ'દેહ નથી જ. સુંદર આત્મિક પ્રમાદપદ આ તીર્થની યાત્રા જરૂર કરવા જેવી છે.

મહામ'ત્રી પેથડકુમાર, ઝાંઝલુકુમાર, તેના પુત્ર ચાહડ વગેરેએ જરાવલાજી તીર્થની યાત્રાએ કરી છે અને અહીં મંદિર પલ્લુ ળ'ધાવ્યું છે. "जीराવુરે છોવાર્શ્વે" એવા ઉલ્લેખ મળે છે. તેઓ સંઘ સહિત આવ્યા છે આ પછી સિરાહીના રાલા લાખા(લલ)ના અમાત્યોને લઇને શત્રું જયની યાત્રાએ સઘ લઇને જનાર પ્રા. કા ઉજલ અને કાળએ સામદેવસ્તરિજી સાથે જરાપલ્લીની સાત દિવસ સુધી યાત્રા કરી છે. તેમજ માંડવગઢના સં. વેલાએ સુમતિસું દરજીના ઉપદેશથી માટા સંઘ કાઢયા છે તે પલ્લુ અહીં જરાવલ્લી આવ્યા છે. તેમજ સં. રતના, મેઘા અને જેશીંગે પણ જરાવલાજીના સંઘ કાઢી યાત્રા કરી છે.

ત્યાર પછી ૧૫૧૨ શ્રી જિનલદ્રસૂરિજીએ અહીં રહી સાધના કરી હતી અને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રસાદથી માંડવગઢના ગ્યાસુદીન શાહની મહાસભામાં વાદ-વિજેતા બન્યા હતા.

છેલ્લે ૧૮૯૧ જેસલમેરના દાનવીર ખાક્ષ્ણ ગુમાનચંદ ખહાદરમલ્લે શત્રું-જયના માટા સ લ કાઢયા હતા જેમાં ૨૩ લાખ રૂપિયા ખવ્યા હતા. તે સ ધ પણ જીરાવલાજીની યાત્રાએ આવેલ હતા. આ વસ્તુ એટલા ખાતર જ નાંધી છે કે તીર્થના પ્રભાવ ખારમી સદીથી તે અદાવધિ વિદ્યમાન છે. અનેક ભાવિકા તીર્થયાત્રા કરી મનાવાં છત કળ મેળવે છે.

જરાવલા પાર્શ્વનાથજના મંદિરની આજીળાજીની દેરીઓમાં પ્રાચીન શિલા-લેખા પણુ મળે છે. ઠેઠે વિ. સ. ની પંદરમી સદીથી તે ઠેઠ ઓગણીસમી સદી સુધીના લેખા છે. પ્રાચીન લેખા તો ઘસાયેલા અને જાઈ છે. બાકી ૧૪૧૧–૧૪૮૧–૧૪૮૩– ૧૪૮૨–૮૩ વળેરેના લેખા અંચલગચ્છ, ઉપકેશગચ્છ, તપાગચ્છના તથા ખરતરગચ્છના આચાર્યોએ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના છે. આમાં ઘણા લેખા આ. શ્રી સામસુ દરસ્ત્ર્રિજી અને તેમના પરિવારના છે તેમજ દાંતરાઇ ગામના શ્રાવદાનાં તેમાં નામ છે. સં. ૧૮૫૧ માં જરાવલાના સંઘે ૩૦૧૧૧ રૂપિયા ખર્ચી જે જાણું!ધાર કરાવ્યા છે તેના પણ લેખ છે. અહીંના લેખા સારા ઐતિહાસિક સાહિત્યથી ભરેલા છે.

(કેટલાક લેખા, ખાણુ પૂરણુચંદ, ના. પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ લા. ૧ માં યુ ૨૭૦–૭૧–૭૨ માં છે.)

ધ્રક્ષાણ (વરમાણ)

જરાવલા પાર્શ્વનાથજ જે સ્થાનેથી નીકળ્યા તે પ્રદ્માણનગર એ જ અત્યારનું વરમાણુ છે. જરાવલાથી દક્ષિણુ પશ્ચિમમાં મંડાર તરફ લગભગ ચાર ગાઉ દ્વર આ ગામ છે. પ્રદ્માણુ ગચ્છની ઉત્પત્તિનું સ્થાન આ પ્રદ્માણુપુર (વરમાણુ) છે. અહીં અત્યારે સુંદર કારણાદાર મજખૂત પત્થરાનું ભવ્ય એક જિનમંદિર છે, જેમાં મૂલનાયક શ્રી મહાવીર દેવની સાહાત્રણ હાથની વિશાલ સુંદર મૂર્તિ છે. આ મંદિર મોંઢરાના ગામ બહારના પ્રાચીન મંદિરનું સ્મરણ કરાવે છે. મેંઢરાના આ મંદિરને અમે જૈન મદિર માનીએ છીએ પણ જેમને સંશય હાય તેઓ આ વરમાણનું મંદિર જોઇ પૂરી ખાત્રી કરી લ્યે. મૂલ મંદિરના પ્રવેશદ્વારમાં બન્ને તરફ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ત્રણ ત્રણ હાથ માટી સુંદર મૃર્તિએન છે.

મૂલનાયકછની ખદામી રંગની ઝુંદર મૂર્તિ પરમ દર્શનીય છે. ગામના શ્રેક ખૂણામાં ટેકરા ઉપર આ ઝુંદર મંદિર આવ્યું છે. સંપ્રતિ મહારાજાના સમયની પ્રાચીન મૂર્તિ દેખાય છે. આ મંદિર વિક્રમની દશમી સદીમાં ખન્યાનું પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રી યાર્શ્વનાથ લગવાનની મૃતિ ઉપર આ પ્રમાણે લેખ છે.

" सं. १३५१ वर्षे माच वदि १ सोमं प्राग्वाटज्ञातीय श्रे. साजण माः राइला पु. पूनसिंह भा. पमा लज्जाल, पुत्र पद्म, मा० माहिनीपुत्रैर्तिजयसिंहपूरे-रुपदेशाज्जिनयुगलं कारितम् ॥ "

થીછ મૂર્તિ ઉપર પણ ગા પ્રમાણે લેખ છે–

" सं. १३५१ वर्षे ब्रह्माणगच्छे चैत्ये मडाहडीयपूनसिंह भार्यापदमलपुत्र-पद्मदेवेजिनसुगरुं कारितं प्रतिष्टितं श्रीविजयसिंहस्रिसिः॥ "

મૂલમ ઢપના સ્થંભ ઉપર પાલુ લેખ છે-

" सं. १४४६ वर्षे वैद्याल वदि ११ वृधे ब्रह्माणगच्छीयमहारक श्रीमत्सु-व्रतस्रिक्ट्रे श्रीमदीखरस्रिक्ट्रे श्रीविजयपुण्यस्रिक्ट्रे श्रीरत्नाकरस्रिक्ट्रे श्री-हेमतिलकस्रिमः प्नसित्श्रेये।ऽर्थं मंडपः कारापितः ॥"

દક્ષિણ તરફની દેવકુલિકાની પદ્માકાર શિલામાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે-

"सं. १२४२ वंशाख शुद्धि १५ वार सामे श्रीमहावीरविंवं श्रीअजित-स्वामीदेवकुलिकायाः प्णिगपुत्रव्रह्मदत्त, जिनहापवन्ना, मना सायवप्रमुखैः पद्मशिला कारापिता सूत्रधारपूनडेन घटिता।"

આ સિવાય ઇંદ્ર મહારાજ પ્રભુને ખાળામાં લઇને એઠા છે (જન્માત્સવ), નેમનાથ ભગવાનની જાન, માતા પ્રભુજને ખાળામાં લઇને એઠાં છે, વગેરે ભાવા છતમાં કાતરેલા છે, જેમાં લેખા પણ છે. આખૂની કારણીનું સ્મરશ કરાવે તેવી સુંદર પદ્મદલાની રચના ખડુ જ આકર્ષક છે. ચાંબલા ઉપરની કારણી, શુસ્મડની વચ્ચની કારણી ખાસ દર્શનીય છે,

અહીંના જૈના એમ પણ કહે છે કે—આ મંદિરથી લગલગ સા કદમ દૂર એક બાવન જિનાલયનું ધ્વસ્ત મંદિર છે. જેમાં જાા થી ૫ હાથ માટી શ્રી આદિનાથ-જીની ખંડિત મૃતિ હતી તે લંડારી દીધેલી છે. આ મંદિરના પત્થરા ઘણા તેા ઉપડી ગયા છે; માત્ર પાયાના ભાગ વગેરે દેખાય છે.

આ સિવાય ગામ બહાર વાંગા નદી તરફ પ્રદ્માાળુ સ્વામીનું મંદિર છે. જોનાર-ને એક વાર તેા એમ થાય કે કદાચ પ્રાચીન જેન મંદિર જ હાય. મંદિરના સ્થંભા ઉપર તથા છતમાં પણુ લેખા છે, જેમાં એક લેખ તા ૧૦૧૬ ના છે તથા ખીજા ૧૩૧૫, ૧૩૪૨, ૧૩૫૬ વળેરેના લેખા છે.

અહીંથી મજખૂત પત્થરા ઘણા નીકળે છે. જે આરસ જેવા હાય છે. આ ખાન મ'દિરા વગેરે બ'ધાવવામાં અહીંના પત્થર વપરાય છે. અત્યારે અહીં શ્રાવકાનાં માત્ર ખેત્રન લગ્ લર છે. બાકી મ'દિર પરમ દર્શનીય છે. સિરાહી સ્ટેટનું ગામ છે.

કાયદ્રાં–કાસહૃદ

શિરાહી સ્ટેટની પ્રાચીન રાજધાની અને કાસાહદ ગચ્છનું ઉત્પત્તિસ્થાન આ 'કાયદ્રાં' છે. અહીં એક પ્રાચીન જિનમ'દિર હતુ, જેના હમણાં જીણું ધ્ધાર થયા છે. મુખ્ય મદિરની ચારે તરફની નાની દેરીમાંથી એક દેરી ઉપર વિ. સં. ૧૦૯૧ ના લેખ છે. આ સિવાય એક બીજી પણ પ્રાચીન મદિર હતું, જેના કેટલાક પત્થરા તા રાહીહાના જૈન મ'દિરમાં ઉપયાગમાં લેવાયા છે. અહીં એક વાર હજારા' જૈનાની વસ્તી હતી. વિ. સં. ૧૦૯૧ ના લેખ આ પ્રમાણે છે—

श्रीमिल्लमालनिर्यातः प्राग्वाटः विणजांवरः । श्रीपतिरिवलक्ष्मीयुग् गेालंच्छ्रीराजपूजितः ॥ १ ॥ आकरेा गुणरत्नानां वंधुपद्मदिवाक्षरः । जञ्जुपस्तस्य पुत्रः स्यान्मम्मरामी तत्रांऽपरी ॥ २ ॥ जञ्जुपुतगुणाढयेन वामनेन भवाद् भयम् । हण्द्वा चक्रे गृहं जैनं मुक्त्यै विश्वमनाहरम् ॥ ३ ॥ संवत १०९१

આ શિલાલેખથી એમ સમજાય છે કે "વિક્રમ સવત ૧૦૯૧ માં લીનમાલ-નિવાસી શેઠ જન્ન્જીકના પુત્ર વામને આ લબ્ય મ દિર અનાવ્યું હતું."

અહીંથી નીકળેલ કાસહુદીય ગચ્છમાં શ્રો ઉદ્યોતનસૂરિ, શ્રી સિંહસૂરિ આદિ સમર્થ જૈનાચાર્યો થયા છે.

કાસદ્દ-કાયદ્રાં સિરાહી સ્ટેટની પુરાણી રાજધાની તેા હતી જ કિન્તુ સિરાહી સ્ટેટમાં પણ આ નગરની પ્રાચીનતા માટે ભારે ગૌરવ લેવામાં આવે છે આ પ્રાંતની 'કાશી' તરીકે આ નગરની ખ્યાતિ હતી.

અત્યારે તેા નાનું ગામડું છે. *હે*નોનાં માત્ર ૨૦ ઘર છે અને બીજી વસ્તી પ**ણ** થોંડી' છે. અહીં પાંડિતાને બદલે....ના વાસ છે.

સાચાર

સુપ્રસિદ્ધ વિદ્યાવિલાસી અને દાનવીર મહારાજા ભાજરાજાના સમયના પ્રસિધ્ધ જૈન મહાકવિ ધનપાલ અહીં આવ્યા હતા અને તેમણે " સત્યપુરીમાંઠન મહાવીર ઉત્સાહ " સ્તાત્ર રચ્યું અને ખીજીં વિરાધાભાસ અલંકારથી અલંકૃત શ્રી મહાવીર સ્તુતિસ્તેષ બનાવ્યુ છે જે વાંચતાં કવિની ભક્તિ અને તીર્થમાહાસ્યના પરિચય ખૂબ થઇ જાય છે. રતાત્ર ૧૫ ગાયાનું છે. સત્યપુરમંઠન મહાવીર ઉત્સાહ સ્તુતિમાં કવિ જણાવે છે કે–

" कोरिंट-सिरिमाल-धार-आहावड-नराणंडं, अणहिलवाडंडं, विजयकोट्टें, पुणपालि-तणुं। पिक्खिव ताव बहुत्त ठाम मणि चोज्जुपईसइ, जंअन्जवि सन्चडरी वीरु लोयणि हिन दीसइ॥"

ભાવાર્થ—" કાેરીંટ, શ્રીમાલ, ધાર, આંહાડ, નરાણા, અણુહિલવાડ, વિજયકાેટ અને પાલીતાણા વગેરે સ્થાનામાં ઘણી દેવમૂર્તિઓ જેઇ પણ સાચારના મહા-વીરને જેઇને જેવુ મન કરે છે તેવું કયાંયે કરતું નથી. " અર્થાત્ તે વખતે સત્યપુર મહાવીર ઘણું જ મહત્વનું સ્થાન હશે.

ગાથા ૫-६-૭ માં કવિરાજ લખે છે કે " સાચારના આ મહાવીર ઉપર તુર્કો સિવાય બીજો પણ હલ્લા થયા છે જેમાં કાઇ જાગ નામના રાજાએ દાહા અને હાથીઓને જોડી લગવાનની મૂર્તિને દાર્ડાઓવરે તાણી કાઢવાના પ્રયત્ન કર્યો છે; તેમજ કુઢાંડીના ઘા મારીને પણ એ મૃતિ તાડી નાંખવાના ઉપાય અજમાવી જોયા છે. છતાં એ મૃતિ દેવખળે સ્થિર થઇને રહી છે અને એના ઉપર લાગેલા કુઢાંડા-ના ઘાના નિશાન આજે પણ નજરે દેખાય છે.

એ જ કવિ દરેક તીર્થામાં આ તીર્થની મહત્તા વર્ણવ્યા પછી પણ લક્તિથી ગાતાં જણાવે છે કે-" તુરકાએ શ્રીમાલદેશ, અળુહીલવાડ, ચડાવલી (ચંદ્રાવતી), સારઠ, દેલવાડા અને સામેશ્વર એ ખધાં સ્થાનાના નાશ કર્યો હતા પરંતુ એક માત્ર સાચારના મહાવીરને (મંદિરને) તેએ નથી ભાંગી શકયા. " (ખરે જ લક્ત કવિની વાણી આ કલિકાલમાં ન જળવાઇ અને પાછળથી શાસનદેવના પ્રમાદથી સુસલમાની હુમલામાં મ દિરને નુકશાન થયું છે)

अशियारभी गाथामां इविराज तीर्थनी महत्ता सणतां वधु अछावे छे है:-

जिम महंतु सु सयंभ्रुरमणु उनिहिंह रयणायरू । जिम महंतु सुरवरहमिन्झ सुरलोइ सुरेसरू, तिम महंतु तियलोयतिलाउ सञ्चाउरिजिणेसरू ॥ ११ ॥ " મારવાડના જોધપુર રાજ્યના દક્ષિણ ભાગમાં સાચાર કરીને એક ગામ છે. એ ગામનું અસલ સ સ્કૃત નામ સત્યપુર છે. એનું પ્રાકૃતમાં સચ્ચઉર થઇ અપભ્રંશ રૂપાન્તર સાચાર બન્યું છે. એ સ્થાન ઘણું જૂનું પ્રાચીન અને પવિત્ર છે. દરેક મૂર્તિપૂજક જૈન પ્રાતઃકાલમાં પ્રતિકંમણ કરતાં " જ્યાર વીર સચ્ચકરિમંદળ " એવા શબ્દાંથી આ તીર્થને વંદના કરે છે. વિવિધ તીર્થકલ્પમાં શ્રી જિનપ્રલસ્ત્રિજ આ તીર્થને પરિચય આ પ્રમાણે આપે છે-

ભરતક્ષેત્રના દક્ષિણાધ વિભાગમાં આવેલા મરૂમ ડેલ (મારવાડ) માં સત્ય-પુર નામનુ નગર છે. તે નગરના જિનાલયમાં નાક્ષેડ રાજાએ ભરાવેલ અને શ્રીમાન જજજ(જજ)ગસૂરિજી ગણુધરે પ્રતિષ્ઠિત કરેલ શ્રી મહાવીરસ્વામિની પિત્તલમય પ્રતિમા બિરાજમાન છે, તેની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે છે-

પહેલા ૧નફુલદેશના આબૂષણુબૂત રમ ડેાવર નગરના રાજાને તેના અળવત કુદુમ્બીઓએ મારી નાંખીને તે નગર તેઓએ પાતાને સ્વાધીન કર્જું તે વખતે ઉક્ત રાજાની રાણી ગર્ભવતી હતી, તેથી ત્યાંથી નાસીને કળ લાણુપુર(પ્રદ્માણ) ગઇ. ત્યાં તેણે સર્વ શુભ લક્ષણુયુક્ત પુત્રના જન્મ આપ્યા

કાઇ એક દિવસે તે રાણી તે નગરની ખહારના એક વૃક્ષની હાળીએ બાંધેલી ઝાળીમાં પાતાના આળકને સુવાહીને પાતે નજીકમાં કઈ કામ કરતી હતી દૈય-ચાગથી તે વખને ગીમાન્ જિજ્જગસૂરિજી મહારાજ ત્યાં પધાર્યા. તેએા, વૃક્ષની છાયા તે બાળક ઉપરથી નહિ ખસવાલા 'આ કાઇ પુષ્યશાળી જીવ છે' એમ નાણી ઘણીવાર સુધી તે બાળકને જેતા રહ્યા, તેથી રાણીએ આવી સૂરિજીને પૂછ્યું કે—મહારાજ! આ પુત્ર કુલક્ષણો—કુલના ક્ષય કરનારા દેખાય છે શું ! સૂરિજીએ કહ્યું કે—આ તમારા પુત્ર મહાપુરુષ થશે, માટે તેનું બહુ સંભાળપૂર્વક પાલન કરતો. તે બાળકનુ નામ નાહ્ય રાખ્યુ. સૂરિજીએ તેને નવકારમંત્ર શીખવાઢયા. અનુક્રમે નવકારમત્રના પ્રભાવથી સુવર્ણપુરુષ સિધ્ધ કરીને તે નાહ્ય રાહાપરાક્રમી તથા સમૃદ્ધિવાન થયા અને પાતાના પિતાનું રાજ્ય તેણે પુનઃ પ્રાપ્ત કર્યું.

ઉપર્શું કત સૂરિજીના ઉપદેશથી તેથે ચાવીશ માટાં જિનાલયા કરાવ્યાં. પછી કાઈ વખતે તે નાહ હૈ પાતાના ગુરુ જન્જી મસૂરિજીને વિનંતિ કરીને કહ્યુ કે–આપની તથા મારી કીર્તિ ઘણા કાલ પર્ય ત પ્રસરતી રહે, એવું કાઈ કાર્ય કરવા માટે મને ઉપદેશ આપા એટલે સૂરિજીએ જે જચ્ચાએ ગાયના ચારે આંચળાથી દ્ધ

૧ ગાડનાડના પંચલીર્થીમાં આવેલું હાલનું નાંડલ એ જ પડેલા નડ્ડુતના નાયવા પ્રસિદ્ધ હશે.

ર. જોધપુર સ્ટેટમા પ્રાય: જોધપુર પાસે જ છે. એક આખૂની તલાહીમા પણ મ ડાર છે.

ર. કદાચ ભારત્યુવાડા એ જ બ્રાહ્મહાપુર હોય. અથયા તરમાથુ કે જે બ્રહ્મત્યુ-પ્રકાસપુર કહેવાય છે તે પણ હેાય. ભામઘાવાડા કરતા મને વરમાણ ઠીક લાગે છે.

ઝરતું હતું તે ક્થાન રાજાને દેખાડીને ત્યાં જિનમંદિર ળંધાવવાના ઉપદેશ કર્યાં. તેથી નાહેઠ રાજાએ સત્યપુર(સાચાર)માં શ્રી વીરવાગવાનના નિર્વાણ પછી છસા વધે' ગગનગુમ્બી શિખરવાળું વિશાલ જિનમંદિર બંધાવ્યું, અને તેમાં મહાવીર-સ્વામીની પિત્તલમય પ્રતિમા સ્થાપન કરી જેની પ્રતિણ શ્રી જન્નજીગસુરિજીએ કરી. આ જ સહુર્તમાં સૂરિજીએ વિધ્યરાયની દ્યાઠા ઉપર એઠેકી મૂર્તિની પ્રતિણ કરી અને આ જ સમયે શંખ નામના રાજપુત્રે શંખ દ્વા ખે.દ્યો. આ કૃવા કરી કેઠ વખત સુકાઈ ગયા હાય તાપણ વશાખ શુદિ ૧૫ને દિવસે કૃવા પાણીથી ભરાઈ જાય છે. અને આ જ લગ્નમાં દ્વગસૂઅ તથા વયણવ ગામમાંની શ્રી વધરાગગવાનની એ પ્રતિમાઓની સાધુઓ તથા શ્રાવકાની સાથે માકરાવેલા વાસસેપથી પ્રતિષ્ઠા કરાયી હતી

પાતે ભરાવેલ શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિની પૃજા ન હડ રાજ હ મેશાં કરે છે. પ્રદ્મશાંતિ નામના યક્ષ પણ નિરંતર મૂર્તિની સેવા-રક્ષા કરે છે. પ્રદ્મશાંતિ યક્ષ કે જે પહેલાં શ્લપાણી યક્ષના નામથી પ્રસિધ્ધ હતા તે શ્રી વીર પ્રભુથી પ્રતિષ્ટાધ પામી શ્રી વીર પ્રભુના ભુદ્રા થયા ત્યારથી તે ચક્ષનું નામ શ્રી પ્રદ્મશાંતિ પડશું હતું. તે પ્રતિષ્ટાનાં ચમત્કારિકપ્રભાવથી અકપિત થઇને સત્યપુરના શ્રી વીરપ્રભુતા વૈયયમાં રહે છે અને ભગવાનની સેવા કરે છે.

વિ, સં ૮૪૫ માં ગીજનીપતિ હમીરે વલુભીયુર નગરતે ભાંચ્યું. ત્યાર મંદી તિ. સં. ૧૦૮૧ માં ગીજનીપતિ મ્લેચ્છ રાજા ગુજરાતને લૂંઢી સત્યપુર અત્યં પહેંચ્યો. શ્રી મહાવીરસ્વામીના અત્યને અને મૂર્તિને તોહવાના તેણે ઘણા ઘણા પ્રયત્ન કર્યા પછુ એકમાં તે ન ફાલ્યા તેણે મૃતિને તઢાવવા હાથીએ જોડ્યા ત્રેયા છું મૃતિ ન હડી, ભળદ જોઠયા છાદ્યાશિત યશે બળદા ઉપરના પ્રમયી મૃતિ સાર આંગળ ચલાવી પછી સ્થિર થઇ ગઇ. મૂર્તિ તોહવા ઘણુના ઘા કર્યા તો. તે તેના અંતઃપુરને લાગવ માંડયા. તરવારના ઘા પણ નિષ્ફળ નિવડયા આખરે મૃતિનો આંગળી કાપી તે મ્લેચ્છા ભાગ્યા પહુ રસ્ત માં ઘે હાના પુંછઢાં તથા દ હી-મુછ ખળવા માંહી, સૈનિકા નીચે પહેવા માંઢયા, ગકિતહીન થઇ ગયા. આખરે રહુમાનનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા, તેવામાં આકાશવાણી થઈ કે-તમે શ્રી વારપ્રમુતી મૃતિની આંગળી કાપી લાલ્યા છે. તેથી આમરજાંત કપ્યમાં પહેયા છે. તે સાંભળી બધા આશ્રયે ચકિત થઇ ગયા અને મસ્તક ધૃણાવવા લાગ્યા. ગજનીપતિની આગાથી ભયલીત થયેલા તેના મન્ની આંગળી લઇને પ્રભુ પાસે આવ્યો અને યથાસ્થાને મૃત્રી જેથી એ આંગળી તરતજ જોઢાઇ ગઇ આ આશ્રયેને જોઇને ગજનીપતિએ અહીં આવવાની સ્વપ્તે પહ્ન ઇચ્છા કરી નહીં. આ ઉપદ્રવ દ્વર ઘવાથી અતુરિધ સંઘ ઘણા જ પ્રશી થયા અને શ્રે ત્રીર્મ્યુસમાં પુનઃ ઉત્સવપૃત્તિ ગતિન, નૃત્ય, પૃજા, પ્રભાવનાફિ ચવા લાગ્યા.

ત્યાર પછી ઘણા સમય વિત્યા પછી માલવદેશના રાજા ગુજરાત દેશને ભાંગી-ને સત્યપુરની હદમાં પહોંચ્યા, પરન્તુ પ્રદ્મશાંતિ યક્ષરાજે ઘણું સૈન્ય વિકુર્વી તેના સૈન્યને ભાંગ્યું. તેના આવાસામાં વજના અગ્નિ ઉત્પન્ન થયા, આગ લાગવા માંડી. આ ચમતકાર જોઇ માલવપતિ ધનમાલ મૂકી જીવ લઇને કાગડાની જેમ નાંઠા.

વિક્રમના તેરમા શતકમાં કનાજના રાજાએ સત્યપુરમાં શ્રી વીર લગવાનનું પ્રતિમાયુકત દેવદારનું જિનમ'દિર અધાવ્યું હતું.

વિ. સં. ૧૩૪૮ કાક્રવું માેડું સૈન્ય દેશાને ભાંગતું ભાંગતું ત્યાં આવ્યું, તેથી ગામા અને શહેરાના લાેકા ભાગવા માંહ્યા; તેમજ મ'દિરાના દરવાજ બંધ થવા માંહ્યા. અનુક્રમે એ સૈન્ય સત્યપુરની નજીક આવતાં પ્રદ્મશાંતિદેવે વિકુવેલા માેડા સૈન્યને જોઇને ગુજરાતના મહારાજા સારંગદેવના સૈન્યના આગમનની શ'કાથી માેગલસેના નાસી ગઈ અને સત્યપુરની હદમાં પેસી પણ ન શકી.

વિ. સં. ૧૩૫૬માં અલ્લાઉદ્દીન ખીલજના નાના ભાઇ ઉલ્લૂખાન મંત્રી માધવની પ્રેરણાથી દિલ્લીથી ગૂજરાત તરફ નીકળ્યા. ચિત્તોડના સ્વામી સમરસિંહ દ ડ દઇને જેમ તેમ મેવાડના ખચાવ કર્યા. ત્યાં તે યુવરાજ હેમીર (બાદશાહના લાઇ) વાગડદેશ અને માડાસા નગરને લૂંટી આસાવલી પહોંચ્યા. કર્જુ દેવ રાજા નાસી ગયા. સામનાથ જઇ સામનાથ મહાદેવની મૂર્તિને ઘળુના પ્રહારાથી તાડીને ગાડામાં નાખીને દિલ્લી માકલી દીધી. ત્યાંથી વામનસ્થલી જઈ મંડલિકરાયને દંડયા અને સારઠમાં પાતાની આજુ પ્રવર્તાવી પાછા આસાવલીમાં આવીને રહ્યો. ત્યાં તેણું મઠ, મંદિર, દેનળ વગેરે આળી નાંખ્યાં. પછી અનુક્રમે ત્યાંથી સાચાર પહોંચ્યા પછુ આગળની માફક જ અનાહત દેવી સુરા સાંલળીને આ મ્લેચ્છ સૈન્ય પણ જતું રહ્યું.

આવા અનેક અમત્કારા સાચારના મહાવીરસ્વામીના વિષયમાં સાંલળવામાં આવે છે, પણ ભવિતવ્યતાના ખળે, કલિકાલના પ્રભાવે દેવતાએ પણ પ્રમાદી ખની જાય છે તેમજ ગામાંસના અને લાહીના છાંટણાથો દેવતાએ દ્વર નાસી જાય છે. આવા કાઈ કારણાને લઇને પ્રદ્માશાંતિયક્ષ પ્રમાદી થઈ દ્વર ગયા હતા તે વખતે અલ્લાઉદ્દીને તેજ અનંત માહાતમ્યવાળી લગવાન મહાવીરની મૂર્તિને સંવત્ ૧૩૬૧ની સાલમાં દિલ્લીમાં આણીને તેની આશાતના-અવમાનના કરી.

(આ પ્રમાણુ જિનપ્રસસૂરિજીએ વાંછિત ફળને આપનાર એવા સત્યપુરતીર્થના કલ્પ ખનાવ્યા છે. તેનું ભવ્યજના નિત્ય વાંચન કરા અને ઇ^{રિ}છત ફળ પામા.)

વિ. સં. ૧૩૬७ આ પ્રભાવિક તીર્થ તેના પ્રભાવને ચમકાવતું હતું

વિ. સ. ૧૩૪૮, ૧૩૫૬ અને ૧૩૬૭ સાચાર ઉપરના હુમલાએ વખતે શ્રી જિનપ્રભસૂરિજી સાધુ અવસ્થામાં વિદ્યમાન હતા એટલે આ પ્રસ્રો તદ્દન સાચા જ છે. સાચારમાં અત્યારે પાંચ જિતમ દિરા છે.

- ૧ છવિતસ્વામીનું મંદિર જેમાં મૂલતાયક શ્રો મહાર્દાર બગવાનની મૃર્તિ છે. આ મન્દિર વિશાળ, ભવ્ય અને મનાહર છે.
- ર તપગચ્છનું મંદિર જેમાં મૂલનાયક શ્રી મહાવીર ભગવાન છે.
- ૩ ખરતરગચ્છતું મંદિર જેમાં મૃલનાયક શ્રી ધર્મનાચ્છ છે
- ૪ ચોદસીયાગચ્છનું મંદિર જેમાં મૃલનાયક શ્રી શીતલનાયછ છે.

પ ગામ અહાર શ્રી ગાેહીજી પાર્ધ્વન ઘજીનું મંદિર જે ભાવન જિનાલયનું લબ્ય અને વિશાલ મંદિર છે.

શ્રાવકાનાં ઘર ૫૦૦ છે. જેએ આ અધાં મંદિરાની જોઇએ તેવી વ્યવસ્થા રાખી શકતા નથી.

સાચાર લીલહીય છ તીર્થથી ૪૦ માઇલ, ધાનેરાથી ર૪ માઇલ અને હીસાથી ૫૫ માઇલ દ્વર છે. અહીં પાસ્ટ ઓફિસ છે તેમજ રેલ્વે લાઈનમાં, જોધપુર રેલ્વેમાં સમદહી જંકશનથી દક્ષિણમાં જાસાર લિલમાલ, સાચાર તરફ રેલ્વે લાઈન જાય છે. જોધપુર રેલ્વેના રાણીવાહા સ્ટેશનથી ૩૦ માઇલ દ્વર હાચાર છે. અહીં રાજી સવારમાં માટર અવિ છે. રાણીવાહાથી માટર લાહાના લગમગ દાહ છે રૂપિયા હશે. અત્યારે જોધપુર સ્ટેટના તાળામાં હોવાથી આ નીર્થને રાજપુનાના વિલાગમાં હીધું છે.

નીર્ય ખાસ દર્શન કરવા ક્ષાયક છે.

તા. કે. સાચારમાં વિ. સં. ૧૨૨૫ વધે^{રે વે}શાખ વિદ તેરશે. સત્યપુર મહુ-વીર ચૈત્યમાં લાંડારી દોઘા વગેરેએ પાતાના કલ્યાળુ માટે ચતુ^{દ્}કકા કગવ્યાના ક્ષેપ છે (ભા. પુ. નહારછ સં. શિક્ષાક્ષેખ સં. પ્રથમ ખંડ, પુ. ૨૪૮ માં. ક્ષેખ છે.)

યત્વાદની માટી પંચતીથી.

મારવાઠની માટી પંચલીથીમાં રાષ્ટ્રકપુર સુખ્ય તીથે સ્થાન છે યાત્રાણ માને રાષ્ટ્રકપુર આવવા માટે B. B & C. I. R'. ના રાફી સ્ટેશન અઘળ તા ફાટના સ્ટેશને ઉત્તરનું પહે છે. રાણીથી સાત અહ અને ફાલના સ્ટેશનથી પાંચ ગાઉ દ્વર સારડી શહેર છે. અત્યારે તા ફાલનાથી માટર મળે છે તે લાકડી શઇ રાજુક-પુર લઇ જાય છે. ફાલના અને રફી સ્ટેશન સામે જેન ધર્મશાળ છે. રાહ્યામ સ્ટેશનથી ચાઢે દ્વર છે ત્યાં શ્વેતાં બર જેનમ દિર, ધર્મશાલા ઇત્યાદિ છે સાદડીમાં ચાર જિનમ દિરા છે. રાહ્યુકપુર તી ચેની પેહી, ધર્મશાલા વળેરે છે. શ્ર વર્ફાની વસ્તી ૧૦૦૦ હજાર ઘરની છે. શ્રી ચિન્તામણી પાર્ચનાયછનું ચાત્રીશ જિનાલયનું મુખ્ય મંદિર છે. સંપ્રતિ રાજાના સમયની પ્રાચીન મૃતિ છે. આ મંદિર ભારમી સરીમાં બન્યાનું કહેવાય છે. સાદડીથી ૩ થી ૪ ગાઉ દ્વર રાણુકપુર જ તી છે છે રસ્તો

જંગલના અને પહાડી છે. અરવલ્લીના પદાડાની પશ્ચિમ 'બાજીની ખીણામાં. ઉજ્જડ અને ખીહામણા જંગલની વચમાં પરમ એકાન્ત અને શાન્તિના" સ્થાનમાં આ તીર્થસ્થાન આવ્યું છે.

રાણકપુર્જ

વિ. સં. તેરમી, ચૌદમી, પંદરમી અને સાલમી શતાબ્દિમાં રાશુકપુર ઘણુ જ ઉન્નત અને મહાન્ નગર હતું. મેવાડેના મહારાણા કુંભા રાશુાના સમયમાં વિ. સં. ૧૪૩૪માં આ તીર્થના ખાંધકામની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. રાશુકપુર આ વખતે મેવાડ રાજ્યમાં જ હતું. અત્યારે તેા મારવાડ અને મેવાડની સન્ધિ ઉપર આવ્યું છે.

મ'દિરના પૂર્વધતિહાસ

આ મ'દિર ળ'ધાવનાર શેઠ ધનાશા અને રતનાશા છે લાઇએ હતા. તેએ ગ્રાતિએ પારવાલ, શ્વેતાંબર જૈન અને શિરાહી સ્ટેટના નાંદિયા ગામના રહેવાસી હતા. ભારતમાં ઇસ્લામી સામ્રાજ્ય સ્થપાઈ ચૂક્યું હતું. એક ખાદશાહના યુવરાજ પત્ર પિતાથી રીસાઇ રાજ્ય છાહી ચાલ્યા જતા હતા. શિરાહી રડેટમાં થઇને જતાં વચમાં નાંદીયા આવ્યું. ઉપર્યુક્ત ખન્ને શેઠીયાઓએ રાજકુમારના ખૂબ સત્કાર કર્યો. અહીં આવવાનું કારણ જાણી પ્રેમયા સમજાવી પિતા પાસે જવા સમજાવ્યા રાજ-પુત્ર પિતાની સેવામાં ગયા ત્યાં જઇ અધી વાત કરી. બાદશાહે પાતાના પુત્રને સમજાવનાર આ બન્ને બાઇએાને પાતાને ત્યાં ખાલાવી બહુ જ સત્કાર–સન્માન આપ્યાં અને પાતાની પાસે જ રાખ્યા પરન્તુ રાજ્યના કાવાદાવાથી અનિભજ્ઞ અન્તે ભાઇએ કાચા કાનના સૂખા(ખાદશાહ)ના ક્રોધના લાગ ખની દંડ આપી છવન ખત્રાથી જન્મભૂમિમાં આવ્યા. દરિદ્રાવસ્થાને કારણે નાંદીયા ન જતાં વ્યાપારના મુખ્ય કેન્દ્ર રાશુંકપુરમાં આવી વસ્યા. ભાગ્ય અજમાવ્યું અને પુન્ય પ્રતાપે લક્ષ્મી-રેવી પસસ થયાં એક રાત્રે શેઠજને નલિનીગુલ્મ વિમાનન સ્વપ્તું આવ્યું શેઠજએ ગાલું મંદિર ખંધાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી અનેક મિસ્રી-કુશલ શિલ્પીઓએ મંદિરના ાલાન ખનાવ્યા કિન્તુ શેઠછને પસદ ન આવ્યા. આખરે દેષા-દોષા-(દેષાક) નામના કારીગરે દેવીની રહાયથી શેઠજીની ઈચ્છાનુસાર મ'દિરના આક'ર બનાવ્યા. શેઠજીએ રુંલા ગણા પાસે મ'દિરજીને ચાગ્ય જગીન માગી અને ૧૪૩૪મા મ'દિરજીના પાચા ન ખારી. પાયામાં કેટલાયે મણ દેસર, કસ્ત્રી અને સાત જાતનો ઉત્તમ ધાતુઓ નાંખી પાતાની ઉદારતા ખતાવી કામ ચાલુ કરાવ્યું. સે કડા કારીગરા કામે લાગ્યા ભાસઠ ખાસઠ વર્ષના એકધારા પ્રયત્ન પછી ચાર માળતુ મ'દિર તૈયાર થયુ'. શેઠ-જીની ઈચ્છા સાત માળનુ ગગનગુમ્ળી મ'દિર ખનાવવાની હતી પરન્તુ ઘણા સમય શઇ જવાથી અને પાતાનું ગાયુખ્ય અલ્પ જાણી પ્રતિષ્ઠાના પાતાના હાથથી લાભ

લેવાની ઇચ્છા થઈ આ મંદિર ખનાવવામાં લગભગ ૯૯ લાખ સેતિયાના (૧૫ કરાેઠ રૂપિયા) ખર્ચ થયાે.

વિ. સં. ૧૪૯૬માં ખૃહેત્ તપાગચ્છીય ત્ર્શ્રી સામસુંદરસૂરિજી મહારાજના હસ્તે મહાન્ ઉત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી. મંદિરજીતું નામ ત્રંલાક્યદીષ્ક દેવાલય, યાને ધરણવિહાર પ્રસિદ્ધ છે રાણકપુરજી એટલે "નલિનીગુલ્મ વિમાન" યાને કળાકૌશલ્યના આદર્શ નમૃના.

દેરાસરનું આંધકામ સેવાડી તેમજ સાનાદ્યાંના આરસ પત્થરથી કરવામાં આવ્યુ છે. પચીસથી ત્રીસ પગથિયાં ચહ્યા પછી દેરાસરની પ્રથમ સપાડી ઉપર અવાય છે. આટલા ઊંચા અને વિશાલ પાયા જેતાં મંદિરમાં કેટલા ખર્ચ થયેલ હશે તેની કલ્પના થઇ શકે છે. સપાડી ઉપર આવતાં જ મુખ્ય દ્વારમાં પ્રવેશ શાય છે. મંદિરજીમાં પ્રવેશ કરવાને ચાર મુખ્ય દરવાજા અનાવવામાં આવ્યા છે. પ્રત્યેક દરવાજાની અનાવટમાં હજારા રૂપિયાના ખર્ચ કરવામાં આવ્યા છે. દેરાસરમાં ૧૪૪૪ શાંભલા છે. કેટલ'ક શાંભલાની ઊંચાઇ ૪૦ શી ૪૫ કૂટથી પછુ વધારે છે આવા કારણીવાલા શાંભલા આજે દસ હજારની કિંમતે થવા પછુ મુશ્કેલ છે. તેની ઉપર મુંદર આરસના મજખૂત પાડડા છે. મંદિરજીમાં ચારે ખૃણે અલગ અલગ છે. કુવ મળીને ૮૪ શિખરમધ્ધ દેરીએન છે.

મન્દિરછમાં મૂલનાયક ચૌમુખની ગ્રાર મૂર્તિએ છે. પશ્ચિમ તરફની મૂલનાય-કછની લબ્ય મૃતિ ઉપર સં. ૧૪૯૮ના લેખ છે, ઉત્તર તરફની મૂર્તિ ઉપર ૧૬૭૬; પૃર્વ તરફની મૂર્તિ ઉપર ૧૪૯૮ અને દિષ્ટણ તરફની મૃતિ ઉપર પણ ૧૪૯૮ના લેખ છે મૃલનાયકછના દરવાના પાસે લગભગ ૪૫ પંકિતના લાંએા લેખ છે, જેમાં સં. ૧૪૯૬ ખાદમાં મેવાડના રાના ખપ્પ અને ગુહિલ વગેરે રાનાઓની ૪૦ પેઠીનાં નામ છે-વંશાવળી છે. ળાદમાં ૩૯ મી પંકિતમાં પરમાર્કેત્ ધરણાશાહ પારવાડે આ મંદિર નિર્માણ કરાવ્યાના ઉલ્લેખ છે. ૪૨ મી પક્તિમાં લખ્યું છે કે " મે જોક્યવીવફાનિધાન શ્રી વર્તુમું લ્યુ નાંદ્રી શ્વર વિદાર કાર્ષિત:" ત્યારપછી પ્રતિષ્ઠાપક ખૃહત્તપાગચ્છના આગાર્ય મહારાજે પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનુ લખ્યું છે.

મ દિરના બીજા માળ ઉપરની ખૂબી તે ઔર મહત્ત્વની છે. હુળહું દેવ-વિમાનના નકશા–નકલ જોઇ લ્યાે. અહીં પણ મૂલનાયક ચામુખછ જ છે. લેખા ૧૫૦૭, ૧૫૦૮, ૧૫૫૧ અને ૧૫૦૬ની સંવતના છે. ત્રીજા માળની ખૂબી તાે એથી યે વધી જાય છે. અહીં પણ ચામુખછ છે. મ'દિરછની ૮૪ દેવીઓ ઘુમર્ડ-

^{*} શ્રી સામસું દરમ્રિન્જનું જીવનવૃત્તાત સામસો ભાગ્ય કાવ્યમાંથી જોઇ લેવું. તેમાં ગણકપુરના મંદિરની પ્રતિષ્ઠાના તથા રાજીકપુરના પણ વિસ્તારથી ઉલ્લેખ છે.

એનાં શિખરા ખકું જ લબ્ય દેખાય છે ચામુખછમાં મૂલનાયક છની મૂર્તિ પર સં. ૧૫૧૧ના લેખ છે. નલિનીગુલ્મ વિમાનના પરિચય કરાવતું આ અદ્દલત મદિર પૂર્ણુર્વે અહીંથી દેખાય છે. મંદિર છેના આવા નમૂના ખીજે કયાંય દેખાતા નથી સુંદર સંપૂર્ણ કલામય આ મંદિર દર્શકના મનને એટલું આકર્ષે છે કે અહીંથી ખસવાતું મન જ નથી થતું.

પ્રદક્ષિણામાં ૮૪ જિનાલય છે આ સિવાય સમેતશિખર, મેરુપર્વત, અષ્ટાપદ, નંદીશ્વરદીપ આદિના સુંદર આકારાની રચના છે. પટ બનાવેલા છે. દેરીઓમાં કેટલીક તો રાજા સંપ્રતિના સમયની મૂર્તિઓ છે. જ્યારે કેટલીક સાલમી અને સત્તરમી શતાબ્દિની મૂર્તિઓ છે. મૂલનાયક લગવાનની જમણી તરફ રાયણુટ્સ નીચે શ્રી આદિનાથ લગવાનની પાદુકા છે. તેમજ સહસફૂટ તથા સહસફ્ણા પાર્શ્વનાથના ચિત્રની કુશળના પરમ દર્શનીય છે.

મૂલ મ'દિરજમાં પ્રલુજનાં નિર'તર દેશીન થઈ શકે તેવી રીતે પૂલુજની સામેના ખ'લા ઉપર શેઠ ધરણા શાહની અને શિલ્પી દેપાકની ઊભી સૂર્તિએા છે, બીજા ખલાએામાં પણ ધરણાશાહ* અને રતાશાહની મૂર્તિએા છે. દંતકથામાં કહેવાય

* ધરાણાશાહે આ ત્રેલાક્યદીપિકા મ દિર વ્યધાવ્યું છે. આ સિવાય તેનાં સતકાર્યોની ત્રેધ તેના શિલાલેખમા મળે છે જે આ પ્રમાણે છે—

અજારી, પીંડવાડા, સાલેર આદિ સ્થલોએ નવા અનેક દેવાલયા ખંધાવ્યાં; ધણું દેકાણું જીર્ણુંદ્વાર કરાવ્યા. રાશુકપુરમાં જ ૮૪ સ્થ લાની વિશાળ પૌષધશાલા ખંધાવી અને ૧૪૮૪ના લય કર અકાલસમયે જગહશાની માફક દાનશાલા ખાલી અને વાવ, તળાવ વગેરે લાકાપયાગી સાધના કરાવી જીવન અમર બનાવ્યું છે.

આ સિવાય એક બીજો શિલાલેખ ૧૬૫૧ નાે છે, જે આ પ્રમાણે છે-

"सवत् १६५१ वर्षे वेशाख शुद्धि १३ दिने पातसाहि श्री भक्र व्यर प्रदत्त जगद्गृहविरुद्धारक परमशुरू तपागच्छाधिराज महारक श्री ६ हीरविजयस्रीणामुपदेशेन श्रीराणपुरनगरे, चतुर्भुख श्रीधरणविहारे श्रीमदहमदावाहनगरनि र टक्ट्युममानपूरवास्तव्यप्राग्वट हातीय
हा रायमलभार्या वरज्भार्या सुरुपदे तत्पुत्र सा. खेता सा. नायकाश्यां भाररथादि
कुद्धस्ययुताश्यां पूर्वदिक्ष्रतोल्या मेधनादाभिधो भड्ण कारितः स्वश्रेयोथे सुत्रधार समल माडण
विवदत्त विरवितः

પ્રથમ ખડમાં ચામુખજી પર લેખ છે તે આ પ્રમાણે છે-

" स १४९८ फा. व. ५ घरणाकेन आतृज स. लाखादिकृदुम्बयुतेन श्रीयुगादिदेव का प्र. तपागच्छनायक श्रीसोमसुद्रसूरिभिः"

પ્રથમ ખંડમાં ઉત્તર તરફ આ પ્રમાણે લેખ છે—

" सं. १६७९ वर्षे वैद्याल सुदि ११ वार बुघे मेदपाटराजाधिपतिरामा श्रीकर्णासह विजयराज्ये तत्समये तपागच्छाधिपति भद्वारक श्रीविजयदेवसूरि उपवेशेन पं. केला पं जयदि- છે કે-ધન્નાશાહની દર વર્ષની મહેનત પછી પણ મંદિરજીનું કામ અધૂરું રહ્યું ત્યારે તેમના વહીલ બન્ધુ રત્તાગાંહે કહ્યું કે-હુ તમારી અબિલ પ પૂર્ણ કરવા મારાથી ખનતુ કરીશ તથા તમારું અધૂરું કાર્ય જરૂર પૃર્ણ કરાવીશ. રત્નાશાહે આ વચન પાળી પાછળ પણ કેટલાંયે વર્ષો કામ ચાલુ રાખી કાર્ય પૂર્ણ કરાવ્યું હતુ. મદિરજમાં ૮૪ ભાંચરાં હતાં; તેમાં પ્રતિમાએ તથા ધનના સંગ્રહ હતા. મુરલમાની ખાદશાહોના જમાનામાં ચાર પાંચ વખત અહીં હુમલા થયા છે; મૂતિએ ખહિત કરાઇ છે તથા દેરીએ પણ ખહિત થઇ છે. શ્રો સ દ્યે ખહિત કાર્ય શીલ મુધરાવ્યુ છે અને ભાયરાંમાંથી મૃતિં એ કાહી ખિરાજમાન કરી છે. એક શિલાલેખ કે જે સં. ૧૬૭૪ તે દે; ખીજા માળ ઉપર છે તેમાં લખ્યુ

એક શિલાલેખ કે જે સં. ૧૬૭૪ તે દે; બીજા માળ ઉપર છે તેમાં લખ્યુ છે કે-જગફ્રગુરુ તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજના ઉપદેશથી શ્રાવક ખેતા નાયકે આ દરવાજો ખનાવવા માટે ૪૭ સાનામહારા લેટ કરી છે. એટલે અવારતવાર મુસલમાનો હુમલા પછી મુધારા થતા રહ્યા છે. આ મહાન્ લબ્ય મંદિરના છાણે હાર શેઠ આહુ દજી કલ્યા હુજીનો પેઢી તરફ્યા ચાલે છે. જો મહારમાં સાઢાત્ર હુ લાખ રૂપિયા ખર્ચે થઇ ગયુ છે, હજી કાય ચાલુ છે. જા મહારમાં સાઢાત્ર હુ લાખ રૂપિયા ખર્ચે થઇ ગયુ છે, હજી કાય ચાલુ છે. જા મહારમાં ફલાપૂર્ણ લબ્ય મંદિર તોઈ સર જેમ્સ કરગ્યુસન પોતાના "History of Indica and Eastern architecter" પુસ્તકમાં લખે છે કે " આ દેવાલયનું લાયતળીયું સપાઢીથી બહુ જ ઊંચું હોવાને કારણે તથા મુખ્ય હુમ્મટાની વધારે ઊ ગાઇને લીધે એક મહાન્ જેન દેવાલયના બરાખર દેખાવ આપે છે કારણ કે બીજાં જૂના દેવાલયોમાં ખાદા લાગ ઉપર કેતરકામના અભાવ હોય છે, દેવાલયના દરેક થયેલો એક એકથી જીદાં છે તથા તે ઉત્તમ રીતે ગાઠ યા છે. તેના ઉપર લિજ્ઞલિજ ઊંચાઈના હુમ્મટા ગાઠવેલા છે. આ બધા ઉપરથી મન ઉપર ઘણી જ મુંદર અસર ઘાય તેમ છે ખરેખર આવી સારી અસર કરે તેવું સ્તલોની મુદર ગાઠવણી વિધે સૂચના કરે એવુ હિન્દુક્તાનમાં એક દેવાલય નથી. ગાઠવણીનો ઉત્તમતા ઉપરાંત ખોજ જાલુવા લાયક ખાબત એ છે કે-દેવાલયે રાકેલી જગ્યા ૪૮૦૦૦ હજાર ચારસ પુટ છે. કાર્રાગરી અને સુદરતામા મધ્યકાલીન સુરાપ્યત્ન દેવાલયો કરતાં ઘણી રીતે ચઢ તેમ છે." જન કવિ મેહ સં. ૧૪૯૯ મા આ મદિરનો નીચે પ્રમાણે પ્રશંસા કરે છે.

जय पं, तेजहंसेन प्रतिष्टितं तच्छ्रावकप्राग्वाट ज्ञातिय उा वरधा, तत्पुत्र सा हेमराजनवनीकारितः श्रोरस्तु युगादीक्षरवित्र "

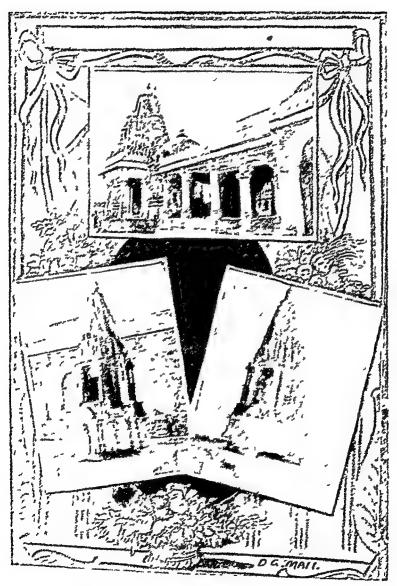
બીજા ખડમાં શ્રી આદિનાથજીની સવા સવા હાથ મેાટી સકેદ ચાર પ્રતિમાએ છે જેના ઉપર સં. ૧૫૦૧, ૧૫૦૯, ૧૫૦૮ અને ૧૫૫૧ ની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના લેખો છે ત્રીજ ખડમાં મૂલનાથક શ્રી સલવનાથ, શ્રી આદિનાથ વગેરેની મૂર્તિઓ ઉપર ૧૫૫૧ ની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના લેખ. આ ધરહ્યુવિહાર દેવાવ્યમાં દેવકુલિકાઓ સહિત હાટી માટી કુસ લગભગ ૧૮૦ જિનમૂર્તિઓ છે. આ સિવાય શત્રું જય, ગિરનારના પટ, સમ્મેત-

રા**ણ્કેપુરની પ**ંચતીથી^૯

શ્રી વરકાણા પાર્શ્વનાઘ-મૂળનાયક અને મ દિરના મુખ્ય દરયો.

રાણકપુરની પ'ચનીથી

ઉપર : નાટાલનું સુખ્ય જિનાલય નીચે : કરોાટીના યુખ્યાત મ'દિરની એ ભાજીના દેરચાે. સેત્રૂજે એ સિર્દ ગિરનારે, રાધ્યુગપુર શ્રીધરઘુ વિહારે વ'ધ્યાચલ અધિકું ફેલ લીજઈ, સફલ જન્મ શ્રી ચઉમુખ કિજઈ દેવચ્છંદ તિહાં અવધારી, શાધત જિનવર જાથું ચ્યારિ વિહરમાણી બીઇ અવતારી, ચઉવીસ જિથુવર મૂરતિ સારી તિહિ જિથુબિંખ ખાવનુ નિહાલું, સયલ બિંખ ખહત્તફ જીથુાલું ફિરતી બિંખ નવિ જાલુઉ પાર, તીરથ ન દિસર અવતાર વિવિધ રૂપ પૂતલીય અપાર, કારણીયે અરખુદ અવતાર તારથુ થંભ પાર નવિ જાશું, એક જીભ કિમ કહીય વખાથુઉ

(कीन पत्रता री प्यांक, पृ. १५८)

રા**ણુકપુરમાં કુલ સાત મ**ંદિર હેાવાનું કવિ મેઢ જણાવે છે— " નગર રાણુપુરિ સાત પ્રાસાદ એક એકસિઉ માંડઈ વાદ."

અન્યત્ર પાંચ મંદિર હોવાના પણ ઉલ્લેખ છે કિન્તુ અત્યારે તા ઉપરના ત્રેલાકયદીપક મંદિર સિવાય ખીજાં બે મંદિરા છે. એક શ્રી *પાર્શનાથજનું અને ખીજાં શ્રી નેમનાથજનું છે. ધન્નાશાહના આ મહાન્ અને લબ્ય મંદિરના શેઠ આ. ક.ની પેઢી તરફથી લાખા રૂપિયાના ખર્ચે સુંદર જાણું ધાર થયા છે. જાણું ધાર પછી એની રાનક ઔર વધી ગઇ, છે. અત્યારે આ મંદિરમાં સાત લાંચરા છે, જેમાં પ્રતિમાઓ છે.

ધર્મ શાલાની સામે શ્રી પાર્શ્વનાથજનું મ'દિર છે. મ'દિરમાં કારીગરી સુ'દર
 મૃલનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથજની પ્રતિમાજ બહુ જ લવ્ય અને મનાહર છે. અહીં

શિખરના પડ, સહસ્તકૂટપટ, સહસ્તકૃષ્ણા પાર્શ્વનાથ પટ, નંદીશ્વરપટ, ત્યામુખ છાટા, આચાર્યન્ મૂર્તિ, ધરણાશાહ અને તેમના પત્નીની પત્થરની સુંદર મૂર્તિઓ છે. આ મંદિરની નીચે ૮૪ મિંઘા હાવાનું કહેવાય છે. અત્યારે સાત ભાષરા છે તેમાંથી ચાર ભાષરા અવારનવાર ઉદ્ધકે છે તેને ઉધાવનાર ગૃહસ્થ પાસે રા ૫૧) નકરા લેવાય છે. આ મંદિરની દેરીઓ ઉપર શિક્ષાલેઓ વિદ્યમાન છે, જે ૧૫૩૫ થી ૧૫૫૬ સુધીના છે.

ઋશી પાર્શ્વનાયજીના મદિરમાં મૂક્ષનાયક છ શી પાર્શ્વનાયજીની ૧ હાય માડી

* શ્રી પાર્શ્વનાયજીના મહિરમાં મૂલનાયક છ શ્રી પાર્શ્વનાયજીના ૧ હાય માટી શ્યામવર્શી સુદર મૂર્તિ છે. આનુ પરિકર પણ સુંદર છે, અને એક તારસ છે જેમાં નાની નાની તેવીસ મૂર્તિઓ ખાદેલી છે. આ મહિગ્મા નાની માટી ૨૮ મૂર્તિઓ છે. આની મૃતિષ્ઠા ૧૪૪૪ મા થયેલી છે. આ મંદિર પૂર્ણિમાગ અના શ્રાવદાએ મૃતિષ્ઠત કરેલ છે.

આનાથી થાડે દૂર ત્રીજું મ દિર છે જેમાં મૂલનાયકજી શ્રી નેમિનાયજીની ૧ હાથ માટી મૂર્તિ છે. આ મંદિરમાં ખરતરગચ્છના આચાર્યોએ પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી છે. પંદરમી સદીતું આ મંદિર છે. આને સલાવટાતું મ દિર પથુ કહે છે.

આ મ દિરથી ૪ ફર્લાગ દૂર એક દેવીત મ'દિર છે. શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીતું મ'દિર છે. આના છર્ણોલારની જરૂર છે. નજીકમાં જ માટી નદી વહે છે. એક પ્રાચીન લોંચરું છે, જેમાં પ્રાચીન પ્રતિમાએ છે. મંદિરછમાં છર્ણાધ્ધારની જલ્દી જરૂર છે. મદિર ઘણુ જ પ્રાચીન છે. કેારણી મૂલ મદિર કરતાંચે બહુ જ સરસ અને બારીક છે. ખબાએમાં અને મંદિરછના બહારની ભાગમાં પુતળીએાની ગેહવણી, અંગમરાઢ, હાવબાવ, ભારતની પ્રાચીન નૃત્યકળાના આબેહૂબ ચિતાર ખઢા થાય છે. કેટલાંક પુતળાં મર્યાદાનું ઉલ્લાંઘન કરે તેવાં છે જે જેતાં આશ્વર્ય થાય છે.

ર. નેમનાયછતું મંદિર પણ બહુ જ સુંદર છે ચદ્યપિ કારીગરી એાછી છે પરન્તુ મંદિર મજબૂત અને દર્શનીય છે. અહીં પણ એક લાંયર્ છે.

રાષ્ટ્રકપુરમાં આસા શુ. ૧ટ અને ફાગણ વર્દ ૧૦ (હિન્દી ચેત્ર વર્દ ૧૦)ના માટા મેળા બરાય છે. ફા. વ. ૧૦ ધ્વત્તદં ડ ચહે છે. ધનાશાહના વંશને કે જેઓ ઘાણેરાવમાં રહે છે તેઓ ચઢાવે છે. હતારા યાત્રી મેળા ઉપર આવે છે. રાષ્ટ્રક-પુરમાં પ્રાચીન સમયમાં ૩૦૦૦ હતાર શ્રાવકાનાં ઘર હતાં આજ તા લયંકર જંગલ અને પહાડી છે. તીર્થની વ્યવસ્થા શેઠ આ ક. પેઢી તરફથા ચાલે છે. તેની ઓફીસ સાદઠીમાં છે. રાષ્ટ્રકપુરમાં આલેશન સુંદર ધર્મશાલા છે. યાત્રિકાએ સામાન લઇને આવલુ ઠીક છે. ખાસ રહેવા જેવું સ્થાન છે. અહીં એક સૂર્યમંદિર છે. અહીંથી મેવાઢના પગ રસ્તા સીધા છે કેશરીયાછ જગય છે દરેક યાત્રી આ તીર્થના લાલ જરૂર દયે.

વરકાણા.

રાણી સ્ટેશનથી ત્રાળુ માઇલ દ્વર વરકાળા છ તીર્થ છે. અહીં શ્રી પાર્શન શ્વ ભગવાનનું પ્રાચીન ભાવન જિનાલયનું ભવ્ય મ દિર છે. "અંતરીક વરકાણા પાસ" આ સકલતીર્થ સ્તેત્રમાં દરેક જેને પ્રાતઃકાલમાં ચાદ કરતાં છાલે છે અને તેમાં વરકાણા તીર્થમાં ભરાજમાન પાર્શનાથ ભગવાનને ભક્તિથી નમે છે. ર'ગમંદપ અને નવર્ચોકીકા એક ખંભા ઉપર વિ. સં. ૧૨૧૧ ના લેખ છે. મૂલનાયક શ્રી પાર્શનાથ ભગવાનની પ્રતિમાછ બહુ જ ભવ્ય અને પ્રાચીન છે. મહારાજા રુંપ્રતિના સમયની છે. તેનું પરિકર કે જે પીત્તલનું છે, પાછળથી સં ૧૯૦૭ માં બનેલું છે. મંદિરછમાં લગભગ ૨૦૦ જિનમૃતિઓ હશે. મંદિરછના દરવાજમાં પેસતાં જ ઠાળા હાથ તરફના હાથીની પાસે એક શિલાલેખ છે તે સં. ૧૬૮૬ ના છે. તેમાં લખ્યું છે કે પાય વિદ ૮ મે, શુક્રવારે પેવાઠના અધિપતિ મહારાણા જગત-સિંહ્યુએ તપામચ્છાચાર્ય શ્રી વિજયદેવસ્રસ્છિના સદ્દપદેશથી વરકાણા તીર્થમાં પેપર્વાદ ૮–૯–૧૦–૧૧ ના ભરાતા મેળાના દિવસામાં ચાત્રીએાનું મહેસુલ માક્ કર્યાના ઉલ્લેખ છે. વરકાણાછમાં જૈનાની વસ્તી નયી; ગામ નાનું છે. ગાલવાઢ પ્રાંતની પંચાયતીનું સુખ્ય સ્થાન છે.

અહીં આચાર્ય શ્રી વિજયવદ્યભસૂરિછ મહારાજના ઉપદેશથી વરકાષ્ટ્રા પાર્શ્વનાધ જૈન વિદ્યાલય ગુરુકુલ ચાલે છે. આ સંસ્થા મારવાડમાં દેલવણી પ્રચાર માટે પ્રસિષ્ધ છે.

નાડાલ.

વરકાશાથી ત્રણ ગાઉ દૂર નાહાલ તીર્થ છે. અહીં સુંદર પ્રાચીન ચાર લબ્ય જિનમંદિરા છે. તેમાં શ્રી પદ્મપ્રભુનું મંદિર ઘણું જ પ્રાચીન* છે. પ્રતિમાછ સંપ્રતિરાજના સમયનાં પ્રાચીન છે. આ મંદિરની પાસે જ બીજા છે મંદિરા છે જેના આ માટા મંદિરમાં જ સમાવેશ થાય છે. આ સિવાય શ્રી શાંતિનાથછ, નેમનાયછ અને શ્રી પાર્શ્વનાથછનાં આમ કુલ ચાર (ઉપરનાં છે જીદાં ગણતાં છ). માટા મંદિરમાં લમતીમાં એક દેરીમાં ચાતરા ઉપર કસાટીના પશ્ચરમાં બનાવેલ ચાસુખનું અખંડ દેરાસર છે; તેમાં કાતરકામ બહુ જ સરસ છે. અંદરની ચારે પ્રતિમાએ કાઈ લઇ ગયું એમ કહેવાય છે. મંદિરજમાં એક બહુ જ ઊંડુ લોંયરું હતું. આ લોંયરું નાઢાલથી નાડુલાઇ સુધીનું હતું. સુપ્રસિદ્ધ મહાપ્રભાવિક શ્રી માનદેવન્સૂરિજીએ લઘુશાંતિ સ્તાત્રની રચના અહીં જ કરી હતી. પદ્મપ્રભુજના મંદિરના જોદ્યો હતાત્રની રચના અહીં જ કરી હતી. પદ્મપ્રભુજના મંદિરના ત્રીથે વહીવટ ગામના શ્રી સંધ કરે છે. ગામમાં ૨૫૦ ઘર જૈનાનાં છે. ત્રણ ઉપાશ્રય છે, છે ધર્મશાળાએ છે, પાશ્રલ છે.

નાડુલાઇ.

નાડાલથી નાડુલાઈ તીર્થ ત્રઘુ ગાઉ દૂર છે. અહીં નાનાંમાટાં મળી કુલ ૧૧ મંદિરા છે. આ શહેર બહુ જ પ્રાચીન છે. તેનું પુરાશું નામ નારદપુરી છે. બે મ દિર ગામ બહાર છે અને ૯ મ દિરા ગામમાં છે. ગામ બહારનાં બન્ને મ દિરા બે ટેકરીએ! ઉપર છે. આ ટેકરીએ!ને લોકા શત્રું જય અને ગિરનારના નામથી સબાધે છે. અમત્કારી આદિનાથ મંદિર

ગામના દરવાજાની ખહાર નજીકમાં જ એક આદિનાથ ભગવાન્તું માટું પ્રાચીન મંદિર આવેલું છે. મંદિરજીમાં રહેલા જીદા જીદા છ સાત શિલાલેખા ઉપરથી જણાય છે કે આ મ દિર ખારમા સૈકાથો પણ પ્રાચીન હશે. અહીંના એક શિલાલેખ પરથી સમજાય છે કે અહીં પ્રથમ મહાવીર ચૈત્ય હશે. પાછળથી

^{*} આ પદ્મપ્રભુજના મંદિરમાં ગૂઢમંઢપમાં તેમિનાય અને શાંતિનાથની કાયે ત્સર્ગં રય એ પ્રતિમાંઓ છે તેના ઉપર સં. ૧૨૧૫ વૈશાખ શુદિ–૧૦ ભામત્રાર; વીસાવાડાના મહાનીર દેવના ચૈત્યમાં ખૃહદ્દગવ્હાચાર્ય સુનિચંદ્રસૃરિ પ્રશિષ્ય દેવસૃરિના શિષ્ય પદ્મગિહાના હાથે પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. આ પ્રતિમાઓ પાજળથી નાડાલમાં લાવીને બિરાજમાન કરી છે એમ લાગે છે આ સિત્રાય શ્રી પદ્મપ્રભુજીની મૃતિંના લેખ પણુ મળે છે તેમાં સં. ૧૬૮૬ પ્રથમ આષાઢ વિદ ૫ તે શુક્રવારે તપાગવ્હાધરાજ શ્રી હીરવિજયસ્રીશ્વગ્પ્રશિષ્ય; સદ્માઢૂ જહાંગીરપ્રદત્ત મહાતપાયિરુદ્ધાયક શ્રી વિજયદેવસૂરીશ્વરજીએ નાકુલ નગરમાં રાજવિદ્ધારમંદિરમાં પદ્મપ્રભુ બિંબની રથાપના કરી આ જ મદિરમાં ખીતે એક લેખ સં. ૧૪૮૫ તે છે અને પ્રાતકાપક શ્રી સામસંદરસૃરિજ છે.

શ્રી આદિનાય ભગવાન્ મૃતિ બિરાજમાન કરવામાં આવી હશે, પરન્તુ પાછળથી તેમાં પણ પરિવર્તન થશું છે અને હાલની શ્રી આદિનાય ભગવાન્ની મૃતિ પાછનળયી બિરાજમાન કરી હશે એમ જણાય છે. આ આદિનાયના મંદિરની પાસે જ ખ્રાહ્મણોનું તપેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે. આ અન્ને મંદિરોના દ તક્યામાં પરસ્પર સંબંધ છે.* સંદ્રેપમાં કયા આ પ્રમાણે છે. ''એક વખતે એક જૈનયતિ અને શ્રેવ ગાસાંઇની વચ્ચે મંત્રપ્રયોગની કુશલતા વિષે વાદ થયા. તેઓએ પાતાની મંત્રશક્તિ દેખાઠવા માટે, દક્ષિણ મારવાડના મલ્લાણીના ખેડમાંથી બન્ને જણાએ પાતિપાતાના મતનાં આ મંદિરા; મંત્રબળથી આકાશમાં ઉઠાલ્યાં અને એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે-સ્યોદય પહેલાં નાઠલાઇ પહેંચીને તેની ટેકરી ઉપર, જે પ્રથમ પાતાનું મંદિર સ્થાપન કરશે તેની છત થયેલી ગણાયે બન્ને જણાએ ત્યાંથી એક સાથે મદિરા ઉઠાઠયાં પરન્તુ શ્રેવગાસાંઇ જૈનયતિની આગળ નીકળ્યા અને નાઠલાઇની ટેકરી પાસે આવી ઉપર ચઢવા જતા હતા તેતા તેટલામાં જેન યતિએ મંત્રવિશાથી કુકઠાના અવાજ કર્યો. તેથી ગોંસાઇ વિચારમાં પડયા અને સ્યોદય થયે કે શું તે બેવા મંડયાં એટલામાં જૈનયતિનું મંદિર તેની અરાખર આવી પહોંચ્યું અને સ્યોદિય થઇ જવાને લીધે બંને જણાએ ટેકરીની નીચે જ પાત-પાતાનાં મંદિરો સ્થાપન કર્યો. આ દ ત્રકથાને લગતી એક કડી પણ ત્યાંના લીકો વાર્યાર બેલાર બેલા કરે છે.

संवत दशहातरे। विदया चारासी वाद खेडनगरथी लाबीया नाडलाइ प्रासाद

આ દંતકથામાં જણાવેલ જેનયતિ સંબંધી હંકીકત ષંઢર ગચ્છના શ્રીયશા. ભદ્રસ્રિજીને ઉદ્દેશીને છે. સાહમકુલરત્નપટ્ટાવલીના લેખકે પણ આ હંકીકતનું સ્ચન કર્યું છે, પરંતુ તેમણે આપેલી કહીના ઉત્તરાધંમાં ક્રસ્ક છે "વલ્લભીપુરથી આહિયા ઋપલદેવ પ્રાસાદ" યદ્યપિ કવિવર લાવણ્યસમયે આ હંકીકત નથી આપી છતાંયે તેમના વખતે એટલું તો જાહેર હતું જ કે શ્રીયશાલદ્રસ્રિજી આ મંદિર મંત્રશક્તિથી બીજે ઠેકાણેથી ઉપાહી લાવ્યા હતા. ત્યાંના ૧૫૯૭ ના લેખમાં પણ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે—સં. ૯૬૪ માં આ મંદિર શ્રીયશાલદ્રસ્ર્રિજી મંત્રભલથી અહીં લાવ્યા હતા. શ્રી આદિનાથજીના મંદિરમાંથી સં. ૧૧૮૬ માલ સુદી પ ના લેખ મળે છે; તેમજ સં. ૧૨૦૦ ના લેખ છે; બીજો ૧૨૦૨ ના લેખ મળેલ છે મ્લનાયક શ્રી આદિનાયજી અગવાન ઉપર સં. ૧૬૭૪× ના માલ વદ ૧

^{*} આ દેતકથા લાંબી દેાગાગી દું નથી આપતા વિશેષ જાલુવા ઇચ્છનારે શ્રી-વિજય-ધર્મ સૃરિ સંપાદિત જૈન રાસ સંગ્રહ ભા ટ તથા "જૈન" પત્રના રોપ્યાંક વગેરે જોવાં

[×] શતુંજયની ટેકરી ઉપરના આદિનાયજીની મૃર્તિ ઉપર સં. ૧૬૮૬ નાે લેખ છે, જેમાં જ્ણાવ્યું છે કે ૧૬૮૬ માં શ્રી વિજયદેવસૃરિજી અને તેમના પકૃધર શ્રી વિજય-

ગુરવારના લેખ છે. પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર તપાગચ્છીય આગાર્ય શ્રી વિજયદેવ-સુરિજી મહારાજ છે.

આ સિવાય શ્રી નેમિનાયજીના મંદિરમાં ૧૧૯૫ આશ્વિન વદિ-૧૫ લામવાર ના લેખ મળેલ છે જેમાં મંદિરજીને માટે અમુક લેટના ઉલ્લેખ છે. બીજો લેખ સં. ૧૪૪૩× ના છે જેમાં મંદિરજીના જાણે દ્વારના ઉલ્લેખ છે. આ ઉધ્ધાર માન-તુંગસૂરિજીની વંશપરંપરામા થયેલા ધર્મચંદ્રસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી વિનયચંદ્ર-સૂરિજીના ઉપદેશથી થયેલ છે. આ મંદિરને નેમિનાથજી અથવા જાદવાજીનું મંદિર કહે છે. શ્રી સમયમું દરજી " શ્રી નાડાલાઇ જાદવા " લખે છે એ આ મંદિરને માટે જ.

સિંહસ્રિજીએ '' श्रीनडुलाईंमंडन श्रीजेखलपर्वतस्य प्राप्ताद श्रीमूलनायक श्री आदिनायें निवं श्री...ગિરનારની ટુંક ઉપર ૧૧૯૫ ના લેખ છે જેમાં દાન આપ્યાના લેખ છે.

× ૧૪૪૩ તા લેખ આ પ્રમાણે છે—

इंदित श्रीच्पिक्कमसमयातीत सं. १४४३ वर्षे कार्तिकविद् १४ छुके श्री
नडुलाइनगरे चाहुमानान्यय महाराजाधिराज श्रीवणवीरदेवराज्ये अत्रस्य स्वच्छ श्रीमद् बृहद्गच्छनभस्तलदिनकरोपम श्रीमानतुगस्रिवंशोद्मवं श्रीधर्मचंदस्रिपटलक्ष्मीश्रवणोप्तलायमानैः श्रीविनयः
चर्दस्रिभिरनल्पगुणमाणिषयरस्नाकरस्य यदुवंशश्रृंगारहारस्य श्रीनेमीश्वरस्य निराकृतजगद्विपादः
'प्रासादः' ससुदेशे आचंदार्क नंदनात् श्रीः "

.૧૧૮૭ તેા પણ દાન પત્રના લેખ છે. ૧૨૦૦ ની સાલના પણ દાન આપ્યાના લેખ છે. અગિયારે મ'દિરાતા દ્રુ'ક પરિચય નીચે આપું છુ.

૧ શત્રુંજય દ્રુંક મૂલનાયકજી રંગ ૧૬૮૬ની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. ૩ મૂર્તિએ છે. આદિનાશજ સંકેદ

ર ગિરનાર ટું ક મુલનાયક જ સ્થામ ૧૧૧૯ પ્રતિષ્ટા છે.

	શ્રી તેમિનાયજી				1
3	આદિનાથજ	સફેદ	૧	27	33
¥	અજિતનાચજ	પીલા	0		3
_	સુપાર્થ નાયછ	સફેદ	१६५८		૧ઢ
	ઋષભદેવજી	,	0		5 \$
-	શાન્તિનાયજી	,,	१ ६ ५ ७		ક
	તેમિનાથજી	11	૧૬૫૯		8
_	સુપાર્શ્વાથછ	,, ,,	1052		3
_	ગાડીપાર્શ્વ ^ન ાયછ	,, D	0		3
	શ્રી વાસપુન્યછ	19	१७६८		3

આ સિવાય શ્રી અજિતનાશ, શાન્તિનાઘ, નેમિનાઘ, પાર્શ્વનાઘ, વાસુપૂલ્ય, ગોહીજી પાર્શ્વનાઘ સુપાર્શ્વનાઘ તથા ટેકરી ઉપરનાં છે મંદિરા મળી કુલ ૧૧ મંદિરા છે. મંદિરા પુરાણાં અને દર્શનીય છે. ટેકરી ઉપરનાં મંદિરા નાનાં છે પરન્તુ બહુ જ રમણીય અને એકાન્ત સ્થાનમાં આવેલાં છે જે પરમ આહ્લાદ ઉપત્રવે છે.

" નાહુલાઈ નવ મ'દિર; સાર શ્રી સુપાસ પ્રભુ નેમકુમાર"

જૂના લેખામાં આ નગરીનું નામ નડૂડુલડાગિકા,નવકુલવતી,નડડૂલાઈ વગેરે નાધા મળે છે તથા વલ્લભપુર એવું નામ પહ્યુ મળે છે. અહીંના કેટલાક શિલાલેખા પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ લા. ૨ માં પ્રકાશિત છે જેના લેખા જેતાં અહીંની પ્રાચીનતાના ખ્યાલ આવશે. અહીં શ્રાવકાની વસ્તી પહ્યુ સારી સંખ્યામાં છે. વિશાલ ધર્મશાલા છે.

સાદડી.

અહીં ૯૦૦ વર જૈનોનાં છે. પાંચ સુંદર જિનમ દિરા છે. એમાં સૌથી માહું મી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથજીનું લવ્ય વિશાલ મંદિર છે. ન્યાતિનારે માટે છે. એમાં આયંબિલ ખાતું સારું ચાલે છે. આત્માનંદ શ્રેન સ્કુલ, આત્માનંદ જૈન પુસ્તકાલય, કન્યાશાળા વગેરે ચાલે છે. આર પાંચ ઉપાશ્રય છે. આહું દજી કલ્યાહ્યુજની પૈદી જે રાલ્કપુર તીર્ધ સંભળે છે તેની એક્સિ સાદરીમાં છે સાદરીનાં મંદિરાની વ્યવસ્થા પલુ પૈદી જ સંભાળે છે.

ધાણેરાવ,

નાડલાઇથી ઘાદોરાવ લગભગ ૩ કેશ દ્વર છે. અહીં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું વિશાલ મંદિર છે. કુલ દશ મંદિરો છે જે પરમ દર્શનીય છે. શ્રાવકાની વસ્તી સારી છે. વિશાલ ધર્મશાલા છે. દશ મંદિરો આ પ્રમાદો છે. કુંશુનાઘછ, જરાવલા પાર્શ્વનાઘછ, ગાહીપાર્શ્વનાઘછ. શાન્તિનાઘછ, આદિનાઘછ, સધસદેવછ, અલિનન્દનપ્રભુ, ચિન્તામદ્યી પાર્શ્વનાઘછ, પાર્શ્વનાઘછ અને શ્રી ધર્મનાઘછ. આમાં શ્રી ગાહીપાર્શ્વનાઘછનું મંદિર શક સંવત્ ૧૬૮૦ માં ખન્યું છે અને પ્રતિષ્ઠાપક શ્રી જગદ્દગુરુ હીરવિજયજસૂરીશ્વરજની પરંપરાના આચાર્યાં શ્રી વિજયદયાસૂરિના પદ્ધર શ્રી વિજયદ્યાસ્મેરિના

મુછાળા મહાવીર.

ત્રાદ્યેગવથી ૧ ગાઉ દૂર જંગલમાં શ્રી મુકાળા મહાવીરનું મુંદર મંદિર છે. ચાવીશ જિનાલયનું આ મંદિરમાં ભમતી અને રંગમંઢપમાં મલી ૫૪ જિનમૃતિઓ છે. એ હતાર વર્ષ પહેલાનું આ પવિત્ર તીર્ધ સ્થાન છે. યદ્યપિ પ્રાચીન લેખા રહ્યા નથી ક્લાંયે મૃતિની પ્રાચીનતા, ≟ભચ્યતા અને ચમત્કારિતા આજ પણ પ્રત્યશ્ અનુ- બવાય છે. શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૃતિ રાા હાથ લંચી સફેદ પ્રતિમા છે. મુંદર પરિકર સહિત છે. વાદ્યેગવથી અહાર નીકળતાં જ જંગલ આવે છે. રસ્તા પણ વિક્ટ છે

કાંટા અને કાંકરાનું જોર છે. લામિયા વિના આ રસ્તે જવું મુશ્કેલ છે. મહિરજીની પાસે જ એક પુરાણી ધર્મશાલા છે. અહીં કાંઈ રાત તા રહેતું નથી. પ્રતિમાછ ખહું જ પ્રાચીન છે. કેટલાક કહે છે કે—આ પ્રતિમાછ નંદીવર્ધ્ધત રાજાએ ભરાવેલી છે. મેવાડમાં જેમ શ્રી કેશરીયાજીના અધિષ્ઠાયક જાગતી જયાત મનાય છે અને જૈને કે જૈનેતર દરેક પૂજે છે—માને છે તેમ અહીંના પણ અધિષ્ઠાયક દેવ જાગતી જયાત છે. જૈન જૈનેતર દરેક પૂજે છે, માને છે મૂલનાયક પ્રતિમાછ લહ્યું સ્થાનેથી ખંડિત છે. બીજી મૂર્તિ બિરાજમાન કરવા માટે લાવ્યા હતા પરન્તુ મૂલનાયક જીના જાના બિંખ ગાદી પરથી ઉઠાવી શકાયા નહિં. આખરમાં નવીન બિંખ પાસેની દેરીમાં ખિરાજમાન કર્યાં. અહીંની વ્યવસ્થા લાણેરાવના શ્રીસંલ રાખે છે. કા શુ. ૧૫ ના લાણેરાવમાં મેળા ભરાય છે અને કા. વ. ૧ તેમજ ચૈતર શુદિ ૧૩ ના અહીં મેળા ભરાય છે. મૂછાળા મહાવીર કેમ કહેવાયા તે માટે એક દતકથા છે જે આ પ્રમાણે છે.

એક વાર ઉદેપુરના મહારાણા પરિજન સાથે શિકારે નિકળ્યા હતા. ફરતા ફરતા ધર્મશાળાના બહારના એાટલા ઉપર વિશ્રામ કર્યો. રાજકર્મચારીએા સાથે રાણાછ ખેઠા હતા ત્યાં પૂજારીએ આવી તિલક માટે કેસર આપ્યું. કેસરની વાટ-કીમાં અચાનક બાલ નીકલ્યાે. બાલ જોઈ પૂજારીને ઠપકાે આપવા એક રાજકર્મે. ચારીએ હસતાં હસતાં કહ્યું-પૂજારોજી, તમારા દેવને દાહીમૂછ જલાય છે; નહિ તા કેસરમાં ખાલ કયાંથી આવે ! પૂજારીથી આ પરિહાસ સહન કરાયા નહિ અને નિહરતાથી કહ્યું-હા મહારાજ, મારા દેવ તા દાહીમૂછ તા શું પણ અનેક રૂપ કરવા સમર્થ છે. રાણાજીએ આ વાકય સાંભળી હસતાં હસતાં કહ્યુ –અગર જો તારી વાત સાચી હાય તા દાહીમૂછ સહિત તારા ભગવાનનાં દર્શન કરાવ. પૂજારી કહ્યું " જો પ્રભુ દાહીમૂછ સાથે દર્શન આપે તા જ હું અન્નજલ થહેલું કર્ં?' આમ કહી અઠ્ઠમના તપ કરો મ દિરમાં ખેસી ગયા. ત્રીજે દિવસે અધિષ્ઠાયક દેવે કહ્યું કે-'કાલે રાણાજીને દર્શન કરાવજે. પ્રભુ કાઢીમૂછ સહિત દર્શન દેશે." પૂજારીએ ઉત્સાહમાં આવી ચાથે દિવસે મંદિરજીનાં દ્વાર ખાલ્યાં. રાણાજીએ પરિવાર સહિત તેનાં દર્શન કર્યાં અને મૂર્તિને-પ્રલુજના દાઢી મૂછ નિહાળી આશ્ચરોમાં ગરકાવ થઈ ભક્તિથી નમી પડ્યો, પરન્તુ એક જણે વિચાર્ય કે-આમાં પૂજારીનું કંઇ કારસ્થાન હશે એટલે તેણે મુછતા ખાલ ખે વ્યા, એટલે એકદમ ત્યાંથી દ્વધની ધારા છૂટી. પછી પૂજારીને એ મનુષ્ય ઉપર ગુસ્સા આવ્યા ને શ્રાપ આપ્યા કે-તારા કુલમાં કાઇને દાહીમૂછ નહિં જાગે. કહે છે કે-આ શ્રાપ સાચા પડ્યો હતા. આટલા ખાતર આ મૂર્તિ મૂછાળા મહાવીર તરીકેનો પ્રસિષ્ધ છે. સ્થાન બહુ જ ચમતકારી અને પ્રભાવશાલી છે. અહી પહેલાં ઘણી વસ્તી હતી. ઘાણેરાવ અને આ સ્થાન બધુ એક જ હતું. જંગલમાં બીજા મ દિરાનાં ખ ડેરા હ્રજી પણ દેખાય છે.

અહીં થી ત્રણ ગાઉ સાદડી છે તેના પરિચય આગળ આપ્યા છે. ત્યાંથી સીધા રાણી પણ જવાય છે. સંક્ષેપમાં મારવાડની માટી પંચ તીર્થીના આ પરિચય આપ્યા છે.

મારવાડની નાની પંચતીર્થી.

મારવાઠની નાની પંચતીર્થીમાં નાજી, દીયાજી, નાંદીયા, ખામજીવાઠા અને અજારી ગામા છે. યદ્યપિ મારવાઠનાં ઘળું ગામામાં પ્રાચીન ગગનગુમ્બી બવ્ય ખાવન જિનાલયા પરમ દર્શનીય છે તથાપિ મારવાઠની નાની અને માડી પંચતીર્થીનાં સ્થાના ખાસ દર્શનીય છે. મારવાઠની માડી પંચતીર્થીનું વર્જુન ઉપર લખ્યું છે. હવે નાની પંચતીર્થીના ઉલ્લેખ કરું છું.

પીંડવાડા.

આ પંચતીર્થીમાં જવા માટે પીંડવાઢા મુખ્ય સ્થાન છે. અહીં શ્રાવકાની ૨૦૦ ધરની વસ્તી છે; મુ'દર બે ધર્મ શાલાએ છે અને બાવન જિનાલયનું પ્રાચીન મંદિર છે. મ્લનાયક શ્રી મહાવીરસ્વામી છે, અત્યારે અહીં જણે ધ્ધારનું કામ ચાલે છે. વસન્તગઢના કિલ્લામાંથી નીકળેલી કેટલીક પ્રાચીન મૂર્તિએ અહીં છે. અહીંનું મ'દિર ૧૪૬૫માં બન્યાના લેખ દિવાલમાં છે. આ સિવાય બીજી કેટલીક ધાતુની મૂર્તિએ બારમી શતાબ્દિની છે

वि. सं. ११५१ नी सेंड सुंहर यावीशी छे. भीछ सेंड प्रतिमा ७५२ १९०२ "नाणकीय गच्छे वीरेण कारिता." सेंड ९५२ १९४२ श्लीमन्नाणकीय गच्छे 'पासिता-स्रोत वेरधावकेण धर्मार्थे कारिता॥ आ प्रभागे हेभ छे

આ મ'દિરમાં ધાતુની બે ઊલી પ્રતિમાઓ છે. એની રચના બહુ જ અદ્દલુત અને અનુપમ છે તેમારે વસ્તની રચના તો કમાલ છે. હાબા પગની ઘુંટહ્યુંએ વસ્તનો જે ઘડ પાડી છે તેમાં તો હંદ કરી છે. લેખ છે પહ્યુ વસાઈ ગયેલ છે. પ્રાચીન લીપીમાં લેખ છે. આ લેખ વિ. સં. ૭૪૪ ના છે અને તે ખરાષ્ટ્રી લીપીમાં છે. ×પીંડવાહાથી નાંદિયા 311 થી ૪ કાશ થાય છે.

[#] નીલુકીયગ કેટલા પ્રાચીન છે તે આ ઉપરથી સમજાશે આ પ્રદેશમાં નાલુ-કીવગ છતા આચાર્યની પ્રતિષ્ટિત મૃતિઓ વધુ મળે છે. નાલુકીયગ છતી ઉત્પત્તિ અહી નજીકના નાલા ગામથી થયેલી છે. ગામ અત્યારે તા નાનું છે. શ્રાવકાની વસ્તી, જિનમ દિર, ઉપાશ્રય આદિની સગવડ સારી છે

[×] ઝાડાલી—પીંકવાઢા સ્ટેશનઘી એ માઇલ દૂર વાયવ્યમાં આ એક પ્રાચીન ગામ છે. અહીંથી સિરાહી ૧૪ માઇલ દૂર પશ્ચિમમાં છે. અહીં એક સુંદર જિનમંદિર છે. એની ચારે બાજુ દેરીએ છે. કમાના અને યાલલાએ ઉપર આપ્યુના વિમલવસહીના મંદિરાની કારણી જેવી કારણી છે. મંદિરમા ૧૨૫૫ની સાલના સુંદર શિલાલેખ છે. એમાં લખ્યું છે કે પરમાર ધારાવર્યની પડ્રસાંથી શૃંગારદેવીએ શ્રી મહાવીર પ્રભુના મંદિરની પૃજા માટે એક જમીન બેડ આપી છે—

[&]quot; राहा शृंगारदेग्याऽत्र वाटिकासूमिरद्युता। दत्ता भीवारपूकार्य शास्त्रतः क्षेयसः क्रिये॥"

ખામણવાડાજી

પીંડવાડાથી લગભગ જાા માઈલ દૂર આ તીર્થસ્થાન આવ્યું છે.

અહીં ખાવન જિનાલયનું સુંદર પ્રાચીન લબ્ય મંદિર છે. મૂલનાયક શ્રી વીરપ્રભુની મૂર્તિ પ્રાચીન અને મનોહર છે. મૂલનાયક છની મૂર્તિ વેલુકા-રેતની ખનેલી છે અને ઉપર સાચા માતીના લેપ છે. દેરીએા નીચી છે. અહીં દેરીએા ઉપર લેખા પણ છે. એક ધાતુની પંચતીથી ઉપર ૧૪૮૨ ના લેખ છે. દેરીએા ઉપરના લેખામાં ૧૫૧૯, ૧૫૨૧–૧૫૨૩ ના લેખા છે. આ લેખામાં "શ્રો बाह्मण बाह महा स्थाने" લખ્યું છે. આ દેરીએા ખંધાવવામાં વીરવાડા-લાજ વગેરેના ગામાના શ્રાવકાના મુખ્ય લાગ છે. પ્રતિષ્ઠાપક તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ અને તેમના શિષ્યો છે. મંદિરમાં પેસતાં જ ખહારના લાગમાં જમણી અને ડાખી બાજા તીર્યોના સુંદર આલેશાન પટા કાતરેલા છે. મંદિર ખહાર માટી વિશાલ ધર્મશાલા છે. આ લાગમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવને ખીલા ઠાકયાના દશ્યની દેરી છે. આ પણ પ્રાચીન સ્થાપના તીર્થ છે. તેમજ મંદિરમાં કાચની પેટીમાં મહાવીર પ્રભુ- છના ઉપસર્ગનું અને કાનમાં ખીલા ઠાકયાનું સૂચન કરનાર દશ્યા સુંદર છે

ધર્મ શાળાની પાછળ ટેકરા ઉપર ચાગિરાજ શ્રી વિજયશાંતિસૂરિજીનો શુફા છે. ત્રણુ માળના માટા ખંગલા છે અને એક દેરીમાં પ્રભુ મહાવીરની ચરણુપાદુકા છે.

ગામણવાડજીનું માટું કારખાનુ –દેવકી પેઢીના વહીવટ નાના રજવાડા જેવા છે. વીરવાડા ગામ આ તીથેને લેટ અપાયેલુ છે. તેના વહીવટ પેઢી ચલાવે છે. અત્યારે વીરવાડામાં બે મંદિરો છે. એક ખાવન જિનાલયનું લબ્ય પ્રાચીન મદિર છે, ધર્મશાળા છે, શ્રાવકાનાં ઘર ૧૦ છે. અહીં વધુ ઘર હતાં પણ ત્યાં જે ચાકી કરવા ઠાકાર રાખ્યા હતા તે ત્યાંના માલીક ખન્યા અને મહાજન સાથે તકરાર થવાથી શ્રાવકાએ ગામ ખાલી કર્યું છે. ખામણવાડજીની વ્યતાંબર પેઢી વીરવાડાનો વહીવટ કરે છે. ખામણવાડથી એક જ માઇલ વીરવાડા છે. અહીંથી સિરાહી

તેમજ દું દુબી નગરના (ઝાડે લીના) શ્રી સઘે એક શ્ર થઇને મંદિરમા છ ચાંકી સહિત મંડપ તથા ત્રિગા નો ઉદ્ધાર કરાવ્યા હતા. માદરના ગભારા ખહારના ગાપલા ઉપરના ૧૨૫૫ના લેખને આધારે સિરાહી સ્ટેટ જૈન સઘને લેખમાં લખ્યા મુજબ મંદિરની પૂજાના ખર્ચ માટે વાવ તથા જમાન આપી છે યદ્યપિ મૂલ વાવ(રેટ) તા ન આપ્યા પરંતુ ખીજી વાવ આપી છે. આ સિવાય અત્યારે મદિરજીમાં મૂલનાયકજી શ્રીવીગ્પ્રભુની મૂર્તિ નથા કિન્તુ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુષ્ટની મૂર્તિ છે, જેની નીચે ૧૬૩૨ ના લેખ છે અને તેની પ્રતિષ્ઠા સુપ્રસિદ્ધ તયાગ છીય ઉ. શ્રી ધર્મસાગરજી શિજી કરાવેલી છે અહીંના ભાષામાંથી નીકળેલા પરિકરા ઉપર ૧૨૩૪, ૧૨૩૬ અને ૧૪૯૫ ના લેખા મલ્યા છે અહીં અત્યારે જૈનાનાં ૫૦ ઘર છે. ઉપાશ્રય-ધર્મ શાલા વગેરે છે. મદિરતા જર્ણો દાર દેમમાં જ ગરૂ થયા છે.

દશ માઇલ છે. શીરાહીમાં ૧૬ જિનમ દિરા છે, ખાસ દર્શનીય છે. એક સાથે ૧૪ મ દિરા છે, મ દિરાની પાળ છે. શીરાહીનું વૃત્તાંત અગાઉ પૃ. ૨૭૪ પર આવી ગયું છે. ખામણવાઢાથી નાંદીયા ૪ માઇલ છે, વચમાં આંબકા દેવીની દેરી આવે છે.

ભામભુવાહજની પેઢી સીવેરા, ઉદરા, મીરપુર, તેલપુર, બાલઢા ગામનાં જિન-મંદિરાની વ્યવસ્થા સંભાળે છે.

ભામભુવાહે છેમાં ફાગલુ શુિંદ ૧૧ તેં માટે મેળા અને ભાદરવા શુિંદ તેરશના મેળા ભરાય છે. ફા. ગુ. ૧૧ ના મેળામાં જેન–જેનેતરા ઘણી જ સારી સંખ્યામાં આવે છે. દર મહિનાની શુિંદ અગીયારશે પશુ ઘણા યાત્રિકા આવે છે.

મીરપુર.

મીરપુર એક પ્રાચીન તીર્યરયાન છે. અહીં અત્યારે પહાડની નીચે મુંદર ચાર મંદિરા છે. આખૂની દારણીના મુંદર અનુકરણુરૂપ દારણી છે. ભ્રિરાહીથી અણાદરા જતાં માટર રસ્તે મેડા આવે છે. ત્યાંથી પગરસ્તે ચાર માઇલ દ્વર આ સ્થાન આવેલું છે, તેમજ સ્વરૂપગંજથી કાલંદી જતી માટર પણ પહાડ વટાવી મેડા ત્યાય છે ત્યાંથી પણ મીરપુર જવાય છે.

અહીં ધર્મ શાળા વિશાલ છે, બગીચા છે, સગવડ સારી છે, છણે દ્વાર થાય છે નાંદીયા

"નાણા દીયાણા ને નાંદીયા છવીતસ્વામી વ'દીયા"

બામણુવાઢાછથી ચાર માઈલ દ્વર નાંદીયા આવ્યું છે. વચમાં બે માઈલ દ્વર અંબાઇમાતાની દેરી છે. અહીં જવાની સઢક પણ છે. નાંદીયા જવા માટે બામણ-વાઢછથી સીધા ગાઢા રસ્તાે છે. ગામ પહાઢની વચમાં વસ્યું છે નાંદીયા વચ્ચે નાંદીયાથી એક માઇલ દ્વર નદીકિનારે એક સુંદર મંદિર છે. મંદિર પ્રાચીન અને દર્શનીય છે. પ્રતિમાછ સુંદર છે.

નાંદીયામાં છે મ દિરા છે. ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા છે અને શ્રાવકાનાં ઘર ૫૦ છે. આમતું મ'દિર ધર્મશાળા પાસે જ છે.

ગામથી ૧ ફર્લાંગ દ્રર પહાડીની નીચે મહાવીર પ્રભુતું ભાવન જિનાલયનું પ્રાચીન મંદિર છે. ચાંહાં પગથિયાં ચહીને જતાં જ રાજા નંદીવધ્ધને ભરાવેલી અદ્દ-ભુત, વિશાલકાય મનાહેર શ્રી વીરપ્રભુતી મૃતિંનાં દર્શન થાય છે આખા રાજપુતાના ભરમાં આવી અદભુત કલામય અને સુંદર મૃતિં ખીછ નથી એમ દહીએ તા ચાલે એવી સુંદર મૂર્તિ છે. એનું પરિકર પણ એટલું જ ભગ્ય, મનાહેર અને કલાપૂર્ણ છે. સાચા સિંહ બેસાર્યો હાય તેવા પત્થરના સિંહનું જ સુંદર આસન છે. પ્રભુછની બન્ને પડેએ બે ઇદ્રરાજ જ્ઞેલા છે. નીચે સુંદર ધર્મચક્ર છે. સિંહાસન નામ અહીં અર્થપૃદ્ધે છે—એવુ સારા આ સિંહાસન ખન્યું છે.

ગલારાની ખહાર એ બાજુ એ પ્રાચીન પ્રતિમાએ છે. બન્નેની નીચે આસન-માં વીદ્યાધારી યક્ષયક્ષીણી એઠા છે. કમલની આકૃતિનું સુંદર આસન છે. પ્રતિમાછ નીચે આસનમાં ખરાષ્ટ્રીલીપીમાં લેખા છે (અશાકના શિલાલેખને મલતી લીપી છે.)

भ'हिरमां पेसतां प्रथम हरवाल पासेना डाणा थांसक्षामां आ प्रमाणे हेण छे. क्षेणमां पहें ल "विज्ञयसेन" वं याय छे पछी "संवत् १२०० वर्षे पेस शुद्धि ३ राउड पुतर मीह सुतरा कमण घेषोर्थं भीमेण स्थंभा कारितः। "

આ સિવાય રંગમ ડેપના ખીજા થાંલલાએ। ઉપર પણ લેએા છે. એમાં નામા ્તા વંચાય છે પરન્તુ સંવત્ નથી વંચાતા. રંગમ ડેપ પાસેના જમણી બાજીના થાંબલા ઉપર ''संवत् १२०१ मादरवा सुद्धि १० मेामदिने' બસ આગળ નથી વંચાતું.

આ સિવાય દેરીઓ ઉપર પણું લેખા વ'ચાય છે જેમાં ૧૪૨૯-૧૪૮૭-૧૪૯૩ અને ૧૫૨૧ના લેખા છે.

બીજ પણ ઘણા લેખા હતા પરંતુ હમણાં અહીં છશે પ્રારતું કાર્ય ચાલે છે તેમાં ઘણા લેખા દટાઇ ગયા છે, દાબી દીધા છે અને દેરીઓ ઉપર પલાસ્તર થવાથી કેટલાક દળાઇ ગયા છે.

મ'દિરનાં પગથિયાં ઉતરતાં પગથિયાના પાછલા લાગમાં જમણી તરફ આ પ્રમાણે લેખ છે.

"संवत् ११३० (२०) वैद्याखसुदि १३ नंदियणकवैत्यद्वारे वापी हिस्नी विता सिवंगण ।"

સ'વત્ ૧૧૩૦(૨૦)માં મ દિર પાસે વાવ કરાવ્યાના આ લેખ છે. આ વાવ અત્યારે પણ મ'દિરથી થાઉ દ્વર છે તેમજ ત્યાં લેખ પણ છે.

આ મ દિરમાં અત્યારે ૧૮ લગભગ પ્રભુમૃતિએ છે. યક્ષયક્ષિણી વગેરે જુદા છે. અત્યારે જાણે દ્વાર ચાલતા હાવાથી દેરીઓની બધી મૃતિએ રંગમ ડપમાં પધરાવેલ છે.

મૂલગભારામાં ખિરાજમાન અદ્ભૂત મહાવીર પ્રભુની પરિકર સહિતની એક જ મૂર્તિ છે. જાણે વૃષ્માવસ્થામાં સાક્ષાત્ વીર પરમાતમા ખિરાજમાન હાય એવી અદ્ભૂત આ મૂર્તિ છે. ગૂઢમ ડેપમાં ચાર મૂર્તિઓ છે અને રગમ ડેપમાં છે ગાખલામાં છે મૂર્તિઓ ખિરાજમાન છે અને ખીજા છે ગાખલામાં છે ભગવાન ખિરાજમાન થવાના છે.

જાર્ગે હાર સારા થયા છે. મું ખઇના ગાડીજ મહારાજના મંદિર તરફથી અને

મું ખઈના શ્વેતાંગર શ્રી સંઘ તરફથી મદદ સારી મલી છે. માટા મંદિર પાસે જ ચંડકાશીયા નાગ ડસે છે તે હકોકતને દર્શાવતા

માટા મ'દિર પાસે જ અંડકાશીયા નાગ ડસ છે તે હકાકતન દશાવતા પ્રસ'ગની દેવા ઊંચી ટેકરી ઉપર છે. તીર્ય પ્રાચીન અને પ્રભાવિક છે.

રાણુકપુરતું પ્રસિધ્ધ મહિર ળંધાવનાર દાનવીર અને ધર્મવીર પારવાડ શેઠ ધનાશા અને રતનાશા પણ આ નાંદીયાના નિવાસી હતા.

લાટાણા

નાંદીયાથી દક્ષિણે ચાર માઇલ દૂર લાેટાણા છે. રસ્તાે સારાે અને ગાહાં જાય તેવા છે. લાેટાણા ગામથી ગા માઇલ દૂર આપણું મંદિર આવ્યું છે. ગામમાં રખારી અને રાજપુતાની વસ્તી છે. મદિરનાે પૃજારી ગામમાં રહે છે. પેસતાં નાકા ઉપર જ તેનું ઘર છે. યાત્રિકે માેડું થયું હાેય તાે અહીંથી મંદિરની કુંચી માટે પ્જારીને સાથે લઇ લેવા સારાે છે.

પહાદની તળેટીમાં આ ચુંદર પ્રાચીન મ'દિર આબ્યું છે. પેસતાં પ્રથમ ચુંદર ધર્મચાળાના જમણી અને હાળી બાજી બે માટા માટા એારહા છે. પછી પગચિયાં -ચહી ઉપર જવાય છે. ઉપર પેસતાં જ શ્રી મ્લનાયક્છ શ્રી ઝાયલદેવ લગવાનની લબ્ય અદ્દેલુત મૃતિનાં દર્શન થાય છે.

મુલ ગભારામાં પ્રથમ તીર્થ પતિશ્રી આદિનાય પ્રભુજીની પરિકર સહિતની અક્-બૂત મનારમ મૂર્તિ પ્રાચીન અને પરમ સાત્ત્વિક છે. પરિકરમાં ઇંદ્ર-ઇંદ્રાણી-કિન્નર વગેરેની અકભૂત રચના તા છે જ અને નીચેના ભાગમાં સિંહ હાથી અને ધર્મ-ચક્ક પાસેનાં હરિલ્યુશય પદ્ય સુંદર છે. મૂલનાયક્છની મૃર્તિ અહીથી ત્રદ્ય હાથ માડી અને ભવ્ય છે.

ખહાર રંગમંહપમાં એ પ્રાચીન કાઉરસગીયાછ છે. આ બન્ને કાઉરસગીયા પત્ર્વેનાયછના છે. આમાં ખાસ તેા લંગોડ પછી કાઉરસગોયાછમાં ધાતીની એ રેખાએા ઉતારી છે એનું શિલ્પતા અદ્દભૂત છે. તેમજ ધાતીની કાર પણ સુંદર છે. તેમજ શ્રાવક શ્રાવિકા કિન્નર યુગલ વગેરે પણ સુંદર છે. બન્નેમાં લેખ આ પ્રમાણે છે. જમણી બાજીના કાઉરસગીયાના લેખ

" संवत् ११२७(०) च्येष्ठ कृष्णपंचर्यां श्रीनिवृत्तककुळे श्रीमदाम्र-देवाचार्य × मुकुर्यं कारितं जिनयुग्ममुत्तमं ॥ "

હાળી ભાજી શ્રી વીર પ્રલુની પરિકર સહિતની મુંદર મૃતિ છે. તેના કાઉરસ-ચ્ગીયામાં નીચે પ્રમાણે ક્ષેમ છે.

९ संबत् ११४४ च्येष्ठबदि ४ श्रीनिवृत्तककुछे श्रीमदाप्रदेवाचार्याय गच्छे छोटाणकचेत्ये प्राग्वाटवंसीय श्रेष्ठिआहीणे श्रेष्ठि डीतं आमदेवे तमोवा श्रीवीरवर्द्धमानस्वामी प्रतिमा कारिता । ग

મંદિરનાે છહ્યું હાર થયેલે છે એક એારડીમાં સંવત ૧૮૬૯ ની શ્રી ઋષભ-દેવપ્રભુજની ચરણખદ્ધકા છે. એની પ્રતિષ્ઠા શ્રી વિજયલક્ષ્મીસ્ર્રિજીએ કરી છે. યાત્રિકાએ સામાન સાથે રાખીને જ આવતું સારું છે. અહીં કાંઇ પણ વસ્તુ નથી.

અહીંથી પહાઠ રસ્તે ચાર માઈલ ફર દીયાદ્યાછ તીર્થ છે. એકલા પહાઠ જ

છે. સાથે લાેમીચા જરૂર રાખવા. બીજો ગાડા રસ્તાે છે તે લગભગ છ માઇલ હશે. આ રસ્તાે સારાે છે પરંતુ યાત્રિકાેએ લાેમિચા અથવા ચાેકીયાત જરૂર રાખવાે.

દીયાણાજી તીર્થ

લેાટાણાથી દીયાણા ચાર માર્કલ છે. દીયાણાજમાં શ્રી જિવતસ્વામીની મૂર્તિ પ્રસિધ્ધ છે. આ તીર્થ અત્યારે પહાડાની નીચે જંગલમાં આવ્યું છે. જંગલમાં મંગલ કરાવે તેવું આ સુંદર સ્થાન છે. સુંદર કિલ્લાની અંદર, સુંદર મંદિર અને ધર્મશાળાઓ છે. બાવન જિનાલયનું આ મંદિર પ્રાચીન, લવ્ય અને પરમ દર્શનીય છે. મૂલનાયકજી શ્રી મહાવીર પ્રભુની સુંદર દૃદયંગમ પ્રાચીન મૂર્તિ છે. પરમ વૈરાગ્યરસથી ભરેલી અમૃત રસને વર્ષાવતી આ મૂર્તિ જિવિતસ્વામીની મૂર્તિની ઉપમાને યાગ્ય છે. પરિકર પણ સુંદર અને મનાહર છે.

મૂલ ગલારામાં વ્યહીથી ત્રણ હાથની વિશાલ પરિકરવાળી શ્રી વર્ષ્યમાનસ્વામી-ની મૂર્તિ છે અહીં લેખ વગેરે કાંઈ નથી. ખહાર બે કાઉસ્સળીયાજી છે. બન્મે ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

જમણી ખાજીના કાઉસ્સગીયાજી નીચેના લેખ—

संवत् १४११ (१६११) वर्षे प्राग्वाटज्ञातीय भे० क्रयरामार्या , सहज्ञ पुत्र श्रे०तिह्रण भार्या जयत् पुत्र रुदा भार्या वसतलदेवी समन्वितेन श्रीजिनयुगलं कारितं ॥

ડાળી ખાના કાઉશ્સગ્ગીયાજ નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે.

संबत् १०११ [१४११] वर्षे શ્રી પરમાણું દસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી 🕏, એક માતૃકા પટ્ક ઉપર પણ લેખ છે તેમાં સંવત્ ૧૨૬૮ માં નાણુકીયગચ્છના આચાર્યે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. પ્રતિષ્ઠા સિંહસેને કરાવી છે.

અહીં અત્યારે ૧૯ થી ૨૦ પ્રભુ મૂર્તિએ છે. કાઉરસગ્ગીયાજી સહિત આવીસ મૂર્તિએ છે. ઘણી દેરીએ ખાલી છે. અહીંની પ્રદક્ષિણાની દેરીમાં એક પરિકરની ગાદીમાં સં. ૯૯૯ ને ખરાષ્ટ્રી લીપીના લેખ છે.

મૂલનાયકજીની મૂર્તિ એવી સુંદર અને ધ્યાનમગ્ન છે કે સાક્ષાત્ યુવાનવય-સંપન્ન વીરપ્રભુ ધ્યાનમાં એકા હાય.

સ્થાન ધ્યાન કરવા લાયક છે. કાેઈ જપ કે ધ્યાન કે ચાેગને માટે પરમ શાંત વાતાવરનુ ઇચ્છતા મુમુસુએાએ જરૂર લાભ લેવા જેવું છે •

અહીં કાર્તિકી પૂર્ણિમાના મેળામાં તેા આ પ્રદેશનાં શ્રાવક શ્રાવિકાએા નાષ્ટ્રા, *માલણું, ઉદરા, સીવેરા, ળામણુવાડા, નાંદીયા, લાેટાણા અને દીયાણાની યાત્રાની પ્રદક્ષિણા કરે છે. ચૌદશની સાંઝથી આ પ્રદક્ષિણા શરૂ ઘાય છે અને પૂર્ણિમાએ

માલણ, ઉંદરા અને સીવેરામાં પ્રાચીન લબ્ય મંદિરા છે.

ભપાર-તા દીયાભાજ પહોંચી નય છે. અહીં આવી, પૂન-સેવા કરી, સ્વામીવાત્સલ્ય જમી,:રાત રહી એકમની સહવારે પૂન આદિ કરી, સ્વામીવાત્સલ્ય જમી ઘેર નય છે.

અહીં ચાર લું ટારુતા લય રહે છે. એટલે વાસણુ પણ તાંબાપી તળનાં નહિં પણ સાટીના વધુ વપરાય છે. યથપિ અત્યારે ખહુ હર જેવું નથી જ છતાં ય ચાલીયા જરૂર રાખવા.

અહીંથી નીતાંઠા છ માઇલ દ્વર છે. નીતાંઠા જતાં રસ્તાથી થાં દેવર છે ક્લોંગ ઉપર શ્રી શાંતિનાથછના પ્રાચીન મે દિરનું ખેડિયેર છે. ત્યાં શાંભલા ઉપર ૧૧૪૪ ના લેખ છે. તેમજ મ્લગભારા અને રંગમં ઠપના દ્વાર ઉપર પણુ પ્રભુમ્તિઓ છે. અહીંથી એક માઇલ દ્વર કેર છે. કેરથી એ માઇલ દ્વર માંઠવાઠા છે અહીં નાનું મંદિર છે. ચંદ્રપ્રભુજની મૂર્તિ છે. ૧૯૭૩માં ધનારીના શ્રીપૂજ મહેંદ્ર-સ્રિજ્એ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. મંદિર નાનું પણ પ્રાચીન છે. ૧૯૭૩માં છાં ધ્રિયાર થયેલ છે. અહીં શ્રાવકનું ઘર નથી. રબારી, ભિલા, રાજપુતાની વસ્તી છે. અહીંથી ત્રણ માઇલ દ્વર નીતાંઠા છે

નીતાડા

અહીં બાવન જિનાલયનું પ્રાચીન મે દિર છે. મૂલનાયક્છ શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વ-નાયછ છે. મૂલનાયક્છની મૂર્તિ પ્રાચીન અને મનાહર છે. અત્યારે બાવનજિનાલયને બદલે ૪૧ દેરીએ છે. મૂલનાયક્છના પરિકરની ગાદી નીચે લેખ છે ॥ સંવત્ ૧૨૦ ×

અહીં મુલ ગલારામાં ત્રણ મૂર્તિઓ છે. મૂલ ગલારાની બહારની પ્રથમ ચાકીમાં ચાર મૂર્તિઓ છે. બન્ને બાજીમાં ઉપરના બે ગાેખલામાં બે મૂર્તિઓ છે અને બે નીચેના ગાેખલામાં બે મૂર્તિએ! છે. આ બન્ને મૂર્તિએ! ખૂબ જ પ્રાચીન છે. દેરીએ!માં લેખા મલે છે જે આ પ્રમાણે છે.

દેરી ન'બર ત્રીજમાં શ્રી પ્રદ્રાશાંતિયક્ષની મૂર્તિ ઉપર નીચે પ્રમાણે ક્ષેખ છે.

" संवत् १४९१ वर्षे वैद्याख श्रुदि २ गुरुदिने नक्षत्रसमूर्ति स्थापिता श्रुमं भवत"

આ સિવાય બીજી દેરીમાં સં. ૧૨૨૯, ૧૨૯૨ના ક્ષેપ્રો છે. ૧૭૧૩ના પછુ ક્ષેપ્ર છે. અત્યારે ૪૧ દેરીઓમાંથી ૧૯ ટેરીઓમાં મૂર્તિઓ છે. બાકીની ખાલો છે. ૧૫૨૩ની એક ધાતુની પંચતીર્થી પછ છે.

સં. ૧૯૮૧માં ધનારીના શ્રીપુજ મહેંદ્રસ્રિજીના ઉપદેશથી છો ધાર થયા છે. આના માટે લેખ પણ છે. અહીં શ્રાવકાનાં ઘર ૪૦ છે. ધર્માશાળા, ઉપાશ્રય છે. દીયાષ્ટ્રાણથી નીતાહાના ગાહા રસ્તા તા સારા છે.

નીતાેડાથી ચાર માઈલ દૂર સ્વરૂપગંજ થાય છે. અહીં સુંદર ધાતુ મૂર્તિનું થરમંદિર છે. મહાવીર જૈન શુરૂકુલ ચાલે છે, ધર્મશાળા છે.

સ્વરૂપમાં જથી પેશા, કાજરા થઇ પીંઠવાઢા જવું. ભન્તે ગામામાં શ્રાવકાનાં ઘર અને મંદિરા છે. તેમજ સ્વરૂપમાં જની પાસે ચાર માઇલ દ્વર રાહીઢા ગામ છે. અહીં ત્રણ મંદિરા છે. ચિંતામણી પાર્શ્વનાથજી, આદિનાથજી અને મહાવીર પ્રભુતું. ચિંતામણી પાર્શ્વનાથજીના માટાં મંદિરમાં પાછળના ભાગમાં શત્રું જય, ગિરનાર, આખૂ, પાવાપુરી, સમ્મેતશિખર, અષ્ટાપદજી વગેરેના સુંદર પટા છે અને મી સિષ્ધચક્રજીતું સુંદર મંદિર છે. મૂલ મંદિરના ગમારા ખહારના ખારસાખ ઉપર ૧૨૫૮ અને ૧૨૨૯ ના લેખ છે. શ્રાવકાના ૧૨૦ ઘર છે. ધર્મશાળા અને ઉપાશ્રય વગેરે બધું સાધન સારું છે, શ્રાવકા બહુ લાવિક છે.

પીંડવાડાથી આગળ વધવું, પ્રથમ અજારીની યાત્રા કરી આવવી, પછી નાહ્યા-

ખેડા થઇ માટી પંચતાર્થીમાં જવું.

અળરી.

પીંડવાઢાથી ત્રઘુ માઇલ દૂર અજારી છે. અહીં ગામ બહાર બાવન જિના-લયનું પ્રાચીન મે દિર છે. મૂલનાયક શ્રી વીર પ્રભુની સુંદર પ્રતિમા છે. મૂલ ગલા-રાની બહાર નાઘુકીય ગચ્છના આચાય મહેન્દ્રસૂરિ અને શાન્તિસૂરિની પ્રતિમા છે. મૂર્તિ ઘણી જ સુંદર અને પ્રાચીન છે. પ્રદક્ષિણામાં પાછળના ભાગમાં સરસ્વતી દેવીની પ્રાચીન સુંદર મૂર્તિ છે. મંદિરજીથી શા—ર માઇલ દૂર એક પહાંડીમાં સરસ્વતીની દેરી છે. પ્રતિમાજી પ્રાચીન અને સુદર છે. કલિકાલસર્વરા આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિજી સરસ્વતીની સાધના કરવા અહીં આવ્યા હતા અને દેવીએ પ્રસન્ન થઇ વરદાન આપ્યું હતું એટલે લગભગ બારમી શતાબ્દી પૂર્વથી આ સ્થાન સરસ્વતી તીર્થરૂપે અને પ્રાચીન જૈન તીર્થરૂપે પ્રસિધ્ધ છે. અજારી પાસે વસંતપુર શહેરનાં ખાંડયેર છે. અજારીથી ૪ માઇલ લગભગ દૂર છે. ત્યાં પ્રાચીન જિનમ દિરાના ખાંડયેર એને ખાંડત જિનમૂર્તિએા છે. અહીંની ઘણી મૂર્તિએા પીંડવાડા આવી છે અને પીંડવાડાના મ દિરમાં વિદ્યમાન છે.

" વસંતપુરીમાં દેહરાં જરણ ખરાંરે, કાઉસ્સગ્ગે આર્દ્રકુમાર; આંભણવાડે સાહતા મન માહતારે, વીર ચરણ આધાર." (તાર્ધ માલા પૃ.૯૭) નાણા.

પીંડવાંડાથી નાણા છ કાેસ–ગાઉ દૂર યાય છે. નાણા સ્ટેશનથી નાણા ગામ એક માઇલ દૂર છે. રસ્તાે જંગલના અને પહાડી છે લાેમિયા વિના જવું ઠીક નથી. માવ-કાેના ઘર છે, ઉપાશ્રય છે, ધર્મશાલા છે. સાધુમહાત્માએ પીંડવાડાથી છ માઇલ દૂર *સીવેરા થઇને ત્યાંથી છ માઇલ નાણા જવું સારું છે અને રસ્તાે પણ સારા છે.

^{*} સીવેરા—પીંડવાડાયો છ માઇલ દૂર પશ્ચિમાત્તર દિશામા આ ગામ આવ્યું છે. અહીં એક સુદર વિશાસ જિનમેં દિર છે. અહીં સુંદર પાયાલુની ૧૨ પ્રતિમાઓ છે. અહીંના લેખો ઉપરથી 'માલૂમ પડે છે કે ૧૧૯૮ મા અહીં પ્રતિષ્ઠા થઇ છે. એક ખીજો લેખ છે ત્રમાં ૧૨૧૯ તે લિલ્લેખ છે. આ એક યાત્રાલેખ છે. સીવેરાથી પડાડી રસ્તે માલણું ૪ માઇલ દૂર છે. અહીં પ્રાચીન સુંદર મંદિર છે. અહીંથી ચામ ડેરી, ભંડાર થઇ એડા જવાય છે. સીવેરાથી સીધ્ધુ નાણા ત્રણ ગાઉ થાય છે. રસ્તો સારા છે.

ં સુપ્રસિધ્ધ નાષ્યુકીય ગચ્છની ઉત્પત્તિ આ નાષ્યુ ગામથી જ થયેલ છે. નાષ્યુકીય ગચ્છની ઉત્પત્તિ લગલગ હજારથી નવસા વરસ પહેલાંની છે. ખારમી શતાબ્દિના પ્રારંભ કાલના તા નાષ્યુકીય ગચ્છના લેખા મલે છે. નાષ્યુકીય ગચ્છના આગાર્યની પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિઓ—અજારી, પીંડવાડા અને પાટલુના લે સપત વાડાના ગોતમસ્વામીના મ દિરમાં મૂલ પ્રતિમાજી જે છે તે પણ નાષ્યુકીય ગચ્છના આગાર્ય સિધ્ધસેનસૂરિજીની પ્રતિષ્ઠિત છે. અજારીમાં તા નાષ્યુકીય ગચ્છના આગાર્યની પ્રતિષ્ઠિત ઘણી મૂર્તિએન છે.

અહીં એક મંદિરની આખી પાળ હતી. અત્યારે ખાવન જિનાલયનું ભવ્ય મંદિર છે. આ મંદિરમાં વિ. સં. ૧૭૦૨ ના લેખ છે.

संवत १३०२ फागुण शुदि ७ शुक्रे नाणास्थाने श्रे० कुलघरमार्या कवलिति सुद्दवसुत सद्दवदेवळ्णसीह...वास्तव्य. (प्रा क्षे. क्षा. २)

મ દિર પ્રાચીન પછુ અધૂરું છે. મંદિરની આંધણીની શરૂઆત વિશાલ મન્દિરના રૂપમાં થયેલી હતી પરન્તુ પાછળથી ત્યાંના જૈન એ સવાલા અને પ્રાદ્મણોને આપસમાં વિખવાદ યવાથી એ સવાલા ગામ ખાલી કરી ચાલ્યા ગયા. સાથે ત્યાં એક ગધેહાના આકારના પત્થર ખનાવી તેમાં લખ્યું કે કાઇ એ સવાલ આ ગામમાં ન આવે કે ન રહે. પાછળથી પ્રાદ્મણોએ જૈન મન્દિરને કખ્જે કરી શિવાલય ખ'ધાવ્યું. થાહા વખત, પછી પારવાલ જૈના અહીં આવ્યા. તેમણે બેધપુર સ્ટેટમાં કાયદેસર લહત ચલાવી ન્યાય માંગ્યા. આખરે મંદિર જૈનાને કખ્જે થયુ. મંદિરની જમીન, વાવ વગેરે ખધુ પાછું જૈનાને મળ્યું છે; અને આ સંખધી વિસ્તૃત લેખ અલાવધિ મ દિરના ભારવટીયા ઉપર વિદ્યમાન છે.

આ મ'દિરમાં મૂલનાયકજી શ્રીમહાવીર પ્રભુની ખદામી રંગની ૨ાા હાથ માેડી સુંદર પ્રતિમા છે. એની પલાંડીમાં લેખ છે તે આ પ્રમાણે છે.

संवत् १५०५ वर्षे माघवदि ९ शनी श्रीनाणकीयगच्छे 'श्रीमहावीर-

મૂલનાયક શ્રી મહાવીર પ્રભુજીની પ્રતિમાજીની ચારે તરફ સુંદર પરિકર સહિત તારુણ બન્યું છે, જેમાં કારીગરી સુંદર છે અને તેમાં લેખ છે જે આ પ્રમાણે છે—

संवत् १५०६ माघवदि १० गुरौ गोत्रवेलहरा उ० ज्ञातीय सा. रतन-मार्या रतनदे पुत्र दूदा-वीरम-महपा-देवा-ल्र्णा-देवराजादि कुटुम्बयुतेन श्री-वीरपरिकरः कारापितः प्रतिष्ठितः श्रीभान्तिस्रिमः ।

નાણા એક વાર માટું સમૃધ્ધિશાળી અને પ્રસિધ્ધ શહેર હતું.

બેડા.

નાલુા અને બેડા બે સાથે જ બાલાય છે. બેઠા નાઘાથી ત્રણેક ગાઉ દ્વર છે.

અહીંની જનતા ભાવિક, ધર્મપ્રેમી છે. ઘણા ભાગ વ્યાપારી હાવાથી ખહાર રહે છે. સુંદર ખાવન જિનાલયનુ મન્દિર છે ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય, લાયપ્રેરી વગેરે છે.

સામેશ્વર.

દેસુરી થી ૪ માર્કલ પૂર્વમાં આ ગામ આવ્યું છે. અહીં પ્રાચીન જૈન મંદિર ખહું જ સુદ્દર છે. મૂલનાયકજી શ્રો શાંતિનાથજ છે. ગાડવાડની નાની પંત્રતીર્થીમાં આ તીર્થનું સ્થાન મનાય છે. નાણા, ખેડા, રાતા મહાવીર, સેવાડી અને સામેશ્વર શાન્તિનાથ આ પાંચ ગામની નાની પચતીર્થી કહેવાય છે. હમણાં સુંદર જોણાં ધ્રાર થયા છે ધર્મશાળા છે.

રાતા મહાવીર

આર. એમ. આર રેલ્વેના એરનપુરા સ્ટેશનથી પૂર્વ દિશામાં ૧૪ માઈલ દ્વર વિક્ટ પહાડીએની વચ્ચે આ તીર્થસ્થાન આવ્યું છે. તેમજ પગરસ્તે *સેવાડીથી વિજાપુર જવાય છે. અહીં સુ ૧૨ જિનમ દિર છે ધર્મશાળા-ઉપાશ્રય છે. વિજાપુરથી રાા માઈલ દ્વર જ ગલમાં રાતા મહાવીરનું તીર્થ આવ્યું છે અહીં સુ દર પ્રાચીન ૧૪ જિનાલયનુ ભવ્ય મે દિર છે ભગવાન મહાવીરદેવની સું દર લાલ ૨ ગની રાા હાથ લાચી ભવ્ય મૂર્તિ મૂલનાયક છે છે. એટલે શ્રી રાતા મહાવીર તરીકે આ તોર્થ પ્રસિદ્ધ છે શીલવિજય પાતાની પ્રાચીન તીર્થમાલામાં લખે છે " રાતા પ્રોત્

નાની મારલ ઢ અને માટી મારવાડમા ગામાગામ ભવ્ય મંદિરા છે. ઉપાત્રય જે. શ્રાવકાની વસ્તી છે. સાધુ મહાત્માંઓના વિદારમા દરેક ગામા આવે છે. આ બધી મ દિરા–સ્થાના તીર્થ જેવા જ હાય છ પગ્ન્તુ સ્થાનાબાવથી ક્રેટલાના પરિચય આપવા ક

^{*} સેવાડી—અહીં ખરેા ઘર જેનાના છે ખે માટી ધર્મશાળાઓ છે, ઉપાશ્રયા છે અને ખજાર વચ્ચે જ ખાવન જિનાતયનું ભવ્ય મિદર છે મુલનાયક્છ મહાવીરપ્રભુની ધા હાથતા સુંદર દર્શનીય મૂર્તિ છે. આ મે દિર ખાગ્મી સદી ખનેલું છે તેમજ ૧૨૪૪ના માધ શુદિ ૧ રિવારે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી સે ડેગ્ક્રગચ્છીય શ્રી યશાબદ્ર મેરિજીની પગપરાના આચાર્ય શ્રી ગુણુરત્નસ્રિજીની મૂર્તિ પણ નિરાજમાન છે આ સિવાયના અહીના મદિરમા ૧૧૬૭, ૧૯૮–૧૨૫૧, ૧૨૧૩ના પ્રત્યીન લેખા છે, જેમાં દેરીઓ ખનાવ્યાના, દાનના લેખો છે તેમ કેટલીક દેરીઓની ભીતો ઉપર, થાંબલા ઉપર પણ લેખો દેખાય છે કિન્દ્ર ધસાઇ ગયેલા—જીર્લ છે વિ. સ. ૧૧૭૨ના લેખમા મહાર જાધિરાજ અચગજના પુત્ર યુવરાજ કેટુકરાજ શાંતિદેવની પૂજા માટે દરવર્ષે ૮ દ્રમ્મ આપતા તેના ઉદલેખ છે. અને આ દાન યાવચ્ચ'દ્રદિવાકરો આપતાની વિદ્યપ્તિ છે વિ. સં. ૧૧૬૭ના એક લેખમાં મે દિર માટે અમુક ખ ડેરામાથી અમુક ધન મળે તેના પણ ઉદલેખ છે ગામ ખદ્રાગ પશ્ચિમ દિશામા પૂરણી વાવ-ડીની પાસે શિખરઅધ્ધ નવુ સુદર મેદિગ ખેલું જે જેમા મવનાયક્જી શ્રી વાસપ્રત્યજી ભગવાન છે. તેમજ મિદિરની પાસેથી એક છત્રીમા શ્રી ગોતમગ્રામીની મૂર્તિ વગેરે છે.

पृती मन झान " લખે છે. આ શ્રી જિનિલિકસૂરિજીએ પાતાની તીર્થમાલામાં લખ્યું છે કૈ–હુ-શુહોમાં શ્રો મહાત્રોગ્દેવનુ મહિર છે. કવિવર શ્રી લાવણ્યસમયછ પણ આ વસ્તુનું સમર્થન કરે છે. જીએ।—

' હસ્તિકુ'ઢ એહવું અભિધાન, સ્થાપિયું ગ<mark>ચ્છપતિ પ્રગટ પ્રદાન;</mark> મહાવી૨ કેરઇ પ્રાસાદિ, ભાજઇ <mark>ભુંગલ ભેરી નાદ."</mark>

શ્રી જિનતિલકસુન્છિતુ હત્શું હો અને કવિ શ્રી લાવણ્યસમય**છ**તું હેસ્તિકું હી એક જ સ્થાનનું નામ છે. જ્યાં ભગવાન મહાવીરનુ ભવ્ય મંદિર છે.

વિદ્રશ્ધરાજાના ગુરુ શ્રી બહિલબદ્રજીની આચાર્ય પદવી આ મહાન નગરીમાં શ્રુષ્ઠ હતી અને ત્યાર પછી તેઓ વયુદ્દેવસૂરિજીના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. દિતાકુંડી'હ શુડી મા પહેલાં રહેતે રજાઓનું રાજ્ય હતું અને તેઓ જેનધમ પળતા હતા આમની અટક દશુડીયા કરેવાઇ. અત્યારે પછુ મારવાડના ખાલી, સાદડો સાંડેરાવ તેમજ મેવાડમાં પગુ હત્યું'ડોયા શ્રાવકે વિદ્યમાન છે. આ નગરી ઉપરથી હિસ્તાકુ કા ગચ્છનુ નામ પણુ પ્રસિદ્ધ થયું છે રાતા મહાવીર પ્રભુના મદિરમા હ ત્તકું ડો ગચ્છના આચાર્યની મૃતિ પણુ બિરાજમાન છે. રાતા મહાવીરના મદિરમા પ્રાચીન ચર શિક્ષાલેખ આ પ્રમાણે છે—

ॐ संवत १२९९ वर्षे चैत्रसुदि ११ शुके श्रीरत्वप्रभोषाध्यायशिष्यैः श्रीपूर्णचन्द्रोषाध्यायैगलकद्वयं शिखगणि च कारितानि सर्वाणि ॥

સભામ ડપના એક શાંભલા ઉપર ૧૩૪૫ ના સંવત્ના લેખ છે. મંડપના ખીજા શાંસલા ઉપર ૧૨૩૫ અને ૧૩૩૬ ના એમ એ જીદા જીદા શાંભલા ઉપર લેખા છે જેમા મદિરને દાન આપ્યાના ઉલ્લેખા છે.

આ મ દિરતા અદરતા દરવાજા ઉપર ર ફુટ રાા ઇંગ પહાળા, ર ફૂટ ૪ ઇંગ લાંખે એક શિલાલેખ હતા આ શિલાલેખ જોધપુરતા મહારાજાની આજ્ઞાથી અજમેરતા મ્યુઝીયમમા રાખવામાં આવ્યા છે. આ પત્થરમાં ખે પ્રશસ્તીએ ખાદેલી છે પહેલી પ્રદાસ્તી સુરાચાર્ય છએ ૧૦૩૫ માં રચેલી છે તેમાં થાઢા ગદ્ય વિભાગ અને ૪૦ શ્લે કા છે. બીજી પ્રશસ્તિમાં લગભગ ૨૧ શ્લે કા છે. આ પ્રશસ્તિની રચતા ૯૯૯ માં થયેલી છે આમા કર્તાનું નામ જહ્યાતું નથી. પહેલી પ્રશસ્તિના સાર આ પ્રમાણે છે.

હસ્તિકુંડીમા પાતાના ગુરુના ઉપદેશથી વિદચ્ધરાજે (વિશ્રહેરાજ) પાતાની ઉજવલ ક્ષીતિને જીતનાર એવુ ગગનગુમ્બી સુંદર મદિર બનાવ્યુ. ≉

विदश्यनृषद्यास्ति जिनगृहेऽतिजाण पुनः, समेद्रनम्मुष्ट्रनाविह भवाम्युचेरासमनः । अनिष्ठियत सोऽप्यथ प्रथमनीर्थनायाञ्चितं, स्वर्गीर्तिभित्र मृनैतामुणागवा थिताशुश्रुतिम् ॥ ३६ ॥

વિદશ્ધરાજાએ અનાવેલું મ (દર જી ચવાયો સુંદર જી ધારા કરાવી ૧૦૫૩ ના મહા શુદિ ૧૩ શ્રી ઋષભદેવજીની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા શ્રો શાન્ત્યાચાર્યજીએ કરી. અત્યારે આ મંદિરમાં શ્રી વીરપ્રભુની મૂર્તિ બિરાજમાન છે આ પ્રાચીન ભવ્ય મંદિરના અત્યારે જે પ્રિંદાર ચાલે છે. મ દિરથી એક માઇલ દ્વર હત્યુડી ગામ છે. ત્યાં થાડાં ભીલાનાં ઝુંપડાં છે. એક વાર આ પ્રદેશમાં સે કડા મંદિરાના ઘટ વાગતા ત્યાં આજે પહાડા અને જંગલ જ છે.

આ નાની પંચતીર્થીમાં સ્વરૂપગજ, નીતાેડા, દીયાનુ, લાેટાનુ, નાંદીયા, બ મન્નુ-વાડજી, પીંડવાડા, અજારી, પુનઃ પીંડવાડા આવી નાનાુ-એડા થઇ માટો પ ચતીર્થીની યાત્રા કરવા જવું. એમાં ફાલના સ્ટેશનથો વરકાનુાજી, નાડાેલ, નાડલાઇ, ઘાને રાવ, મૂછાળા મહાવીર, સાદડી થઈ રાન્નુકપુર થઇ પુનઃ સાદરી આવવું. ત્યાંથી વિજપુર પાસે રાતા મહાવીર તીર્થની યાત્રા કરવી. ઉપરનાં દરેક સ્થાનાએ પ્રાચીન ભવ્ય મંદિરા છે, જે પરમ દર્શનીય છે. આ નાનો માટી ખન્ને પંચતીર્થીની યાત્રા કરવા જેવી છે.

સુવર્ણ મિરિ

મારવાહમાં આવેલા જોધપુરથી દક્ષિણુ તરફ લગલગ ૭૦ માઇલ અને આર. એમ. રેલ્વેના એરણપુરા સ્ટેશનથી પશ્ચિમમાં ૩૮ માઇલ દ્વર જાલેતર પાસે જ સુવર્ણું ગિરિ પહાંડ છે. જાલેતર એ સુવર્ણું ગિરિની તલાઢીમાં વસેલું કિલ્લે. અ'ધ સુંદર શહેર છે.

જાલારમાં કુલ ૧૧ લગ્ય જિનમ દિરા છે. તેમાંનાં આદિનાઘ, શાન્તિનાઘ, નેમિનાથ અને મહાવીરસ્વામી આ ચાર મ દિરા તપાવાસમાં આવેલાં છે ખરતરા- વાસમાં પાશ્વેનાથજનું, ખાનપુરાવાસમાં મુનિસુવ્રતસ્વામીનું, ફે લાવાસમાં શ્રીવાસુ- પૂજ્ય ભગવાનનું, કાંકરીવાસમાં પાર્શ્વનાથજનું અને માણેકચાક પાસેની 'લદુ-પાશાલ'માનું જરાવલ્લા પાર્શ્વનાથનું આમ કુલ નવ મ દિરા શાદેરમાં છે અને એક સુરજ પાલની ખહાર ઝાયલદેવજનું અને શાહેરથી પશ્ચિમ તરફ પાણા માઈલ ઉપર ગાડીપાર્શ્વનાથજનું આમ કુલ મળી જાલેરમા ૧૧ જિનમ દિરા છે. જાલારનું અસલી નામ જાવાલોપુર છે.

જાલાેર કયારે વસ્યુ તેના પુરા ઇતિહાસ નથી મળતાે પરન્તુ વિકમની દશમી શતાપિદ પછી અત્રે થઇ ગયેલ રાજવંશના ઇતિહાસ મળી આવે છે ખરા. જાલાેર નવમી સદી પહેલાં ઉન્નત હતું એવા પણ ઉદલેખાે મળે છે.

द्यान्त्याचार्यस्यिपमाशतयद्वरे भरदामियम् । माघशुक्रसमयोदस्यां मृत्रतिर्रहे प्रतिष्टिता ॥ ३७ ॥

આ આખા શિક્ષાલેખ વિસ્તૃત વિવેચન સર્વિન પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રેડ ભાગ-ખીજામાં શ્રી જિનવિજયજીએ આપેત છે. આ જાલાેરતું પ્રાચીન નામ જાવાલીપુર જે એવાં પ્રમાણા-શિલાલેએા મળે છે. આ જાલાેર પાસે સુવર્લાગિરિ-સાનાગઢ પહાઢ છે ક્રયાં અત્યારે સુંદર ત્રણ જિનમ દિરા છે.

મુવર્ષ ગિરિ ઉપર વિક્રમાદિત્યની ચાંથી પેહીએ થયેલા નાકુડ રાજાના સમયમાં શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર બન્યુ હતું. જેનું નામ " યક્ષવસહિ" હતું અને તેમાં મૂલનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની મૂર્તિ બિરાજમાન હતી. આ મંદિરની પ્રાચીન-તાની સ્ચના આપતી એક ગાંધા શ્રી મેરુતું ગાંચાર્ય પાતાનો વિચારશ્રેણીમાં આપે છે.

" नवनवह लक्खवणबह्य लढ़वासे मुक्कि गिरिसिहरे। नाहडनिवकालीणं शुणि वीरं जक्खवसहीए॥"

ભાવાર્થ —નગ્વાણું લાખ રૂપિયાની સંપત્તિવાળા શેઠીયાએાને પણ જ્યાં રહેવાને સ્થાન નહેાતું મળતું (અર્થાત્ ગઢ ઉપર ખધા કોઠપતિએા જ રહેતા.) એવા સુવર્ણુગિરિના શિખર ઉપર નાહેઠરાજાના વખતના 'ચક્ષવસૃતિ ' નામના દેહરામાં ભગવાન મહાવીરની સ્તુતિ કરા ∻

ત્ર્યા નાહડ રાજા વિક્રમની ખીજી શતાષ્ટ્રીમાં વિ. સં. ૧૨૬ થી ૧૩૫ ની વચમાં થયેલ છે અર્થાત્ યુવર્જુગિરિ ઉપગ્તું મહાવીર ચેન્ય ૧૮૦૦ વર્ષ પુરાણું છે.

ત્યારપછી ૧૨૨૧ માં મહારાજા કુમારપાલે પાર્શ્વનાથ અત્ય યા કુમારવિદ્વાર ચેત્ય ળ ધ'વ્યું. આ કુમારવિદ્વાર ભાવન જિનાલયનું મ'દિર હતું અને તેની પાસે જ અષ્ટાપત્નું મ'દિર હતું. મહારાજા કુમારપાલે ભધાવેલા આ કુમારવિદ્વારના સ'સ્કૃત શિલાલેખ જાલારના તાપખાનાના મડપની ગેલેફામાં મળી આવેલ છે, જે આ પ્રમાણે છે-

"संवत् १२२१ श्रीनावालिपुरीय-काञ्चनितिगढस्ये।परि प्रभुश्रीहेम-स्रिपे।धितगुर्भरवराधीश्वरपरमार्हत् चौलुक्यमहाराज्ञाचिराज श्रीकृत्रार-पालदेचकारितं श्रीपार्श्वनायसस्क्रप्रभुविचमहिने श्रीकवरविहाराभिधानं जैन-चेस्ये मद्विधिप्रवर्तनाय वृहदृगच्छीयवादीन्द्रश्रीदेवाचार्याणं पक्षे आचन्द्रार्के समर्पितं संवत् १२४२. "

અાગળ લેખ લાંબા હાવાથી નથી આપ્યા પરનતુ મહારાજ કુમારપાલે મુવર્ણ-ગિરિ ઉપર પાર્શ્વનાથ ર્સત્ય બધાવ્યું હતું તેના ઉપર તા આ લેખથી સારા પ્રકાશ પઢ તેમ છે.+ આ સિવાય ૧૨૯૬ ના આખૂના લુણીગવસહીના લેખમાં પન્નુ જાલા-રમાંના પાર્શ્વનાથ ર્સ્સ્યના ઉલ્લેખ મળે છે.

વિ. સં. ૧૩૬૮ માં અલ્લાઉદ્દીને જાવાલીયુર ૬૫૨ ચઢાઇ કરી છે અને તેણે

- આ આખો લેખ જેન પત્રના ગ[ુ]માં કર્મા પૃ. ૪૬ સુવર્ણી ગરિ લેખમાં પ્રગઢ થયેલ છે.

^{*} ઉપશુંકત શ્ટીકમાં પાદાંતર મળે છે કે "નાદ€નિવજ્ઞારવિયં" આતે। અર્થ એવેલ શાય છે કે વ્યા સુવર્ણાગરિ ઉપરતું યક્ષવસિત ચેત્ય નાહેક રાજાએ કરાવ્યું હતું.

સુવર્જુ ગિરિનાં મ દિરા ^દવસ્ત કર્યા છે. સુપ્રસિધ્ધ આળૂનાં મ દિરાની સ્પર્ધા કરતાં કારણીવાળાં જિનમ દિરા થાડા જ વખતમાં ઉજ્જડ થઇ ગયાં, દહેરીઓ અને કારણીવાળા ઘુમટાના પત્થરા સુદ્ધાં ત્યાંથી ઉપડી જતા ભગ્નાવશેષ જેવાં તેનાં શિખરા પ્રાચીનતાની સાક્ષી આપવાને ખાકી રહી ગયાં.

પુનરુ ધાર-ઘણાં વર્ષો સુધી સુવર્ણ ગિરિનાં ધ્વસ્ત મ દિરાના પુનરુદ્ધાર ન થયા. છેવડે જોધપુરના રહેવાસી અને જાલાર રાજ્યના સર્વાધિકારી મંત્રો જયમલછ મુહેણાત એક ભાગ્યશાલી પુરુષ થયા. તેમણે જાલારના પાતાના અધિકાર દરમ્યાન વિ. સ. ૧૬૮૧, ૧૬૮૩ અને ૧૬૮૬ આમ પણ વાર અંજનશલાકાએ કગવી હજારા જિનપ્રતિમાએ પ્રતિષ્ઠિત કરાવી, જેમાં વિ. સં. ૧૬૮૩ની પ્રતિષ્ઠા તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રી વિજયદેવસૂરિ અને તેમના અનુયાયી સહજસાગરગણિના શિષ્ય જયન્ સાગરગણિના હાય કરાવી સેકડા વર્ષથી ઉજ્જડ થયેલાં સુવર્ણ ગિરિનાં જિન-મ'દિરામાં જિનપ્રતિમાએ ને સ્થાપન કરી હતી જે અદ્યાવધિ વિરાજમાન છે પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવામાં અને મ'દિરાના ઉષ્ધારમાં શેઠ જયમલ છએ અનગેલ દ્રવ્ય ખર્ચ્યું હતું.

સુવર્જી ગિરિ અત્યારે સાવનગઢ જાલાેરના કિલ્લા અને જાલાેરના ગઢ આમ અનેક નામાંથી એાળખાય છે. જાલારવાસીએા તેને ગઢ તરીકે અને બદ્ધારગામના મતુષ્યા જાલારના ગઢ આ નામથી એને વિશેષ ઓળખે છે સાવનગઢ આજ પણ આ પ્રદેશના જૈનામાં તીર્થારૂપે પ્રસિદ્ધ છે ભાદરવા વિદ દશમે અને મહા શુદિ ૧ વર્ષમાં છે વાર મેળા ભરાય છે ગઢ ઉપર ૧૦-૧૨ સગ્કારી માણુસા રહે છે. ઉપર જનારને ચીઠ્ઠી જરૂર લઇ જવી પડે છે નીચે ચીઠ્ઠી મલે છે. શહેરના નેત્રહત તરફના છેડાથી ગઢ ઉપર ચઢવાના રસ્તા શરૂ થાય છે. ચાર માટા દરવાજા અને લગભગ દ્રાહ માઈલ જેટલાે ચહાવ ચહતાં ગહેની અદર જવાય છે ચે થા દરવાળની અંદર પગ મૂકતાં જ સિપાઇ ચીઠ્ઠી માંગે છે થાેડે આગળ જતા જમળી તરફ ગગનગુમ્પી શિખરવાળા ભગવાન મહાવીરના મ'દિરના દર્શન થાય છે અને દરોક પગલાં આગળ વધીને હાળી તરફ જતાં છેક પામે જ મિહનિષદ્યાના આકારતું અષ્ટાપદા-વતાર ઊર્ફે ચાસુખજીનું અપૂર્વ દેહરૂ જણાઇ આવે છે ચાસુખજીયી પૂર્વમાં અને મહાવીર ભગવાનના મ દિરથી જરા ઇશાન તચ્ક પાર્શ્વનાયજીનું પ્રાચીન શંક્ષીનું ચૈન્ય આપવી નજરે ચઢે છે. આમાં મહાવીરસ્વામીનું મૃદિર સુદર ળે માળનું અને વિશાળ છે. દર્શ કે ને તારંગાના મદિગ્ની યાદી આપે છે. ચામુખજીતું મદિર કારલીમાં સુંદર છે અને પાર્ધાનાયજીનુ મદિર પાચીનતાનુ ભાન કર.વે છે.

ગઢમાં જૈન મ દિરા ઉપરાંત રાજમહેલા, કેટવાંક સચ્કારી મકાના, શિવમ વિર, ગ ધર્મશાળભા, ગ વાવડીઓ, ટાકાં, વાગ્મદેવકી ચાકી, મબીદ વગેરે જોવા લાયક છે ગઢ ઉપર રાતવાસા નથા રહેવાતું-સરકારના મનાઇ છે એટલ યાત્રિકા દર્શનપૂજન કરી પાછા આવી ત્યય છે. ચઢનાં દાઢ કલાક અને ઉત્તરતાં અધા પાણા કલકા લાગે તેમ છે. ઉપર છત્રી કે બેડી (પગમાં ચાંકીનું કડ્ડ) લઈ જવાનો મનાઇ છે માટે ચઢનારે એ બધુ નીચે જ મૃકીને જવાનું છે.

શહેરમાં જાલારના તાપખાનાનું નિરીક્ષણ કરતાં પાચીન જૈન મ દિરાની કારી-ગરીના અપૂર્વ નમૂના જણાશે જાલાર અને સુવર્ણગિરિની યાત્રા જરૂર કરવા યાેગ્ય છે.

કેાર**દા** તીર્થ

दृद्धस्ततोऽभृत किल देवध्रिः १८ गरच्छते विक्रमनः सपादे १२५। कोरण्टके ये। विधिना प्रतिष्ठा शङ्का व्यधाद् नाहडमन्त्रिचेत्ये॥ २४॥ विश्वभ सवत १२५ मां मत्री नाढडे ४२।वेदा मन्त्रिमा श्री वीरप्रस्तुनी १८ भी पाटे थयेदा श्री वृध्धदेवध्रिक्ति है।२८४नगरमां प्रतिष्ठा ४२।वी

આ જ વસ્તુ ઉ શ્રો ધર્મસાગરજી પગુ પાતાની તપગચ્છપટ્ટાવસીમાં સૂચવે છે.

" ×× सप्तद्रशः श्रीबृद्धदेवस्रिः । ×+++। श्रीवीरात् पंचनवत्यधिक-५९५ (५९६) वर्षातिक्रमे नाद्इमंत्रिनिर्मापितप्रासादे प्रतिष्ठाकृत् ।

સત્તરમા પટ્ટધર વીર નિર્વાણ સંવત ૫૯૫ મા સત્તરમા પટ્ટધર શ્રી *વૃદ્ધદેવ સૂરિજીએ કારટમાં નાહેઢ મંત્રોકૃત મદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી

આ બન્ને ઉલ્ક્રેખાના આધારે આટલું તે નિર્વવાદ સિષ્ધ થાય છે કે લગભગ ૧૯૦૦ વર્ષ પહેલાં અહીં મદિર બન્યુ હતુ અને શ્રી વૃષ્ધદેવસૂરિજીએ એની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી ઉપકેશગચ્છની પદાવલીમાં આયો વધારે પ્રાચીન આ તીર્થ હોવાના-તીર્થ સ્થપાયાના ઉલ્લેખ મળે છે.

શ્રી વીર નિર્વાણ પછી ૭૦ વર્ષ ખૃદ પાર્શ્વનાઘસંતાનીય શ્રી રત્નપ્રભસૂરિજીએ એાશીયા નગરીમાં અને આ કારટક નગરમાં એક જ મુહ્તે જે અને એક સમયે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતો

માટે પ્રસાવક ચરિત્રમા ઉલ્લેખ છે કે—

[&]quot;સમરાતિ દેશમા કાર' 2ક નગર છે વળી ત્યા શાસનની દઢ મળંદ અતાવનારુ એવુ શ્રી મહાવીર અત્ય હતું કે જે સર્વજનોના આશ્રયકપ હોવાથી કૈલાસ પર્વત સમાન ગોલનું હતુ. સા વિદ્વાના મુગઢ સમાન અને લોકોના અ'ધકાર' અતા)ને દૂર કરના? એવા શ્ર' દેવચંદ્ર નામે ઉપાધ્યાય હતા. શ્રી સર્વદેવ કૃરિ વારાભુસીયા મિહસેત્રે જવાની ઇચ્છાથી બહુ શ્રુતના પરિવાર સિક્ત ત્યા પધાર્યા. પછી કેટલાક દિવસ ત્યાં રહેતા દેવચંદ્ર ઉપાધ્યાયને પ્રતિબાધ પમાડીને તેમણે અત્ય વ્યવહાર મુકાવ્યા એટલે તે પારમાર્થિક ભાર પ્રકારતુ તપ તપવા લાગ્યા. આથી આચાર્ય મહારાજે તેમને મૃરિપદ પર સ્થાપન કર્યા અને તેઓ શ્રી દેવન્ રિ એન નામથી પ્રખ્યાત થયા, કે જેમનુ અન્નાપિ વૃધ્ધા પાસેથી વૃદ્ધદેવન્ સ્ર્રિ એન્રુ વિખ્યાન નામ સલળવામા આવે છે એમની પાટે પ્રદ્યોતનસ્ર્રિજી થયા અને એમના પદ્ધર મહાપતાપી શ્રી માનદેવસ્ર્રિજી લઘુશાન્તિના કર્તા થયા

કે રટાજનાં પ્રાચીન નામા શિલાલેખાના આધારે આ પ્રમાણે છે-કલ્યાપુર, કનકાપુર, કાલાપુર, કાર'ટનગર, કાર ટપુર, કાર'ટી. આ નગરની ૧૪ કકારનો વસ્તુઓ પ્રસિદ્ધ ગણાતી હતી—

વેશ્યા, કેશરીયાનાથ, કૃષ્ણુમ દિર

અત્યારે ૧૪ માંથી આ સાત છે-કાલિકા માતા, કાંળી વાવ. કેદારનાથ, કકુળા તલાવ, કલર વાવ, કૃષ્ણમ દિર અને શ્રી કેસરીયાનાથ. અહીં એક દ તકથા પ્રચલિત છે કે-કારટાજમાં જ્યારે આન દ ચાકલાનુ રાજ્ય હતું અને તેમના મહામાત્ય નાહુડમંત્રી હતા તેમણે નીચેનાં પાંચ સ્થાના મહાવીર પ્રભુની મેવામાં-મ દિરને અપંગ્ર કર્યા હતાં. કાલિકા દેવલ, ખેતલા દેવલ, મહાદેવ દેવલ, કેદારનાથનુ મંદિર અને કાંળી વાવ અત્યારે એક કાંળી વાવ પ્રભુસેવાના હુકમા છે

એક સમય એ હતા કે આ નગર ળહુ જ જાહાજલાલી અને આળાદી ભાગવત હતુ હતુ લગલગ વિ સં. ૧૨૫ માં શ્રી વૃદ્ધદેવસૂરિજીએ ત્રોસ હજાર અને પાંચસા જૈનેતર કુટુમ્માને પ્રતિમાધ આપી જેનધર્મી ળનાવ્યા હતા. નાહડ મત્રીને પણ તેમણે અહીં જ પ્રતિમાધ આપી જૈનધર્મી ળનાવેલ હતા તેમજ ચામુંડ દેવીને પણ સૂરિજીએ અહિ સાનાં અમી પાયાં હતા. અ દેવર નગરમાથી દારટક ગચ્છ નીકળ્યા છે જેમાં અનેક પ્રભાવિક આચાર્યો થયા છે. આ ગચ્છના સ્થાપક પાર્ધાનાથસ તાનીય શ્રી રત્નપ્રમસૂરિજીના લઘુ ગુરુગન્ધુ શ્રા કનકપ્રભાચાર્ય છે હતા. ત્યાર પછી વિ. સ. ૧૫૨૫ લગલગમાં દારટ તપા નામના એક ગાળા પણ આ ગચ્છમાંથી નોકળી છે સત્તરમી સતી સુધી આ શાળા વિદ્યમાન હતી.

કારટનગર અત્યારે તો નાનું ગમકુ છે. ૧૦-૧૫ જેનાના ઘર છે. ઉપાશ્રય છે, ધર્મશાળા છે અને ચાર શિખરળધ્ધ સુદ્દર જિનમ દિરા છે. મ દિરાના પરિચય આ પ્રમાણે છે—

- ૧. ચાર મ'દિરામાં સાંગી: પ્રાચાન અને ભવ્ય મ દિર શ્રી મહાવીર પ્રભુતુ છે તે ગામથી ગા ગાઉ દ્વર છે આપનુ અ ગળ તોઈ ગયા તેમ આ મ દિરની મૂલ-સ્થાપના શ્રી વીર નિર્વાણ પછી ૭૦ વપે શ્રી રત્નપ્રભસૂરિજીના હાથે ઘઈ છે. ત્યાર પછી અનેક જોનું હારા થયા છે, પગ્નતુ વિ સ ૧૭૨૮ માં તપાગ-ડીય દાદા શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીની પર પગના સનુદાયના પદ્ધર શ્રી વિજયલ મસૂરિજીની આજ્ઞાઘી જયવિજયજી ગણ્જીએ મૂલપ્રતિમાં ખાંડત વનાયી જોનું હાર કરાવી નવીન સુદગ્રી મહાવીર પ્રભુનો મૃતિ સ્થાપી, જેના લેખ પ્રમાને છે—
  - " संवत १७२८ वर्षे श्रावण सुदि १ दिने भट्टाम्क श्रीविजयवमप्रीखा-राज्ये श्रीकोरदानगरे पंडित श्री ५ श्री श्री जयविजयगणिना उपरेवधी सु.

जैता पुनिसंगमार्या, मु. महारायिंग मा. सं. वीका सांवरदास को. उधरणा. मु. जैसंग, सा. गांगदाम, सा. लाघा, मा. खीमा, सा. छांजर, सा. नारायण, सा. कचरा प्रमुख समस्त संग भेला हुइने श्रीमहावीर पवासण बहुसार्या छे. लिखित गणि मणिविजय. केसरविजयेन । बोहरा महबद सुन लाघा, पदमा लखतं समस्त संघ नई मांगलिकं म्यति, शुभं सवतु ॥ "

પર'તુ અત્યારે આ પ્રાચીન મૃતિ મૂલનાયક નથી. એના ખદલે અહીંના સંઘે પાછળથી જે નવી મૃતિ ખિરાજમાન કરી તે મૂલનાયક તરી કે અત્યારે વિદ્યમાન છે.

ર. આ સિવાય તેરમી સદીનું ખનેલું એક મંદિર છે. ઉપદેશતરંગિણીમાં કારડના મદિર માટે આ પ્રમાણે એક ઉલ્લેખ મલે છે.

" एकदा कोरंटपुरे श्रीशृद्धदेवसूर्यो विक्रमारसं १२५२ वर्षे चातुर्मासी स्थिताः नत्र मंत्रीनाहडो लघु श्राना मा. लिस्तयोः पू. कुटुभ्यानाञ्च प्रतिबोध

ઉપદેશતરંગિણીકારે ૧૨૫૨ મા વૃષ્ધદેવસૂરિ અને મત્રો નાહડની જે ઘટના રજૂ કરી છે તે અને વિ. સ. ૧૨૫ ના શ્રી વૃષ્ધદેવસૂરિ અને મંત્રી નાહડ જીદા જ સમજવાના છે ૧૨૫૨ મા થયેલા નાહડ મત્રી અને તેમના લઘુ ખન્ધુ સાલિંગે કરાવેલ મદિર, આ આદિનાયજીનુ મદિર હાય તેમ સંભને છે. આ મૃતિ પછુ ખહિત થવાથી સં. ૧૯૦૩ માં નવી મૂર્તિ સ્થાપેલી છે તે અત્યારે મૂલનાયક છે. લેખ આ પ્રમાણે છે.

" संवत १९०३ आके १७३८ प्रवर्तमाने मावशुक्लपञ्चम्यां भृगी कोरटा महाजन समस्त श्रेयोऽथै श्रीऋषमजिनविवं का. देवस्गाच्छे श्री-शान्तिसागरसूरिमिः प्र. सागरगच्छे "

મૂલનાયકછની ખન્ને ખાજુ માટી માટી આદિનાથછ તથા શાંતિનાથછની મૂતિએ છે. બહારના રગમ હપમાં પણ મૂર્તિએ છે.

3. માટુ મ દિર ગામમાં છે. આ મ દિર કયારે બન્યું તેના ઉલ્લેખ નથી મલતો છતાંય પ્રાચીન તા છે જ એમાં તા સંદેહ જ નથી એક નવ ચાઠીના ખંભા ઉપર 'અ નાઢા ' વંચાય છે. મહાવીર મ દિરમા પશુ આવા અક્ષરા વચાય છે. આથી એમ લાગે છે કે મત્રી નાહડતા કુટુમ્પીએ આ મ દિર બનાવ્યુ હોય

આ મહિરતા જિણેધ્ધાર સત્તરમી સહીમાં કેારટાનિવાસી નાગાતરા ગાત્રીય જૈને કરાવેલ છે. અવારનવાર જિણેધ્ધાર થતા જ રહ્યા છે. અહીંની નવ ચાકીના થાંભલા ઉપર સંવત્ વિનાના લેખા વ'ચાય છે પણ સ'વત ન દેખાવાથી અહીં નથી આપ્યા.

અહીં મૂલનાયક છે પહેલાં શ્રી શાન્તિનાયછ હતા. અત્યારે શ્રી પાર્શ્વનાયછ મૂલનાયક છે. બન્ને બાજી શ્રી શાન્તિનાયછ બિરાજમાન છે. બાદ્ય મેંઠપમાં પછુ બીજી નવીન મૂર્તિયા છે.

૪. આ મ દિર ગામના પૂર્વના કિનારા તરફ આવેલું છે. અહીંના મૂલનાયક શ્રી ઋષભદેવજી છે. બન્ને બાજી શ્રી સંભવનાથ અને શાન્તિનાથજીનાં કાયાત્સર્ગસ્થ સુંદર બિંબ છે આ બિંબ ૧૧૪૩ માં ખૃહ રાચ્છીય શ્રી વિજયસિંહસ્રિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠિત કરાયેલાં છે આ ત્રણે મૂર્તિયા મહાવીર પ્રભુના મંદિરના છાણે ધ્ધાર સમયે મન્દિરના કાંડ સુધરાવતાં એક માટીના ઢરા નીચથી ૧૯૧૧ માં નીકળ્યાં છે અને બાદમાં ૧૯૫૯ માં અહીં સ્થાપન કરેલ છે. અહીં આ સિવાય નાની માટી બીજી ૫૦ મૂર્તિએા આજીબાજીમાંથી નીકળા છે તે સ્થાપેલ છે. મંદિર સુંદર, વિશાલ અને ભવ્ય છે,

નગરથી ળહાર મ'દિરાનાં ખ'હિયેરા, થાંલલા, ટીલા ઘણાય છે.

े अस्तिमेरना हिद्याना श्री शान्तिनाथळना भंहिरनी क्रिंड प्रशस्ति है के १,५८३ मां देवितिसह उपाध्याय सभी छे तेमां सूचना छे है— उक्तेश्वंशे श्रीशंखवालगात्रे सं० आंवा पुत्र सं० काचर हुया जिणह केरिटइ नगिर अने संख्वाली गामई उत्तंग तेरण जनप्रासाद कराज्या.

આગળ તેમાં વર્જુન આવે છે કે કારટામાં એટલું દાન આપ્યું છે કે જેથી 'કર્જુ' દાનીની ઉપમા લીધી.

આવા દાનવીરા અહીં થયા છે.

કેારટાજી પ્રાચીન તીર્થ છે. એ માટેના થાેડાં વધુ પ્રમાણે પણ આપુ છે.

ધારા નગરીના સુપ્રસિધ્ધ પરમાર્હીતોપાસક મહાકવિ ધનપાલ કે જેમણે સત્ય-પુરીય મહાવીર ઉત્સાહ અપલંશ પ્રાકૃત ભાષામા બનાવેલ છે તેમણે બીજા તીથી સંભારતાં "≰ાર્ન્ટ"ને પણ સંભાર્શ છે આ સ્તવન ૧૦૮૧ લગભગ બન્યું છે.

કિવ મેહ(મેલ) ૧૪૯૯ માં રચેલી પાતાની તીર્ઘમાળામાં '*!र इंड' લખે છે. ૫. શીલવિજયજી પાતાની તીર્ઘમાળામાં 'જીરદે! રદિ' मंबाहु' લખે છે શી ગ્રાનવિમલસૂરિજી પાતાની તીર્ઘમાલામાં 'જારદદ जोवातवामा चोर' લખે છે. છેલ્લે વીસમી સદ્દીના મહાન વિદ્વાન આચાર્ય શ્રી વિજયાન દસૂરી ધરજ પછુ પાતાના જૈન તત્ત્વાદર્શમાં લખે છે—

"एरनपुरा की छावनी से ३ के। जा के लगमग के। रंट नामा नगर उजड पड़ा है जिस जगे। के। रटा नामे आज के काल में गाम वसता है। यहां भी श्री महावीरजी प्रतिमा मंदिर की श्रीरत्नप्रमसरिजी की प्रतिष्ठा करी हह अब विद्यमान कालमें से। ममन्दिर खड़ा है. "

કલ્પદ્ધમકલિકાની ટીકામાં અને રત્નપ્રભસૂરિ પૂજામાં પણ આ તીર્ધની શ્રી રત્ન્પ્રભસૂરિજીએ કરેલ પ્રતિષ્ઠાના ઉલ્લેખ છે. કાેરેટ ગચ્છના આચાયાની પ્રતિષ્ઠાની મૃતિએ ૧૪૦૮ આખૃના વિમલવસહીમાં છે, જે પણ કાેરેટની પ્રાચીનતા જ સૂચવે છે.

અહીં અજૈન દેવસ્થાના પણ પ્રાચીન છે.

દેારઢાજમાં કાર્તિક શુદ્ધિ પૂર્ણિમા તથા ચત્રી પૂર્ણિમાના છે માઢા મેળા ભરાય છે, જેમાં હજારા યાત્રિકા આવે છે.

આગળ જણાવ્યા મુજબ જમીનમાંથી જે મૂર્તિઓ નીકળી છે તેમાં ધાતુ મૂર્તિએ ૪૦ છે. ૧૨૦૧ થી તે ૧૫૪૦ સુધીના ક્ષેખા છે અને તેના પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્યોમાં દેવસ્કરિછ, શાંતિસૂરિછ, જજ્જગસૂરિ વગેરે પ્રતિષ્ઠિત પ્રસિષ્ધ આચાર્યોનનાં નામા છે.

તીર્યસ્થાન શાંતિનું ધામ અને યાત્રા કરવાલાયક છે.

કારટાજી એરનપુરા છાવણી રાહથી ત્રણુ ગાઉ દૂર શિવગંજ છે. શિવગંજમાં સાત સુંદર મદિરા, ૪ ધર્મશાળા, બે ઉપાશ્રય, આદર્શ જૈન વાંચનાલય અને ૧૦૦ ઘર શ્રાવદાનાં છે. શિવગંજથી કારટાજી ત્રણ ગાઉ થાય છે.

જાદાેડાછ-આવી જ રીતે શિવગંજથી અહી માઉ દૂર જાદાેડાછ તીર્થ છે. આ લીર્યંસ્થાનમાં અત્યારે મૂલનાયક છ શ્રી શાન્તિનાથછ છે પરન્તુ પરિકરમાં જે લેખ છે તેમાં તા શ્રી પાર્શ્વનાયછ ના મૂિતનું પરિકર છે એમ લખ્યું છે. " વિ સ. ૧૫૦૪ માં શ્રી યક્ષપુરીય નગરમાં, તપાગચ્છીય શ્રી સામમું દરસૂરિછ શિષ્ય શ્રી જયચંદ્ર સૂરિજીએ મૂલનાયક છ શ્રી પાર્શ્વનાથ છની મૂિતના પરિકરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી." જાદાેઠાછ જતાં સુમેરપુર અને ઉદ્દર્શનાં પણ દર્શન કરવા ચાગ્ય છે. તેમજ શિવગંજથી આ ગાઉ ચૂલી ગામ છે ત્યાંથી એક માઉ દૂર રાદેબર તીર્થ છે. શ્રી વીર પ્રભુનું પ્રાચીન લબ્ય મદિર છે. આવી રીતે શિવગજની નજીકમાં દારાછ, જાદાેઠાછ અને રાઠબર ત્રણ તીર્થ છે.

નાકાેડાજ

આ તીર્થસ્થાન મારવાડ દેશના માલાની પરગણાના ખાલાતરા રેલ્વે સ્ટેશનથી 3 ગાઉ દૂર છે. આનું પ્રાચીન નામ વીરમપુરનગર અથવા મેવાનગર હતું. આ ગામની ચારે તરફ નાની નાની દેકરીઓ આવેલી છે. કહેવાય છે કે એક વાર કાઈ રાજના વીરમસેન અને નાકારસેન નામના છે પુત્રા પાતાની રાજધાનીમાંથી નીકળ્યા અને પછી તેમણે પાતાના જ નામ ઉપરથી વીરમપુર અને નાકોરનગર વસાવ્યું. આગળ ઉપર ખન્ને ભાઇઓએ જૈન ધર્મ સ્ત્રીકારી પાતાના નગરામાં ખાવન જિનાલયનાં છે લબ્ય મંદિરા ખંધાવ્યાં. એકમાં શ્રી ચંદ્રપ્રભ લગવાન અને ખીજામાં શ્રી સુપાશ્વંનાયજીની પ્રતિમાની શ્રો સ્પૂલિલદ્ર- શ્વામીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ નક્કોરનગર એ જ વર્તમાનનું નાકાડા અને વીરમપુર નાકાડાથી ૨૦ માઇલ દૂર ગામડું છે, જ્યાં એકલાં ખંડેરા અત્યારે વિદ્યમાન છે.

જ્યારે નાકાૈડા તીર્થના કારખાનાની એક યાદીમાં જીદી નોંધ મળે છે. તેમાં લખ્યું છે કે—

" વિક્રમ સ'વત ૯૦૯ માં વીરમપુરમાં ૨૭૦૦ જૈનાનાં ઘર હતાં. આ વખતે વીરમપુરના શ્રાવક તાતેરગાત્રીય શા હરખચંદજીએ અહીંના મંદિરના જાદ્યોધ્ધાર કરાવી શ્રી મહાવીર પ્રભુજીની પ્રતિમાં મૂલનાયક તરીકે સ્થાપ્યાં. અને પ્રથમના મુલનાયક શ્રી ચ'દ્રપ્રભજિનને લાંયરામાં ભ'ડારી દીધાં. સ'વત ૧૨૨૩ માં મહાવીર પ્રસની મૂર્તિ ખ'હિત થવાથી કરીથી છો પ્રધાર કરાવી ખીછ વાર પણ શ્રો મહાવીર પ્રભૂની મૂર્તિ મુલનાયક તરીકે સ્થાપ્યાં. વળી વિ. સં ૧૨૮૦ માં આલમશાહે પ્રભૂતા મૃત મૃતનાયક તરાક સ્થાપ્યા. વળા વિ. સ ૧૨૮૦ માં આલમશાહ આ નગર ઉપર હક્ષો કર્યો, નગર લૂટ્યું અને મંદિરા પછુ તોડયાં. ત્યાંથી એ બાદશાહ નાકારા પછુ પહોંચ્યાે. ત્યાંના જૈનાને ખબર પડવાથી પહેલેથી જ સાવધ અની નાકારા જિનાલયની શ્રી પાર્શ્વનાથ આદિ ૧૨૦ મૃતિએ નાકારાથી એ ગાઉ દ્વર કાલિદ્રહમાં જઇને મૃતિએ સતાડી દીધી. બાદશાહે નગર તાડ્યુ, લૂટ્યું અને મંદિરને ખાલી જોઈ તાડાવી દીધુ. બસ નાકારા નગરની દુકશા શરૂ થઇ. લાકા ગામ છાડીને ગ્રાહ્યા ગયા. પાછળથી વીરમસેનકારિત વીરમપુરનુ મદિર જાઈ રાજિ શઇ ગયું હતુ તેના જાગું ધ્ધાર કરાવી, મંદિર કરીથી તૈયાર કર્યું પરનતુ મૂર્તિઓ ન્હાતી મળતી. આમાં એક વાર નાકારાના એક જેનને સ્વપ્તું આવ્યું કે " કાલીદ્રહમાં ૧૨૦ પ્રતિમાઓ છે એને ળહાર કાંદવાતું વીરમપુરના સંઘને उ गलाप्रधना १२० आतमान्या छ न्यन णवार डाउवात वारमपुरता सधने सूचवे।." पेक्षा श्रावहे वीरमपुरता केताने फणर आप्या. में स्थाने फोरवामा आव्युं अने त्यांथी १२० अतिमामा णदार डाडी पछी स ये उत्सवपूर्व ६ १४२६ मां महिरमां पधरावी. स्थानं मूलनायङ्क श्री पार्श्वनायक स्थाप्या स्थाप्या स्थाप्या में भिक्त मूलिसे। पष्ठ यथार्थाने पधरावी. अस त्यार्थी सा नगरन नाम नाहारा प्रसिध ध्युं ले अत्यारे नाहारा-नाहाडा तरीहे प्रसिध्ध हे."

વર્ત માનમાં નાકોડાછમાં સુંદર કારીગરીવાળા વિશાલ ભગ્ય અને ઉત્તત ત્રષ્ટું જિનમ દિરામાંથી શ્રી નાકોડા પાર્ય નાથછતું મંદિર માતું, ભગ્ય અને સુંદર કલાના તમૃતારૂપ છે. મૃલનાયક શ્રી પાર્ય નાચની પ્રતિમા લગભગ છે પુરની છે અને ભન્ને બાજીની એ પ્રતિમાએ પણ દેહ પાજા છે પુરની છે. પ્રતિમાએ સુંદર, દર્શનીય અને પ્રાચીત છે. સંપ્રતિ રાજાના સમયની આ મૃતિએ કહેવાય છે. આ પ્રતિમાઓ, ઉપર કહેવાયું તેમ, અહીંથી દશ કાશ દ્રર રહેવાના કાડા ગામના કાલીદ્રહે(નાગફ્દ)થી લાવીને અહીં પ્રતિષ્ઠિત્ત કરવામાં આવેલ છે. આ પાપહરદ્યા મનાહર મૃતિઓનાં દર્શન કરીને કવિવર શ્રી સમયસુંદરછએ સિક્તવશ ગાયું છે કે—

" લગતા તીર્ઘ પાર્શ્વપૃઢુ, જહાં યાં ત્રિઝાવે જગત સૃઢુ; સુઝને બવદુઃખથકી છે.ઢા, નિત નામ જપા શ્રીનાટાઢા."

મ દિરના દક્ષિણ ભાગર તરફ એ માટાં દ્યાંથરાં છે, જેમાં વિક્રમની આરમી સહીયી તે સત્તરમી સહી સુધીની મૃતિઓ છે. એક કાઉસ્સઓયા ઉપર વિ. સં. ૧૦૦૩ ના લેખ છે. આ તીર્થ શ્વેતાંબર મૃતિપૃજક પલ્લીવલ સંઘનું અને શ્વેતાંબરીય પહિલાલ ગચ્છના આચાર્યોના ઉપદેશથી અન્યું હાય એમ અહીંના શિલાલેએ ઉપરથી જણાય છે.

અર તીર્થનાં દર્શન કરી નિર્વિવાદ એટલું ના સિદ્ધ થાય જ છે કે પદ્યીવાલા 'વેતાંબર જેના હતા આ તીર્થમાં લેખા તા થણા છે, પરંતુ લંબ હ્યા નયથી માત્ર બે જ લેખે ' આપું છું.—

"स्तरित श्रीकेयोमंगलाम्युद्यय संवत १६७८ वर्षे द्यांक १५४४ प्रवतेमानं हितीय आपाहमुदि २ दिने गीववारे राउल श्रीजुगमालिल निवयगच्ये श्रीपष्टकीयगच्छे महारकश्री यद्यादेवस्रितिनिजयमाने श्रीमहाचीर्यस्ये श्रीसंवेन चतुष्किका कारिता श्रीनाकोडापार्थनायप्रमादात्, शुमं मवत् उपाच्यायश्री कनक्योखरिश्च पं. सुमतिशेखरेण लिखित श्रीष्टाजहक देवशेखरित संवेन कागपिता सत्रवार फुजलआह्मांझा यदिता उत्रतकवरी ''

૧. કેટલાક એમ કહે છે કે નાંકાહાની પાસેની નદીના ક્નિારે એક મકાન હતું. તે મકાન પડી જવાયી તેમાંથી આ ગૃતિએ પ્રગઢ થઇ હતી.

ર. એક કોંધરામાં ચાર મૃતિઓ છે ખીજા નોંઘરામાં સાત મૃતિઓ છે. કાઉરસમ્ગીયા બદુ જ સંદર અને દર્શનીય છે.

ર. ધર્મરત માસિકમાં આમાંનાં ઘણા લેખા આવી ગય છે તેમ નસરછના લેખ-સ'શ્રદમાં, જિનવિજયછસંપારિન શિક્ષારેખ સંશ્રદ્ધ લાગ ખીજામાં અને પદ્ધાવળાસમુસ્થય વગેરમાં લેખા માત્રી ગયા છે.

બીએ લેખ

" संवत् १६८२ वर्षे आपाढशुदि ६ सोमवारे राउल श्री जुगमाल-जिराज्ये श्रीपिछ्यगच्छे श्रीसंघेन श्रीपार्श्वनाथचेत्ये नंदीमंडपकारापिता उपा-ध्यायश्रीसिंहलेखितं स्त्रवार मेघा, सुत्र० तारा कारीगर करमा श्रुमं भवतु श्रीसंघरय श्रियेडस्त "

આ મ દિરના દરવાજો ૧૬૨૧માં ળન્યાના લેખ છે.

ર આ સિવાય બીજી' મંદિર શ્રી ઋષભદેવજીનું છે. આ મંદિર લક્ષ્મીબાઇએ બંધાવેલું હાવાથી ધલક્ષ્મી(લગ્છી)બાઇનું મદિર કહેવાય છે. મૂલનાયક શ્રી ઋષભ-દેવજીની પ્રતિમાજી લગભગ ત્રણ પુટ ઊંચી ભવ્યમૂર્તિ છે. બન્ને બાજી લગભગ બે પુટની બદામી રંગની સુંદર પ્રતિમાએા છે. આ મદિરમાં લગભગ ૩૫ મૃતિએા છે.

મ'(દરની હાળી બાજી સુદર મજબૂત ભાંયરુ છે. મૂલમ'દર સિવાયના બાકી-ના હિસ્સા વીરમપુરના સ'દે પાછળથી બનાવેલ છે, જેના શિલાલેખ આ પ્રમાણે છે.

संवत् १६६७ वर्षे शाके १५३३ वर्तमाने द्वितीय आपाढ शुदि ६ दिने शुक्रवारे उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे राउलश्री विजयसिंहजिविजयराज्ये श्रीविमल-नाथप्रासादे तपागच्छे भद्वारक श्री प्. श्री विजयसेनम्रिविजयराज्ये आचार्य-श्रीविजयदेवम्बरिविजयराज्ये श्रीविरमपुरवासिसकलशीमंघकारापिता शुमं मकतु सुत्रधारकप्तना पवाइणकेन कृता, मुनिसाजिदासेन लिखितं श्रेयोऽस्तु"

૧ આ મે દિર માટે બે પ્રકારની કિવદન્તી ચાલે છે. "લિંદની નામની એક ગરીષા વિધવા કે જે વીરમના વાસી માલાદાહ સંકલેચાની ખહેન થતી હતી. એક વાર પોતાની લાભી સાથે પાણી ભરવા ગઈ; ત્યાં લક્ષ્મીએ જડદી જલ્દી પાણી ભરવા માંડયું. ભાભીએ ટોંગ્રા મારતાં કહ્યું કે આટલી શી ઉતાવળ છે ! તમારે તે કોઇ મંદિર ખના ત્યાની ઉતાવળ છે કે આટલી જડદી કરા છા. લદ્દમીઆઇથી આ ઉપાલ ભ સહન ન થયા. ઘેર આ દિ ચાલિહારા અઠ્ઠમ કરીને દેવની આરાધના કરી. દેવતા પ્રસન્ન થયા અને દેવની કૃપાઇડ ઉત્તમ શીલાવટાને બાલાડી સદર મંદિર ખનાવ્યું. અને તપાય-છીય આચાર્યા દેમવિમલ સ્ટિલ્ના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

બીજી કિંવદન્તી પ્રમાણે લક્ષ્મીતાઇ લાખો રૂપીઆતી માલીક હતી પરતુ એને પુર ન હતા. શ્રી હેમવિમામ્ય્રિજીના ઉપદેગથી એની લક્ષ્મી સત્કાર્યમાં ખર્ચવાની એની બાવના થઇ. ગગનચુમ્બી સુદર કલામય ૧૦૫ જિનમ દિર ન ધાગ્ય અને વિ સં. ૧૫૬૮ના વ શ દ ના તપાગચ્છીય આગાયંવર્ષયા દેમવિમામ્ય-જીના લાંચ થી સત્યજ્ઞદેનજીની સુદર પ્રતિમાની પ્રતિતા કગવીને મુવનાય્ક સ્થાપ્યા. અલી વિ સ. ૧૫૦૦માં કરે છે કે શ્રાવકાના ૧૫૦૦ ઘર હતા. બહારની ચાકીની પાટ ઉપર એક લેખ છે, જે આ પ્રમાણે છે---

" संवत् १५७२ वर्षे आपाढ सुदि १५ दिने राउलश्री वीरमविजयराज्ये विमलनाथप्रासादे श्रीतपागच्छे विमलचंद्रगणिउपदेशेन श्रीहेमविमलस्रिविजय-राज्ये श्रीवीरमगिरीसंघेन नवचतुष्किका कारापिता । सूत्रधारधारसीपुत्र रावत-केन कृतं श्रीरस्त शुभं ॥

संवत् १५६८ वर्षे आषाढ सुदि ५ दिने गुरुपुष्पनक्षचे राउल श्रीडप-कर्णविजयराज्ये श्रीविसलनाथप्रासादे श्रीतपागच्छे मद्वारिकप्रसुश्रीहेमविमल-स्वरिशिष्य चारित्रगणिनामुपदेशेन श्रीवीरमपुरवासि सकलश्रीसंधेन कारापिता रंगमंडपः सूत्रधारदोलाकेन कृतं शुभं भवत श्रीरस्त, "

આ સિવાય ૧૬૩૩ અને ૧૮૬૫ના પણ લેખા છે. લ'બાળુના ભયથી નથી આપ્યા. આ મ'દિર સુદર કળામય અને દર્શનીય છે.

3 ત્રીજી મંદિર શ્રી શાન્તિનાથજીનું છે. ઉપરનાં બન્ને મંદિરા કરતાં ઉચા લાગમાં બન્યું હોવાથી આ મંદિરની ઊંચાઇ બન્ને કરતાં વધુ છે તેમજ આ મંદિર પહેાળું પણ સારૂ છે. મૂલનાયકની જમણી બાજીમાં આવ્યું છે. અને દ્વર દ્વરથી આ મંદિરનાં દર્શન થાય છે. આ મંદિર શેઠ માલાશાહે બધાવ્યું છે. આ મદિરની સ્થાપના માટે જીદી જીદી ત્રણ કિવદન્તીઓ ચાલે છે પરતુ ત્રણેના મૂળધ્વનિ એક જેવા છે—

૧. માલાશાહ એક વાર નાકાેડા પાર્શ્વનાથજીનાં દર્શન કરવા ગયા. ત્યાં દર્શન કરી એક શ્રાવકને કહ્યુ કે આ મ'દિર ઊંચાણમાં ખધાવ્યું હાેય તાે સારું. પાસેના શ્રાવકે કહ્યું કે ત્યારે તમે જ ખધાવાેને ! આ સાંભળી માલાશાહ ઘેર ગયા.

ર. ખીજ બાજા એવુ ખને છે કે એમનાં સ્ત્રી દર્શન કરવા ગયાં છે. આગળ ખેઠેલી સ્ત્રીઓને તેમણે કહ્યું લગાર પાછાં ખેસા, અમારે જલ્દી ચત્યવંદન કરવું છે. સ્ત્રીઓએ કહ્યું ઉતાવળ હાય તા તમે જ મ દિર જાદુ ખધાવી લ્યા અને એમાં સૌથી આગળ ખેસી તમે જ પહેલું ચૈત્યવંદન કરતો. આ સાંભળી માલાશાહના પત્ની ઘેર આવ્યાં. પતિપત્નીએ આ વસ્તુની આપસમાં વાતચિત કરી, પછી આહાર-પાણીના ત્યાગ કરી દેવી ચકે ધરીની આરાધના કરી રાત્રે દેવીએ પ્રગટ થઇને કહ્યું તમે ચિન્તા ન કરશા. તમારા પાણીનાં ટાંકા ઉપર તમને જે મલે તે સ્હવારમાં લેજો. ખસ ખધું કામ પાર પડી જશે. સ્હવારમાં ટાંકા ઉપર જોયું તા સુંદર પારસમિણ ચળકતા હતા. આલાશાહે સાનુ ખનાવી આ સુંદર મ દિર ખંધાવ્યું.

3. માલાશાહનાં માતાજી દર્શન કરવા ગયાં ત્યાં એમણે વાર્તાચતમાં મેદિ-રની ત્રુટીએા ખતાવી પાસે રહેલી સ્ત્રીએ કહ્યું. માજ તમે દેષ રાહત મેદિર અધાવા, બીજાના દેષ આપણે ન જોઇએ. માતાએ ઘેર જઈ પુત્રને આ વાત કહી. માતાનું દુઃખ—મ્હેણું ટાળવા માલાશાહે દેાષ રહિત આવું ઊંચું ભવ્ય મંદિર ખંધાવ્યું અને ઉત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી વર્ણું દાન આપ્યું.

માલાશાહે: મ દિરમાં બિરાજમાન કરેલા મૂલનાયક શ્રા શાંતિનાયછ હતા પરન્તુ કાળવશાત્ એ મૂર્તિ ખંડિત થઇ હાય કે કાઈ હુમલા સમયે છુપાવી દીધી હાય તે ગમે તે બન્યું હાય એની કાઇને ખબર નથી, પરન્તુ મૂલમૂર્તિના અલાવે વીસમી સદીમાં—સં. ૧૯૧૦ શાંતિ ભગવાનની નવી પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવીને સ્થાપેલ છે. મૂલનાયક ઉપર સં. ૧૯૧૦ ના લેખ છે.

આ સિવાય શ્રી જિનભદ્રસૂરિજીની મૂર્તિ ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ છ—

" संवत १५१८ वर्षे ज्येष्ठश्चिदि ४ दिने उपकेशवंशे काकुशलाकेन सपरिकरेण श्रेयार्थ श्रीजिनमद्रस्रीश्वराणां मूर्तिः कारिता प्रतिष्ठिता खरत-रगच्छे श्रीजिनचंद्रसरिभिः।

આવા જ એક લેખ ૧૬૧૪ ના છે લેખ લાંબા છે. પછ શરૂઆતના ગઘ વિભાગ આપું છું—

" संवत १६१४ वर्षे धीरमपुरे श्रीशान्तिनाथ चैत्ये मार्गशीपेमासे प्रथम-द्वितीयादिने श्रीखरतरगच्छे श्रीजिनचंद्रद्वितिवयराज्ये " आगण पदणद क्षेण छ क्षंणाणुना क्षयथी नथी आप्ये।.

ખસ, ત્રીજું શ્રી શાન્તિનાથજીનું મ દિર છે. એમાં ૨૭ જિનપ્રતિમાએ અને ૮ ચરશ્યાદુકાએ છે.

આ નગર, આ તીર્થસ્થાન સત્તરમી સદી સુધી ળહુ જ સોલાગ્યશાયી હતું પરંતુ ત્યારપછી ધીમે ધીમે પડનીના મુખમાં પડ્યું જે આખરે બરબાદ થયું. અત્યારે તેા ગામડું છે. સુંદર ધર્મશાળા વગેરે છે. તીર્થ એકાન્તમાં સુંદર આત્મ-ધ્યાનને યાશ્ય છે.

કાપરડાજી તીર્થના :: સ્વયં પાર્શ્વનાથજ

ભારતવર્ષમાં રજપુતાના પ્રાંત ખહુ જ પ્રસિદ્ધ છે. જેમ રાજપુતાના વીરપ્રમુ-વીરભૂમિ તરીકે વિખ્યાત છે તેમજ એની ધર્મભાવના અને પ્રાચીન તીર્પભૂમિએ! માટે પણ આ પ્રદેશ પ્રસિદ્ધ છે. રાજપુતાનામા પાંચ ભાગ પ્રસિષ્ધ છે, મારવાડ, આલાવાડ, મેવાડ, મેરવાડા, ... છે

શિલાલેખ નવા છે એટલે વ્યાખા નથી આપ્યા પરન્તુ તેના સાર આ પ્રમાણે છે
 સ'વત ૧૯૧૦ મહા શુદિ પ ને ગુરવારે જોધપુરનિયાસી ઓસ્પ્વાળ મુતા અભયચ'લ્છના પુત્રાએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. પ્રતિષ્ઠાપદ ખરતરગવ્છીય આગામથી જિનપ્રસારિજ છે.

મારવાડમાં જોધપુર, બિકાનેર, જેસલમેર, નાગાર, સીરાહી, મેડતા, કિશન-ગઢ, માલપુરા આદિ મે ડાં ગ્રહેરા છે તેમજ આ શહેરા પાસે જન તીર્ધભૂમિએ! જેવાં પ્રાચીન સ્થાના પણ છે ળિકાનેરમાં ભાડાસર, જેસરમેરમા લાહવ, નાગારમાં ચિન્તામણી પાર્શ્વનાથ, સીરાહીમા એક જ લાઇનમાં ૧૪ મંદિરા, સીરાહીની આજ-ખાજી નાણ, બેડા, નાંકીયા, ખામણવાડા આદિ જેન તીર્થો છે, આ સ્થાના એ નગ-રાથી પ્રાચીન છે.

ઐતિહાસિક ઘટનાઓથી સમજાય છે કે ૧૫૪૧ માં વે. શુ. 3 શનિવાર રાહીણી નક્ષત્રમાં બીકાઈએ બીકાનેર વસાવ્યું, ૧૨૧૨ ના શ્રા શુ ૧ (આષાઢ શુ. ૧) એ રાવલ જેસાઈએ જેસલમેર વસાવ્યું, ૧૫૧૫ માં જેઠ શુ ૧૧ રાઉ એષાઈએ તેષપુર વસાવ્યું. ૧૩૦૦ માં જાલાર વસ્યું, ૧૬૧૯ માં માલપુરા અને ૧૬૬૯ માં કિશનગઢ વસ્યુ

જોધપુર તા વસ્યું ૧૫૧૫ માં કિન્તુ આ શ્ટેટમાં આવેલાં એાસિયા, ફ્લાધી ન્ગેરે તા જોધપુર પહેલાંનાં સ્થપાયેલા છે. જેનસાહિત્યમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે આજથી સ્પ્રાપ્ટ વર્ષ પહેલાં શ્રી રત્નપ્રભસરિજીએ એાસીયાનગરીમાં એાસવાલ વંશની સ્થાપના કરી શ્રી મહાવીર પ્રભુતું મદિર સ્થાપ્યું, તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરી –જે મંદિર અદ્યાવધિ વિદ્યમન છે. આ નગર જોધપુરથી ચાલીસ માઇલ દૂર છે

ફ્લાયો પાર્લાનાથ તીયોની સ્થાપના શ્રી વાદિદેવસુરિજીએ ૧૧૮૧ માં કરી છે-સુગ્જિના હાથથી પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. સાંઠેરાવમાં એક પ્રાચીન જેન મંદિર છે જેની સ્થાપના વિક્રમાદિત્યના પિતા ગયલેસેનના હાથે થઇ છે, જે મંદિરના જોશું ધ્યાર ૧૦૧૦ માં સહેરગજીય શ્રી ઇશ્વરસુરિજી શિષ્ય શ્રી યશાલદ્રસૂરિજીએ કરી છે. એ સૂગ્જ રાજ આંબલની તપસ્યા કરતા અને આહારમાં માત્ર આઠ કવલ જ આહાર લેતા હતા.

આવા તપસ્વી સ્વિપુગવના હાથે આ મ દિરની પ્રતિષ્ઠા શઇ છે. શ્રી થશેન લદ્રસ્િજી નાઠલાઇમાં ચામામું રહ્યા હતા, એ વખતે આ સ્થાન(નાઠલાઇ) તીર્થરૂપે પ્રસિદ્ધ જ હતું. જોધપુર સ્ટેટમાં એાસીયા, ફ્લોધી, (મેઠતારાઠ) રાલ્કુક-પુર, વરકાલ્યા, નાઠાલ, નાઠલાઇ, મુછાળા મહાવીર (ઘાઘોરાવ), રાતા મહાવીર (બીજપુર, ખાલીની પત્સેનું સેસલી, સાંહેરાવ આદિ જેન તીર્થા પ્રસિદ્ધ છે, તેવી જ રીતે જોધપુર બીકાનેર રેલ્વે લાઇનના પીપાઠ રાઢ જંકશનથી ખીલાઠા જતી રેલ્વેના શલાર્રા સ્ટેશનથી ચાર માઇલ દ્વર કાપરદે નામનું ગામ છે. અહીં આ એક મુદર જેન મ દિર તીર્થરૂપ છે. અહીં આ અત્યારે તા મામુલી વસ્તી છે. પરંતુ સારી રીતે જોનારને એમ જરૂર સમજાય એમ છે કે આ સ્થાન એક વાર સારી આખાદીવાળુ શહેર હશે

ગામમાં શ્રો સ્વયં ભૂ પાર્ધનાઘ છતું ચાર માળતું વિશાળ ગગતગુમ્ત્રી લબ્ય મ'દિર છે. આ મદિર ૧૬૭૫ માં જૈતારદ્યુવાસી ઓસવાલ ભાદ્યાછ ભ'ઢારીએ અનાવરાવ્યું હતું. ભંડારીજીએ અહીં મંદિર કેવી રીતે અનાવ્યું તેની ચમત્કાર-પૂર્ણ કથા આ પ્રમાણે મળે છે—

ં " ભાષ્યુજી ભંડારી જોધપુર રાજ્ય તરફથી જૈતારાવાના રાજકમેં ચારી તરી કે નિયુક્ત થયા હતા. સારી રીતે વ્યવસ્થા ચાલતી પરંતુ એક ચુગલખારે જઇને જેઇને જેધપુર ફરિયાદ કરી. ત્યાંથી હુકમ આવ્યા ભડારીજીને હાજર કરાે. હુકમ મળતાં જ ભ ડારીજી જૈતારજીયો નીકળી ચૂકયા. રસ્તામાં કાપરડા આવ્યું. ત્યાં નોકરાએ રસાઇ ખનાવી. ભાજનના સમય થતાં નાકરે કહ્યું-જમવા પધારા. બંડારીજીએ કહ્યું–હું નહીં જમું, તમે ખધા જમી લ્યા. નાકરે પૂછશું–કારણ શુ છે! બંડારી-જુએ કહ્યું–મારે નિયમ છે કે જિનેશ્વરદેવનાં દર્શન કર્યા સિવાય જમલું નહિં. આખરે ગામમાં તપાસ કરતાં એક યતિજીને ત્યાં મૃતિ હાવાના સમાચાર મળતાં ભ'ડારીજી દર્શન કરવા ગયા. દર્શન, પૂજન પછી યતિજીએ પૂછયું–કેમ ઉદાસ છે। ? ભ'ડારીજીએ સ્ટેટના હુકમ જણાવ્યા. યતિજીએ કહ્યું-તમે સાચા છા, ગભરાશા નહિ. નિદાય છૂટશા. ભ'ડારીજ નેધપુર ગયા. નિદેષિ થઈને આવ્યા પછી યતિએ કહ્યું-ભ'ડારીજી અહીં એક મ દિર ખ'ધાવા. ભ'ડારીજીએ કહ્યું-ખુરીણી બનાવું પરંતુ મારી શક્તિ એટલી નથી. યતિજીએ જણાવ્યું-શા ખર્ચ કરશા ! ભડારીએ કહ્યું-પાંચસા રૂપીયા. યતિજી-ઠીક લાવા પાંચસા. પાંચસા લઇ યતિજીએ એક વાસણમાં ભરી ઢાંકી દોધા અને કહ્યું આમાંથી અર્ચજો પણ અંદર જેશા નહિ કે કેટલા બાર્કી છે. ભંડારી-જીએ કામ શરૂ કર્યું. ૧૬૭૫ માં મંદિર ળનાવવાનું શરૂ થયું અને ૧૬૭૮ માં પ્રતિષ્ઠા થઇ. મ દિરતું લાંયર, ઉપરના માળ, પાંચ ખંઠ, ચાર મંડપ વગેરે અન્યું હતું ત્યાં એક વાર ભંડારીજએ રૂપિયાવાળું વાસનુ ઉધુ કરી રૂપિયા ગનુ નેયા, પરતુ ત્યારથી રૂપીયા નવા ન નીકળ્યા. પાંચસા રૂપીઆ ખર્ચાઇ ગયા. શેઠને પાછળથી ઘણા પશ્ચાત્તાપ થયા પણ હવે શું થાય ર ચારે માળમાં ચામુખછ છે. પરમ દર્શનીય અને ભવ્ય સ્થાન છે. મૂલનાયકજીની પ્રતિષ્ઠાના લેખ આ પ્રમાણે છે-

"संवत १६७८ वर्षे वैद्यास सित १५ तियो सोमवारे स्वार्ती महाराजाधिराज महाराजश्री गजसिंहविजयराज्ये उक्तेशवृंदो राय लाएण—सन्ताने भंडारीगात्रे अमरापुत्र भानाकेन भार्या भक्ताहै: पुत्ररत्न नारायण नरसिंह सोढा पीत्र ताराचंद खंगार नेमिदासादि परिवारसिंहतेन श्रीकर्पट-हेटके स्वयंभ्रपश्चिनाय बेत्ये श्रीपार्धनाय ... इत्यादि."

આ પ્રતિમાજીના પરિકરમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે--

संवत १६८८ वर्षे श्रीकापडहेडा स्वयंभ् पार्श्वनायम्य परिकरः कारितः प्रतिष्टितः श्रीजिनचंद्रप्रिभिः॥ વચમાં પણ આ તીર્થના છો છા છો. ત્યારપછી સૂરિસમાટ્ તપ-ગચ્છાધિરાજ શ્રી વિજયનેમિસ્રિજી મહારાજના લગીરથ પ્રયત્નથી તીર્થરક્ષા, તીર્થન્યવસ્થા અને છો હાર ઘયા છે. સં. ૧૯૭૫ ના મહા શુદિ ૫ ને ખુધ-વારે છો ધ્રારની પ્રતિષ્ઠા સૂરિસમાડના હાથથી થઇ છે. અત્યારે દરવપે ત્યાં મેળા પણ આ તીથીએ લરાય છે.

અહીં શેઠ માણેકલાલ મનસુખલાઇ તરફથી માટી ધર્મ શાળા ખંધાઇ છે. અધી વ્યવસ્થા સારી છે. કમીટીદ્વારા વહીવટ સારા ચાલે છે.

યાત્રિકાએ ખાસ કરીને જોધપુરથી બિકાનેર જતી રેલ્વેમાં થઈ પીપાડરાડ. સ્ટેશનથી બીલાડા જતી રેલ્વેમાં પીપાડસીટી સ્ટેશને ઉતરવું. અહીં સુંદર બે જિન-મંદિર, ધર્મશાળા વગેરે સગવડ છે. અહીંથી કાપરડાજી જવાને વાહન વગેરે મળે છે. અહીંથી કાપરડાજી ચાર જ માઈલ છે પંજુ ત્યાં વાહનની સગવડ પૂરી નથી મળતી.

'તીર્થ'યાત્રા કરવાલાયક અને પરમ શાંતિનુ**ં** ધામ છે.

આ ગામનું નામ કાપરડા, કાપડાં, કંપેટહેટક, કરપટહેટક વગેરે મળે છે.

इसवधीं (इसि। धी.) तीथ ने। धतिहास

ં ફ્લાયી તીર્થ મારવાડ(રાજયુતાના)નું એક પ્રાચીન તીર્થ છે. આ તીર્થની સ્થાપના કચારે અને કચા મહાપ્રભાવિક આચાર્યમહારાજના હાથથી થઇ તે માટે શાધખાજ કરતાં નીચેના પ્રેમાણા મળી આવ્યાં છે.

फलवधीं तीर्थप्रवन्धः (P.=B. R. प्रति)

(५७) अथेकदा श्रीदेवाचार्याः जाकंमरी प्रति विजहः । अन्तरान्ते में अतंक्ष्याः । तत्र पारसनामा श्राद्धस्तेन जालिवनमध्ये नेप्टराश्चिद्धः । अम्लानशितपत्रिकापुष्पः पूजितः । नेप्टवो विरली- कृताः । मध्ये विम्वं दृष्टम् । तेन श्रीदेवद्धरिमक्तेन गुरवो विज्ञापिताः । तैः द्धरि- मिर्धामदेवं सुमतिप्रभगणीवासान् दत्वा प्रहितौ । धामदेवगणिना वासक्षेपः कृतः । पश्चाद्देवगृहे निष्पने श्रीजिनचन्द्रद्धर्यः । स्विश्च्याः वासानपियस्वा प्रहिताः ।

तैश्व ध्वजारोपः कृतः। पश्चात्तत्र प्रासादैऽजमेरीयश्रेष्ठिवर्गो नागपुरीयजाम्बहवर्गः समायातः। ते गोष्ठिका जाताः। संवत ११९९ वर्षे (P प्रती ११८८) फाल्गुणसुदि १० गुरी विस्वस्थापनम्। संवत १२०४ वर्षे महासुदि १३ शुके कलाश्चेत्रजारोपः॥ इति फलवर्द्धिकातीर्थप्रवन्धः।

(સિ'ધી જૈન ગ્ર'થમાળા તરફથી પ્રકાશિત પુરાતન પ્રભ'ધસ'ગ્રહ પૃ. ૩૧, રચયિતા નાગે'દ્રગચ્છીય શ્રી ઉદયપ્રભસ્ત્રિ શિષ્ય જિનભદ્ર, વિ. સ'. ૧૨૯૦માં રચના ઘઈ.)

ભાવાર્ષ:—એક વાર આ. શ્રીવાદિદેવસૂરિજી શાક બરી તરફ પધાર્યા ત્યારે વચમાં મેડતા પાસે ફ્લોધી ગામમાં માસકલ્પ રદ્યા. ત્યાં પારસ નામના શ્રાવકે જાલીવનના મધ્યમાં શ્રી પાર્શ્વનાથનું તીર્થ પ્રકટાન્યું. તે છે એક દિવસ જેતાં જેતાં જાલીવનના મધ્યમાં હેફાંના ટીંગા દેખ્યા જે અકરમાએલ ફૂલાથી પૂજિત હતા. તે છે ઢફાં દ્વર કર્યાં તા વચમાં જિન્મળિંગના દર્શન ઘયાં. તે શ્રીવાદિદેવસૂરિના ઉપાસક હતા. તે છે આવી ગુરુમહારાજને વિરાપ્તિ કરી એટલે પૂ. આચાર્ય મહારાજે શ્રી ધામદેવગણી અને સમતિપ્રભ ગધ્યિને વાસક્ષેપ આપીને માકલ્યા અને ત્યાં જઇને શ્રી ધામદેવગણીએ તે જિન્મળિંગ પર વાસક્ષેપ કર્યો. આદમાં મંદિર બન્યું ત્યારે પાતાના શિષ્ય શ્રી જિન્નચંદ્રસૂરિજીને વાસક્ષેપ આપીને ત્યાં માકલ્યા હતા. શ્રી જિન્નચંદ્રસૂરિજીએ ત્યાં જઇ ધ્વર્ભરાપછ કર્યું. (ઇડ્ર–કળશ ચઢાન્યાં, તેને વાસક્ષેપ કર્યો). પછી તે જિનાલયમાં અજમેરવાળા શેઠા અને નાગારવાળા જમ્માં આવીને વસ્યા અને તેના વ્યવસ્થાપક ખન્યા. સં. ૧૯૯૯ (P. પ્રતના પાઠ પ્રમાણે સં. ૧૧૮૮)ના ફાંગલું શુદિ ૧૦ ને ગુરુવારે શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુના ખિંખની પ્રતિષ્ઠા થઈ અને સં. ૧૨૦૪ના મહા શુદિ ૧૩ ને શુક્લારે કલશારાપણ તથા ધ્વા ધ્વાર્યા અને સં. ૧૨૦૪ના મહા શુદિ ૧૩ ને શુક્લારે કલશારાપણ તથા ધ્વાર્યા ધ્વાર્યા ધ્વાર્યા અને સ્તાર્યા ક્વાર્યા ધ્વાર્યા માન્યા માન્ય ધ્વાર્યા ધ્વાર્યાર્યા ધ્વાર્યા ધ્વાર્યા ધ્વાર્યા ધ્વાર્યા ધ્વાર્યા ધ્વાર્યા ધ્વા

श्रीफलबिंदितीर्थ-पारसंशेष्टेदृष्टान्तः—देवस्यो मेडताग्रामे चातुर्मामकं कृत्वा फलबिंद्रिग्रामे मासकल्पं स्थिताः । तर्नेकदा श्रे॰ पारसेन तत्रत्य जालिमध्ये स्मिताम्लानपुष्पाचितो छेष्ट्रार्शिदृष्टः । गुर्वादेशेन म विरलीकृतः पार्श्वविम्यं दृष्टं, स्वप्ने श्रीपार्श्वनोक्तम्-मम प्रासादं कार्य मामर्चय, पार्श्वन स्वंद्रव्यामावे उच्यमाने मदग्रदीकिताश्चतस्वणीमवनेन द्रव्यं वद्विप मानीति प्रत्ययो दर्शितः । ततः कारितः । एकपार्श्वं मण्डपादिसर्वं निष्पमं, तावता तत्युग्नेणाऽऽगृत द्रव्याः गमस्वरूपे पृष्टे पारसेन यथावत्कथिने तत्सुग्णीमवनं स्थितम् । द्रव्यामावान-प्रासादस्तावानेव तस्यौ । सं. ११९९ वर्षं फालगुन गु० १० दिने विम्यस्यापनं प्रासादस्तावानेव तस्यौ । सं. ११९९ वर्षं फालगुन गु० १० दिने विम्यस्यापनं

सं. १२०४ माच सुदि १३ ध्वजारोपः फऊत्रर्द्धिपार्श्वस्थापना अजमेरुनागपुरा-दिश्राद्धाः सर्वे चिन्ताकराः संजाताः ॥

।। इति सप्तमोपदेशः ।। उपदेश्वतर्ङ्गिणी पृ० २२० (रथथिता श्री रत्नमंहिर गणी पंहरभी सहीने। व्यंत व्यने से।सभीने। प्रारंश)

ભાવાર્થ—આ. શ્રી. વાદી દેવસૂરિ મેઠતામાં ચામાસું કરી ક્લોષ્ટી ગામમાં પ્રધાર્યા અને ત્યાં માસકલ્ય રહ્યા. ત્યાં એક દિવસે પારસરોઠે ત્યાંની જળીમાં વિકન્સિત અને નહીં કરમાએલ એવા ક્લોયી પૃત્રાએલ દેફાના હાલો દેખ્યા. શેઠે ગુરુની સિત અને નહીં કરમાએલ એવા ક્લોયી પૃત્રાએલ દેફાના હાલો દેખ્યા. શેઠે ગુરુની આગાથી તેને ઉપેન્યો એટલે ત્યાં શ્રી પાર્ર્યનાય લગવાનનું બિંબ દેખ્યું. લગવાન શ્રી પાર્ર્યનાય સ્ત્રપ્ય કર. શેઠે કહ્યું કે—મારી પાસે તેટલું દ્રવ્ય નથી. લગવાને જણાવ્યું કે—મારી સન્સુખ શહાવેલ શ્રાખા સાનાના બની જશે અને એ રીતે લગ્યું ધન મળશે, તે પ્રમાણે જ થયું શેઠે મંદિર શરૂ કરાવ્યું. એક તરફના મંડપ વગેરે તૈયાર ઘઈ ગયાં એટલામાં તેના પુત્ર આ ધન કયાંથી મળે છે! એ પ્રમાણે પૃષ્ઠયું અને પારસ શેઠે યઘાર્ય વાત કહી સંભળાવી. આથી સાનાનાં ચાખા ચવાનું દેવી કાર્ય બંધ થઇ ગયું અને દ્રવ્ય ન હોવાના કારણે તે જિનપ્રાયાદ પણ જેટલા તૈયાર થયા હતા તેટલા જ રહ્યો (પૂરા બની શકયા નહીં). સં. ૧૧૯૯ના ફા. શુ. ૧૦ ના દિવસે શ્રી પાર્શ્વનાય પ્રભુની પ્રતિશ થઇ અને સં. ૧૨૦૪ ના મહા શુદિ ૧૩ ના દિવસે શ્રી પાર્શ્વનાય પ્રભુની પ્રતિશ થઇ અને સં. ૧૨૦૪ ના મહા શુદિ ૧૩ ના દિવસે શ્રી માર્ગ્ય કરવામાં આવ્યું. શ્રી ફ્લોયી પાર્શ્વનાથનું તીર્ધ સ્થપાયું. અજમેર અને નાગારના શ્રાવદે વ્યવસ્થપ બન્યા.

ફ્લાંઘી પાર્શ્વનાથ કલ્પ

શ્રી ફ્લાંધીના ચત્યમાં બિરાજમાન પાર્શ્વનાઘ લગવાનને નમસ્કાર કરીને કલિયુગના દર્પને હણુનાર, મે' જેવા સાંલજયો છે તેવા તેમના કલ્પ કહું છું. સવા લસ દેશમાં મેઠતા નગરની સમીપમાં વીર મંદિર વગેરે અનેક નાનાં માટાં દેવા-લયાથી શાલતું. ફ્લાંધી-ફલવર્ષ્ધિ નામનું નગર છે, ત્યાં ફલવર્ષ્ધિ નામની દેવીતું શિયા-શિખરવાળું મંદિર છે.

ઋષ્ટિથી સમુષ્ય તે નગર કાળકમે ઉજ્જ છેવું થયું તા પણ ત્યાં કેટલાક વાણીયા આવીને વસ્યા. તેમાં શ્રીશ્રીમાલ વંશમાં ઉત્તમ અને ધર્મી લેહિમાં અશ્ર-ગામી ધંધલ નામના પરમ હત્તમ શ્રાવક વસે છે. વળી એવા જ ગુણવાળા બીજે એમસવાલ કુલરૂપી આકાશમાં ચંદ્ર સરીખા શિવકર નામના શ્રાવક હતા. તે ખંનેને ત્યાં ઘણી ગાયા હતી, તેમાં ધંધલની એક ગાય રાજ દાવા છતાં દૂધ નહોતી દ્વાર ધંધલે ગાવાલને પૂછ્યું કે—આ ગાયને બહાર તમે દાવા છો કે બીજો કાઇ દાઇ લ્યે છે કે જેથી તે દૂધ નથી આપની ? ત્યારે ગાવાલે સાગન ખાઇને પાતાને નિર્દોષ લહેર કર્યા (અથાત્ આ સંબંધી પાતે કર્યું નથી જાણતા એમ કહ્યું .)

ત્યારપછી ખરાખર ચાકસાઇથી જેતાં એક વાર તેણે જણાવ્યું કે ટીંળા ઉપર ખારડીના ઝાડ નીચે ગાયનું ચારે સ્તનામાંથી દ્વધ ઝરે છે. આમ રાજ જેતાં તેણે ધ ધલને પણ આ દ્રષ્ય ખતાવ્યું. તેણે (ધ ધલે) મનમાં ચિંતવ્યું કે–નક્કી આ અમિમાં કાઈ જક્ષ યા તેા કાઈ દ્વતાવિશેષ હશે–હાવા જેઇએ.

ત્યારપછી ઘેર આવીને નિરાંતે સૂતા ત્યાં તેને સ્વપ્તું આવ્યું તેમાં એક પુરુષે આ પ્રમાણે કહ્યું કે-આ સ્થાનમાં ભૂમિગલે ઘરમાં દેરીમાં શ્રી પાશ્વેનાથ ભગવાન ખિરાજમાન છે તેને અહાર કાહીને પૂજા કરા. ત્યારખાદ સવારમાં ધ ધલે જાગીને શિવ કરને પાતાના સ્વપ્તનું વૃત્તાંત-સમાચાર કહ્યા.

त्यारपछी कुतुद्धस मनवाणा ते जनने ज्ञां भि असिपूजपूर्व है टेंडरानी जूमि भोहावी अने अभीगृद्धनी हेवसिंधा-हेरी सिंदन सात इंद्यायी शासता श्री पार्र्वनाथ सगवाननी प्रतिमाने जिद्धार काढी. पछी जन्मे ज्ञां राज हिरसवपूर्व प्रस्पूज करेता औं वार पुनः आंध्रष्टायक हैवे रवप्तमी आवीने कह्युं है-ते स्थाने ज भंहिर जनावा (अर्थात् के स्थाने प्रतिमाद्ध हेवे स्वप्तमी आवीने कह्युं है-ते स्थाने ज भंहिर जनावा (अर्थात् के स्थाने प्रतिमाद्ध हेव स्वप्तमी अर्थां के भंहिर जनावा). भा सांसणी भुशी थयेसा जन्मे ज्ञां पातानी शक्ति अनुसार औत्य करावनु शत्र क्युं हुशस सूत्रधारा-कारीगरा ते हार्य भाटे नियक्त क्यारे अग्रभंद्य तयार थये। त्यार पछी अल्प धनना कारणे (कारीगराना) प्रभार आपवानी शक्ति न रहेवाथी कारीगरा याह्या गया. आथी अने श्रावहै। चेह पान्या-अधीर थया.

ત્યારપછી એક વાર રાત્રિમાં પુનઃ સ્વપ્તમાં અધિષ્ઠાયક દેવે કહ્યું—ં આજથી તમે સવારમાં કાગડા ખાલે તે પહેલાં પ્રભુભની આગળ રાજ દ્રશ્મ(સાનામહારા)ના સાથીઓ જેશા. તેનું દ્રવ્ય મંદિરભના કાર્યમાં વાપરજો. તેમણે તે દ્રવ્યથી મંદિરભનું કામ આગળ શરૂ કરાવ્યું. યાવત પાંચ મંડપ પુરા થયા અને નાના મંદ્રપા પણ ત્રણ ભુવનના મનુષ્યાને ચમતકાર પમાં તેવા ત્યાર થયા. મંદિર લાયું ત્યાર થઇ ગયું ત્યારે તેમના પુત્રાએ વિચાર્યું કે-આટલું દ્રવ્ય કયાંથી આવે છે? જેથી અખંડપણ કામ ચાલ્યા જ કરે છે. એક વાર ખૂગ વ્હેલી સવારમાં મંદિર સભા ખંબાની પાછળ છુપાઇને જોવા લાગ્યા. તે દિવસે દેવાએ દ્રશ્માના સાથીએ ન પૂર્યો. શાહા સમયમાં મિશ્યાતીઓનું રાજ્ય ઘશે એમ જાણને પ્રયત્નથી આરોધેલા દેવા પણ દ્રવ્યને ન પૂરે એટલે તે અવશ્વામાં જ મંદિર રહ્યું.

અનુક્રમે વિક્રમનાં વર્ષે ૧૧૮૧ જતાં રાજગચ્છના મંડનરૂપ શ્રીશીલ(સીલ)-ભદ્રસૂરિજીના પાટ ઉપર આવેલા મહાવાદી દિગંભર ગુષ્ટ્રચંદ્રના વિજેતા શ્રીધર્મ-દાષસૂર્(૧૪૦એ ચતુર્વિધ સઘ સમક્ષ મંદિરછમાં શ્રી પાર્શ્વનાય ભગવાનના ચૈત્ય-શિખરની પ્રતિષ્ઠા કરી

કાલાંતરે કલિકાલના માહાત્મ્યથી વ્યાંતરા કેલીપ્રિય અને અશ્વિર ચિત્તવારા હાય છે તેથી અધિકાયક દેવ પ્રમાદી ખન્યા હતા ત્યારે સુરત્રાદ્ય સાદાવાદીને (શાહ્યું હીન ઘારી સંભવે છે) મૂલ બિંળ લાંચું. યુન: અધિષ્ઠાયક દેવ સાવધાન થયે છતે મ્લેચ્છ રાજનું મિચ્યા કાર્ય જોઇને તેને આંધળા કર્યો, લાહીવમન વગેરે ચમતકારા દેખાલ્યા, જેથી સુરત્રાણે કરમાન કાઢ્યું કે—આ દેવમ દિરના કાઇએ લેંગ ન કરવા (અર્થાત્ મંદર અખંડિત જ રાખવું.) અધિષ્ઠાયક દેવમ દિરમાં મૂલનાયક તરી કે અન્ય બિંળની સ્થાપનાને સહન નથી કરતા માટે શ્રીસે ઘે બીજાં બિબ ન સ્થાપ્યું. ખંડિત આંગવાળા પ્રભુજના મહાપ્રભાવા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, દરેક વર્ષે પાશ્વ વદી દશમે શ્રી પાશ્વ નાથ પ્રભુજના જન્મકલ્યાણક દિવસ—ચારે દિશામાંથી શ્રાવક સંવ આવે છે, અને નહેવણ, ગીત, નાટક, વાજિંત્ર, પુષ્પાલરણ, ઇન્દ્ર કંવળ વગેરેથી મનાહર યાત્રાત્સવ કરતાં શ્રી સંધની પૂજવ લે શામનપ્રભાવના કરતાં દુષમકાળનાં દુ:ખા (વિલાસા) દ્વર કરે છે અને ઘણા સુકૃત-સંમાર એકઠાં કરે છે, પુન્ય સંચય કરે છે. આ ચત્યમાં ધરણુંદ્ર, પદ્માવતી, ક્ષેત્ર અધિષ્ઠાયકદેવ વિદના દ્વર કરે છે અને નમસ્કાર કરતાં ભક્તોના મનારથ પૂરે છે.

અહીં જે લિવેકજના સમાધિપૂર્વક રાત્રે રહે છે તે અહીં ગ્રેત્યમાં હાથમાં સ્થિર દીત્કને ધરનાર અને હાલતાચાલતાં માણુસા—આકૃતિને જીએ છે. જેમણુ આ તીર્થની યાત્રા કરી છે તેમણું શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનનાં મહાતીર્થં ભૂત કલિકું ડે, કુક્કું ડેસર, સિરિપર્વત, સંખેસર, સેરીસા, મશુરા, બળારસી (બનારસ), અહિચ્છત્રા, સ્થલણું (ખંલાત), અજાહર (અજારા પાર્શ્વનાથ), પવરત્યર, દેવપટ્ર્ણ, કરેડા, નાગહદ, સિરિપુર, (અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ), સ્મિલ્યું (સમી પાર્શ્વનાથ), ચાર્પ, હિપુરી, ઉજ્જેણી, સુધ્ધદંતી, હેરીકંખી, લિંખાડીયા વગેરે તીર્થસ્થાનાની યાત્રા કરી છે એમ સંપ્રદાયના પુરુષા માને છે અર્થાત્ જે મહાનુલાવે ક્લાધી પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરી તે મહાનુલાવે ઉપરનાં બધાં તીર્થાની યાત્રા કરી એમ સંપ્રદાયના પુરુષા માને છે અર્થાત્ જે મહાનુલાવે ક્લાધી પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરી તે મહાનુલાવે ઉપરનાં બધાં તીર્થાની યાત્રા કરી એમ સંપ્રદાયના પુરુષા માને છે અર્થાત્ જે મહાનુલાવે ક્લાધી પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરી તે મહાનુલાવે ઉપરનાં બધાં તીર્થાની યાત્રા કરી એમ સંસાલળનાર લિકાનું કલ્યાણુ શાએા.

इत्याप्तजनस्य मुखात् किमप्युपादाय संप्रदायलवम् । व्यवितजिनप्रमसूरिः कल्पं फलवर्द्धिपाश्वविमोः ॥२॥

આ પ્રમાણે આપ્ત જનના મુખુથી સાંભળીને, સંપ્રદાયાનુસાર શ્રીજિનપ્રલ-સૂરિજીએ આ કલ્પ બનાવ્યા શ્રી*જિનપ્રસસૂરિજીએ સં. ૧૩૮૯ પછી આ ગ્રથ સમાપ્ત કર્યો છે]

^{*} સુપ્તલમાન ભાદશાહે મૃલનાયકજની મૃતિ ખંડિત કરી કિન્દુ મંદિર ન તોડયું અને અધિષ્ઠાયક દેવના આગ્રહ્યાં ખંડિત મૃતિ જ મૂલનાયકજી તરીક બિરાજમાન કરી અર્થાત જિનપ્રભમ્ રિજના સમય સુધી શ્રી ધમ'દેાયસ્રિજસ્યાપિત અને પાછળથી સુપ્તલમાનોએ ખહિત કરેલી મૃતિ જ મૂલનાયક તરીકે વિલ્રમાન હતી, જેના સમતકારા શ્ર'યકારે નજરે જોયા છે એમ લખે છે.

વર્ત માન ફ્લોધી.*

મારવાડ જ કશનયા નીકળતી જોધપુર રેલ્વેની જોધપુરથી મેરટા (મેડતા) રાેડ લાઈનમાં મેડતા રાેડ જ કશન છે. સ્ટેશનથી માત્ર ગ ફર્સા ગ દ્વર આ ફ્લાેધી તીર્થ આવેલું છે. અહીં ગે જિનમ દિરા, ધર્મશાળા, દાદાવાડી વગેરે છે.

ફ્લાંધી પાર્શ્વનાથજીનું પ્રાચીન મંદિર વિદ્યમાન છે. મૂલનાયકજી શ્યામ-વર્ણી સુંદર પ્રાચીન પ્રતિમા પરમ દર્શનીય છે. આ માટુ મંદિર છે અંદર સુંદર મીનાકારી કામ પછ્યું જોવાલાયક છે. અપ્રાપદજી તથા ન દીશ્વર દીપના પટ ળહું જ આકર્ષક અને મનાહેર છે. રંગમંડપમાં ત્રણ માટી મૃતિઓ છે, જેના ઉપર સંવત ૧ ૬૫૩માં જગદ્દગુરુ શ્રો હીરવિજયસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય વિજયસેનસૂરિજીના શિષ્ય વિનયસુંદર ગણુએ પ્રતિષ્ઠા કરાગ્યાના લેખ છે. આ ત્રણે મૂર્તિઓ શ્રી પાર્શ્વનાથજી, શીતલનાથજી તથા અરનાથજીની છે. આરે ળાજી સુંદર ચાલીશી દેરીઓ છે.

બીજી દેશસર શ્રો શાન્તિનાય પ્રેમુઝતું છે. આમાં પણ પંચક**દ**યાણકના ભાવ સારા છે.

મૂલમ' દિરના ભારવટીયામાં પ્રાચીન છે લેખા છે.

" संवत् १२२१ मार्गितिर सुदी ६ फरवर्द्धिकायां देवाधिदेवश्रीपार्श्वनाथ-चैत्ये श्रीप्रागवटवंसीय "रोपी" सुणिमं दसाढाम्यो आत्मश्रेयार्थं श्रीचित्रकृटीय सिलफटसिंहतं चंद्रको प्रदत्ताः शुमं भवत् "

(બાળુ પુ. ના, સં. પ્રા. લે. મં લા. ૧–ક્રેપાંક ૮૭૦)

ળીજા લેખમાં સ'વત્ નથી એટલે નથી આપતે, પરંતુ ઉત્તાન પટ કરાવ્યાની સૂચના છે.

અહીં દર વધે આસા શુદિ દશમે માટા મેળા ભરત્ય છે તેમજ પાપ દશમે પણ ૮-૯-૧૦ ના મેળા ભગય છે. મ'દિર માટું અને ભગ્ય છે. ૫૦૦ માણસ સમાઈ જાય એવડુ છે. અહી એક પણુ જૈનનું ઘર નથી ખ ને મ'દિરાને ફરના

^{*} એક ખીજું ક્લોધી પથ છે જેતે પેલ્ક ફ્વેપી કહે છે, જેમાં ક્લેમત લ જૈતોની ૭૦૦ ઘર છે. હ જિતમાં દેશ છે તેમજ ઉત્તાગ્રય છે. દરાવાડી કર્યા છે. એક મદિર કામ મહાર તળાવ ઉપર છે. જિતમાં દિશે આ પ્રમાણે છે ગાડી પાર્પનામણ, સામને લ્લું ક્લાનામણ, શાંતિનામણ, માર્ગિલાયળ, મહાવીર પ્રતુ અને ચિન્નામણ પાર્પનામણ. કર્યક મોદિરતા અતુક્રમે આ મુલતાયકળ છે ગામ મહારના તળાર ઉપર ગાડીપાર્પનામળનું મહિર છે જેમાં કર્યા ગેડીપાર્પનામળ આદિ ત્રણ દી ચરણ શકુ કર્યો મોદિરા વીસમી સદીનાં છે, પરંતુ રમ-માનાકારી કામ વગેરેયા સ્ટાલિત અને દર્શનીય છે. જોધપારથી અર્દી અતામ છે.

કિલ્લા છે. વિશાળ ધર્મશાળા છે. કારખાનાની પણ સગવડ સારી છે. પાછા મેરડા સીટી જવું. અહીં ૧૪ મંદિરા છે.

૧ મહાવીરસ્વામીનું, ર. વાસુપૂત્યસ્વામી, ૩ અજિતનાથછ, ૪. કુસુનાયછ, ૫. શાંતિનાયછ, ६. ચિન્તામિલ પાર્થનાય, ૭. આદિનાય ભગવાન, ૮. ધર્મનાયછ, ૯. અજિતનાયછ, ૧૦. શાંતિનાયછ, ૧૧. આદીશ્વરછ, ૧૨. ગાંડીપાર્શ્વનાયછ, ૧૩. વાસુપૂત્યછ ભગવાન અને ૧૪. શાંતિનાય ભગવાન. અહીં એક પ્રાચીન જ્ઞાન- ભંડાર, મેટો ઉપાશ્રય છે. આન'દવનછ મહારાજના ઉપાશ્રય છે. અહીં તેમનું સ્વર્ગગમન થયું છે. ગામ ળહાર ળંગીયા છે. શ્રાવદાનાં ઘર થાડાં છે. જૂની હવેલીએા, દ્વા, વાવા ઘણાં છે.

એાશિયાછ

શ્રી પાર્શ્વનાય લગવાનના સંતાનીય-તેમની સાતમી પાટે થયેલા આચાર્ય શ્રી રત્નપ્રક્ષસ્રિજીએ વીર નિર્વાણ સંવત હું માં અહીં જિનમ દિરની સ્થાપના કરી હતી. આ સંબધી ટ્રેકા ઇતિહાસ આ પ્રમાણે મલે છે.

ભીલમાલ નગરમાં ભીષસેન નામના પ્રતાપી રાજ હતા. તેને શ્રીપુંજ અને 'ઉપલદેવ નામે છે પુત્રા હતા. છે ભાઇઓમાં આપસમાં મતભેદ પડ્યા અને ઉપલદેવ રાજ્ય છાડી ચાલી નોકળા. તેમણે મંડાવરની પાસે ઉપદેશ અથવા એરશીયા નગરી વસાતી. આ વખતે આ નગરમાં જેનોની વસ્તી ન હતી. એક વાર શ્રી રતન્પ્રમસ્િજી મહારાજ પાતાના પાંચસા શિષ્યા સાથે અહીં પધાર્યા અને લુંણાદ્રિની પહાંડીમાં રહી ધ્યાન કરવા લાગ્યા. સ્ર્રિજી મહારાજનું તપ-ધ્યાન-ગ્રાન અને ઉજ્લવ્ય ચારિત્ર જોઇ રાજા અને પ્રજા સ્ર્રિજીના અનુરાગી ઉપાસક થયા. એક વાર રાજપુત્રને સર્પ હરયા. સ્ર્રિજી મહારાજે શાસનપ્રભાવનાનું નિમિત્ત જાણી રાજપુત્રનું એર ઉતાર્શું. આમ જોઇ ચમતકારથી આશ્ચર્ય પાસેલા રાજ્યો અને પ્રજાએ બધાએ સ્ર્રિજી પાસે જેન ધર્મ સ્ત્રીકાર્યો. આગાર્યશ્રીના ઉપદેશથી ત્રણ લાખ અને ચારાથી હજાર રાજપુતાએ જેન ધર્મ સ્ત્રીકાર્યો. રાજમંત્રી ઉદ્ધે શ્રી વીરપ્રભુનું ભવ્ય ગત્રન-ચું બી જિનમ'દિર બંધાવ્યુ. શ્રી વીરપ્રભુની વેળુની સુંદર પ્રતિમાની શ્રીરત્તપ્રભ સ્ર્રિજીએ વીર સં. હન્માં પ્રતિષ્ટા કરી. અને આ જ સમયે કારટાજમાં પણ સ્ર્રિસ્જો વીર સં. હન્માં પ્રતિષ્ટા કરી. અને આ જ સમયે કારટાજમાં પણ સ્ર્રિસ્જો પ્રતિષ્ટા કરી હતી. આ સ્ર અપ્ધી નીચે પ્રમાણે ઉશ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે.

''सप्तत्यावनमंराणां चरमिणनपतेष्ठिक्तजातस्य वर्षे पश्चम्यां शुक्कपक्षे शुम-गुरुदिवसे त्रव्रणः सन्मुहुर्ते

> रत्नाचाँथैः मक्तस्मुणयुर्तः सर्वसंवानुज्ञातैः । श्रीमद्वीरस्य विस्वे मवस्रनमयने निर्मितेषं प्रतिष्ठा ॥ १ ॥

उपकेशे चकोरं हेतुलयं श्रीवीरविम्वयोः । प्रतिष्ठा निर्मिता शक्त्या श्रीरत्नप्रभद्गरिभिः ॥ २ ॥

આવી રીતે અહીં ૨૪૦૦ વર્ષ પ્વેધ્નું મદિર છે.

આદ ચોંદમી પાટે થયેલા શ્રી કક્ષ્સૂરિજીના ઉપદેશથી છાંગુે ધ્ધાર પણ થયે હતો. અહીં એક લેખ ૧૦૩૫ ના છે જેમા તારે વ ળનાવ્યાના ઉલ્લેખ છે. આ સિવાય એક સ્તલા પર ૧૨૧૩ માગશર શુદ્ધિ પ ના લેખ છે ૧૨૫૯ એ શ્રીકક્ષ્કસૂરિજીના હાથે પતિષ્ઠા થયાના ૨૪ માતના પદ પર લેખ છે. ૧૦૮૮ ફાગણ વિદિ ૪ નાગે દ્રગઢ શ્રી વાસદેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત મૃતિ છે.

આવી જ રીતે વિ. સં. ૧૨૩૪, ૧૨૩૪, ૧૪૩૮, ૧૪૯૨, ૧૫૧૨, ૧૫૩૪, ૧૫૪૯, ૧૬૧૨, ૧૬૮૩ અને ૧૭૫૮ ના ક્ષેપા છે અર્થાત્ લગભગ હજાર વર્ષના તા ક્ષેપા પ્રાપ્ત થાય છે

મ'દિરછના પાયાના ખાદાજુમાંયા એક ખડિત ચરચુપાદુકા નીકળ્યાં તેની ચાકી ઉપર સં ૧૧૦૦ ના લેખ છે.

તેમજ સચ્ચિયા(સચ્ચિકા) માતાના મંદિરમાં સં. ૧૨૩૬, ૧૨૩૪, ૧૨૪૫ ના લેખા છે. (ખા. પુ. ના. પ્રા. લે સ. ભા. ૧)

આ જૂનું મદિર ભવ્ય અને દર્શનીય છે મદાવીર ભગવાનની પ્રાચીન પ્રતિમા રાા ફૂટનો છે તે પણ સુંદર અને દર્શનીય છે. રંગમંડપમાં શ્રીત્રપભદેવજી ભગવાનની જે પ્રતિમા ગ્રા ફૂટ ઊચી બન્ને બાજીના છે ગાખલામાં છે મુખ્ય મંદિરના સામેના ઝરૂખામાં શ્રી ગૌતમસ્વામીની સુદર આરસની મૂર્તિ છે. ગુખ્ય મંદિરની બહારની ભમતિમાં બન્ને બાજી ચાર ચાર દેરીએ છે, જેમાં એકમા આચાર્ય પ્ર'તમા, એકમાં અધિષ્ઠાયકા દેવી, એકમાં નાગદેવની મૃતિ અને બાકીની દેરીએમાં જિનેશર પ્રભુની મૃતિએ છે,

ઓશીયાજના પૂર્વોત્તર ખૃત્રામાં એક નાની ટેકરી ઉપર શી 'સન્ચાઇયા' માતાનુ મહિર છે. એક્શિયાલેકાની ઉત્પત્તિનુ મૂળ શ્ધાન આ એક્શિયાનગરી છે અને આ તેમની કુલદેવી છે અદે ભાજુ ચાર નાની નાનો દેરીએ છે. અત્ય ઉપલદેવે અહીં શ્રા પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૃતિ બિરાજમાન કરી હતી અને પછળપી આ મૂર્તિ ઉઠાવરાવી સચ્ચાઇયા દેવીની મૃતિની સ્થાપના કરવામાં આવ્યાનું કહેવાય છે. દેવીના માંદર પાસે નાના ઉપથય છે. આની પાસેના એક માંદરમાં (દેરીમાં) ભગવાનની મૃતિનાં ચિંદન દેખાય છે પહેલા તો મૂલનાયમ શ્રો પાર્શ્વનાથજના મહિરની પાસેની દેરીમાં આ કુલદેવી હતો પરન્તુ પાઇકર્ધા કોનોની વસ્તીના અભાવે ઉપરન્નુ પરિવર્તન થયુ છે. એક્શિય માં અન્ય મેર્

જૈનનાં ઘર છે; ખાકી અહેશ્વરી મહાજન અને પુષ્કરણા છ્રાહ્મણેનાં ઘર છે.

ગામમાં શ્રી મહાવીર પ્રમુના મ દિરની પાસે જ હાળી તરફ એક માેટી ધર્મશાળા છે. જેમાં કારખાનું, લાયખ્રેરી, રત્નાશ્રમ-જ્ઞાનભંડાર અને વર્દ્ધમાન જૈન વિદ્યાલય છે, જેમાં લગમગ ૧૨૫ છેાકરાઓ અભ્યાસ કરે છે ધાર્મિક અને વ્યવહારિક જ્ઞાન અપાય છે. મરુધર દેશમાં શિક્ષજી એાછું છે તેમાં આ સંસ્થાએ સારું કામ કર્શે છે. અહીંથી એક સાઇલ દૂર ×્રોધપુર રેલ્વેનું આશીયા સ્ટેશન છે.

જે સલમેર

જેસલમેર તીથંના પરિચય આપતાં પહેલાં યાત્રિકાની અનુકૂળતા માટે જેસ-લમેર જવા માટેના જે સુખ્ય ત્રણ રસ્તાએા છે, તેના પરિચય નીચે આપ્યા છે– (૧) બી. બી. એન્ડ સી આઈ. રેલ્વેની માટરગેજ લાઇનન બાડમેર સ્ટેશન

* જોધપુરમાં (૧) શ્રી નાદિનાય છ (૨) જ્ઞાતિનાય છ (૩) સંભવનાય છ (૪) શ્રીપાર્ધ નાય છ (૫) મુનિસુત્રનરત્રામાં જેમાં સાર્ટિકની સુદર સફેદ મૂર્તિ છે (૧) ગાઠી પાર્ધ નાય છ (૭) કું શુનાય ભગવાન (૮) શાંતિનાય છ ને મંદિર જેને રાષ્ટ્રીસાગરનું મંદિર કહે છે. (૯) ચિંતામણી પાર્ધનાય છ. શાંતિનાય છ અને સફેદ રતની સ્દરિકની પ્રતિમાછ દર્શનીય છે. આ મંદિર દર્શનીય અને સૌથી મેાટુ છે (૧૦) આ સિવાય ભેરૂઆગમાં પાર્ધનાય છને મંદિર છે. (૧૦) શહેરયી ત્રણુ માઈલ દ્વર શરાં છતું મદિર છે જેમાં મુલનાયક ભગવાન પાર્ધનાય છને સંદર મૃતિત છે. આ બધાં મંદિર અહારમી સદીયી તે દેક આગણી સમી સદી સુધીની પ્રતિષ્ઠિત છે.

ખે માટી જેન ધર્મશાળાઓ છે. ઘણા ઉપાશ્રય છે. અહીં એક્સવાલ જિનોનાં ધર ૨૦૦૦ હજાર કહેવાય છે પણ તેમાં દાદુપંયા, કમીત્પંથી, રામાનંદી, ચાનકમાર્સી, તેરાપંથી વગેરે ઘણાયે મતા પ્રવર્ષ છે. શ્વે. મૃતિ જૈનોના ઘર ૪૦૦ થી ૫૦૦ કહેવાય છે. જોધપુર ૧૫૧૬માં ગઠાદરાવ જોધાજીએ વસાવ્યું છે. જૂના રાજમહેલા, ખગીયા, પુસ્તકાલય— પ્રદર્શન વગેરે જોવા લાયક સ્થાના પણ છે.

જોધપુર જવા માટે મારવાડ જં કશનથો પાસી થઇને જતો રેલ્વે લાઇનમા જવાય છે. પાસીમાં પણ છ જિનમ દિશે છે, ચાર ઉપાશ્રય છે, પાંચ ધમ શાળાઓ છે. માઢે મં દિર નવલ જા પાશ્વે નાથજીનું ભાવન જિન લયનું ભગ્ય મં દિર છે. આ મ દિર ભારમી સદીમા જન્યું છે. એક લેખમાં આ મંદિર મહાવાર પ્રસનું મ દિર હતું એવું મૂચગ્યું છે પરનત શ્વે. ૧૬૮૭ માં જ્યોં હાર સમયે પ્રદુર્ધ નાથ પ્રસ્તુજીને પધરાવ્યા અને તે નવલખા પાસ્વ નાયજીના મ દિગ્રપે પ્રમિદ્ધિ પામ્યું છે. એ શહેર ભહાર સ્ટેશન પર પણ એક નાતું મંદિર છે તેમજ દાઢ માઉ દૂર ભાખરીના હું ગર ઉપર ૧૭૮ પગચિયાં ચઢીને ઉપર જવાય છે ત્યાં શ્રી પાર્ધનાયજીનું મુંદર મંદિર છે. મંદિરની ચારે ભાજી કાેટ છે. પરમ શ્રાંતિનું ગ્યાન છે. જ્યાં છે. જ્યાં તેનોનાં છે તેમાં ૩૦૦ મૃતિ પુજકનાં છે.

થી માટર રસ્તા છે, જે રસ્તા જેસલમેર જનાર મુસાફરાને સુપરિચિત છે. ખાઠમેર સ્ટેશન મારવાડના લૂગી જંકશનથી સિધ-હદ્માળાદ જતી બી. બો. એન્ડ સી. આઇ. રેલ્વેની માટર ગેજ લાઇનનુ સ્ટેશન છે બાડમેરથી જેસલમેર જવા માટે માટર હંમેશાં નિયમિત મળે છે બાડમેરથી જેસલમેરની કાચી ખાડા ટેકરાવાળી સડક છે અને જેસલમેર બાડમેરથી ૧૧૦ માઇલ દ્ર આવેલું છે. આ માટર રસ્તામાં પણ જીદાં જીદાં ગામાએ પેસેન્જરા તથા સામાન ઉતારવા અઢાવવા ખાડી થાય છે અને એક દરે રસ્તામાં બીજો અકસ્માત્ ન ઘાય તા લગમગ ખાર કલાકે બાડમેરથી જેસલમેર પહોંચાડે છે. બાડમેરમાં પાંચ જૈન દેરાસરા છે

(૨) મારવાડ રાજ્યની જોધપુર સ્ટેટ રેલ્વેના પાકરેલું સ્ટેશનેયા બીજો એક માટર રસ્તો છે. પાકરેલું સ્ટેશન જવા માટે હંમેશાં જોધપુર સ્ટેશનેયી રાતના ૧૦-૨૫ વાગે એક ટ્રેઇન ઉપડે છે. આ ટ્રેઇન સ્વારના લગમગ ૮-૩૦ વાગે પાકરેલું પહોંચી જાય છે. સ્ટેશનની સામે જ જેસલમેર માટર સર્વીસની ઑફિસ છે. અહીંયા નિયમિત માટર મળની નથી પરંતુ જો આગાઉથી જેસલમેર માટર સર્વીસના મેનેજરને લિખિત ખબર આપવામાં આવે અને એહામાં એલા આઠ પેમેન્જરા હાય તો માટર તરત મળી શકે છે. બહુ બહુ તો એકાદ દિવસ માટરની રાય જેની પડે છે. પાકરેલુમાં જેનાની વસ્તી બિલકુલ નથી એમ કહીએ તા પણ ચાલે, કારેલું કે માત્ર એક જ જેનતુ લર છે તે પશુ કાઇ વખત હાજર હાય અને ન પણ હાય. પાકરેલુમાં શિખરબંધી દેરાસરા ત્રેલું છે. દેરાસરનો નજીક જ ઉપાયય છે અને તેના ઉપયોગ ધર્માશાળા તથા ઉપાયય તરીકે કરવામાં આવે છે. પાકરેલુથી જેસલમેર માત્ર ૭૦ માઈલ દ્વર થાય છે. સડક અહીંનો પશુ પાકી તો ખાત્ર નથી જ છતા પણ બલા માટે લગા પણ જ સારી કહી શકાય જેસલમેર જવા માટે લગા સરખામણીમાં તો વર્ણ જ સારી કહી શકાય જેસલમેર જવા માટે લગે સલમેર માટર સર્વીસ 'તરફળી મેન્ટરા ગાલે અને અને રસ્તે મેન્ટર ભા માટે ' જેસલમેર માટર સર્વીસ 'તરફળી મેન્ટરા ગાલે છે અને બન્ને રસ્તે મેન્ટર ભાઇ પેમેન્જર દીક ૪-૦-૦-ચાર રૂપિયા લેવામાં આવે છે. અને પેમેન્જર દીક પાંચ શેર બંની ઉપરના બાળકની આખી દિકીટ લેવામાં આવે છે. અને પેમેન્જર દીક પાંચ શેર બંની ઉપરના બાળકની આખી દિકીટ લેવામાં આવે છે.

(3) જેસલમેર જવાના ત્રીજો રસ્તા જોધપુરથી છે. જોધપુર રેલ્વે સ્ટેશનની નજીકમાં જ ગણેશમલજી મુતાની ધમેશ ળાની પાસે એમ બી. વ્યામ માટર સર્વિ'સની ઓફિસ આવેલી છે. આ જે.િક્મ તરક્ષ્મી જોધપુર જેમનમેર જવાની માટર સર્વિ'સ ચાલુ કરવામાં આવેલી છે. આ રસ્તાની સ્ટક્ક ઉપરનાં બન્ને રસ્તાની માટર સર્વિ'સ ચાલુ કરવામાં આવેલી છે. આ રસ્તાની સ્ટક્ક ઉપરનાં બન્ને રસ્તાની કરતાં પણ ખરાબ તે, વળી જોધપુરથી જેસલમેર જવાના રસ્તાન પણ સ્પેપી લંબ જ અને કંટાળામાર્યો છે. આ રસ્તે ૧૭૦ માર્કલ જેમલમેર આવેલું કંઇ. રસ્તામાં રાત રાકાલું પહે છે એટલે કે આજના લેકેલા માલ્યુમ બીજે દિવસે અને કેટ મુક્ક વખત તા ત્રેજે દિવસે પણ જેસલમેર પહેલાં છે. જેધપુરથી જેસ્તમેરનું માટર વખત તા ત્રેજે દિવસે પણ જેસલમેર પહેલાં છે. જેધપુરથી જેસ્તમેરનું માટર

ભાડું પેસેન્જર દીઠ ૬-૦-૦ છ રૂપિય લેવામાં આવે છે. ત્રેયપુર તથા જેધપુરની આલુમાલુ નાનાં માટાં રુ દેશસરા આવેલાં છે. વળી જેધપુરથી જેસલમેર જનાં રસ્તામાં નીચે મુજબ જૈન દેશસરાવાળાં ગામા પણ આવે છે. જેધપુરથી ૪૨ માઇલ દ્વર બાલેસર આવેલું છે. જોધપુરથી ૨૯ મ ઇલ દ્વર આગોલાઇ આવેલું છે જોધપુરથી શેરગઢ ૬૩ માઇલ દ્વર આવેલું છે. વળી ઢાંગરી તથા દેવીદાટમાં પણ જૈન દેશસર છે. આ પ્રમાણેના ત્રણ રસ્તા છે આ પૈકી પાકરણથી જેનલમેર જવાના રસ્તા જરા ખર્ચમાં વધુ છે, પરંતુ ઓછા કંટાળાલયાં અને મુલલ છે. સારા પ્રાઇવર હાય તા સાઠપત્રણ કલાકમાં સહેલાઇય માટર પહોંચી જાય છે.

તાર ટપાલનું સાધન—જેસલમેરમાં ટપાલની વહેં ચણી હેં મેશાં થતી નથી. દર ત્રીજે દિવમે ટપાલ નીકળે છે. વળી ત રની પણ ખસ સગવડ નથી છતાં પણ જેસલમેરથી પાકરણ ટેલીફાન લાઇન હાવાથી કાંઇ વાંધા આવતા નથી. ઇલેક્ટ્રીક અને રેડીઓની સગવડ છે. આવાપીવાનો વસ્તુઓ વણી જ માંથી મળે છે અને કેટલીક સારી પણ મળની નથી વળી માટા બાગે અત્ર શુદિ પૂર્ણિમા પછી તા પાણીની પણ ત ગાશ પહે છે. બાકી ખાસ પાણીની અગવડ છે મહિના રહે છે.

ધર્મશાળા--શહેરની મધ્યમાં જ પટવાએાની કલાપૃદ્ધું હવેલોઓની નજીકમાં જ એક ધર્મશાળા નવી બધાય છે. આ ધર્મશાળામાં જ જેસલમેર, અમરસાગર તથા લેકિયાજી તોથેના વહીવટ કરનાર પેઢીની એાફિસ આવેલી છે. પેઢીતું નામ શ્રી જૈન વૈતાંગર પાર્શ્વનાથ લંડાર છે

у з

રાજપુતાનામાં અનેક શકેરામાં જેસલમેર એક પ્રાચીન શહેર કહેવાય છે. અહીંના રાજાઓ ભાટી ગજપુતા કહેવાય છે. સં. ૧૨૧૨ માં રાવલ હસાજના માટા પુત્ર જેસલર જે પોતાના ભત્રીજા મહારાવલ ભાજદેવને શાહ ખુદ્દીન એ દીની સહાયતાથી હરાવ્યા અને તેને મારા લાક્ષત્રપુર—લાદ્રવા ઉપર પાતાની સત્તા જમાવી પરંતુ ત્યાં ઠીક ન લાગવાથી લાદ્રવાથી દશ માઈલ દ્વર એક ટેકરી ઉપર કિક્લા અધાવી પાતાના નામથી 'જેસલમેર' શહેર વસાવ્યું. ત્યારપછી અત્યારસુધીમાં ૩૮ રાજાએ મારીએ આવ્ય છે. અહીં પહેલાં ૨૭૦૦ ઘર એમ્લવલ જેનાનાં હતાં. અત્ય રે તા દાહસા બસા ખુકલાં હાય તા હાય. અહીં ૧૮ ઉપાશ્રય છે. સાત માટા ત્રાનભંડારા છે. દસ (જનમંદિરા છે. અહીંનાં મ દિરા અને ગ્રાનભંડારા ખાસ દર્શનીય છે.

માત જ્ઞાનભંડા^રાનાં નામ અહ પ્રમાણે છે—

૧. ષ્ટ્રક્તાં ડાર—કિલ્લાના શ્રીસ ભવનાઘછના દેશના ભાંયરામાં. આ ભાંડાર માં બધાં તાડપત્રીય પ્રાચીન પુસ્તકાના સુંદર સગ્રહ છે. આ ભાંડારની દેખરેખ જેસલપેર સંઘ ગખે છે. સંઘની રજા સિવાય આ ભાંડાર નથી ઊઘડતા.

- ર. તપાગચ્છીય ભહાર—તપગચ્છના ગામના ઉપાશ્રયે છે.
- 3. આચાર્યગચ્છીય ભંડાર—આગાર્યગચ્છના મોટા ઉપાયયમા છે
- ૪ ખૃહત્ખરતરગચ્છીય ભાડાર—ભદ્રાસ્ક્રગચ્છના ઉપાશ્રયમાં છે.
- પ. લાંકાગચ્છીય માંડાર—લાંકાગચ્છના ઉપાશયમાં છે.
- દે. હું ગરસી જ્ઞાનભંડાર—હું ગરસીજીના ઉપાશ્રયમાં છે
- છ. થીરશાહ શેઠના જ્ઞાનભંડાર—થારશાહ શેઠના હવેલીમાં છે

જેસલમેરના કિલ્લા ખહુ મજખૂત છે અને તેમાં પ્રવેશમાર્ગની ઉપર ચાર પાળા-દરવાન છે. હાથોપાળ, સુરજપાળ, હવેલીપાળ અને ભૂતાપાળ, કિલ્લામાં એ દાેટ છે. અંદરના કાેટ અને રાજમહેલ સાંડાશાહ શેઠે ખનાગ્યાનું કહેવાય છે.

મ દિરાના પરિચય આ પ્રમાણે છે—

૧ શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શનાથજીનું મદિર—૧૨૧૨ ના આષાઢ શુરી ૧ ને રવિ-વારે રાવ જેસલજીના હાથથી આ નગરના પાયા ન ખાયા ત્યારે તેમની સાથે આવેલા જૈના લાદ્રવામાથી શ્રી ચિન્તામણી પાર્શનાયજીની ચમન્કાગ્કિ મૂર્તિ પણ સાથે જ લાવ્યા હતા ત્યારપછી લગા હતાં છું શુધી આ પ્રતિમાજી પરાણા દાખલ જ રહ્યા છે. ૧૪૫૯ માં જિનરાજસૂરિજીના ઉપદેશથો મ દર બનવાની શરૂઆત થઇ ચંદ્ર વર્ષે મંદિરનું કામ પૂરું થયું. રાંકા ગાત્રના શેઢ જયસિંદ નરસિંદ્રજીએ યાજિત-ચંદ્રમ્રિજીના હાથે ૧૪૯૨માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ચિન્તામણિ પાર્શનાયજીની મૃતિની નીચે વિ સં. ૨૦૦ ના લેખ છે. શ્રી ગિન્તામણી પાર્શનાથજીની મૃતિ વળુનો છે, માની સમાન વર્ણવાળી છે. પ્રતિમાજી સુદર અને દર્શનાય છે. જેસલમેરના તીર્શનાયક આ જ માનવામાં આવે છે બાવન જિનાલયનું બબ્ય મદિર છે. આ મદિરનું બોલ્તું નામ લદ્યાણવિદ્ધાર છે. આ મંદિરજીમાં જિન્યુખસ્રિજીટ્રન ૧૭૧૧ ની અત્ય પરિષ્ દી માં લખ્ય છે કે-૯૧૦ જિનપ્રતિમાએ હતી અને પ્રતિ તૃષ્ઠિચંદ્રજરચિન જૈત્ય પરિષાટી અનુસાર આ મદિરમા ૧૨૫૨ જિનપ્રતિમાએ છે

२ स'लयनाथळनु म'हिर—णा महिरमा प्रतिष्ठ १४६७ मां जिनसहस्रिक्तिना दाधे थर्ड छे जा म'हिर शिषडा गानीय जीत्मत्रात देमराण पुना आहिशे जनावराव्युं छे. जा म'हिण्ना लेग्यरामा ताउपत्रीय मेग्डें। पुरत्रश्य डाल ट ने जाम हर्शनीय छे जा महिण्नी प्रतिष्ठा वणते श्री जिनमहस्रार्टिण उल्लिम्स प्रतिमाणीनी अलनशताडा इरानी दनी. पदेता पपड मृतिका दनी तय के यनि वृद्धिरानळना कलाव्या सुणण ६०४ मृतिका जिन्नान हे.

3-૪. શ્રી શાંતિમાથજ અને આદાપવતુ મંદિર—આ અને મિદિર એક સાથે હૈપર નીચે છે નીચે અછાપવ્યતું મૃદિર અને ઉપર શો શાંત્વનાયજન મૃદિર છે. આ મૃદિરાને શખવાલેયા ગાત્રના એ સ્વાલ વૈપનાજી, કને ચાપડા ગાત્રીય ભાગવળ પાંચ એ અન.વેલ છે. આની પ્રતિષ્ઠા ૧૫૩૬ માં મહે છે. અષ્ટાપદછના મંદિરમાં મૂલનાયકછ શ્રી કુંચુનાયછ છે આની પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર જિનસમુદ્રસૂરિજી તથા જિનમાણિકયસૂરિજી છે. ૧૫૮૦-૮૧માં પ્રતિષ્ઠા થઈ છે શાન્તિનાયજીના મદિરમાં પ્રથમના મહાત્માના લખાણુ મુજબના ૬૪૦ મૂર્તિઓ હતી અને યતિ વૃદ્ધિરત્નજીના લખાણુ મુજબ ૮૦૪ મૂર્તિઓ છે, અને અષ્ટાપદજીના મ'દિરમાં ૪૨૫ મૂર્તિઓ હતી અને ત્યારપછીના લખાણુ અનુસાર્ ૪૪૪ મૂર્તિઓ છે.

ય શ્રી ચદ્રપ્રસસ્વામિનું મંદિર—અ મદિર ત્રણે ખંડનું ઉત્તમ કારીગરીવાળું અને વિશાળ છે. ત્રણે ખંડમાં દરેક દિશામાં એક એક શ્રીચંદ્રપ્રસસ્વામીની મૂર્તિ બિરાજમાન છે. આથી આ મંદિરને 'ચતુમું ખવિહાર ' પણ કહે છે, ૧૫૯ માં જિનલદ્રસ્ર્રિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા થઇ છે. આ મંદિરના ખીજા માળમાં ધાતુની મૂર્તિએા—પંચનીર્થીના સંગ્રહ ઘણા સારા છે જેમાં પ્રાચીન અર્વાચીન દરેકના સંગ્રહ છે. આ મદિરમાં પ્રાચીન લખાણ મુજબ અને યતિજીના લખાણ મુજબ ૧૬૪૫ મૃતિએા છે.

ક શીતલનાથજીનું મ દિર-આ મ'દિરમાં મૂલનાયકજી શ્રી શાન્તિનાથજી છે. ઢાગા ગાત્રીય એાસવાલાએ મ દિર ખનાવ્યું છે. ૧૫૮૧ માં પ્રતિષ્ઠા થઇ છે. અહીં પહેલાં ૩૧૪ પ્રતિમાઓ હતી, યતિવર્યશ્રી વૃદ્ધિરત્નજીની વૃદ્ધિરત્નમાલામાં ૪૩૦ પ્રતિમાઓ આ મ'દિરમાં છે એવા ઉશ્લેખ છે. આ મ દિર પણ બહુ જ રાનકદાર અને દર્શનીય છે.

- ૭. શ્રી ઋષલદેવજનું મદિર-ચાપડા ગાત્રીય શેઠ ધન્નાશાહ સ્ટાસવાલે ઘનાગ્યુ છે. ૧૫૩૬ માં પ્રતિષ્ઠા શ્રી જિનચંદ્રસૂરિજીના હાથે શર્ધ છે. આ મંદિરનું ખીજી નામ 'ગઘુધરવસહી" પશુ છે. આ મંદિરમાં ર્ચન્યપરિપાટીમાં ૬૩૧ મૃતિએ હોવાનું લખ્યુ છે ન્યારે વૃષ્ધિરત્નમાલામાં ૬૦૭ મૃતિએ હોવાનું લખ્યું છે.
- ૮. શ્રી મહાવીર સ્વામીનું મંદિર-આ મદિર રાજમહેલની પાસે છે, ભરહીયા ગાત્રીય એાસવાલ શેઠ દીપાએ આ મદિર બનાવરાવ્યું છે. પ્રતિષ્ઠા ૧૪૦૩માં થઇ છે. વૃદ્ધિરત્નમાલામાં ૧૫૮૧ માં પ્રતિષ્ઠા થયાનું લખ્યું છે. દ્વારયપરિપાટીમાં ૨૩૨ મૃતિએ હોવાનું લખ્યું છે. વૃદ્ધિરત્નમાલામાં ૧૯૫ મૃતિ હોવાનું લખ્યું છે.

શહેરમાં શ્રી મુપાર્શ્વનાય અને વિમલનાય છતાં એમ એ મન્દિરા છે. આ મ દિરા તપગચ્છતાં છે એમ કહેવાય છે. અને મૃલનાયક છ ઉપર અનુક્રમે શ્રી વિજયદેવસૂરિઇ અને શ્રી વિજયદેવસૂરિઇએ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના લેખ છે.

शहरमां ७ घरमं हिरो * छे त्रष् उपाश्रय छे. गाम अक्षार हाहावाडी छे,

^{*} શકેરનાં દેરાસરા—જેશલમેર શહેરમાં તેના કિલ્લાની માક્ક આઠ નાર્ના માટાં બિનમંદિરા આવેલાં છે, જેમાથી ખે દેરાસરા શિખરમંધી તથા બીખ છ લર-દેરાસરા કે, જે નીચેના સ્થળોએ આવેલાં છે,

દસે મન્દિરાની મૂર્તિઓ ૭૨૮૧ છે આઠ મન્િમાં ૧૦૮૧ મૂર્તિઓ છે અને મે મદિ રામાં નાની માટી મૂર્તિએ ૧૨૦૦ લગભગ છે, એટલે કુલ ૭૨૮૧ ઘાય છે.

જેસલમેરમાં મહાન ક્રિયાહારક તપરવી શ્રા આ છું દિવમલસૂરિજીના વિદ્વાન શિષ્ય બાલપ્રદ્વાચારી, આ છવન છઠ્ઠની તપરયા કરી પારે આપં બિલ તપ કરનાર મહાતપરની મહાપા ધ્યાયછ શ્રી વિદ્વાસાગરજી પધાર્યો હતા. એવા ઉદલેખ મલે છે કેં- બ્રી સામપ્રસસૂરિજીએ આ પ્રદેશના વિહાર અતિશય કઠશુ ધારી સાધુઓના વિહાર ખંધ કરવાની આદ્મા ફરમાવી હતી. ઘશું વધો વિહાર બંધ રહ્યો પહુ ખરા. બાદમાં શ્રી આ છું દિવમલસ રજીને જેસલમેર આદિના શધાએ આ શ્રહભરી વિનંતિ કરી સાધુઓના વિહાર ખુલ્લા કરાબો હતા. ઉપાધ્યાયજી શ્રી વિદ્યાસાગરજીએ આ પ્રદેશમાં વિહરી ઘણાં કબ્દો સહી ધમેના મહાન પ્રચાર કર્યો હતા. શ્રાવકાને ધમેમાં સ્થિર કર્યા હતા અને શુદ્ધ માર્ગ અતાવી સન્માર્ગ વાળ્યા હતા. જેશલમેર ત્યારપછી સારી રીતે ધમેમાં આગળ વધ્યું હતું. આ પ્રસગ વિ. સં. ૧૫૮૨ પછીનો છે. (પટાવલી સમુચ્ચય—તપગચ્છ પટ્ટાવર્યો)

- (૧) કાઢારી પાડામાં બી સુપાર્શ્વનાથછનું શિખરળધી દેગસર આવેલું છે. આ દેશસગમાં ળીજ ત્રસ્યું ગસા માં જીલ જીંગ મૂળનાવંકા પણ તે. નાચેન: ભાગમાં શ્રી સુપાર્શ્વનાથછ તથા શ્રી સીમધગ્રમાંથી તથા મેડા ઉપર ગેહીપાર્શ્વનાથછ તથા શ્રી સીમધગ્રમાંથી તથા મેડા ઉપર ગેહીપાર્શ્વનાથછ તથા સહ્રદરા પાર્શ્વનાથછ મૂળતાવઢ તરીકે ભિરાગમાત્ર છે જેઠલપેર શહેરના દદેશસરામાં મેંટામાં મેડામાં મેડામાં મેડામાં મેડામાં મેડામાં સહેર આ જ દેશસર છે અને તપાગ્ર છત્રાળાઓએ બધાવેતુ દેશસર પણ આ એક જ છે.
- (૨) આચાર ગમ્છના ઉપાત્રયમાં શી વિમળનાયજીનું દેરાસર આવેનું છે, આ દેરાસરના વહીવઢ શ્રીયુત પ્વારેલાલજી જન્દાણી કરે છે
- (૩) પટવોંકી હવેલીમાં ગેઠ હિ'મતરામછ બાધ્યાએ બધ વેવું' ધર દેરામર આવેલું છે આ દેરાસરના વહીવટ ગેઠ અક્કાનછ બાધના કરે છે.
- (૪) પટવેંછા હવેલીમાં રોદ અખયસિલ્ઝએ બધાવેલું ધરદેરાસર સ્પાવેલું હતું તે હાલ જેઠમલજી ગેવક પટવે છો હવેલી શા પાત્રે શિબીઝ હવેલીમાં રહે છે ત્યા ત્રોજે ખાવ લઇ જવામાં આવેલું છે. આ દેગમરુના વહીયટ એક વિજયસિંહજી કરે છે.
- (૫) ભૈયા પાડામાં એઠ આંદમલજીની હોલીમાં ત્રોજે માજ ઘ દેશમર જાતવડું છે. દેશકરના વહીવટ શેક મીરમલજી ભાષ્યું કરે છે.
- (६) भदेता पाडामा शे! सामनिक्छ युवान पग्रेसामर तेमना रदेवाना महानमः भोके भाग स्पार्चेतु छ तेना नहीवट में समस्मिदछ सुना पाने क हरे छ
- (७) मदता पातामा के भनगच्छ भनानुं धरीयमर तेमना उदेवाना अधानशं भीके भागे आने र एं, तेने दहीवर कार वाल एस कि छ
- (८) भीत्रकादनी दवेलीमा जिले भने के भीत्र शादन पर रेमसम् कावेषु से, क्रिया वर्तीवर के क्यादक का क्यावाली के से,

અહીંન પુસ્તકન ડારે નુ લીશ્ટ ગાયક વાડ સરકારની સહ યતાથી શ્રીયુત ચીનનલાલ ડી દલાલે તેયા કર્યું હતું. ભાદ ગાયક વાડ એ રિએન્ટલ સીરીઝ કારા પં. શ્રી લાલચ દન ઈ કારા ખૂબ પ્રયત્ન કરી સારો રીતે પ્રકાશિત કરાયું છે. તેમજ એ ડલમે તો ઇ તહાસ, શિલાલે બા વગેરેના અપૂર્વ સંગ્રહ બાળૂ પુરસ્ત્રાં શ્રુષ્ઠ નહારે "એ શલમેર" નામક પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ લા. 3 માં પ્રકાશિત કરેલ છે. ચંદન મલજી ન ગે રીએ પણ એ સલમેરનાં ચમતકાર પુલ્તકમાં એ સલમેરના ડૂંકા ઇતિહાસ અને ચમતકારે, અ.પ્યા છે. જિલ્લા સુએ પુરતકો ખાસ જોવા યાગ્ય છે.

અર્કોનાં લવ્ય મંદિરા જોઇને જ ખાસ કહેવાયુ છે કે—

" જેસલમેર જીહારીયે, હઃખ વારિયે રે; અરિહ'ન બિંગ અનેક, તીરઘ તે નમુ રે"

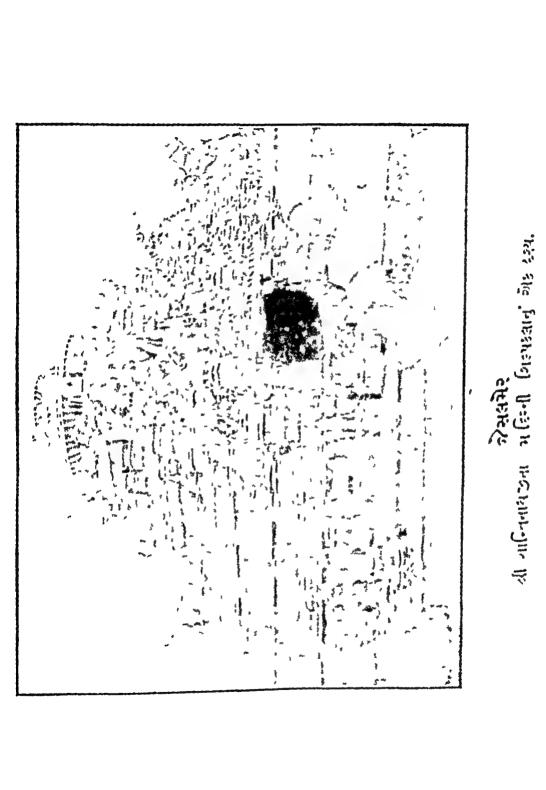
જેસલમેરના સાનભંડારામાંના પુસ્તકા ગુજરાત પાટલુમાંથી અવેલાં છે જે વખતે ગુજરાત ઉપર વારવાર મુસલમાના હુમલા ઘવા માંદ્યા ત્યારે ત્યાંના સધે, આરાયોએ ન્ળી પુત્તકેની રક્ષા માટે જેસલમેરને યાગ્ય સ્થાન માન્યું અને ૧૯૪૧ પછી પાટલુંથી પયાસ ગાડાં ભરો શાસ્ત્રે, તાડપત્રની પ્રતે અને પુસ્તકા અહીં માકદયાં. આ ક્રાં જિનલદ્રસ્વિજીએ અધાની સારી ભ્યવસ્થા કગવી હતી, પરતુ વિ સં. ૧૫૦૦ લાકગમાં પ્તાનીઓએ સાનેરી અને રૂપેરો પ્રતે તે બાળી રાખ કરી તેતું સાતુ –રૂપું વેચ્યું હતું ત્યાર પછી સંઘને ખબર પડવાથી લ્યવસ્થા સારી થઈ.

અમરસામર

જેલદમેર્યા એક ટાેગ અમરસાગર છે. અહીં અનેક ભાગમગીચા અને આર મનાં રુખને છે. ધર્મશાળાએ છે અને ત્રદ્ય સુંદર જિન્દમંદિરા છે.

- 1. બાક્સાગોતીય શેક હિમ્મનગમછએ અનાવ્યું છે. ૧૯૨૮માં આ મદિર દેધપાયું છે ન્લનાય્ક શ્રી આદિનાય ભગવાન છે. મદિરની સામે એક નાની અમંશાળા અને જમળી તચ્ક એક અગીચા છે. આમાં એક મેણે શિલાલેખ છે. આ લેખમાં શેક બાક્સાહ તચ્ક્યી એસલમેરથી સિદ્ધાચળછ વગેરેના એ મોડો મ્લ નેક્ડયા હતા તેના ઇતિહન્સ છે. હેખ દર પાક્તિઓમાં પીળા પત્થર પર એસલમેરા લાયમાં ખાદ શેલા છે.
- ર. ૧૯૮૭માં બાક્દુા સવા-રામજીએ અનાવ્યું છે, જેમાં મૂલનાયક્છ શ્રી જપલકેવ ભગવાન છે.
- ર ૧૯૦૩ માં પંચા તરક્થી આ મંદિર બન્યું છે. મુલનાયકજી શ્રી ઝષમદેવની પ્રનિમા બહુ જ ચુદર અને મનાહિર છે

અમ-સાગરમાં પીળા પત્થરની માટી ખાદ્યા છે. આ પ્રદેશમાં આ પત્થરા મકાના માદરે, રૃતિઓ બનાવવામાં ખૂબ વપરાય છે. પત્થર મજખૂત, ચળક્રતા

લાહવા (જેસલમેર) શ્રી પાશ્વનાથજીના ગાદિર સામેતું દશ્ય.

અને પાસાદાર હાય છે. આ પત્થરામાં એક ખૂમી છે કે જેમ જેમ એના ઉપર પાણી પહે તેમ તેમ આ પત્થર મજબૂત બને છે. અહીંથી પત્થરા બહુ દૂર દૂર સ્થાનામાં પણ જાય છે

લાહવા

અમર સાગરપા ૪ દેશ અને જેસલમેરથી પાંચ દાય દ્રર લાંદ્રવા-લાંધ્રવા છે. અહીં પહેલાં લાંધ્ર યા લોંડ જાતિનાં રાજપુતાનું રાજ્ય હતું પરંતુ વિ. મં. ૧૦૮૨માં દેવરાજ ભાડીએ લાંડ સરદારાને હરાવી લાંદ્રવામાં પાતાની રાજધાની અનાવી, પરંતુ ૧૨૧૨ લગલગમાં જેસલ ભાડીએ મહ મદ ઘારીની સહાયતાથી લાંદ્રવા ઉપર ચઢાઇ કરી, લાંજદેવ રાવલને હરાવી પાતે રાજ્ય મેળવ્યું અને પછી લાદ્રવાને અદલે જેસલમેરમાં રાજગાદી સ્થાપી ત્યારપછી લાદ્રવાની પડની દયા ઘઈ. અત્યારે આ નગરના ખંડિયરા ચારે તરફ દેખાય છે. આ લડાઈમાં શ્રી ચિન્તામણી પાર્થ-નાથજીના મદિરને પછુ ખૂળ હાનિ પહોંગી, પરતુ ૧૬૦૫માં ભવુશાસી ગે ત્રીય શેઠ થીરૂ શાહે આ મંદિર ળનાવ્યું. અહીં પાંચ અનુત્તર વિમાનના આકારનાં પાંચ મંદિર બનાવ્યાં. વચમાં પાર્થનાઘજીનુ માદું મંદિર છે. બાદીનાં ચારે દિશામાં એક એક મદિર છે મુખ્ય મદિરની ડાળી બાજી એક સમવસરજૂની ઉપર મ્થદાપદ તથા તેની ઉપર કલ્પવૃક્ષ બહુ સરસ બનેલ છે.

આ તીર્થના મૂલનાયક શ્રો પાર્શ્વનાઘછની શ્યામ મૂર્તિ એક હતાર કૃણાવાળી છે. કહેવાય છે કે-શેઠ યીર શાહે ૧૯૯૩માં સિહાચલછના મોટા સઘ કાટ્યો હતો. તે વખતે પાછા વળતાં પાટણુયી મૂર્તિના તાલનું સાનું આપીને પાર્શ્વનાય ભગવાનની બે મૂર્તિઓ લાબ્યા હતા. જેમાની એક તો શ્રી મૂલનાયક છ ત્રીકે સ્થાપી અને બીજી મૂર્તિ ઉત્તર-પૂર્વના નાના મ'દિરમાં સ્થાપી છે. શેઠ શીર્શાય જે ૧૫ સઘમાં લઈ ગયા હતા તે ૧૫ પગુ અધાવધિ સાચવી રાખેલ છે.

અહીં ત્રણ ઉપાશ્રય છે, ધર્મશાળા છે. અહીં પૂજારી અને ગારી લોકોનાં પાંચ સાત ઘર સિવાય બીજી વસ્તુ નધી.

સહસક્ષ્ણા પાર્જાનાથ ઉપર સિવાય નીચેનાં સ્થાનામા પણ પ્રસિદ્ધ છે

- ૧. ઉદયપુરમાં ૨. રાધનપુરમાં, સલત્યક્લા પાર્ધાનાયજીનું યુદર મંદિર છે.
- 3. સણવાસમાં વિ. સં. ૧૭૦૦નું મુંદર મંદિર છે.
- ૪. પાટલમાં સહસક્ષાછતું મંદિર છે.
- પ. અમહાવાદમાં દેવશાને પાઢ તથા શાંતિનાયજની પેળમાં એક મૃતિ છે.
- ६. જીનાગઢમાં સગરામ સાનીની ઠ'કમા મૃલનવ્યક્છ કરી અંદસ્વકૃદૃૃૃા પાર્શ્વનાથ**્ય** છે.
  - ૭. કરાંચીમાં સહસફ્લાછનું મુંદર મદિર છે.
  - ૮. માંકારછમાં સ્વસંદ્રણાઇનું મહિર હતુ.

દક્ષિણમાં વિજાપુરમાં જૂના ખેડિયેરા ખાદતાં એક લોંચરામાંથી સહસફ્ષ્ણા પાર્શ્વનાથજીની તેરમા સૈકાની પ્રતિમાછ નીકળી હતી, જે વિજાપુરમાં વિરાજમાન છે. શિર્ખરજીમાં પણ સહસફ્ષ્ણા પાર્શ્વનાથની મૃતિ છે.

દેવીકાર્ટ

જેસલમેર સ્ટેટનું એક પ્રાચીન ગામ છે. અહીં એક સુંદર જિનમંદિર છે જે ૧૮૬૦માં ખનેલું છે. શ્રી ઋષભદેવજીની સુદ્દર પ્રતિમા છે શ્રાવકાના પંદર ઘર છે. આ સિવાય ખીજું એક જીર્જું જિનમંદિર પણ છે. ૧૮૭૪માં ખનાવેલી દાદાવાડી પણ છે. અહીં સં. ૧૮૬૦થી ૧૮૯૭ના લેખા મલે છે. ઉપાશ્રય છે. અહીંથી જેસલમેર ખાર ગાલ દૂર છે.

ધ્વહાસર

અહી' એક યાર્લ્વનાથછનું સુંદર મ'દિર છે. અમતકારી દાદાવાડી છે.

ખાડમેર

કરાંચી લાઈનમાં સ્ટેશન છે. અહીંથી જેસલમેર પણ જવાય છે. અહીં ૭૦૦ ઘર એાસવાલ જૈનોનાં છે. સાત જિનમ દિર છે - ચાર માેટા ઉપાશ્રય છે અને એ ધર્મશાળાએા છે. થદ્યપિ મ દિરા ળહું પ્રાચીન નથી પરંતુ એમાં પ્રાચીન મૂર્તિએં! છે. શ્રી ઝાપલદેવજીના મ દિરમાં ૧૬૭૮ના લેખ પણ છે.

ચારે ઉપાયચામાં વિદ્વાન યતિવર્ચા રહે છે.

પાકરણ

જેના નામથી પાકરણ ફ્લાંધી કહેવાય છે તે આ પાકરણ છે. અહી ત્રણ સુંદર શિખરબધ્ધ મંદિરા અને બે હપાશ્રયા છે. શ્રાવદાનાં ૮ ઘર છે. એકમાં શ્રો ઋપલદેવજીના મુલનાયક છે અને બીજામા શ્રી પાર્શ્વનાયછ મૂલનાયક છે.

પાેકરણ–ફલાધી

જેના પરિયય પાછળ આપ્યા છે. ૫૦૦ થી વધારે ઘર વેતામ્બર મૂર્તિ પૂજક જૈનોના છે. ગામમા છ જિનમ દિરા તેમજ એક તલાવ ઉપર મ¦ન્દર છે. ચાર પાંચ ઉપાશ્રયા છે. ચાર દાદાવાડીએ છે. અહીંના મદિર વીસમા સદીનાં ખનેલા છે.

બીકાનેર

પદરમી સદીમાં રાવ વિકાછએ આ નગર વસાવ્યું છે. અહી એક હજાર. ઘર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક કેનોનાં છે. લગભગ ૩૦ જિનમ દિરા છે તેમજ ૪–૫ જ્ઞાનભ ડારા પણ છે. ૧૮૮ લાયખુરી પણ સારી છે.

(૧) અજિતનાથ ભગવાનનું દહેરાસર–આ દેહરાસર પ્રાચીન છે. શ્રી હીર-

વિજયસૂરિ મહારાજના સમયનું કહેવાય છે. (ર) આદીશ્વરછ (૩) પાર્શ્વનાયછ (૪) શાંતિનાયછ, (૫) વિમલનાયછ, (६) અજિતનાયછ (૭) કું યુનાયછ, આ મંદિરમાં પાર્શ્વનાયછની રતની પ્રતિમા છે. (૮) શાંતિનાયછ (૯) સુપાર્શ્વનાયછ (૧૦) આદીશ્વર ભગવાન (૧૧) પદ્મપ્રભુ, (૧૨) મહાવીરસ્ત્રામીનું (૧૩) પાર્શ્વનાય ભગવાનનું (૧૪) શંખેશ્વરછ (૧૫) શાંતિનાયછ (૧૬) સહસફણા પાર્શ્વનાયછ, (૧૦) મહિલનાયછ, (૧૮) ગદ્ર પ્રભુજનું (૧૯) મહાવીર પ્રભુનું (૨૦) મહિલનાયછ (૨૧) સુમતિનાય સ્ત્રામીનનું આ મંદિર વિશાલ ત્રણ માળનું અને માદ્દું છે. (૨૨) શ્રી મંદિરસ્વામીનું (૨૩) નેમનાયછ ભગવાનનું (૨૪) પાર્શ્વનાયછ, (૨૫) રૂપભદેવછ, (૨૬) ગાંદી પાર્શ્વનાયછ, (૨૯) શાંધિનાયછ, (૨૮) કું યુનાયછ, (૨૯) શામ માત્રા પાર્શ્વનાયછ, (૩૦) આદીશ્વરછ

અહીં ઉપાશ્રયા પણ ઘણા છે. યનિઓ-યતિગીયા પણ રહે છે. અહીંના નાકારવાળા પ્રસિદ્ધ છે. વિઠાન યનિઓ-શ્રીપૂત્યા પણ અહીં રહે છે. અહીંના પ્રદેશ રૈતાળ છે. ઉટનાં વાહના ઘણાં મળે છે. ખેની પણ ઉટયી ઘાય છે ખરી. દાદાવાડીયા પણ છે મ'દિરા અને ગ્રાનભ'ડારા દશ'નીય છે.

ઉદયપુર

મેવાડની વર્તમાન રાજધાનીનું શહેર છે આખા મેવાડમાં અત્યારે તેન ઉદયપુર જેવું શહેર નથી, મહારાદ્યા ઉદયસિંહ જે સત્તરમી સરીમાં-૧૬૨૪ માં ઉદયપુર વસાવ્યું છે. ઉદયપુર વસ્યું એ જ માત્રમાં ઉદયપુરના સુપ્રસિક યો શીનલ-નાથછાના મંદિરનુ ખાતમુકૂને થયું હતુ મેત્રાડના રાજો શરૂઆતથી જ જૈનધમે પ્રતિ બહુ ઉદાર, ભક્તિમયાં અને શ્રધ્ધાશીય રહ્યા છે. મેત્રાડની જ્રી રાજધાની આહેડ—અઘાટપુર હતું તે વખતે ત્યા બનેલાં બાવન જિનાલયનાં મંદિરા એ વાતની સાદી પૂરે છે તેમજ આ જ અવાઢપુરમાં મેત્રાડના મહારાદ્યા તરફથી શ્રી જગવ્ય દ્રસૂરિજીને તેરમી સરીમાં 'મહાલપા 'નુ બિરુદ મળ્યુ નન્

^{*} તપગ-ષ્ઠની સુંમામીસમી માટે આચાર્ય થયા છે. તેમનું અપટપુર-મેરાદના સખાની સમક્ષ ભવીન દિગંગર વાદીએને છત્મ હતા, અને વાદમાં હીરાની જેમ અનવ રહેવાથી 'હીરલા' મગ-મંદ્રપૂરિ આવુ બિલ્લ લખાવે આપ્યું. ત્યારપાલ લાક કર્યું ત્યાંની સ્રિપ્ટની સહાન તપશ્રમાં એક મેરાદને મના જે લિએ તપાનું લ્યુક ૧૨૮૫ માં અધ્યુ ત્યારથી વડ્ય-ષ્ટનું તપ્યા-ષ્ઠ નામ હતુ. (તત્ર-છ પશ્વન્ધ)

भेपाननेश समर्गिद सने नेभवी भाग क्यत्र गरेगवी देवेदस्रेट प्राप्त लग् इत भारी अस्ति देनी सुन्छित उपरेशका शास्त्र वर्णने वितेष्ठ । विद्यानी की सामण्या पार्थनापछतुं भंदिर रोगाव्यं देशे एविछ्या भितेश्वी प्रमन्त यार्व राज्य समर्गन र

આ સિવાય દેવાશી, સેસાર, સમીના ખેડા વગેરેનાં પ્રાચીન મદિરા પણુ આ જ વશ્તુ સૂચવે છે. મેવાડ રાજ્યના જયાં જયાં કિલ્લા અન્યા છે ત્યાં ત્યાં શ્રી ઝાયબ**દે**વ-છતુ મદિર અનશે. આવા ઉશ્લેખા પણુ મલે છે. અને એ જ પ્રમાણુ અત્યાર તે દરેક સ્થાને(માં જૈનમ'દિરા છે.

પંદરમી સફીમાં (૧૪૫૦) મેવાઠના મુખ્ય મંત્રી રામદેવ અને શુંહાછ હતા, જેમના આગ્રહેયી શ્રી સામમુ દરસ્રિજી એ મેવાઠમાં ખૂબ વિહાર કરી જેનધર્મની ત્યાતિ જગાવી હતી. આ સમયે દેવકુલપાટક (દેલવાઠા) માં નીમ્બ શ્રાવક ખૂબ ખર્ચ કરી મોટા મહાત્સવ કર્યો હતા. અને શ્રી ભુવન વાચકને આગ્રાર્થ કર્યા ખૂબ ખર્ચ કરી માટે મહાત્સવ કર્યો હતા. અને શ્રી ભુવન વાચકને આગ્રાર્થ જાપવામાં આવ્યું હતું. આવી રીતે મહારાણા લાખાછના પરમ વિધાસુ શ્રાવક વિસલદેવે ૧૪૩૯ માં ત્રયાંસનાથ ભગવાનના મ દિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. ૧૪૪૪માં જિનરાજસ્રિજીના હાથે આદિનાથછની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. ૧૪૮૯ માં પણ શ્રી સામચુદરસૃરિજીએ ઘણાં રથળાએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. રાણા માકલજીના સમયમાં તેમના મુખ્ય મંત્રી સયણપાલજીએ ઘણાં જૈન મંદિરા બનાવ્યાં હતાં. ત્યારપછી રાણા કુમ્લાજના સમયમાં મેવાઠમાં ઘણાં જૈન મંદિરા બન્યાં છે. તેમાં યે ચિત્તોઠનું કું ભારાણાનું મ દિર એની સાસી પ્રે છે. રાણા કપુરનું મંદિર પણ આ સમયે બન્યું છે રાણા કુ લાજીએ પણ એમાં મદદ મહાયતા આપી છે. તેમજ નાગદાનાં મ દિરા તેમાં યે શ્રી અદબદજનું મંદિર અન્યું છે અને શ્રી શાન્તિનાથજીની સાત કૂટ ઊંચી લવ્ય પ્રતિમા ૧૪૯૪ મહાશુદિ ૧૧ શુર્વારે શેઠ લક્મી- ધરજએ અને તેમના પુત્રોએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે તે પણ એ જ સમય છે.

ત્યારપછી રાજા ઉદયસિંહના સમયે ઉદયપુરમાં બનેલ જેન મંદિર તેમજ મહારાજા પ્રતાપ અને ભામાશાના સમયે અને ત્યારપછી પજુ મેવાડ સદાયે જન ધર્મની જવલંત જયાતિ રૂપ જ રહ્યું છે.

જે કરમાન ખલાર પડ્યું હતું તે ખાસ વાચવા યાગ્ય છે. આ ક્રમાન પછુ એ વસ્તુ સાક્ષ્ કરે છે કે રાળતે જૈનધર્મ ઉપર કેટલા સુંદર અતુરાગ હતા.

स्वित्तश्री एकलिंगजी परमादातु महाराजाधिराज श्री कुंभाजी आदेषातु मेदपाटरा टमराव यावोटार कामदार समन्त महाजन पंचाकस्य खप्त आपणे अठे श्रीपुज तपगच्छका तो देवेन्द्रम्रिजीको पथका तथा पुनम्या गच्छ का हिमाबारजजी को परमोद है। घर्मज्ञान वनायों सो अठे आणाको पंथको होवेगा जाणीने मानांगा, पुजागा । परधम (प्रथम) तो आगे सुदी आपणे गढकोट में नींबदे जद पहोला श्री रियमदेवजीरा देवरा की नींब देवाहे है, पूजा करे हे अप अज् ही मानेगा । सिसोदा पगका होवेगा नेसरे पान (सुरापान) पीवेगा नहि और घरम मुरजाव में जीव राखणों या सुरजादा छोवगा जणीने महासन्ना (महासितयों की आण है) औं पेल करे गाजणींन तलाक हैं।

٧

ŧ

મહારાષ્ટ્રા સર કૃત્તે સંહરાવે શ્રી કેશરીયા ભગવાનને સવાલાખની આંગી અર્પણ કર્યા-ચઢાવ્યાના પ્રસંગા પણ તાજ છે. વર્તમાન મહારાણાના પણ જેન સંઘ સાથે સારા સંખંધ છે. ખન્ને રાજાઓના સમયમાં અનેક વિદાન જેન આચાર્યા ઉદયપુરમાં પધાર્યા છે. અને રાષ્ટ્રાઓએ વ્યાપ્યાનાના લાભ લીધા છે. શ્રી વિનયધર્મ મરિછ, શ્રી વિનયવલ્લ મસ્ર્િ અમાદિ સ્ર્રિપુ ગવાનું ખહુમાન અને આદર જળવાર્યા છે એ જાહેર હકીકત છે.

ઉદયપુરમાં કુલ ૩૫-૩६ જિનમં દિરા છે જેમાં શ્રી શીતલનાઘરના મીનું મંદિર સૌથી પ્રાચીન છે, અર્થાત્ ઉદયપુર વગ્યા પછી તરતમાં જ આ મંદિર સૌથી પ્રાચીન છે, અર્થાત્ ઉદયપુર વગ્યા પછી તરતમાં જ આ મંદિર સ્થાપિત થશું છે. તેનું મિનાકારી કામ દર્શનીય છે તેમજ વાસુપુત્ર્ય ભગવાન નું કાચનું મદિર પણ સુંદર છે, ચાગાનનું મંદિર, વાડીનું, ગેઠનું કેશરીયાનાઘદ નું વિગેરે મંદિરા ખહુ જ સુંદર, વિશાલ ને દર્શનીય છે. ચાગાનના મંદિરમાં આવતી ચાવીશીના પ્રથમ તીથે કર શ્રી પદ્મનાભ પ્રભુની એઠેલી લગભગ જાાચીય પુટની માટી પ્રતિમા છે.

જ્ઞાગણીસમી સદીના જન કવિએ ઉદયપુરનાં મંદિરાનુ સક્ષિપ્ત વર્ષ્ટ્રન આપ્યું છે, તે વખતે ૨૪ મંદિરા હતાં. એ વર્ણ્યન એમના શબ્દામાં જ જોઇ લઇએ—

અશ્વસેન જિનંદ, તેજ દિર્ણુંદ શ્રી સહસ ક્ષ્યા નિત ઝદમાટં મહિમા વિષ્યાતે જગ ત્રહી ત્રાતે અધ મલિન કરે નિષાટં શ્રી મોદિ જિનેશે મેટણું ક્ષેશે જસ સુરત બલદલમાનં શ્રી ઉદયપુર મંડામાં-૧૨

શ્રી શીતલસ્વામં કરું પ્રણામં, ભવિજને પૃત્તિ નવ અંગં; ચાતીસ જિનાલયં, ભુવન રસલ્લં, સર્વ જિનેશ્વર સુખસંગં સત્તરબેદ પુજ ઉમેદં, પય સેવિત જસ ક્ષર સુર સુખુ મી ઉ ૧૩ સંચેગી સાલં વડી વિશાનં પ્રાસાદ જુપાસ કાર્ક સ્વરં; શ્રી આદિ જિલ્લુંદં તેજ દિખુદં જાવરિયા રેઢમ પારું ચાસુખ પ્રાસાદં અતિ આલ્દાદ, દર્શન રામ ધ્યાનં શ્રી દ ૧૪ વળી કુશલજૂપાલં અતિરસરાલ સગ રવાડી સેડિય તામ શ્રી સંતિજિશેશં વિમહેશં ધાનમડી સ્વયર પાસં, દાદાવલી દેવરી સિખરાં મેંદરી પ્રાસાદ મહા પ્રમા સ્થાન મી ઉ ૧૮ આ પછી કવિ દાંડ બહારનાં મંદરાતું વર્ણન કરે છે.—

श्री शांतिनाय ती लिल की। भढिमा अधिक भढिमां। भिन्नित भाग ही नवशंत्र, इर्हन हेणीया उभाव. शाणस्त्राय ही प्रासाद क्षरत् भेजन्त अपित वाद;

શ્રી પદ્મનુભુ નિલાય ફેર્યા લિક કે પુરુષા

•	જૈન	તીર્થીના

: 368 :

સસીના ખેરા-અઘાટપુર

પૂર્નિમ વાસરે મેલ ક નર થક હાત અગ્ર હસ્તિ હે ચામાન હસ્તિ લડત હે	હે બેલાક; તિહીચાન. ૭
×	x .
જિનપાસાદ જુ ભારીક સૂરત ખહેાત	હે પ્યારીક;
સચ્ચા સાલમાં જિલ્લુંદ, પૈષ્યાં પરમ	
ખાદિ ચરણ હે મંડાણ, પૂનવાં હોત	
लगी अड है अति भंग याह लय	

આ જેન મ'દિરાનાં દર્શન ઉપરાંત ઉદયપુરમાં —

રાજમહેલ, તેની પાસેનું વિશાળ તળાવ, તેના મધ્ય ભાગમાં રહેલા રાજ-મહેલ, હાથીખાનું, કાર્ટ, કાલેજ આદિ ઘણું જોવા જેવુ છે. ગામ બહાર હાથી પાળ પાસે જ મારી જૈન ધર્મશાળા છે. અહીં થો કેસરીયાછ દક્ષિણમાં ૪૦ મઇલ દ્વર છે. ઉદયપુર મેવાડની જૈન પુરી છે. અહીં શ્વેતાંબર જૈન સલા, મંદિરા છો હાર આદિની વ્યવસ્થા સારી કરે છે ઉપાદ્યયા, ધર્મશાળા, લાયપ્રેરી, પુરતકલાંડાર વગેરે પણ છે.

સમીના ખેડા

ઉદયપુરથી એ માઇલ દૂર આ સ્થાન છે. અહીં પાર્શ્વનાથજનું સુંદર મદિર છે. પાષ દશમના માટા મેળા લરાય છે. કવિ દેમ અહીંના મંદિરનું વર્જુન આ પ્રમાણે આપે છે—

> મગરા માછલા ઉત્ત'મ, કિસન પાેલ હી અતિ વ'ક; ખેડા સમીને થી પાસ, પૂર્જે પરમ હી હુલાસ, દશમી દિવસ કામેલાંક, નર થક હોત હે ભેલાંક સાહમી વચ્છલ પકવાન અર્ચા અષ્ટ કા મંદાષ્ટ

આ સ્થાન પણ દર્શનીય છે

અધાટપુર

ઉદયપુરથી ૧ માઇલ દ્વર એક પ્રાચીન જૈનતીર્થ અઘાટપુર છે. અઘાટપુર એક વાર મેવાડની રાજધાની હતી. અહીં મહાતપરવી મહાતમ જગમ્ય દ્રસ્જિને મેવાડના મહારાણા જૈત્રસિ હે વિ.સં ૧૨૮૫માં તપાબિરૂદ આપ્યુ હતુ. એક વિદ્વાન મા પ્રસંગના ઉદ્દેખ કરતાં લખે છે કે " આ. શ્રી જગત્ય દ્રસ્તિ વિહારાનુ દેમે સં.૧૨૮૫માં મેવાડમાં અઘાટનગરમાં પધાર્યા. મેવાડપતિ રાણા જૈત્રસિંહ સૂરિજી ના દર્શન માટે આવ્યા. બાર બાર વર્ષોના આંબેલના તપથી તેજરતી શુધ્ધ ચારિત્ર પાળતાં દેદીપ્યમાન કાંતિપિંહ જેતા જ રાણાનુ શિર સૂરિજીના ચરણમાં બ્રુકી ગયુ. તે સહસા બાલ્યા કે "અહા આ તે સાક્ષાત્ તપામૂનિ છે." એમ કહી

મેવાડાધીશ રાજી જૈત્રસિ હે* વીર નિર્યાજી સ'. ૧૭૫૫માં, વિ. સ'. ૧૨૮૫માં આચાર' શ્રી જગતચ'દ્રસૂરિજીને તપ'ની પદવીથી અલ'કૃત કર્યા. ત્યારથી તેઓના શિષ્ય-પરિવાર "તપગણુ " નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. "

અધાટપુરમાં સાંડેરક ગચ્છના શ્રી યશોભદ્રસૂરિજીના હાથે અલ્લટસવે (અલ્લૂએ) શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રભુની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

આજ અઘાટપુરમાં જૈત્રસિહના રાજ્યકાલમા હેમચંદ્ર નામના શ્રેષ્ઠીએ બધાં આગમા તાડપત્ર ઉપર લખાવ્યાં હતાં જેમાંથી દશવૈકાલિકસ્ત્ર, પાક્ષિકસ્ત્ર, અને એાઘનિર્સુકિતની તાડપત્રીય પ્રતા ખંભાતના શ્રી શાંતિનાથછના ભંડારમાં છે આ જૈત્રસિંહના રાજ્યકાલ ૧૨૭૦થી૧૩૦૯ સુધી હતા.

આ આઘાટપુર એક પ્રકારનું તપા તીર્થ છે. સુપ્રસિધ્ધ વડગચ્છમાં જગચ્ચંદ્ર-સૂરિજીના શિષ્યાનું તપગચ્છ નામ પડ્યું. અઘાટમા પ્રાચીન ચાર જિનમ'દિરા છે. તેમાં એક તા મહારાજા સંપ્રતિના સમયનું છે. તેમાં રાા હાથ માટી શ્રા ઋષલદેવ લગવાન્ની પ્રાચીન પ્રતિમા છે. આ સિવાય શ્રી શાંતિનાયજી, શ'ખે-શ્વર પાર્શ્વનાયજી, અને સુપાર્શ્વનાયજીનાં લબ્ય મ'દિરા છે. સુપાર્શ્વનાયજીની મૂર્તિ પણ રાજા સપ્રતિના સમયની છે. આ મા દરમાં રગમડપમાં ત્રણ ચરણ-પાદુકાઓ છે તેના ઉપર ૧૬૯૨માં લટ્ટારક શ્રી હીરાવજયસૂરિજીના સમુદાયના સુપ્ર!સધ્ધ લાનુચદ્ર ઉ. નુ નામ છે. ઉદેપુર આવનાર દરેક યાત્રી આ તપશ્લીથે નાં અવશ્ય દર્શન કરે.

કિવ હેમ અઘાટપુરનાં મ દિરાતું વર્ષ્યુન આ પ્રમાણે આપે છે— " આઘાટ ગામ હે પ્રસિદ્ધ તપાળિરદ હી ત્તિહા કીધ, દેહરા પંચકા મંડાલુ શિખરળધ હે પહિચાન; પાર્શ્વપ્રસુજી જિતાલય પેબ્યાં પરમહે દયાલ, શ્રી ભીમરાલા કા મુકામ તિસ કહોત હે અળ કામ. ''

મેવાડની પચતીર્થી

મેવાડમાં અત્યારે લગભગ પાેંચુા લાખ તેનોની વસ્તી છે, પરંતુ નાગકા, આહડ, કુલલગઢ, જાવર, ચિત્તોઠ, દેલવાડા, ઝીલવાડા, કેલવા અને કેલવાડા આદિના અનેક વિશાલ પ્રાચીન મદિરા, અને પ્રાચીન મદિરાનાં ખડેરા જેતાં એ કલ્પના કરવી અસ્થાને નથી કે એક સમયે મેવાડમાં લાખા જેનોની વસ્તી હોવી જોઈએ. કહેવાય છે કે-એક સમયે સાડા ત્રથુસા મંદિરા હતાં તેવા જ રીતે કું બલગઢમાં લગભગ તેટલાં જ મદિરા હતાં. ઉજ્જડ થએલી જાવર નગરીનાં

^{*} મેત્રાકના રાહ્યા જૈત્રસિંહના સં. ૧૨૭૦થી૧૩૦૯ના શિલાલેખા મળે છે. સૂરિજીના ઉપદેશથી મેવાક રાજ્યમાં જ્યાં કિલ્લા ખતે ત્યા પ્રથમ ઝડપબદેવજીતું મંદર ખતે તેવી રીતે પ્રથા છે.

ખંડરા તોનાર રહેજે કરપના કરે છે કે અહીં એક સમયે સંખ્યાળંધ મંદિરા હોવાં તેઇએ. ચિત્તોહના કિરલાથી ૭ માર્કલ ઉત્તરમાં 'નગરી 'નામનું એક પ્રાચીન સ્થાન છે આ સ્થાનમાં પહેલાં ખહેગ ઘઢેલા પત્થરા અને અહિંથી મળેલા શિલા-લેખા તથા હિલ્લાએ ઉપરથી રાયબહાદુર પંહિત ગોરીશંકરછ એાઝા, આ સ્થાન પર એક માટી નગરી હોલાનું અનુમાન કરે છે. તેમનું તો કથન છે કે—આ 'નગરી 'નું પ્રાચીન નામ મધ્યમિકા હતું. અજમેર છલ્લાના બથી ગામથી મળેલ વીર સંવત ૮૮ના શિલાલેખમાં મધ્યમિકાના ઉલ્લેખ આવે છે 'મધ્યમિકા' નગરી ઘણી પ્રાચીન નગરી હતી. અહીં પણ સંખ્યાબંધ મંદિરા હોલાનું અનુમાન થઇ શકે છે. આવાં અનેક સ્થાના હતા પણ મેલાહમાં મોના છ વિઘમાન મંદિરાની પ્રાચીનતા, વિશાળતા અને મનાહરતા તેનાં જ એમ જ કહેલું તેઈએ કે મીડાં મેડાં તીર્યંસ્થાનોને લુલાવે એવાં તે મંદિરા છે. એ મદિરાના સંબંધમાં અનેક પ્રકારની ચન્હારિક વાતા આજે પણ પ્રચલિત છે.

મહાદ્વ ખના વિષય છે કે-આવાં પ્રાચીન, મન્ય, તીઘે સમાન મંદિરા અને મૃતિયા હોવા છતાં એ સ્થાનામાં એના પૃજનારા કાઇ રહ્યા નથી. એવાં મદિરાના જે પૂજનારા હતા તે કાલકમે થડી ગયા અને જે રહ્યા છે તેઓ બિચારા ખીજા ઉપદેશકાના ઉપદેશથી અંજાઇ પ્રસુ-સક્તિથી વિમુખ થઇ એકા છે. પરિદ્યામે બચ્યાં બચાવ્યાં એ મંદિરા અને મૃતિઓ પહ્યુ વેરાન-નિર્જન અવસ્થાને સોમવી રહ્યા છે. કહેવાની શાચ્યેજ જરૂર રહે છે કે-કાઇ મંદિર યા મૃતિના મહિમાં એના ઉપાયકા-પૂજનારાઓ ઉપર રહેલા છે. અસ્તુ.

મેવાડની આવી હીનાવસ્થામાં પહુ માજે એવાં અનેક સ્થાના છે કે જે લીઘંસ્યન લગક ઓળખાય છે અને ક્યાં જવાયી ભગ્યાતમાઓને જેમ અપૂર્વ આહુંલાદ થાય છે એવી જ રીતે શાયખાળ કરનારાઓને અનેક પ્રકારની એલિ- હાસિક સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય છે, મેવાડમાં હિંદુઓના જેમ પાંચ લીર્થો પ્રસિલ્ક છે, તેવી જ રીતે જેનાનાં પશુ પાંચ લીર્થી પ્રસિલ્ક છે. તેના સંક્ષિપ્ત પરિચય આ પ્રમાદ્યું છે:—

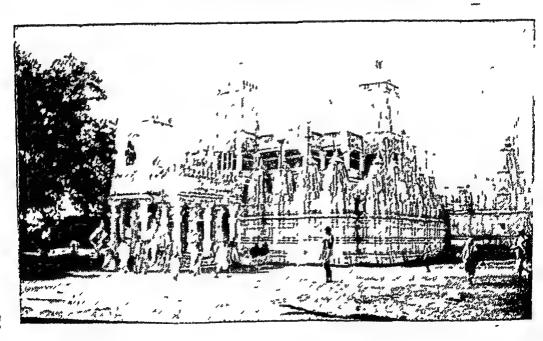
શ્રી કેસરીયાજ

મારવાડમાં સુખ્ય તીર્ઘ રહાન શ્રીકેશરીય છ છે

શ્રી દેશન્યા તીર્ધ ધૃલેવા ગામમાં આવેલું છે. આ સ્થાન ઉદયપુરથી લમભગ ૪૦ માર્ગલ દ્વર છે. ગામમાં પંડાઓની વસ્તી ઘણી જ વધારે સંખ્યામાં છે. આ તૈનતીર્ધ ઉપર જ તેઓ નભે છે. ઉદેપુરથી દેશરીયા જ જતા વચમાં ૯ ચાંકીઓ આવે છે. રસ્તા એકાન્ત પડાહી જંગલના અહામણા છે, તેથી ચાંકી માટે લીલ લાંદા સાથે આવે છે. દરેક ચાંકી ફીક ચાર ચાર આના આપવા પહે

શ્રી કેસરીયાજી : મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન

શ્રી કરેડા પાર્શ્વનાથ ઉદ્દેપુર નજીકતું એક લગ્ય બાવન જિનાલય

છે. નવે ચાકીનાં નામ નીચે મુજળ છે. બલીચા, કાચાં, ભારાંપાલ, ભારીકુડા, ટીડી, પહેાગા, બારાં, પરસાદ અને પીપલી. વળતી વખને ધૂલેવાજીની એક ચાકીના વધારે કર આપવા પહે છે. પરસાદની ચાકીએ આઠ આના લ્યે છે. ઉદયપુરથી કેમરીયાજી જતાં સીધી સડક છે. વાહન મળે છે હમાવાં તા માટરા પણ દાંહે છે.

ધૂલેવામાં વેતાંબર જેનાની ચાર વિશાલ ધર્મ શાલાઓ છે. અહીં શ્રી કેશ-રીયા નાથજીનુ મંદિર છે. મૂર્તિ મનાહર અને ચમત્કારી છે. યૂલનાયક શ્રી ઋષશ-દેવજીની મૂર્તિ છે પરન્તુ કેશર વિપુલ પ્રમાણમાં ચઢતું હાવાથી કેશરીયાજી તરીકે ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. આ મૂર્તિ લગભગ એક હજાર વર્ષ પહેલાં ધૂલેવા ગામથી બહાર થાડે દૂર જગલમાંથી નોકળી હતા. જે વખતે સૂર્યવશી રાણા માકલજી ચિત્તોડની ગાદી પર હતા અને મેવાડનો સત્તા તેમના હાથમાં હતો. તે સમયે હાલનું કેશરીયાજનું મંદિર સ્થપાયુ એમ કહેવાય છે. મદિરમાં પ્રાચીન શિલાલેખા પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. સ ૧૪૩૧ માં આ મદિરના જાર્બુ ધ્લારને સૂચવતા લેખ છે. આ સિવાય ૧૪૪૩; ૧૫૧૯ ના અને બાદમાં સત્તરમી અઢારમી સદીના પુષ્કળ દેખા મળે છે. ચાતરફ ક્રતી દેરીઓમાં પણ ઘણા લેખા મળે છે.

મેવાડના ઉદ્ધારક મહારાણા પ્રતાપના રહાયક, દાનવીર, કર્મવીર લામાશાહે કેસરીયાજના મદિરના જર્ણોધ્ધાર કરાવ્યા હતા તેના લેખ નીચે પ્રમાણે છે.

મેવાઠનું શ્વેતાંબર તૈનોનુ આ પ્રાચીન તે છે છે. પ્રભુજને મુગુટ, કુંઠલ, આંગી વગેરે રાજ ચઢે છે. થી કેમરાયાછની મૃતિની રચના ક્વેતાંભર માન્યતા પ્રમાણે છે. ધ્વેતાંબરા તરફથી જ ધ્વજાદહ ચડાવાય છે. સ્વર્ગસ્થ મહારાષ્ટ્રા ફરેસિંહજીએ શ્વેતાંબર ધર્મની માન્યતા અને વિધિ મુજબ સવા લાખ રૂપિયાની આંગી પ્રભુજીને ચઢાવી હતી—છે. મૂલ મદિર ઘણું પ્રાચીન અ**ને બ**લ્ય છે. મંદિર ળધાવવામાં ૧૫૦૦૦૦૦ ટા. લ.ગ્યા છે એમ કહેવાય છે. સમતીમાં-ની મૃતિએ વેતાંબરી જ છે હાલ દાઇ પણ યાત્રી, રક રૂપિયા નકરાના આપે તા સવા લાખ રૂપિયાવાળી આગી ચહાવાય છે. એટલે આ તીર્ધ શ્વેતાંબર જૈનાતું જ છે એમાં લેશ માત્ર સ દેહ નથી. આ સિવાય માગલસસાટ બાદશાદ અકળરે જગદ્શુરુ શ્રા હીરવિજયસુરા વરછને જેનાનાં મહાન્ તીર્થાની રક્ષાના પરવાના આપ્યા હતા તેમાં દેસરીયાછ તીર્થના પણ સમાવેશ કર્યો હતા.

મલનાયકછની મૃતિ અતિશય પ્રભાવશાલી અને ચમત્કારી હાવાથી આ प्रदेशना भिश्वा× ते भृतिन डाणीया जाजा तरीहै पृत्रे छे अने हैसर आहि यहावे છે. તેમજ શુ ખાદ્માસુ કે ૨.જપુત, વાણીયા કે બીજી કેામ કાર્ય પણ ભેદમાવ સિવય આ મૃતિને તમે છે અને પૃત્રે છે. આ સંબંધી વિશેષ જાણવા ઈચ્છનારે શ્રીયુત ચન્નમલઇ નગોરી સપાદિત "કેસરીયાઇ તીર્ધ " પુસ્તક વાંચી લેવું.

અહી ક્રગણ વિક ૮મે માટે મેળે ભરાય છે માટી સવારી નીકળે છે. રાજ્ય તરફર્ય હાથી, ઘેષ્ઠા, નગારખાતું, ઊંઠ વગેરે સરંજામ આપવામાં આવે છે. તેમજ પ્લુદાને સુંદર અગરચના પણ કરાવવામાં આવે છે. બને ત્યાં સુધી સવારીમાં ખુદ્દ ર છા છે અથવા ખીજા સરદારા વગેરે હેજર રહે છે.

અ મૃતિની પ્રાચીનતા માટે હલ્લેખ મળે છે કે—

લ કેશ રાવધુના સમયે આ મૃતિ સ્થાપિત થઈ હતી. ભાદમાં લગવાન્ રામ-ચદ્રછ લંકા છત્યા પછી ત્યાંયા અમેધ્યા આવ્યા ત્યારે લા ધા અને /ઉજ્જેનીમાં સ્થાપી. ત્યાં તેની પૂજા અને લક્તિ કરવાથી મયણાસું દરી-

^{*} કેશ્રરી ૧ હતે મિલ્લ લે કે લણી જ શ્રન્લારો માતે છે અને પૂજે છે. તેમનું પ્રિય મામ કાળીયાળાત્રા (માવા) છે. તેમના કસમ ખાઇ તેઓ ક્રાઇ પેલુ અકાર્ય નથી કરતા. તેમ્નું નામ ક્ષેનારને લૂટના ટે પીડના પછુ નથી. તેઓ પણ ક્ષકિતથી કેસર ચઢાવે છે. જેત જેતેતર દરેક આ મહાપ્રભાવિક દેવતે પૂજે છે અને નમે છે.

ત્ર આ સત્રધી શ્રીયૃત ગૌરીશંકર ત્રાેઝા રાજપુતાનાના ઇતિહાસમાં લખે છે કે-યહ પ્રતિમા ડુંગર રાજ્ય છી પ્રાચીન રાજધાની કો ભડોદ કે મંદિરસે લાકર પર્દા प्रवर्ध अर्थ है,

ઉત્તૈતીએ કારણુશ્સાન આ પ્રતિમાછ વાગડ દેશમાં અલ્યા અને ત્યાં વડાદમાં **દ**તાં ત્યાંથી લણા સમય પછી આ કતિમાજ નીક્ઝયાં. જે સ્થ,તથી આ પ્રતિમા**છ** નીકઃર્યા <u>દર્તાત્યા અત્યારે પાદુકા ભિરાજ</u>ગાત છે.

ના પતિ શ્રીપાલરાજાના કાઢ ગયા. ત્યાંથી દેવસાન્નિષ્યથી આ પ્રતિમાજ ધૂલેવ આવ્યાં. એટલે પ્રતિમાજી ઘણાં જ પ્રાચીન છે એમાં સન્દેહ નથી. ઉદેપુરથી કેશરીયાજી આવતાં રસ્તામાં રાત રાકાલું પડે છે. વચમાં મહિર અને ધમ'શાળાની સગવડ છે. કેસરીયાજીમાં વિ. ૧૯૮૩–૮૪માં ધ્વજાદંડ ચઢાવવાના ઉત્સવ થયા હતા અને શ્વેતાંખર જૈનાએ જ ધ્વજાદંડ ચઢાવ્યા હતા. તેમાં શેઢ પુનમયંદ કરમચંદ કાંટાવાલા મુખ્ય હતા તેમજ શ્રી સાગરાન દસ્રિજી મહારાજની અધ્યક્ષતા હતી.

આવન જિનાલયની દેરીએામાં વિ. સ^{*}. ૧૭૪૬ શ્રી વિજયસાગરજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. નવ ચૌકી પર પ**ણુ લેખ શ્વેતાંખરી જ છે**.

અહારનું શ્રી જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથજીનુ મદિર પછુ શ્વેતાંખર સવનું છે. ૧૮૦૧ માં શ્રી સુમતિચદ્રજ્ઞ્યો તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

> સુરમન્દિર કાગ્ક સુમા, સુમતિ ચંદ્ર મહાસાધ તપે ગચ્છમે તપ જપતણા ઉપત ઉદધિ અગાધ પુષ્યથાને શ્રી પાર્શ્વના પુદ્રવી પરગઢ કીધ ખેમ તણા મનખા તિમ્ર લાહા ભવના લીધ, રાજમાન સુહતા રતન ચાતુર લખમી ચંદ ઉચ્છવ કીધા અતિઘણા આણી મન ખ્યાન દ દિલ સુધ ગાંકલદાસ રે કીધે પ્રતિષ્ઠા પાસ સારે હિ પ્રગઢયા સહી જગતિ મે જસ વાસ.

શ્રી કેસરીયાનાથજીની પ્રતિમા લગભગ ૩ ફૂટ ઊંચી અને ખહુ પ્રાચીન છે.

કેશરીયા જ આવવા માટે અમદાવાદથી ઇડર થઇને માટર રસ્તે અવાય છે. ઉદ્દયપુરથી સીધી માટર સહક છેઃ માટરા, ટાંગા, ગાહાં, ઉંટ આવે છે. આ સિવાય, પ્રદ્માની ખેડ, રાશુકપુર, અજારી વગેરેનો નળ ઉતરીને પહાડી રસ્તે પશુ અવાય છે.

સાંવરાજી તીર્થ

કેસરીયાજથી પાંચ કેાશ દૂર આ તીર્થ સ્થાન છે. અહીં દેરાસરજ પદાડ ઉપર છે. મૂલનાયકજ શ્રી પાર્શ્વનાથજનો સુદર રયામ મૂર્તિ છે. સાંવરા પાર્શ્વનાથ તરીકે આ તીર્થ પ્રસિદ્ધ છે.

કरेડा

ઉદયપુર ચિત્તોઢ રેલ્વેના કરેડા સ્ટેશનથી અર્ધાથી પાેેે માઇલ દૂર સર્ફેદ પાષાજીનું પાર્શ્વનાથ લગવાનનું વિશાલ મહિર દેખાય છે. આ મેંદિર કયારે ખન્યું તે સંબંધી કાઇ પ્રાચીન લેખ નથી મળતા, પરન્તુ મેંદિરજીની બાંધણી અને આકાર ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય છે કે મ દિર ઘણું જ પ્રાચીન હશે. પુરસ્થાય છ નહારે કે ઠે ના શિલાલેખા શીધા છે તેમાં આવન જિનાલયની પાટ ઉપરના લિખ ૧૦૩૯ ના છે, જે આ પ્રમાનુ છે—

- (१) " मंत्रत १०३९ (व) पें श्रीमंडेरक्षगच्छे श्रीयशीमद्रस्रिसंनाने श्रीव्यामा (१, चार्यो ...
- (२) प्र. म. शीय ग्रेमम् स्तिष्ठितं ॥ न ॥ पूर्वचंद्रेण कान्तिं ..."

સ ડેન્કગ છતા શ્રીયશાલદ્રસ્વિ છુએ પાર્ત્વનાથળિ બની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ સિવાય બારમી શતાબ્દિથી માંડી ૧૯મી શતાબ્દિથી સુધીના લેખા મળે છે.

એટલે લગમગ હજાર વર્ષ પહેલાંતુ આ તીર્ચસ્થાન છે. આ સિવાય સુકૃત-સાગરમા ઉલ્લેખ છે કે–મહામંત્રી પેથડના પુત્ર આંત્રણે આ તીર્ચના છિણેધ્ધાર કરાવ્યત્ના ઉલ્લેખ મળે છે જે સંગ્રેષમાં અ પ્રમાણે છે. આખા મેવાડમા આવે! વિશાલ અને યુદ્દર રંગમંડય બીજે ક્રેયાંય જોવામાં નથી આવ્યા.

"માંડવગઢના મહામંત્રી પેચડકુમાઃના પુત્ર ઝં.ઝલુકુમાર માેડા સંઘ સહિત તીર્થ ચાત્રાએ તોકલ્યા તો ધમં દોષસૂરિજી અહિ અનેક સ્પૃંયુંગવા સંઘમાં સાથે દેતા સંઘ અનેક સ્થાનાની યાત્રા કરતા ચિત્તો કે આવ્યા ત્યાં અનેક જિતમંદિરાનાં દર્શન કૃષ્ણ ત્યાં સે કર કરાનાની યાત્રા કરતા અહીં ઉપસાને હરવાવાળા સુંદર શ્યામ ગંગના શ્રો પાર્કનાઘ ભગવાનની મૃત્તિનાં દર્શન કર્યા ** ** ત્યાં ઉત્સવ થયા પછી મધપતિને તિલક કરવામાં અલ્યુ. આ વખતે સૃષ્ણિ મહારાએ ઉપદેશ અ.પ્યા કે-ત્યાં ત્યાં સઘતે પડે વ ઘ ય ત્યાં મદિર મહત્વવું એઇએ, છેવડે જ્યાં તિલક યાય ત્યાં ત્યાં સાથે અલ્યું સાથે અલ્યું સાથે અલ્યું સાથે ત્યાં ત્યાં સાથે ત્યાં ત્યાં સાથે કર્યા સાથે સાથે માન્ય સાખી ત્યાં મદિર અધ્વાતો કર્યા થાય એટલું રાત્રે પડી જતું એ ત્રારુ સ્થાના ફરત્રી બીએ ઉકાણું પત્રુ મંદિર કરાવ્યું તો ત્યાં પાસુ દિવસે એટલું ઘનુ એટલું રાત્રે પડી જતું.

જીનું પાર્શ્વનાય ભગવાનનું એ નાનું મહિર હતું તેના જીર્ણો હાર આર ભ્યાં ત્યાં પણ 'વદત આવવા મ'ડયું. સમસ્ત સંઘમાં ઉપદ્રવ ઘવા માંડ્યો. આખરે આ કાઇ દેવતાના ઉપદ્રવ છે તેમ સામળી દેવતાને પૃત્ત-સત્કાર આદિથી પ્રસન્ન કરી મૃલ મ'દિએ સુંદર બનાવવાની આજ્ઞા માગી અને દેવે આજ્ઞા આપી પછી પાર્શીન સ્દર ઉપર મ'ર્ગ શરૂર સાત માળનું મચ્ચ મહિર ળ'લાવ્યું.

नचेत्यमंतरे शिष्ट्या, पादाक्रान्तोवकस्तः प्रामादः मण्तस्मोडन्द्रमंडपादि-युतोडाचि ॥ (सङ्क्रमण्यार नरंग ८) આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે-હાલનું મંદિર મંત્રીશ્વર ઝાંઝલનું હાય વધિ પાછળથી તેના જીલું!ધ્વાર થયા છે તેમાં સન્દેહ નથી કિન્તુ મંદિરની કલવ્યતા જે છે તે તા પ્રાચીન જ છે.

આ મ'દિરમાં બે વિશેષતાએ છે. એક તેા ર'ગમ'ઠપના ઉપરના ભાગમાં મિસ્ઝિદના આકાર દેખાય છે. કહે છે કે-બાદશાહ અકબર જ્યારે અહી' આવ્યા ત્યારે તેં છે આ આકાર બનાવરાવ્યા હતા કે જે જોઇ મુસલમાન તાહી ન શકે, પરંતુ આ વાતમાં કેટલું તથ્ય છે તે તપાસવાની ખાસ જરૂર છે. અથવા તા મુસલમાની જમાનામાં મ'દિરની રક્ષા માટે પાછળથી આ આકાર કાઇએ બનાવ્યા હોય.

ખીજી વિશેષતા એ છે કે-મૂલનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનની મૂર્તિ એવી રીતે ખિરાજમાન છે કે સામેના એક છિદ્રમાંથી પાષ વિદ દશમે સૂર્યનાં કિરણે! ખરાખર પ્રભુ ઉપર પડતાં પરન્તુ પાછળથી જીણે દ્વાર કરાવનાર મહાનુભાવે દિવાલ ઊ ચી કરાવી કે જેથી હવે તે પ્રમાણે નથી થતું.

આ તીર્થની ઘણા સમયથી પ્રસિધ્ધિ ન હતી કિન્તુ સ્વર્ગ રથ શેઠ લલ્લુભાઇએ આ તીર્થને પ્રસિદ્ધિમાં આષ્યુ. હાલમાં ઉદેપુર થે. જૈન સંઘતીર્થકમેટી તીર્થ સંભાળ છે. તીર્થની દેખરેખ શ્રીયુત કનકમલજી બહુ જ સારી રીતે રાખે છે.

શાંતિનાથજીનું –અઃખદજીનું મંદિર છે. ખાકી હાલમાં ખંડિયેરા પડ્યાં છે ત્યાં ઘણી પ્રાચીન વસ્તુએા અને શિલાલેખા, ખહિત મૂર્તિએા વગેરે ઉપલબ્ધ થાય છે.

ઉદ્દેપુર આવનાર દરેકે આ તીર્થની યાત્રા અવશ્ય કરવી.

એકલિંગજનું પ્રસિધ્ધ ગણાતુ વેષ્ણુવ મંદિર પણ તેન મંદિર છે. ખત્યારે પણ ત્યાં મૂળ મદિરની બાજીમાં જે દેરીએ છે ત્યાં પાટડા ઉપર નાની નાની તેન મૃતિઓના આકાર છે. મૂલ મંદિરની મૂલ મૃતિ પણ દરેકને બતાવતા નથી. બહારથી વસ્ત્રથી આવ્છાદિન મૂર્તિને વેષ્ણુવ લાવિકા નમે છે. આતું પ્રાચીન નથી. નામ કારપુર પણ છે. અહીં સિધ્ધસેન દિવાકરના ઉપદેશથી તેન મદિર બન્યું છે.

દેલવાડા--- દેવકુલ પાટક

એકલિ ગજીયી ૩-૪ માઈલ દૂર દેલવાડા નામનું ગામ છે. દેલવાડામાં અનેક પ્રાચીન જિનમ'દિરા હતાં. અહીંથી મળેલા શિલાલેખા માટે શ્રી વિજય ધર્માસ્રિજી મહારાજે દેવકુલપાટક પુસ્તક પ્રકાશિત કર્યું છે તથા પુરુષ્ય ક્છ નહારે જૈન લેખ સગહ લા. ર માં પણ ઘણા લેખા પ્રકાશિત કર્યા છે. હાલમાં તા ત્રણ મ'દિરા વિદ્યમાન છે.

ઋ ગુર્વાવલીમા લખ્યું છે કે-મંત્રીશ્વર પેયડે કરહેડામાં પાર્શ્વન ચછતું મહિર ભંધાવ્યું श्रीपार्श्वः करहेडके ।

આ નગરી પાચીન સમયમાં ઘણી જ બબ્ય અને વિશાલ હતી પંદરમી, સાલમો અને સત્તરમી શતાબ્દિ સુધી અ શહેર પૂરી જહે.જલાક્ષી લાગવતું હતું. અહીં પ્રાચીન જૈન મ દિરો ઘણાં હતાં અને શ્રાવકાની વસ્ત્રી પણ પુષ્કળ ક્રતી. કહેવાય છે કે-અહીં ત્રણસા ઘંટાના નાદ સલળાતા હતા

આચાર્ય સામસું દરસરિજી અને તેમના પરિવાર અહીં અનેક વાર પધારેલ અને તેઓની અધ્યક્ષતામાં પ્રતિષ્ઠા આદિ ઉત્સવા પણ ઘણા થયેલા. તેઓ એક વાર પાતાને વાચક પદ્ની મળ્યા પછી સં. ૧૪૫૦ આવેલા તે વખતે તેમની ઉમર માત્ર ૨૦ વર્ષની જ હતી. તે વખતે મહારાણા લાખાના માનીતા મંત્રી રામદેવ અને ચુડ વગેરે મહામાન્ય અને ધનાહ્ય પુરૂષા સામે ગયા હતા. આ સખધી વિગતવાર ઉલ્કેખ સામસૌભાગ્યકાવ્યમાં મળે છે. આ સિવાય જિનવહાન સૂરિ, જિનસાગરસૂરિ, જિનચ'દ્રસૂરિ, સર્વાન દસૂરિજી વગેરે પણ અહીં પધાર્યો છે અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી છે

હાલમાં જે ત્રણુ મંદિરા છે તે પણુ ઘણાં વિશાલ અને ભાવન જિનાલયનાં છે. તેમાં ભાંયરાં પણ છે, વિશાલ જિનમૃતિ ઉપરાન્ત ગુરુમૃતિઓ પણ છે. ૧૯૫૪ ના અહીંના જર્ણોધ્ધાર પ્રસંગે ૧૨૪ મૃતિઓ જમીનમાંથી નીકળી હતો. ત્રણ મંદિરામાં છે જ્રયબદેવ ભગવાનનાં અને એક પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે. એક ચાશું મંદિર યતિજીનું મંદિર છે.

અહી શતુંજય અને ગિરનારની સ્થાપનાના ઉલ્લેખ મળે છે.

" દેલવાડિ છિ દેવજ ધર્ણા ખહુ જિનમ દેર રળાયામણાં; દાઇ કુંગર ત્યાં ચાપ્યા સાર શ્રી શત્રું જો ને ગિરનાર."

(शीवविकयकृत तीधंभावा, सं. १७४६ स्थना)

આ સ્થાન તીર્થ રૂપ હતું તેને માટે જીઓ શ્રોમાન્ મેત્ર પાતાનો તીર્થ માલામાં પણ જણાવે છે.

> દે®ત્રવાડા નાગદાહા ચિત્રાડ, 'આહડ કરહેડ® વધણાર; જાઉર જાહર નેં સાદડી, જિનવરના મન મુક્કેં ધડી.

વાચનાચાર્ય શ્રીમાન કીર્તિમેર્એ પાતાની શાધત તીર્ધમાલામાં દેલવાડાનું નામ આપ્યુ છે.

> નગર કાેટ નઇ દેઉલવાડઇ, ચિત્રકૃટ નઇ; સિરિતલ વાડઇ જે ષ્ટર્ઇ છદ્દા છનરાજ (પંદરમી સતાબ્દિ)

તેમજ અહીં નીંબ, વીસલ, મેઘ, કેહલ, ભીમ તથા કટુક વગેરે શ્રીમાન અને ધીમાન શ્રાવદાએ શ્રાજિપબરેવ ભગવાનનું વિશાલ મદિર બનાવ્યાના ઉલ્લેખ સુનિસુંદરસૂરિઇ મહારાજ ગુવાવલીમાં નીચે પ્રમાણે આપે છે. " मेदपाटपतिलक्षभ्रमिमृद्रक्ष्यदेवकुलपाटकपुरे । भेघ-वीसल-केहल-हेम-सद-मीम-निव=कचेकाद्युपासकैः ॥३५३॥ श्रीतपागुरुगुरुगुध्धिभिः कारितं तदुपदेशसंश्रुतेः । तैः प्रतिष्ठितमथाऽऽदिमाऽईता मंदिरं हरनगे।पमं श्रिया ॥३५४॥ युग्मम्॥

અહીં અત્યારે મૂર્તિપૂજક શ્રાવકાનાં ઘર થાંકાં છે. મહાત્મા શ્રી લાલજી અને મહાત ા રામલાલજી વગેરે મહાત્માઓ સજજન છે. અહીં ૧૦–૧**૨** તા પાષાલા છે. ઉદ્દેપુર આવનાર દરેક યાત્રી અહીં દશેન કરવા જરૂર આવે.

દયાળ શાહના કિલ્લાે

અઢારમી શતાબ્દીમાં ઉદયપુરના મહારાણા રાજસિક્ષના મંત્રી દયાળશાકે એક કરાડ રૂ(પયાના ખર્ચે કાંકરાલી અને રાજસાગરની વચ્ચે રાજસાગરની પાસેના પહાડ ઉપર ગગનગ્રુમ્પી ભવ્ય જિનાલય બંધાવ્યું છે. આ મદિર નવ માળનુ હતું પરન્તુ બાદશાહ ઔરગજેએ એક માટા કિલ્લા ધારી આ મદિર તાડાવ્યું. અત્યારે આ મંદિર બે માળનું છે.

દયાળ શાહ સંઘવી ગાત્રના સરૂપયા ગ્રાસવાલ હતા તેમણે તે વખતના મેવાડના રાજી રાજસિહની વધાદારીભળ રાજસેવા ખજાવી હતો. તેમજ પ્રસ ગ આવ્યે મુસલલમાન બાદશાહ ગૌર ગજેબ સામે અહાદ્વરીથી લડી વિજય પતાકા મેળવી હતી.

દયાળશાહે અધાવેલા મ'દિર માટે એક કિ'વદન્તિ છે કે--રાણા રાજસિ'હે રાજ-સાગર તળાવની પાળ અ'ધાવના શરૂ કરી પણ તે ટકતી ન હતી. છેવટે એવી દૈવી વાણી થઈ કે કાઇ સાચી સતી સ્ત્રીના હાથે પાયા નખાવવામાં આવે તે કાય' ચાલે. ત્યાર પછી શેઠ દયાળ શાહની પુત્રવધૂએ બીડું ઝડપ્યું. તેના હાથે પાયા નાંખી કાર્ય શરૂ કર.વ્યું જેથી કામ બરાબર ચાલ્યું. આના બદલામાં દયાલ શાહને પહાડ ઉપર મ'દિર બધાવવાનો મજૂરો મળી.

પહાઢ ઉપર એક કરાડ રૂપિયા ખર્ચા નવ માળતું આ વિશાલ મંદિર અધાવ્યું એની ધ્વેત્રની છાયા છ કેાસ (ખાર માઇલ) ઉપર પડતી હતી. આ કાંઇ (કલ્લા નથી, એક વિશાલ મદિર છે આ મદિરની પાસે નવ ચાંકી નામનું એક સ્થાન છે જેની કારોગરી ઘણી જ સુદર છે. આખૂ-દેલવાડાના મંદિરાની કારીગરીના નમૂનારૂષ છે. નવ ચાંકીમા પચીસ સર્ગના શિલાલેખરૂપ એક પ્રશસ્તિ કાવ્ય છે. તેમાં રાણાઓથી પ્રશંસા છે. આ પ્રશસ્તિમાં દયાળશાહનું પણ નામ છે. યાત્રિકાએ કરેડા સ્ટેશને ઉતરવું. ત્યાં એક નાની ધર્મશાલા છે. ત્યાંયા બે અહી માઇલ આ મંદિર છે. કિલ્લાની તલેટીમાં ધર્મશાલા છે મંદિરમાં જે મૃતિએ ખિરાજમાન છે તે બધી ઉપર એક જ જાતના લેખ છે. તેમાં લખ્યું છે મૃતિએ ખિરાજમાન છે તે બધી ઉપર એક જ જાતના લેખ છે. તેમાં લખ્યું છે

કે " સં, ૧૦૩૨ ના વશાખ ગુદિ હ ને ગુરૂવારે મહારાષ્ટ્રા રાજસિંહના રાજયમાં સંઘવી દયાળદાસે ગતુમું ખ પ્રત્યાદ કરાવ્યા, અને વિજયગચ્છીય વિનયસાગરસૂરિએ પ્રતિષ્ટા કરી. શિલાલેખમા દયાળશાહના પૃવંજોનાનામ તેજા, તેના પોત્ર ગજૂ, તેના પોત્ર રાજ્ય, તેને વ્યત્ર પુત્ર હતા. તેમાં સોથ નાના દય ળશત્ક હતા. આ મ દિર, ચાકી અને તળાવના ખર્ચના દૃદા આ પ્રમાણે પ્રસ્થિક છે.

નવ ચોછી નવ લાખડી, ક્રાંડ રિપેગે રા ક મ, રાષ્ટ્રા બંધાયા ગ મસિલ રાજતગર હૈ ગામ; વા લી રાષ્ટ્રા મર્જાસંદ વા લી શાહ દયાળ, વધુ બધાયા દેલરા, વધુ બધાઇ પાળ.

भेवाउनी यात्रा अरनारे ग्या स्थणनी यात्राना काल देवे। अहरी छे.

ન ગદા – અદમદ્દછ

ઉદયપુરથી લગલગ ૧૩-૧૪ માર્ડલ ઉત્તરમાં વૈષ્ણુવાના એકલિંગછ વીર્થની પાસે લગલગ એક માઇલ દ્વર પહાઢે.ની વચમાં અદબદજીનું તીર્થ છે. આ સ્થાને પ્રાચીન કાલમાં એક માઇલ દ્વર પહાઢે.ની વચમાં અદબદજીનું તીર્થ છે. આ સ્થાને પ્રાચીન કાલમાં એક માેડું નગર હતું જેનું ન.મ નાગહદ-તાગદા હતું આ નગર મેવાઢના રાળચોની ગજધાનો થવાનું માન પાસ્યુ હતું અને પ્રસિદ્ધ જેન વીર્થ-રૂપે પણ આ સ્થાનની થણા ખ્યાતિ હતી આ નગરમાં કેટલાં જેન મ દિરા હતાં એનું અનુમાન તા એક માઈલના વિસ્તારમાં રહેલ: જેન મ દરેના ખ હિયેરાથી જ થઈ જાય છે. હાલમાં મ દિર વિદ્યમાન છે, અને તે શાંતિન થછનું છે. મૂલનાયકજી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની મૃત્તિ ઉપર લેખ છે જેમાં સં. ૧૪૯૪માં માઘ શુદિ-૧૧ ગુરૂવારે જિનસાગરસુરિજી પ્રતિષ્ઠ કરાવ્યાને ઉલ્લેખ છે. એ લેખમાં "નિરુપમ મદભૂને" શબ્દોથી આ સ્થાન-મૃતિ અદભૂન-અદબદજી રૂપે પ્રસિદ્ધ છે.

શાંતિન ય ભગવાનના મ દિરની પાસે એક વિશાલ મ દિર ટુડીકૂટી હાલતમાં પહેયું છે. આમાં એક પણ મૃંત્ નથી આ મ'દિર પાર્શ્વનાથ યા નિમનાયછનું હાય એમ સ ભવે છે. પ્રાચીન-તીર્શ્વમાલા અને ગુવાવલી વગેરમાં પાર્શ્વનાથછ અને નેમિનાયછના મ દિર હે વાના ઉલ્લેખ મળે છે. સુનિસુ દરસાર મહારાજ લખે છે કે—

खेमाणमृभुन्कुलजस्ततोऽमृत 'समुद्रम्रिः' २७ स्ववशं गुरुर्थः चकार नागहृदपार्श्वतीर्थं विद्याम्बुधिर्दिग्वमनान विजिन्य ॥३९॥

ખેમાણુરાજાના કુલમાં થયેલ સમુદ્રસરિજીએ દિબરુખાને છતી નાગહદ પાર્ટિવનાથતું તીર્થ પાનાને સ્ત્રાધીન કર્યું હતુ. શ્રા મુનિસુંદરસ્વરજીએ બનાવેલા અહીંના શ્રી પાર્શ્વનાઘળના ગ્તાત્ર ૬૫૨થી જાલાય છે કે–શ્રી પાર્શ્વનાથળતું મંદિર સંપ્રતિ રાજએ બનાવ્યું હતું. શ્રી નેમિનાયજીના મંદિરતું નામ શીલવિજયજી અને જિનતિલકસૂરિજીએ પાતાની તીથંમાળાએામાં પહ્યુ લીધુ છે. શ્રી સામતિલકસૂરિજીએ બનાવેલા એક સ્તાત્રમાં અહિંતું નેમિનાયતું મંદિર પેયડશાહે બનાવ્યાના ઉલ્લેખ+ છે.

ચિત્તોડગઢ

મેવાડની પ્રાચીન રાજધાની વીરપ્રસુ ચોત્તોઢળ ભાગ્યે જ કાઇ ભારતીય વિદ્વાન અનિલગ્ન હશે. ઇતિહાસમાં આ વીર ભૂમિ અદ્વિતીય ગણાય છે.

ચિત્તોઠ ગામ ચિત્તોઠ જ કશનથી રહેશનથી બે માઇલ દૂર છે અને ગામની તલાઢીથી પાંચસા ફીટની ઊંચાઇ પર ચિત્તોઠગઢ છે. ગઢ ઉપર જતાં ફેર ખાતા સત્ત દરવાજા વઢાવવા પહે છે. ગઢની લ ખાઇ સવાત્ર માઇલ અને પહાળાઇ અર્ધા માઇલ જેટલી છે. ગઢ ઘણા જ પ્રાચીન છે. પાંચ પાંડવામાંના સુપ્રસિધ્ધ અલવાન ચાધ્ધા ભીમે ખનાવેલા આ ગઢ છે. અહી ભીમના નામથો ભીમગાંડી, ભીમતલ આદિ સ્થાના વિદ્યમાન છે. ત્યારખાદ આ ગઢના મોર્યવશી રાજા ચિત્રાંગદ ઉધ્ધાર કરાવ્યા તથી ગઢનું નામ ચિત્રફૂટ પ્રસિદ્ધ થયું. અમારી પાસેના એક હસ્ત-લિખિત પાનામાં કે જેમાં હિન્દના ઘણાં નગરા વસાવ્યાનું સંવત વાર જણાવ્યું છે તેમાં લખ્યુ છે કે "સંવન ૯૦૨ વર્ષે ચિત્રાઢ-ચિત્તોઢગઢ અમરસિંહ રાણે વસાવ્યા અને કિલ્લા કરાવ્યા." સુપ્રસિદ્ધ કે. કા. સર્વજ્ઞ આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજ સકલાહીતસ્તાત્રમાં ચિત્તોડને યાદ કરતાં જણાવે છે—

वैभारः कनकाचलोऽर्बुदगिरिः श्रीचित्रकृटादय-स्तत्र श्रीऋपभादया जिनवरा क्वर्वत वो मंगलम् ॥ ३३ ॥

અર્થાત્ ચિત્તાં એક પાચીન જૈનતીર્થ છે. સુપ્રસિદ્ધ ૧૪૪૪ શે શેના પ્રણેતા આચાર્ય શ્રી હરિલદ્રસૂરિજીનું જન્મસ્થાન ચિત્તોડ જ હતુ. તેમના ઉપાશ્રય અને પુસ્તકમંડાર અહીં કહેવાય છે. સિદ્ધસેનદિવાકર પણ અહીં વિદ્યા સિદ્ધ કરવા પધારેલા.

અહી' ૧૪૩૯માં વીસલ શ્રાવકે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. બાદમાં ૧૪૪૪માં જિનરાજસૂરિજીએ આદિનાથિ ખની, ૧૪૮૯મા શ્રી સામસુદરસૂરિજીએ પચતીર્થીં-ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ સિવાય મહારાણા મેકલજીના સમયમાં તેમના સુખ્ય પ્રધાન સરદ્યુપાલજીએ પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચી ઘણાં જિનમ દિરા બંધાવ્યાં હતાં. આજે તા ઘણાં જેન મ દિરાના ખંડિયેરા પડયા છે તેનાં નામ પણ બદલાઈ

^{*} ખત્યારે તા શ્રી પાર્શ્વનાથજી કે તેમિનાથજીનું મહિર નથી. ગુર્વાવલીમાં શ્રી મુનિસંદરસ્રિજીમહારાજ પણ લખે છે કે-પેથડશાહે નાગહદમાં મંદિર ખધાવ્યું હતું. ''નાगहृदे ध्योनेप्तिः'' ૪૯

ગયાં છે. અત્યારે મુખ્ય જિનમં દિરા શું ગારયંવરી. શતની શદેવરી, ગોમુખી વાલું જિનમં દિર, મહાવી રસ્વામીનું મદિર, કીર્તિ સ્તં મ, વગેરે કુલ ૨૭ જિનમં દિરા છે. અત્યારે તે મંદિરના છણે દ્વારનું કર્ય ચાલે છે. શું ગારચોરીનું મંદિર; તથા તેનાં ભાયરાંમા હજારા જિનમૃતિ એમ છે. શતવી મ દેવરીના મંદિરમાં તેની સું દર કારણી ખાસ દર્શનીય છે તેની રચના અને અપૂર્વ વિશાળતા જેતાં તેમાં બે હજારથી વધુ પંતમાએ હશે. સાત માળના વશાશ કીર્તિ સ્થંભ જેની નીચેના ઘેરાવા ૮૦ ઘન ફૂડના વિસ્તારમાં છે. અહીં જૈનધમં ની અપૂર્વ જાહે જલાલી હતી, ખાસ દર્શનીય સ્થાન છે લાખ્ખાની કંમતનાં પ્રાચીન મંદિરાના છણે ધ્યાર કરાવી આવાં સ્થાનાની રક્ષા કરવાની દરેક જૈનની ફરજ છે.

ચિત્તોહેગઢમાં શ્રી જિનવલ્ક્લસ્યૂરિજીએ એ સુંદર વિધિ ચૈત્યા કરાવ્યાં હતાં. ત્યાં શ્રાવકાને ધર્માપદેશ પશુ સારા આપ્યા હતા. સ. ૧૧૬૭ના પ્રસંગ છે. તેમના શ્રથા અષ્ટસ્પ્રતિકા, સ'ઘપટ્ટક, ધર્માશિકા શ્ર'થા ચિત્તાહના મ'દિરમાં પ્રશસ્તિરૂપે કાતરાવ્યા હતાં.

ચિત્તોઠ સૂર્ય વશી સિસોહીયા રાજા એના હાઘમાં કયારે ગયું તેના ઇતિહાસ મળે છે કે-વિક્રમના આઠમા સેકાના અંતમાં મેવાઠના ગુહિલવ'શી રાજા અત્યા રાવળે મીર્ય વશના છેલ્લા રાજા માનને હરાવી એ કિક્લા હાઘ કર્યા પછી માળવાના પરમારાના હાથમા ગયા. ખારના સકામાં ગુજરાતના રાજા જયસિંહ આ કિલ્લા છત્યા હતે. બાદમાં અજયપાલને મેવાડના રાજા સામન્તસિંહ હરાવ્યા અને એની ઉપર ગુહિલ વ'શનુ સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું. વચમાં શાહા સમય મુસલમાનાની સત્તા આવી. બાદમા તે ગઢને સિસોહીયાએ છાયા. છેલ્લે રાજ્યા સંગ સાથે માગલ સમાઢ બાળરે યુધ્ધ કરીને કિલ્લા છત્યા. ત્યાર પછી ઉદ્દેપુર મેવાડની રાજગાદી બની. અકખરે ચિત્તોઢને સર્વથા છત્યા હતા. મુગલાઇ પછી ચિત્તોઢ મેવાડના રાજાએના હાથમાં ગયુ જે અત્યારે પહ્યુ છે.

ચિત્તોહતા હિલ્લા સમુદ્રની સપાડીથી લગમગ ૧૮૫૦ ફૂટ ઊચાઇએ છે.

ચિત્તોહેગઢ કપરના સુષ્રસિધ્ધ કીર્તિસ્થ અને બનાવનાર શ્વેતાંબર જૈન શ્રાવક હતા. ત્યાંના એક શિલાલેખમાં લખ્યુ છે કે " આ કીર્તિસ્થં ભ પ્રાગ્વંશ(પારવાહ) સંઘવી કુમારપાલે આ મહિરની દક્ષિણ બાજીએ કરાવ્યા. સ્થં મહિલ્ત તરફ શ્રી વર્ધ્ધમાન જિનના મંદિરના જાણે હાર શ્રો સામમું દરસૂરિજીના અનન્ય અનુરાગી શ્રાવક ગુણરાં કરાવ્યા હતા અને તેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૪૮૫માં શ્રી સામમું દર સૂરિજી મહારાજે કરી હતી. આ મંદિર ચિત્રકૃટના જ રહેવાસીએાસવાલ તેલના પુત્ર ચાત્રાએ કરાવ્યું હતું.

આ મ દિરની પ્રશસ્તિ ગ્રારિત્રગતનગિશુએ વિ. સં. ૧૪૯૫મા રગી હતી તે આખી પ્રશસ્તિ રાે. એ. જ. યુ ૩૩ નં. ર૩ સત ૧૯૦૮ યૃ. ૪૦ શી ર૦માં ઢાે દ્દેવધર લાંઠારકરે પ્રકાશિત કરાવી છે. જીએ! જૈન. સા. ઈ. પૂ. ૪૫૫.

અર્થાત્ ચિત્તોહના સુપ્રસિદ્ધ કીતિસ્થંભ અને ત્યાંના મંદિરા શ્વેતાંબર કૈન સંઘનાં જ છે.

ચિત્તાહના ઇ તિહાસપ્રસિદ્ધ કી ર્તિસ્થંભ બન્યાના ઉલ્લેખ આપણે ઉપર **નો**યા પરન્તુ આથી પ**ણ એક પ્રાચીન પ્રમાણ મલે છે કે મેવા**ડના ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ આહું રાવલ, કે જેમનું નામ અલ્લટ-અલ્લ હતું અને જેમણે સાંડેરક ગચ્છના આચાર્ય શ્રી યશાભદ્રસરિજીને ચીત્તોડથા વિન'તિ કરીને-આમ'ત્રણ આપી આલાટપુરમાં પંધરાવ્યા હતા, અને તેમના હાથથી પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ અલ્લટરાજના સમયમાં જ શ્રી યશાભદ્રસૂરિજીના ઉપદેશથી આ પ્રસિદ્ધ કીર્તિસ્થલ રાજાએ બનાવી એમાં જિનેશ્વર પ્રલુની ચામુખજીન પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી એટલે એમ લાગે છે કે-મા કીર્તિસ્થ'લ પ્રાચીન હાય. આ મિવાય ચિત્તોડના પ્રાચીન ક્ષેન ઇતિહાસ પણ આ સાથે દ્ર'કાણમાં મ્કયા છે.

માંડવગઢના મહામંત્રી પેથડ કુમારે ચિત્તોડગઢમાં મૃ'દિર ખ'ધાવ્યું હતું. लुओ। चन्द्रावतां चित्रकूट था ચિત્રકૂટ એ જ ચિત્તો હ છે. તેમના પુત્ર ઝાંઝણકુમારે ચિત્તોહના મંદિરની ચૈત્યપારિપાટી કરી હતી.

અહુશ્રુતાતિશાયી શ્રી સે.મપ્રલસ્ર્રિજિએ ગ્રિત્તોહમાં બ્રાઇટોની સલામાં જય મેળવ્યા હતા. તેએ અપૂર્વ સાહિત્યશાસ્ત્રી હતા. યતિજીતકલ્પ વગેરે પ્રકરણા અનાવ્યાં હતાં.

જિનભદ્રસૂરિજીએ ચિત્રકૂટ આદિમાં મ'દિરા ળ'ધ વ્યાના ઉપદેશ આપ્યા હતા.

૧૫૦૫માં રાજ્યા કુંભાના ભાડારી વેલાકશાએ શાંતિનાથ ભગવાનું અધ્ટાપદ નામનું મંદિર ખધાવ્યું જેતી પ્રતિષ્ઠા ખરતરમચ્છીય શ્રી જિનસેનસૂરિજીએ કરી હતી. આ મ દિરને શૂગારચાર- શૃગારચાક (સિ'ગારચારી) કહેવામાં આવે છે, नेने। शिक्षाबेण अहर छे.

શ્ત્રુંજયના ઉધ્ધારક કર્માશાહ એાસવાલ ચિત્તોડના જ નિવાસી હતા. એમણે અમદાવાદના સૂળાના પુત્ર બહાદુરશાહને આશ્રય આપ્યા હતા. ૧૫૮૩માં ત્યાર-પછી એ ગાદીએ બેઠા અને એના મદલ્થી કર્માશાહે ૧૫૮૭માં શત્રુંજયનાે ઉધ્ધાર કરાવ્યા. તે વખતે પ્રતિષ્ઠા શ્રો ધર્મ રત્નસૂરિશિષ્ય વિદ્યામ હનસૂરિજીએ કરી હતી. અત્યારના મૂલનાયકજી કર્માશાહના સમયનાં છે.

વિ. સં. ૧૫૧૨ માં આ. શ્રી જયકીતિ સૂરિજીએ નલદમય તીરાસ ચિત્તોડમાં ળનાવ્યા હતા. વિ. સં ૧૫૬૩ માં રાજશીલ ઉપા^{દ્}ય.યે વિક્રમાદિત્ય ખાયરા રાસરચ્યા હતા. ૧૬૩૮ માં શ્રો હીરવિજયસ્ત્રીશ્વરજના ઉપદેશથી સંઘવી ઉદય-કરણું ખંબાતથી આળુ અને ચિત્તોહમઢની યાત્રાના સઘ કાઢ્યો હતા ' ભામાશાહના મહેલ ચિત્તોડમાં હતા

અત્યારે વર્તમાનમાં ત્રિત્તોડમાં નીચ પ્રમાણે પ્રાચીન એતિઢાસિક શિલા-

લેખા મળે છે.

- ્ર ગઢ ઉપર રામપાળની અ'દર થઇને જતાં એક સુદ્ધર જિનમ'દિર છે. મ'દિર ખ'ડિત છે. અ'દર મૂર્તિયા નથી ખહાર કાેરણી સુ'દર છે. આ મ'દિરના અદરના લાગમાં એક લેખ છે પર'તુ સમયાલાવે ખાખા લેખ નથી લીધા કિન્તુ તેના સાર એ છે કે–સ'. ૧૫૦૫(૪) ખરતરગ≈છીય આચાર્ય શ્રી જિનસેનસરિજીએ અહીં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.
- ર. આગળ જતાં સત્યાવીશ દેવરી જિનમ દિર કે જેના છા કિયાર હમાલું થયા છે અને-પ્રતિષ્ઠા પાલુ હમાલું થઇ છે એમાં નીચે પ્રમાણે છે.

कार्तिक शुदि १४ चैत्रगच्छे रोहणाचल चितामणी .....सा माणिमद्र सा. नेमिम्यां सह सैवणिकां वंडाजितायाः सं राजन श्रीभुवनचंद्रसरिशिष्यस्य विद्वत्तया सुहृत्तया च रंजितं श्रीगुर्जरराज श्रीमेदपाट प्रभ्र प्रभृति क्षितिपति-मानितस्य श्री. (३) × × × लघुपुत्र देदासहितेन स्विपत्तरात्मिय प्रथमपुत्रस्य वर्मनसिंहस्य पुण्याय पूर्वप्रतिष्ठित श्री सीमंधरस्त्रामी श्री युगमंधरस्त्रामी "

હેખમાં સ'વત નથા વ'ચાતા ચૈત્રવાલગચ્છના પ્રતાપી આચાર્યશ્રી લુવનચંદ્ર-સ્તિશિષ્ય; કે જેમણે ગુર્જરેશ્વરને પ્રતિષ્ઠાધ આપી રજીત કયો હતા, મેદપાટ-(મેવાડ)ના મહારાણા પણ જેમને ખહુમાન આપતા હતા; તેમના ઉપદેશથી વર્મનસિ'હે સીમ'ધરસ્વામી અને યુગમ ધરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આ હેખ પત્થર પર છે.

- (૨) બીજો એક ખ'હિત સફેદ સૂર્તિ ઉપર છે. ક્ષેખ વ'ચાતા નથી. માત્ર ૧૪૬૯ સ'વત વ'ચાય છે. મૂર્તિ શ્વેતાંબરા છે. લગાટ વગેરે છે.
- (३) × × × सवत् १५१३ वर्षे ज्येष्ठ वित ५ उकेशवरी भ. गोत्रे भै०तोला पुत्र देवाल राजा म × × × राज्य प्रासाद तन्पुत्र भ. कु × × ४ कारित प्रति. खरतरगच्छे श्रीजिनभद्रस्रिः"

ભાવાર્થ-સવત ૧૫૧૩ માં એાસવાલ વશમાં ભ'(ભડા⁷) ગાત્રના તાલા તેના પુત્ર દેવા અને રાજાએ મૂર્તિ કરાવી અને પ્રતિષ્ઠા ખરતરગચ્છી શ્રી જિનભદ્ર સરિજીએ કરાવી છે.

(४) संवत् १५०५ वर्षं पोष शुद्धि १५ श्री उपके॰ सतानीय xxxxx करवा पुत्रधना x x x पिश्त नथी वयाती-छेट्डी पिश्तमां वित्त भ० श्री सोमसुद्दरस्थि " आटक्षे वंशार्थुं छे.

સં. ૧૫૦૫માં ઉપકેશવંશીય કરવ'ના પુત્ર ધનાએ મૃતિ લરાવી છે અને તે પ્રતિષ્ઠા લાદારક શ્રી સેત્મસું દરસૂરિજીએ કરાવી છે. ઉપરના એક પરિકરની માટી મૂર્તિ અમે શ્રીમહાવારસ્વામાના મ'દિર પાસેના કર્માશાના મ'દિરમાં એક સ્થાન પર બિરાજમાન થયેલી જોઇ હતી. એની ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ વ'ચાયા છે.

(५) " सं. ११५० (७) श्रीयशामद्रसृशि संतानीय" आगण क्षेण आर पंकितने। छे पण् वंत्राते। नथी.

(६) सं. १५३६ वर्षे पेष......नथी व'यातु'.

આત્યારે તેા આગળ જણાવ્યું તેમ આ સત્યાવીશ દેવરીના મ'દિરના સુ'દર છો[ધ્ધાર તથા પ્રતિષ્ઠા આદિ થયાં છે.

આગળ જતાં સુપ્રસિધ્ધ કૃષ્ણલક્ત મીરાંબઇનું મ દિર જોયું. આ મંદિર-ના જીણુંધ્ધાર મેવાડના સદ્દગત મહારાણા કૃતેહસિંહજીએ કરાગ્યા છે મ દિર લગ્ય અને વિશાલ છે, ડબલ આ મલસારાની સુંદર ગાઠવણી છે. શિખર ઉપરના ભાગમાં એક મંગલ ચત્ય છે તેમાં ડામી અને જમણી બાજી એક x x x દેવ છે તેમના ઉપર છાજક્ષીમાં સુંદર જિનમૃતિ છે, તેના ઉપર તારણમાં બીજી નાની જિનમૂર્તિ છે આ નાની નાની જિનમૃતિ એ મનેહર અને લંગાટથી શાલતી શ્વેતાંબરી છે. મીરાંબાઇના મંદિરના ચાકમાં જમણી બાજીના મંદિરની પાછળની દિવાલમાં પાષાજ્ઞની સુદર પંચતીથીની જૈન શ્વેતાંબરી મૂર્તિ છે, જે પરમદર્શનીય છે.

અહીંથી આગળ જતાં માેકલરાણાનું મ'દિર જેનું બીજીં નામ સિમિધેશ્વર મહાદેવનું મદિર કહેવાય છે. આ મ'દિરતી રચના માટે અનેક મતલેદ્રા છે, અદર ૧૨૦૭ ના મહારાજા કુમારપાલના બીજો લેખ ૧૪૮૫ ના માેકલરાણાના છે.

આ મં દિરનો ખહારની ડાળી ખાજીની દિવાલમાં છે સુદર જિનમૂર્તિઓ છે. એક મૂર્તિ તો અભિષેકના સમયની છે, દેવા અંભષેક માટે દાથમાં કલશા લઇને ઊભાનું – સ્હેજ અવનતભાવે હાથમાં કલશ લઇને ઉત્તેલા છે એનું મનાહર દશ્ય છે. એ જ દિવાલમાં આગળ ઉપર જૈન સાધુની સુદર મૂર્તિ છે. સાધુજીના જમણા હાથમાં સુહપત્તિ છે. ડાળા હાથમાં શાસ્ત્ર છે, સામે ઠવણી છે સ્થાપનાચાર્યજી રાખવાનું સ્થાન, પછી સામે સાધુ છેઠા છે, તેમની પાછળ શ્રાવક શ્રાવિકાઓ હાથ જેડીને છેઠા છે. ધર્મોપદેશ સાંભળે છે. આગળ એક ખાજી જૈનાચાર્યની મૂર્તિ છે. સામે ઉપદેશ શ્રવણ કરવા રાજા છેઠા છે નામ અને લેખ ખંને છે પણ ઉતાવળમાં અમે ઉતારી ન શક્યા. ઉત્સવપૂર્વક ગાજાવાજા સાથે રાજા વગેરે વંદન કરવા જાય છે.

આગળ ઉપર જિનવરેંદ્ર દેવને ઇંદ્રરાજ ખાળામાં લઇને ખેઠા છે. ફેવા અભિષેક કરે છે. આપું રથાન જેતાં તીર્થકર દેવનાં પાંચે કલ્યાલુંકા જલાયાં. આગળ ઉપર પહુ કર્વે, મૃ. જેન સંઘના સાધુમદારાજના સુંદર દેશ્યાે જાગલમાં એહિં, એક દાથમાં ઠાંટા, એક દાચમાં મુદ્રપંત્ર વગેરે જણાયા.

આ ગાન માં દિરાના ગડારનાં ભાગમાં કોન તીચે કર દેવા, આગાયાં, મુનિવરા, શાવકા વગેરે કોઇ જરૂર એમ કલ્પના સ્કૂરે છે કે—આ મકિંગ બૃતકાલમાં કોન મન્દિરા દાય તા નાદિ

આગળ ઉપર ગે!મુખ કુંડ પર તેન મંદિરને કે જેને સુકાશલ સાધુની શુકા કહેવામાં આવે છે. કુડ ઉપર જતાં પ્રથમ ઉપરના આગમાં ધમંશાળા જેલું આવે છે. પાર્થાયાં ઉતરીને નીચે જતાં તેન મંદિર આવે છે તેમાં આ રીતે સૃતિં છે. વચમાં આદિનાયજીની સૃતિં છે. જમળી બાજી કીર્તિધર સુનિ છે, તેમની જમણી બાજી પ્રાકૃતમાં લેખ છે. ડામી બજી સુકાશલ સધુધ્યાનમગ્ન છે. તેમની હાળી બાજી તેમની માતા વ્યાથીના જવ ઉપસર્ગ કરે છે.

પ્રાકૃતમાં લેખ | ક્રીનિધરઋષિ | પ્રમુમૃતિ | સુકાયલઋષિ | માતૃછવ વ્યાધ્રી અધે નામ કે તરેલાં છે. પ્રાકૃતમાં લેખ છે તેમાં શરૂ જાતમાં—

॥६॥ ॐ दूर्गे अई नमः स्वाहा ॥

સૂલનાનાયક્છ પ્રભુછ ઉપર કાનડીમાં લેખ છે.

ં રૂપ મંદિરમાં એક પરિકર ઉપર ૧૧૧૪ના લેખ છે.

संवत् × × १४ वर्ष मागश्चिद् ३ श्री चत्रपुरीय गच्छे श्रीञ्चागणि सन्पुर महादुगे श्री गुहिलपुत्रवि × × × हार श्रीवहादेव श्रादितिन वामांग दक्षिणामिमुगुहारगुफायां किन श्रुवदेवीनां चतु × × × लानां चतुणां विनायकानां पादुकायटिश्महमाकारमहिना श्री देवी चिचोहरी पृति × × श्रीअन्गच्छीय महाप्रमावक श्रीआअदेवस्रिमिः × श्री सा. नामासु मा॰ हग्पाछेन श्रेयसे पुण्योपार्जना × न्यियरते "

ચિત્તો માં આવાં અનેક પ્રાચીન જૈન રઘાપત્યા, ત્યાં-મૃતિયા, મ દિરનાં ખેઠિયેરા ઉપલખ્ય થાય છે. આ ગધાં પ્રાચીન જૈન રથાપત્યા એ જ સ્વચ્વે છે કે-મેવાઠમાં જૈન ધર્મનું મહાન પ્રસુત્વ હતું.

અહીં અવનાર નીચેનાં સ્થાનાનાં દર્શન કરે.

જેન કીર્તિ શ્વંભ જે સાત માળના અને સુંદર કાર્રાગરાવાળા છે. વિક્રમના ચીદમા શ્રકામાં આપણ 'વેતાંબર જેને અ'શ્રાવેલ છે, જેના ઉલ્લેખ ઉપર આપી મયા છીએ. ર. કીર્તિ સ્થ'લની પાસેનું જ શ્રી મહાવીર પ્રમુનું મ'દિર આ મ'દિરના જો્યું ધ્ધાર મહાર હ્યા કુ લાના સમયમાં ૧૪૩૮ થયા હતા.

3 ગામુખની વાસે બીજું એક જૈન મ'દિર છે, જેમાં સુકાશલ મુનિરાજ વગેરેના ઉપસર્ગ'ની મૂર્તિ છે.

૪ સત્તાવીશ દેવળ-ખડી પે'ળ પાસે છે ને જેમા કારણી સુંદર દર્શનીય છે, જેના હમણાં જ જોણું ધાર અને પ્રતિષ્ઠા સ્વ. પૂ પા આ. શ્રી વિજયનીતિસૂરી-શ્વરજીના ઉપદેશથી થયા છે.

પ શ ગારચાકી જૂના રાજમહેલની પાસે ઉત્તર તરફ નાનું કળાયુકત મહિર છે. જેને શૃ'ગારચાવડી પણ કહવાય છે.

આ સિવાય જયસ્ત'ભ, કુ ભારાષ્યાના મહેલ, મીગંળાઇનું દેવળ જેની ભીંતાનાં જેન ધર્મનાં સુદર ભાવવાહી પુતળાં છે. માકલશાહનું મદિર જેમાં મહારાજ કુમારપાળના લેખ છે તે કવાયતના મેદાન પ'નુ ભાષાશાહનું મકાન, નવા રાજમહેલ.

ę ચિત્તોડગઢ ગામમાં (∙ઉપર જ છેુ) સુંદર જિત્મ'દિર છે. ઉપાશ્રય છે. શ્રાવકાનાં ઘર છે.

નીચે પણ જેનાની વસ્તી છે. ધર્મશાળા છે એક યતિજીના ઉપાશ્રય છે.

હુમણું મેવાડના ઉ^દધાર અને શિક્ષણુપચાર માટે આ **મા વિજયક**લ્યાણુ સૂરિજીના ઉપ**દેશ**થી ચિત્તોડગઢ જૈન ગુરૂકુળ પણ સ્થપાયું છે.

મક્ષીજી પાર્શ્વનાથ

માલવામાં ઉજ્જરીની નગરીથી પૂર્વમાં ૧૨ કાષ દ્વર મકસી છ લ I. P. I. તું રેટેશન છે, સ્ટેશનથી અધો માઈલ દ્વર મકસી ગામ છે, અહીં મકસી છ પાર્શ્વનાથક છે, સ્ટેશનથી અધો માઈલ દ્વર મકસી ગામ છે, અહીં મકસી છ પાર્શ્વનાથક વાગન ગુળી લગ્યાં માં દર છે મૂલનાયક મકસી છ પાર્શ્વનાથક છની નીચે એક લોંઘરામાંથી આ પ્રતિમાછ નીકળ્યાં હતાં. મૂલ સ્થાને અત્યારે આરસના ગાતરાં છે. મકસી છ પાર્શ્વનાથક છની પ્રંતમાછ નીકળ્યાં ત્યારે હજરા મનુષ્યા એકઠા થયા હતા ળાદમા લાખ્ખા રૂપિયા ખર્ચી શ્વેતાં ભરે જૈન સાથે ભગ્ય મે દિરે બે ધાન્યું છે. મૂલનાયક છની એક તરફ ચિંતામથી પાર્શ્વનાથછ અને બીજી તરફ શ્રો નેમિનાથ લગવાનની શ્યામર ગનો મૂર્તિ છે. મે દિરજીની ચારે તરફ પર જિનાલય દેરીઓ છે. મહિરોમાં બિરાજમાન મૂર્તિઓ ઉપર પ્રાયઃ બધા ઉપર ૧૫૪૮ ના શિલાલેખા છે. પાસે જ કારખાનું છે-અત્યારે વ્યવસ્થા શેઠ આયું દજી કલ્યા છુ- અને મે દિરજીની પાછળ સુદર ખગીએ છે.

10

, જૈન જૈનેતર બધા યે પ્રલુજીને પૂજે છે અને માને છે માલવામાં આ તીર્થ ઘણું જ પ્રસિધ્ધ અને મહત્વનું છે.

મક્ષીજી પાર્શ્વનાથજના એક પ્રાચીન સ્તવનમાં કે:લીક વિશેષતા મળી છે, જે નીચે: મુજબ છે.

"જિનમ દિરથી જીમણે દેવરીયાં છત્રીય.

× × × પ્રભુના મ દિર આગલે ચૌમુખ દેવલ એક.

વલી ચૌમુખને આગલે રાયછુ રૂખ ઉઠાર તિહાં પગલાં પરમેસતછુા લેટી હરય અપાર રાયછુતલ લગુ દેહરી છહા થ્રી જિનવર પાસ

× × × × જિનમ દિર જીમણુઇ ત્રિહુ દેવરીયાં ઠામ

રવેતાંળરી વિવહારિહા દા. તેહ શ્રાવક સમકિત ધારી

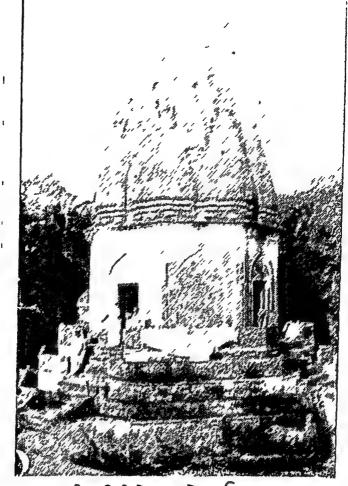
× × × × કેંઇ હીન્દ્ર તુરક હજારી આવઈ તેા પ્રભુ જાત્રા તુમારી

x x x

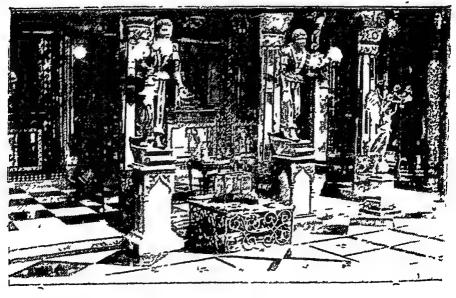
ઇહેયાસસામી મુગતીગામી, દેસમાલવ મ'ડેણા મગ સીચગામઈ અચલ ઠામઇ પાપ તાપ વિહેડેણા. (રચના સ. ૧૭૭૮ નરસી હેદાસ જૈન સત્ય પ્રકાશ અં.ર,વ.પ.

અવંતી પારવેનાથ

ઉત્તજીવની માલવામાં અવન્તિ પાર્ધિનાથજ—ઉત્તજિવની નગરી ખહું જ પ્રસિધ્ધ તીર્ધિસ્થાન છે. માલવામાં ક્ષિપ્રાનદીના કિનારે ઉત્તજનો નગર વસેલુ છે. અહીંના રાજા પ્રજાપ લની પુત્રી મચલાસું દરીનું જન્મસ્થાન. પ્રજાપાલ રાજાએ શ્રીપાલ સાથે કન્યા પરણાની તેને કાઢનો રાગ હતા. મચલાસુ દરી અને શ્રીપાલ નવપદલ એાળીનું વિધિ વિક આરાધન કર્યું અને તેમના રાગ મઢી ગયા. નવનિધાન પ્રાપ્ત થયાં અને પાતાનુ રાજ્ય મળ્યું. આ સમયથી આનગરી ઘણા જ પ્રસિધ્ધિમા આવી છે. તે વખતે અહી આડીશ્વર ભગવાનનું મ દિર હતું. ખાદમાં ભગવાન શ્રી મહાવીર દેવના સમયમાં રાજા ચંડપ્રદોત અહીંના રાજા હતો. વિતભયપત્તનના રાજા ઉદ્ધીના સમયમાં ચડપ્રદોતે ઉદાયી રાજાની પૂજનીય જિનપ્રતિમા અને દાસીનુ અપહરણુ કર્યું.

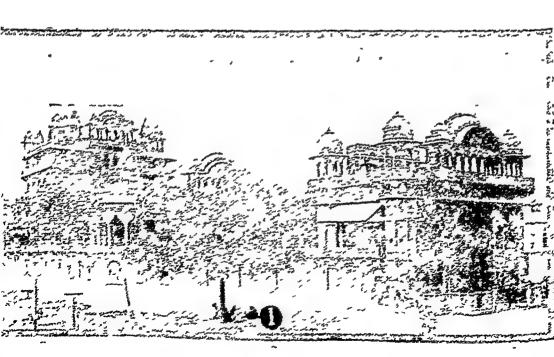
મક્ષીજીનીથ –ચાક વચ્ચેનુ જિનાલય

કાનપુરતું અદ્વિતીય મીણાકારી મંદિર

મેવાડના મહાગણા માેકલસિંહજીના સમયના પ્રધાન સરણ-પાલજીએ બહાળા ખર્ચ કરીને બુંધાવેલ ભવ્ય જિનાલય જે આજે જીલું અવસ્થામાં ચીતાેડગઢેના કિજ્ઞામાં પડશું છે

અજમેરતું સાનીતું પ્રખ્યાત લાલ માં દેર

આખરમાં ખન્ને વચ્ચે ભય કર યુધ્ધ થયું. યુધ્ધમાં ચંડપ્રદ્યોત હાર્યો અને ફેંદ પકડાયા. ઉદ્દાર્યી રાજ તેમને પકડીને વિતભયપત્તન લઈ જતા હતા. રસ્તામાં ચાતુ- મિસ આવવાથી રાજા ઉદાયીએ દશ રાજાએ સહિત વચ્ચે જ પડાવ નાંખ્યો જેથી દશપુર નગર વસ્યું. ખાદમાં પર્યુપણા પર્વના દિવસામાં ઉદાયી સાથે ચંડપ્રદ્યોતે પણ ઉપવાસ કર્યો હતા જેથી ઉદાયી રાજાએ તેને પાતાના સ્વધર્મી સમજી ક્ષમા- પના કરી અને તેને છેટા કર્યો. ચડપ્રદ્યોત અવન્તિ આવ્યા અને ઉદાયી વિતભય-

પત્તન ગયા રાહા નામના ખુધ્ધિશાલી નટપુત્ર અહીં ના જ રહેવાસી હતા. કાકાસ નામના ગૃહસ્થે અહીં ધન કમાઈ ધર્મારાધન કર્યું હતું. અટનમલ્લ નામના પ્રસિધ્ધ પહેલવાન અહીં ના હતા. ગંડરૂદ્રાચાર્ય અહીં પધાર્યા હતા. આ હલ્લેખા નંદી સૂત, આવશ્યક ટીકા અને ઉત્તરાધ્યયનમાં છે.

ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી પછી રહે વધે સસાટ્ સ પ્રતિ છે આર્યસિહિસ્તિ-સૂરિજીના ઉપદેશથી જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો હતા. તેઓ અહીં જ થયા હતા.

અવિત્સકુમાલે આયેલું સ્તીસૃરિજના ઉપદેશથી નલીની શુલ્મ વિમાનની ઇચ્છાથી અહીં જ દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ અહીંના નિવાસી હતા. તેમનું સ્વર્ગગમન અહી ક્ષીપા કાંઠે થયેલું અને જેમની સ્મૃતિરૂપે તેમના પુત્રે અવન્તિ પાર્શ્વનાથજીની સ્થાપના કરી હતી. ખાદ આ સ્થાન પ્રાદ્મણોના હાથમાં ગયુ. તેમણે જિનિબંખ આવ્છાદિત કરી મહાદેવજનું લિંગ સ્થાપ્યું પરન્તુ સુપ્રસિષ્ધ દાનવીર પરદુઃખલજન રાજ વિક્રમાદિત્ય અહી રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે વૃષ્ધવાદી સૂરિજના શિષ્ય પ્રખર નૈયાયિક તાર્કિકશિરામણી શ્રી સિષ્ધનેન દિવાકરે અહીં આવી, ગ્રાનથી અહીં નું સ્વરૂપ જાણી, મદિરમાં જઇ, કલ્યાણુમ દિર સ્તાત્ર ખનાવ્યું. સત્તરમી ગાથાએ લિગ ફાટ્યું અને શ્રાઅવિત્ત પાર્શ્વનાથજીની મૃતિ નીકળી એ મૃતિ એક દાર્કિસ્વાર જાય એટલી ઊંચે ગઇ. પછી સ્થિર થઈ અને કહ્યાણુમ મિર્દર સ્તાત્ર સમાપ્ત થયું. આજ તા ક્ષીપ્રાકાંઠે નજીકમાં અનેત પેઠમાં અવન્તિ પાર્શ્વનાથજીનુ મંદિર છે, તેમાં એ મૃતિ ગાદી ઉપર બિરાજમાન છે. પાસે જ સું સર્વનાથજીનુ મંદિર છે, તેમાં એ મૃતિ ગાદી ઉપર બિરાજમાન છે. પાસે જ સું કર વેતાંબર જેન ધર્મશાળા છે, શ્રીપ્રાકાંઠે અનેક ઘાટા ખનેલા છે, બીજા સું દર વેતાંબર જેન ધર્મશાળા છે, શ્રીપ્રાકાંઠે અનેક ઘાટા ખનેલા છે, બીજા લજ્જનીમાં મહામંત્રી પેથઠકુમારે મંદિર બંધાવ્યુ હતું. જાએા, जीयादुज्जियिन પુરે વ્યળિકારા (ગુર્વાવલી)

જિજયિનીમાં યતિના પ્રાચીન થ્રથલં હાર છે. ગામમાં શરાધામાં શ્રીશાન્તિનાથજી તથા મ'હીમાં વાસુપૂજ્યસ્વામિ, ખારાકુવા શ્રી ચિતામણી પાર્શ્વનાથજી તથા સહસન્ વયા પાર્શ્વનાથજી, તથા દેરાખહંદી અને નયાપુરીમાં સુંદર મ દિરા છે. દેરાખહંદી પા

શ્રી ઝષલદેવજીના પ્રાચીન મંદિરના હમણાં છે કે ક્યારે થયા છે અને શ્રી સિધ્ધચક-જેના સુદર પટ કરાવ્યા છે. સુનિરાજ શ્રી ચંદ્રસાગર છ વગેરેએ આ વિષયમાં સારા પ્રયત્ન ઉદાવ્યા છે. કુલ ૧૫–૧૭ જિનમંદિરા છે. શહેરથી ચાર માઇલ દૂર લૈસેગદમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભાવતીનું મંદિર છે. તેમજ છે માઇલ દૂર જયસિંહ-પરામાં અને આઠ માઇલ દૂર હસામપુરમાં પણ જિનમંદિર છે. શ્રાવકાની વસ્તી શહેરમાં સારી છે.

તેરમા સૈકામાં ઉજ્જૈન સુસલમાનાના ઢાથમાં ગયું. ૧૫૬૨ માં માગલસમાટ મ્યકબરે તેને જત્યું અને ૧૭૫૦ માં સિંધીયા સરકારે જત્યું.

અહીં લતૃં હરી ગુફા, સિષ્ધવડ વગેરે જોવા લાયક છે. મહારાજા સવાઈ જયસિંહ જયારે માળવાના મૂબા હતા ત્યારે તેમણે એક સુદર વેધશાળા બનાવી હતી તે પણ ક્ષિપ્રાકિનારે આ જ વિદ્યમાન છે. ઉજ્જૈન ભારતવર્ષનું ગ્રીનીગ્ર મણાય છે. ક્ષિપ્રાનદીની વચમાં રહેલ કાલીયાદેહ મહેલ પણ જોવા લાયક છે.

રતલામ.

માળવામાં રતલામ માટું શહેર ગણાય છે અહીં સુંદર દશ જિનમ દિરા છે. આમાં શ્રો શાંતિનાયજીનું તપગચ્છનું મંદિર કહેવાય છે તે લગ્ય અને પ્રાચીન છે. મૃતિ સંપ્રતિ મહારાજાના સમયની પ્રાચીન છે. મદિરા સુંદર અને દર્શનીય છે. શ્રતાંબર જૈન ધર્મશાળા છે. જૈનાની વસ્તી પણ સારા પ્રમાણમાં છે. રતલામના દરભાર સાહેએ માટા મન્દિરના જીણે ધાર સમયે સારી રહાયતા આપેલી અને મંદિરખર્શ પેટે છે ગામ આપ્યાં છે.

સંખાલીયા

રતલામથી પાંચ કેાશ દૂર અને નીમલીના સ્ટેશનથા એક કેાશ દૂર સૈબાલીયા આવેલું છે. અહી શ્રી શાંતિનાથજનું પ્રાચીન લબ્ય મ'દિર છે. પ્રતિમાજ વેળુનાં છે. ખહું જ પ્રસાવિક અને ચમતકારી છે. અહીં ની મૂર્તિ પૂર્વાચાર્યજી મહારાજે આકાશમાર્ગોથી લાવી સ્થાપન કરેલી છે. લાદરવા શુદિ બીજે પ્રસાજના અંગમાંથી અમી ઝરે છે. દેરાસરજીની પાસે જ સુંદર ધર્મશાળા છે. સૈબાલીયાના ઠાકારસાહેંગે મ'દિરજી માટે બગીચા–વાવડી વગેરે આપેલ છે.

સાવલીજી તીર્થ

રતલામથી આગળ જતા નીમલી સ્ટેશનથી જ માઇલ દ્વર સાવલીયાછ તીથે આવેલું છે. અહી શ્રી પાર્ટ્યનાથજીનુ સુંદર માદિર છે. પ્રતિમાજી મનાહેર રયામ છે. અહાં પણ ભા. શુ. બીજના અમી ઝરે છે. કાઇ સુસલમાને આ મૃતિંને ખંડન કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતા જેનું નિશાન નજરે પડે છે.

અજમેર

રાજપુતાનાના મધ્ય ભાગમાં વસેલું અને ચારે ખાન્તુ પહાડાથી ઘેરાયેલું ' अन्यमेरु दुर्ग ' એ જ આજનું અજમેર છે. આ શહેર વિ. સ. રુગ્રમાં વસ્યું છે એમ કહેવાય છે. રાજા અજયપાળે આ નગર વસાવ્યું છે. અજમેર પૃથ્વીરાજ ચૌહાલાનું જન્મસ્થાન છે. પૃથ્વીરાજ ચૌહાલાનું જન્મસ્થાન છે. પૃથ્વીરાજ ચૌહાલાનું હતા. આજે પદ્ય પહાડ ઉપર પ્રાચીન ધ્વસ્ત કિલ્લા પદ્યો છે. પહાડા અને કિલ્લાથી સરક્ષિત આ શહેર એક વાર ભારતવર્ષમાં પ્રસિદ્ધ હતું.

અત્યારે એની પૂર્વ જાહાજલાલી તેા નથી રહી છતાંયે અજમેર-મેરવાડા પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. રાપ્યુતાનાના પાલીટીકલ એજન્ટ અહીં રહે છે, તેના ખંગલા–એાફિસા અહીં છે.

લાખા કાટડીમાં શ્રી સંભવનાથછતું માટુ મંદિર છે. બીંજું મંદિર શ્રી ગાંડીજ પાર્ધનાથછતું છે. ત્રીજું કાંડીતું મંદિર જેમાં ઋષભદેવજ કેસ-દીયાછ)તું મંદિર છે. ખુદ્ધકરાષુ સતાતું ઘરમંદિર છે. જ્યાં ચદ્રપ્રભુની સ્ક્ટિકની મૂર્તિ છે. તેમજ ગામ ળહાર માટી વિશાલ દાદાવાડી છે. ખરતરગર્માં મહાન આચાય શ્રી જિનચદ્રસૂરિજીની સ્વર્ગભૂમિ છે. સ્થાન ચમત્કારી છે. ત્યાં પણ નાતુ સુદર જિનમ દિર છે. દાદાવાડી શહેરથી લગભગ છે માઇલ દ્વર છે. તેમજ દિગંળર મદિર ભાગચંદ્રજ સાનીતું સુદર કારીગરીવાળું ભવ્ય મિ ર

અજમેરમાં એક મુંદર અભયખઘર-મ્યુઝીયમ છે, જેમાં અનેક પ્રાચીન જૈન મૂર્તિઓ પણ છે. પંદરમી અને સાળમી સદીની પણ કેટલીક મૂર્તિયા છે. અહીં જૈન ધર્મના હિન્દમરમાં પ્રાચીન એક સુદર શિલાલેખ છે. " ઘોદાય મગવતે चडिशित ૮૪ बलस्व" ભગવાન મહાનાર પછી ૮૪ વર્ષ વીત્યા ખાદ જે મ દિર ખન્યું છે તેના આ શિલાલેખ છે. આ શિલાલેખ અજમેરથી સાત ગાઉ દ્વર ખડવી ગામથી મળેલા છે. રાયખહાદુર ગૌરીશંકર હીરાશંકર એાઝાએ આ લેખ વાંચવા માટે સારી જહેમત ઉઠાવી હતી. આ લેખ જૈન, બૌ દ્વ અને વૈદિક ધુર્માવલ બીએામાં સૌથા પ્રાચીન લેખ છે.

અહીં મેચા કાલેજ, રાજકુમાર કાલેજ, હારદેલ, માહું પુસ્તકાલય વગેરે જોવા લાયક છે.

" ढाइ दिन का झोरहा" અહી દિનની ઝુપડી સ્થાન પ્રસિદ્ધ છે એ પણ જોવા લાયક છે. આ એક પ્રાચીન જૈન મદિર છે. અમે ઉપર ચઢી જોયું હતું. ઉપર શિખર દેખાય છે તેમજ આજીળાજી પણ જે કે રણી છે તે જેન મંદિરને મળતી છે. ખદ સુસલમાની સમયમાં આ લબ્ય મંદિર મસિદરૂપે અનાવાયું છે. મુસલમાનાની પણ ખ્યાજાપીરની ગ્રીકની પ્રસિધ્ધ સ્થાન છે સમ્રાટ્ અકળર આ તીર્થની પગે ચાલતાં ચાત્રા કરી હતી. માેડી કખર છે અને બાવિક મુસલમાના ધૃપ-દાપ-ફૂલની માળા વગેરે ધરે છે–નમે છે.

ગાસવાલ જૈન હાઇમ્કુલ પણ ચાલે છે.

કેસવગ'જ

અહીં યી વિમલનાથજીનું મુદ્દર દ્વરમંદિર છે. પૂ. પા. મુનિ મહારાજ શ્રી દર્શનવિજયછ આદિ વિપુર્ટી સુનિ મહાતમાંઓના ઉપદેશયા આ મદિર સ્થપાયું છે. 'વૈતાંબર પલ્લીવાલ તેન મંદિર છે. મહારાજગ્રીના ઉપદેશયા ૩૫-૪૦ પલ્લીવાલ શાવદાએ આ મંદિર રથાપ્યું છે આગળ ઉપર ભરતપુર, હીં ડાન વગેરે પલ્લીવાલ પ્રાંતમાં ત્રિપુર્ટી મહારાજના ઉપદેશથી વેતાંબર તેન મંદિરાના છે મુંધ્ધાર, હીં ડાન વેતાંબર પલ્લીવાલ તેન બાર્ડીંગ વગેરે આલે છે. આ પ્રદેશમાં શેઠ જવાહરલાલછ નાહટાછ મુંદર પ્રચારકાર્ય કરે છે.

અજમેરથી દિશનગઢ થઇ જયપુર જનાય છે ગામ ખહાર સુંદર દાદાવાડી છે અને બીજી' જેક મ'દિર છે. શ્રાવકાતું ઘર અને ઉપાશ્રય છે.

અજમેરથી 3 ગાઉ મુખ્કર તીર્થ વખ્યુવાનું છે. આમાં પ્રદ્માછનું મંદિર જૈન સંદિર જેલુ લાગે છે.

કલ્પસૂત્રની સુખાધિકા ડીકામાં આઠમા વ્યાપ્યાનમાં અજયમેર દુર્ગ (અજમેર) નછક હુર્પ પુરનગરની પ્રશ્ના આવે છે તે હુર્પ પુર અત્યારે હાંસાડીયા તરી કે પ્રસિધ્ધ છે. પુષ્કરથી પાંચ ગાઉ દ્વર છે. ચારે તરફ નગરનાં ખેડિયેરા પડ્યાં છે. પ્રાચીન નગરીના ભાસ કરાવે છે.

જયપુર

રાજપુતાનામાં જયપુર ખાદુ જ પ્રસિધ્ધ શહેર છે. એની બાંધણીથી એ Indian Paris કહેવાય છે. અહીં નાં ખજાર, રાજમહેલ, ખગીચા, અજ્યચ્પઘર, એાખ્ઝવે-વેટરી-જયાતિષી યંત્રાલય (વેધશાળા) વગેરે વગેરે ઘણું ધાગું જોવા લાયક છે. અહીં જેનાનાં ૩૦૦ ઘર છે. નવ મંદિરા છે. આમાં શ્રીઋપભદેવજીનું કેઅરીયાજનાં, સુમાતનાયજીનું, સુમાતનાયજીનું, મહાવી ભગવાનનું વગેરે પ્રસિધ્ધ છે. એક શેઠ મુલાખયદળનું શીઋપભદેવજીનું ભગ્ય મંદિર પુરાણાઘાટમાં છે. ખરતરગઢળના મંદિરમાં, શેઠ મુલાખયંદજી હઢાને ત્યાં તથા શ્વેતાંખર પાઠશાળામાં ઘરમંદિર છે.

જયપુરથી ત્રણેક માઇલ દ્રું ખા ગામમાં સુંદર પ્રાચીન જયભદેવજીનું મંદિર છે. જયપુરથી આમેર પાંચ માઇલ દ્રુંર છે. તથા અહીં શ્રી ચંદ્રપ્રભુજીનું મંદિર છે. ધમેં શાળા છે. પદાહ ઉપર શહેર વસેલું. જયપુર વસ્યા પહેલાંનું જયપુર સ્ટેટની ઇતિહાસ] : ૩૯૭ : અલ્વર-(રાવણા પાર્ચેનાથછ)

પ્રાચીન રાજધાનીનું સ્થાન છે. પહેલાં જેનોની વસ્તી ઘણી હતી. અહીંની વ્યવસ્થા જયપુર શ્રી સંઘ જળવે છે.

જયપુરથી સાંગાનેર છ માઇલ દ્વર છે. અહીં છે મંદિરા છે. દાદાવાહી છે. ધર્મ- શાળા છે, ઉપાશ્રય છે જયપુરથી પચ્ચીશ માઇલ દ્વર ''બર'' છે. અહીં શ્રી ઋષભદેવ- છતું પ્રાચીન લગ્ય મંદિર છે. મૂલનાયક છ શ્રી ઋષભદેવજીની પ્રાચીન લગ્ય મૃર્તિ છે. જયપુરથી અમે 'બર' ના સંઘ કઢાવ્યા હતા. જયપુરના સુપ્રસિધ્ધ ગુલેચ્છા ધીસુ-લાલજી સંઘપતિ થયા હતા જયપુર વસ્યા પછી આ પહેલા જ આવા માટા છ'રી' પાળતા સંઘ નીકળ્યા હતા.

જયપુરથી માલપુરા થાેડે દ્વર છે. અહીં વાચક સિધ્ધિયંદ્રજીતા ઉપ**દેશથી** ભગ્ય મ'દિર ખન્યું છે. ચંદ્રપ્રભુજ મૂલનાયકજી છે. આ સિવાય બીજીં એક વિજય ગચ્છતું મ'દિર પણુ છે. અહીં દાદાવાડી પણુ ભગ્ય અને ચમત્કારી છે.

જયપુરથી સાંભર ૪૨ માઈલ દૂર છે. અહીં શ્રી કેસ 1યાજનું લબ્ય મે દિર છે.

જયપુરથી પચાસ માઇલ દૂર વેરાઠનગર છે. અહીં જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયં-સૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી ઇન્દ્રમલજીએ સુંદર મંદિર અંધાવ્યું હતુ. અને વિ. સં. ૧૬૪૪ માં જગદ્દગુરુના શિષ્ય પં. શ્રી કક્યાલુવિજયજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ મંદિરતું નામ ઇન્દ્રવિહાર અને ખીજીં નામ મહાદયપ્રાસાદ હતું –છે.

આ મ'દિર મુસલમાની જમાનામાં ધ્વસ્ત થયું છે પરંતુ એના શિલાલેખ મ'દિરની દિવાલ ઉપર જ રહી ગયા છે. આલું જ એક બીજી મ દિર પણ ત્યાં છે. વરાટ જયપુર રટેટનો અન્તિમ સરહદ પર આવ્યું છે. અહીંથી બે માઇલ પછી અલ્વરનો સરહદ શરૂ થાય છે.

અલ્વર—(રાવણા પાર્શ્વનાથજ)

હવે' મેત્રાત દેશ વિખ્યાના, અલવરગઢ કહેવાયછ; રાવણ પાસ જીહારા રે, ર'ગે સેવે સુર નર પાયછ.

ખી ખી. એન્ડ સી. આઇ રેલ્વે દિલ્હીથી જયપુર જતાં અલ્વર સ્ટેશન છે. અલ્વર સ્ટેશનથી અલ્વર શહેર ખે માઇલ દૂર છે. શહેરમાં એક સુંદર જિન-મ'દિર છે જેમાં પ્રાચીન પ્રતિમાએ છે નીચે લોંયરું છે તેમાં પછુ પ્રતિમાએ છે. મ'દિરમાં પ્રતિમાએ લબ્ય અને વિશાલ છે.

શહેરથી ૪ માઇલ દ્વર પહારની નોચે '' રાવણા પાર્શ્વનાથજી ''નું સુંદર જિન-મ દિર ખંહિયેર રૂપે છે. સુપ્રસિદ્ધ લ કેશ રાવણ અને તેમની સતીશિરામણી મ'દાદરીદેવી વિમાનમાં ખેસી આકાશમાંગે જતાં હતાં ત્યાં અલ્વરની નજીક ઉતર્યાં. તેમને નિયમ હતા કે-જિનવરદેવની પ્રતિમાનાં દર્શન કરીને જમલુ. મ'દાદરીને યાદ આવ્યું કે પ્રતિમાજ લેવાનું ભૂલી ગયા છીએ એટલે ત્યાં જ વેળુની સુંદર પ્રતિમાજ અને જ્યાં તેમના શિયલના પ્રભાવે પ્રતિમાજ વજમય થઈ ગયાં. પતિ પત્ની દર્શન પૂજન કરીને ગયાં અને પ્રતિમાજ ત્યાં જ રહ્યા. આદ અહીં મંદિર અન્યું અને રાવળા પાર્ધનાથજીના નામથી તીર્થ પ્રસિદ્ધ થયું. અત્યારે પજી મંદિર વિશાલ અને લગ્ય છે એમ તેનાં ખંડિયેરા પરથી જબાય છે. મંદિરજ ખાલી પડ્યું છે. વિચ્છેદ તીર્થ છે.

અલ્વરના કિલ્લાના ભાગ ખાદતાં ત્યાંથી પ્રાચીન મ'દિર, ઉપાશ્રયનું સ્થાન નીકળ્યું છે. લેખ ૧૬૨૩ના છે.

મહાવીરજી.

આ તીર્થ સ્થાન જયપુર ગ્ડેટમાં આવેલું છે ચંદનગાંવ સ્ટેશનથી થાંઢે દૂર છે. આ તીર્વ °વે. પલ્લીવાલાનું સ્થાપિત છે. વિ સં ૧૮૨૬માં દિવાન જોધરાજજી પલ્લીવાલે અહીં મંદિર અંધાવ્યું. મૂલનાયક શ્રી મહાવીર ભગવાનની મૂર્તિ છે. જો કે હાલના જયપુર રહ્નયના કેટલાક દિગંબરી જૈનાએ સત્તાધીય બની આ તીર્થ દિગંબર બનાવવા કારીશ કરી છે, પૂજનવિધિ જૈવેતાંબરી ગ્રાલે છે.

આ તીર્થને જૈન જૈનેતરા ખધાય માને છે દિવાન જેધરાજીએ ખનાવેલાં ખીજાં મદિરા અત્યારે પછુ શ્વેતાંખરી છે. (૧) ભરતપુરના મંદિરમાં મૂલનાયકજી તેમના ખનાવેલા છે. તે શ્વેતાંખરી છે. (૨) હિંમનું મદિર અને કરમપુરાનું મદિર પણ શ્વેતાંખરી જ છે તેમજ દિવાન જોધરાજીની વિ સં ૧૮૨૬ની બનાવેલી સૂર્તિ મશુરાના અજયબદ્ધરમાં છે તે પછુ શ્વેતાંખરી છે. દિવાન જોધરાજી શ્વેતાંખર મૂર્તિપૂજક પલ્લીવાલ જૈન હતા.

માંડવગઢ

ભારતની પ્રાચીન ગણાતી નગરીઓમાં આ એક પ્રાચીન નગરી ગણાય છે. એક જૂનું માંડુ ગામ જ્યાં થાડાં લિક્ષાનાં ઝુંપડા હતાં ત્યાં આ ગામમાં મંડન નામે એક લહાર રહેતા હતા. એને એક પશુ ચરાવનાર મિલ્લ પાસેથી પારમમાં મત્યાં અને રક્ષણ માટે લાહાનું સાનું અનાવી, એક માટે કિલ્લા અનાવી. આ કિલ્લા ચાલીસ માઇલના ઘરાવામાં હતા. લહારે પાત નું નામ રાખવા આ ગઢનું નામ માંડવગઢ રાખ્યું. આગળ ઉપર આ પારસમાણુ આ લહારે તેની કન્યાને કન્યાદાનમાં આપ્યા, પરન્તુ કન્યાને આની કાંઈ કદર ન થઇ અને કન્યાએ આ પારસમાણુ નર્મદાના પાણીમાં ફે કી દીધા.

ખીજી દતકથા એવી મલે છે કે પેથડકુમારે પારસમણિ, કામગવી, કામધેતુ અને ચિત્રાવેલી લેટ આપી તેથી તે વખતના પરમાર રાજા જયસિંહદેવે આ વિશાલ દઢ, અલેદ્ય કિલ્લા બનાવ્યા અને નગરને સુરક્ષિત બનાવ્યું. જે કિલ્લા અદ્યાવધિ પાતાની જીલુંશીલું હાલતમાં પય પૂર્વ ઇતિહાસને ભાખતા પડ્યો હાય એમ લાગે છે

રાજા કીર્તિવીર્યાર્જીનના સમયમાં, કે જે પૌરાણિક સમયના મહાપ્રતાપી રાજા શ્રી છે એ છે આ કલ્લા બધાવ્યા છે, પરંતુ કિલ્લાનું સ્વરૂપ જેતાં આ વાતમાં અહ તથ્ય નથી જણાતું

વળી ઉપદેશતર ગિણીમાં ઉલ્લેખ મલે છે કે "વનવાસના સમયમાં રામચંદ્રજી ના અનુજ બન્ધુ લક્ષ્મણુઓ સીતાજને પૂજ કરવા માટે છાણુ અને વેળની મનાહર શ્રી પાર્શ્વનાથળ મૂર્તિ બનાવી. સીતાજના શિયલ પ્રભાવથી આ મૂર્તિ વજમય બની ગઇ. આ જ પ્રતિમા મે હપદુર્ગમાં પૂજાય છે, જેના દર્શન અને પૂજનથી બધા ઉપદ્રવા શાન્ત થાય છે. પછી લાંબા સમયે પરમાર રાજાઓએ આ નગરીને આખાદ બનાવી હતી."

અહીં એક વાર ભતું હેરી અને વિક્રમ રાળની પણ સત્તા હતી. પછી લાંછા ઇતિહાસ તા નથી મળતા કિન્તુ ઉપે દ્રરાજ, વેરિસિંહ, (શિવરાજ) સીચક વાક્ષ્ પત્તરાજ (પ્રથમ) વરિસિંહ દ્વિનાય, સીચક ળીંજો વગેરે પરાક્રમી રાજા એા થયા હતા. પછી પ્રસિદ્ધ માલવપતિ મુજરાજ, વિદ્યાવિલાસી રાજા ભાજ વગેરે રાજા એાએ આ નગરી ઉપર પાતાની સત્તા અલાવવામાં ગોરવ માન્યું છે. તેમની પછી પરમાર રાજાઓએ આ નગરીમાં ૧૧૧૫ મુધી પ્રથમ જયસિં હદેવ, ૧૧૩૦ મુધી ઉદ્યાદિત્ય, ૧૧૬૦ મુધી લક્ષ્મણદેવ, ૧૧૮૩ નરવમં દેવ, ૧૧૯૮ યશાવમે દેવ, ૧૨૧૬ જયવર્મન દેવ પછી ઠેઠ ચોદમી સદી મુધી ચાલ્યુ અને પછી મુમલમાન બાદશાહોની સત્તા વધી અને છેવટે ૧૩૬૬માં અલ્લાઉદ્દીન બીલજીના મેનાપતિ મલીક કાદરે ધારના કળ્જો લાધા. અને ૧૪૫૪માં દિલ્હીના મસાટ દ્વિરાજ તલલબે દિલાવરખાનને માળવાના સૂળા નીમ્યા જેણે આ પ્રદેશ ઉપર ખૂબ સત્તા જમાવી.

પ'દરમી સફીમાં તમુરલ ગે હિન્દ ઉપર અટાઈ કરી. દિલ્હીથી સમારે મહમદ-શાહ ભાગ્યા. ગુંજરાતમાં ગયા અને ત્યાંથી ધારમાં ત્રણ વરસ રહ્યો. એના ગયા પછી દીલાવરખાન આ પ્રાંતમાં વ્યતત્ર સુખા ખન્યા. એણે માંડવગઢની પ્રાચીનતા, હિન્દુ અને તેન દેવના વાર્મિક સ્થાનાના નાર્શ કર્યો, માંડવગઢનું નામ ખદલી ' શેદીયાબાદ' નામ રાખ્યું. મુસલમાન યુગમાં માળવાના સુખેદારાએ માંડવગઢને રાજધાનીનું શહેર ખનાવ્યું. મદિરા-ઉપાયયા અને દેવળાને ખદલે મસ્છદા, મકખરા, વગેરે ખન્યાં પછી મરાઠાએ આ પ્રાંત ઉપર સત્તા જમાવી જે અદ્રાવધિ ચાલુ છે. અત્યારે એના રાજધાની માંડવગઢ ન હ કિન્તુ 'ધાર' છે.

માંડવગઢ ચોદમી સદીમાં ઉત્રતિના શિખરે હતુ. આ વખતે અહીંના દાન વીર, ધર્મવીર શ્રામત જેનાએ આ નગરમાં સેક્ટા જિનમ દિરા અનાવ્યાં હતાં. મહામત્રી પેયઢકુમાર; અહીંના મત્રે નીમાયા અને સપત્તિવાન અન્યા પછી માંઠવગઢના ત્રલુસા જિનમ દિરાતા જોહાંધ્ધાર કરાવી ઉપર સાનાના કલશા ચઢાવ્યા હતા. જીઓ એનું પ્રમાણ —

> " यः श्रीमंडपदुरीस्य जिनचत्यशतत्रये । अस्थापयतस्यणिकुम्मान् स्त्रप्रतापमित्रोज्ज्वलान् " (६ पदेशसप्रतिक्षा)

આ મ ત્રીશ્વર ૮૪ નગરામાં સુંદર લગ્ય જિનાલયા જધાવ્યાના ઉલ્લેખ, ઉપદેશસપ્તિતિકા, સુકૃતસાગર વગેર શે શેમાં મેલે છે. મંત્રત્વરે માંડવગઢમાં અઢાર લાખ રૂપિયા, ખર્ચી ગહાંતર દેવકુલિકાથી શાલતું વિશાલ મંડપાથી અલ-કૃત રામુ જયાવતાર નામનું ગગનસુમ્બી લગ્ય જિન્મ દિર્વ બધાન્યું હતું. પાતાના શુરુદેવ શ્રા ધર્મ શિષ્યુરીશ્વરજીના પ્રત્યોવસ્વમાં બહેતેર હેન્તરના દ્રગ્યવ્યય

તેમનું જન્મસ્થાન, વિદ્યાપૃત્ર, તેમના પિતાનું નામ દેશશાહ.

કર્યો હતા. ગુરુજી પધાર્યાની વધામણી લાવનારને સાનાની જીલ, હીરાના ખત્રીશ દાંત, રેશમી વસ્ત્રા, પાંચ દાંડા અને એક ગામ લેટ આપ્યું હતું. ગુરુ પાસે લગ્રવતી સૃત્ર સાંલળી તેમાં આવતા 'ગાયમ' શખ્દે સાનામહાર મૂકી હતી, જે હત્રીશ હતાર સાનામહાર થઈ હતી. લરૂચમાં સાત જ્ઞાનલંડાર તથા ખોજે ઠેકાથ્યું જ્ઞાનલ ડારા કરાવ્યા હતા અને આગમા લખાવ્યાં હતાં.

મંત્રીયરે માંડવગઢથી સિદ્ધાચલજી અને ગિરનારના માટા સઘ કાઢયા હતા, જેમાં સ'લ શત્રુંજય પહેાંચ્યાે ત્યારે શત્રુંજય ઉપર શ્રી મૂલનાયક આદીશ્વર ભગવાન-ના પ્રાસાદને ૨૧ ઘડી સુવર્ણીના વ્યય કરી સુવર્ણથી મહાવ્યા, અને અહાર ભાર સાનાના ક'ડકળશ કરાવી ચઢાવ્યા. તેમજ આ સંઘ જ્યારે ગિરનાર પહેાંચ્યા ત્યારે લ્હિીથો સમ્રાટ અલ્લાદ્દીનના માન્ય પૂરણ નામના અગ્રવાલ જે દિગંભર હતા તે પજુ સ'ઘ લઇ ગિરનાર આવ્યા હતા. તીર્થની માન્યતા માટે અન્ને સદ્યામાં વિવાર્ક થયા આખર એમ ઠયું કે જે વધારે બાલી બાલે એનુ તીર્થ. પેથડ શાહ પર ભાર સાેનાની ઉછામણી બાલ્યા અને તીર્થમાળ પહેરી તીર્થને શ્વેતાંખર સંઘતું કહું. તેમજ અગિયાર લાખ દ્રવ્ય ત્યાં સાધમિંક વાત્સલ્યાદિમાં ખચ્ચાં ખત્રીશ વર્ષની ભરજીવાનીમાં ખ્રહ્મચર્ય સ્વોકાર્યું. દેવગીરીન માં સુંદર બગ્ય જિનમ'દિર ખનાવ્યું જેમાં ચારાશી હજાર ડાંક ખ^રર્યા. ૧૩૩૫ માં આ મ'દિર બન્યું છે. આ સિવાય ઝાંઝળુકુમાર, મત્રી ચકાશા, ઉપમ'ત્રી મ'ડન*, સ'ગ્રામસિહ સાની જેમણે ળે લાખ અને આઠ હજાર સાનામહારા ખરચી પીરતાલ શ આગમની સુવર્ણમય પ્રતા લખાવી હતી.) છવાલુ અને મેઘરાજ દિવાન, ઉપમંત્રી ગાયાલ, યુંજરાજ અને મંત્રી મુંજરાજ, શ્રીશ્રીમાલ ભૂપાલ, લઘુ શાલિમદ્ર જાવઢશા, ચેલ્લાકશાહ, ધનકું ખેર ભે સાશાહ, જેઠાશાહ, અમ્ખદેવ, નિમ્ખદેવ, ગઢા-શાહ, આસૂદેવ આદિ અદિ ઘણા પવિત્રાત્માં આ, ધનકુષેરા, દાનવીર, ધર્મવીર, શૂરવીર સરસ્વતીપુત્રા અહી થયા છે અને જેમની કીર્તિ અદ્યાવધિ જૈન સાહિત્ય-શ્રંથામાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયેલ છે તેમજ મહાન જૈનાચાર્યો શ્રી ધર્મધાષસ્(રજી, જ્ઞાનસાગરસૂરિજી, સાધુરત્નસૂરિજી, સુમતિરત્નસુંદરસૂરિજી, જિનચંદ્રસુનિ, જિન-ભક્સૂરિજી વળેરે અનેક સાધુ મહાત્માંએ। ચૌક્રમી સદીથી તે ઠેંઠ સાલમી સદી સુધી અહીં પધાર્યા હતા. અને ધર્માપદેશ આપી, ગ્રંથરતના બનાવી આ પ્રાંતને પૂર્વિત અતે અમર કર્યો છે.

^{*} જેમણે નવ ગ્રંથા ખનાવ્યા છે અને દરેક ગ્રંથને અંતે મડન નામ આવે તેમ રાખ્યું છે. સાથે જ તેમના કુટુ બી ધનદ પણ બહાવિદ્વાન થ્યા છે અને તેમણે શુંગારધનદ, નીતિ-ધનદ અને વૈરાગ્યધનદરાતક ગ્રથા બનાવ્યા છે. તેમના લખાવેલા પુરતકા પાટણના લંડારમાં છે. આ દરેક મંત્રીઓ, શ્રીમંતા, દાનતીરા, ધમંત્રીરોના પરિચય 'અમાગ મનાન જૈનાચાર્યા' નામના પુરતકના આવશે ત્યાંથી જોઇ લેવા ભલામણ છે.

સાળમી સદી પછી મુસલમાનાના આક્રમણે આ નગરીને પતનના ગર્તમાં ધછેલી દીધી. લગ્ય આલેશાન જિનમ દિરા, ખગલા અને ખગીચાએા, માટાં માટાં લોંચરાં, શુકાએા જમીનદાસ્ત થયાં, મરછદા ખન્યાં, મકખરા ખન્યા. માત્ર આજે તા જૂના ખડિયેરા ટીંગા અને ટેકરા ખાઢારૂપે દેખાય છે.

જગદગુરુ શ્રી હીરવિજયમ્રી વરજના પ્રશિષ્યરતન શ્રી વિજયદેવસૂરિયુંગવ, સમૃષ્ જહાગીરની વિનંતિથી અહી પધાર્યા હતા અને તેમના સત્સંગથી બાદશાહ ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા અને સ્રિજીને 'મહાતપાનુ" માનવંતું બિરુદ આપ્યું હતું. આ સુલાકાત ૧૬૭૪ માં થઇ હતી. શ્રી નેમિસાગરજીને 'જગદીપક' નું બિરુદ આપ્યું હતું.

હિષાધ્યાયછ શ્રી લાનુચંદ્રછ પણ સમ્રાટ્ર જહાંગીરતી વિનંતિથી માંડવગઢ પધાર્યો હતા. સમ્રાટ્ર અકખરતી માફક જહાંગીરતી પણુ લાનુચંદ્રછ ઉપર અહુ શ્રધ્ધા હતી. જયારે જહાંગીર માંડવગઢ હતો ત્યારે તેશે ગુજરાતમાં માણુસ માેકલો લાનુચદ્રછને પાતાની પાસે તેડા-યા હતા. અહીં તેશે પાતાના પુત્ર શહેરયારને લાનુચંદ્રછ પાસે લાગુરા મૂક્યા હતા. લાનુચદ્રછ જયારે માંડવગઢમાં આગ્યા ત્યારે બાદશાહ જહાગીરે શું કહ્યું હતું તે વાંચા—

'મિલ્યા ભૂપનઈ, ભૂપ આન દ પાયા, ભલઇ તુમે ભલઇ અહીં માણુર્યંદ આયા. સહિરઆર ભળુવા તુમ વાટ જેવઈ, પઢાએા અમ્હે પૃતકું ધમ્મે વાત.

છઉ અવલ સુણુતા તુમ્હ પાસિતાત ભાણ્યદ! કદી ન તુમે હા હમારે, સખહી થકી તુમ્હ હા હમ્મ હિ પ્યારે "

સૂરી^{શ્વ}ર ને સમ્રાટ પૃ. સ્ટલ (એ. રા. સ'. લા. ૪, પૃ. ૧૦૯) જે શહેરના કિલ્લામાં ત્રજી લાખ જૈનો રહેતા અને સેંકઠા જિનમ દિરા હતાં

જ શહેરના કિલ્લામાં ત્રણ લાખ જૈનો રહેતા અને સે કઠા જિનમ દિરા હતાં ત્યાં આજે માત્ર નાનુ ગામહું જ છે

માંહવગઢમાં અત્યારે શ્રી શાંતિનાથજ લગવાનનું મ'દિર છે. મૂલનાયકજી શ્રી શાતિનાથજીની મૂર્તિની પાછળ આ પ્રમાણે લેખ છે.

" संवत् १५४७ वर्षे महाशुदि १३ रवीं श्रीमंडणसोनीज्ञातीय श्रेष्टी शर्जुन सुत श्रे. गोवलभार्या हर्षु-सुतपारिप मांडणभार्या श्राविकातीलासो... मांदराजभार्या दत्वा विद्वादे द्वि. लाललतादे पुत्र २ सो. टोडरमह्मसोनी कृष्ण-दास पुत्री वाह हर्पाई परिवारस."

આ સિવાય તાલનપુરના મેકિરમાં મૂલનાયકની જમણી બાજીની શ્રી ચંદ્ર પ્રભુજીની પ્રતિમાછ ઉપર પ્રાચીન લેખ છે, જે આ પ્રમાણે છે, " संवत् ६१२ वर्षे शुभचैत्रमासशुक्के च पश्चम्यां तिथौ भौमवासरे श्रीमंडपदुर्गे तार।पुरस्थितपश्चिनाथपासादे गगनचुम्बीशिखरे श्रीचन्द्रप्रमविवस्य प्रतिष्ठाकार्ये प्रतिष्ठाकर्ता च धनकुवेर शा चन्द्रसिंहस्य भार्या यमुना पुत्रश्रेयोऽर्थे प्रजगचन्द्रसुरिभिः "

આ લેખના સ'વત ૬૧૨ છે એ ખહુ જ વિચારણીય છે. લેખની લાષા-શંકારપદ છે શ્રી જગચ્ચંદ્રસૂરિજનું નામ પણ ખૂબ વિચારણા માગે છે. (માંડવગઢની આ પ્રતિમા અત્યારે તાલનપુરમાં બિરાજે છે.)

આ સિવાય એક પ્રતિમાજી ઉપર " संवत् १३३३ वर्ष माव शुदी ও सोमें आचार्यम्रो" આટલું જ વ'ચાય છે.

ં એક મૃતિ' કારખાનામાં છે જે ૧૪૮૩માં સાઢ સાંગણે ભરાવેલ છે અને પ્રતિષ્ઠા શ્રી કષ્ટસ્ત્રૂરિજીએ કરેલી છે. આ મૃતિ શ્રી સંભવનાથ ભગવાનની છે અને ખંઢિત છે.

માંડવગઢમાં પ્રતિષ્ઠિત અનેક ધાતુમૃર્તિએા પણ જીદાં જોદાં સ્થાનામાં મલે છે, જેમાં સાળમી સદીના પ્રારંભથી સત્તરમી સદીના ઉત્તરાધે સુધીના લેખાે છે.

માંડવગઢમાં જેઠાશાની હવેલી પાસે ૧૪૦૦ મણુ અને સ્ફટિક અહિના બિ બાે લહાયાની વાતા સંભળાય છે. જગહુશાહે પાંચ જિનમ દિરા અને ૧૧ શેર સાનાનાં તથા ૨૨ શેર રૂપાનાં મિંબ ભરાવ્યા હતાં.

માંડવગઢના રાજ્યા નામે દેવ સુપાસ; ઋષ્ય કહે જિન સમરતાં પહેાંચે મનની આશ.

આ સુપાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ અત્યારે નયી. અને ઠેઠ રામચંદ્રજીના સમય-ની પ્રાચીન મૂર્તિ એક વાર અહીં મૂલનાયક તરીકે હતી. અત્યારે આ પૂનિત પ્રાચીન મૂર્તિના પત્તો નથી.

ઔર'ગઝેળના સમયમાં માંડવગઢની પૂરી પડતા થઇ. મે હિરા પણ કેત્રસ્ત થયાં, મૂર્તિ' આ પણ લ હારી દેવાઇ ઠેઠ ૧૮૫૨માં એક લિલ્લને એક મૂર્તિ પ્રાપ્ત થઇ. થાંડા વખત તા પ્રતિમાછ એમજ રહ્યાં. પછી ત્યાંના જૈનોને ધાર સ્ટેટના મહારાજા યશવ'તરાવ પાવરને ખખર પડવાયી તેઓ અહીં આવ્યા. અહીં યો હાથી ઉપર ખેસારી પ્ર'તમાછને ધાર લઇ જવાના મહારાજાના વિચાર હતા, પરંતુ દરવાજા ખહાર હાથી જ ન નીકળે. છેવંદે શાવકના કહેવાથી ભગવાનને એહીં જ રાખવાનું નક્કી કર્યું અને એક જૂના ખાલી જૈન મે દિરમાં લગવાનને ખેસાયો.

પછી આ મ'દિરને સુધરાવ્યું'. આજીમાજીની જમીન પણ સાફ કરાવી. ૧૮૯૬માં અહીં વિધિ પૂર્વ'ક પ્રતિષ્ઠા કરી લગવાનને બિરાજમાન કર્યા. રાજાએ ૧૬૦, અગરગ્ર'દજીએ ૫૦, ધારના પારવાડ પંચે ૧૦૦, મ દિરના નિભાવ ખર્ચ માટે આપ્યા. ચપ્લુ ખર્ચ મપ્ટે પણ રાજાએ ૧૦૦ આપ્યા હતા. તેમજ તે સમયે કસ્ટમની આવક શાય તે જૈના ઉઘરાવે અને મંદિરની વ્યવસ્થા માટે વપરાય એલું ઠરાવ્યું. કંહે છે કે ૧૮૫૨માં દિગંબરાએ પણ આ મૃતિ પાતાને મળે તે માટે કેસ કરેલા પગ્નતુ આમાં દિગંબરા હાર્યા અને ધ્વેતાંબરાએ ૧૮૯૯માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ પછી ૧૯૫૭માં પૂ પા. શ્રીહેસવિજયછ મહારાજ પધાર્યો. સાથે છુર્હોનપુર-આમલનેર વગેરે ગામાના ધ્રાવકા હતા. અહીંના મંદિરની સ્થિતિ જોઇ સુધરાવવા માટે તેમણે ઉપદેશ આપ્યા. મંદિર સુધરાવ્યું. ધર્મશાળાને દરવાજો કરાવ્યા. ધર્મ-શાળા માટે ખાદકામ કરતાં નવ પ્રતિમાછ નીકળ્યાં. પછી સં. ૧૯૬૪માં વે. શુ. દશમે ઉત્સવપૂર્વક પ્રતિમાઓને પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવ્યાં આ પ્રસંગે પાંચમનું ઉજમાશું પણ અહીં થયું. ત્યાર પછી વ્યવસ્થા માટે ધાર, ખદનાવર, કુકસી, શિરપુર, ખુરાનપુરના જૈનાની કમિટી નિમવામાં આવી.

અહીં અત્યારે પણ વિવિધ ચમતકારા દેખાય છે ૧૯૯૨માં અહીં મૂલનાયક-જની પાસે શ્રી પાર્શ્વનાથજીનાં પ્રતિમાજ છે, ત્યાં એક કાળા નાગ આવ્યા જે ત્રણ દિવસ સુધી ન ખરયા. ત્રીજે દિવસે પૂજારીએ કહ્યું. નાગદેવતા હવે જાએ! પૂજા કરવામાં અમને ડર લાગે છે. ખસ, સાપ અદશ્ય થયા.

મૃલ મદિરની સામે એક રસ્તા જય છે. એ રસ્તે લાલ મહેલ તરફ જતાં છે ફંલીંગ દ્વર એક ધ્વસ્ત જેન્ મંદિર દેખાય છે આજી ગાજીમાં ખીજા પણ ઘણાં જેન મંદિરા દેખાય છે. ઘણીવાર ખાદકામ કરતાં જેન મૃતિએ પણ નીકળે છે. તેમજ જંગલમાંની મલિક મુગીસની મરજીક પણ મુંદર જેન મદિર હતુ તે સ્પષ્ટતયા સમજાય છે. આ સિવાય ખીજાં અને જામી મસ્જીક વગેરે જેન મંદિર હશે તેમ સમજાય છે.

ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ રૂપમતીના મહેલ પણ અહીં જ છે. આ સિવાય મુસલમાની જમાનાના રાજમહેલા, મસ્જીદા, તલાવા કે જે અત્યારે ખહિયેર હાલતમાં છે તે પણ જોવાય છે.

અત્યારે નવીન જિનમ'દિર લવ્ય ખને તે માટે પાયા ન'ખાયેલા છે. સારી ધર્મશાળાની પણ જરૂર છે તેમજ યાત્રિકાએ પણ થાડું કષ્ટ ઉઠવી અહીં યાત્રાએ આવવાની જરૂર છે,

તારાપુર

માંડવગઢથી લગલગ ચાર ગાઉ દૂર આ પ્રાચીન નગર છે. અહીં સુંદર લબ્ય, કલામય અને વિશાલ જૈનમંદિર છે, જે અત્યારે તદન ખાલી છે. અંદર એક પણ મૂર્તિ નથી. આ મદિર ૧૫૫૧માં ગ્યાસુદીન ખાદશાહના મંત્રી ગાેપાળ શાહે બંધા- ઇતિહાસ] : ૪૦૫ : લક્ષ્મણી તીર્થ

બ્યાના લેખ મંદિરમાં વિદ્યમાન છે. અહીં સૂર્યંકુંડ છે. મંત્રીશ્વરે ચાર તીર્થાના ચાર પટા પણ કરાવ્યાના ઉલ્લેખ છે. અહીં પ્રયત્ન કરી બગવાનની મૂર્તિ સ્થાપવા જરૂર છે. અહીં અખાત્રીજે એક સફેદ સાપ નીકળે છે. અત્યારે તા પાંચ પચ્ચીશ લીલાનાં ઝુંપડાં જ છે.

માંડવગઢ મહુની છાવણીથી ત્રીસ માઇલ દૂર દક્ષિણમાં છે, અને ધારથી ૨૪ માઇલ દ્વર માંડવગઢના કિલ્લા છે.

લક્ષ્મણી તીર્થ

માળવા પ્રાંતમાં લક્ષ્મણી તીર્થ પાચીન છે. અલીરાજપુર સ્ટેટનું એક નાનું ગામડું છે, જે એક પ્રાચીન સુંદર તીર્થ હતું. અહીં ાળાદકામ કરતાં ચૌદ જૈનમૂર્તિએ! નીકળી હતી એમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુની પ્રતિમા સંપતિ રાજાના સમયની જણાય છે. ખીજી ત્રણ મૂર્તિએ။ ઉપર સ.ં. ૧૩૧૦ના હોખ આ પ્રમાણે છે—

" संवत् १३१० वर्षे माघसुदि ५ सोमदिने प्राग्वाटज्ञातीय मंत्रीगोसन, तस्य चि० मंत्री गंगदेव तस्य पत्नी गांगदेवी तस्याः पुत्र मंत्रीपदम् तस्य भार्या गोमतीदेवी तस्य पुत्र मं संमाजीना प्रतिष्ठितं "

🛪 ખે દકામ કરતા જે ચૌદ મૂર્તિઓ નીકળા તે આ પ્રમાણે છે.

નામ	ઉંચાઇ	_ઇ °ચ	નામ	ઉંચાધ્ર	ઇ'ચ
શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી	30	*7	શ્રી ચદ્રપ્રભસ્ત્રામી	2311	72
શ્રી મહાવીરસ્વામી	૩ ૨	17	શ્રી અનન્તનાથજી	1311	23
શ્રી આદિન થછ	၁ဖ	**	શ્રી ઋષમદેવજી	13	1)
શ્રી અજિતનાથજી	২৩	19	"	j)	"
શ્રી મહિલનાયજી	૨ ૬	,,	શ્રી સંભવનાયજી	૧૦ાા	**
શ્રી નમિનાથજી	2 5	22	શ્રી મહાવીર સ્વામી	૧૦	))
ચાસુખછ	૧૫	*,	શ્રી અભિન દનસ્ત્રામી	લા	**
(-0 -0	- Gran meral	Cue 1	ગુરા મુક્કુલાસીની ગૃનિ	भारित है	

આમાંથી શ્રી અભિનંદન સ્વામી અને મહા શિસ્વામીની મૃતિ ખાંડત છે. સૌથી પ્રાચીન અને ભવ્ય મૃત્તિ છે-૩૨ ઈચરાળી શ્રી મહાવીર પ્રસુતી મૃતિ.

આમાં ત્રલુ મૂર્તિઓ તા વિ. સં. ૧૦૯૩માં પ્રતિષ્ઠિત છે. ખાંકીની મૂર્તિઓ ૧૩૧૦ મહાશુદિ ૫ પ્રતિષ્ઠિત છે જેના શિલાલેખા વિદ્યમાન છે.

અ\ સિવાય તાેર**્યુ, પરિકર, પળ'સન વગેરે પ**ણ **ઘ**ણાં મળે છે જેમના ઉપર

પણ પ્રાચીન લેખા દેખાય છે.

પ્રતિમાં નિકલ્યા પછી ખાદાજીકામ થતાં જીદા જીદા ટી યાઓમાંથી લગમગ પાંચેક મ'દિરા દેખાય છે. એક મ'(દર તા વાવન જિનાલયનુ ભવ્ય મ'દિર હાય તેવું દેખાય છે. આ સિવાય બીજાં તારશે, પરિકર, પળાસન, દેવ અને દેવી એાની મૃતિ એા મક્ષે છે જેમાં ૧૦૯૩થી તે ઠેઠ ૧૫૬૮ના જીદા જીદા લેખા ઉપલબ્ધ થાય છે. ચૌદમી સદીમાં લક્ષ્મશુપુર બહુ જ ઉન્નત અને ગૌરવશાલી હતું.

મ'ત્રીશ્વર પેથડકુમારે માંડવગડથી કાઢેલા સિધ્ધાચલછ અને ગિરનાર વગેરેના સ'લ વળતી વખતે લક્ષ્મલ્યુર આવ્યા છે અને પછી અહીંથી માંડવગઢ ગયા છે. આ વખતે લક્ષ્મલ્યુરના શ્રીસ ઘે મ'ત્રીશ્વરના સંઘનું સુંદર સ્વાગત કર્યું છે, જેના ઉલ્લેખ સુકૃતસાગરમાં છે.

મૃતિએ પ્રગટ થવા પછી અશીરાજપુરના મહારાજાએ જૈન શ્વેતાંબર સંઘને યાટી જમીન આપી છે જેમાં વિશાલ ધર્મશા ગા-ઉપાશ્રય-દ્વા-પ્રાગભગીચાની વ્યવસ્થા છે. પ્રાચોન જિનમ દિરના જીણું હાર થયા છે. સુદર ત્રિશખરી ભગ્ય મંદિર છે.

અહી આવવા માટે B. B & C I. રેલ્વેના ગાધરાથી રતલામ લાઇનમાં દાહાદ રહેશને ઉતરવુ. ત્યાંથી અલીરાજપુર સુધી માટર મલે છે. ત્યાંયા લક્ષ્મણી તીર્થ જવાય છે. વાહન મલે છે.

ता सन युर

आ नगरतुं प्राचीन नाम तुनीयापत्तन अने ध्यांध तारणपुर सबे छे. सेाणमी सनना प्रारक्षमां पद्य तुंशीयापत्तन नाम मद्ये छे. "सं. १५२८ वर्षे आश्विनसिते ५ तिथौ तुंगीयापत्तने लिखितमिदं श्रीमहाबीर-जिनश्राद्धकुलकं प्रमदेवार्येण स्वप्रयठनार्थे, "

તાલનપુરની ચારે ભાજી પ્રાચીન મંદિરાના પત્થરા નીકળે છે જે સુદર કલાપૂર્ણું અને લાવવાહી છે સ. ૧૯૧૬માં એક લિલ્લના ખેતરમાંથી શ્રી આદિનાય લગવાન વગેરે ૨૫ સુંદર લગ્ય મૂર્તિ'એ નીકળી હતી. પછી અહી સુંદર જિનમ'દિર ળધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. અહી ના શ્રી મૂલનાયકજીની ભાજીની મૂર્તિ'ના લેખ કે જે દ્વરની પ્રતિષ્ઠિત છે એ લેખ માંડવગઢમાં આપ્યા છે આ લેખવાળી પ્રાચીન મૂર્તિ અહી છે. આ સિવાય તેર, ચૌદ, પંદરમી સદીના લેખાવાળી પ્રતિમાએ તેમજ ધાતુ મૂર્તિ'એ અહીં છે. એક ગાખડા વાવમાંથી શ્રી ગાહીજ પાશ્વેનાયજીની ચમતકારી મૂર્તિ સં. ૧૯૨૮માં નીકળા હતી જેની દેતકથા આ પ્રમાણે છે—

એક વાર એક પરદેશીને રાત્રે સ્વપ્તુ આવ્યું કે પૂર્જિમાના દિવસે સવારમાં સવા પહાર દિવસ ચહ્યા પછી શ્રી પાર્શ્વનાથજની પ્રતિમાજ વાવડીમાંથી પોતાની મેળે જ ઉચી આવશે. આ મુસાફરે શ્રાવકાને વાત કરી. આજીબાજીના ગામા-માંથી જૈના આવ્યા. ખરાખર જણાવેલા સમયે પ્રતિમાજ પ્રગટ થયાં. જનતાએ પ્રેમથી-સક્તિથી પ્રભુજનાં દર્શન-પૂજનાદિ કર્યાં. પ્રતિમાજ ખહાર કાહી ગાદી ઉપર ખેસાર્યા. પાંચ દિવસ ઉત્સવ રહ્યો. આખરે ૧૯૫૦માં સુંદર મંદિરમાં ભગવાનને

ળિરાજમાન કર્યા. આ મૂર્તિ શ્રી ગાહીપાર્શ્વનાયજીની છે અને તેના ઉપર ક્રેખ આ પ્રમાણે છે.

"स्वस्तिश्रीपार्श्वजिनप्रासादात् संवत् १०२२ं वर्षे मासे फाल्गुने सुदिपक्षे ५ गुरुवारे श्रीमान् श्रेष्टिसुराजराज्ये प्रतिष्टितं श्रीबप्पमद्वस्तिभः तुंगीयापत्तने"

ત્યાંથી આદિનાથજી વગેરે પ્રતિમા નીકળ્યાં છે ત્યાં ચાતરા ળધાવી પાદુકા પધરાવી છે. આ સિવાય નીમાડ પ્રતિમા બડવાની, ભુહરાનપુર (કે જેને પરિચય આપ્યા છે), ખરગાન, સિગાલા, કુકશી, ભાગ, પાંચ પાંડવાની ગુકાઓ (ભાગ ટપ્પાથી ચાર માઇલ દૂર વાઘળી નદીના દક્ષિણ તટ પર કેટલીક પ્રાચીન ભાષ્ય ગુકાઓ છે. કુલ નવ ગુકાઓ છે), જે મુંદર દર્શનીય અને પ્રાચીન છે. પ્રાચીન ભારતના વિદ્યાર્થીઓને ભણવાના વિદ્યાપીઠ, સાધુઓના વિદ્વારસ્થળા, મઠા વગેરે છે. તેમજ પાંચ પાંડવાની ગુકા છે ખાસ જેવા લાયક છે. ચિકલીઢાલા નાંદારી, અલીરાજપુર, રાઢપરગણા, વગેરે રથાનામાંથી કેટલાક સ્થાનામાં જૈન મંદિરા મુંદર દર્શનીય છે. શ્રાવકાની વરતી છે. નીમાર પ્રાંતની પદરમી સદીનો સ્થિતિને દેખાડનાર સાથેનો પ્રવાસગીતિકા જરૂર વાંચવા યાચ્ય હાયથી સાથે આપી છે. આયી આપણને આ પ્રાંતની પ્રાચીન મહત્તા, ગૌરવ અને ધર્મ પ્રેમના ખયાલ આવશે. આ પ્રાંતમા અત્યારે કુલ ૧૭ શ્વેતાંબર જૈન માંદિરા છે. આ-માંથી ૧૪ શિખરબધ્ધ મદિરા છે. આ પ્રાંતમાં સાળમા સદી સુધી જૈન ધર્મીઓ ખહુ જ વિપુલ સંખ્યામાં અને ગૌરવશીલ હતા.

ધાર

માળવાની પ્રાચીન રાજધાની ધારાનગરી એ જ અત્યારે ધાર રૂપે પ્રસિધ્ધ છે. અગિયારમી શતાખ્ઠીના ઉત્તરાહિમાં ગદ્ય મહાકાવ્ય તિલકમંજરીના રચયિતા પરમાહિતાપાસક મહાકવિ ધનપાલ અને તેમના લાઇ શાલન રતિતા રચયિતા શાલનામુનિ પણ અહીંના હતા અહીં અનેક પ્રલાવશાલી આચાર્યો પધાયો હતા. સિ'ધુલ, મુજ, લાજ, યશાવમાં વગેરે પ્રસિદ્ધ રાજાએ થયા છે. બાલુલદ્ર–મયૂર–કાલિદાસ વગેરે પહિતા થયા છે. ગૂજેરસમાદ્ર સિદ્ધરાજ જયંસં હે માળવા છતી ગુજરાત સાથે મેળવ્યું હતું. પછી કુમારપાલે પણ માળવા છત્યું છે.

આ એક મહાન ઐતિહાસિક નગરી છે. અહીં એક પ્રાચાન સુદર જિનમ દિર છે. મૂલનાચક શ્રો ઋષભદેવજી છે સુદર જૈન ધર્મશાળા છે. શ્રાવકાનાં ઘરાે છે. અહીંથી ઈંદાેર ૪૦ માઉ દૂર છે ધારથી માડવગઢ ૧૨ ગાઉ દ્વર છે.

મ દસાર

માળવા પ્રાંતમાં મ દસાર પ્રાચીન નગર છે. વિતલયપત્તનના પરમાર્હતાપાસક રાજા ઉદાર્થી, ઉજ્જૈનીના ચંદપ્રદ્યોતને હરાવી પાછા વળતા દશ રાજાએા સાથે અહીં ચાતુમાંસ રહ્યા હતા. સ'વત્સરીના દિવસે ઉપવાસ કરી ઉદાયી રાજાએ પાતાના સ્વધમી' ખન્ધુ ખનેલા રાજા ચંડપ્રદ્યાતને સાચી ક્ષમાપના આપી હતી. પછી અહીં દશપુર નગર વસાવ્યુ હતું જે એક તીર્થરૂપે ગણાયુ છે. પાછળથી દશપુર મદસાર બન્યું છે. અહીં સુંદર દશ જિતમ દિર છે શ્રાવકાનાં ઘર પણ સારી સંખ્યામાં છે ઉપાશ્રય - પુસ્તકાલય વગેરે છે. ગામ ખહાર ઘણા પ્રાચીન ટીંબા પણ છે. ખાદકામ કરતાં જૈન પ્રાચીન સ્થાપત્ય મળવાના સંભવ છે.

ભા**ષાવ**ર

ગ્વાલીયર રટેટમાં આવેલા રાજગઢથી દક્ષિજી પશ્ચિમ પાંચ માઇલ દૂર ભાષાવર તીર્થ છે. આતું પ્રાચીન નામ ભાજકુટ હતુ. ભાષાવરની પાસે જ સુંદર મહીનદા કલકલ નિનાદે વહે છે. વેષ્ણુવા એમ માને છે કે આ લાજકુટ (ભાષાવર) નગરની નજીકમાં અમીઝરાની પાસે ' અમકાઝમકા ' દેવીના સ્થાનકથી કૃષ્ણ્રજી રૂકમણીતું અપહરાષ્ટ્ર કરી ગયા હતા. આ વખતે પણ આ લાજકુટ નગર પુરી જાહાજલાલીમાં હતું. જ્યારે જૈન સાહિત્યમાં ઉલ્લેખ મલે છે કે "શ્રી કૃષ્ણના યુત્ર રૂકમાં કુમારે શ્રી નેમનાય પ્રભુજીના શાસનકાળમાં અહીં ભાજકુટનગર વસાવ્યુ હતું અને આ નગરમાં પૂજન, દર્શન માટે સુમેરુ શિખરવાળું સુદર જિનમ દિર ગનાવી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની ઊભી કાર્યાત્સર્ગ મૃતિ બિરાજમાન કરી **હ**તી. પ્રતિમાછ સુદર, શ્યામ, મનાહર અને લગ્ય છે. એ પ્રાચીન પ્રતિમાછ લાપાવરમાં અત્યારે વિદ્યમાન છે. મહાપ્રસાવિક ચમત્કારી અને પરમશાંતિદાયક આ પ્રતિ• માછના દર્શન જરૂર કરવા યાગ્ય છે. શ્વેતાંબર જૈનસઘ તરફથી હમણાં જ સુદર છર્શાધ્ધાર થયા છે. સુમેરૂ શિખરના સ્થાને ચામુખજ છે અને તેની ઉપર શિખર છે. માં દરજીમાં ગિરનાર, પાવાપુરી, ચમ્પાપુરી, સમેતશિખર અને તારં ગાંછના દિવાલ પર કૈાતરેલા રંગીન પ**ટે**ા પણ દર્શનીય છે. અહીં અત્યારે છે શ્વેતાંબર જૈન ધર્મશાળાએા, એક ખગીચા અને એક ચતુર્મુખ જલકુડ (વગેરે છે. તેના વહીવટ જેન ? વેતાંળર સઘ કરે છે. અત્યારે તા મુંબઇની સુવિખ્યાત શ્રી ગાહીછ પાર્શ્વનાથજીનો પેઢી વહીત્રટ સભાળે છે. દર હે ત્યાથી ૬૦૦ રૂપિયા આવે છે અને વ્યવસ્થા થાય છે.

અમીઝરા તીર્થ

ગ્વાલીયર શ્ટેટના એક છલ્લાનુ મુખ્ય સ્થાન અમીઝરા છે * પરન્તુ આ નામ અહીં જિનમ દિરમાં બિરાજમાન શ્રી બમીઝરા પાશ્વનાથજની ચમત્કારી પ્રભાવિક મૂર્તિ ઉપરથી રાખવામાં આવ્યું છે. આ નગરનુ નામ કુન્કપુર હતું. શ્રી કૃષ્ણુ ઝકિમણીનનું અપહરણુ આ નગરમાથી કરી ગયેલા અને ગામ બહાર રહેલા झमकाकमका

^{*} જીલ્લાનું નામ અમાત્રરા છે, તેમજ રાજગઢ વગેરે આ જીલ્લામાં મધાય છે.

દેવીના સ્થાને જઇ રૂકમણી સાથે લગ્ન કર્યું હતું અર્થાત્ આ નગર પ્રાચીન છે. અહીં રાઠાંડ રાજાએાતું રાજ્ય હતું. એમણું સન ૧૯૧૪ માં અહીંની અંગ્રેજોની છાવણીમાંના કૈટલાક અંગ્રેજોને મારી નાંખ્યા અને છાવણીને આગ લગવી દીધી તેથી અંગ્રેજ સરકારે આ ઠાકારને ફાંસીએ દીધા અને રાજ્ય સિન્ધીયા નરેશને સાંખ્યું. સિંધિયા નરેશે આ નગર આળાદ કર્યું. અહીંના જૈનમંદિરની ચમતકારી મૃતિના નામથી શહેરતું નામ અમીઝરા રાખ્યું અને એ જ નામના એક જ્લો બનાવ્યા.

શહેરની વચ્ચાવચ એક સુંદર લવ્ય જિનમ દિર છે. મૂલનાયક જ શ્રી પાર્શ્વ-નાથજની ત્રણ હાથ માટી વિશાલ મૂર્તિ છે. આ સિવાય શ્રીચંદ્રપ્રભરવામીજની પણ સુંદર મૂર્તિ છે. બીજી છે શ્યામવર્ણી પ્રતિમાઓ છે.

આ મોદિરમાં ભગવાન ઉપરથી એક વાર ખૂબ જ અમી ઝર્યું. કહે છે કે ડબાના ડબા ભરીને ખાલી કરે પણ અમી ઝરવા જ માંડયું. ત્રણ દિવસ લાગટ આવી રીતે અમી ઝર્યું હતુ. અહીં ૩૬ હાથતું સુંદર લોંયરું છે. મૂલનાયક છ ઉપર લેખ આ પ્રમાણે છે.

" संवत १५४८ माचकृष्णे तृतीयातिथौ भौमवासरे श्रीपाश्चनाथ-विवं प्रतिष्ठितं प्रतिष्ठाकर्ता श्रीविजयसोमस्रिसः । श्रीकुन्दनपुरनगरे श्रीरस्तु ॥ "

આ સિવાય નીચેનાં સ્થાનામાં પણ અમીઝરા પાર્શ્વનાથજની પ્રાચીન

`મૂર્તિએ। છે.

ે ૧. ખેડામાં શ્રી અમીઝરા પાર્શ્વનાથજીતું મહિર છે. આ મૂર્તિ રૂપાલમાંથી નીકળી છે. ખેડામાં ૧૮૭૧ માં શ્રાવણુ શુક્રિ ૬ ના રાજપ્શ્રી પુષ્ટ્યરત્નસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. લગવાનના શરીરમાંથી અમી ઝરતું માટે અમીઝરા પાર્શ્વનાથજી કહેવાયા છે. અત્યારે પણુ કહી કહી અમી ઝરે છે.

૨. કુવા ગામમાં છે, ત્યાં કર વધે માટા મેળા ભરાય છે.

(3) થરાદ (૪) ખેરાલુ (૫) સાથું દર્મા (આ પ્રતિમાછ સં. ૧૪૦૦ માં પ્રતિષ્ઠિત છે.) ગીરનાના પહાઢ ઉપર લોંચરામાં ઘણા જ અમત્કારી અમીઝરા પાર્શ્વનાથજીની મૃતિ છે. (६) વડાલીમાં પણ ,અમીઝરાજી હતા (७) ગંધારમાં પણ શ્રી અમીઝરા પાર્શ્વનાથજીનું લગ્યમ દેર છે અહીં પણ અમી ઝરે છે. (૮) સિદ્ધાચલજી ઉપર પણ અમીઝરા પાર્શ્વનાથજી ખહુ અમત્કારી છે. (૯) ગાલવાડ જિલ્લામાં ખેડામાં પણ અમીઝરા પાર્શ્વનાથજી છે.

અમીઝરા પાર્શ્વનાથજ મૂર્તિ બહુ ચમતકારી અને પ્રભાવિક છે.

બુરાનપુર

નીમાડ પ્રાંતનાં પ્રસિદ્ધ છે તીથાં સાથે છુરાનપુરના 'ટ્ર'ક પરિચય જરૂરી ધારી આપ્યા છે. પર અહીં ૧૯૫૩ પહેલાં લગભગ ૩૦૦ ઘર જૈનોનાં હતાં તેમજ સું દર લન્ય ૧૮ જિનમ દિરા હતાં. આમાં શ્રી મનમાહન પાર્શ્વનાથજનું લન્ય મંદિર માટું મંદર ગણાતું તેમાં સમેતશિખર તીર્થના પટ સું દર કારીગરી અને બીજ ચિત્રોથી સુશાલિત હતા. બીજ મંદિરા પણ કલાથી શાલિત હતાં. માટા મંદિરમાં ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર ફૂટનાં લન્ય પ્રાચીન જિનળિં છા હતાં. સં. ૧૯૫૩માં છુરાનપુરમાં લયં કર આગ લાગી ઘણુ જ નુકશાન પહોંચ્યું એમાં આ માટું મંદિર પણ ખળીને લસ્મીબૂત થયું. બીજી પ્રજાને અને જૈનાને પણ નુકશાન થયું. જૈનોની વસ્તી ઘટવા માંડી ૩૦ વર્ષ પૂર્વે પ૦ થી ૬૦ ઘર હતાં. અત્યારે ફક્ત ટથી ૧૦ ઘર છે.

અહીંના ૧૮ મ દિરામાંથી ૧૯૫૭માં નવ મદિરા ખનાવ્યા, ત્યારપછી પણ વ્યવસ્થા સચવાવાના અભાવે ૧૯૭૩–૭૪માં એક લગ્ય મદિર અનાવ્યું. અકારે મદિરાના મૂલનાયકા આ નૃતન ભગ્ય મદિરમાં પધરાવ્યા છે.

મા સિવાય ત્રાષ્ટ્રસા જેટલાં જિનિબિએા કચ્છ વગેરે દ્વર દ્વરના દેશામાં માકલાવ્યાં હતાં. ૧૯૫૮માં પેપ્છા પાંચસા (પ્રહ્ય) ધાતુની જિનપ્રતિમાએ પાલીતાણા માકલાવ્યાં. ૧૯૭૬માં ૨૮ પ્રતિમાજ ' ભાંહકતીથે' લઇ ગયાં છતાંયે અત્યારે પણ ઘણાં જિનિબિએા વિદ્યમાન છે. મંદિરજીના વચલા ભાગમાં મૂલનાયકજી શ્રા શાંતિનાયજીની ભગ્ય મૂર્તિ છે. નીચે લોંયરામાં શ્રીશીતલનાથજી મૂલનાયકજી છે, અને ઉપર શિખરના લાગમાં ચામુખજીનાં ચાર પ્રતિમાજી છે.

અહીં એક એવી દંતકથા ચાલે છે કે માંડવગઢના પ્રસિદ્ધ-" માંડવગઢના . રાજ્યા નામે દેવ સુપાસ" સુપાર્ધનાયજી માંડવગઢમાંથી લગભગ અકીસા વર્ષ પહેલાં માંડવગઢથી અદૃશ્ય થઈ અહીં આવેલાં છે. આ પ્રતિમાજી પંચ ધાતુમય લગભગ ત્રજ્ મળુ વજનના છે. પરિવરના બે ખડ થાય છે અને પરિવર મૂલનાયક જયા જીદું પજુ પડી શકે તેવું છે. મૂર્તિ ઉપર લેખ આ પ્રમાણે છે.

"स्वस्ति संवत १५४१ वैद्याख शुदि ५ तिथौ गुरुवारे श्रीमालज्ञातीय-गोत्रे उडक पजोलीया संववी मोलासंताने संववी हरवण पुत्रसंववी पकदेव, पुत्र संववी राणा मार्या तिलक पुत्र संववी घरणा संववी सहणा। घरणा, मार्या सेढी पुत्र पदमशी। संववी सहाणा मार्या मानु द्वितीय मार्या लाढी पुत्री संग्रामेण, वीरयुत्तेन संववी सहाणाकेन आत्मपुण्यार्थ श्रीसपिश्चिविवं कारितं प्रतिष्ठितं च श्री धर्मवोषगच्छे मङ्कारक श्रीविजयचंद्रस्रिपट्टे मङ्कारक श्रीसाधुरत्नस्रिमिः मंगलं अस्तु शुमं मवतु ॥

च्येने। परिकरने। बेभ नीचे प्रभाषे छे-

" संवत १५४१ वर्षे वैद्याख ग्रुदि ५ श्रीमालज्ञातीय संववी राणा सुत संववी घरणा मार्या सेढी संववी सुह्णा मार्या मातु द्वितीय मार्या जाढी सहवीरयुतेन श्रीसुपार्श्वविंचं कारितं प्रतिष्ठितं च धर्मघोषगच्छे श्रीसाधुरत्न सूरिभिः मंगरुं॥

ખન્ને લેખા એક જ સંવત્ ૧૫૪૧ ના છે.

અહીં આવનાર લાઇએ કે જેએ માંડવગઢથી અહીં આવવા ધારે તેએ મહુની છાવણીથી ખંડવા લાઈનમાં થઇ ખુરાનપુર સ્ટેશને ઉતરે. ત્યાંથી ગામમાં જવાને દ્યાડાગાડીયા મળે છે, તેમજ અંતરીક્ષ પાશ્વ'નાથજીની યાત્રા કરીને આવનારને આકાલા થઇ લુસાવલ થઇ ખુરાનપુર અવાય છે અને માંડવગઢથી અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથજી જતાં વચ્ચે ખુરાનપુર આવે છે.

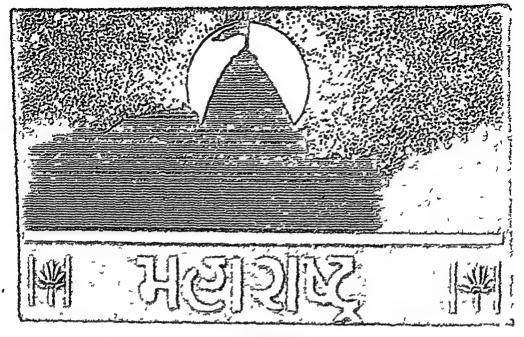
અહીં આવનાર મહાનુભાવાને ખુરાનપુરથી ત્રણુ મ ઇલ દ્વર 'સાેનબરડી' માં શ્રી કલિકાલસવંત્ર શ્રી હેમચંદ્રાચાયં જીની પાદુકાનાં દર્શન થશે.

ખુહરાનપુરમાં ઉ. શ્રી ભાનુચંદ્રજી પંધાર્યો હતા. તેમના ઉપદેશયી અહીં દશ જિનમ'દિરા ખન્યાં હતાં અને દશ જ્યાની દીક્ષાએ થઇ હતી. અર્થાત્ સત્તરમી સદીમાં તા ખુરાનપુર બહુ જ ઉન્નત અને ગૌરવશીલ હતુ.

" नेमाड प्रवांसगीतिका"

मांडन नगोनरी सगसया, पंच तारा उर वरा ।
विस-इगिसंगारी—तारण, नन्दुरी द्वादस परा ॥
हित्थनी सग लख मणीजर इक्कसय सह जिणहरा ।
भेटिया अणूनजणनए, सुणिजयाणंद पनरा ॥ १ ॥
तन्ख तिय सहस-विवलसय पण सहस्स सगसया ।
सय इगिनस दुसहिस सयल, दुन्निसहसक्तणयमया ॥
गाम—गामि भित्तपरायण, धम्मगम्म सुजाणगा ।
सुणि जयाणंद निरिक्ख्या, सवत्तसमणोवासगा ॥ २ ॥

ગુરૂ સાથઇ નેમારની યાત્રા કરિવા ગયા, મડપાચિલ ઉ૦૦ તારાપુરઇ પ શૂગાર અનઈ તારણપુરઇ ર૧ નાદુરીઇ ૧૨ હસ્તિનીપત્તનઇ ૭ અનઇ લક્ષ્મણ-પુરઇ ૧૦૧ જિનવરના ચાત્ય જીહારિયા તિમજ મંડપાચલિઇ ત્રણ લાખી તારા-પુરઇ ૨૫૦૦ તારણપુરઇ ૫૦૦૦ શ્રૃ'ગારપુરઇ ૭૦૦ નાદુરીઇ ૨૧૦૦ હાથિન-પત્તનઇ ૨૦૦૦ અનઈ લક્ષ્મણપૂરઇ ૨૦૦૦ ઇમ ગામિ ગામિ ઠામ ઠામિ ધણ-પત્તનઇ ૨૦૦૦ અનઈ લક્ષ્મણપૂરઇ ૨૦૦૦ ઇમ ગામિ ગામિ ઠામ ઠામિ ધણ-ક્રણ કનકવંતા 'લિક્તિવંતા "ધર્મ મર્મના જાણ સખલ શ્રમણાપાસિકના ગૃહે જોઇયા આત્મા લણી પ્રસન્ન થઇ છે. ઇ. સ. ૧૪૨૭ ના મગસરઇ યાત્રા કીધઇ છઇ. ઇતિ નેમાઢ પ્રવાસગીતિકા

इंस्पाइल

આ તીર્થ દક્ષિણ દેશમાં (મહારાષ્ટ્રમાં) નિઝામ રાજ્યમાં આવેલું છે. નિઝામ રેટેટના મુખ્ય પાટનગર *હંદ્રાબાદથી ઇશાન ખૃજીમાં ૪૦ માઇલ દ્વર કુલ્પાક્ શહેર છે. આ પ્રદેશની મુખ્ય લાયા કનડી અને રાજલાયા ઉદ્દે' છે. આ પ્રાંતમાં કુલ્પાક છે. આ પ્રદેશની મુખ્ય લાયા કનડી અને કુલ્પાક તરીકે આળખે છે. મંદિરજીને કુલીપાક, કુલ્પ્યપાક અને કુલ્પાક તરીકે આળખે છે. મંદિરજીનું નાનકડું શિખર અને તેના આકાર દેવવિમાનને મળતા છે. શિખર દે ક્રેટ ઊંચું છે. મંદિરજીમાં મૃતિ લગ્ય અને શ્યામ છે. શ્રી આદિનાથ પ્રલુજીની લગ્ય નીલ રત્નમય-માણેકની મૃતિ મૃતિ મૃતિને માણેકરવામી તરીકે એલ્લખાવાય છે. મૃલનાયકજીની અનાવેલી હોવાયા આ મૃતિને માણેકરવામી તરીકે એલ્લખાવાય છે. મૃલનાયકજીની આજીના ગલારામાં પીરાજ રંગની અલૌકિક લગ્ય મૃતિ છે; જે જીવિતસ્વામિ લગવાન શ્રી મહાવીરદેવની છે. પ્રતિમાજ અદ્ભુત, મનેહર અને એટલી આકર્ષક છે કે ત્યાંથી ખસવાનું મન જ ન થાય. આ તીર્ધમાં અધી પ્રતિમાએ પ્રાયઃ અર્ધ પદ્માસનસ્ય છે. આ મૃતિમાં કાઈ અનેરું એલ્લ્ય પ્રકાશી રહ્યું છે. શાંતિરેલીના ઉપાસકાને તો અર્હી ખૂબ જ આનંદ અનુલવાય તેનું

^{*} નિઝામ હેંદાળાદમાં न्वेत, ખર किनीनी વસ્તી છે. પાંચ સુંદર મંદિરે। છે

૧. સવ્કારી કેવી પાસે મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાયસ્વામીનું

ર. ચાર કમન પાસે શ્રી પાર્ધાનાયજનુ

ઢ. સાદુકારી કારવાનમ^{ાં} પાર્શ્વનાયછ

૪. બેમમ વળામાં પાર્શ્વના થળુનું

પ. દાદાજના ખગમાં દાદાજની પાદુકા

અહીં નજીકમાં સિકંદ્રાખાદ છે, ત્યાં પણ એક સુંદર લબ્ય જિનમ'દિર અને ધમ'શાળા છે.

પરમ શાંતિનું ધામ છે. કળા અને રચનાની દર્ષિએ પણ આ મૂર્તિ કાઇ અનેરી ભાત પાંડે છે.

આ તીર્થના ઇતિહાસ શ્વેતાંબર જૈનસાહિત્યમાં શૃ'ખલાખદ્ધ મળી આવે છે. ×કર્જીાંટક દેશની રાજધાની કુલ્યાજી નગરીમાં શકર નામે પ્રભાવશાલી મહાન રાજા થઇ ગયા. કર્જીંટક અને તિલંગ દેશમાં તેનું આધિપત્ય હતું. એ રાજા પરમ આહિલ્લકત હતા. એક વખત રાજ્યમાં કાઈ મિશ્યાદષ્ટિ દેવે મારીના રાગ ફેલાવી મહાઉપદ્રવ મચાવ્યા આથી રાજા અને પ્રજા ઘણાં દુ:ખી થયા. આ વખતે ધર્મના પ્રભાવથી શ્રી જિનશાસનની અધિષ્ઠાચિકા પદ્માવતી દેત્રીએ રાત્રિના સમયે સ્વપ્તમાં આવી રાજાને કહ્યું કે-સમુદ્ર દેવ પાસેથી માણેકશ્ત્રામિની મૂર્તિ લાવીને પધરાવ જેથી તારા દેશમાં શાંતિ થશે. રાજાએ આન'દ સહિત પ્રાતઃકાલે તરફ પ્રયાણ આદુર્યું અને સમુદ્રકાંઠે જઇ †ઉપવાસ સમુદ્ર લવજાનાય-સમુદ્રાધિષ્ઠાયક દેવની આરાધના કરી. સમુદ્રદેવે પ્રસન્ન થઈને મ'દાદરી રાણીએ સસુદ્રમાં પધરાવેલ નિમ'લ રક્તમણિનાં જિનબિ'બ-શ્રી માછેક સ્વામિની પ્રતિમા આપી અને સાથે જ કહ્યું કે 'આ પ્રતિમાજીથી* તારા દેશમાં લોકા સુખી થશે. આ બિ'બ ગાડાદ્વારા પોતાની મેળે જ આવી જશે રસ્તામાં જતા તને જયાં સંશય થશે ત્યાં આ પ્રતિમાજી સ્થિર થઇ જશે." રાજાએ તે કથન માન્ય રાખ્યુ. રાજાએ પતિમાજીને ગાડામાં સ્થાપિત કરી અને પાતે સૈન્ય મહિત આગળ વધ્યા, પરતુ આગળ ઉપર રસ્તાે ઘણા વિકટ આવ્યા. પહાડા અને જ'ગલામાંથી રસ્તા જતા હતા. આથી રાજાને સ'શય થયા કે-પ્રતિમાછ માવે છે કે નહિં. અસ શાસનદેવીએ તિલ ગદેશમાં દક્ષિણની કારી કુલ્પાક નગર-માં પ્રતિમાજી સ્થિર ‡કરી દીધાં. રાજાએ ત્યાં જ મ'દિર ળધાવ્યું. એ મ'દિરજમાં પ્રતિમાજી અહર જ રહ્યાં. આ પ્રસંગ વિક્રમ§ સંવત ૬૮૦ માં અન્યા. રાજાએ મ'હિરજમાં દેવપૂજન માટે બાર ગામ આપ્યાં. ત્યારપછી મિથ્યાત્વના પ્રવેશ જાણી પ્રતિમાજી સિંહાસન સ્થિત થયાં. ૧૧૫૦ પછી મૂલનાયકજી સિંહાસન પર સ્થિત થયાં.

વિવિધ તીર્થંકલ્પમાં શ્રી માથેકસ્વામિની મૂર્તિના ચમત્કારા જણાવતાં શ્રી જિનપ્રભસૂરિજી લખે છે કે–" ઢાલ પણ ભગવાનના અભિષેક જલથી દીપકની

[×] कजडदेसे कल्लाणनयरे संकरो नाम राया जिणमत्तो हुत्था ॥

[ं] तओ राया सायरपासे गंतूण उवास करेंद्र॥ (विविधतीर्थं ४६५ पृ १०१)

^{*} तुहदेसे सुहीं नोमो होहीं ॥

[‡] तओ सासणदेवीए तिलगदेसे कोह्मपाकनपरे दिक्खणवाणारसित्तिपंडिएहिं वणिज्ञमाणे पिडमा ठाविआ । × × राश्य रायापवरं पामाय कारवे । किं च दुवालसगामे देवपूशह देह । तिम्न स्थवं अतिरिक्षे ठिओ छसयाई असीआई विक्षमविरसाई । तक्षो मिच्छपवेस नाउं सीहासणे ठिमो ।

જ્યાતિ પ્રગટે છે. પ્રતિમાજીના સ્નાત્રજલ^ગિલી જાયેલી માટી નૈત્રદાપી-આંધળા મનુષ્ય પાતાની આંખા ઉપર લગાવે તા દેખતા થાય છે. દેશસરજીના મૂલ મંડપ-માં કૈસરના છાંટા વરસે છે; જેથી યાત્રીઓનાં કપડાં પણ લીંજાય છે. જે માછ્યસ-ને સાપ કરડયા હાય તે જે મંદિરજીમાં જઇને ઊલા રહે તા સાપનું જેર ઉતરી જાય છે.

આ પ્રતિમાજી ળહું જ પ્રાચીન છે. ભરત મહારાજાએ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ચાવીશ તીર્થ કરાની દેહમાન પ્રમાણુવાળી પ્રતિમાંએા અનાવરાવી પરન્તુ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર હરેક મનુષ્ય જઈ શકે તેમ ન હાવાયી મનુષ્ય દ્યાકના મૃતિ અનાવરાવી ઉપકાર માટે સ્વ^{ચ્}છ મરકતમણિની શ્રી ઋષભદેવ પ્ર**લ** અને જેની પ્રતિષ્ઠા શ્રી યુંડરીક ગલુધરસ્વામીના હાથે કર વિનીતા નગરી-માં સ્થાપિત કરી હતી. ત્યારપછી ઘણા સમય એ પ્રતિનાજી વિનીતામાં જ પૂજાયાં. ખાદ વિદ્યાધરા આ ચમતકારી પ્રતિમાછને વૈતાહ્ય પર્વત ઉપર લઇ ગયા. ત્યાંથી આ પ્રતિમાજી ઈન્દ્ર લાેકમાં લાવવામાં આવ્યાં અને દેવતાએાએ તેની પૂજ કરી. ત્યાંયા ઈન્દ્રને આરધી રાવણે પ્રતિમાજી મંગાવી સતી મંદાદરીને પૂજા કરવા આપ્યાં. ખાદ શ્રી રામ અને રાવજુના યુદ્ધસમયે મેં દાદરીએ આ પ્રતિમાછ સમુદ્રમાં પધરાવ્યાં અને છેલ્લે વિક્રમની સાતમી શતાબ્કિમાં કુલ્પાકછમાં સ્પાપિત થયાં. આ પ્રતિમાજ પહેલાં ખૂમ જ ઉજવલ હતાં પરંતુ લાખા વર્ષ સમુદ્રમાં રહેવાથી કાળા (રયામ) થઇ ગયાં છે. દેવલાકમાંથી મનુષ્ય લાકમાં આ પ્રતિમાછને આવ્યે અગીયાર લાખ એ'શી હજાર નવસા ને પાંચ વર્ષ * થયાં છે.

ઉપદેશતર'ગી િશુમાં પગુ ઉપર્શુષ્ટ્રત કથનનુ જ સમર્થન કરે છે

"श्रीमरतचिक्रणा स्त्रांगुलीयपाचिमणिमयी श्रीभादिनाथप्रतिमा कारिता साद्याडिप देनगिरिदेशे कुरुवपाके साणिक्यस्त्रामीति प्रसिद्धा ॥

આપણે પકેલાં જણાવી ગયા તેમ કર્જીદક દેશના કલ્યાણીના શંકર રાજાએ આ પ્રતિમાજની કુલ્પાકજીમાં સ્થાપના કરી. એ શંકરરાજાને જૈનેતર વિદ્વાના શાંકર મણુ માને છે. એ શંકર ગણુના પુત્ર ૬૪૮થી ૬૬૭ લગલગમાં વિદ્યમાન હતા એમ ઇન્દ્ર માસિકમાં સાહિત્યાચાર્ય વિશ્વેશ્વરનાથ રેઉ શાસ્ત્રીના ઉલ્લેખ છે.

આ કલ્યાણી નગરી તેરમી શતાબ્દિ સુધી જૈન પુરી હતી. વિ. સં. ૧૨૦૮માં કલ્યાણી નગ1માં બીજલરાજ× નામે જૈન રાજા રાજ્ય કરતા હતા. આ વખતે

^{*} શ્રી જિનપ્રલસ્ત્ર્રારછના સમય સુધીના આ આંક છે.

[×] સં. ૧૨૦૮ લગભગમાં (ળડનગર્ગા ચાલીશ ગાઉ દૂર કલ્યાલ નામની જેનાની રાજધાની હતી. તે મંડળમાં બિજબલ નામના સાર્વભૌમ રાજ્ય પર્મ જૈન હતા, તેની રતુતિરૂપે જૈનાએ બિજબલકાવ્ય બનાવ્યું છે. (સિધ્ધાંતિશરામણો)

કર્જીદિક દેશમાં જૈન ધર્મનું સામ્રાજ્ય હતું. રાજાએ એક છાક્ષણ કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું હતું. રાજાએ સ્ત્રીના આગ્રહથી પાતાના સાળા ખસવને (વાસવને) પાતાના મંત્રી નીમ્યા. આ સાળા મત્રીએ રાજાને વિધાસમાં લઇ વિધાસઘાત કરી, રાજાને મારી નાંખી પાતાની ખ્હેનને વિધવા ખનાવી અને પાતે રાજ ખની એઠા. પછી તેલુ લીંગાયત દુધર્મની સ્થાપના કરી તેને રાજધર્મ ખનાવ્યા. અને જૈન ધર્મને ખને એટલી હાનિ પહોંચાડી કેટલાંયે જૈન મંદિરામાં શિવલિંગ પધરાવ્યાં. કુલ્પાકજમાં આજે પણ એ નિશાનીઓ મળે છે. તેમ કલ્યાણી નગરી કે જે અત્યારે પણ નિઝામ સ્ટેટના જગીરદારની રાજધાની છે ત્યાંથી પણ ઘણીવાર જૈન મૂર્તિએન વગેરે નીકળે છે. *

કુલ્પાકજી પણ પ્રાચીન કાલમાં માટું શહેર હશે. ત્યાં અનેક જિનમ દિરા હતાં. ત્યાં આજ પણ ખાદતાં કાઈ કાઈ સ્થાનેથી જિનમ દિરના માટા મજખૂત પચ્થરના સ્થલા, દરવાજાના ખારણા ઉપર મૂકવાની માટી માટી શિલાઓ, જિન-મૃતિનાં આસના-ગાદી અને બીજા લક્ષણોથી યુક્ત પચ્થરા, વાવા, કૂવા અને નાની માટી જિનમૂતિએ તેમજ ખીજા જેન દેવદેવીઓની અ કૃતિ તથા જેનાચારોની મૃત્તિએ મળી આવે છે. બધા કરતાં નાની નાની વાવા ઘણી હાથ આવે છે. હમણાં જ કસાટીની શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિ તથા એક જૈનાચાર્યની મૂર્તિ મળા આવી હતી. તેના લેખ કનડી ભાષામાં છે.

કુલ્પાકજીનું અ.ચારનું જિનમ'દિર નાનું, નાનુક અને દેવભૂવન જેવુ છે. તેની બાંધણી ઘણી પ્રાચીન અને મજખૂત છે. પ્રાચીન મદિર મૂલ રથાને જ કાયમ રાખી, આનુબાનુ સુધારા—વધારા કરી પ્રાચીન ખાદકામમાંથી મળી આવેલી મૂર્તિઓ (ખરાજમાન કરી છે. છેલ્લા જીર્ણો દ્ધાર હૈદ્રાબાદના શ્વેતાંબર શ્રી સ ઘે કરાવેલ છે. બહારથી પણ સારી મદદ મળેલી છે. એક લાખ એશી હજાર રૂ ખર્ચ' થયા છે અને હત્તુ કામ ચાલુ જ છે. આ જીર્ણાધ્વાર વિદ્યાસાગર ન્યાયરતી શ્રીશાન્તિવજય-જીના લગીરથ પ્રયત્નથી યુનમચંદજ છહ્યાણીએ શ્વેતાંબર સ ઘ તરફથી કરાવ્યા છે.

આ યુનિત તીર્થને જિનપ્રલસૂરિજી દક્ષિણનો કારી તરીકે આળખાવે છે. અહીંનો નદીને અજૈના ગા તરીકે આળખે છે. શ્રાહ્યદિ પણ તે નદીમાં કરે છે.

મૂળનાયક શ્રી માણુકરવામીનું માહાત્મ્ય અદ્ભૂત છે. જેમ શ્રી કેશરીઆઇને ત્યાની અજૈન પ્રજા કાળા બાબા તરોકે પૂજે છે તેમ અહીંનો કનડી, તેલુગી પ્રજા, હિન્દુ અને મુસલમાન બધાય ભક્તિયી આ માણુકરત્રામિને નમે છે. પ્રભુના દર્શન કરી ભડારમાં પૈસા નાંખે છે. શિવરાત્રિના અજૈનાના માટા મેળા ભરય છે ત્યારે પણુ અજૈન અહીં પણુ આવે છે. ચૈત્રી પૂૃૃં ભુમા ઉપર જૈનાના માટા મેળા ભરાય છે ત્યારે પણુ અજૈનો સારી સખ્યામા આવે છે. અને દર્શન કરી પુનિત થાય છે. અહીંના જગીરદાર કે જેઓ મુસલમાન છે, તેઓ અમુક વર્ષો મુધી સા રૂપિયા

वर्षासन आपता हता. भुइ नीअभ सरकारे पणु अहीं आवती हरें बीज ७५२नी जक्षत साई हरी छे.

અહીં શિલાલેએા પણ વિપુલ સંખ્યામાં વિદ્યમાન છે.

વિક્રમની ચીદમી સહીધી લઇને અહારમો સહી સુધીના લેખા વિદ્યમાન છે. ૧૪૮૩માં તપાગ આધિરાજ શ્રી સામસું દરજીના સમુદાય તેમના શિષ્ય શાંતિ ગણી સાથે પધારેલા હતા. માગલસમાદ અકબરપ્રતિખાધક જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજય-સૂરી ધરશિષ્યરત શ્રી વિજયસેનસુરિજી આદિ સં. ૧૬૧૭ માં અહીં પધાર્યા હતા. શ્રો વિજયદેવસુરિજી તથા પં. ભાવવિજયજી ગણિવર આદિ પશુ પધાર્યો હતા.

શ્રી કુકપાક્છ તીર્ધના છેલ્લા છણાંદાર શક સં. ૧૬૦૩ માં ઘયા હતા જે નીચેના શિક્ષાલેખ જેવાયા ખાત્રી પશે

> स्त्रस्तिश्रीयत्पदांमोजभेजुपासनमुखी सदा तस्म देवाधिदेवाय श्रीआदिप्रमवे नमः

संवत्(१७६७)वर्षे चैत्रगुद्धदश्यम्यां पुष्याकिदिने विजयसृहूर्तेश्रीमाणिक्य-स्वामिनाम्नः आदीखरमगवतो विवरतं प्रतिष्ठितं –दीक्ष्टीखरवादशाह औरंगजेव, आलमगीर पुत्र चादशाह श्रीवहाद्रशाहविजयराज्ये सुवेदार नवाब मुहम्मद युमुफखानवहाद्दर सहाय्यात् तपागच्छे मङ्कारक श्रीविजयप्रमस्रिशिष्य म० श्रीविजयरत्नव्यरिवरं सति पंडित श्रीधर्मक्रश्रलगणिश्चिष्य पंडित केश्ररकृश्केन चेत्योद्वारः कृतः...केन प्राकारः कारितः श्राके १६३३ प्रवर्तमाने इति श्रेयः॥

હૈદ્રાળાદની દાદાવાડી માટે પછુ આ જ વિદ્વાન મણિવરને આદશ'હના સૂળાએ જમીન લેટ આપ્યાના શિલાલેખ મળે છે.

આ ઉપરથી એમ સ્ચન થાય છે કે એક વાર આ પ્રદેશમાં તપાગચ્છીય આચાયોનું સાસ્રાત્ત્ય હશે. તેમજ આ પ્રદેશના મ'દિરામાં મ(જીલદ્ગની સ્થાપના હાૈય જ છે આ પણ મારા કથનનો પુષ્ટિ કરે છે,

આ સિવાય સં. ૧૪૬૫ લગલગના અર શિલાલેએ છે. ૧૪૮૧ અને ૧૪૮૭ ના પણ શિલાલેએ છે. ૧૪૮૭ના એક શિલાલેએમાં મલધારગઢીય શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિશનું નામ છે. ૧૪૮૧ના એક લેખમાં શ્રી રત્નસિંહસૂરિશ ખંલાતથી સંધ સહિત આવ્યાના ઉલ્લેખ છે. તેમજ ૧૪૬૫–૧૪૬૧ અને ૧૪૭૫ના શિલાલેએ પણ છે. ૧૪૭૫ના લેખમાં તપાગચ્છીય વિદ્યાન શ્રી સામસું દ્રસ્ત્રિશના શિષ્ય-પરિવારનું અને " સાધ્વીછ જયરિત ગણી " તું નામ જોવામાં આવે છે.

ઉપરના શિલાલેખમાં કેટલાક રૂટિત છે અને કેટલાકમાં આચાર્યોનાં નામ નથી. ખાસ કરીને મલધારગચ્છ અને તપગચ્છનાં આચાર્યોનાં નામા જ મળે છે. મુસલમાની જમાનામાં–મુસલમાની રાજ્યમાં જેનાચાયોએ અને શ્રાવકાએ કેટલી કુશલતાથી તીર્થાની રક્ષા કરી છે તે આ શિલાલેખાથી સમજાય તેમ છે. આખા નીઝામ રાજ્યમાં આવું માટું શિખરખ'ધ લવ્ય મ'દિર કુલ્પાકજીનું જ છે.

ંહમણું ૧૯૬૫ ના જીણેધ્ધાર**ે સમયે શિલાલેખાે** જીઠા કરી નાંખ્યા છે. મૂલનાયક્છની જમણી તરફની શાસનનાયક શ્રી વધ્ધમાનસ્વામિની મૃતિ અદ-ભુત અને અનુષમ છે. હાળી તરફ શ્રી નેમનાથજની ભવ્ય મૂર્તિ છે. બીજ માટી વિશાલ ૧૪ મૂર્તિઓ ખાસ દર્શનીય છે. દરેક જૈને તીથની યાત્રા કરવા જેવી છે. ધર્મશાલા આદિની વ્યવસ્થા સારી છે. ચાતરફ ક્રગ્તા મજબૂત કાેટ છે. તીર્થની વ્યવસ્થા હૈકાખાદ-સિકંદરાખાદના શ્રી શ્વેતાંબર જૈને સલ તરફથી થાય છે.

, રેલ્વે માગે જનાર ધ્રાવકા મનમાઢ જ કશનથી હૈદ્રાખાદ ગાદાવરી લાઇનમાં સીક દરાખાદ જાય છે ત્યાંથી વરંગલ લાઇનના અલીર (Alir) સ્ટેશને ઉતરે છે. અહીંથી ચાર માઇલ કુલ્પાકજી છે. પાકી સહક છે. સ્ટેશન ઉપર કારખાના તરફથી ગાડી આવે છે.

- ૧. મ'દિરજમાં મૂલનાયકજ શ્રી માણેકસ્વામી આદિનાથ પ્રભુજની લબ્ય વિશાલ શ્યામ મૂર્તિ છે. ભરત મહારાજાના સમયની આ પ્રાચીન મૂર્તિ છે. અર્ધ પદ્માસન પરમ દર્શનીય પ્રાચીન મૂર્તિ છે. પાસે ચક્રેશ્વરી દેવીની મૂર્તિ છે.
- ર. મૂલનાયકજીની જમણી ખાજી મહાવીર પ્રભુની મનાહર હાસ્ય ઝરતી અદભત મિતિ છે. પીરાજા પત્થરની છે. આકાશી રંગની આ પ્રતિમાજી ખૂબ જ ્દર્શન કરવા લાયક, દર્શન કરતાં તૃપ્તિ જ ન થાય એવું અદ્દસ્ત સિદ્ધાસનનું આ બિંભ આખા ભારતવર્ષમાં એક અદ્દેશત નમૂના જ છે.
  - 3. નેમિનાથજની માેટી શ્યામ પ્રતિમાજ છે. પાસે જ પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ છે. જમણા હાથની લાઇન તરફ ખહારના ભાગમાં
  - ૪. શ્રી પાર્શ્વનાથજની લબ્ય શ્યામ માટી ઊલી મૂર્તિ છે.
  - પ શાંતિનાથજીની રયામ સુંદર અર્ધ પદ્માસન મૂર્તિ છે.
  - શીતળનાથછની શ્યામ સુંદર અર્ધ યજ્ઞાસન મૂર્તિ છે.

પાછળના ભાગમાં

- ૭. શ્રી અન'તનાથછ (૮) અભિન દન પ્રભુ, ખન્નેની શ્યામ માેટી પ્રતિમાઐા છે**.**
- ૯. એક ગાખમાં શ્રી ચાવીશ જિનની સુંદર મૂર્તિએ છે.

ડાખા હાથ તરક

૧૦ શ્રી સુપાર્શ્વનાયજની તથા ચંદ્રપ્રલુજની (૧૧) માટી શ્યામ પ્રતિમાચ્યા છે. કુલ ૧૪ માટી પ્રતિમાઓ છે.

આ ખધી પ્રતિમાંએ! અર્ધપદ્માસન, પ્રાચીન, લગ્ય અને મનાહર છે. આખા દક્ષિણ પ્રાંતમાં આના જેવું પ્રાચીન તીર્થ નથી.

ં અહીં મુનિમજ સિવાય શ્રાવકતું ઘર નથી. માત્ર ૪૦૦ થી ૫૦૦ ઘરનાં જી પહાની વસ્તી છે.

આપણા મન્ય મ'દિરની સામે ૧ ફર્લાંગ દૂર માટું શિવાલય છે. કહે છે કૈ-પહેલાં આ જૈન મહિર હતું. ખસવ મ'ત્રીએ જોરજીદમથી આ મ'દિરને મહાદેવ છતુ મૃદિર ખનાવ્યું. જૈનમ'દિર ધ્વસ્ત કર્યું. અત્યારે થાઢે દૂર નદીમાંથી પણ જૈન મૃતિઓ નીકળે છે. મદિરની સામે માટા ખગીચા છે. અંદર વાવા છે. આરે ખાજી વાવ-દ્વા ઘણા છે. મ'દિર અને ધર્મ'શાળા પણ પાકા કિલ્લાથી સુરક્ષિત છે.

શ્રી અ'તરીક્ષ પાર્ધ્વનાથછ

"શ્રી અંતરીખ વરકાણા પાસ"

દક્ષિણમાં વરાડમાં આદેલાયા ૪૭ માઈલ દ્વર શ્રી અ'તરીક્ષ પાર્શ્વનાથનું તીર્થ આવ્યું છે. આ તીર્થની સ્થાપના તેરમી શતાબ્દિમાં મલધારી શ્રી અભયદેવ-સ્રિશ્ના હાથે થયાના ઉલ્લેખા મળે છે; કિન્તુ શ્રી જિનપ્રભસ્રિશ્છ પાતાના વિવિધ-તીર્થ કલ્પમાં આ સખ'ધી કાંઇ જ ઉલ્લેખ નથી કરતા. તીર્થના ઇતિહાસ તેઓશ્રી નોચે પ્રમાણે આપે છે.

લંકા નગરીમાં પ્રતિવાસુદેવ રાવળુ રાજ રાજ્ય કરતા હતા. એક વાર તેમણે માલી અને સુમાલી નામના પોતાના ખે નાકરાને કંઇક કાર્યપ્રસ ગે ખહાર માલી અને સુમાલી નામના ઉપર ખેસીને ઘણે દ્વર જતાં ભાજનના સમય થયો. તે વખતે તેમના સેવકને યાદ આવ્યું કે જિનપ્રભુનો પૂજાના કરડીઓ તો ઘર બૂલી આવ્યા છું. દેવપૂજા કર્યા સિવાય તે ખંને ભાજન કરતા નથી, અને જિનપ્રતિમાના કરંડીયા નહિં જીવે તા મારા ઉપર ક્રોધિત થશે તેથી તેણું વિદ્યાના ખલયી શુદ્ધ વેળની લાવી જિન પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિમાછ ખનાવ્યાં. માલી અને સુમાલીએ લાક્તિથી પ્રભુપૂજા કરી. પછી જમ્યા. સેવકે કોઈ આશાતના ન કરે તેની રીતે પ્રતિમાછને લઇને સરાવરમાં પધરાવ્યાં. દેવના પ્રભાવથી સરાવરમાં એ પ્રતિમાછ વજ સરખાં થયાં. સરાવર જલથી સપૂર્ણ ભરાઈ ગયું.

ત્યારપછી ઘણાં વધી ખાદ ^રિગ્ર'(પિ')ગઉલ્લહેશમા (જેને અત્યારે વરાહ-સી. પી. કહે છે) સિરપાલ (શ્રીપાલ) નામના રાજા થયા. તેને શરીરે ભય'કર કાઢેના રાગ થયા હતા જેથી રાજ્ય છાહી અતઃપુર સહિત જંગલમાં ચાલી નીકજ્યા. એક વાર બહુ દ્વર ગયા પછી તેને એક નાના સરાવરમાં હાથ પગ ધાયા અને પાણી પછુ

૧. ખીજા ગ્રથામાં ખરદ્ભુષ્યુનું નામ મળે છે.

ર. ઇતિલસમાં જણાવ્યું છે કે-એલચપુરના રાજા શ્રીપાલ હતા. આ એલચપુર અમરાવતી(ઉમરાવતી)યી ૨૨ માર્ધલ દૂર છે.

પીધું. તંખુમાં જઈ રાત્રે સ્તાે. સવારમાં રાણીએ જોયું કે રાજાના કાઢના રાગ મદી ગયા છે. તેણુ રાજાને પૂછ્યું-નાથ! આ આશ્વર્યજનક ફેરફાર કેવી રીતે થયા! રાજાએ જણાવ્યું કે-સરાવરમાં હાથ પગ ધાઇ જલ પીધું હતું. બીજે દ્વિસે આપું શરીર ધાયું. રાજને તેથી વધારે આરામ થયા. પછી રાણીએ ધૂપદીપપૂર્વક વિન-્યથી પ્છયું કે-અહીં કયા દેવ છે ! રાત્રે ગણીને સ્વ^રન આવ્યું કે-" અહીં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રલુજીની પ્રતિમા છે તેના પ્રલાવથી રાજા નિરાગી થયા છે. ન્યા પ્રતિમા છેને ગાડામાં ખેસાડીને સાત દિવસના તાજ જન્મેલા વાછડા જોડવા, કાચા સતરના તાંતણાના દારડાથી લગામ ખનાવી સારથી વિના જ રથ ચાલશે. પરન્તુ પાછા વળીને જોવું નહિં કે શંકા કર્યા નહિં. જ્યાં પાછું વાળીને જોશા કે રથ ત્યાં જ સ્થિર થઈ જશે." પછી રાજાએ પ્રતિમાજી મેળવ્યા અને દેવતાના કથન મુજબ રથ તૈયાર કરો પ્રતિમાજ બિરાજમાન કર્યા. રથ ચાલ્યા. થાઢે દૂર ગયા પછી રાજાએ પાછું વાળીને જોયું કે પ્રતિમાજી આવે છે કે નહિં! ખસે, પ્રતિમાજી ત્યાં જે અધ્ધર–આકાશમાં સ્થિત થઈ ગયાં. રથ આગળ નીકળી બયાં. રાજાએ તે જોયું. ખાદ ત્યાં જ પાતાના નામથી સિરિપુર નગર વસાવ્યું. ત્યાં જ જિનમ' हिर ખનાવ્યું અને ત્રિકાલ પૂજા કરવા લાગ્યા. ગ્રંથકાર કહે છે કે-પ્રતિમાછ પહેલાં તા ઘણાં અધ્ધર હતાં. હેલ ભરીને ખાઇ પ્રતિમાછ નીચેયા નીકળી જાય તેટલી અધ્ધર પ્રતિમાજ હતાં. કાલસંયાગે જગીન ઊંચી થઇ અથવા તા મિશ્યાત્વના કારણાથી પ્રતિમાજી નીચે ઉત્તરતાં ગયા તેમ દેખાય છે અત્યારે તેા પ્રતિમાજી નીચેથો ઉત્તરાસન ચાલ્યુ જાય છે અથવા દીપકના પ્રકાશ પ્રતિમાછની નીચેથી નીકળ છે એટલી અધ્ધર પ્રતિમાજ છે. (અત્યારે પણ આટલી જ છે.) આ પ્રસ'ગ તેરમી શતાબ્દિના છે. " લ્હરાહચા ઇતિહાસ " માં પથ ઉલ્લેખ મળે છે કે-તેરમી શતાબિકમાં એલચપુરમાં શ્રીપાળ રાજ હતા.*

> અનુકમિ એલગરાયના રાગ દ્વરી ગયા તે જલ સંયાગ; અ'તરીક પ્રભુ પ્રગઢયા જામ સ્વામિ મહીમા વાધ્યા તામ. ૧૮ આગે તા જાતા અસવાર એવડા અતર હુંતા સાર; એક દારાનું અ'તર આજ દિન દિન દીપીએ મહારાજ. ૧૯

(પ્રાચીન તીર્થમાલા, પૃ. ૧૧૪, શીલવિજયજી)

^{*} અન્ય ગ્રંથમા ઉલ્લેખ મળે છે કે-રાજએ પેતાના ક્રગ્યથી વિશાલ મ દિર બનાવ્યું તેયા તેને અસિમાન થઇ ગયું જેયા અધિકાયક દેવે કશું કે-પ્રસુજી સધે બનાવેલા મંદિરમા મિગજરો સધે પુનઃ જિનમંદિર બનાવ્યું અને તે વખને દક્ષિણુમા વિચરતા શ્રી મલ્લવારી શ્રી અસયદેવસૂરિજીએ પ્રનિષ્ઠા કરાવી, તે વખતે પણ પ્રતિમાજી અહ્દર જ હતા. ૧૧૪૨ મહાશું દે પ ને રવિવારે મલધારી શ્રી અમયદેવસ્રિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ સમયે પ્રતિષાજી સાત આગય અહર હતા.

આ કવિરાજના લખવા મુત્રળ અઢારમી સફીમાં અ'તરીક્ષ પાર્શ્વનાથનાં પ્રતિમાજ એક દેશ જેટલા અધ્ધર હતાં.

ખાદ અહારમી સદીની શરૂઆતમાં જગદ્ગુરુ શ્રી હોરવિજયસૂરીયરછ પ્રશિષ્ય શ્રી વિજયદેવસૂરિજના ભાવવિજયજી મણી નામે શિષ્ય હતા. પૂર્વ કર્મના ઉદયથી તેઓ આંખાથી અપંગ (આંધળા) થયા. એક વાર દેવીએ સ્વપ્નમાં આવી, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથછનાં દર્શન કરાત્રી, ઇતિહાસ જણાવી ત્યા આવવા જણાવ્યું. શ્રી ભાવવિજયજીએ ખીજે દિવસે અધી વાત સંઘને જણાવી. પાટેષ્યુના શ્રીસંઘે (બીજે ખંભાતનું નામ મળે છે.) અંતરીક્ષજીના નાના સંઘં કાઢ્યો. શ્રીભાવવિજયજી મહારાજ સંઘ સહિત અંતરીક્ષજી પધાર્યો. ખૂબ જ ભકિતભાવથી પ્રભુસ્તુતિ કરી. હૃદયના ઉદ્યાસથી કરેલી મકિતના પ્રતાપે નેત્રપહેલ ખુલી ગયાં અને પ્રભુજની પ્રતિમાનાં દર્શન ઘયાં. તેમણે અનાવેલ પ્રભુસ્તુતિ-રૂપ રતાત્ર પણ અદ્યાવધિ વિદ્યમાન છે *

પૂર્વ મંદિર છાલું થઈ ગયું હતું. શ્રીભાવવિજયછ મહારાજને અધિષ્ઠાયક દેવે રવષ્નમાં આવી નૂતન મંદિર બંધાવવાનું જણાગ્યું. ગાલું મહારાજે શ્રીસંધ-ને ઉપદેશ આપી નૂતન મંદિર બનાવવાને જલાગ્યું. નૂતનમંદિરનું કાર્ય શરૂ થયું. અનુક્રમે ૧૭૧૫ માં ચેત્ર શુ. ૬ તે રવિવારે નૂતન મંદિરજમાં પ્રતિષ્ઠા કરી ત્યારે પણ પ્રતિમાજ સિંહાસનથી અધ્વર જ હતાં. આજે પણ એ જ પ્રતિષ્ઠા વિદ્યમાન છે. સુંદર ભાંચરામાં સૂરક્ષિત રથાનમાં પ્રભુજ બિરાજમાન છે. તેમજ શ્રી વિજયદેવ-સૂરિજીની તથા પં. શ્રી ભાવવિજયજી ગણીની પાદુકાએ પણ છે. પ્રાચીન મહા ચમતકારી શ્રી મણીલદ્રજીની સ્થાપના પણ છે. મૂલનાયકજીની અમાં અહીસા વર્ષની જૂની ચાંદીની આગી મળે છે

આ સ્થાનમાં દિગ'ળરે(એ ઘણા ઝઘડા કર્યા હતા પરન્તુ તેએ ક્યાંય ફાન્યા નેયી. અત્યારે શ્વેતાંબર શ્રો સ'ઘ ખાલાપુરની વ્યવસ્થા છે. શેઠ હવસી લાલ પાનાચંદ અને તેમના સુપુત્રા શેઠ સુખલાલલાઈ, શેઠ હરખચંદલાઇ વગેરે સુખ્ય વ્યવસ્થાપકા છે. શ્વેતાંબર શ્રો સંઘ તરફથી સુંદર ધમ'શાળાએ છે. મુનીમ રહે છે. હમણાં જીણે ધ્લાર પણ શ્વેતાંબર સંઘ તરફથી ચાલે છે મદિરના નાના દ્વારમાંથી

^{*} શ્રી ભાવિ . યજી ગણીવર (મારવાડ) સાચારનગરમાં જન્મા હતા. તેમના પિતાજીનું નામ રાજમકલ છે હતું. તેઓ આ મવાલ હતા. તેમની પત્નીનું નામ મૂળાખ્હેન હતું. તેમની કૃક્ષીયી ભાનુરામ નામે પુત્ર થયા તે વખતે મહાપ્રતાપી શ્રી વિજયદેવસુરિજી ત્યાં પંધાર્યો અને તેમના ઉપદેશથી વૈરાઅયવાસિત ખની ભાનુરામજીએ દીક્ષા લીધી. તેમનું નામ ભાવવિજયજી રાખ્યું. દુંક સમયમાં શાસ્ત્રબોધ પ્રાપ્ત કરી; ગિષ્યુપદવી પણ પ્રાપ્ત કરી. તેએ શ્રીએ ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર ઉપર સુંદર, સરલ , અને સિક્ષિત દીકા ખનાવી છે જે આજ ઘણી જ પ્રસિધ્ધ છે.

પ્રવેશતાં સામે જ માણુકરથંભ પાસે શ્વેતાંગર તીર્ધા રક્ષક પેઢી આવે છે. પછી નાના દ્વારમાં થઇ ભાંચરામાં ઉતરી પ્રભુજીનાં દર્શન થાય છે.

શ્રી અંતરીક્ષ પાર્શનાથજી જવા ઇચ્છનાર શ્રાવકાએ ક્યાકાલાથી ૪૩ માઇલ દ્વર માલેગામ માેટરમાં જવું અથવા ખીજા વાહના પણુ મળે છે. ત્યાંથી ૪ માઇલ દ્વર કાચા રસ્તે સીરપુર જવાય છે. ત્યાં તીર્થસ્થાન અને શ્વેતાંબર ધર્માશાલાએ પેઢી વગેર છે. વ્યવસ્થા ઘણી જ સારી છે. ખાસ તીર્થયાત્રાના લાલ લેવા જેવું છે.

અહીં અત્યારે સુંદર જૈન મંદિર છે. મૂલનાયકજી શ્રો અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથની લબ્ય મનાહર વિશાલ રથામ મૂર્તિ છે-લેપ છે. ડાળી બાજી બીજી ત્રણુ માતિએ છે. પાસે બાળામાં એક મૂર્તિ છે. અધારા લોંચરામાં આ મૂર્તિઓ હાલાથી શિલાલેખ વગેરે જોયા નથી. ગામ ખહાર જૂનું શ્વેતાંખર મદિર છે, ખગીચા છે. મૂલ મંદિરના ઉપરના લાગમાં સાર્ં છે. ખહારના લાગમાં ચાક ઉપર માણેક-સ્થંભ છે.

મુક્તાગિરિ

આ તીર્થ વરાહમાં આવ્યું છે. અમરાવતીથી ૩૨ માઇલ દ્વર એલચપુર અને ત્યાંથી માઇલ દ્વર ગામ છે, ત્યાંથી ૧ માઇલ દ્વર મુક્તાગિર પહાંહ છે. લગભગ એક માઇલના અઢાવ છે. આ તીર્થની સ્થાપના શ્રીપાલે શ્રી મદ્યધારી અભય-દેવસૂરિજીના હાથથી કરાવી હતો. આ રાજાએ અંતરીક્ષ પાશ્વેનાથજીના તીર્થની સ્થાપના કરી અને સિરપુર શહેર વસાવ્યું, એ જ રાજાએ એલચપુર વસાવ્યું અને મુક્તાગિરિ તીર્થ રથાપ્યું. મૂલનાયક રયામરંગની શ્રી પાશ્વેનાથ પ્રલ્રજીની પ્રતિમાજી છે.

એ તરફ શ્વેતાંખર શ્રાવકાની વસ્તી થાડી છે. એલચપુરમાં સુંદર શ્વેતા-મ્ખર જિનમંદિર છે. મુક્તાગિરિ તીર્થની યાત્રા અમે કરી આવ્યા છીએ. વિ. સં. ૧૯૩૮ સુધી તા શ્વેતાંખર એાસવાલ શેઠ માણેક ચંદ્ર ડાહ્યામાઈ જૈની તેની વ્ય-વશ્યા રાખતા હતા. મૂલનાયક છે તા શ્વેતાંખરી છે. ચાતરફ કરતી નાની નાનો દેરીઓ છે. શ્વેતાંખર જૈન વસ્તી થાડી હાવાના કારણે શ્વે. વ્યવસ્થાપકાએ પાતાની ઉદારતા અને મહાનુભાવતાથી દિ. લાઇઓના હાથમાં વ્યવસ્થા સોંપી છે.

મુકતાગિરિ તીર્થ ^વેતાંગર સ'ઘનુ' જ છે એમાં તેા લગારે ; સન્દેહ જ' નથી. પ'. શ્રી શીલવિજયજી કે જે અઢારમી સઢીના પ્રખર વિદ્વારી અને યાત્રા કરનાર છે તેઓ લખે છે કે

શેત્રુંજ રૈવત અરણુદિગરીં, સમેતાચલિન સુગતાગરી પાંચે તીરથ પરગટ ઉદાર, દિન દિન દીપઇ મહીમા ધાર ધન ધન નરનારી વલો જેહ, પ્રશુમિ પૂજી તીરથ એહ ા પગા

મ આ દાલામાં ૧ શ્વેતાળર મંદિર, ધર્મ શાળા, ઉપાશ્રય તથા શ્રાવકાના ઘર છે.

આ સિવાય એ જ વિદ્રાનના નીચેના ઉક્લેખ પદ્ય ખહુ જ મહત્વના છે. લ હિવ સુગતાગિરિ જાત્રા કહુ, શેત્રુંજ તાેલી તે પંચ લહું,

તે ક્ષ્યરી પ્રાસાદ ઉત્તંગ, જિન ચોવીશતછા અતિ ચંગ.'' (તોર્થમાલા પૃ ૧૧૪) એટલે આ તીર્થ શ્વેતાંગરી છે તેમાં સન્દેહ જ નથી અહારમી શતાષ્ટીમાં તા દક્ષિણમાં આ તીર્થ શતુજય સમાન મનાતું ત્યાં ચાવીશ જિનના પ્રાસાદ હતા.

ભાંડુક્છ

મહારાષ્ટ્રમા વરાઠ દેશમા ભાંડુક છ ખહુ જ પ્રાચીન તીર્ધ છે. અહીં પહેલાં વિશાલ ભદ્રાવતી નગરી હતી. કાળબળે એ નગરી આજે માત્ર ભયંકર જંગલમાં ખાં હિયેર વે છે છે. ભયંકર જંગલમાં ચત્ર તત્ર હિમેલાં ખહિયેરા અને મેતા માટા દી બા જોતાં આ નગરીનો પ્રચીનતા, ભગ્યતા અને વિશાલતાના કંઇક ખ્યાલ આવે છે. ત્યાં અનેક વાવા, કુંઢા અને સરાવરા છે જેમાં કેટલાંક તળાવનાં નામ તેન તીર્ધ કરના નામથી અલાવિધ પ્રસિદ્ધ છે. જેમકે અનંતનાય સરાવર, શાંતિનાય કંઢ, આદિનાય સરાવર વગેરે, આ નગરીના પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપલબ્ધ થાય તા દક્ષિણમાં જેન ધર્મના ગૌરવનું એક સુવર્ણ પાતુ આપણને મળી આવે તેમ છે. આ રથાને જેન ધર્મનાં અનેક પ્રાચીન સ્થંના મળી આવે છે. સં ૧૯૬૬માં શ્રી અંતરીક્ષ પાત્રવંનાયછાના સુનીમને રવપ્ત આવ્યું કે-શદ્રાવતી નગરીમાં શ્રી પાર્વનાથછાની ભવ્ય પ્રતિમા છે. સુનિમ ચત્રભુજ પુંજામાઇએ તપાસ કરી મહ મહેનતો વધાથી થાઢે દ્રર આ સ્થાન શાધ્યું અને જંગલમાં તપાસ કરતાં એક વેદી ઉપર દ્રા કૂટ ઊંચી કૃષ્ણાધારી શ્રી પાર્યનાય પ્રભુછની દિવ્ય મૂર્તિનાં દર્શન કર્યો.

અતુક્રમે મૂલસ્થાને ભવ્ય જિનમ'દિર શ્રી સઘે અધાવ્યું. વર્દ્ધા–નાગપુર, હીંગણુઘાટ, ચાંદા વગેરે સી. પી. ના સમસ્ત ચેતાંબર શ્રા સઘે તીર્થોધ્ધારમાં તેન, મન, ધનથી મદદ કરી એક પ્રાચીન તીર્થના છણુંધ્ધાર કરી આપણી સમક્ષ રજી કર્યું.

ર્ભાદકેજી(સદ્દાવતી)માં ૨૮૦૦ વર્ષ પુરાણી જિનમૂર્તિ એક મળી આવી છે. અહીંના શ્રો પ્રાર્શ્વનાઘજીને કેશરીયા પઃશ્વેનાઘજી તરીકે એાળખાવાય છે. રયામ ફેશુધારી મૂર્તિ ખાસ આદર્ષક અને ચમત્કારો છે

સી પી. ત્રવન રે મ દિરછની આજીબાજીની લગલગ સા વીદ્યાં જમીન શ્વેતાં-ખર સંઘને લેટ આપી છે, જેમાં બગીચા, વિદ્યાલય, ઉદ્યોગશાલા વગેરે બની શકે તે માટે આપેલી છે.

નાગપુરવાળા શેઠ હીરાલાલછ કેશરોમલછ તરફઘી એક બીર્જી મ દિર ત્યાં જ અધાવરાવ્યું છે. ધર્મશાલા પણ છે, બોછ ધર્મશાલાએ પણ છે. ફા. શુ. ત્રીજને દિવસે મેળા લરાય છે અને સી. પી. ના ઘણા શ્વે. જૈના યાત્રાએ આવે છે. યાત્રાળુઓને નાગપુરથી મદ્રાસ જતી લાઇનમાં વધ્ધાં પછી લાંહુ સ્ટેશને ઉતરલુ ઢીક છે. ત્યાંથી ૧ માઇલ દ્વર તીર્થસ્થાન છે. ત્યાં શ્વેતાંબર પેઢી તરફથી બધી •યવસ્થા સારી સચવાય છે. ખાસ દર્શનીય છે. ઇતિહાસવિદાએ આ તીર્થના ઇતિહાસ શોધી ખહાર મૃક્વાની જેરૂર છે.

મ' દિરહાથી ૧ માઇલ દૂર ઋક ટેકરી છે, એમાં ત્રણ માટી ગુફાએ છે. ત્રણુમાં માટી એક એક ખ'ડિત મૂર્તિએ છે.

ચારે બાલુએ ખાદતાં જૈન મૂર્તિએ નીકળવાની સંભાવના છે. માટા માટા દીંબા ચારે બાલ્ડ નજરે પહે છે. ભદ્રાવતી નગરી પ્રાચીન જૈન પુરી હશે એમ હાંગે છે. મૂલનાયક્છ શ્રી કેસરીયા પાર્શ્વનાયજીની સુંદર શ્યામ અર્ધપદ્માસન મૂર્તિ છે. આ સિવાય બીજી પણ અર્ધપદ્માસન સુંદર મૂર્તિએ છે.

ઉપરના માળે ચામુખજીનો પ્રતિમાએ છે. બીજા માંદરમાં શ્રી આદિનાથ મગવાન મૂલનાયક છે. ત્રીજા પ્લાટમાં દાદા સાહેબની દેરી છે.

અહીં મૃતિ હાવાનું સ્વપ્ત જેમ અતરીક્ષજીના મુનિમને આવેલું તેવુ જ સ્વપ્ત તે વખતની રેલ્વેના એક અગ્રેજ ગાઈને પજી આવેલું. આ વાત એણે પાતાના ઉપરા યુરાપિયન અધિકારીને સમજાતા. સરકારે આ જમીન મહિર, ધર્મ શાળા, અગીચા, ગુરૂકુલ, વિદ્યાલય આદિ કાર્યો માટે 'વેતાંબર જૈનને આપી અને ખાદતાં નીકળેલી જૈન મૃતિઓ પજી 'વેતાંબર જૈન સ' વને આપી. જે જમીન ઉપર મ' દિર, ધર્મ શાળા, બગીચા વગેર છે ત્યાં ખંને અગ્રેજ અધિકારીના સ્મારક-રૂપે ખ'નેનાં બાવલાં બનાવીને રાખવામાં આવ્યા છે. આ તીર્થની વ્યવસ્થા 'વેતાંબર તીર્થરક્ષક કમેટી સી પી. કરે છે. તેમના તરફથી મુન્મિજી વગેરે રહે છે.

મહિર અને ધર્મશાળા ક્રેતા પાકા મજળૂત કિલ્લા છે.

ભાંડુકજી તીથે સી પી. માં ગણાય છે. આ ઉપરાંત અમરાવતી, નાગપુર, જબલ પુર, કટંગી, સાવનો, ચેવર્તમાલ, દારવા, ચાદા, હીંગનષાટ, વધી વગેરે સ્થાનામા સુંદર જિનમ દિરા અને શ્રાવકાના ઘર છે. નાગપુરમાં બે સુદર જિનમ દિર છે. જબલપુરમાં બે મ દિરા છે. કટગીમાં બે મ દિરા છે.

કું ભાજ તીર્ય

આ તીર્થ મહારાષ્ટ્રમાં આવેલુ છે. એક મુંદર નાનો ટેકરી ઉપર શ્રી જગ-વરલલ પાદ્રવેનાથજીનું લબ્ય જિનાલય છે. ત્રલુ માળનું લબ્ય મદિર છે. મૂલ-નાયક શ્રી જગવલ્લલ પાદ્રવેનાથજી છે. નીચે લાેયરામાં શ્રી અજિતનાથ પ્રલુજી છે. ઉપર ત્રીજે માળે શ્રાં ચંદ્રપ્રલુજી મુખ્ય છે. વચલા લાગમાં ચાર દેરીઓ છે. બે દેરી-આમાં જિનવરે દ્ર દેવની પ્રતિમાઓ છે; જયારે બીજ દેરીઓમાં શ્રી પદ્માવતી માતા અને શ્રી માણિલદ્ર યક્ષની મૂર્તિ છે. આ ડુગર ઉપર ચઢવાના પાકા પગથિયાં-ના રસ્તા શ્રી હ્રવેતાંબર જૈન સંઘે ખંધાવ્યા છે. ઉપર થાંડા કાચા રસ્તા પણ છે. ઉપર હ્રવેતાંબર સુંદર ધર્મશાળાએ પણ છે. બીજી બાજી દિગંબર મ દિર અને ધર્મશાળા જુદા જ છે.

નીચે પણ ધર્મશાળા વગેરે છે. કુમ્લાજ તીર્થથી કુમ્લાજ ગામ થાડું દૂર છે.

આ તીર્થ કેલ્લ્હાપુર સ્ટેટમાં આવેલું છે. આ તીર્થની વ્યવસ્થા પ્રવેતાંબર સંઘ કમિટીવતી કેલ્લ્હાપુરના શ્રવેતાંબર જેન સંઘ કરે છે.

અહી છેલ્લા છો હાંધારની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૨૬ શાકે ૧૭૯૧ થયેલી છે અને તપાગ છીય શ્રીપૃત્વ શ્રો વિજયાન દસ્તિ છેએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. અહીં નજકમાં સાંગલી, કાલ્હાપુર વગેરે માટા શહેરા છે જયાં સુદ્દર પ્રવેતાંખર જૈન મંદિરા અને જૈન શ્રાવકાની વસ્તી ઠીક ઠીક છે.

दक्षिणुनां डेटलां । नानां तीथी

સતારા જીલ્લામાં કુતલગિરિ અને કુમ્સાજ નામનાં એ તાર્થો છે. કું લાજ જવા માટે M. S. M. ની M. C પ્રાંચ લાઇનમાં મારજથી માઇલ ૧૭ પશ્ચિમમાં, કાલ્હાપુરથી માઇલ ૧૩ હાથ કલંગડા સ્ટેશન છે ત્યાંથી એ માઇલ ઉત્તરમાં કું લાજ ગામ છે પાષ્ટ એાફીસ તથા તાર એાફીસ છે, પાસે જ તીર્થક્ષેત્ર બાહુળલી પહાડ ઉપર જગવલ્લલ પાર્શ્વનાથજનું તીર્થ છે. ત્યાં શ્વે. ધર્મશાલા છે. કા. શુ. ૧૫, ચે. શુ. ૧૫ પુનમે મેળા ભરાય છે, તીર્થનો વ્યવસ્થા મહારાષ્ટ્ર શ્વે. જેન પુરિષદ કરે છે.

કેલ્લાપુરમાં ૧ મદિર, સાંગલીમાં મ'દિર છે; બાહી ગ છે, હુબલી પાસે હાલીપકનમાં સમ્રાટ સ*ય*તિના ૧૦ મ'દિર હતાં.

નાશીક

. નાશીક રાહ સ્ટેશનથી છ માર્કલ દ્વર ગાંદાવરી નદીના કાં ઠે નાશીક શહેર આવેલું છે. અહીં પૂર્વે પદ્મપ્રસસ્વામીનુ તીર્થ હતું, તેથી આ શહેર પદ્મપુર નામે પ્રસિદ્ધ હતું. અંદ્રપ્રસ્થુજનુ સુંદર મંદિર હતું. અહીં અત્યારે ત્રણ જિનમ દિર છે. શ્રાવકાની વસ્તી થાડો છે.

અહીં રામચંદ્રજીએ વનવાસના અમુક સમય પસાર કર્યા હતા. વૈષ્ણુવાનું યાત્રાતું ધામ છે. નદીમાં ન્હાવાનુ ઘણું યુષ્ય મનાય છે. વૈષ્ણુવ અને શૈવ મ દિરા યુષ્કળ છે. રામકુંઠ, સીતાવન વગેરે જેવા જેવા છે. ચાર માઇલ દ્વર ટેકરી ઉપર શુકાએામાં બૌદ્ધ સ્થાપ્રત્યના નમૂના છે- તેની મૂર્તિએા પણ છે, પરતુ અત્યારે તે પાંડવા તરીકે એાળખાય છે. તેને પાંડવ શુકા કહે છે.

ત્ર્યા સિવાય અહીંથી વીશ માઇલ દૂર ત્રંખક વૈષ્ણુવ તીર્થ છે.

યાણા

શ્રી સુનિસુવ્રતસ્ત્રામીના સમયમાં શ્રીપાલરાજા અહીં આવ્યા હતા. સુંદર જૈનમંદિરા તે વખતે પણું વિદ્યમાન હતાં., અત્યારે શ્રીઝાષભદેવછનું સુંદર મંદિર છે. તેમજ શ્રાપાલ મયણાસુ દરો અને નવપદારાધનના ઉલ્લેખવાળું નવુ જિન-મંદિર બન્યું છે.

સાપારપુરપદ્ધામાં પણ શ્રીપાલરાજા ગયા હતા. શ્રી પાર્શનાથ ભગવાનનાં ૧૦૮ નામામાં સાપારી પાર્શનાથજીનું પણ નામ છે વસ્તુપાલ તેજપાલના સમયે અહીં શ્રો ઝાધભદેવજીનું મંદિર હતું. તેઓ અહીં દર્શનાથે આવ્યા હતા. મંત્રી પેથઠકુમારે અહીં પાર્શનાથ ભગવાનનું મદિર ખંધાવયું હતું. " भीसं पार्श्वर पार्श्वतिनः"

विलयुर

વિજાપુરમાં તેરમા સૈકાની સહસક્ષ્યા પાર્શ્વનાથજીની સુદ્રર પ્રતિમાછ ભાંચરામાંથી નીકળેલ છે. ખાસ દર્શનીય છે. પ્રતિમાજ શ્વેતાંળરી છે. આ સિવાય આ શહેર પ્રાચીન જૈન રાજાએાની રાજધાની તરીકે રહેલ છે.

જાલના

નિઝામ સ્ટેટમાં જાલના માટું ગામ છે. ત્યાં મહારાજ કુમારપાલના સમયનું પ્રાંચીન લગ્ય મ દિર છે. ત્યાં પટવા લાકા રહે છે તે ખધા શે. જૈની છે. ત્યાં જૂની પટ્ટાવલીએા ઘણી મળે છે.

हिंग अरातु गामट स्वामीत तीर्थ पण असिद्ध छे तेनी पासे अवण

એલગુલ શહેર છે. ત્યાં હુંગર ઉપર ६૦ ફૂટ ઊંચી દિ. મૃતિ છે.

હેમકૂટગિરિ

કર્ણાટકમાં ખલારી છલ્લામાં કિષ્કિ ધાર્યી શરૂ થતી પર્વતશ્રેણીમાં શિખર પર કિલ્લામા ભ. શ્રી શાંતિનાથછતું તીર્થે હતું. હાલ વિચ્છેદ છે.

તિનાલી

એજવાઢાથી મહાસ લાઈનમાં તિનાલી જ કશન છે. પ્રતિયાછ જમીનમાંથી નીકળેલ છે. શ્વેતાંખરી છે. ત્યાં તીર્થ સ્થાપન થયેલ છે. પાષ્ટ તથા તાર ઓફિસ અધુ છે. મછલીપટ્ટન પાસે ગુડીવાઢામાં પણ ભૂમિમાંથી લવ્ય જિનમૂર્તિ નીકળેલી છે. તીર્થક્રપ છે.

મહારાષ્ટ્રમાં યુના, સાલાપુર, કાલ્દ્વાપુર, સાંગલી, હુખલી, અહમદનગર, ચેવલા વગેરે સ્થાનામાં પણ સુંદર જૈનમ દિરા, ધર્મ શાળા, ઉપાયય, જૈનોની વસ્તી છે.

યુનામાં ૮ સું દર મૃંદિરા છે. આત્માનંદ જૈન યુષ્તકાલય છે. પાઠશાળા છે.

ે બેરા

જૈન સૂત્ર થ્ર'થામાં સિન્ધુ-સૌવીરના રાજા ત્ઉદાયીતું વીતભયપત્તન પ્રસિદ્ધ નગર છે. આ સિન્ધુ-સૌવીર એ જ અત્યારનું જેહલમના કિનારે રહેલું લેરા છે. આ લેરા પંજાબ ભરમાં પ્રાચીન સ્થાન કહેવાય છે. અહીંથી જેહલમ નદી લગલગ

^{*}સિન્ધ્રે-ક્ષીવીરના રાજ્ત ઉદ્યાર્થીનું પાટનગર વીતભાય પત્તન હતું. આ રાજાએ ચેડા મકારાજાની પુત્રી પ્રભાવતીની સાથે લગ્ન કર્યા પછી ગણીના સંસર્ગથી જૈન ધર્મના દઢ રંગ લાગ્યા હતા. ગણી પરમ ઢોન ધની હતી વિદાન્માલીદેવે પાતાના આત્મકલ્યા સાટે-સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ માટે, ગૃદરયદશામાં ચિત્રશાળામાં કાઉરસગ્ગ ધ્યાને રહેલા અને ભાવ-સાધુરૂપ શ્રી વી પ્રભૂતી પ્રતિમા; હુગહુ પ્રભૂતા જેવી જ જનાવી ક(પલ કેવલી પાસે પ્રતિષ્ટા કરાવી. પછી આ પ્રતિમા સમુદ્રમા વહાસદ્વારા પ્રયાસ કરતા વ્યાપારીને કપાટમાં પેક કરીને વ્યાપી વ્યાપારાંએ પ્રતિમાછતે વૃતભયપત્તન લાવ્યા. અહીં આખરે જ્યારે રાષ્ટ્રી યક્ષાવતીએ વિધિષ્વં ક દર્શન સ્તુતિ કરી ત્યારે કપાટમાથી પ્રતિમાછ નીકલ્યાં. રાણી આ યેતિમાછને રાજમહેલમાં લઇ ગયા. ત્યા કાકિતપૂર્વક નિર્'તર પૂજન સ્તવન **દ**ર્શનાંદ કરે છે. રાજા પણ મહિત-ઉપાસના કરે છે. એક વ ર નિમિત્તથી પાતાનું સાયુ નજીક જાણી રાજાની રજા લઇ પ્રભાવતી દોક્ષા સ્ત્રીકારી મૃત્યુ પામી સ્ત્રગે સિધાવે છે. પાછળથી કુષ્ળ-દીસી દેવકત્તાને પછ્યુ ભક્તિના લાભ મલે છે અને તે સુંદર રવરપવાન થાય છે. એનું નામ સુવર્ષું ગુલીકા પહે છે. અવન્તિના ચંદ્રપદ્યોતે સુવર્ષું ગુલીક તું અને પ્રભાવિક શ્રી મહાવીર દેવની મૂર્તિનું પણ સાથે જ અપહરજી કહ્યું, આખરે ઉદાયીએ ચંડપ્રદ્રોત ઊપઃ દુમલા કરી ६रावी तेना भ्रतक हैपर सम बासीपति श्रण्ड हैातरावी, हेंद्र प्रकृती साथे शीधा. दस्ताओं દશપુર મદસા)માં પર્યુ પણાના સંવત્સનીના દિવસે ચંડપ્રદ્યોતે પણ ઉપતાસ કરવાથી પાતાના સ્વામી ભાઇ ધ રા ઉદાયા ચંડપ્રદોતને સુકત કર્યા. પછી વીતભયપત્તન આવી રાષ્ટ્રી ત્માવતી ક જે દેવ થઇ હતી. તેના ઉપદેશવા પ્રતિએ ધ પામા, શ્રોવારપ્રભુના હાથે શિક્ષા ક્ષેષ્ઠ આત્મકલ્યા ચુ સાધ્યું ઉદાયોએ રાજ્ય માનાના મુત્રને ખદલે સાચુજને આંધ્યું હવું.

ત્રણ્યી ચાર કાશ દૂર છે. પંજાળથી પેશાવર જતાં લાલામુસા નામતું જંકશન આવે છે અને અહીંથી લેરા તરફ રેલ્વે જય છે. લેરા સ્ટેશન છે

વર્ત માન લેરાને વસ્યા લગભગ ૮૦૦ થી ૯૦૦ વર્ષ થયાં છે. અહીં પહેલાં જૈનોની વસ્તી સારી હતી. અત્યારે ત્યાં જૈનોનાં ઘર નથી, માત્ર એક પ્રાચીન જૈન મંદિર છે. અહીં અત્યારે માવદોં (આ પ્રદેશમાં જૈનોને એાસવાલાને લાવડા કહે છે. પ્રાચીન કાલમાં ભાવડાગચ્છ પણ હતા.) જા મુદ્રજ્ઞા (જૈનોના વાસ) છે.

આ પ્રાચીન મે દિરના પૂ. આ. શ્રી વિજયવદ્યલસૂરી ધરજીના શિષ્યરતન શ્રી સાહનવિજયજી મહારાજના ઉપદેશથી પંજાળના જૈન સંઘે–શ્રી આત્માન દ જૈન મહાસભાએ જીણે દ્વાર કરાવ્યા છે. સાથે એક નાની ધર્મશાળા પણ ખંધાવી છે. તીર્થસ્થાન પ્રભાવિક અને ચમતકારી છે.

તક્ષશિલા

આ સ્થાન પંજાબમાં રાવલપિંડીથી તેર્ત્યમાં ૩૨ માઇલ દ્વર જે **ટક્ષીલા** Texila જીજ તક્ષશિલા છે. તેના ઇતિહાસ પાછળ વિચ્છેક તીથામાં આપ્યા છે.

પંજાળનું આ પ્રાચીન તીર્થધામ અને જ્ઞાનિવદ્યાપીઠનું કેન્દ્રસ્થાન છે. તક્ષશિક્ષા શ્રી આદિનાથજી પ્રભુના સુપુત્ર બાહું ખેતીની રાજધાની હતું. અને ઋષભદેવ પ્રભુ પણુ વિહાર કરતા છદ્મસ્થકાલમાં અહીં પધાર્યા હતા. પ્રભુજના રમારક નિમિત્તે બાહું ખારા અમે ચકની સ્થાપના કરી હતી, માટે હિન્દલરનું આ પ્રાચીન તીર્થધામ છે. ત્યાર પછી આ પાંચમા આરામાં વિક્રમની પ્રથમ શતાખ્દીમાં થયેલા અને શત્રું જયોત્દારક શ્રીભાવડશાહના સુપુત્ર જાવડશાહ, તક્ષશિલામાંથી શત્રું જયગિરિ રાજ ઉપર બિરાજમાન કરવા શ્રી ઋષભદેવજીની ભવ્ય મૂર્તિ લાવ્યા હતા. પછી શ્રી લઘુશાન્તિસ્તાત્રના કર્તા, શ્રી માનદેવસૂરિજ્એ તક્ષશિલાના શ્રી સંઘની શાંતિ માટે લઘુશાન્તિસ્તાત્ર અનાવ્યું હતું. ત્રણ વર્ષભાદ આ નગરના સ્લેચ્છાએ ધ્વંસ કર્યો હતા. વિક્રમની પાંચમી શતાબિદના આ પ્રસગ છે.

તક્ષશિલાના ઉચ્ચાનગર નામના એક પાડા હતા. અહીં જૈન વિદ્યાપીઠ હતું. વાચક ઉમારવાતિ છએ તત્ત્વાર્થ સૂત્ર આ વિદ્યાપીઠમાં અધ્યયન કરાવવા માટે રચ્યું હતું એમ મનાય છે.

અત્યારે તેા તક્ષશિલાની ચારે ખાજી ખડિયેરા છે પ્રાચીન રત્પ, સિક્કા, જૈન મૂર્તિએા નીકળે છે. વિશેષ માટે જીએા વિચ્છેદ તીર્થોમાં તક્ષશિલા.

પાતાના દિવાનના કહેવાથી ભાજીએ આ રાજર્ષિને વિષ અપાવ્યું. આખરે રાજર્ષિ માણે પધાર્યા. પછી નગરરક્ષક દેવે ધૂળના વરસાદ વરસાવી વીતભયપત્તનને દળાવી દીધુ-વિનાશ કર્યો. આ નગરના ઉદ્ધાર મહારાજા કુમારપાલે વીર નિ. સં. ૧૬૬૯ માં કરાવ્યા અને મૂર્તિ બહુ ર કાઢી લીધી. અસ, એજ પુરાણું વીતભયપત્તન આજે ભેરા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

કાંગડા

પંજાબમાં કાંગડા પેથુ એક પ્રાચીન તીર્થ છે. સં. ૧૦૦૦થી લઇને સં. ૧૬૦૦ સુધી જૈનધર્મનું એક મહત્વનું કેંદ્રસ્થાન કાંગઠા રહ્યું છે. કાંગડા લાહાર– (क्षालेपुर)थी रेक्वेरक्ते १७० मार्धि दूर पूर्वित्तर दिशामां छे नगरना नामथी क ઈલ્લાને પણ કાંગડા કહેવામાં આવે છે. બાકી જલ્લાની આફિસા વગેરે તેા કાંગ-હાથી ૧૧ માઇલ દ્વર ' ધર્મશાલા ' ગામમાં છે. આ પ્રદેશ ત્રિગર્ત કહેવાય છે. યહાડી વિભાગની રાજધાની કાંગડા હતું.

કાંગઠાનું પ્રાચીન નામ 'સુશમ'પુર ' હતું. આ નગર મહાભારત કાલના સુંલતાનના રાજા સુંશમ ચંદ્રે વસાવ્યું હતું. આ રાજાએ મહાભારતના યુષ્યમાં હર્યોધન તરફથી વિરાટનગર ઉપર ચહેઇ કરી હતી અને તેમાં હાર પામી, ત્યાંથી નાસી ત્રિગર્લમાં આવીને લરાયે৷ અને અહીં પાતાના નામથી આ નગર–સુશમ'-યુર વસાવ્યું.

વિર્જ્ઞાપ્તિત્રિવેણીમાં લખ્યું છે કે-કાંગડામાં બિરાજમાન શ્રી આદિનાથ ભગ-વાનની મૂર્તિ, નેમિનાથ ભગવાનના સમયના રાજા સુશમે સ્થાપિત કરી હતી.

કાંગડાનુ ઋીજું પ્રાચીન નામ ' ભીમકાટ ' પચુ મલે છે. તેમજ નગરકાટ નામ પણ મલે છે. કાંગઠાની આજીબાજીના પ્રદેશને 'કટીચ' પણ કહેતા હતા.

વિજ્ઞપ્તિત્રિવેણી જેની રચના સ**ં. ૧૪૮**૪માં થઇ છે તેમાં કાંગડાને માટે 'क्ह्नद्कमहादुर्ग' ब्रेंट्से अ કराये। छे. કાંગડાના કિલ્લા પ્રસિદ્ધ છે માટે તેને કાટ-કાંગડા પણ કહે છે. કાંગડા ખાણુગગા અને માંઝી નદીના સંગમ ઉપર એક નાના પંહાડી ટીલા ઉપર વસેલું છે.

અહીં લક્ષ્મીનારાયથુનું એક મદિર હતુ, જે ૧૯૬૨ના ધરતીકમ્પમાં નષ્ટ થેયું. અમ્બિકાના મ દિરમાં છે નાનાં નાનાં જૈનમ દિરા છે, જેના દરવાં મા પશ્ચિમ તરક છે. એક મ દિરમાં એક સિંહાસન રહ્યું છે અને બીજા મ દિરમાં શ્રી ઝાયલદેવછની છેઠી મૃતિ છે. આ મૃતિ નીચે ૧૫૨૩ના સવત છે, જેના ઉલ્લેખ કનિ ગહામે કર્યો છે. તેમણે અહીંના કાલિકાદેવીના મ દિરમાંથી એક બીજા લેખની પણ કાપી લીધી છે જેમાં શરૂ આતમાં " माँ स्वस्ति श्रीजिनाय नमः " લખ્યું છે. આમાં સ**ં. ૧૫૬૬ અને શક સવત્ ૧૪૧૩***ના ઉલ્લેખ છે.

કાંગડામાં અત્યારે સૌથી પ્રાચીન મહિર ઇંદ્રેશ્વરતું છે, જે રાજા ઇંદ્રચંદ્રે ખનાવ્યુ છે. આ રાજાના સમય સં. ૧૦૮૫–૧૦૮૮ છે. મ'દિરમાં તેા એક શિવ-લિંગ છે પરન્તુ માંદરની બહારના લાગમાં છે મૃતિએ છે, એક મૃતિ ઉપર વૃષ્લ-તું લ છન છે એટલે તે શ્રી ઋષમદેવજીની સુંદર મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિ સુદર

^{*}१४८'१ स'वत् भराभर भने छे.

પદ્માસને ખેઠેલી છે. ખીજી મૂર્તિ પણ ખેઠી જ છે. આ બન્ને મૂર્તિઓ દરવાની દિવાલમાં મજખૂત ચાઉલી છે. એક મૂર્તિ ઉપર લેખ આ પ્રમાણે છે—

- (१) ओम् संवत् ३० गच्छे राजकुले स्रिग्स्द
- (२) भयचंद्रमाः [1] तच्छिष्यो मलचंद्रारव्य [स्त]
- (३) त्पदांमोजपद्पदः [।।] सिद्धराजस्ततः ढङ्ग
- (४) ढङ्कादजनि [च]एकः । रच्हेति गृि [हणी] [त-
- (५) [स्य] पा-धर्म-यायिनी । अजनिष्टां सुती
- (६) [तस्य]ां [जैन]धर्म(प)रायणी । ज्येष्ठः ' कुण्डलको '
- (७) [भ्र] र [ता] किनष्ठ कुमराभिधः । प्रतिमेयं [व]
- (८) ......जिना....ो...... नुज्ञया । कारिता.....।।

ભાવાર્શ—એમ સં. ૩૦ માં *રાજકુલગરુ છમાં શ્રી અલય ચંદ્રસૂરિજી થયા. તેમના શિષ્ય અમલ ચંદ્ર(સૂરિજી) હતા તેમના ચરણુક મલામાં ભ્રમર સમાન સિદ્ધ થયા. તેમની પછી ઢેગ, અને ઢંગથી ચપ્રક થયા તેમની ભાર્યા રહેલા હતી. તે (પાર્શ્વ) ધર્માનુ થાયાની હતી. એને જૈન ધર્મમાં તત્પર બે પુત્ર થયા. તેમાં મે ટાનું નામ કુંડલક અને નાનાનું નામ કુમાર હતું……ની આજ્ઞાથી આ પ્રતિમાજી બનાવ્યાં છે.

ન્યારે ખીજી મૂર્તિની ગાદીમાં છે, ચાર હાથવાળી સખીએા લક્તિથી નમે છે અને બીજી બાજા હાથીએા નમે છે તેવાં ચિત્ર છે.

આ સિવાય એક બેંજનાથના મંદિર પાસે, જે સ્થાન નગરકાટથી પૂર્વમાં ર3 માઈલ છે, તે સ્થાન પર મંદિર બન્યું છે. તેનું પ્રાચીન નામ કીરશામ હતું. વૈદ્યનાથના મંદિરના બહારના ભાગમાં ખીજા ઘણું મદિરો છે. એમાં લગ્રહ્યું મદિર સિવતાનારાયણ-સૂર્ય દેવનું છે. એમની ગાદી ઉપર જે લેખ છે તે જૈન ધર્મના ચાત્રિશમા તીર્થકર શ્રી મહાવીર પ્રહ્યુના છે. આ પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૨૯૬ માં દેવભદ્રસૂરિજીએ કરાવી છે. જાએા તે લેખ આ પ્રમાણે છે-

"ओं संबत् १२९६ वर्षे फागुणविद ५ रवौ कीरग्रामे ब्रह्मक्षत्र— गोत्रोत्पन्न व्यव० मानू पुत्राभ्यां व्य० दोस्हण आल्हणाभ्यां स्वकारितः श्रीमन्महावीरदेवचैत्ये ।।

^{*} રાજકુલગચ્છ શ્વેતાળર સંધમાં છે. સન્મતિતક ઉપર સુંદર વિસ્તૃત ટીકા કરમાર– ટીકાકાર તાર્કિકપંચાનન શ્રા અભયદેવસરિજી રાજગચ્છના જ છે. ઉપર જે ત્રીસનેા સંવત આપ્યા છે.એમાં હજારના આંકડા ચઢાવવાના છે.

श्रीमहात्रीरजिनमुलितंत्रं आत्मश्रेयो[र्थं] कारितं प्रतिष्ठितं च भीजिनव्हुमस्रितंतानीय रुद्रपह्डीय श्रीमदमयदेवस्रितिष्येः श्रीदेवमद्र-स्रितिः। "

આ અન્ને લેખા એ જ વસ્તુ સૂચવે છે કે-શ્વેતાંબર જૈનાચાર્યોએ અહીં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. ઉપર્યુંકત અન્ને મંદિરા સાથે આ મૃતિઓને કે લેખાને સંબ'ધ નથી; માત્ર આપશે તો આ પ્રાંતમાં પ્રાચીન સમયમાં પણ જૈન મંદિરા, તીર્થા– મૂતિઓ વગેરે હતાં એ જ જાણવાતું છે.

આ સિવાય આ ત્રિગત પ્રાંતમાં ઘણાં સ્થાનામાં જૈન મૃતિએ અને જૈન મંદિરાના અવશેષા ઉપલબ્ધ ઘાય છે. વૈજનાય પપરાક્ષાના સ્ટેશન અને ડાક ખંગલાની વચ્ચેનું મણપતિનું મંદિર જૈન મંદિર જેવું દેખાય છે.

કાંગહામાં અત્યારે તા માત્ર આ પ્રમાણે સ્થિતિ છે-

- ર. કિલ્લામાં અ'બિકાદેવીના મ'દિર પાસે એ નાનાં જિનમ દિરા છે જેમાં એકમાં શ્રી આદિનાથ પ્રભુની મૂર્તિ છે, જેના ઉપર ૧૫૨૩ના લેખ છે.
  - ર. ઇંદ્રેશ્વરના મ'દિરમાં મ'હપની દીવાલમાં છે જૈનમૃર્તિયા છે.

વિજ્ઞસિતિવેણી કે જેમાં ક્ર્રીદકાટથી જેનસ'લ યાત્રાએ આવ્યા છે, તે વખતે અહીં અર્થાત આજથી લગભગ ૬૦૦ વર્ષ પહેલા નંચે પ્રમાણે સ્થિતિ હતી.

કિલ્લામાં શ્રી આદિનાથ પ્રભુનું મ'દિર હતું. એની પાસે જ શાસન**દે**વી શ્રી અગ્લિકાની મૃતિ હતી.

શહેરમાં ત્રણ મ'દિરા હતાં ૧. સીમસિંહે ખનાવેલું શ્રી શાન્તિનાથજીતું મદિર ર. રાજા રૂપચંદનિમિ'ત શ્રી મહાવીર મ'દિર ૩ વ્યાદિનાથજીતું મ'દિર આ મદિર પાય: હાશીયારપુર છલ્લાના ' જેનો ' તાલુકામાં કે ત્યાં જેનોની પુરાણી વસ્તી છે ત્યાં દ'તકથા ચાલે છે કે આજશી ૬૦૦ વર્ષ પહેલાં કહાનચંદ કટોએ શ્રી આદિનાયજનું મ'દિર ખનાવ્યું હતું. આ એ જ મ'દિર લાગે છે.

આ સિવાય વિરાપ્તિત્રિવેણીના લેખ મુજબ અહીં ગાયાચલપુર, નન્તન-વનપુર, કાેડિલ્લગ્રામ અને કાેડીપુરમાં જૈન મંદિરા હતા. એક રીતે આ પચતીર્ધી યાત્રા* ઘાય છે

^{*} આ ગામાનાં વર્તમાન નામા આ પ્રમાણે ક્રમશ: છે. ગુપ્રેર કે જે કાંગડાથી ૧૦ માઇન દૂર છે. 'નાદીન' જે કાગડાથી, ૨૦ માઇલ દૂર છે, કાટલા જે નાદીનથી ૨૦ માઇલ દૂર છે. કાંકીપુર આ ગામના નિર્ણય નથી થઇ રાક્યા, પરંતુ અહીં આવકાની વસ્તી ઘણી હતી.

પંજાળના આ પ્રાચીન તીર્થના જીર્ફોધ્ધારની ખાસ જરૂર છે. યદ્યપિ પૂ. શ્રી આ. શ્રી વિજયવલ્લભયરિજીએ, આત્માન દ જૈનમહાસભાદ્વારા આ મંદિરના જીર્ફો^દધાર માટે પ્રયત્ન શરૂ કરાવ્યા હતા પરન્તુ સરકારની રજા ન મળવાથી આ કામ અટકયું છે. જૈનસંદ્ય સંગઠિત થઈ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

આ ઐતિહાસિક સ્થાનના વિશેષ પરિચય વિજ્ઞમિત્રિવેણી અને ડા. અનારસીદાસજી જૈન લાહારના ' જૈનદ્દતિદાલ મે જાંગજા " નામક લેખમાં વિશ્તારથી આપ્યા છે. જિજ્ઞાસુએ!એ તે વાંચી લેવા બલામણુ છે. મે' પશુ એમના જ આધાર અહીં લીધા છે

પંજાળમાં પૂર્વાચાર્યાનું પરિભ્રમણ

યંજાળમાં અને યુ. પી. પ્રાંતમાં જૈન ધર્મ ખહુ જ પ્રાચીન કાલથી પ્રચલિત છે. શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ છદ્મસ્થકાલમાં તક્ષશિલા, હસ્તિનાપુર* વગેરે પધાર્યાં, છે અને લાં તોથી સ્થપાયાં છે. આવી જ રીતે મશુરા પણ જૈન ધર્મનું પ્રાચીન તીર્થધામ છે. શૌરીપુર પણ પ્રાચીન તીર્થસ્થાન છે.

ભગવાન શ્રો મહાવીર પ્રભુ વિતભયપત્તન પધાર્યાં હતા અને સિન્ધુ-સૌવીરના પ્રતાપી રાજને દીક્ષા આપી રાજિષ અનાવ્યા હતા.

ા આર્યસહસ્તિસ્રિના શ્રમણ સંધ પંજાબમાં વિચર્યો છે. સૂરિજીના ઉપદેશથી સસાદ્ર સંપ્રતિએ તક્ષશિલાના પ્રાચીન ધર્મચક્રરૂપ તીર્થના ઉદ્ધાર કરી સ્તૂપ અનાવ્યા હતા, એ અલાવધિ વિદ્યમાન છે. આ સ્તૂપ અત્યારે પણ સંપ્રતિના સ્તૂપ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

ર મુંડીવતસૂરિજી અહીં વિચર્યા છે.

3 સેવત્સરી પરિવર્તાનકાર અને ગઈલિલ્લાે છેદક કાલિકાચાર્ય છએ આ પ્રદે-શના રાજાએને જૈનધર્મી ખનાવ્યા હતા. અહીંના શ્રમણ સલ ભાવડા ગચ્છતા કહેવાતા જેથો અહીંના જૈના અત્યારે પણ ભાવડા જ કહેવાય છે.

જ આચાર્ય શ્રી શાંતિશ્રેલિક આ પ્રદેશમાં વિચરતા હતા અને ઉચ્ચાનગર શાખાના કહેવાતા હતા. આ ઉચ્ચાનગર તક્ષશિલાના પાડા હતા અહીં જૈન શ્રમણાના વિધાલ્યાસ માટે વિદ્યાપીઠ હતાં.

ય આર્યસમિતસ્વિ કે જેઓ વજરવામીના મામા હતા, તેમણે અહીં તેન ધર્મના સુંદર પ્રચાર કર્યો હતા. ૫૦૦ તપર્યાઓને તેન ધર્મની દાક્ષા આપી હતી. પ્રદ્મદ્વીપિકા શાખાના સ્થાપક તેઓ હતા. તેમજ દક્ષિણાચાર્ય, લાહાચાર્ય વગેરે પણ વિચર્યા છે અને અગ્રવાલાને તેન ધર્મના ઉપાસક બનાવ્યા છે.

^{*} હરિતનાપુર, મશુગ, શોનપુર વગેરે તોર્થસ્થાને ના પરિચય માટે પૂર્વદેશનાં જૈન તોર્થો જીત્યા તમજ શુ. પી ના તાથી અયો ધ્યા, કાશા વગેરે પૂર્વદેશનાં જૈન તાર્થોમા ધંબું બ્યાં છે.

ક માનદેવસૂરિજીએ તર્ફાશલાના જેન સંઘની શાતિ માટે લધુશાન્તિરતાત્ર ખનાવ્યું હતું

૭ વાચક ઉમાસ્વાતિજ ઉચ્ચાનગરી શાખાના વાચનાચાર્ય હતા. તેમણે

અહીંના વિદ્યાપીઠ માટે તત્વાર્થ સૂત્ર બનાવ્યું હતું

૮ ચીની યાત્રો હુંએનસંગ લખે છે કૈ-સિંહપુરમાં ઘણા કોન શ્રમણા અને કૈન મે ફેરા એશે જોયાં હતાં

સર એલેકઝાન્ડર કનિંગહામ લખે છે કે-સિંહપુરનું અર્વાચીન નામ કટાક્ષ તીર્થ છે અને સર એારલસ્ટાર્ઇન લખે છે કે-સિંહપુરના જેન મ દિરનાં ખહિયેરો કઢાસથી બે માઇલ દ્વર 'મૃતિ' ગામમાં વિદ્યમાન છે. પુરાત્તવ વિભાગે અહીંથી ર\$ ગાડા બરી પત્થર વગેરે લઇ જઇ લાહારના મ્યુઝીયમમાં રાખેલ છે.

હ. આચાર્ય શ્રી હિર્ગુપ્તસૂરિજી અહીં પધાર્યો હતા અને અહીંના હું છુ-વંશીય રાજ તારમાણને પ્રતિખાધી જૈન ખનાવ્યા હતા. એમના શિષ્ય આ. શ્રી પ્રદોતનસ્ર્રજી પે કુવલયમાલા કથા 'ની પ્રાકૃતમાં રચના કરી હતી.

૧૦. ના. શ્રી અમલચ'દ્રસૂરિજી કે જેંગા રાજગચ્છતા હતા, તેમણે અહીં

વિચરી કાંગડામાં જૈનલીથે સ્થાપ્યું હતું.

૧૧. આ. શ્રા જિનદત્તસૂરિજી અહીં પધાર્યા ત્યારે પંજાળમાં જૈનધર્મની પૂરે-પૂરી ઉન્નતિ-જાહાજલાલી હતી. તેમણે અહીં પાંચ નદીયાના સગમસ્થાને પાચ પીરાની સાધના કરી હતી જિનકુશવસૂરિજી દેશઉલમાં સ્વર્ગલાસી થયા હતાં. દેવલેદ્રસૂરિજી પણ અહીં વિચર્યા છે.

૧૨. ઉ. શ્રી જયસાગરસૂ(રજીએ ફરીદપુરથી કાંગડાના સંઘ કઢાવ્યા હતા.

૧૩. જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરી વરજી (૧૬૪૦ થી ૧૬૪૩) સસ્રાટ્ અકખર-ને પ્રતિખાધ આપવા ગુજરાતથી ફતેહપુરસીકી પધાર્યા હતા અને અહિંસાના અને તીર્થરક્ષાના ફરમાના મેળવ્યાં હતા. આગરા, શૌરોપુર, ફતેહપુરમાં પ્રતિષ્ઠાએા કરાવી છે. મથુરાના પરછ સ્તૂપાનાં દર્શન કર્યા છે. શૌરોપુરના સંઘ કાઢ્યા હતા.

૧૪. સ્વિજી પછી ઉ. શ્રી શાંતિયદ્રજી, ઉ. શ્રી ભાનુયદ્રજી, સિધ્ધિયંદ્રજી, આ. શ્રે જિનયદ્રસ્તિજી, ઉ. શ્રા જયસામ, ઉ. શ્રો સમયસુદ્દરજી, આ. શ્રી વિજય-સેનસ્રિજી, પ શ્રી ન દિવિજયજી વગેરે વગેરે જૈનશાસનના સમર્થ વિદ્વાના—જયા-તિર્ધરા અહીં પધાર્યો હતા. સુગલસમાદ અકબરને અને જહાંગીરને ધમોપદેશ આવ્યો હતા. મ(દરા તથા થાયા અતાવ્યા હતા. મહાન પદ્મવીઓ મળવી હતા. શાસ્ત્રોમાં વિજયપતાકા ફરકાવી હતી. અનેક ધાર્મિક શુભ કાર્યો કરાવ્યાં હતાં.

ગૌર'ગઝેંગના જીલ્મી સમયમાં જૈન સાધુંગોના વિદ્વાર ચોછા થયે. શ્રી પૂજ્યોની ગાદી રધપાઇ અને અહારની સદીમાં હું હેંક મતના પ્રચાર થયા. મંદિરાતી માન્યતા એાછી ઘઇ, અજ્ઞાનાધકાર ફેલાયા. ગાઢ તિમિર છવાયું હતું ત્યાં ધર્મવીર શ્રી ભુદેરાયજી-ભુષ્ધિવિજયજી ગણિ પંજાબદેશોધ્ધારક થયા. તેમના શિષ્યરત્ન શ્રી મૂલચંદછ-મુક્તિવિજયછ ગણિ થયા. ગુરૂશિષ્યે પંજાખમાં મહાન ક્રાંતિ ફેલાવી પંજાખ સુધાયો. પંજાખ દેશના આઘઉધ્ધારક આ ગુરૂશિષ્યની એલડી છે. છુટેરાયછ મહારાજના ઉપદેશથી પંજાઅમાં સાત જિનમંદિરા નવા ખન્યા છે. પાછળથી પૂ. પા. આ. શ્રી વિજયાનંદસૂરિજી અને તેમના વિદ્વાન શિષ્યરત્નાએ પંજાખમાં જૈનધર્મની જ્યાતિ જવલંત કરી. અત્યારે શ્રો વિજયવલ્લલન્સૂરિવરજી પંજાખમાં ગુરૂકુલ, કાલેજ અને નૃતન જિનમંદિરા સ્થપાવી પંજાખને જાગૃત કરી રહ્યાં છે. આવી જ રીતે મુક્તિવિજયજી ગણિવરના સમુદાયના મુનિમહારાજ શ્રી દશંનવિજયજી આદિ ત્રિપુટી મહાત્માએએ મેરઠ, મુજક્રરનગર, સરધના, લેલોરી, પારસી, પીઠેલાકર, ઝુંડપુર, રારધના વગેરે સ્થાનામાં જૈન ધર્મના પ્રચાર, મંદિર લાયએરી, પાઠશાળા સ્થપાવ્યાં છે. મશુરાના જાણુંધ્ધારની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આશાથી શૌરીપુરના સંઘ કઢાવ્યો છે વગેરે વગેરે ધર્મપ્રચાર ચાલે છે. ભવ્ય વિદ્યાલય–ગુરૂકુલની તૈયારી ચાલે છે પલ્લીવાલ પ્રાંતમાં પણ પ્રચાર કરે છે. દ્રંકમાં પંજાબ અને યુ. પી. જૈન ધર્મના ભૂતકાળમાં કેંદ્રસ્થાના હતાં તેમ અત્યારે પણ ખને તે જરૂરી છે.

વિશેષ જાશ્વાં માટે 'પંજાળમેં જૈન ધર્મ " લેખક સુનિ મહારાજ માં કર્શનવિજયછ મહારાજના લેખ જૈન સત્ય પ્રકાશના પાંચમા વર્ષની કાઇલ જીઓ. અત્યારે પંજાળના દરેક મુખ્ય શહેરામાં સુદ્ધર જૈન મંદિરા છે. ખાસ અ'બાલા, લુધીયાના, જીરા, અમૃતસર, માલેરકાેટલા, ગુજરાંવાલા, હાંશીયારપુર, શીયાલકાેટ, રાયકાેટ, મૂરાંતાન, લાહાેર, જમ્મુ, દેશગાજીખાન, ખાનકાઢાેગરા, પેશાવરમાં ખનનુ વગેરે વગેરે સ્થાનામાં જૈનાની વસ્તી અને મંદિરા છે. ગુજરાવાલાનું પૂ. શ્રી 'આતમારામજી મહારાજનું સમાધિસ્થાન દર્શનીય છે. ત્યાંનું ગુરકુલ પછ્ય પ્રસિધ્ધ છે. આતમાનદ જૈન કાેલેજ, સ્કુલ, અ'બાલા વગેરે જેવા લાયક છે:

ખનારસ

આ નગરી ખહુ પ્રાચીન છે. અહીં સાતમા તીર્શ'કર *શ્રીસુપાર્ધિનાથછ અને તેવીશમા તીર્થ'કર xયી પાર્ધિનાથછનાં ચાર ચાર કલ્યાજીક થયાં છે. હાલમાં અહીં વેતાંબરાનાં નવ જિનમ'દિરા છે. તેમાં રામલાટનું મ'દિર મુખ્ય છે. તેની વ્યવસ્થા યતિવર્ય શ્રીમાન નેમિચ'દ્રમુરિજી તથા વિદ્યાલકાર શ્રીમાન

× શ્રી પાર્શ્વનાય ભગવાનના પિતાનું નામ અશ્વિસેન રાજા, માતાનું નામ વામા રાષ્ટ્રી, લગવાન ગર્ભમાં આવ્યા પછી માતાએ અધારી રાત્રે પોતાની પાસેથી જતા સપે દીઠા હતા. તે સપેના જવાના માર્ગમાં વચમા રાજાના હાય હતા તે દેખી રાષ્ટ્રીએ હાય શે ચો કર્યો. રાજાએ જગીને પૂછ્યું કેમ હાય શે ચે કર્યો કર્યો કર્યો હાય સર્પ દીઠાનું કર્યું. રાજા કહે એ જ્ દું છે. પછી દીપકથી જોતાં સાપ જોયા, આથી પુત્રનું નામ પાર્શ્વ કુમાર રાખ્યું. તેમનું નવ હાયપ્રમાણ શરીર અને સા વર્ષનું આયુષ્ય હતું. શ્રી પાર્શ્વનાય પ્રભ્રષ્ટનાં ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવલનાન સાર કલ્યાસુક થયાં છે. પ્રભુજીના નીલ વર્ષ્ય અને સર્પનું લાઇન હતું.

^{*} શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનના પિતાનું નામ સુપ્રતિષ્ઠ રાજા, માતાનું પૃથ્વી રાષ્ટ્રી. માતા પૃથ્વીરાષ્ટ્રીનાં ખંતે પદમાં રાગયી વ્યાપ્ત હતાં પરંતુ જ્યારે મગવાન માતાની ક્રિક્ષીમાં આવ્યા પછી ખંતે પદમાં રાગરહિત અને સુવર્ણવર્ણી તથા ઘણાં સુદ્દામળ થયાં માટે પુત્રનું નામ સુપાર્શ્વ રાખવામાં આવ્યું. (બીજે એવા પણ ઉલ્લેખ ગળે છે કે-પ્રસના પિતાનાં ખંતે પદમામાં દાઢના રાગં હતા; ભગવંતની માતાએ ત્યા હાથ ફેરવવાથી તે રાગ મટ્યા હતા.) શ્રી સુપાર્શ્વનાથ પ્રસ્તુજીનાં વ્યાવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળત્તાન આ ચાર કલ્યાશ્વક અનારસમાં થયા હતા. તેમનું ખરેા ધનુષ પ્રમાણ શરીર અને વીશ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. સુવર્ણ વર્ણું અને લંજન સાથીયાનું હતું.

કિરાય દ્રેજી રાખે છે. આ સિવાય શ્રી ચિતામણી પાર્શનાય પ્રલેજનું, આદિનાય પ્રલેજનું, શ્રીઋષભદેવ પ્રલેજનું, શ્રી કેશરીયાનાય પ્રલેજનું, શ્રી ગાંધ નાય પ્રલેજનું, શ્રી ચાન્તિનાય પ્રલેજનું, શ્રી ચાન્તિનાય પ્રલેજનું વગેરે મંદિરા છે. અહીંયાં મંદિરા પ્રાયઃ ત્રીજે કે ચાંચે માળે હાય છે. ઘણી આડીઅવળા નિસરણીઓ ચડવી પડે છે. અધારી ગલીયા જેવું લાગે છે. યાત્રાળુઓએ ખહુ સાવધાનીથી દર્શને જવું. કેટલાંક મંદિરા શિખરખંધ છે અને કેટલાંક ઘરદહેરાસરજ જેવાં છે (ચૈત્યાલય છે.) વ્યવસ્થા ખાખુશાહી છે. રામઘાટનું મંદિર ગંગાકાંઠે આવેલું છે, એ ઘાટથી ખીજા ઘાટા પણ નજરે પડે છે.

ા શહેરમાં ઉતરવા માટે ઠઠેરી ખજારમાં અંગ્રેજી કાેઠીનું સ્થાન છે. સાધુ-ઓને ઉતરવાનું પણુ આ જ સ્થાન છે. યાત્રાળુએા પણુ એહી જ ઉતરે છે. અહીંથી ગાા માર્ઇલ દ્વર લેેલુપુર છે.

ભેલું પુર

ં આ ખેતારસતું પર્' છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુતું ચ્યવન અને જન્મકલ્યાદ્યુક સ્થાન મનાય છે. અહીં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુતું સુંદર મંદિર છે. વિશાલ ધર્મશાળા પાજુ નજીકમાં જ છે માટા સંધા પ્રાયઃ અહીં જ ઉતરે છે. અહીંથી ગ 'સાઇલ દૂર ભેદૈનીઘાટ છે.

ભદૈની

ભેદનીમાં ગંગાકાંઠે વચ્છરાજ ઘાટ ઉપર મુંદર મંદિર છે. શ્રી મુપાશ્વનાથ પ્રેલુજનું ચ્યવન અને જન્મસ્થાન મનાય છે. ઘાટ ઉપર આ મંદિર બહુ જ મહત્વનું અને ઉપરાગી છે. નીચે ઉતરવાનાં પગિથયા બાંધ્યાં છે. ઠેઠ ગંગા નદીમાં ઉતરાય છે. અહીં જાણું ધ્ધારની જરૂર છે. ઘાટમાં માટી ફાટ પડી છે. જહેદી સમરાવવામાં નહિં આવે તા મંદિરને પણ નુકશાન પહોંચવા સંભવ છે. ઘાટ ઉપર સવારનું દૃશ્ય બહુ જ મનારમ લાગે છે. બનારસની મહત્તાના પ્યાલ ત્યાંથી ઘણા આવે છે આ ઘાટ વચ્છરાજજીએ ળધાવેલ હાવાથી વચ્છરાજ ધાટ કહેવાય છે. ઘાટ ઉપરથી ગંગાને સામે કાઠે રહેલ સુંદર ઉપવનભૂમિ, કાશી નરેશના રાજમદેલ અને તેમની રાજધાની રામનગરનુ દશ્ય બહુ જ સુંદર દેખાય છે.

આ વચ્છરાજ ઘાટ ઉપર રહેલા આપથા મે દિરના અને શાટના છા કો ધાર શવાની ખહું જ જરૂર છે. ગુંગાને પવિત્ર કરી રહેલ આ મે દિર અને લાટના ઉધ્ધારમાં ખહું વિલેખ શશે તા પરિણામ ખહું જ અનિષ્ટ આવશે. લાટમાં નીએ માટી ફાટ પડી છે. ગંગાનું પાણી સામેયી જેરયી અફળાઈ અંદર જાય છે, જે લાટને નુકશાન કરે છે. લાખા રૂપિયાના ખર્ચે બધાયેલ આ લાટના છા કો ધાર તરફક્ષ ફર્લ કરીશું તા આપણે પાછળથા પસ્તાનું પડશે. શ્રી આવેલ્ઝ કલ્યાણ્છની પેઢી, કલકત્તા, સુંબર્ધ શ્રી સંઘ વગેરેએ લક્ષ આપી શીઘાતિશીઘ , જ્યો^{દિ}ધાર કરાવવાની જરૂર છે.

ે વિવિધ તીર્થકલ્પકાર " વારાણુસીકલ્પમાં " કાશીમાં અનેલી ઘટનાએ। આપે છે, જેના સાર નીચે મુજબ છે.

" દક્ષિણુ ભરતાર્ધના મધ્ય ખંડમાં કાશી નામની નગરી છે. વરણા અને અસિ નામની મે નદીઓ અહીં નજીકમાં જ ગ'ગા નદીને મળે છે તેથી બીજી' નામ વારાણસી છે.

અહીં સાતમા તીથે કર શ્રી સુપાર્શનાયજ ઇફવાકુ કુલના રાજ મહિપતિની પટ્રાણી પૃથ્વીદેવીની કુક્ષીમાં જન્મ્યા હતા. અનુક્રમે રાજ્યલક્ષ્મી ભાગવ્યા પછી સંવત્સરી દાન આપી દીક્ષા પણ ગ્રહણ કરી હતી. બાદમાં નવ મહીના છદ્મસ્થાન વસ્થામાં વિચરી, કેવળગ્રાન પણ અહીં જ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. આ રીતે શ્રી સુપાર્શ્વનાય ભગવાનના સ્થવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવલ એમ ચાર કલ્યાણક થયાં છે.

ત્રેવીશમા તીર્થ કર શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાન પછુ ઇફવાકું વંશના અશ્વસેન રાજાની પટ્રાણી વામાદેવીની કુક્ષોથી અહીં જ જન્મ્યા હતા. તેમના પછુ વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવલ ચારે કલ્યાણક અહીં જ થયા છે મણીકિછું કાના દ્વાટ ઉપર પંચાસિ તપશ્ચર્યો કરતા કમઠ નામના તાપસને શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાને કુમારપણામાં જ તેની સામે અળતી ધૂણીના કાષ્ટ(લાકડા)માંથી અળતા સાપને ખહાર કહાવી, જીવનદાન આપી નવકાર મહામંત્ર સંભળાવ્યા હતા અને કુપથ- (મિશ્યાત્વમાર્ગ)નું નિરસન કર્યું હતું.

આ નગરીમાં જ કાશ્યપ ગાત્રવાળા ચાર વેદના જાલુકાર પ્રદેકમેમાં કુશળ અને સમૃધ્ધશાલી અને સાથે જ જન્મ પામેલા જયઘાષ અને વિજયઘાષ નામના એ ઉત્તમ બ્રાહ્મણે થયા હતા. એક વાર જયઘાષ ગંગા નહીમાં સ્નાન કરવા ગયા ત્યાં સાપે પકડેલા દેડકા જેયા અને સાપને નાળી આએ પકડેલા જેયા. નાળીએ સર્પને ખાઇ રહ્યો હતા અને સર્પ દેડકાનું લક્ષણ કરી રહ્યો હતા. દેડકા ચિત્કાર શખ્દ કરી રહ્યો હતા આ ભીષણ પ્રસંગ જોઇને જયઘાષ પ્રતિએ ધ પાસ્યા અને જૈનાચાર્ય પાસે સાધુપણુ ગહલ કર્યું. દીક્ષા લઇ એક રાત્રીની પ્રતિમા વહન કરી વિહાર કર્યો. કરતા કરતા જયઘાષ મુનિ પુના આજ નગરીમાં આવી પહોંચ્યા. માસખમલના પારણે બ્રાહ્મણેના યજ્ઞના પાડામાં ગૌચરીએ ગયા. ત્યાં બ્રાહ્મણેન્સ આહાર ન આપ્યા અને તે રથાનમાં આવવાના પશુ નિષેધ કર્યો.

, જયદેષ મુનિએ તેમને મુનિધમ સમજાવ્યા અને શાસ્ત્રાનુસાર સાધુઓના આહાર લેવાના વિધિ સમજાવ્યા અને પ્રાદ્મણાને પ્રતિએષ આપ્યા. વિજયદાષ વિરક્ત થયા અને ભાઈની પાસે જ દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે ખન્ને ભાઈએ! કર્મ ખપાવી મારે ગયા.

આ નગરીમાં નંદ નામના નાવિક થયા જેશું ધર્માર્ચિ અછુમારની વિરાધના કરી, તેમના હુંકારથી ભરમીભૂત થઇ, મૃત્યુ પામી, તે નાવિક ગૃહકાકીલ થયા અને આટલા લવ કર્યા.

"गंगाए नाविओ नंदो सभाए घर कोइलो। हंसो मयंगे तीराए सीहो अंजणपन्वए।। १॥ वाराणसीए बहुओ राया तत्थेव आयओ। एएसि घायगो जो उसो इत्थेव समागओ॥ २॥"

છેલ્લા ભવમાં એ નાવિક કાશી નગરીમાં જ રાજા થયે৷ અને જાતિરમરછ્યુ જ્ઞાન થયું. તેણુ એક અર્ધા શ્લાક ખનાવ્યા જેની પૂર્તિ ધર્મ રૂચિ અદ્યુગારે કરી. રાજાએ પાતાના પાપની આલાચના કરી ક્ષમા માંગી અને પરમાહે તાપાસક થયા. ધર્મ રૂચિ અદ્યુગાર કર્મ ખપાવી માક્ષે ગયા.

આ નગરીમાં સંવાહન નામના રાજા થયા. તેને એક હજાર કન્યાએ હતી, એક વાર શત્રુ રાજા આ નગરી ઉપર ચઢી આવ્યા ત્યારે રાણીના ગર્જમાં રહેલા આંગવીરે રાજ અને રાજલક્ષ્મીની રક્ષા કરી હતી.

આ નગરીમાં ખલ નામના ચંડાલ મુનિ થયા. તેમણે ત્યાંની રાજપુત્રી લદ્રાને, અને તેના, દ્વારા ત્યાંના પ્રાહ્મણાને પ્રતિખાધ આપ્યા હતા.

વારાષ્ટ્રસી નગરીમાં ભદ્રસેન શેઠ હતા. તેમની નંદા નામની પત્ની હતી. તેમને ન્દિશ્રી નામની પુત્રી હતી. ત્યાં કાષ્ટ્રકચૈત્યે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ પધાર્યા. ન'કશ્રીએ પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. પછી ક'ઇક શિથિલતા આવી ગઇ. ત્યાંથી કાળ કરી શ્રીદ્વીપણે ઉત્પન્ન થઇ. ભગવાન્ મહાનીરસ્વામી રાજગૃહમાં પધાર્યા ત્યારે શ્રીદેવીએ ત્યા આવી નાટ્યવિધિ ખતાવ્યા હતા.

આ નગરમાં ધર્મ દાષ અને ધર્મ યશ નામના છે અધ્યુગારા ચાતુર્માસ હતા. નિરંતર માસક્ષમધ્ય કરતા. એક વાર ચાથા માસક્ષમધ્યને પારણે ત્રીજી પારસીમાં વિહાર માટે ચાલ્યા. શરદ્દ ઋતુની ગરમીને અંગે તરસ લાગી. ગંગા ઉતરતાં મનમાં લેશ પણ અનેષણીય પાણીની ઇચ્કા ન કરી. તેમના ગુણે ાથી આકર્ષાઈ દેવતાએ દિધ આદિ વ્હારાવવા માંડયું; તૃષાથી અત્યંત પીડાવા છતાં ય મુનિએ તે ન લીધું. ઉપયાગથી દેવને જાણી લીધા. આખરે દેવતાએ વાદળા વિકુવિ ઠંડક કરી દીધી. મુનિરાને શાંતિથી વિહાર કરી નંજીકના ગામમાં ગયા અને શુદ્ધ આહારપાણી લીધાં.

આ જ નગરીમાં અયાધ્યાપતિ રાજા હરિચંદ્રના સત્યની પરીક્ષાની કસાટી થઇ હતી અને તેમણે સ્ત્રી–પુત્ર સહિત અનેક કષ્ટો સદ્યાં હતાં છતાં પાતાની પ્રતિજ્ઞાનું દહતાથી પાલન કર્યું હતું. શ્રેંથકાર કહે છે કે-કાશી માહાત્મ્યમાં બ્રાહ્મણાએ લખ્યું છે કે-કાશીમાં કલિ-યુગના પ્રવેશ નથી અને ગમે તેવા પાપી, હત્યાકારી પણ મરીને શિવછની પામે વાસા કરે છે વગેરે. તેમજ ધાતુવાદ, રસવાદ, ખન્યવાદ, મત્રવાદ આદિ વિદ્યાઓના જાણકાર; શખ્કાનુશાસન, તર્ક, નાટક, અલંકાર, જ્યાતિષ, ચૂડામણિ, નિમિત્ત-શાસ, સાહિત્ય આદિ વિદ્યામાં પારગત પંડિતા; પરિવાજ કા, જઢાધારીઓ, ચાગીઓ આદિ ષાવા સાધુઓ; તથા ચારે વધુના મતુષ્યા, અનેક રસિકા અને ચારે દિશાના અનેક કલાકાર મતુષ્યા અહીં જોવાય છે. ગ્રંથકારતું આ વચન આજે પણ પ્રત્યક્ષ અનુસવાય છે.

વારા છુસી નગરી અત્યારે (ગ્રંથકારના સમયે) ચાર ભાગમાં વહેં ચાયેલી છે. (૧) દેવ વારા છુસી કે જ્યાં વિશ્વનાથ મહાદેવનું મંદિર છે .અને જેમાં ચાવીશ તીર્થ કરોને માયા હુના પૃક્ષ છે. (પાષા હુની ચાવીશી.) (૨) રાજધાની વારા હુસી કે જેમાં ચવના મુસલમાના રાજ કરે છે. (૩) મદન ×વારા હુસી, (૪) વિજય વારા હુસી. અહીં અજૈનોનાં એટલાં બધાં મંદિરા છે કે જેની મહુના નથી.

અહીં એક વનમાં + દન્તખાત નામના સરાવરમાં (પાસે) અનેક પ્રતિમા-એથી વિભૂષિત શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ચૈત્ય છે આ તળાવમાં સુગ'ધમય અનેક કમળા ખીલેલાં છે અને તેની સુગ'ધીથી આકર્ષાંઇને આવેલા ભ્રમરા સુંદર ગુંજાર-ગાન કરે છે.

અહીં થી-કાશીયી ત્રણ કેાશ દૂર ધમે ક્ષા નામતું નગર છે. ત્યાં ગગનગુરુખી

^{*} પૂ. પા. આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મ સૃરિજી મહારાજ કે જેમને કાશીના વર્ષોનો પરિચય છે તેઓ શ્રી "પ્રાચીન તોર્ચ માળા સંગ્રહ લા. ૧ "માં ત્રખે છે કે-જિન પ્રભસ્રિ જેને દેવ-વારાષ્ટ્રસી કહે છે ત્યાં વિશ્વનાથ ા મંદિરમાં ચાલીશ તીર્થ કરના એક પાષાષ્ટ્રના પદ તેમના સમય સુધી વિશ્વમાન હોવાનું જસાવે છે. તેઓ એક સ્થળ મેમ પણ લખે છે કે—

[&]quot; वाराणस्यां विश्वेश्वरमध्ये श्रीचंद्रमभुः" आ ९५२११ स्रेम ५७ लखाय छे हे-विश्वेश्वरता मंहिरमां यंद्रप्रसुती ५३ मूर्ति ६१.

[×] એ જ પુસ્તકમાં સૂરિજી મહારા∗ જાલાવે છે કે-મત્ય રે કાશીમાં જે શ્યાન 'મદ્દતપુરા' ના નામથી એાળખાય છે, એ જ કદાચ તે વખતે 'મદન વારાણસી' હોય.

[ે] માં તળાવ અને મે દિરના પરિચય સૂરિજી મહારાજ આ પ્રમાણે આપે છે. 'માં દન્તખાત તળાવ કશું; તે અત્યારે કહી શકાય નહિં પર તુ સંભવ છે કે–ખા મંદિર ભેલુપુરનું મંદિર હાય કારણ કે બેલપુંની નજીક જ સલન વન હતું; જો કે અત્યારે તા ત્યાં પણ લણાખરા મકાના જની ગયા છે.

⁽ પ્રાચીન તીર્યમાળા સંપ્રદ લા. ૧, પૃ. ૧૨–૧૩)

છા^ઢધીસલનું મંદિર રત્પ છે. (જેને 'અત્યારે' બૌ^ઢધેા સારનાથ કહે છે અને આપ**ણે તે**નો સિંહપુરી ુંકહીએ છીએ.)

કાશીથી અહી ચાજન દ્વર ચંદ્રાવતી નગરી છે જ્યાં ત્રણ જગતને કલ્યાણકારી શ્રી ચંદ્રત્રભુનાં વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળજ્ઞાન આ ચાર કલ્યાણક થયાં છે. અન્તમાં શ્રાથકાર કહે છે કે—

गंगोदकेन च जिनद्वयजन्मना च प्राकाशि काशीनगरी नगरीयसीकैः। तस्या इति व्यथितकल्पमनस्पभृतेः, श्रीमान् जिनप्रम इति प्रथितो मुनीद्रः, ॥१॥

પૂવ'દેશીય ગ્રેત્યપરિપારીમાં કવિ હ'સસામ કાશીના પરિચય આ પ્રમાણે આપે છે-" હવઇ દેષી જઇ જૂની કાસી આસસેલુ રાંઇજે વાસી, સવિયા દ્વર જઇ નાસી;

પાસ સુપાસ તીથ' કર જનમ તેહનાં ચૂલ અચ્છ'ઇ અતિરમ્મ પ્રતિમા પૂજ્યઇ ધરમ '' ાા ૯ ॥

પાસ સુપાસ જનમહ જાણી સયલ તીરથના પાણી આણી, ઇન્દ્રઇ નિરમીત ફૂપ; તે દેવી નય આજુ દ હુંઉ પાસઈ કમઠ તપ તપઇ જૂંઉ દીસઇ કાપસરૂપ ા૧ાળા"

પં, વિજયસાગર " સમ્મેતશિખર-તીથે માલા "માં લખે છે-

" ગંગાતા ત્રિ શિ ચૈત્ય વિલ જિનપાદુકા પૂજી અગર ઉખેવીયએ, દીસઈ નગર મઝારિ પગિર જિનપ્રતિમા, ગ્યાન નહિ શિવલીંગના એ (૧૪૫ "

કાશીના ખ્રાહ્મણે કાશી માટે કેટલા પક્ષપાત રાખે છે અને તીર્થ'કરાથી પવિત્ર મગધ ભૂમિ માટે કેટલા દ્રેષ રાખે છે. તે માટે કવિના શખ્દા વાંચવા જેવા છે.

' કાંસીવાસી કાગ મૂઉઇ મુગતિ લહુઇ, મગધિ મૂચા નર ખર હુઇએ, તીરથવાસી એમ અસમજલ લાષ્ઇ, જૈનતહા નિ દક ઘણા એ. ॥ ૬॥ "

કાશીનુ અસલ નામ તા વાષ્ટ્રારસી; તે ઉપરથી બનારસ થયું અને કાશી પણુ કહેવાયું. અહીં વરણા અને આસા (અસી) આ બન્ને નકીઓ નગરમાં વહેતી જેથી વાણારસી નામ પંડયું. આ માટે પં. સૌભાગ્યવિજય ' તીથ'માલા "માં લખે છે—

"એક વરહ્યા હેા હજી આસા નામ કે દોય નિંદ મધ્ય બાગમેં છ; વસી વારૂ હા નગરાના નામ કે' દીધા વાહ્યારસી રામીઇ છ." ॥१॥

ઇલુ નગરી હા રાજા હરિચંદકે વાચા પાલલુ પ્રેમસ્યું છ, પાણી લરીઓ હા ચંડાલને ગેહકે ચૂકા ન આપલા નીમસ્યું છ. ા હા કવિ પં. જયવિજયછ સમ્મેતશિખર તીર્થમાલામાં કાશીનું જે વર્લુન આપે છે અને એમાં લખે છે કે-ઠેર ઠેર જિનપ્રતિમાઓ છે. જુંદે જુંદે સ્થાનકે- મે કરામાં, ઝાડ નીચે અને ખ્રાદ્મણાના ઘરના · આંગણામાં પણ જિનપ્રતિમાએ! છે. આ વાંચી દૃદય દ્રવે છે. જુએા તેમના શખ્દા—

× ` " પરતિષ અલકાયુરી છસીએ દીસઇ છહાં અહું ચિત્રતઉ ॥ १२ ॥ मेशी नयरिं है।य छनवरमे जनम्या पास सुपास ति तिथि हामध हार्ध छायुढ्देमे युद्धि हर्ध प्रहास तड 11 23 11 પ્રથમ ચતુર્સુખ ચર્ચાઇએ પગલા કરીએ પ્રણામ સુરતર જસ સેવા કરઈએ ભવિજ્ય મન વિશ્વામ તઉ 11 58 11 શ્રિદ્યાં દ માહનવેલડીએ બઇઠા પાસ તઉ સરતિ ા ૧૫ ા ચંદન કુસમસ્યુએ પુજઇ પરમાર્ગ ક તઉ જઈ સુપાસનઇ દેહરઈ એ પૂજ પ્રભુ જયકાર નયરમાં હિતવ નિરષીઇએ પ્રતિમાસંષ ન પારતઉ કેઇ દીસઇ રૂદ્ર ભવનમાં 'એ કેઇ થાપી તરૂ છાહિ તરૂ કેઇ દીસઇ વિષ્ર આંગણુઇએ કેઇ માંડી મઠમાહિ ત®" ા ૧૭ ા ત્રહસા વરસ પહેલાં કાશીમાં આ સ્થિતિ હતી.

વર્તમાન બનારસના પરિચય

ખનારસમાં અત્યારે નવ જિનમ દિરા છે.

- ૧. ઠેઠેરીખજરમાં શ્રો યશાવિજયજી જૈત પાઠશાળાના મકાનમાં શ્રી પાર્શ્વ-નાયજનું મ'દિર-યુ'દર સફેદ ત્રશુ વિશાળ મૂર્તિએક છે.
- ર. ચિન્તામણી પાર્શનાયજનું –રામઘાટનું મંદિર. આ મદિર માૈકું છે. આ મંદિરમાં ચાર જીદા જીદા ભાગમાં આરે દેરીએલમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાન મૂલનાયક્જી છે. બીજી પણ ઘણી મૂતિયા છે. ભંડારમાં બીજી પણ પ્રતિમાંએલ છે. જેમાં પાનાની લીલી, પરવાળાની લાલ તથા કસાટીની શ્યામ પ્રતિમાંએલ છે. ભાંયરામાં પણ ત્રણે લાઈનમાં મૂતિએલ છે. વચમાં શ્રીન્પાર્શનાથજીની માટી મૂતિ છે.
  - a. માકિ સગવાનનું. ૪, ગાેડીયાર્ધ્ધનાઘજનું.
- પ. કેશરીયાજ પાર્શ્વનાઘજનું. આ પ્રતિમાંજ સંપ્રતિ મહારાજના સમયનાં પ્રાચીન કહેવાય છે.
- શાંમળીયા પાર્શ્વનાઘજીનું, ભોંયરામાં પાર્શ્વનાઘજીની શ્યામ પ્રતિમાજી
   માળ ઉપર પદ્મ ચામુખજીની ચાર શ્યામ પ્રતિમાં છે.
  - છ. આદિનાયજનું. ૮. શાંતિનાયજનું. ૯. આદિનાયજનું.

ઝવેરીના ઘરમંદિરમાં સુંદર સફેદ હીરાની શ્રી યાર્યનાયજીની પ્રતિમા છે. પ્રતિમાજમાં અંદર આબૂપદ્યા–લંગાડ વગેરેની રચના બહુ જ બારીકાઇથી સુંદર રીતે આલેખેલ છે. ખાસ દર્શનીય છે. અહીં બીજ જેવા લાયક રથાનામાં (૧) ગૌતમણુષ્યતું મંદિર, (૨) મ્યુઝીયમ કે જેમાં ઔરંગજેએ બૌષ્ધધર્મની તથા વેષ્ણુવ ધર્મની મૂર્તિએ ખંડિત કરેલી તેના સંગ્રહ છે. તથા ખાસ કરીને શ્રી કૃષ્ણુજીએ ગાવર્ધન પહાડ તાજી હતા તે ઇમેજ, તથા શિવજીની માડી ઇમેજ, ગૌતમણુષ્ધની માડી લાલ ઇમેજ (આકૃતિ) ખંડિત સ્થિતમાં છે. (૩) માતીચદ રાજાના બાગ, (૪) જ્ઞાન વાવ, (૫) કાશીવિશ્વનાથનું મ દિર, (૬) કાશીનગરી ગગાના કિનારે વસેલી હાવાથી ત્યાં રહેલાં વિવિધ લાડા (૭) સામે કાંઠે રહેલ રામનગરના રાજાના મહેલ (૮) મૃતદેહને બાળવાના હરિચંદ્ર ઘાટ, કુંડવાળા મિલ્યુક લ્યુંકા ઘાટ, દશાયમેઘ ઘાટ (૯) આ સિવાય ગંગાને કિનારે રાજા મહારાજાએ ખંધાવેલા રાજમહેલા, આશ્રમા, લજન મંડલીઓ વગેરે. *કાશીવિશ્વનાથનું મ દિર, તેના પુરાતત્ત્ર વિભાગ સગ્રહ-સ્થાન, હિન્દુ વિશ્વ વિદાલય, નાગરી પ્રચારણી સભા, જયપુરના રાજા માનસિંહ ખંધાવેલ માનભૂવન વેચશાળા (આ રાજાએ જયપુર, ખનાત્સ અને દિલ્હી ત્રણે ઠેકાણે વેધશાળા ખનાવી છે જે ખાસ જેવા લાયક છે.) હિન્દુ વિશ્વ વિદાલયમાં જૈન વિદા-થીઓ ભણે છે. હમલાં ત્યાં જૈન ચેર સ્થયાઈ છે.

અંગ્રેજી કાેઠીમાં શ્રી યશાવિજયજી જૈન સ સ્કૃત પાઠશાળા રત્રવ પૂજ્ય આ-ચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિજી મ. ના અથાગ ને અવિરત પરિશ્રમયી સ્થાપાર્ધ હતી. જૈનેતરાને જવાબ ખાપનાર વિદ્વાન્ જેનો ઉત્પન્ન થાય તે માટે આ સંસ્થા સ્થપાર્ધ હતી. અત્યારે આ પાઠશાળા બધ છે. પછી દિગંબરા તરફથી શરૂ થયેલ સ્યાદ્વાદ વિદ્વાદ્વય ચાલે છે જેમાંથી ગુસ્ત દિગ બર જૈન વિદ્વાના પાકે છે. ભારતની વિદ્યા-પુરી કાશીમાં શ્વેતાંબર જૈન વિદ્યાપોઠની અનિવાર્ય જરૂર છે.

વિવિધ સંસ્કૃત પાઠશાળાએ, અનાથાશ્રમ, સદાવત, અન્તસત્રો, ન્યાય, વ્યાકરણ, સાહિત્ય, કાવ્યના આચાર્યાંદિ પરીક્ષાના સ્થાના, વગેરે વગેરે ઘણું ઘણું જોવા લાયક છે.

^{*} ભારતના હિન્દુઓતું મુખ્ય યાત્રાધામ કાશી. અહીં તું કાશી વિશ્વનાથતું મંદિર જોઇને ભલભતાને આશ્ચર્ય થયા સિવાય નહિં રહે. આના કરતાં નાના ગામતું જૈન મંદિર વધુ રવચ્છ, મુલક અને મુદર લાગે તેમ છે. કાશી વિશ્વનાથતું આ મદિર તાં ખંધાયેલું છે. જૂનું મદિર હતું તેની મરજીદ ખની છે. મુસલમાન બાદશાહ આ શિવાલય તોકવા આવ્યા અને મહાદેવજી મંદિરમાંથી અદશ્ય થાય છે. કૂવામાં પડી જાય છે. એ ફ્વા અત્યારે વિદ્યમાન છે. નજીકમાં કાશી કરવતના કૂવા છે. અ'ધાર કાટડી અને મંદિરની મરજીદ ખની તે ત્યાં હિન્દુ યાત્રીઓ રાજ જુએ છે અને ભૂતકાલીન ગૌરવ યાદ કરી દુ:ખી શાય છે.

સિંહપુરી

અનારસ(કાશી)થી ચાર માઇલ દૂર શ્રી સિંહપુરી તીર્થ છે, ત્યાં શ્રી #શ્રેયાંસનાય પ્રેલનાં વૈયવન. જન્મ, દીશાં અને દેવળજ્ઞાન એમ ચાર કલ્યાણક થયાં છે. સિંદ્વપુરીના સ્થાને અત્યારે હીગપુર-હીરાવનપુર નામે ગામ છે. સામાન્ય રીતે તે ગામ ઠીક છે. સિંહપુરીનું શ્વેનાંગર જૈન મકિર ગામથી એક માઇલ દૂર જ ગલમાં છે, ત્યાં આંળાવાડીયું છે. સ્થાન એકાંતમાં ધ્યાન કરવા લાયક છે. ત્યાં એક મુંદર ધર્માશાલા છે અને તેની બાજીમાં જ મુંદર મ'દિરનું વિશાલ કમ્પા-ઉત્તર છે. કમ્પાઉત્કના મધ્ય ભાગમાં એક સુંદર જિનમ દિર છે જેમાં શ્રી શ્રેયાંસ-નાય ભગવાનની ભગ્ય મૂર્તિ બિરાજમાન છે. તેની સામે જ સમવસરજીના આકારનું એક મ'દિર છે, જે શ્રેયાંસનાથ પ્રભુના કેનળજ્ઞાન હન્યાળુકતું સૂચન કરે છે. તેમાં પ્રભુનો ચાર ચરજુપાદુકા છે, અગ્નિ ખૃગુામાં ઉપરના ભાગમાં નાતું મ'દિર છે, જેમાં અધિષ્ઠાયક દેવની મૃતિ રઘાપી છે. નઋત્ય ખૂણામાં શ્રી શ્રેયાંસનાય પ્રભુનાં માતા સુ !લાં છે અને ચોદ સુપન જીએ છે તે આરેચમાં દાતરેલાં છે. વાયબ્ય ખૂલામાં જન્મ કલ્યાલુકની સ્થાપના છે અને ઇગ્રાન ખૃલામાં પ્રસુના દીક્ષા કલ્યાલુ-કની સ્થાપના છે. તેમાં મુંદર અગ્રાક વૃક્ષ આરમતું બનાવેલું છે અને તેનો નીચે પ્રભુ દીક્ષા લે છે એવા દેખાવ છે. નીચેની છત્રોમાં પ્રભુના ચ્યવન કલ્યાજ્યકની સ્થાપના છે અને બીજી એક છત્રીમાં મેરુપર્વતના અષ્કાર, ઇન્દ્રાદિકતું આવાગમન અને પ્રભુને ન્હવલુ આદિત દશ્ય આરસમાં આળેખેલ છે. તેમ જ એક છત્રીમાં શ્રા થ્રેયાંસનાથ પ્રભુની સુંદર પાદુકાએા ળિરાજમાન છે.

એક ખાજી આ તીર્થોદ્ધારક યતિવર્ષ થી કુશલાઇ મહારાજની લબ્ય મૂર્તિ ખિરાજમાન છે. કહેવાય છે કે–ખનારસમાં ખ્રાહ્મણેના પરિબળને લીવે એન માંદરાની વ્યવસ્થા બરાબર ન હતી. તે વખતે યતિવર્ષ થી કુશલાઇ મહારાજે જગ્યા મેળવી જેનાના માંદર આદિ બધુ સમર,વ્યું. વ્વૃતું જે મદિર હતું તેના પણુ ઉદ્ધાર કગગ્યા. પૂછી ધીમે ધીમે મદિરા વધર્તા ગર્યા. તેમણે અને ત્યાંના

^{*} શ્રી ત્રેયાંસના થાઇ—તેમનું જન્મરયાન સિંહપુરી. પિત નું નામ લિપ્છુ ર.જા. માતાનું નામ વિપ્છુ રાગું. કાઇ દેમમર છત્યા પર પરાગત દેવતા અધિષ્ઠિત સત્જની પૂજા થતી હતી, તેના ઉપર ન કાઇ ખેકતું કે સૃતું તે સત્જન ઉપર જે ખેસે કે સૂત્રે તેને ઉપદવ થતા. પ્રભુ માતાના ગર્ભમાં આવ્યા પછી માતાના મનમા આવ્યું કે—દેવશુરની પ્રતિમાનો તા પૂજા શાય પરન્તુ સલ્જનની પૂજા ક્યાંયે સાંભળા નથી. એમ વિચારી ત્યાંની સાષ્ઠી કરનાર પુર્વતી મનાઇ છતા, પ્રભુ માતા ત્યાં જઇ સૂર્તા અને દેવતાએ ઉપદય ન ક્યો. ત્યાર પછી એ સલ્જાનો રજા પ્રમુખે ઉપયોગ કર્યો. આવા ગર્ભના મહિયા જાણી પુત્રનું નામ શ્રેયાંસકુમાર રાખ્યું. એશી ધનુષ્વપ્રમાણ શરીર, ચારાશી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય, સુવર્ભુ વર્ણું અને લાંહન ગેંકાનું હતાં.

સ ઘે મળીને લેલુપુર, લદૈની અને સિંહપુરી આ દેમાં જોઈ દ્વાર કરાવી મંદિરા ૮કાવી રાખ્યાં. શ્રી સંઘે લક્તિ નિમિત્તો શ્રી કુશલાજ મહારાજની મૂર્તિ અહીં સ્થાપન કર છે.

પં. વિજયસાગરજી સિંહપુરીના પરિચય નીચે પ્રમાણે આપે છે. ગંગાતિટ દ્રુંહેઠિ સીહપુરિ ત્રિણિ કાેસ જનમ શ્રેયાંધના એ, નવા જીલું દ્રાઇ ચૈત્ય પ્રતિમા પાદુકા સેવઇ સિંહ સમીપથીએ. (પૃ ૪, ગાથા. ૮) × × ×

વાદ્યારસી નયરી થકીએ સિંહપુરી ત્રિકાસ તઉ. ા ૧૮ જનમભૂમી શ્રેયાંસની એ દેષી અનાપમ ઠામ તઉ જિનમૂરતિ જિનપાદુકાએ પૂજી કર્; પ્રણામ તઉ ા ૧૯ (જયવિજયવિરચિત સમ્મેતશિખરતીર્થમાલા પૃ ૨૪.)

અહીં થી ગા-ગા માર્કલ દ્વર ખુદ દેવના એક માટા રત્ય છે. જે નેલું પુડ ઊ ચા અને ત્રણસા પુડના ઘેરાવાવાળા છે. અહીં ની જમીનનું ખાદકામ થતાં પ્રાચીન બોન્દ્ર મૂર્તિઓ અને બીજી કેટલીક વસ્તુઓ નોકળી છે. તેમાં એક પત્થરના ચતુર્મુખ સિંહ પણ થાંલલા ઉપર કારેલા છે, જે જોવા લાયક છે. હમણાં ળોહોએ પાતાના ધર્મના પ્રચાર માટે માટુ મંદિર, વિશાળ લાયખ્રેરી, એક વિદ્યાલય અને પુસ્તક પ્રકાશન આદિ સંસ્થાઓ સ્થાપન કરી છે. મદિરમાં ખુદ્ધ દેવના જિંદગીના ચિત્રા અને ઉપરેશસૂત્રો આળેખેલાં છે.

ચ દ્રપુરી

સિંહપુરીથી ચાર કેશ દ્વર અને કાશીયા ૭ કેશ દ્વર ચદ્રપુરી તીથે છે. ગામનું નામ પણ ચંદ્રપુરી જ છે. અહીં શ્રી ચદ્રપ્રભુના વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળ- ગ્રાન એમ ચાર કલ્યાણુકા થયેલા છે. * ગામમાં માટી સુદ્ધર શ્રી શ્વેતાંબર જૈન ધર્મશાળા, છે. ગામ બહાર અનેક ખ હેરા અને ટીં બા ઊમા છે. ધર્મશાળાથી એક ફર્લા ગ જેટલે દ્વર ગંગાને કાઠે જ સુદ્ધર ઘાટ ઉપર ટીલા ઉપર મનાહર શ્રીં જિન- મદિર છે. મદિર મનાહર, શાન્ત અને એકાન્ત સ્થાનમાં છે. તે ટીલાને રાજાના કિલ્લા પણ કહે છે. મ દિરની નજીકમાં દાદાજની ચરણપાદ્ધકો છે. આ ટીલાવાળું સ્થાન અનેક પ્રાચીન વસ્તુઓથી ભરેલું છે. એાદાણુકામ થવાથી જૈન ધર્મની અનેક પ્રાચીન વસ્તુઓ નિકળવાના સલવ છે. અહીંથી પટણા ૧૪૬ માઇલ છે. અનારસથી ૧૬૦ માઇલ દ્વર પટણા તીર્થ છે

*શ્રી ચદ્રપ્રભુ સ્વામી ચદ્રપુરી નગરીમાં જન્મ્યા હતા. તેમના પિતા મહસેન રાજ્ય અને લક્ષ્મણા રાણી માતા હતઃ. ભગવંત ગર્ભમાં આવ્યા પછી માતાને ચદ્રમાતું પાન કરવાના ડાહેલા ઉપન્યેઃ, જે પ્રધાતે સહિલડે કરીને પૂર્ણ કરાવ્યા. એ ગર્ભના પ્રભાવ જાણી ચંદ્રપ્રભ નામ દીધુ. તેમનું એક્સા પચાસ ધતુષ્યપ્રમાણ શરીર અને દશ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. શ્વેત વર્ણ અને લાંછન ચંદ્રતું હતું.

ચંદ્રાવતી તીર્થના પરિચય પં. શ્રી વિજયસાગરછ મહારાજ પાતાની સમ્મેત-શિખર તીર્થમાળામાં નીચે પ્રમાણે આપે છે-

ચંદ્રપુરિ વ્યાર દાશ ચંદ્રપ્રભ જનમ ચંદનંઇ ચરચિઉ ચંચાતરું એ; પૂજી પગલાં પુલિત ચંદ્ર માધવ હવડાં પ્રથમ ગુદ્યુદાણી આ એ '' શ્રીજયવિજયજ પાતાની સમ્મેતશિખર તીર્યમાલામાં જ જણાવે છે કે-ચદ્રપ્રભ જિન અવતર્યાએ ચંદ્રપુરી સુવિસાલ તઉ શ્રી ચંદ્રપ્રભ પાદ્રકાએ નિત નમીઇ' ત્રિદ્યુ કાલ તઉ (૨૦)

પટણા

મગધસસાદ્રે શ્રે જ્ઞિકના પોત્ર ઉદાયીએ આ નગર વસાવ્યું છે. ગંગાને કિનારે અર્જિકાયુત્રના હાહકાં (ખાપરી) પર પાટલી વૃક્ષ ઊગેલું હતું તે સ્થાને નગર વસાવ્યું છે. પાટલી વૃક્ષ ઉપર નગર સ્થપાયું હાવાથી નગરનું નામ પાંટલી-પુત્ર પહેયું. તેમજ ત્યાં ફૂલા ઘળું થતાં હાવાથી તેનું નામ કુસુમપુર પહેયું. રાજ્યએ દરેક સામગ્રી સહિત તેમજ જિનમ દિરાયી વિભૂષિત ચાર ખૂળાવાળું નગર વસાવ્યું હતું.

ઉદાયીરાનએ અહીં શ્રી નેમિનાથ પ્રસ્તુજીના સુંદર મંદિરની સ્થાપના કરી હતી. તેમજ હિત્તશાળા, અશ્વશાળા, રથશાળા, પ્રાસાદ, મહેલ, કિલ્લા, દાનશાળા, પૌષધશાળા વગેરે અનાવ્યું. રાન પરમ આહેતાપાસક જેન હતા. એક વાર રાન પૌષધ લઇને સુતા હતા ત્યારે તેના દુરમને તેમને મારી નાંખ્યા. શુભ ભાવનાએ મરી રાન સ્વગે ગયા.

શ્રીનીર ભગવાનના નિર્વાણ પછી સાઠે વધે અને મહારાજા ઉદાયી પછી હજામ અને વેશ્યાના પુત્ર નંદ ચાદીએ છેઠા. આ વંશમાં ખીજા આઠ રાજાઓ થયા અને નંદ વંશ ચાલ્યા. નવમા નંદના વખતમાં પરમ શ્રાવકના કલ્પકના વશમાં થયેલા શકડાલમંત્રી હતા. તેને સ્થૂલભદ્રજી અને સિરીયક છે પુત્રા, યક્ષા, યક્ષદત્તા, ભૂતા, ભૂતદત્તા, એણા(સેણા),વેણા, રેણા આ નામની સાત કન્યાએ હતી. તેઓ અનુકમે એક એક વાર સાંભળ તે સર્વ તેમને યાદ રહી જતું. આ નગરમાં કાશા અને તેની પહેન ઉપકાશા નામની વેશ્યાએ હતી.

આ નગરમાં ચાલાકય મંત્રી રહેતા. તેણે નંદરાજાના વંશને મૂળથી ઉખેડી મોર્ય વશની રથાપના કરી, ચંક્રગુપ્તને ગાદી પર એસાઠચા. તેની પછી તેના વંશના ખિંદુ સાર, અરોાક અને કુલાલ નામના રાજાઓ થયા. પછી કુલાલપુત્ર સંપ્રતિ રાજા થયા તે ત્રલુ ખંડ ભરતક્ષેત્રના સ્વામી હતા. પરમ શ્રાવક થયા. અનાર્ય દેશામાં પણ સાધુઓના વિહાર કરાવી જૈન શાસનની પ્રભાવના કરી હતી.

સુપ્રસિધ્ધ વાચક ઉમારવાતિજી મહારાજે સભાષ્ય તત્ત્વર્યાધિગમસૂત્ર અહીં જ અના-યું.

.ઇતિહાસ]

ţ

: ४४५ :

પૃરહ્યા

અહીં ચારાશી વાદશાળાઓ હતી અને ગંગા નદી પછુ અહીં જ વહે છે.

કલ્કી રાજા, પ્રાતિપદાચાર્ય પ્રમુખ શ્રી સંઘ પાણીમાં હુબતા ખર્ચી જશે. તે જ નગરમાં પુનઃ બીજો કલ્કી થશે. તેના વંશમાં ધમ'દત્ત, જીતશત્રુ અને મેલઘોષ આદિ રાજાઓ થશે.

આ નગરીમાં ન દરાજાએ નબાણું કરાે દ્રવ્ય દાટયું હતું. તેના ઉપર પાંચ સ્તૂપ હતા. આ દ્રવ્ય મેળવવાની લાલસાથી લક્ષણાવતીના સૂરત્રાણે અનેક ઉપાયે! કર્યા પણ કાંઇ મળ્યું નહિં.

અહી શ્રી ભદ્રખાહુરવામા, આર્ય સુહસ્તિસૂરિ, અને વજરવામી વગેરે માટા યુગપ્રધાન આચાર્યો વિચયા છે. પ્રાતિપદાચાર્ય પ્રમુખ આચાર્યો વિચરશ.

આ જ નગરમાં ધન શેઠની પુત્રી રૂકમાં કોડા સાનામ્હારા સાથે શ્રી વજ-સ્વામીને પરાચુવા ચાહતી હતી. વજસ્વામીએ તેના ત્યાગ કરી, તેને ઉપદેશ આપી દ્રીક્ષા આપી હતી.

મહાત્મા સુદર્શન શેઠ દીક્ષા લઈ અહીં પધાર્યા ત્યારે મરીને વ્ય'તરી થયેલી અભયા રાણીએ બહુ ઉપસંગા કર્યાં હતાં છતાં સુદર્શન શેઠ અચલ રહ્યા હતા. .

અહીં ખાર વર્ષ ના દુકાળ પહેવાથી સુસ્થિતાઓયે પાતાના સાધુસમૂહ દેશાન્તર માકલ્યા. માત્ર ખે નાના શિષ્યાને રાખ્યા હતા. તેમને ભિક્ષા સુલભતાથી ન મળતી તેથી અંજનબળ રાજા અંદ્રગુપ્તની થાળીમાંથી લાજન લઇ જતા પછી ચાલુકયે સુક્તિથી તેમને ઓળખ્યા. ગુરૂએ ચાલુકયને ઠપકા આપ્યા કે તારા જેવા જન મત્રી હોવા હતાં સાધુને આહાર ન મહે ? એટલે ચાલાકથે બધી વ્યવસ્થા કરી.

ગ્યા નગરીમાં મહાપ્રલાવિક શ્રી વજસ્ત્રામીએ પાતાના રૂપ-પરાવર્તનના ચમત્કાર ખતાવ્યા હતા.

આ નગરમાં માતૃ દેવતા નામની દેવીનું ચમત્કારી સ્થાન હતું. તેના પ્રભાવથી નગર જતાતું ન હતું. ચાલુકયે યુક્તિથી નગરજનાદ્વારા જ તે સ્થાન ઉખેડી નંખાવ્યુ અને પછી ચદ્રગુપ્ત તથા પર્વત રાજ્યો તે નગર જતી લીધું.

આ નગરમાં ચીદ વિજ્ઞા, સ્મૃતિ, અઢાર પુરાજુ અને પુરુષની ખ્ઢાંતેર કલામાં નિપુજી લરત, વાત્સાયન અને ચાજીકયરૂપ ત્રજી રતના થયાં છે. તેમજ અનેક વિજ્ઞાઓના પારગામી વિદ્વાના પણ અહી થયા છે.

પ્રાત સમણીય શ્રી આર્ય રિક્ષિતસૂરિ ચોદ વિદ્યા ભણીને અહી'થી દશપુર પધાર્યો હતા.

અહી' અનેક ધનાહયા ધનકુખેરા, ધનભંડારીએા થયા છે.

પટા નગરી સે કહા વર્ષ સુધી ભારતની રાજધાની અને જૈનપુરી રહી હતી. મહારાજ ઉદાયીના સમયથી લઇને ઠેઠ સમ્રાટ્ સંપ્રતિ સુધી પટા મુખ્ય રાજધાની- તું સ્થાન રહ્યું છે. અને સમ્રાષ્ટ્ર અરોાકના સમયને ભાદ કરતાં ભાકીના સમયમાં તેણે તૈન પુરીતું ગૌરવસર્યું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

ં આજે એ નગરીમાં મહાન્ પરિવર્તન થઇ રહ્યું છે. પટરા પાલડીપને રટ થી રપ માઇલ લાંબું છે તેની બન્ને બન્જી નદી આવેલી છે. પટણાથી પશ્ચિમમાં આઠ કાશ દૂર *સાનસદ્રા નદી છે તેમજ નજીકમાં જ સરયુ નદી વહે છે. તે બન્ને નદીઓ અહીં ગંગા નદીને મળે છે.

યટલામાં સાત પાંચ 'વેતાંબર શ્રાવકાની વસ્તી છે. ચાક અજારમાં એક સુંદર લગ્ય 'વેતાંબર જૈન મંદિર છે. (જો કે તેને એ મંદિર કહે છે પણુ અન્તે મંદિરો સાથે હોવાથી અહીં એક જ લખેલ છે). તેમાં શ્રી પાર્શનાથ પ્રભુની ભવ્ય મૂર્તિ છે. નજીકના મંદિરમાં પણુ શ્રી પાર્શનાથ પ્રભુ મૂલતાયક છે. અહીં અમે એક સંદર વસ્ત્રધારી પત્થરમાંથી કાતરેલ વસ્ત્રનાં આકારથી અને અલ'કારાથી લાભૂષિત જિનમૂર્તિ તોઇ. જેએ આભૂષેદ્યા અને વસ્ત્રાદિના વિરાધ કરે છે, તે મહાશ્યો એક વાર આ મૃતિ જીએ અને પત્રી જ પાતે અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે તે ઉચિત છે.

મંદિરજની નજીકમાં જ એક સુંદર શ્વેતાંગર જેન ધર્મશાલા છે. આ સિવાય ગામમાં એક બીજી પણ ધર્મશાળા છે. પટણાથી પશ્ચિમમાં આપણા મૃદિરથી બે માઇલ દ્વર અને ગુલાબન્નર સ્ટેશનની સામે જ તુલસીમંડીમાં મહાતમા સ્થૃલિસદ-જની ચઃલુપાદુકાની દેરી છે. નજીકમાં સુદર્શન રોકનું શૂલીના સિંહાયનનું સ્થાન છે. શ્રી રચ્લસ્ક જની પાદુકાનું સ્થાન નીચાલુમાં છે. ત્યાં એક મીઠા પાણીના કુવા, આંબાવાડીયું અને સામે જ સુદર તળાવ છે જેમાં સુંદર કમલે! થાય છે.

સુદર્શન શેઠની દેરી ઉપર જવાની સીડી તદ્દન જીવું શઈ ગઈ છે. રસ્તા પણ સારા નથી. જીવું ધ્ધારની ઘણી જ જરૂર છે. ગામથી ૧ માઇલ દ્વર દ દાજીના ખત્રીએા, મદિર અને ધર્મશાળા છે.

*આ સાનિલડા નદી એ જ છે કે જેના જેન સ્ત્રામાં સુવર્ણવાલુકા નામે ઉલ્લેખ મળે છે. લગવાન શ્રી મહાગર પ્રભુનું અર્ધું વસ અર્ધી જ પડી ગયું હતું. પ્રાચીન તીર્ધમ ળામાં કવિ ત્નશ્રી સોમાગ્યવિજયજી આ પ્રમાર્ચે લખે છે—

"અનુક્રમે હા સાવન નિર્દ ધાટકે વાટ વહે પરણાતણીછ; જલાં વીગ્ના હા વલગા રહી.વસ્ત્ર કે સ્વર્ણવાલકા તે બણીઝ. ૧૫ વડ વિસ્તારે હા નગીના પાટ કે ત્રિણ કાસ્ત્રક્ષ્મી તક્ષ્મછ; એક વાટે હા ગયા દિશિ જાયકે અટિવ દુખલયક સદાજી." ૧૬ (પ્રાચીન તીર્યમાળા પૃ. હઠ)

અા સોનસદા નદી આ જ પણ ળદુ જ લાંબી ચેાડી છે. સામે કોંકે જતાં રેતીના ડમના ઢમ ખૂદવા પડના. સાધુ સાધ્નીઓને આ નદી ઉત્તરતાં ભારે મુશ્કેલી પડતી હતી હમણાં તે મેટા પુલ થઇ ગયા છે એટલે એટલી ખધી મુશ્કેલી પડની નથી. ત્રાજુસા વર્ષ પહેલાં અહીં માગલકુલતીલક સમાદ્ર અકળર પ્રતિબાધક જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયજસૂરીશ્વરજીના મનાહર સ્તૂપ હતા પછુ અત્યારે તે સ્થાનનું પરિવર્તન થયું છે યા તા ઉપલબ્ધ નથી. પદ્યાની ઉત્પત્તિથી માંડીને સત્તરમી શતાબિક સુધીનું પદ્યાનગરનું વર્જન શ્રી સૌભાગ્યવિજયજી પાતાની તીર્થમાલામાં નીચે પ્રમાથે આપે છે. સંદ્યેપમાં પથ્ય રસભરી બધી વિગતા આ પ્રમાથે છે કે:-

ં કેાશ એ'સી કાશાથકા, પટણા લાેક પ્રસિધ્ધ; પાડલિપુર વર મૂલગાે, નામ ઉદાઇ કીદ્ધ. ઢાલ પ મી.

ઉતપતિ પટાણ નગરીની, સુણુજો શાસ્ત્ર મઝાર હા સુંદર શ્રેલિકપુત્ર કાહ્યુકતહ્યા, રાજ્ય ચયામાં સાર હા સુંદર. સુ. ૧ સુષ્યું સુગુરૂ વાણી સદા આણી ભાવ ઉદાર હા સુદર , ગુરુ વિના જ્ઞાન ન પાસીએ, ઈ છે ગુરૂ જ્ઞાન દાતાર હાે. સું. સુ. ર નામ ઉદ્યાર્ધ રૂઅડા, કેંાબુકના અંગનત હા સું. તાત મરખુથી મન વિષધ, રાજ્ય તિહાં ન સુહાત હા. સું. સુ. ૩ મત્રોસર રાય વિનવ્યા, કરા નવ નગરી મંડાણ હા સું. ગંગાતટ જોતાં થકાં, આયા સેવક રાય આણુ હા સું. સુ. ૪ અરણીકા યુત્રની ખાેપ?, વહલી ગંગા વાર હા સું. (તાલુમેં પાડલી નીયની, તે દેખી નિરધાર હા. સું. સુ. પ મન્નકીઓમાં મંત્રીસરૂ, ઇ શે તટ કીજે વાસ હો સું. પાડલી પુલી પરગડી, ઉદય હાસ્યે ઉલ્લાસ હો. સું. સુ. દ નગર વસાવ્યા રૂખડા, રાજા પ્રસન્ન કાજ હો સુંદર પાડલીપુર નામ થાપીએા, પટણા પ્રસિદ્ધ છે આજ હાે. સું. સુ. હ પ્રથમ રાજાએ નગરમાં, હુઓ ઉદાર્યો ઉદાર હાે સુંદર હેમાચાર્ય ઉપદેશથી, પાર્રાશષ્ટ પત્ર માઝાર હા. સુ. સુ. ૮ 'તદ'તર નવ નંદ્ હુઆ, ઇંંચુ નગરીમાં રાય હાે સુંદર લાભાલાભ , લાગા થકા, ધન કીધા ઇક ઠાય હાે. સું. સુ. ૯ મ દ્રશુપતિ પણુ ઇઢાં થયા, મત્રી ચાળુકય જાસ હાે સુદર ગત્યુપાત પહ્યુ છહા વયા, ન તા વાયુકવ જાલ હા સુદર શ્રાવક શુદ્ધ સમક્તિ ધરેં, ચિત્ત જિન ધર્મ પ્રકાશ હા સુ. સુ ૧૦ દાઈ દેહરા થા નગરમા, એક વેગમપુર સાર હા સુંદર શુભ હુતા ગુરૂ હીરના, છે પગલા સુખકાર હા સું. સુ. ૧૧ પાંચ પહાડી પરગડી જીહાં, છે ઇંડની ખાણુ હા સુંદર તેઢને ગુર્મુખ સાંભળી, નંદ પઢાડી જાળું હાે. મું. સુ ૧૨

'શેઠ સુદરા'ન તીહાં થયાં, દેવલજ્ઞાન ઉદાર દેા સુંદર ઉપસર્ગ અભયાઇ કીયા, સહિએા પીમા ભંઠાર હા સું. સું. ૧૩ તિલ્લુ ચાનક શુભ છે, નામઇ મન વચ કાય હા સુંદર 'પૂર્ભે પગલા પ્રીતશું, કેવલજ્ઞાની જાય હા. સું. સુ. ૧૪ શુલભદ્ર પગ ઇશુપુરી, અવતરિયા પ્રદ્મચાર હા સુંદર કારયા પ્રતિએાધી ભન્ની, કીધી શ્રાવિકા સાર હા સું. સુ. ૧૫ ઇમ અનેક ઇહાં હુઆ, પુહેરી પુરૂપ વિખ્યાત હા સુંદર હિવે કહેષ્યું સમેતશિખરતી, જાવાની વાત હા. સું. સુ. ૧૬ શ્રાવક પડેલા નગરમાં, ધરમી ને ધનવંત હા સુંદર સામથી દીઇ પંધની, માધુસેવા કરે સંત હેય. સુ. સુ. ૧૭

(૫ં. સૌભાગ્યવિજયછ વિરચિત તીધધાલા પૃ. ૮૦)

આવી જ રીતે યો વિજયસાગરજી પશુ પટળુામાં શ્રી હીરવિજયસૂરી વરજી-ના સ્થંભના ઉદલેખ કરે છે.

> " પહુંતા પુરવર પાડલી ભેટયા શ્રી ગુરૂ હીરાજી, શુલિ નમુ ધિર થાપનાનંદ પહાઠીની તીરાજી"

આ સિવાય વિવિધ તીર્ધ કંકપકારે પછુ પટ્યાનું વિસ્તારથી વર્જુન શ્રી પાટલીપુત્રકલ્પમા આપ્યું છે. સમુક્ષુએ એ તેમાંથી જોઇ લેવું. લંબાછુના ભયયી નીચે ટ્રંકાથુમાં જ આપું છુ. પટ્યાનું બીજીં નામ ફસુમપુર પછુ છે. પાટલીપુત્ર કલ્પમાં શ્રી જિનપ્રભસૂંર આ પ્રમાણે લખે છે-

" असमज्ञुसुमबहुलतया च ज्ञुसुमपुरमित्यपि रूढम् " (विविध तीर्थेक्ष्य पृ ६८)

પ્રાચીન સમયમાં શાસ્ત્રચર્યો, વાદવિવાદ કરવા એ મુખ્ય કળા ગણાતી. કહે છે દે-પટેલું માં આવી ૮૪ વાદશાળાએ હતી. પટેલું માં અનેક શાસ્ત્રના જાલુંકાર વિદ્વાના, મંત્રવાદીઓ, કળ કારા, માટા વ્યાપારીએ વસતા. તેમજ તલવારની ધાર પર, સરસવનો ઉપર સાચા રાખી તેના ઉપર નાચ કરવાની કુશલતા મેળવનારાએ પહ્યુ વસતા હતા. ઇન્ડજાળીયાએ, જાહ વિદ્યાના જાલુંકારા પહ્યુ ઘયા રફેતા હતા. મેગેન્ધનીએ લખ્યું છે દે " મે પાતે પટેલું તો વસ્તાર ર૪ માઇલના ઘેરાવામાં નજરે નિહાત્યા હતા " હ્યુંનસે ગે પહ્યુ ૧૧ માઇલના વિસ્તારવાળું પટેલું જોયું હતું.

મુપ્રસિધ્ધ મંત્રવાદી આર્ય ખપુટાચાર્યે પાટક્રીપુત્રના રાજા દાહેઢે કે જે મહા-મિચ્યાત્વી હતા, જેણે જૈન શ્રમણેને સુરાપાન કરવાના હુકમ કર્યો હતા અને નહિં તા પ્રાલણેને નમસ્કાર કરવાના હુકમ કર્યો હતા. તે ઉપદ્રવ ટાળવા પાતાના શિષ્ય મહેન્દ્રસ્વિશને માકલી ચમતકાર ખતાવી બ્રાહ્મણાને નમાવી દક્ષા ત્યે તે છેલવાનું કહ્યું, આખરે બ્રાહ્મણાએ દક્ષિ લેવાનું સ્વીકાર્ટું અને પછી છેલ્યા. પછી તેમને આર્ય ખયુટાચાર્યે દક્ષિ આપી હતી. આ આચાર્ય વિક્રમની ખોજ શતાબિદમાં થયા છે.

અા જ સંમય લગભગમાં સુપ્રસિધ્ધ પાર્દાલપ્તસૂરિજી થયા છે. તેમણે પણ પટણાના રાજા સુર્'હરાજને પ્રતિધાધી જૈન ખનાવ્યા હતા (જીએા, પ્રભાવક ગ્રસ્ત્રિ પાદલિમસૂરિ પ્રખ'ધ.)

પડ્યાથી બખત્યારપુરથી એક નાના ફાંટા-નાની રેલ્વે નીકળે છે અને તે બિહાર થઇ રાજગૃહા જાય છે.

પટાલાથી બખ્ત્યારપુરથી એક બીજી લાઇન ખાઢ સ્ટેશન જાય છે. ત્યાંયા ઉતરી માંડરાક-માર જવાય છે કલ્પસૂત્રમાં આવતું મારાકસિલવેશ આ હાય, એમ કેટલાક માને છે. અહીંથી સુકામા જંકશન થઈ સીતામઢી જાય છે અને ત્યાંથી, વિદેહની રાજધાની મિથિલા જવાય છે.

પટાલામાં કે. પી. જાયસવાલ ખેરીસ્ટર ખહુ જ સારા વિદ્ધાન અને પ્રખર પુરાતત્ત્વવિદ રહે છે, તેઓ જૈન સાહિત્યના પણ સારા અભ્યાસી છે

પટાળાથી ખખ્ત્યારપુર થઇ બિહાર થઇ, પાવાપુરી જવાય છે. આ પ્રદેશ મમધ દેશ કહેવાય છે. ત્યાંના અજેનામાં એક વહેમ છે કે " મગધં દેશમા મરે તે નરકે જાય. " આ વહેમથી પ્રેરાઇ મરી ગયેલા માળુસને મગધમાં ન આળનાં અંગાકાંઠે લઇ જઇ આળે છે. ઠેઠ ૪૦-૪૫ માઇલ દ્વરના માળુસા પછુ આ વહેમને લીધે ગંગા કાંઠા શાધે છે અને શખને ત્યાં ઉચકી લાગીને આળે છે. પડ્યામાં શ્વેતાંત્રર જૈન મદિરા અને ધર્મસ્થાનાની વ્યવસ્થા સુશ્રાવક મંગળગંદજી શિવચ દજી સંભાળે છે.

પડ્યા અત્યારે બિહાર સરકારનું રાજધાનીનું મુખ્ય શહેર છે. જો કે કાઇ પણ તીર્થ કર ભગવંતના કલ્યાછુકા આ સ્થળે થયા નથી તેમજ તીર્થ ભૂમિ તરીકે પણ પ્રસિધ્ધ નથા, છતાં પ્રાચીન નગરી અને જનધમેની જાહાજલાલીનું એક વખતનુ મહાકેંદ્ર હોવાથી તેને લગતા થાડા ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યા છે.

અિહાર

અહીં અત્યારે બે સુંદર જિનમંદિરા છે. તેમાય ગામનું દહેરાસર તેા બહુ જ સુંદર અને રળીયામણું છે. તેની પાછળ ધર્મશાળા (ઉપાશ્રય) છે. હમણાં દસ ખાર શ્રાવેદાનાં જ ઘર છે. તેમાં ધનુલાલજી સુચંતિ અને તેમના નાના ભાઇ લક્ષ્મી- ચદજી સુચંતિનું કુંદુમ્બ સુખ્ય છે. બિહાર, પાવાપુરી અને કુંડલપુર આદિ તીર્થીની વ્યવસ્થા પણ તેઓ જ જાળવે છે. શાસ્ત્રપ્રસિધ્ધ તુગીયા નગરી બીઢારની

નજીકમાં જ છે. પં. શ્રી જયવિજયજી પાતાની સમ્મેતશિખરતીર્થમાળામાં જણાવે છે તેમ બીહારતું અસલ નામ તુંગીઆ નગરી છે. જીએા

દસ કાેસ નયરી તું'ગી આ એ સંપ્રતિ 'નામ વિહાર તઉ; ત્રિષ્ઠુ જિનલવનઈ' પૂજઇ એ બિ'બ પ'ચવીશ ઉદ્યાર તઉ, ॥ २६ ॥

ખીહારથી આઠ માર્ગલ દ્વર શ્રી પાવાપુરી તીર્થ છે અને ત્યાં જવા માટે સીધી સડક છે. ખીહારને મુસલમાના ખીહાર શરીક કહે છે. મુસલમાનાનું તે યાત્રાધામ ગણાય છે.

કું ડલપુર

પાવાપુરીથી વિહાર કરી ટ્રંકી પગદ કીને રસ્તે પશ્ચિમમાં આવેલ કું ડલપુર જવાય છે. પગદ કીને રસ્તે પાવાપુરીથી કું ડલપુર ૩ ગાઉ થાય છે. કું ડલપુરતું બીજું નામ વઠગામ-ગુબર ગામ છે પ્રભુ મહાવીરના પ્રથમ ગન્નુધર શ્રી ઇન્દ્રભૂતિ (ગૈતમસ્વામી), અભ્રિભૂતિ અને વાયુભૃતિ ત્રે ગન્નુધરાની (તેઓ પરસ્પર બન્ધુઓ હતા.) આ જન્મભૂમિનું સ્થાન છે. એક વાર બહુ સારી સ્થિતિ હશે તેમ તેના ખહિએરા ઉપરથી જ્યાય છે. હાલમાં તા નાનુ ગામ છે. અહીં સતર જિનમ દિર હતાં, હાલમાં તા એક વિશાળ જિનમ દિર છે. નજીકમાં બહાર વિશાળ ધર્મશાળા છે. વચમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીની પાદુકાની દહેરી છે.

કુંડલપુરથી પૂર્વમાં એક માઈલ દ્વર *નાલં દા પાડા છે જેમાં પ્રભુ શ્રી મહાવાર દેવના થાદ ચાતુર્માસા થયાં હતાં. તે સ્થાન તા અત્યારે જંગલ જેવું જ પડયું છે, પરંતુ હાલમાં ખાદકામ ચાલુ થવાથી બૌદ્ધ રથાપત્યના અપૂર્વ નમૂના નિકળ્યા છે. બૌદ્ધોનું નાલં દા વિદ્યાપીઠ આખું યે જમીનમાંથી નિકળ્યું છે. બૌદ્ધમંની યશાપતાકા ક્રરકાવતું આ વિદ્યાપીઠ જોવા દ્વર દ્વરથી ઘણા ભારતીય અને વિદેશી વિદ્યાના આવે છે, પાશ્ચાત્ય કજનેરા આની બાંધણી અને રચના જોઈ દાગ થઇ જાય છે. જમીનમાંથી નીકળેલી પુરાણી વસ્તુઓના સંબ્રહ ત્યાંના મ્યુઝીયમમાં રહેલ છે (રાખેલ છે.) મ્યુઝીયમ જોવાના ટાઇમ બહુ જ શાહા અને કફાડા છે. માત્ર બપારના એકથી બે એક જ કલાક ખુલ્લું રહે છે. હુજ એ જ ટીંબા બાહાયા છે અને ઘણુયે બાકી છે કહે છે કે;—એમાંથી જૈનધર્મની ઓરવસ્ત્યક પ્રાચીન વસ્તુઓ લભ્ય થશે. રાજ શ્રેણિકના સમયમાં અઢા બહુ જ જાહાજલાલી હતી. મગધની રાજધાનીના એક વિભાગની એ જાહાજહાલી અને વેલવ માત્ર થન્યામાં જોવા વાંચવા મળે છે. આ વિદ્યાપીઠ નીકળવા પછી જ ગલમાં મંગલ થયું છે. વડગામ (કુંડલપુર) અને ખાસ કરીને નાલંકાના બ્રુતપૂર્વ વેલવ જૈન કવિઓએ નીચે પ્રમાણે વર્લું ગો છે.—

^{*} नांछंदालंकृते यत्र वर्षारात्रा चतुर्देश । अवतस्ये प्रमुवीरस्तत्कथं नास्तु पावनम् ॥ २४ ॥ यस्यानैकानि तीर्थानि नालम्दानत्यनश्रियाम् । भन्यानां जनितानन्दा नालन्दा नः पुनातु सा ॥ २५ ॥ (क्षानिश्रितिश्रक्षेत्र, यु. २२) ।

ચાપાઇ

નાલ'દઇ સવિ લેંાક પ્રસિદ્ધ, વીરઇ ચઉદ ચઉમાસા કીધ; <u>સુગતિ પહેાતા સવે ગણઢાર, સીધા સાધ અનેક </u> \$19 દસઇ તેહ ત્વર્ણ અહિનાણ, યુહેવઇ પ્રગટી યાત્રાષાણિ; सत्तर अत्तर प्रासाह, क्षेष्ठ क्षेष्ठरथुं भंडर्भ वाह. 41 પગલાં 'ગૌતમસ્વામીતાણા, પૂજી નઈ કીજઇ લામના; વીર જિણેસર વારાતણી, પૂજી પ્રતિમા ભાવઇ 66 (જયવિજયજીવિરચિત સમ્મેતશિખર તીર્થમાલા પૃ. ૩૦) રાજગૃહીથી ઉત્તરે ચિત્ત ચેતારે નાલંદા પાડા નામ; છવ ચિત્ત ચેતા રે. જિલ'દ જિહાં રહ્યા ચિ. ચઉદ ચામાસા તામ વારમાં ચિ. ઘર સાઢી કાેડી ખાર વસતા શ્રેશિક න. તે હુમણાં પ્રસિધ્ધ છે ચિ. વડગામ નામ ઉદાર න. ٩ એક પ્રાસાદ છે જિનતણા ચિ. એક શુભ ગામમાંહી ණ. અવર પ્રાસાદ છે જૂના જિંદે ચિ. પ્રતિમા માંહી નાહો න. ર પાંચ કાષ પશ્ચિમ દિશે ચિ. યુભ કલ્યાજીક સાર; හ. ગીતમ કેવલ તીઢાં થયા ચિ. યાત્રાષાથું વિચાર ಉ. 3 પ્રતિમા વડી ચિ. બી હમતની દાય **છ**. વહગામ તિલિયાભિરામ કહે તીહાં ચિ. વાસી લાેક જે હાેય ூ. '(સૌબાગ્યવિજયવિરચિત તીર્થમાલા પૃ. ૯૧, ૯૧)

વિજયસામરજ પણ પાતાની તીર્થમાલામાં છે મહિર અને સા પ્રતિમાછ

દ્વાવાનું જણાવે છે. જાંગા આ તેમની નાંધ—

ખાહરી નાલ'દા પાડા, સુષ્યા તસ પુષ્ય પાવડે; વીર ચઉદ રહ્યા ચામાસ, હવર્ણા વડગામ નિવાસ. ૨૩ ધર વસતાં શ્રેશ્વિક વારઇ, સાઢી કુલ કાઢી બારઇ બિહુ દહેર એક સા પ્રતિમા, નિવ લહઇ બાધની ગણિમા ૨૪

કિવ હ સસામ સાળ જિનમ દિર હોવાનુ જણાવે છે. આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે-એક વાર આ સ્થાને હજારા લાખ્ખા શ્રાવકા અને અનેક જિનમ દિરા હશે-તેથી વિબૂધિત હશે. કવિ સૌભાગ્યવિજયજીએ જણાવેલ ખૌષ્ધની ખન્ને પ્રતિમાઓ અદ્યાપ પયેત વિદ્યમાન છે. અહીંના ભૃદેવો-પ્રાદ્મણા તેમાંથી એકને ખળીયા કાકા અને ખીજી પ્રતિમાને રામચ દ્રજી તરીકે પૂજે છે; જ્યારે કેટલાકા તેને ભેરવજી અને કેટલાક તેને ક્ષત્રપાળ તરીકે માને છે. તેને ચમતકારી માની અનેક માનતા, ખાધા, આખડી રાખે છે. ભૂદેવાના તા એ અન્નદાતા છે, એમ કહુ તા ચાલે. અત્યારે પણ વહગામમાં પ્રાદ્મણાની વસ્તી વધારે છે. કવિ સૌભાગ્યવિજયજી પાતાની તીર્થમાલામાં અહીંથી પાંચ કાશ દ્વર ગૌતમસ્ત્રામીના કેવલ કલ્યાણકના

રથાને સ્ત્પ હાવાનું જણાવે છે, યરંતુ અત્યારે તેમાંનું કશું વિદ્યમાન નથી. શ્રી જયવિજયછએ પાતાની સમ્મેતશિખર તીર્થમાળામાં ગૌતમ ગણધરાના નિવાસ-સ્થાન તરીકે આ સ્થાનને ઓળખાવ્યું છે તે તા રાજગૃહીની અપેક્ષાએ છે. વહ-ગામ તે વખતે રાજગૃહીનું તદ્દન નજીકનું જ નાનું ગામ હાય એમ લાગે છે. શ્રાવકા માટે તા બિહારથી રાજગૃહી જતી લાઇનનું નાલંદા સ્ટેશન આવે છે. ત્યાંથી વહગામ (કુંડલપુર) બે માઇલ અને નાલંદા દાઢ માઇલ દ્વર છે. કેટલાક બાવિક શ્રાવકા તા ગાહામાં જાય છે—પગ રસ્તે જાય છે એટલે પાવાપુરીથી બિહાર થઇ કુંડલપુર થઇ રાજગૃહી જાય છે. નાલંદા B B L, નું સ્ટેશન છે અને કુંડલપુરનું પાસ્ટનું ગામ સિલાવ છે. કુંડલપુર તીર્થની વ્યવસ્થા વેતાંબર પેઢીના મેનેજર બાળુ ધન્નુલાલછ સુચન્તિ કરે છે.

ગુણાયાજ— (ગુણશીલવન ચૈત્ય–ઉદ્યાન)

પાવાપુરીથી ૧૨ માઈલ દ્વર, અને રાજગૃહથી પહાઠને રસ્તે પછુ ૧૨ માઈલ દ્વર; આ સ્થાન ગુજુશીલ વન-ઉદ્યાને તરીકે પ્રસિધ્ધ છે. જેને અત્યારે લોકા ગુજુાયાછ તરીકે એાળખે છે. ગુજુશીલ વન-ઉદ્યાનમાં ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી અને ગોતમસ્વામી લણી વાર પધાર્યા છે. દેવાએ સમવસરજુ રચ્યું છે અને પ્રસુએ ઉપદેશ આપ્યા છે.

અત્યારે એક નાના સુંદર તળાવની વચમાં જિનમંદિર છે. ચાતરફ ખેતરા– દ્વર દ્વર પહાંહા અને વચમાં આ સ્થાન ખહું જ સુદર લાગે છે. તળાવમાં પાણી ચાંહું રહે છે. પાવાપુરી જલમંદિર જેની રચના કરવાની લાવના હશે પરંતુ પાવાપુરી જેની અનુક્લતા નથી. મંદિરજીમાં જવા માટે નાની પાજ ભાંધેલી છે.

મદિર છમાં મૂલનાયક શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિ છે; બાજીમાં શ્રી મહાવીર લગવાન્ અને ગોતમગજી ધર્ની પ દુકાએ છે. બન્ને ઉપર ૧૬૮૬ અને ૧૬૮૮ ના લેખા છે. અગ્ન ખૂજાની છત્રીમાં વીસ તીર્થં કર દેવાની પાદુકાએ છે. વાયવ્ય ખૂજાની છત્રીમાં નામના થજીની પાદુકા છે. નેઝત્ય ખૂજાનો હત્રીમાં ઝષલ દેવની પાદુકા છે અને ઇશાન ખૂજાની હત્રીમા વાસુપૃત્વયસ્વામિનો પાદુકા છે. તળાવને કિનારે-મિકરની બાજીમાં ધર્મશાલા છે. ત્યાં એક સુનિમ રહે છે. અહીંથી નવાદા સ્ટેશન બ જ માઇલ દ્રર છે. ગુજાયા ગામ દ્રર છે અહીંથી પહારી રસ્તે ગયા ૩૨ માઇલ દ્રર છે. વિજય સાગર છે પાતાનો સમ્મેત શીખર તીર્ય માલામાં આ રથાનનું વર્જુન નાચે મુજબ આપે છે.

^{*} ગુજુશીલ વત-ગ્રેત્ય રાજગૃડની પાસે હતું. વિવિધ તીર્થ કરપમાં વૈક્ષારિગરિ કરપમાં ગુજુશીલનન માટે તેમણું નીચે મુજળ લખ્યું છે.—

ती अत्र चामद्गुणसि(शि)कं चैत्य शैत्यकरं दृशाम्। श्रीवीरो यत्र समदममारगणशः प्रमुः ॥१५॥ ''

ગામ ગુષાઉઅ જથ કહાઇ ત્રિહું કે.સે તસ તીરાજી; ચૈત્ય લહું જેહ ગુર્ણાસંલં, સમાસયી જહાં વીરાજી." ગાયા ૧૭ ૧ માજગૃહી

કું હલપુરથી ૪ કેાશ દૂર રાજગૃહી નગરી છે. રાજગૃહી નગરી ખહુ જ પ્રાચીન સ્થાન છે. વીશમા તીર્થ કરે થ્રી મુનિસુવતસ્વામીના વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળ એમ ચાર કલ્યાળુક અહી' થયા છે ત્યારપછીના જરાસ ધના ઇતિહાસ થાંડા જ ઉપલબ્ધ થાય છે, પરન્તુ છેલ્લા ત્રણ હજાર વર્ષથી પણ પહેલાના ઇતિહાસ જૈન થન્થામાં શુ'ખલાળધ્ધ મળે છે. પરમ અહ'તાપાસક લાતી તીર્થ'કર મગધસમ્રાટ મહારાજ બિ'બિસાર(શ્રેદ્યુંક)ના પિતા રાજા પ્રસેનજીતની રાજધાની આ જ નગરી હતી; તેમજ રાજા શ્રેચિક પણ રાજગૃહીને જ પાતાની રાજધાનીનું પાટનગર રાખ્યું હતું. મગધની રાજધાની રાજગૃહનગર હતું. ભગવાન્ શ્રી મહાવીર દેવ અહીં: ઘશી વખત પધાર્યા હતા. આઠમું ચાતુમીસ અહીં થયું છે. રાજગુઢીના નાલંદા પાંકામાં તા અનેક ચામાસા થયાં હતાં, જ્યારે નજીકના ગુણશીલવન ઉદ્યાનમાં પણ વિચરી જ્ઞાનપ્રકાશ જગત્માં ફેલ.વ્યાે હતાે. બગવાન શ્રી મહાવીરદેવના અગિયારે ગાલધરા અહીં નજીકમાં જ પહાડ પર નિવાણપદ પ મ્યા હતાં. અન્તિમ કેત્રલી શ્રી જ ળૂરતામી, ધન્નાજી, શાલિમદ્ર, મેલકુમાર, સુલસા, શ્રાવિકા વિગેરે વિગેરે અનેક મહાપુરૂષા આ નગરમાં જ જન્મ્યા હતા. અને શ્રી વીર પ્રહ્મતા ઉપ-દેશામૃત પીને વૈરાગ્ય પીમી દીક્ષિત પણ આ જ નગરમાં થયા હતા. ખુદ્ધિનિધાન મ'ત્રીશ્વર શ્રી અલયકુમારે પણ અહીં જ દીક્ષા લીધેવી અને પ્રસન્નચંદ્ર રાજિયન કૈવળત્તાન પગુ આ જ નગરીમાં થયું હતું. વિધ્યાદ્રિ નજીકના જયપુરના રાજા વિધ્ય-ના પુત્ર પ્રસિદ્ધ ચાર પ્રભવાજી પણ પ્રતિગાધ પામી અડી જ દી ક્ષિત થયા હતા, પ્રસિધ્ધ ચાર રાહણીયાજ પણ અહીં જ વૈભારગિરિની ગુકામાં રહેતા હતા, અત્યારે તા આ ઇતિહાસપ્રસિધ્ધ મહાન વૈભવશાસી નગરીનું વર્જુન વાંચીને જ સંતાેષ માનવા જેવું છે, તેના પુરાણા વૈષ્ય અને ગૌરવ આજે ધૂળમાં રગઢાળાઇ ગઐલ છે. મનુષ્યે આમાંયા કેવા કેવા બાધપાઠ લેવાના છે, તેના જજરીત ખાંડિયેરા પાતાના પૂર્વના વેમવ જોવા માટે જાણુ મનુષ્યને છાલાવી તેમાંથી ઉપદેશ આપતા હાય તેમ ઊમા છે. રાજગૃહી અયારે તા નાતું શહેર છે, પરન્તુ ભારતના પુરાતત્ત્વવિદા અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ અહીં આવે છે અને નૃતન શાધખાળ ચલાવે છે. મહાન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી શ્રી જગદીશયંદ બાેઝ અમને અહીં જ મળ્યા હતા. અહીંના ઉના પાણીના કું ડામાં રહેલ તત્ત્વાની શોધ કરી રહ્યા હતા. અને અમને કહ્યું હતું કે ", જૈના પાતાના *શંખલાબધ્ધ પ્રમા<u>શિક પ્રાચીન ઇતિહાસ બહાર મૂકે</u> તે બહુ *જરૂરતું છે." રાજગૃહી બીહારથી

^{*} આ સંખંધી વિશેષ ખુલાસા માટે મારા ' જગદોશમંદ્ર બાહની પ્રયાગશાળા ' નામના જૈન જ્યાતિમાં આવેલ લેખ જીઓ.

રાજગૃહી લાઇનનું છેલ્લું ગ્ટેશન છે. અહીં પાસ્ટ અને તાર ઓફિસ છે. સ્ટેશન શી ના માઇલ દ્વર જેન શ્વેનાંબર વિશાલ ધર્મશાળા છે. તેની નજીકમાં કિલ્લે-બંધીમાં છે જિનમંદિરા છે. એકમાં શ્રી સુનિયુત્રતસ્વામી મૂળનાયક છે. બીજ-માં શ્રી પાશ્વેનાઘજી પ્રભુ મૂળનાયક છે. આમાં ભુષ્ધકાલીન શિલ્પકળાના નમ્તારૂપ જેન મૃતિ ખાસ દર્શનીય છે. એષ્ધ્રિકાલીન શિલ્પના ઉદય વખતે તેનું અનુસરન્નું જેન શિલ્પીએ પન્યુ કર્યું છે. આવા પ્રદેશમાં તેના લભ્રા નમ્તા મળે છે. આ વિષય તરફ જેન વિદ્વાનોએ ખાસ લક્ષ આપવાની જરૂર છે, ત્રીનું મંદિર અત્યારે ખાલી છે. ઉપર પન્યુ નેમનાય પ્રભુતું મંદિર છે. નીચે મદિરની બાજીમાં દાદાજીની દેરી છે. અને અંદરના દરવાજમાં પેસતાં જ એક માટેા શિલાલોખ નજરે પહે છે. આમાં મંદિરના ઉધ્વારનું વર્ષન છે. તેની બાજીમાં જ વ્યામ પહેતા પેડી છે. જો માં મંદરના ઉધ્વારનું વર્ષન છે. તેની બાજીમાં જ વ્યામ બહાર પહેડની નજીકમાં નહાર બિલ્ડી અ છે, જે કલકત્તાના પ્રસિષ્ધ ઇતિહાસત્ત બાબુ પુરહ્યુ અંદ્ર નહાર બિલ્ડી અ છે, જે કલકત્તાના પ્રસિષ્ધ ઇતિહાસત્ત બાબુ પુરહ્યુ અંદ્ર નહાર બિલ્ડી અ છે, જે કલકત્તાના પ્રસિષ્ધ ઇતિહાસત્ત બાબુ પુરહ્યુ અંદ્ર નહાર બિલ્ડી અ

ધર્મશાળાથી એક માઇલ વિપુલગિરિ પહાડ છે. રસ્તામાં જતાં દિગંભરી ધર્મશાળા તથા મંદર તેમજ સરકારી ડાક ભંગલા આવે છે. ત્યાર પછી ગરમ પાણીના પાંચ કું હા આવે છે પહાડતા રસ્તા વાંકાચુકા અને ચઢાવ સામાન્ય રીતે કડે છું છે માટા મેન્ટા પત્થરા વચમાં પડયા છે એટલે રસ્તા કઠે છું લાગે છે, અહીં પાચીત કાલીન નાનો ટેરી એ!—નાનાં ટેરાં છે, જેમાં એકમાં અઇમુત્તા મુનિતો મનાહર પાદુકા છે. ત્યાર પછી અનુકમે કમળપત્ર પર પધરાવેલ શ્રી વીરપ્લુનો પાદુકાઓ છે. (જે ચીક ચામાસાના સ્મરણરૂપે છે) ઉત્તરાલિસ્મુખ શ્રી મુનિમુન સ્વામીનું મંદિર (ચાર કલ્યાણકનું) ચંદરપ્રભુતું મંદિર, સમયન્ સરણની રચનાવાળું શ્રો વીર પ્રભુતું અને ઝાયસદેવનું મંદિર છે. વિપુલગિરિથી ઉતરી રત્નગિર જવું.

રત્નિગિરિ·—અહિ ઉત્તરાભિમુખ શ્રી શાન્તિનાયનું મે કિર છે. તેમજ વચ-માંના રત્પમાંના ગાપ્યમાં શાન્તિનાથ, પાર્શ્વનાથ, વાસુપૃત્વ અને નેમનાથ પ્રભુની ચરણપાદ્વકાઓ છે. ત્યાંથી ઉદયગિરિ જવાય છે.

દિધગિરિ —પહાડના ગઢાવ કઠા છે. મૂળ સીધા પહાડ હાવાથી કઠા લાગે

^{*} શ્રી સુનિસુત્રતસ્વામીના ગજગૃદ નગરમાં જન્મ થયા હતા. તેમના પિતા સુમિત્ર રાજા, અને પદ્મારાણી માતા હતાં. ભગવંત મને આત્ર્યા પછી માતાપિતા મુનિરાજની પેડે શ્રાવકના ભર્લા ત્રત સાચવવા લાગ્યાં: એવા ગર્ભના પ્રભાવ જાણી મુનિસુત્રત નામ દીધું. તેમનું વીશ ધતુષ્ય શરીરમાન, અને ત્રીશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય જાણવું. કૃષ્ણ વર્ષ તથા લાંછન કાચમાનુ જાણવું.

છે. અહીં પૂર્વાભમુખ કિલ્લામાં પશ્ચિમાભિમુખ મ'દિર છે. મૂળનાયક શ્રો શામ-ળીયા પાર્શ્વનાથજની સુદર મૂર્તિ છે. જમણી બાજીમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ મેલુ તથા હાળી બાજીમાં સુનિસુવ્રતસ્વામીની પાદુકાઓ છે. ચાર બાજીમાં જ દેવકુિતકાઓ છે, જેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રલુ, શ્રી આદિનાથ પ્રલુ, શ્રી નેમિનાથજી તથા શ્રી પદ્મ-નાથજીની પાદુકા છે. ઉદ્દયગિરિથી ઉતરી નીચે આવતાં શ્વેતાંબર પેઢી તરફથી ભાતું અપાય છે. ગરમ પાણીની સગવડતા રહે છે. અહીં ભાતા તલાઢીના મકાનની જરૂર છે, સગવડ થાય છે. જે શક્તિવાળા હાય છે તે અહીંથી ચોથા પહાડ તરફ જાય છે, અને નહીં તો સીધા ધર્મશાળાએ જાય છે. અહીંથી ધર્મશાળા ધામાઇલ દ્વર છે. ચોથા પહાડનું નામ સુવર્ણગિરિ છે.

સુવર્ષુ ગિરિ — પહારના ચઢાવ ઠીક છે. ઉપર પૂર્વા ભિમુખ મંદિર છે. શ્રીઝાષ મ-દેવ પ્રભુની મૂર્તિ મૂલનાયક છે. અહીંથી ઉતરી વૈસારગિરિ જવાય છે.

વૈભારગિરિ:-આ પહાડના ચઢાવ ખહુ સારા છે-રસ્તા પછુ સારા છે. શ્વેતાં ખર ધર્મ શાળાથી ગાા માઇલ દ્વર છે. અહીંથી પહાડ ઉપર ચઢવાના રસ્તા સરલ છે. પહાડની પાછળ શ્રેલ્વિક રાજાના ભડાર અને રાહણીયા ચારની ગુફા આવે છ અહીંથી પણ પહાડ ઉપર જવાના માર્ગ છે પણ પૂરેપૂરા કુરકેલીલયાં છે. અમે થાહું ચક્કર ટાળવા માટે અહીંથી જ ચહયા પરન્તુ પાછળથી એમ લાગ્યુ કે આ સાહસ કરવા જેવું નહાતુ. પાંચે પહાડામાં આ પહાડના રસ્તા ખઠ્ઠ જ સરલ અને સીધા છે. પદ્ગાડ પણ ખહુ જ સારા છે. પૂર્વ દિશામાં શ્રી ગુણાયાજીનું મંદિર તથા ઉત્તર તરફ શ્રી પાવાપુરીનું જલમ દિર આ પહાડ ઉપરથી જણાય છે. દશ્ય ખહું જ હુદ્યું ગમ અને ચિત્તાકર્ષક લાગે છે. (૧) પહાડ ઉપર પૂર્વાાલમુખ મે દિર-માં જિનમૃતિ છે. જમણી બાજી નેમિનાથ પ્રમુ અને ડા મી બાજી શાન્તિનાથ પ્રભુની પાદુકા છે. (ર) ઉત્તરાભિમુખ ધન્નાશાલિભદ્રની મૂર્તિ હમશું નવા થયેલી છે પ્રતિષ્ઠા થવાની છે. (પહેલાં જૂની મૂર્તિ હતી તે ખડિત થઇ ગઈ છે.) (3) પૂર્વા ભમુખ મ દિર છે. તેમાં વચમા દેરીમાં શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુની પાદુકા છે. ચાર ખૂજાનો ઘુમડીમાં શ્રી તેમિનાથ, શાન્તિનાથ, કુન્યુનાથ તથા આદિનાથ પ્રભુના ચરાયું દછે. (૪) શ્રી મુનિસુવતસ્વામીનું પૂર્વાભિમુખ સુદ્દર મંદિર છે. જમણી બાજી શ્રી વીર-પ્રભુની પાદુકા છે. (પ્રભુની મૂર્તિ ખેસારવાની છે.) ડાળી બાજી શ્રી વીરપ્રભુનો મુતિ છે. આ મહિરની હાળી બાજી શ્રી જગતશેઠનું માંદર છે અને જમણી ળાજીમાં પુરાણા જૈન મ દિરનું ખાંડિએર છે. અત્યારે આ રથાન P. W. D. ના તાળામા છે. બૌદ્ધકાલીન શિક્પને

ું અનુરૂપ પ્રાચીન °વેતાંળરી જિનમૂર્તિઓ છે. લગલગ આને મળતી મૂર્તિઓ અમે નીચેના મ'દિરમાં (રાજગૃડીના મ દિરમાં) અને પટણાના મ'દિરમાં જોઈ હતી. આ મ'દિરની નીચે એ ગુફાએ છે, જેમાં અનેક સુવિહિત મુનિપુ'ગવાએ અનશન કરી આત્મકલ્યાલુના માર્ગ પ્રાપ્ત કર્યા હતા, મનુષ્યભવ અજવાળ્યા હતા. (૫) ઉપર ચઢતાં છે ખહિએરા આવે છે જે જિનમંદિર હશે પહાઠની તદ્દન ઉપર જતાં ઉત્તરાલિમુખ શ્રી ગૌતમરવામીનું મંદિર છે. જેમાં અચ્ચાર ગલુકરાની પાદુકા છે તથા નવીન પાદુકા પણ છે રથાન ગહુ જ આહ્રેલાદક તથા ચિત્તાકર્ષક છે, ધ્યાન માટે ખહુ જ શું દર અને એકાન્ત રથાન છે. પ્રલુ મહાવીરના મુખ્ય શિષ્યા ગલુક રેવાએ અહીં જ અલુસલુ કર્યું હતું અને લવના અંત કરો નિર્વાલુ પામ્યા હતા. આ રથાનથી આખી રાજગૃહીનું અને બીજા ચારે પહાઢાનું કરય ગહુ જ સું દર લાગે છે. નોચે ઉતરતાં ઉના પાલ્યુના કુંડ આવે છે. આ સિવાય ગરમ અને ઠંડા પાલ્યુના કુંડા પણ આવે છે જેના હલ્લેખ લગવતોસ્ત્ર શ. ર, ઉ પ, સ. ૧૬૭ તથા વિશેષ્યાવશ્યક ગાથા ૨૪૨૫ માં મળે છે. રાજગૃહીની આ વર્તમાન પરિસ્થિતિ આપી જે અમે નજરે નિહાળી હતી. હવે પ્રાચીન પરિસ્થિતિ કે જેમણુ નજરે જોઇ નાધ કરેલી છે, જેને ત્રલુસાયી વધુ વર્ષ નથી વીત્યા તેમનો વીગત આપું છું.

, રાજગૃહીના પાંચે પહાહામાં એક વૈભારગિરિ ઉપરજ ચાવીશ જિતમાંદરા અને સાત સા જિનમૂ તિંચા હતા, એમ કવિ રતનહ સસામ પાતાના પુર્વદેશીય ચૈત્યપરિ-પાઢીમાં આપે છે. કવિશ્રી જસવિજયછ વૈભારગિરિ ઉપર ૨૫ મે દિર, વિપુલગિરિ ઉપર દ મંદિર, ઉદયગિરિ ઉપર ૧ ચોમુખ અને સાવન ગરિ ઉપર પાંચ મોંદરાના ઉલ્લેખ પાતાની સમ્મેતાશંખર તાંધ માળામા કરે છે. કાંવશ્રી જયસાગરજી તા ' ગિરિ પચે દાહસા ચાય ત્રિણ બિંબ સમેત " પાચે પહાડ ઉપર ૧૫૦ જિનમ દિર ૩૦૨ મૂર્તિએા હાવાનું કહે છે જ્યારે શ્રી સૌલ.ગ્યવિજયજી તાર્થમાલામાં વૈભારગિરિ ઉપર ખાવન મ દિર, વિયુલાચલમાં ૮, રતનાંગરિમાં ૩ મ દિર, મુવધ્ધાગરિમાં ૧૬ અને ઉદયાંગરિમાં ૧ જિનચૈત્યના ઉલ્લેખ કરે છે. તેમજ ગોમમાં ૮૧ જિનપ્રાસાદ વર્ણું વે છે. જીએ " વસતિ એકમાંહિ વળી દેહરા રે એક્યાશી પ્રસાદ વધાછુ રે " ભૂતકાલીન ગોરવાન્વિત સ્થિતિ અને વર્તમાન અધાગતિ જોઈ કાેને હુઃખ નહિં થાય ? 'પૂજારી પૂજા કરે અને સુનિમજી દેખરેખ રાખે. અસ્ત્ર આમાં જ વ્યવસ્થાપકા પાતાની કર્ત વ્યનિષ્ઠા ખજાવી છે એમ માની રહ્યા છે. તીર્થીની રક્ષાના અમે-(શ્રાવકા) દાવા કરીએ ત્યારે અમારી (શ્રાવકાનો) ફરજ છે કે વ્યવસ્થા તદ્દન ચાકખી અને પ્રમાણિક હાવી જોઇએ, અતેન પૂજારીઓને મ્યાપે**ણા લગવાનની પૂ**ળની દરકાર કેવી હાય તે કાનાથી અજાણ્યું છે ? પર્વતના જિનમ (દરના પૂજનવિધિ સામગ્રીમાં ઘણી ખાસી છે.

રાજા શ્રે(ખુકના **લહાર—આ** લાંહાર અહળક ક્લ્યથી લરપૂર છે એમ કહેવાય છે. આ લાંહાર તાહવા માટે અનેક રાજ-મહારાજાઓએ પ્રયત્ન કર્યા પણ બધાય લગ્નમનારથી થયા છેલ્લે (ખ્રદીશ સરકારે તેને તાહવાનું બીહું ઉદ્દાન્યું. તેની સામે તાપના મારયા માંહયા, પણ થાહા ખાહા પત્થર ઉપઠવા સિવાય તેની કાંઈ અસર ન નીવડી. આ ખાડા અત્યારે પછુ પ્રેક્ષકાને અતાવવ માં આવે છે. આમાં ન ફાવવાથી અહારના ભાગમાં લાકડાં ભરી અગ્તિ સળગાવ્યા, જેની ગરમીથી થાડા સાનાના રસ ઝરીને ખહાર આવ્યા, તે પણુ અત્યારે ખતાવાય છે. આવી રીતે આ રાજભંડાર હેજી તો અરપૃશ્ય જ રહ્યો છે. સરકાર વિક્ળ મનારથવાળી થઈ જવાથી અન્તે ભંડાર તાડવાનું કામ પડતું મૂકવામાં આવેલ છે.

નિર્માલ્ય કુઇ-મહાપુષ્ટ્યનિધાન શાલિભક્ષ્ટના પિતા દેવલાક માંથી રાજ તેત્રી સ પૈટી પુત્ર અને પુત્રવધૂઓ માટે માંકલાવતા. તે પુત્ર અને પુત્રવધૂ તે આલૂધણા— શૂગાર બીજે દિવસે ઉતારી આ કૂવામાં નાંખતા જેથી આને નિર્માલ્ય કૂવા કહેવામાં આવે છે આ સ્થાને પુષ્કળ ધન હાવાનું કહેવામાં આવે છે. સરકારે શાહા પ્રયત્ન કરી જોયા માણસા હથિયાર લઇ ખાદવા મયા હતા, પરન્તુ હ્મમરાના ઉત્પાતથી અધાને જીવ બચાવવા ચાલી નીકળવુ પડ્યું એટલે તેમાં સફળતા ન મળી. આત્યારે તા તેને ચાલાવી, ઉપર પતરાથી મહી લઇ, ચાતરફથી લાહાના સળીયાની વાઢ કરી સ્થાનને સુરક્ષિત બનાવી દેધું છે. કાઇને અંદર જોવાના સમય પણ નથી મળતા.

આ સિવાય વીરપાસાલ, નંદન મણુયારની વાવ, પાલી લીપીના લેખ તથા જરાસધના કિલ્લા આદિ જેવાનાં ઘણાં સ્થાના છે.

આ સ્થાનને જૈનાએ પરમતીર્થ માન્યુ છે તેમ બીજાઓએ પણ પાતાના તીર્ય બનાવ્યાં છે-સ્થાપ્યાં છે. રાજગૃહીની બહાર બીષ્ધોએ નવા વિહાર-મઠ સ્થાપ્યા છે. મુસલમાનાની માટી કળર-મસીદ છે. ત્યાં મેળા ભરાય છે. પ્રાહ્મણા પણ એક કુડ પાસેના સ્થાનમાં મકરસકાન્તિ, રામનવમી ઉપર માટે મેળા ભરે છે. અહીં હિન્દ્ર-મુસલમાન બધાય તીર્ય માને છે.

વિવિધ તીર્થં કલ્પમાં વૈભારગિરિકલ્પ છે જેના સક્ષિપ્ત ભાવ નીચે આપું છું. આ વૈભારગિરિમાં અનેક રસકૃપિકાઓ છે. ઠંડા અને ગરમ પાણીના આશ્રિયંકારક કું ડા છે. ત્રિકૂટખંડાદ અનેક શિખરા છે. સરસ્વતી આદિ પવિત્ર નદીઓ છે. માગધ, આલાચનાદિ લૌકિક તીર્થો છે; અને જ્યાં મંદિરામા ખહિત જિનમૂર્તિઓ છે. શાલિલદ્ર અને ધન્ન ઋષિએ તપ્તશિલા ઉપર અહીં જ અનશન કર્યું હતું અને સદ્દગતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. તીર્થના મહાત્મ્યથી શિકારી પશુપક્ષીએ પશુ પાતાનું વેર ભૂલી જાય છે. પ્રસિદ્ધ રાહણીયા ચારની ગુફા પણ અહીં છે. સ્થાન સ્થાન પર બોલ્ફ મહિરા—મહા છે.

જે પર્વતની તલાટીમાં રાજગૃહીપુર વસેલુ છે, તેનાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ, ચણકપુર, ઋષભપુર, કુશાગ્રપુર અને રાજગૃહી પાંચ નામ છે. તેની નજીકમાં ગુણશીલવન– પ્ર ઉદ્યાન છે કે જેમાં લગવાન્ શ્રીમહાવીરદેવ પંષાયાં હતા. મેતાય ઋષિ અહીં થયા. મહાદાની અને ભાગી શાંતિલદ્રાદિ અનેક ગૃહસ્થા અહીં હતા. ૩૬૦૦૦ હત્તર વિશું લા તેમાં અર્ધા જૈન અને અર્ધા ખોદ્ધ-(સોગત) હતા. અધાવધાં ધ તીર્થને પ્રગટ કરનાર શ્રી મુનિમુવ્રતસ્વામિની આ જન્મભૂમિ છે. જરાસન્ધ, શ્રેષ્ટ્રિક, કાંબ્રિક, અલયકુમાર, મેઘકુમાર, હલ્લ, વિહલ્લ, નન્દિષે આદિ અહીં થયા. જં ખૂસ્તામી, કૃતપુષ્ય, શચ્ય લવ આદિ મુનીદ્રી-યતી ધરા થયા; નંદા આદિ પતિવ્રતા નારીઓ થઇ. લગવાન મહાવીરદેવના અગીયારે ગાધારો અહીં પાદાપગમન અનશન કરી માસે પંધાર્યો હતા. પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવના અગિયારમા ગાધાર શ્રી પ્રભાસનું જન્મસ્યાન પણ આ જ છે. નાલંદાપાઠામાં લગવાન શ્રીમહાવીરદેવનાં ૧૪ ચાતુમાંસ થયાં હતાં. મેઘનાદ નામના ક્ષેત્રપાલાશ્રિષ્ અહીં વસે છે જે બધાની ઇચ્છાપૂર્તિ કરે છે.

नालंदालंकृते यत्र वर्षारात्रांश्रतुर्दश ।
श्रवतस्थे प्रभुवीरस्तत् कथं नास्तु पावनं ॥२५॥
यस्यां नैकानि तीर्थानि नालंदानयनश्रियां।
भव्यानां जनितानन्दा नालन्दा नः पुनातु सा ॥ २६॥
श्रीगौतमस्यायतनं कल्याणस्तूपसंनिधी।
इष्टमात्रमपि प्रीतिं पुष्णाति प्रणतात्मानां ॥ २७॥
(वेक्षार्श्वशिक्ष ५. २२)

કવિ હે સસામ રાજગૃહીનું ભૂતકાલીન વધુન આ પ્રમાણું આપે છે:— રાજગૃહપુર નયણે દીઠ તતિષ્ણ હીયડાં અમી પાઇઠઉ પૂરવ પુન્ય સંભાર; ચઉદ કુંઠ ઉન્હવાં જલ ભરીયાં અંગ પખાલી પાજઈ ચઢીઓ પુંહુતી ગિરિ વૈભાર (૧૪) તે ઉપરિ ચોવીશ પ્રાસાદ દેવલાંક સ્યું મંડાં વાદ દેહરી ઝાકઝમાલ; મૂલનાયક મુનિસુવતસ્વામિ દરિસણ ભવિયા આનંદ પામા પૂજ રચાં સુ વિશાલ. (૧૫) સવલે દેહરે સાત સાં દેવ સુરનર કિન્નર સારાં સેવ આગલિ માે રહે શૃગ; અરાધ કાસ તે ઊ ચા મુણી ઇ ઇચારાં ગણધર તીહાં યુણી ઇ વાંદજઇ ધરિ રંગ. (૧૬) રોહણીઆની ગુફા જવ દીઠી પુસ્તક વાત હુઈ સવિષ્ મીઠી, અફોત્તર સા ખાર; જાત્રા કરિ સારિયા સવિ કામ આગલિ ધન્ના શાલિભક ઠામ કાઉસ્સગીયા ખેહુ સાર (૧૭) વંભારાગીર હું તિ ઉતરી છે જઈ વિયુલમિર ઉપરરિ ચઢીને સેડીયા પાસ જિલ્લુ દ; છઈ પ્રાસાદ્ધ પૂજ કરી નઇ સાહમે ઉદય ગરિ દેવનઈ ચઉનુખ નમું નરિંદ (૧૮) સાવનામાં નયણે નિહાલું પાપપંક સવિ દૂરિ ટાલું જોઉં નયરવિલાસ; મેલ્લુક સાલિમદ્ર ધન્નાવાસ મહેલું શરીયો ફેઉપાસ ટેલું વીરપાયાલ (૧૯) (પૃષ્ઠ ૧૬) વિભાર, વિધુલગિરિ, ઉદયગિરિ સુવર્જી, રતનગિરિસદય; વૈભાર ઉપર નિશદિશ ઘર વસતાં સહસ છત્રીશ. ગિરિપંચે દંચાહેસા ચેત્ય ત્રિલ્લિસ ત્રિલ્લુ બિ'બ સમેત;

ગિરિપંચે દુએાઢસા ચેત્ય ત્રિણિસિ ત્રિણ બિ'બ સમેત; સીધા ગણધર જીહાં ઈચ્યાર, વંદું તસ પદ આકાર.

(१८)

(99)

(19)

वस्तु

વિભાર ગિરિવર વૈભાર ગિરિવર ઉર્પનિ ઉદાર, શ્રી જિનબિ'બ સાહામણાં એક સા પચાસ શુશ્રીઇ; નવ વિપુર્લાગરિ ઉપરઇ' ઉદયુંગરિ સિરિ ચ્યારરી બણીઇ', વીશ સાવનગિરિ ઉપરઇ રયણગિરિ સિરિપ'ચ; રિષભ જિણ્સર પૂજી થઇ રાજગૃહી રામાંચ

(જયવિજયકૃત સંમેતશિખર તીર્યાવલી પૃ ૩૦)

આવી રીતે અનેક જિનમ દિરાથી અહીંના પાંચે પહાડા વિભૂષિત હતા. આની ભૂતકાલીન અને વર્તમાન સ્થિતિ સરખાવા દરેક જૈને તેમાંથી આધ લેવાની જરૂર છે.

પાવાપુરી

ભગવાન મહાવીરસ્વાસીને ઋજીવાલિકાને તીરે કૈવલજ્ઞાન ઉત્પત્ર થયું અને ત્યાં દેવતાઓએ સમવસરણ રચ્યું. ત્યાં ક્ષણ વાર ઉપદેશ આપી, ત્યાંથી વિહાર કરી બાર યાજન દૂર આવેલી અપાપાપુરી નામની નગરીમાં પધાર્યાં. દેવતાઓએ સમવસરણ રચ્યું. પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે તેમાં બિરાજી, પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણને માટે મધુરી દેશના શરૂ કરી. આ વખતે જ સામીલ ભટ્ટને ત્યાં યજ્ઞ કરાવવા શ્રીઈન્દ્રભૃતિ ગૌતમ આદિ હજારા ખાદ્યણા એકઠા થયા હતા. તેમાં ઈન્દ્રભૃતિએ જ્યારે સાંભળ્યું કે—ત્રાતપુત્ર શ્રમણ ભગવાન થી મહાવીર સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી થઈ અહીં પધાર્યા છે અને ઉપદેશામૃત વર્ષાથી રજ્ઞા છે હ્યારે અનેક સ'કદ્વપવિકલ્પ પછી ઈન્દ્રભૃતિ ગૌતમ પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ પાસે વાદ કરવા આવે છે. પરન્તુ પાતે જીતાઈ જય છે અને પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના પ્રથમ શિષ્યરત્ન અને છે. બાદ અગ્નિભૃતિ અને વાયુભૃતિ આદિ વિદ્વાન ખ્રાણણો પ્રભુ પાસે આવી પોતાની શ'કાએાતું સમાધાન પામી પ્રભુના શિષ્ય ખને છે. કુલ ૪૪૪૪ ખ્રદ્ધણો ઍકી સાથે દીક્ષા ગ્રહ્યું કરે છે. તેમાંથી મુખ્ય અગિયારને ગણધર પદે રયાપ્યા. આ ગણ્યવરાએ ' હત્વપેદ્વ લા, વિચમેદ લા, ધુચેદ્વ લા" આ ગંભીર ત્રિપદી પામીને મા દાદશાંગીની રચના અહીં જ કરી. અને પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે સાધુ, સાધ્યી, શ્રાવક, શ્રાવિકારૂપી શ્રી ચતુર્વિધ સલની રથાપના અહીં જ કરી.

અહીં નજીકના વનમાં શ્રી મહાવીર લગવાનના કાનમાંથી સિદ્ધાર્થ વિદ્યુકના કહેવાથી ખરક વૈદ્યે ખીલા કાઢ્યા હતા તે વખતે લગવાનને અતિશય પીડા થવાથી માટી ચીસ પાડી, તેથી પર્વતમાં ફાટ પડી તે અત્યારે પછુ થાેડે દૂર વિદ્યમાન છે.

ભગવાન મહાવીર દેવના જ્ઞાન-સૂર્યના પ્રકાશ-કિરંણા જગતમાં અહીંથી જ પ્રથમ ફેલાયા હતાં. પ્રભુ યા મહાવીર દેવના અહિસા અને પ્રત્યના હિંહિમનાદ માનવજાતને આ સ્થાનેયા જ પ્રથમ મળ્યા હતા. માનવ જાતિની સમાનતાના મહામંત્ર આ સ્થાનેયા જ સંભળાયા હતા. તે વખતે છ્રાહ્મણ્યાહીએ ચલાવેલ ધર્મના પાખદા ઉપર પ્રથમ કુકારાઘાત આ સ્થાનમાં જ થયા હતા.

જેમ જગતને શાંતિના મહામંત્ર આ રથાનેથા મળ્યા હતા તેમ અન્તિમ મંત્રનું પછ્ આ જ સ્થાન હતું. પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવે પાતાના નિયાંણ પહેલાં સાલ પહારની અન્તિમ દેશના પછુ અહીં જ આપી હતી. અહીં તે સમયે અનેક ભુખાત્માઓ પ્રભુમુખથી ઝરતા એ જ્ઞાનામૃતને પીને કૈવા આત્મસંતાષ અનુભવતા હશે ? ત્રદ્યું લાકના છવા અહીં એકત્ર થઈ પરમ શાંત ત્રિત્તે પ્રભુની દેશના સુધ્ય કૃતકૃત્ય થયા હતા.

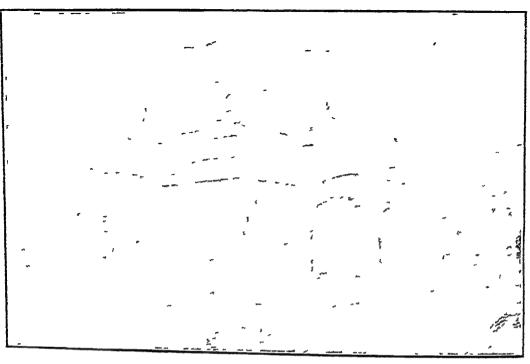
પોતાના કુદરતી વૈરસાવ છાડી, પરમ મિત્ર અની એ અમૃત વાણી પીને તેઓ દેવા તૃપ્ત થયા હશે! તેમનું એ મહાસૌસાગ્ય આજે ય અજિને ઇર્ધ્યા ઉત્પન્ન કરાવે તેનું છે. ધન્ય છે! ધન્ય છે! તે લબ્ય આત્માઓને જેમણે પ્રસુસુખથી અન્તિમ દેશના સાંલળી, આત્મકલ્યાણના માર્ગ રવીકાર્યો છે. ઉત્તરાધ્યયન સ્ત્રના ૧૧૦ અધ્યયના અહીં જ રચાયા હતા. અને છેલ્લે જગત્મનુ શ્રી મહાવીર દેવ આ જ નગરમાં હરિતપાલ રાજાની સમામાં નિર્વાશયદ પામ્યા હતા. એ લાવ ઉદ્યોત અસ્ત ઘવાથી નવ મલ્લીકી અને નવ લિચ્છિવી રાજાઓએ પ્રસુશ્રીના સ્મરણરૂપે ક્રચ્ય ઉદ્યોત પ્રગટાએ અને દિવાલીપર્વ બન્યું, તે પણ અહીંથી જ. જે પર્વ અદ્યાન્વધી લારતમાં હેર હેર ઉજવાય છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ પછી કાર્તિક સુદી ૧ મે ગૌતમસ્વામીને કૈવળગ્રાન પ્રગટ્યું અને દેવતાઓએ તેમના ઉત્સવ કર્યો ત્યારથી નવા વર્ષની પગુ શરૂઆત થઇ. ભગવાન મહાવીર દેવના દેહને દેવતાએએ જે રથળે અગ્નિસંરકાર કર્યો ત્યાંની રાખ અનેક લબ્ય લક્તો લઇ ગયા, જેથી ત્યાં મેત્રા ખાઢા થઇ ગયા. આ જ સ્થાને પ્રભુશ્રો મહાવીરદેવના વહિલ ખંધુ રાજા ન દિવધંને સુદર સરાવર ખનાવરાવી તેની વચમાં મનાહર જિનમ દિર ખધાબ્યું. તે મ દિર " જલમ દિર" તરીકે પ્રસિદ્ધ પાસ્યુ. ચારાશી વીઘાનું વિશાલ સરાવર અને વચમાં મંદિર છે. મ દિરમાં જવા માટે પત્થરની પાજ બાંધેલી છે. મ દિર જોનારને એમ જરૂર લાગે કે આ શ્યાન લાયુ જ પ્રાચીન કાળનું હશે. પરમ શાનિતનું ધામ છે અને ખામ દર્શનીય છે.

શ્રી ગુણાયાજ તીર્થ

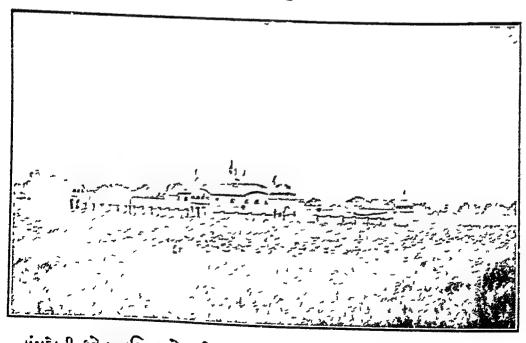
શ્રી ગુણુશીલવન વચ્ચેનુ ભગવાન મહાવીરતું પ્રખ્યાત વિહારસ્થાન

ભગવાન મહાવીરની નિવાણબૂમિ-થ્રી જળમ'દિર.

શ્રી પાવાપુરી

ડાંગરાની કવેત ભૂમિ અને સરાવર વચ્ચે શાભી રહેલ જળમંદિરનું એક દશ્ય

, પ્રથમ આ નગરીનું નામ અપાપાપુરી હતું. તેને મધ્યમ પાવાપુરી પછુ કહેતા પછુ ભગવાન્ શ્રી મહાવીર દેવનું નિર્વાણુ થવાથી એનું નામ પાવાપુરી પ્રસિદ્ધ થયું. અત્યારે પાવા અને પુરી ખન્ને જીદાં પડી ગયાં છે. વચ્ચે એક માઈલનું અંતર છે.

નિર્વાલુ—સ્થાનને આજે પુરી કહે છે. ત્યાં આપણું—શ્વેતાંખરાનું લબ્ય મ'દિર અને વિશાળ ધર્મશાળા છે. આ મ'દિરને ગામમ'દિર કહેવામાં આવે છે. મ'દિરની મધ્યમાં લગવાન મહાવીરની પ્રાચીન સુંદર મૂર્તિ બિરાજે છે. આસ-પાસ ઋષભદેવ, અંદ્રપ્રભુ, સુવિધનાય અને નેમનાય લગવાનની મૂર્તિઓ છે. મૂળનાયકની જમણી બાજી મહાવીર પ્રભુની અતિ પ્રાચીન પાદુકાઓ છે. હવે એ જ્યું બની છે. પ્રાયા નિર્વાલુની પછી થાડા જ અરસામાં બનેલી હશે નવી પાદુકાઓ પ્રભુની સન્મુખ પધરાવવામાં આવી છે. રાળી બાજીએ અગ્યાર ગલુકધરાની પાદુકાઓ છે. પુસ્તકારૂઢ આગમા કરાવનાર દેવહિંગણી ક્ષમાયમણની મનાહર મૂર્તિ પાલુ ત્યાં જ છે. મશારાની ચારે બાજી ખૂણામાં ચારે દેરીઓ છે. તમાં વીરપ્રભુ, સ્થૂલિલલ્, મહાસતી ચદનબાલા તથા દાદાજીની ચરચપાદુકાઓ છે. મ'દિર આકર્ષ અને પુલકિત બતાવે એવું છે.

ગામમંદિરથી પૂર્વ દિશામાં અડધા પાણા માઇલને આંતરે એક ખેતરમાં એક સ્તૂપ• છે. પહેલાં ત્યાં સમવસરણુ મંદિર હોવાનું કહેવાય છે. પ્રભુની છેલ્લી દેશના પણુ આ સ્થળે જ વર્ષી હશે. ત્યાં જે પાદુકાએ હતી તે જળમંદિરની નજીકમાં ધર્મશાળાની પાછળ સમવસરણુ મંદિરમાં પધરાવવામાં આવી છે.

એ પાદુકા જયારે એના મૂળસ્થાને હતી અને ત્યાં રાજ પૂજારી કે ચાંકીદાર કાઈ ન હામ ત્યારે બરવાડના છાંકરાએ! એની આશાતના કરતા. એમ પણ કહેવાય છે કે–એ તાફાની છાંકરાએ! પાદુકા ઉખાડીને પાસેના કૂવામાં નાખતા ત્યારે તે પાદુકા પાણી ઉપર તરની. આજે પણ પાદુકાના મૂળસ્થાન પાસે એક મીઠા પાણીની કુઇ છે. પાણી દુકાળમાં પણ નથી સુકાતું. રતૂપની આસપાસની બૂમિ શ્વેતાંબર સ'ઘને આધીન છે.

^{*} આ રતૂપની આજુ યાજુની અમુક જગ્યા શ્વેનાંખર પેઢીના તાજામાં છે. આ સ્થાનના છાંઢું દારતી પરમ આ સ્યકતા હતી. પ્રાચીન પૂનિન ભૂમિના રથાને એક નાનકડું મંદિર ખંધાય તે જૂતું રયાન જળવાઇ રહે તે જરૂરી છે. તે માટે પૂપા. મુનિમઢ રાજ્યી દર્શનવિજયજી મહારાજ (ત્રિપુડી) એ એરનપુરાથી નીકળેલ શ્રી સલના સંધપતિને ઉપદેશ આપી મુંદર સમવસરહાના આકારતું મંદિર ખંધાવવાનું નક્કો કરાવ્યું હતું. હવે ત્યાના કાર્યકર્તા ધન્તુલાલજી સ્થાન્તિ તે સંધપતિના કથન મુજબ વ્યવસ્થા કરી જલ્દીયા મંદિર તૈયાર કરાવે એ જરૂરી છે. સંધપતિ મહાશય પહ્યુ તે કાર્ય તરફ લક્ષ્મ આપી પોત કખૂરેલ પ્રતિજ્ઞાને જલ્દીયી સફળ કરે અને પે.તાની લક્ષ્મીના સદુપયાય કરે. આપી પોત કખૂરેલ પ્રતિજ્ઞાને જલ્દીયી સફળ કરે અને પે.તાની લક્ષ્મીના સદુપયાય કરે.

ગામનું માટું લખ્ય જિનમંદિર તેની પાસેની વિશાળ ધર્મશાળાએ કે જેમાં વિતામ્ખર જ્વેન સંઘની પેઢી છે, જે આ તીર્યની ન્યવચ્યા કરે છે. તે તથા સમન્યસ્થ જિનમંદિર અને જળમંદિર તથા અનેક જૈન શ્વેતાંબર ધર્મશાળાઓ કે જે શ્વેતામ્ખર જૈન સંઘના તાળામાં છે. શ્રી શ્વેતાંબર તૈન સંઘ તરફથી જળ-મંદિરના તળાવની ચાતરફ ફરતી જમીન ઉપર ખેઠકા રાખવામાં આવી છે. ત્યાં રથયાત્રાના વરઘાડા શ્વેતાંબર તરફથી નીકળે છે તથા તળાવનો રક્ષા, સુધારાન્યધારા બધું શ્વેતાંબર જૈન કારખાના તરફથી જ ઘાય છે.

શ્રી શ્વેતાંબર જૈન પેઢીના વ્યવસ્થાપક ખાણુ ધન્તુલાલછ સુચન્તી ઘણી જે સારી વ્યવસ્થા રાખતા હતા-હાલમાં લક્ષ્મીચંદછ સુચન્તી વહીવટ કરે છે. દિવા-ળીતા દિવસેતમાં માટેત મેળા ભરાય છે; હજારા જૈનયાત્રીએ આવે છે. આ વખતે અછમગંજના શ્વેતાંબર જૈન સદ્દગૃહસ્થા વ્યવસ્થા સારી જાળવે છે, શ્વેતાંબર પેઢી પણ ખૂબ સેવા બજાવે છે અને તીર્થના હિસાબ જાહેરમાં જ સંભળાવાય છે.

પાત્રાપુરીને અંગે શ્વેતાંબર તથા દિગ'બર વચ્ચે અદાલતામાં વિવાદ ચાલે છે. એની પાછળ ખન્ને સમાજના લાખા રૂપીઓ વેડફાઇ ગયા છે. દિગ'બર લાઇએ કહે છે કે-જળમ દિરમાં પહેલાં પ્રતિમાજી ન હતા. જ્યારે આજથી લગભગ ત્રણ્યો વર્ષ પહેલાં લખાએલી તીર્ચમાળામાં એક-એ નહીં, પાંચ-પાંચ પ્રતિમાએ હાવાના ઉદ્દેશ છે:

" સરાવરમાંહિ શુદ્ધ વિહાર, જાણે ભવિયણના આધાર; જિનપ્રતિમાં પાંચ પગલાં, પૂછ પ્રણામી કીજઇ સેવ."

મ'દિરમાં છર્ણો દ્વાર વખતે પાયામાંથી છે હત્તર વર્ષે પહેલાંની ઇ દેા મળી આવવાતું પ્રવાર થયું છે, અને એ છર્ણો દ્વાર કરાવનાર શ્વેતામ્બર શેઠજના દેખ છે.

સરાવરમાં સાપ, માછલાં, દેડકાં યુષ્કળ પ્રમાણમાં છે પણ એમ કહેવાય છે કે-એ જીવા એક-બીજાને બીલ્કુલ રંજાડતા નથી. વીર પ્રભુની છાયામાં પ્રાણી માત્ર અહીં અભય-આશ્રય અનુભવે છે.

દિવાળી ઉપર અહી માટા મેળા ભરાય છે. એ વખતે એટલે કે ભગવાનના નિર્વાણુસમયની પળામાં ભગવાનનો પાદુકા ઉપરતું હત્ર આપાઆપ ક્રસ્કે છે. ભગવાનની ભરમ~રજથી પવિત્ર ખનેશી ભૂમિના એ એક ચમત્કાર ગણાય છે.

અધી રીતે જેતાં પાવાપુરી શ્રી જૈન સંઘનું મહાન તીર્પક્ષત્ર છે. વિવિધ તીર્થકશ્પકાર પાવાપુરી તીર્થ માટે લખે છે કે:-

" મધ્યમ પાવાતું પહેલાં નામ અપાપા(અપાવા)પુરી નામ હતું. લગવાન મહાવીર દેવના નિર્વાણ પછી ઇન્દ્રમહારાજે તેનું નામ પાવાપુરી જાહેર કર્યું " આગળ વિશેષતા દેખાડતાં કહે છે કે " લગવાન શ્રી મહાવીર દેવના કાનમાં ગાવાળી આચ્યે ખીલા ઠાકયાં હતા, તે ખીલા આ અપાપાનગરીના વિલ્ક *સિષ્ધાર્થે અને ખરક વૈદ્ય આ જ નગરીના નજીકના જ સ્થાનમાં કાઢયા હતા. જે વખતે ખીલા કાઢવામાં આવ્યા તે વખતે લગવાને જે ચીસ પાડી તેથી નજીકના પહાડમાં ખે લાગ થઇ ગયા જે અદ્યાવધિ પહ્યુ વિદ્યમાન છે પહાડમાં પડેલી તરાડ હજી સુધી દેખાય છે." વળી આ જ નગરીમાં કાર્તિ'ક વદી અમાવાસ્યાના દિવસે (આસા વિદ અમાવાસ્યાના રાજ) કે જે દિવસે પ્રસ શ્રી મહાવીરદેવનું નિર્વાસ થયું હતું, તે દિવસે નિર્વાસ્થાને લગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના સ્તૂપના નાગમંડપમાં અન્ય-દર્શાં એ તેમજ ચારે વર્લું ના લોકા યાત્રાએ જય છે અને ઉત્સવ કરે છે.

્ર પ્રભુ શ્રી મહાવીરસ્ત્રામી નિર્વાણુ પામ્યા તે જ રાત્રીએ ભગવાન્ શ્રી મહાવીર-સ્વામીના નિર્વાણસ્થાનની પાસે રહેલા કૂવાના પાણીથી દેવાના પ્રતાપથી વિના તેલના-અર્થાત્ તેલ વિના× પાણીથી દીવા બળે છે.

આ નગરીમાં ભગવાન શ્રો મહાવીરસ્વામીએ પહેલાં ઘણીગર દેશના આપી હતી. અને તેઓશ્રી નિર્વાણ પગુ અહીં જ પામ્યા. આ રીતે અદ્ભૂત મહાત્મ્ય આ શ્રી પાવાપુરી તીર્થનું છે. વિવિધતીર્થ-કલ્પકાર એક વિશેષતા જણાવતાં લખે છે કે—આ નગરીમાં પુન્યપાલ રાજા ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને વંદના કરવા આવ્યા હતો. તેશે ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીને તેને આવેલા આઠ સ્વપ્નાનું ફળ પૂછ્યું હતો. તેશે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવે તેના જવાબ આપ્યા હતો. સ્વપ્નાનું ફળ સાંભળીને પુન્યપાળરાજાએ પ્રતિહાધ પામી દીક્ષા અંગીકાર કરી. આ સંખંધી વિશેષ જાયુ-વાની ઇચ્છાવાળાઓઓ પં અપાપાપુરી ખુહતુકલ્પ' જોઇ લેવા.

સૌભાગ્યવિજયજ પાતાની તીર્થમાળામાં લખે છે કે " દિવાળીના દિવસામાં અહીં પાંચ દિવસ ઉત્સવ રહે છે." જુઓ:—

ક્રિપોત્સવી ઉપરિ ઘષા ચિરુ આવે ક્ષાવક લાક, છું મહાત્સવ મનમાન્યા કરે ચિરુ મૂકી સઘલા શાક. છું ૧૦

^{*} सिष्धार्थीक्या वनान्ते खरकस्तिपज्ञाभ्यञ्जनद्रोणिभाजः, शृहये नि ष्क्र, ष्कृ ?) ध्यमणि श्रुतियुगविरवात्तीव्रपाडार्दितस्य । यस्या अभ्यर्णभागेऽन्तिमजिनमुकुटस्यायदाश्रयमुच्चे;— 'श्रञ्जच्चीत्काररावस्कुटितगिरिद्शी टश्यतेऽवाषि पुरः ॥ २ ॥

[×] नागा अद्यापि वस्वां प्रतिकृतिनिलया दर्शयन्ति प्रभावं, निश्तिले नीरपूर्णे ज्वलति गृहमणिः कौशिके यश्चिशासु । भूविष्ठाश्चर्यभूमि धरमितनव स्तूप्रमाहाहा, साऽपापा मध्यमादिर्भवतु वरपुरीभूतये यात्रिकेभ्यः ॥ ४ ॥ (श्वपापापुरी [सक्षिप्त] करपः)

પ્રંચરાત્રી નિવસે સદ્દા ચિ૦ નરનારીના વૃન્દ; છ૦ દાનપુર્ય પૂજા કરે ચિ૦ જનમ સક્ષ્ળ કરે નંદ. છ૦ ૧૧

પાવાપુરીની મહત્તાસૂચક નીચેના પ્રાચીન પદ્યો ખાસ મનનીય છે. જલ-મ દિરમાં કેટલી મૂર્તિઓ હતી તે આજથી ત્રણુસા વર્ષ પહેલાં યાત્રાએ આવેલ વિદ્વાન કોન સાધુ શું લખે છે તે પણ જાઓ.

"કનક કમલ પરિદેય તે પાય પાવાપુરી આવઇ જિલ્લાય. હરે ઇન્ડ્રબૂતિ પ્રમુખ ઈચ્યાર યજ્ઞકર્મ કરઇ તેલીવાર; સઇ ચામાલીસ છ્રાન્દ્રાલું મિલ્યા મિચ્યામિત માહઇ ઝલહલ્યા. હરે મન અલિમાન ધરી આવીઆ નામ લઇ જિન છોલાવીઆ; મન સશય ટાલઇ જિલ્લુવરૂ દેઈ દીક્ષા શાપ્યા ગલ્લુધરૂ હજ સઘ ચતુર્વિધ થાપી તામ વિચરઇ દેસ નયરપુર ગ્રામ; લાવકજીવ પ્રતિખાધિ કરી, અનુક્રમઈ આવઈ પાવાપુરી. હપ જિલ્લ વરસ ખહુત્તરી જાલ્લુ પુષ્ટ્ય પાય ફળ કહેઇ સુજાલુ, પધાન અધ્યયન મનિ લાવઈ ધિર મુગતિ પહોંતા શ્રીમહાવીર. હર્ ગૌતમસ્વામી કેવલ વરઇ ચાસડી ઈન્દ્ર મહાચ્છવ કરઈ, સઘ ચતુર્વિધ હેર્ષ અપાર જગમાં વત્યો જયજ્યકાર. હલ્ વીર જિલ્લુસર ગલ્લુધરવાદ, પૂર્જ પગલાં તિહાં પ્રાસાદ, મુગતિ પહોંતા જીહાંતા જો સાર્ધા, હલ્ સરાવરમાહી શુદ્ધ વિહાર, જાલ્યું લિવ્યલ્લુના આધાર, જનપ્રતિમા પચ પગલાં હવે પૂજ્ય પ્રલુની કીજઇ સેવ. હલ્ "

(જયવિજયવિરચિત સમ્મેતશિખરતીર્થમાલા પૃ. 31)

" કનક સરાવર વીચ છે, ચિ. જીવયાનિની રાસ; જી૰ પિણ કાેઇ વધ નવિ કરે ચિ. અમર દેવની ભાસ, જી૰ ૯

આ તીર્થના છેલ્લા ઉદ્ધાર હાલમાં જ બિકાનેરનિવાસી પુનમચંદછ શેઠી મા તરફથી જલમ (દરને આરસમય બનાવી થયા છે. તેમની તરફથી મદિરછ નિમિત્તે સવા લાખ રૂપી આ ખર્ચાયા છે. ટકારખાનું અને તળાવથી મદિરની સહકનાં પુલ બાધવા માટે રૂા પાંસઠ હજાર મુંબઇનિવાસી બાબુ પન્નાલાલ તરફથી ખર્ચાવાના છે. આ દેરાસર નિરખતાં જ તાજમહાલ યાદ આવે છે. જેનાનું તાજ હહીએ તા પણ ખાટું નથી. પૂર્વના સવેં તીર્થા પૈકી આ તીર્યનો ભ્યવસ્થા, ઉજ્વલતા વગેરે પ્રથમ પંકતની છે.

प्रह

ગીરડી

શિખરજીની યાત્રાએ આવતા યાત્રિકાને શિખરજી પહેાંચવાના છે રસ્તા છે એક તો ગીરડી, ઋજાવાલુકા થઇ મધુવન-શિખરજી. બીજો રસ્તા પારસનાથ હીલ સ્ટેશનથી સીધી સડકે માટર દ્વારા *મધુવન થઇ શિખરજી જવાય છે. અમે પાવાપુરીથી ચાલી પગરસ્તે નવાદા-કાહારમા× થઇ ગીરડી આવ્યા.

ગીરડીમાં એક સુંદર શ્વેતાંબર જિનમંદિર અને રાયબહાદુર ધનપતસિ હજીએ બંધાવેલ સુંદર વિશાલ ધર્મશાળા છે શ્વેતાંબર જૈન યાત્રીએ અહીં જ ઉતરે છે. સામે જ રેલ્વે સ્ટેશન છે, એટલે યાત્રીઓને અનુકૂળતા સારી રહે છે. સાધુએ પણુ આ જ ધર્મશાળામાં ઉતરે છે. અહી 4/ ૧૮ માઇલ દ્વર મધુવન છે. ગૃહરચાને માટે વાહનની સગવડ મળે છે. રાજ માટેરા દાઉ છે. ગીરડીની આસપાસ કાલ-સાની ખાણા પુષ્કળ છે તેમજ ગામને કરતાં ચાતરફ રેલ્વે પાટા પથરાયા પડ્યા છે. ગામમાં સાઝ અને સવારમા તા ધૂમાડા જ ધૂમાડા દેખાય છે મંદિરજી અને ધર્મશાલાની વ્યવસ્થા શ્વેતાંબર પેઢી તરફયી રાખવામાં આવે છે. વ્યવસ્થાપકાએ વ્યવસ્થા સુધારવાની જરૂર છે.

ઋજીવાલુકા

લગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવને દેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનું રથાન છે. ખ્રાકર નદીને કાંઠે જ નાની સુદ્દર શ્વેતાંખર જૈન ધર્મશાળા છે. તેની પાછળ મે વીરપરમાત્માનું નાનું નાજીક અને લબ્ય મેંદિર છે. અંદર શ્રો વીરપ્રભુની પાદુકા છે. જે સ્થાને પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને દેવળજ્ઞાન ઉપન્નયું હતું તે ઝજીવાલુકા નદીને અત્યારે ખ્રાકર નહી છે, કિન્તુ વસ્તુતા નદીનુ નામ પ્રાકર નહિ પરન્તુ ઋજીપાલ (ઋજીવાલ) છે. નદીની એક ખાજી પ્રાકર ગામ હોવાયી અને તેની પાસેથી જ નદી વહેતી હોવાથી તેનું નામ પ્રાકર પડયુ છે. બાકી ખરી રીતે નદીનું નામ ઋજી-પાલ જ છે તેમજ હાલના આપણા મદિરથી નદી તરફ જ ત્રણેક માર્કલ દ્વર જમદ શ્રામ પણ વિદ્યમાન છે, તેને જમગામ પણ કહે છે. ત્યા શાલનાં વૃક્ષાનું ગાહ

^{&#}x27; પારસનાથ હિલ સ્ટેડાનનું નામ છે. અહી સ્ટેશન સામે જ રોડ આણું દછ કરવા છું છતી પેઢીની ધર્મ શાળા છે ત્યાં મુનિમ અને બી જ માયસો રહે છે, જેમાં પેઢી તરફ યાં શિખરછ પહાડની પૂરે પૂરી વ્યવસ્થા જાળવે છે યાત્રિકા અહીં યાં નીગીયા ધાટને રસ્તે થઇ સીવા પહાડ ઉપર પાર્શ્વન ચ ભગવાનની હું ક ઉપર જઇ શકે છે. હું કેની નીચે જ એક ડાક ભ મલા છે, પરંતુ યાત્રીઓને તા મધુવનમાં રહેલાં જિનમ દિરાનાં દર્શનના લામ મળે અને બીજી પસુ બધી અનુદ્રળતા રહે માટે સ્ટેડાનથી મધુવન જઇ છે. કે કોડી ખ ઉત્તરી પછી જ શિખરજી પદાંક ઉપર જવું ઉચિત છે.

[🗴] કાકારમાનાં અભરખની ખાણા પુષ્કળ છે. એ અને જંગલ પણ મળા આવે છે.

જંગલ પણ છે. આપણે તયાં દેવળત્તાનસ્થાન માની પૂછ્યે છીએ ત્યાં ચાતરફ શાલનાં વૃદ્ધા વિપુલ પ્રમાણમાં હતાં, પરંતુ હમણાં થાડાં વર્ષો પહેલાં જ તે ઝાડા કપાવી નાખવામાં આવ્યાં છે. એટલે અત્યારતું જમકચામ એ જ જંભીધ (જ્રમ્સક) શામ છે, અને ઋજીપાલ નદી એ જ ઋજીવાલુકા છે.

જે રથળે પ્રભુતે દેવળજ્ઞાન થયું છે અને જે રથાને પ્રભુએ પ્રથમ દેશના આપી છે તે રથાનનું વાતાવરજી એટલું બધું શાંત અને પૂનિત છે કે આપણને ત્યાંથી ઉઠવાનું મન જ ન થાય. ખાર બાર વર્ષો પર્યં ત દાર તપશ્ચર્યા કરી, જે સ્થાને ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે અજીમૂલ રતન-કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું તે સ્થાનના અજીએ અજીમાં હજી પજી અપૂર્વ શક્તિ ભરો છે. જે મહાપુરુષે દેવળજ્ઞાનરૂપી મહાન્ રત્ન પ્રાપ્ત કરી તેના પ્રથમ પ્રકાશ જે રથાનેથી પ્રગટ કર્યો ત્યાં હજી પજી તેવા વાતાવરજીનું મધૂરુ શું જન ચાલતું હાય એમ ભવ્ય ભક્તોને જરૂર લાગે છે. જે સ્થાને પ્રભુ મહાવીરદેવે શુકલધ્યાનના એ પાયા વટાવી ત્રોજાના આરંભ કરી જે વખતે દેવળજ્ઞાનના સાક્ષાત્કાર કર્યો તે રથાને એસી આપજીને પજી તેમ કરવાનું મન તા થાય છે. પરન્તુ મામ્પદ્ધાના એ ક્લાક આવી જાય છે આત્મવિશુદ્ધિની અપૂર્વ જડીખુદ્દી અહીં ભરી છે. હત્યને હચમચાવી મનુષ્યને પાતાના પૂર્વકૃત્યાનું યુન: યુન: રમરજી કરાવી, પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં તપાવી, આત્મ વશુદ્ધિ કરાવે તેલું પૂર્નિત આ સ્થાનનું વાતાવરજી અઘાવધિ વિદ્યમાન છે.

આત્માર્થી એ અહીં આવી એક વાર અવશ્ય અનુસવ કરવા જેવા છે. બીઇ નદીએ ધર્મ હશે, શાંત વાતાવરણ પણ હશે કિન્તુ અહીંના વાતાવરણમાં જ કે કેક અપૂર્વ સભ્યતા, કાંઇક તાઝગી અને પવિત્રના લદ્દી છે, કે આત્માને અપૂર્વ વીર્ય દેારવવા પ્રેરે, ઉચ્ચ અતીવ આદર્પને પ્રાપ્ત કરવા લલચાવે અને વિભાવ દશાના ત્યાગ કરાવી, સ્વસાવ દશામાં રમણ કરાવી, આધ્યાત્મક સખની સાચી ઝાંખી કરાવે તેવું આ સ્થાન છે. જે મહાનુસાવને બહિમું ખ વૃત્તિઓના ત્યાગ કરી આંતરમુખદશા પ્રાપ્ત કરવી હાય, આત્મિક આનંદના અનહેદ નાદના અનુસવ કરવા હાય તેઓ એક વાગ્ અહીં જરૂર આવે. ખાસ કરીને વ્વેતાંબર તેન મંદિરથી પૂર્વ ઉત્તર તરફ છે એક સાઇલ દ્વર જઇ બેસવા-થી, થાડીવાર નિશ્વિત મને ધ્યાન કરવાથી કંઈક અપૂર્વતાનું જ્ઞાન જરૂર થશે જ થશે.

આ રથાન પરત્વે કૈટલાક મહાનુભાવા એમ કહે છે કે–આ સ્ધાપનાતી થે છે. અમારી દિષ્ટિએ એ વાત લગારે સાચો નથી લાગતી. અહીંથી લગવાન શ્રી મહાવીર દેવ પાવાપુરી ગયા છે. શાસોમાં વર્ણન આવે છે કે–આ સ્થાનથી પાવાપુર (અપાપાપુરી) ૧૨ ચાજન દ્વર છે. આજે પણ પ્રાયઃ અહીંથી પાવાપુરી એટલી જ દ્વર છે. પગરસ્તે લગલગ સા માઈલ દ્વર અહીંથી પાવાપુરી છે. ખાર યાજની દિષ્ટિએ આ વસ્તુ ખરાબર મળી રહે છે. બીજી જમગ્રામ અને

ઋજાપાલ નદી પણ વિદ્યમાન છે એટલે પ્રભુ ધ્રા મહાવીરદેવના -કેવલજ્ઞાનનું સ્થાન અમ જ છે એમ અમને નિર્વિવાદ લાગે છે.

આ સ્થાનને શ્વેતાંબર જૈનો જ તીર્થંરૂપે માને છે. દિ. જેનો અહીં તીર્થં જેલું કશું જ નથી માનતા. અહીંના વહીવટ શ્વેતાંબર જૈન કાઢી તરફથી મેનેજર શ્રીયુત મહારાજ બહાદ્દરસિંહજી કરે છે.

પ્રાચીન તીર્થમાકાએમાં આ સ્થાન માટે વિવિધ મતલેકા છે. ખાકી અત્યારે તા ગીરકીથી શિખરજી જતાં વચમાં જ આવે છે. ત્યાંથી શિખરજી આઠ માઇલ દૂર છે.

મધુવન

ઋજીવાલુકાથી મધુવન જતાં રસ્તામાં ચાતરફ જંગલ આવે છે. વચમાંથી નાના નાના રસ્તા પણ ધણા નીકળે છે. સાથે ભામિયા હાય તા જ એ નાના નાના રસ્તા પણ ધણા નીકળે છે. સાથે ભામિયા હાય તા જ એ નાના નાના રસ્તો જવું ઉચિત છે, નહિં તા સડક રસ્તે જ જવું હિતાવહ છે. મધુવનમાં વિશાલ શ્વેતાંખર જૈન ધર્મશાળા* છે. શ્વેતાંખર ધર્મશાળાના રસ્તા તરફ જતાં દરવાજાના નાકે જ વિશાળ વટવૃક્ષની નીચે જ તીર્થરક્ષત્ર થી ભામિયાજી દેવતું મંદિર છે. તીર્થ—પહાડના આકારની ભગ્ય આકૃતિ છે. સ્મરણ કરનાર ભક્તનું વિશ્ન હરનારી સાક્ષાત્ જાગતી જયાત રૂપ છે. દરેક શ્વે. યાત્રી અહીં આવતાં, પહાડ ઉપર જતાં, અને નીચે આવી ધર્મશાળામાં જતાં આ તોર્થરક્ષ દેવને ભક્તથી વદના-નમસ્કાર જરૂર કરે છે.

ધમે શાળાતા આગળના ભાગ વટાવોને આગળ જતાં સામે જ વૈતાંબર પેઢી છે, જે આ તોથ તો સપૂર્વ વહીત્રટ કરે છે. અંદર એક જ કિદલામાં ૧૨થી ૧૩ જિનમ દિરા છે ૧-૨-૩ ના બી પાર્શ્વનાય પ્રભુ અમૂલનાયક છે એ ધામાં શ્રી વીશ જિનની પાદુકા છે. પાંચમામાં શ્રી શુમ ગલુધરની સુંદર મૂર્તિ છે છટ્ટામાં શ્રી ગાહીપાર્શ્વનાય પ્રભુ મૂલન યક છે છે. તથા ઉપર શ્રી સભવનાય પ્રભુ મૂલનાયક છે સાતમામાં શ્રી શામળીયા પાર્ષનાય અમૂલનાયક છે. અપ મુખ્ય મહિર છે જેની આજી માજી બીજા જિનમ દિરા છે આઠમામાં શ્રી પાર્શ્વનાય પ્રભુ છે, ઉપર શ્રી સુપાર્શ્વનાય પ્રમુજના ચામુખછ, નવમામાં શ્રી ચદ્રપ્રભુ છે, દરામામાં શ્રી સુપાર્શ્વનાય પ્રમુજના ચામુખછ, નવમામાં શ્રી ચદ્રપ્રભુ છે, દરામામાં શ્રી સુપાર્શ્વનાય છે ખારમામાં ગામ ખહાર રાજ દાડોના મંદિરમાં શ્રી સુધાર્મવામીજી છે અને તેરમુ શ્રી લામિયાજનું મદિર. મધુત્રનથી પહાડ ઉપર જવાના સીધા રહતા છે. એક દ ફર્લાંગ દ્વર જતાં પ્રવારના ચઢાવ આવે છે.

^{*} મધુવલની શ્વેનાંતર જેન ધર્મશાળાને બન્ને બાજી અતુદમે લીશપંથી અને તેર.પંથી દિમંબરાની ધર્મશાળા નવી બની છે, પરંતુ ધ્વેતાંબરા જેવી રાતક, અનુકૂલતા તેમજ એટલાં મદિરા વગેરે ત્યા નથી

થી સમ્મેતશિખરજી

મધુવનથી એક ક્લીંગ દ્ર શ્રી શિખરજી પહારતો ચહાવ શરૂ થાય છે. હાલમાં આ પહારતે પાર્યંનાય હીલ કહે છે. મધુવનની પાર્ટ ઑફિસનું નામ પારસનાય છે. હમણાં ઇસરી સ્ટેશનનું નામ પણ પારસનાય સ્ટેશન રાખવામાં આવ્યું છે. આ સ્થાન આખા ળગાલમાં ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ છે અહીંના લેકિંગ પૂછે છે કહ્યાં અઇંગા' જવાબમાં—'પારસનાય' એટલું કહ્યું એટલે અસ; તમને ભક્તિ અને માનથી અધી અનુકૂળતા કરી આપશે. પહાર ઉપર છ માઇલ અલવાનું છે. વચમાં શાસનરક્ષક દેવીની દેરીએ! આવે છે. પહાર ઉપર ગયા પછી લગભગ અધે રસ્તે—3 માઇલે ગંધર્વ નાલું આવે છે. ત્યાંથી ગાા માઇલ સ્ત્રીતાનાલા—શીતનાલુ આવે છે. ગંધર્વનાલા પાસે વનાંગર તલાડી—વર્મ શાલા છે. અહીં સગવર સારી છે. શ્વે. જૈન યાત્રીઓને લાડુ અને સેવ યાત્રા કરીને પાછા વળતાં અપાય છે. ગંધર્વનાલાનું જલ મીઠું અને પાચક છે રાત્રે અહી પહારના લંગલી પ્રાણીઓ—વાલ-વગેરે પ્રાણીઓ પાણી પીવા આવે છે. પહારમાં પહેલા હાથીઓ ઘણા રહેતા હતા તેમજ ગેંડા, સાબર, રીંછ, વાલ, શિયાર્ળ વગેરે લદ્દાં પાણીઓ રહેતા હતાં. હેમણાં શીકારી પ્રાણી ઓછાં થઇ ગયાં છે. તેમ જ વિવધ પ્રકારના સાપ પણ રહે છે આખા પહાર સુંદર :વનરાજીયા લીલાછમ રહે છે. હરહે વગેરે ઔષધીઓ—જડીબુટીઓ પણ યુષ્કળ ચાય છે. ળધાયથી વધારે લાંસ ચાય છે. તેમજ ચા અને બીજા સ્વાદીષ્ટ ફ્લાના બગીચા તથા ખેતરા પણ લાં ચાય છે. તેમજ ચા અને બીજા સ્વાદીષ્ટ ફ્લાના બગીચા તથા ખેતરા પણ શ્રાં છે. અહીં લાકડું અને ઘાસ પણ યુષ્કળ થાય છે. પહેલ્ડની આવક સારી છે.

ગરમીમાં પદ્ય દર મહિને એકાદ છે વાર વર્ષાદ પછુ જરૂર પડી જાય છે. અને વર્ષાઋતુમાં તેા પહાઢ સાથે વાદળાં અધઢાય છે. વાદળાંથી પહાઢ હંકાઇ જાય છે. ગરમીની ઋતુમાં હજારીબાગ છાદ્યાના કલેક્ટર અને બીજા ઉપરી અધિકારીએ! ઘણી વાર અહીં આવે છે. આ પહાઢ ઉપર કાઇને પછુ શિકાર એલવાની-કરવાની સખ્ત મનાઇ છે. અધિકારીએ! નિયમ ખરાબર જાળવે છે અને માંદરામાં જાય ત્યારે પછુ જૈન ધર્મના નિયમાં પાળે છે.

છ મૃષ્ઠલના કડેલુ ચડાવ ચઢ્યા પછી ઉપર જતાં પ્રથમ જ શ્રી ગઘુધરની દેરીનાં દર્શન ચાય છે. અહીં ચાત્રીશ ગલુધરનાં પગલાં છે. આને ગોતમસ્વામીની દેરી કહે છે. અહીંથી શ્રી ચંદ્રપ્રભુની ડુંક, શ્રો પાર્શનાથ પ્રભુની ડુંક અને મેલા ઢંબરની ડુંકા તથા જલમંદિર જવાના અને નીચે ઉત્તરવાના એમ વિવિધ રસ્તાએ નીકળે છે. દેરીની સામે જ શ્વેતાંબરા તરફથી પુરાણી રક્ષવ્ ચાકી છે, જેમાં શ્વેતાંબરા તરફથી જ નેપાલી ચાકીદારા રહે છે. તેઓ થાહા પ્રગારે તીર્થની સેવા ખૂળ નીમકહલાલીથી બજાવે છે.

પહાંઠ ઉપર કુલ ૩૧ મહિરા છે, જેમાં ચાવીશ તીર્ધ કરની ચાવીશ દેરીએા,

શાધતાજિનની ૪ દેરોએ; ગૈતમાદિ ગણધરાની ૧ દેરી, શુલ ગણધરની ૧ દેરી, અને એક જલમ'દિર છે. જલમ'દિરની પાસે જ શ્વેતાંખર ધર્મશાલા, શ્વેતાંખર કાઠીના નાકરા, પૂજારાઓ આદિને રહેવાની એક બીજી સ્વત'ત્ર ધર્મશાળા છે. અને પાસે જ એક મીઠા પાણીના સુંદર ઝરા છે. આખા પહાડમાં ઉપરના ભાગમાં અહીં જ ખારે માસ પાણી રહે છે. શ્વે. જેન યાત્રિકાને પૂજા અથે ન્હાવા વગેરેની સગવડ અહીં સુંદર રીતે મળે છે. ધર્મશાળામાં ખેરી ખાળકા વગેરે જલપાન, નારતા વગેરે કરે છે.

ઉપર ખધે પ્રદક્ષિણા કરનારા શ્રી ગૌતમરવામીની દેરીથી જ તેની શરૂ ખાત કરે-છે. અનુક્રમે શ્રી કુશુનાથછ, શ્રી ઋપમ પ્રલુછ, શ્રી અંદ્ર:નન પ્રલુછ, શ્રી નેમિનાય પ્રલુછ, શ્રી અરનાય પ્રલુછ, શ્રી મલ્લિનાય પ્રલુછ, શ્રી શ્રયાંસનાય પ્રલુછ, શ્રી સુવિધિનાય પ્રલુછ, શ્રીપદ્મ પ્રલુછ, શ્રી સુનિસુવતગ્વામિ, શ્રી ચદ્ર પ્રલુછ (અધાયથી દ્વર અને કઠિલુ માર્ગ આ દેરીએ જવાના છે), શ્રી ઋષભદેવછ, શ્રી અન'તનાય પ્રલુછ, શ્રી શ્રીતલનાય પ્રલુછ, શ્રી સંભવનાય પ્રલુછ, શ્રી વાસુંપૂન્ય પ્રલુછ, શ્રી અભિન'દનસ્વામિ અને ત્યાંથી વાસુપૂત્રય પ્રલુછતી દેરી પાસે થઇ જલમ'દર જવું.

જલમં દિર

આખા પહાડ ઉપર અહીંના મંદિરમાં જ મૂર્તિ'એ છે. મૂળનાયક શ્રો પાર્શ્વનાથ પ્રભુની ચમતકારિક મૂર્તિ છે. મંદિર ખહુ જ સંદર અને રળીયામણું છે. હમણાં સુદર રગાયા વિવિધપકારનું ચિત્રલેખન ઝરીયાના ધર્મનિષ્ઠ રોઠ કાલીદાસ જશરાજ તગ્ક્યી કરાવવામાં આવેલ છે. બીજી મૂર્તિએ પણ સુંદર અને પ્રભાવશાલી છે. મંદિરને કરતા કિલ્લા છે, જેથી વ્યવસ્થા સારી રહે છે. આ સ્થાન શ્વે, દિ. ઝલડાથી મુક્ત છે. અહીં એકલા શ્વેતાંગર જૈના જ દર્શને આવે છે.

જલમ દિરની સામે જ શ્રી શુલ ગણધરની દેરી છે. મ દિરછી સામેથી જ રસ્તો નીકળે છે. રસ્તો વિકટ છે અને દેરી ખંડિત થયેલી હોવાથી ત્યાંથી પાદુ- કાએ લઇને જલમ દિરમાં બિરાજમાન કરવામાં આવેલ છે. દેરીના છર્ણો દારની જરૂર છે. પહેલાં પહાડ ઉપર આવવાના સરલ માર્ગ અહીંથી હશે. શુલ ગણધરની દરીથી પુનઃ જલમ દિર આવી લાંથી અનુકમે, શ્રી ધમેનાથ પ્રભુ, થી સુમતિનાથ પ્રભુ, શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ, શ્રી મહાવીરસ્વામી, શ્રી સુપાર્ધનાથ છે, શ્રી વિમલનાય પ્રભુ અને શ્રી નેમનાથ પ્રભુછ, સૌથી છેલ્લે શ્રી પાર્ધનાય પ્રભુછની દેરીએ જવું. જલમ દિરથી શા માઇલ દૂર મેઘાડ બર ડુક ઉપર શ્રી પાર્ધનાય પ્રભુછની સું દર દેશે છે. આને શ્રી પાર્ધનાય પ્રભુછની ડું ક પણ કહે છે.

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું મહિર આખા પહાડમાં ઊંચી ટેકરી ઉપર આવેલ છે. ઉપર મંદિરજીમ જવા માટે ૮૦ પગથિયાં ચઢવાં પઢે છે. એક તા શિખરજીના પહાડ જ ઊંચા છે; તેમાં વળી આ ઊંચામાં ઊંચું શિખર છે. તેની ઉપર દૂરથી દેખાતું અને જાણે આકાશની સાથે વાતા કરતું હાય તેવું મ દિરતું સફેદ-ઉજવદ શિખર ખરેખર બહુ જ દૃદયાકપંદ લાગે છે. જેને ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત કરની હાય તે અહીંયા જઇ શકે છે એમ કહેતું હાય તેમ એ રધાન બહુ જ મચ્ય અને પવિત્ર છે. અહીંથી આખા પહાડના દેખાવ બહુ જ રળીય મણે! લાગે છે. આખા પહાડ દી લગલા ઘણીખંદ દેનીઓનાં અહીંથી દર્શન ઘાય છે. નીએ આતરફ લીલીછમ હરીયાળી બ્રિમ હજરે પહે છે. દ્રર દ્રર આના ખગીયા દેખાય છે. દક્ષિણમાં દ્રર સુદ્દર દામાદર નદી દેખાય છે. હત્તરે ઋજીવાલુકા દેખાય છે. પૃત્રમાં સામે જ શ્રી ચંદ્રપ્રભુનીં દેની દેખાય છે. આખા પહાડ ઉપર કરતાં કુલ છ માઇલ શાય છે. આ મંદિર-છના છણેં હાર કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ દાનનીર રાય બર્દ્રાદાસ સુદીમ ઝવેરીએ કરાવેલા છે. મ દિરછની બાજીમાં નીએ એક એારડીમાં ગ્વે. પેઠીના પૂર્જાની તથા સિપાઇ રહે છે

આ પ્રદેશમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુછની માનતા ખકુ જળરી છે. અહીંની પ્રજ્ઞ શ્રી પાર્શ્વનાથછને વિવિધ નામે પૃજે છે અને શ્રદ્ધાથી નમે છે. "પારસનાથમિલ્રુ મહાદેવ, પારસમિલ્રુ મહાદેવ, પારસમાલ્રુ મહાદેવ, પારસમાલ્રુ મહાદેવ, પારસમાલ્રુ મહાદેવ, પારસનાથ ભાળા, ભયહરપાર્શ્વનાથ, કાળીયાળાબા આદિ અનેક ઉપનામાથી અહીંની અજૈન જનતા પ્રમુછને રાજ સંભારે છે, બિક્તથી નમે છે અને ચરલ્રુ લેટે છે. આ તીર્થ માટે ત્યાં સુધી સાંભળ્યું છે કે- "જે પારસનાય નથી ગયા તે માતાના પેટે જન્મયા જ નથી " અથીત્ તેના જન્મ ન્યર્થ ગયા છે

શિખરછ ગિરિરાજ ઉપર શ્રી આદિનાથ પ્રભુ, શ્રી વાસુ પૂત્યસ્વામી, શ્રી નેમનાથ પ્રભુ અને પરમાત્મા શ્રી મહાવારદેવ સિવાયના વીશ તીર્થ કરી અહીં જ આખરી અલુસલ્ય કરી ક્યુકિત પામ્યા છે. આ સિવાય અનેક ગલ્ધરા, સ્ર્રિ-પુંગવા અને રચવિર મહાત્માઓ અલુસલ્ય કરી અહીં નિર્વાણ પામ્યા છે. છેલ્લે છેલ્લે શ્રી પાર્ચ નાથ પ્રભુજ અને તેમના શિષ્યસમૂહ અહીં નિર્વાણ પામ્યા હોવાથી પહાડતું નામ પારસનાથ પહાડ કહેવાય છે. શિષ્યર્ભને શ્રી શત્રું જય- સિદાચલની સમાન ગણ્યા છે.

^{*} આ વસ્તુ નીચેની સ્તુતિંમાથી સરલતાથી સમજારો " અષ્ટાપદે શ્રી આદિ જિન ર, વીર પાવ પુરી વર્ લાસુપૂત્ય ચપાત્યર હિલા, તેમ રેવા ગિરિવર સમ્મેતિશખરે વીશ જિનવર મુક્તિ પહોંચ્યા મુનિવર ચેાવીશ જિનતે નિ ચ વ દું સયલ સંઘ સુદ્ધ કર્"

" समेतायत शतुं જઇ ते। ते। से। से कि छुवर ઈम ખાલઇ, એ& વયછુ નિવ ડાલઇ ॥ ४६ ॥

સીધા સાધુ અનંતા દાહી અષ્ટકર્મ ઘન સંકલ ત્રાહી વંદું એ કર જોડો । સિદ્ધક્ષેત્ર જિણ્વર એ કહાઇ પૂજી પ્રચુમી વાસને રહી મુગતિતણા સુખ લહીયઇ॥૫०!! (શ્રી જયવિજયવિરચિત સમ્મેતશિખરતીર્ધમાળા પ્રા. તી. પૃ. ૨૮)

આ ન્યાખા શિખરજી પહાડ માગલસમાટ અકખરે કરમુકત કર્યો હતે। અને જગદ્દગુરુ શ્ર' હીરવિજયસૂરીશ્વરજીને અર્પચ કર્યો હતે।. બાદશાહ અકખરના ક્રુરમાનમાં લખ્યું છે કે~

" सिद्धाचल, गिरनार, नारंगा, केश्वरीया और आयू के पहाड जो गुजरात में है, तथा राजगृही के पांच पहाड और सम्मेतिशिखर उर्फ पार्श्वनाथ पहाड, जो गंगाल में है तथा और भी श्वेतांवर संप्रदाय के धर्मस्थान जो हमारे तावे के गुल्कों में हैं वे सभी जैन श्वेतांवर संप्रदाय के आचार्य हीरिवजयद्वि के स्वाधीन किये जाते हैं। जिससे शान्तिपूर्वक ये इन पवित्र स्थानों में अपनी ईश्वर-भिक्त किया करे।" (ध्रूपारस केथ पृष्ठ ४०)

આ પછી બાદશાહ અહેમદશાહે ઈ. સ. ૧૭૫૨માં મધુવનકાેડી, જયપાર યા નહ, પ્રાચાન નહ, જલહરી કુંડ, પારસનાથ–તલાટી વચ્ચેના ૩૦૧ વોઘા પારસનાથ પહાડ, જગત્શેઠ મહેતાબરાયને લેટ આપ્યા છે. અહીં જગત્શેઠ મંદિર પણ અધાગ્યું હતું (આમાં વચમાં શીતા નાલાનું નામ શીતનાહું લખ્યુ છે. તા. ૧૯–૩–૧૮૩૮માં શામાચરણ સરકારે કરેલ પર્યંયન્ ભાષાંતરનાે. સાર છે) તથા પાદશાહ અખુ અલ્લિખાન બહાદુરે ૧૭ ૧૫મા પાલગ જ–પારસનાથ પહાડ કરસુકત કરી હતા.

પહાઢ ઉપર જવાના રસ્તા પણ અનેક છે. ટાપચાચીથી તેા પગદ ડીને રસ્તે માત્ર ચાર જ ગાઉ થાય છે. ચંદ્રપ્રમુતી દુકથી પણ ચડાય છે અને શુભ ગણુધરની દેરીથી પણ રસ્તા નીકળે છે. પણ અત્યારે તા માત્ર એ રસ્તા પ્રસિધ્ધ છે. ઇસરી અને મધુવનથી બધાય યાત્રીઓ ચઢે છે પડાડમાં અનેક શુકાઓ છે. તેમા શ્રી ચંદ્રપ્રભુની શુકા સૌથી માટી છે.

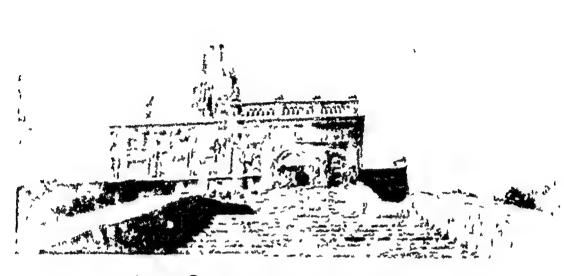
આવા પવિત્ર રધાનામાં જ ત્યાગમૂર્તિ મુનિ–મહાત્માએ ગુકલધ્યાન ધ ! કેવલજ્ઞાન યાવત્ મારા પ્રાપ્ત કર્યું છે. આજે પછુ આ રધાન પૂનિત વાતા-વરભુથી ઓતપ્રાત છે. મુમુલુ છવાને આ વાતાવરભુની ઘણી જ અસર ધાય છે. દ્રાદુ-ભર તા સ'સારની ઉપાધી અને અશાતિ ભૂલાવી આત્માની સ્વદશાનું ભાન કરાવે છે. તીર્થની યાત્રા કા. શુ. ૧૫થી લઇને ફા. શુ. ૧૫ મુધી મુખરૂપ યાય છે. ભાદ યાત્રા કરવામાં તા વાંધા નથા પરંતુ ગરમીની ઝાતુમાં પાણી બગડી ક્વય છે અને મેલેરીયાની અસર કરે છે.

મધુવનવી પહાડમાં થઈ પગદં રા રસ્તે ઈસરી (પાર્ય નાઘ) માત્ર દશ માઇલ જ થાય છે. જે કિ. I. R મેનલાઇનનું સ્ટેશન છે. મધુવનથી માટર રસ્તે ક્ર્રાને પછુ ઈસરી જવાય છે. પહાઠ ઉપરથી નીચે ઉતરતાં ગ'ધર્વનાલા તલાટીમાંથી ભાતુ લઇ જમીને નીચે મધુવન ઉતરવું.

આ તીર્ધ-ગિરિરાજ શિખરછ પહાડ મૂલ્યી જ શ્રી શ્વેતાંબર સંઘની માલીકીના જ હતા. છેલ્લાં દાહસાથી બસા વર્ષમાં પાલગ'જના રાજાની દખલ શરૂ ચર્ઇ હતી. તેલું અગ્રેજોને હવા ખાવાના બ'ગલા બ'ધાવવા પરવાના આપ્યા હતા. આ સમયે ભારતવર્ષના શ્વેતાંબર જૈન સંઘ સખાં પ્રેટેસ્ટ ઉઠાવેલા. આ વખતે કલકત્તાના સુપસિદ્ધ અવેરી રાય ખદ્દીદાસછ સુકીમે અસાધારનુ પ્રયત્ન ઉઠાવ્યા હતા અને અમદાવાદના સુપસિદ્ધ ધમેવીર આ ક ની પેહીના પ્રમુખ શેઠ લાલસાઈ દલપતસાઇએ આખા પહાઢ વેચાતા લઇ શ્વેતાંબર સમાજની મુખ્ય તીર્ધરક્ષક આનું દજી કલ્યાનુજીની પેઢીને અપેલું કર્યો હતા. આજે આખા પહાઢ ઉપર આ. ક. પેઢીની સાર્વભીમ સત્તા છે અર્ધાત્ નોચેયી લઇન ઠેંડ ઉપર સુધીના આખા પહાઢ આપ પહાઢ આ. ક. પેઢીના સાર્વભીમ સત્તા છે અર્ધાત્ નોચેયી લઇન ઠેંડ ઉપર સુધીના આખા પહાઢ આપ સાર્ય હાય તેલું છે.

શિખરછ માટેતું સુંદર ઐતિહાસિક વર્ણુંન ઘણું મળે છે પરન્તુ લંબાલુના ભયથી એ બધું ન આપતાં ટ્રંકમાં જ જરૂરી ઉતારા આપું છું.

" છુંદા પદ્મ પ્રભુ જિનદેવ ત્રગુ સમુ અકુતવંસી સિઉં હેવ, સુગતિ વર્યો ઝતેવ; શ્રો મુપાસ સમેતાચલ શુંગઇ પ ગ સયા સુનિ સિઉં સુનિ ચ ગઇ સુગતિ ગયા ર'ગઇ ાા પા છ સહસ સુનિવર સાથઇ સિધવિમલજીને સર શિવપદ લીધ, સયલ કરમ ખય કીધ સાત સહસ મુનિસ્યું પરિવર્ષિયા અનંતનાથ સિવરમહ્યું વરોયા, ભવસાયર ઉતરોયાાષ્ટ્ર શા અદ્સયાં સુનિ સ્યું જીત્તા ધર્મનાથ જિન સુગતિ પહુતા, તિત્થેસરજયવંતા; શાંતિનાથ નવસય (સઉ જાણુ પ ચ સયાસ્યું મહિલવધાણુ, સમેતશિષર નિરવાષ્ટ્ર ાાષ્ટ્ર શાંતિનાથ નવસય (સઉ જાણુ પ ચ સયાસ્યું મહિલવધાણુ, સમેતશિષર નિરવાષ્ટ્ર ાાષ્ટ્ર અજિતાદ જિલ્લર મુહકાર સહસ સહસ સુનિવર પરિવાર, પાચ્યા ભવના પાર ાાષ્ટ્ર ઓણું (ગરિ વીસ તીર્થ કર સીધા વીસ હુંક જિંગ હુંઆ પ્રસિધા, પૂજી બહુ ફલ લીધા, સમેતાચલ શતુ જય તાલઇ સીમ ધર જિલ્લર ઇમ છાલઇ, એહ વયલ્યુ નાવ હાલઇ ાાષ્ટ્ર સીધા સાથુ અનંતા કાંડી અષ્ટ કર્મ ઘન સકલ ત્રાહી, વંદું છે કર જોહી; સિધ્ધફેત્ર જિલ્લવર એ કહીઇ પૂજી પ્રભુમી વાસઇ રહીઇ સુગતિતલ્યા સુખ લહઇ, ત્રિસુવનમાં હે તીરથ રાજઇ દેવદ્વ દુહી દીન પ્રતિ વાજઇ, મહિમા મહિઅલ ગાજઇ; કીજઇ વલી તીરથ ઉપવાસ તા નિવ અવતરીઇ ગ્રમ(ગર્સ) વાસ, કહિ મહિમા સિલ્ય પાર્સ,

શ્રી સમેતશિખરજી પડાડ ઉપરનું મુખ્ય જિનાલય

શ્રી સમેનશિખરજી નળેરીનું ધ્વે જિન.લય

ર્શ્રા સમેતશિખરજી પ**ડા**ડનુ એક વિરગ *દશ્*ય

શ્રી સમ્મેતશિખરજી જળસ દિરતુ દેશ્ય

કીજઇં પૂજા દીજઇં દાન સમેતશિખરતું કીજઇ ધ્યાન, લહઇ કેવલગ્યાન, એહ ગિરિ દીઠઇ મનિ ઉલ્લાસ એહગિરિ ક્રિસઇ કર્મ વિદ્યાસ, હાવઇ મુગતિનિવાસ.

(વરતુ) . સમેતગિરિવર સમેતગિરિવર કરૂં વખાશુ, રસપુરિ રસકું પિકા વિવિધવેલી ઉષધી સાહઇ અચમ્છાંહ દ્રુમ દીપતા વજખાણી ત્રિલુવન માહઇ, સયલ તીથંમાંહિ રાજઉ એ સિદ્ધક્ષેત્ર સુખધામ,

મહિમા પાર ન પામયઇ વલિ વલિ કરૂં પ્રણામ,

(શ્રા જયવિજયવિરચિત સમ્મેતશિખરતીર્થમાલા.)

કવિ હ'સસામજ પાતાની તીર્થમાલામાં શિખરજીની યાત્રાનું જે વિવેચન આપે છે તે પશુ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. " વીસ થક્ષ પ્રતેકર્ઇ વંદ્વ પાપરાસિદ્ધ સંય નિક દુ,

છેંદું' માહતું માન તુ જય જય છે. ાા ૩૫ ાા તીઢાં કીજઇ તીરથ ઉપત્રાસ રહીઅઇ રાતિ ગુફામાંહિ વાસ,

આસ ફલી સવિ ચંગતુ જય જય આ૦

માહ ઉઠી યાંજઇ ઉતરીઇ તલહૃદિ જઇ પારે કરીઇ;

આણીજઈ મનિ રંગતુ જય જય આ ॥ 3 મા

શ્રી સૌભાગ્યવિજયજી પણ શિખરજીનું માહ તેમ્ય આ પ્રમા**ણે** લખે છે. વીસ તીર્થ કર ઇશુ ગિરિ સિન્દ હું આ સાધુતણા નહિ પાર, સં. વિલ સિષ્ધ થારયે ઇશુ ગિરિ ફરસતાં પામી શ્રી જિનધર્મ સાર છે અવદાત ઘણા એ ગિરિતણા કહેતાં નાવે રે પાર.

શિખરછ ઉપર આજે જેમ એક જલમ દિરમાં જ મૂર્તિએ છે તેમ પહેલાં નહિ હાય. ગિરિરાજ શિખરજી ઉપર ઘણાં જિનમ દિરા અને ઘણી મૂર્તિએ હશે એમ નીચેનાં પ્રમાણે!થી જણાય છે.

सोप्युचे यत्र संप्राप्ता, विश्वतिस्वीर्थनायकाः । निर्वाणं, तेन शैलोडसौ, संमेतस्वीर्थमुत्तमम् ॥ १३ ॥ (५. ५८)

४
४
ततश्र सम्मुखायातदेवार्चकनरानुगः ।
आरोहत्सपरीवारस्तं शैलं नृपतिमुदा ॥ २३ ॥
जिनायतनमालोक्य नृत्यति स्म दधत्तनी ।
असंमान्तमिवानन्दं रोमाञ्चन्याजतो बहिः ॥ २४ ॥

चैत्यान्तिविधिवद्गत्वा कृत्वातिस्त्रपद्क्षिणाः । स्तपित्वा जिनानुचर्चयामास माद्गः ॥ २५ ॥ दत्वा महाध्वजादीं कृत्वा चाष्टाहिकोत्सवम् । तत्व्याग्रातनाभीरुहत्तनाग सुपो नगात ॥ २६ ॥

(શેડ દેવચંદલાલભાઈ પુસ્તકાષ્ટ્રાર ફડ તરફથી : પ્રકાશિત વૃત્કાર્વૃત્તિ પૃ. ૭૮ ૭૯, કર્તા શ્રી દેવેન્દ્રસ્રિ)

श्रीनागेन्द्रगणाधीर्थः श्रीमद्देवेन्द्रव्रिभः, प्रतिष्ठितो भंत्रशक्तिसंपन्नसक्छे हितः।। तैरेव सम्मेतिगरेविशतिस्तीर्थनायकाः, श्रानिन्यिरे मंत्रज्ञक्त्या त्रयः कान्तिपुरीस्थिताः॥

(૫' શ્રી હમ ગવિજયજી મહારાજ તરફથી 'પ્રકાશિત શ્રી ચંદ્ર-ભચરિત્રની માે. દ. દેશાઈ ક્રિખિત પ્રસ્તાવનામાંથી.)

મા ત્રિવાય કુ સારીયા છ તી ઘેમાં શ્ર નેમિના ઘ્રજીના મે દિરછમાં દેવ-કુલિકાએ છે તેમા એક દેવકુ સ્ટિકાના દરવાજા ઉપર લેખ છે. લેખ ખહુ માટે! હો વાંથી અહીં નથી આપના, પરતુ તેમાં લખ્યુ છે કે-શર છુદેવ પુત્ર વીરચંદ્રે જ સ્રાતા પુત્ર પોત્ર પરિવાર સાથે ૧૩૪૫ માં શ્રી પરમા છુદસૂ રિજીના ઉપદેશથી સમેત-શિખર તી ઘે ઉપર મુખ્ય પ્રતિષ્ટા કરી હતી. (હિંદી આત્માન દપ્રકાશ ૧૯૩૩ ના 'મે' મહિનાના અકંમાં પ. શ્રી કસ્તૂરવિજયજીના કું સારીય છિની, યાત્રામાં આ આખા શિલાલેખ પ્રગટ થયા છે.)

આ ખધા પ્રમાણા એમ સૂચવે છે કે-શ્વેતાંગર આચાર્યાએ ત્યાં વિપુલ પ્રમાણમાં પ્રતિષ્ઠાએ કરાવી હતાં. ત્યા માટા મ'દિરા અને અનેક જિનમૂર્તિએ! હતી અને તે બધી શ્વેતાંગરી જ. એક સાથે વીસ પ્રતિમાએ! અહીં થી ગુજરાતમાં શ્વે. જેન મ'દિર માટે શ્વે. આવાર્ય લઇ જાય છે ત્યારે અહીં કેટલી બધી પ્રતિમાઈએ! હશે જે એના (વચાર સુત્ત વાંચકા સ્વય' કરી હયે. આ બધાં પ્રમાણા સમ્મેતિશખર પહાડ અને મ'દિરા શ્વે. જેનાનાં જ' છે તેનાં છવતાજાગતાં પુરાવારૂપ છે

તેમજ આજ પણ ગિરિરાજ શિખરછ ઉપર જેટલી દેરીએ છે કે જેમાં અરણપાદુકાઓ છે તેના ઉપરના લેખા પણ શ્વેતાંબર આચાર્યોના જ છે. આ અધા લેખાનુ એક સચિત્ર પુસ્તક નઘમલછ અંડાલીયાએ મહુ જ મહેનતપૂર્વક પ્રકાશિત કહ્યું છે જે ખાસ વાંચવા જેનું યેન્ય છે. દિ. લાઇએન આ અધાં પ્રમાણા તટસ્થનાવે વાંચી-વિચારી લ્તૃકા કેસન કરવાનું માંડી વાળી, શાન્તિથી આત્મકશ્યાદ્યના પરમમાર્ગે પ્રવર્તે એજ શુલેચ્છા.

ઇતિહાસ]	: ૪૭૫ :	ુ સ મ્મે તશિખરછ
	રજીના વર્જુન સળધમાં 'પારસનાથ પહાહ' નામ જિજ્ઞાસુએાને વિશેષ જાણવાનું મળશે.	ાનું શાંતિવિજયકૃત
શ્રી શિખરજી	ગિરિરાજ ઉપર દું કેાની દેરીએોમાં રહેલ લેખાની નોંધ.	ી પાંદુકાએાના
શ્રી આદિના ય લગ	વાન ૧૯૪૯માં રાય ધનપતસિ ક ળહાદુરે પ્રતિષ્ઠ ૫૬ શ્રી વિજયરાજસૂરિજી તપાગચ્છીય	
અજિતનાથ	(વ. સં ૧૮૨૫ માં શેઠ ખુશાલચન્દ્રે ક	કરાવી, તવાગ ^ર છી.
." "	,, ૧૯૩૧ જીલુંધ્ધાર થયેા. પ્રતિષ્ઠાયક મલ વિજયગચ્છના આચાય'લદારક શ્રીજિન શા	િતસાગરસૂરિ.
સંભવનાય	. વિ. સં. ૧૮૨૫ માં શેઠ ખુશાલચન્દ્રે કરાવી, તપાગચ્છીય.	
si 25 ,	વિ, સં. ૧૯૩૦ માં વિજયગ=છીય શ્રી	ा જનशान्तमा गर
· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	્ જો્લું!ધ્ધાર સમયના પ્રતિષ્ઠાપક છે. ૧૯૩૩ શ્રી સ'ઘે જો્લું!•ધાર કરા∘યા. પ્રતિષ્ઠ	บาเร โตจายอเรเยีย
અબિન ંદન	ે થ્રી જિનશાન્તિસાગરસૂરિ છે.	11 13 141 41 014
સુમતિનાથ	વિ. સ' ૧૮૨૫ શેઠ ખુશાલચંદે પાલુકા કરા સર્વયસ્થિઃ તપાગષ્છે.	તી. પ્રતિષ્ઠાપક છે
7; *)	વિ. સ. ૧૯૩૧માં ગુજરાતો સંઘે છણેડિ સમર્યના પ્રતિષ્ઠાપક છે વિજયગચ્છીય શ્રો જિન	શાન્નિસાગરસૂરિ છ
શ્રીપદ્મપ્રભુ	१८४६मां तपागव्छीय या विक्यसारस्रिक	પ્રતિષ્ઠાપક છે.
ષ્યીસુપા ર્શ્વ નાથ	૧૮ પમાં શેઠ ખુશાલચ દે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.	
3) 31	વિ. સ . ાહ3૧માં શેઠ ઉમાભાઇ હઠીસીંહે દ પ્રતિષ્ઠાપક વિજયગિષ્ઠય શ્રી જિન્દશાન્તિસા	।रसूरिञ
શ્રીચન્દ્રપ્રભુ	૧૮૯૪માં પ્રતિષ્ઠાપક છે ખરતરગચ્છીય બદારક શ્રીજિનચ દસ્દ્રિરિજી વિ. સં. ૧૯૩૧ શેઠ ઉમાભાઇ હડીસિંદ, પ્રતિષ્ઠાપક વિજય-	
સુવિશ્વિનાથ	ગુત્રછીય શહાવ્ક ત્રી જિનશાન્તિસ ગરસૂરિછ.	त्रानष्ठापत्र (प्रज्य-
11 11	ગધુ ઉપર પ્રમાણે છે. જાણે ધ્યાર થયા છે.	ນນວນຂະດີ
શીતલનાથ	૧૮૨૫માં શેઠ ખુશાલચ કે પ્રતકા કરા!!, ત ૧૯૩૧માં ગુજરાતી સધે છણે ^{[ધ્} યાર કર	યાગ-છા પ્રહેશા. પ્રતિપ્રાપક
η ν	વિજયગુરુષ્ટીય શી જિનશાન્તિસાગરસ્વિછે.	
બેયાંસના ધ	વિ. સં. ૧૮૨૫ રીઠ ખુરાલચંદ્રે પાદુકા કરા	યા, તપાગન્છ. અગ્રીક પ્રતિમાપક
C)	૧૯૩૧માં ગુજરાતી શ્રીમધે છણે ^{દિ} ધાર કર વિજયગ-છોય પ્રી જિનશાન્તિમાગરસ્ રિ જી,	CLASS SECONDS
વાસુપૂત્વ	વિજયગાં છાય છે. જિનજીનના નાગરણાવ્છ, (ત. સ. ૧૯ ૫માં રાય ધનપતમિં ૧૭૦૫ કર ે ખરતગાં છીય શ્રી (જનદ સભ્યવિછ,	ા પિત પ્રતિષ્ઠ પક

.

સમ્મેતશિખરછ	·	[ઢેન તીર્થોના
भाविभवनाथ	વિ. સં. ૧૮૨૫ શાહ ખુશાલચ દે પ્રતિ વિ. સં. ૧૯૩૧માં ગુજરાતી શ્રીસંઘે છ કાપક વિજયગચ્છીય શ્રી જિનશાન્તિસા	શેકિયાર કરાવ્યા. પ્રતિ-
અન ે તનાથ ""	૧૮૨૫માં શાહ ખુશાલચન્દ્રે પ્રતિષ્ઠા કરા ૧૯૩૧માં છધ્યા ધ્યા પ્રતિષ્ઠાપક શ્રી જિનશાન્તિસાગરસૂરિજી.	-
ધર્મતા થ	વિ. સં. ૧૯૩૧માં શેઠ નરશી દેશવજી વિજયગન્છિય ભદ્વારક શ્રી જિનશાન્તિ	
શાન્તિનાથ '	વિ. સ. ૧૮૨૫માં શાહ ખુશાલચંદ ર સુરિભિઃ તપાગચ્છે.	स्थापित अतिष्ठित सर्व- र
31 31	વિ. સ [*] . ૧૯૩૧ છણેલિક ચેઠ લગુલ વાસી સ્થાપિત વિજયમચ્છીય સ્ટારક સૂરિછ પ્રતિષ્ઠાપક.	
ફ્રિંયાઘછ	વિ. સં. ૧૯૨૫ (૧૮૨૫ જોઇએ) શાહ પ્રતિષ્ઠિત તપાગચ્છે.	કુ ખુશાલચંદ સ્થાપિત
11 23	વિ. સં. ૧૯૩૧ (૧૮૩૧ છપાયા છે પણ કરાવનાર શેઠ કેશવજી નાયક પ્રતિષ્ઠાપક્ષ્	ા અશુદ્ધ છે) છણે ંદ્વાર તો જિતંશાન્તિસાગરસૂરિ
અરનાથ <i>છ</i> '' ', -	વિ. સં. ૧૮૨૫ શાહ ખુશાલગંદછ રા વિ. સં. ૧૯૩૧ ગુજરાત સંઘે છોર્ગોલ શ્રી જિનશાન્તિસાગરસ્વિશ્છ.	
મફ્રિનાથ	વિ. સં. ૧૮૨૫ શાહ ખુશાલચંદ ર	થાયિત પ્ર ૦ ત યાગ ^ર છે
13 33	વિ. સ'. ૧૯૩૧માં શેઠ લગુલાઇ પ્રેમઃ યુતિષ્ઠાપક વિજયગચ્છી શ્રી જિનશાન્તિ	ય દે છે છે હાર કરાવ્યા.
સુનિસુત્રતસ્વામિ " "	વિ. સં. ૧૮૨૫ શાહ ખુશાલચંદ ગ્યા વિ. સં. ૧૯૩૧ ગુજરાત સંઘે છોણી શ્રી વિજયગચ્છીય જિન્દશાન્તિસાગરસ્	ાપિત ૫૦ તપાગચ્છે. હાર કરાવ્યાે. પ્રતિકાપક
નમિનાથ	વિ. સં. ૧૮૨૫ શાહ ખુશાલચંદ સ્થા	ાર યેત. તપાગ ચ્છે .
)) 59 -	વિ. સં. ૧૯૩૧ શેઠ ઉમાભાઇ હેઠીર પ્રતિષ્ઠાપક શ્રી વિજયગચ્છીય શ્રી જિન	ર્દીકે છોર્દેલાર કરાવ્યા.
નેમિનાથ	વિ. સં. ૧૯૩૪ રાચ ધનપત્રસિંહજી ક	
છે. ગ પાર્શ્વનાથ	ગ ^ર છીય શ્રી જિનહ સસ્ રિછ વિ. સં. ૧૮૪૯માં પ્રતિકાપક ખર જિનચ દ્રસ્ર્(ર્સ્છ.	

ં મહાવીરસ્વામી

વિ. સં. ૧૯૪૫માં રાય ધનપતસિંહ અસ્થાપિત.

વિ. સં. ૧૯**૬૫માં** કચ્છ-માંડવીવાસી જગજીવન વાલછએ જો¹ધ્ધાર કરાવ્યા.

શ્રી ઋષભાનન જિનચરા પ્રતિષ્ઠિત' શ્રી જેન શ્વેર્તાળરસ'દ્યન

શ્રી ચંદ્રાનન ,, ,, ,, ,, શ્રી વારિષેજ્ઞ ,, ,, ,,

શ્રા વારિષણુ ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,,

ચાવીશ જિતસાધુ પાદુકા વિ. સં. ૧૯૪૨ પ્રતિષ્ઠાપક ખરતરગ છે શ્રી હિતવદ્મભસુનિછ. આવી રીતે શિખરછ પદ ઉપર ખધી દેરીએ અને ચરણપાદુકાએ શ્રી

આવી રીતે શિખરજ પટ ઉપર અધી દેરીએ અને ચરજુપાદુકાએ! શ્રી *વેતાંખર જૈન સાથે સ્થાપિત છે અને જલમંદિરમાં પણ અધી *વેતાંબર મૂર્તિએ! જ છે તેના શિલાલેખ પૂજુ છે. લંબાજીના શયથી તે નથી આપ્યા. મધુવનમાં ૧૩ *વેતાંબર જૈન મંદિરા છે

ખરદ્વાન–વધ°માનનખરી∗

શિખર્જીથી કલકત્તા જતાં આ નગર વચમાં જ આવે છે. ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવને શૂલપાણુ થક્ષે આ સ્થાને ઉપસર્ગ કર્યો હતો. અત્યારના ખરદાન શહેરથી ત્રશેક માઇલ દૂર વર્ષ માત્રનગરનાં ખંડિયેર પડ્યાં છે ત્યાં નદીકાંઠે કાઈક દેવની દેરી પણ હતી પરન્તુ કરાલ કાલના માહામાં ખધું હામાઇ ગયું છે. જૂની નગરીનાં ખહિયેરા પાસે નદીકાંઠે એક ખંડિત દેવીની દેરી વિદ્યમાન છે. ત્યાં દર વર્ષે મેળા ભરાય છે. લાકા અનેક પ્રકારની માનતાએ પણ કરે છે. એટલે ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવને થયેલા શૂલપાણી યક્ષના ઉપસર્ગનું સ્થાન આ લાગે છે. આ સિવાય પં. સોમાગ્યવિજયજી પાતાની તીર્ધ માલામાં લખે છે કે—

" તિહાં છાલું કર એક વિશાલ વંદા પ્રભુચરણ રસાલ હા સું.

તિઢાંથી મારગ દાય થાઇ એક વર્દમાન થઇ જાઇ હા સું. શૂલપ ણું, જક્ષ ઢાંમ જસ કહેતા અસ્થિગ્રામ હા સું.

અળ વહેં માન વિખ્યાતાં જાં છે એ કેવલી વાતાં હો.

કાઠિયાવાડમાં આવેલ વર્જમાનપુર(વહવાગુ શહેર) ના નદીકાંઠે પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને શૂલપાછીયદ્દો કરેલ ઉપસર્ગના સ્થાનનિમિત્તો, એક દેરી છે. પરન્તુ આ તા સ્થાપનાતીયે છે. અહી ઘે× અસ્સનસાલ+ થઇ કલકત્તા જવાય છે.

^{*} શિખરજીયી પગરસ્તે જ 112 માધુ હ્રદાત્માઓ કરીયા થઇને જાય છે. ઝરીવામાં શ્રાવકાનાં **પ**ર છે, સુદ્ર કે જિનમ દિર છે. એક ધર્મશાના–ઉપાયય છે. અહીંની ક્રાતસાની ખાણા પ્રસિદ્ધ છે. કચ્છ ખતે કાહિયાવાડના જેનો આવીને વગેલા છે ખસ ગેડ કાલીદાન જસરાજ પ્રસિદ્ધ છે.

x ખરદાનમાં એ ઘર નૈનોના છે.

⁺ આસતસાલમાં એક બે ઘર જૈનોનાં છે.

કલકત્તા

પૂર્વ દેશની કલ્યાજુક ભૂમિએાની યાત્રાએ આવતાર આગનતુક કલકત્તા અવશ્ય આવે કે એ દિષ્ટિએ તીર્થરઘાન ન હોવા છતાંથે કલકત્તાના સંદ્રેપમાં પરિચય આપ્યા છે.

કલકત્તા ભારતના અંગ્રેજી રાજ્યનું ભૂતપૂર્વ પાટનગર અને આપ્યા હિન્દુરતાન-માં પ્રથમ નંબરતું શહેર ગણાય છે. અહીં આ આવનાર શ્વે *ગેન* યાત્રી એ માટે નીચેનાં સ્થાના ઉત્તરવા માટે અહ્ જ અતુક્ક્ષ છે

- ૧ બાબુ પુલચંદ મુકીમ જૈન ધર્મશાલા
- ર તપાગચ્છ જૈન ઉપાગ્રય કેનીંગ સ્ટ્રીટ હક ત્યા બન્ને સ્થાનાએ પૃરતી સગવડ છે.
- ેં શેઠ ધનસુખદાસ જેઠમલ જૈન ધર્મશાળા. દે. ઋપર સરકશુલર રાેહ, ખેદદાસ ટેમ્પલ સ્ટ્રીટ
  - ૪ રાય બડ દાસ ભાભુતા કાચના મ દિરની સામે, અહીં જિતમંદિરા નીચે પ્રમાણે છે
- ૧. તુલાપટ્ટીમાં એક માટું ભગ્ય પંચાયતી જિનાલય છે. તેના ટ્રસ્ટીઓ તરી કે ઝવેરી સાથ, બ્રીમાલ સાથ, એાસવાળ મારવાડી સાથ, ગુજરાતી સાથ, અને અછ-મગંજ સાધના ભાઈ એા છે. દરેક ગચ્છવાળ તું આ મ'દિર છે, તેમાં બધા પ્રેમથી દામ કરે છે અને લામ દયે છે આ મ'દિરજીમાં ઉપર શ્રી આદિનાથ પ્રભુજી મૂલનાયક છે, ત્રીમુખજીમાં શ્રી ત્રીરપ્રભુ અલ્દ છે તથા એક દેશમાં બ્રી શ્રીરપ્રભુ અલ્દ છે તથા એક દેશમાં બ્રી શામળીયા પ શ્રેનાયજી શે મનાહર પ્રતિમાજી છે
- ર ઇ-ડીયન મીરર -ટ્રેપ્ટ ધમેતલા ન હર કુમારસિંહ હોલમાં ઉપર મદિર છે. મૂળનાયક શ્રી આદિનાય પ્રભુજ છે. તેમજ સ્કૃદિકની પ્રતિમાં આ બહુ જ સુદર અને દર્શનીય છે.
- 3. દેનીંગ રૂરીટ ને ૯૬ * તપાગચ્છ ઉપાશ્રયના ઉપરના માળે ચાહા સમય પહેલાં જ નવું નાનું અને રમણીય મંદિર બન્યું છે તેમાં શ્રી વીરપ્રસુ, શ્રી આદિ-નાધ ^{પ્ર}સુ અને શ્રી શાંતિનાથ પ્રસુની મનેંાહેર પ્રાચીન પ્રતિમાં છે

^{*} કલકવામાં અમારે બે અતુર્માસ કરવા પડયાં હતાં. આજ ચાલુર્માસ પહેલાં જ ગુજરાતી તપત્રચ્છ શ્રો સહે ઉત્લન્હપૂર્વ ક નવીન ભત્ર ઉપાશ્રમ અને મૃદિર જ વ્યું હતું, પૂ. સુનિ મહારાજ બી દર્શનિતિજયજી ન્દાયજ (ત્રિપુડી)ના ઉપદેશયાં આ શુભ કર્યો યવાં હતાં. આ સ્થાનમાં નિત્યવિનયમજી નંદિર (મર્જી વિજય મણીના સંગ્રહ) જાનમકાર ધર્જો જ સંશો છે. પુસ્તકાના સંગ્રહ સાંગ છે, વ્યવસ્થા મુજનતી તપત્રચ્છ જેન સંધના હાયમાં છે,

જ. અપર સરકશુલ રોઠ ઉપર (શ્યામ ખજાર) મુકિમ જૈન દેમ્પલ ગાર્ડનમાં પાર્શ્વનાથ ખગાનમાં વિશાલ મુંદર ત્રણ જિનાલયા છે. શ્રી મહાવીર-સ્વામીનું પંચાયતી મહિર છે. પાસે જ દાદાવાડી છે. દાદાસાહેળના મંદિરમાં અમરનામા શક્ટોલસુત શ્રી સ્થલભદ્રજી મહારાજ તથા દાદાજી ખરતરગચ્છાધીશ જં. યુ. પ્રધાન શ્રી જિનદત્તસૂચ્છિ મહારાજની પાદુકાએ છે. શ્રી મહાવીર લગવાનના મંદિરજીની પાસે જ મુંદર વિશાલ ધર્મશાલા છે. કાર્તિકીપૃશ્ચિમાના ભવ્ય, મનાહર અને અજોડ વરઘાડા અહીં જ ઉતરે છે અને ગે દિવસ રહે છે. આ વરઘાડા એવા મુદદ અને ભપકાળંધ નીકળે છે કે માત્ર કલકત્તાના જ નહિં કિન્તુ સમસ્ત ભારતવર્ષના જૈનસંઘના ગૌરવરૂપ છે આવે! ભવ્ય વરઘાડા કલકત્તા સિવાય કાઇ પણ સ્થાને જૈન કે જૈનેતર સમાજના નથી નીકળતા. વરઘાડાની વ્યવસ્થા કલકત્તા અને અજીમગજના સઘ કરે છે જેમાં ખધા સિમિલન છે. દરેક જૈને આ વરઘાડા અવશ્યમેવ જોવા જેવા છે. જરૂર જોવા જોઈએ. આખા હિન્દભરમા આ વરઘાડા અપૂર્વ છે, તેનું ખામ વર્ષન પાછળ આપ્યું છે.

પ. શ્રી મહાત્રીરુવામીના મહિરની બહારની ધર્મશાળા વટાનીને જૂતાં સામે જ રાયળદ્રીદાસજી મુકીમજીનું ખધાવેલું શ્રી શીતલનાયપ્રભુજીનું જું દિર આવે છે. આને કાચનું મહિર કહે છે. કલકત્તામાં આવનાર દરેક-પછી બલે તે ભારતીય હાય કે અભારતીય (પાશ્ચાત્યદેશનાસી) હાય—આ મહિરની મુલાકાત જરૂર લ્યે છે. રાય બદીદાસજીએ તન, મન અને અઢળક ધન ખર્ચી આવું ભવ્ય જિનમાંદર બનાવી અપૂર્વ પુષ્ય ઉપાજન કહ્યું છે એમાં તો લગારે સદે નથી. અંદર સુદર ભાવનાવાહી કલાપૂર્ણ વિવિધ ચિત્રા, મીનાકારી કામ, સ્તાત્રાનું આલેખન અને રચના ખાસ દર્શનીય છે. આ મદિરને " કિલ્હાપું બ કિલાયું એને માંદ્રની ઘણી જ પ્રશાસ કરી હતી

આ મ દિરમાં મૂલનાયક છ ત્રીશીતલનાય છ છે એ આગાના શ્રી ચિતામણી પાર્શ્વનાય છતા ભાષાંથી લાદીને સં ૧૯૨૩માં અર્લી ગ્લાપિત કર્યા છે. પ્રતિમાળ સુદ્ર સફદ અને દર્શનીય છે. એક ગાખવામાં એક પદ્માની સુંદર લીતી મૂર્તિ છે, તેની બે બાજી ર્ફાટકરતની સફદ એ પ્રતિમાં માં છે. નીચે એક સ્યામ સુંદર સાચા માતીની મૂર્તિ છે અને એક માણેકની લાવ મૂર્તિ છે. આ પાંચે પ્રતિ માઓ નાનો નાનો છે પણ બહુ જ ચિત્તાક પં છે. એક ગાખલામાં લીના અખડ દીપક બળે છે પરન્તુ આ દીવાના મેશ કાળી નિલ્ કિન્તુ પીળી હાય છે અર્લી રાજ સેંક્ડા અને બગાતી બાબુએ દર્શન આવે છે.

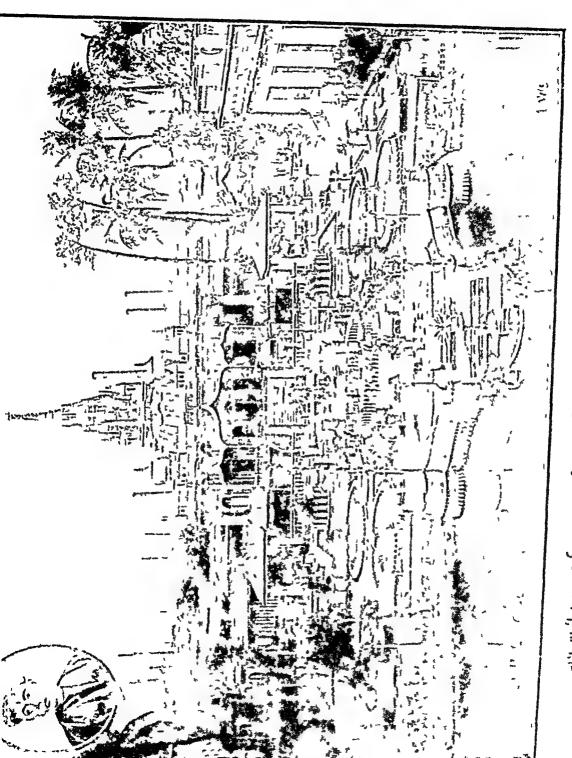
મ હરતી સામે જ એ- વિશાલ ચાક આરતના છે. વચમાં છે જ છે. આદની ગતમાં જયારે મહિરના પડછાયા આ હાજમાં (નવ્દુ અધિલું તળાવ) પઢે છે ત્યારે તે મદ્ભૂત દરય દેખાય છે. તેમજ રાત્રિના મંદિરના શિખર ઉપર નાના નાના વીજળી દીવા મૂકે છે અને તેનું પ્રતિબિંબ તળાવમાં પહે છે ત્યારે પ્રેક્ષકાના દિલમાં બહુ જ કુતુહલ અને આનંદ થાય છે. સામે જ મંદિર બંધાવનાર દાનવીર શેઠ રાયળદ્રીદાસછનું હાથ જેડીને બેઠેલું બાવલું છે કહેવાય છે કે-શેઠછ જીવ્યા ત્યાંસુધી રાજ નિયમિત મ દિરજીમાં કંઇક કામ ચાલતું જ રહેતું હતુ.

મંદિરની સામેના દાદાજીના ખગીચામાં ત્રી મહાવીર પ્રભુનું સુંદર મંદિર છે. તેમજ દાદાવાડીમાં-દેરીમાં મહાત્મા શ્રી ગ્યૂલસક્છ વગેરેની તેમજ દાદા સાહેબની પણ પાદુકાએક છે.

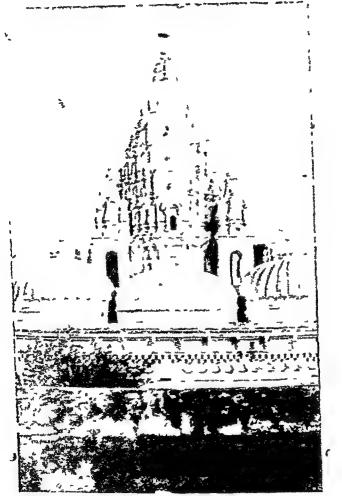
આ દાદાવાડીમાં કલકત્તાના વરદાદા ઉતરે છે સ્વામીવાત્સહયનું જમછુ થાય છે. કલકત્તાના જૈના પણ અવારનવાર અહીં જમણ —સ્વામિવાત્સહયાદિ માટે આવે છે.

- દ. આ મ'લ્ટિજીની બાજીમાં જ કપ્રચંક્જી લેાળા બાબુનુ શ્રી ચંદ્રપ્રભુનું મહિર છે, જે જિશ્રાલ અને સુદર છે.
- હ. ખાષ્_{પદીમ}્યુદાસ પ્રતાપર્યં દતુ ઘર દેહરાસરછ હેરીસન રાાના મેઠા ઉપર છે. આ ઘરદેરાસરમાં શ્રા શાંતિનાથની પ્રતિમા છે.
- ૮, બાંસતલ્લા મ્ટ્રીટમા હીરાલાલ મુન્નાલાલના મકાનમાં કેસરીયાનાથ**છતુ**' ઘરમ'દિર છે.
  - ૯. માધવલાલ બાળુનું શ્રી સંભવનાયનું વર-દેશસર
  - ૧૦. શિખર પાડામાં હીરાલાલ મુઝ્કોમના મકાનમાં શ્રો પાર્શ્વનાથતું દેશસર
  - ૧૧. મુર્ગી હટામાં ટાવર સામે માધવલાલ બાછુનું સંભવનાથનું ઘર–દેરાસર
- ૧૨ ધરમતલા સ્ટ્રેટમાં આવેલ ઇડીયન મીરર સ્ટ્રાંટમાં કુ મારસિંહ હાલમાં ખાણુ પુરનચંદ્રછ નહારતું. ઘરમંદર છે, જેમાં મૂલનાયક શ્રો આદિનાયની સુંદર પ્રતિમા છે. પાસેની બીજી દેરીમાં શ્રી શાંતિનાયજી લગવાનની સ્કૃરિકની પ્રતિમા છે, જમૃણી બાજી શ્રા આદિનાયજીની સ્કૃરિકની પ્રતિમા છે અને હામી બાજી શ્રા મહાવીરપ્રભુની સ્કૃરિકની મૃતિ છે આ પ્રતિમાએ સુંદર, બચ્ચ, વિશાલ અને દર્શનીય છે. ધાતુ- મૃતિએ પણ સારી અને પ્રાચીન છે.

્ર આ સિવાય ત્યાં રહેલે ગુલાબકુમારી લાયખ્રેરીમાં પ્રાચીન હન્તલિખિત સું દર સચિત્ર પ્રતો, ચિત્રરહિન સાદી પ્રતો, મુવજાશરી પ્રત, તથા અર્વાચીન પુરતદાના સુંદર સંબદ છે. પુરાતત્ત્વ વિભાગમાં અનેક શિલાલેખાની દાપીઓ, સિષ્ટાએ, મશુરાનાં ચિત્રાની પ્રતિકૃતિ, કેટલાંક બાવલાં, મૂર્તિઓના સુંદર સંબહ છે. એક જેનગૃદ્ધસ્થને ત્યા અવા સુંદર સ્ર થક ખરે જ અશ્ચિયંજનક છે. કલકત્તા

ના માર્ગ મન્ય અંધવેય જયવિષ્યાત શ્રી ગીતળતાવજીનું મ કિંગ—ક્લકતા

કું ડલપુર (નાલંદા) જિનાલયનું ભવ્ય શિખર.

આવનાર દરેક केने અન સરસ્વતી મંદિરનાં જરૂર દર્શન કરવાં જ * लेंधेंगे.

તેમજ સુપ્રસિષ્ધ દાનવીર ઉદ્યોગપતિ શ્રીયુત્ બહાદુરસિ હજી સિધીના સંશ્રદ કે જેમાં પ્રાચીન સિક્કાએા-ચિત્રા-સુવર્ણચિત્રા, હસ્તલિખિત પ્રતા-સચિત્ર પ્રતા વગેરે જોવા લાયક છે

આ સિવાય સુપ્રસિષ્ધ વંગ્ગાનિક ભારતીય સુપુત્ર શ્રીયુત્ જગદીશચંદ્ર છાઝની લેખારેટરી, કલકત્તાનું સ્યુઝીયમ, અન્નયબઘર, ચિડીયાખાનું, કલકત્તા યુનિવર્સિટીહાલ, બીન્ન સરકારી મકાના, મહીકળીલ્ડીંગ, વિકટારીયા મેમારીયલ, આક્ટરલ્યાનીમાન્યુ-મેન્ટ કિલ્લા, ઇન્ડીયન ગાર્ડન, ઇસ્પીરીયલ લાયપ્રેરી જેમાં હરતલિખિત ઘણાં પ્રસ્તદા છે, જેનસાહિત્ય પણ તેમાં ઘણું છે, ધર્મરાજીકચૈત્ય (બોમ્ધવિહાર), ખંબીયસાહિત્ય પરિષદ, ખાટેનિકલ ગાર્ડન, વિવેકાનદ મઠ, ખ્લેક હાવ, (તો કે તે કલ્પિત કહેવાય છે) કાલીમ'દિર વગેરે વગેરે સ્થાના જેમને શાખ અને સમય હાય તેમને નેવા જેવાં છે.

^{*} કમનસીએ ળામુજી શ્રીયુત્ પુરનચંદજી નહારનઃ સ્વર્ધનાનન પછી તેમના પુત્રે એ પુરતકસંમદ વગેરે તેથી નાષ્યાનુ સાંભળ્યું કે છતા મે જિનમંદિર તો દર્શનીય છે.

વિગેરે તમામ વહેવાર તે રસ્તે ખંધ થઇ જાય છે અને વરઘાડાની અંદર ખાંડી રીતે ઘુસી ન જાય તે માટે ખંને બાજી પાંચ પાંચ પુટને અતરે વાવડા ઝાલી લાલ દારી દરેક વાવડા સાથે બીડાવી માણુમાં ઊભા રહે છે. આ વાવડા રંગખેરંગી સાડીન અતલસ વીગેરે સુદર કપડાનાં અને સાનેરી રૂપેરી ઝાલરવાળા હાય છે, તેના વાસડાઓ કેટલાક ચાંદીના ખાળાવાળા હાય છે. વરઘાડા ખરાબર સવારે ૧૧૫ વાગ્યે નીકળે છે અને સાંજરે સાડાચાર વાગ્યે નિર્ણય કરેલા સુકામે પહોંચે છે. વરઘાડાવાળા રસ્તાયી બન્ને બાજીનાં મકાનાના તમામ માળા ઉપર અને છાપરાંઓ ઉપર સંખ્યાબંધ માહ્યુસા વરઘાડા જોવા, નીચે પડી જવાની ધારતી બાજીએ મૂકીને, ખેઠેલા જોવામાં આવે છે.

કાસીમળજાર

કલકત્તા યાત્રા કરી આ પ્રદેશની મુખ્ય જૈન પુરી અછમગંજના જિન-મંદિરાનાં દર્શન કરવા યાત્રાળુઓ અછમગંજ આવે છે.

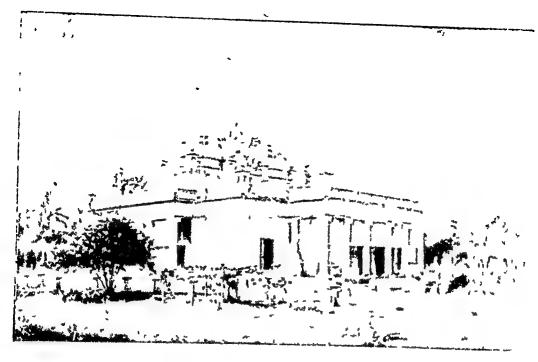
સાધુઓને તા કલકતાથી વિદાર કરતાં રસ્તામાં ઘળું સ્થાનાએ અહિંસા-પ્રચારના સ્થાના આવે છે. અજમગંજ આવતાં સુશિંદાખાદની પહેલાં કાસીમ ખજાર આવે છે. અહીં પહેલા સુંદર ત્રજ્યું જિનમે દિરા અને ત્રજીસા પ્રાવકાનાં ઘર હતા. અત્યારે તા એક જિનમે દિરતું ખેં ડિયેર ઊલું છે. અહીંથી પ્રતિમાજ અજમગંજ લાવ્યા છે. પં. સૌલાઅવિજયજી પાતાની તીર્થમાલામાં કાસીમ ખજારમાં એક વિશાલ જિનમે દિર હાવાનું લખે છે, જીઓ—

> મક્ષુદાખાદયી આવ્યા કાસમ ખજરે ભાવ્યા હેા, ભાગીરથી તીઢા ગંગા પશ્ચિમ દિશિ મનર'ગા હેા. સુ. ૪ તિઢાં જીષ્યુઢર એક વિશાલ, પ્રેલુ ચરાષ્ટ્ર રસાલહા; સું. (પૃ. ૮૪)

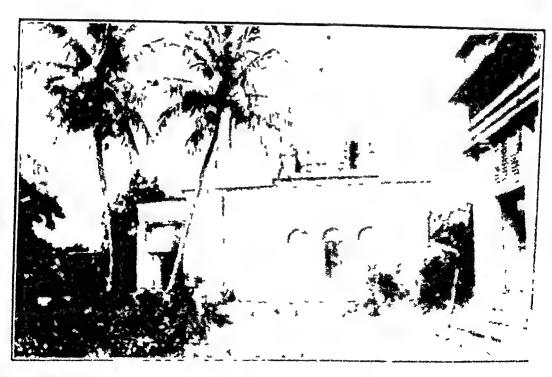
બાબુ બુધ્ધિસિંહ જ દુધારીયાએ આ મંદિરતા જી લેધાર કરાવ્યાના ઉલ્લેખ મળે છે પછુ અત્યાર તા મ'દિર ખહિચેરરૂપે જ ઊલું છે. ત્યાંથી મુર્શિદાબાદ જવાય છે.

મુશિ'દાખાદ–(મક્ષુદાખાદ)

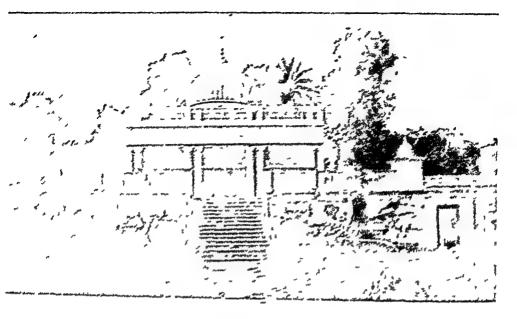
મુગલાઇ જમાનામાં આ શહેર લહું જ આખાદ હતું અને અનેક દાસાધીશ જેનો વસતા હતા. ખંગાલની તે સમયની રાજધાની હતી. જગતરોઠ જેવા નામાં- કિત પુરુષ અડીં જ ગૌરવ અને વૃષ્ધિ પામેલા આજ તેા એ વૈશવવંતી રાજધાની ખંડિયેરરપે ઊલી છે. પુરાણા રાજમહેલા; સહસ બારી (જેમાં એક હજાર બારીએ છે) પુરાણાં માગલ જમાનના ચિત્રા, સિક્કા, હથિયારા; તથા લેખાના સંગઠ વગેરે જેવા યોગ્ય છે આ નગરીના જૈનાની પુરાણી સાદ્યાબીનું વર્ણન સન્મ સાધુએએ આપ્યું છે, જેની ટુંકી નાંધ આપું છું.

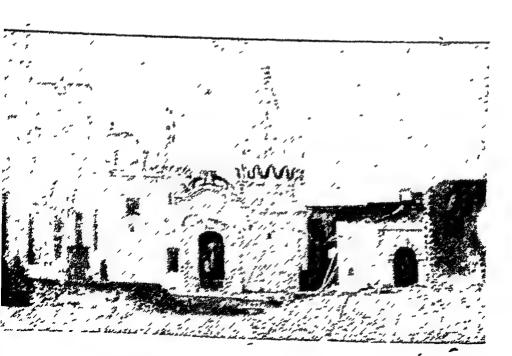
ખાલુચરના **ખગીચાનુ**ં જિનાલય

મહિર ાધુરનું પ્રાવ્યત જિનાલય.

અજીમગંજ–અગીચાનું જિનાક્ષય.

વિશાલાનગરી (બીડાર શરીક) નું જિનાલય

" કાેડીધજ કાેઈ સહસ રે રેશમીની કાેડી ઉછાઢ રે "

" કાસ દ્વાહસા જાનુને પટણાથી એ ગામ

સેય'વરા આસ'વરા, સહુ રહે એક ઠામ.

11 2 11

જીણુ ગામ જિનરાજને શ્રાવક સેવે નિત

ગુજ્વવંતા ગુરૂની ભક્તિ કરે ઉદ્દારહ ચિત્ત

11211

મક્ષુદાખાદ મઝાર શ્રાવક સઘલા સુખકાર હા; સુન્દર સુળુજયાછ

ત્રાસવંશ સિરદાર લાની ખાળ ઉદાર હાે, સું. ા ૧ ા

વીર ધીર વિખ્યાતા ધરમી ને સુપાત્રદાતા હા

ંવ'દ્યા શ્રી ગુરૂના પાય હરખ્યા હીયડામાંહિ હા. સું ॥ २ ॥

આજે ત્યાં એક પણ શ્રાવકતું ઘર નથી

મહિમાયુર

મુશિં દાળાદથી મહિમાપુર ૧ા માર્ધલ દ્વર છે. અહીં ભારતળન્ધુ ભારતદીપક જગત્રીઠના વંશજ રહે છે. જગત્રીઠનું કસાટીનું જેનમંદિર ખહુ જ પ્રસિદ્ધ છે. આખાં ભારતવર્ષમાં કસાટીનું મંદિર જેનોનું જ છે. આમંદિરમાં પહેલાંહીરા, પજ્ઞા, નીલમ, માથ્યુક અને કસાટીની મૂર્તાંઓ હતી. આ કસાટીનું મંદિર પહેલાં ગંગાનદીના કિનારે હતું. એની ભવ્યતા અને રચના માટે આખા હિન્દુસ્તાનમાં આ મદિર અંજોઠ ગણાતું હતું પરન્તુ ભાગીરથીના ભીષણ પુરપ્રવાહમાં આ ભવ્ય મંદિર, જગત્રીઠના ખંગલા અને લક્ષ્મીદેવી વગેરે ખધું દળાઈ ગયું. પહળાથી મંદિર, જગત્રીઠના ખંબા વિગેરે મળ્યાં તે એકઠું કરી હાલનું નાનું નાન્યુક કમાટીનું મંદિર ખનાવ્યું છે. એન્ધર્મના તીર પરેષ્ઠની, ભારતના સુપુતની અને મહાન્ કું પરલ્યાં તે જોકઠું કરી હાલનું નાનું નાન્યુક કમાટીનું પરેષ્ઠની, ભારતના સુપુતની અને મહાન્ કું પરલ્યાં જગત્રિકની રિઘનિમાં આજે પરુષની, ભારતના સુપુતની અને મહાન્ કું પરલ્યાં અને મહત્યાં એ સ્વર્તા એછા નગી.

જગત્શેઠનું કસાટીનું મંદિર તેમાં મૂલનાયકે શ્રી પાર્શ્વનાયજીની શ્યામમુંદર પ્રતિમાછ છે જમણી બાજી શ્રી સુમતિનાયજીની પ્રતિમાછ પણ ક્યામ છે. અને હાળી બાજી શ્રી નેમિનાયજીની પ્રતિમા પણ નીચે રતનો સફેદ પ્રતિમા શ્રી કુંશુનાયન્ જીનો છે. અને હીરા, પજ્ઞા, માણેક, નીલમ અને કમાટીની મૂતિ'એ તેમનો ધર્મ શ્રદા અને વૈભવનું જીવ'ત દેશન્ત છે તેમજ ભૂતકાળમાં માણેના પલ ગ શાહજુનાના મયૂરાસનની પ્રતિકૃતિ આદિ પણુ તેમના વેશવનો યાદી કરાવે છે. મુગલાઇ જમાનામાં છે ક એમને ત્યાં હતી અત્યારે વર્તમાન જગત્શેઠ પણ ધર્મ શ્રદ્ધાળ અને મજૂન છે

^{*} કેઠલાક ઇતિદાસલેખદાએ જૈનજગતના આ સિનાન માટે ઘણા વ્યન્યાય કર્યા છે. એએ! ડેન હોવાના કે ન્ણે વધારે નિંદાયા છે. તેમના સાચા ઇનિદાસ તા વેમના વંશએ પાસેયી મળેડ્રેતેમ છે પરનતું જગત્રેક (બગાત્રી) અને બારતમાં અંગ્રેઝ ર જ આ પુસ્તકાએ પ્રામ્પિક ઇતિદામ ખાતા પ્રયત્ન હેલ યે છે ખરેન

હાલની અ'શ્રેજ સરકાર તેમના કાંદીમાને વર્ષાંસન આપતી અને જગત્શેઠની ખુરશી પણ અલગ રહેતી, હમણાં તે પણ બ'ધ કર્યું' છે.

યક્રિમાપુરથી કટગાલા ગા માઇલ દ્વર છે.

ક્રુઓલા

વિશાળ સુંદર ખગીચામાં શ્રા આદિનાથ પ્રભુનું ભવ્ય મંદિર છે. મૂલનાયક શ્રા આદિનાથજની પ્રતિમાજ ચયતકારી અને પ્રભાવશાળી છે. તેના ઉપર જે લેખ છે તેટલી એ પ્રાચીન મૂર્તિ નથી. અક્ષરા પણ નવીન લીપીના જ છે. પન્નાની પ્રતિમા, પન્નાની પાદુકા, સાના ચાંદીની મૂર્તિઓ મૂલગભારામાં છે તેમજ સફેદ સ્ફ્રેટિકની સુંદર ત્રણ મૂર્તિએ દર્શનીય છે. ખાપ્યુ લક્ષ્મીપતસિંહજએ આ સુંદર જિનમ દિર અને ખગીચા બનાઓ છે.

ત્યાંથી ખાલુચર ચાર કારા ક્રર છે.

ખાલુચર

અહીં ગાર મ દિરા અને ૫૦ ઘર શ્રાવકાનાં છે. મ'દિરામાં શ્રી સ'લવનાથ પ્રલુ, અરનાથ પ્રલુ, વિમલનાથ પ્રલુ, તથા આદિનાથ પ્રલુનાં સ્તૃર મ'દિરા છે. મ'દિરા વિશાલ અને લગ્ય છે. અહીંયી ગા થી ગાા માઇલ દ્વર કીતિઆગમાં પાર્શ્વનાથલગવાન્ નું મ'દિર છે. ત્યાં કસાડીની સુંદર મૂર્તિ છે. આ પ્રતિમાજી જગત્શેઠના મ'દિરમાંથી આવી હશે એવું અનુમાન કરાય છે. અહીંથી ગ'ગના સામે કાંઠે ગા માઇલ દ્વર અછમગ'જ છે.

અજમમાં જ

કલકત્તાથી હાત્રરા **થઈ અજમગંજ સ્ટેશને ઉતરી યાત્રાળુએ** શ્વે. ધર્મ-શાળામાં આવે છે. અહીં આવનાર દરેક **જૈન** યાત્રીઓને પ્રથમ દિવસના જમજીનું નિમંત્રશુ ખાણુછ સુરપતસિ**ંહ**છ દુગઠ તરફથી હોય છે.

અજીમગંજ અને બાલુચરની વચમાં નકી છે. યાત્રિકાને ક્રાંડીમાં ખેસી સામે પાર જલું પઠે છે અહીં બાવેકાનાં ૮૦ ઘર છે. તેમની ધર્મ ભાવના અને શ્રધ્ધા પ્રશ'સનીય છે. જૈન પાઠેશાળા, કંન્યાશાળા ચાલે છે. ઉપાશ્રય છે, યતિજી પણ રહે છે. જ્ઞાનભંડાર પણ છે. અહીં કુલ ૧૧ જિનમ'દિરા છે જેના દૂંક પરિચય આ પ્રમાણે છે—

(૧) પદ્મપલનું (૨) ગાંહીજ પાર્શ્વનાથજનું ઘર દેશસરજ (૩) સુમતિનાથજનું (૪) પાર્શ્વનાથજનું ઘર દેશસર (૫) ચિતામણી પાર્શ્વનાથજનું (૬) મેમનાથજનું આ દેશસર માટું છે. તેમાં નેમિનાય પ્રલુજની ત્રિગઠા ઉપર સુંદર શ્યામ ત્રણ પ્રતિમાંએ! છે. નવપદજની પાંચ રતની પ્રતિમાંએ! છે. (૭) શામળીયા પાર્શ્વનાથ-

છતું રામળાગતું સુંદર મંદિર (૮) રામળાગતું છુદ્ધિસંહ છ ખાખુવાળું મંદિર, શ્રી ચિંતામળી પાર્શ્વનાય છતું મંદિર, અર્દ્ધી રત્નાની ચાર પાદુકાએ છે. (૯) રામળાગતું અષ્ટાપદ છતું મંદિર, આમાં મૂલનાયક છ શ્રો પાર્શ્વ નાયછ છે. આ મંદિરમાં આઠ આઠની લાઇનમાં ચાવાશ તીર્થ કરની ચાવાશ પ્રતિમાઓ છે વચમાં પચીશમી શ્રી પાર્શ્વ નાય છતી પ્રતિમા છે (૧૦) સંભવનાય છતું મંદિર, મૂલનાયક છ શ્રી સંભવનાય છ છે. મૂલનાયક છતી ભગ્ય વિશાલ મૂર્તિ છે; અહીં ધાતુ મૂર્તિએ પણ ઘણી છે ખહીં એક પદ્માની શ્રી મિલાય છતી લીવારંગની, ચાવીશ રતની સફેદ રંગની, તેર પ્રતિમાઓ કરોતીની શ્યામ રંગની અને પચાસ ચાંદીની મૂર્તિએ છે. આ બધી મૂર્તિએ દર્શનીય છે. (૧૧) શાંતિનાય પ્રસત મંદિર-મૂલનાયક છ શ્રી શાંતિનાય છી પ્રતિમા પાનાના લીલા રગની છે. બનને બાજી સ્ફરિકની સફેદ પ્રતિમાઓ છે.

અહીં નવલખાજીના ખગીચામાં સફેઠ ગુલાબ, કમલ વગેરે ઘાય છે અને પ્રભુ-પૂજામાં વપરાય છે. અહીંનાં બધાં મ'દિરા દર્શનીય છે.

ક્ષાત્રયકું ડ

નવાદા સ્ટેશનથી ૩૨ માઈલ, લખીસરાઈ જંકશનથી ૨૨ યી ૨૪ માઈલ અને ચપાપુરીથી થાડા માઈલ દ્વર સ્થાન છે. કાક કીથી ૧૦ માઈલ દ્વર છે. નવાદાથી તા ગૃહસ્થાને મેાટર દ્વારા અહીં આવતાં વધારે અનુકૂળતા છે. લખીસરાઇથી સીક દેશ જ જતી સડકથી આ સ્થાન દ્વર છે. સડક રસ્તે કાક દી થઇને જતાં ૧૯ માઇલ આવ્યા પછી કાચે રસ્તે ક્ષત્રિયકું જવાય છે.

ક્ષત્રિયકુ'ડ ભગવાન શ્રી મહાવીર દેવના જન્મસ્થાન તરીકે ખહુ પ્રસિદ્ધ છે. અહીં ક્ષત્રિયકુ'ડને ખદલે '' જન્મસ્થાન '' નામ વધારે મશક્ર્ર છે. જૈન મંદિર અહીંથી પાંચ માર્ધલ દ્વર છે.

સત્રિયકું હ જતાં પહેલાં લછવાં ગામમાં રહેવું પહે છે. આ નગર વિછતી રાજચાની રાજધાની તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. લછવાં આં એક સુદ્ધ વિશાલ શ્વેતાં ગર ધર્મશાળા અને અંદર શ્વેતાં ગર તેન મહિર છે. અહાર વિશાલ કશ્પાઉન્ડ છે. મંદિરમાં શ્રી વીર પ્રભુની સુન્દર પ્રતિમા મૂલનાયક છે. ધર્મશાળા જૂની અને તૂરેલી છે. કહે છે કે-ત્રયારપી ઘઈ ત્યારથી જ તે અધૂરી જ રહી છે. ધર્મશાળા જૂની અને કામ ઘણા વખતથી અવ્યવસ્થિત છે. ધર્મશાળાથી ત્રણ માઇલ દ્વર પદાઢ છે. જતાં વચમાં ચાતરક પદાઢી નદીઓ અને જગલા આવે છે. રસ્તા બિદ્યાયણા લાગે છે. એકાકી આદમીને ટર લાગે ત્રવું છે. એક ને એક જ નદી છયી સાત વાર ઉદ્દલંધની પહે છે. નદીમાં ચામાસા સિવાય પાણી રદેવું નવા. રસ્તામાં પત્યચ્ચ અને કાંકરા ઘણા ખાવે તે. પદાઢની નીચે તલાઢીમાં છે નાના જિનમ દિરા છે તે સ્થાનને જ્ઞાતખંડવન કહે છે (હાલમાં કુટેશાટ કહે છે). અદી પ્રભુતી દીદ્યાનું સ્થાન બતાવાય છે અર્થાત્ આ દીદ્યા કલ્યાણકનું સ્થાન છે. તલાઢીમા

ભાતું અપાય છે. (તે તલાટીનું મકાન હમાં નવું કરાવ્યું છે.) પહાર ઉપરના અતાવ કઠણ અને કંઇક વિક્રદ પણ છે. દેગઠાની, કિંદુઆની, સકસકી આની, અને ચીકનાની આદિ સાત પહાડી વડાવતી પહે છે. કુલ ત્રણ માધલના અઠાવ છે. લછવાડ ગામથી કુલ ૭ માઇલ છે. દ્વરથી મંદિરનું શિખર (લીલા પાનાના રંગનું) ધવલ દેખાય છે. મદિરની નજીકમાં એક નિર્મળ નીઠા પાણીના ઝેરા છે. પાણીના ખળખળ શખ્દ બહુ દ્વર સુધી સંનળાય છે. દ્વરથી આના દેખાવ પળ રળીયાંમણા લાગે છે. કહે છે કે ગમે તેવા દુષ્કાળમાં પણ આ ઝરાનું પાણી ખૂટતું નથી.

મંદિર મજખૂત અને ઊચા ગઢની અંદર આવેલું છે. મંદિરજીની બહાર ચાતરફ જંગલ જ છે જેથી વાલ આદિ હિંસક પ્રાણીઓના બય રહે છે, પરંતુ મંદિરજીના કાંદ્ર વગેરે મજખૂત છે જેથી અહીં રહેનારને કાંઇ જાતના હર નથી રહેતા.

મંદિરજમાં પરમ શાંતિદાયક આહ્લાદક વિક્ષનિવારક થ્રીવીરપ્રભુની સુંદર પ્રતિમા છે. દર્શન કરવાથી ખધા ઘાક ઉતરી જાય છે. યાત્રીઓતે પૂજા આદિની સગવડ સારી છે. અહીંથી એક નવા રસ્તા મળે છે જે નવાદ રાહને મળી જાય છે. આ રસ્તે માેટર ઠેઠ મેંદિરછ નછક આવી શકે છે.

જે ક્ષત્રિયકું હની ચશાળાયા, વેલવ અને સમૃદ્ધિતું વર્જુન જૈન ગ્રંથામાં મળે છે તે નગરમાં આજે ઝાહવાં ઊગ્યાં છે. આનવીઓને બદલે હિંસક પશુઓ વસે છે અને પક્ષીઓ કલ્લાલ કરે છે. માત્ર એ સ્થાન અને ભૂમિ છે. અંદિર્જીમાં મૂર્તિ ઘણા સમય સુધી ગલારામાં ખિરાજમાન હતી. હમજ્યાં જ પ્રતિષ્ઠા થઇ છે.

હાલ જે ઠેકાં આપાલું મંદિર છે ત્યાંથી ત્રાહેક માઇલ દૂર ઉત્તરે લાધા-પાળી નામનું સ્થાન છે, જે મૂળ જન્મકક્યાલુક સ્થાન કહેવાય છે. ત્યાં જવાના રસ્તા બહુ કઠલુ છે. ત્યાં જતાં વચમાં છાતી સુધી ઊંચું ઘાસ વચમાં આવે છે, તેમ રસ્તા પણ ઘસાઇ ગયેલા છે એટલે અમે ના ન જઇ શક્યા, પરંતુ ત્યાં એક માટા દિલા છે. ચાતરફ ફરતા કિલ્લા છે. આંદર મંદિરજીનાં ખંડિયેરા છે. ત્યાં એક વિશ્વાસ અનુઅલી માણ્ય માક્યી મુનિમજીએ ત્યાંની ઇટા મંગાના હતી. નાલ દા વિદ્યાપીઠ ખાદતાં જેવી અને જેવડી માટી ઇટા નીકળી છે, તેવડી માટી ઇટા અહીં પણ નીકળે છે જે અમે નજરે જોઇ. પ્રાય: એ હજાર વર્ષની પુરાણી ઇટા છે મૂળ જન્મસ્થાનનું મંદિર પહેલાં આ સ્થાને હતું એમ સાંલળ્યું. અસા વર્ષ પહેલાં પણ અહીં તા આ જ સ્થિત હતી. તે વખતે પણ લાધાપાણીનું મૂળ ગ્યાન અલગ જ હતું અને યાંત્રીએા પણ થાડા જ જતા હતા. તે વખતના વિદ્રાન્ યાત્રી તેન સાધુ તે સમયનું વર્લુન આ પ્રમાણે આપે છે.

હાળ પ

[&]quot; ખાંતિ ખરી ખત્રીકું હની જાણી, જનયકલ્યાણ હેા વીરજી ચૈત્રી સુકલ તેરસી દિને યાત્રા ચઢી સુપ્રમાણ હેા વીરજી. (૧)

કુસુમ કલિમની માેકલી બિમળા દમણાની જેડી હો, તલહુટ ઇ દાય દેહરા પૂજ્યા જી નમનો દાૈડિ હાે. વી. ૪ સિદ્ધારથ ઘર ગિરિ શિરિ તિહાં વદ્ઘ એક બિ'બ હાે, બિહું દાશે પ્રદ્માકુડ છઇ વીરહમૂલ કુદું બ હેે. વી. પ પૂજીઅ ગિરથકી ઉતર્યા ગામિ કુમારિય જાય હાે, પ્રથમ પરિષહ ચઉતરઇ વ'દ્યા વારના પાય હાે. વી. ૬

ત્ર કેલાં કરીએ કેખી આમતી રૂં ખરાય ધ્રિકાર ધર્મા કેલા કર્યા કર્યા કરી મહાપૂજ રચીજઇ આલપજી કોડા કરીએ કેખી આમતી રૂં ખરાય સ્થિકાર ધર્માના ધાર્માલ ક્રાં કરી મહાપૂજ રચીજઇ આલપજી કોડા કરીએ કેખી આમતી રૂં ખરાય સ્થિકાર ધર્મ્ય નિર્વેષતાં

રાઇ દાસ પાસિઇ અચ્છઇ મહાણ કુંડગામ

– તસ દેવાછું દાતણી કૂખી અવતરવા ઠામ. તે પ્રતિમા વંદી કરી સારિયા સવિ કામ;

ત પ્રાંતમા વંદા કરા સારયા સાવ કામ; પંચ કાેસ કાકદ નયર શ્રી સુવિધઢ જન્મ.

(શ્રી હ'સસામવિરચિત. પૃ ૧૮

કવિયોના કથન પ્રમાણે અજે પણ એ જે નિયતિ પ્રતિ છે. ના તીર્ઘના જાણામાર માટે પ્રયત્ન ચાલે છે.

વર્ત માન સ્થિતિ

અત્યારે ક્ષત્રિચકું હ ગ્રામ તદ્દન નાતું ગામહું છે. આ ગામ પહેલાં પહાડ ઉપર જ વસેલું. અત્યારે પણ તેમજ છે. નાતું ગામહું. ત્યાં વિદ્યમાન છે. અહીં પ્રભુની ખાલકાડાની સ્મૃતિરૂપ આમસીના ઝાડ પગ્રુ હતાં. અહીં નવાદાથી સીધી માટર આવી શકે તેવા રસ્તા છે. તે વખતનાં ખીજાં જે ગામાનાં નામા હતાં તે નામનાં ગામા અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે. જેમકે કુમારગામ, મહાજુકું દગામ, મારાક, કાનાગ (કાલ્લાગ) વગેરે છે.

શ્રી વીર પ્રભુએ દાક્ષા લીધા પછી પ્રથમ કુમારગામમાં રાત્રિ ગાળી હતી તે ગામ અત્યારે છે; તે મહાલુકું હ ગામ પન્નુ અત્યારે છે જેમાં એકલા પ્રાક્ષણા જ વસે છે. કાનગ એ જ કાલાગસિવિશ છે, જ્યાં પ્રભુને પ્રથમ ઉપસર્ગ થયા હતા, તે આ રથાન લાગે છે. આ સ્થાને જિનમ દિર હતું. કુમાર શામમાં પણ જિનમ દિર હતું. અત્યારે ત્યાં મ દિર તા છે જ પરન્તુ તેમાં જિને દ્રદેવની પ્રતિ માછ નથી. તેને સ્થાને અન્યદેવની મૂર્તિ એચાહવામાં આવેલી છે તેમજ ક્ષત્રિય કુંગ્યી પૂર્વમાં કાા માઈલ દ્વર મહાદેવ સીમરીયા નામનું ગામ છે. અહીં પહેલાં જિનમ દિરા હતાં પરન્તુ જૈન વસ્તીના અભાવે ત્યાંની જૈન પૂર્તિઓ પાસેના તળાવમાં નાખી દીધાનું અને તેને બદલે શિવલિંગ અને પુદ્ધમૂર્તિ આવી છે. અહીં પન્નુ પાલાણાનું જેર છે. તેમજ અગ્નિખ્ર્યામાં ખસપ્રદુદ્દા (વસ્પષ્ટી) ગામ છે આ ખધા સ્થાને જિનમ દિરા હતાં, જૈનોની વસતી હતી. આ ખધું હાલ માત્ર સ્મૃતિ રૂપ છે. આ આખા પ્રાંત જૈનાથી લરેલા હતા. સમયે તેમને અન્યત્ર જવાની ફરજ પાડો જેના પરિલ્યામે ત્યાંથી જૈનોના અભાવ થયા, પરન્તુ હજ્ય વીરપ્રભુની પૂજા અને જૈનાવના સંસ્કાર રહ્યા છે. લલે તે છાયામાત્ર છે પલ્નુ કેઇ સમર્થ જિનાચાર્ય આ પ્રદેશમાં વિચરે તા ઘણા લાભ થાય તેમ છે.

હૈદલાક મહાશયા આ સ્થાનને સ્થાપના તીર્થ માને છે અને કહે છે કે ખર્ તીર્થ જન્મસ્થાન તા પદ્યાથી ઉત્તરે ગંગાપાર ૧૨ કેમ . મુજક્રયપુર જીદ્યામાં ગંડકી નદીના કાંઠે બોસાહપદી ગામ છે, જેને વિશાલા નગરા કહે છે. ત્યાં હમણાં ખાદકામ ચાલુ છે. ત્યાં ક્ષત્રિયકું હથામ, પ્રાદ્માણુશામ, વાલિન્યથામ, કુમારિયથામ, ગાતવન, આમલકી કોડાના સ્થાન વિગેરે પ્રાચીન સ્થાના ત્યાં હોવાની માન્યતા છે પરંતુ અમે જે સ્થાન અને જે સ્થિતિ ઉપર્યુક્ત સ્થાનકે જોઇ છે તેયા તે મહાતુલાવાનો આ માન્યતા સ દેદજનક છે. લગભગ સાડાત્રણુસાથી ચારસા વરસ પહેલાથી આપણે આ સ્થાનને ક્ષત્રિયકું હ માની તીર્થક્ષે માનતા આવ્યા છીએ. તે વખતના વિદ્વાન યાત્રી સાધુએાએ પણ આ જ સ્થાનને તીર્થક્ષ માન્યું છે.

અહીંયા પગ-રતે પાવાપુરી જતાં મહાદેવ સમરીયા વચમાં આવે છે ત્યાં પહેલાંતું જિનમ'દિર કે જે અત્યારે શિવાહ્ય થયું છે તે જોયું. સ્તતામાં પહાડી રસ્તો, વીરપ્રભુના વિદ્વારસ્થાના-વિદ્વારભૂમિનુ અવલાકન કરતાં કરતાં નવાદા જવાય છે.

ગયાજ

પાવાપુરીયા ઉત્તરે 34 માઇલ ગયાજી છે. ખનારસળી કલકત્તા જતાં વચમાં જ ગયા જ'કરાન આવે છે. વૈષ્ણુવા અને શૈવાનું પ્રસિદ્ધ તીર્ધધામ છે. ક્રશ્ગુના કિનારે પાતાના પૂર્વજોને પિતૃપિંડ દેવા અનેક ભક્તો અહીં આવે છે. અહીં પડાઓનું લાગું જેર છે. ખાસ તેમનાથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. ત્યાંથી છુદ્ધ ગયા પ માઇલ દ્વર છે.

બુદ્ધસયા

મૂળ તીર્થ તા બૌદ્ધોનું કહેવાય છે પરન્તુ ખોદ્ધોના ભારતમાં દર્શનક લવા પછી શકરાચાર્ય છના સમયથી આ સ્થાન શંકરાચાર્યના તાળામાં ગયું છે. મૂર્તિ તા ખુદ્ધની છે પરન્તુ હિન્દુઓ એમ કહે છે કે-ખુદ્ધદેવ અમારા એક અવતાર થયા છે. અહીં હમણું કેટલાએ સૈકાથી શંકરાચાર્ય છના કખ્જે છે. વહીવટ તેમના જ હાથમાં છે. અહીં તેમની પાસે જૈનમૂ તિં એ છે જે અમને દેખાડી. કુલ ચાર જૈન મૂર્તિઓ છે. અહીં નેપાલ ભુતાનના, સિલાનના, રગુતના, ચીન અને જાપાનના યાત્રીએ અને બીપ્લસાધુઓ આવે છે.

અહીંથી ઢાભી થઇ ભદ્દિલપુર જવાય છે.

हाइ'ही

અહીં સુવિધિનાઘ પ્રભુનાં સ્થવન, જન્મ, દીક્ષાં અને કેવલગાન આ ચાર કલ્યાજીક થયાં હાય તેમ કહેવાય છે. આને ધન્નાનગરી પદ્મ કહે છે. (ધના શાલિ-ભદ્ર નહિં) આ સ્થાનના વિશેષ ઇતિહાસ મળતા નયા. ગામ બહાર ટીકા ઘણા છે. નગરી પ્રાચીન જણાય છે. ખાદકામ ઘાય તા ઘણું જાદ્યવાનું મળે.

અહી એક સુંદર શ્વે જૈન ધર્મશાળા અને શ્વે જૈન મંદિર છે. મંદિરમાં પાર્શ્વનાથ પ્રભુજી મૂળનાયકજી છે. અંદર સુવિધિનાથ ભગવાનની પાદુકા છે. નજી મૂળ ગુભારામાં પ્રતિષ્ઠા ઘઇ નથી એટલે રંગમહપમાં મૃતિ ભિરાજમાત છે.

આ ગ્યાન પ્રાચીન તીર્ય રૂપ છે કે સ્થાપનાતીર્ય છે એ કાંઈ સમજાનું નથો.

*શ્રીસુવિધિનાથ ભગવાન-તેમનુ બીલું નામ પુષ્પદ ત છે. કાકદીનમરીમાં તેમના જન્મ થયા હતા તેમના પિતાનું નામ સુધીવ રાજ, મતાનું નામ કામાં મણી, પ્રશુજના મળેમાં આવા પછી માતાપિતાએ પર્માશ્યન મારી રીતે કર્યું જેયી તેમને નામ શ્રુપિતાથ રાખ્યું અને મચકુંદના ફૂાની કૃષ્યા સમ્ખા પ્રસુના ઉન્દ્રા કૃષ્ય માટે બીલ્યું નામ પુષ્પદંત રાખ્યું. તેમનું એકમે ધનુષ્યમ્માલ રરીમ, બે લાખ પૂર્યનું આયુખ, શ્વેત વર્ષું અને મમરમચ્છનું લાંધન કર્યું.

કેટલાક મહાનુંભાવા લખે છે કે-અસલી કાકંદી તો નાનખાર સ્ટેશનથી છે માઇલ દ્વર ખખુંદા ગામ છે તે જ હાવી જોઇએ એ સ્થળ શ્રીસુવિધિનાય લગવાનનાં ચાર કલ્યાણક થયાં હશે. અત્યારની કાકંદી જેને આપણું તીથંરૂપ માનીએ છીએ એ તો ધન્ના અલુગારની કાકંદી છે. વિશેષ સંશોધન કરવાયો આ વિષયમાં નવા પ્રકાશ પહે તેમ છે. અત્યારનું શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર તા સાલમી શતાબિદ લગલાનનું છે. પ્રાચીન તીર્થમાળાઓમાં પણ મતલેદ જોવાય છે, તે આ પ્રમાણે છે-

(ક્ષત્રિયકું હતી ચાત્રા કરીને આવ્યા પછીતું કાક દીતું વર્જુન કવિરાજે આ પ્રમાણે આપ્યું છે.)

> સુવિધિ જનમભૂમિ વાંદીયઇ કાક'દ કાેસ સાંત હાે; કાેસ છવીશ ળિહારથી, પૂર્વ દિશિ દાેય યાત્ર હાે.

> > (विकयसागरविरयित समेतशिणरतीर्धभाक्षा)

ળિહારથી પૂર્વમાં છવીશ દેશ દ્વર જે લખ્યું છે તે બરાળર છે. પાવાપુરી-થી પગર-તે 3ર થી ૩૪ માર્ધલ ક્ષત્રિયકું ડ અને ત્યાંથી ૧૨ માઇલ કાઠ દી નગરી છે. એટલે ૨૬ કેશ ખરાબર થઈ રહે છે. ખીજા કર્વિરાજ કહે છે–

> પંચ કાેેેસ કાક દ નચર શ્રી સુવિધહ જનમ તે વંદીજ⊌ ભાવિસિક એ આગલિ ચંપ વખાણ (કવિ ફ્રંસસાેેમ)

મા કવિશ્રીના કથન પ્રમાણે ક્ષત્રિયકું હથી પગેલે કીવાળા રસ્તે કાક દી પાંચ કે શ થાય છે. અને તેમના કથન પ્રમાણે શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાનની જન્મભૂમિ મા જ છે. ત્રીજા કવિરાજ આ પ્રમાણે કહે છે-

> " તિહાંયા ચિહું કાેસે ભલી ચિ. કાર્ક દિ કહેવાયછ, ધન્તા અચુગાર એ નગરતા ચિ. આજ કાર્ક દી કહેવાયછ !! ૧૯ !! કાંક દી એ બહું એ ચિ. વસતા ધન્તા એથછ, સુવિધિ જિણેસર અવતર્યા !ચ. તે કાંક દી અનેઘછ. !! ૨૦ !!"

પ્રથમના ખે કવિરાને વર્તમાન કાકંદીને જ તીર્થક્ય માને છે ત્યારે ત્રીજ કવિરાજ બીજી કાકંદી તીર્થક્ય છે એમ લખે છે.

આવાં પ્રાચીન સ્થાનાના શાધખાળ ઘવાની જરૂર છે. અહીં તીર્થની વ્યવસ્થા નેઈએ તેવી સારી નથી. લખીસરાઇ સ્ટેશનથી માેટરમાં કાક દી થઇ ક્ષત્રિયક હે જવાય છે. પૂર્વમાં પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું માહાત્મ્ય વિશેષ હાવાથી મૂળનાયક પાર્શ્વનાથ છે અને સુવિધિનાયછની પાર્દ્ધ છે. નવી પ્રતિષ્ઠામાં મૂળનાયક સુવિધિનાયછની પ્રતિમા સ્થાપવાની જરૂર છે જેથી તેમના કલ્યાજી દાની આરાધના સુલભ ગણાય.

નાથનગર

ભાગલપુરથી નાઘનગર ૧ા માઇલ દ્વર છે. અહીં મુખરાજરાયનું

મુંદર જિનમ દિર છે. મ'દિર નાતું અને નાજીક છે. તેમાં છૂટું છવાયું કાચતું મિણાકારી કામ કરાવેલું છે તે ખહુ સુંદર છે. મ'દિરજીની નીચે ખાજીમાં જ ઉપાશ્રય છે અને પાસે જ ખાણુજીના ખંગલા છે

ચ'પાપુરી

આ નગરી ખહુ પ્રાચીન છે. ખારમા તીર્ઘ કર શ્રી વાસુપૃત્રય પ્રભુનાં પાંચે કલ્યાણક મહીં થયાં છે, દાઇ પણ તીર્ઘ કરનાં પાંચે કરવાણક એક સ્થાને થયાં હાય તેવાં સ્થાના અલ્પ હાય છે. નવપદારાધક સુપ્રસિદ્ધ પૂનિતાત્મા શ્રી શ્રીપાલ મહારાજ પણ આ ગંપા નગરીના જ હતા. ભગવાન મહાવીર દેવ પણ અહીં પધાર્યા હતા. સતી x સુલદ્રા, આદર્શ પ્રદ્મચારી શ્રી સુદર્શન શેઠ કે જેમના ઉચ્ચ શિયલના પ્રતાપે શૂળિનું સિંહાસન થયું હતું; તથા મહાસતી ચંદનબાળા, કામદેવ શ્રાવક, કુમારનંદી સુવર્ણકારાદિ અનેકાનેક મહાપુરુષા અહીં ઘયા છે.

આ નગરીની પુનઃ રથાપ-ા શ્રી મહાવીરદેવના પરમ ભક્ત મહારાજ શ્રેલ્રિકના પુત્ર કાેચ્રિક કરી હતી. રાજ શ્રેલ્રિકના મૃત્યુ પછી કાેલ્રિકને રાજગૃહીમાં પિતાનું સ્મરસ્તુ વાર'વાર થઇ આવવાયી રાજગૃહીથી રાજધાની ઉઠાવી; ચંપા નગરીમાં રથાપી. આ નગરીનું સવિસ્તર વર્લુંન જૈન આગમામાં અને અન્ય અનેક જૈન શ્ર'થામાં મલે છે. આ નગરી પ્રાચીન કાલની છે કિન્તુ પરિવર્તન થઇ જવાથી તેના ઉદ્યાનમાં નવી નગરી વસાવી પાતાની રાજધાની ત્યાં સ્થાપી હતી.

દશવૈકાલિક સ્ત્રની રચના છુતકૈવત્રી શી શય્ય ભવસૂરિજીએ મનક સુનિજી

શ્રા વાસુપૂત્તારવાગીના ચંપા નગરીમા જન્ય થયા હતા. તેમના પિતા વસુપૂત્ત્ય રાજ્ય અને જયા ાહ્યું માતા હતાં. અગરંત ગર્જે આવ્યા પછી ઇન્દ્ર મહામજ વારંવાર આવી વસુ એટલે રત્તની દૃષ્ટિ કરીને માતાપિતાની પૂજ્ય કરતા તેથી વાસુપૂત્ત્ય નામ દોધું. તેમનું સિત્તેર ધનુષ્યપ્રમાણ દારીય, અને પહેાતેર લાખ વર્ષોનુ સાયુષ્ય હતું. રાજ્ય વર્ષ્યું અને લાંછત પાડાનું હતું.

× સુબદા સતી મળ વસંતપુરનિવાસીની હતી. તેની માતાનું નામ તત્ત્રમાલિની હતું. અંષા નગરીના છુક્કમી શુક્કારા કપડી જેન વની તેને પરપ્યા હતા. અને પંડી સુખદાને ગપાનગરીએ લાવેલ હતા. પહળથી સુબદાની સાસએ અકારણ તેના ઉપર વ્યારોપ મુશ્યા હતા. અન્તે શીવલના પ્રતારથી કાંગે તતારે કૃગમ થી જળ કાડી ગંપા નપ્તરીના ત્રણ દાવાના ઉત્રાડી પોતાના હૈમ ગમ ઉજ્જવા ગિલની ખાગે કરાતી હતી. વિ. માટે જાસા ભરતેશર વાલ્વલી વૃત્તિ તથા નીચેની પાંક્તઓ.

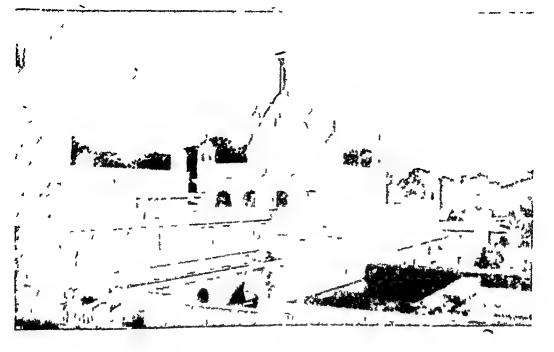
દિગ્તત્તે ગાલણી ભાષી, ફ્લાય્ટી કલ કલીવું એ કલક ઉત્તાના મતી સુમદાએ ગળ જાર ઉપદીવું એ કિંદુ ॥ (મે.ય સનીના બદ) માટે અહીં જ કરી હતી. આ નગરીમાં અનેક ગગનચુમ્પી લબ્ય જિનમ દિરા હતાં, તથા હજારાની સંખ્યામાં અલ્કે લાખાની સંખ્યામાં ત્યાગમૂર્તિ જૈન શ્રમણા વિચરતા હતા અને લાખ્ખા કરોડાની સંખ્યામાં શ્રમણાપાસ કા–તૈનો વસતા હતા, ત્યાં આજે એક પણ જૈન શ્રાવકનું ઘર નયી. પૂર્વ દેશની યાત્રાએ આવતા સાધુઓ કવસ્તિ કવચિત આવે છે.

ચ'પાપુરી આવવા માટે શ્રાવકાને ભાગલપુર સ્ટેશનથી નાયનગર થઇ ને ચ'પાપુરી પહેાંચાય છે. ભાગલપુરમાં જેન મ'દિર છે. ભાગલપુરમાં સુખરાજરાયના ખ'ગલા જોવા લાયક છે.

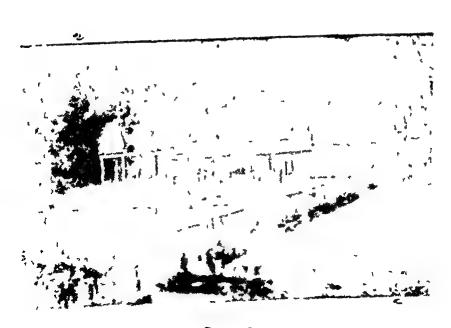
'મ'પાયુરીમાં એ શ્વેતાંબર જૈન મ'દિરા છે. પાસે જ ત્રદ્યુ ધર્માશાઓ છે. એ મ'દિરામાં એક પ્રાચીન છે બીજી અવાચીન છે. બ'નેમાં મૂલનાયક છ શ્રી વાસપૂજ્ય ભગવાન છે. લોયરામાં પદ્યુ પ્રાચીન મૂર્તિઓ છે. બાબુછ શ્રીયુત પુરદ્યુચ'દ્ર છ નહારે અહીંના કેટલાક શિલાલેએા લીધાં છે પદ્યુ તે અપૂર્ણ છે.

ચ પાનગરીથી ભાગલપુર જતાં નાયનગરની પછી છે અર્થાચીન દિગંભર મંદિરા તથા તેમની ધર્મશાળા આવે છે. શ્રી વાસુપૂત્ત્ય પ્રભુનાં જન્માદિ કલ્યાણુક આ રથ તે ઘએલા. દીક્ષા કલ્યાણુક તથા કેવલગ્ઞાન કલ્યાણુક ચમ્પા ઉદ્યાનમાં થયાં છે, જ્યાં અત્યારે શ્વેતાંભર મંદિરા છે અને જેને અત્યારે ચમ્પાનાલા કહે છે. માલ કલ્યાણુક મંદારાગરિ થયું છે, જે ચમ્પાના છેવાડાના ગિરિ પહાડ છે. આ ગધે રથાને શ્વેતાંભર મ દિર હતાં. શ્વેતાંબરા જ વ્યવસ્થા આદિ કરતા હતા. અહીં રુજા કરણુના કિલ્લા ખહુ પ્રસિદ્ધ અને પ્રાચીન છે. અત્યારે તા કિલ્લા ખંડિયેરરૂપ થઇ ગયા છે. ત્યાં વસતી થઇ ગઇ છે. ત્યાંથી નજીકમાં જ પ્રભુના કેલ્યાણુકસ્થક છે રત લા જેને માણુકરત્પ રત લ કહે છે તેમાં પ્રભુની પાદુકા હતી. તેના વહીવટ શ્વેતાંભર સઘ કરતા હતા. આજથી ત્રણુમા વર્ષ પહેલાં આવેલ જન સાધુઓ અહીંનું વર્ણુન પાતાની આંખે જોયા પછી આ પ્રમાણુ આપે છે.

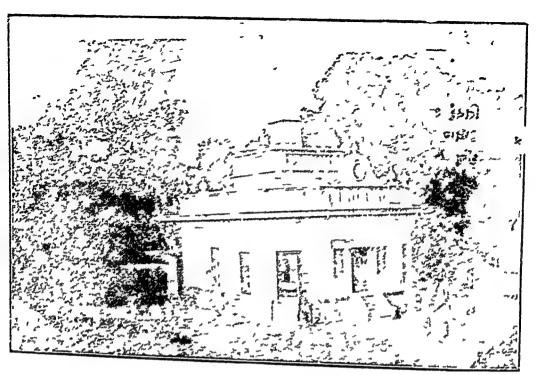
"તે છહાં ગિરાથી જમ જાય રે દશ કોશે મારગ થાય રે; ચંયા લાગલપુર કહેવાય રે વાસુપૂત્રય જનમ તીહી ઠાય રે. હ અંપામાં એક પ્રાસાદ રે, શ્રી વાસુપૂત્રય ઉદાર રે; પૂત્રયા પ્રભુજીના પાય રે, કીધી નિજ- નિર્મલ કાય રે. ્ ચંપા ભાગલપુર અંતરાલ રે, એક કાશતણા વિચાલ રે; વીચે 'કરણરાયના કાંટ રે, વહે ગંગાજી તસ એાટ રે. હ કાંટ દક્ષિણ પાસ વિશાલ રે, છહાં જિનપ્રાયાદ રસાલ રે; માટા દાઇ માણેક થંભ રે, દેખી મન થયા અચંભ રે. ૧૦

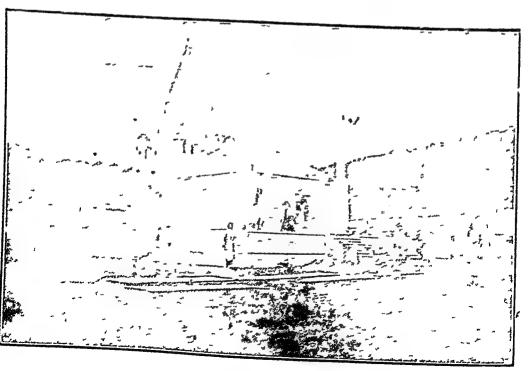
શ્રી રત્નપુરી ધર્મ નાથ ભગવાનની કલ્યાણકભૃમિ

બિનારુસથી સાર સાઇલ પર સ્પાંચેલ બ્રી વેશોનનાય બનાર નની કર્યા કૃત્રી

ચં પાપુરી શ્રી વાસુપૃજય સ્વામીની કલ્યાણુકભૃમિ

શ્રી ક્ષત્રિયકું ડે–વીરમ દિર

તીઢાંના વાસી જે લેક રે, ગાલે વાણા ઇહાં ઇમ ફેક રે;
એ વિષ્ણુપાદુકા જાણુ રે, અતિ જીરણુ છે કમઠાં છુ રે. ૧૧
તા માં ધંભની ઠામ હાય રે, પંચકલ્યા છુક જિન જોય રે;
માર થયા ઇણું ઠામ રે, કહિઇ કિણુ કિણુરાં નામ રે. ૧૨
દા, નગરી સુદર્શન સાર રે, રહ્યા પ્રતિમા કાઉસગ્ગ દાર રે;
અભયાદાસી લેવાય રે રાણીને દે મન લાય રે ૧૩
ન ચલ્યા પ્રદ્માચારી ચિત્ત રે, રાખી જગતમાં હી કિત્ત રે;
શૂળી સિંહાસન થાય રે, રાજદિક પ્રણુમે પાય રે. ૧૪
થઈ સતી સુલદ્રાનારી રે, ઉલાડયા ચંપાળાર રે;
ચાલાલીઇ કાઢયા નીર રે, ઇણુ ચંપાનગરી ધીર રે. ૧૫
(સૌભાચવિજયજી પૃ. ૮૧-૮૨)

× × × ×
પટણાથી હિશિપૂર વિ'સા કાેરો પુર ચ'પ,
ક્રક્યાળુક વાસુપૃત્યનાં પંચ નમીજઇ આપ હાે. ૮
દિવાના એક દેવસી કીધી, તેિંગું ઉપાધિ હાે,
શ્વેતાંબર ધિતિ ઉથપી થાપી દિગ્પ્ટ વ્યાધિ હાે. ૯
પિજી પરપુત્ર સુપુત્રકા ન હુંએા કાેએ સભાલિ હાે,
જે નર તીરથ ઉથપઇ તેંદ્રની માેટી ગાલ્ય હાે. ૧૦
થ'પ વરાડી જણ કહી ગગ વહુઇ તસ હેઠિ હાે,
સતીઅ સુબદા ઇઢાં હ્ર્ઇ હ્રુંએા સુદર્શન શેઠ હાે. ૧૧
(વિજયસાગરવિરંચિત સમ્મેતશિખરતીર્થમાલા પૃ ૧૦)

આ- ખન્તે કવિરાજોએ સાધુ મહાત્માઓએ લખેલી વિગવ તદ્દવ સાચી છે. હવે વર્તમાન રિર્ઘાત તપાસીએ—

અમે ખાસ વર્તમાનમાં વિદ્યમાન માણેક સ્થંભના દર્શન કરવા-વંદન કરવા ગયા હતા. પ્રદમ એક અવાગીન દિગંભર મંદિર આજ્યું. તેના પછી ણીવ્તું મદિર આવ્યું. આમાં બન્ને માણેક સ્તંભ જોયા. હાલમાં તેમાંથી પાદુમ ઉઠાવીને મદિરમા પધરાવી છે અમે તેને ખૂબ ભક્તિ અને પ્રેમથી વદન કહું. આવું બાળું ઘણું ખારીક નિરીકાલું પણ કહું. પ દુકા અતિ પ્રાચીન અને છતું છે. અંદર શિલાલેખ વગેરે નથી પરંતુ દિગ ગરમદાનુગાવાએ પૈતાનું વર્ગરવ જમાવવા ખાતર જ નવા શિલાલેખ આવ્યું ખાલું કોતરાવ્યું છે. હેખ નવા છે તેની ખાત્રી ભાષા અને રચના પદ્યું આપે છે.

ત્યાર પછી અપૈ વિગેષ ખર્જા માટે ત્યાંના સુનિમને મન્યા. તેમણે અપૈંતિ નીચે પ્રમાણે કહ્યું: "પહેલાં આ દિગંભરી મંદિર નહોતું. માત્ર આ માણુકસ્થંભ અને પાદુકા હતી. ધીમે ધીમે જૈનાની વસ્તી ઘટ્રાથી પૃજારી પ્રાહ્મણના કળજામાં પાદુકા આવી. તેણે પાદુકા પાતાને ઘર લઇ જઇને લાવવાની ગાહેવલ રાખેલી અને દર્શન નિમિત્તે યાત્રાળુઓ પાસેથી પૈસા પહાવતા હતા. પછી ત્યાંના દિગંભરાએ તેને અમુક રૂપીઆ અને ખીછ લાલચ આપી પાદુકા કખ્જે કરી. જો કે પાછળથી તેની સાથે કાંઈક ઝઘઢા ઘએલા, પરન્તુ સમાધાન કરી લઈ ત્યાં મંદિર બંધાવ્યું અને પાદુકા ખેસાહી. અમુક સમય ખાદ ત્યાં મૃત્તિ પધરાવી દિગંભર મંદિર કરી દીધું. એ પ્રાહ્મણના વંશને અલાવધિ પાદુકા સન્સુખ ચઢતી દરેક વસ્તુ લઈ જય છે. ખીજી' મંદિર તો હમાલું જ બન્યું છે. " વગેરે:વગેરે.

અહીં અમને ૧૨૫–સવાસા વર્ષની ઉમરવાળા એક છુટ્ટો મત્યા હતા. ૧૮૫૭ ના પ્રસિદ્ધ અળવા વખતે તેની ઉમ્મર ૪૭ વર્ષની હતી. આ છુટ્ટાએ ચંપા નગરીના પ્રાચીન ઇ તિહાસ તથા ઘણું નવાં જૂનાં સ્થાના અતાવ્યાં.

અમે પૃછ્યું; " આ દિગમ્બર મન્દિરા કયારે ખન્યાં !" જવાબ "મારા દેખતાં ખન્ને ખન્યાં છે. આજે મન્દિરમાં છે માટા શંભ ઊભા છે તે શ્વેતામ્બર જૈનાના છે; તેમજ એક પાદુકા હતી જે એક પ્રાક્ષણના કખ્ળમાં હતી. જૈન યાત્રિઓને દર્શન કરાવતા અને જે આવે તે બધું લઇ જતા. ધીમે ધીમે ત્યાં ઓટા બધાવ્યા. પછી એ પાદુકા દિગમ્બર જૈનાએ વેં આતી લીધી અને તે જગ્યા પણ વેચાતી લઇ મંદિર બધાવ્યું. અત્યારે પણ તેના વંશનોને મદિરમાં આવતાં બદામ, શાખા, લવિંગ આદિ મળે છે."

અહીં એક પ્રચીન કરહુંના કિટ્ટી છે. તેમાં જૈન મોદેર હતું, પછુ અસારે તેા દેવીનું મંદિર છે. આ સિવાય બીજી પછુ માહિતી આપી હતી.

આ માલ્ય અમને તા પ્રસિદ્ધ લાગ્યા. માલ્ય છુદ્ધિશાળી અને વિચક્ષણ હતા. અમને તરત જ તેને સાધું તરી કે એાળખ્યા. ઘણા ઇતિહાસ લાગ્યું છે. આવી જ રીતે અળવા વખતે ૧૭ વર્ષની ઉમ્મરવાળા છુંદ્દો મળ્યા. તેણે યુદ્ધના ઘણા નવીન ઇતિહાસ સંભળાવ્યા હતા આ બધા ઉપરથી એટલું તા નિવિવાદ સિદ્ધ થાય છે કે અહીં શ્વેતામ્બર જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાદ્યમાં હશે. માલ્યુક્ત સ્થં માર્મ પાક્કા વિગેરે શ્વેતામ્બર જૈનોના હાથમાં હશે પરન્તુ મુગલાઇ હુદ્ધ વખતે જૈનાનું પ્રભુત્વ ઘણા પછી દિગમ્મર જૈન દ્વસીએ આ સ્થાનને દિગમ્બર સ્થાન તરીકે સ્થાપ્યું હશે. ત્યાર પછી વળી મરાડી અને મુગલાઇ હુદ્ધ વખતે તે પૃત્રસીના તાલામાં ગયું. તે પૃત્રસી દરેકને દર્શન કરાવતા—કરવા દેતા અને વૈષ્ણ-વાને પણ દર્શન કરાવી પૈસા હતા. હશે. પછી દિગમ્મરાએ પાતાની સત્તાસમયે પાદુકા અને રઘાન માદ્યુક-થંલ વગેરે તેને ધન આપી પાતાના કખ્જમાં કર્યું અને ધીમે દરેક જૈનાનું નહિં પણ પાતાનું તીર્થ સ્થાપવા દિગમ્મર મંદિર ળધાવ્યું.

અસ્તુ, જે ખન્યું તે આજે પ્રત્યક્ષ છે, છતાં આનંદની વાત એટલી છે કે-શ્વેતામ્ખરા અને દિગમ્ખરનાં મંદિર જૂદાં છે. ખન્ને પાતપાતાનું અલગ કાર્ય કરે છે. દરેક વાતે શાન્તિ છે. આટલા લાંખા ઇતિહાસ રજૂ કરવાનું કારણ માત્ર સત્ય સ્થિતિ જણાવવાનું જ છે. પંદરમી શતાબ્દિના પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર અને યાત્રાકાર આચાર્ય શ્રી જિનપ્રભસૂરિજ વિવિધ તીર્થકલ્પમાં ચંપાપુરીકલ્પમાં નીચે મુજબ લંખે છે-

શ્રેચિકરાજાના પુત્ર અશાકચંદ્ર કે જેનું ખીજું નામ કાેચિક હતું તેંઘ્ પિતાના મૃત્યુના શાકથી રાજગૃહીનગરી ત્યજી ચંપાપુરીને સુંદર ખનાવી રાજધાની રથાપી. વિવિધતીર્થક્રેક્યમાં અપાપુરીકલ્પ છે. જેમાં ઘણી વિગતા આપી છે. મારા આ લેખમાં જે વસ્તુ નથો આવી તે સંક્ષેપમાં અહીં આપું છુ.

આ નગરીમાં શ્રી વાસુપૃન્યિજનેન્દ્ર ભગવાનના પુત્ર મઘવનૃપતિ; 'તેમની પુત્રો લક્ષ્મીનો પુત્રી રાહિણી અહીં થયેલી. તેને આઠ લાઇ હતા. રાહિણીએ સ્વય'વરમા અશાકરાજાના કંઠમાં વરમાલા નાખી; ખન્નેનાં લગ્ન થયાં અને રાહિણીએ પટ્રાણી ખની. અનુક્રમે તેતે આઠ પુત્રો અને ચાર પુત્રીઓ થઇ. શ્રી વાસુપુન્ય ભગવાનના શિષ્યરૂપ કુરમ અને સુવર્ણુ કુરના મુખથી પાતે કરી હઃખ નેસું નથી તેનું કારણ પૂછ્યું. મુનિઓએ તેણે પૂર્વભવમાં આરાધેલ રાહિણીતપ છે એમ સભળાવી તેનું મહાત્મ્ય અને તેની ઉદ્યાપનિધિ વગેરે કહ્યું. તેણીથી રહિણીતપની પ્રસિદ્ધિ થઇ. બાદ તેણી ચારિત્ર લઇ. કર્મ ખપાવી માેક્ષે ગઇ.

આ નગરીના કરકુંડ રાજાએ કાદંખરી અટવીમાં કલિગિરિની તલાટીમાં રહેલ કુંડસરાવરમાં પાધાનાથપ્રલુ છત્તરઘપણામાં વિચર્યા હતા તેથી હરિતન્યંતસના અનુભાવથી કલિકુ.ડતીર્થ સ્થાપ્યું.

મહાસતી સુલદ્રા અહીં થઈ. તેલું પાતાના શીલના માહાત્મ્યથી કાચા સુતરના તાંતલાથી ચાલણીદ્રારા દ્રવામાંથી જલ કાઢી, જલના છાંટવાથી ચંપાનગશીના પચ્થરના કિલ્લાના ચાર દરવાજા ખંધ હતા તેમાં ત્રલુ દરવાજા ઉદ્યાહ્યા હતા; એક દરવાજો બધ જ રાખ્યા હતા કારલું કે મારા જેવી કાઈક સતી તે ઉદ્યાહે. આ દરવાજો ત્યારથી ખંધ જ હતા. ઘલા લાકાએ ઘણા કાળ સુધી એ બંધ દરવાજો જોયા હતા. અનુકમે વિક્રમ સવત્ ૧૩૬૦ માં લક્ષણાવતીના હમ્મીર બો સુરત્રાલુ સમસદીને (સમ્સુદ્દીન) શંદરયુરના કિલ્લા માટે એ કિલ્લાના પચ્થરા ઉપયોગી જાણી, તે દરવાજો તેહી તેના પચ્થર લઇ ગયા.

દીધવાહન રાજા અને પ્રભાવતી રાણીના પુત્ર કંડુ પ્રત્યેકખુષ્ય પણ અહીં થયા છે. ચદનગાલાનું જન્મસ્થાન પણ આ નગરી છે.

ચદનળાલાએ કૌશ'ળીનગરીમાં છ મહીનામાં પાંચ દિવસ એક લગવાન્ મહાવીરસ્વાગીને સુપડાના ખૂબુ માંથી અડદના બાકુલા વહારાવી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી પ્રભુના અલિગ્રહ પૂર્ણ કરી હતો. પૃષ્ટુગ્ર'પાની સાથે મળી આ ગ્ર'પાનગરીમાં ત્રણ ગાતુમીસ કરી લગવાને સમવસરજ્ઞમાં બિર-છ ઉપદેશ આપ્યા હતા.

આ નત્રરીમાં પાંડુકુલમંડન મહાદાની કહ્યું દેવ રાજા થયા હતા. તેના સમયનાં શુંશારચાદી વગેરે હુ લમાં પણ વિવસાન છે.

મુદર્શનશેકનું શૂળીસિંહાસન અહીં જ ઘર્યું હતું.

ભાગવાન્ મહાવીરદેવના દરા મુખ્ય ત્રાવકામાંના કામદેવ શ્રાવક આ નગરીના જ દ્વા. પાષધમાં મિચ્યાદિષ્ટિદેવે તેમને ભયંકર ઉપયાગે કરાવેલા; તેઓ અક્ષોભ્ય રવા અને ભાગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે સમવસરણમાં તેમની પ્રશ્ના કરી.

કુમારન'દી મુવર્જીકાર આ નગરીના જ હતા. મૃત્યુ પછી પંચરાલપર્વતના અધિપતિ થયા. બાદ પૂર્વ બવના મિગ કે જે દેવ થયા હતા તેના ઉપદેશથી પ્રતિખાધ પામી ગાશીપીચ'દનમય અલ'કારથી વિભૃષિત જીવ'તસ્વામી દેવાધિદેવ મહાવીરપ્રભુની પ્રતિમા બનાવી.

અા નર્ગ્યમાં પૃજ્જાભદ્રગ્રેત્યમાં લગવાન્ મહાવીરદેવે ક્રમાબ્યુ હતુ કે–જે અષ્ટાપદ તીર્થયાત્રા કરે તે તદ્દલવમાહાગામી દેહ્ય.

લગળન શ્રી મહાવીર દેવના પાલીત નામના શ્રાવક અહી ઘયા. તેના સમુદ્ર-પાલ નામના છાકરા સમુદ્રના ચાત્રાએ જતા સમુદ્રમાં પડી ગયા. તેને વધ કરવા લઇ જતા જેઇ પ્રતિશાધ પામ્યા અને દીક્ષિત થઇ મારા ગયા.

આ નગરીના શ્રાવક સુનંદ સાધુએાનાં મલ અને હર્ગ ઘ જોઈ તેના નિંદા કરતા હતા તે મરીને કોશભ્યા નગરીમાં ગૃહેગ્થને ત્યાં જન્મ્યા. ખાદ દાક્ષા લીધી. શરીરમાં હર્ગ ધી ઉત્પન્ન થઈ. કાર્યાત્સર્ગથા દેવનાને આરાધી પાતાનું શરીર સુર્ગધમય ખનાગ્યું.

મ દારહિલ

અહ્યગંજથી ગ્રપાયુરી જતાં મંદારહિલ વચમાં આવે છે. ભાગલપુરથી નવી નાની લાઇન નીકળી છે જેનું અન્તિમ સ્ટેશન મંદારહીલ છે. મેદારહીલથી ચંપાયુરી ૧૬ ગાઉ–૩૨ માઇલ દૂર છે.

મંદારિંગિરિ ઉપર શ્રી વાસુપૂન્યસ્વામીનું નિર્વાણ કર્યાણુક થયું છે. ચંપાનગરીના પ્રાચીન વિશ્તાર અહીં સુધી મણાય છે. પહાડની નીચે ખાંસીગામ છે. ત્યાંથી ધા માઇલ લગભગ પહાડ છે. પહાડના ચઢાવ લગભગ ૧ માઇલથી એમછા છે. ઉપર એ મંદિરા છે. ત્યાં શ્રી વાસુપુન્ય પ્રભુની પાદુકા છે. પાદુકા છાઈ છે, મંદિરછ પણ છાઈ ક્ષેયલ છે. આ તીર્ય પહેલાં હતું તા વ્વેતાંભર ર્મન સુધની વ્યવસ્થામાં. હમણું ત્યાં વ્વેતાંખર ર્મન વસ્તીના અભાવે દિગંભરા વ્યવસ્થા કરે છે. આ તીર્ય વ્યવસ્થા કરે છે. આ તીર્ય વ્યવસ્થા કરે છે. આ તીર્ય વ્યવસ્થા વર્ષ પહેલાં યાત્રાર્થે આવેલ વિદ્વાન લેન સાધુ આ તીર્ય માટે આ પ્રમાણે લખે છે—

" ચ પાથી દક્ષિણ સાર રે, ગિરિ મક્ષુદા નામ મંદાર રે કારા સાલ કહે તે ઠાંમિ, તિહાં સુક્તિ વાસુપૂજ્યરવામિ રે. પ્રતિમા પગલાં કહિવાય, પણિ યાત્રા થાહા જાય રે એહવી વાણી વિખ્યાત રે, કહે લેક તે દેશી વાત રે તે તીરાભૂમિ નિહાર રે આયા ભાગલપુર સુવિચાર રે.

(પ્રાચીન તીર્થમાલા પૃ. ૮૨, સૌભાગ્યવિજયજી)

એટલે અત્યારનું મંદારહીલ એજ પુરાણું મંદારગિરિ છે. ચંપાનગરીના ઉદ્યાન રૂપ મંદારગિરિ છે. અને વાસુપૂન્ય પ્રભુનું ત્યાં જ નિર્વાણ થયું છે. ખાસ યાત્રા કરવા લાયક છે. આ પહાડ દિગંભરાએ વેચાતા લઇ પાતાનું તીર્થ કર્યું છે.

સુલતાનમંજ (અષ્ટાપદાવતાર)

ચ પાનગરીથી ૧૩-૧૪ માઇલ દૂર આ પવિત્ર રથાન આવેલું છે. અહીં ભાગવતી ભાગીરથી-ગંગા પાતાના વિશાલ દેહપટ પાથરીને પડયાં છે. પણી ભરપૂર રહે છે. અંદર હાેડીએા ચાલે છે. અહીંથી લાવિક વેષ્ણવજના અને શૈવ લક્તો ગંગાનું જલ ભરી કાવડમાં ઉપાડી પત્ર-પાળા જ ચાલતા ६० થી ૭૦ માઇલ ફર આવેલ ગુજનાય-વેજનાય મહાદેવના અભિષેક માટે લઇ જાય છે. રાજ સેકડા કાવહિયા જલ લઇ જાય છે. નૂનન યાત્રીએ! સે કેડેની સંખ્યામાં આવે છે અને જય ્ર છે. શિવરાત્રીના દિવસામાં અહીં ઠઠ જામે છે. શિખરજીથી ચંપાનગરી આવતાં વચમાં મેજનાથ આવે છે. તે એક વાર આપણું પ્રાચીન જૈન त्तीर्थ હતું, व्रीक्छ-એાની રાજધાની ગણાય છે. જત્યારના વજનાય મહાદેવના મંદિરમાં જૈન મૂર્તિએ પણ હતી, પરન્તુ ભૂદેવાએ ત્યાંથી ખસેડી લીધી છે. હાલમાં તેા નથી 🞝ન મ દિર કે નથી જૈન વરતી. વેષ્ણુવાની ધર્મશાળાઓ ઘણી છે, ઉતરવાનું સ્થાન મળે છે. વૈજનાથ રેટશન અને તાર ચાફીસ પણ છે. ગેજનાથથી ચપાનગર આવતાં રાજ સે કડા કાવડેયા ગંગાજલ લઇને આવતા કે લેવા જતાં નજરે દેખાય છે.

સુલતાનમંજ તદ્દન ગંગાકાંઠે આવ્યું છે ગંગાની વચમાં નાના પહાડ-ટેકેરી છે. અત્યાર તે ટેકરી ઉપર એક મંદિર છે. પહેલાં આ જેન મંદિર હતું પરન્ત અત્યારે તા શિવમ દિર થઇ ગયું છે. અહીં પ્રથમ જૈનોની વસ્તી ઘણી હતી, મ દિરા પશુ હતાં. હાલ તેમાંનુ કઇ નથી, ગ'ગાની વચમાં નાના પહાડ અને તેની ઉપર સુંદર જિનમંદિરને અષ્ટાપદજીની ઉપમા આપી છે, જેમાં રતનની સુંદર મૂર્તિ હતી. જુએ પ્રાચીન તીર્થમાલામાં સૌભાગ્યવિજયજી આ સ્થાનનું વર્જુન આ પ્રમાણે આપે છે-

काण ह

'પટલાંઘો દેશમ પંચાસ રે વંકુ' દેપુરી શુભ વાસ રે, શાવક સેવે જિતરાજ રે દેરાસર વંઘા પાજ રે. ૧ તિહાંઘી દશ કાસે લાલુ રે ગામ નામે આઠવખાલુ રે, ભગવંતદાસ શ્રીમાલરે નિત પૂજા કરે સુવિશાલરે. ર દેગસર દેવ જીહાર રે વલી રયલ્યુની પ્રતિમા નિહાળ રે, વંદી જિન્છના પાય રે જસ વંઘા શિવસુખ ઘાય રે. ક ગંગાજની મધ્યભાગ રે એક હુંગરો દીસે ઉદારરે, તિહાં દેહરો એક પવિત્ર રે પિતમા જિન પ્રથમની નિત રે. ૪ કહે ષ્ટાપદની રીત રે ગંગા મધ્ય ઘઇએ પ્રીત રે, મિચ્ચાતિરનાન વિચાર રે માંને ઉદ્વાહેં નિરધાર રે. પ તિહાંઘી દક્ષિણુ દાસ શ્રીસરે છહાં વૈજનાય છે ઇસ રે, કાવડી ગંગા નીર રે દેહાઇ હઇ શાં ર રે. દ તે છહાં ગિરાંથી મારગજ બજાય રે દસ દાસે મારગ થાય રે, થાંવા લાગલપુર કહેવાય છે, વસુપૂત્ય ૧નમ છહાં દાયરે. હ

કવિત્રીતું આ કથન અક્ષરશઃ સત્ય છે. જે ચાહવખાણ ગામ લખ્યું છે તે જ ધ્યત્યારતું સુલતાનગંજ છે. પડ્યાથી લગભગ ६૦ કેત્સ યાય છે. ગંગાની વચમાં ટેકરી-નાના પકાઢ છે. જેને અધ્દાપદની ઉપમા આવી છે તે જ પ્રમાણે આયારે છે. બાદિનાથ પ્રભુતું એ સુંદર જિનમ દિર છે. માત્ર મૂંતે અને શ્રાયકાનાં ઘર નથી. તેને ખાલે માંદરમાં શિવલિંગ છે. હે હીદ્રારા ત્યાં જવાય છે મધિલી પ્રદ્રાણા અને અગ્રંવાલાનાં ઘર છે. નદીકાંઠે માટી ધર્મશાળા છે. અહી થી કાવડિયા ગ'માજળ વજનાય લઇ તાય છે. તે અહીં ચી ૩૦ યી ૩૫ કેાસ છે. તેમજ ભાગલપુર પદ્ય દશ દાસથી થાહું એાહું છે પણ તેટલું જ કહેવાય. એટલે જે સ્થાને રતનની પ્રતિ-માએ હતી, સગવાનદાસ જે સ્વાસાવિક શ્રમદ્યાપાસક હતા અને અષ્ટાપદની ઉપમા-वार्ण स्थान हेतुं ते आ ल स्थान छे तेमां सगारे शंधा नेवुं नया. परद्यायी ५० કાસ દૂર જે વેકું દેપુરી લખી છે, તે પછુ અત્યારે વિદ્યમાન છે. તેનું નામ અત્યારે મહાદેવા છે. જેનાની વસ્તી કે જિનમ દિર કાંઇપજી નથી, પન્તુ ગાઉના માપ અને રથાત ઉપરથી અનુમાન ઘાય છે કે વેંકુકપુરી એ જ મહાદેવા છે. મહીં અચવાલાની વરતી વધારે છે. એક ધર્મશાળા છે અને એક તીર્ઘ જેવું મનાય છે. અહીં યા કાચે રરતે જમાર્ક થઇ ક્ષત્રિયકું હ જવાના સીધા રસ્તા છે. સુલતાનતગંજ પાસે ગંગાનદીના મધ્યભાગમાં રહેલ અધ્યાપદાવતાર તીર્થનું મુંદર ચિત્ર લખનીના દાદા થાં ડીના જિનમ દિવસાં અત્યારે વિશ્વમાન છે. તેમજ મહાદેવામાં પણ જિનમ દિર હતુ**ં**.

અયાધ્યા

આ નગરી ખહુ જ પ્રાચીન છે. વર્ત માન ચાવીસીનું પ્રથમ નગર મા છે. દેવાધિદેવ શ્રી આદિનાય પ્રભુના પ્રથમ રાજ્યાલિષકસમયે ઇન્દ્રની આજ્ઞાયી કુંખેરે આ નગરીની રચના કરી હતી. તેમજ યુગલિકાના વિનય જોઇ, તેમની વિનીતતા એઇ નગરીનું નામ વિનીતા રાખ્યું હતું. તેમજ પ્રથમ ચક્રવત્તી ભરત મહારાજાની આ પાટનગરી હતી. અહીં *પાંચ તીર્ધ કરાનાં ૧૯ કલ્યાજીક થયાં છે. આદિનાય પ્રભુતા

*શ્રીઋષભદ્વજી-જન્મસ્થાન વિનીતા નગરી, તેમના પિતાનું નામ ન ભિરાજ અતે માતાનું નામ મફેદવા હતું. ળધા તીર્ષ કરાની માતાએ પ્રથમ સ્વષ્તમાં સિંહ દેખ્યા હતા ન્યારે માદેવા માતાએ સ્વપ્તમાં પ્રથમ વ્યલ જોયા હતા તેથી તેમનું નામ શ્રી ઋષલદેવ રાખ્યું હતું. તથા ધર્મની ખાદિના પ્રવર્તાવનાર હોવાયી તેઓશ્રીનું ખીજી' નામ આદિનાથ રાખ્યું હતું. તેમનું પાંચસા ધનુષ્યપ્રમાણ શરીર, ચેરસી લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય, સુવર્ણ વર્ણ અને દ્રયમ લાંછન હતું.

તેઓ શ્રીને સા પુત્ર હતા. માટા પુત્રનું નામ ભરત ચકાર્તી હતું. તેમને અરિસાન્ ભુરનમાં કેવળજ્ઞાન થયું હતું. ૯૯ પુત્રા પણ દીક્ષા લઇ કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મે ક્ષે મયા હતા. વિનીતા નગરીની રથાપના શક્રમહારાજે કરાવી હતી.

શ્રી અજિતનાથજ

જન્મસ્થાન અયાષ્યા. પિતાનું નામ જિતશત્રુ રાજા, માતાનું નામ વિજમારાણી. રાજા-રાણી રાજ પાસામાછ રમતાં હતા તેમાં રાજ રાણી હારી જતી હતી પરંતુ પ્રભુજી ગર્ભમાં અત્યા પછી રાણી જીતવા લાગી હતી અને રાજા હારી જતા. ગર્ભના આવા મહિમા જાણી પુત્રનું નામ અજિતનાથછ રાખ્યું. સાડા ચારશે ધનુષ્યપ્રમાણુ શરીર, મહેાંતર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય, સુત્રણ વર્ણ અને લાંછન હાયીનું હતું.

શ્રો અભિન'દન સ્વામી

શ્રી અભિનંદન સ્વામીના અયોધ્ધા નગરીમાં જન્મ થયા હતા. તેમના પિતા સંવર રાજા અને સિદ્ધાર્થા રાણી માતા હતાં. બગવંત ગર્ને આવ્યા પછી ઇન્દ્ર-, મહારાજ આવીને અગવંતની માતાને ઘણીવાર સ્તવી જતા હતા. સારે રાજા પ્રમુખ જાશ્યું. કે એ ગર્ભનાં જ મહિમા છે; માટે અભિનંદન નામ દીધું. સાડા ત્રશુરા ધનુષ્યપ્રમાણ શરીર તથા પ્રયાસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. લાંહન વાનરનું અને સુવર્ષ્યું વાળા હતા.

શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુતા અધાષ્યા નગરીમાં જન્મ થયા હતા તેમના પિતા મેમ થ રાજા અને સુમંત્રલા માતા હતાં. પ્રભુ ગર્ભમાં રહ્યા પછી તે ગામમાં એક વિશ્વાની એ સ્ત્રીઓ હતા, તેમાં નાનીને પુત્ર હતા અને માટી વ'ષ્યા હતી પણ તે છાકરાનું પ્રતિપાલન ષ્યન્ને માતાઓ કરતી હતી. ત્યારે તે વાણીયા મરણુ પામ્યા ત્યારે ધનની લાલ્યે માટી સ્ત્રીએ કહ્યું કે—પુત્ર મારા છે તેથી ધન પણ મારું છે. નાની સ્ત્રીતા તા હતા જ શ્યવન, જન્મ અને દીક્ષા તેમજ ખીજા, ચાથા, પાંચમા તથા ચોદમા આ ચાર તીય, કરેતા ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવલજ્ઞાન એમ ચાર ગ્રાર કેલ્યાણકા મળીને કુલ ૧૯ કલ્યાણક થયાં છે. રધાન ખહું જ પવિત્ર, પ્રાચીન અને મુંદર છે. મહાન્ ક્ષત્યંવાદી રાજા હરિશ્વન્દ્ર પણ અહીં જ થયા છે. તેમના કું ૪ પણ વિદ્યમાન છે, લમવાન રામચંદ્રજી પણ અહીં થયા છે. મહાસતી સીતાજીની શુદ્ધિ—પરીક્ષા આ નગરીની બહાર જ થએલી અને અચિ જળરૂપ ખની ગએલા હતા. જેનાનું આ મહેંન તીર્થ છે, તેમ અજૈનોનું—જૈનેતરાનું પણ મહાન તીર્થ મનાય છે. આજ તા એ પુરાણી લગ્ય નગરી દદનપદ્દન થઇ ગએલ છે અહીં કટરા મહાદલામાં શું દર વિશાળ જૈત શ્વેતાંખર ધર્મશાળા અને જૈન શ્વેતારુખર મંદર છે. શ્વે. મોં દરમાં પાંચે પ્રભુના કલ્યાણક સ્વચવનારી દેરીએ છે વચમાં અજિતનાથ પણનું શું દર 'સમવસરણ મદિર છે, તેમાં અજિતનાથ પ્રભુની કેવલગ્રાન પાદુકા વચમાં છે. ખાજુમાં અલિનંદન પ્રભુ આદિની પ્રાચીન મૃતિઓ છે, મૃતિની રચનામાં ગૌદ્ધ શ્યાપાયની રપષ્ટ અસર દેખાય છે, પરન્તુ જિનેશ્વર પ્રભુની જ મૃતિ છે એ ચાકકસ છે. બીજી બાજુમાં અને તતાથ પ્રભુની પાદુકા છે. નીચે સમવસરણ મદિરની સામે મંદર છે, તેમાં મૂળનાયક શ્રી અજિતનાથ પ્રભુ છે. જમણી બાજી આદિની મારુકા છે. જમણી બાજી આદિની માર્યકા છે. જમણી બાજી આદિની માર્યકા છે. જમણી બાજી આદિની માર્યક છે. જમણી બાજી અદિની માર્યક છે. જમણી બાજી આદિની માર્યક છે. જમણી બાજી અદિની માર્યક છે. જમણી બાજી આદિની માર્યક છે. જમણી બાજી અદ્યાપાય માર્યક છે. જમણી બાજી અદ્યાપાય સ્વર્ય માર્યક છે. જમારા અદ્યાપાય અદ્યાપાય સ્વર્ય સ

તેયા તેણે કહ્યું કે—એ પુત્ર અને આ ધન તે આરાં જ છે. આ ટટા દરભારમાં આવ્યા. તે વારે મર્મના મહિમાયા નર્ધને સુકાદા કરવાની લક્ષી સુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઇ, તેયા તે બન્ને ઓસાંતે રાણોએ કહ્યું કે ' જન્ને મળીને અહો' અહે વ્હેં ચી લા ખને છાકરાના પર્ધ્યું બે લાગ કરી અહોં અહે વ્હે ચી લા." તે સાંભળા નાની ઓ ખાસી ઉઠી કે—'' મારે કવ્ય જોઇતું નથી, હાકરાના કાંઇ બે વિલામ થાય નહિં, એ છાકરા એના છે તે મારા છે " તે સાંભળા રાણી ખાલી કે '' એ છાકરા નાની અનિ છે કે મેકે પુત્રનું પૃત્યું થાય ત્યાં સુધી પણ માટી સ્ત્રીયા ના કહેત.ણી નહિં અને નાની અને મારતાના નાઇ કરી માટે પુત્ર અને ધન તે નાનો સ્ત્રીને હવાલે કરા અને માટી સ્ત્રીને ધરથી ખઢાર કાઢી મૂધા" મર્મના મહિમાથી કબુની માતાને એવી સુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઇ માટે પ્રસનું નામ સુમિ દીધું. તેમનું ત્રણસે ધનુષ્ય પ્રમાણ શરીર, ચાલીશ લાખ પૂર્યનું આયુષ્ય, સુવર્ષ્યુ વર્ષુ ત્યા લંઇન દોંગ પશીનું કતું.

શ્રી અનંતનાઘછ

તેમના અચાષ્યા નકરીમાં જન્મ થયા હતા. હતાનું નામ સિંહસેન રાજા અને ક્યાતાનું નામ સુયશાસણી હતું. માતાએ પુત્રના ગમાં માં આવ્યા પછી જેના અંત ન આવે એનું એક મહે હું લમતું ચક્ર દી હું હતું તેમજ અનં તરતની માલા દીઠી અને અનં ત માં દીરા કરી બાંધ્યા તેયી લોકોના તાવ ગયા. આ બધો ગલીના પ્રલાવ નાણી પુત્રનું નોન અને તનાય આધ્યું. તેમનું પચાસ ધનુષ્ય પ્રમાણ શરીર, ત્રીશ લાખ વર્ષનું સ્મ યુષ્ય, સ્વર્ણ વર્ષ્યું અને લાંછન સિંયાણાનું હતું.

નાય પ્રભુ અને હાખી બાજી શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિ છે. મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં જમગી બાજીએ પાંચ પ્રભુના શ્યવન કલ્યાળુકની પાદુકાઓવાળી એક દેરી છે. સામે ચાર પ્રભુના ગણુધરાની પાદુકા છે. સમવસરણું મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં એટલે મૂળ પ્રવેશદ્વારમાં જતાં પાંચ પ્રભુના જન્મ કલ્યાણુકની પાદુકા છે અને ડાળી ખાજી ચાર પ્રલુના દીક્ષા કલ્યાણુકની પાદુકા છે-દેરી છે. હવે ઉપર સમવસરહ્યુ મ'દિરમાં પગથીયાં ચઢીને જવાય છે તેમાં પ્રથમ જમણી, બાજા મ્મન તનાથ પ્રભુના કેવલ દલ્યાદ્યુકની પાદુકા–દેરી હતી પરન્તુ ત્યાં વેદી તૂરી જવાયા સમવસરથુ મદિરમાં પાદુકા પધરાવેલ છે. તેની સામ સુમતિનાય પ્રભુની કેવળ કરયાથક દેરીમાં પાદુકા છે. ડાંગી બાજી શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની દીક્ષા કલ્યાણુકની દેરીમાં પાદુકા છે, અને સામી ળાજી અનિનંદન પ્રભુની કેવલ કલ્યાણુક પાદુકા દેશમાં છે. મ'દિર સુંદર અને પ્રાચીન છે. મ'દિર ળહુ જ છા થઇ ગયેલ છે. ચાતરફ નગી ગયું છે અને તરાઉા પડી ગઇ છે. દરવાજા પણ તૂરી ગયા જેવા જ છે. લગભગ કરોક હજારના ખર્ચ થતાં કામ સારું થઇ જાય તેવું છે. અત્રે છેોંદ્ધારનું કામ શરૂ થયું છે. અત્રેના વહીવટ મીરજાપુરવાળા મીશ્રીલાલજી રેદાની કરે છે. અહીં દિગમ્ગર મંદિર પણ છે. આપણાં મ દિરથી દૂર છે. અહીં કાઇ વાલના ઝગડા નથી. ખન્ને સમાજના મંદિર અને ધર્મશાળા તદ્દન અલગ જ છે. શ્વે. મંદિર અને મૂર્તિએ વધત્ર પ્રાચીન છે, જ્યારે દિગમ્મર મ'(દર અર્વાચીન છે. અહીં વૈષ્ણવ અને શૈવ સમ્પ્રદાયના પણ મંદિરા છે, પરન્ત સવેથી વધારે મન્દિરા રામચંદ્રજીનાં અને હતુમાનનાં છે. કુલ પાચ હજાર ત્રણુરે ને ત્યાશી અજૈન મન્દિરા છે. આ મદિરાની સંખ્યા જ સૂચવે છે કે અજૈના આ તીર્ધને કેટલું મહત્ત્વનું માને છે. એક લાઇ અમને આમાંથી કેડલાંક સ્થાના ભેવા લઈ ગયા હતા. પરન્તુ **અધે ભાગ ધરવાના સમય થયા હતા** એટલે જ્યાં જઇએ ત્યાં કહે લાેગ લાગ્યા છે (?) અમને સાંભળી હસવું આવતું. દું ખ પણ થતું કે બિચારા દેવના ભાેમ છે. ખરી રીતે રાગાન્ધ લક્તોએ દેવના ભાેગ જ લગાહ્યા છે. ખાકી દેવની આટલી પરવશતા અને નિરાધારતા ખીછ કઇ હે ઇ શકે ? અમુક નિયમ સમયે જ દર્શન કે, અન્ધ લક્તોની ઈચ્છા પ્રમાણે જીકા જીકા અભિનય કરવા જ પહે. કર્યા વિરાગી વીતરાગની દશા-સ્વત ત્રતા અને કર્યા આ રાગીપણાની પરવશતા?

રામચંદ્રજના મૂળ સ્થાનમાં અત્યારે મરજદ છે. હિન્દુઓની નિરાધારતા, અનાથતા, દીનતા અને કાયરતાનું સાચુ જવતું જાગતું ચિત્ર અહીં જોવાયં છે. ગહાર રામચંદ્રજની દેરી છે જ્યાં પૈસાના લાલચુ પડ.એએ જન્મસ્થાન મનાવ્યું છે. આ સિવાય કૈકેયી કાપસૂવન, રામચંદ્રજ યુગારસૂવન, શયનસૂવન, રાજ્ય-લુવન આદિ સ્થાના પ્રાચીન કહેવાય છે ખાકી અત્યારે તા રામલીલાને નામે આળશીલા જ રમાય છે. નથી એ આદશે યુ-ષની પૂજા કે આરાધના-છે સ્વાર્થ અને ભાગના આરાધના. અહીં વાંદરાઓથી ખાસ બચવા જેવું છે. માટા માટા વાંદરાએ! માણુસાને પળુ હરાવે છે. જો લગાર પ્રમાદી કે બેદરકાર રહે તે! જરૂર કંઇક ચીજ ગુમાવા જ. તે ત્યાં સુધી કે જરા ખ્યાલ ચૂકી જવાય તે! તે વાંદરાએ! લાંદ્યામાંથી પળુ હાથ મારી જાય. આ અધા ધ્યાનગરી ઘણા વર્ષા શ ભારતની ખાસ રાજધાની રહી છે. છેલ્લે સુગલાઈ સમયમાં અવધની રાજધાની હતી.

વિવિધ તીર્ધકલ્પમાં અચાધ્યા કલ્પમાં નાચે પ્રમાણે વિશિષ્ટતા વર્ણવી છે. અચે!-ધ્યાના અચાધ્યા, અવધ્યા, કાસલા, વિનીતા, સાકેત, ઇફવાકુસૂમિ, રામપુળ અને કેમ્પ્રિલ નામા છે. આ નગરી શ્રી ઋપમદેવછા, અજિતનાથછા, અભિનં દનસ્વામી, સુમતિનાયછ અને અનંતનાથછા તથા શ્રો વીર ભગવાનના નવમા ગણુધર અચલ-ધ્રાતાની જન્મભૂમિ છે. રઘુકુલમાં થયેલા દશરથ, રામચંદ્રજી અને ભરત વગેરેની રાજધાની હેતી. વિમલવાહન વગેરે સાત કુલકર અહીં ઉત્પન્ન થયા હતા.

શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન્તા રાજ્યાભિષેક સમયે યુગલીયાએ એ પલાશ પત્રમાં ભ્લ ભરી લાવીને પગે અભિષેક કર્યો હતા; તેયા ઇન્દ્રરાજે કહ્યું કે-આ પુર્ધા સારા વિનયી છે ત્યારથી આ નગરી વિનીતા નામથી પ્રસિદ્ધ થઇ.

જ્યાં મહાસત્તી સીતા દેવીએ પાતાના શિયલના ખલથી અગ્નિકું હ જલમય ખનાવ્યા હતા. તે જલપુર નગદીને હુખાવી દેતા હતા તે પછુ સીતા દેવીએ રાક્યા હતા.

જે અર્ધ ભરતના ગાળામાં મધ્યભાગમાં રહેલી છે, જે નવ જોજન વિસ્તાર-વાળી અને ખાર જોજન લાંબી છે.

જયાં રતનમય પ્રતિમારૂપે રહેય એકેશ્વરી દેવી અને ગામુખ યક્ષ સધાતા વિક્ર હૈરે છે. અને જયાં ઘવ્ઘર દ્રહે અને સરયુ નદી મળે છે-સંગમ થાય છે તે સ્થાન સ્વર્ગદ્વારથી પ્રસિદ્ધ છે.

एसा पुरी अउन्जामग्ड जल सिच्चमाण गढिमिती। जिणसमयसत्ततित्थीजत्तपितिअ जणा जयइ॥ १॥

જેની ઉત્તર દિશામાં ખાર યાજન દૂર અષ્ટાપદ પર્વત છે; જ્યાં શ્રી ઝલબદેવ લગવન સિદ્ધિપદં, પામ્યા હતા. જયાં ભરતરાજાએ ત્રદ્યુ કેમ ઊંચું સિંહન્લઘા ચૈત્ય બનાવ્યું હતું. જેમાં પાતપાતાના વર્ણ, શરીર, માપ અને સંસ્થાન મુજબ ચૈત્વીશ જિનવરેન્દ્રોનાં ગિંભ સ્થાપિત કર્યાં હતાં તેમાં પૂર્વ દિશાના દ્વારમાં શ્રી ઝપમદેવ અને અજિતનાયજી, દક્ષિણ દિશાના દ્વારમાં સંભવનાયજી, અસિનંદન-સ્વામિ, સુમતિનાયજી અને પદ્મપ્રભુજી ચાઃ; પશ્ચિમ દિશાના દ્વારમાં શ્રી સુપાર્થ-નાયજી, શ્રી ચંદ્રપભુજી, શ્રી સુવિધિનાયજી, શ્રી શ્રીતલનાયજી, શ્રી શ્રેયાંસનાયજી, શ્રી વાસુપૂત્વ મ્લુ, શ્રી વિમલનાથજ અને શ્રી અનંતનાથજ વગેરે આઠ તથા ઉત્તર દિશાના દ્વારમાં શ્રી ધર્માનાથજ્યા લઇને શ્રી મહાવીર પ્રલુ વગેરે દશ તીર્ધ-કરાની મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી હતી અને પાતાના ભાઇના સા રતૂપા પણ તેમણે જ કરાવ્યા હતા.

જે નગરીના મનુષ્યા અષ્ટાયદ ગિરિરાજની ઉપત્યકા- તલાટીમાં ખેલવા–ક્રીડા કરવા જતા હતા.

અં કે કુલીન નયાંગી વૃત્તિકાર શ્રી અભયદેવસૃરિસંતાનીય શ્રી દેવે કસૂરિજીએ હિવ્ય શક્તિથી આ નગરીમાંથી ચાર મહાન્ જિનબિંબ આકાશમાંગે લાવી સેરીસામાં સ્થાપિત કર્યાં હતાં

અજ પણ શ્રી ઋષભદેવજીનું મદિર છે; જ્યાં પાર્શનાથ વાડી છે; અને સહસદારા સીતા કુંડ છે. કિલ્લામાં રહેલ મત્તાંગજ યક્ષ છે, જેની સામે આજ પણ હાળ નથી ચાલતા; ચાલે છે તા મૃત્યુ પામે છે. ગાપરાઇ પ્રમુખ અનેક લોકિક તીર્થો છે.

આ નગરીના કિલ્લાની દીવાલા સરયૂનદીના જળથા રાજ ભીં જાય છે. અ-ચાધ્યાને જૈનાગમામાં સત્ય (સાગું) તીર્થ કહ્યું છે, જેની ચાત્રા કરવાથી મતુષ્યા પવિત્ર થાય છે. હેવટે —

પંડિત હેંસસામ આ તીર્થના પરિચય આ પ્રમાણે આપે છે. તે જીઓ

× × × × × × × × × × × મધજ ઝ નયરી અતિ લહી એ મા ઇદ્રઇ વાસી જાણું સુષ્ટું કલ્ મારિ અજિત અલિન દેજીએ મા. સુમતિ અને તહે નાથ સુષ્ટું જ ન મસ્ફિન તિહાં વેંદતાં એ મા. સફલ હુઆ મુઝ હાથ સુષ્ટું ૪૦ મરફેની મુગતિ ગઇએ મા. સરગ દુઆરી ઠામિ, સુષ્ટું તાસ પાસ નઇ પેખઇએ મા. અચ્છઇ સરજ્જી નામિ સુષ્ટું ૪૧ નયરમાં હે હવઇ પૂજસિ ઉએ મા. ચઉવીસમા જિખ્યું દ સુષ્ટિ, સનાથ કરી હવઇ ચાલ સ્યુંએ મા. હી અલઇ અતિ આપ્યુ દ સુષ્ટિ, રિવાઇ કરી હવઇ ચાલ સ્યુંએ મા. હી અલઇ અતિ આપ્યુ દ સુષ્ટિ, રિવાઇ કરી હવઇ ચાલ સ્યુંએ મા. હી અલઇ અતિ આપ્યુ દ સુષ્ટિ,

પાંચ જિલ્લુવર પાદુકાએ કીજઇ તાસ ગુલ્ગાન પઢમ જિલ્લુસર પૂજઇ આણી નિત્મલ ^દયાન ૫૮૧૫ નયરા અચૈત્^દયારાજીએા પૂજી પઢમ ત્રિલુંદારા રામચ'દ્ર પગલાં નસું મનિ ધરી પરમાથુદારે ૫૮૨૫ (પૃ કંર, જયવિજય) વિવિધ તીર્થકલ્પકારે અચેલ્યાથી ખાર જોજન દ્વર અધ્યાપદ ગિરિરાજ લખેલ છે, તે અચેલ્યા મૃલ સ્થાનથી દ્વર થઇ છે. અત્યારની અચેલ્યા એ મૃલ અચેલ્યા નથી આ વાતની સાક્ષી વિજયસાગરજી પણ આપે છે.

> " પંચ તીચંકર જનમીઆ મૂલ અયે હ્યા દ્ર્રી જાણુ ધિતિ ધાપી ઇઢાં ઇમ બાલઇ ળહુ સૂરી." મ. ૬. (વિષ્યમાગરજી સમ્મેતશિખર તીર્ધમાલા)

અયો ધ્યાથી ચાર માઇલ દૂર કૈજા માદ છે અહીં એક નાનું મુંદર વને. તૈન મદિર છે જે બાળુ માતીચદછ નખતે ખંધાવ્યું છે. અહીં ધર્મ શાળા વને તાંબરી છે, વ્યવસ્થા મુધારની ઘણી જ જરૂર છે. અહીં એક મ્યુઝીયમ છે જે ખામ જોવા જેવું છે. અહીંથી દર માઇલ દૂર ઉત્તર શ્રાવસ્તી નગરી છે જેને અત્યારે Samapat સેટમેટ કિલ્લા તરીકે બધા એાળખે છે. આ પ્રાચીન શ્રાવસ્તી નગરો છે ત્યાં પ્રાચીન જિનમ દિર હતુ. અત્યારે ખાલી છે. ત્યાંથી મૃતિ ઉઠાવી ફૈજા ખાદના મ્યુઝીયમમાં રાખવામાં આવી છે. મૃતિ પ્રક્રિત છે આ સિવાય બીછ પણ જૈન મૃતિએ છે. ખાસ દર્શનીય છે.

રત્વપુરી

આ નગરી અર્યાધ્યાથી ૧૪ માઈલ દૂર છે, સ્ટેશન સાહાવલથી જવાય છે. ધર્મનાથ× પ્રભુનાં ચાર કશ્યાલુક થયાં છે ગ્યાન પ્રચીન અને સુદ્ધર છે, ગામની ખહાર એકાન્ત સ્થાનમાં વિશાળ ધર્મશાળા છે, અને અંદર (ધર્મશાળા અને મંદિરના દરવાજમાં લશાળ ધર્મશાળાના દરવાજમાં ઘઇને મદિરના દરવાજમાં લાય છે) મદિન્ છે. ધર્મશાળામાં 'કેટલાક લાગ છર્જુ ઘઇ ગયેલ છે, મદિરના કસ્પાઉન્ડમાં પેસતાં સામે જ સમવસરના મંદિર આવે છે, તેમાં ધર્મનાય પ્રભુના કેવળ કલ્યાનાકની પાદુકા છે. સમવસરના મદિરના ચારે લાગ પ્યુક્દા જ હતા પરન્તા એક ભાગ ગય કરી શ્રી પાર્ચનાય લગવાનના મૃતિ' બિરાજમાન કરવામાં આવેલ છે. તેની સામે એક જિનમ'દિર છે. આઠ પ્રાચીન લબ્ય મૃતિંઓ છે. મૃળનાયક્છ પાચીન લબ્ય અને ચમતકારી છે. હમનાં મંદિરના છાર્યુદ્ધાર કરાવી લવા રૂપમાં જ મદિર તથાર કરાવી ગયે વપે જ પ્રતિષ્ઠા કરાવેલ છે. મદિરની આજીન્ય આરે પૃત્યામાં ચાર દેરીઓ છે. અર્ધામાં પાદુકા છે. એકમાં ગણધર મહાન્ય લગ્ની પાદુકા છે, અને બાકીની ત્રનામાં ધર્મનાય પ્રભુના કલ્યાનાકની પાદુકા છે.

×ધર્મનાથજી આપતું જન્મસ્યાન રત્નપુરી. પિતા નામ બાતુરાજ, માતાનું નામ સુવતારાણી હતું. રાજરાણીને પૂર્વે ધર્મ ઉપર અલ્પ રાગ હુંગે. ભગવાનના ત્રભેમાં આવ્યા પછી ખંતેને ધર્મ ઉપર અત્યત રામ થયા. ગર્મના આવા મહિમા જાણી પુત્રનું નામ ધર્મનાથ રાખ્યુ. તેમનું ૪૫ ધતુષ્યપ્રમાણુ શરીર, દસ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય, સુવર્ભ વર્ષ્યું અને વજનું લાંહન જાણવું.

મંદિર અને ધર્મશાળા ખન્તે થી શ્વેતામ્બર સંઘના જ છે, તેની વ્યવસ્થા છે શ્વેતામ્બર ઢંન શ્રીમંત કરે છે. નવા મંદિરની વ્યવસ્થા લખનોવાળા કરે છે, અને સમવસરને મહિર, દેરોએ અને ધર્મ શાળાની વ્યવસ્થા મિજ પુરવાસી શ્વેતામ્બર શ્રીમાન્ મીશ્રીલાલ રેદાની કરે છે. તેમના તરફથી પૂજારી સુનિમી પબ કરે છે. અહીં શ્વેવ દિગંવ ઝઘડા નથી, બધાય અલગ જ છે. ગામમાં છે દેરીઓ છે, જેમા પાદુકા છે. ત્યાં શ્વેવ દિવ બધાય દર્શન કરવા જાય છે. અહીં દિગમ્બરાતું ખાસ રથાન કઇ નથી એમ કહીએ તા ચાલે. તેમના યાત્રો ઓછા આવે છે અને આવનારને ઉતરવાતું સ્થાન નથી મળતું. શ્વે. ધર્મશાળા છે તેમાં અરજી કરી રજા લેવી પહે છે, એટલે ગામની જે દેરીઓ છે, તેમાં દર્શન કરી તેઓ ચાલયા જાય છે; બાકી પૂજનવિધિ આદિ શ્વેતામ્બરી થાય છે. શ્વે. મંદિરના પૂજારી પૂજા કરી આવે છે. અમે પણ ત્યાં ગયા હતા. ત્યાં દિગંભરાતું કાંઇ ખાસ નથી. અહીં માતું દુ:ખ એ જ છે કે ધર્મશાળાની બહાર કસાઇએ ઓની બજર ભરાય છે, તે વખતે કસાઇખાનાની પાર વિનાની દુર્જ ધ છૂટે છે. આશાતનાના ઘણા સંભવ છે. આ માટે ખાસ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે, પરંતુ દિમુખી વહીવટ હોવાથી એક ગુરુના છે અવિનયી શિષ્યો જેવી દશા ચાલે છે.

અહીં આવનાર ગૃહરથાએ અંધા હતરવું અને ત્યાંથી વાહનદ્વારા ફેમ્મંખાદ થઈ રત્નપુરી જવુ. આ કરતેથી યાત્રા કરવી વધારે સાનુકૂળ છે નહિં તો ફેમ્મંખાદ જંકશનથી પાંચ કાસ દ્વર પશ્ચિમમાં સાહાવલ સ્ટેશન છે. (અંધાં ધ્યાથી લખનો જતી લાઈનમાં વચ્ચે સ્ટેશન આવે છે) ત્યાંથી ૧ માઇલ ઉત્તરમાં નારાઈ ગામ આવે છે. ત્યાં આપણું મંદિર અને ધર્મશાળા છે. મૂળ આ માઇલ દેહ માઇલના રસ્તામાં વાહનની સગવડ જલ્દી નથી મળતી એમ સાંભળ્યું હતું એટલે અંધાં ધ્યાથી જ જવું ઠીક છે. પારટ અને તારએ ફિસ ફેમ્બલાદ છે.

વિવિધ તીર્થક દેવમાં રત્નવાહ પુર કલ્પ શ્રી જિન મળસ રિજીએ આપેલ છે જેના સ'ક્ષિપ્ત સાર આ પ્રમાણે છે.-

અહી' ધર્મ'તાય પ્રભુ જીના વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા ને કેવલજ્ઞાન ચાર ક્રક્યાશુક થયા છે.

આ જગ્યુદ્ધીપના ભરત ક્ષેત્રમાં કેશલ દેશમાં, કે જેમાં અનેક નિર્મળ જળ-વાળા ઝરણાં, વનખંડા, સુદર ઉપવના, ખગીચા છે અને શીતલ જળવાળી ઘર્ધ રનદાથી શાભતુ રત્નવાઢ નામનુ નગર છે. આ નગરમાં ઇલ્વાકુ વશના કુલદીપક સમાન શ્રી ભાનુરાજા છે. તેમને સુવ્રતારાણી છે. તેમની કુલીથી પંદરમાતીર્થ કર શ્રોધર્મના-થજીના જન્મ થયા હતા. તેમના ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવ સાને ચાર કલ્યાણુક અહી થયાં છે. નિર્વાણ સમ્મેતશિખરજી ઉપર થયું છે : ૫૦૬ : [જૈન તીર્થોના

રત્નપુરી

, આ નગરમાં મનુષ્યાનાં નેત્રાને શાંતિ આપનાર નાગકુમારદેવતાથી અધિ-ષ્ઠિત શ્રી ધર્મનાથજી પ્રભુજનું મનાહર મંદિર ખત્યું છે.

આ નગરમાં એક કારીગરમાં કુશલ કુંભાર રહેતા હતા. એને એક માઢે વિહાનો પુત્ર હતા. આ છાકરા વ્યસની અને ઉદ્દત હતા. સાથે જ અતિશય કુતુહલી હતા. એને નાગરાજ સાથે માં થઇ. પિનાના અતિશય દમાજુયી એ કાર કરવા જતા પરંતુ નાગરાજે કહ્યુ-તુ રાજ મ્હાઇ થાંડુ પુછડું કાપીને લઇ જા. એનું સાનું ઘશે. છાકરા રાજ સે નું લાવીને આપને આપે. પિતાએ 'પૂછયું'-તું કચાંથી લાવે છે કે આખરે તે છે નાગરાજના પુંછડાની વાન કરી પિતાએ કહ્યું-તું માડું પુછડું કાપી લાવ. છાકરે ડરના માર્થા એવું ન કર્યું પરંતુ એક વાર પિતાએ જઇ, પાછળથી બોર્ક એકદમ અર્ધા પુંછડાને કાપવા માંડયું. એકદમ નાગરાજે કે દિવત થઇ પિતાને, પુત્રને, તેના કુટુન્યી 'કુન્સારાને બાળીને લરમ કરી નાગ્યા ગસ ત્યારથી ડરના માર્યા કુંભારા અહી રહેતા નથી અહીંના લે. કા મ ટીના વાસજુ ળહાર ગામથી લાવે છે.

તે મહિરમાં નાગતા મૂર્તિથી અધિષ્ઠિત શ્રી ધર્મ નાથલગવતની મૂર્તિ અદ્યાવધિ વિદ્યમાન છે. લાવિક લક્તો વિવિધ પ્રકારે લક્તિથી પૂજે છે. અન્ય દર્શનીયા આ રથાનને ધર્મ રાજ નામથી એાળખે છે

કાઇક ૧ખત ચામાસામાં વર્ષાદ ન થાય ત્ય રે શ્રી ધર્મનાથભગવંતની મૂર્તિને . હેજારા દ્રધના ઘડાથી રનાન–અભિષેક કરાવે છે જેથી તરત જ પુષ્કળ વરસાદ થાય છે.

અહી' ક'દર્યા નામની શાસનરક્ષિકા દેવી અને કિલર નામના રક્ષક ચક્ષ શ્રી ધર્મનાથ લગવાનની સેવાલક્તિ કરનાર લક્ત જનાનાં વિછ્ઠો દ્વર કરે છે અને ઇલ્છિત કાર્યો પૂર્ણ કરે છે. આ નગર અત્યારે રત્નપુરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

અત્યારે પણ આ સ્થાન છે અને લેહિં ભક્તિથી સેવે છે.

પ્રાચીન તીર્થ માલામાં આ તીર્થના પરિચય આ પ્રમાણે અ.પ્યા છે;-

" રતનપુરી ર્નલિઆમણી જિનમ દિર શુપ્ત દેહ્ય રે, ધર્મનાથ યદ પૂછઈ જિનમ્રતિમા ત્રણ જોય રે."

(જયવિજયજી સમ્મેતશિખર તીર્ધ માલા, પૃ. ૩૨)

" સાત કૈ!સ રહ્યુલઇ અચ્છઇ મા, પહિલું રયહ્યુપુર નામ, સુહ્યું. ધર્મનાશ તિહા જનમીઆએ મા, ચઉમુખ કરઇ ઢામ, સુધ્યું. ૪૩ પ્ઇ પ્રદ્યુમિ પાલુકાએ મા, મઇ કીધી જિનવર સેવ."

(જયસાગર સમ્મેતશિખર તીર્થમાલા, પૃ. ૨૧)

લખનૌ

નવાળી સમયની અવધની રાજધાની, વર્તમાનમાં યુ. પી.ની રાજધાની અને ગામતીને કિનારે અ વેલું આ શહેર ખૂળ પ્રસિદ્ધ છે. તેની એશઆરામી, સંગીત અને કલાપ્રેમ પણ એટલાં જ પ્રસિધ્ધ છે. નવાળ અશફ—ઉદ્દૌલ્લાના ઇમામવાડા વગેરે સ્થાના જોયા લાયક છે. બાકી કેટલીક કાલેજો, અજાયળ ઘર—સ્યુઝીયમ, યુ. પી.ની ધારાસભાના હાલ, કેસરળાગ વિગેરે જોયા લાયક છે.

મહીં કેસરળાગમાં મથુરાના કંકાલીટીલામાંથી નીકળેલ પ્રાચીન ભવ્ય જિન-પ્રતિમાઓ દર્શનીય છે. વિવિધ આયાગપટા, મંદરાના તારણા, ખંભાત તથા ખંહિત મૂર્તિઓનાં અંગાપાંગા મળી કુલ ૭૦૦ ટુકડા છે. મૃથુરાના ઘણાખરા ભાગ અહીં જ રાખવામાં આવેલ છે. પ્રાચીન જૈનશિલ્પ-મૂર્તિવિધાન, પૂજાવિધાન, વગેરે અહીં નજરે જોરાય છે. ભગવાન મહાવીર દેવના ગર્ભાપહરેલુ અને આમુન્ લકી કીડાનાં ચિત્રા-પશ્ચર ઉપર અલિખેલા દરયા ખહુ જ સુંદર છે. આ બધું જોઇને તા પાશ્ચાત્ય વિદાનાએ કબૂલ્યું છે કે-મશુરામાં અને ઉત્તર પ્રાંતમાં એક વાર જૈનું ધર્મનું શામાન્ય હશે.

લખનોમાં અત્યારે ભગ્ય વિશાલ પ્રાચીન ૧૪ જિનમ દિરા છે. કેટલાંચે મ દિરામાં, સુંદર ચિત્રકામ છે. સુલ્તાનગ જના અષ્ટાપદાવતાર તીર્થનું ચિત્ર અમે અહીંની, દાદાવાહીમાં જોયું હતું. ચંપાપુરીની પ્રાચીન શ્વેતાંબર જૈન મ દિરાની સ્થિતિ, વગેરેનાં ચિત્રા પરમ આકર્ષક છે. આર ઘરમ દિરા મળી ૧૮ જિનમ દિશ છે... શ્રાવકાનાં ઘર થાડાં છે. આ મ દિરા ચુડીવાળી ગક્કી, સાની ટાલા, સીંધી ટાલા, કૂલવાળી ગલ્કી, શાહાદત્તગંજ અને દાદાવાહી વગેરે સ્થાનામાં આવેલાં છે.

લખનીના મ્યુઝીયમમાં રહેલ કેટલીક જૈન મૃતિ એનિ પહિચય આ સાથે: આપ્યા છે. લખનીનું મ્યુઝીયમ શહેરથી ત્રણ માઇલ દ્વર છે. આ મ્યુઝીયમમાં જૈનોના પણ જોટા વિભાગ છે.

લખનીનું મ્યુઝીયમ જેવા ગયા ત્યારે ઉપરાકત શિલાલે મા અને ત્યાં રહેલ ધાતુની પ્રાચીન જેનમૂર્તિઓનાં દર્શન કર્યાં હતાં. એક મૂર્તિ જે હરદ્વારથી આવેલી છે તેમાં ૧૨૦૦ ની સાલના લેખ છે એકમાં ૧૬૫૧ ની સાલ છે જે બીશુરથી આવેલ છે અને બીજામાં ૧૬૫૨ ની સાલ છે જે જયપુરથી ઓવેલ છે. લખનોની મૂર્તિમાં મારવાડી અક્ષરાવાળા લેખ છે. મૂર્તિ સુદ્દા છે, બ પાષાજીની મૂર્તિઓ અને એક અંગિકાની સુદ્દર કળાના નમૂનારૂપ મૂર્તિ છે જેની ઉપર યાદવકુલમજી બાળ માર્

અમારી દષ્ટિએ પ્રાચીન લેખાવાળી કુશાન, કનિષ્ક અને હિવિષ્ક કાલીન મૂર્તિઓ. ે છે. એક ક'કાલીટીલાના શિલાલેખ શખાકાર અક્ષરામાં છે તે પણ પ્રાચીન વિલાયે. આ સિવાય વિક્રમની નવમી શતાષ્ટી પછીના શિલાલેખે છે જેમાંના

શેહા અમે વાંચ્યા હતા. કુશાન અને કનિષ્ક તથા હવિષ્કકાલીન મૂર્તિઓના શિલાલેખા તા અમને ન વંચાયા પણ દરેક મૂર્તિની નીચે ઇગ્લીશ નોંધ હતી, કેટલાકમા હિન્દા નોંધ પણ હતી જે વાંચી.

અહીં લગભગ દાહસાથી અસા જિનમૃતિએ છે. પચીસ ઉપરાન્ત તા ચાવી-સીએા(પથ્યર)ની મૃતિએ છે. મૃતિએમાં તા પાંચ પચીશથી વધારે ભાગ્યે જ તદ્દન અખાંહેત નીકળશે. બાકી અધી ખાંહિત છે કે.ઇકના કાન, તેા કાઇકના નાક, દેશકની આંખા તા દાઇકના હાથ, દાઇકના પગ તા દાઇકના ગેપ્ટલ ખાંહિત છે. કેટલીક મૃતિઓનો તેર લગ્ય વિશાલ મસ્તક જ છે. જ્યારે કેટલીક મૃતિઓનાં ધડ અને શિલાલેખા છે. વળી કેટલીક મૃતિએાના માત્ર પગ અને શિલાલેખા છે. લગલગ પચાસેક આયાગપટના ટુકડા છે. દસ વીસ અર્ધા ઉપર છે, થાહા આખા છે અને બાકીના તા ખાંહત જ છે. માંદિરના શિખરા, શિખર ઉપરના ભાગ, સું દર આરસ જેવા લીસા પચ્યરામાં કાતરેલા મનાહેર તારણા, પચ્ચર ઉપર આલેખેલાં સુંદર ચિત્રા, મંદિરના પ્રવેશકારના ઉમ્બરા, પીઠિકા, સિંહુકાર, સિંહુ અને હાથીનાં ખાવલાં-પુતળાં, પચ્ચર ઉપર ઝીર્ગ કારીગરીથી અકિત નાના સ્થ'લે!, વિશાલ સ્થ'લેાના હુકડા આદિ અનેકવિધ વસ્તુઓ જોઈ દૃદ્ય જેટલું પ્રયુદ્ધિત થયું તેથી અનેક-ગણી વેદનાયી હૃદયમાં અધ્ય્ય વેદના અતુભવી. કેવાં મુંદર ગગનચુમ્બી આલેશાન મહિરા હશે ? નિરંતર ઘંટાનાકથા ત્રાજતાં એ મહિરા ભૂગર્ભમાં સમાયાં માજે અરતદશામાં અન્ય પ્રેક્ષકાનું કુતુકલ ભાજન બની રહેલ દશા ભક્તજનનું દૃશ્ય ન ક્વે ? આ અપૃત્ર દૃશ્ય જોને કંપ્રક આનંદ અને શાકમિશ્રિત લાગણી સહિત ઘવાતા દૃદ્ધે મકાનમાંથી ખહાર નિકળ્યા.

ત્રીજે દિવસે પુતરિષ ત્યાં ગયા અને પરમ સંતાષપૂર્વક અધી મૃતિઓના શિલાલેખા તેયા. પહેલે દિવસે નોંધેલા ન બરામાં ટ્રંક વિગત ઉમેરા અને બીજી પણ નની વસ્તુઓ તોઇ. આમાં એક હરાલુગમેથી દેવ કે જે ભગવાન મહાવીરતું દેવાન દાની કુકીમાંથી હરાલુ કરે છે તે વિષય એક મનાહર પશ્ચર ઉપર આલેખાયેલ છે. આની શોધ કરવ માં બધાયથી વધારે મહેનત પડી. અન્તે ત્રણુ વિધાગવાળા તે પશ્ચર હાથ લાગ્યા. બધાતું મિલન કરી બરાબર ચિત્ર મેળવ્યું ત્યારે જ શન્તિ થઇ.

સંધડસ્યાનના મક નમાં મુખ્ય ત્રણ વિભાગ છે. જમણી ભાજીના ત્રણ હોલ, ડાંગી બાજીના ત્રણ હોલ અને એક વચલી લર્ષ્યન છે. જે કે જમણા હોલની પાછળ પણ એક સૌથી લાઈન છે જેમાં ખાસ કરીને કનિષ્ક અને કુશાનકાલીન મૂર્તિએ છે. દરેક મૃતિએ ઉપર ઈન્લીશમાં J છે અને નંબરા છે તે પણ ઉન્લીશમાં જ છે. લગભગ નવસાળ હજારના નંબરા છે. આખા મકાનમાં માત્ર શેડા અપવાદ સિવાય બધા જૈનધમેં દોતક જ પ્રાચીન અવસેળ છે J એ ખાસ તેન વિભાગનું સૂચન કર છે. જો કે M તથા E સંદ્યાવાળી જૈનમૂર્તિએ છે પણ તે શેડી જ.

પ્રથમ વચલા વિભાગમાં નાની સુદર જિનમૂર્તિએ ઘણી છે. આઠ-દસ માટી મૂર્તિએ છે. આમાં થાડી અખંડિત છે. શિલાલેળો પ્રાયઃ ઘણી મૂર્તિઓ ઉપર છે. તેમ જ શાસનદેવી, મંદર અને આયાગપટ્ટના ટુકડાઓ અસ્તવ્યસ્ત પથરાયેલ છે. આમાં અમને તે 776 નં ળરવાળી પંચતીથી બન્ને બાજી કાઉસ્સગીયાવાળી શ્રો મુનિસુવ્રત વામિની પ્રતિમાજી બહુ જ મનાહર લાગી. પ્રભુના મરતક ઉપર સુંદર મુગુટ છે, આભૂષ્ણા છે અને લગાટ છે. આભૂષ્ણા અને પંચતીથી બનાવવામાં તા શિલ્પીએ કમાલ કરી છે. સુદર કાળા અને કં ક લીલાશ પડતા પત્થર ઉપર બહુ જ મનાહર મૂર્તિ રચવામાં આવી છે. તેની મુંદર પરિકર સહિત એક છેઠા મનુષ્ય જેટલી ઊચાઇ છે. અને નીચે લેખ આ પ્રમાણે છે.

सं १०६३ माघ शुदि १३ वु...सावट वास्तव्य प्राग्वटं विलक्करी, सीया। (१) कक्क्च्योः सुतनवीवाक नाम्न.....(२) श्रावकेन कारितेयं सुनिसुत्र (३) तस्य प्रतिमा ॥

લેખ તો લાંગા હતા પરંતુ વાદળાંનુ અ'ધારું અને ઘસાઈ ગયેલ હાવાયા તેમજ સાધનાના પણ અભાવ હાવાથી આખા ઉતારી શકાયા નથી પરન્તુ અગી-યારમી શતાખ્દીના આ મૃતિના રચના ળહુ જ આકર્ષક છે. મુગટ, કુંડલ અને અન્ય આભૂષણા એવાં સુરુચિપૂર્ણ આલેખાયાં છે કે તે જોના મન લલચાઇ જાય છે.

આવી જ રીતે વચલી ચાલીમાં જ J 790, J 793 સુંદર અર્ધચન્દ્રાકારમાં ખે મનાહર ચાવીસીઓ છે. અર્ધચન્દ્રાકાર પશ્ચરમાં નાના જિનેશ્વરાની મૃતિ બહુ જ આકર્ષક અને રમ્ય છે. આ સિવાય ખીજી પણ નાની પ્રતિમાઓ બહુ જ સુદર અને હૃદયંગમ છે.

જમાણા માટા હાલમાં તા ઘણા જ પ્રાચીન અને મનાહર પ્રતિમાઓ છે, જેમાં મુખ્ય પદ્માસનસ્ય ચામુખછની પ્રતિમાઓ છે. મશુરાના પ્રાચીન જૈન સંચ-હના મુગુટમણિની આને ઉપમા આપવી યાગ્ય છે. તેના નંખરા અનુક્રમે ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫ છે.

J 142 પ્રતિમાજ ળહુ જ સુંદર અને વિશાલ છે.

J 143 મા ન ખરવાળી પ્રતિમાજ ગહુ જ સુદ્ધર અને અપ્કર્ષક છે. મનાહર દ્વય આકર્ષક સુદ્ધર હારય ઝરતી આ પ્રતિમાજ મોનપણે ત્યાંગ અને તપના નમાદ મત્ર આપણને સુણાવતી હોય તેમ લાગે છે. તેમાં લેખ નીચે સુજબ છે.

संवत् १०८६ कार्तिक (१) शुक्छ Y द्वार्द्यां श्रोध्वेतांवर (२) (૫છી ધસાઈ ગયેલ છે.) माशुरी (३) कार्यां श्रो देववि... (૫'કિત પૂરી) (બીજી પ'કિત ઘસાઇ મયેલ છે.) ત્રીજા ખ'ડમાં प्रतिमा प्रतिष्ठापिता. ચાથામાં ઉપરની છે લકીરા છે. J 144 प्रान्म છ अन्य दे. बेण नधी ઉકલનे।.

J 146 આ મુંદર વિશાસ પ્રતિમાજી ઉપરયા નીચે મુન્બ લેખ અમે લીધા છે.

संबद् ११३४, भी सेत म्बर थ्रो, माखुर संवर्धा, देवनित (१) निर्मित प्रतिमाहारी आती तीचे वस्रधारी सम्धुका लितिसावे शंकरित कीरी शिसा छे. अहु क रम्य अने भनाहित कार्चे छे

અરે એકી પ્રતિમાંએ એક જ સમયની અને સમાન આકૃતિવાળી જ હશે; પરન્તુ દાૈર્પ કારદ્રવશાત્ ત્રણ પ્રતિમાંએ ન મ્હેવાથી ચાહા જ સમયમાં ખીછ મૂર્તિએ બનાવરા ી તેનું મ્થાન પૂરવામાં આવ્યું હશે.

યઘ.પ પ્રતિમાંઓ તો ચારે મનાં કર છે હિન્તુ ૧૪૩ નં બરવાળી પ્રતિમામાં તો કોઇક કલાધર વિધાતાએ પામ શાંતિના સમયે તેની રચના કરી સાક્ષાત્ પ્રભુતાને ઉતારી છે એમ કહું તો ચાલે. તેનું દૃશ્યંગમ હારય, મમૃત ઝરતું કાંઇક નમાં અને ખુલ્લું નેત્રકમલતું યુગલ પ્રેલકને ત્યાંથી દૃર ખસવાનું મન જ નથી થવા હતું. તીર્યાધરાજ શ્રા ચાત્રું જય ઉપર બિરાજમાન ચુગાદિદેવ શ્રી આદિનાથ પ્રભુથી રહેજ નાની આ ચારે પ્રતિમાંઓ છે. આ જિનમૂર્તિઓ માટેનું સ્થાન મ્યુઝીયમ લાજીય નથી પરન્તુ પર્વતના શિખર ઉપર બિરાજમાન આલેશાન ગયનસુમી જિનમદિરા જ છે,

J 77 માં પ્રભુ પાર્વિનાથની મનાહર મૃતિ છે.

J 879 પણ પાર્સનાથ મભુતી ખદુ જ સુંદર પ્રતિમાછ છે. નાગરાજનું જ મનાદર આસન અને ધરણુંદ્રની સ્વા આદિ દેશ્ય ખદુ જ ગ્ળીયામણું હાગે છે.

J 286 નાની ઝુંદર ચામુખજી છે. અાકૃતિ તાની છે પરન્તુ વરાગ્ય અને શાન્તિના ૬પદેશામૃતના ધાલ વહેવરાવતી એ મૃતિએ છે.

તે 626 હરિદ્ગમેળી દેવ દેવાન દાતી કુલીમાંથી ભગવાન મહાવીરને હસ્તમ પુરમાં દેપાકીને રાણી ત્રિશલાની કુલીમાં પધરાવવા લઇ જાય છે તે સમયનું આમાં આલેખન છે. એક ભાજુ મને હર શધ્યામાં દેવાન દા સૂતા છે. ખીજી ખાજી રાજ ભુવતમાં પત્ય કરાચ્યામાં ત્રિશલા દેવોજી સૂતા છે. આહું દથી પરમ શાન્તિમાં લીત હાય તેમ નિદ્રાવચ્ય માં સૃતાં છે. પાસે દાસીઓ સૂતી છે. વચ્ચે હરિદ્યુગમેળી દેવી પ્રભુ વીરન ભીકનથી હયતા ઉપાકને દેવરાણી ત્રિશલાના ભુવન પાસે આવ્યા છે. એવું સરસ દ્રશ્ય છે કે શિદ્યા જત્યું તે સમયે દ્રષ્ટારૂપે હાજર જ હાય ને દેવાન દાના, ત્રિશલાદેવીના અને હરિદ્યુગમીના ભાવા જેયા હાય, સ્થિત્યંતર, પરાવતન નજરે નિદ્યાલું હોય તેમ મૃળ વસ્તુ જ સાક્ષાત્ કરાવી છે. આ ચિત્રપટ શોધનાં અમને એક કલાક થયા હતા; પચ્ચર હુશ ગયેલ છે. મહામહેનતે મેળવી એક કરી ધારી ધારીને જોયું ત્યારે જ એનાં દર્શન થયાં હતાં

ી 53 તથા 5 ા ભગવાનની મૃતિ છે; સિહના પાયાવાળી પ'ટ; પાટ નીચે વચમાં ધમેચક અને બન્ને બાજી વઅધારી મનાહર સાધુઓની આકૃતિ છે. આવી જ બીજી બે પ્રતિમાએ છે જેમાં એકમાં શ્રમણે પાસકાે−શ્રાવકાેની આકૃતિ છે જયારે બીજીમાં સાધુએા અને શ્રાવકાે બન્ને સાથે જ લક્તિસાવે હાથ જોડીને ઊસા છે.

J 118 માં સુંદર ભામ'ડલ સહિત મનાહર મૂર્તિ છે.

J 18 એક સુંદર ચાત્રીસી છે, સાથે જ પંચતીર્થી છે અને વયમાં મ ૠષભદેવ પ્રભુની મનાહર મૂર્તિ છે. ખસા સુધી વાળ ઉતર્યા છે. ળહુ જ સરસ અને દર્શનીય છે. અર્ધ ખીલેલા કમલસમ તેત્રયુગલ અને શાંત સુધારસ વહેતું સુખમંડળ ખરે જ આકર્ષણીય છે.

J 880 A તેમાં તીચે મુજબ લેખ છે.

सं. ११३२ ज्येष्ठ छुदि ३ श्रनौ पं. ऋत सोमदेव तस्य शिष्य विश्वाल-देव प्रतिमं प्रणमति.

J 871 નેમનાથ પ્રશુના શાસનની અધિષ્ઠ વિકા અંબિકા હેવીની ખહુ જ મનાહર આકૃતિ છે

J 258 એક અખંડિત આયાગપટ છે. મનાહર પશ્થર ઉપર આક્ષેખેલ છે જે જૂના સમયમાં શ્રાવકા ઘરમાં પૂજા માટે રાખતા. વચમાં સુંદર જિનમૂર્તિ છે અને આજુગાજુ સુંદર કાતરણી છે. આવી જ રીતે J 249, J 250 માં પણ સુંદર આયાગપટ છે.

J 949 કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાનમાં ઊલોલી મનાહર જિનમૃતિ છે. તેમાંય તેના લગાટના રચના ળહુ જ ધ્યાન ખે⁻ચે છે.

J 776 આ પણ સુંદર લંગાટળદ કાઉરસગ્ગ ધ્યાનમાં લયલીન જિનમૂર્તિ છે તેમજ તેની ઉપર પણ એક નાની રમ્ય જિનમૂર્તિ છે.

J 16 રાજા કનિષ્કના સમયની આ બહુ જ મનાહર મૂર્તિ છે. ે

J 1 એક તેન આર્યાવર્લની મૂર્તિ છે. એક ગાળ પથ્થરમાં આકૃતિ આદી-ખેતી છે પરન્તુ ઘણા કાળથી જમીનમાં રહેવાથી ખહુ જ ઘસાઇ ગયેલ હેલ્વાથી ૧૫૪ આકૃતિએા જણાતી નથી પરન્તુ ખહુ જ ધારીને જોવાથી દેવતું પૂજને કરતી દેવીએા અને પાસે જ ઉલેલી આર્યિકાએા જ્યાય છે. પછી તેા વિશેષ શાધ થવાથી જણાય તે ખરૂ.

J 24 આમાં એક સરસ્વતી દેવીની ખહુ જ મનાહર આકૃતિ છે....વાહિની આ દેવીની મૂર્તિ જોઈ દૃદય બહુ જ આન દિત થાય છે. કયા સરસ્વતી ઉપાસકે આ વાગ્દેવીની અર્ચના નથા કરી ૧ પછુ આ મૂર્તિ જેતાં હૃદયમાં તરત જ બહિત-ભાવના જાગૃત થાય છે અને તેના કૃપાકટાક્ષ મેળવવા મન લલચાય છે.

ä

- J 35 કુશાલકાલીન મનાેલ્ર મૃતિ છે.
- E 9 રાન્ત હવિષ્કના સમયની મૃતિ અને શિલાક્ષેખ છે.
- J 31 કુશાનકાશીન મનાહર મૃતિ છે જેમાં છે. <ર્ ના ઉલ્લેખ છે.
- J 27 કુશાનકાલીન મનાહર મૃતિ છે જેમાં છે. ૧૨ ના ઉલ્લેખ છે.
- J 26 કુશાનકાલીન મનાહર મૃત્તિ છે જેમાં સ દ્ ના ઉલ્લેખ છે.
- J ય ભગવાન મહાવીરની સુદર મનાેડ્ર પ્રાચીન પાદુકા છે. લગભગ ૧ યો ૪૦ સુધીના નંળરામાં કુશાન અને કનિષ્કકાલીન મૃતિં ≱ા છે.
- J 777 નેમનાથ ભગવાનની સુંદર મૂર્તિ છે. ગાકીમાં સુંદર નકશીકામ ખાસ જોવા યાગ્ય છે.

અા સિવાય બહારના લરન્ડાની આકૃતિએા પગુ બહુ જ મનાે**હર છે જેમાં** ચાલીસવ્ટા સહિતની લી આદિનાથ પ્રભુ**ની મૃતિ'** સુંદર છે; મને હર ટાેરણીવ છુ**ં** પરિકર સુદર દૃષમ લંઇન અને શાસનદેવી આલેેેેગેલ છે.

એક પચ્ધર કે જેના નંબર મને ન જડયા તેમાં ભગવાન મહાવીરના જન્માન ત્યાવ દેવતાએ આજુંદયા ઉજવે છે તેનું મનાહર દશ્ય છે.

સુંદર બારીક નકશીયી ભરેલા મંદિરતા સ્થંભા અને તેમાંય સિંહાસનના પાયાની દારણીનાં તો શિકપકારે પાતાનું ,છત્રન રેડ્યું હાય તેમ લાગે છે. કાઇ પણ કલા વર્ષો 11 આરાધના સિવાય સિદ્ધ નથી થતી પરન્તુ તે માટે અથાગ પરિશ્રમ, અપૂર્વ ત્યાગ અને ઉત્તત છત્રન જોઇ છે. આમાં એવા જ શિકપકારે પાતાની તપરયાની સિદ્ધ અહીં કરી છે એમ લાગે છે.

કાનપુર

યુ. પી નું પ્રસિદ્ધ વ્યાપારિક શહેર છે. મહેશરી મહેાદલામાં એક મુંદર કળામય લબ્ય જિનમ દિર છે. મૂલનાયક થ્રી ધર્મન થજી છે, મંદિરજી ખાસ દર્શનીય છે. કાચ તથા મીજાકારીના અદ્ભુત નમૃનારૂપ આ મંદિર છે. કલકત્તાના કાચના મદિર કરતાં આ મંદિર નાનું છે છતાંચે મીન કારીમાં તા અમુક અશે વધી જાય છે. ચિત્રામાં સાત્રા માતીથી કામ કરેલું છે. સ્તાત્રાના શ્લેહો પણ મુંદર છે.

મંદિરછ પાંચે નાના ભગીચા છે. સાથે જ સુંદર સ્થલ્સ્યાન કલાના ન મૂના-રૂપ છે. સંતાક્યદ્દજી ભાંડારીની જાતમહેનત અને લાગણી પ્રશાસનીય છે કે જેમના પ્રયત્નથી આ મંદિર આવી ઉત્તન સ્થિતિએ ભાવ્યું છે.

મંદિરજીની સામે જ નાની ધર્મશાળા છે, ઉપાજ્ય છે. શ્રાવકેલા ઘર થાડાં છે.

શૌરીપુરી

યદુકુલતિલક ખાળપ્રદ્ધાયારી શ્રી નેમિનાર્યછ માળવાનની જન્મભૂમિ તરી કે, આ રથાન ખહુ જ પ્રસિદ્ધ છે. શૌરીપુરની સ્થાપનાના પ્રાચીન ઉલ્લેખ વસુરેવ-હિંડી જેવા પ્રાચીન શંથમાં આ પ્રમાણે મળે છે.

" હ્રિવ શર્મા સારી અને વીર નામના છે લાઇ હતા, જેમાં સારીએ સારીયપુર વસાવ્યું અને વીરે સાવીર વસાવ્યું. સારીના પુત્ર અધકદૃષ્ણું હતા જેને ભદ્રા રાષ્ટ્રીથી (નેમનાથ લગવાનના પિતા) વગેરે દસ પુત્ર તથા કુન્તી અને માદ્રી એમ છે પુત્રીએ જન્મી. ત્રીરના પુત્ર ઉપ્રસેન થયા. ઉપ્રસેનને બન્ધુ, સુબંધુ અને કંસ વગેરે પુત્રા થયા."

આ સિવાય આગમ ગ્રહ્યા જેવાં કે શ્રી સમવાયાંગ સૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, આવશ્યકનિયું કિત, કલ્પસૂત્ર આદિ સૂત્રે તથા અનેક ચરિત્ર ગ્રંથામાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની જન્મભૂંમ શ્રી શીરીપુરના, અને તેના વેલવના સવિસ્તર ઉલ્લેખ મળે છે. આ પ્રદેશમાં જૈનોનું સામ્રાત્ર્ય હતું. ઉત્તર પ્રાંતમાં પ્રાચીન કાલમાં મહુરા અને શીરીપુર જૈનપુરી કહેવાતી. આજે આ મહાન નગરીમાં થાડાં ઝુંપડાં જ વાસ કરે છે.

પુરાણી શોરીપૂરી તેા યમૂનાના તાફાની પ્રવાહમાં તાણાઇ ગઇ છે. આજ તા ત્યાં ચાતરફ પહાડીઓ અને ટીંબા(ટીલા) ઊલા છે. એક ઊચી પહાડી ઉપર તેન શ્વેતાંબર મહિર, તેન શ્વેતાંબર ધર્મશાલા જે પુ-ક માઇલ દ્વરથી દેખાય છે. સફેદ દ્વેધ જેવું મંદિર દ્વરથી બહુ જ આકર્ષક અને રળીયામણું લાગે છે. મંદિર પુષ્ણ સરસ અને સુંદર છે, પરમશાન્તિ અને આનંદનું ધામ છે. શ્વેતાંબર તેન સ દ્યે જૂના મહિરના જાણે દ્વાર કરાવી નવું મહિર અધાવ્યું છે. મૂળનાયક શ્રો નેમનાથજ લગવાનની શ્યામ પ્રતિમાજ લગ્ય અને વિશાળ છે. મહિરજીની સામે નાની જૂની ધર્મશાલા છે, તેની પાસે બહુ જ ઊંઢા મીઠા પાણીના ફૂવા છે, અને તેની નજકમાં કલકત્તાનિવાસી બાબુ લક્ષ્મીયંદજ કર્ણાવટના સુપુત્રાએ એક વિશાલ શ્વેતાંબર જૈન ધર્મશાલા બ'ધાવી છે.

અહીં જગદ્દગુરુ અત્યાર્થશ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ ૧૬૪૦ માં યાત્રાએ

^{*} અરિષ્ટતિ(મ-જન્મરથાન શૌરીપુર, પિતાનું નામ સમુદ્રવિજય રાજ અને માતાનું નામ શિવાદેવી રાષ્ટ્રી હતું. પ્રસ અને આવ્યા પછી માતાએ સ્વપ્રમાં અદિષ્ટ એટલે કાળા રતની રેલ દીઠી તથા આકાશમાં ચક્ર ઉછળતું દીઠું એવા પ્રભાવ જાણી પુત્રનું અરિષ્ટનેમ નામ રાખ્યું હતું તથા ખીજું નામ શ્રીનેમિનાથ રાખ્યું હતું.;તેમનું દશ ધનુષ્યનું શરીરમાન અને એક હજાર વર્ષનું આયુષ્ય હતું. શ્યામવર્ષ્યું અને લંછન શેખનું હતું.

પધાર્યા હતા અને પ્રતિષ્ઠા પણુ કરાવી હતી, જેનાે ઉલ્લેખ શ્રી હીરસોલાગ્ય કાવ્ય, ઉ. શ્રી ધર્મસાગરછ કૃત તપગચ્છ પટ્ટાવલી, વિજયપ્રશસ્તિ અને પ્રાચીન તીર્થમાળામાં ઉપલખ્ધ છે તથા સૂરીશ્વર ને સસ્રાદ્ર પટ્ટાવલીસસુચ્ચય લાગ પહેલામાં પણુ છે.

છેલ્લે છેલ્લે શોરીયુરમાં સાત જિનમ દિર અને ૧૪ જિનમૂર્તિઓના ઉલ્લેખ મળે છે.

શ્વેતાંબર ધર્મશાળાની બાન્તુમાં અને પાછળ નાની ઘુમદીએ દેરી વગેરે છે જે બધુ' શ્વેતાંબરી જ છે, પરન્તુ હમાાં દિગ'બર ભાઇએ એ ત્યાં ઝઘડા શરૂ કર્યો છે. ઘા વર્ષ કેસ ચાલ્યા પછી શ્વેતાંબરા જીત્યાં છે. દિગ બરાસે હાઇકાર્ડમાં અપીલ કરી છે.

દિગંખરા આ સ્થાનને તીર્થભૂમિ નથી માનતા. માત્ર ઝઘડવા ખાતર જ ઝઘડા કરે છે. દિગંખરા ખટેશ્વર કે જે શોરીપુરપા ૧–૧ા માઇલ દૂર છે ત્યાં જ જતા. યદ્યપિ ખટેશ્વરનુ મંદિર પછુ શ્વેતાંખરી હતું. ત્યાં મૂિતિએ શ્વેતાંખરી હતી જેના ફાટા પછુ લેવાયા છે, પરન્તુ ખાદ આગ્રહને વશ ખની દિન્એ તે મૂિતિએ! પ્રમાણા વગેરે હટાવી દીધાં છે. ખટેશ્વરનું મદિર ચતિજીના મદિર તરીકે પ્રસિધ્ધ હતુ. ૧૯૧૫ સુધી શ્વે. ચતિજી ન્યવસ્થા કરતા હતા. દિ શ્રાંચામાં તા દ્વારકાના પાંડારૂપ શોરીપુરના ઉલ્લેખ મળે છે એટલે દિગંખરાનું તીર્થ નથી છતાંયે લહે છે.

શોરીપુરમાં ચાતરફ ખાલકામ કરવાથી ઘણા નવીન વસ્તુએ મળે તેમ છે. હાલમાં વર્ષાદમાં ધાવાઇ જતાં સીક્કા, પુરાણી ઇટા વગેરે મળે છે.* અહીં આવ-

* અહીં આજુમાજી જૈનેની વસ્તી ઘણી હતી, મંદિરા પછુ હતાં. પીરાજમાં, ચાંદાવાડી, સુપડી (રપડી) જેને માટે હીર સૌભાગ્યમાં લખ્યું છે, यसी समीपे रपढीपुर અહીં થી રૌરીપુર નજીક છે. આ બધે સ્થાને જિનમંદિરા હતા. ચાંદાવાડી પીરાજમાદથી દક્ષિણે ત્રણ માર્ધલ દૂર યમુના કોઠે છે. તેનું બીજું નામ સાફિયાબાદ છે. અહીં પુરાણું જિનમંદિરનાં ખડિયેરા ઊલાં છે; શિખર છે, થાબલા છે. અહીં એક પ્રાચીન સ્ફટિકની મૃતિ હતી. આતે ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે મળે છે.

ચંદ્રપ્રભ ચદવાડિમાં રૂપડી રાખું પ્રેમ. પૃ. ૧૨

વૈદવાહિમાં હે સુખદાતા ચંદ્રપ્રભ વેદા વિખ્યાતા. 11 ૧૪ 11

રક્ષ્ટિક રાનની મૂર્તિ સાહે ભવિ જનના દીઠાં મન માહે. પૃ. હજ

તિલાંથી જઇક ચદવાડ કરી નિરમલ કાય, ચદ્રપ્રભુ પૂછ કરી વલી ક્ષાધ પયાણ; 'સરપાંડનયરિ જઇ કરી ક્ષાજઈ મેલ્લાણ, પૃ. ૨૩

મા મૃતિ ત્યાંના માળાના હાથમાં ગઇ. તે પૈસા લઇને યાત્રિકાને દર્શન કરાવતા મા મૃતિ દિ. એ લઇ પાતાના મ દિરમાં પધરાવી છે. થાડા વર્ષ પહેલાં જ આ પ્રસંગ બન્યા છે. નાર શ્રાવકા એ આગાથી આવવું વધારે સારું છે. આગાથી શૌરીપુર ૪૩-૪૪ માર્ધલ દ્વર છે અને માટેરા મળે છે. વચમાં થાડા કાચા રસ્તા આવે છે પણ વાંધા જેવું નથા. તેમજ E. I. R. ની મેઇન લાઇનમાં સિકાઢાઆદ જ'કરાનથી ૧૪ માઇલ દ્વર શૌરપુર છે પણ ઘણીવાર વાઢનની અઢચણ પડે છે. છેલ્લા ચાર માઇલમાં જ'ગલના રસ્તા છે. ડર લાગે તેવું છે આઢાથી પણ શૌરીપુર જવાય છે.

આગરા

મુત્રલાઈ જમાનામાં આ શહેર આળાદ થયું અને ઉન્નતિના શિખરે પહેાંચ્યું. દુનિયામાં આશ્ચર્ય રૂપ ગણાતી વસ્તુઓમાં આગરાના તાજમહેલ ખાસ ગણાય છે. એ તાજમહેલ અહી જ યમુનાકિનારે છે. ઇ. સ. ૧૬૪૮ માં શાહાંજહાંએ ઓ તાજમહેલ ખંધાવ્યા હતા.

ખાદશાહ અકખરના પ્રસિદ્ધ કિલ્લા પણ અહીં જ છે. જગદ્દગુરુ શ્રી હીરવિજયન્ સ્રીશ્વરજીએ વિ. સં. ૧૬૪૦ માં અહીં ચિન્તામણી પાર્શ્વનાથ જિનમ દિશ્ની સ્થાપના કરી હતી. આ સિવાય ઉ. શાન્તિચંદ્રજી, ઉ. શ્રી ભાનુચંદ્રજી, સિદ્ધિચંદ્રજી વગેર ઘણી વખત અહીં પધાર્યા હતાં. ઉ. વિવેકહર્ષ ગણીએ પણ અહીં પ્રતિષ્ઠાએ કરાવી છે. તેમજ શ્રી જે. યુ. પ્ર. શ્રી જિનચંદ્રસરિજી પણ અહીં પધાર્યા છે અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

રાશન મહાલ્લામાં શ્રી ચિન્તામણી પાર્શનાથજનું મંદિર; જગદ્દગુરુજીના સમયના પ્રાચીન ઉપાશ્રય, જૈન શ્વેતાંખર ધર્મશાલા, શ્રી વીરવિજયજ લાયખ્રેરી, વીરવિજયજ પાઠશાલા, આત્માનંદ પુસ્તકપ્રચારકમંડલ વગેરે છે.

આશામાં ૧૧ જિનમ દિરા છે. તેમાં સૌથી પ્રાચીન 'ચિન્તામણી પાર્શ્વનાથ-જીતું રાંદિર છે. ખીજું શ્રી વાસુપુજય પ્રભુતું મંદિર છે, અને શ્રી રમંદીરસ્વામી-તું મંદિર પાલુ પ્રાચીન છે. ખાઠી શ્રી શાન્તિનાથનું, ગાહીજ પાર્શ્વનાથજીનું, શ્રી સુવિધિનાથનું, નેમનાથજીનું, શ્રી કેસરીયાજીનું, શ્રીમહાવીર પ્રભુતું વગેરે મંદિરા છે. બેલનગંજમાં સુદર મંદિર છે દાદાવાહીમાં શ્રો મહાવીર પ્રભુતું સુંદર મદિર છે. ને ચે લોંચરામાં પ્રત્યીન વીર પ્રભુની પ્રતિમા તથા શ્રી મણિલદ્રજી ચમત્કારી છે. શ્રી

१ मीं सुराणां तनुमत्समीहितं प्रदित्सयेव त्रिदिनाहुपागतम् ।
स तत्र विन्तामणिपार्श्वतीर्थपं, महःमहेन प्रतितिरिथनान्त्रमुः ॥१५२॥
क्यत्ता भनुष्यती धिष्कतपूर्तिं साटे हेवशेष्ठभायी व्यावेश व्यन्तायशु रत्न समान
श्री विन्तामिशु पार्श्वनाथना तीथंनी भाटा महोत्सवपूर्णंक व्यामामां प्रतिष्का करी.

ર. ખરી રીતે શ્રી ચંદ્રાનન પ્રમુજીની મૂર્તિ જ મૂલનાયક છે. આખા શહેરમાં શ્રી સીમ'ધરસ્વામિજીના મ'રિ તરીકે પ્રમિદ્ધ હોવાથી મેં તે જ નામ આપ્યું છે.

હીરવિજયસૂરિર્જીના રતૂપ-પાદુકાની દેરી પણ દર્શનીય છે. કમ્પાઉન્ડની અહાર દાદાજના પંત્રલાંની દેરી છે. આ ગાગ હીરાને દ નીહાલગ દે બધાવ્યા હતા.

આગામાં શ્રી ચિન્તામણી પાર્શ્વનાયછના મંદિરમાં પાછળના ભાગમાં માં પ્રાચીન કાલીન, કે જે વખતે શ્વે. દિ ના શેદ નહાતા પછ્યા તે વખતની પૈરં તું શ્વેતાંબર આગાર્થ પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શીતલનાયછની લેશાલ સું દેર મૂર્તિ છે. જેને જૈનેતર બધાય નમે છે. વિ. સં. ૧૮૧૦માં પં. શ્રીકુશલવિજયછએ આ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે જેના શિલાલેખ પણ વિદ્યમાન છે. બાજીમાં અષ્ટાપદછ શાંતિનાયછનું દેફ છે તેની બાજીમાં ચૌમુખછ છે. જે 6. શ્રી વિવેકહવે ગણિ પ્રતિષ્ઠિત છે. બહારના લાગમાં ચાકમાં શ્રી જગદ્ગુરુછ શ્રી હીરવિજયસૂરી ધરછની મૂર્તિ છે તેમજ શ્રી પાર્શ્વનાયછ વિગેર પ્રલુછની મૂર્તિએ! છે.

આ મ'દિરની વ્યવસ્થા શ્વેતાંબર શ્રો સ'લ સ'ભાળે છે. પૂજનવિધિ શ્વેતાં-બરી જ થાય છે. અ'ગરચના, સુગુટ આદિ ચઢે છે.

આખા રાશન મહાલ્લા શ્વેતાંખર જૈનસંઘને શ્રી ચિન્તામણી છના મે દિર માટે અર્પણ થયેલ હતા પરન્તુ શ્વે, સંઘની વસ્તી ઘટી, આપસમાં અનેકય અને કમેનેરીના કારણે થાંહાં મકાના સંઘના હાથમાં છે અહીંના શ્રી સઘ મથુરા તીર્થ અને શૌરીપુર તીર્થ સંભાળ છે. ખેલનગંજમાં શ્રી વિજયધમે લક્ષ્મી ગ્રાન-મે દિરના બહુ જ સુંદર પુસ્તકસંગ્રહ છે. વ્યવસ્થા સારી છે. આ સિવાય ધર્મ-શાળા એને પ્રેસ પણ તેમના જે છે.

આગ્રા આવનાર યાત્રિકાએ આગ્રાફાર્ટ સ્ટેશન ઉતરનું. ત્યાંથી પાંચ જ મીનીટ-ને રગ્તે દાશનમહાલ્લામાં જૈનુ વ્વેતાંબર ધર્મશાળા છે. વ્યવસ્થા સારી છે. બાળુઝ શ્રીયુત્ દયાળચંદજ જોહરી વ્યવસ્થા સારી રાખે છે.

મશુરા

ઉત્તર ભારતની પ્રાચીન કાલીન તેન્યુરી હતી. સાતમા તીર્ધ કર શ્રો મુપત્ધ નાયજના શાસનકાલથી મશુરા તીર્ધ રૂપ બન્યું હતું. વિવિધતીર્ધ કેલ્પમાં શ્રો જિન• પ્રેલસ્રીશ્વરજ આ સંબંધી જહાવે છે કે–શ્રી મુખર્શનાં અને ધર્મ રાસનકાલમાં ધર્મ રૂપી અને ધર્મ રાય નામના બે મુનિ મહાત્માંએ! અહીં પધાર્યો અને ચાતુમાંસ

^{*} યી શીતલનાયંજની દે?નું પંચરંગી કામ આયા શ્રી શ્વેતાંબર સધે બહુ જ સુંદર કરાંચું છે, જેમાં હજારા રૂપીયાના ખર્ચ કર્યો છે. ખાસ દર્શનીય સ્થન છે. આસમાં ત્રણ કાલે તે, દરાલમાગ, સિકન્દરા, એત્માદપુગ વગેરે જોવાલ વક સ્થાન છે. આપ્રાયી રર માઇલ દૂર ક્તેદપુરસિકી છે જ્યાં શ્રી હીરવિજયસેન્જિ ભાદશાહ અકેભરને મળ્યા હતા તે જ આ ક્તેદપુરસિકી. જૈન સાધુઓને ઉતરવાનું સ્થાન અત્યન્દે પંસુ દેખાય છે.

રદ્યા. તેમણે નગર અધિષ્ઠાત્રી કુખારે દેવીને પોતાના તપાખલ અને ઉત્તમ ચારિત્રથી પ્રતિબાધી જૈન શ્રાવિકા ખનાવી. પછી તેણે સુનિરાજોને કહ્યું—આપનું અલિષ્ઠકાર્ય મને ક્રમાવા. સુનિરાજોએ કહ્યું કે—અમને સંઘમહિત મેરુબિરિની ચાત્રા કરાવા. દેવીએ કહ્યું—એટલું મારું સામચ્યું નથી. પછી તેણે મેરુબિરિ સમાન સુંદર રત્પની ત્યાં જ રચના કરી. સંઘ શ્રી સુપાર્મજીની પ્રતિમા સ્થાપી. આ રત્પ ઠેઠ શ્રી પાર્શનાથ લગવાનના સમય સુધી રહ્યો. એક વાર ત્યાંના રાજાએ લાલગ્રસ્ત ખની આ રત્પ તાંતા પ્રત્યન કરી. પરિદ્યામે રાજા મૃત્યુ પામ્યા. સર્વંત્ર સર્વંદર્શી થયા પછી શ્રી પાર્શનાંથ લગવાન અહીં પધાર્યા અને દેવાએ સમવસરા રચ્યું. પછી નગર અન્ધિષ્ઠાત્રી દેવીએ લાવી પડતા કાળ જાણી સંઘાર્યા લઇ રતન-સુવર્ણમય મેરુ રત્પમે ઇટાથી આચ્છાદિત કરી દીધા અને જણાવ્યું કે—ખહાર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની તમે બધા પૂજા કરજો. સંઘે એ વાત સ્વીકારી.

ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી પછી તેરસાે વર્ષ જવા પછી મહાપ્રભાવિક શ્રી:ખપ્પ-ભદ્દીસ્રિજિએ આ તીર્થના જણેં દ્ધાર કરાવી તીર્થની પ્રભાવના કરી. બાદ સંધે આતરફ પત્થરથી આ સ્તૂપને ઢાંકી દઈ હજારા જિનપ્રતિમાં એ એને દેવકુલિકાએ સહિત સુંદર જિનમ દિર સ્થાપ્યું. આચાર્ય આર્થરક દિલાચાર્યે ઉત્તરાપ થના વૈતાં- અર જૈન શ્રમેલ સહતે મથુરામાં એક લ કરી ૮૪ આગમાની વાંચના કરી હતી, જેના સમરણરૂપે ચારાશીનું મદિર આજ પણ વિલમાન છે.

મશુરામાં આગામી ચાવીશીમાં અમમ નામના ખારમા તીર્થ કર થનાર શ્રી કૃષ્ણુ જેના જન્મ અહીં થયા હતા યક્ષ ખનેલા આર્યમંગુ આચાર્યનું અને ચારતા જવ હું ડીજ યક્ષનું મંદિર ખનેલું છે મશુરામાં પાંચ શ્યેલા છે. અર્કસ્થલે, વીરસ્થલ, પંધારથેલ, કુશસ્થલ અને મહાસ્થલ મશુરામાં શ્રી ખપ્પલદ્રીસ્રિરજીએ મહાવીર જિનિખિંખની સ્થાપના કરી હતી. આ સિવાય પૂર્વકાલમાં અનેક મહાપુર્ષે —આચાર્ય અહીં થયા છે. વિશેષ માટે જીએા જૈન સત્યપ્રકાશની પહેલા વર્ષની ફાઇલ—'મશુરા-કર્લ્યના અનુવાદ! નામના મારા લેખ તથા વિવિધ તીર્થકલ્પમાં મશુરાકલ્ય.

છેલ્લે જગ્દ્યું અથા હીરિવજયસૂરીશ્વર અસુરામાં પધાર્યા ત્યારે પરહ રતૂપાના અને અનેક જિત્તમ દિરાનાં દર્શન-વંદન કર્યાના ઉલ્લેખ હીરસૌસાગ્યકાવ્ય સર્ગ ૧૪ માં મળે છે.

આ કત્યા વગેરે ઔર'ગઝેળના જમાનામાં નાશ પાંક્યા; કેટલાંયે જૈન મ'દિરા અને મૂર્તિઓ જમોનમાં દટાઈ ગઇ. ઇ. સ. ની ઓગણીસમી સદીમાં પાશ્ચાત્ય વિદ્વા-નાએ અહીં એ દકામ કરાવતાં મશુરાના કંકાલીટીલામાંથી ધ્વસ્ત જૈન મ દિરા; તેનાં શિખરા, ગલારા અને અનેક જૈન મૂર્તિએ નીકળી જે ત્યાંથી ઉપાડી લખનીના*

^{*} લખનોમા મ્યુઝીયમથી ૧ કર્લાં ગ દૂર યુ. પી ની ધારાસબાના પુરાણા હોલ કે જેને કેસરળાગ કહેવામાં આવે છે. તેમાં મથુરાથી મંગાવેલી અનેક જેને મૂર્તિઓ છે. લખ-

કેસર બાગમાં રાખેલ છે. ત્યાં લમલગ ६૦૦ થી ૭૦૦ જિનમૂર્તિઓની આકૃતિઓ છે. કેટલીક તો વિશાલ અને મનોહર અખ હિત મૂર્તિઓ છે. કેટલાક મુંદર પૂબા-સણે, આયાગપટ્ટો પછુ છે. બાકી ખંહિત મૂર્તિઓ ઘણી છે કેટલીક મૂર્તિઓ ઉપર હેખ છે જેમાં શ્વેતાંબર જૈન સ્ત્રોમાં આવતી પ્ટાવલીએ!નાં મુણ, કુલ, શાખાઓ આલેખાયેલી છે. એટલે આ મૂર્તિઓ શ્વેતાંબર છે એમ નિર્વવાદ સિધ્ધ ઘાય છે. હરિદ્યુગમેપી દેવ લગવાન મહાવીરનું ગર્ભાપહર છું કરે છે, તેનાં ચિત્રા પચ્ચરમાં આલેખાયેલાં છે તે પણ વિદ્યમાન છે. મશુરાના ખાદા કામમાંથી એક પ્રાચીન રત્પ નીકળ્યો છે, જે મશુરા મ્યુઝીયમમાં છે. સ્થંસ ઉપર ૧૪૧૨ ની સાલના ઉદ્લેખ છે અને આ રત્પ શ્રી સુપાર્શ્વનાય લગવાનના છે.*

હાલમાં મથુરામાં ઘીયા મ'ડીમાં પ્રાચીન જૈન શ્વેતાંગર મ દિર એક છે. તેના જાર્થો હાર અને પ્રતિષ્ઠા વિ. સ'. ૧૯૮૮ માં વૈશાખ શૃદિ સાતમે પૂ. પા. ગુરુમહારાજ શ્રી દર્શન(વજયજી આદિ અમારી ત્રિપુડીએ કરાવી હતી. આગ્રા શ્રી સંધે ઘણા જ ઉત્સહ્યી લાગ લીધા હતા. તેમજ ઉત્સવમાં લરતપુરના શ્વેતાંખર મૂર્તિપૂજક પશ્લીવાલ જૈને - એ સવાલ સઘ-લખનો આદિથી જૈને આવ્યા હતા.

ચારાશીનું મ દિર અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે. અહીં વિવેકહર્ષ ઉપાધ્યાય પ્રતિષ્ઠિત પાદુકાઓ, રત્ય ઉપર હતી.–છે. હમહ્યું વ્યવસ્થા દિ. તેના કરે છે. તેમણે પાછળના ભાગમાં નવીન મૂર્તિઓ પધરાવી છે. પાદુકા ઉપરના લેખ અને વાંચી આવ્યા હતા પરન્તુ પાછળથી આ લેખ દિ. તેનાએ ઘસી નાખ્યાનુ સાંભળયું હતું.

મ દિરજી પાસે ૧વે. જૈન ધર્મશાળાની જરૂર છે. મથુરામાં અત્યારે ૮ થી ૧૦ ૧વેતાંબર જૈનાના ઘર છે ખાસ યોત્રા કરવા લાયક છે. મથુરા જનાર મથુરાતું મ્યુઝીયમ જરૂર જુએ. અતુકૃળતા હોય તા લખનો કેસરબાગની મથુરાની મૃતિ એ! પણ જુએ.x

નીમાં ૧૧ મદિરા છે. શ્રાપકે સાપિક છે વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ 'સખની મ્યુઝીયમની જૈન મૂર્તિએા' નામક મારા કેખ જોવા. સસ પ્રકાશ વર્ષ ૧, અંક ૧૧–૧૨

* મધુરાના રત્યા પ્રાચીન ક.લ પ પ્રસિદ્ધ છે ચૌદ પૂર્વ ધર શ્રી સદ્મમાદુસ્વામિ સાધુઓ વિદ ર કર્યા કયા કરે તે તો સ્થાને જ આવતાં લખે છે हे " चक्के धुमे " ડીક કાર આતા ખુલાસા લખે છે हे 'स्तूपो मधुरायां " એટલે મ્ધુગના શત્યો કેટલા પ્રાચીન છે તે જ આ મે આવે છે.

× મધુગના કંકાલી ટીલા ખાંયી નીકળેલી મૃર્તિઓએ અજેનાને અને પાશ્રાત્ય વિદાનોનો એક ભ્રમ ટાળા દીધા. જૈન મૃર્તિઓ અને જૈન શિલાલેખાના આધારે, જૈન ધર્મ બોદ ધર્મની શાખા નથી, અને જૈન ધર્મ બોદ ધર્મ કરતાં પણ પુરાતન છે એ વાત દીવા જેવી દેખાઈ આવી. આજ સુધી મશુરા પાસે જ વૃન્દાવન-ગાંકુલ વગેરે રથાના છે જે વૈષ્ણુવ તીર્થો છે. વૃન્દા-વનમાં એક ઘર શ્વે. જૈને તું છે. અહીંતું સુવર્ણના લઠ્ઠાતું જૈન મંદિર પ્રસિદ્ધ છે. તેને ખંધાવનાર એક જૈન જ હતા, આજે તેમતું કુટુમ્ળ વૈષ્ણુવ ધર્મની છાયામાં છે.

મશુરા રેલ્વે સ્ટેશન છે. આગરાની પશ્ચિમ ૩૨ માઇલ દ્વર છે B, B & C, I, R, દાં સ્ટેશન છે. દિલ્હીથી માટી લાઇન આ રસ્તે જાય છે.

િ દહ્હી

આજે હિન્દુસ્તાનનો પ્રાચીન રાજધાની તરીકે દિલ્હી હિન્દ અને હિન્દ ખહાર પ્રસિદ્ધ છે. ઠેઠ પાડવાના સમયની આ રાજધાની— ઇંદ્રપ્રસ્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતી. ત્યાર પછી તો ઘણાંચે આરમાનો સુલતાની પસાર થઇ ગઇ છે. છેલ્લે પૃથ્નીરાજ ચોઢાણના સમયે દિલ્હી ખહુ પ્રસિદ્ધ હતી. અને છેલ્લા હિન્દુરાજા તરીકે દિલ્હીના સિંહાસન પર ખેસવાનું માન આ મહાન રાજાને જ મળ્યું છે એમ કહીયે તા ચાલે. ખસ ત્યાર પછી— શાદખુદીન ઘારીથી મુસલમાની સામ્રાજ્ય શરૂ થાય છે. તે ઠેઠ મુગલાઇ સુધી—મુગલાઇના અન્તિમ ખદશાહ ખાઢાદુરશાહ છેલ્લા મુસલમાન સમ્રાટ્ર દિલ્હીની ગાદી ખ થયા, વચમાં વિક્રમાદિત્ય હેમુ સાળમી સહીમાં છ મહિના દિલ્હીની અદીએ હિન્દુ રાજા ખેઠા છે. ખાકી લગભગ ૮૦૦ થા ૯૦૦ વર્ષ ઇરલામનના ઝંડા દિલ્હી હપર ફરકયા છે.

૧૮૫૭ ના અળવા પછી ઇસ્ટ ઇન્ડીયા ક'પનીએ દિલ્હી ધ્રીટીશ સરકારને સાંપ્યુ' અને દિલ્હીનો ગાદીએ અ'ગ્રેજ સરકારના પ્રતિનિધિ વાઇસરાય આવે છે.

આ પ્રાચીન મહાનગરીમાં અનેક જૈનાચાર્યો પધાર્યા છે. શ્રીજિનચંદ્રસૂિજ-જિનમાણેકયસૂરિજ જેવા સમર્થ સૂરિવરા પધાર્યા છે. તેમજ સુગલાઇ જમાનામાં પણ શાન્તિચંદ્રજ ઉપાધ્યાય, ભાતુચદ્રજ, સિધ્ધિચંદ્રજ, જિનચંદ્રસૂરિ, જિનસિંહ-સૂરિ વગેરે પધાર્યા છે.

અહીં નવઘરામાં શ્રી સુમતિનાથજનું સુંદર વિશાલ મદિર છે. મૃદિરમાં ચિત્રકામ પણ સારું છે. સ્ર્ટિકનો પ્રતિમાજ પણ છે. મૂલનાયકજીની મૃતિ લબ્ય અને દર્શનીય છે.

આ સિવાય શ્રો સંભવનાયજીતું, શ્રાંતિનાયજી, ચિન્તામણી પાર્શ્વનાયજીતું મંદિર છે. લાલા હજારીમલજીને ત્યાં સુદર બે ઘર મદિર છે.

જૈના એકલા જ જૈન ધર્મને ખદુ પ્રાચીન માનતા પણ એ પછી જગતને એ માનવુ° પડશુ°. અને જૈન ધર્મ જગતના એક અતિ પૂન્ય અને પુરાતન ધર્મ છે એમ પુરવાર થશું.

આજસુધી બોધ્ધા જે એમ કહ્યા કરતા કે અમારી જ પૂજાપદ્ધતિ પ્ર ચીન છે. અમારી જ ઉપાસ્ય મૂર્તિઓ પ્રાચીન છે એ બધું બધ પડ્યું. જૈના પણ બૌદ્ધના જેવા દાવા કરી શકે છે. ખે દાદાવાહીયા છે, જે નાની અને માટી દાદાવાડી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ત્રણુ ધર્માશાળાઓ છે. આત્મ વલ્લલ જૈન ભૂવન અને બે ઉપાશ્રય છે. જૈનોનાં ઘર લગલગ ૧૦૦ છે. ગુજરાતી જૈનોની પણ વસ્તી છે. આ સિવાય અહીં જોવા લાયક સ્થાના પણ ઘણાં છે, જેમાંનાં મુખ્ય મુખ્ય આ પ્રમાણે છે.

કુતુખમિનાર, જંતરમંતર (observatary,) ધારાસભાનું મકાન, એરાપન લેન હાઉસ, રેહીચે ઘર, જોગમાયા મંદિર, હિન્દુ મંદિર (ખીરલાનુ) પાંડવાના કિલ્લા, હુમાયદ્દીન ડુમ્બ, નીઝામુદ્દીન ડુમ્બ, દિલ્હી ગેઇટ, એડવર્ક પાર્ક, જીમા મસીદ, શીખ શુર્દ્ધાર, વાઇસરાય ભૂવન, લાયખેરી, ન્યુ દીલ્હી, પુરાણા કિલ્લા વગેરે ઘણું યે છે. અહીંથી ગેરઠ થઇ હરિતનાપુરજીનો યાત્રાએ જ્વાય છે.

હસ્તિનાયુર

દિલ્હીથી મેરઠ થઇ હરિતાનાપુર જવાય છે. ત્યાં જતાં વચમાં મેરઠ અને મવાના ખેજ રથાનક જૈનોના ઘર આવે છે, પરન્તુ હમજી નવા થએલા જૈનો-, વાળા ગામામાં થઇને સાધુએ વિહાર કરે તે રસ્તામાં ખધેય જૈન વસ્તી મળી શકે તેમ છે.

હિસ્તનાપુર બહુ જ પ્રાચીન નગરી છે. ઇતિહાસના આદિ યુગમાં આ નગરી પૂર્ણ જાહાજલાદીમાં આપણી સન્યુખ આવે છે. શ્રી આદિનાથ પ્રભુજએ વિનીતાના ઉદ્યાનમાં ચાર હજર રાજાઓ-રાજપુત્રા સહિત દીક્ષા દીધી અને વિહાર કર્યો, પરન્તુ સાથેના નૃતન સાધુઓમાંથી કાઇ આદારવિધ ન્હાતા જાણતા. તે સમયની પ્રજા પણ સાધુને આહારદાન દેવાની વિધિ-પહિતિથી તદ્દન અજાણ હતી. પ્રભુ તો કેવલદ્યાન થાય ત્યાં સુધી મૌન જ રહેવાના છે. ભિક્ષા માટે સ્થાને રથાને જાય છે અને ભિક્ષામાં આહારને બદલે હીરા, માણેક, સાનું, રૂપું આદિ મળે છે; પરન્તુ નિઃસ્પૃહી પ્રભુ તેમાંનુ કશુય રવીકારતા નથી. એક વર્ષની ઉપર સમય થઇ ગયા. પ્રભુ વિચરતા વિચરતા હસ્તિનાપુર આવે છે. અહિં હસ્તિનાપુરમાં શ્રેયાંસકુમારને, રાજાને અને નગરશેઠને રવષ્ન આવે છે. પ્રભુ નગરમાં પધાયો. આહાર માટે કરે છે ત્યાં શ્રેયાસકુમારે પ્રભુને જોયા-દર્શન કર્યા, અને તેમને જાતિસમાણ દ્યાન ઉત્પન્ન થયું. પ્રભુને એાળખી પૂર્વ ભવના સંબધ જાણી, શુદ્ધ ઇક્ષુરસના આહાર વહારાવે છે. તે (દવસયા ભરતખંડમાં અક્ષય તૃતીયાનું પર્વ શરૂ થયું છે. એ જ આ નગરી છે કે જયાં શ્રી ઝાયસફેવ પ્રભુનું પારણું થયું હતું.

અ ક વર્તમાન ચાવીશીના પાંચમા ચક્રવતી અને ૧૬ મા તીર્થ કર શ્રી શાન્તિનાથ ભગવાન, છઠ્ઠા ચક્રવર્તી અને ૧૭ મા તીર્થ કર શ્રી કું શુનાથ ભગવાન અને સાતમા ચક્રવર્તી અહારમા ભગવાન શ્રી અરનાથજી આ ત્રણ તીર્થ કર ચક્ર વર્તીના શ્ર્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવ્લસાન એમ ખાર કલ્યાણક થયાં છે. ચાથા શ્રી સત્ર કુમાર સફવર્તી પણ અહીં જ થયા છે. આ સમયે આ નગરીના પ્રતાય

હસ્તિમાપુર

મખ્યાદ્ધના સૂર્યની માફક તપી રહ્યો હતો. છ ખંડમાં આ નગરીની યશગાથા ગવાતી હતી. છ ખંડની રાજ્યલક્ષ્મી અહીં જ રમતી હતી. ચાર ચાર ચકવર્તી એની રાજધાનીનું અનુપમ માન મેળવનાર એ ગૌરવશાલી મહાન્ નગરીનું નામ-નિશાન પણ કાળના ગર્તમાં સમાઈ ગયું છે. ચાતરફ ગાઢ જંગલ અને વચમાં માત્ર જિનમ દિશે છે.

આ પછી પાંડવ અને કૌરવોના સમયમાં પણ આ નગરીતા રસપ્રદ સુંદર જીવંત ઇતિહાસ મળે છે. જૈન પ્રાંચીન પ્રન્થા અને મહાભારતમાં આ નગરનું મનાહર વર્ણન મળે છે, પરન્તુ જે મહાભારત યુધ્ધ મંડાયું અને માનવ જાતિના સંહારના જે ભીષણ યજ્ઞકાંડ મંડાયા ત્યારથી આ નગરીનું પતન થાય છે. યદ્યપિ આ પછી પણ ઘણા સમય સુધી ભારતની રાજધાનીનું અનુપમ માન પ્રાપ્ત થયું. છે. પછી ત્યાંથી દ્વર હટતાં હટતાં ઇન્દ્રપ્રસ્થ અને (દલ્હી રાજધાની જાય છે. ધીમે ધીમે તેના હાસ થતા જાય છે. છે હહે માગલાઇમાં યુદ્ધભૂમિ ખતે છે અને હાલમાં માત્ર ભયં- કર અરણ્ય-જંગલરૂપે નજરે પહે છે.

અત્યારે અહીં એ વિશાલ સુંદર જિનમં દિરા છે, એક શ્વેતાંળરી અને બીજી દિગંળરો આ સિવાય ત્રણુ નિસિહી અને એક આદિનાય દુંક-દોંક છે. આદિનાય દુંકનું સ્થાન ઋષમદેવ ભગવાનના પ્રથમ પારણાનું સ્થાન કહેવાય છે. ત્યાં સુંદર સ્ત્ર્ય અને પાદુકા છે તેમજ તેની પાસે જ શ્રી શાન્તિનાય, કું ચુનાય અને શ્રી અરનાય ભગવાનની પાદુકા છે. આ સ્થાનના કળજો અને વહીવટ શ્વેતામ્બર તીર્યં-રક્ષક કમિટી (પંજાય) કરે છે, બાકીનો ત્રણુ નિસિહીઓમાં બન્ને સંપ્રદાયના શ્રેના વિના ભેદભાવે જય છે. અહીં પ્રાચીન પાદુકાઓ પણ હતી, વ્યવસ્થા વહીવટ પણ ખન્ને સંપ્રદાય મળીને કરતા પરન્તુ વર્તમાન દિગંબરી વ્યવસ્થાપકાઓ જર્ણું પાદુકાઓ ઉખેડી નાંખી માત્ર સ્વરિતક જ રાખ્યા છે, તેના ઉપર લાંબા—ચાડા પાતાના લેખા પણ લગાવી દીધા છે. અત્યારના દિગંબર મંદિરમાં પહેલાં તો શ્વેતાંબર સંધ અને દિગંબર જૈના બન્ને વિના ભેદભાવે કર્શન—પૂજન કરતા હતા; ત્યાં જ ઉતરતા અને રહેતા હતા.

*વેતાંખર મ'દિરની ચાતરફ વિશાલ *વેતાંખર ધર્મશાળા છે. પહેલાં અહીં એક યુલચર્યાશ્રમ ચાલતું હતું પરન્તુ આર'લશૂરા જૈનાએ દ્રંક સમય ચલાવ્યા પછી તે સ'સ્થા ખ'ધ પડી છે. હવે પુનઃ અનાયાશ્રમની વાત ચાલે છે. આ તીર્થની વ્યવસ્થા *વેતાંખર તીર્થરક્ષક કમીડી-પ'જાળના તાખામાં આવ્યા પછી ખહુ સારી છે, ઉન્નિત સારી થઇ છે. આમાંથી અન્ય તીર્થવાળાએએ ખાસ શીખવા જેવું છે. કાર્યવાહિકા સારા વ્યવસ્થાપક અને બક્તિવાળા છે, યદ્યપિ દિગ'ખર મ'દિર કરતાં શ્વેતા-મ્ખર મ'દિર પાછળ ખન્યું છે પરન્તુ *વેતામ્ખર મન્દિરમાં મૂર્તિ પ્રાચીન છે. જગદ્યુરુ આચાર્યંત્રી હીરવિજયસુરિછ શિષ્ય મહાપાધ્યાય શ્રી શાન્તિચંદ્ર ગણિની પ્રતિ-ષ્ઠિત છે. ૧૯૪૬ માં જેઠ શુદ્દ હમે અકમીપુરમાં* પ્રતિષ્ઠ કરાવેલ છે. મૃળનાયકની ઢાખી ખાલુની પછુ શ્રી વિજયસેનસૂરિછ શિષ્યે ૧૬૮૨ માં પ્રતિષ્ઠિત છે, આવી રીતે પાચીન મૂર્તિઓ છે અને અર્વાચીન ૧૯૮૩ ની આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરિછ પ્રતિષ્ઠિત મર્તિઓ છે. ધાતુ પ્રતિમાઓ ચોદસા અને પંદરશેની સાલની છે, બધાના શિલાલેખા લીધા છે જે અમારા પ્રચીન લેખસં મહુમાં છપાશે. દિગમ્ખર મંદિરમાં પ્રાચીન મૂર્ત' નથી, એક તા ૨૪૩૩ ની છે. મને લાગે છે કે—અહીં પહેલાં પ્રાચીન મૂર્તિ શ્વેતામ્ખરીય હશે. હવે પ્રાચીન નિસિહની દશા સાંસળા

વર્તમાનમાં નવી યઐલ શ્રો શાન્તિનાયજીની નિસિક્રીની સામે પ્રાચીન નિસીહી છે. તેમજ શ્રી કંશુનાયછ અને અરનાયછની નિસિહી સામે પછુ પ્રાચીન શુમરાઓવાળા માટી નિસિહી હતી. આયારે એક છે, ચાતરફ ખૂરજ છે. વચમાં રતૃષ વિગેરે પણ હશે કિન્તુ વર્તમાન યુગના દિ. વ્યવસ્થાપદાએ પુગણ અપ્રિય કરી નાંખી તેને તાહીફ હી નવુ ઊભુ કર્સું છે ત્યાં 'વે. જૈનાની પ્રાચ'ન પાદ કાએ હતી, એમ દરાંન કરનારા કહે છે. નવા સ્થાને પાદુકા ન રાખતાં સ્વસ્તિક જ રાખ્યા અને સ્વસ પ્રદાયના લાંળા લાળા લેખા લગાવી દીધા છે. આપણે પૈસા ખર્ચીએ છીએ પરન્તુ સાથે જ સમ્પ્રદાયના માહ છાંડી વિવેક અને દીઘેદ્રષ્ટિયી ઉપયાગ કરાએ તાે પૈક્ષાના સુદ્દર સદુપત્રાગ ચાય. અત્યારે દાઈ પુરાતત્ત્વપ્રેમી અને ઇતિહાસ્થોહધક ત્યાં જાય અને નિસિહીઓ જાએ, યુરાણી નિસિહીની દુર-વરથા જીએ, તેને તાહીને જમીનદારત કરેલી જીએ, તા જરૂર ખેદ થાય અને સાથે જ હિન્દુઓની આવી મૂર્ખતા માટે જરૂર બે આંસુ પણ સારે. અરેખર! અમને આ પુરાણી નિસિહીએાની હરવસ્થા જોઇ, તેના પ્રત્યે થતું દુર્લક્ષ્ય, ઉપેક્ષત્માવ જોઇ પારાવાર દુ:ખ થાય જ. પ્રાચીન સ્થાનાને તાહી નાખી અન્યસ્થાને નવું કરવાતું કયા ગ્રાસ્ત્રમાં છે ? શું પાચીન રથાને જ ઉદ્દાર ન થઇ શકતા હતા ? નવું કરાવવાને બદલે સમ્પ્રદાયતું મમત્વ અને મારાપણાના અભિમાને જ કાર્ય કર્તા-આલું અનુચિત કાર્યો કરવા ત્રેયાં હશે. એમ લાગે છે. પ્રાચીન પવિત્ર કલ્યાછુક ભૂમિના સ્તૂપાને અવગણી, તાેડીફાઢી નાખી સ્વ-સંપદાય માટે નવું અન્ય સ્થાને જીદું કરવું એમાં કંઇ ધર્મભાવના કે શ્રદ્ધા સમાઇ છેં એ અલ્ઉકેલ્યા દાયઢા છે. આમાં નથા આત્મકલ્યાણ દે ધર્મભાવના.

^{*} મા અકમીયું તે ખીજું કાઇ નહિં પગંતુ જૈનપુરી-રાજનગર-અમદાવાદ છે. હીરસોબાગ્ય સર્ગ ૧૧, રૈક્ષક ૧૨માં દીકાકારે અહેમદાવાદનું નામ અકમીપુર આપ્યું છે. આવી જ રીતે રૈક્ષેક પ૧-પ૨ની દીકામા પણ ખુલાસા છે. આ જ સર્ગના ૧૧૪ રૈક્ષેકમાં જ્રદમાં પુરનમોપ महम્मदाबाद्दनगरपार्श्व ખુલાસા કેરેલ છે. અર્ધાત જેનપુરી-અહેમ્સદાવાદમાં શ્રી શાન્તિચક્ટ ઉપાધ્યાયરહે પ્રતિશપિત મૂર્તિ અર્દી ઓવેલ છે.

હેજી પછુ રહીસહી પુરાછી નિસિહી સાચવી રાખી તેનું પૂર્વક્ષ્ય રાખવામાં આવે તા સારું. એમાં જ સાચું જૈનત્વ અને વીતરાગના ઉપાસકત્વનું ક્લ છે. આ સિવાય અહીં એક પ્રાચીન મ'દિર ખાલી પડ્યું છે. તે પણ જૈન મ'દિર લાગે છે તેમજ એક ખાવાની મહીનું રથાન છે તે પણ પહેલાં જૈન મ'દિર હશે.

અહીં હેરિતનાપુરના છે લાગ કહે છે, એક પાંડવ વિલાગ અને બીજો કોરવે વિલાગ. આદિનાથ લગવાનની ડુંકથી પશ્ચિમે ઘણા પ્રાચીન ટીલા છે ત્યાં ગામાસામાં ઘણા ધૂળધે ઇયા આવે છે. દર વધે પોતાના લાગ્ય મુજબ કિમતી ચીજો લઈ જાય છે. તેમજ પ્રાચીન સિક્કા, વાસણા અને મૂર્તિઓ નીકળે છે. એક મુગટ, કુંડળ સહિત જિનમૂર્તિનું મસ્તક નિકળ્યું હતું, પરન્તુ દિ. ઢેનાએ તે ગંગામાં પધરાવ્યું. એક નગ્ન મૂર્તિ નીકળી હતી તે શ્વેતામ્બરાએ દિ.ને આપી. કહે, કાની ઉદારતા અને સંક્રચિતતા છે?

અહીં અમને રાયબહાદુર પં. દયારામ શાહની એમ. એ. ડાયરેક્ટર જનરલ એફ આર્કિઓલાજી ઇન ઇન્ડિયા મળ્યા. ખહું જ સર્જન અને લલા માણુમ છે. પુરાતત્ત્વના વિશારદ છે એમ કહું તા ચાલે. અમારે ઘણી વાતચીત થઇ નાલંદા વિભાગમાં એન વિભાગ ખાદવાનું, ક્ષત્રિયકું ડના એને ટીલા, શોરીપુર, મથુરા અને હિસ્તિનાપુર વિભાગ માટે વાતા કરી. પદાવલી સમુચ્ચય બેયા. બેઇને અતિવ ખુશી થયા. મથુરાના શિલાલેખામાં આવતી ગુરુપર પરા—પદાવલી અને આમાંથી અમુક પદાવલી તદ્દન મળતી છે, તે ખરાખર ખતાવ્યું. તેમણે કહ્યું—આવું મુંદર પુરતક હેજી આ પ્રથમ જ લાગે છે. અમને જૈન સાહિત્ય જ મળતું નથી. અન્તમાં તેમણે કહ્યું—તમે મને પદાવલી સમુચ્ચય આપા અને હું આપને ક્ષત્રિયકું ડમાંથી ભગવાન મહાવીરના સમયની પ્રાચીન સાહિત્ય સામગ્રી આપું. આ જિદગીમાં ખોદ્ધ-અને વૈદિક સાહિત્યની સેવા ઘણી કરી. હવે વીરલગવાનની સેવા કરવી છે. પછી અમે તેમને સાથે રહી ત્યાંના પ્રાચીન સ્થાનો, ટીલા, શ્વે. દિ. મંદિર આદિ ખતાવ્યું. શ્વે. મ દિરના શિલાલેખ અમે લીધેલા. શ્રી શાંતિચંદ્ર ગણાં પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિના શિલાલેખ પણ લઇ ગયા.

હરિતનાપુર પરમ શાન્તિનું સ્થાન છે. ખાસ સમય કાઢી રહેવા જેવું છે. થાંડે દૂર ગંગા વહે છે. ચામાસામાં અહીં મચ્છર આદિના અતિવ ઉપદ્રવ હાય છે. મેલેરીયાનું જોર રહે છે. કાર્તિકથી વૈશાખ સુધી દીક છે.

અહીં આવનાર ગૃહસ્થાએ મેરઠ સુધી રેલ્વે અથવા તો માટરમાં આવલું. મેરઠથા મવાના સુધી પાકી સડક છે. માટરા મળે છે. ત્યાંથી છ માઇલ હસ્તિ-નાપુર છે. રસ્તા કાચા છે. ટાંગા, માટર આદિ વાહના જાય છે. જીલ્કા મેરઠ, પાગ્ટ મવાના સુ. હસ્તિનાપુર આ પ્રમાણે પાસ્ટ છે. પંજામથી પણ અહીં અવાય છે.

અહીં કાર્તિક સુદ્દ પુનમના માટા મેળા ભરાય છે. વ્યવસ્થા સારી રખાય છે.

: પર૪ :

હિરતનાપુરમાં પહેલાં ત્રણ સ્તૂપા હતાં જેમાં પાદુકાએ હતી, પરન્તુ તે ઠીક ન લાગવાથી તેના ઉપર આરસની પાદુકા પધરાવી પછી નવી પ્રતિષ્ઠા કરી હશે. હાલમાં તેના ઉપરની ત્રશે પાદુકા ત્યાંથી ઉઠાવી આદિનાથ ટોંકમાં પધરાવેલ છે. અને જે સ્તૂપ છે તેમાં જૂની પાદુકા પછુ છે. તે ભ'ડાર દાખલ છે. વિવિધ તીર્ધ-કલ્પમાં હરિતનાપુર સંખંધી નીચે પ્રમાણે ઉલ્ક્ષેખ મલે છે.

શ્રી આદિ તીયે કર શ્રી ઋષભદેવજીના ભરત અને ખાદુખલી નામના છે પુત્રો હતા. ભરતને ૯૮ સહાદર ભાઇ રાજકુમાર હતા. શ્રી ઋષભદેવજીએ દીક્ષા સીધી લારે લરતના પાતાના રાજસિ'હાસને અલિધેક કર્યો-રાજગાદી આપી. ખાહુખલીને તક્ષશિલાનું રાજ્ય આપ્યું. આવી જ રીતે ખીજા પુત્રાને પણ તે તે દેશનાં રાજ્ય આપ્યાં. તેમાં અ'ગકુમારના નામ**યી અ'ગદેશ કહેવાયા. કુરુ નામના રાજકુ**મારના નામયા કુરુદેશ કહેવાયા-કુરુક્ષત્ર નામ પ્રસિદ્ધ થયું. આવી જ રીતે વંગ (ખંગ), કલિંગ, સુરસેલુ, અવન્તિ આદિ રાજકુમારાના નામથી તે તે દેશનાં નામ પ્રસિધ્ધ થયાં.

કુરુરાજના કુમાર હત્થિ નામના થયા, તેથુ હસ્તિનાપુર નગર વસાવ્યું. તેની યાસે પવિત્ર જલઘા બરેલી ગંગા નદી* વહે છે.

હેસ્તિનાપુરીમાં શાન્તિનાયછ, કું શુનાયછ અને અરનાયછ આ ત્રણ તીર્થ કરા અનુક્રમ થયા છે. તેઓ ત્રશે પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમા ચક્રવર્તિ હતા. તેએ। ચક્રવર્તિ થયા પછી ભરત ખંડના છ ખંડાની ઋદ્ધિ લાગવી, ત્યાં દીક્ષા અહેલુ કરી અને ત્યાં જ તેમને કેવલજ્ઞાન પદ્ય થયું હતું.

આ નગરીમાં ખાહુ ખલીના યૌત્ર શ્રેયાંસકુમારને ત્રિભુવન ગુરુશ્રી આદિનાયજના हर्शनथी अविधित्रान थ्रयु अने तथी आहारिविधि जाणी ओह वर्षना वाधिक (એક વર્ષ અને ૪૦ દિવસ) તપવાળા શ્રા ઋષભદેવજીને પાતાના રાજમહેલમાં અખાત્રીજના દિવસે ઈક્ષુરસથી પારશું કરાવ્યું, તે વખતે ત્યાં પંત્રદિવ્ય પ્રગટ થયાં.

શ્રી મલ્લિનાથ લગવાન્ અહીં પધાર્યા છે-સમાસર્યા× છે.

આ નગરીમાં મહાતપરવી શ્રા વિષ્ણુકુમાર મહિષ્એ પાતાનું શરીર વિકુર્વી ત્રણ પગલાંવઢ ત્રણ લાેકને દળાવી નસુચીને !શક્ષા કરી હતી.

^{*} વ્યાજે પણ હરિતનાપુરછની પાસે ગંગાં નદી વહે છે જેતે સુક્રમંત્રા કહે છે. તેની પ્રદક્ષિણા અને સ્નાન કરવાના મેળા બરાય છે. વૈજ્ઞાખ શુદિ હ તે! દિવસ ખાસ ગંગારતાનતા જ કહેવાય છે, તે દિવસે માટેલ મેળા ભરાય છે. મૂલ મંગા અત્યારના હિંતનાપુરથી પાંચ માઈલ દૂર 🕏. કા. શુ. ૧૫મે પછુ મેળા બરાય છે.

x મ્મલારે પણ મહિનાથ ભગવાનના સમવસરણ સ્થાને રતૂપ-દેરી છે. શ્વેર્નાળર મંદિરથી ત્રણ માઇલ દૂર છે. બાવિકા ત્યાં દર્શને જાય છે.

×

આ નગરીમાં સનત્કુમાર, મહાપદ્મ અને સૂબૂમ નામના ચક્રવર્ત્તીએ। થયા, અને સુપ્રસિદ્ધ પરશુરામ પછુ અહીં જ ઉત્પન્ન થયા હતા.

' અરમશરીરી પાંચ પાંડવેં અને મહાબલવાન દુર્યોધન પ્રમુખ રાજાઓ પણ આ નગરીમાં જ થયા હતા.

સાત ફાટી સુવર્જુના માલીક ગંગાદત્ત શેઠ અહીં થયા. તથા સોધંમેન્દ્રના છવ જે કાર્તિક શ્રેષ્ઠી હતા તે પછુ અહીં જ થયેલ છે, જેમણે રાજાના ખલાત્કારથી પરિવાજકને જમાડથો હતા. પછી વૈરાગ્યથી હજાર વિશ્વકપુત્રા સાથે લગવાન્ શ્રી સુનિસુવતસ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી (કલ્પસ્ત્રમાં શતકતુના વિશેષણુ પ્રમંગે ટીકા- કારે સ્રક્ષેપમાં તે કથાનક આપેલું છે.)

મ્યા મહાનગરમાં શાન્તિનાથજી, કુન્શુનાથજી, અરતાયજી અને મસ્લિનાયજીનાં મેં દિરા છે. તેમજ એક અંબિકા દેવીનું પણ મેં દિર છે.

અનેક આશ્વર્યોના નિધાતભૂત આ મહાતીર્થમાં જે જિનશાસનની પ્રભાવતા કરે છે અને વિધિપૂર્વક ્યાત્રા મહાત્સવ કરે છે તે શાહા ભવામાં કર્મ ખપાવી સિધ્ધિપદને પામે છે,

શ્રી વિજયસાગરજ સમ્મેતશિખર તીર્થમાલામાં હસ્તિનાપુરજ માટે નીચે પ્રમાણે જ્યાવે છે.

> હિત્યિણા ઉરિ હર ખર્ઇ હી એ શાન્તિ કું શુ અર જન્મ આગરાથી દિશિ ઉત્તરે દેવ સા કાશે મર્મ. મ. ૧૪ પાંડવ પંચ હુઆ ઇહાં પંચ હુઆ ચક્કવર્તિ પંચ નમું શુભ થાપના પચનમું જિનમૂર્તિઃ. મ. ૧૫

પં. સૌભાગ્યવિજયજ હિસ્તિનાપુરજી માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે— જીહા દિલ્લી પૂરવ દિશે, જીહા મારગ કાંશ શ્યાલીસ; જીહા હિત્યણઉર રીળયામણા, જીહા કેખણુ તાસ જગીસ. ે સું.

× × × × × × શુભ તીન તિઢાં પરગડાં સુષ્યું આણી પ્રીત (પૃ. ૯૫)

અત્યારે પણ રત્યા છે. એક વિશાલ શ્વેતાંખરીય જિનમ દિર છે. આ સત્યા જે પ્રાચીન છે તે શ્વેતાંખરી છે. કેટલાક શ્ત્યા દિગ ખરાએ કર્યો છે પરન્ત શ્વેતાંખરા પણ ત્યાં જાય છે.

હસ્તિના પુરજીથી પાછા મેરઠ થઇ દિલ્હી જવાય છે. મેરફમાં પૂ. પા. ગુરુમુદ્ધા-

રાજ શ્રી દશેનવિજયછ ત્રિપુટીના ઉપદેશથી ૮૫ નવાં ઘર શ્વે. મૃ. પૂ. જૈન ખનેલાં છે. નૂનન શ્વેતાંખર મંદિર સ્થાપિત થયેલ છે. ધર્મશાળા માટે પ્રયત્ન ચાલુ છે મેરઠંયા ૧૩ માઇલ દૂર પશ્ચિમમાં સરધનામાં ૩૫ ઘર તથા શ્વેતાંત્રર એન મંદિર ખનેલ છે.

આ પ્રદેશમાં ફુલ પાંચ જિનમ દિરા, પાંચ લાઇખ્રેરીએા, ૩ પાઠશાળાએ। * તથા કુલ અઢી હજાર નવીન જૈના અનાવ્યા છે.

'હરિતનાપુરમાં સુપ્રસિદ્ધ દાનવીર, ધર્મવીર અને ધર્માતમા મ'ત્રીશ્વર પેથડ-કુમારે ભારતમાં ૮૪ મ'દિરા-છર્ણો દ્ધાર કરાવ્યાના ઉલ્લેખ મલે છે, એમાં હરિતના-પુરમાં પણ મદિર ખ'ધાવ્યાના ઉલ્લેખ છે. જીએા 'દૃદ્ધિનાવુદ, દેવાळવુદ, નાગ(પ)· પુરેષુ દ્વ' (ઢેન સા. સં. ઇ. પૃ. ૪૦૫) ધર્મ'વીર સમરાશાહ કે જેમણે શત્રું જયના ઉદ્ધાર કરાવ્યા હતા તેમણે પાટણથી મથુરા અને હરિતનાપુરજીના સંઘ કાહી સંધપતિ થઇ, શ્રો જિનપ્રભસ્ર્રિજી સાથે યાત્રા કરી હતી.

હસ્તિનાપુરજીની પંચતીર્થી

૧. મેરઠ-દિલ્હીથી હસ્તિનાપુર જતાં વચમાં ૪૦ માઈલ દ્વર ઉત્તરમાં આ શહેર આવ્યું છે. ૧૮૫૭ના અળવા પછી આ સ્થાન અહુ જ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું છે. મેરઠ સીડી અને છાવણી પણુ છે. એમાં મેરઠ કેન્ડાન્મેન્ટમાં પૂ. મુનિમહારાજ શ્રીદર્શનવિજય અમાદિ ત્રિપુટીના ઉપદેશથી ૮૦ ઘર શ્વેતાંબર જેનોનાં થયાં છે. મહલીબજારમાં મંદિર સ્થપાયુ છે. નાની લાયખ્રેરી અને પાઠશાળા ચાલે છે. મંદિરમાં મ્લનાયકજી શ્રી મુપાર્શ્વનાથજીની મુંદર મૃતિ છે. અહીં નવું ભવ્ય મંદિર, ધર્મશાળા ટૂક સમયમાં જ થશે

અહીંથી હસ્તિનાપુરજી જવા માટે મવાના સુધી માેટર જાય છે. ત્યાંથી ૫-૬ માઇલ કાચા રસ્તે ગાહામાં ખેસી, યા તેા પગરસ્તે હસ્તિનાપુરજી જવાય છે.

- ર સરધના-હિસ્તિનાપુરજીની યાત્રા કરીને મેરઠ આવવું. ત્યાંથી પશ્ચિમમાં આવવું. મેરઠયી ૧૭ માઈલ દ્વર છે અહીં શ્રી સુમતિનાથજનુ શિખરબદ્ધ સુંદર લગ્ય જિનાલય છે શ્રી ચારિત્રિવજયજી જૈન ગ્રાનમંદિર છે. પાઠશાળા ચાલે છે. ૩૫ ઘર શ્વેતાંબર જેનાનાં છે. સુનિમહારાજ શ્રી દર્શનવિજયજી આદિ ત્રિપુટીના ઉપદેશથી આ મદિર, નૃતન જૈનો વગેરે થયાં છે. નજીકમાં લમારીમા અને રારધનામાં અનુકમે બે ઘરમ દિર છે અને ૨૦ શ્વે. જૈનોનાં ઘર છે. તેમજ પજાબ જતાં સુઝંફરનગરમાં પાલુ સુંદર શ્વેતાંબર મંદિર થયું છે તથા શ્વે જૈનો પાલુ અન્યા છે. ત્રિપુટી મહારાજના ઉપદેશથી આ બધું શૈયેલ છે.
- ર. ખિનૌલી-પુન્ન્ય આત્મારામછ મહારાજ અને પૂ. ચંદનવિજય રાહારાજના અહીં અને ખીવાઇ ઉપર મહદ્દ ઉપકાર છે. ખિનૌલીમાં સુંદર લગ્ય મંદિર છે.

પૂ. પા. આ. શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિજીના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠા વગેરે થયેલ છે. શ્વે. મૂ પાંચ ઘર છે.

૪. ખડાદ-બિનૌલીયા ૪ ગાઉ દૂર આ ગામ છે. પૃ. પા. આચાર્યશ્રી વિજય-વલ્લભસૂરિજી મહારાજના ઉપદેશથી અહીં ૩૫ ઘર ૧વે. જૈન બન્ધાં છે. મુંદર શ્વેતાંબર મ દિર બન્યું છે. આ ગામાનાં જેના ભાવિક અને શ્રદ્ધાળુ છે.

ય. દિલ્હી-ખડાદથી ખેકડા ચંઇ દીલ્હી જવાય છે. તાં સુંદર ૪ જિનમ દિરા, લાયખેરી, પાઠશાળા વગેરે છે.

ભાલુકાએ આ પચલીર્થીની યાત્રાના જરૂર લાલ લેવા.

ક પિલાજી

ખહીં શ્રી વિમલનાય પ્રભુજનાં ચાર કલ્યાજીક થયાં છે. નગરી ખહું જ પ્રાચીન છે દસમા ચક્રવતી દિરસેજી અને ખારમા પ્રદ્વાદત્ત ચક્રવતી અહીં થયા છે. મહાસતી દોપદીનું જન્મસ્થાન આ નગર છે તેમજ પાંડવા સાથે સ્વય વરથી લગ્ન પછુ અહીં જ થયું હતું એટલે એતિહાસિક દેષ્ટિએ પછુ આ નગરી મહત્વની છે. ગામ ખહાર ચાતરફ મેન્ટા માટા ટીલા ઊભા છે. ખંડિયેરા પણ ઘણાં છે; નગ રીને ફરતા પ્રાચીન ગઢ અત્યારે પછુ વિદ્યમાન છે. ગઢમાં અજૈન મંદિરો છે. તેમાં એક દત્તાત્રયનુ મંદિર કહેવાય છે પછુ તે જૈન મંદિર હતું, ઘુમટી દૈન મંદિર જેવી જ છે. અંદર પાદુકા છે. કખે જૈનોના ને મે. આ સિવાય ખંડિત જૈન મૃતિએા ઘણે ઠેકાણે મળે છે

* વિસલનાથ પ્રભુ-તેમતું જન્મરથાન કંપિલપુર, પિતાનું નામ કૃતામે રાજા અને માતાનુ સ્થામારાણી હતુ ભગમંત ગભે આવ્યા પછી તેમના નગરમાં કાઇ સ્ત્રી ભતીર દેહરે આવી હત્યા. ત્યાં કેઇ વ્યંતરીદેવી રહેતી હતી, તેણે પુરુષનું રપ દીઠું તેથી તેને કામ-ક્રીડા કરવાની અભિલાષા થઇ. પછી તેની સ્ત્રીના જેવું રપ વિકુર્વી વ્યતરી તેની પાસે સૂતી: પ્રભાતે ળન્ને સ્ત્રી સમાન દેખી પુરુષે કહ્યું કે-આમાં મારી સ્ત્રી કાદ્યુ છે દ ત્યારે પેલી સ્ત્રી એ લી આ મારા ભર્તાર છે અને બીજી સ્ત્રી એના કે એ મારા ભર્તાર છે. ખન્નેમાં વિવાદ પદ્યો. કરિયાદ રાજા પાસે પહેલી, રાજા પણુ વિચરમાં પડી ગયા કે—આના ન્ય ય કેવી રીતે કરવા દ આ વખતે રાણીએ ખન્ને સ્ત્રીઓને દર ઉભી રખાવી અને કહ્યું કે-જે સ્ત્રી ત્યાં રહી રહી આ પુરુષને સ્પર્શ કરે તેના આ ભર્તાર જાણવા તે સાંભળી વ્યંતરીએ દેવ-શક્તિથી પાતાના હાથ લાખા કરી ભર્તારને સ્પર્શ કર્યાં, તેવા જ રાણીએ તેના હાથ પંકડી લકને કહ્યું કે—તું તો વ્યંતરી છે માટે તાર્ર સ્થાનક જતી રહે.

એવી રોતે ચુકાદા થવાથી વિમલમતિવાળી રાણી કહેવાઈ. યમ'ના આવા પ્રભાવ જાણી પુત્રતું નામ વિમલનાથ રાખ્યુ. સાઠ ધતુષ્યપ્રમાણ શરીર અને સઠ લાખ વર્ષતું. આયુષ્ય હતું. સુવર્ણું વર્ષું અને શકા(લુંક)તું લાંછત જાણુવું. અહીં શ્વેતાંબર મંદિર બહુ જ સુંદર છે. ચાતરફ ચાર કલ્યાષ્યુકની દેરીઓ છે જેમાં વચમાં પાદુકાઓ છે. વચમાં જિનમ દિર છે જેમાં મૂળનાયક શ્રી વિમલનાથ પ્રલુજ છે, પ્રતિમાજ સુંદર છે. મ દિરની બહાર નાની ધર્મશાલા છે. વચમાં વિશાલ ચાગાન છે. ચાતર ક્રેરતા કિલ્લા છે એટલે રક્ષણ સારું છે. વ્યવસ્થા સામાન્ય ઠીક છે.

આ રથાન કાનપુરથી વાયવ્યમાં ૮૬ માઇલ દૂર છે અને અહીંથી આગ્રા ૧૧૩ માઇલ દૂર છે. અહીં આવનાર શ્રાવકા માટે B. B. & C. I. રેલ્વેનું ક્રેફકાભાદ જંકશન છે. અહીંથી B B. ની મીટરગેજમાં ૧૯ માઇલ દૂર કાયમગંજ રટેશન છે. અહીંથી કે પિલાજી તીર્થ ૬ માઇલ દૂર છે. ક્રેફકાબાદથી માટર રસ્તે પણ ક પિલાજી જવ ય છે.

વિવિધ તીચેકલ્પકારે "કાસ્પિલ્યપુર તીથેકલ્પ" લખ્યા છે જેના સાર સંક્ષેપ-માં નીચે પ્રમાણે છે.

આ જંખૂદીપના દક્ષિણ ભરતખડમાં પૂર્વ દિશામાં પાંચાલ દેશ છે ત્યાં ગંગા નદીના તર ગેથી જેના કિલ્લાની લીં ત* ધાવાય છે તેવું ક પિલપુર નામનું નગર છે. અહીં ઇક્ષ્યાંકુ કેલના કૃતવમે રાજા અને સ્થામાદેવીની કુક્ષીથી વરાહ લંખનવાળા, સુવર્ણની કાયાવાળા શ્રો વિમલનાથના જન્મ થયા હતા. આ ભગગનનાં સ્થવન, જન્મ, ગજ્યાલિષેક, દીક્ષા અને કે વજ્ઞાન આ પાંચ કલ્યાલુક (तन्य तस्तेष मगब्यो चवण, तस्मण, रहजामिसेस दिश्वा देवस्ताणस्व खणाइं ×વંચ क्रस्त लाणाई कायाई।) થયાં છે, ત્યારથી આ પ્રદેશમાં આ નગરનું નામ પંચકલ્યાલુક નામથી પ્રસિદ્ધ થયું. ત્યાં સૂઅર લ છનવાળા ભગવાનના દેવતાએ એ મહિમા ઉત્સવ કર્યો તે સ્થાન "સૂઅર ક્ષત્ર"થી પ્રસિદ્ધ પાસ્યું.

આ નગરમાં દસમા ચક્રવતી^૧ હિરિષેણુ અને ખારમા ચક્રવતી ધ્યક્ષદત્ત ^ઉત્પન્ન થયા છે.

લગવાન્ મહાવીરસ્વામી પછી અસે ને વીસ વધે થયેલ મહાગિરિ આચાર્યના શિષ્ય કાેડીજ્ઞના શિષ્ય અશ્વમિત્ર નિહ્નવ-ચાેથા નિન્હવ મિથીલાયા અહીંયા આવ્યા હતા અને તેને 'ખંડખ્ખા' નામની શ્રાવિકાએ અહીં પ્રતિભાધ પમાડયા હતાે.

અહીં સંજય નામના રાજા થયા, જે એક વાર કેસર વનમાં શીકારે ગયા હતા. ત્યાં તેમણે હરિલ્યુને માર્યો અને પછી ગઈલાલિ નામના અલુગારને જોયા, તેમના ઉપદેશયા પ્રતિભાષ પામી ત્યાં જ દીક્ષા લીધી,

[🕩] અત્યારના કેપિલાજીથી મંત્રા ખદુ દૂર છે.

[×] શ્રી ત્રિનપ્રમયરિજી મદારાજે અ પાંચ કદયાણક મહીં ગણ વ્યા છે એ બહુ જ અર્થસ્યુચક મને ગંભીર જ્રણ્ય છે.

મ્યા નગરમાં પૃષ્ઠાચંપાધિપતિ સાલમહાસાલના બાણુજ, પિઠર અને જશવતીના પુત્ર ગાગલીકુમાર થયા. તેને પાતાને ત્યાં બાલાવી પૃષ્ઠચંપાના રાજ બનાવી સાલમહાસાલે શ્રી ગૌતમગણુધર પાસે દીક્ષા લીધી. બાદ ગાગલિકુમારે પણ પાતાના માતાપિતા સહિત શ્રી ગૌતમગણુધર પાસે દીક્ષા લઇ કેવળજ્ઞાન પાસી સિહિપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

આ નગરમાં દ્વિમુખ નામના સુપ્રસિદ્ધ પ્રત્યેક્ષ્યુદ્ધ થયા. તેમનાં દિવ્ય રતનમય મુકુટમાં તેમના મુખનું પ્રતિબિ'ળ પડતું તેથી દ્વિમુખ નામથી પ્રસિદ્ધ થયું. તેમણુ સુ'દર ઇન્દ્ર^દવજ જેયા અને બાદમાં એજ ઇન્દ્ર^દવજ જમીન ઉપર પડેલા અને વિનાશ પામતા જેયા જેથી યરાગ્ય પામી દીક્ષા લઇ પ્રત્યેક્ષ્યુદ્ધ થયા.

આ નગરીમાં જ દ્રુપદ રાજાની પુત્રી મહાસતી દ્રૌપદીએ પાંચ પાંડવા સાથે રવય વર કર્યો. આ નગરીમા ધર્મ રૂચી રાજા થયા કે જેએ! અંગુલીના રતનથી જિનળિ'ળ ખનાવી પૂજાલક્તિમાં લીન રહેતા હતા. ચાડીયા પુરુષાએ તેના વિરાધી કાશીનરશને આ સમાચાર આપ્યા તેએ! યુધ્ધ કરવા આવ્યા પરંતુ ધર્મના પ્રભાવથી કુંખેરદૃવે શત્રુસન્યને આકાશમાં જ કાશીમાં લાવીને મૃક્યું અને તેના ખચાવ કર્યી. પછી કાશીરાજ તેના મિત્ર થયા. કાશીરાજનું સન્માન પામ્યા.

આવી રીતે અનેક પ્રસંગા આ મહાતીથંમાં થયા છે. જે લવિકજના તીર્થ-યાત્રા કરી જિનશાસનની પ્રલાવના કરે છે તેએા ઇહલાેક અને પરલાેકમાં સુખ પામે છે અને તીર્થ કરતામકર્મ ઉપાજે છે.

પ'. શ્રી જયવિજયજી સમ્મેર્તાશખરતીર્થમાલામાં કપિલાજી માટે લખતાં જ્યાવે છે કે—

'ક'પિલપુર વરમ'હણા પૂછઇ વિમલ વિદાર र વિમલ પાદુકા વ'દીય કીજઇ વિમલ અવતાર રે ॥ ८६ ॥ (તીર્થમાલા પૃ ૩૨)

શ્રી વિજયસાગરૂજ સમ્મેત્શિખરતાર્થમાલામાં કે પિલાજીના પરિચય છા પ્રમાણે આપે છે.

> પિટીયારિ પુરિ ક'પિલા વિમર્લ જનમ વ'દેસ ગુલણી ચરિત્ર સ'ભાળ્યાે છુદ્ધાદત્ત પરવેસ ા ૧૧ ા કેસર વનરાય સ'જતિ ગઈ લિલિ ગુરૂ પાસિ ગ'ગાતિટ વ્રત ઉચરઇ કુપદી વિહર વાસી. ા ૧૨ ા

આજ તા પિટીયારી નગરના પત્તો નથી અને ગંગા દ્વર છે. પં. સૌલાઅ-વિજયજી પણ લગલગ આ જ હકીકત કહે છે. वावाभ्यां निविनानेन, कि कर्तव्यं मनः सुखं । मनस्विनि ! मर्ति ब्रूहि, परिणामगुणाविहास ॥

મ'ત્રીશ્વર વસ્તુપાળ નાનાસાઇ તેજપાળની પત્ની છુદ્ધિનિધાન અત્પ્યાદેવીને પ્રક્ષ કરે છે કૈ–

આ ધનતું હવે અમારે શું કરતું કે અનસ્વિતિ! પરિછ્યામે હિતકારક થાય તેવી સલાહ આપા.

डेशण अनुपमाहेवीको तरत જ मार्मिंड जवाम आप्या है-द्रव्योपार्जनसंजातरजोमारादिवांगिनः,

वधः क्षिपन्ति सर्वस्त्रं गन्तुकामा अधोगतिम् ॥

अता गरीयसी स्थाने स्थापनीय निजं घनं,

जगद्दगोचरे प्रोचैः पदर्वी स्पृह्याछिभिः ॥

ક્રવ્યના ઉપાજ નથી થયેલા રજેલારથી (ધૂળના ભારથી અને પાપના ભારથી) અધાગતિને પામવાની ઇચ્છાવાળા પાતાનું બધું ધન નીચે નાખે છે.–જમીનમાં દાટે છે. જગતની દૃષ્ટિમાં ઉચ્ચ પદવીની

રેપુલા લાય તેમણે તા ઉચ્ચ સ્થાને જ પાતાનું ધન સ્થાપનું જોઇએ. આવી સંદર સહાર સામીડે સાનમસારેલીએ બહા જિન

આવી સુંદર સલાહ આપીને અનુપમાદેવીએ લબ્ય જિન-માંદેરા બંધાવવાના અનુરાધ કર્યો.

શ્રાવસ્તિ (સેટમેટ કિલ્લા)

મી સંભવનાય ભગવાનનાં વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કૈવલજ્ઞાન ચાર કન્યા-ષ્યુક આ નગરીમાં થયાં છે. અયા ધ્યાથી ત્રીસ કાસ દ્વર આ સ્થાન છે. આ સિવાય ગાંડા જ'કશન થઇ અળરામપુર ઉતરી સાત કાસ દ્વર સાવત્યાની યાત્રા થઈ શકે છે. રસ્તા જરા મુશ્કેલીવાળા છે પણ તીર્થભૂમિની ફરસના કરવા યાગ્ય છે.

સાવત્થી આજે ઉજ્જ ક છે. ત્યાં 'પ્રાચીન ખંડિયેરા પડયાં છે. ત્યાન સ્થાન પર ઝાડી ઊગી નીકળી છે. તેનું બીજીં નામ સેટમેટ Setamat કિલ્લા કહેવાય છે. હાલ તા આ કિલ્લા પણ ખંડ ખંડ થઇ ગયા છે. સંભવનાથનું પ્રાચીન મંદિર ખાલી ખંડિયેરરૂપે ઊલું છે. ત્યાંના મૂર્તિઓ મશુરાના મ્યુઝીયમમાં વિદ્યમાન છે. કાળની વિચિત્ર ગતિની પણ ખલિહારી છે. મહાન્ તીર્થભૂમિ, પ્રાચીન નગરી આજે વેરાન જંગલ પડશું છે.

શ્રી સંભવનાથના શ્રાવસ્તિ નગરીમાં જન્મ હતા. તેમના પિતા જીતારી રાજા, સેનારાણી માતા હતાં. દેશમાં હકાળ હતાં, છતાં ભગવંત ગભે આવ્યાથી અણચિન્ત્યા પૃથ્તીમાં ધાન્યના સંભવ થયા; તેથી સંભવનાય નામ રાખ્યું. તેમનું ચારશે ધનુષ્ય પ્રમાણ શરીર અને સાઠ લાખ પૂર્વનું આયુ હતું. તેમના સુવર્ણ વર્ષ હતા તથા લાંહન દાહાનું હતું.

ભગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામિ અહીં પધાર્યો છે અને એક ચાતુમાંસ પણ થશું છે. તિ ફકવન ઉદ્યાન અહીં જ હતું.

શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનના શાસનના શ્રી કેશીકુમાર અને ગૌત્મસ્વામી અહીં મળ્યા હતાં અને પ્રશ્નોત્તરા થયા હતા. રધાત મનાહર છે. અહીં ઘણી જઠી છુટ્ટીએ અને વિવિધ વનસ્પતિએ મળે છે. કવિવર શ્રી સૌલાગ્યવિજયછ અહીં આવ્યા ત્યારે નીચે પ્રમાણે પરિ-રિયતિ હતી.

> છ है। सावत्थी नयरी लबी, छ है। हेवड़ां तिहांना है। इन् छ है। नांमे है। ना गांमरे, छ है। वनगहेवर छे थे। इन् छ है। पंग्रहां प्रतिमा छे तिहां, छ है। पूले आणी प्रेम, छ है। पिन वन भारे लाड़ले, छ है। रांस्त्र आणी प्रेम, छ है। पातक पापीये। बह्या, छ है। पीक्ष्या भाषक सीध, छ है। परिषद्ध हेवद बह्यो, छ है। पुंद्धता सुगति क्यीस; छ है। भाषक अनिकृभर धर्ण, छ है। ष्राह्या हार्रह हैश. हर्ड अने हिरायते।, छहे। छपने तिह्यें प्रहेश;

ત્યારે વિવિધતીર્ધ કર્યમાં શ્રાવસ્તિ કર્યમાં નીચે પ્રમાણે ઉશ્લેખ મલે છે— દક્ષિણ ધ્વે લસ્ત શ્રેત્રમાં અનેક ગુલ્સ પાત્ર કુલાલ દેશમાં શ્રાવસ્તિ નામની નગરી છે, જેને વર્ત માનમાં મહેઠ (અત્યારે સેટમેટના ફિદ્રો કહેવાય છે. શ્રી જિનપ્રસ્તૃરિજી વખતે મહેર નામ પ્રસિદ્ધ હશે) નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં આજ પણ ગાઢ જંગલમાં શ્રી સંભવના થજીની પ્રતિમાજથી વિભૂષિત ગગન- ચુમ્બી અને કેરી એ શો અલ કૃત જિનમ 'દિર છે, જેને કરતા કાઢ છે. તે ચૈત્યની નજીકમાં મુંદર લાલ અશાક વૃક્ષ દેખાય છે. તે જિનમ 'દિરની પાળમાં જે છે કમાડા છે તે મિલ્લ ક્ર ચક્ષના પ્રતાપથી માંજે આપા આપા બ ધ ઘઇ લાય છે અને સ્પેદિય સમયે આપા આપ ઉલ્લ ક્રી લાય છે. અન્યદા કિલ કાલમાં અદ્વાદ દ્વીનના સ્પાપ્ત મલિક હવસે વહાઇ નગરથી આવીને મ 'દિરની ભી'ત અને કવાઢ તા હી- કેટલીક જિનમૃતિ એને ખેંહત કરી. હસમ કાલમાં શાસન દેવા પણ મ 'દ પ્રમાવવાળા થઈ લાય છે તો ચત્ય શાખરમાં ચાસ સંલ હત્સવ કરે છે ત્યારે એક ચિત્તો ત્યાં આત્રીને છેસે છે. કાઈને લય પમાહતા નથી અને ત્યારે મ'ગલ દીપક કરે છે ત્યારે પોતાને રથાને ચાલ્યો લય છે,

આ તગરમાં છુદ્દ મ'દિરા ઘણું છે. ત્યાં સમુદ્રવ'શીય કરાવલ રાજા બૌધ્ધ લક્ત છે અને અદ્યાવધિ પાતાના ઇષ્ટ દેવ સામે મહામુલ્યવાન અને પંલાણુથી અલંકૃત વાઢા લેટ ધરે છે.

યુદ્ધદેવે મહાપ્રમાવિક લાંગુ વિદ્યા મહીં જ પ્રગટ કરી હતી. અહીં વિવિધ પ્રકારના ચાંખા-ડાંગર ઉત્પન્ન થાય છે. દરેક લાતની હાંગરના એક દાણાં લઇને એક ઘઢામાં નાખે તા ઘઢા ભરાઇ લાય એટલી વિવિધ હાંગર થાય છે.

- આ નગરમાં ભગવાન શ્રી સંભવનાયછનાં સ્થવન, જન્મ, દીશ્રા અને કેવલ જ્ઞાન કલ્યાલુક ઘયાં છે. 'કૌશાંબી પુરીમાં થયેલ જિતશત્રુ રાજના મ'ત્રી કાશ્યપના પુત્ર અને જક્ષાથી ઉત્પન્ન થયેલ કપિલ મહિષ સ્વય'ળુદ્ધ થયા અને જેમણે પાંચ સા ચારાને પ્રતિ-ભાષ્યા અને જેમણે વિતભયપત્તન અને ઉજ્જૈનીની શ્રી વીર ભગવ'તની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તે અહીં થયા અને સિધ્ધિપદ પામ્યા.

આ નગરીમાં તિંદુગ ઉદ્યાનમાં પાંચસા શિષ્યા સાથે પ્રથમ નિન્હેવ જમાલી આવીને રહ્યા હતા. આ વખતે ઢંક નામના કુંભારે, જે પ્રલુ વીરના શ્રાવક હતા તેમણે, ભગવાનપુત્રી પ્રિયદરાનાની સાહીના એક ભાગ સળગાવી પ્રતિષાધ પમાહી સાચે રસ્તે વાળી હતી. પછી પ્રિયદરાનાએ બીજી સાધ્વીએ અને સાધુ એને પ્રતિષાધ પમાહી લગવાનના માગે વાળ્યા હતા. માત્ર એકલા જમાલી જ વિરુધ્ધ રહ્યા.

અહીયાં તિ'દુગ ઉદ્યાનમાં કૈશીકુમાર શ્રમણ ગણુધરે કુદયઉજર્ભાણુથી આ-વેક્ષા શ્રી ગૌતમ ગણુધર સાથે પરસ્પર સ'વદ કરી પાંચ મહાવતરપ ભગવાન મહાવીરના ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો.

ભગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામિએ અહીં એક ચાતુર્માસ કર્શું હતું અને ઇન્દ્ર મહારાજે લગવાનને પૂજી તપના ઉત્સવ કર્યો હતાં.

જિતશતુ રાજ અને ધારણીના પુત્ર આચાર્ય ખદિલ અહી' જ ઉત્પન્ન થયા હતા. તેમને પાંચ સા શિષ્યા સહિત પાલકે કુંલકારકઢ નગરમાં લાણીમાં પીલ્યા હતા.

જિતશતુ રાજાના પુત્ર ભદ્ર દીક્ષા લઇને પ્રતિમા સ્વીકારીને વિહાર કરતા આ નગરીમાં આવ્યા હતા. અહીં તેમને ચાર ધારી રાજપુરૂષાએ ભયંકર ઉપસર્ગ કરીને વિ'ધ્યા હતા. મુનિછ ધ્યાનમાં મગ્ન રહી સિધ્ધિપદ પાગ્યા હતા.

<u> પ્રકારત ચક્રવર્ત્તી રાજગૃહીથા અહીં આવ્યા હતા.</u>

અજિતસેન આચાર્યના શિષ્ય ખુકુગ કુમાર પાતાની માતા સા^દની આચાર્ય, ઉવજઝાયના નિમિત્તે ભાર વરસ સુધી દ્રવ્યસાધુ રહ્યા પછી આ નગરીમાં જ નાદ્યવિધિમાં સુંદર ગાયન, સુદર વાજીંત્ર, સુંદર ગીત સાંબળી યુવરાજ, સાર્થવાઢ, સ્ત્રી અને તેમની સાથે પ્રતિષોધ પામ્યા.

આવી રીતે આ નગરી અનેક રત્નમય પ્રસગાની રતનાચલ ભૂમિ છે. આ પવિત્ર ભૂમિ અત્યારે વિચ્છેદ તીર્થંરૂપ છે.

અષ્ટાપદ તીથ[ે] (અદશ્ય)

-चतुरश्चतुरोऽष्टद्य द्वौ चापाच्यादिदिश्च जिनविम्बान् । यत्रावन्दतगणभृत् स जयत्यष्टापद गिरीशः ॥

ભરતણત્રની ઉત્તર દિશાએ આ તીર્થ આવેલું છે. હાલમાં આ તીર્થ અદશ્ય

છે. દેવતાની મદદ વગર કે લિખ્ધ વિના ત્યાં યાત્રાએ જવાતું નથી. તદ્લવ-મે ક્ષમામી જીવ પાતાની લિખ્ધશકિતથી ત્યાં જઇ શકે છે. પહાડ ક્રવતી ગંગાના પાણીની માટી ખાઈ છે, જે બીજા ચક્કવર્તી સગરરાજના પુત્રોએ અબ્ટાપદ પહાડ-ની રક્ષા માટે ખનાવી છે. પહાડ ઉત્તર જવાનાં એક એક યાજનનાં આઠ પગથિયાં છે. ઉપર મધ્ય ભાગમાં મુંદર ભગ્ય જિનમંદિર છે. પ્રથમ તીર્થ કરે શ્રીઋષભ-દેવજીના પુત્ર ભરત ચક્કવર્તિએ વર્ત માન ચાવીશીના ચાવીશે તીર્થ કરેના શરીર અને શરીરના રંમ—આકારવાળી મૂર્તિઓ બનાવીને સ્થાપિત કરેલ છે. આ સ્થાને શ્રી ઋષલદેવજી ભગવાન, તેમના માળુધરા અને શિષ્યા નિર્વાણ પદ પામ્યા હતા. એક સમયે ૧૦૮ જીવા અહીંથી માશે પધાર્યો છે. ભગવાનના અગિદાહના સ્થાને, માણુધરા અને મુનિત્રરાના અગ્નિદાહના સ્થાને ઇંદ્રમહારાજે સ્તૂપ સ્થાપ્યા હતા. ભગવાન ઋષભદેવજીના સમયનું આ પ્રાચીન તીર્થ સ્થાન છે. ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામિના મુખ્ય શિષ્ય શ્રો ઐતમ સ્વામિ પાતાની લખ્ધિથી સૂર્યનાં કિરણા-શું અવલ બન લઇ અહીં પધાર્યા હતા અને પંદરસા તાપસાને પ્રતિણાંધી ક્ષીરથી પારણું કરાબ્યું હતું.

આ પહોડ આજે અદરય છે છતાંચે હિમાલયથી પણ ઉત્તર આ સ્થાન આવેલું છે. અને તેની કેટલીક નિશાનીએ હિમાલયના ઊંચા શિખરે જનાર જણાવે છે.

અષ્ટાપદજીના નકશા અનેક જૈન મ'દિરા અને તીર્થ'રધાનામાં આરસ ઉપર, મ'દિર રૂપે કે ચિત્રરૂપે હાેય જ છે તેમજ અષ્ટાપદાવતાર તીર્થ પણ છે.

અષ્ટાપદ (પ્રાચીન વર્ણન)

દક્ષિણ ભરતાર્ધ ક્ષેત્રના મધ્ય ભાગમાં આવેલી અને જ્યાં પાંચ તીર્થ કરોના જન્મ થયા છે એવી અચા ધ્યા નગરીથી ઉત્તર દિશામાં ભાર ચાજન દ્વર જેનું બીલું નામ કૈલાસ છે એવા અષ્ટાપદ 'નામના ક્ષેષ્ઠ પર્વત છે. તે આઠ ચાજન ઉચા છે અને શુધ્ધ રફ્ટિકની શિલાઓવાળા હાવાથી આ દુનિયામાં ધવલગિર એ નામથી તે પ્રસિધ્ધિને પામ્યા છે. આજકાલ પણ અચા ધ્યાર તેનાં સફેદ શિખરા દેખાય છે. વળા તે માટાં સરાવરા ઘણાં છુટ્યા, ઝરણાનાં પાણી અને અનેક જાતનાં પશ્ચીઓથા યુક્ત છે. વાદળાના સમૃદ્ધ જેનાથી બહુ નજીકમાં થઇને ચાલે છે. " માનમ" સરાવર જેની પાસે જ આવેલું છે અને અચા ધ્યામાં રહેનાર લોકા જેની નજીકની ભૂમમાં અનેક પ્રકારની કોંડાઓ કરે છે તે અષ્ટાપદ પર્વતના શિખર ઉપર શ્રી ઋષ્યદેવ ભગવાન તેમના બાહુઝલી વગેરે નવાણું પુત્રા એમ ૧૦૮ એક જ સમયમાં માદ વદી (ગુજરાત્તી પાશ વદા) તેરસને દિવસે માટ્ય ગયા છે તેમજ ભગવાનની સાથે કેટલાક ગણુધર આદિ દશ હજાર મુનિએ પણ અહીં મેણે ગયા છે. તેઓનાં શરીરના અગ્નિસંસ્કાર માટે રથેલો ભગવાનની, ઇફ્લાકુ વંશના મુનિએા-

ની અને અન્ય મુનિરાજોનો એમ શુ ચિતાઓને સ્થાને દેવાએ ત્રણ રત્યા (યૂલા) અનાવ્યા અને ત્યાં ભરત ચકવિતએ "સિંહનિષવા" નામતું ચાર દ્વારવાળું અહુ વિશાળ જિનમ દિર ખંધાવ્યું (આ ઠેકાણું આ કલ્પમાં આ મંદિરનો સ્થનાનું અહુ વિશ્તારથી વર્ણુંન કરેલું છે) જેની અંદર ચાવીસ તીર્થ કરોની સ્વરવ વર્ણુ, લાંછન અને માન પ્રમાણની મર્તિઓ અને પાતાની તથા પાતાના નવાણું ભાઇઓના હલ મળીને કુલ એક સા (મૂંત સહિત) શ્તૂપા ભરતરાજાએ કરાવ્યા છે. લાંકા તે તીર્થનો આશાતના ન કરે એ હેતુથી ભરતરાજાએ લાઢાના યંત્રમય ચાકીદારા કરાવ્યા અને દ દરત્વથી તે અધ્યાપદને કાઢના ક દારાની માફક એક યોજનના આઠ પગથિયાવાળા કરી નાંખ્યા ત્યારથી તેનું અપ્યાપદ એલુ નામ પાઢયું.

કાળક્રમે સમર ચક્રત્રતી'ના જન્હુ વગેર સાઠ હજાર પુત્રોએ આ તીર્ય'ની રક્ષા કરવા માટે અબ્ટાપદની ચારે તરફ ચક્રવર્તીના દ'ડ રત્નવેઠ ઊંડી ખાઈ ખાંદીને મ'ગા નદીના પ્રવાહ વાળી લાવીને તેમાં નાંગ્યા. ગ'ગાના પ્રવાહયી આખી ખાંઇ ભરાઇ ગઇ તેથી તે તાર્ય સાધારણુ મનુષ્યાને માટે અગમ્ય-ન જઇ શકાય તેલું થયું. કદત દેવા અને વિદ્યાધરાને માટે જ યાગનું સ્થાન ખની ગયુ તે ખાઇને પાણી-થી ભરી દીધા પછી ગગાના પ્રવાહ ચારે તરફ ફેલાઇ નજીકના દેશાને હુખાઠવા લાગ્યા. લાક્ષાનું તે હુઃખ મટાડવા માટે સગર ચકવર્તા'ની આનાથી તેના પૌત્ર ભગીરથે દ'ડરત્નથી જમીન ખાંદીને ગંગાના તે પ્રવાહને કરુદેશમાં હરિતનાપુર તથા વિધ્યાચળ અને કાશી દેશની દક્ષિણમાં થઇને કાશલદેશ (અયોષ્યા) ની પશ્ચિમથી પ્રયાગ(અલ્હાખાદ)ની તથા મગધદેશની ઉત્તરમાં થઇને વચ્ચે આવતી નદીઓને સેળવી પૂર્વ સમુદ્રમાં મેળવી દીધા. ત્યારથી જે ઠેકાઇ ગંગા નદી સમુદ્રને મળી છે તે સ્થાન ગંગાસાગર તીર્ય' તરીકે પ્રસિધ્ધિને પામ્યું અને ત્યારથી જન્હુના નામથી જન્હવી તથા ભગીરથના નામથી લાગીરથી એવાં ગંગાનદીના' નામા પડ્યાં.

આ અધ્યાપદ પવ'ત ઉપર ભરત ચક્રવતી' આદિ અનેક કોડા મુનિરાજો મારા ગયા છે અને ભરત રાજાના અનેક વ'શજો દીક્ષા લઇને અહી'થી મારા અથવા સર્વાર્થસિધ્ધ વિમાનમાં ગયા છે.

શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવાને પર્ષદામાં જાહેર કર્યું હતું કે જે માણુસ પાતાની લિખ્ધથી અધ્યાપદ તીર્થની યાત્રા કરે તે એ જ ભવમાં માણે જાય, આ વાત સાંભળોને લિખ્ધના ભંડાર શ્રી ગૌતમસ્વામીએ (ઇન્દ્રભૃતિ નામના પ્રથમ ગણુધરે) પાતાનો લિખ્ધથી સૂર્યનાં કિરણુરના આશ્રય લઇ અધ્યાપદ ઉપર ચડીને પાતાનો લિખ્ધથી સૂર્યનાં કિરણુરના આશ્રય લઇ અધ્યાપદ ઉપર ચડીને એ તીર્થની યાત્રા કરી. યાત્રા કર્યા પછી મંદિરની ખહાર અશાક વૃક્ષની નીચે ખેસીને ધમંદેશના દેવા લાગ્યા. દેશના સાંભળતાં ઇક્રની જેટલી ઝિક્લાળા વૈશ્રમણ (કુખેર) નામના દિક્ષાળ દેવના મનમાં ઉત્પન્ન થએલ સંદેહને દ્વર કરવા માટે ગીતમસ્વામીએ યુડરીક અધ્યયનની વ્યાખ્યા કરી તે સાંભળીને તેના મનના માને

સંદેહ દ્વર થવા સાથે તે દેવ પ્રતિભાધ પામ્યા. આયુષ્ય પૃર્ણ થવાથી દેવલાકમાંથી સ્થવીને કુળેરના જીવ ધનિગરિ અને સુનંદાના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં બાલ્યા-વર્ષ્યામાં જ દીક્ષા લઇ તેઓ વજસ્વામી દેશ પૂર્વધારી થયા.

અષ્ટાપદ ઉપરથી ઉતરતાં ગૌતમરવામિએ કૌડિન્ય, દિજ્ઞ, સેવાલિ સંગ્નાથી આળખાતા ૧૫૦૩ તાપસાને પ્રતિબાધ પમાડીને દીક્ષા આપી.

શ્રી વીર લગવાને કહેલા પુડરીક અધ્યયનનું અહીં અધ્યયન કરવાથી દશ-પૂર્વી પુડરીક મુનિરાજ દશમા દેવલાકમાં પંન્દ્રની સરખી ઋધ્યિવાળા દેવ થયા. નલ રાજાની પ્રિયા દમયંતીએ પાતાના આ છેલ્લા ભવથી પૂર્વના ચાથા ભવમાં અધા-પદ તીર્થ ઉપર જઇ ભાવપૂર્વક તપગ્યા કરીને ત્યાં ચાવીશે ભગવાનને રત્નજડિત સાનાનાં (તલકા ચડાવ્યાં હતા. તેથી તે પુષ્યના પ્રભાવથી ત્યાંથી મરીને તે ધૂસરી (રબારજ્) યુગલધમિં બા અને સોંધર્મ દેવલાકમાં ધન (કુબેર) ભ'ડારીની દેવી પશુ ઉત્પન્ન થઇ. દેવલાકનાં મુખ ભાગવીને પછી છેલ્લા સવમાં દમયંતી થઇ. દમયંતીના ભવમાં તેના કપાળમાં અધારામાં પશુ પ્રકાશ કરનાર દેરીપ્યમાન તિલક જન્મથી ઉત્પન્ન થયુ હતું.

વિદ્યાધર વાલી નામના ઋષિ અષ્ટાપદ ઉપર કાઉસગ્રાદ્યાનમાં રહ્યા હતા તે વખતે તેમને જોઇને દશમીવ(રાવજી)ને પહેલાનું વેર યાદ આવતાં અત્યંત ક્રેાધથી પર્વતને જ ઉપાઠાને લવ્છુ સમુદ્રમાં નાંખી દેવાના વિચારથી જમીન ખાદીને પર્વતની નીચે પેસી એક હજાર વિદ્યાઓનું રમરજી કરીને અષ્ટાપદને ઉપાઠવા લાગ્યા અવધ્યસ્થાનથી આ વાત વાલી મુનિરાજના જાણવામા આવતાં મંદિર તીર્થનો રક્ષા કરવા માટે પાતાના પગના અંગૃઠાથી પર્વતને દભાગ્યા તેથી દશચીવનું શરીર સકુચિત થઇ ગયું અને માઢે લાહી વમતા રાઢા પાડાને બહાર નીકળી આગ્યા. આ વખતે જખરી રાઢ પાઢેલી તેથી તેનું નામ રાવજી પડયું. રાવચુ, વાલી મુનિરાજને ખમાવીને પાતાને શ્યાને ગયા.

અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર જિનમ દિરમાં સંગીત કરતાં દૈવયાગથી વીછાના તાર ત્રુતા લંકાપત રાવણે પાતાની ભુજામાંથી સ્નાયુ કાઢી વીછામાં જોડો દઇને સંગીત ચાલુ ૧૫૫યું પછુ સંગીતના તાનના ભંગ થવા ન દીધા તે વખતે ચૈત્યવંદન કરવા માટે આવેલા ધરણેન્દ્ર રાવજીનો આવા પ્રકારની ભક્તિ અને સાઢસથી તુષ્માન થઇને અમાદ વજયા નામની શક્તિ તથા અનેકરૂપકારિણી વિદ્યા રાવજીને આપી.

आवा अष्टापद तीर्थनी केसे। यात्रा-सेवा-सिंडत हरे छ तेसे। भरेभर युव्य-वंत अने साध्यशाणी छे *

[્]ર મા મ્ષ્રાયઃકલ્પ શ્રામાન જિનપ્રભસૂરિજીએ વિ. સં. ૧૩૮૭ ના ભાદરવા માસ-ની દશમીને દિવસે શ્રી હમ્મીર મહમ્મદના રાજ્યકાળમાં શ્રી યે।િયનીપુરમાં રહીને સ્યા પ્યું કર્યો.

ભદિલપુર

અહીં *શીતલનાંથ પ્રભુનાં ચાર (ચ્યવન, જન્મ, કીક્ષા અને કેવળજ્ઞાન) કલ્યાણક થયાં છે. અન્તિમ તીર્થપતિ શ્રી મહાવીર દેવે અહીં ચાતુર્માસ કર્યું છે. મહાસતી પરમ આહે'તાપાસિકા-શ્રાવિકા સુલસાને અ'બડદ્વારા લગવાન મહાવીરે સંદેશ-ધર્મ લાભ માેકલ્યાે હતા. આવી રીતે આ સ્થાન અત્યંત પ્રાચીન અને યુનિત છે, કિન્તુ અધુના આ સ્થાનને બિદ્લિયુર તરીકે કાઇ એાળખતું નથી. સપાટામાંથી કાેેે અચ્યું છે કે આ નગરી પણ ખચે ? ભિદ્લિપુર જવા જ'ગલના ટૂકા રશ્તે ચાલ્યા, પરન્તુ અધવચ્ચે ભય'કર અરણ્યમાં અમે બૂલા પડ્યા. માત્ર અમે ત્રણ જણ હતા. કાઇ માણસ પણ ન મળે. રસ્તે જનાર કે આવનાર પણ કાઇ ન મળે. જે સ્થાને અમે ૮–૯ વાગે પદ્યાંચવાની ધારણા રાખતા તાં જંગલમાં ૧૧ વાગ્યા. ગરમી કહે મારું કામ. તરસ લાગેલી. ભાગ્યનોગે થાેડું પાછા વળ્યા ત્યાં દ્વરથી એક ખેતરમાં આદમી દેખાતાં ત્યાં ગયા. ખહું સુરફેલીથી રસ્તા મળ્યા. એક વાગે આઠ દશ ઝુંપડાવાલું ગામ આવ્યું, જેને અત્યારે હૃદવરીયાં કહે છે. ગામમાં આઠ દશ ઝુંપડાં એ જ મકાના કે ધર્મશાળા હતાં. ઉતરવા માટે કયાંય સ્થાન ન હતું. ત્યાં એક પાલીસ ચાકી દેખી, પછ વિચાર્શું – ચાલા, પહાર પાસે કયાંક ધર્મ શાળા હશે. છે માઇલ ચાલી ત્યાં ગયા, તા માત્ર વડનાં ઝાડ ધમ'શાળારૂપે હતાં. ધમ'શાળા તેા ખ'ડિયેરરૂપે ઊભી હતી. ઝાડ નીચે રાત કાઇ રહેતું નહિં. જંગલના મામલા, કર જેવું ખરં. અમે થાકયાપાકથા ર્બેસવાના-વિશ્રાંતિ લેવાના વિચાર કર્યા પરન્તુ _.સાં તા પહાઢ ઉપરથા માણસા લાહીથા ખરડાયેલાં, અને જેમાંથી લાહીનાં ટીપાં જમીન ઉપર પડ્યાં કરતાં હતાં એવાં ખકરાના કપાંએલા ધડને લઇને આવી પહોંચ્યા. અમને પ્રથમ તેા ખદુ જ આશ્ચર્ય થયું. પણ આજે ફાગણ સુદ ૭ ને મ'ગળવાર હતા. દેવીને અલિ થઢે છે તેના દિવસ હતા. અમે થાડા ઉપદેશ આપવા શરૂ કર્યા પણ ત્યાં અમાર કાંઇ ન ચાલ્યું, અન્તે અમે ઊઠી પુનઃ ગામમાં આવી પાેલીસ ચાેકીમાં ઉતારા કર્યો.

ખીજે દિવસ પહાડ ઉપર ચઢ્યા, ચઢાવ કઠી છું અને સુરકેલીલયા છે. પહાડ ખહુ ઊંચા નથી પણ વચમાં રસ્તા જ ખહું ખરાબ છે. જેમ તેમ કરી ઉપર પહોંચ્યા.

^{*} શીતલનાથ-બિદ્લપુર નગરમાં આપના જન્મ થયા હતા. પિતાનું નામ દઢરથ-રાજા અને માતાનું નામ નંદારાણી હતું. પિતાના શરીરે દાહ વર થયા હતા તે લગવંત મર્ભમાં આવ્યા પછી રાજાના શરીરની ઉપર રાણીએ હાથ ફેરવ્યાથી રાજાને શીતલતા થઇ. ગભ'ના આવા મહિમા જાણા પ્રત્રનું નામ શીતળનાથ રાખ્યું. તેમનું નેવું ધનુષ્યપ્રમાણ શરીર અને એક લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. સુવર્ષ વર્ષુ અને શ્રીવત્સનું લાઇન હતું.

ત્યાં સામે જ એક ઝાડના થડમાં જિનવરેન્દ્રની ખડિત મૃતિ જોઈ. ત્યાં સામે એક માતા-દેવીનું મહિર છે, જ્યાં ખકરાં અને પાડાના બહિ દેવાય છે. મહિરની ખહાર ચાગાન છે જ્યાં ઝાડના થડમાં રહેલ જિનેશ્વરની મૃતિ દિષ્ટિપથમાં દેખાય છે. ત્યાં જ વધ થાય છે. અહિંસાના અવતાર, કરુણાના સાગર સામે નિદોષ પશુઓના મલિ દેવાય એ પણ અવધિ જ લેખાય! તે દિવસે આવેલ ખકરાંને અમે તેમના માલિકાને અને પંડાઓને સમજાવી છવિતદાન આપ્યું. નવ ખકરાં છવતાં ઘર મયાં. પે'ડાએાને વહું સમજાવ્યું કે આ જૈનાતું સ્થાન છે. અહીં હિંસા ન થાય મયા. પહાંચાન માં લું લનના લું કે આ મના દુ લાના છે. વારા છે તેનું કેમ ? આ પણ તેમણે કહ્યું કે—આના ઉપર અમારા સા ઘરની રાજ છે તેનું કેમ ? આ દેવી પણ જૈન શાસનદેવી જ છે. જે અહીં પુનઃ જાણે હાર થાય તા પંડાઓ માને તેમ છે. ત્યાંથી આગળ થાઉ દૂર એક માટું વિશાલ સરાવર છે, જેમાં લાલ કમલા થાય છે. તળાવમાં વચ્ચે જિનેશ્વરની પાદુકાવાળા માટા પત્યર છે. પાવાપુરીના જલમ દિરતું અનુકરછુ છે, પરન્તુ જૈનાના આવાગમનના અભાવે તે પાત્રાપુરાના જલમાદરતુ અનુકરે છું, પરન્તુ જનાના આવાગમનના અલાવ તે કાર્ય પૃત્રું નયા થયું, ત્યાંથી ઉપર ખીજી પહાડી ઉપર ગયા ત્યાં, ખંદિત જિનમ દિર અને મૃતિ જેઇ. ત્યાંથી આગળ જતાં પહાડમાં કારેલી દશ શ્વેતાસ્ત્રર જિન-મૃતિઓનાં દર્શન કર્યો. આખા પહાડમાં ત્યા રથાન શુષ્ટ અને પવિત્ર છે. કાઇ રહ્યો ખલ્યો યાત્રો આવે છે. મૃતિ એ નાની પશુ મુંદર છે. આ સ્થાનથી પશુ થોડે દ્વર આકાશવાણીનું સ્થાન છે. આખા પહાડમાં ઊંચામાં ઊંચું સ્થાન આ જ છે. જાણે આકાશ સાથે વાતા કરતું હોય તેવું દેખાય છે. ઉપર ચઢવામાં જાનના નુકશાન થાય તેવું છે. સાહસ કરી ભકિત અને પ્રેમથી પ્રેરાઇ અમે ઉપર ચઢચા, શાસનદેવનો કૃપાથી વાંધા તા ન આવ્યા પરન્તુ ઉતરતાં તા યાદ કરી ગયા. સીધું નીચે ઉતરવાતું, હપસે તા ખીદ્યુમાં જ પહે, ઉપર જિનેશ્વરની પાદુકા છે. અઢીં પ્રભુએ ઉપદેશ આપેલા તે સ્થાનને @'ચામાં ઊંચું' ગણી હાેકા તેને આકાશવાણી કહે છે. ત્યાંથી નીચે ઉતરી ત્રદ્યુ પઢાડી વટાવા સામેની પઢાડી તરફ ગયા. જ્યાં એક ગુફામાં નવફ્ણાવાળી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૃતિ છે. અજ્ઞાન લાકા તેને લેરવજી કહી સિ દુરથી પૂજે છે. નાળીએર ચઢાવે છે. અહીં હિંસા નથી કરતા. મૃતિં બહુ જ ચમત્કારી માને છે, મૃતિ બહુ સુ'દર, પ્રભાવશાલી, તેજસ્ત્રી, લગ્ય અને મનાહર છે. દૃદય ઉપર શ્રીવત્સ છે. નીચે બે બાજી સિંહે, વચમાં ધર્મચક (આવી મૃતિએ મથુરાના કંકાલી ટીલામાંથી ઘણી નીકળા છે જે અત્યારે લખની અને મશુરાના મ્યુઝીયમમાં છે. કુશાનકાલીન કહેવાય છે) તેના ઉપર નાગરાજ (સર્પ)નું સું કર આસન બનાગ્યું છે. શિલ્પકારે પાતાની સંપૂર્ણ કલાના ઉપયાગ કરી આસન બનાગ્યું છે, અને તે એવી કુશલતાથી કે લંછન પછુ જણાય અને આસન પણ ન ળને.

દર વધે હજારા યાત્રિએ। અહીં આવી યથાશક્તિ લક્તિથી પ્રલુ ચરહોુ ધન ધરે છે, તૈવેદા ચઢાવે છે અને સિદ્ધાયા પૂજે છે. ત્યાંય થાઉ દ્વર નાની ગુફામાં એક નાની જિનમૂર્તિ છે, ખંડિત છે. લેકિએ અજ્ઞાનતાથી સિંદરના થયેડા કરી આકૃતિ અમાડી નાંખી છે. ત્યાંથી પુનઃ એ જ દેવીના રક્તરંજિત મંદિર પાસે આવ્યા. પંડાઓને ઉપદેશ તે! સારી રીતે આપ્યા હતા. કશું કે—આ જૈન શાસનદેવી છે, તેની સામે આ પાપ લીલા ન હાય પરન્તુ રસનેન્દ્રિયના ગુલામ ભૂદેવાએ જ્યાં પાતાના સ્વાર્થ ખાતર જ આ પાખંડ ચલાવ્યું છે ત્યાં ઉપદેશ પણ કેટલી ઘડી ટકવાના હતા ! વળતાં અમને અહીં જ મળેલા એક સીપાઇએ પ્રશ્નું કે—અહીં ઘણી જૈન મૃતિ એ હતી પણ આ પંડાઓએ ઘણી તાડીફાડી નાખી છે. અને જે બાકીની છે તે પણ જો તેમનું ચાલે તા તે પણ ન રાખે પરંતું કેટલીક પહાડમાં કાતરેલી છે અને જે છ્ટક છે ત્યાં ચમતકાર છે. આવક પણ આવે છે એટલે આ યાડી મૃતિ એ! રાખી છે.

આ હટવરીયા ગામ અને પહાડ કલકત્તાના સુપાસદ દાનવીર બાધ્યુ રાયભદ્રીન્દ્રાસ સુકીમે ખરીદી લીધેલ છે, એટલે શ્વેતામ્બર જૈન તીર્થ છે. અમાં શ્વેતાંબર જૈન સે દ્યે ખુશી થવા જેવું છે પરંતુ આ ધ્વસ્ત તીર્થના ઉધાર કરવાની પરમ આવશ્યકતા છે. નવીન તીર્થ કરતાં પ્રાચીન તીર્થના છણે હારમાં ઘણું ફલ છે. તેમાંય આ તા તીર્થકર પ્રભુની કલ્યાણુક :બૂમ છે; આ તીર્થના વિશેષ ઇતિહાસ જૈન જ્યાતિના પ્રથમ વર્ષના અંકમાં મેં આવ્યા છે એટલે અહીં લંબાણુ નથી કર્યું.

× બિદ્લપુર તીર્યા બૂમિની ક્ષેત્રફરસના જરૂર જેનોએ કરવી નેઇએ. આ સ્થાન બ્રાન્ટ ટેન્ક રાડ ઉપરથી કાશી આવતાં શેરલાડીથી છ કાસ દ્વર છે. ગહરથી માટે કાશી આવતાં શેરલાડીથી છ કાસ દ્વર છે. ગહરથી માટે કાશીથી શિખરજી યા તે કલકત્તા જતાં ગયાજી રહેશન વચમાં આવે છે. ત્યાંથી સીધે રસ્તે હન્ટરગંજ યા તે શેરલાડી માટેરા જાય છે. અને ત્યાથી બિદ્લિપુરના રસ્તા મળી જાય છે. પહાડની નીચે બિદ્લા ગામ પણ છે. એટલે પ્રાચીન નગરી તે બાજી હાય તેમ સંભવે છે. ત્યાંથી પહાડની ચઢાવ પણ રહેલા છે.

[×] આ રથાનથી ૫-૬ કાસ દૂર ખનારસ તરફ જતાં ઘટરાઇન નામનું ગામ છે ત્યાં ભાગ ખઢાર નાની ઘણી પહાડીઓ છે, જેમાં આગળના વખતમાં જૈન મંદિરા અને મૂર્તિઓ પુષ્કળ હતા. તેમાંથા અત્યાર જેને દત્તનાં પગલાં કહે છે તે રથાન પૂર્વે જૈન મંદિર હતું અને પાદુકા પછુ તીર્થે કર લગવાનની જ છે. આ સિવાય એક બીજી પહાડી ઉપર સ્વેનું મંદિર છે તે પણ પહેલાં જૈન મદિર હતું એમ દેખાય છે. અહીં પહેલાં ઘણી જૈન મૃતિઓ હતી એમ અહીંના રાજપુતા કહે છે. ઘટરાઇનમાં એ મહાલ્યા છે. એકમાં રાજપુતા રહે છે અને બીજમાં શ્વાલણો રહે છે. આ શ્વાલણોએ જૈનોની ઘણી મૃતિઓ તેડીફાડી નાખી છે એમ સંભળાય છે. આ રથાન પહેલાં અદ્વિપુરની સાથે જ હતું એટલે તે પણ એક તીર્થના સ્થાન તરીકે છે.

ત્યાંથી માત્ર દેહ માઇલના જ ચહાવ છે. બેશક સ્થાન ખૃલામાં છે પરન્તુ જરૂર આ તીર્યભૂમિની પણ ક્રસ્સના કરવી જોઇએ.

આજથી ૩૦૦ વર્ષ પૂર્વે આવેલ વિદ્વાન જૈન સાધુ પે. શ્રી સૌભાગ્ય-વિજયછએ આ સ્થાનના તથા ગયાછ વગેરેના પરિચય આ પ્રમાણે આપ્યા છે.

પટાલુાધી દક્ષિણ દિશિ જાલું જેરે, મારગ માટા કાેેેેસ પંચાસરે; મદિલપુર બાખે છે શાસમાં રે, હિવદુાં નામ દુતારા જાસરે. ૫૦ ૧ મારમાં હિ મિથ્યાત્વીતણી લાગું છ, રાજધાણી છે ગયા ત્રામરે अञ्जातपीतर अवगतियां ने हुवैं रे, पिंड भरें साला तस नामरे. ५० २ કુલ્શુ નામ નદીની રેતમાંરે, બેસે મસ્તક સુંહિતમૂઢ રે; ર્ધે કાં દેશ દેશરથ નીકલ્યા રે, સીતા દો વેલુપિંડ ગૂહરે. ૫૦ ૩ શ્રી જિનપ્રતિમા ચારે' ચાપસ્યું'રે, માટા તિલ્ મિથ્યાત્વી ગાંમરે; વશું રહ્યાં મિચ્યાત્વીને ચાનકેરે, ન રહેં જૈનીનાં મન ઠામરે. ૫૦ ૪ તિકાંથી ભાષ ગયા કાેસ ત્રણ છેરે, પ્રતિમા બાેધતણા નહિ પારરે જિત્તમુદ્રાથી વિષરીત જાણું જેરે, કંઢ જનાઇના આકારરે. ૫૦ પ તિહાંથી સાલે કામ જાવું જેરે, બાદ્લપુર છે દતારા પ્રસિધ્ધ રે; વિષમ મારગ છે વનખ ઢે કરીરે, સાથે પંચ દિખાઉ લિહરે, પળ ફ આવ્યા સફિલપુર ઉલટ ધરીરે, ગિરિ ચહિયા દિન પૂજે લાયરે, રાજાના આદેશ લેઇ કરીરે, ફરસ્યા પારસનાથના પાયરે. ૫૦ હ સ'તફલામણી મૂરતી પાસની રે, એક ગુફામાં ૐકાલ મલ્લરે, નિયટ સરાવર કમલ ફૂલે' લયેરિ, નિર્મલ પાણી તાસ અવલરે. ૫૦ ૮ પૂછતે તે ગિરિથી ઉતરીરે, આગ્યા ગામ દતારે જેથરે; જનમ ચંચાે શોતલ જિનરાયનારે, ચાર કલ્યાલુક હુઆ એઘરે. ૫૦ ૯ સુલસાને' સ'દેશા માહેલેરે, કહ્યું ભદ્લિપુર શ્રી મહાવીરરે; ધર્માસ્તેહી અંબડતે મુખેરે, યુક્રચાડી પ્રશંસે ધીર રે. ૫૦ ૧૦ કાન્હેસહાદર ઇંઘુ નગરી વધ્યારે, ચ'દેવા છે ગામ સહિનાં છુરે; લિદ્દિપુર પૃછ્યા લાઘે નહી રે, નામ દતારા તાસ તે લાઘરે ૫ ૧૧, તિહાંથી ગામ પુનાયા અાવિયા રે, પગલાં વીર જિલ્દું દના જાજુરે, કાનઘકી ખીલા તિજુ ચાનકેરે, કાહયા સંદ્યાસી કરિતાંજુરે. ૫૦ ૧૨

મિથિલા

સિધિલા વિદેહ દેશની પ્રાચીન રાજધાની હતી. અહીં દુલ્મા તીર્થ કર શ્રી

^{*} न्या २थान भत्यारे क्ष्यां भाव्युं तेने। पत्तो नधी.

મલ્લિનાથજ≠ અને ૨૧મા તીય કર થા નિમનાયજ× ભગવાનનાં, વ્યવન, જન્મ, ક્રીક્ષા અને કેવળજ્ઞાન આ ચાર ચાર કલ્યાણક થયાં હતાં. કુલ ૮ કલ્યાણકની બૂમિ છે.

મહાસતી સીતા જનકરાજાને ત્યાં આ નગરીમાં જ જન્મ્યાં હતાં. શ્રી ગ્રુગખાહું અને મયથ્વરેખાના પુત્ર શ્રી નિમરાજને ઉત્પન્ન થયેલા ભયંકર વ્યાધિમાં શાંતિને માટે ચંદન ઘસતી રાણીઓના કંકશુધ્વિન સાંભળી અહીં જ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયેલ હતો. દેવતાઓએ અને સૌધર્મેન્દ્રે પુનઃ પુન: તેમના વૈરાગ્યની કસોડી કરી પશુ નિમરાજ દેઢ રહ્યા અને રાજિષે પદ ઉજાળયું હતું.

ભગવાન્ શ્રી મહાવીરત્વામીએ અહીં છ ચાતુમીસ કર્યાં હતાં. આઠમા ગલુ-ધર અકંપિત પણ અહીંના જ હતા. લગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામી પછી ૨૨૦ વધે ચાચા નિન્હવ+ થયા તે પણુ આ મિશિલાના જ હતા. આ પ્રદેશ ઘણા જ રસાળ છે. સંસ્કૃતભાષાનું કેન્દ્રસ્થાન છે. મૈથિલી પંડિતા આજ પણુ પ્રસિદ્ધ છે.

અહીં પહેલાં શ્રી મલ્લિનાયછ અને શ્રી નિમનાયછનાં મંદિરા હતાં. આજે તે રયાન વિદ્યમાન છે. ત્યાંથી ચરલુપાદુકા લાગલપુરના મંદિરછમાં પધરાવવામાં આવી છે. આજે ખંડિયેર જમીન જૈનાની ત્યાં (મિધિલામાં) વિદ્યમાન છે. અહીં જૈનોની વસ્તી નથી. કાઇ તીર્થલકત શાસનપ્રેમી કલ્યાલક બ્રુમિના છેલે કરાવી કઇંક સ્મૃતિચિન્હ (સ્તૂપ યા તા પાદુકા) અનાવરાવે તેની જરૂર છે. વિવિધ તીર્થકલ્પકાર, મિથિલા તીર્થકલ્પમાં જે વિશેષતા જલાવે છે, તે આ પ્રમાણે છે—

* શ્રીમલિનાથ પ્રભુતા જન્મ મિયિલા નગરીમાં થયા હતા. તેમના પિના કું સ રાજ્ય અતે માતા પ્રભાવતી રાણી હતાં. ભગવંત ગભે આવ્યા પછી માનાતે એક રાત્રીએ છએ ઋતુના કૂલની શચ્યામાં જ સુવાતા દાહલા ઉપજયા. દેવતાએ તે પૃથા. એવા મભેતા પ્રભાવ જાણી પ્રભુતું નામ શ્રીમલિનાય આપ્યું. તેમનું શરીરમાન ૨૫ ધતુષ્ય, આયુષ્ય પંચાવન હજાર વર્ષનું જાણવું. નીલ વર્ષુ તથા કું ભતું લાંછન હતું.

× શ્રી નિયનાથ પ્રભુના જન્મ મિથિલા નગરીમાં થયા હતા. તેમના પિતા વિજય-રાજા અને માતા વપ્રારાણી હતા. ભગવંત મભે આવ્યા પછી સીમાહિયા રાજાં ભગવતના. પિતાના શત્રુ હતા તે ચઢી ભાવ્યા. ગામના કિલ્લાને ચાપાસ લશ્કરથી વીંડી લીધું. રાજાને ઘણી બીક લાગી પણ રાણીએ કિલ્લા ઉપર ચઢી શત્રુએ ને વાંકી નજરે જોયા. રાણીનું તે જ શત્રુરાજા એ વાં ન ખમાયુ, તેવી સર્વ આવી પ્રભુશ્રીની માતાને નંમસ્કાર કરી કહેવા સાગ્યા કે—અમારા ઉપર સૌમ્ય દેષ્ટિએ જા મા, રાણીએ તેમના ઉપર સૌમ્ય દેષ્ટિયી જોઈ માથે હાય મુક્યા. સર્વ રાજાઓ રાણીને પગે લાગી આદ્યા માગી પાતપાતાને નગરે ગયા. એવે પ્રભાવ જાણી પ્રભુનુ નામ શ્રીનિધાય દીધું. તેમનું શરીરમાન પદ્મ ધનુષ્ય, દશ્વ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય તથા સુવર્ષ વર્ષ અને લાંછન નીલ-કમળનું જાણવું.

+ આર્ય મહાગિરિસરિજીના શિષ્ય કોડિન્ય ગેત્રવાલા શ્રી અધિમિત્ર જેમણે ' સામુન્ અહેદિક ' મત (શત્યવાદ) મિશિલામાં લક્ષ્મીહર-લક્ષ્મીધર-ચૈત્યમાં સ્થાપ્યા હતા.

38

શરૂઆતમાં વિદેહ દેશનું વર્ણન છે. અને વર્તમાન કાળમાં વિદેહ દેશને તીરહુત દેશ કહે છે. વિદેહ દેશની મહતા વર્ણવતા તેએ। લખે છે है " पप पप बाबी हुम तलाम नइओ अ महरे। द्वा पानवज्ञणा वि सक्षपमासबीसारया, घणेगधस्यवसत्यञ्जह निरुणाय जणा । तत्य रिद्धित्यमिश समद्वा मिहिला नाम नयरी हुत्या सपय 'लगइ'ति पत्रदा इयाप नार्द्रे जणप महारायस्स. भारणे। कणयहस्र नदासदाण कणइप्र वर्द्ध।"

થન્થકારના સમયમાં મિયિલાને જગતિ કહેતા હશે એમ *લા*ગે છે મિથિલાની પામમાં જનક રાજના ભાઈ કનક રાજાનું કચૂકપુર નામે નગર હતું, ભગવાન મહાવીરસ્વામી અહીં બાણગંગા અને ગાંડઇ નદી ઉતરીને સામે ગયા હતા. તેમના ચરચુકમલથી પુનિત યઐલી એ બન્ને નદીએ! અહીં મળે છે. વર્લમાનમાં રામ અને સીતાના લગ્નકું ઉવદમાન છે જેને લાકા સાકલકું હ કહે છે અને પાતાલલિંગ વગેરે વગેરે અનેક લૌકિક તોર્થી વિદ્યમાન છે. વર્ત માનમાં શ્રી મલ્લિનાથના ગ્રહ્યમાં વૈરાહ્યા દેવી અને કુખેર યક્ષ તથા શ્રી નમિનાથ લગવાનના મ' દિરમાં ગ ધારી દેવી અને લીઉડો યક્ષ ભક્તજનાના વિઘ્ના દૂર કરે છે મર્ચાત્ થન્થકારના સમય સુધી આ બન્ને જૈન મે દિરા વિદ્યમાન હતા.

પં. વિજયસાગરજ પાતાની સમ્મેતશિખરતીર્થમાલામાં મિથિલા માટે આ **પ્રમાશે લખે છે**—

હાછ પુર ઉત્તર દિશિ કાેસ વાઢા ચાલીશ હાે; મહિમાં મલ્લી નમિશરૂં જનમ્યા દાય જગદીસ હા. વી૦ ૧૨

પ્રલુ પગ આગિ લાેટિંગણાં લીધાં સિધાર્સિકામ હાે;

લા કહિંએ સુલખ્ખણાં સીના પીહર ઠામ હા. **q'o 13**

વળી પં. સૌક્ષાચ્યવિજયજી પશુ પાતાની તીર્થમાળામાં મિથિલા क्षावे छे है-

પટાલાથી ઉત્તર દિશે ચિં કાેસ પંચાસ છે ઠામ. ಲಂ પ્રથમ શુષ્રુકાણી કહે ચિ૰ સીતામઢી ઇસ્યું નામ. ९७० २२ મહિલા નામે પરગણા ચિ૦ કહીઇ દક્તરમાંહિ; **100** પાસુ મહિલા પાસુ નામના ચિંગ ગામ વસે કાઇ નાંહી. छ॰ ३३ તે સીતામઢી વિષે ચિ૰ પગલાં જિનવર દેાય; ಉಂ

મલ્લિનાથ ઐાગણીસમા ચિ૰ એક્વીસમા નમિ હાેય. **% 90**0

તિહાંથી ચૌદ કાૈસે બલી ચિ• જનકપુરી કહેવાય; સીતા પીહર પરગહા ચિ૦ ધનુષ પડયા તિથે કાય;

ഇം ર્ય આવી મહાન પ્રાચીન મિથિલા નગરીમાં આજે જૈનોનું એક ખાલી સ્થાન भात्र क विद्यमान छ

કૌશાંબી

આ નગરી ઘણી જ પ્રાચીન છે. છઠ્ઠા તીર્થ કર ભગવાન્ *શિપદ્મ પણ છતાં સ્થવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવલજ્ઞાન આ ચાર કલ્યાણુક અહીં થયાં છે. કૌશાંખીમાં આજે એક પણ શ્રાવકતું ઘર નથી કે જિનમ દિર નથી. અત્યારે તો માત્ર ભૂમિક્સના- ક્ષેત્ર પર્શના કરવાતું સ્થાન છે. વત્સ દેશની રાજધાનીતું મુખ્ય શહેર કૌશાંખી હતું આજ તો નાના ગામડારૂપે છે. શ્રાસમવાયાંગ સ્તૃત્ર, શ્રાઆવશ્યક નિર્ધુક્તિ, ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરુષચરિત્ર, પ્રવચનસારાહાર, લાકપ્રકાશ, વિવિધતીર્થકલ્ય અને તીર્થમાળા વગેરે અનેક ગ્રથમાં આ નગરીના ઉલ્લેખ મળે છે. શ્રીનવપદારાધક શ્રીપાલ રાજતી કથામાં ધવલશેઠનું નામ આવે છે તે ધવલશેઠ પણ અહીંના જ હતા.

ભગવાન્ શ્રીમહાવીરદેવને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને લાવથી જે અલિગ્રહ હતે! તે અભિગ્રહ છ મહિનામાં પાંચ દિવસ એાછે ચંદનખાલાએ અહીં જ પર્ણું કર્યો હતો.

ઉજજૈનીના ચંડપ્રદ્યોતે કોશાંખોના રાજા શતાનિક ઉપર ચઢાઈ કરી શતાનીક-ની રાણી મૃગાવતીને પાતાના અત:પુરમાં લઇ જવાની ઇચ્છા રાખી હતી. યુદ્ધમાં શતાનીકના મૃત્યુ પછી બહુજ કુશલતાથી મૃગાવતીએ કોશાંબોનું રક્ષશ્રુ કર્યું. ખાદ શ્રીભગવાન્ મહાવીરદેવ પધાર્યા અને મૃગાવતીએ પાતાના પુત્રને રાજ્ય આપી ભગવાન્ પાસે દીક્ષા લઇ જીવન ઉજવળ ખનાવ્યું.

આદ શતાનીકના યુત્ર ઉદયને ઉજજૈનમાંથી ચડપ્રદ્યોતની યુત્રી વાસવદત્તાનું અપહેરા કર્યું હતું અને તેમાં ચંડપ્રદ્યોતને હાર મળી હતી.

મુગાવતી અને ચંદનખાલાને અહીં જ કેવલજ્ઞાન પ્રગટયું હતું.

ભગવાન્ શ્રીમહાવીરસ્ત્રામિ અહીં પધાર્યાં હતા અને દેવાએ સમવસરશું રચ્યું હતું. ભગવાન્ ઉપદેશ આપતા હતા તે વખતે સૂર્ય અને ચંદ્ર મૂલવિમાન થી અહીં પ્રભુનાં દર્શન માટે આવ્યા હતા.

મગધસમાટ શ્રેલિક પ્રતિખાધક, સમ્યકત્વદાતા ગુરુ મુનિરાજશ્રી અનાથી મુનિ અહીંના જ રહેવાસી હતા.

*શાપદ્મપ્રભરવામીના કોશાં મા નગરીમાં જન્મ થયા હતા, તેમના પિતા શ્રીધર રાજ અને સુસીમા રાણી માતા હતાં. ભગવંત ગર્ભે અ, ગ્યા પછી માત ને કમલની શય્મામાં સુવાના હાહેલા ઉપન્યા (જે દેવતાએ પૂર્ણ કર્યો) તેથી અને ભગવ તનું શરીર પદ્મ (કમલ) સત્પું રક્ત વર્ણો હતુ તેથી પદ્મપ્રસ નામ દીધુ. તેમનું અઢીમે ધનુષ્ય પ્રમાણ શરીર અને ત્રીશ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. લાંછન પદ્મનું હતું તથા રક્ત વર્ણે હતા. વત્સદેશમાં કોશાંબી નગરી છે. અહીંના શતાનીક રાજાની સૃગાવતી રાણીના કહેવાથી તેના અનુરાગી ઉજજયનિયતિ અંડપ્રદ્મોતે, કોશાંબી નગરી ક્રરતા સુંદર કિલ્લો કરાવ્યા હતા જે અદ્યાવધિ વિદ્યમાન છે.

આવશ્યક સૂત્રમાં લખ્યું છે કે-કોશાંબી યમુના કોંઠે છે. આ નગરીના ગઢ ચ'ઠપ્રદ્યોતે બ'ધાવરાવ્યા હતા. ત્રિપિષ્ઠ શલાકા પુર્પચરિત્રમાં ઉજવેનીથી સા કાશ દૂર કોશાંબી હાવાનું લખ્યું છે.

વિક્રમની ચોદમી શતાષ્ટીમાં ઘયેલ જિનપલસૂરિજીએ લખ્યું છે કે-શતાનીક રાલના પુત્ર મહારાજ ઉદાયન અહીં ઘઇ ગયા, જેએ! સંગીતમાં અપૂર્વ કુશલતા ધરાવતા હતા.

મુગાવતી રાણીએ પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના ઉપદેશથી પ્રતિએાધ પામી અહીં ભાગવતી દીક્ષા લીધી હતી.

ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીએ આ ભૂમિને ઘણીવાર પાતાના વિકારથી પવિત્ર કરી છે. એક વાર તેમને સૂર્ય અને ચંક્ર મૂલ વિમાનથી વંદના કરવા આવ્યા દતા આ વખતે સમવસરજીમાં સાધ્વી મૃગાવતી એસી રહ્યાં. સૂર્યચંદ્ર પાતાના સ્થાને ગયા પછી મૃગાવતી સાધ્યી ઉપાશ્રયે ગયાં; પરન્તુ માકું થવાથી તેમનાં શુરબીજી ચદનબ લાએ દપદેત આપ્યા. આ માટે પશ્ચાત્તાપ કરતાં તેમને દેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

આદ ચંદનઅલાના સંયારા પાસેથી જતા કાળા નાગને જ્ઞાનથી જોઇ ચંદન-આલાના હાય સંધારા ખહાર હતા તે ઉપાડી સંધારામાં મૃક્યા. આવી અંદનબાલા જાગી ગયા અને પાતાના હાય ઉપાઠવાનું કારણ પૃષ્ઠયું. મૃગાવતીએ સાચી હકીકત જણાવી. ચંદનબાલાએ પૃષ્ઠયું—તે કેમ જાર્યું ! મૃગાવતીએ કહ્યું—જ્ઞાનથી. ગુરૂણી એ પૃષ્ઠયું—પ્રતિપાતિ કે અપ્રતિપાતિ ! મૃગાવતી—અપ્રતિપાતિ. આ સાંભળી આયાં અંદનબાલાને આશ્રયે થયું. મેં દેવલીની આશાતના કરી ! આમ પશ્ચાત્તાપ કરતાં તેમને પગુ દેવલજ્ઞાન થયું. અંતે સર્વ કમીના ક્ષય કરી માશે પધાર્યો.

લગવાન શ્રી મહાવાર દેવે છદ્મસ્થપણામાં અહીં પધારી પાય વર્ષ એકમે મહાકિત અલિશહ ધારણ કરો હતા અને છ મહિનામાં પાંચ દિવસ ભાકી હતા ત્યારે મહાસતી ચંદનબાલાના હાયથી પારણું થયું હતું. આ આખાયે લગ્ય પ્રસંગ આ નગરીમાં જ બન્યા છે. પ્રસુના પારણા પ્રસંગ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયા તેમાં જે ઠેકાણે વસુધારાની વૃષ્ટિ થઇ ત્યાં વસુધાર ગામ વસ્યું. પ્રસુનું પારણું જેઠ શુદિ ૧૦ મે થયું છે ત્યારથી જેઠ શુદિ ૧૦ મે નીર્થયાત્રા, તીર્થસનાન-દ્રાનપુર્યની વગેરે પ્રદૃતિ ચાલુ થઇ.

છકા પદ્મપદ્મજીનાં ચ્યવને, જન્મ, દીક્ષા, કૈવલ, આ ચાર કલ્યાદ્યુક અહીં થયા છે. વિવિધ તિર્યક્રદયકારના સમયે નીચેનાં સ્થાના વિવસાન છે.

અહીં યસના નદીના કિનારે ફાસંખના દૃક્ષા વિપુલ પ્રમાણમાં તેમજ અગીયા. ઉદ્યાના વર્ષો છે.

અહીંના ભવ્ય જિનમ દિરતી મનાહર જિનમૂર્તિએ ખાફ જ આકર્ષક અને દર્શનીય છે.

પદ્મપ્રલુજીના મ'દિરમાં શ્રી વીર પરમાત્માને પાગ્છું કરાવતી ચ'દનખાલાની મૂર્તિ ખહુ જ સુંદર છે. આ મંદિરમાં એક શાંત પ્રકૃતિવાળા સિંહ આવીને દર્શન કરી જાય છે.

સાથે પાતે લખે છે કે-અહીંના પદ્મપ્રભુના વિશાલ મંદિરમાં ભગવાન શ્રી મહાવીર દેવને ચદ્દનળાલાએ ળાકુલા વ્હારાવ્યાના પ્રસંગતી મૂર્તિ અદ્યાવધિ વિવસાન છે. અહીં એક શાંત આકૃતિને ધારણ કરનાર સિંહ, હં મેશાં આવીને પ્રભુને ભાવપૂર્વક નમે છે. ચંડપ્રદ્યાતે અધાવેલ કિલ્લા ખાંડિયેર હાલતમાં દેખાય છે. અહીંના વિશાલ જિનમ દિરામાં રહેલી દિવ્ય પ્રતિમાંએા લાવિકાને અપ્વ માહેલાદ ઉપજાવે છે.

પાતે યાત્રા કરવા ગયા હતા અને કૌશાંળી તથા કિલ્લા યસુનાની

નજીકમાં જ છે.

સાળમી શતાબિમાં પૂર્વદેશમાં યાત્રાએ આવેલ કવિ હંસસામજી લખે છે કે– " ચંદેરી તથરીથકી સા કાસ કાસંબી' જસુના તાંટ જે વસઈ નયર મન રહિઉ વિલ બી શ્રીપઉમપાઢ જનમભૂમ દેખી હરખા જઇ ચઉસઠું બિ બસ્યું પૂજ કરી લાવના બાવીજઇ. ાા રાા

ચરમ જિણેસર પારણું એહું જીનુ ઠામિ

ચ'દનખાલ કરાવિઉ એ યુહેતી સિવગામ

અર્થાત્ કવિરાજના સમયે કૌશાંબીમાં ૬૪ જિનમૂર્તિએા હતી.

આ સિવાય પં. શ્રો જયવિજયજી લખે છે કે- ' કૌશાં મામાં છે જિનાલય, પદ્મપ્રભુના જન્મરથાને પાદુકા, બાકુલાવિહાર અને ધના શાલિલક સરાવર છે.

જિનલવન દેાય દાપતાં બિંબ તિહાં દસ ચ્યાર સાહેઇ

× ષ્ટ્ર સંધ્યાયઇ સાેભતાં પંચ કાેસ કાેસંબી પલીઇ શ્રો જિનઘર દેાય અતિ ભલાં ખિંખ તેર ઘણુ પુણુ મીલઇ પુલપ્રભજિન પાદુકાએ કીજઇ તાસ પ્રથામ, શાલિલક ધન્નાતચુઉ જીઉ સરાવર અભિરામ.

ચદનળાલા બાકુલાએ વીર જિણેસર દીધ્ધ; ખાકુલવિહાર તિહાં હુઉ નિર. પ્રથમઇ લાેક પ્રસિદ્ધ. પં. વિજયસાગરજી પણ લખે છે કે—ખે જિનમ દિર અને કિલ્લા અત્યારે વિદ્યાન છે.

लिनंदर है। धंद्वा व'हिल्ड भम्छावसदी भिल्मती डीलर्ध -

યં. સૌભાગ્યવિજયજી લખે છે કે-

"અમે આગ્રાથી નીકન્યા પછી નદીપાર તપાગચ્છીયની પાેધાલમાં રજ્ઞા. ત્યાંથી પીરાજોળાદ અને ત્યાંથી દક્ષિણમાં ૧ કેંગમ દ્વર અંદનવાહીમાં સ્ફટિક રતનની અંદ્રપ્રભુ જિનની પ્રંતમા વાંદી પુનઃ 'પીરાજોળાદ આવ્યા. ત્યાંથી છ કેંગમ સફરાખાદ થય અનુક્રમે કેંગરેટા, કહા, મ ણેકપુર, દારાનગર થઇ સહિજાદપુર આવ્યા. અહીં પ્રથમ પાેષાળ હતી પણ કેંગઇ કુંમતિએ લાંચ લઇ તેની મસીદ કરાવી. સાહિજાદપુરથી 3 ગાઉ મઉઆગામ છે. અહીં પુરાણાં એ જિનાલય છે. મૃગાવતીની કેવલત્તાન ભૂમિ છે. ત્યાંથા ૯ કેંગસ કોંશાંબી છે. અહીં એક જીઈ જિનાલય છે. અનેક પ્રતિમાઓ છે, જેના ઉલ્લેખ નીચેના પદ્યોમાં આપું છું.

સાહિલ્લદપુરથી સુધોા છ દક્ષણ દિશ સુખકાર,
મહુઆ ગાંય વખાણી ઇંજી ત્રિણ કૈંગ્શ ઉદાર રે;
પ્રાણી વાણી શ્રીર્લિન સાર પુંહેચાડે લવપાર રે,
જિનવર દાય જાના હતા હિવેં તે ઠામ કહેવાય.
મૃગાવિત કેવલ લહ્યો છ વળી સુરણ નમાય રે,
ચ'દનબાલા પણ લહેજી નિરમલ કેવલનાણ;
તિહાંથી નવ કાસે હુવેજી નયરી કુસ બી ગણ રે,
જમના તિ હપરિ વસઇંજી જનમપુરી જિનરાજ.
પદ્મપ્રસુ તિહાં અવતર્યા જી તિથેં કાસ બી કહેં આજ રે,
અરણ છે જિનદેહરા જી પ્રતિમા સુંદર સાજ;
ચ'દનબાલા પણ ઇહાં જી બાદ્દેલ દીધા છાજ રે,
વૃષ્ટિ ખાર કાંડહ તાણી જ સાવન કેરા રે જાણ.
ઋષિ અનાશી રૂમડા જી ઇશુ કારા બી વખાણ રે ાાદા!
(સૌલાચ્યવિજયવિરચિત તીર્થમાલા પૃ. ૭૫)

આમાં મઉગામમાં જિનમ (દરા વગેરે લખ્યું છે. મૃગાવતી અને ચંદનખાલા ની કૈવલજ્ઞાનભૂમિ પણ મઉગામ જશાવ્યું છે. વાસ્તવિક રીતે તેા કૌશામ્બીમાં જ બેઇએ.

ઉપરનાં બધાં પ્રમાણે થા પ્રમાણે નિર્ણય થાય છે કે–પ્રાચીન કોશામ્બી નગરી, ભરવારી સ્ટેશનથી દક્ષિણમાં ૨૦ માઈલ દ્વર યમુનાનદીને કાંઠે કાસમ-ઇનામ ત્ર્યને કાસમ-ખીરાજ એ ભાગમાં વિભક્ષ્ત થયેલ ક્રાેસ ગામ છે. નજીકમાં જ પ્રમાસામાં કિલ્લા છે અને તેની નજીકમાં યમુનાનદી પણ છે. ઇલાહાવ્યાદથી પશ્ચિમમાં ૩૫ માઇલ E. I. R. મેન લાઇનમાં ૨૩ માઇલ ૫૨ ભરવારી (Bharwarı) સ્ટેશન છે ત્યાંથી દક્ષિણમાં ૨૦ માઇલ દ્વર યમુનાકોંઠે Kosam Inam-કાસમ ઇનામ તથા Kosam Kniraj-કાસમ ખીરાજ ગામ છે તેની પાસે જંગલમાં પર્વત પર પદ્મપ્રભુજીનાં ૪ કલ્યાણકતું તીર્થ છે.

શતપથણાદ્ધાજુ તથા રામાયણમાં પછુ કૌશાંબીની ચર્ચા આવે છે. પ્રસિદ્ધ વૈયાકરછી વરરૂચિ-કાત્યાયનની જન્મભૂમિ આ નગર છે. રતનાવલી નાટકના પહેલા ખેલ કૌશાંબી-વત્સપટ્ટનમાં જ ભજવાયા હતા.

અન નગરમાં અદ્યાવધિ વરસાદના દિવસામાં માટી ધાવાઈ જવાથી પ્રાચીન સિક્કાએ અને પ્રાચીન ચીજો નીકળે છે.

યુરીમતાલ(પ્રયાગ)

જેનું પ્રસિષ્ધનામ અલ્હાખાદ—ઇલાહાખાદ છે અને પ્રાચીન શ્રંથામાં જેનું નામ પુરીમતાલ નગર જેવાય છે. અહીં શ્રીત્રષભદેવજી પ્રભુને દેવલજ્ઞાન* થશું છે. અહીં કિલ્લામાં જેન મંદિર હતું. ત્યાં કેટલીક ખંદિત મૂર્તિઓ છે. પં. હસ-સીમે અહીં અક્ષય વહેની નીચે જિનેશ્વરનાં પગલાંની યાત્રા કર્યોનું લખ્યું છે.

" તિલ્લિકારણ પ્રયાગ નામ એ લાેકપ્રસિદ્ધ ઉ પાયકમલ પૂજાકરી માનવકૃલ લાદ્ધ ઉ. ગ'ગાજસુના સરસતિ ત્રિવેણી સ'ગમ. વેશીમાધવ લાેકનઇ તાેરથ છેઇ જ ગમ.

કવિ વિજયસાગરજી પ્રયાગ માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે— " વીસ કાંસ પિરાગ તિહાંયી સીધા અણિ'કાપુત્ર જીહાંજી

પ્રગટયા તીર્થ તિહાંથી તચા.

જિ**હાં** અહુલા મિથ્યાત લાક મકરી નાહિ કુગુર પ્રવાહિ પાંતર્યા એ

ગંગા યમુના સંગિ અંગ પખાલીએ, અંતર ગમલ નવિ ટલઇએ.

* ભગવાન શ્રી ઋષભદેવજીને પુરીમતાલ ક્ષાલ જેને પ્રયાગ કહે છે ત્યાં કેવલદ્યાન થયું છે તેના પાઢ કલ્પસૂત્રમાં આ પ્રમાણે મળે છે.

उसमेण अरहा कोसलिए एग वाससहस्यं निर्म्म वोसहकाए चियसहेहे जान अप्पाणं मावेमाणस्य एग वाससहस्य विद्यक्तंत, तक्षो ण जे से हे मंताणं चउत्ये माथे सत्तमे पक्षेत्रं, फरगुणबहुत्ते तस्यण फरगुणबहुलस्य इक्कारसीयक्षेणं पुरुषणहकालसमय सि पुरिमतालनयरस्य बहिया सगडमुहाँसि उज्जाण सि नरगोहवरपायवस्य सहे अष्टमर्थं भतेषा अरा-णएगं मासाडाहिं नकरवत्तेणं जोगमुनागएण झाणं तिरक्षाए बहुमाणस्य अराने जावमाणे पासमाले विहरद् ॥ (५६५२ भूस भारसे। सूत्र ५, ६३, ५०, सहतसास अक्षारित.) અખ્યય વહનઇ હેઠિ જિનપારજી ઠા મ ભૂ હિરઇ લગવત પાદુકાએ પરંતુ આ પાદુકા રાય કરયાણે ઉત્થાપી હતી તે સંખધી નીચે પ્રમાણે લખે છે— "સ વત સેત્લે હયાલ લાહ નિશ્ય તીઅ ગય કલ્યાણું કુર્ણુહ હું એ,એ તિશ્વિ કીએ અન્યાય શિવલિંગ શાપીએ ઉશાપી જિનપાદુકાએ અર્થાત્ ૧૧૪૮ પછી રાય કલ્યાણે જિનપાદુકા ઉશાપી અને શિવલિંગ શાપ્યાં. પં. જયવિજયજી લખે છે કે—

" રાય કહ્યાણ મિચ્યામનીએ ક્રીધક તે છુક અન્યાયત ઉ જિનપગલાં ઉઠાડીયાંએ થાપા રૂદ્ર તે જુ ઠાયત ઉ" પ્રયાગ હિન્દુ એ તું પ્રસિદ્ધ તીર્થ છે. અહી ગ'ગા, યમુના અને સરસ્વતી નદી-ઓના મ'ગમ શાય છે.

પ્રયાગ (અલ્હાબાદ)

ઉત્તર મશુરા નગરીના દેવદત્ત નામના શેઠ અને દક્ષિણ મશુરા નગોમાં જન્મેલ અળુકા નામની શેઠાણી એ ખન્ને ધણી-ધળી આણો)ને અર્જિકાયુત્ર નામના પુત્ર થયા હતા. અબિક પુત્રને વંગગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી તેણે દાક્ષા લીધી હતી. ગુરુમહાગજતા સેવામાં તત્પર ગડી, શાસ્ત્ર ભ્યાસ કરી, શાસના પારગામી થયા તથી તેમને આચાર્ય પદવી મળી. આ ગુકાપુત્ર આચાર્ય વિચરતાં વિચરતાં કે.ઇ દિવસે ગગા નદીના કિનારા ઉપરના પુ પમદ્ર નગરમા પધાયા. આગ્રાયેથી **ા** ઉપ-દેશવી ત્યાંના પુષ્યચૂલ રાજાના પુષ્યચૂરા નામની રાણીએ પ્રતિબે ધ પામીને દક્ષા લીધી. શુભ ભ વનાથો ઉક્ષ્ત ગુરુમહારાજના સેવા કરતા કરતાં ચગ્યાશર રો હાવાયો યુષ્પચૂલા સાધ્યીને કેવળત્રાન થયું પણ તેણે તે વાત કેઇને જણાવી નહિ અને હ'મેશાંની પેઠે તે ગુરુમહારાજની સેવાર્ભાકત કરતા રહી. એક દિવસે વરસાદ વરસેલા દેાવા છતાં ગાેચરા લાવીને તેણે ગુરૂમહારાજને આપી ગુરૂએ કહ્યું કે–વરસાદના પ ણોમા જતાં આવતા અપ્કાય છવાનો વિરાધના ચાય માટે વરસાદમાં તમે ગાંચરો કેમ લાવ્યા ? સાધ્વીજીએ કહ્યુ દ–જયાં જ્યાં આગત જળ હતું ત્યાં ત્યાં શકને હું ગાંચની લાવી પૃછ્ ં આચાય શ્રીએ પૃછ્યું કે-આ વાત તમે શાથી જાણી ? સ. ધ્વીછએ કહ્યું-ગુરુદેવ! આપન પસાયથી. ગુરુ કહે-શું તમને કેવળજ્ઞાન થયું છે ? સા^દવાં છ કહે-ગુરુદેવ આપના પ્રતાપથી ! તે સાંબળી આચારો પાતે કેવળીનો માશાતના કર્ય તેથી પાના મનમાં ઘણા જ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. પછી મને કૈવળત્ત[,]ન કયારે ઘશે [‡] એમ આચાર્ય શ્રીના પૂછતાથા કૈવળી સાધ્ત્રીજીએ જણાવ્યું કે-ગંગા નદી ઉત્રરતા આપને કેવળસાન થશે.

અન્યદા ગંગા નદીના સામા કાંઠાના પ્રદેશમાં વિચરવાની ઇચ્છાથી આગાર્થન્ શ્રી ગંગા નદી ઉતરવા માટે ઘણા માણસાથી ભરેલ નાવ(હાેડી)માં છેઠા. તે વખતે તેની પૂર્વ બળની અણમાનીનો આ વ્યંતરી શઇ હતી તે જે ખાજુ ગુરુ મેરે તે બાજી હુળાડવા લાગી. વચ્ચે ખેરતાં આખી હેડી ડુળવા લાગી તેથો હાડીમાં ખેઠેલા લાકાએ નાચાર્યને પાણામાં ફે કી દીધા. પેલી વ્યંતરાએ કોધના આવેશમાં આવીને આચાર્યને પાણામાં જ શૂળી ઉપર પરાવી ઊંચા કર્યા. આચાર્ય પાતાના શરીરમાંથી અત્યા શરીરને થતી પીડા તરફ જરા પણ ધ્યાન ન આપતાં પાતાના શરીરમાંથી અરતા રૂધિરથી થતી પાણીના જીવાની વિરાધના હિંસા માટે પરતાવા કરવા લાગ્યા. શુમ ભાવના ભાવતાં ભાવતાં ત્યાં જ તેમને કેવળજ્ઞ'ન પ્રાપ્ત થયું. અંતકૃત કેવળી થઇને આયુષ્ય પૂર્ણ થયું હાવાથી તરત જ તેઓ મેણે ગયા એટલેં દેવા-એ તેમના માલ્યમનના મહાત્સવ કર્યા ત્યાં વિશેષ પ્રકાર પ્જા-મહાત્સવ થવાથી તે સ્થાનનું નામ પ્રયાગ, પ્રજ્રણે ચાળ:-પ્રાા ક્રજ દૃત્તિ પ્રયાળ:-પડયું.

જયાં અર્ષ્કિકાયુત્ર આચાર્યનું શરીર શૂળીમાં પરાવાયું હતું ત્યાં થયેલા તેમના મરણથો તેમનું સ્વર્ગગમન થવાને લીધે દેવાએ મહાત્સલ કર્યો હતા એમ જાણી ગતાનુગતિક ત્યાય પ્રમાણે અન્ય દર્શનીય લાકા હજી પણ ત્યાં પાતાના શરીર ઉપર કરવત મૂકાવે છે અને સ્વર્ગગમનને ઇચ્છે છે.

અહીં એક વડ છે તેને મ્લેચ્છ લાકાએ વારવાર કાપી નાંખ્યા તા પણ પાછા તે ઊગ્યા છે.

ઉક્ત આચાર્યના માથાની ખાપરી જલચર જવે.થી ખવાતી-તાેહાતી પાણીનાં તર ગાેવહે કરીને તહાતી તહાતો એક ઠેકાણે નદીના કિનારે જઇ પહેંચી ત્યાં તેમાં પાટ ય વૃક્ષનું ખી પહવાથી કાળાન્તરે તે ખાપરીને ફાડીને તેમાં પાટલા નામનું ઝાડ ઊ શું તે અત્યત મનાેહર શાભાવાળું થયું. તેને જોઇને શ્રેણિક મહારાજના પૌત્ર ઉદાયી મહારાજાએ ત્યાં પાટલીપુત્ર (પટણા) નગર વસાવ્યું.

નાટ:—પ્રયાગ એ અયે ધ્યા નગરીના પુરીમતાલ નામના પાડા કહેવાય છે. મયામના (કલ્લામાં અત્યારે જે વહતુ ઝાડ છે તેની નીચે શ્રી આદીશ્વર લગવાનને કૈવળજ્ઞાન થયું હતુ એમ કહેવાય છે, તે વહલા નીચે અત્યારે પછુ તીર્થે કર લગ-વાનની મૂર્તિ છે, તેને અન્ય દર્શનીએ ખીજા નામથા પૂજે છે.

અહિચ્છત્રા.

અત્યારે આ સ્થાન તે વિચ્છેદ જેવુ છે. ખરેલી જીલ્લામાં એઓનાલા, તેની ઉત્તરે આઠ માઇલ દૂર રામનગર ગામ છે. રામનગરથી દિલ્લામાં સાઠા ત્રણ માઇલના ઘેરાવામાં કેટલાક ખંડિયેરા વિદ્યમાન છે જેને અહિચ્છત્રા કહેવાય છે. આ નગરીનાં ખંડિયેરા જેતાં આ નગરીની પ્રાચીનતા, લગ્યતા અને વિશાલતાના પ્યાલ આવી શકે છે. અહીંથી જૈન મૂર્તિઓ ખંડિત અને અખંડિત નકળે છે. શાસનન્દેન અને શાસન દેવીની મૂર્તિઓ નીકળે છે, જૈન મંદિરાનાં ખડિયેરા દેખાય છે. આ સિવાય જૈન ધર્મના ચિન્હરપ પ્રાચીન સીક્કાઓ પણ નીકળે છે. તેમાં સ્વરિતક

ના ત્રિહ્નવાળા રાજ સાપ્રતિના સિક્ષ્ટાએ ખાસ લક્ષ્ય એ ચે તેવા છે. પુરાતત્ત્વન વિભાગ તરફ્યા ખાદાણક મ થાય તે જેન ધર્મની પ્રાચીનતાનાં ઘણાં અવશેષા મળી આવે તેમ છે વિવિધ તીર્થં કલ્પમાં શ્રી જિનપ્રભસ્ રજીએ અહિચ્છત્રાકલ્પ આપ્યા છે જેના સક્ષિપ્ત સાર નીચે મુજળ છે.

"આ જ'બૂફીયના ભરતખ ડના મધ્યભાગમાં કુરૂ જ'ગલમાં રિધ્ધિસિધ્ધિથી પરિ-પૂર્ણું શંખાવતી નામની નગરી હતી. ત્યાં લગવાન્ પાર્શ્વનાથછ છદ્મસ્થાવસ્થામાં વિદ્વાર કરતા પધાર્યા અને કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. ત્યાં પૂર્વભવના વેરી અને હાલમાં મેઘમાલી ખનેલા કમઠાસુરે ઉપસર્ગ કર્યા અને ખૂબ પાણી વરસાવ્યું. આખી પૃથ્વી જલમાગ્ય થઇ ગઈ. લગવાનના કઠ સુધી જલ માવ્યુ. આ વખતે ધરણું દ્ર નાગરાજ કે જેમને પૂર્વે કમઠના પચારિત ચત્તના કાષ્ઠમાંથી અહાર કહાવી પશ્ચિકમારે નવકાર મ'ત્ર સભળાવ્યા હતા તે ધરશે કે અવધિજ્ઞાનથી નીચેના પ્રસંગ જાણી પત્ની સહિત ત્યાં આવી પાતે ફુંડલીરૂપ ખની પ્રભુને, મિલુરતમય સહસ ક્લાથી ઉપર છત્ર બનાવ્યું અને ઉપસર્ગ નિવાર્યો. ખાદ ત્યાં અહિચ્છત્રા નગરી વેસાવી અને સાપ જ્યાં જયાં ગયા તેવા આકારના કિલ્લા ખનાવ્યા જે અત્યારે પછ તેવા જ દેખાય છે. ત્યાં શ્રી સ'દ્યે પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ચેત્ય કરાવ્યું. ચેત્યની પૂર્વ દિશામાં સુદર મીઠા જલના સાત કુંડ છે તેમાં વિધિપૃવ'ક સ્નાન કરવાથી જેમના પુત્ર જન્મતાં જ મૃત્યુ પામતા હાય તેમના પુત્ર જીવે છે. ધાતુવાદીઓ તેમાં સિદ્ધિઓ જીએ છે. તે લેવા ઘણા મિચ્યાત્ત્રીએ પ્રયત્ન કર્યા પશુ બધા નિષ્ફળ ગયા. આ નગરીમાં વાવા અને કૂવા મળી કુલ સવા લાખ છે. લગવાન્ના ન્હવણ કરાવનારને કમઠ આજે પછુ ઉપસર્ગ કરે છે. મૂલ ચૈત્યની નજીકમાં સિધ્ધક્ષેત્રમાં ધરણુંદ્ર પદ્માવતીથી સેવિત પાર્શનાથ ભગવાનતું ચૈત્ય છે. કિલ્લાની નજીકમાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ સહિત સિહ્યુહથી યુક્ત હાથમાં આંબાની હું બવાળી અને સિંહવાહના અંબિકા દેવીનો મૂર્તિ છે.

ચંદ્રના કિરણા સમાન ઉજ્જવલ જલગળી ઉત્તરા નામની વાવ છે, તેમાં દેનાન કરવાથી કાહીયાઓના કાઢ રાગ જાય છે. ધન્વતરી કૂવામાંથી પીળા માટીમાંથી શુરુવચનથી સુવર્ણ નીપજે છે. પ્રદ્રાકુ હમાં રનાન કરવાથા મનુષ્યાના અધા રાગ જાય છે. અને કિન્નર જેવું સુંદર સ્વરૂપ થાય છે ત્યાં ઉપવનમાં અધાં વૃક્ષા ચદનનાં થાય છે. આ સિવાય અનેક પ્રકારની ઔષધિઓ પાલુ ત્યાં થાય છે. અજૈનાનાં પણ ત્યાં તીર્થો છે, પ્રસિદ્ધ કૃષ્ણિની જન્મભૂમિ છે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના ચરણુ-કમલથી પૂનિત અતિશયથી પરિપૂર્ણ આ પ્રાચીન તીર્થ છે પ્રલુજના સ્મરણ માત્રથી બવિકાના રાગ, શાગ, ભય નાશ પામી જાય છે. શ્રી જિનપ્રસર્દ્ધારજના સમયે આ તીર્થની ઉપર્કુક્ત સ્થિત હતી.

અહિચ્છત્રા નગરી માટે આવરયકનિર્યુક્તિમાં નીચે પ્રમાણે ઉત્લેખ મળે છે.

" गजाप्रपदे दशार्णकृटवर्तिनि तथा तक्षशिलायां धर्मचेक तथा अहिन्क्षत्रायां पार्श्वनाथस्य धरणेन्द्रमहिमा स्थाने"

માવી જ રીતે સુપ્રસિધ્ધ જૈન સૂત્ર જ્ઞાતાધર્મકથાંગમાં પણ અહિચ્છત્રાના ઉલ્લેખ મળે છે.

तीसेणं चंपाए नयरीएउत्तर पुरिन्कुमे दिसिमाए अदिन्छत्रा नामन १री होत्था, अडे। आगराथी धंशान में, अडे। आंडेन्छत्रा पास

જીકાે કુરૂ જંગલના દેશમાં, જીકાે પરતામ પૂરે આસ

પં. સૌલાગ્યવિજયજીવિરચિત તીર્થ માલામાં અહિચ્છત્રા માટે નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે.

अहिच्छत्रानगर वाणिजाइ गमित्तते (साताधर्मध्या. पृ. १८२)

અહિચ્છત્રામાં અનેક રાજાઓ થયા છે તેમના સિક્કા મળા આવ્યા છે, જે ઇ. સ પૂર્વે ર૦૦ થી ૧૦૦ સુધીના છે. અહીં શુંગવંશના રાજાઓ અગ્નિમત્ર, સૂર્યામત્ર, લાતુમિત્ર, વિષ્ણુમિત્ર, લદ્દદ્દોષ, ધ્રુવમિત્ર, જયમિત્ર ઇન્દ્રમિત્ર, કૃલ્યુનિમિત્ર અને યુક્સપીતમિત્ર વગેરે રાજ્યકર્તાઓ થઇ ગએલા છે. ઇ. સ ત્રોજી શતાબિલા મધ્ય લાગમા ગંગવશી જેન રાજા વિષ્ણુગાપ રાજ્ય કરી ગયેલ છે. ઇ. સ. ૩૩૦ માં લોધરાજા અચ્યુત થઈ ગયા અને તેતા પછી સુપ્રસિદ્ધ રાજા મયૂરધ્વજ થઈ ગયા કે જે જેનધર્મી રાજા હતા. આ રાજાના સમયમાં આ પ્રદેશમાં જેન ધર્મ બહુ જ ઉદ્મિત્માં હતા.

વર્તમાન અહિચ્છત્રા નગરની શાેધખાેળ ડાે. ફૂહરરે ઇ. સ. ૧૮૯૨ માં કરી હતી. અહીં મળી આવેલ વસ્તુઓ તેમણે પાતાના (રપાર્ટમાં રજૂ કરેલ છે–

" આ પુરાતન રથાનમાંથા મૂર્તિઓ, પળાસના તેમજ બીજી અનેક ચીંજો મળા આવેલ છે. એક પ્રાચીન જીવું જૈન મહિરના ખાદકામમાંથી એક ખહિત મૃતિ હાથ આવેલ છે. આ મૂર્તિ પળાસન સહિત ધ્યાનમુદ્દાએ પળાસનરપે છે. પળાસનના ભાગમાં ખન્ને બાજીએ ઉલેલા એક સિંહ છે. વચમાં ધમેચક છે ધમાંચકની આજીબાજી કેટલાંક ઓપુર્ષા મૂર્તિને વંદન કરતાં ઉલેલાં છે. મૂર્તિની નીચે પળાસનમાં લેખ છે જે બ્રાહ્મી લીપીમાં છે.

'स. १२ ना भास ११ ६वसे इतिद्ययपूर्वमकोटीगनवामभाडासियानोकुलातो उद्यनागरीद्यालाता जेनिह्य मार्थपुसिलसय.''

સં. ૧૨ ના વરસાદના મહિનામાં અગિયાર દિવસે કૌટીયગજી ખામલાહાસિય કુલ અને ઉચ્ચા નાગરી શાખામાં આર્ય પુસિલસય ' આ શાખા અને કુલના ઉદ્લેખથી આ મૂ[ં]ત^{્ શ્}વેતાબર છે ત્રેમ સિ^દધ થાય છે.

માત્ર જ એક બીજી ચતુર્સ ખ લીર્થ કરની મૃત્તિ છે, તેમાં પણ પ્રાદ્દાની પીમાં

લેખ કાતરેલા છે. તેમા સં.. ૭૪ છે જે કુશાલકાલીન સંવત છે. આવી જ રીતે પુરાતન દીલાના ખાદકામ સમયે એક રતૂપ નીકળ્યા છે જે જૈનસ્તૂપ છે.

ઉત્તરમાં નૈનિતાલ, પૂર્વમાં પિલીસિંત, દક્ષિશુપૂર્વમાં શહાજહાનપુર, દક્ષિશુ પશ્ચિમમાં અદાઉં અને પશ્ચિમમાં રામપુર રાજય આવેલુ છે આ પુરાતન નગર અરેલી જીલ્લામાં રામનગર નામના શહેરથી દક્ષિશુ દિશામાં ચાર મામલના ઘેરાવામાં આવેલું છે. ઇ સ. પૂર્વ ચૌદમી શતાબિદ સુધીના આ નગરના ાશલાલેખા મળે છે જેમાં તેને અહિચ્છત્રા તરીકે સખાધેલ છે. કેટલાક લેખામાં તેનું નામ અહિ ક્ષેત્ર પણ મલે છે પુરાતનકાલમાં આ નગર પંચાલદેશની રાજધાની હતું. અહિચ્છ લાના અર્થ નાગફ્શુ યા નાગની ફ્લાની છત્રા થઇ શકે છે, અહિં આવેલ પુરાતન કિલ્લાને આદિકાટ કહેવાય છે. " (મેકકીન્ડલ એન્રયન્ટ ઇન્ડીયા પૃ. ૧૩૩-૩૪)

તક્ષશિક્ષા

તલશિક્ષા જૈનાનું મોયી પ્રાચીન તીર્થં રઘન છે. મગવાન શ્રી રૂધમદેવજીને સા પુત્રા હતા તેમા ભરત અને બાહુળ લ છે મુખ્ય હતા ભરતને અચા ધ્યા- (વિનીતા)નું રાજ્ય મળ્યું હતુ અને બાહુળ લિ તલ્લશિલા અને હિસ્તિનાપુરના રાજા થયા હતા 'વસુદેવહિડી' (પૃ-૧૮૬) જેવા પ્રાચીન ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે— व हुविश्विहित्यगादर—तक्षशित्रः सामी " અની જ રીતે વિવિધ તીર્થં કલ્પમાં શ્રી હસ્તિનાપુરકલ્પમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે વ हुવિશ્ળો તર્સાદાજા વિવળા આવી જ રીતે નવપદ ખુહદ્દરત્તિ અને ત્રિષ્ષ્યિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર પર્વ ૧ માં પછુ ઉલ્લેખ છે કે—બાહુળ લિ તર્સાશલાના રાજા હતા.

હવે તક્ષશિકા તીર્થ કચરથી બન્યું તે જોઇએ. બાહુબલિ તક્ષશિકાના રાજ હતા. પ્રેલુ થ્રી રપલદેવજીએ દીક્ષા લીધી અને છક્ષરચ દશામાં વિહાર કરતા કરતા તે તક્ષશિલાના ઉદ્યાનમા પધાર્યો બહુંબલિને વનપાળે સમાચાર આપ્યા. બાહુબલિજી પિતાજીનું આગમન સામળી બહુ જ પ્રયત્ત થયા અને બીજે દિવસે પ્રાતઃકાલે પાતાની સમસ્ત રાજ્યરિષ્ધ સહિત વાંદવા જવાના વિચાર કરીં પરંતુ તેમના આ મનારથ મનમાંજ રહ્યો અને પ્રેલુ તેમ પાતઃકાલમાં અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. બાહુબલિ પાતાની રાજ્યષ્ધ સહિત માહા માહ પ્રલુજીને વંદના કરવા ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ત્યાં 'પ્રસુ તો હમણાં જ વિહાર કરી ગયા' તેવા સમાચાર સાલળી બાહુબલિને અનિવ દઃખ થયું. પોતાની બેદરકારી કે પ્રમાદ માટે અતીવ ખેદ થયા. આ વખતે તેમના મત્રોએ કર્યું કે—હે દેવ! અહીં આવેલ સ્વામીને—પસ્તુજને જેયા નહિ એવા શ્રોક શા માટે કરો છે? કેમકે તે પ્રસુ જ તો હ મેશાં તમારા હયમાં વાસ કરીને રહેલા છે. વળી અહીં વજા, અંકુશ, ચક્ર, કમલ, દ્વજ અને મત્યથી અલકૃત વચતા સાલળી બન્લા સ્વામીને જ જોયા છે એમ માના, મંગીનાં અના પ્રમાથેનાં વચતા સાલળી બન્લાયુર અને પરિવાર સહિત સુનંદાયુત્ર માહું.

ખલિએ પ્રભુના તે ચરાણુબિબને વદના કરી. આ ચરાણુબિંબને હવે પછી કાઇ આક્રમણ ન કરે, આ પુનિત પગલાંને કાઇ ન ઉલ્લ'દો તે ઉદ્દેશથી ત્યાં રતનમય ધર્મચક્રની સ્થાપના કરી અને ખૂબ સકિતયા તેની પૂજા કરી. જનતાએ પણ યથા રાજા તથા પ્રજ્ઞાનું અનુસરણ કરી સહિતમાવથી પૂજા કરી જેથી ત્યાં પુષ્પાના નાના પહાડ થઇ ગયા.

ત્રિષષ્ટિ શલાકાપુરુષ ચરિત્ર પર્વ ૧, સર્ગ ૩ માં આ સંખધી વિશ્તૃત વિવેચન છે. મેં તા સંક્ષિપ્તમાં સારમાત્ર આપ્યા છે. વાચકાની પ્રતીતિ ખાતર તે મૂલ શ્લાકા અહીં આપું છું.

स्वामी सम्प्राय सायाह्वे निक्नंजिमव कुझरः। बहलीमण्डले बाहुबलेस्तक्षविजापूरीम् ॥ ३३५/॥ तस्याश्च बहिरुद्याने तस्यौ प्रतिमया प्रमुः । गत्वा च बाहुबलये तदा युक्तैन्धवेद्यत ॥ ३३६ ॥ अथाऽऽदिक्षत पुरारक्षं क्ष्मापतिस्तत्क्षणादपि । विचित्रं हङ्गोभादि, नगरे क्रियतामिति ॥ ३३७ ॥ भगवद्र्यनोत्कण्ठा रजनी जानिसङ्गमात् । पुरं तदानीमुनिद्रमस्त् क्रमुदखण्डवत् 11 385 11 प्रातः स्वं पाविषण्यामि, लोकं च स्वामीदर्शनात् । -इतीच्छतो बाहुबलेः साडभूनमासोपमा निशा ॥ ३४३ ॥ तस्यामीपध्विभातायं विभावया जगद्विसः। प्रतिमां पारियत्वागात्, क्वचिदन्यत्र वायुवत् ॥ ३४४ ॥ अवरुह्य करिस्कन्धाद् वैनतेय ह्वाऽम्बरात्। छत्रादिप्रक्रियाँ त्यक्त्वा, तदुद्यानं विवेश सः ॥ ३६६ ॥ ठयोमेन चन्द्ररहितं सुघाकुण्डमिनासुघम् । तदस्वाभिकमुद्यानमप्रयदृषभात्मजः ॥ ३६७ ॥ क्त नाम भगवत्यादा नयनातन्ददायिनः। ॥ ३६८ ॥ इत्यपृच्छदतुच्छेच्छः सर्वानुद्यानपाजकान्

तेष्युचुः किञ्चिद्ष्यग्रे यामिनीवं ययी त्रिष्ठः । यावत् कथितुं यामस्तावद्देवोऽप्युपाययी ॥ ३६९॥ इस्तविन्यस्तिचिञ्जको वाष्पायितविलोचनः । अथेदं चिन्तयामाम ताम्यंस्तक्षशिलापतिः ॥ ३७० ॥ स्वामिनं पूजविष्यामि समं परिजनिरिति । मनोरथो मुघा मेऽसूड् हृदि बीजिमवोपरे ॥ ३७१॥ चिरं कृतविलंबस्य लोकानुग्रहकाम्यया । घिगियं मम सा जज्ञे, स्त्रार्थश्रंशे न मूर्खता ॥ ३७२ ॥ विगियं वैरिणी रात्रिर्विगियं च मतिर्मेम। अन्तरायकरीस्वामिपादंपद्मावलोकने 11 393 11 विमातमप्यविघातं भाजुमानप्यभाजुमान् । दशायप्यर्देषावेत्र पदयामि स्वामिनं नयन् ॥ ३७४॥ अत्र प्रतिमया तस्यी रात्रि त्रिभ्रवनैखरः। अयं पुनर्वाहुवितः सीघे शेतं स्म निह्नपः ॥ ३७५ ॥ अय बाहुवरिं दृष्ट्वा चिन्तासन्तानसंकुलम् । उदाच सचिवो वाचा, शोकशल्यविश्लयया ॥ ३७६॥ अत्र स्त्रामिनमायातं नापश्यमिति शोचिस । कि देवनित्यवास्तव्यः, स एव इदि यस्य ते ? ।।३७७॥ कुलिशाइकुश्चकान्जध्यजध्यजमत्स्यादिलाञ्छितै:। दृष्टेः स्वामिनस्तानि पदविस्वानि मक्तितः ॥ ३७८॥ सांन्तःपुरपरिवारः सुनन्दासुरवन्दतः ॥ ३७९ ॥ पदान्येवानि मा स्माडितकामत् कोडपीति बुंद्धितः। धर्मचक्रं रत्नमयं तत्र बाहुबिड्यधांत 11 360 11 अष्टयोजनविस्तारं, तच योजनपुंच्छितम्। **प्रदक्षा**रं पर्नो निम्नं सहस्रांकोसिकाञ्चरस् ॥ दे८१ ॥

त्रिजगस्वामिनस्तस्य प्रमावाद्तिशायिनः ।
सद्यस्ततकृतमेवैक्षि दुष्करं द्युसदामि ॥ ३८२ ॥
तत् तथाऽपूजयद् राजा पृष्णैः सर्वत आहुतैः ।
समस्रक्षि यथा पौरैः पुष्पाणामिव पर्वतः ॥ ३८३ ॥
तत्र प्रवरसङ्गीतनाटकादिमिकृद्भटम् ।
नंदीश्वरे शक्रे इव स चक्रेऽष्टान्हिकोत्सवम् ॥ ३८४ ॥
आरक्षकानचिकांश्च तत्राऽऽदिश्य विशां पतिः ।
नमस्कृत्य च कृत्यज्ञो जगाम नगरीं निजाम् ॥ ३८५ ॥

આ જ વાતના ઉલ્લેખ આવશ્યક નિર્શુકિતમાં પણ છે. આવશ્યકનિર્શુકિત ઉપર મહાન્ શ્રંથકાર ચાકિનીમહત્તરાસનુ આચાર્ય શ્રી હરિલદ્રસ્રિજીએ ટીકા રચી છે તેમાં પણ શ્રી રૂપલદેવ પ્રલુજનું ત્યુ- શિલામાં ગમન, આહુખલિજનું ખીજે દિવસે વંદન કરવા જવું અને પ્રલુજનાં દર્શન ચવાથી ધર્મચકનું સ્થાપન કરવું આદિ વર્ષ્યું છે " તર્ય પ્રદ્રવ્યાદ્ધ લિંધ જારિયં તે સ્વરૂપવળામયં જોયળવરિમદેલ પંચ ચાજળસ્ત્રિયદંદ (આમ-માદય સમિતિદ્વારા પ્રકાશિત શ્રી આવશ્યક નિર્યુકિત શ્રી હરિલદ્રસ્ર્રિજ્યું હોકાન્ વાળું, પૃ. ૧૪૫–૧૪૭, મૂલગાથા ૭૨૨)

શ્રી ખાહુખલિજીએ પાતાના પિતાશ્રી રૂષભદેવનાં પગલાં ઉપર જે ધર્મચાક સ્તૂપ અનાવ્યા તે ભારતીય ઇતિહાસમાં સ્તૂપની પ્રથમ જ રચના છે એટલે જેનાનું આ પ્રાચીનમાં પ્રાચીન તીર્થસ્થાન છે.

મા ધર્મચક્રના ઉલ્લેખ આગમશાસ્ત્રો, પ્રાચીન ધર્મચંથા-શાસ્ત્રો અને મર્વાચીન ગ'થામાં પણ મળે છે. ધર્મચક્રતું નામ આવે એટલે તક્ષશિલા જ સમ-જવી, માટલું આ ધર્મચક્રતું મહત્ત્વ છે.

અહીં મૂલમાં "घम्मचक्केयं પાઠ છે તેના અર્થ દીકાકાર શ્રી શિલાંકસૂરિજીએ તસશિલામાં ધર્મ ગફ એવા આપ્યા છે. આવી જ રીતે એાઘનિયું કિતમાં પણ છે જાગા માથા ૧૧૯ નિશિયયૂ િલુ અપ્રકાશિતમાં પણ (घम्मचक्क)ના ઉલ્લેખ છે.

મહાનિશીથ સૂત્ર અપ્રકાશિત પૃ. ૪૩૫ માં છે કે धम्मचक्कं गंतुण त्यां **भष्** त्कशिक्षानुं धर्भाग्रह જ बीधुं છે.

રાનસાર ભા. ૨, પૃ. ૨૧૮ થી રઢર પ્રકાશિતમાં શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિજીએ તક્ષ-

આવી જ રીતે સુપ્રસિધ્ધ કુવલયમાલામાં પણ તક્ષશિલાનું અને સુંદર ધર્મ-ચક્તું વર્ણન છે.

વિક્રમની પ્રથમ શતાષ્ટીમાં ચએલા અને શ્રી શતુંજય તીથેના ઉધ્ધારક અને લાવઠશાહના પુત્ર જવઠશાહ શ્રી શતુંજય મહાતીર્થમાં બિરાજમાન કરવા માટે તક્ષશિલામાંથી શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુજીનું મુંદર વિશાલ લગ્ય જિનિબંબ લઇ ગયા હતા (જીએ શ્રી શતુંજય મહાત્મ્ય મર્ગ ૧૪) લંબાજીના ભયથી તે ગાયાએ અહીં નથી આપી. ઉચ્ચાનાગરી શાખા પણ તક્ષશિલાના એક પરા—પાઠા—ઉચ્ચાનાગરથી જ નીકળા છે.

તેમના સમયમાં તક્ષશિલામાં પાંચસા જિનચૈત્ય હતાં અને ત્યાં માેડી સંખ્યા-માં જૈના રહેતા હતા. એક વખત ત્યાં ભષંકર મારીના રાગ ફાટી નીકળ્યા. ત્યાંના શ્રી સુધે દેવીના કહેવાથી તે સમયે નાહાલમાં બિરાજમાન શ્રી માનદેવસૂરિ પાસે વીરચ દ નામના શ્રાવકને તક્ષશિલામાં પધારવા વિન'તિ કરવા માેકલ્યા. સારિજીએ તક્ષશિલા ન જતાં રાગની શાંતિ માટે 'લઘુશાંતિસ્તાત્ર' બનાવીને આપ્યું અને એ રતાત્રના જાપથી મ'ત્રેલા જળના છટકાવથી ઉપદ્રવની શાન્તિ થવાનું કહ્યું. શ્રાવકે તક્ષસિલામાં જઈ તે પ્રમાણે કર્યું એટલે ત્યાં શતિ થઈ ગઇ. દેવીએાએ તે શ્રાવ-કને કહ્યું હતું કે-ત્રણ વર્ષ ખાદ તક્ષશિલાના લગ ચવાના છે તેયા ઘણાખરા શ્રાવદા જિનમૃતિઓ વગેરે લઇને અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા. ત્રજ્ઞુ વધે તક્ષશિલાના માશ થયા અને તેમાં ઘણાં જિનમ દિરા નાશ પામ્યા, કેટલીક જિનમૂર્તિઓ પછ્ દટામ ગઇ. શ્રા પ્રભાવક ચરિત્રકારના ઉલ્લેખ પ્રમાણે ત્યાથી ધ તુની અને બીજી દૈટલીક મૃતિઓ મળી આવે છે. આ હલ્લેખ કલ્પના કે અનુમાન નથી, તક્ષશિલા-ना भारकाम हरम्यान सम्राट् संपतिची धनावरावेत कुणावरतूप तथा जैन सृतिची। નીકળી છે. તક્ષશિલા જૈનાનું તીર્થક્ષેત્ર હતું. ય દેશીઓના વાર વાર હુમલાયા તક્ષ-શિલાનું મોરવ ખેંહિત થયું હતું. તક્ષશિલાનું ધર્મચક અહુ પ્રાચીન છે. આદ ચંદ્રપ્રભુનું ધર્મ ચક્કય તીર્થધામ તક્ષશિક્ષા અન્યું હતું. એનું ગૌરવ ઘટતાં તે બો^દધાના હાથમાં ગયું. બોદધા પણ તેને ચંદ્રપ્રભુના બાધિસત્વ તરી કે મણતા હતા. આજે પણ એ તક્ષશિલા પુરાતત્ત્વપ્રેમીએ માટે તીર્ઘધામ તુલ્ય ગણાય છે.

તક્ષશિલા કર્યાં આ-્યું ?

પંજાયના મુત્રસિદ્ધ શહેર રાવળિ હિંશી નૈઝર કે છુમાં વીશ માઈલના અંતરે અને સરાઈ કલાયા પૂર્વ અને દશાન કે છુમાં આ તક્ષશિલા નગરના પુરાતન ખ હેરા અઘાપિપયે ત વિઘનાન છે જે આશ્ચર્ય કારક રંતે મુંદર ખીછુમાં આવેલ છે. ખીજુની આજીય જી કરતી હેરા નામની નદી તેના નાના નાના પ્રવાહામાં વર્ષ છે. તેની ઉત્તર દિશાએ નાની નાની ટેકરોએ તા હારમાળા તેની મુદર- તામાં વધારા કરે છે. પૂર્વ દિશા એમારી અને હારા નામના સફેદ બરફના

પ્રવંતા ચળકતા દેખાય છે તેમજ દક્ષિણુ અને પશ્ચિમ દિશા તરફ મરગલા અને બીજી નાની ડુગરીઓ દેખ ઇ આવે છે. તક્ષશિલાની પૂર્વ અને ઇશાન દિશાના વિભાગમાં તેમજ નૈઝાય અને પશ્ચિમ તરફના ભાગમાં હુંગરીઓની દાર આવેલ છે, જેમાંના પશ્ચિમ તરફના ભાગને હથી આળ કહેવામાં આવે છે. ડુંગરીઓનાં ઉત્તર તરફના વિભાગમાં હેરા નદી નીકળેલી છે તેમજ દક્ષિણ તરફના વિભાગમાં દ્યાં શ ડા ખાડાઓ અને પત્થરાની નાની ટેકરીઓ આવેલ છે જેમાં પ્રાચીન સમયના રત્યા અને મઠા વિહારા)ના અવશેષા મળી આવેલ છે.

વત માન સ્થિતિ

રાવળપિ'ડીની ઉત્તર-પશ્ચિમે ભાર માર્કલના અંતર પર આવેલ શકાઢેરી નજીક તક્ષશિલા હતું એમ જનરલ કનિંગહામ જણાવે છે, અહીં માટી મૂનિઓ, હજારા સિક્કાએા, ઓછામાં એછાં પંચાયન સ્ત્પા, અઠાવીશ મઠા અને નવ મદિરા જડ્યાં છે તે ઉપરાંત તક્ષશિલાનું નામ ધરાવતું એક તામ્રપગ અને ખરાષ્ટ્ર લિપમાં કાતરાએલ જ 886 (પાત્રવિશેષ) મળી આવેલ છે. આના ઉપરના ભાગ તક્ષશિલામાં તૈયાર શએલા હતા (C. A. R. S 11) આના, ખડેરા કેટલાક માઇલા સુધી લખાએલ છે જે હસન અખડલ સુધી લેવામાં આવી શકે છે હસન અખડલ સુધી જેવામાં આવી શકે છે હસન અખડલ એ પંજાબમાં અટક જિદ્યામાં આવેલ છે. આ ખંડેરા શાહા સમય પર ખાદવામાં આવ્યા હતા.

वीतसयपत्तन (भेरा)

વીતભયપત્તન નગર જૈન આગમપ્રસિધ્ધ પ્રચીન નગર છે. આ નગરીમાં અન્તિમં રાજિષ મહારાજ ઉદાયન, પ્રમાવતી રાણી, મેલિઇન્માલી દેવકૃત અને કપિલદેવલી પ્રતિષ્ઠિત ભગવાન્ શ્રીમહાવીરદેવની પ્રતિમા હતી, જેમની ત્રિકાલ પૂજા, દર્શન આદિ રાજા અને રાણી નિરંતર કરતાં હતાં આજે આ જૈનશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ વીતભયપત્તન નગર પંજાળમાં જેહમલ નદીના દિનારા પર દટાઇ ગયેલા નાના પહાડરૂપે નજરે પડે છે. મોટા માટા મકાનાના ખંડિયેરા નજરે પડે છે અને વરસાદની ઝાતુમાં જમીનમાંથી સિક્કાઓ અને બીજ અનેક પ્રાચીન વસ્તુઓ ઉપલબ્ધ થાય છે.

આ નગરીના ઉદાયન રાજાએ તેમની રાણી પ્રમાવતી કે જે દેવ થઇ હતી તેના ઉપદેશથી પ્રતિગાધ પામી શ્રાવકના ખાર વ્રત અને ત્યાર પછી દીક્ષા લીધી, પરંતુ દીક્ષા લીધા પછી કઠાર તપશ્ચર્યા અને પરિષદાને શરોર સહન ન કરી શક્યું અને

^{*} વિદ્ય-માલી દેવે એક મૂર્તિ બનાવી કળ્લિકેવલી પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી વીતસયપત્તન માં ક્લો હતી. આ મૂર્તિનું પાછળથી ચંડપ્રધોતે દાસી સહિત અપહરણ કર્યું હતું. આ મૂલ મૂર્તિ તો અવિન્ત જ રહી હતો અને નવીન મૂર્તિ તેણે વીતસયપત્તનમાં મૂકો હતો તેની પ્રતિષ્ઠા પણ કપ્લિકેવલીએ કરી હતો. મૂર્તિ રાજા કુમારપાલ કઢાવશે એવા ઉલ્લેખ ત્રિવિષ્ઠ શલાકા પુર્વ ચરિત્ર દશમા પર્વમા છે. આજે તા બન્ને મૂર્તિઓના પત્તો નથી.

રાગાર્ત અન્યું. રાજા પાતાની નગરીમાં આગ્યા છે. ત્યાંના રાજા કે એ ઉદાયનના લાણેજ હતા તેના મંત્રોએ રાજપિતે છેર અપાબ્યું અને રાજા ૩૦ દિવસતું અન શત કરી મારે ગયા પરન્તુ આદ નગરરલક દેવે કે હિન થઇ નગરને ધૂળીથી દાડી દીધું. ત્યાર પછી વીર નિર્વાણ સંવત્ ૧૬૬૯ વર્ષ પછી મહારાજા કુમારપાલે આ નગરમાંથી ખાદાશુકામ કરાવી મહાવીર ભગવાનની મૃતિ કઢાવી પૂછ હતી. અત્યારે આ મૃતિ કયાં છે તેના પત્તો નથી.

प्राचीन वीतक्षयपत्तनने पत्तो नथी, नवुं वितक्षयपत्तन तेनाधी त्रष्ठ चार है। इर के देवसने हिनारे वसे बुं हे. आ व भते वितक्षयपत्तनने 'किरा" हे छे. त्रष्ठ चार वार आ नभर वस्थुं छे. वर्तभान सेरा आभने वस्ये ८०० थी ६०० वर्ष धर्म अथा छे. पदेवा के नेति वस्ती देती. सेरा सारुं शहेर हतुं. अत्यारे तेत के नेति वस्ती नथी. के प्राचीन केन भंदिर हतुं. तेना छोषिधार पंन्यास्छ भहाराल था से हनविक्ष्यछना एपहेशिधी पंकाण संघ तथा आत्मानंह कीन भहार समाणे हरावेद छे. के धर्मशादा पण्ड कनावी छे. पंकाणधी पेशावर कतां रस्तामां दादाम्सा नामह क्षेत्रम आवे छे. त्यांधी सेरा तरह आडी काय छे. सेरा रहेशन छे. भास प्राचीन स्थान कीवा थे। यह छे.

કાંત્રરા

દાંગરાતા કિલ્લા પ્રસિદ્ધ છે. અહીં તું સુંદર જિનમંદિર તથા કિલ્લા રાજા કાનદાસે બધાવેલ હતાં. આનગર પ્રાચીન કાળમાં માટું શહેર હતું. નગરદાટ કાંમરા નામથી પ્રસિધ્ધ શહેર હતું. કિલ્લામાં સ્મવસરણનો રચના હતી. તેમાંના દૈટલાક ભાગ હાશીયારપુર લાવ્યા છે. તેમાં શ્રી શાન્તિનાથછ, કુંશુનાથછ, અર-નાથછની મૂર્તિઓ છે. કિલ્લામાં અંબિકાછની મૂર્તિ છે.

આ સિવાય પ જાળમાં રાષ્નિગર, હાશીયારપુર, ગુજરાનવાલા, અમૃતસર, ≉લાહે.ર, લુધીયાના અ'બાલા, આદિ દર્શનીય સ્થાના છે.

રામનમરમાં પંજાબદેશાધ્ત્રારક શ્રી છુટેરાયજ મહારાજે ન લમની પ્રતિમાજ

^{*} લાહોરમાં વ્યાદશાદ અદમરના સમયમાં મહાપાધ્યાય ધીશાન્તિચંદ્ર જિના ઉપદેશયી મુંદર જેનમંદિર અને ઉપાશ્રય બન્યાં રતાં તેમજ વ્ય દશાહ અદબરે જહાંગીરના જન્મ મૂળ નક્ષત્રમાં થવાયી શાતિ માટે શાંતિશ્નાત્ર ભણાવ્યું હતું. ઉપાધ્યાય ભાનુચક્રજી, સિધ્યિચંદ્રજી, વિજય્સેનસાર આદિ અહીં પધ રી વ્યાદશાહ અદ્ભવને ધર્મેપ્ટેશ આપી જમદ્દશુક્ર શ્રી હીરસરી ધરળ મલાગજે જેન સાધુએ! માટે માગલ દરભારનાં દ્વાર ખાહ્યા તે સામે ચાલુ કરાવ્યા હતા અને સભાટને ઉપદેશ આપી શત્રું જયાદિ તોર્યના કર માફ કાવ્યા હતા તેમજ બીજાં અતેક સુકૃત કરાવ્યાં હતા. ખરતવ્યચ્છ યુ. પ્ર. શ્રાજિનચંદ્રસૂરિ તથા બિનસિંદ્રસૂરિ મહીં પધાર્ય હતા, અને અદશાહને ઉપદેશ આપ્યા હતા,

માકલાવ્યાં હતાં. અત્યારે આ પ્રસ વિક પ્રતિમાછ ખાનકા દાગરામાં છે. જમ્મુ અને કારમીરમાં પણ જૈન મદિર છે. ઉલ્લેખ મળે છે કે ઉ. લાનુ ચંદ્રજ અને સિધ્ધિચંદ્રજ વગેરે સમ્રાટ અકખર સાથે અહીં આવ્યા હતા અને શત્રું જ્યના કરની માફી અહીં જ કરાવી હતી. વિશેષ માટે જુએા પંજાળનાં જૈન તીર્થા.

બદ્રી પાર્શ્વનાથજ.

હિમાલયની નોચે ગંગાના કિનારે આવેલું અજૈનોનું પ્રસિદ્ધ અદ્રીતીર્થ પ્રાચીન જૈન તીર્ય છે. આ સ્થાન પાર્શ્વનાથ પ્રભુના તીર્થરૂપે પ્રસિદ્ધ છે. શંકરાચાર્યજીના યુગમાં આ તીર્થ જૈન તોર્થ મટી અજૈન તોર્થ થયું છે.

અહીંનો મૂર્તિ શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના શાસનકાલમાં થયેલા લેકેશ રાવણને ત્યાંથી અહીં આવેલી છે. વિશેષમાં આ પ્રદેશની અગીયાર વર યાત્રા કરીને આવેલા એક પ્રદ્રાણ વિદ્વાને કહેલું કે "એક મહન્તને ચાવીશ જિનવરેન્દ્રની પ્રતિમાનાં દર્શન થયાં અને તે અનુસારે શાધ કરતાં સ્વપ્નસૂચિત પ્રદેશમાંથી એક પરિકરવાળી પ્રતિમા મળી આવી તેજ પ્રતિમા ખદ્રિ મંદિરમાં સ્થાપિત વિદ્યમાન છે, મૃતિ ધ્યાનસ્થ અને છે હાથવાળી છે, મૃતિનું આ અસલી સ્વરૂપ છે. પરંતુ અજૈનાના હાથમાં ગયા પછી તેના ચાર હાથ વગેરે નકલો થયેલ છે. છતાંથે મંદિરના મૃળ મભારામાં પૂજારી સિવાય કાઇને જવા નથી દેતા, ખાસ જૈનાને તા અંદર ગમારામાં જવાની તદ્દન મનાઇ છે. મંદિર જૈન શાલીથી અનેલ છે. મ દિર આગળના કરવાનો જૈન શેલીથી અનેલો છે, અંદર કમશઃ ગલારા, ચારી, ગૃહ મંડપ અને રંગમાં કરવાનો જૈન શેલીથી અનેલો છે, અંદર કમશઃ ગલારા, ચારી, ગૃહ મંડપ અને રંગમાં કરવાનો છે. શું બજ જૈન શાલીના જ છે, મૂલ પ્રતિમાજી રાા ફૂટ ઉચા અને પવિકર વિનાના છે. પળાસણ છે. ઉપર છત્ર ધરાય છે, કેસરથી પૂજા થાય છે, પૂજારી પરિકરના આડામાં રંગણરંગી કપડા ભરાવી મૂર્તિની શાલા વધારે છે.

દુધી કેશનુ લગત મ (દર પણ વચમાં બીધ્ધ મ દિરરૂપે જાહેર થયું હતું અને આજે વૈષ્ણુવ તીર્થરૂપે પ્રસિધ્ધ છે પરંતુ અસલમાં જૈન તીર્થ જ હતું. આજે મે દિરની સામે વડની નીચે આદિનાય અને પાર્શ્વનાયછ વગેરેની ખડિત મૂર્તિઓ વિધમાન છે.

અદ્રીથી ૧૦૫ માર્કલ કેદારમાં કેદાર પાર્ધ્વનાથજીનું મ'દિર હતું. 'આજે હ્યાં એક મૂર્તિ વિદ્યમાન છે જેની ઉપર જનાઇ અને હારની આકૃતિ છે.

માનસ સરાવરનું મંદિર પશુ બીધ્ધ મહિર તરીકે એાળખાય છે, પરંતુ સંભવ છે કે તે પશુ જેન મંદિર જ હાય.

ઉદ્યગિરિ

કલકત્તા-મિદ્દના ગુરથી ખેજવાડા-મદ્રાસ જતી B. -N. Ry માં ભુવને શ્વર સ્ટેશન છે. ત્યાંથી y માઇલ હાણજુમાં ઉદયાંગીર ભને ખંજીગરિના મહાદા છે, અખે અનેક ગુફાએ છે ચાહા વર્ષો પહેલા અહી ઘણા વ્યેતાંબર જૈન મૃતિએ હતી हिन्तु 'वे सभाजनी महरकारीने बीधे मधु अन्यवस्थित छे, आय'ये सुस्थितस्रि યુને સુપ્રતિબધ્ધ સ્વિલ્જે અહીં ક્રાેડવાર સૂરિમ'ત્રના જાય કર્યો હતા. તેમના રવર્ગવાસ પણ અહીં થયા હતા. તેમના સ્મારક સ્તૂપા પણ હતા. કુમાર્ચારમાં િનકલ્પી મને સ્થવિર-કલ્પી સાધુઓ રહેતા હતા. પ્રખ્યાત હિરિતગુફા અહીં જ છે. શ્વે જૈન મહામેઘવાહન રાજા ખારવેલના શિલાલેખ અહીંથી મળ્યા છે.

જગત્નાથપુરી.

એારીસામાંનુ પ્રાચીન જૈન તોર્થ છે. મહાપ્રભાવિક વજુગ્વામી ઉત્તર પ્રાંતમાં દ્વકાલ પડવાથી સંઘ સહિત અહીં પધાર્યો હતા અહીંના બીષ્ધધર્મી રાજાને ચમતકાર ખતાવી પ્રતિષ્માધી જૈન બનાવ્યા હતા અહીં છરાવલા પાર્શ્વનાથછનું સુંદર મ દિર હતું પરંતુ શંકરાચાર્ય છના સમર્ચ ત્યાંના રાજાએ ખલાત્કારથી તે માંદર પાતાને કળ્જે કશું. જો કે આજ પણ જગલાશપુરીમાં દાન મૂર્તિ છે. ત્યાં દર ખાર વર્ષ ખાં ખાં નવું ચઢ છે. જેન તોથના રમરશુરૂપ અહીં ધ્રાહ્મે શા પછુ જાતિલેક નથી ગલતા. કલકત્તાથી મદ્રાસ રેલ્વેમાં B. N. Ry. પુરો સ્ટેશન છે.

જેનપુર

આ શહેર કાશીથી ૩૪ માર્ધલ દૂર છે. આ શહેરનું પુરાછું નામ જૈનપુરી હतुं. अहीं ओड वार केन धम'तुं प्रेपूरुं साम्राज्य हतुं. ग्रेमिती नहीना डिनारे અનેક જૈન મ'દિરા હતાં. અહી'થી ખાદાશુકામ કરતાં અનેક જૈન મૂતિએ! નીકળ છે. આમાંની ઘણીખરી મૂર્તિ એ કાશીના તેન મદિરમાં છે. અહી' એક વિશાળ મસ્ઝદ છે જે ૧૦૮ ફેલિકાતું વિશાલ જિનમાં દ્વર હતું. એ ગગનગુમ્બી લબ્ય જિનમ'દિરની આ મરજીક બની છે. સુગલ જમાનામાં આ મ'દિરના નાશ કરી— તેમાં ફેરફાર કરી તેને મરછદના રૂપમા ફેરવી નાખેલ છે. અહારના ભાગમાં ઘણે ઠેકાણે વધુ પડતા સુધારાવધારા પણ કરેલ છે. પરતુ અંદર તા જિનમ'દિર-ના ઘાટ સાફ સાફ દેખાય છે. અ'દર એક માહું લે.યરૂં છે જેમાં અનેક ખંહિત અખ હિત જેન મૂર્તિઓ છે. મદિરના ઘાટ અને શિલ્પકામ હેરત પમાંઢે તેલું છે. લગભગ ત્રજી માળતું જિનમાંદેર દેશે એવી કલ્પના આવે છે. એક એ મુસલ-માનાને પછ્યું કે આ સ્થાને પહેલાં શું હતુ ? તેમણે કહ્યું " એ ખડા જૈનીયા કા મ દિર ધા, બાદશાહને તુડવા કર મસ્છદ બનવારી હ. " એક બે ખ્રાહ્મણ પડિત-ને પૃછ્યું કે અહી પહેલા શું હતુ ? તેમણે કહ્યું "આ શહેરતું નામ પહેલા જૈનપુરી eg. तेमांया दीनाआह, लेनाआह, लेनाआह अने आभरे जीनपुर अशुं छे."

આ પ્રાંતમાં આવું વિશાલ મ[િ]દર આ એક જ હતુ. આચાથી લઇને ઠેઠ કલકત્તા સુધી આવું વિશાલ મદિર અમારા જેવામાં નથી આવ્યુ. અહીં હજારા જેનોની वस्ती हती. आणे थेक पछ जैनह धर नथा

આજથી ત્રજ્ સા વર્ષ પહેલાં વિદ્વાન્ જૈન સાધુ યાત્રી પાતાની તીર્થમાલામાં જોનપુર માટે આ પ્રમાણે લખે છે.

" અનુકમે જઉદ્યુપુરી આવીયા, જિનપૂજા ભાવના ભાવીયઇ દેહરે પ્રતિમા વિખ્યાત, પુજી ભાવઇ એકસા સાત્

તીર્થમાલા. પૃ. 3૧

આ જઉણુપુર એ જ આજતું જોનપુર છે. શંધકારતા સમયમાં ૧૦૭ જિન-મૃતિઓ વિદ્યમાન હતી.

દ્વારિકા

ભાવીશમા તીર્થ કર શ્રી તેમિનાયજીનું દીક્ષા કલાણક દારિકાના ઉદ્યાનમાં રેવતા દાનમાં થયું હતું. શ્રી કૃષ્ણ પણ નેમિનાય લગવાનના પરમલકત હતા. પ્રભુના ઉપદેશથી પરસાઈ તાપાસક ખન્યા હતા. દ્રારિકામાં અનેક ગગનચુમ્બી લવ્ય જૈન મદિરા હતાં. ત્યાર પછી તા ઘણાયે ફેરફારા થયા. હલ્લે ઐતિહાસિક પ્રમાણના ઉલ્લેખ મલે છે કે–ગુમવંશીય રાજાના સમયમાં દ્રારિકામાં સુંદર વિશાલ જૈન મંદિર ખન્યું હતું. અને મહાન મંદિર એક તીર્થક્ષ પ્રણાતું. લગલન પાંચસાથી વધુ વર્ષ એ મહાન તીર્થંક્ષ રહ્યું છે, પરન્તુ સુધિ શ કરાચાયં જીએ વિજયની ધૂનમાં દારિકામાં સ્વમતના પ્રચાર કર્યા પછી ત્યાંના રાજાને પણ પાતાના ઉપાસક ખનાવ્યા અને જૈન મંદિરમાં રહેલી જિનવર દેવની મૂર્તિને ઉત્યાપી મહાદેવજીની પિંડી સ્થાપી ત્યાંના ચુસ્ત જૈન ધર્માઓ દારિકા છેડી ચાલ્યા ગયા અને ખાકીના-એ!એ સ્વધમંના ત્યાં કરી જવન ખચાવ્યુ. ખસ, ત્યાર પછી દારિકા જૈન તીર્થ મટયું. પછી વલ્લલાચાર્યજીના સમયમા એમા રાષ્ટ્ર છેડરાયજીની શ્રીકૃષ્ણજીની રાધા વગેરેની મૂર્તિએ સ્થપાઇ.

વાટસન્ સાહેએ કાઠિયાવાડ ગેઝેડીયરમાં દ્રારિકાના મંદિર સંબંધે સાક્ લખ્યું છે કે-વિમલવસહી (આણનું જગપ્રસિદ્ધ જૈન દેવાલય) વગેરેની પેઠે આ સ્થાન પદ્ય જૈનાનું છે. પાસે જ વસઇ ગામ હતું. આ મંદિરની સ્થના જેન મંદિરાને મલતી છે. ગુપ્તકાલીન શિલ્પના સુંદર નમૂના છે. પહેલાં આ જૈન મંદિર હતું વગેરે.

શાસ્ત્રી રેવાશ'કર મેઘજ દેલવાડાકર પણ સાફ સાફ કહે છે કે " આ જગત દેવાલય (દ્વારિકાનું પ્રસિઘ્ધ મંદિર) કયા વર્ષમાં કાેેે ખનાવ્યું તેના કરાા આધાર ઇતિહાસ કે પુરાણામાંથી મળા શકયા નથી. કેટલાક એમ કહે છે કે—આ મંદિર વજનાલે કરાવ્યું નથી, પણ ત્રણ હજાર વર્ષ ઉપર જૈનોલાકોએ કરાવ્યું છે, અને પર

તેમાં પાર્શ્વનાથની મૂર્તિની સ્થાપના કરી હતી, તે મૃતિ હાલ નગરમાં છે. વળી મૂર્તિના ચરણમાં લખ્યું છે કે-આ મૃતિ જગત દેવાલયમાં સ્થાપિત કરી હતી.

કારિકા વૈષ્ણ્વતીર્થ રૂપે હતું એ માટે પણ પુરાણા સિવાય ટાઇ પ્રાચીન-અતિહાસિક પ્રમાણ મલતું નથી. સદ્દેષન મનસુખરામ. મ. ત્રિપાઠી જણાવે છે ટે વિ, સં. ૧૨૦૦ પછી કારિકા વૈષ્ણવતીર્થ રૂપે સવિશેષ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું દેાય એમ જણાય છે."

મા જગત દેવાલયના મંદિરની દિવાલ પર ભાગગમા તીર્ઘં કર્યું નેમિનાય લમ્યાનની લન, પશુએા, પશુભચાવ, તે નિમિત્તે રચ પાછા વાળવા વગેરે ચિત્રો ચાઢાં વર્ષો પહેલાં વિદ્યામાન હતાં. નાયકવાડ સ્ટેટ ન્યારે આ મન્દિરના છે દુધિકાર શરૂ કરાવ્યા ત્યારે ગા. ના. માંધીએ ગાયકવાડ સ્રરકારને સ્ત્ર્યના આપી હતા કે છે દુધિ હાર વખતે આ બીંતચિત્રાની રસા કરવામાં આવે. બ્ટેટ તરફથી આ વસ્તુ સ્ત્રીકારવામાં પણ આવી હતી તેમ જ તે વખતના દ્વારિકાની ગાઢીના શંકરાચાર્ય છ-એ પણ કખ્યું હતું કે દિવાલ ઉપરનાં ચિત્રા સ્ત્રિન્ધમને લગતાં છે.

વ્યા અધા પ્રમાણા એ જ સૂચવે છે કે દ્વારિકાનું જગત દેવાલય જેન ધર્મનું શુપ્તકાલીન જેન મદિર છે. દેટલાક તેા ત્યાં સુધી કહે છે કે–વસ્તુતઃ આ દ્વારિકા જ નથી. આ તેા શંખાધ્યાર્દીય છે. વેપ્ણુવાની દ્વારિકા અહીં થી ૧૧ કાય દ્વર કાહીનારની યાસે છે. ગમે તે સંચોગામાં અહીં નું જૈન મંદિર વેષ્ણુવાના હાથમાં આવ્યું અને શંખાધ્યામે દ્વારિકા આનવા લાગ્યા.

પરિશિષ્ટ ૧ લું

શ્રી યાર્શ્વનાથકલ્પ

સુર અસુર ખેચર કિન્નર અને જયાતિષી દેવાનાં સમુદાયરૂપ મધુકરાથી સુક્ત ત્રણે ભુવનની લક્ષ્મીતું સ્થાન એવા જિનેશ્વરનાં ચરણક્રમળને હું નમું છું (૧) પૂર્વ સુનિગણવડે કરીને અવિકલ્પ એવા ઘણા કલ્પાની અંદર સુર નર અને ધરણ-ન્દ્રથી પૂજાયેલા શ્રી પાર્યાનાથ જિનેશ્વરતું જે ચરિત્ર કહેલું છે (ર) તે પાર્શ્વનાથ કલ્પને સંકીલું શાસ્ત્રોમાં લાગેલી છે ચિત્તવૃત્તિ જેની એવા ધર્મી જેનાના આનંદ-ને માટે સંક્ષેપથા કહું છું (૩) લવનાં હું:ખનાં લારથી ભારી છે અંગે એનાં એવા હે ભવીજીવા ! ભવનાં ભ્રમણને છેદવાને માટે મારાવડે કરીથી સંક્ષેપથી કહેવાતા આ ક્રદ્મ સાંભળા (૪) એ પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં વિજયા, જયા, ક્રમઠ, પદ્માવતી, પાર્શ્વ-યક્ષ, વધરૂદા, ધરણ અને સાળ વિદ્યાદેવી અધિષ્ઠાયક દેવદેવીએ છે (૫) પ્રતિમાની ઉત્પત્તિની ખીના [પ્રાચીન] કલ્પમાં કરી છે છતાં પણ વિસ્તારના ભયથી આ કલ્પમાં કહેતા નથી કેમ કે (વિસ્તાર થવાથી) આ કલ્પને કાઇ વાર'વાર ભણે નહિં (૬) જે સમુદ્રને ચુલુક પ્રમાણુ ખનાવે, તારાનાં વિમાનાની સંખ્યા ગણે તે પણ પાર્સ જિનની પ્રતિમાના મહિમાને કહેવાને માટે સમર્થ થઇ શકતા નથી. (૭) આ પુરાણી પાર્શ્વજન પ્રતિમાને અનેક સ્થાનામાં બિરોજમાન કરીને ખેચર સુર અને રાજાઓએ ઉપસર્ગની શાંતિને માટે પૂજી છે. (૮) માનવીઓનાં મનની નિશ્ચલના કરવાને માટે-પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિમાના ઇન્દ્ર વગેરેએ જે મહિમા કરેલા છે તે જ હું કેટલાક કહું છું (૯) જે વખતે આ ભરતક્ષેત્રમાં સુર અસુરથી વ દિત છે ચરણ જેનાં એવા મુનિસુવત જિનેશ્વરરૂપી સૂર્ય લગ્ય જીવરૂપી કમલાને વિકરવર કરતા હતા (10) તે વખતે શ્રેષ્ઠ ચ'પાપુરીના સમુદ્રના કાંઠે જયાતિષી દેવા મહુષી એાથી વખણાયેલી આ પાર્શ્વનાથ પ્રશ્નની પ્રતિમા હતી (૧૧) શક્રના કાર્તિક શેઠના ભવમાં વર્ત લીધા પછી આ પ્રતિમાના ધ્યાનથી સે'કડા અભિમહ

સિધ્ધ થયા. (૧૨) પ્રીધર્મ ઇન્ડ ને પ્રતિમાના મહાત્મ્યને અવધિજ્ઞાનવહે જાણીને દિવ્ય માટી વિભૂનીવર્ડ કરીને ત્યાં જ રહેલી તે પ્રતિમાને પૂજવા લાગ્યા (૧૩) એમ કાળ વ્યતીત થયા અને દેકિયીના વચનથી રામ વનવાસ યામ્યા, (તે વખતે) રાદ્યવને અને લાેકાને પ્રભાવ દેખાડવાને સાટે ઇન્દ્રના વચનથી (૧૪) રતન-જહિત વિદ્યાર્થર યુક્ત બે દેવાએ દંહકારણ્યમાં અન્ય સહિત રથ અને પ્રતિમાછ ગમચંદ્રને આપ્યાં (૧૫) રામચંદ્રજીએ લક્તિલર્શ ભાવે સીતાથી લાવેલા કુસુમા-चडे डरीने ते प्रतिभाने सात भास अने नव हिवस सुधी पृष्ठ (१६) हिंद्स धन न કरी शुक्षाय चीवा प्रमुख क्रमाया हत्पन्न थ्योत हुः भ रामने व्यावेखं लाए। ने हेवा ते भित्माने इरीधी ते [प्रतिमा भूवे ल्यांधा लाज्या हता त्यां] स्थानक्रमां લઇ ગયા (૧૭) અને ફરીથી પણ શક (એ પ્રતિમાતે) દિવ્ય લાગા અને ઉચ્ચ ભક્તિના પુજવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે સ પૂર્ણ અગિયાર લાખ વર્ષ સુધી પૂછ, (૧૮) તે કાળમાં યદુ વશમાં બળદેવ, કુષ્ણ અને જિનનાય ઉત્પન્ન થયા અને ચૌવન વયને પામ્યા, કૃષ્ણુ રાજ્યને પામ્યા (૧૯) જરાસ ધ સાથની લડાઇમાં પાતાનું સન્ય ઉપસર્જા શુક્ત થયું ત્યારે ઉપસર્ગની શાર્તિના ઉપત્ય માટે કૃષ્ણુ મહારાજે નેમિ-નાયને પૂછ્યું (૨૦) તે પછા ભગવાને કહ્યું કૈ-પુરૂપાત્તમ, મારા સિદ્ધિગમન પછી ગ્ય સી હજાર સાતશા ને પચાય વરસે (૨૧) (વિવધ અધિષ્ટાયકવઢ નમાયેલાં છે ચરહુકમળ જેનાં એવા શ્રી પાશ્વેનાથ અન્દિલ ઘશે, જે પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાનાં ન્હવાલુ જળતું સિંચન કરવાથી લાકમાં ઉપદ્રવની શાંતિ થશે (૨૨) હે સ્વામી! હાલમાં તે જિલ્લું દની પ્રતિમા કયાં રહેલી છે. આ પ્રમાણે વાસુદેવવઢે યુછાયું त्यारे नेसिनाये हतुं है-ते अतिसा धन्द्रथा पुलाय छे. (२३) अहीं लिनेश्वर अने કૃષ્ણ મહાગજના મનાગત ભાવ જાણીને ઇંદ્રે માતશ્રી નામના સારથી સહિત રથ અને પ્રતિયાને આપી (૨૪) આથી મુરારી ખુશી થયા અને કપુર વગેરેના રસ-વહે ન્હેવલ કરીને સુગધીથી પરિષ્ણું અને નિર્મળ બાવનાચદન અને શ્રેષ્ઠ યુખ્યાન વહે કરીને પ્રતિમાને મુજી (૨૫) પછી દ્વેરાયેલું સન્ય રવાસીનાં નહેવલું જળવહે કરીને ઈંડાયું. ઉપયો દ્ર થયા જેમ યાગીના ચિત્તથી વિષયરૂપ ઉપદ્રવા દ્ર થાય છે તેમ િક્ પ્રતિવાસુદેવ બહું દુ:ખની ખાળુ સસુ મૃત્યુ પામ્યા ત્યારે યાદવ ગજાના અળવાન સૈન્યમાં જયજયનાદ થયા (૨૭) તે જ વિજય સ્થાનમાં શ્રી જિનેશ્વરના આદેશથી પાર્વ મુલુનું તરીન ખિખ ભરાવ્યું અને શખપુર નામનું નવીન શહેર વસાગ્યું अने तं नगरमां नवीन याद्वे प्रखुनुं णिण स्थापन डरीने (२८) आ प्रतिमाने (ઇન્દ્રે અપ્યેલી પાધ પ્રસુની પ્રતિમાને) સાથે લઇને સ્પેલા કૃષ્ણ વાસુદેવના રાજાએ વાસુદેવપત્રાના માટા ઉત્સવ કર્યો (૨૯) ત્યારખાદ કૃષ્ણુ વાસુદેવે भिष्तु, अंचन अने रतन्त्रित पासाहमां स्थापन हरीने आ प्रतिमा सात से। वरस સુધી પુઝ (૩૦) દેવતાવડે ચાદવની જાતના અને દ્વારિકાના નાશ થયા ત્યારે રવાસ્ત્રિજીના પ્રભાવ (દેવાલયાને અશિ લાગ્યા નહિ (ટ૧) તે વખતે સમુદ્રવહે ચપલ લહરીરૂપ હાથવડે કરીને નગરીની સાથે શ્રેષ્ઠ મ દિર યુક્ત નીરની અંદર લવાયા (૩૨) તે વખતે લાં નાગરમણીએા સાથે રમવાને માટે આવેલા તક્ષત નાગેન્દ્રવહે કરીને પાપને હખુનારી આ પ્રભુ પ્રતિમા દેખાઇ (૩૩) તે પછી (નાગેન્દ્રવહે કરીને પાપને હખુનારી આ પ્રભુ પ્રતિમા દેખાઇ (૩૩) તે પછી (નાગેન્દ્રવહે કરીને પાપને હખુનારી આ પ્રભુ પ્રતિમા દેખાઇ (૩૩) તે પછી (નાગેન્દ્ર) ઉદલાસપૂર્વક અને નાગરમણીઓનાં સુંદર નાટારંભ યુક્ત માટા મહાન્સ્સવપૂર્વક એંગરી હજાર વર્ષ સુધી પૂજી (૩૪) તે અવસરે પશ્ચિમ દિશાના અધિપ્રતિ શ્રેષ્ઠ વર્ષ્યુ દેવે સસુદ્રને જોતાં તક્ષતવહે પૂજ્યવેલા ત્રિભુવનસ્વામી શ્રી પાર્શ્વનાથ (પ્રતિમા)ને જોયા (૩૫) આ તે જ જગતના પ્રભુ છે જે પૂર્વે સુરનાથ-વહે પુજાયા હતા માટે હાલમાં મને પણુ સ્વામીના ચરણુકમળનું શરણું ચાચ્ય છે (૩૬) પરિપૃણું ચિંતિત અર્થની (મનવાંછિત) ફલની પ્રાર્થના કરીને નિરંતર જિનેશ્વરને પૂજવા લાગ્યા. આમ ચાર હજાર વર્ષ થયા તે સમયે (૩૭) આ ભરત ક્ષત્રમાં લોકાના તિલક સમાન શ્રી વધેમાન જિનેશ્વરૂપી પાણીના પ્રવાહન્વે કરીને ભગ્ય જીવરૂપ ધાન્યને સિંચતા હતા (૩૮) કાંતિની કળાવડે કહિષત કર્યા છે સરયુરરપી કમળા જેણીએ એવી કાર્તિનગરીમાં શુલ છે સસુદાય જેના એવા ધનેશર નામના સાર્થવાહ રહેતા હતા

(3૯) તે રોઠીઓ એક વખત વહાલની મુસાક્રી કરવા નીકળ્યા અને વહાલને ચલાવનાર નાવિક યુકત સિંહલદીપમાં પહોંચ્યા (૪૦) ત્યાં કરીયાલાના સમૂહને મહેલ કરીને વેગવડે પાછા આવતાં તેનું વહાલ એકદમ સમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં થંભી ગયું (૪૧) જેટલામાં ઉદાત્તાન થએલા તે વિચર કરે છે તેટલામાં શાસનદેવી પદ્માવતી પ્રગટ થઈને છાલી-હે વત્સ! તું ખીનહિ, (માર્) વચન સાંભળ (૪૨) હે ભદ્ર! જંગતમાં અજ્ઞાન અને અભિમાનનું મદેન કરનાર અને વરુલ દેવતાવડે કરાયા છે મહિમા જેના એવા પાર્શ્વનિન મહતા કરતાર અને વજ્યું કવતાવડ કરાયા છે નાહના જના અવા યાત્વાનન અહીં સમુદ્રના તળીએ રહેલા છે તેને તુ સ્વસ્થાનમાં લઇ જ (૪૩) હે દેવી! સમુદ્રના તળીયાથી જિનેશ્વરને ગ્રહે કરવામાં મારી શક્તિ કયાંથી હાય! આ પ્રમાણે ધનેશે કહ્યું ત્યારે શાસન દેવી બાલી (૪૪) હે શ્રાવક! મારી પાછળ પ્રમાણે ધનેશ કહ્યું ત્યારે શાસન દ્વા ખાલા (૪૪) હે શ્રાવક! મારી પાછળ આવીને પ્રવેશ કર, અને કાચા સુતરનાં તાંતણાવઢ પ્રભુને કાઢ અને વહાણમાં એસાડીને તારી નગરીમાં સ્વસ્થ થઇને લઇ જા (૪૫) હવે ઉત્પન્ન થએલા દર્ષની પ્રકૃષ્ટતાથી વિકસ્વર છે રામરાય જેનાં અને મહાસત્વશાળી એવા તે છેં (સાર્થ-વાહે) ત્રણ લાકના નાથને ચહુલ કરવાને માટે (દેનીના કહ્યા પ્રમાણે)સર્વ કર્યું. (૪૬) અને ક્ષણવારમાં પાતાના સ્થાનમાં આવ્યા અમે સમીપમાં તં ખુઓ ઠાકાવીને ન્યાં રહ્યો છે ત્યાં તા મનુષ્યા સન્મુખ આવ્યા (૪૦) સોભાગ્યવતી નારીઓનાં ધવલમંગલવડે અને ગંધવના ગીત વાજિંત્રના શબ્દવડે કરીને દિશાઓને ખેરી કરતાં અને દાનને આપતાં નાથને પ્રવેશ કરાવ્યા (૪૮) અને કાંતિ નગરીમાં ચાલીની જેમ સ્વવ્ કાંતિવાળો પ્રાસાદ કરતીને ત્રિલુવનનાયકને ખિરાજમાન માર્થ અને વાલિયો તે ત્રામા લાગો કરતાં સ્થાન સાથ માન કર્યા અને લાકતથી દુ મેશાં પુજવા લાગ્યા. દવે ધનેશર મૃત્યુ યામ્યા છતાં પણ

નમરનાં શ્રેષ્ઠ નાગરિકાવે યુજાતા પ્રભુને એક હજાર વર્ષ વ્યતીત થયાં (૫૦)તે નગરનાં શ્રેષ્ઠ નાગરિકાવે પુજાતા પ્રભુને એક હજાર વર્ષ વ્યત્તિ થયાં (૫૦)તે વખતે ત્રણ કાળના જ્ઞાનથી યુકત પાદલિપ્ત ગણધરના આદેશથી કાંતિ પુરામાંથી પરિકર રહિત દેવાધિદેવની મૂર્તિને રસસ્થં ભન માટે આકાશમાંગે મેળવીને નાગાર્જુન નામના ચાંગીન્દ્રે પાતાના સ્થાનમાં આણી (૫૧–૫૨) કૃતાર્થ થં એલા ચાંગી—નાથને અટવીમાં ભૂમિમાં મૂક્યને મચા અને રસસ્થં ભનથી સ્થં ભન નામનું તીર્થ થયું (૫૩) ઉગેલા વાંસની જાળની અંદર કંઠ સુધી ભૂમિમાં રહેલ અને ગાયનાં દ્રધવંડે સ્નપિત છે અંગ જેના એવી (આ પ્રતિમાનું) મનુષ્યાવેડ કરીને યક્ષનામ કરાયું (૫૪) આ પ્રમાણે ત્યાં રહીને પૂજાતાં જિનનાથને પાંચસા વરસ થયાં ત્યારે ધરણેને કરેલ છે સાનિધ્ય જેને અને જાણ્યા છે સૂત્રના સાર જાણે એવા (૫૫) વળી દ્રર કર્યો છે દુઃખને આપનારા રાયના સમૂહ જેણે એવા અભ્રયદેવ-સ્તિએ અત્યંત મહિમાયી દીપતું તીર્ય પ્રકટ કર્યું (૫૬) માટા મહિમાયી શાભતા ભગવાન કરીયી કાંતિ પુરીમાં જશે, ત્યાં સમુદ્રમાં અને ઘણા ઘણા નગરામાં જશે (૫૭) આ પ્રતિમાનાં ભૂતકાળનાં અને ભવિષ્ય કાળનાં સ્થાનોને કહેવાને કાણ સમર્થ હોય ક (ખરેખર જો તે હજાર મુખવાળા અને લાખ છભવાળા હાય તા પણ કહેવાને સાથ્ય નથી (૫૮) પાવાપુરી, સંપાપુરી, અધ્દાપક્છ, રેવતિગરિ, સમેત– કહેવાને સમર્થ નથી (૫૮) પાવાપુરી, અંપાપુરી, અષ્ટાપદછ, રેવતગિરિ, સંમેત-શિખર, વિમળગિરિ, કાશી, નાસિક, મિથિલા, રાજ્યહી પ્રમુખ તાર્થોને વિષે (૫૯) યાત્રા કરવાથી-પૃત્ત કરવાથી અને પાર્શ્વ પ્રભુની પ્રતિમાનાં દર્શન માત્રથી પ્રાપ્ત થાય છે (૬૦) પાર્શ્વનાથ સ્વામીને વંદન કરવાની ભાવના માત્રથી એક માસના ઉપવાસનું છે (६०) પાર્શ્વનાથ સ્વામીને વંદન કરવાની ભાવના માત્રથી એક માસના ઉપવાસનુ ફળ મળે છે અને પ્રતિમાનાં દર્શન કરવાની છ મામના ઉપવાસનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે (६૧) વળી પ્રભુની દબ્ટિમાં દેખાયેલા મનુષ્ય જો પુત્ર રહિત હાય તા ખહુ પુત્રવાળા, ધન રહિત હાય તે સૌભાગી થાય છે (६૨) પ્રભુ પ્રતિમાને નમત કરનાર મનુષ્યને અન્ય ભવમાં મૂર્ખપણું, ખરાબ સ્ત્રી, ખરાબ જાતિ, ખરાબ જન્મ, ખરાબ રૂપ અને દીનપણુ થતું નથી (૬૩) અજ્ઞાન દાપથી મૂઢ થએલા લાકા અહસઠ તીર્થની યાત્રા કરવાને માટે ભમે છે છતાં તેનાયા પણુ પાર્શ્વ પ્રભુને નમસ્કાર કરવાથી અનંતન્ ગણું ફલ મળે છે (૬૪) એક પુષ્પથા તીવ ભાવથી પ્રભુ પ્રતિમાને જે પૂજે છે તે રાજાઓના સમુદાયના મસ્તકાથી સ્પર્શ કરાયેલા છે ચરણા જેનાં એવા ચક્રવર્તી શાય છે (૮૫) એ પ્રત્ય પ્રતિમાની સ્ત્રા કરવાથી સ્ત્રા કરતી રાજાઓના સમુદાયના મસ્તકાર્થી સ્પર્શ કરાયેલા છે ચરણા જેનાં એવા ચક્રવતા થાય છે. (૧૫) જે પ્રલુ પ્રતિમાની આક પ્રકારે પરમ લાક્તથી પૂજા કરે છે તેના ઇંદ્રાદિ પદ્યાંઓ હાયરૂપ કમળમાં રહેલી છે (૧૧) જે પ્રલુનાં શ્રેષ્ઠ મુકુટ, કુંડળ અને બાજીબ ધ કરાવે છે, તે ત્રણે લુવનમાં મુકુટ સમાન થઇને જલદી સિધ્ધમુખ પામે છે (૧૭) ત્રણે લુવનમાં ચૂડા રતન સમાન જેમનાં નેત્રને અમૃતની શલાકા સમાન એવી આ પ્રતિમા જેણે દીડી નથી તેઓનું મનુષ્યપણું નિરર્થક છે (૧૮) શ્રી સંઘદાસ મુનિએ પ્રતિમાનો લઘુકલ્પ બનાવેલા છે પણ મેં તા માટા કલ્પમાંથી અલ્પ સંબંધના ઉધ્ધાર કરલ છે (૧૯) જે આ કલ્પને લઘુ, સાંલળે અને ચિતવન કરે તે કલ્પવાસીએામા ઇદ્ર થઇને સાતમે લવે સિદ્ધિ પામે છે (૫૦) જે કરી ગુઢ

ચૈત્યમાં પુસ્તકમાં લખાવીને કલ્પને પૂજે છે તે નારક—િતય ચામાં કઠી ઉત્પન્ન થતા નથી અને દુર્લભાષાથી થતા નથી (૭૧) (આ કલ્પ) દિવસના ભાવવાથી સિંહ, સમુદ્દ, અગ્નિ, હાથી, રાગ, ચાર, સર્પ, ગ્રહ, નૃપ, શત્રુ, પ્રેત, વેતાળ અને શાકીનાના ભાષે નાશ પામે છે. (૭૩) જેનાં હુદયમાં આ કલ્પ રહ્યો છે તે ભગ્ય છવાને આ કલ્પ વિલાસ કરતા કલ્પવૃક્ષની માકુક વાંછિતને આપે છે (૭૩) પૃશ્વીરૂપ કાંડીઓવાળા સમુદ્રના જળરૂપ તેલવાળા એવા મેરુપર્વતરૂપ દાવા ન્યાં સુધી મનુષ્ય ક્ષેત્રને પ્રકાશ કરે છે ત્યાં સુધી આ કલ્પ જયવંત વર્તા (૭૪)

ઇતિ શ્રી પાશ્વ'નાથકલ્પ સમાપ્ત.

પરિશિષ્ટ રજાું

ચૈત્યપરિપાદી સ્તવન

સરિં સરસંત સામિણ તૃં ર્યંહ મઝ કરં જિમ ચિત્ર પ્રવાહી; ત્રિકું બ્યાણે તીરય છાંઇ અપાર તહિં તૃદીય લાભંઈ તીરપાર (૧) વાંકલ શેટું જ સિરિ આદિનાય રાજિલ વર હજાંતિ નેમિનાય: અનંત ચલ્લીસી આદિ તિત્ય સિહ્સેત્રિ અનંતા સિદ્ધ જત્ય (૨) જુનઇ ગૃંદિ પાસ ને જલવિહાર, નવપલ્લવ મંગલપુરિ મઝાર; પુરિ પાસ રિસહ મયણી જુહાર બું ભિલીય સંપ્રતિક ગઇ વિહારી (૩) પાટણી ચંદ પર પાય પણલ હનાગઢિ મરૂકેવી તાણલ; અજહરિં હરિયઇ પાસમેદિ અદભદ આદીસર દીવેષે (૪) લા પુરિવાંદલ યૃતકલાલ મહેપ સિરિવીર કંઇ કલાલ; તલાઝઇ અઇરાદેવી મલ્કાર પાલીતાણ એ પાસ ક્યર વિહાર (૫)

૧, શત્રુજય, શ્રી અહિનાય, ૨, ઉજયંત (ગરનાર-જીનાગઢ) શ્રી નેમિનાય. ૩, જીનાગઢ તેજપાલવિહાર, ૪, માંગરે લ નવપસ્લવ પાર્યનાય. ૫, મહો (?) પાર્યનાય ૬, ભૂંભલાં (જેઠવાએાની) સંપ્રતિરાજાએાનું મંદિર, ૭, પટલું (પ્રભાસ-પાટલું) અંકપ્રભ ૮, ઉના શ્રી અહિનાય. ૯, અજહરા, પાર્શ્વનાય, ૧૦, દીવ મંદર અદબદ-શ્રી અદિનાય ૧૧, લેલબપુર (?) યુતકલ્લાલ, ૧૨, મહુઆ, શ્રી મહાવીર. ૧૩, તલા શાહિતાય, ૧૪, પાલીતાલા કુમાર્સવહાર પાર્શ્વનાય-

થાેં નવખંડ નમે સુઝાઉ જિણ દીઠઉં હિય હરિષન થાઉં; હાંસુરિ પલાવિ સ્ર^રયતિ પાસ રાનેરિ રિસહસિરિ નેમિવાસ. દ નવસારીય વંદલ સંતિ નાર, ખિહું દમણી સંજાણ શ્રી પાસનાર; સાૈપારઇ જીવિતસામિ જાણિ જસ દસ્યાી મુ મતિરદલ ઠાણિ, હ નામાં ચંદપર ચંદકંતિ પાઈઠાણ સુવય જિણહર ભંતિ; કાન્હડઈ આદીસર ઉદ્ભ દેહ જસ લાભા આદિ અનંત છેહ. ૮ કુલપાકિ રિસહ નીલવન્ત દૂરિ અલીઅલ જસ દીસઇ ચંદસૂર; સિંતિપુરિ વાંદલ અંતરિષ પાસ લંકાર સંતિમ જિણેસર સુપાસ. ૯ ઉજેણી, માંડેગવઢ, સુરી ગિરમિ, લાગી રઢ, પેથડ જિણ્હર મિ; ૧૭ ૧૮ નાંદુડિ, ડેલાઈ નમુંય પાસ, સીધપુરે વ્યક્લેસરિ સુપય પાસ, ૧૦ રા ધણદીવી પુરી ચિષલીય ગામિ, ચાંદળહિ કલવર ગઇપ ધાર ઢામિ; પડહડીય, સીણુલર સંષડ્યંમિ, ક્રમિ પાસ રિસહ વાંદલ જય'મિ. ૧૧

૧. ઘાઘા, નવખંડા પાર્શ્વનાથ ૨, હીસુરિ (?) ૩ સુરત, પાર્શ્વનાથ, ૪, રાંદેર ઋષભદેવ અને નેમિનાથ. ૫, નવસારી શાન્તિનાથ ६–૭ દમ્મણુ અને સજણુ અને ઠેકાણુ પાર્શ્વનાથ. ૮, સાપારા જીવિતસ્વામી ૯, નાસિક (દક્ષિણુ) ચંદ્રપ્રભ ૧૦, પ્રતિષ્ઠાનપુર. (પૈઠ) સુવ્રત જિતમંદિર, ૧૧. કાન્હડ (?) કાચાત્સર્ગત્થ. આદિનાથ, ૧૨, કલપાકી (દક્ષિણું હૈદાયાદ તરફ) નીલવર્ણ શ્રો આદિનાથ, ૧૩, સિરપુર, અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ. ૧૪, ઉંકાર (નેમાડમાં નર્મદ કાંઠે) સપ્તમ સુપાર્શ્વનાથ ૧૫–૧૬ ઉજેણુ, માંડવગઢ અને દેવિગરિ (દોલતાબાદ) આ ત્રણું ઠેકાણું પેયડકુમારના જિનમ દિરા, ૧૭–૧૮, નાંદાદ અને હલાઇ શ્રી પાર્શ્વનાથ, ૧૯–૨૦ સિદ્ધપુર (?) અને અક્લેશ્વર સુનિસુવ્રત અને પાર્શ્વનાથ. ૨૧–૨૬, ધણુંદેવી, ગ્રાખલી ગામ (?) ચાંદવડ, (ચાણુંદ) (?) વડહઢી (?) સીનાર અને સણખેડાનમાં ક્રમથી પાર્શ્વનાથં અને આદિનાથ.

સમલીય સુદ્રં સણ દેવિ વિદ્રારિ, બર્યિચ થુણી સુવ્વય જિણ જુહારી; અગ્યાર દેવલિ દેવ વાંદિ કોવી રિસહિસર નમીય **નાંદિ. ૧૨** ુ ખંભાયતિ યુભણાધીય દેવ જાણુ નિતુ નિતુ કું કરેં સેવ; ચાલીનચૈત્રપ્રમાંડ ટેવ છત્રીય દેવલા વાંદિ દેવ. ૧૩ . ડહડહ સંતિ ધવલઇ પાસ ર'મ રમવીણે આઢીસર હાથિ દ્રમ, . એસર'ડી અંસાઉલી રીસુ≼નાથ સેરીસે પાસ છઇ ઉઠ્ઠકાય. ૧૪ ્ર ૧૦ પંચામરી કલ®લી વીર નેમી સ**િ**યરિ પાસ પાડલઇ નેમિ; કડી કપ્પડવાનીજી નર્સ પાસ સલપેંચુરી વદુ સંતિ પાસ ૧૫ વણરાય નીવેસીય ખહુ જાતી પંચાસરી પાટણી નમુંય જની, ચઉસવી(તી) દેવાલે નીતુ વિરાણી વાંદઉ છણ ભત્તરી ચિત ઢાણી. ૧૬ 119 સિધપુર ચઉ ખાર ઈસીર વિહારિ વીર નેમીસર તારી, પાયવડ ઉચરી જીયવંત સામિ ભલડીઅ પાંત્રણપૂર પાસ સામી. ૧૭

૧ લરૂચમાં સુદર્શના દેવીના સમળીવિહાર શ્રો મુનિસુવ્રત્સ્વામિ તથા અંગયાર મેં દિરા, ર કાવિ (મહી નદીના મુખ આગળ) આદી ધરદેવ, ઢ. ખેલાત-સ્થલનક પાર્યનાથ આદિ છત્રોસ જિનમેં દિરા (આ શિખરબંધી દેશસરાની અપેકાએ લાગે છે) ૪ ડહેડર (?) ગ્રાન્તિનાય, પ ધાળકા, પાર્યનાથ, વીદ્યા આદિનાય. ૬-૭ ખેસકડી અને અસાઉદી (આસાપદ્ધી) રૂધલદેવ, ૮ સેરીમા પાર્યાનાથ, ઊર્ધ્વકાય, કાચાત્સમંગંચ ૯ પંચાસરા વીર પ્રલુ ૧૦ કલ્લાલ, નેમિનાથ, ૧૧ શ ખેશ્વર પાર્યનાય, ૧૨ પાડલઇ (પાટડી) (?) નેમિનાય, ૧૩–૧૪ કઠી અને કપઢવંજ શ્રી પાર્યાનાય. ૧૫ સ ખલપુર, શાંતિનાય અને પાર્યનાથ, ૧૬ પાટલ વનરાજસ્થાપિત શ્રી પાર્યનાય આદિ ચારસા (?) જિનમ દિરા, ૧૭ સિલ્પુર મહાવીરદેવ અને નેમીશ્વર આદિ ચાર અને ખાર (૧૬) જિનાલચા, ૧૮ વાયડ જીવ તસ્વામો મહિર ૧૯-૨૦ લીલડીઆ અને પાલલપુર પાર્શ્વનાય.

વીજાપુરી વિસલપુરિ ષ્રક્ષાણી થિરાડ ઉત્રેસિત રહિય ઠાણિ; સાંચઉર માઢેરા પ્રમુખ ઢામિ, લિણઉ છું તાહરઇ વીર નામિ. ૧૮ તારણગઢિ અજય ઇડર નમેઉ કિરડિરાય યાળીય રિસ દેઉ; सध संति विर, ढंडनयरी वैद्यश् पास वीर. १६ મહડા चित्रकृष्टिं नागद्रि पास तूरं नभी धूष्टि; કહેરેડય લીંબાડેઇ ૧૭ ૧૮ પાખારાકરિ કાકરી, કિસહ –સતિ, ભાવલેય રિસહ દહીઉદ્ર સતિ. ૨૦ ધતેર જધરાલ તરવાડઈ આરાસણિ ભિલ્લમાલિ: સિરિપાસ રિસહ નેમિ ચરણ લીણ-વાલી ખિત્રી સી રામઇ રામસીણી. ૨૧ જરાઉલિ ભેટઉ પાસનાહ, હિતત્યૂ ચ્છૂટ ક ભાવિ હુઉ સણાહ; દૂષ્યા વાડાની દુરઈ સાર એ રૂજ જસલ વાર વાર રર અદખદિગરિ ગર્યઇ ચહીય ગેલિ આદીસર દીઠઇ ર'ગરેલી, લૂણીગવસહી ખાલખ્રદ્ધાચારી ખાવીસ મહ જીણવર તું જીહારિ. ૨૩ 34 નાદીય વડાઉલી ખજાણ વંગિ હાથુડી મુંડયલઇ નાણ્ય મિ; સાદ્રકી કાસદ્રરી વડગામી મડાહિંહ વીર જીવતંસ્વામી ૨૪

૧-६ વીજાપું, વિસલપુર, છુદ્દા છું (આખૂની પસે), શગદ, સાચાર અને માં દેરા પ્રમુખ તીર્થમાં શ્રી મહાવીર છ તાર મા અ જતનાથ ૮, ઇકર કીતિ રાયસ્થાપિત રૂપસદેવ. ૯, આતરસૂખા (અમદાવાદ પાસે) શાન્તિનાથ. ૧૦, મહુધા-મહાવીર દેવ, ૧૧, ઢંક પાર્શ્વનાથ ૧૨, ચેવણુ મહાવીર દેવ, ૧૩-૧૬ કરેડા, લી બાદરા, ચીતે ડ અને નાગદામાં શ્રી પાર્શ્વનાથ, ૧૭, પાખર (?) રૂપમદેવ, ૧૮, કાકેર. શાંનિનાથ, ૧૯, બાવલેય રૂપમદેવ ૨૦, દંધપર શાંતિનાથ, ૨૧-૨૬, મજાદા ધનેરા, જંઘરાલ, તરવાડા, આરાસણ અને સિન્નમાલ રથ-તામાં –પાર્શ્વનાથ, રૂપમદેવ અને નેમિનાથ લગવાન, ૨૭-૩૧, વાલી, બિયગ, રામઇ, રામસે યુ અને જીરાઉલામાં પાર્શ્વનાથ ૩૨, આણુ અદીશ્વર લગનાન, હાલ્યુગવાહીમાં શ્રી નેમિનાથ ૩૩-૬૨, નાદીયા, વડાવલી,

ચારૂપી ક્લલ્ધી સમીયપાસ જાલલ્ડી નાગલ્રીજઈ લ્ચીપાસ; કલીકુંડી વાણાર**સા મહુરીપાસ સચરાચરિ જગિર્ધિ**ઉ પુરઈ ગ્યાસ. રપ ઢીલી છઈ રાવણુ પાસણામ, હથિણાઉર અરસંતિ કુંય ઠામ; આદીસર નઇ નમઈ સકુ કાંઇ ખાલઈ જાલ ધરિ જઇય જોઈ. રદ વૈભાર અઠાવય ગિરિવરંમિ સમેતસિહરિ મણી મંદીરંમિ; ચઉવીસ જિણ્**વર નમુંય પાય ચક્રાહિવ થાપીય ભ**રહરાય. **ર**હ સત્તાણવઈ સહસ ત્રેત્રીસ તાેઇ ચાલુસી લખ ત્રેઇય અદ્ભું લાેય; પાયાલિ ભવણમય દહનકાય સન્ત કાહિ ખહુન્તરિલાખ ગાય. ૨૮ નંદિસરિ કુંડલી રૂયગી સાઠિ પ્રાસાદ ચઉધારા અચ્છઇ પાઠિ; ઇણ પરિવાંદઉં જિણ્ભવણ જોઈ, ખત્રીસ સઇગુણુ સઠિ તિરીયલાય. ૨૯ પત્રરસાઇ કાર્ડિ ખાયાલ કાર્ડિ અકાવન લાખ નઇ અસીય એડિ; છત્રીસ સહસ શાસતા ખિંખ, હું વાંદહં નિતુનિતુ નિરવિલંખ. ૩૦ જેસી વ્ય'તરમાંહિ અસ**ં**ખ કાહિ જિનભૂઅણ નમું કર બે જેહી; સિરિ રિસહ ચંદ્રાણણ વારિસેણ વર્ધ્ધમાન નમું તહિ તતખેણ ૩૧ અતીત અનાગત વર્તમાન, તીર્થંકર વીસઈ વિહરમાન, દુનિ ક્રાહિ કેવલધર નમૂંય પાય દુનિ કાઉ સહસનઇ સમણ્રાય ૩૨ જિંહ જન્મ હુલ જિલ્લુ લીધી દિખ્યા ઉપનલ જ્ઞાનઇ લાધઇ મુખ, નર્હિ તેમના શીધી સામિસાલ સિવ બૂમિ ક્રસિય દુઃખ ટાલિ. ૩૩

બજાણી, દ્રશ્રુડી, મુંડથલા, નાજી, સાદડી, કાસ્દ્રા, વડગામ અને મઢાર ગામમાં શ્રી જીવિતરવામી-શ્રી મહાવીર.

૧~૬ ચારૂપ, ક્લેાધી, સમા, જાલાેર, નાગાેર અને ઉચા (१) ગામમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ, ૭~૯ ્કલિકુંઢ પાર્શ્વનાથ, ષાનારસ અને મહુરી પાર્શ્વનાથ, ૧૦. દિલ્લી–રાવણા પાર્શ્વનાથ ૧૧, હસ્તિન પુર–શાંતિનાથ–કુંશુનાથ, અને અરજિન, ૧૨, જાલ'ધર (પંગડા) શ્રી આદિનાય.

पुरि पाटिष् नेस नवेस हेस गिरि इंहिर जल थिल णहु प्येसि; जंडिनि तीरथ निर्मल जुहार. उ४ सुनिहाण् निहाण् न्याण न्याण क्ष्मि जुना क्षिण मिनि हुं निरमल जुहार. उ४ सुनिहाण् निहाण् न्याण न्याण क्ष्मि जुना क्षिण निहाण् न्याण क्षिण मिं लांचि सुगतिराज. उप सिरि तिरथमाला थात्र में जो जो पढि गुण्ह सुण्छ मन धरें हिं; निहें तीरथयात्रा इल्हें जुिह पंडमान्छ स्थिष्ठी पूर्छ रिद्धि. उह रथणायि गिर्ध श्री हेमयं द्रसूरि साहमा क्षिण किम पुनिमयं हं; तस सीस नाम्छ किण् तिल्यसूरि १६ वैत्र प्रवादिक लांच सूरि. उष

ઇતિ સર્વચૈત્યપરિપાટિ સમાપ્ત.

પરિશિષ્ઠ ૩ પૃત્ર'દેશની કલ્યાણુકભૂમિએા.

સ્થળતું નામ	કાેની પાસે આવેલ છે?	કયા પ્રભુના કેટલાં કલ્યાણક ?	રીયાકે.		
સેલુપુર	ળતાસ પરામાં	પાર્શ્વનાથના∼૪ ચ્ય. જ. દી. કે.			
બદૈની	યનારસ—ગ ંગા કાંઠે	સુપાર્ધ ાથ−૪ વ્ય. જ દી કે.			
સિંહપુરી	ળનારસ પાસે	શ્રેયાં સનાથ~૪ વ્ય. જ. દી. કે.	તીહતું સારનાથ અને પ્રાચીન કલાપ્રદર્શન ત્યા ન્જીકમાં છે.		
ચ'દ્રાવવી	ષ્યત રસ પાસે ગંગા કોંઠે	ચંદ્રપ્રભુ–૪ ≃ય. જ. દી. કે.			
અયેાધ્યા વિનીતાનગર્ગ	ડે. કટરા મહેાદલા	ઋષભદેવ— ર ચ્ય. જ. દી. અજિતનાથ–૪ ચ્ય. જ દી. કે. અ બનંદન–૪ ચ્ય. જ. દી. કે. સુમતિનાથ–૪ ચ્ય. જ. દી કે. અન તાથ–૪ ચ્ય. જ દી કે.			
ર,નપુરી	સાહાવલ સ્ટેશનથી ૨ માઇલ દૂર જીલ્લા.–ફેઝાગાદ	ધર્મનાથ∽૪ વય જ. દી. કે			
ક'પિલા (ક'પિલપૃર	કાયમગ'જ B. B. મીટરગે જ	વિમળ 1ાથ~૪ =ય. જ. દી કે			
શૈરીપુર	શીકાહાખાદ E. I, Ry. થી ૧૪ માર્કલ દૂર જપના નદીના કિનારે.	તેમના લ ~૨ ^૨ ય. જ.			

હ સ્તિનાપુર	મીરટ જે. N. W. Ry. ના પ્રમાનગર દરવાજાંગી માટર ગરતે ૧૬ માઇલ શુવાના થઇને ત્યંથી ૬ માઇલ હસ્તિનાપુર છે. પાસ્ટ વ્યહસુમા જીલ્લે મીરટ.	શાન્તિનાથ-૪ વ્ય. જ દી. કે. કુંશુનાથ-૪ વ્ય. જ. દી. કે. અરનાથ-૪ વ્ય. જ. દી. કે.	÷) "		
રાજગૃહી	િપુલાચલ પદ્માડ; ઉપર રાજ- ગીર B. B. L Ry (ળીલાર)	મુનિસુવત≀વામી–૪ વ્ય જ. દી. કે.			
કાક દી	લખીમગઇ સ્ટેશતથી જમ્ભુઇ જતા પગરન ૧૨ મ છેન.				
ર્સ ત્રયકું હ	લછવાડ પસે, કુડેલટ પ ^ર પહા ડ ની કઢયમાં	મહાવીરસ્વામી - ૩ વ્ય જ. દી			
ૠજીવાલિકા	ગીરડી રંટેશનયા મધુવન જતાં નદા કાંડ	મહાવીરસ્વામી–૧ કેવળ			
સમે ₁શિખર	ષા સાથ હીલ.	અજિત, સ લવ અભિન દન, સુમતિ, પદ્મ સુપાર્થ, ચંદ્ર, સુવિધિ, શીનસ, ત્રેયાસ, વિ મલ, અન ત, ધર્મ, શાંતિ, કુ શુ, અર, મલિ, મુનિસુવન, નામ પાર્શ્વ માલક રા			
ચ પાપુરી	ભ મલપુર સ્ટેશનેયા ૪–મા કલ ચંપ નાળા ઉપર.	^{ચ્} ય. જ. દી. કે. મેા.	વાસુષ્ન્ચસ્વામીનું માેક્ષ કે, ચ'પાપુરીથા લગલગ ૨૫ માઇલદ્વર આવેલા મ'દારગિરિ કપર થયાના લલ્ક્ષેખ છે.બાગલપુરથી બ્રાચ લાઇનમા મ દારહીલ સ્ટેશન છે.		
પાત્રાપુરી	બીહર કરીક (તુગીના નગ- રી) થા(B. B. L. Ry) જળમ દિર.	મહ વીર−૧ મેહ્ય.			
આ પ્રમાણે પૂર્વદેશમાં કુલ કહ્યાણકભૂમિ પંચાણ છે.					

પૂર્વદેશની વિચ્છેદ કલ્યાણુકભૂમિએા.

સ્થળ.	કૈાની નજીક ?	કયા પ્રભુનાં કેટલાં કલ્યાણકા ?	રીમાર્કે.
અષ્ટાપુદ	હિમાલયતા શિખરામાં બદ્રી પાર્શ્વનાથ તથા કેદાર પાર્શ્વ- નાથ,માનમરાત્રદ્રવિ ભૂમિએો.	ઋષ્યમદેવ-૧ મે ક્ષ	
સ વત્થી	ખલરામપુર (B & N. W. Ry.) સ્ટેશનેથી જીકાલ જ અલમાં ખેટમેટ (Catma- bat)નાં કિલ્લાની વચમાં	સંભ⊰નાય–૧ વ્ય જ. દી. કે.	
પ્રયાગ (પુર્મિત લ)	અલ્હાય દ પાસે કિલામાં અક્ષયવઢ નીચે	ઋ ષભદેવ-૧ કે _ન ળ	
<u>~(દ્વપુ</u> ા	ગયા જ કશનથી માટ દ્ર'કરાડથી પત્ર રતે ૧૨ માધક્ષ ઢાંડી ગામ જ્છક કેાલા પહાડ ઉપર	શીતલનાથ–૪ વ્ય. જ. દી. કે.	આ ગામને હાસ દ્વારીયા કહે છે
મિથિસા (બીકાર)	દરભ ગાયી ષ્યાંચમાં સીતામઢી લવ ્યુદ હ નદી કાં ડે	મહિતાથ–૪ નમિતાથ–૪ ≈ય. જ. દી. કે.	
કૌર્શાળી	અલ્હાળાદથી હિ I હિષ્ટુ મા ભરવારી સ્ટેશનથી ૨૦ માઇન દ્વર યસના કહિ કાં પ્રમ ખીગજ Kosam Khiraj પાસે પથ- રાએલા ખ દિયરા અન્ણ્યમાં પદાઢ ઉપર	મદ્મપસુ–૪ ≃ય. જ. દી કે,	
1,0	22) semmed Co	1	·

કુલ, ૨૨) કલ્યાબુકાની વિચ્: દ ભૂમિએ આ છે.

तारीकः-६५ पूर्व देशनी विद्यमान अस्याख्यक्रम्मि.

ાર ,, વિચ્છેદક કલ્યાણકભૂમિ.

ટ સૌરાષ્ટ્રમાં (ગિરનાર) શ્રી તેમનાથની ૩ (દી. કે. મા. કલ્યાણકભૂમિ.